

Els fonaments del pactisme valencià

Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de València (c. 1250 - c. 1365)

Vicent Baydal Sala

TESI DOCTORAL UPF / 2011

Tom I

DIRECTOR DE LA TESI

Dr. Manuel Sánchez Martínez (Institució Milà i Fontanals, CSIC - Barcelona)

*Al meu director de tesi, per la bona guia i la llibertat
oferida, que m'han permès ser l'historiador que sóc.*

Un poème n'est jamais achevé –c'est toujours un accident qui le termine, c'est-à-dire qui le donne au public.

Ce sont la lassitude, la demande de l'éditeur, –la poussée d'un autre poème.

Mais jamais l'état même de l'ouvrage (si l'auteur n'est pas un sot) ne montre qu'il ne pourrait être poussé, changé, considéré comme première approximation, ou origine d'une recherche nouvelle.

Je conçois, quant à moi, que le même sujet et presque les mêmes mots pourraient être repris indéfiniment et occuper toute une vie.

«Perfection»

c'est travail.

Paul Valéry, «Littérature», *Tel quel*, dans *Oeuvres*, Gallimard, 1993, p. 55

Agraïments

La tesi no hauria estat possible sense persones molt diverses que l'han feta possible indirectament o directa, començant pel professor que em va fer apassionar per la història medieval, Antoni Furió, i acabant pels meus pares, que m'han ajudat en els moments difícils. En l'entremig, molta altra gent. Ferran Esquilache, perquè ho hem compartit pràcticament tot, des de l'amor pel país fins als entusiasmes historiogràfics, i els companys d'Harca, Frederic Aparisi, Ivan Martínez i Vicent Royo, per demostrar-me que història, compromís i diversió poden anar junts de la mà. El meu director Manuel Sánchez, perquè n'he après molt. Els col·legues del CSIC, uns, Pere Ortí, Pere Verdés i Jordi Morelló, perquè han tingut la paciència d'atendre qualsevol consulta en qualsevol moment, i uns altres, Albert Martí, Iván Armenteros i Mario Orsi, perquè han estat bons companys de fatigues. Els arxivistes de l'ACA, que conserven un patrimoni inestimable, i en especial Ramon Pujades, sempre atent a les requisicions dels fiscalistes. L'equip de producció del Museu d'Història de València, amb el qual vaig aprendre a estimar la meua ciutat, i en particular Javier Martí, per haver confiat en mi. Els professors de l'Institut d'Història Jaume Vicens i Vives, sobretot Josep Maria Salrach, Eloy Martín Corrales, Jaume Torras i Joaquim Albareda, perquè m'ensenyaren a pensar amb criteri. I uns altres professors, en aquest cas de la investigació i de la màxima que persistir és vèncer, Josep Torró i Stefano Cingolani. També Sylvia Romeu, a qui crec que li hauria agradat llegir el present treball. I, finalment, un agraïment i una dedicatòria a l'Ana, perquè m'ha ensenyat a viure, i a la Marina, per ser com és.

Gràcies a tots.

Resum

La present tesi tracta d'aprofundir en el coneixement dels orígens del pactisme valencià. És per això que analitza de forma exhaustiva les diverses negociacions politicofiscals que tingueren lloc entre la monarquia i la comunitat política del regne de València des de mitjan segle XIII fins a la dècada de 1360. Així, tot plegat, estudia la trajectòria d'unes transformacions estretament imbricades entre si: d'una banda, el progressiu desenvolupament de la pràctica parlamentària fins a esdevenir la principal forma de resolució de greuges entre els estaments i el monarca, i, d'una altra banda, l'evolució de la fiscalitat reial i local fins a donar lloc a uns sistemes fiscals generals i municipals que quedaren controlats pels dirigents estamentals. D'aquesta manera, mitjançant l'anàlisi d'aquells canvis, es determinen amb major detall les fases i les característiques del procés de configuració del pactisme al territori valencià.

Abstract

The purpose of this thesis is to deepen the knowledge on the origins of Valencian pactism. In order to achieve that, it analyzes exhaustively the various political/fiscal negotiations that took place between the monarchy and the political community of the kingdom of Valencia from the mid-thirteenth century until the 1360's. It is, therefore, a study on the history of transformations closely imbricated in each other: on the one hand, the gradual development of the parliamentary practice until it became the main way for resolving grievances between the king and the estates of the realm and, on the other hand, the evolution of the royal and local taxation to general and local fiscal systems that were controlled by the heads of the estates. Thus, by means of analyzing these changes, the different stages and characteristics of the configuration process of pactism in the kingdom of Valencia can be more precisely determined.

Prefaci. El perquè de tot plegat

A finals de gener de 2010 els membres d'Harca, el grup d'investigació i reflexió sobre la història medieval al qual tinc el plaer de pertànyer, entrevistàrem el modernista nord-irlandés James Casey, professor de la University of East Anglia i doctor *honoris causa* per la Universitat de València, que s'havia desplaçat fins a Llombai per tal de participar en unes jornades sobre l'expulsió dels moriscos de la península Ibèrica en 1609. Nascut a Belfast i doctorat a Cambridge en la dècada de 1970, li demanàrem pels motius que l'havien dut a centrar les seues investigacions en el regne de València durant el període que anava de finals del segle XVI a mitjan XVII. Entre les diverses raons que va esmentar hi havia tantes que coincidien amb el plantejament de la tesi doctoral que jo mateix duia entre mans des de feia cinc anys, que no vaig poder més que sentir-me plenament identificat amb les seues paraules:

Havia llegit el llibre de John Elliot sobre "La revolta dels catalans" i volia saber per què València, que tenia la llengua i la cultura catalanes fins a cert punt, no es va rebel·lar contra la imposició de la Unió de les Armes d'Olivares, per què València era sempre el regne lleial a la Corona? (...) Així que la meua tesi inicial, la meua hipòtesi era: «Deu haver a València alguna cosa que pugui ajudar a explicar el perquè de la diferència entre Catalunya i València». (...) Una cosa que m'ha atret sempre del País Valencià és la riquesa de la seva cultura autòctona. València no és ni Catalunya ni és Castella, hi ha una diferència. A vegades això és una afirmació carregada de molta controvèrsia, gent com Joan Fuster –a qui admirava molt– pensava d'una altra manera potser, però jo veig València amb la seva riquesa cultural des de l'Edat Mitjana, amb les seves institucions de llibertat, els estaments, les Corts molt més fortes que les institucions comparables en Castella... La cultura d'un poble es forma per tradicions jurídiques, polítiques, culturals i una certa llibertat¹.

Val a dir, els punts de discussió desplecats pel professor Casey en a penes un parell de minuts concentraren els principals focus d'atenció de la meua pròpia recerca, tot i que en aquest cas aplicada tres centúries abans, de mitjan segle XIII a mitjan segle XIV. En primer lloc, com veurem, la qüestió fiscal sobre el finançament de l'exèrcit organitzat per la monarquia és cabdal en el present estudi. I, en aquest sentit, la Unió d'Armes de 1626 estudiada per Casey era –sobretot– un intent de garantir l'aportació estable de subsidis per part de la Corona d'Aragó, tot evitant la convocatòria reiterada de les Corts de cadascuna de les seues unitats polítiques, com havia succeït al llarg dels segles precedents. En segon lloc, la reacció diversa de catalans i valencians a aquell projecte, els primers rebutjant-lo i els segons acceptant-lo, posa sobre la taula altres dos afers principals d'aquesta investigació: d'una banda, la qüestió política, i, d'una altra, la qüestió identitària. Fet i fet, que València fóra *sempre el regne lleial a la Corona* pot trobar una de les seues explicacions de partida en la particular evolució de la relació de poders entre els estaments i la monarquia des del bell inici del regne. I al seu torn, com el mateix Casey explica, el desenvolupament d'aquest joc de poder entorn d'un

¹ V. ROYO, «Entrevista a James Casey», *Harca. Joves Medievalistes Valencians*, 4-II-2010, <<http://harcajmv.blogspot.com/2010/02/entrevista-james-casey.html>> [Consulta: juliol de 2010].

ordenament jurídic i d'unes institucions polítiques territorials acabà conformant un poble amb una identitat col·lectiva pròpia².

Amb tot, la succinta línia traçada per Casey en l'entrevista, que va de les qüestions polítiques i fiscals a les relacionades amb l'estudi del patriotisme valencià d'època moderna, recorre el camí invers al que personalment m'ha dut a realitzar aquesta tesi. El meu punt de partida, contràriament, arrancava de la inquietud ocasionada pel fet de comprovar –al llarg dels diversos treballs realitzats durant els cursos de doctorat duts a terme en la Universitat Pompeu Fabra– que bona part de la historiografia valenciana restava encara mediatitzada per la proposta nacionalista exposada pel mateix Joan Fuster en 1962, quan publicà *Nosaltres, els valencians*. En aquest assaig, de transcendència cabdal per a la formació del nacionalisme valencià contemporani, l'intel·lectual de Sueca tractava de respondre a una pregunta existencial preliminar: *Què som, i per què som com som, els valencians?* La resposta, en funció de l'origen majoritari dels primers colonitzadors del regne de València, era ràpida i contundent: *Som «vers catalans», que diria Muntaner*. I aquesta afirmació de pertinença planava sobre la interpretació global de tota la història valenciana: si en origen i en essència els valencians no eren una altra cosa que catalans però amb el pas del temps havien deixat de considerar-se'n, la conseqüència lògica era que s'havien acabat convertint en un *poble anòmal*. S'havia produït, en paraules de Fuster, una *desviació nacional* que s'explicava, sobretot, per la defecció històrica de les classes dirigents, ja que haurien actuat *d'esquena als interessos més primaris* de la societat valenciana.

Aquest plantejament, a més a més, servia per a narrar globalment l'esdevenir col·lectiu dels valencians, bé fos atribuït els fracassos de les Germanies, la guerra de Successió o la Renaixença a la irresponsabilitat de les elits, que no havien estat *a l'altura de les circumstàncies*, bé fos culpant el poble valencià per la seua *docilitat nacional*, traduïda en una *trista, perillosa i pertinaç «blanesa»*. Sense anar més lluny, Fuster despatxava l'afer de 1626 presentant els estaments –*afeblits i deteriorats per la sotragada de 1609*– com uns dirigents *molls i folls*, seguint les qualificacions emprades per un dietarista de l'època³. D'aquesta manera, l'esquema fusterià serví a les generacions posteriors per continuar explicant, sense excessives revisions, moltes de les etapes de la trajectòria històrica valenciana. I, en estreta relació amb això, la formulació coherent d'una base interpretativa referent a l'evolució de la identitat col·lectiva dels valencians, conjugada amb el gir cap als afers econòmics i socials que Joan Reglà transmeté a la historiografia valenciana del moment, minvà considerablement tot interès pels aspectes identitaris del cas valencià. En conseqüència, vora mig segle després, ni encara coneixem amb profunditat els detalls d'aquell procés de formació identitària, clau per entendre globalment la trajectòria històrica valenciana, ni la interpretació nacionalista de la història bastida per Joan Fuster ha estat substituïda per una altra que incorpore les aportacions més recents sobre la qüestió.

D'ací la meua inquietud, sobretot en advertir que els estudis sobre les nacions i els nacionalismes de les darreres tres dècades havien capgirat les concepcions acceptades com a corrents en l'època en què Fuster redactà els seus escrits. En eixe sentit, si en alguna cosa conflueixen aquestes noves interpretacions és en el fet de realitzar un taxatiu punt d'inflexió entre les construccions identitàries col·lectives de la

² J. CASEY, *The kingdom of Valencia in the seventeenth century*, Cambridge, 1979; *Idem*, «The Valencians and Spain. A search for identity», a I. Burdiel i J. Casey (eds.), *Identities: nations, provinces and regions (1550-1900)*, Norwich, 1999; «'Una libertad bien entendida'. Los valencianos y el estado de los Austrias», *Manuscrits. Revista d'història moderna*, 17 (1999), p. 237-252.

³ Cites extretes de: J. FUSTER, *Nosaltres, els valencians*, Barcelona, 1962.

contemporaneïtat, lligades fonamentalment als Estats-nació, i els corresponents fenòmens premoderns, de caire ben diferent. Val a dir que, per al cas concret ací estudiat, seguir la interpretació fusteriana, segons la qual el recorregut de la societat valenciana és la trajectòria d'una *desviació nacional*, condueix a la intel·ligibilitat historiogràfica, car projecta esbiaixadament sobre el passat el concepte modern de «nació». És per això que en altres llocs he cercat d'actualitzar críticament el paradigma de Fuster, tot tractant de deslliurar el metarelat historiogràfic valencià de possibles apriorismes nacionalistes⁴. També per això mateix, encara que siga de forma tangencial, en aquest treball he volgut investigar les primeres expressions col·lectives dels habitants cristians del regne de València, ja que són l'inici d'un procés històric que ha donat lloc a la reproducció en la llarga durada d'una identitat comuna als valencians, sota un mateix gentilici i amb una sèrie de característiques pròpies de tipus jurídic, polític, administratiu, social i cultural.

Aquest darrer propòsit, però, tot i ser un dels principals estímuls per a l'elaboració d'aquesta recerca, no constituïa l'objectiu primer de la tesi doctoral, sinó que el projecte inicial –en funció de la meua entrada en el grup de recerca encapçalat al CSIC de Barcelona pel doctor Manuel Sánchez Martínez sobre «Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval»– es dirigia a estudiar els processos estrictament fiscals despleats al regne de València durant el segle XIV, per tal de comparar-los amb el cas català. No obstant això, l'interès pel problema identitari amplià les finalitats historiogràfiques de la recerca, bo i incorporant l'altre punt de discussió apuntat per Casey: les relacions polítiques entre el rei i el regne. És a dir, com que el naixement de la identitat col·lectiva valenciana premoderna estigué estretament vinculat al desenvolupament de l'ordenació jurídica i les institucions del regne de València, una de les maneres per conèixer la formació d'aquell fenomen identitari és l'anàlisi detallada del sistema polític bastit entorn de les disposicions legislatives, les assemblees parlamentàries i les negociacions polítiques que tingueren lloc dins del marc territorial valencià. Això és, l'aprofundiment conjunt en les relacions de poder i les relacions fiscals entre la monarquia i la comunitat política del regne pot representar un bon mètode per tal de trobar algunes de les claus que expliquen l'aparició de la identitat valenciana.

A un mateix temps, l'estudi detallat d'aquests tres aspectes concrets, el polític, el fiscal i l'identitari –els mateixos que impulsaren la recerca de James Casey sobre la història moderna valenciana en comparació amb la catalana–, ofereix una panoràmica de tot un procés de fons desenvolupat durant el període esmentat: la progressiva extensió de la sobirania reial sobre el conjunt de senyories del territori i la construcció d'un determinat sistema de regulació del poder polític que en els territoris peninsulars de la Corona d'Aragó prengué la forma de l'anomenat «pactisme», segons tractarem de definir-lo en la introducció d'aquesta investigació. És per això que el títol finalment escollit per a la tesi ha estat: *Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de València (c. 1250 - c. 1365)*. I també per això la descripció i l'anàlisi dels principals factors que marcaren l'establiment de les regles del joc politicofiscal des de la fundació del regne valencià seran el fil conductor de la tesi, en tant que aquesta aproximació, a banda d'esclarir les fases i el contingut del procés de desplegament d'una fiscalitat i una sobirania generals sobre el conjunt del territori, pot ajudar a respondre algunes de les principals preguntes de la historiografia valenciana,

⁴ V. BAYDAL, «'Què som, i per què som com som'. Un nou model interpretatiu per a l'evolució històrica de la identitat col·lectiva valenciana», a M. Lanusse, J.A. Martínez i A. Monzón (eds.), *Vida amunt i nacions amunt. Pensar el País Valencià en temps de globalització*, València, 2008, p. 179-213.

com ara les formulades pels mateixos Joan Fuster o James Casey: *què som, i per què som com som, els valencians?* o *per què València era sempre el regne lleial a la Corona?*

Índex

Tom I

	Pàg.
Resum	ix
Prefaci. El perquè de tot plegat.....	xi
Llista de taules	xxiii
Sigles i abreviatures emprades	xxv
INTRODUCCIÓ.....	1
a) Una aproximació històrica al pactisme valencià	1
b) Plantejament i fonts	5
PRIMERA PART:	
LA PREEMINÈNCIA DE LA FISCALITAT REIAL DIRECTA I DE LA COL·LABORACIÓ POLÍTICA DE L'ESTAMENT REIAL AMB LA MONARQUIA (C. 1250 - C. 1330)	15
1. LA DIVERSITAT TERRITORIAL DE LA FISCALITAT REIAL DIRECTA A LA CORONA D'ARAGÓ	17
1.1. La <i>pecha</i> , la redempció d'exèrcit i els subsidis al regne d'Aragó.....	19
1.1.1. El caràcter servil, rendal i anual de la <i>pecha</i> aragonesa (c. 1150 - c. 1250). 20	
1.1.2. L'evolució dels tributs reials directes a Aragó (c. 1250 - 1327)	24
1.2. La quèstia, amb funció de subsidi, a Catalunya	32
1.2.1. L'origen i els diferents tipus de quèstia a Catalunya (c. 1150 - c. 1250)	36
a) La quèstia censual.....	36
b) La quèstia, amb funció de subsidi ocasional	41
1.2.2. L'evolució de la quèstia a Catalunya (c. 1250 - 1344).....	54
1.3. Els subsidis negociats al regne de Mallorca	65
1.4. La quèstia o peita al regne de València, un cas similar al català.....	68
1.4.1. El nom de la cosa: peita, quèstia o redempció d'exèrcit?.....	69
1.4.2. L'origen i els trets de la quèstia al regne de València.....	74
a) L'origen de les quèsties valencianes	75
b) La negociabilitat i l'ocasionalitat de la quèstia	78
1.4.3 L'evolució de la quèstia al regne de València (1255 - 1335).....	86
1.5. La diversitat territorial dels principals tributs directes	96

2. AL COMENÇAMENT TOTES LES DAMUNT DITES COSES FOREN DE NOSTRA SENYORIA. LA PREEMINÈNCIA DE LA MONARQUIA EN UN REGNE DE NOVA PLANTA	99
2.1. El regnat de Jaume I (1238-1276): el punt de partida.....	101
2.1.1. De les Costums als Furs de València i les primeres peticions fiscals (1238-1261).....	103
2.1.2 Les Corts de 1261: l'inici de la qüestió foral.....	111
a) La qüestió dels Furs d'Aragó en el regne de València.....	112
b) El servei de l'assemblea de 1261	114
2.1.3. La campanya contra els andalusins de Múrcia (1264-1266): l'origen del monedatge al regne de València.....	119
a) L'obtenció de recursos fiscals a Catalunya i Aragó	119
b) La instauració del monedatge valencià	124
2.1.4 La croada a Terra Santa i la regulació de la colonització valenciana (1269-1271).....	131
a) La croada de 1269	132
b) El desordre colonitzador del regne de València.....	136
c) Les Corts valencianes de 1271	140
2.1.5. Una darrereria conflictiva: les guerres nobiliàries i la segona revolta dels andalusins (1271-1276)	146
a) Els diversos afers de 1271-1273.....	146
b) Les revoltes nobiliàries de 1274-1275 i la guerra entre els infants.....	153
c) L'alçament mudèjar al territori valencià	158
2.2. La preeminència de la monarquia i l'estament reial en un regne de nova planta	168
3. EN TOTES COSES E PER TOTES FURS DE VALÈNCIA. L'ESCLAT DE LA DISPUTA FORAL	171
3.1. El regnat de Pere el Gran (1276-1285): un període de convulsions	172
3.1.1. Les guerres de la primera meitat del regnat (1276-1281).....	173
a) Una entronització sense jurament foral conegut	173
b) La guerra contra els andalusins del regne de València (1276-1277)	175
c) Les guerres contra els barons catalans i els problemes amb el bovatge, la quinta del bestiar i les rendes reials	178
3.1.2. La conquesta de Sicília (1281-1282).....	187
a) Les Corts valencianes de 1281 i els preparatius de la campanya tunisiosícula	187

b) La presa de l'illa i l'esclat de la Unió aragonesa.....	193
3.1.3 El cicle d'assemblees parlamentàries de 1283	196
a) L'assemblea de Saragossa amb els unionistes aragonesos.....	196
b) L'assemblea de València amb la capital	199
c) Les Corts catalanes de Barcelona.....	205
d) Els subsidis del reialenc català i valencià en 1284.....	207
3.1.4. La croada contra la Corona (1284-1285).....	212
3.2. El regnat d'Alfons el Liberal (1285-1291): <i>la terra no·l ne plany</i>	217
3.2.1. Una entronització difícil.....	218
a) Les Corts valencianes de 1286	224
b) Les hostilitats valencianoaragoneses i la conquesta de Menorca.....	228
3.2.2. La guerra contra la Unió aragonesa i la defensa de la Corona	231
3.2.3. El cicle d'assemblees parlamentàries de 1289-1290	238
a) Les Corts catalanes de Montsó (octubre - novembre de 1289)	239
b) Les Corts d'Aragó (febrer - març de 1290).....	242
c) L'assemblea de València (setembre de 1290).....	244
d) Unes Corts generals mal enteses	248
3.2.4. Un «balanç favorable»?	250
3.3. L'esclat de la disputa foral.....	253
4. <i>SALV EMPERÒ ÇO QUE HAVIA JURAT SOBRE·L FUR D'ARAGÓ. UNA</i> <i>POLÍTICA REIAL DE CONTEMPORITZA-CIÓ</i>	255
4.1. Les primeres dècades del regnat de Jaume II (1291-1314): el rei «prudent».....	257
4.1.1. L'accessió al tron.....	259
a) El cicle d'assemblees parlamentàries de 1291-1292.....	260
b) La defensa del sistema foral valencià en 1293.....	267
c) Les contribucions del reialenc fins a la pau d'Anagni	270
4.1.2. La conquesta del nord murcià i les guerres de Sicília	274
a) El cicle de Corts de 1299-1302	276
b) El donatiu de les Corts valencianes de 1301-1302: el cabeçatge.....	287
c) De Sicília a Almeria: el tancament d'un cicle i el començament d'un altre	305
4.1.3 El finançament global de la croada d'Almeria.....	309
a) Els preparatius de la campanya en 1309.....	310
b) El desenvolupament de la croada entre 1309 i 1310.....	320
c) La liquidació dels deutes	338

4.2. Una política reial de contemporització.....	347
5. A REFORMACIÓ UNIVERSAL E BON ESTAMENT DE LA CIUTAT E DEL REGNE DE VALÈNCIA. L'ESTABLIMENT D'UN NOU MARC POLÍTIC I FISCAL.....	349
5.1. La segona meitat del regnat de Jaume II (1311-1327): <i>en creximent de la cosa pública</i>	351
5.1.1. Els afers dinàstics i els afers dels regnes (1311-1321)	352
a) Les Corts valencianes de 1314	353
b) Les armades municipals de 1315	359
c) Del problema successori als col·loquis per la unió foral de 1321	373
5.1.2. La conquesta de Sardenya	388
a) Els preparatius de la campanya (novembre de 1321-maig de 1323).....	390
b) El desenvolupament de la campanya (juny de 1323 - juny de 1324).....	401
5.1.3. Els darrers temps d'un llarg regnat.....	414
a) Les Corts valencianes de 1325 i els col·loquis per la unió foral de 1326	416
5.2. Els primers anys d'Alfons el Benigne (1327-1330): el tancament d'una etapa	427
5.2.1. L'accessió al tron i la unió foral valenciana.....	429
a) Les Corts valencianes de 1329-1330.....	434
5.3. L'establiment d'un nou marc polític i fiscal.....	459

SEGONA PART:

L'EXTENSIÓ DE LA FISCALITAT GENERAL INDIRECTA I LA CONSOLIDACIÓ DE LA PRÀCTICA PARLAMENTÀRIA (1330 - C. 1365)....

6. MOLTS E DIVERSES TORTS, PREJUDICIS E GREUGES. L'ENFRONTAMENT ENTRE L'ESTAMENT REIAL I LA MONARQUIA.....	469
6.1. Alfons el Benigne després de la unió foral (1330-1336). Un malestar creixent.	471
6.1.1. L'enfrontament contra els nassarites i els genovesos.....	472
a) Els col·loquis amb el General del regne de València de 1330 i 1331. Els primers comptes del donatiu de les Corts de 1329-1330.....	474
b) Els fets de Vinatea (desembre 1331 - gener 1332).....	490
c) Les armades i els col·loquis amb l'estament reial valencià de 1332.....	502
d) L'armada i els col·loquis amb els estaments valencians de 1332-1333.....	513
6.1.2. La fi del regnat.....	538
a) La liquidació de l'armada de 1332 i del donatiu de 1329-1330.....	538
b) Fams, bandositats, alienacions, guerres, impositcions i deute	549
6.2. Els primers anys de Pere el Cerimoniós (1336-1348). De l'entesa a la guerra	554

6.2.1. L'accessió al tron i la revocació de les donacions a la reina Elionor	555
a) Una entronització mai <i>assajada</i>	555
b) Les Corts valencianes de 1336, el procés contra Elionor de Castella i la guerra contra Pedro de Xèrica	559
c) Les Corts valencianes de 1339 i la resolució de l'afer de les donacions.....	569
6.2.2. La guerra de l'Estret i la presa de la Corona de Mallorca	574
a) La introducció dels coronatges i els maridatges, i les ajudes de l'estament reial valencià entre 1336 i 1339.....	575
b) L'almoïna del parlament valencià de 1340	590
c) La presa de Mallorca i el Rosselló: la desviació de l'almoïna en les Corts valencianes de 1342, les ajudes de 1343 i les peticions de València en el parlament general de 1344.....	601
d) L'escalada del deute municipal de València i les alienacions del patrimoni reial	634
6.2.3. L'esclat del malestar	647
a) L'armada i la inexistència de les Corts de 1346. El parlament valencià de 1347 i els precedents immediats de la Unió	647
b) Una revolta contra l'autoritarisme reial dirigida per la ciutat de València..	659
6.3. L'enfrontament entre l'estament reial i la monarquia	668
7. PER DEFFENSIÓ DE LA COSA PÚBLICA DEL REGNE DE VALÈNCIA. DE LA DESFETA A L'APARICIÓ DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL	671
7.1. Després de la revolta (1349-1356).....	673
7.1.1. Temps de càstig	674
a) La repressió i les Corts valencianes de 1349.....	674
b) Les imposicions desenals dels damnificats per la Unió	686
c) Les armades reials de 1349 i 1351-1352	695
7.1.2. Les guerres de Sardenya	704
a) L'armada de Bernat de Cabrera de 1353	705
b) L'expedició del rei a Sardenya de 1354-1355.....	712
a guerra amb Castella i la perpetuació de la fiscalitat general negociada en Corts i parlaments (1356-1363).....	732
7.2.1. Els primers serveis.....	734
a) El parlament valencià de 1357 i les Corts valencianes de 1357-1358	734
7.2.2. L'autonomia dels diputats i la instauració de les generalitats	746
a) Els parlaments valencians de 1359 i els diputats de l'igualament.....	746
b) Les Corts i el parlament valencians de 1360.....	751

c) Els parlaments valencians de 1362 i les Corts generals de Montsó de 1362-1363	761
7.3. De la desfeta a l'aparició de la Diputació del General	772
CONCLUSIONS	775
8. CELEBRÀS CORTS GENERALS ALS VALENCIANS. EL NAIXEMENT DE LA IDENTITAT TERRITORIAL VALENCIANA	777
8.1. La construcció d'una identitat associada a la cosa pública del regne.....	781
a) Una identitat vehiculada pel conflicte foral (1261 - 1330)	781
b) L'aparició del gentilici territorial (1330 - 1365)	786
9. RECAPITULACIÓ: ELS FONAMENTS DEL PACTISME VALENCIÀ	791
BIBLIOGRAFIA	801

Tom II

	Pàg.
Mapes	5
Apèndix documental.....	15
Taules	551

Llista de taules

	Pàg.
Taula 1. Evolució de la pecha a les viles reials aragoneses (1253-1285).....	25
Taula 2. Evolució de la <i>pecha</i> a les viles reials aragoneses (1273-1315).....	27
Taula 3. Evolució de la quèstia a les viles reials catalanes (1255-1322).....	58
Taula 4. Evolució de la quèstia a les viles reials catalanes (1322-1343).....	59
Taula 5. Peticions de quèstia a les viles reials valencianes en 1262.....	79
Taula 6. Peticions de quèstia a les viles reials catalanes en 1272.....	82
Taula 7. Peticions usuals de quèstia a les universitats reials valencianes (1255-1329).....	87
Taula 8. Peticions totals de quèstia a les viles reials valencianes i a la ciutat de València (1255-1309).....	88
Taula 9. Peticions totals de quèstia a les viles reials valencianes i a les de l'orde del Temple/Montesa (1310-1335).....	89
Taula 10. Motius al·legats per a demanar quèsties a les universitats reials valencianes (1255-1335).....	94
Taula 11. Previsió d'ingressos de la hisenda reial (1273).....	150
Taula 12. Passos negociadors entre el rei i l'estament reial en els col·loquis de València de 1321.....	380
Taula 13. Tarifes de les imposicions sobre els blats i les carns establertes a la ciutat de València en 1315 i 1322.....	412
Taula 14. Tarifes de les imposicions sobre el tràfic marítim establertes a la ciutat de València en 1315 i 1322.....	412
Taula 15. Tarifes de les imposicions sobre els blats i les carns establertes al regne de València en 1330.....	485
Taula 16. Pagaments i deduccions reials del primer any del donatiu de les Corts de 1329-1330.....	487
Taula 17. Assignacions i previsions sobre el segon i el tercer any del donatiu de les Corts de 1329-1330.....	488
Taula 18. Tarifes de les imposicions sobre la compravenda de mercaderies establertes a València en 1333.....	527
Taula 19. Tarifes de les imposicions sobre el tràfic marítim establertes a València en 1333.....	529
Taula 20. Peticions de quèstia i redempció d'exèrcit entre 1293 i 1329 al conjunt de 15 viles que romanien en el patrimoni reial en 1332.....	543
Taula 21. Comparació entre la quèstia de les viles reials valencianes en 1330 i les quantitats recaptades mitjançant imposicions indirectes en 1331-1332.....	544
Taula 22. Retiment de comptes dels administradors de les imposicions del donatiu de Corts de 1329-1330 (juliol de 1332 - febrer de 1333).....	545

Taula 23. Coronatges i maridatges demanats a les viles reials valencianes (1336-1363).....	577
Taula 24. Contribució de les viles reials valencianes a les quèsties, les impositcions de 1331-1332 i el subsidi de 1338.....	584
Taula 25. Tarifes de les impositcions de l'almoina valenciana de 1340-1343.....	594
Taula 26. Tarifes de les impositcions sobre el tràfic marítim de l'almoina valenciana de 1340-1343.....	596
Taula 27. Tarifes de les impositcions sobre el consum i la compravenda de mercaderies de la ciutat de València per al subsidi de 1343-1345.....	621
Taula 28. Tarifes de les impositcions sobre el tràfic marítim de la ciutat de València per al subsidi de 1343-1345.....	623
Taula 29. Contribució de les viles reials valencianes a les quèsties, les impositcions de 1331-1333, els subsidis de 1338 i 1339 i el subsidi de 1343-1345.....	627
Taula 30. Tarifes de les impositcions municipals establertes a la ciutat de València en 1343.....	639
Taula 31. Tarifes de les impositcions dels damnificats establertes a la ciutat de València i els llocs unionistes.....	688
Taula 32. Tarifes de les impositcions municipals establertes a la ciutat de València en 1349.....	692
Taula 33. Contribució de les universitats reials valencianes als subsidis de 1338 i 1339, 1343-1345 i 1353.....	706
Taula 34. Contribució de les universitats reials valencianes als subsidis de 1353-1355.....	728

Sigles i abreviatures emprades

Abreviatures de fonts i bibliografia

<i>Aureum Opus</i>	L. ALANYÀ (ed.), <i>Aureum Opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentie</i> , València, 1999
BURNS	R.I. BURNS, <i>Diplomatarium of the crusader kingdom of Valencia, 1257-1273</i> , Princeton, 1985-2007
CODOIN-ACA	<i>Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón</i>
<i>Cortes de Cataluña</i>	<i>Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña</i> , 1896
<i>Crònica de Desclot</i>	F. SOLDEVILA, «Crònica de Bernat Desclot», <i>Les quatre grans cròniques</i> , Barcelona, 1971
<i>Crònica de Muntaner</i>	F. SOLDEVILA, «Crònica de Ramon Muntaner», <i>Les quatre grans cròniques</i> , Barcelona, 1971
<i>Crònica del Cerimoniós</i>	F. SOLDEVILA, «Crònica de Pere el Cerimoniós», <i>Les quatre grans cròniques</i> , Barcelona, 1971
<i>Fiscal accounts</i>	T.N. BISSON, <i>Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings, 1151-1213</i> , vol. II, Berkeley, 1984.
<i>Furs e ordinacions</i>	G.L. ARINYO (ed.), <i>Furs e ordinacions del regne de València</i> , València, 1482
GALLOFRÉ	GALLOFRÉ GUINOVART, R., <i>Documentos del reinado de Alfonso III de Aragón</i> , València, 1968.
HUICI	<i>Colección diplomática de Jaume I (1213-1276)</i> , Huici, 1916-1920
HUICI/CABANES	<i>Documentos de Jaume I (1216-1268)</i> , Huici-Cabanes, 1976-1982
<i>Llibre dels fets</i>	F. SOLDEVILA, «Llibre dels faits», <i>Les quatre grans cròniques</i> , Barcelona, 1971
<i>Liber privilegiorum</i>	J. CORTÉS, <i>Liber privilegiorum civitatis et regni Valentie</i> , València, 2001

MARTÍNEZ FERRANDO MARTÍNEZ FERRANDO, J.E., *Catálogo de la documentación relativa al antiguo Reino de Valencia, contenida en los registros de la cancellería real*, Madrid, 1934.

Manuscrit unionista M-139 de la Col·lecció Salazar, ed. per L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas y las Cortes del reino (1283-1301)*, Saragossa, 1975, vol. 2

Sigles de referències arxivístiques

AMV	Arxiu Municipal de València
ARV	Arxiu del Regne de València
C	Cancelleria
MC	Manuels de Consells
MR	Mestre Racional
RP	Reial Patrimoni

Abreviatures

cit.	Citat anteriorment
Cf.	Confronteu
doc.	document
Ed.	Edició / Editor
f.	full
reg.	registre
r	recte
v	vers
vol.	volum

Monedes

d.	diners (reials valencians o barcelonesos, considerats equivalents)
d.j.	diners jaquesos
ll.	lliures
s.	sous (reials valencians o barcelonesos, considerats equivalents)
s.j.	sous jaquesos
s.t.	sous tornesos

INTRODUCCIÓ

a) Una aproximació històrica al pactisme valencià

El concepte de pactisme emprat per a definir el sistema de relacions polítiques existent a la Corona d'Aragó des de finals del segle XIII fins a començaments del XVIII ha fet especial fortuna entre els historiadors dels principals llocs protagonistes d'aquell fenomen històric: Aragó, Catalunya i el País Valencià. Fins i tot els autors de la resta d'Espanya l'han acceptat sense excessives reticències, malgrat ser, amb tota probabilitat, un constructe historiogràfic elaborat pel liberalisme regionalista decimonònic d'aquells altres territoris, en oposició al relat oficial de matriu eminentment castellana que acompanyà el bastiment de l'Estat-nació espanyol. De fet, encara resta per estudiar el procés contemporani de formació i acceptació acadèmica del terme, que mai no fou emprat en les edats mitjana o moderna, i ni tan sols en les primeres discussions entre revolucionaris centralistes i moderats historicistes de la primera meitat del segle XIX espanyol. No obstant això, l'èxit de la noció es correspon amb una evidència fàcilment constatable a primera vista en la història hispànica: les majors dificultats de la monarquia per extraure recursos fiscals i imposar la seua voluntat política en la Corona d'Aragó que en la de Castella. Els privilegis estamentals de 1283, les guerres de la Unió de 1348, l'incident de Fiveller en 1416, les resistències a la introducció de la Inquisició a finals del Quatre-cents, les continuades convocatòries de Corts entre els segles XIV i XVI, la rebel·lió aragonesa de 1591, el projecte d'Unió d'Armes de 1626, l'anomenat discurs neoforalista dels darrers Àustria o la pròpia Guerra de Successió, constituïrien un bon índex d'aquesta estructura pactista que limitava l'autoritarisme monàrquic d'una forma molt més vigorosa que al territori castellà, on les bases de poder reial serien més fermes i els frens jurídics i formals menys poderosos.

En tot cas, bo i acceptant *a priori* aquesta distinció política entre els territoris ibèrics, cal concloure que el concepte de pactisme no pot resultar completament vàlid en termes historiogràfics mentre siga d'aplicació exclusiva i particular a la Corona d'Aragó, com si referís una característica única i intransferible de la seua trajectòria històrica. Contràriament, sabem del cert que també en altres territoris europeus existiren restriccions a les polítiques dels monarques i els prínceps, que havien de recórrer a la negociació amb els grups dirigents locals per tal de desenvolupar les seues accions de govern i coerció. I, de fet, aquest fenomen ha estat objecte de categorització a nivell general per part d'alguns autors, que l'han englobat dins de la noció de «constitucionalisme medieval», és a dir, aquell sistema que imposava límits al poder dels governants, tant de caire juridicopolític, en funció del compliment de les lleis públiques –les constitucions– que regien una determinada comunitat amb el consentiment dels estaments expressat en les assemblees parlamentàries, com de tipus moral i filosòfic, tot resseguint la doctrina de l'interés comú i el bé públic, configurada i reproduïda per juristes i teòlegs¹.

¹ J.N. FIGGIS, *Studies in political thought. From Gerson to Grotius, 1414-1625*, Cambridge, 1916; F. OAKLEY, *Politics and eternity. Studies in the history of Medieval and Early Modern political thought*, Leiden, 1999; M. VAN GELDEREN i Q. SKINNER (eds.), *Republicanism. A shared European heritage*, Cambridge, 2002; C.J. NEDERMAN, *Lineages of European political thought*, Washington DC, 2009.

Aquesta forma i concepció de la regulació política s'hauria desenvolupat paral·lelament a l'extensió del poder –judicial, legislatiu, fiscal i militar– dels sobirans feudals i al caliu de la recepció del dret comú en els segles baixmedievals, bo i configurant els primers passos de la construcció dels Estats moderns centralitzats. Així mateix, tot i que no eren sistemes immòbils, car estaven sotmesos a l'erosió de les tendències autoritaristes, les seues idees de base s'haurien allargat i renovat mitjançant les tradicions de pensament republicanistes constatades durant la primera Edat Moderna. Això hauria succeït especialment en aquells països on s'havien pogut mantenir alguns elements constitucionalistes davant la pressió dels governants: en la Corona d'Aragó, per exemple, l'estructura i el discurs del constitucionalisme hauria sobreviscut amb certa força, contràriament al que succeïa en Castella, on la derrota de les *Comunidades* hauria suposat l'afirmació definitiva del poder reial, sense massa limitacions teòriques ni *de facto*².

En aquest sentit, malgrat que la noció de constitucionalisme medieval tampoc ha estat exempta de controvèrsies entre els autors europeus, entenem que pot encabir la de pactisme com a expressió local d'aquell mecanisme polític. I, al seu torn, la noció de pactisme –obviant-ne les possibles connotacions ideològiques– pot resultar útil a l'hora d'examinar els orígens de l'important procés de canvi històric esmentat, que és precisament el que volem estudiar ací per al cas del regne de València des de mitjan segle XIII a mitjan segle XIV. No és debades que fos en la dècada de 1380 quan el teòleg català Francesc Eiximenis escriví en València sobre el *Regiment de la cosa pública*, definint aquesta com *la comunitat de gentes ajustades e vivents sots una mateixa ley e senyoria, e costumes*. Fet i fet, des de la fundació del regne valencià un segle i mig abans s'havien anat produint tota una sèrie d'innovacions que havien fet possible aquella teorització: els Furs de València, inicialment aplicables en el reialenc, havien estat acceptats com a ordenament jurídic de tot el territori en les Corts de 1329-1330, l'Audiència reial havia estat institucionalitzada com a instància màxima de justícia en 1344, les necessitats financeres de la monarquia havien impel·lit a convocar contínuament Corts i parlaments per aprovar nova legislació i negociar la concessió de donatius extraordinaris i, finalment, això mateix havia dut al naixement de la Diputació del General en la dècada de 1360 com a organisme de gestió d'aquells donatius. S'havia completat, doncs, el procés de bastiment del propi concepte de cosa pública i el govern d'aquesta havia adoptat, tant en la pràctica com en la teoria, les formes d'un constitucionalisme medieval que servia per legitimar el poder del sobirà i dels estaments privilegiats sobre el conjunt de la comunitat. En aquell camí, a més a més, havia tingut un paper important la potenciació d'una identitat col·lectiva vinculada a les lleis, les fronteres i el gentilici del propi regne, per la qual cosa tampoc és casualitat que en aquella segona meitat del segle XIV, com veurem, apareguen les primeres manifestacions d'un sentiment identitari territorial, comú a tots els habitants del regne de València.

Aquestes transformacions històriques, des de la conquesta de la ciutat de València en 1238 fins a l'aparició de la Diputació del General del regne cap a 1360, són les que volem estudiar en la present tesi doctoral. I per això, en línia amb el que acabem d'exposar, considerem que aquest examen es correspon amb una anàlisi, si més no aproximada, del procés global de desenvolupament de la cosa pública i de configuració del pactisme valencià, entés com la forma particular de constitucionalisme medieval desplegat en el regne de València. En relació amb això, les diverses anàlisis globals

² X. GIL PUJOL, «Republican politics in Early Modern Spain: The Castilian and Catalano-Aragonese traditions», a M. van Gelderen i Q. Skinner (eds.), *Republicanism...*, cit., vol. 1, p. 263-288.

realitzades fins el moment sobre els sistemes pactistes de la Corona d'Aragó han estat bastant genèriques. D'una banda, Jesús Lalinde, basant-se sobretot en escrits de juristes valencians medievals i moderns com Belluga, Crespí de Valldaura o Mateu i Sans, diferencià el pactisme valencià i català, que serien de tipus «jurídic» o «econòmic» en tant que es fonamentaven en *lleys comprades y pagades*, del pactisme aragonès, que seria de tipus «polític» perquè provindria de l'equilibri fàctic de poders entre el rei i el regne³. D'una altra banda, en contra d'aquesta valoració, tota una sèrie d'autors posteriors han remarcat el caràcter també «polític» del pactisme català: tant Juan Vallet, com Jaume Sobrequés, Víctor Ferro o Tomàs de Montagut han considerat, en línies generals, que aquest es fonamentava en el concurs paccionat de l'autoritat suprema i els representants dels estaments de la comunitat en la creació del dret general, un fet que estaria garantit pel poder col·legislator de les Corts instituït en 1283, així com per una prelación de fonts del dret marcada per la tradició jurídica catalana, que establia la immunitat de les lleis paccionades vers l'autoritat reial⁴. Del pactisme valencià, tanmateix, sembla que ningú no n'ha tornat a parlar en termes globals. Únicament el mateix Víctor Ferro l'ha caracteritzat com una forma de «pactisme parcial» per oposició al «pactisme integral» de Catalunya i Aragó⁵, mentre que Enric Guinot n'ha fet diverses reflexions generals sobre els seus orígens al segle XIII⁶.

En qualsevol cas, totes aquestes valoracions s'han fet des d'un punt de vista un tant tancat i basades eminentment en una anàlisi de l'estructura jurídica i institucional, sense atendre als processos generals i les dinàmiques històriques concretes que donaven base i reproduïen aquella regulació de poders particular. En aquest sentit, allò important no eren tant les lleis aprovades o l'entramat institucional existent com la participació efectiva de la comunitat política local en el govern del territori i la seua capacitat real per imposar limitacions a la voluntat del sobirà, especialment pel que fa a l'obtenció de recursos fiscals. Per això, per tal d'aproximar-nos a aquest esmunyedís conjunt de relacions d'una forma més exacta, hem estimat convenient realitzar una sistematització prèvia del concepte de pactisme des d'una perspectiva històrica aplicada als territoris ibèrics dels reis del Casal de Barcelona. Així doncs, hem assajat de definir-lo com el sistema de regulació del poder polític en què la comunitat política formada pels

³ J. LALINDE, «El pactismo en los reinos de Aragón y de Valencia», a L. LEGAZ *et alii*, *El pactismo en la historia de España*, Madrid, 1980, p. 111-139.

⁴ J. VALLET, «Valor jurídico de las leyes paccionadas en el Principado de Cataluña», a L. LEGAZ *et alii*, *El pactismo en la historia de España*, 1980, p. 75-110; J. SOBREQUÉS, *El pactisme a Catalunya, una praxi política en la història del país*, Barcelona, 1982, p. 7-8, del qual cal destacar que sí que fa una interpretació de caire politicohistòrica en qualificar el pactisme com una *pràctica política* que regulava les prelacions *entre les classes privilegiades i dirigents del país [...] i la monarquia i els seus ministres i representants*; V. FERRO, *El Dret públic català, les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987, p. 28 i s., 137, 197-198, 271 i s., 290-291 i 447-448; T. DE MONTAGUT, «Pactisme o absolutisme a Catalunya: les grans institucions de govern (segles XV-XVI)», *Anuario de Estudios Medievales*, 19 (1989), p. 669-679.

⁵ T. DE MONTAGUT, J.M. SANS i C. VIVER (eds.), *L'autogovern de Catalunya*, Barcelona, 2004, p.18. Ferro hi distingeix entre el «pactisme integral» de Catalunya i Aragó (el ple del General havia de donar la seua aprovació a les constitucions generals prèviament a la seua promulgació pel sobirà), el «pactisme parcial» del regne de València (només estava limitada institucionalment la llibertat d'exercici de la potestat dispositiva del rei vers les lleis paccionades) i el «pactisme residual» de Castella (els compromisos legislatius del poder suprem eren meres fórmules).

⁶ E. GUINOT I RODRÍGUEZ, «Sobre la génesis del modelo político de la Corona de Aragón en el siglo XIII: Pactismo, Corona y Municipios», *Res publica*, 17 (2007), p. 151-176.

estaments tenia capacitat de limitar el poder del sobirà en base a la força vinculant dels ordenaments jurídics aprovats en assemblees parlamentàries.⁷

En conseqüència, situem al bell mig del sistema la relació de poders entre el rei i la comunitat de cada territori, una relació més equilibrada que en els sistemes sense excessives restriccions al poder dels governants i que es regulava a través de quatre estructures bàsiques en què intervenien, en major o menor mesura, els grups dirigents dels estaments: l'ordenament jurídic (Furs, Constitucions, etc.), les assemblees parlamentàries (Corts i parlaments), l'entramat institucional politicoadministratiu (la Governació, l'Audiència, els Consells municipals, les Diputacions del General, etc.) i el sistema fiscal (una fiscalitat general, en què la fiscalitat municipal tenia un paper molt destacat). Així, tots aquests elements estructurals estaven estretament imbricats entre si i la seua regulació era fruit del mateix procés històric que tractarem d'examinar en aquesta investigació.

Per una banda, les relacions de poder entre el rei i la comunitat, i dins de la mateixa comunitat entre els diversos estaments, marcaven les regles del joc de les assemblees parlamentàries i, per tant, la creació i aprovació del sistema normatiu, que, alhora, donava peu i base jurídica a les institucions d'administració i de govern, en la majoria de les quals participaven directament els membres més destacats dels estaments. Per una altra banda, la capacitat política de les assemblees i les institucions mediatitzades pels estaments –tant les Corts com els consells urbans o les Diputacions– condicionava en bona mesura l'acció del sobirà, de manera que aquesta particular relació de poders amb l'autoritat suprema configurava la naturalesa global d'un pacte en constant dinamisme. En aquest darrer sentit, tot i que el poder de les institucions controlades pels estaments possibilitava teòricament el funcionament estable del pactisme a través de l'observança obligatòria de l'ordenament jurídic establert per part de la monarquia, la reproducció del sistema paccionat només estava garantida per l'establiment d'un determinat mecanisme de contribució fiscal que deixava en mans dels propis estaments la concessió de donatius generals al rei. No debades el principi d'immunitat dels estaments en l'aprovació i gestió dels recursos extraordinaris obligava al monarca a convocar repetidament assemblees parlamentàries per tal de perpetuar-ne la recepció, i això, per exemple, fou el que la monarquia tractà d'evitar mitjançant el projecte d'Unió d'Armes de 1626.

Així les coses, per tal de conèixer realment la naturalesa i les característiques particulars de la configuració del pactisme en el cas valencià durant el període seleccionat hauríem d'analitzar la composició i les propietats de cadascuna de les estructures esmentades, ja que aquestes foren les que originaren la creació del sistema i donaren fonament a la seua perdurabilitat. No obstant això, per la inabastabilitat de la tasca, centrarem el gruix de la recerca en tres de les quatre estructures que hem considerat cabdals: la fiscalitat, les assemblees parlamentàries i l'ordenament jurídic. En aquest sentit, el seu estudi pot ser agrupat en dos grans eixos: d'una banda, l'anàlisi del procés d'establiment de sistemes fiscals permanents –el bastiment d'una fiscalitat general a tot el territori, basada en la concessió de subsidis negociats periòdicament i amb un paper destacat de les fiscalitats municipals– i, d'una altra banda, la canalització de les relacions polítiques a través d'assemblees parlamentàries i l'ordenament jurídic aprovat –el joc d'exigències, accions

⁷ S'han donat altres definicions per al pactisme catalanoaragonès, però, com veurem més endavant, tenen una perspectiva preeminentment jurídicista. D'altra banda, moltes de les eines conceptuals que hem emprat beuen de: T. DE MONTAGUT, «Les institucions de govern», a B. de Riquer (dir.), *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. La forja dels Països Catalans, segles XIII-XV*, Barcelona, 1995, vol. III, p. 294-311.

i reaccions entre la monarquia i els estaments fins a la consolidació de la pràctica parlamentària i l'elaboració de la doctrina constitucionalista. Per tant, com explicarem amb més detall a continuació, aquests dos aspectes principals, el fiscal i el polític, seran els que vehicularan la investigació, bo i confluint en les conclusions amb una aproximació a la formació de la identitat col·lectiva valenciana, que, com hem dit, acompanyà aquell fenomen general de construcció de la cosa pública al regne de València. Tot plegat, doncs, l'objectiu principal de la recerca serà l'anàlisi d'una sèrie de processos que configuraren la particular caracterització del pactisme valencià. Pensem que el seu coneixement serà profitós no només per tal de comprendre millor el desenvolupament històric de la societat establerta al territori valencià sinó també, per comparació, el d'altres societats ibèriques i europees del mateix període.

b) Plantejament i fonts

Com acabem d'exposar, l'estudi dels aspectes fiscals i polítics del regne de València entre mitjan segle XIII i la dècada de 1360 constituirà l'objectiu principal de la present investigació, tot afegint una aproximació al naixement de la identitat col·lectiva valenciana, per tal de conèixer millor, tot plegat, els fonaments del pactisme valencià. En aquest sentit, malgrat que la societat feudal valenciana, donat el seu desenvolupament *ex novo* a partir de la conquesta de terres andalusines entre 1233 i 1245, constitueix un camp d'observació privilegiat per copsar l'evolució dels aspectes particulars esmentats, les aproximacions historiogràfiques realitzades fins el moment no han estat, ni de lluny, exhaustives. Val a dir, si bé és cert que sabem el resultat final del fenomen general del qual formaren part –l'aparició del sistema pactista basat en un ordenament jurídic general i la negociació de contribucions fiscals en assemblees parlamentàries–, el procés de fons que el va causar només el coneixem a grans trets, bàsicament a través de l'examen de col·leccions documentals editades parcialment i sense un estudi global de conjunt.

Per exemple, sabem les fites principals d'una de les qüestions cabdals que monopolitzà les relacions de poder entre els estaments i la monarquia durant el període analitzat, el procés d'extensió dels Furs de València com a dret públic de tot el regne: Jaume I tractà d'imposar l'observança general d'aquell ordenament foral en les Corts valencianes de 1261, però els nobles d'origen aragonés el rebutjaren en tant que anul·lava moltes de les prerrogatives que aquests posseïen gràcies a l'aplicació dels Furs d'Aragó, tot iniciant així un llarg conflicte que no finalitzà fins a 1330, quan la majoria de senyors que fins aleshores havien mantingut el dret aragonés acceptaren –també en Corts– l'aplicació de la foralitat valenciana en els seus propis dominis. Els estudis més complets que hi ha sobre la qüestió són un parell d'articles de Miguel Gual Camarena i de Sylvia Romeu, que estudiaren la progressiva propagació dels Furs de València a través de la seua acceptació en els diversos drets municipals i a través de les diverses ordres i contraordres donades per la monarquia sobre la qüestió a partir de 1283 fins a l'acord general pactat en les Corts de 1329-1330⁸. Tanmateix, les fonts emprades foren, d'una

⁸ M. GUAL, «Contribución al estudio de la territorialidad de los fueros de Valencia», *Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón*, III (1947-1948), p. 262-289; S. ROMEU, «Los Fueros de Valencia y los

banda, la col·lecció de cartes pobles locals que el mateix Gual Camarena s'encarregà d'aplegar i, d'una altra banda, les indicacions incloses en els catàlegs documentals dels registres de Jaume I, Pere el Gran i Alfons el Liberal editats modernament, així com les pròpies disposicions contingudes en els furs publicats en 1330⁹. Així doncs, aquests autors no consultaren la resta de documents conservats en altres seccions de la cancelleria d'aquells mateixos reis o de Jaume II i Alfons el Benigne, com ara els pergamins, les cartes rebudes i altres fons que contenen nombroses informacions sobre l'evolució d'aquell afer.

Igualment, els estudis realitzats fins el moment sobre el cos foral valencià aprovat durant el període que ací analitzem han atés gairebé en exclusiva al corpus jurídic compilat tradicionalment, bo i sumant només les notícies incloses en els catàlegs documentals dels registres reials esmentats –de 1255 a 1291–, sense entrar a considerar en profunditat el context determinat de cada Cort o parlament en què foren promulgats¹⁰. De forma similar, les assemblees celebrades al regne de València fins a la consolidació de la pràctica parlamentària han estat analitzades únicament a través de la legislació que emanaren, sense acudir al material documental conservat en l'arxiu reial catalanoaragonés i ni tan sols comprovar –en les sèries de convocatòries de Corts– si en foren reunides algunes més que, tanmateix, no acabaren aprovant normativa jurídica¹¹. A partir de 1358, en canvi, quan, en consonància amb el desenvolupament que assoliren les assemblees, s'inicià l'hàbit de registrar els processos de Corts, els treballs es multipliquen de forma exponencial, tot i que limitant-se generalment a l'edició aïllada

Fueros de Aragón: jurisdicción alfonsina», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 42 (1972), p. 75-115.

⁹ J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo de la documentación relativa al antiguo Reino de Valencia, contenida en los registros de la Cancillería Real* [Jaume I i Pere el Gran], Madrid, 1934; R. GALLOFRÉ GUINOVART, *Documentos del reinado de Alfonso III de Aragón: relativos al antiguo reino de Valencia y contenidos en los registros de la Corona de Aragón*, València, 1968.

¹⁰ A. GARCIA SANZ i V. GARCIA EDO, *Furs de València*, Barcelona, 1970-2002, vol. I; P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, València, 2001; V. GARCIA EDO, *La obra legislativa de Jaime I de Aragón (1208-1276)*, Castelló de la Plana, 2008.

¹¹ La recerca arxivística sobre la qüestió ha estat ben escassa fins ara; d'una banda, Sylvia Romeu i Pedro López Elum empraren els catàlegs documentals dels registres de cancelleria susdits, de Jaume I a Alfons el Liberal, per a investigar les Corts del segle XIII i, d'una altra banda, Rosa Muñoz aportà notícies sobre les Corts de 1339 a partir de les escadusseres informacions contingudes a l'Arxiu Municipal de València: S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1281», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 39 (1969), p. 725-728; *Idem*, «Catálogo de Cortes valencianas hasta 1410», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 40 (1970), p. 581-607; P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit.; M.R. MUÑOZ POMER, «Las Cortes de 1339 paso previo en la alianza peninsular contra los Benimerines», *Homenaje al Dr. Peset Alexandre*, València, 1982, vol. III, p. 67-80. La resta de monografies sobre el tema, com hem dit, han tractat les Corts de 1238 a 1360 a partir dels furs i privilegis que s'hi anaren aprovant: S. ROMEU, *Les Cortes valencianes*, València, 1985; M.R. MUÑOZ POMER, «Las cortes valencianas de los siglos XIII al XV», a F. Udina *et alii* (dirs.), *La Corona de Aragón: Cortes y parlamentos*, Barcelona-Saragossa, 1988, p. 205-257; S. ROMEU, «Les Cortes valencianes. Un dels més antics parlaments d'Europa», a A. Llorenç (coord.), *La Corona d'Aragó. El regne de València en l'expansió mediterrània (1238-1492)*, València, 1991, p. 21-40; M.J. CARBONELL, «Las Cortes valencianas medievales: aproximación a la historiografía y fuentes para su estudio», a *Les Cortes a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, 1991, p. 270-281; R. PINILLA (ed.), *Les Cortes Forals Valencianes: poder i representació*, València, 1994; V.L. SIMÓ SANTONJA, *Les Cortes valencianes. 1240-1645*, València, 1997, p. 91-95; M.R. MUÑOZ POMER, «Cortes y fronteras de Valencia en el siglo de Alcañices (1250-1350)», *Revista da Faculdade de Letras- História. II Série*, XV (1998), p. 753-772.

d'aquells processos, sense posar en relació els uns amb els altres ni estudiar l'evolució de fons de les relacions de poder dels estaments amb el rei i entre els propis estaments¹².

Així mateix, pel que fa a un altre dels grans punts d'interés d'aquesta recerca, l'evolució de la fiscalitat reial sostinguda per tributs directes fins esdevenir un sistema fiscal general basat en imposicions indirectes, existeixen dues monografies clàssiques, les de Josep Martínez Aloy i Rosa Muñoz Pomer sobre els orígens de la Diputació del General, que, tanmateix, per al període ací examinat, se centren exclusivament en els furs i privilegis publicats i en algunes informacions extretes de l'Arxiu Municipal de València, sense consultar els destacats fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó¹³. Amb posterioritat s'han realitzat estudis fiscals per una doble via, que han primat, de forma similar, les sèries documentals municipals: d'un cantó, hi ha hagut aproximacions parcials i fragmentàries als donatius atorgats en alguna d'aquelles assemblees parlamentàries¹⁴ i, d'un altre cantó, s'han dut a terme recerques sobre la fiscalitat directa de Jaume I al regne de València i sobre la fiscalitat indirecta de les viles valencianes a partir del darrer terç del segle XIV¹⁵. És per això, doncs, que no s'han

¹² Els processos de les Corts valencianes celebrades a partir de 1358 han estat editats íntegrament fins a 1375, amb l'excepció de les que tingueren lloc a Castelló de la Plana en 1367, que resta inèdit: J. RIUS SERRA, «Cortes de Valencia de 1358», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 17 (1946), p. 663-682; S. ROMEU, «Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 43 (1973), p. 385-427; *Idem*, «Cortes de Valencia de 1360», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 44 (1974), p. 675-711; *Idem*, «Cortes de Monzón de 1362», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 47 (1977), p. 714-798; M.R. MUÑOZ POMER, «Las cortes de Cullera-Valencia de 1364», *Saitabi*, 35 (1985), p. 87-94; S. ROMEU, «Cortes en 'lo setge de Murvedre' de 1365», *I Congreso de Historia del País Valenciano*, II, València, 1981; B. CANDELA, *Cortes Valencianas de finales del reinado de Pedro IV: Actas de 1369, 1371 y 1375*, Alacant, 2006.

¹³ J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, València, 1930; M.R. MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad valenciana*, València, 1987.

¹⁴ M.R. MUÑOZ POMER, «Bases municipales de un impuesto general: las Cortes de Valencia de 1329», *Saitabi*, 33 (1983), p. 85-95; M.J. CARBONELL i A. DÍAZ BORRÁS, «Determinación y definición de cuentas de las Cortes de 1329 en 1332: antecedentes de la Generalidad valenciana. La fiscalidad territorial y las imposiciones locales», *Anuario de Estudios Medievales*, 34:2 (2004), p. 713-745; M.D. LÓPEZ PÉREZ, «De nuevo sobre la 'Guerra del Estrecho': la contribución financiera del reino de Valencia en la última fase del conflicto (1332-1344)», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 11 (1996-1997), p. 405-416; M.R. MUÑOZ POMER, «Alzira y la campaña de Pedro IV en Cerdeña (1354)», *Quaderns de Sueca*, 3 (1982), p. 71-80; *Idem*, «La oferta de las cortes de Valencia de 1358», *Saitabi*, 36 (1986), p. 155-166; *Idem*, «Cortes y parlamento de 1360. Acuerdos y distribución de donativos», *Estudios en recuerdo de la profesora Sylvia Romeu Alfaro*, vol. II, 1989, p. 643-657.

¹⁵ A.J. MIRA i P. VICIANO, «La construcció d'un sistema fiscal: municipis i impost al País Valencià (segles XIII-XIV)», *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), p. 135-148; J.V. GARCÍA MARSILLA, «La génesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia (1238-1366)», *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), p. 149-170; J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita* al regne de València», a M. Sánchez Martínez, A. Furió i P. Bertran (eds.), *Actes: Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida, 1997, p. 467-491; J.V. GARCÍA MARSILLA i J. SÁIZ-SERRANO, «De la *peita* al censal. Finanzas municipales y clases dirigentes en la Valencia de los siglos XIV-XV», a M. Sánchez Martínez, A. Furió i P. Bertran (eds.), *Actes: Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, cit., p. 307-335; J.V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València, 2000; A. FURIÓ, «L'impôt direct dans les villes du royaume de Valence», a D. Menjot i M. Sánchez Martínez (eds.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen). 4. La gestion de l'impôt*, Tolosa de Llenguadoc, 2004, p. 169-199; A.J. MIRA, *Entre la renta y el impuesto. Fiscalidad, finanzas y crecimiento económico en las villas reales del sur valenciano (siglos XIV-XVI)*, València, 2005, p. 44-50; J.V. GARCÍA MARSILLA, «La 'sisca de la carn': Ganadería, abastecimiento cárnico y fiscalidad en los municipios bajomedievales valencianos», a R. Vallejo i A. Furió (eds.), *Los tributos de la tierra. Fiscalidad y agricultura en España (siglos XII-XX)*, València, 2008, p. 81-102; A.J. MIRA i E. GUINOT, «Fiscalidad urbana y distribución y consumo de la producción agraria en Valencia (siglos XIV-XV)», a R. Vallejo i A. Furió (eds.), *Los tributos de la tierra. Fiscalidad y agricultura en España (siglos XII-XX)*, cit., p. 137-162.

pogut realitzar consideracions de gran abast cronològic ni temàtic, ja que, de fet, tot i poder situar les fites primordials de les transformacions polítiques i fiscals esmentades, encara no es coneixen amb profunditat els detalls d'aquests processos.

En conseqüència, la nostra intenció principal és la de tractar de reconstruir aquestes llacunes, tot acudint primerament a la documentació emanada de la monarquia i preservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que, com hem vist, ha estat greument ignorada fins el moment per la historiografia valenciana. De fet, els seus fons constitueixen «els fons» cabdals per tal d'estudiar els temes i el període que nosaltres mateixos abordarem, atés que precisament fins a la dècada de 1360 els arxius municipals valencians a penes si contenen cap tipus de documentació seriada, amb l'excepció de la ciutat de València, que conserva els Manuals de Consell des de començaments del segle XIV. Per tant, a banda de la consulta d'aquest arxiu –ja treballat profusament per altres autors– i dels documents sobre els afers ací estudiats que hem pogut trobar a l'Arxiu del Regne de València, ens hem centrat en els fons de cancelleria reial i Reial Patrimoni de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, concretament en les seccions i sèries que ens interessaven per a la tasca proposada, com explicarem de forma global en aquesta mateixa introducció i amb més detall en els capítols corresponents.

Quant al tractament de la matèria analitzada, el que hem fet en primer lloc ha estat procedir a la seua divisió cronològica en dues grans fases, en base als coneixements proporcionats per la historiografia que acabem de citar. Així, com ja hem deixat entreveure, les Corts de 1329-1330 apareixen com la gran fita divisòria del període seleccionat, atés que marquen un punt d'inflexió tant pel que fa als aspectes polítics, amb l'acceptació general dels Furs de València, com pel que fa als aspectes fiscals, amb el primer donatiu conegut concedit pels tres estaments i recaptat en tots els senyoriis mitjançant cises. Fins aquell moment no hi havia hagut un ordenament jurídic efectivament vàlid al conjunt del regne –només al reialenc– ni els tributs indirectes havien tingut un paper preponderant com a mètode de recaptació de recursos fiscals per a la monarquia. Així mateix, el lapse temporal posterior fins a la dècada de 1360 resulta el de la maduració dels canvis que s'iniciaren en aquell moment, amb l'enrobustiment de les assemblees parlamentàries com a marc de negociació entre el rei i el regne i l'aparició de la Diputació del General com a òrgan administradors dels impostos establerts en el conjunt del territori.

En conseqüència, hem titulat la primera part de la tesi «La preeminència de la fiscalitat reial directa i de la col·laboració política de l'estament reial amb la monarquia (c. 1250 - c. 1330)», la qual, al seu torn, hem organitzat en dues seccions diferenciades: el capítol 1, que tracta de forma conjunta els principals tributs reials directes de les diferents unitats polítiques de la Corona d'Aragó, i els capítols 2 a 5, que repassa per regnats – també en els diversos territoris de la monarquia, tot i que amb especial atenció al regne de València– la petició successiva d'exaccions i subsidis per part dels sobirans, seguint el ritme de les campanyes militars desplegades i les diverses assemblees estamentals convocades. No debades el tractament global de la política reial al llarg i ample de la Corona ha estat sobretot necessari en aquesta primera part, en tant que la comprensió profunda de les relacions fiscals i polítiques sobre les quals es recolzava l'actuació de la monarquia requereix d'una panoràmica integral, puix aquelles no es desenvolupaven independentment sinó que –amb les singularitats de les estructures socials de cada territori– estaven estretament imbricades. De fet, la confrontació del comportament de les diverses comunitats sotmeses a un mateix monarca és una de les claus que ajuda a caracteritzar millor els processos històrics protagonitzats per cadascuna d'elles. És per

això, per exemple, que hem decidit obrir l'exposició amb una conceptualització comparativa de la fiscalitat reial en Aragó, Catalunya, Mallorca i València, ja que les aproximacions parcials realitzades fins el moment a la qüestió havien impedit copsar amb claredat les diferents situacions que s'hi donaven.

Així mateix, per a la segona part, que hem anomenat «L'extensió de la fiscalitat general indirecta i la consolidació de la pràctica parlamentària (c. 1330 - c. 1370)», hem tractat de mantenir aquesta visió general, encara que, en funció de l'aprofundiment territorial dels afers politicofiscals, de l'increment exponencial de la documentació disponible i dels estudis ja realitzats per altres autors, l'objecte d'interès ha estat focalitzat de manera molt més intensa en el cas valencià, que és l'objecte principal de la investigació. Amb tot, el mètode emprat en aquests capítols, el 6 i el 7, ha estat el mateix que en els immediatament anteriors, és a dir, l'anàlisi de tots i cadascun dels subsidis concedits a la monarquia, que en aquest període, contràriament a l'anterior, foren generalment negociats en les cada vegada més nombroses reunions parlamentàries, les quals, tanmateix, tingueren el seu ritme propi al compàs de les relacions polítiques entre el rei i el regne. Fet i fet, aquest compàs és el que marca la divisió entre els capítols d'aquesta segona part, tots dos pertanyents al regnat de Pere el Cerimoniós però separats pels fets de la revolta de la Unió, que marcà un allunyament entre el rei i el regne, i la guerra de Castella, que donà impuls forçat a la col·laboració entre la monarquia i la generalitat dels estaments per tal d'organitzar la defensa del territori.

Altrament, per tal d'aproximar-nos a l'anàlisi de cadascuna d'aquestes seccions hem seguit diverses vies en estreta relació amb les fonts disponibles per a cada etapa i cada temàtica. En primer lloc, per estudiar la fiscalitat reial directa en el primer capítol ens hem centrat en els tributs més importants rebuts pel monarca al llarg del segle XIII i fins al primer terç del segle XIV: la *pecha*, la quèstia, la peita, les redempcions d'exèrcit i els subsidis ocasionals. Així, d'una banda, hem tractat d'aportar llum sobre l'origen d'aquelles exaccions, bo i extractant-ne les referències contingudes en diverses col·leccions documentals de reis i comtes-reis catalanoaragonesos dels segles XII i XIII¹⁶, i en altres compilacions de cartes de població, llibres de privilegis o altre tipus de documentació editada¹⁷. D'una altra banda, hem examinat la seua evolució dins del conjunt d'ingressos de la monarquia a través de les peticions documentables, organitzades de forma diferenciada en la cancelleria reial a partir dels canvis introduïts per Jaume II. En aquest sentit, si bé durant els regnats anteriors no estan classificades

¹⁶ A. UBIETO (ed.), *Colección diplomática de Pedro I de Aragón y Navarra*, Saragossa, 1951; J.Á. LEMA (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Sant Sebastià, 1990; A. UBIETO (ed.), *Documentos de Ramiro II de Aragón*, Saragossa, 1988; A.I. SÁNCHEZ CASABÓN (ed.), *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*, Saragossa, 1995; M.A. IBARRA, *Estudio diplomático del rey Pedro II de Aragón (1196-1213)*, Madrid, Tesi doctoral, 1932; A. HUICI, *Colección diplomática de Jaime I el Conquistador*, València, 1919-1922; A. HUICI i M.D. CABANES, *Documentos de Jaime I de Aragón (1216-1268)*, València, 1976-1982.

¹⁷ J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid, 1969-1983; M.L. LEDESMA, *Cartas de población del reino de Aragón en los siglos medievales*, Saragossa, 1991; E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, 1991; J. BOADAS i L.E. CASELLAS (dirs.), *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*, Barcelona/Girona, 2005; M.C. MAÑÉ (ed.), *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona: anys 885-1334*, Barcelona, 2005. M. BOFARULL, «Rentas del Bailío General de Aragón en 1294», CODOIN-ACA, tom XIX, p. 203-315; T.N. BISSON, *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings, 1151-1213*, Berkeley, 1984; R. MARTÍ CASTELLÓ (ed.), *Col·lecció diplomàtica de la seu de Girona, 817-1100*, Barcelona, 1997; R. SAROBE (ed.), *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny, 1070-1200*, Barcelona, 1998; F.J. MIQUEL (ed.), *Liber Feudorum Maior*, Barcelona, 1945-1947; G. GONZALVO (ed.), *Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya, segles XI-XIII*, Barcelona, 1994.

en registres específics, sinó que es poden trobar en qualsevol, des d'aquell moment passaren a quedar anotades sistemàticament en la sèrie anomenada *Subsidiorum*. Per això, per al regnat de Jaume I hem acudit als que ja havien estat localitzats per altres autors,¹⁸ mentre que per als de Pere el Gran i Alfons el Liberal hem hagut de pentinar tots els registres a la recerca d'aquell tipus de llistes de demandes monetàries¹⁹. A partir de finals del segle XIII, en canvi, hem consultat la sèrie esmentada, on s'hi troben les demandes successives de tributs directes²⁰, a les quals hem pogut afegir les dades sobre les recaptacions contingudes en els llibres d'albarans del mestre racional, que comencen precisament en aquestes mateixes dates²¹.

En segon lloc, per a la resta de capítols de la primera part i tota la segona part, com que l'objectiu era fonamentalment el mateix, és a dir, localitzar i analitzar les assemblees parlamentàries i els subsidis negociats entre la monarquia i els estaments, el mètode ha estat similar, variant únicament en funció de les fonts existents. Per això, el primer que hem hagut de tenir en compte ha estat l'activitat dels distints reis, atenent especialment a les diverses campanyes bèl·liques que organitzaren requerint la col·laboració política o fiscal dels seus súbdits, per la qual cosa hem acudit a les cròniques, històries, biografies i itineraris de la historiografia clàssica²², i també a molts altres estudis i articles posteriors que anirem detallant al llarg de l'exposició. Per la seua banda, la recerca arxivística, com acabem de dir, ha estat marcada per la documentació disponible. Així, per als principals regnats de la segona meitat del segle XIII, de Jaume I fins a Alfons el Liberal, ens hem centrat en els registres de la cancelleria reial, atés que gairebé tots els seus documents referents al regne de València han estat publicats o indexats en diverses col·leccions i catàlegs²³. A partir de Jaume II i fins a Pere el

¹⁸ ACA, C, reg. 8 (1253-1263), 17 (1275), 18 (1271-1273), 23 (1274) i 33 (1275). Els autors que anteriorment han treballat territorialment aquests registres han estat: J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita* al regne de València», cit.; P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona*, cit., p. 584-600.

¹⁹ Hem trobat sèries de peticions de tributs en: ACA, C, reg. 40 (1278), 42 (1280) 46 (1280-1281), 51 (1281-1284), 56 (1285), 68 (1286-1287), 78 (1289) i 82 (1290-1291).

²⁰ Els registres *Subsidiorum* de Jaume II, Alfons el Benigne i els primers anys de Pere el Cerimoniós als quals hem acudit són: ACA, C, reg. 324 (1294-1297), 326 (1309-1312), 327 (1313-1316), 328 (1317-1321), 329 (1322-1327), 543 (1327-1335), 1501 (1335-1339) i 1502 (1339-1344). A més a més, també hem trobat peticions d'exaccions directes a dos registres del començament de Jaume II classificats com a *Cenarum*: 331 (1292) i 330 (1293).

²¹ El primer llibre d'albarans que ha arribat fins a nosaltres comença en 1293, encara que la sèrie conservada no adquireix certa continuïtat fins a 1307. D'altra banda, durant el període en què dúiem a terme la recerca hi havia diversos volums fora de consulta pel seu mal estat de conservació, concretament els 626, 631, 634, 638 i 639. Així les coses, hem consultat tots els altres disponibles per al període seleccionat: 620 (1293-1296), 621 (1298), 622 (1307-1308), 624 (1311-1312), 625 (1313-1315), 627-629 (1318-1320), 630 (1326-1327), 632-634 (1329-1335) i 636-637 (1337-1340).

²² F. SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, 1971; J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón* (1610), Saragossa, 1967-1986; J. ZURITA, *Gestas de los reyes de Aragón* (1578), Saragossa, 1984; F. SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, Barcelona, 1955; J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, Madrid, 2003; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran* (1962), Barcelona, 1995; F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, 1963; J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, S. SOBREQÜÉS i E. BAGUÉ, *Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, 1980 (1ª ed.: 1954); J.R. HINOJOSA, *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, Sant Sebastià, 2006; J. MIRET, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (1918), Barcelona, 2004; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran* [itinerari de 1276-1280], cit.; F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal* [itinerari de 1281-1285], cit.; F. CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfòs II», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 71 (1921), p. 61-83; J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*, Saragossa, 2009.

²³ A. HUICI, *Colección diplomática de Jaime I el Conquistador*, cit.; A. HUICI i M.D. CABANES, *Documentos de Jaime I de Aragón (1216-1268)*, cit.; R.I. BURNS, *Diplomatarium of the crusader kingdom of Valencia, 1257-1273*, Princeton, 1985-2007; J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo de la*

Cerimoniós, en canvi, el gruix de la investigació ha estat extret principalment dels registres del mateix arxiu, tot i que no de manera exclusiva i sense altre ajut que el de les pròpies classificacions temàtiques de les sèries establertes en l'època.

D'aquesta forma, a més dels *Subsidiorum* citats anteriorment –i de la seua continuació des de 1344, anomenada *Demandarum*–, hem procedit a buidar les informacions que ens interessaven dels classificats com a *Exercituum et Curiarum*, on hi ha les convocatòries reials d'host i de Corts, *Graciarum*, on es poden trobar els capítols dels donatius aprovats fins a la dècada de 1350, i *Profertarum*, oberts a partir d'aleshores per tal d'anotar tot allò relacionat amb els nous donatius generals que anaren concedint-se en el marc de l'aparició de les Diputacions del General²⁴. Així mateix, també hem consultat íntegrament les sèries de registres dedicades a algun afer concret, referent a la gestió d'algun subsidi en particular o la direcció de les guerres dirigides per la monarquia: *Subsidium salis Aragonum et Valencie* (per al donatiu de Corts de 1301-1302), *Viagio Almarie* (la croada contra Almeria de 1309), *Super facto confratrie* (les esquadres contra els abdalwadites de 1315), *Guerre sarracenorum* (la guerra de l'Estret de la dècada de 1340), *Armata* (les guerres contra els genovesos i sards de la dècada de 1350) i *Guerre Castelle* (la guerra de Castella de 1357-1368)²⁵.

A més a més, a banda dels registres, també hem acudit a altres seccions de la mateixa cancelleria reial de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. En primer lloc, hem examinat les cinc capses sobre el regne de València del fons de *Legislació* incloses a la secció *Varia*, una documentació abundant i preciosa pel que fa a les negociacions políticofiscals de les reunions parlamentàries celebrades entre 1283 i 1365, que ha romàs inèdita fins el moment²⁶. En aquest sentit, com veurem, s'hi conserven sobretot plecs de capítols presentats pels estaments al monarca, en moltes ocasions amb les pròpies respostes d'aquest; constitueixen, doncs, el moll de l'os del que ací volem investigar. D'una altra banda, també hem fet consultes puntuals en les sèries de Cartes reials i Privilegis, en funció dels documents cercats en cada moment –relatius a Corts o donatius–, segons anirem precisant al llarg de la investigació²⁷. I, pel que fa a les informacions de caire econòmic contingudes al mateix Arxiu de la Corona d'Aragó, però en la secció de Reial Patrimoni, hem continuat buidant els llibres d'albarans del mestre racional per a tot el

documentación relativa al antiguo Reino de Valencia, contenida en los registros de la Cancillería Real, cit., i R. GALLOFRÉ GUINOVART, *Documentos del reinado de Alfonso III de Aragón: relativos al antiguo reino de Valencia y contenidos en los registros de la Corona de Aragón*, cit. Per a les qüestions referents al conjunt de la Corona de les dues darreres dècades del segle XIII també hem emprat l'apèndix documental publicat per: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas y las Cortes del reino (1283-1301)*, Saragossa, 1975.

²⁴ Els *Demandarum* substitueixen els *Subsidiorum* en el segon terç del segle XIV, quan es consolida la negociació fiscal a través de Corts i parlaments, passant a contenir les peticions a jueus i musulmans o altres tipus d'exaccions directes com els maridatges i coronatges: ACA, C, reg. 630 (1344-1350) i 1472-1475 (1346-1375). Els *Exercituum et Curiarum* es troben a: ACA, C, reg. 306 (1302-1305), 307 (1302-1308), 308 (1309-1327), 539 (1327-1335), 1497 (1335-1351), 1498 (1351-1361) i 1499 (1362-1375). Els *Graciarum* consultats, que no hem examinat de forma íntegra, sinó a través dels índexs realitzats en el segle XVIII per l'arxiver Josep Llaris, es corresponen amb: ACA, C, reg. 192-230 (1291-1327), 473-489 (1327-1336) i 858-914 (1336-1368). Finalment, els *Profertarum* que hem buidat han estat els: ACA, C, reg. 1505-1510 (1359-1386) i 1774 (1365-1368).

²⁵ ACA, C, reg. 325 (1302-1307), 344-345 (1309-1310), 322 (1315-1318), 1377-1378 (1339-1349), 1396-1404 (1351-1364), 982 i 1379-1388 (1356-1368).

²⁶ ACA, C, *Varia*, *Legislació*, Capses 6-10 (1283-1386).

²⁷ Igualment, també hem acudit a alguns documents de les seccions «*Varia*» i «*Processos judicials*» relatius als temes ací tractats, que hem identificat a través dels catàlegs corresponents i detallarem en el moment oportú.

segon terç del segle XIV, a la recerca de notícies relacionades amb els subsidis i donatius concedits pels estaments valencians²⁸.

Finalment, hem comptat amb la no tan abundant documentació –per al període d'aquesta investigació– continguda a l'Arxiu del Regne de València i a l'Arxiu Municipal de València. Pel que fa al primer, únicament hem trobat dades relatives a les matèries tractades en les sèries de Pergamins de la vila reial d'Alpont i de la batlia general del regne²⁹, mentre que al segon hem consultat tots els «Manual de Consells» conservats entre 1306 i 1365 i els Privilegis reials arxivats fins a la mateixa data, alguns recollits en els *Liber privilegiorum* d'època foral i d'altres publicats recentment, però molts d'ells –almenys els d'Alfons el Benigne i Pere el Cerimoniós– encara per editar i estudiar³⁰. En aquest sentit, també hem incorporat a l'anàlisi les compilacions clàssiques de furs, constitucions i privilegis dels diversos territoris i les principals ciutats de la Corona, així com els capítols de donatius de les assemblees parlamentàries catalanes aplegats modernament³¹.

D'aquesta forma, combinant els coneixements historiogràfics acumulats amb les nombroses dades arxivístiques desconegudes que hem pogut localitzar relatives a les activitats de la monarquia, a la celebració de Corts i parlaments o a l'aprovació, gestió i recaptació de subsidis i donatius, hem tractat de reconstruir el procés de configuració del pactisme al territori valencià, que conforma el nostre objectiu prioritari. En relació amb això, a més a més, hi hem afegit una breu aproximació a un altre dels elements que també s'anà constituint al caliu d'aquell fenomen global: la identitat col·lectiva valenciana. En aquest sentit, vist que amb les mateixes fonts que hem treballat es pot reconstruir parcialment el procés de formació del gentilici col·lectiu dels valencians, hem decidit incloure un petit capítol sobre la qüestió, el 8, dins de la tercera i última part de la investigació, les conclusions, que, en consonància amb tot el que acabem d'exposar, hem anomenat «La construcció de la cosa pública i la configuració del pactisme valencià». Així les coses, en el novè i darrer capítol farem una recapitulació de les principals aportacions realitzades al llarg de la tesi, bo i tractant d'inserir-les en l'esquema interpretatiu sobre el pactisme que hem establert en el primer epígraf

²⁸ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, vols. 640 (1347-1348), 641 (1350), 642 (1354-1357), 643 (1357-1362), 644 (1362-1365), 645 (1366-1369), 646 (1369-1373) i 647 (1373-1375).

²⁹ ARV, Alpont, Pergamins; Batlia General, Pergamins.

³⁰ AMV, MC, A-1 - A-14; Privilegis reials, Jaume I - Pere el Cerimoniós. Pel que fa a aquests darrers, els compilats tradicionalment es poden trobar a: L. ALANYÀ (ed.), *Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentiae* (1515), València, 1999. Hi ha també una edició crítica moderna de tots els privilegis concedits per Jaume I a la ciutat de València: J. CORTÉS, *Liber privilegiorum civitatis et regni Valentiae*, València, 2001. Pel que fa a les disposicions conservades a la sèrie de Privilegis reials de l'AMV, han estat útils per a la investigació les de Jaume II, Alfons el Liberal i Pere el Cerimoniós. En aquest sentit, l'edició dels documents corresponents al primer d'aquells monarques isqué a la llum pública a finals de 2009, quan ja havíem consultat directament els originals d'arxiu, per la qual cosa hem emprat directament les transcripcions pròpies: J.R. HINOJOSA, *Privilegios, órdenes, donaciones de Pedro III, Alfonso II, Jaime II*, València, 2009.

³¹ *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña. Cortes de Cataluña*, Madrid, 1896; P. SAVALL i S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de Corte del reino de Aragón* (1891), Saragossa, 1991; J. MEY (ed.), *Fori regni Valentiae* (1547), València, 1972; A. CANELLAS (ed.), *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, Saragossa, 1975; M.D. CABANES i M.L. CABANES (eds.), *Aureum opus de Xàtiva*, Saragossa, 1996; *Llibre Verd de Barcelona*, Barcelona, 2004; *Llibre de privilegis i franquesses de Mallorca*, Arxiu virtual Jaume I; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya. Els capítols del donatiu (1288-1384)*, Barcelona, 1997. D'altra banda, també hem utilitzat puntualment d'altres llibres de privilegis, com els d'Ontinyent o els d'Oriola, com citarem en el moment corresponent.

d'aquesta mateixa introducció. Sense més preliminars passem, doncs, a exposar la investigació.

PRIMERA PART:

**LA PREEMINÈNCIA DE LA FISCALITAT REIAL
DIRECTA I DE LA COL·LABORACIÓ POLÍTICA DE
L'ESTAMENT REIAL AMB LA MONARQUIA**

(C. 1250 - C. 1330)

1. LA DIVERSITAT TERRITORIAL DE LA FISCALITAT REIAL DIRECTA A LA CORONA D'ARAGÓ

Com hem establert en la introducció, l'estudi del procés mitjançant el qual la monarquia passà d'obtenir recursos fiscals únicament en les seues pròpies terres a fer-ho en el conjunt de senyories del territori és un dels eixos principals d'aquesta investigació. En aquest sentit, pels estudis que s'han realitzat genèricament per al cas valencià i de forma molt més detallada per al català¹, sabem que entre els diversos elements que regulaven l'extracció de riquesa per a la hisenda reial catalanoaragonesa al llarg del segle XIII destacaven els tributs directes imposats sobre les comunitats cristianes de reialenc. I això per dues raons bàsiques: d'una banda, perquè constituïen un dels principals volums d'ingressos dels monarques, i, d'una altra banda, perquè foren la peça central a partir de la qual anaren conformant-se els sistemes fiscals municipals i territorials, després que fossen progressivament substituïts per imposicions indirectes i el deute públic associat a aquestes acabés perpetuant-se. En conseqüència, l'estudi detallat de les exaccions directes recaptades per la monarquia resulta cabdal per conèixer amb profunditat el desenvolupament de la fiscalitat en els diversos municipis i territoris de la Corona d'Aragó. Tanmateix, aquesta tasca només ha estat duta a terme de manera parcial, amb notables diferències cronològiques i geogràfiques, per la qual cosa les conclusions obtingudes fins el moment no han pogut abordar amb claredat la caracterització d'aquells tributs reials.

Per això, deixant de banda els de volum menor, com la *cena*, i també els impostos ocasionals que es recaptaven en tot el territori més enllà dels dominis reials, com ara el monedatge, el bovatge o els donatius de Corts, en el present capítol exposarem una visió general de les principals exaccions directes imposades sobre els vassalls cristians de reialenc de cada unitat política de la Corona, és a dir, la *pecha* o *peita* a l'Aragó, la quèstia a Catalunya, la quèstia o *peita* al regne de València, la redempció d'exèrcit en tots ells i els subsidis negociats específicament en els llocs francs, com el regne de Mallorca. En els dos primers casos ens remuntarem a l'origen de la *pecha* aragonesa i la quèstia catalana en la segona meitat del segle XII, per tractar de donar una explicació a les grans diferències entre una i altra comprovables a partir del moment en què tenim documentació seriada, a mitjan Dos-cents. Això ens permetrà, d'una banda, comprendre la seua evolució fins al primer terç del segle XIV, quan els tributs directes passaren a ocupar un lloc secundari dins de la fiscalitat reial, i, d'una altra banda, caracteritzar millor la situació que es desenvolupà a terres mallorquines i valencianes a partir de la

¹ J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia...*, cit.; M.R. MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad valenciana...*, cit.; A.J. MIRA i P. VICIANO, «La construcció d'un sistema fiscal: municipis i impost al País Valencià (segles XIII-XIV)»..., cit.; J.V. GARCÍA MARSILLA i J. SÁIZ-SERRANO, «De la *peita* al censal. Finanzas municipales y clases dirigentes en la Valencia de los siglos XIV-XV»; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La evolución de la fiscalidad regia en los países de la Corona de Aragón (c.1280-1350)», a *XXI Semana de Estudios Medievales de Estella*, Pamplona, 1995, p. 393-428; *Idem*, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Girona, 1995; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, «La Corona en la gènesis del sistema fiscal municipal en Catalunya (1300-1360)», a M. Sánchez Martínez, A. Furió i P. Bertran (eds.), *Actes: Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat*, Lleida, 1997, p. 233-242; P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, 2000; J. MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls, segles XIV-XV*, Barcelona, 2001; P. VERDÉS, «La consolidació del sistema fiscal i financer a mitjan s. XIV: el cas de Cervera», a M. Sánchez Martínez (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, Barcelona, 1999, p. 185-217.

conquesta cristiana. Així les coses, a través de l'estudi global dels registres de la cancelleria on foren anotades les peticions de tributs directes entre 1255 i 1340, tractarem de conèixer l'origen, la naturalesa i l'evolució de totes aquelles exaccions dins del marc general de les relacions rendals i fiscals entre la monarquia i el reialenc en cadascun dels territoris de la Corona. Tot plegat, aquest coneixement ens servirà posteriorment per entendre les raons que portaren a la seua relegació en benefici dels subsidis negociats en assemblees parlamentàries i recaptats mitjançant tributs indirectes.

En aquest sentit, tot i que aquest capítol pugua resultar excèntric respecte a la resta de la tesi, que segueix un clar camí cronològic, hem volgut aplegar en un sol passatge, i per territoris, totes les informacions relatives a les contribucions directes esmentades, atès que això ens permetrà conèixer millor les relacions fiscals i les negociacions entre la monarquia i l'estament reial durant tota la segona meitat del segle XIII i el primer terç del XIV.

1.1. La *pecha*, la redempció d'exèrcit i els subsidis al regne d'Aragó

La historiografia especialitzada no ha abordat de moment l'estudi detallat de la fiscalitat reial directa al regne d'Aragó durant el període ací estudiat². Per això, en primer lloc tractarem de caracteritzar la principal de les exaccions que en formaven part, la *pecha*, bo i cercant-ne l'origen a través de l'etimologia, les informacions aplegades en col·leccions documentals del segle XIII i l'analogia amb altres contribucions similars de territoris veïns com el navarrès. Fet i fet, hem considerat que aquesta aproximació a la naturalesa de la *pecha* era plenament necessària per tal de comprendre la realitat documental posterior, analitzable als registres de la cancelleria reial entre 1253 i 1327, ja que dins d'aquests es troben tota una sèrie de peticions fiscals que no sempre es corresponen amb aquella sinó que també –sense explicitar-ho– es demanen en concepte d'altres tributs, com ara la redempció d'exèrcit o els subsidis negociats individualment amb cada nucli. Eixa realitat serà, doncs, la que provarem de capir en la llarga durada en el segon epígraf d'aquest apartat.

² Alguns autors n'han parlat de forma general, per exemple: M.I. FALCÓN, «Repercusión en las ciudades y villas aragonesas de la política mediterránea de Pedro el Grande», *XI Congreso di storia della Corona d'Aragona*, vol. III, Palerm, 1984, p. 101-120; *Idem*, «Finanzas y fiscalidad de ciudades, villas y comunidades de aldeas aragonesas», *Finanzas y fiscalidad municipal. V Congreso internacional de estudios medievales*, Àvila, 1997; *Idem*, «El sistema fiscal de los municipios aragoneses», a M. Sánchez Martínez, A. Furió i P. Bertran (eds.), *Actes: Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida, 1997, p. 191-218; J.À. SESMA, «Las transformaciones de la fiscalidad real en la Baja Edad Media», a *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Saragossa, 1996, p. 231-291.

1.1.1. El caràcter servil, rendal i anual de la *pecha* aragonesa (c. 1150 - c. 1250)

Malgrat els pocs treballs sobre el tema, sabem que la *pecha* era la contribució directa per excel·lència en les viles aragoneses. Amb tot, ningú no ha abordat de forma específica una recerca documental de la seua caracterització, de manera que únicament se n'han pogut donar informacions genèriques, com les de María Isabel Falcón, que la definí com *una contribución unifamiliar que generalmente se arbitraba de modo global para cada comunidad local*³. Igualment inexistents són les anàlisis sobre el seu origen i, quant a això, el primer que podem fer és tractar d'acudir a la pròpia etimologia del mot. En aquest sentit, cal advertir que, tot i les apreciacions realitzades per Robert I. Burns, sembla que el mot *pecha* –*peita* en llatí i català– prové, reinterpretat com a femení singular, del plural llatí *pacta*, de *pactum*, que significa *pacte* i, segons Yakov Malkiel, deriva del verb arcaic *pacere*, que vol dir *acordar la pau*⁴. Així, en el romanç castellà i aragonès, almenys des dels segles XI o XII, el mot *pecha* prengué els significats de tribut, multa o pagament, de la mateixa forma que el verb derivat *pechar* passà a significar tributar o pagar, fins que desaparegué durant els segles moderns davant la forma *pagar*.⁵

Aquest origen etimològic, que relaciona remotament la *pecha* amb el tribut donat als senyors per mantenir la pau, s'adiu, a més a més, amb el caràcter servil que marcava el seu pagament al territori aragonès, on hi havia una important distinció entre els grans nuclis, francs o infançons, i la resta, que podem anomenar peiters o vilatans, puix estaven sotmesos al pagament d'una peita anual. Així, com ja va indicar Isabel Falcón a partir de les dades contingudes en l'inventari de rendes reials de 1294 –i com es comprova fàcilment en la documentació cancelleresca que hem analitzat–, els cristians de les ciutats (Saragossa, Osca, Jaca, Tarassona i Barbastre) i els de les grans viles que eren cap de comunitats d'aldees (Daroca, Calataiud, Terol i Albarrassí) estaven exempts de pagar aquella exacció. El cas d'aquestes darreres, per exemple, era ben significatiu, ja que els habitants de les viles n'estaven exempts però no així –excepte si eren cavallers o eclesiàstics– els de les aldees dels voltants, que havien de satisfer una *pecha* col·lectiva anual, una situació que ressaltava la infançonja dels primers i la vilania dels segons⁶.

³ M.I. FALCÓN, «Repercusión en las ciudades y villas aragonesas...», cit., p. 101-120.

⁴ R.I. BURNS, *Medieval Colonialism: postcrusade exploitation of Islamic Valencia*, Princeton, 1975, p. 96-102. Segons aquest autor *peita* –la *pecha* en català– procediria de *petita*, i, per tant, provindria del verb *petere*. Tanmateix, aquesta arrel etimològica és ben diferent a la que acabem d'explicar i, de fet, evolucionà diversament cap al mot fiscal *pedido*, amb unes connotacions de demanda ocasional extraordinària –com la quèstia segons veurem posteriorment– que no tenia la *peita*, pagada obligatòriament. Aquesta distinció entre les dues arrels etimològiques es veu clarament en un privilegi reial d'època de Jaume I confirmat en 1291 als habitants de la vila de Daroca, en què s'ordena que *recipiant de peyta aldearum Daroca pro retinendis hermendatibus millia s. et quod in petitione questia facendaria vel pedido –quod simul eis et aldeanis faceret– darent homines ville Daroce decimam partem et aldeani novem partes*: ACA, C, reg. 192, f. 47v.

⁵ Vegeu les consideracions sobre les famílies de paraules formades en castellà i galaicoportuguès entorn l'arrel «pech-» fetes per Y. MALKIEL, «Studies in Hispano-Latin Homonymics: Pessulus, Pactus, Pectus, Despectus, Suspectus, Fistula in Ibero-Romance», *Language*, 28-3 (1952), p. 299-338.

⁶ Aquesta marcada diferència social entre persones infançons i persones vilanes quedava recollida en ordenances com les de Pere el Catòlic de 1208, aplegades en el: *Fuero de Jaca*, M. MOLHO (ed.), Saragossa, 1964, p. 169.

Pel que fa a les ciutats i viles franques sembla que la seua immunitat partia de dues vies: en uns casos pels mateixos furs d'infançonia obtinguts per les ciutats durant el procés de conquesta i colonització del segle XII i, en els altres casos, per privilegis atorgats *ad hoc* per la monarquia al llarg del segle XIII⁷. Quant a les viles i llocs peiters, per la seua banda, les poques dades que coneixem anteriors a les primeres peticions de *pecha* registrades a la cancelleria reial semblen indicar que l'origen del pagament residia en la monetització col·lectiva dels censos agraris pagats en una determinada comunitat, com fou el cas, per exemple, de l'establiment en 1208 d'una peita anual de 4.000 s.j. a les aldees de Terol en substitució d'una renda anterior satisfeta en cereal⁸. De fet, aquest possible origen rendal concorda plenament amb el que acabem d'explicar sobre l'etimologia i el caràcter servil del tribut, unes característiques que, tot plegat, vénen a coincidir amb les d'una exacció anàloga designada exactament amb el mateix nom de *pecha* o peita al regne veí de Navarra. És probable, doncs, que, en funció de les similitudes socioeconòmiques entre el territori aragonès i el navarrès –i fins i tot polítiques, ja que van compartir reis entre 1076 i 1134–, la principal contribució directa pagada per les comunitats camperoles tingués una naturalesa pareguda en un lloc i en l'altre.

No debades, les diverses investigacions sobre el procés d'implantació de la *pecha* en les diferents zones del reialenc navarrès entre la segona meitat del segle XII i la primera del XIII palesen que, efectivament, constituïa la principal exacció reial durant aquell període i que, a més a més, tenia un origen eminentment rendal⁹. En primer lloc, segons aquests estudis, el regnat de Sanç VI el Savi (1150-1194) es caracteritzà, d'una banda, per la instauració de censos en metàl·lic, anuals i unifamiliars, en els llocs de colonització fins llavors francs i, d'una altra banda, per la unificació de censos en els llocs, sobretot del nord, sotmesos fins aleshores a una diversitat d'antigues rendes, els habitants dels quals passaren a pagar una única contribució monetària, també anual i unifamiliar. Durant els següents regnats, el de Sanç VII el Fort (1194-1234) i el dels reis de la Casa de Xampanya (1234-1274), es continuaren fixant peites, però no ja de forma unifamiliar sinó col·lectivament, sobretot en la zona mitjana i sud de Navarra, a través de l'establiment de quantitats pagadores de forma conjunta per cada comunitat camperola, un fet que comportava el repartiment proporcional entre les famílies contribuents. D'aquesta manera, en línies generals, podem afirmar que al final del

⁷ Per exemple, la carta de poblament de Saragossa establia la infançonia dels seus habitants, els quals *habent fueros infançiones de Aragone qui non tenent honore de seniore*: M.L. LEDESMA, *Cartas de población del reino de Aragón en los siglos medievales*, Saragossa, 1991, 29 (I-1119). Altrament, viles com Terol i Albarrassí reberen la franquesa al llarg del segle XIII, la primera en 1208 i la segona en el mateix moment d'incorporar-se al reialenc en 1284: A. GARGALLO, *Los orígenes de la Comunidad de Teruel*, Terol, 1984; C. RIBA, *Carta de población de la ciudad de Santa María de Albarracín*, Saragossa, 1915.

⁸ A. GARGALLO, *Los orígenes de la Comunidad de Teruel*, cit. El privilegi informa que fins llavors els habitants de la vila havien pagat 1.000 s.j. anuals, una suma que quedà enfranquida a perpetuïtat, mentre que els de les aldees venien contribuint amb una quantitat anual en cereal, que fou substituïda en aquell moment pel pagament dels 4.000 s.j. esmentats per al rei i 2.870 s.j. destinats als salaris dels oficials reials locals.

⁹ L.J. FORTÚN, «Una reforma fiscal en el Noroeste de Navarra (1192-1193)», *Historia de la Hacienda española (Épocas Antigua y Medieval). Homenaje al profesor García de Valdeavellano*, Madrid, 1982, p. 235-259; C. MARICHALAR, «Colección diplomática del rey don Sancho VIII, el Fuerte, de Navarra», *Boletín de la comisión de monumentos históricos y artísticos de Navarra*, 1934, p. 95-119. Es pot trobar un resum de tot plegat a: I. MUGUETA, «Pecha», *Glossaire de fiscalité. Les mots de l'impôt dans l'Occident méditerranéen* <<http://www.mailxxi.com/fiscalitat/index.htm>>.

procés els nuclis navarresos septentrionals pagaven anualment *pechas* unifamiliars, mentre que els centrals i meridionals les satisfieien col·lectivament¹⁰.

Aquest darrer tipus d'exacció pagada de forma comunal és la que hem observat en les viles reials aragoneses a partir del moment en què comptem amb la documentació seriada de cancelleria, de mitjan segle XIII¹¹. Així, en funció de l'analogia amb el cas navarrès i de l'exemple de l'establiment de la peita de les aldees de Terol en 1208, és factible pensar que a l'Aragó es produí una evolució semblant, consistent en l'agrupació rendística dels censos pagats al rei, que conduí al fet que, almenys a mitjan centúria, totes les viles reials peiteres pagaren anualment una *pecha* col·lectiva¹². Si més no, l'anualitat d'aquesta contribució, que ja queda reflectida en el cas de Terol, es confirma plenament per altres esments documentals posteriors, de la segona meitat del Dos-cents, com ara els que anomenen el tribut «peita de Sant Miquel», tot indicant-ne la regularitat estrictament anual¹³. Així mateix, un privilegi concedit als habitants de la ciutat de Barbastre en 1264, pel qual Jaume I reconeixia la seua infançonia després que aquells hagueren rebutjat satisfer una contribució anual que els demanava, demostra igualment que les viles peiteres pagaven tots els anys una quantitat de diners al rei en raó de peites o cavalleries: *quod solverent et darent nobis quolibet anno tria millia solidos jaccenses racione cavalliarum sive peyte sicut alii homines de villeriis regni Aragonum peytam seu cavallarias nobis donant et dare consueverunt*¹⁴. Aquest document, a més a més, assenyalava l'estreta connexió de les peites aragoneses amb la concessió de cavalleries mitjançant la qual, com explicarem més tard, els barons aragonesos –en la seua qualitat de tinentes d'honors o mesnaders– rebien anualment bona part de les rendes reials i les repartien, al seu torn, entre els cavallers del regne, un sistema que, tot plegat, torna a recordar les similituds amb el territori navarrès¹⁵.

¹⁰ I. MUGUETA, «Pecha», *Ibidem*.

¹¹ Amb l'excepció de Salvatierra, en què es fixà un tribut –en aquesta ocasió anomenat *questia vel servitia*– de 2 s.j. anuals per casa (M.L. LEDESMA, *Cartas de población del reino de Aragón...*, cit., doc. 153 (I-VII-1208), no hem documentat cap altra peita unifamiliar similar per al segle XIII (sí que hem trobat una taxació de 3 s.j. per casa a Ruesta en 1319, que els enfranquia de tota altra exacció reial, *quare dictus locus erat depopulatus*, reservant-se, però, el rei el dret a imposar *questias vel subsidia* quan ho fes a la resta d'universitats d'Aragó (ACA, C, reg. 328, f. 3r).

¹² De fet, el Fur de Terol (1177-1247) contenia una detallada regulació sobre la forma de contribució i recaptació de la peita, semblant a la que trobem en els furs locals navarresos de la mateixa època. Per exemple, el criteri per establir la franquesa de peita entre els vilatans i els aldeans era tenir-hi una casa a la vila i residir-hi, alhora que existien exempcions temporals per als novençans o rebaixes per a les vídues. Les disposicions es poden comparar mitjançant: L.J. FORTÚN, «Una reforma fiscal en el Noroeste de Navarra (1192-1193)», art. cit., p. 235-259; J. CASTAÑÉ, *El Fuero de Teruel*, Terol, 1991, p. 21-23.

¹³ Per exemple, en les peticions registrades en 1284 i 1285: ACA, C, reg.45, f. 35v-38r i 47r-57v.

¹⁴ A. HUICI i M.D. CABANES, *Documentos de Jaime I de Aragón*, València, 1976-1988, doc. 1377 (1-II-1264). Segurament arran d'aquest intent de Jaume I per fer-los contribuir el consell de Barbastre encarregà una tosca falsificació –ben documentada per Jose Àngel Lema– segons la qual els furs concedits per Pere I, que establien *quod non debeant facere hoste nec cavalcata, nec ulla peita nec malum censum dare, nisi tantum tres dies et non amplius, nec facere ullam pectam*, havien estat confirmats per Alfons I d'Aragó en 1115, les suposades paraules del qual, fins i tot, es reproduïen: *et dominus rex Adefonsis quando vidit, hoc credidit quod verum erat et dixit: 'credo quia verum est'*; J.À. LEMA (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Sant Sebastià, 1990, doc. 61.

¹⁵ J.M. LACARRA, «Honores y tenencias en Aragón. Siglo XI», *Cuadernos de Historia de España*, 45-46 (1967), p. 151-190; C. CORONA, «Las tenencias en Aragón desde 1035 a 1134», *Estudios medievales de la Corona de Aragón*, 2 (1964), p. 379-396; A. UBIETO, *Los tenentes en Aragón y Navarra en los siglos XI y XII*, València, 1973; A.J. NICOLÁS-MINUÉ, «Grados de la nobleza de Aragón según Don Juan Matías Esteban y Erasó», *Hidalguía*, 316-317 (2006), p. 471-485. Sobre l'origen de la tinença nobiliària d'honors a Navarra, vegeu: A. PESCADOR, «Tenentes y tenencias del Reino de Pamplona en Álava, Vizcaya, Guipúzcoa, La Rioja y Castilla (1004-1076)», *Vasconia*, 29 (1999), p. 107-144.

En qualsevol cas, la clara anualitat del pagament de la *pecha* aragonesa que demostren els documents que acabem d'esmentar no coincideix amb les llistes fiscals registrades a la cancelleria reial, ja que no se'n troben regularment tots els anys. A més a més, aquestes relacions, observades en conjunt, tampoc mostren a primera vista el caràcter servil i rendal que hem tractat d'explicar. Tanmateix, és precisament el coneixement d'aquestes característiques el que ens ha permès destriar les diferents peticions observables en els registres i saber si eren demanades per la monarquia en concepte de peita o d'altres tributs, com ara la redempció d'exèrcit i els subsidis negociats ocasionalment, segons tractarem d'exposar a continuació.

1.1.2. L'evolució dels tributs reials directes a Aragó (c. 1250 - 1327)

Per tal de procedir a l'estudi de la fiscalitat reial directa en el regne d'Aragó durant el període seleccionat, hem examinat les quaranta-tres peticions monetàries a una trentena de ciutats i viles aragoneses que hem trobat registrades en la cancelleria reial des de mitjan Dos-cents fins a la mort de Jaume II en 1327, ja que al llarg d'aquest regnat es poden verificar netament els trets essencials de les exaccions aragoneses, sense canvis substancials des de finals del segle XIII. La tria dels nuclis analitzats ha tractat de seguir un criteri de proporcionalitat territorial i representativa, incloent-ne de tots els diferents merinats o batllies d'Aragó que apareixen en la documentació, tant de franques –totes, excepte Tarassona– com peiteres, i de diversa grandària en relació amb les quantitats demanades, és a dir, des de les més grans com Calataiud a les més petites com la vall d'Hecho¹⁶. A més a més, hem pogut comptar amb tres documents principals que actuen de fita a l'hora d'analitzar la seua evolució: una ordenació realitzada per Jaume I en 1273 establint les quantitats de *pecha* i cavalleries degudes per cada vila aragonesa i els dos inventaris de rendes de 1294 i 1315 publicats a la *Colección de documentos inéditos* de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Així les coses, el primer que hem observat en conjunt ha estat una diferència clara entre dues etapes: una que va des de 1253 fins al mateix 1294, en què les demandes s'anoten en diversos registres sense una regularitat clara i sense especificar sempre en concepte de què són demanats –únicament en ocasions s'explica clarament que són redempcions d'exèrcit–, i una altra des de 1294 fins a 1327, durant la qual les peticions s'apunten en els registres *Subsidiorum* i es demanaven per alguna finalitat concreta relacionada amb les necessitats reials, com ara un matrimoni, una dot, una compra patrimonial o una campanya bèl·lica. En aquesta segona etapa, a més a més, sabem que les viles peiteres, independentment d'aquells subsidis, havien de pagar una *pecha* anual fixada en una determinada quantitat, com indica l'inventari reial de rendes confeccionat aquell mateix any de 1294. Per tant, tenint més o menys clara la dualitat entre peites i subsidis d'aquest segon període, el que hem tractat de fer per al primer ha estat destriar el tipus d'exaccions anotades als registres de cancelleria: si eren *pechas*, redempcions d'exèrcit o subsidis, en base a les informacions i dades contingudes en cada petició.

D'aquesta manera, de les 25 peticions diferents que hem localitzat en els registres de cancelleria durant el primer període, hem estimat que les peticions exigides com a *pecha* serien les de 1253, 1255, 1258, 1259, 1273, 1276, 1278, 1279, 1284 i 1285¹⁷. Per tal d'identificar-les, hem tingut en compte el caràcter servil de la peita, per la qual cosa

¹⁶ Les trenta ciutats i viles seleccionades han estat: Alagón, Almudévar, Ariza, Barbastro, Berbegal, Berdún, Boltaña, Borja, Calataiud i aldees, Canfranc, Castellar, Cetina, Daroca i aldees, la vall d'Hecho, Ejea, Jaca, Luna, Magallón, Osca, Pertusa, Ricla, Ruesta, Saragossa, Sariñena, Tauste, Tena, Terol i aldees, Uncastillo, Urriés i Zuera. Vegeu totes les referències dels registres i les dades comentades a partir d'ara en les taules corresponents de l'*Apèndix*.

¹⁷ ACA, C, reg. 8, f. 7r-10v (1253), 16r-18r (1255), 36v-39v (1258) i 48v-50r (1259); reg. 18, f. 40r-44r (1273); reg. 38, f. 121r-122v (1276); reg. 22, f. 86v-88r (1278); reg. 46, f. 20 (1279); reg. 45, f. 35v-38r (1284); reg. 45, f. 47r-57v (1285). Així doncs, pensem que les peticions de *pecha* es diferencien clarament de les redempcions d'exèrcit perquè en les primeres no apareixen les ciutats i viles franques, com ara Saragossa, Osca, Jaca, Daroca, Calataiud i Terol, donada la seua infançonia, mentre que en les segones sí que ho fan –excepte en la redempció de 1257 per causes que desconeixem–, ja que estaven obligades a servir militarment el rei; l'única discordança a aquesta situació que hem detectat és la de la petició de peites a la ciutat franca de Barbastro en 1259 i 1276, un fet que podria explicar-se pels intents que hem vist del mateix Jaume I per fer tributar els habitants d'aquest nucli com si foren vilatans.

hem estimat que totes aquelles demandes en què només apareixen els nuclis vilatans es tracten de *pechas*, mentre que les que inclouen els nuclis infançons han de ser necessàriament redempcions d'exèrcit, ja que aquests eren francs de *pecha* però no així del servei militar al monarca. De fet, de forma novament similar al cas navarrès –i contrària al català–, els furs locals aragonesos establien i regulaven amb detall l'obligació d'acudir a la host reial¹⁸. A més a més, aquest mètode de caracterització sembla confirmar-se plenament pel fet que, en les que hem conceptualitzat com a redempcions d'exèrcit, les sumes demanades als llocs peiters eren usualment menors que en les que hem considerat *pechas*, el que segurament es produïa per tal de no carregar-los excessivament amb aquelles dues contribucions en un mateix any –la peita, que s'havia de satisfer anualment i la redempció militar, que es demanava ocasionalment en funció de les necessitats bèl·liques. Contràriament, en les peticions que pensem que es demanaven com a *pecha* per les raons que hem adduït, les quantitats exigides oscil·laven en cada vila entorn d'unes xifres aproximadament similars, encara que no sempre les mateixes i amb una tendència a l'alça, per la qual cosa sembla que la monarquia tractà d'augmentar-les fins que en la dècada de 1280 sembla produir-se una estabilització. Vegem-ne alguns exemples¹⁹:

Taula 1. Evolució de la *pecha* a les viles reials aragoneses (1253-1285)

	Alagón	Ariza	Magallón	Pertusa	Zuera
1253	1.000	2.000	1.000	2.500	3.500
1255	1.000	3.000	1.500	5.000	10.000
1258	1.000 a 1.500	3.000 a 4.000	1.500 a 2.000	4.000 a 6.000	8.000 a 12.000
1259	1.500	4.000	1.500	-	-
1273	1.500 a 2.250	3.000 a 4.500	3.000 a 4.500	3.000 a 4.500	10.000 a 15.000
Ord.	1.000	2.000	-	3.000	8.000
1276	1.000 a 1.500	2.500 a 3.750	3.000 a 4.500	4.000	10.000

¹⁸ Per exemple, a Castellar (M.L. LEDESMA, *Cartas de población del reino de Aragón...*, cit., doc. 8 (1091)), Barbastre (A. UBIETO, *Colección diplomática de Pedro I de Aragón y Navarra*, Saragossa, 1951, doc. 89 (X-1100)) i Saragossa (J.Á. LEMA, *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Sant Sebastià, 1990, doc. 90 (I-1190)) s'imposava l'obligació d'acudir a la host en batalla campal o setge, amb pa per a tres dies, a la vall d'Hecho (*Ibidem*, doc. 112 (VI-1122)) i Daroca, de forma genèrica, la d'anar en host i cavalcada o en *fonsado*, i en el cas de Calataiud (*Ibidem*, doc. 245 (26-XII-1131)), Terol (J. CASTAÑÉ, *El Fuero de Teruel*, cit., p. 21), Peña (J.Á. LEMA, *Colección diplomática de Alfonso I...*, cit., doc. 296 (1120-1134)) i Aliaga (M.L. LEDESMA, *Cartas de población del reino de Aragón...*, cit., doc. 162 (26-XI-1216)), l'obligació d'acudir a la batalla campal, a l'*apellido* o al *fonsado*, es complementava amb la fixació de la quantitat monetària per no presentar-s'hi: 1 s. pels cavallers de Calataiud que no anassen –havien d'acudir una tercera part dels de la vila–, 5 s. pel cavallers i 2 s. pels peons de Terol, 60 s. pels cavallers i 30 s. pels peons de Peña –també la tercera part– i 5 s. pels cavallers i 2 s. 6 d. pels peons d'Aliaga. En el cas navarrès es documenta, per exemple: l'obligació d'assistir a l'*apellido*, amb pa per a tres dies o la seua redempció per una quantitat de cereal, a Caparrosa (A. UBIETO, *Colección diplomática de Pedro I...*, cit., doc. 114 (1102)); a la host i les batalles campals, amb pa per a tres dies, a Tudela, Cervera de Alhama i Gallipienzo (J.Á. LEMA, *Colección diplomática de Alfonso I...*, cit., doc. 82 (1117)); al *fossato*, amb un terç dels cavallers de la vila o el pagament d'1 s. per cadascun dels que no acudiren, a Marañón (*Ibidem*, doc. 191 (1124-1127)); al *fossato*, amb un terç dels cavallers i peons, amb pa per a 3 dies, o el pagament d'una *fossadera* de 5 s. i 2 s. 6 d. respectivament, a Carcastillo (*Ibidem*, doc. 147 (1125-1140)); i al *fossato*, amb un terç dels cavallers i peons, o el pagament de 2 s. per cavaller i 1 s. per peó, a Cáseda (*Ibidem*, doc. 268 (IX-1133)).

¹⁹ Hem considerat les peticions on al costat de cada vila apareixen xifres monetàries a dues columnes, una menor i una altra major, com el marge de la quantitat a recaptar estimada. Més avall, per al cas valencià, donem una explicació més detallada sobre aquest sistema.

	Alagón	Ariza	Magallón	Pertusa	Zuera
1278	2.500 (amb cavalleries)	3.750 a 4.000	3.000	3.000	17.000
1279	-	-	1.000	-	-
1284	1.500	2.000	2.000	2.000	13.000
1285	-	2.000	2.000	3.000	14.000

En consonància amb això, considerem que aquesta tendència a l'alça explica que no es troben peticions de *pecha* registrades tots els anys, malgrat que, com hem vist anteriorment, sabem a ciència certa que aquella exacció es pagava anualment, si més no a les alçades de 1264, quan un document dirigit a la ciutat de Barbastro explica que les viles aragoneses acostumaven a donar peites o cavalleries *quolibet anno*. Aquesta divergència es correspondria amb el fet que, amb tota seguretat, la monarquia no anotava totes les demandes de *pecha* –que de forma habitual serien exigides i recaptades pels batlles locals– sinó que només quedaven registrades quan els reis hi intervenien directament per alguna raó, especialment relacionada amb l'intent d'incrementar la quantia que havien de pagar les viles. I aquesta variabilitat seria la que explicaria, davant les probables protestes dels representats de les viles, que en 1273 s'hagués d'ordenar una primera regulació, ja que, segons sabem per una nota dels registres de cancelleria, Jaume I establí les quanties de *pecha* pagadores per cada comunitat i les cavalleries que s'hi assignaven: *Anno domini M^o CC LXX tercio fecit dominus rex hoc ordinacionem prout sequitur de cavalleriis et peytis Aragonie*²⁰. No obstant això, aquella ordenació no seria respectada segons palesa el fet que, com es pot observar en la taula de dalt, les peticions posteriors de les quals tenim constància continuaren realitzant-se a l'alça²¹.

Però segurament per això mateix algunes de les principals protestes dirigides a la monarquia durant la revolta de la Unió feren precisament referència a aquests intents d'increment de les peites. Així ho denunciaren en les Corts de 1283 els síndics de les aldees de Terol i en les de 1285 ho feren els de Sariñena, Uncastillo, Magallón, Morillo, Naval i Sevil, reclamant, en termes generals, que es tornés a les quantitats que havien acostumat a *pagar segunt lures privilegios en tiempo de la fin del senyor rey don Jayme*, bo i fent referència amb tota probabilitat a aquella ordenació de 1273²². La resposta de Pere el Gran fou que aquells privilegis només entenien de cavalleries i honors, per la qual cosa, des del seu punt de vista, els reis podien *gitar peyta oltra de aquell trahído*. Tanmateix, l'ordenació indicava clarament que les quantitats anotades es referien a la totalitat de la peita pagada i no únicament a les quantitats destinades a les cavalleries d'honor, i, de fet, el Justícia d'Aragó, en absència del monarca, acabà per donar la raó a

²⁰ ACA, C, reg. 18, f. 102r.

²¹ Aquesta tendència a l'alça també es comprova clarament en la llarga durada si comparem, com es pot observar a la Taula 2, les quantitats establertes en l'ordenació de 1273 amb les que s'indicaven com a pagadores en concepte de *pecha* en els inventaris de rendes de 1294 i 1315.

²² Sobre les reclamacions terolanes, vegeu L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. II, p. 33 (3-X-1283): *demandan que como los aldeanos de Teruel segunt buen fuero e costumpne d'ellos non solían dar peyta sabida sinon VII mil solidos e los aya cresuelo XII mil solidos e assí los ayan collitos los suyos bayles forciblamen e contra voluntad del dito conceylo e de las aldeas, demandan que sean tornados en aquel mismo estado de los VII mil solidos, como solían*. Els 7.000 s.j. demanats eren segurament els 4.000 s.j. més els 2.870 s.j. establerts en el privilegi de fixació de 1208 que hem comentat anteriorment. Sobre les reclamacions de 1285, vegeu *Ibidem*, p. 78-83 (III-1285).

les viles²³. No obstant això, el conflicte no finalitzà ací, car encara en 1287 Alfons el Franc tornà a rebre queixes dels unionistes, que reclamaven que sobre les peites i cavalleries *hi sia feyta declaración cierta ho taxación covinent a conexença de la Cort de aquello que dar devrán en quiscú anno*²⁴.

Finalment, sembla que la resolució d'aquell conflicte es produí en les Corts de coronació de Jaume II celebrades en 1291, en les quals el monarca acceptà *que li fos assignada renda a sa taula de les rendes sues d'Aragó, et tot l'als fos compartit a cavalleries*. Així, els braços estamentals acordaren que el rei rebés només *les cenes, els peatges, et aquelles judaries, et moreries, et salines, que no fossen acostumades d'ésser donades en cavalleries*²⁵, el que comportà que les peites reials aragoneses quedaren totalment compromeses amb el pagament de les cavalleries repartides entre la noblesa del regne, com demostra el fet que Jaume II hagués d'assignar una cavalleria a Pere Cornel sobre les jueries perquè, segons reconeixia, *als –cap altre tipus de renda– no li avia romàs en Aragó que no fos donat en cavalleries*²⁶. Això, a més a més, deixà la *pecha* fora del control reial en la pràctica, de manera que –a grans trets– les quantitats quedaren definitivament estabilitzades en cada vila, com es pot comprovar en comparar l'inventari de rendes de 1294 amb el de 1315, segons hem fet en la següent taula²⁷:

Taula 2. Evolució de la *pecha* a les viles reials aragoneses (1273-1315)

Lloc	Ordenació 1273	Inventari 1294	Inventari 1315
Alagón	1.000	2.500	Unifamiliar
Almudévar	-	10.000	10.000
Ariza	2.000	-	5.000
Berbegal	2.500	-	3.000
Berdún	1.000	1.000	1.00
Boltaña	1.000	800	800

²³ Per exemple, en el cas de Zuera en l'ordenació de 1273 s'apuntava: *VIII cavalleries que fan III mil s., e donen per peyta treyta la cena VIII mille solidos*. Pel que fa al Justícia d'Aragó sentencià en les Corts de 1285 que *si en el tiempo del camio feito entre el senyor rey don Jaime, e que Dios perdone, e el senyor rey don Pedro, que agora es, dieron peytas al dito senyor rey don Jaime, la tenor de lures privilegios, que la den agora en aquella manera que la davan en el tiempo del camio*: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. II, p. 78.

²⁴ *Ibidem*, p. 233 (14-VII-1287).

²⁵ Aquests esments provenen d'un cronicó contingut a un registre cancelleresc en què es relaten les diferents Corts de coronació i jurament de Jaume II entre 1291 i 1292 a Aragó, València i Catalunya. Per a la part aragonesa ací citada, vegeu: *Ibidem*, doc. 300 (IX-1291).

²⁶ ACA, C, reg. 55, f. 55v (XI-1291).

²⁷ La quantitat pagada com a peita es mantingué en tots els casos per als quals tenim xifres en 1294 i 1315. D'una altra banda, la pèrdua d'importància de la *pecha* com a exacció reial queda reflectida en el fet que a quatre llocs (Alagón, Ejea, Ruesta i Tauste) la *pecha* pagada col·lectivament fou substituïda per un tipus de tributació unifamiliar, que es taxava segons els jous de bèsties, el bestiar major o menor i la superfície de terra que cada unitat familiar posseïa; això, en general, significava una rebaixa de la quantitat final obtinguda: de 2.500 s.j. a *no pus* de 1.000 s.j. en Alagón, o de 8.000 s.j a *tro* 3.000 s.j. en Tauste. Els peiters de Luna –segurament perquè la majoria de la població era infançona– ja tributaven d'aquesta manera en temps de Jaume I, segons s'anota en el registre d'un subsidi de 1321; els d'Uncastillo, per la seua banda, foren igualment privilegiats entre 1294 i 1315 per tal *que pagassen per bous et per bestiar cosa sabuda*, tot i que *après lo senyor rey revocà-ho*. Vegeu els inventaris de rendes a: M. de BOFARULL, «Rentas del Bailío General de Aragón en 1294», CODOIN-ACA, tom XIX. Sobre la infançonia precoç dels habitants de Luna, vegeu: A. CONTE, «A población de Luna circa 1265», *Argensola*, 112 (1998-2002), p. 225-242.

Lloc	Ordenació 1273	Inventari 1294	Inventari 1315
Borja	5.000	3.500	3.500
Canfranc	500	500	500
Castellar	3.000	4.000	4.000
Cetina	1.000	1.500	1.500
Ejea	500	Unifamiliar	-
Hecho, vall d'	1.000	1.500	1.500
Luna	2.000	Unifamiliar	Unifamiliar
Magallón	-	3.000	3.000
Pertusa	3.000	5.000	5.000
Ricla	2.000	2.000	2.000
Ruesta	500	500	Unifamiliar
Sariñena	7.000	-	12.000
Tauste	2.000	8.000	Unifamiliar
Tena, vall de	1.000	1.000	1.000
Uncastillo	4.000	4.000	4.000
Urriés	-	500	-
Zuera	8.000	14.000	14.000

Tot plegat, doncs, sembla que el pagament d'una *pecha* anual en els nuclis vilatans aragonesos estava consolidat, si més no, des de mitjan segle XIII, i que, en conseqüència, la seua petició només deixava rastre documental quan el rei tractava d'augmentar la suma pagada. En aquest sentit, desconeixem si les quanties estaven fixades per privilegi o costum²⁸, però, possiblement com a reacció de les viles davant els reiterats intents de Jaume I per augmentar-les, en la dècada de 1270 s'hagué de realitzar una ordenació general de les peites. Tanmateix, Pere el Gran tornà a demanar quantitats superiors, encara que durant el seu regnat es documenten diversos «atributaments», que fixaven les quantitats a pagar –en raó de *pecha* o d'aquesta i la resta d'exaccions reials– per part de les viles.²⁹ I aquest procés de regulació continuaria en altres nuclis amb Alfons el Franc i Jaume II, tot i que, com ja hem explicat, els canvis produïts a partir de la dècada de 1290 serien pràcticament nuls, en quedar les peites consignades a les cavalleries de forma íntegra³⁰.

²⁸ Dels regnats anteriors a Pere el Gran coneixem referències a cinc privilegis que fixaven la peita o el conjunt de tributs d'una comunitat: el de les aldees de Terol de 1208, el de Boltaña de 1254 (ACA, C, reg. 870, f. 99r (30-X-1254)) i els de Castellar, Tena i Luna de *temps del rey en Jacme*, segons s'anota en els registres de peites i subsidis de 1278, 1317 i 1321 respectivament (Tom II, Taula 1.1 i Taula 1.4).

²⁹ En la petició de peita de 1278 s'anoten diversos atributaments: els d'Alagón en 2.500 s.j., Berdún en 1.000 s.j. i Magallón en 3.000 s.j., que es mantindrien almenys fins a 1315 (excepte en Alagón, on es canvià a un pagament unifamiliar), el de Luna en 6.000 s.j., que va ser modificat durant el regnat d'Alfons el Franc, el de Borja en 3.000 s.j. que en 1294 havia ascendit a 3.500 s.j., i els de Castellar en 4.500 s.j. i Zuera en 17.000 s.j., que en 1294-1315 havien descendit a 4.000 s.j. i 14.000 s.j., potser perquè aquestes darreres dades feien exclusivament referència a la peita i no a altres tributs que comprendria un possible atributament global. Així mateix, sabem que Pere el Gran fixà almenys les peites de Huesa i Pertusa, segons es diu en l'inventari de rendes de 1294.

³⁰ L'atributament d'Hecho en 1.500 s.j. s'hagué de produir entre 1273 i 1294 (Tom II, Taula 1.1 i Taula 1.4) i sabem que entre 1294 i 1315 Alagón, Ejea i Tauste canviaren la seua peita comunitària pel pagament unifamiliar de quantitats diferenciades segons els jous, el bestiar i/o la terra. També sabem que Morillo rebé franquesa de peita, cena, *pedido* i subsidi en temps de Jaume II segons s'anotà en el subsidi de 1321 (Tom II, Taula 1.4) i que la peita anual de les aldees d'Albarrassí fou fixada en 6.000 s.j. en novembre de 1316 (ACA, C, reg. 327, f. 214v).

D'aquesta manera, la *pecha* passà a convertir-se definitivament en una renda fixa que era gestionada de manera ordinària pels batlles locals, encarregats de recaptar-la i repartir-la cada quatre mesos entre els nobles i cavallers beneficiaris. De fet, hem pogut començar a documentar la distribució de les peites en tres pagaments al llarg de l'any si més no a partir de 1279, moment en què es troben referències a les tèrcies de la *peita sancti Michelis*³¹. Aquesta forma de gestió, a més a més, era idèntica a la de les rendes i eixides de les batllies de qualsevol territori de la Corona, que també eren pagades pels arrendadors a la monarquia en tèrcies anuals, un fet que confirma la naturalesa eminentment rendística de la *pecha* aragonesa³². I per això mateix sembla coherent pensar que una vegada que s'abandonaren els intents reials d'incrementar el volum de les peites, perquè havien restat fixades, perquè eren gestionades dins de l'àmbit de l'administració ordinària de les batllies i perquè estaven assignades de forma prèvia i íntegra als nobles, aquelles deixaren de generar documentació específica en els registres de cancelleria. Així, a partir de Jaume II, els principals tributs directes pagats per les viles aragoneses serien bàsicament la *pecha* anual per un costat i els subsidis ocasionals per un altre.

En canvi, per a aquesta primera etapa la dualitat bàsica fou la de les peites i les redempcions d'exèrcit. No debades, ja en l'exempció de *pecha* concedida a la ciutat de Barbastro en 1264 Jaume I advertia els seus habitants que, malgrat aquella franquesa peitera, haurien de contribuir en els serveis *in quibus civitates alie regne Aragonis dabunt et servient et servire ac dare tenentur*, és a dir, bàsicament, en les contribucions relacionades amb les obligacions militars al rei³³. Així, a banda d'un parell de subsidis de 1281 i 1287 que comentarem amb més detall en el capítol 3, hem pogut documentar fins a 11 redempcions d'exèrcit: en 1257, 1271, 1274, 1275 (abril), 1275 (desembre), 1277, 1280, 1284, 1290, 1292 i 1293³⁴. Aquest tribut, que es composava de forma global sense atendre ja a les taxacions unipersonals fixades en els furs locals del segle XII³⁵, representava el pagament de sumes que, en termes generals, estaven per sota de la quantitat pagada com a peita anual per cada vila, sobre la qual se superposava. Amb tot, la seua petició significava la participació fiscal dels nuclis francs, els més importants, el

³¹ ACA, C, reg. 46, f. 20 (1279); reg. 45, f. 27r-31v; f. 35v-38r (7-X-1284). Igualment, també s'observen nombroses ordres sobre el seu pagament per tèrcies, com la que donà Pere el Gran per tal de pagar al salmedina de Saragossa *ipsos denarios unius anni per terciis* que havia de rebre per les seues cavalleries *quolibet anno*: Á. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, Saragossa, 1975, doc. 249 (17-II-1282).

³² Vegeu, per exemple, els intents de venda de rendes reials duts a terme durant el regnat de Pere el Gran documentats per: D. ROMANO, *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*, Barcelona, 1983, doc. 13 (16-X-1278).

³³ HUICI/CABANES, doc. 1377 (1-II-1264).

³⁴ ACA, C, reg. 8, f. 27r-29v (1257); reg. 18, f. 20v-23r (1271); reg. 23, f. 3r-8v (1274); reg. 17, f. 8r-10v (abril de 1275); reg. 33, f. 73r-76r (desembre de 1275); reg. 39, f. 144 (1277); reg. 46, f. 43r-52v, reg. 42, f. 206-207, 237 i 244; (1280); reg. 51, f. 1r (1284); reg. 82, f. 76v-78v (1290); reg. 331, f. 67r-72r (1292); reg. 330, f. 111r-114v, 122r-126r (1293). Hem conceptualitzat aquestes peticions com a redempcions d'exèrcit per una triple via: perquè incloïen els llocs infançons, perquè les sumes demanades als llocs vilatans eren menors que les exigides com a *pecha* –segurament per tal de no carregar-los excessivament en un mateix any– i perquè en ocasions la mateixa documentació explícita que se sol·licitaven com a redempció de la host convocada per a una determinada campanya militar. D'altra banda, no hem inclòs ni la redempció d'exèrcit –o subsidi– per a la conquesta de Múrcia en 1266, que només hem documentat a Saragossa, ni la de 1285 demanada a unes poques viles segons informa M.I. FALCÓN, «Repercusión en las ciudades y villas aragonesas...», cit., p. 101-120; HUICI/CABANES, 1976-1988, doc. 1497 (16-V-1266).

³⁵ En ocasions els registres indiquen que es composaven quantitats globals amb els consells de cada vila. Això indica clarament que es tractava d'una contribució estimada, que s'havia de pagar proporcionalment entre els membres de la comunitat, i no d'un pagament individual per cavallers o peons.

que incrementava de forma notable la quantitat global obtinguda per la monarquia. Per tant, les redempcions d'exèrcit produïen, per un costat, l'obtenció de sumes pecuniàries addicionals a la peita ordinària dels llocs vilatans i, per un altre costat, la contribució dels llocs infantons.

Així doncs, aquesta primera fase de la fiscalitat reial directa al regne d'Aragó, de 1253 a 1294, es va caracteritzar, en primer lloc, pel pagament anual de la *pecha* en les viles peiteres i els intents d'incrementar-ne la quantitat per part de la monarquia fins que els fets de la revolta de la Unió van suposar la seua estabilització i la seua definitiva destinació al pagament de les cavalleries distribuïdes entre els nobles i els cavallers aragonesos. D'una altra banda, en paral·lel a aquesta exacció d'origen rendal, els reis demanaren ocasionalment redempcions d'exèrcit i alguna ajuda extraordinària a través de les quals aconseguïen augmentar el nombre de contribuents i el volum final dels pagaments fiscals del reialenc. A partir de 1294, pel contrari, precisament l'any en què es va realitzar un primer gran inventari de les rendes reials aragoneses, les redempcions d'exèrcit deixaren de ser un recurs habitual per fer contribuir les ciutats i viles del regne, ja que des d'aquell moment, a banda de les peites anuals ordinàries, Jaume II començà a demanar subsidis justificats per determinades causes, entre les quals hi havia alguna expedició bèl·lica però també matrimonis i dots reials, missions diplomàtiques, eixugaments de deutes o compres patrimonials de la monarquia.

Així, durant el segon període que hem establert, de 1294 a 1327, a banda dels donatius aprovats en les Corts de 1300 i 1301 i de la redempció d'exèrcit de 1309 dels quals parlarem en el capítol 5, foren demanades nou subsidis al conjunt de viles aragoneses – en 1294, 1297, 1311, 1317, 1319, 1321, 1324, 1325 i 1327–, una periodicitat esporàdica que contrasta amb la de Catalunya i el regne de València, on la demanda de quèsties era gairebé anual, si bé és cert que en aquells territoris els nuclis reials no estaven sotmesos al pagament d'una càrrega anual com la *pecha*. Per aquella mateixa raó en el cas aragonès les quantitats pagades com a subsidi o bé eren considerablement inferiors a la de les mateixes peites³⁶, bé eren demanades pel rei de forma genèrica –com en 1325– o en espècie –com en 1327–, o bé eren directament rebutjades –com en 1321³⁷. Així doncs, sembla que la fixació generalitzada del sistema de rendes reials al regne d'Aragó comportà que aquelles peticions foren bastant espaiades, atès que les viles peiteres ja estaven obligades a realitzar un pagament anual fix. Conseqüentment, en vista que la monarquia no podia disposar de la recaptació de la *pecha* –completament assignada a la noblesa– i que els subsidis eren bastant ocasionals, podríem considerar que la contribució fiscal de les viles aragoneses a les arquees reials resultava escassa. Tanmateix, cal tenir en compte una notable excepció, la de les viles de Daroca, Calataiud i Terol, que durant aquesta mateixa època contribuïren amb una periodicitat i una quantitat molt majors que la de la resta de llocs reials aragonesos –a banda de la majoria dels anteriors també ho feren en 1295, 1310, 1313, 1314, 1316, 1318, 1320 i 1326–, amb sumes que, en conjunt –entre 85.000 s.j. i 135.000 s.j.–, arribaven a superar

³⁶ Per exemple, a Almudévar la peita era de 10.000 s.j. i els subsidis pagats, fetes les remissions, eren usualment de 3.000 s.j., a Borja la peita era de 3.500 s.j. i els subsidis pagats d'uns 2.500 s.j., o a Zuera es pagaven 14.000 s.j. de peita i els subsidis oscil·laven entre els 2.000 s.j. i els 8.000 s.j. (vegeu la resta de casos a la Taula 1.4 del tom II).

³⁷ Vegeu la Taula 1.4 del tom II. En el cas de 1321, després d'haver estat fetes les peticions i les remissions, finalment el subsidi va ser cancel·lat, ja que els procuradors o nuncis de les viles el recurriren i presentaren excusacions (ACA, C, reg. 328, f. 121r-127v).

les satisfetes en els mateixos anys per tot el reialenc del regne de València sense comptar-ne la capital³⁸.

En definitiva, per al cas del reialenc aragonès entre la segona meitat del segle XIII i el primer terç del XIV, hem pogut observar, en primer lloc, que la *pecha*, de forma general, constituí un tribut directe de repartició imposat col·lectivament i anual sobre cada comunitat peitera, almenys des de mitjan segle XIII. Així mateix, al llarg de la segona meitat d'aquella centúria, i especialment durant la dècada de 1280, es produïren processos d'increment i de fixació de les quantitats pagades com a *pecha*, els ingressos de la qual quedaren gestionats pels batlles i en mans dels barons aragonesos a través de les cavalleries d'honor, fet que deixava molt poc de marge al rei per mobilitzar aquella renda. En segon lloc, també hem advertit que la *pecha* i la redempció d'exèrcit eren tributs diferents; les quantitats exigides com a peita oscil·laven entorn d'unes xifres paregudes fins la seua fixació, mentre que les demanades com a redempció d'exèrcit eren menors, però servien fins la dècada de 1290 per obtenir diners addicionals i fer contribuir els nuclis infançons. Finalment, en tercer lloc, cal destacar l'evolució de la petició de subsidis realitzada de forma ocasional a les viles, que passà de tenir un paper secundari a ser un dels mecanismes bàsics de contribució extraordinària del reialenc a partir del regnat de Jaume II.

Tot plegat, per tant, podem destriar dues etapes ben diferenciades en l'evolució dels principals tributs reials directes al regne d'Aragó al llarg del període seleccionat: una primera, durant els regnats de Jaume I, Pere el Gran i Alfons el Franc, caracteritzada pels intents d'increment de la *pecha* pagada anualment per les viles peiteres i el recurs a la redempció d'exèrcit per tal d'obtenir ingressos addicionals en aquelles mateixes viles i, alhora, fer contribuir les franques; i una segona, a partir de començaments del regnat de Jaume II, durant la qual la *pecha* ja estava regulada per costum o privilegi –com a conseqüència de la revolta unionista– i la redempció d'exèrcit va ser substituïda com a forma d'incrementar els ingressos reials per la petició directa de subsidis, esporàdics en els llocs sotmesos al pagament de peita i molt més freqüents en el cas de les viles grans comunitats d'aldees del Baix Aragó: Daroca, Calataiud i Terol. Totes aquestes conclusions, a més a més, han estat bàsiques per comprendre adequadament el tipus d'exaccions exigides en Catalunya i el regne de València, així com per establir les diferències bàsiques entre la *pecha* aragonesa i la quèstia catalanovalenciana, en les quals aprofundirem en aquest mateix capítol.

³⁸ Vegeu la Taula 1.4 del tom II. Aquestes tres viles no apareixen amb la resta de nuclis aragonesos en les peticions de 1317, 1319 i 1321.

1.2. La quèstia, amb funció de subsidi, a Catalunya

En el cas català, contràriament a l'aragonès, sí que comptem amb estudis específics sobre la fiscalitat reial directa durant el període que ací analitzem, els quals coincideixen a indicar la quèstia com la principal exacció del conjunt de tributs de la hisenda de la casa comtal de Barcelona. En aquest sentit, la major part de coneixements que tenim actualment sobre la fiscalitat catalana i sobre la quèstia els devem a les investigacions realitzades per Manuel Sánchez i Pere Ortí. Si el primer s'ha centrat en l'anàlisi exhaustiu i la conceptualització de les quèsties de la primera meitat del segle XIV (1309-1359), el segon ho ha fet per al cas particular de Barcelona durant el segle XIII, especialment a partir de mitjan centúria³⁹. D'altra banda, Sánchez, arran dels estudis realitzats per Thomas N. Bisson sobre les finances i la fiscalitat de la darrera època de Ramon Berenguer IV (1151-1162), Alfons el Cast (1162-1196), Pere el Catòlic (1196-1213) i la primera part del regnat de Jaume I (1213-1228), ha traçat un complet resum – amb més preguntes i suggerències que certeses – del que sabem sobre la quèstia reial a Catalunya durant aquell període⁴⁰.

Així, Manuel Sánchez ha definit la quèstia com el tribut de caràcter senyorial que el rei, com qualsevol altre senyor feudal en les seues terres, tenia dret a exigir als habitants del reialenc i aquests tenien l'obligació de pagar *ex debito*⁴¹, mentre que Pere Ortí ha destacat que era l'impost directe més característic del patrimoni reial, caracteritzant-lo de manera similar com el dret del monarca a exigir als seus homes i dones una quantitat arbitrària de diners.⁴² Tot i que aquests autors no entren a valorar en profunditat l'origen de la quèstia ja que queda fora del seu àmbit cronològic, Ortí suggereix, en base al vast estudi de Pierre Bonassie sobre el canvi feudal als comtats catalans, que la quèstia va nàixer probablement de les noves exaccions imposades en el marc de les senyories durant les revoltes feudals de mitjan segle XI. Segons Bonassie, el mot *questa* apareix usualment lligat als de *tolta*, *forçia* i *acapte*, i designaria les *deduccions, directament efectuades pel senyor del castell i els seus agents, de les reserves d'aliments dels habitants de la castellania*, generalment de blat, vi, carn o palla, en forma *proporcional als recursos de cada cap de família*. La seua periodicitat seria variable en funció de l'arbitrarietat senyorial, però Bonassie detecta que en determinats llocs, com Mediona o Sanaüja, prompte esdevindria una càrrega anual⁴³.

Així doncs, seguint la hipòtesi d'Ortí, aquestes quèsties que apareixen per primera vegada en el context dels pillatges feudals del segle XI compartirien significació i origen amb les primeres quèsties documentades en els capbreus comtals de mitjan segle XII, les quals enllaçarien amb les peticions de quèstia que trobem seriadades a mitjan segle XIII, quan comencen els primers registres seriatos de la cancelleria reial. De forma

³⁹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «'Questie' y subsidios en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIV. El subsidio para la cruzada granadina (1329-1334)», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, XVI (1977), p. 11-54; «Tributos negociados: las *questie*/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 38-1 (2002), pp. 65-99; P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona*, cit., p. 584-600.

⁴⁰ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya*, cit., p. 29-48 i 76-79.

⁴¹ *Idem*, «Tributos negociados: las quèsties/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», cit., p. 70-71.

⁴² P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona*, cit., p. 584-585.

⁴³ P. BONNASSIE, *Catalunya, mil anys enrere. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle XI al final del segle XI*, Barcelona, 1979 (ed. original francesa: 1975), p. 55.

oposada a aquesta visió, que enllaça les quèsties dels senyors castrals del segle XI amb les quèsties comtals del segle XII com l'evolució d'una mateixa exacció aixoplugada sota un nom genèric, Pere Benito, en el seu estudi sobre la tinença de la terra als senyories –sobretot eclesiàstics– del comtat de Barcelona entre els segles XI i XIII, estableix una contundent diferenciació entre tres tipus de quèstia: les «quèsties en espècie», la «quèstia reial» i les «quèsties feudals». Mentre que les «quèsties en espècie» serien prestacions de blat, vi o carn, fixades sobre els masos i regulades pel costum territorial, les «quèsties feudals» serien exaccions en diners de caràcter forçat que vulnerarien aquell costum, i la «quèstia reial» seria el dret del sobirà –netament diferenciat de l'arbitrarietat feudal segons aquest autor– a fer una petició de diners als seus homes per algun motiu de caràcter públic o general.

En primer lloc, Benito documenta «quèsties en espècie» des de principis de segle XII que apareixen fixades pel *costum local* en una determinada quantitat de producte pagada individualment pels masos, la qual durant el segle XIII quedaria assimilada en la pràctica a un cens emfitèutic, rebent sovint el nom genèric de *censum* o *servicium*. En segon lloc, pel que fa a les exaccions que aquest autor anomena «quèsties feudals», Benito considera que constituïen un mal ús similar a les toltes o les fòrcies, de les quals només es distingirien per tractar-se d'un tribut pecuniari. D'altra banda, malgrat l'arbitrarietat característica d'aquestes «quèsties feudals», Benito diferencia entre les que eren considerades justes o «de dret» (*ex iure*), que s'acordaven amb els vassalls i eren justificades per un interès general, com ara el manteniment de l'ordre, la defensa del territori o l'eixida de la host, i les que s'estimaven injustes o imposades *vi et districto* contra la voluntat dels vassalls, *fent ús de les facultats coercitives i punitives de la senyoria*. En tot cas, segons aquest autor la «quèstia feudal» no esdevindria arreu de les senyories una exacció regular i periòdica, tot i que es detecta un augment especial de la freqüència de peticions durant el període 1193-1205 i una tendència, allà on es cobrava, a fixar-la en una quantitat anual sobre els masos o les bordes. Finalment, sobre la «quèstia reial» Benito afirma que la contribució dels homes del rei també tendí a fixar-se al llarg del segle XII en relació amb la seua riquesa moble i immoble i que, concretament als dominis rurals, aquesta fixació s'establí sobre el mas com a unitat fiscal⁴⁴. Tanmateix, per realitzar aquesta afirmació només aporta un document, tot citant per reforçar-lo Manuel Sánchez i Pere Ortí, els quals, per la seua banda, en cap moment han afirmat que la quèstia reial estigués fixada –sobre els masos o les viles– ja en el segle XII.

Contràriament, aquests autors suggereixen, en base a les escarseres dades conegudes sobre la quèstia entre mitjan segle XII i mitjan segle XIII, que tal vegada fou en temps de Pere el Catòlic (1194-1213) quan es generalitzà la seua petició a tot el domini reial.⁴⁵ En aquest sentit, si bé en el capbreu dels dominis comtals realitzat per Bertran de Castellet els anys 1151 i 1152 només apareixia la quèstia com una exacció exigible a certs llocs i honors, en 1205 el rei renuncià a les quèsties realitzades sobre tota

⁴⁴ P. BENITO, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, Barcelona, 2003, p. 401-410 i 421-426.

⁴⁵ Fet que coincidiria significativament, com fa notar Manuel Sánchez, amb l'augment de la freqüència de les quèsties senyories que segons Pere Benito es va donar en aquesta època: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados: las quèsties/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», cit. Cal destacar, però, que Benito, per realitzar la seua afirmació, només aporta una querimònia de 1205 presentada al bisbe de Barcelona pels habitants de Castellbisbal contra els abusos dels castlans en l'exigència de quèsties: P. BENITO, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona*, cit., p. 423. Tanmateix, n'hem documentat una altra per al cas de la vall de Ribes en 1202; cf. *infra*, p. 36, nota 55.

Catalunya retenint, tanmateix, les dels llocs del seu patrimoni, i les Corts de Lleida promulgaren una exempció temporal de quèstia al reialenc, uns fets que indicarien una percepció regular a començaments de segle XIII, tal i com s'observa a partir de 1255, quan es documenten les primeres peticions de Jaume I registrades a la cancelleria reial⁴⁶.

Altrament, a partir del resultat de les seues investigacions documentals, tant Sánchez com Ortí plantegen que, tot i que originàriament la quèstia seria arbitrària pel que fa a volum i periodicitat, al llarg del segle XIII s'aniria fixant per costum o privilegi en unes determinades quantitats pagadores de forma global per cada ciutat o vila de reialenc, al temps que es convertiria en un tribut pràcticament anual. A més a més, almenys des del moment en què comptem amb les primeres llistes seriades de quèstia a mitjan segle XIII, s'observaria una identificació entre quèstia i subsidi: la «*questia/subsidi*» conceptualitzada per Manuel Sánchez, que consistiria en la sol·licitud d'una quantitat superior a la que la ciutat o vila acostumava a pagar per quèstia ordinària, tot justificant aquest subsidi addicional amb determinades causes concretes, com ara campanyes militars, deutes, coronacions o matrimonis reials; seria, en paraules de Sánchez, una *doble petición vehiculada por una sola*⁴⁷. Per la seua banda, en relació amb aquest fenomen, Pere Ortí suggereix la hipòtesi que el subsidi s'afegís a la quèstia per tal de frenar les reduccions en el volum global i l'àmbit de percepció del tribut provocades per la progressiva fixació de les quanties i les successives franqueses de quèstia concedides a les viles reials.

El mateix Ortí destaca també el fet que ja des del segle XIII la quèstia es demanés de forma global a cadascuna de les comunitats urbanes, les quals s'encarregaven de distribuir-la proporcionalment entre els veïns segons la seua riquesa moble i immoble, així com de recaptar-la mitjançant un impost directe⁴⁸. En conseqüència, com emfasitza igualment Manuel Sánchez, en el moment en què entraria en funcionament el mecanisme de la quèstia/subsidi, si més no des de mitjan segle XIII, els prohoms de les universitats adquiririen una important participació en la fiscalitat reial, ja que el monarca hauria de negociar amb ells la quantitat a pagar en concepte de subsidi per sobre de la quèstia ordinària. És a dir, si per exemple en 1333 Alfons el Benigne demanava a Vilafranca del Penedès 40.000 s., la quèstia ordinària que la vila havia de pagar obligatòriament seria de 10.000 s. mentre que la quantitat restant constituïria un subsidi que s'havia de negociar⁴⁹. Aquesta negociació vehiculada per la quèstia/subsidi, sumada a la recaptació comunal organitzada per les pròpies administracions locals, obriria, doncs, la porta a la intervenció activa de les ciutats i viles catalanes en el finançament de la Corona i estaria en la base del sistema fiscal i financer municipal establert al llarg del segle XIV.

Tanmateix, com ja hem fet notar, aquestes consideracions realitzades per Manuel Sánchez i Pere Ortí han estat realitzades a partir de l'estudi de les quèsties imposades sobre el conjunt de viles reials durant la primera meitat del segle XIV, sense atendre a una anàlisi sistemàtica de les del segle XIII, que únicament ha estat examinat per al cas de la ciutat de Barcelona. Per tant, encara coneixem molts pocs detalls sobre l'origen

⁴⁶ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya*, cit. p. 39-40; P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona*, cit., p. 585.

⁴⁷ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados: las quèsties/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», cit.

⁴⁸ P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona*, cit., p. 584-591.

⁴⁹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados: las quèsties/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», cit.

d'aquest tribut i sobre la seua evolució global en el conjunt del reialenc en la llarga durada, un fet que distorsiona les anàlisis realitzades tant sobre el funcionament de la quèstia durant aquest període com sobre les hipòtesis plantejades per a explicar la seua introducció en el regne de València. Per això, per tractar de pal·liar aquestes mancances, tot i que en ocasions les anàlisis realitzades conduïsquen a consideracions que semblen massa allunyades de l'objecte principal d'aquesta investigació, hem tractat de dur a terme una petita recerca sobre l'origen de la quèstia a Catalunya i sobre l'evolució d'aquesta exacció fins a mitjan segle XIV, moment en què passà a ocupar un lloc secundari entre els ingressos del monarca.

Així, d'una banda, per tractar d'aportar més dades sobre l'origen de la quèstia hem realitzat una investigació basada en l'anàlisi de diversos conjunts documentals publicats: en primer lloc, la documentació aportada pels mateixos treballs historiogràfics que acabem de sintetitzar, bo i destacant l'important gruix documental editat per Thomas N. Bisson, corresponent al període comprés entre 1151 i 1213⁵⁰; en segon lloc, les diferents col·leccions documentals dels reis catalanoaragonesos des d'Alfons el Cast fins a Jaume I (1162-1276)⁵¹; en tercer lloc, els reculls de cartes de poblament, furs i franquesa concedides per reis i senyors entre els segles XI i XIII a viles i llocs de Catalunya⁵²; i, en darrer lloc, diferents catàlegs de privilegis pertanyents a diverses senyories o municipis i altres compilacions amb documentació diversa d'aquesta època⁵³. Tot i que la recerca és encara ampliable, especialment amb determinades col·leccions com les de pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona⁵⁴, i sobretot amb documentació inèdita, considerem que les dades obtingudes apunten ja certes línies principals bastant fermes, que, en tot cas, hauran de ser rebutjades, confirmades o modificades per investigacions posteriors.

D'una altra banda, amb l'objectiu d'examinar sobre dades concretes les propostes d'interpretació realitzades entorn del concepte de «quèstia/subsidi», hem cregut convenient abordar un estudi detallat de l'evolució de les peticions de quèstia realitzades a una setzena de viles catalanes des de mitjan segle XIII fins a començaments del regnat de Pere el Cerimoniós. Aquesta anàlisi, a més a més, ens ha permès observar l'estreta relació existent entre les quèsties catalanovalencianes i constatar-ne, alhora, les diferències, com ara la primerenca substitució de la quèstia per subsidis negociats en Corts i parlaments en el cas valencià, a partir de 1330, una dècada abans que en Catalunya.

⁵⁰ T.N. BISSON, *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings, 1151-1213*, cit.

⁵¹ A.I. SÁNCHEZ CASABÓN (ed.), *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*, cit.; M.A. IBARRA, *Estudio diplomático del rey Pedro II de Aragón (1196-1213)*, cit.; A. HUICI, *Colección diplomática de Jaime I el Conquistador*, cit.; A. HUICI i M.D. CABANES, *Documentos de Jaime I de Aragón (1216-1268)*, cit.

⁵² J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, cit.

⁵³ R. MARTÍ CASTELLÓ (ed.), *Col·lecció diplomàtica de la seu de Girona, 817-1100*, cit.; J. BOADAS i L.E. CASELLAS (dirs.), *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*, cit.; R. SAROBE (ed.), *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny, 1070-1200*, cit.; F.J. MIQUEL (ed.), *Liber Feudorum Maior*, cit.; G. GONZALVO (ed.), *Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya, segles XI-XIII*, cit.; M.C. MAÑÉ (ed.), *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona: anys 885-1334*, cit.

⁵⁴ G. FELIU i J. M. SALRACH (dirs.), *Els Pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, Barcelona/Lleida, 1999.

1.2.1. L'origen i els diferents tipus de quèstia a Catalunya (c. 1150 - c. 1250)

Etimològicament, el mot «quèstia» deriva del el participi passat *questa*, procedent del verb *quaero*, i que podríem traduir com a «demanda», «petició», «cerca», «requisició» o «requeriment»⁵⁵. De fet, analitzant la gran quantitat de referències que hem documentat des del segle XI al XIV veiem que el terme va ser emprat amb una diversitat de matisos que podien referir-se tant a una demanda de productes agraris com a una demanda monetària, les quals, per la força de la imposició i la regularitat, acabaren convertint-se bé en un cens o càrrega, bé en un dret feudal. En aquest sentit, creiem que es pot distingir una evolució en els diversos significats del mot «quèstia» al llarg del temps en funció dels interessos i estratègies d'aquells que exercien els diversos graus de poder feudal: si bé en principi, durant el segle XI, exigir una «quèstia» significava imposar una exacció ocasional de productes agraris, que en alguns llocs esdevingué anual en forma de quèsties de blat, vi o carn, posteriorment, almenys des del segle XII, la «quèstia» passà a significar també un tribut monetari, que en alguns casos feia referència a un cens fixat sobre els masos o sobre les comunitats rurals, però, en altres casos, suposava una demanda ocasional de diners per part dels senyors.

Per tant, entre la diversitat d'exaccions anomenades «quèstia» podem detectar una dualitat primordial. Per una banda, trobem les quèsties fixades tant en el temps –de forma anual– com en la quantitat –de producte agrari o de moneda sobre un mas o un lloc–, que podríem anomenar «quèsties censuals», ja que com observava Pere Benito per al cas de les «quèsties en espècie» aquesta fixació els atorgava una funció de cens. I, per una altra banda, trobem les quèsties variables en la quantitat, imposades globalment sobre una comunitat local de forma ocasional en funció de l'arbitrarietat dels senyors, però justificades en raó de la realització de determinats afers; aquestes, per tant, funcionaven a la pràctica com un subsidi destinat a subvenir les despeses senyorial, i les hem designat simplement «quèsties».

a) La quèstia censual

Entre les quèsties que hem anomenat censuals, ço és, les que estaven fixades en la seua periodicitat i volum, es poden discernir, al seu torn, dos tipus: les «quèsties censuals en espècie» i les «quèsties censuals monetàries». Les pagades en espècie, com ja indicà

⁵⁵ A.M. ALCOVER i F.B. Moll, *Diccionari català-valencià-balear*, Barcelona, 2002 (ed. electrònica), «Quèstia». Igualment, a començaments del segle XIII, trobem l'ús de l'expressió «fer quèstia» com a sinònim d'exigir o demanar una quantitat de diners en un document de la vall de Ribes en què Pere el Gran ordena als batlles i veguers que *ultra jura mea aliquid sine meo mandato eis exigere vel demandare vel aliquam questiam eis facere*; F. VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordenacions de les valls pirenenques*, Barcelona, 1917, doc. I (XI-1202). També hem trobat un ús de «quèstia» plenament identificat amb el de «demanda» en un parell de referències dels llibres d'albarans del Mestre Racional, per exemple, en parlar de *la questa o demanda que'l dit senyor [rei] faria als homes d'Ademús, o d'una assignació sobre les questes o demandes dels cristians e juehus e sarrahins del dit regne de València*; ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 633, f. 151r i 156v (III-1331).

Pierre Bonassie⁵⁶, són les primeres quèsties que es documenten en la primera meitat del segle XI i les referències disperses a elles s'allarguen, si més no, fins al XIII. Així, en la documentació analitzada, veiem que durant el segle XI el mot *questa*⁵⁷ fou utilitzat exclusivament per indicar demandes d'aquest tipus, generalment arbitràries i ocasionals, però que en alguns llocs restaren fixades com a pagament anual en forma de cens o *servicium* anual de productes agraris⁵⁸. De fet, sembla que aquestes «quèsties censuals en espècie» van anar assimilant-se a una càrrega emfitèutica més, com indica una referència aportada per Pere Benito segons la qual l'any 1299 un mas de Sant Cebrià d'Aiguallonga pagava anualment al monestir de Sant Cugat una quartera d'ordi a mesura de la vila de Sant Cugat *que antigament es donava per quèstia*⁵⁹.

Altrament, cal fer notar que al llarg del segle XI no hem trobat cap esment que pugui indicar que la quèstia fos una exacció pagada en diners i, a més a més, aquella no hi apareix encara com un dret feudal particularitzat i mencionat de forma reiterada, com passarà durant la següent centúria. Per tant, no serà fins al segle XII quan s'observen les primeres formes de quèstia pagades en diners: d'una banda, les «quèsties» pagades eventualment quan el comte o el senyor les demanava, que analitzarem més endavant, i, d'una altra banda, les pagades cada any com si es tractés d'un cens carregat bé individualment sobre cada mas o bé col·lectivament sobre una comunitat rural, que hem anomenat «quèsties censuals monetàries» i estudiarem a continuació.

En primer lloc, cal destacar que, tot i que hem trobat referències en diverses zones del reialenc, n'hem documentat amb especial profusió al comtat de Cerdanya, en particular a les comarques històriques de la Cerdanya i el Capcir⁶⁰. En aquest sentit, per exemple, del considerable conjunt de llocs inventariats en el capbreu dels dominis comtals realitzat per Bertran de Castellet els anys 1151 i 1152⁶¹, pràcticament tots els esments a

⁵⁶ P. BONNASSIE, *Catalunya, mil anys enrere*, cit., p. 54-55.

⁵⁷ Fins a 1159 no hem trobat cap *questia* esmentada com a tal (vegeu *infra* p. 38, nota 55), ja que abans només hem documentat les formes *questa*, *chesta* o *kesta*. El *Diccionari català-valencià-balear* indica que el sufix *-ia* va ser pres «per analogia dels noms de diversos altres drets feudals, com *cugúcia*, *intèstia*, etc.», per la qual cosa el pas del terme *questa* al de *questia* podria ser indicatiu d'un canvi en el caràcter ocasional de l'exacció, que es consolidaria com a dret regular precisament cap a mitjan segle XII. Tanmateix, caldria una investigació de més profunditat, ja que al llarg dels segles baixmedievals aquests mots són emprats de forma totalment i absolutament intercanviable.

⁵⁸ A banda de les quèsties anuals en productes agraris documentades per P. Bonassie a Sanaüja i Mediona (vegeu *supra*, p. 32, nota 43), podem aportar un cas d'Àger, on l'any 1094 els senyors fixaren el pagament anual d'un porc anual per cada mas prometent no fer més *questes* forçades de pa, vi o carn (J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid, 1969-1983, doc. 42 (11-VII-1094)), un de Vilabertran, on l'abat reduí els censos pagats per Pere Bou en 1205, entre els quals hi havia un sester de blat de quèstia (Arxiu Diocesà de Girona, Vilabertran, núm. 544 (31-X-1205)), i un altre de Tordera, on en 1241 es féu un establiment d'un mas a canvi de la prestació de la tasca, un cens de 3 migeres d'ordi, una quartera de blat, una migera d'ordi *pro questia* i un parell de gallines (Arxiu Diocesà de Girona, Diplomataris de Sant Feliu, 67 (5-V-1241)). D'altra banda, en el capbreu dels dominis comtals realitzat el 1151-1152 apareix una *chesta* d'ous i carn a la vila d'Ix (*Fiscal accounts*, doc 1) i a finals de segle XII es documenten certes quèsties de blat –convivint amb d'altres monetàries– recaptades pel batlle de la ciutat de Lleida i anomenades *annona questiarum de tritico* (*Fiscal accounts*, doc. 77 (21-I-1190) i doc. 84 (1-I-1191)). Així mateix, en la *magna carta* de 1205 Pere el Catòlic reconeixia haver realitzat *questias bladi* sobre els senyorius de tota Catalunya (v. *infra*, p. 44, nota 94).

⁵⁹ P. BENITO, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, cit., p. 403.

⁶⁰ El comtat de Cerdanya comprenia llavors la Cerdanya, el Berguedà, el Conflent, el Capcir i el Donasà. A. PLADEVALL, «El comtat de Cerdanya i els seus límits», a *Catalunya romànica*, v. 7, Barcelona, 1995.

⁶¹ *Fiscal accounts*, doc. 1 (25-III-1151 - 20-VII-1152), p. 3-29. J.M. SALRACH va realitzar una anàlisi exhaustiva del capbreu en conjunt: «La renta feudal en Cataluña en el siglo XII: Estudio de las honores, censos, usos y dominios de la Casa de Barcelona», a M. Sánchez Martínez (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, Barcelona, 1993, p. 29-70.

la quèstia corresponen a poblacions del comtat cerdà: les *chestes* esmentades genèricament a Ix i les honors de Vilafranca del Conflent, Llívia i Molló, i les *chestes* de 10 s. de la honor de Sant Martí de Baridà i de 100 s. de la honor de Querol.⁶² En aquests darrers llocs, per tant, sembla que la quèstia estava fixada de forma col·lectiva i es repartia de forma proporcional als habitants, mentre que en els primers és possible que les quèsties mencionades carregaren en forma de censos les unitats familiars o els masos que componien les honors.

Altres referències a llocs forans a la Cerdanya també semblen pertànyer a aquest darrer tipus de càrrega imposada sobre les famílies o els masos, i no col·lectivament. Així sembla succeir a Terrassa, on el capbreu de 1151-1152 indica que el comte percebia *chestes*, també a un mas de la parròquia de Sant Julià de Llers, que en 1156 havia de satisfer anualment tres sous comtals de quèstia⁶³, o a la parròquia de Llagostera, on, segons la declaració feta per certs prohoms en el transcurs d'una capbrevació de rendes comtals del lloc realitzada entre 1185 i 1196, quatre masos havien de pagar diverses quantitats en concepte de quèstia⁶⁴.

La resta de notícies que tenim per a la segona meitat del segle XII sobre quèsties monetàries que semblen pagades en forma de renda anual i fixa pertanyen a llocs de la Cerdanya i el Capcir. Aquestes podien constituir tant una càrrega individual com una càrrega global repartida entre la comunitat, i, generalment, apareixen relacionades en inventaris de rendes i censos ordinaris, el que indicaria que el seu cobrament no depenia d'una petició comtal *ad hoc*, sinó que anualment eren pagades com la resta de censos feudals. Així, per exemple, sabem que en 1159 Ramon Berenguer IV assignà el pagament d'un deute per una campanya militar a Trinquetaille sobre les rendes de Prats de Molló, incloent les rebudes *in chestiis*⁶⁵, que són probablement les que trobem un any després registrades en una llista de drets i deutes pertinents a Prats, en què, després de la quantitat concreta deguda per tres homes en raó d'aquest tribut, s'anota – segurament per al conjunt de la vila–: *de questa, CCC solidos*.⁶⁶ Així mateix, en un memorial de les vegueries de Formiguera i Riutort datat entre 1163 i 1165 es registra la retenció d'una part de les rendes, *in minvamento census regis*, dins la qual hi ha 1 s. de *questa* de la vila de Riutort i 10 s. d'un mas⁶⁷.

⁶² La vila d'Ix apareixia juntament amb tres masos i una borda; els dominis reials de Llívia estaven compostos per 15 masos i 10 bordes més nou masos i nou bordes de la vila de Cerejà; a Molló n'eren trenta-un masos i quaranta-dos bordes; i a la honor de Querol set masos i cinc bordes: *Fiscal accounts*, doc. 1 (25-III-1151 - 20-VII-1152), p. 3-29.

⁶³ Arxiu Diocesà de Girona, Vilabertran, núm. 554 (23-V-1156).

⁶⁴ *Fiscal accounts*, doc. 101 (1185-1196): Dels 8 prohoms requerits només tres parlen del pagament de quèsties. P. Domènec havia escoltat dir que el mas *Gaicalis faciebat chestam domino comiti*, i que el mas del prevere Ferrer *faciebat XII denarios de chesta*; *Compaitem* declara que el mas de Bernat Esteve de Mata *faciebat II solidos de chesta*; i P. Belel *vidit exire de illo manso Gazol host et chesta domino regi*. Malgrat aquestes informacions, en el capbreu de 1151-1152 de Bertran de Castellet no hi ha cap esment relatiu a la quèstia dins del conjunt de rendes de Llagostera, tot i que el silenci documental pot ser causat pel seu escàs volum i l'evident manca de regulació que es palesa en l'imprecís testimoni dels prohoms. D'altra banda, el mateix Bertran de Castellet havia venut l'any 1160 una batllia retenint per al comte *totas suas chestas que habere debet* i, segons opina Bisson, aquesta es tractava probablement de la batllia de Llagostera (*Fiscal accounts*, doc. 10, E (1160)).

⁶⁵ *Fiscal accounts*, doc. 8 (9-VI-1159).

⁶⁶ *Fiscal accounts*, doc. 11 (1160-1161): *De questa: II so. Pages de Ciroles, VI denarios Gilelm de Serrad, VI denarios Guilelm de Buxó fi. De questa CCC solidos*.

⁶⁷ *Fiscal accounts*, doc. 17 (1163-1165): *In minvamento census regis de villa Riutort habet Gilelmis de Sono I modios de civada et de segle IIII modios er IIII... porchots et V moltos... et questa I solidos... de mansum quem tenet ad Exient vila VIII modios de civada V sextarios de segle, duo paria galinarum, I porch, I molton, I perna et questa X solidos*.

Igualment, un altre memorial de l'any 1180, en aquest cas dels drets comtals de la honor de Talló, registra entre els censos que han de pagar els homes i dones del lloc determinades quantitats monetàries de *chesta* fixades sobre masos o sobre persones, que semblen carregar únicament els més benestants, ja que els pagesos que menys tributen solen pagar únicament en espècie (blat, pa, vi o gallines)⁶⁸. L'any següent Alfons el Cast, molt poc després d'establir la vila nova de Puigcerdà⁶⁹, incentivà la seua població atorgant franquesa als habitants ja establerts i als futurs pobladors *ab omni chestia et ab omni servicio*, excepte dels drets d'host i de justícia, el que indueix a pensar que la quèstia en aquesta zona i en aquesta moments era un tribut important i ben establert⁷⁰. Així ho revelen també sengles inventaris realitzats entre 1184 i 1189 dels drets que el Temple tenia sobre els dominis del rei al comtat de Cerdanya⁷¹, consistents en la dècima part de les rendes reials, els quals permeten realitzar la comparació pertinent sobre la quèstia en alguns dels llocs cerdanyesos que apareixien en el capbreu de 1151-1152 o altres documents anteriors, com ara Sant Martí de Baridà⁷², Querol⁷³, Llívia⁷⁴, Ix⁷⁵ i Talló⁷⁶. A més a més, aquests inventaris també constaten clarament que en altres llocs del comtat es cobrava una quantitat anual en concepte de quèstia, com, per exemple, a la vall de Ribes, Guils, Bolvir, Bolquera, Ger i Urtx⁷⁷. I totes aquestes semblen novament

⁶⁸ *Fiscal accounts*, doc. 38 (1180): *Hec est memoria de ipso honore quod habet dominus rex in Toló et de ipsos expletis. Primum, Guilelm Toló cum suis heredibus mansum unum. Et facit censum XX quartals de civada... et V solidos de chesta et pernes II... Et mas de Plan[el] fa censum quartals II de segle de parada... et V solidos de chesta et perna... Et mas de Pere Archimball fa censum quartals VI de taverna mig ordi, mig civada... II e mig de chesta... Pere Brnad de Tolo et suis eredibus II quartal ordi... e XV diners de chesta... Ramon Baldrig... VI diners de cеста (sic)... Pere Iouan et suis heredibus... 18 diners de chesta.*

⁶⁹ J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, cit., 159 (1177)

⁷⁰ *Ibidem*, 166 (31-X-1181). L'any següent el privilegi fou confirmat i ampliat a altres drets i en aquesta ocasió, significativament en correlació amb la quèstia que hem anomenat censual, es parlava d'*affranquimento servicii vel census*: J. MARTÍ SANMARTÍ (ed.). *Dietari de Puigcerdà amb sa vegueria de Cerdanya i sotsvegueria de la vall de Ribes*, vol. II, Lleida, 1928, doc. XV (VI-1182). Per tant, pensem que els habitants de Puigcerdà eren francs de la «quèstia censual monetària» establerta sobre els masos, però no de la «quèstia» com a subsidi eventual de la qual parlarem més tard; la prova fefaent és que la vila apareix entre les peticions ocasionals de quèstia realitzades per Jaume I.

⁷¹ *Fiscal accounts*, docs. 53 (1184) i 76 (1184-1189). Segons Bisson el segon inventari sembla una ampliació del primer. Per al cas concret del primer document, P.D. RASICO ha publicat una edició més completa, basada en el pergami original trobat amb posterioritat a l'obra de Bisson: «Un capbreu dels templers a la Cerdanya (c. 1184): edició filològica i comentari lingüístic», *Llengua & Literatura*, 8 (1997), p. 57-75.

⁷² Sant Martí de Baridà estava taxat en 10 s. de *chesta* el 1151, però ara el Temple no hi registra cap renda, probablement per la insignificància de la quantitat que representava la dècima part o perquè al Baridà només sembla tenir drets al lloc de Talló.

⁷³ A Querol el Temple ingressava 10 sous de *questia*, que coincideixen amb la dècima dels 100 s. totals anotats en l'enquesta de 1151. En l'inventari realitzat l'any 1184 s'annotava *De valle Querol [...] X solidos de qesta de carn*, el que potser indica l'origen remot d'aquest cens, tot i que és l'únic esment similar que hem trobat i, a més a més, els habitants de la vall tributen a banda en pernils de porc; en l'inventari de 1184-1189 simplement es registrava: *De valle Cherol, de questa X solidos*.

⁷⁴ A Llívia el Temple rebia també 10 s. dels probablement 100 en què estaria fixada la *questa*, malgrat que el 1151 no s'indicava cap suma determinada.

⁷⁵ Sobre els drets d'Ix, entre els quals hi havia la *chesta* segons el capbreu comtal de 1151, l'inventari del Temple no feia cap referència, ja que únicament s'annotava de forma genèrica: *De villa Ixs de terz quod rex emid quantum nobis exit per razó de condeminas*.

⁷⁶ Sobre els drets de Talló, on hem vist que el 1180 certs masos o persones pagaven unes poques quantitats en concepte de *chesta*, tampoc especificava res l'inventari del Temple, ja que simplement registrava: *En Beridan, de Toló de has exitis hoc quod nobis evenit*.

⁷⁷ El Temple ingressava de la seua dècima part de les rendes comtals: 30 s. de la vall de Ribes, 10 s. de Guils, 10 s. de la batllia de Pere de Bolvir (5 s. en el primer inventari), 8 s. de la vila (5 s. en el primer

quèsties fixades –bé sobre els masos i les unitats familiars, bé sobre el conjunt dels nuclis– constituint a la pràctica un cens monetari anual.

Finalment, el darrer cas que exemplificaria aquest servei censual és el del lloc de Serrat, a la vall de Ribes, que pagava col·lectivament una suma pecuniària en concepte de quèstia. En un document datat entre 1175 i 1185 els homes de Serrat reconeixien Alfons el Cast com a senyor, admetent que no ho havien fet des de la mort del darrer comte de Cerdanya i declarant els *censos* i *usaticos* que aquell havia de cobrar, entre els quals es trobava, juntament amb les tasques de blat i els censos sobre la civada, la carn, l'herba i els formatges, una *chesta* de 44 sous⁷⁸. I encara més de vint anys després, a principis del segle XIII, els homes de Serrat denunciaven els mals usos del batlle local i recordaven al rei els censos i usatges que li corresponien, bo i reiterant que la quèstia era de 44 sous⁷⁹.

Tot plegat, podem documentar l'existència de les quèsties censuals monetàries, fixades sobre els masos o sobre les comunitats vilatanes, durant tota la segona meitat del segle XII, amb especial abundància de referències a nuclis petits de la Cerdanya i el Capcir i gairebé nul·la pel que fa a la resta de viles del reialenc. Tanmateix, en desconeixem el seu origen concret. En el cas d'aquelles pagades per masos o unitats familiars de treball, la quèstia sembla ser un cens més entre el conjunt de rendes pagades pels camperols, per la qual cosa el seu origen estaria probablement en les exaccions imposades pels senyors i castlans al llarg dels segles XI i XII, de la mateixa manera que hem vist per a les quèsties censuals en espècie. Pel que fa a les quèsties pagades comunament és possible que aquestes foren resultat d'establiments col·lectius o de nous tributs imposats pels senyors a les comunitats veïnals, quedant aquests regulats pel costum o per instruments jurídics que fixaven el pagament anual d'una quantitat monetària determinada en concepte de quèstia.

De fet, eixa era la primera causa que a principis del segle XIII Raimon de Penyafort al·legava en la *Summa de casibus poenitentiae* (c. 1223-c. 1229) per justificar el pagament de *quaestis* o talles, tot palesant el seu caràcter de cens: *ea, quae inter ipsum et suos antecessores [el senyor i els seus vassalls] plane bona fide, sine dolo, ac coactione convenit, sicut solet fieri, quum mansi, vel villare conceduntur de novo colonis, vel aliis personis: solent etiam inde fieri instrumenta, quae continent censum anuum, et alias servitutes, et pactiones hinc inde*. Així, Penyafort distingia clarament entre les «questes» o talles imposades inicialment o en temps antic –*ab initio*– pels senyors en les seues terres –*quilibet in tradicionem rei suae potest ponere legem quam vult*–, que es pagaven com un cens anual, de les quantitats donades «a voluntat», sense atendre als pactes previs entre el senyor i els súbdits⁸⁰. El primer tipus d'exacció correspondria, doncs, a les «quèsties censuals monetàries» pagades comunament o per masos, de les quals estem parlant ara, mentre que el segon equivaldria a les «quèsties»

inventari) i certes quantitats determinades d'uns homes de Bolquera, 15 d. d'un mas de la vila de Ger, i a Urtx de gesta (sic) *quantos nobis eveniunt*.

⁷⁸ *Fiscal accounts*, doc. 55 (1175-1185): *Et sunt census et usaticos qui debent exire vobis: in primis de chesta sunt quadraginta et quatuor solidos, taschas de blad sunt viginti modios, de censu de civada triginta et VII modios, de censu pernas de carne porcina sunt XVII, de erbiz X, de fromadges de presenta per unumquemque duobus*.

⁷⁹ *Fiscal accounts*, doc. 131 (1205-1210): *Homines de Serrád volunt demonstrare ad dominum rejem suos usaticos et suos zensos et questias quas pedidit in Serrád, scilicet triginta et VIII modios de civada de zensu omnibus annis, et XL et IIII solidos de questia et de zensu XVII pernas omnibus annis*.

⁸⁰ R. DE PENYAFORT, *Summa Sancti Raymundi de Peniafort*, Roma, 1603, Llibre Segon, V, XI, «Quaestio quarta. Quid de quaestis, vel talleis?», p. 169-173.

demanades ocasionalment a les viles, com les que trobem en els registres de la cancelleria reial a partir de mitjan segle XIII.

En qualsevol cas, com hem pogut comprovar, les «quèsties censuals» fixades col·lectivament eren ben escasses i, a banda dels 44 s. del lloc Serrat, només hem pogut documentar dos casos més –tots dos nuclis petits– en què la quantitat a pagar cada any estava establerta explícitament per privilegi⁸¹. Pel que sembla, doncs, la gran majoria del reialenc, tant les ciutats com la resta de viles, eren franques de «quèstia censual» i no havien de pagar de forma estrictament anual cap quantitat al comte-rei. No obstant això, sí que havien de satisfer les «quèsties» ocasionals que aquest demanava tot justificant-les en una sèrie de necessitats que veurem a continuació. Altrament, els sobirans no renunciaren a aquelles «quèsties censuals» secundàries pagades unifamiliarment per masos o col·lectivament per alguns nuclis, sinó que continuaren cobrant-les. I, de fet, aquesta diferència entre les quèsties ocasionals i les censuals sembla quedar reflectida en els capítols del donatiu concedit pels llocs reials i eclesiàstics en les Corts de 1289. Aquests establien una franquesa d'host i cavalcada, quèstia, cena, alberga, préstec, acapte, servei, empriu i tota altra exacció reial, mentre durés la cisa triennal imposada per a la recaptació del donatiu, però el rei explicitava que podia *exigere et recipere questiam, cenam et albergam que, loco census vel redditus et ex pacto, fuerint nobis et nostris dare*⁸². Val a dir, sembla que aquelles quèsties, cenes i albergues que havien estat establertes com a cens o renda i per pacte es continuarien pagant, com pertocava a qualsevol altra càrrega censual, ja que no depenien de peticions eventuais sinó que eren rendes anuals. Vet ací la diferència essencial entre la «quèstia censual», que es comportava com un cens –anual i fixat en ocasions per costum o un establiment original– i la «quèstia» com a dret feudal, que suposava a la pràctica una mena de subsidi –ocasional i variable en funció de les necessitats senyoriales, tot i que obligatori.

b) La quèstia, amb funció de subsidi ocasional

Com acabem de veure, els textos de Ramon de Penyafort de la dècada de 1220 distingien netament entre dos tipus de «questa» o talla. D'una banda, les que havien estat establertes pels senyors *ab initio*, les quals hem anomenat «quèsties censuals», i, d'una altra banda, les que els senyors podien rebre «voluntàriament» –*sponte*– més enllà d'allò acordat amb els súbdits, les quals hem anomenat simplement «quèsties»⁸³.

⁸¹ Hem documentat, precisament, el cas dels llocs conflentins de Serdinyà, Flassa, Marinyans i Joncet, als quals es fixà la quèstia en 150 s. en 1264, i el de Cabra del Camp, sobre la qual s'imposà una quèstia anual de 600 morabatins lupins d'or en la carta pobla concedida per Alfons el Cast en 1194, en ocasió del trasllat del nucli de població; HUICI/CABANES, doc. 1429 (16-IX-1264); J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, cit., doc. 200 (X-1194).

⁸² M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya. Els capítols del donatiu (1288-1384)*, cit., II, [4].

⁸³ R. DE PENYAFORT, *Summa Sancti Raymundi de Peniafort*, cit., Llibre Segon, V, XI, «Quaestio quarta. Quid de quaestis, vel talleis?», p. 169-173. En parlar sobre el latrocini i els diners de les *questes* o talles injustes, que conseqüentment havien de ser retornats per la seua ilegitimitat, Penyafort afirma: *Si autem dominus ultra conventa & statuta, inter ipsum & subditos aliqua sponte oblata, nulla fraude adhibita, vel*

Així doncs, les «quèsties» havien de ser exigides expressament pels senyors, i, a ulls de Penyafort, hi havia certes causes que feien justes les peticions: la *defensione patriae* o de les seues ciutats, castells i viles; l'anada a l'exèrcit de l'Església o del príncep contra *haereticos vel paganos*; el rescat del senyor pres en guerra justa; la visita al príncep per obtenir privilegis; o qualsevol altra causa semblant que sorgís⁸⁴. Així doncs, Penyafort –potser com Bernat de Puigcerçós en temps dels censals– teoritzava i legitimava un fet relativament nou que era objecte de polèmica entre els seus coetanis: l'exigència recurrent per part dels senyors d'exaccions monetàries, designades amb el terme de *questae* o *tallae* i justificades amb una plèiade de causes diverses.

Poc després d'aquests escrits de Penyafort, a mitjan segle XIII, des del moment en què podem analitzar les sèries de quèsties demanades pels reis a les viles catalanes, s'observa que aquestes són ja un dels puntals bàsics dels ingressos fiscals de la monarquia, un paper que havien assolit al llarg dels regnats d'Alfons el Cast, Pere el Catòlic i Jaume I. Així, com veurem a continuació, des de finals del segle XII la quèstia s'havia anat constituint en un tribut d'importància cabdal gràcies a la seua funció de quantitat monetària obtinguda periòdicament i destinada a sanejar les finances reials, sempre deficitàries a causa de les despeses bèl·liques, creditícies i administratives. En aquest sentit, creiem que l'increment constant del poder, del volum de riquesa capturat i de les despeses dels monarques, així com el recurs progressiu al crèdit i la monetització de les rendes, constituïren les causes de fons que expliquen el procés que a continuació tractarem de detallar.

- *L'origen de la quèstia*

En primer lloc, per situar els inicis de la seqüència, cal constatar que abans del regnat d'Alfons el Cast, tot i que trobem notícies relatives a quèsties que poden fer referència a peticions monetàries ocasionals, els esments documentals són massa escassos i dispersos per considerar que la funció de la quèstia fos destacable entre els tributs exigits pel rei o per qualsevol altre senyor⁸⁵. Aquesta situació, no obstant això, contrasta amb la que es comprova en la documentació dels comtes-reis a partir de la dècada de 1170, quan les referències s'hi multipliquen de forma notable, indicant, al nostre parer, que seria llavors quan la quèstia esdevingué un tribut especialment habitual en el conjunt de tributs comtals.

Per tant, d'acord amb la proliferació de notícies comprovada des de 1170, pensem que va ser a partir d'aquest moment quan les peticions de quèstia foren emprades per part dels monarques com una forma recurrent d'obtenir quantitats monetàries, coincidint

minis, vel coactione directa, vel indirecta recipiat, non tenetur ad restitutionem; sed exacta a se, vel a suis directe, vel indirecte, tenetur restituere.

⁸⁴ Per una anàlisi de les doctrines sobre la imposició de tributs a Catalunya vegeu, per exemple: T. DE MONTAGUT, «La recepció del dret tributari comú a la Corona d'Aragó», a J. Serrano (ed.), *El territori i les seves institucions històriques*, Barcelona, 1999, p. 361-383.

⁸⁵ El 1142 l'abat de Cuixà enfranquí de *quista* i *tolta* els pobladors de la vila de Codalet, edificada en la condòmina del monestir (J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, cit., doc. 59), i el 1147 el monestir de Sant Cugat rebé un puig per construir una fortalesa amb la *kesta* sobre els futurs habitants (*Ibidem*, doc. 65). També apareixien quèsties en el capbreu de les rendes comtals fet en 1151-1152, però, com hem argumentat anteriorment, pensem que aquelles es tractaven d'exaccions censuals diferents de les quèsties amb funció de subsidi que ara tractem.

significativament amb les reformes administratives i l'augment del recurs al crèdit de les finances reials documentats per Thomas N. Bisson⁸⁶. Precisament va ser en aquest moment quan Alfons el Cast tractà d'establir un nou impost general a tota Catalunya, el bovatge, arran de l'assemblea de Pau i Treva de Fondarella de 1173, tot i que, segons el mateix autor, els barons reaccionaren rebutjant el seu pagament, de manera que el monarca hagué de renunciar-hi finalment⁸⁷. No obstant això, malgrat no poder imposar un bovatge general, sembla que al llarg d'aquesta època el rei féu nombroses peticions de quèstia als seus dominis, de manera que aquesta acabà per convertir-se en un recurs freqüent de la monarquia, un fet que troba el seu reflex documental en les reiterades aparicions de la quèstia entre els principals drets feudals exigibles als vassalls. En aquest sentit, de la mateixa manera que només trobem referències habituals al bovatge a partir de principis del segle XIII, quan la seua percepció esdevingué més o menys regular, podem inferir coherentment que l'aparició corrent de la quèstia en la documentació a partir de la dècada de 1170 suposava una certa periodicitat de la seua demanda.

Sabem, per exemple, que en 1173 el rei enfranquí els homes de Lleida de la imposició de quèsties forçades sense el seu consentiment, el que indica amb quasi tota seguretat una petició recent. Així mateix, en 1177-1178 un batlle, probablement el de Manresa, enregistrà les despeses fetes per pagar els recaptadors d'una quèstia, i en 1183 el de Perpinyà rebé l'assignació de 1.000 s. sobre les quèsties de Prada i Banyals. Finalment, sabem també que en 1188 se'n recaptaren dues a Lleida i Barcelona, constituint en aquesta darrera ciutat la primera notícia relativa a la percepció d'una quèstia que posseïm⁸⁸. Tot plegat, sembla que aquestes peticions de quèstia tenien un caràcter eventual, subordinat a les necessitats monetàries de la Corona, com palesa un document de 1172, segons el qual l'abat del monestir de Sant Llorenç de Munt retenia de dos masos establerts al terme de Terrassa *ipsam questam, videlicet, quando rex vel comes querit questam, scilicet II solidos*, val a dir, que era sol·licitada quan el comte-rei ho considerava oportú, sense una regularitat determinada⁸⁹.

Paral·lelament, també durant els darrers anys del segle XII, s'observa que la quèstia és un dret ben particularitzat i comú dins del conjunt d'exaccions imposables en el reialenc. Així, si més no des de 1178, s'esmenta constantment en les donacions de persones realitzades pels reis catalanoaragonesos a senyors eclesiàstics, les quals eren acompanyades pel traspàs dels drets feudals corresponents sobre elles i els seus béns, entre els quals s'especificava gairebé sempre la quèstia⁹⁰. Per exemple, el 1180 Alfons el Cast donà un home de Girona al monestir de Santes Creus, eximint-lo amb els seus béns de tornar a pagar-li *hostes neque cavalcatas, neque aliquid census, neque questam*

⁸⁶ T.N. BISSON, *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings*, cit., vol. 1, p. 78-120.

⁸⁷ *Idem*, «Preludio al poder: Monarquía y Constitución en los reinos de Aragón, 1175-1250», a R.I. Burns (ed.), *Los mundos de Alfonso el Sabio y Jaime el Conquistador*, València, 1990 (ed. original anglesa: 1985), p. 54.

⁸⁸ Vegeu totes aquestes referències a: A.I. SÁNCHEZ CASABÓN (ed.), *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*, Saragossa, 1995, docs. 156 (20-X-1173) i 370 (IX-1183); *Fiscal accounts*, docs. 32 (1177-1178) i 69 (16-III-1188). També en 1208 es recaptà una quèstia a Barcelona, de 36.000 s., i en 1209 una altra a Girona, de 5.000 s.: *Fiscal accounts*, docs. 125 (6-VII-1209) i 130 (30-XII-1210).

⁸⁹ ACA, Monacals, Sant Llorenç de Munt, perg. 315 (1172), transcrit per P. BENITO, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al combat de Barcelona (segles XI-XIII)*, cit., p. 421.

⁹⁰ A.I. SÁNCHEZ CASABÓN (ed.), *Alfonso II... Documentos*, cit., docs. 270 (30-XII-1178), 301 (10-VI-1180), 304 (VII-1178), 449 (X-1187), 488 (6-XII-1188), 613 (VII-1194) i 625 (XI-1194); M.A. IBARRA, *Estudio diplomático del rey Pedro II de Aragón (1196-1213)*, Tesi doctoral, Madrid, 1932, docs. 109 (10-I-1209), 118 (23-V-1209) i 121 (28-VI-1209); HUICI/CABANES, doc. 4 (23-IX-1217).

aliquam, neque firmet directum, o, ja en època de Pere el Catòlic, aquest donà una família i una heretat de Vilafranca del Penedès al monestir de Sant Cugat, declarant-les franques *ab omni questia, tolta, forcia, prestito, servicio, usatico et succursu, et ab omni servitute et demanda regali et vicinali*.⁹¹

Així mateix, en aquells casos en què els documents especifiquen els drets aplicables sobre els termes castrals, també es constata que la quèstia apareix amb freqüència en donacions, vendes, convinences i concanvis de castells, entre el rei i els senyors a partir de la dècada de 1170. Tot i que la majoria dels documents es refereixen encara a aquests drets amb una formulació genèrica, com ara *directis ad ea pertinentibus* o *omni etiam iure et dominio quod ibi habeo et habere debeo*⁹², la quèstia és esmentada a partir d'aleshores de forma molt més usual. Així, veiem que el rei donaren, infeudaren o feren concòrdies sobre els castells de Pauils, Vilosell, Montblanc i la Riba, Candanos, Gebut, Cervera i Lleida, Tortosa, Ascó i Riba-roja, Vilafranca del Penedès, Santarés i Bolsost, i Fores, Cabra, Cubells, Camarasa i Vilagrassa, traspasant, repartint o retenint els drets sobre la quèstia. I ja durant la segona meitat del regnat de Pere el Catòlic, sembla consolidar-se una de les fórmules documentals emprades majoritàriament al llarg del segle XIII, segons la qual en aquests contractes s'especificaven els censos i drets posseïts sobre els districtes castrals, incloent-hi gairebé sempre la host i cavalcada i la seua redempció, així com la quèstia i la cena, el que indica, al nostre parer, que aquests drets feudals s'havien convertit llavors en els principals tributs monetaris imposats sobre les comunitats vilatanes⁹³.

Així doncs, tot plegat, pensem que va ser durant el regnat d'Alfons el Cast quan la petició de quèsties va començar a ser usual en el cas de la senyoria reial, una situació que es consolidaria amb Pere el Catòlic, com sembla deixar clar una *magna carta* datada el març de 1205. En aquest document el rei renunciava a l'alteració de la moneda barcelonesa i a qualsevol redempció o bovatge sobre ella, així com a les *leudas novas sive forcias et salinas, exactiones, albergas et questias bladi vel peccunie vel aliarum rerum*, que havia instituït i cobrat sobre els dominis dels senyors de tota Catalunya, però retenia les lleudes noves sobre els mercaders i els estrangers i les *questias et albergas* en les pròpies dominatures i en els llocs que *mihi debentur ex debito*⁹⁴. Val a dir, llavors, que la quèstia era considerada una exacció que havia de ser pagada obligatòriament per les viles reials cada vegada que fos demanada i que la seua petició per part de la monarquia era ja un fet recurrent.

No obstant això, a causa de l'escassetat de dades, desconeixem amb exactitud quin era el paper relatiu dels volums monetaris recaptats a través de la quèstia dins del conjunt d'ingressos reials, tot i que sembla que era ja bastant rellevant. En aquest sentit, el regnat de Pere el Catòlic es caracteritzà pels reiterats intents del monarca per imposar

⁹¹ A.I. SÁNCHEZ CASABÓN (ed.), *Alfonso II... Documentos*, cit., doc. 301 (10-VI-1180); M.A. IBARRA, *Estudio diplomático del rey Pedro II de Aragón*, cit., doc. 118 (23-V-1209).

⁹² A.I. SÁNCHEZ CASABÓN (ed.), *Alfonso II... Documentos*, cit., doc. 607 (VI-1194).

⁹³ *Fiscal accounts*, doc. 121 (28-I-1209); J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, cit., doc. 134 (26-VII-1168); A.I. SÁNCHEZ CASABÓN (ed.), *Alfonso II... Documentos*, cit., docs. 269 (XII-1168), 205 (10-II-1176), 276 (1-I-1179), 339 (III-1182), 532 (V-1191), 607 (VI-1194) i 185 (13-XI-1212).

⁹⁴ T.N. BISSON, «An 'unknown charter' for Catalonia (A.D. 1205)», dins d'*Album Elemér Mályusz. Études présentés à la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'États*, vol. LVI, Brussel·les, 1976, p. 75-76. També per aquelles dates, Pere el Gran, davant les querimoniès presentades pels seus homes de la vall de Querol ordenà als batlles i veguers que no exigiren *eis multa servitia et adempria, tam vi quam gratis, et ultra servitia que michi debent facere et ultra questias meas*; F. VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordenacions de les valls pirenenques*, cit., doc. I (XI-1202).

tributs nous o de caràcter general, com ara el monedatge cobrat el 1197 –si més no a la vila reial de Vic⁹⁵–, les nombroses demandes pecuniàries realitzades als senyorijs eclesiàstics⁹⁶, o els bovatges cobrats en 1205, 1209, 1211 i 1213⁹⁷. Amb tot, malgrat aquests intents d'extensió de les contribucions fiscals a tot el territori, les quèsties pagades en el reialenc tingueren un paper cabdal. No debades, Thomas N. Bisson, el major especialista en les finances de l'època, considera que la quèstia de les viles reials rendí almenys tant com tots els bovatges esmentats, un fet que atorgava a aquella exacció una funció enormement rellevant a l'hora de finançar els dèficits dels comptes de la monarquia⁹⁸.

De fet, ja des del bell inici del regnat de Jaume I es pot constatar aquest paper principal de les quèsties, puix en les mateixes Corts de coronació de 1214 se'ls hi concedí una important funció en la reversió de la profunda crisi en què havien quedat les finances reials a causa del desmesurat recurs al crèdit i la consegüent pignoració de la majoria de rendes, drets i dominis, duta a terme en època de Pere el Catòlic⁹⁹. Així, en aquelles Corts s'hi aprovà la recaptació de *moderate questie* anuals en els castells, viles i dominicatures del rei empenyorades, per tal de redimir-se, mentre que, d'altra banda, s'hi prometé a la resta del reialenc no demanar-ne fins a la pubertat de Jaume I, tot i que es deixà la porta oberta a aquelles que, *eorum propter voluntatem*, volguessen fer col·lectes per sanejar el patrimoni del monarca¹⁰⁰. Aquestes disposicions mostren ben clarament que les quèsties consistien en un pagament ocasional i no fixat, ja que només així es pot entendre que algunes la donaren a voluntat i d'altres la pagaren en quantitats «moderades». Tanmateix, com informa Bisson, sembla que s'avançà poc en la quèstió, per la qual cosa la regència reial reclamà l'ajuda del papa Innocenci III, qui en 1216 hagué de sol·licitar un *subsidium* a les ciutats i viles d'Aragó i Catalunya per tal de

⁹⁵ Aquell any el rei afirmà haver rebut de la vila de Vic una redempció de moneda, *propter ingruentem necessitatem exercitus sarracenorum*, bo i prometent no fer pagar als dominis del bisbat de l'esmentat lloc: M.A. IBARRA, *Estudio diplomático del rey Pedro II de Aragón*, cit., doc. 7 (26-III-1197).

⁹⁶ Bisson assenyala que Pere el Catòlic hagué d'acabar concedint cartes individuals de franquesa en 1211 als grans prelats en desgreuge per les exaccions imposades sobre les terres eclesiàstiques: T.N. BISSON, «Preludio al poder: Monarquía y Constitución en los reinos de Aragón», cit., p. 56. En efecte, hem trobat diverses traces d'aquesta pressió sobre els senyorijs eclesiàstics: el 1203 els homes dels masos del monestir de Sant Cugat al terme del castell reial de Fontrubí havien contribuït en el pagament al monarca de 2.000 sous, una quantitat a l'alçada dels subsidis de finals del segle XIII (M.A. IBARRA, *Estudio diplomático del rey Pedro II de Aragón*, cit., doc. 60 (22-II-1203)), i el 1207 el rei prometé no convertir en costum el pagament de 10 sous per mas que el mateix monestir de Sant Cugat havia realitzat *propter maximum necessitatem nobis* [del rei] *incumbentem et ad persolvendam debita nostra* (*Ibidem*, doc. 99 (26-X-1207)).

⁹⁷ Dels bovatges de Pere el Catòlic n'han parlat diversos autors, tot i que a penes coneixem unes poques i superficials dades. Vegeu: T.N. BISSON, «Preludio al poder: Monarquía y Constitución en los reinos de Aragón», cit.; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya*, cit., p. 40-43; i P. ORTÍ, «La primera articulació del Estado feudal en Cataluña a través de un impuesto: el bovatge (ss. XII-XIII)», *Hispania*, LXI/3, 209 (2001), p. 967-997.

⁹⁸ T.N. BISSON, *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings*, cit., vol. 1, p. 141.

⁹⁹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya*, cit., p. 44-48.

¹⁰⁰ G. GONZALVO (ed.), *Les constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, cit., doc. 23, XX.: *Preterea de consilio predictorum omnibus civitatibus Cathalonie hanc facimus gratiam specialem ex parte nostra et predicti filii regis, ut usque ad pubertatem ipsius infantis immunes sint ab omnibus questis, ita quod nec procurator eius nec aliquis nomine regis vel procuratoris usque ad illum tempus aliquam questiam faciat aliqua civitati ipsorum, nisi forte ipse civitates vel aliqui eorum propter voluntatem voluerint collectam facere ad pignora ipsius pueri redimenda. In castris vero villis et aliis dominicaturis, regis titulo pignoris obligatis, semel omni anno moderate quèsties fiant, ut de ipsis questis ipse terre que dant questias redimantur. Questie vero ipse cum eo moderamini fiant quod in aliis literis nostris expressimus.*

redimir les terres que havien estat pignorades¹⁰¹. Així mateix, sabem que en 1222 Barcelona pagà 22.000 sous quaternals de quèstia, i, molt poc després, en 1226, aquesta mateixa ciutat rebé un privilegi que establia el repartiment de les quèsties segons la riquesa dels seus habitants i determinava la forma d'elecció dels talladors i col·lectors, un fet que assenyala certa assiduïtat de la seua recaptació¹⁰².

A més a més, Jaume I, seguint el solc llaurat per son pare, continuà recorrent a la petició de monedatges sobre la moneda jaquesa, subsidis als senyors eclesiàstics i bovatzes a Catalunya, que venien a incrementar els ingressos aconseguits mitjançant les quèsties pagades en el reialenc i que servien per a subvenir el sanejament dels deutes reials i l'escomesa de noves campanyes militars. Així, d'una banda, almenys en 1218, 1221, 1223 i 1236 –llavors per a finançar la conquesta de València– el rei imposà monedatges sobre les terres de moneda jaquesa, mentre que en 1222 instituï la nova moneda doblença de Barcelona amb un valor de canvi clarament fraudulent al seu favor¹⁰³. D'una altra banda, rebé diversos subsidis de senyors eclesiàstics, com l'arquebisbe de Tarragona, que en 1223 rebé una carta d'indemnitat pels 15.000 s. que la ciutat de Tarragona acabava de pagar per la *inminente necessitate* del rei¹⁰⁴. Finalment, Jaume I, en la primera part del seu regnat, aconseguí la concessió de bovatzes aprovats per les Corts en 1217, per motius d'urgent necessitat, en 1228, per a la ocupació de Mallorca, i en 1232, per a la de València¹⁰⁵.

Així doncs, malgrat no tenir a penes dades d'aquestes primeres dècades del regnat de Jaume I, sembla clar, atenent a les informacions aportades fins el moment, que la quèstia era el principal tribut pagat per les viles reials, constituint un dels pilars bàsics dels ingressos monetaris de la hisenda del Casal de Barcelona. I, encara més, les quèsties constituïen un recurs especialment important per tal d'obtenir quantitats pecuniàries destinades als afers més urgents, com palesa, per exemple, una referència del *Llibre dels fets*, segons la qual Jaume I escometé la finalització del setge de València cridant a la host els cavallers infeudats i imposant quèsties a les viles de Catalunya i Aragó en 1237¹⁰⁶. De fet, aquesta notícia cronística s'adiu perfectament amb la situació que trobem a partir del moment en què comptem amb registres seriatos de quèsties, els quals mostren una petició ocasional originada fonamentalment per les diverses campanyes militars dels reis.

¹⁰¹ T.N. BISSON, *Història de la Corona d'Aragó a l'Edat Mitjana*, Barcelona, 1988, p. 69-70.

¹⁰² ACA, C, perg. Jaume I, núm. 186 (11-I-1222), citat per P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona*, cit., p. 587; HUICI/CABANES, doc. 81 (22-IV-1226).

¹⁰³ T.N. BISSON, «Preludio al poder: Monarquía y Constitución en los reinos de Aragón», cit., p. 57-60.

¹⁰⁴ HUICI/CABANES, doc. 47 (11-VIII-1223): Alhora que feia manifesta la gratuïtat del subsidi Jaume I reconeixia *quod non habemus nec facere vel habere debemus ullo modo questiam vel forciam, seu aliquam exactionem sive ademprium, in civitate Terrachone neque in campo vel in territorio eius, neque in habitatoribus eius, presentibus et futuris*.

¹⁰⁵ Segons Thomas N. Bisson el bovatzge de 1217 marcà el seu futur caràcter de tribut pagat *ex debito* només en el moment d'accessió al tron de cada rei, ja que els dos següents, de 1228 i 1232, van ser concedits palesant el seu caràcter *non ex debito*, el que indica que a excepció del bovatzge d'accessió al tron la resta havien de ser negociats i aprovats en assemblees estamentals: T.N. BISSON, «Preludio al poder: Monarquía y Constitución en los reinos de Aragón», cit., p. 57; P. ORTÍ, «La primera articulació del Estado feudal en Cataluña a través de un impuesto: el bovaje (ss. XII-XIII)», cit.

¹⁰⁶ *Llibre dels fets*, 230: *E gitam quèsties per viles d'Aragó e de Catalunya, e manam llaora a tots los hòmens qui tenien negun feu per nós, e a les ciutats, que fossen al pascor ab host que manaven sobre València*.

- La gestió municipal i la negociació de la quèstia

En les peticions de quèstia de mitjan segle XIII anotades als registres de cancelleria s'adverteix el sistema de gestió i negociació ja explicat per Manuel Sánchez: la demanda d'una quantitat monetària global susceptible de remissions –i, per tant, de certa negociació– a cadascuna de les viles reials, les autoritats de les quals s'encarregaven de repartir la quantitat proporcionalment entre els veïns, de recaptar-la i lliurar-la posteriorment als porters reials triats *ad hoc* per recollir les quèsties d'una determinada zona¹⁰⁷. Per exemple, en 1259 el rei demanà a la vila de Font-rubí 1.500 s., però posteriorment, com a fruit de la negociació, en rebaixà 200 s., de forma que la vila s'encarregaria de recaptar 1.300 s. de forma proporcional, *per solidum et libram*, entre els contribuents de la vila, uns diners que posteriorment lliuraria al porter reial triat per recollir les quèsties de la batllia de Barcelona¹⁰⁸. En conseqüència, d'una banda, les comunitats urbanes hi tenien un paper destacat, ja que posseïen cert marge de negociació per a rebaixar el volum del tribut i eren les encarregades de gestionar la seua distribució i cobrament, mentre que, d'una altra banda, les quantitats recaptades podien ser ingressades directament per les arque reials sense passar prèviament per les mans dels corresponents batlles locals i generals, un fet que permetia la seua destinació immediata a allò que el rei considerés més necessari. Ara bé, fins a quan podem avançar aquest mètode que es constata a mitjan Dos-cents? Consistien ja les quèsties documentades durant Alfons el Cast o Pere el Catòlic en una suma exigida de forma global a cada vila reial, sotmesa a negociació, repartida i gestionada per les administracions vilatanes i transmesa directament als porters reials?

En primer lloc, quant al fet que el subjecte imposable fos cada vila en conjunt, bo i demanant-hi una suma pecuniària repartida proporcionalment entre els contribuents, sembla que aquest tret correspon en essència a la quèstia, ja que, al cap i a la fi, consistia en la petició global d'una quantitat arbitrària de diners. Les primeres dades concretes que semblen ratificar plenament aquest funcionament, més enllà dels esments genèrics, corresponen al regnat de Pere el Catòlic. Així, si de les quèsties anteriors només tenim dades fragmentàries que no esclareixen la qüestió, d'aquest regnat sabem, per exemple, que les ciutats de Barcelona i Girona pagaren respectivament 36.000 s. en 1208 i 5.000 s. en 1209, xifres exactes que indiquen a totes llums que la quantitat exigida havia estat preestablerta i posteriorment distribuïda proporcionalment entre els contribuents. Per afegiment, sabem que el mateix any 1209 el rei enfranguí de tota exacció i demanda reial i veïnal¹⁰⁹ unes cases que el monestir de Sant Cugat tenia a

¹⁰⁷ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «'Quèsties' y subsidios en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIV», cit., p. 11-54; *Idem*, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya*, cit.; «Tributos negociados: las quèsties/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», cit.

¹⁰⁸ Vegeu la taula 2 del tom II.

¹⁰⁹ Precisament és a partir de les primeries del segle XIII quan la *questia*, juntament amb altres exaccions reials, apareix insistentment vinculada en els documents al terme genèric d'*exactione et demanda regali ac vicinali*: A.I. SÁNCHEZ CASABÓN (ed.), *Alfonso II... Documentos*, cit., doc. 613 (VII-1194); M.A. IBARRA, *Estudio diplomático del rey Pedro II de Aragón*, cit., docs. 47 (XII-1201), 69 (28-XII-1203), 108 (9-XII-1208), 109 (10-I-1209), 118 (23-V-1209), 121 (28-VI-1209), 157 (18-VIII-1211), 182 (29-IX-1212), 186 (22-XI-1212) i 187 (11-XII-1212)); HUICI/CABANES, doc. 4 (23-IX-1217). Per exemple, en el document de 1201 Pere el Catòlic concedia franquesa de tota exacció reial als homes que l'orde de l'Hospital tenia a Girona i Besalú, recalcant que en qualsevol *donativo* posterior renunciava a la contribució que aquells haurien acostumat a posar en les quèsties i serveis veïnals: *Dono, laudo et concedo... ut omnes illi homines quos domus Hospitalis habet in Gerunda et in Bisulduno usque in*

Barcelona, incloent tota persona que hi habités en un futur i hagués de posar entre 30 s. i 40 s. en quèsties o demandes reials i veïnals, el que assenyala un repartiment en totes elles¹¹⁰. Per tant, l'exigència de sumes preestablertes a les viles i el seu pagament proporcional sembla demostrat, si més no, des de principis de segle XIII.

En segon lloc, pel que fa a la gestió del tribut en cada vila, és a dir, pel que fa al repartiment i recaptació de la quèstia, no és gens clar, tanmateix, que aquesta estigués transferida fins al regnat de Jaume I. D'una banda, a finals del segle XII, en 1177-1178, trobem que un batlle, probablement el de Manresa, s'encarregava de gestionar la recaptació d'una quèstia¹¹¹. D'una altra banda, sabem que els prohoms de Lleida reberen llicència en 1200 per tal d'organitzar el pagament proporcional de qualsevol *vicinale comune vel vicinale servicium*¹¹², una notícia que indica un grau de desenvolupament de l'administració municipal suficient per tal de recaptar una talla, però que no explicita la gestió de les exaccions reials. I en aquest mateix sentit, la quèstia pagada a Barcelona en 1209 va ser retuda a Pere el Catòlic pel batlle de la ciutat, el que assenyala encara la tutela de l'administració reial¹¹³.

Així doncs, no podem afirmar amb rotunditat que les viles gestionaven les quèsties a les primeries del segle XIII, sinó que, ans al contrari, sembla que la intervenció dels batlles reials era encara bastant directa. La primera informació que confirma plenament una gestió municipal correspon a la mateixa ciutat de Barcelona i data de 1226, any en què, com hem vist anteriorment, el rei establí que les quèsties i la resta de talles i exaccions col·lectades havien de ser distribuïdes proporcionalment per sou i per lliura en base a la

hodiernum diem sint liberi, immunos et franchi de oste, cavalcata et de omni servicio et exactione regali. Tali tamen pacto et condicione quod domus Hospitalis decetero non possit aliquem hominem recipere in predictis duabus villis nisi, ordine recepto, frater fueret Hospitalis. Sciendum tamen est quod ab huiusmodi donativo excipiuntur homines illi qui soliti sunt in questia mittere et servicio vicinale ne forte ego alii milites terre ea amitamus servicia que mihi vel illis facere consueverunt huiusmodi donativum facio prefato Hospitali super iamdictis hominibus et eorum qui in capitibus mansis eorum permanserint.

¹¹⁰ M.A. IBARRA, *Estudio diplomático del rey Pedro II de Aragón*, cit., 125 (1-XI-1209): *Franchas, liberas, quietas, ingenuas et immunes facimus illas domos vestras sitas satis prope sedem Barchinone, vulgo nuncupatas domos Sancti Cucuphatis, ab omni oste, cavalcata earumque redemptione et ab omni questia, tolta, forcia, prestito, servicio, bovatico, monetatico et succursu et ab omni exactione et demanda regali et vicinali. Volumus etiam et statuimus in perpetuum quod omnis persona qui de vestra vestrorumque successorum licentia et voluntate habitaverit in prefatis domibus que consueverit mittere de triginta usque ad quadraginta solidos barchinonensis monete in questia vel demanda vel vicinate (sic) barchinonensis civitatis regali aut vicinali sit francha, libera, quiete, ingenua et immunis ab omnibus supradictis et singulis eorumque demanda et solutione per secula cuncta.*

¹¹¹ *Fiscal accounts*, doc. 32 (1177-1178). Un batlle, segons Bisson probablement Berenguer de Montesquiu, llavors batlle de Manresa, registrà les despeses realitzades per Berenguer de Serra i altres dos homes per la recaptació d'una quèstia: *Mediant Quadragesima venit Berengarius Serra per questiam et dependit II solidos... Et sabbato Pasce venerunt Berenger poter et armiger Berengarii de Serra per illam questa que d[...] et dispensit II solidos.*

¹¹² F. VALLS I TABERNER, «Les fonts documentals de les 'consuetudines ilerdenses'», *Estudis Universitaris Catalans*, XI (1926), p. 137-171, (26-IV-1200). Vegeu les observacions que hi fa M. TURULL sobre aquest i altres documents de l'època de Pere el Catòlic i la seua relació amb l'inici del règim consular vilatà: «El naixement de la fiscalitat municipal a Lleida (1149-1289)», a M. Sánchez Martínez, A. Furió i P. Bertran (eds.), *Actes: Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, cit., p. 219-232.

¹¹³ *Fiscal accounts*, doc. 125 (6-VII-1209). Altrament, la quèstia de Girona de 1210 fou retuda al rei per Ramon de Manresa, un col·lector nomenat a l'efecte, el que podria indicar una gestió municipal de la recaptació dels diners, que posteriorment serien lliurats a aquell. Amb tot, també és possible que Ramon de Manresa recollís la suma directament del batlle reial i no dels recaptadors vilatans, com degué fer-ho en el cas dels drets de justícia de Tuïr i Vilafranca del Conflent, que va retre conjuntament amb aquell tribut: *Fiscal accounts*, doc. 130 (30-XII-1210).

riquesa de cadascú i recaptades per col·lectors triats pels habitants de la mateixa urbs¹¹⁴. Desconeixem, però, si el privilegi era una mera confirmació d'una pràctica anterior o una innovació aplicada a partir de llavors. En tot cas, sembla que no va ser fins a les dècades centrals de la centúria, precisament quan hi ha constància d'una certa regularitat en les peticions de quèstia, quan altres ciutats importants, com Lleida¹¹⁵, Tàrraga¹¹⁶, Perpinyà¹¹⁷, o Vilafranca del Conflent¹¹⁸, van rebre privilegis semblants, que les facultaven a imposar l'autoritat dels consells vilatans en el repartiment i recaptació –ara sí clarament– de serveis i exaccions reials.

En tercer lloc, quant a la negociació de la quantitat a pagar, aquesta pareix lligada *a priori* al paper polític que assoliren les comunitats urbanes al llarg del segle XIII. De fet, com ha assenyalat insistentment Max Turull, la intervenció activa de les viles en les col·lectes realitzades per pagar exaccions reials o despeses veïnals és indicativa del procés d'articulació dels òrgans de govern vilatans, és a dir, els consells municipals, que veiem sorgir precisament a primeries de centúria¹¹⁹. I pensem que, en consonància amb tot aquest procés, aquells primigenis consells van poder actuar d'interlocutors de les universitats amb el rei, si més no a partir del moment en què es constata la seua irrupció en l'escenari polític. Així, en 1192 el rei publicà diverses constitucions a Barbastre, al parer de Bisson sense consulta prèvia als barons, dirigint-se per primer cop als homes *tam civitatum quam villarum probis hominibus et populo*¹²⁰; en 1198 la Pau i Treva es constituí com usualment sobre els homes de les viles reials però per primera vegada s'inclogué entre ells els denominats *cives vero et burgenses*, referint-se probablement

¹¹⁴ HUICI/CABANES, doc. 81 (22-IV-1226): *Attendentes fidelitatem tocius populi Barchinone, considerantes eciam frequentes clamores eorum ad nos sepe ac sepius factos, super eo quod in tallis et questiis et aliis vicinalibus exaccionibus gravissime tractabantur [...] Statuimus et sancimus quo ab hac die in antea omnes questie, tallie, collecte et exacciones quecumque fient in civitate vel propter nos vel propter aliquod comune vicinitatis, fiant semper per solidum et per libram.*

¹¹⁵ *Ibidem*, doc. 689 (3-XI-1255): Els paers i la universitat de Lleida reberen la facultat de compulsar quoscumque cives habitatores seu vicinos Ilerde qui sunt de domo et curia nostra ad ponendum, mittendum et contribuendum vobiscum, quandocumque et quocienscumque causa subsit in quibuslibet exaccionibus et serviciis regalibus et vicinalibus que comuniter universitas Ilerde nobis donet, eo modo quo vos alii persolvatis, exceptis illis qui nobiscum assidue et continue residenciam faciunt in domo nostra.

¹¹⁶ *Ibidem*, doc. 752 (29-VIII-1257): Jaume I ordenà novament –ja ho havia fet en 1250 (*Ibidem*, doc. 549 (13-IX-1250))– que els homes de Tàrraga i Vilagrassa contribuïren plegats, per sou i per lliura, en les cenès, redempcions d'exèrcit, i qualsevol altra exacció o col·lecta. A més a més, afegí que *ad huiusmodi tallias et collectas faciendas et colligendas ponantur semper et sint sex homines de Tarrega et duo homines de Villagrassa, ut per eos fidelius et melius predicta ordinentur et fiant.*

¹¹⁷ *Ibidem*, doc. 1265 (23-V-1262): Els prohoms i la universitat de Perpinyà reberen un privilegi segons el qual *quandocumque et quocienscumque vos dare oportebit nobis vel nostris aliquam questiam, talliam, servicium vel quamlibet aliam regalem exaccionem seu vicinalem, eligatis ex vobis septem probos homines quos vobis vel maiori parti vestrum magis idoneos esse videbitur expedire, tres de maioribus et duos de mediocribus et alios duos de minoribus, in quibus mediocribus et minoribus sint duo de Podio Perpiniani et alii duo de villa Perpiniani. Qui septem probi homine, prestito ab eis sacramento, eligant alios septem probos homines quos ad hoc magis ydoneos esse noverint, qui talient bene et fideliter questias, tallias, servicia et quaslibet alias regales exacciones et vicinales. [...] Et dicti talliatores reddant computum electoribus supradictis.*

¹¹⁸ *Ibidem*, doc. 1430 (16-IX-1264).

¹¹⁹ M. TURULL, «El naixement de la fiscalitat municipal a Lleida (1149-1289)», cit.; «'Arca Communis': Dret, municipi i fiscalitat», *Initium. Revista Catalana d'Història del Dret*, 1 (1996), p. 581-610; *Idem*, «Universitats, 'commune', 'consilium': Sur le rôle de la fiscalité dans la naissance et le développement du Conseil (Catalogne, XIIe-XIVe siècles)», *Excerptio iuris: Studies in Honor of André Gouron*, 2000, p. 637-677; *Idem*, «Nuevas hipótesis sobre los orígenes de los consejos municipales en Cataluña (siglos XII-XIII): algunas reflexiones», *Anuario de Historia del Derecho español*, LXXII (2002), p. 461-471.

¹²⁰ T.N. BISSON, «Preludio al poder: Monarquía y Constitución en los reinos de Aragón», cit., p. 54.

als de Barcelona¹²¹; i, finalment, en la proclamació de Jaume I en les Corts generals de Lleida celebrades el 1214 a aragonesos i catalans, hi juraren el rei tant els senyors com, per primera volta, els síndics de les viles, disposant-se, a més a més, que hi foren triats dos paers en cada vila, un *de majoribus et alterum de populo*, perquè juraren davant el veguer defensar la pau constituïda¹²².

Per tant, sembla coherent que, a partir d'aquell moment, almenys en el cas de les ciutats més grans de Catalunya, els prohoms de les universitats pogueren entaular negociacions amb el rei per tractar qüestions com ara les ajudes pecuniàries concedides recurrentment, entre les quals destacava la quèstia com a principal tribut monetari del reialenc. Així mateix, com hem indicat per al cas de Font-rubí en 1259, el fet que a mitjan segle XIII hi hagués remissions de les quantitats inicialment demanades mostra l'existència de certa negociació de la resta de viles reials amb la monarquia. Amb tot, és possible que durant aquestes dècades centrals de la centúria els tractaments es realitzaren entre els consells locals i els batlles reials, ja que per a aquells moments encara no podem documentar a ciència certa la situació que s'observa a partir del regnat de Jaume II segons explica Manuel Sánchez, és a dir, l'enviament sistemàtic de síndics a la cort reial per tal de negociar les sumes a pagar. Contràriament, per exemple, la remissió de diners concedida a la ciutat de València en 1274 la va negociar el batlle local¹²³, i no és fins a 1281 que Pere el Gran autoritzà expressament a les viles a trametre-li negociadors de cadascuna. Tot plegat, pensem que el mateix caràcter variable i esporàdic que tenia la quèstia, lligada a les necessitats reials, obria la porta a la negociació de les quantitats, com palesa l'aprovació de *moderate questie* en les Corts de 1214. Si bé en principi aquesta negociació –si més no, un cert estira i arronsa– es degué produir entre els batlles locals i els representants de les universitats a l'hora d'estimar la suma que cada comunitat havia de pagar, finalment, almenys des de la dècada de 1280 –potser coincidint amb la configuració de les primeres bases del pactisme– aquella passà a realitzar-se directament amb la cort reial, bo i acudint des de la vila fins on estigués el monarca.

Tot plegat, sembla que, a grans trets, podem situar l'assumpció per part de les comunitats urbanes del repartiment i recaptació de la quèstia, així com de la seua negociació –mitjançant enviats a la cort o no–, al llarg de la primera meitat del segle XIII, i amb tota seguretat durant els primers anys del regnat de Jaume I en el cas de les ciutats grans, com ara Barcelona. En definitiva, l'anàlisi d'aquest procés ha tornat a apuntar la importància del caràcter variable i ocasional de la quèstia, així com de la seua negociació amb les comunitats locals, un tret bàsic que atorgaven a aquell tipus d'exacció una funció intrínseca de subsidi. Així doncs, la quèstia garantia l'obtenció relativament ràpida de sumes pecuniàries i s'adequava perfectament a l'evolució de les finances reials, marcada per l'increment progressiu del recurs a la monetització i el crèdit.

¹²¹ G. GONZALVO (ed.), *Les constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, cit., doc. 19, III.

¹²² *Ibidem*, doc. 23, XIII.

¹²³ ACA, C, reg. 23, f. 8v (1274).

El paper de subsidi virtual, com acabem d'explicar, era inherent a la pròpia evolució de les quèsties demanades per la monarquia a les viles reials catalanes durant el segle XIII. De més a més, aquella funció també és observable en el cas de la resta de senyories, com palesa el cas de les reiterades quèsties exigides pels castlans de Castellbisbal entre 1194 i 1205 per tal de redimir penyores, pagar viatges i altres afers diversos, o la mateixa forma d'enfranquiment de quèstia i tolta que reberen en 1203 els habitants de Sant Celoni per part de l'orde de l'Hospital, segons la qual en quedaven exempts però se'ls hi podrien demanar subsidis moderats en cas d'*evidens necessitas*¹²⁴. No obstant això, al mateix temps, pensem que aquesta potencialitat de subsidi monetari és igualment la que explica el diferent paper que va complir la quèstia al llarg del segle XIII dins del conjunt d'exaccions senyorials i reials: mentre que per als senyors sembla que va ser una renda complementària i, fins i tot, prescindible, per al rei esdevingué un dels pilars fonamentals dels seus ingressos rendals.

En aquest sentit, com afirma Pere Benito, que ha treballat bàsicament amb documentació pertanyent a senyories eclesiàstics, *no sembla que, en l'àmbit senyorial, la quèstia esdevingués, arreu, al llarg del segle XIII, una exacció regular, de caràcter periòdic*¹²⁵. I, en efecte, en el nostre cas, malgrat haver fet una recerca centrada majoritàriament en documentació reial, hem detectat nombroses franqueses senyorials de quèstia, com ara les concedides a Balaguer i Agramunt pel comte d'Urgell, a Sant Feliu de Guíxols i Camprodon pels monestirs homònims, a Tossa pel monestir de Ripoll, a la vall de Porrera pel de Sant Vicenç del Garraf, a Juncosa, Torms i el Soleràs per Poblet, a Lledó pel bisbat de Tortosa, a Granollers pel bisbat de Barcelona, a Villalba pel Temple de Miravet, a Clarà pel comte de Rosselló, a Maranges pel comte de Foix, a Bagà i Calbell per Galceran de Pinós, a Castles per Ramon de Sentmenat, a Santa Coloma per Pere de Queralt, i a Cervelló per Guillem de Cervelló¹²⁶.

Sembla, doncs, atenent a una anàlisi succinta de les nombroses cartes pobles disponibles en les col·leccions documentals, que els senyors laics i eclesiàstics optaren al llarg dels segles XII i XIII –tant a Catalunya, com a Aragó o al regne de València– per imposar una renda basada fonamentalment no en la quèstia com a talla global exigible a cada comunitat, sinó en la partició de fruits i els censos monetaris unifamiliars, que constituïen el gruix de la seua base rendística¹²⁷. En canvi, en les cartes pobles

¹²⁴ P. BENITO, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona*, cit., p. 423; J.M. PONS GURÍ, «Document sobre la jurisdicció senyorial a Sant Celoni», *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona, 1989, p. 235, citat per P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona*, cit., p. 587: *Non teneatur dare toltam vel questiam prefato Hospitali. Si tantam rationabile causa et evidens necessitas domui Hospitale emeserit, possit postulare intuitu caritatis et contemplacione religionis et reverencie ab eis subsidium moderatum.*

¹²⁵ P. BENITO, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona*, cit., p. 424.

¹²⁶ J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, cit., docs. 209 (27-II-1198), 161 (1-VI-1181), 290 (15-X-1248) (en aquest cas de Camprodon s'eximeix de quèstia als vassalls, excepte si es fa *cum dominus rex Aragonum ab ecclesia nostra et ab aliis monasterium huius terre habuerit servitium et tunc succurratis nobis francum ipsius servitii cum alio honore nostri monasterii*), 180 (10-V-1187), 213 (29-VIII-1201), 246 (17-VI-1225), 232 (13-X-1210), 297 (XII-1252), 244 (10-IV-1224), 261 (12-XII-1233), 292 (19-IV-1250), 262 (17-III-1234), 299 (25-VI-1255), 270 (13-VIII-1237), 277 (1-XII-1241) i 315 (7-V-1267).

¹²⁷ En el cas valencià, aquest comportament senyorial sí que ha estat analitzat en profunditat per E. GUINOT, «El modelo de feudalismo repoblador: renta y señoríos en la Valencia medieval», a E. Serrano i

concedides pel rei s'observa, més com més avança el segle XIII, que les terres eren cedides molt sovint de forma "franqa", és a dir, sense censos pecuniaris ni particions, possiblement com a estratègia d'atracció de colons però també com a conseqüència del recurs recurrent a les quèsties, que cobrien de forma més eficaç les necessitats urgents de liquidesa monetària de les finances reials, i que, com hem vist, es multiplicaren a partir dels regnats d'Alfons el Cast i de Pere el Catòlic, en augmentar la seua dependència creditícia. En conseqüència, per una banda, els reis protegiren i promocionaren la moneda pròpia –de Jaca, Barcelona, València–, desplaçant-ne la resta¹²⁸ i, per una altra banda, es lliuraren a exigir recurrentment quantitats pecuniàries en forma de préstecs, subsidis generals i, especialment, quèsties sobre els seus dominis, que, com hem dit, complien una funció potencial de subsidi monetari, variable i vinculat a les necessitats conjunturals; de fet, atenent al seu origen etimològic, eren una «demanda» eventual, no una renda fixada o un tribut regular.

Per això, els reis, fins que no comptaren amb altres mecanismes d'obtenció de subsidis, ço és, fins al segle XIV, es guardaren molt de fixar la quantitat de quèstia a pagar per cada lloc o d'atorgar-ne franqueses perpètuas. De fet, només hem documentat dues fixacions a Catalunya: els 100 morabatins lupins anuals establerts a Coll de Cabra en 1194, i els 150 s. fixats conjuntament en 1264 als llocs conflentins de Serdinyà, Flassa, Marinyans i Joncet¹²⁹. Així mateix, les exempcions reials de quèstia van ser també escasses, en especial fins a les darreries del segle XIII, com es comprova al llarg del regnat de Pere el Catòlic, durant el qual només hem trobat les franqueses concedides a Cotlliure en 1207, a Salses en 1213 i a Sant Llorenç de la Salanca en el mateix any¹³⁰. Igualment, al llarg del regnat de Jaume I només n'hem trobat d'atorgades a la ciutat de Mallorca en 1230, la vila valenciana de Vilafamés en 1241, Almacelles en 1260 i Figueres en 1267, en ser declarada vila reial i atorgar-li nova carta de població amb importants immunitats¹³¹.

E. Sarasa (coords.), *Señorío y feudalismo en la península ibérica, ss. XII-XIX*, Saragossa, 1993, vol. 2, p. 513-525.

¹²⁸ T.N. BISSON ha estat qui ha estudiat amb més profunditat aquest procés d'imposició de la moneda reial fins a les primeries del regnat de Jaume I: *Conservation of coinage, monetary exploitation and its restraint in France, Catalonia and Aragon, c. A.D. 1000 – c. 1225*, Oxford, 1979. D'altra banda, J. Torró ha assenyalat que la moneda de tern va ser imposada pel rei a tot el circuit d'intercanvi, en estreta relació amb la monetització de les rendes, en un procés que es donà a la Corona d'Aragó bàsicament entre 1236 –assegurament de la moneda de tern jaquesa– i 1258 –creació de la moneda de tern barcelonesa–, passant per 1247 –instauració de la moneda de tern valenciana; J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la peita al regne de València», cit., p. 486-489.

¹²⁹ J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, cit., doc. 200 (X-1194): *Daturi sunt autem predicti populatores michi et meis successoribus singulis annis in festo Natalis Domini, centum morabatinos lupinos boni auri et legitimi ponderis pro questia*; HUICI/CABANES, 1429 (16-IX-1264): *Quandocumque et quocienscumque nos vel nostri in terra nostra questia iactabimus, donetis nobis et nostris pro questia CL solidos Barchinone et non amplius*.

¹³⁰ J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, cit., docs. 223 (24-VIII-1207), 237 (21-II-1213) i 238 (22-II-1213). Dels regnats anteriors únicament tenim notícia de la franquesa de quèstia concedida en la carta pobla de Puigcerdà (*Ibidem*, 166 (31-X-1181)), però, com hem explicat anteriorment, aquesta es referia amb tota probabilitat a un tipus de quèstia censual. Vegeu *supra*, p 39, nota 70.

¹³¹ HUICI/CABANES, doc. 150 (1-III-1230); E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, 1991, doc. 43 (30-VIII-1241); J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, cit., docs. 308 (3-V-1260) i 316 (21-VI-1267). En el cas d'Almacelles, Jaume I atorgà franquesa de quèstia, peita i cena d'absència, establint un cens de 100 cafissos de cereal que havien de ser donats al monestir de San Hilari. Tanmateix, aquesta franquesa únicament fou efectiva durant el regnat d'aquell rei, ja que en les llistes de quèsties posteriors se li demanaren usualment, fetes les remissions, 300 s.j. de quèstia monetària.

Aquest comportament confirma, doncs, la important funció que complia la quèstia dins de l'estratègia rendística i financera dels reis, en contrast amb el que sembla que passava en el cas de la resta de senyors. De fet, pensem que al llarg del segle XIII la quèstia esdevingué el principal ingrés monetari de la monarquia com a fruit de quatre factors convergents que es desenvoluparen durant aquella centúria: la necessitat dels monarques, donada la seua condició de cap feudal suprem als seus regnes, d'encapçalar campanyes militars de forma constant; el recurs *in crescendo* al crèdit per finançar aquestes despeses bèl·liques i per eixamplar –exteriorment– i enfortir –interiorment– el mateix poder reial; la imposició de la moneda reial i l'increment de la monetització promociada per la monarquia amb la finalitat de gestionar l'increment del crèdit i els volums de renda manejats, creixents a causa de l'eixamplament territorial i l'enfortiment administratiu del poder monàrquic; i, finalment, la mateixa virtualitat de la quèstia com a tribut mitjançant el qual es podien obtenir quantitats monetàries periòdiques destinades a sanejar el dèficit produït per les despeses bèl·liques, creditícies i administratives, un fet que, alhora, augmentava els graus de monetització econòmica requerits i potenciats.

Aquesta interacció sembla un procés en plena evolució des de finals de segle XII, precisament quan apareix la quèstia com a recurs rellevant dins l'estratègia reial. Al llarg dels regnats d'Alfons el Cast, Pere el Catòlic i Jaume I els reis no deixaren d'augmentar el seu poder, tant en l'interior dels seus regnes com a costa d'uns altres territoris exteriors, tot dirigint constants campanyes bèl·liques, bastint els ciments d'una xarxa administrativa complexa i incrementant de forma notable els volums de renda ingressats. Així, sembla que la moneda i el crèdit foren dues de les principals eines emprades pels reis per gestionar tot aquest procés: consolidaren el valor fiduciari i imposaren la seua moneda de manera general, utilitzant-la com a forma preeminent de captura i repartiment de la riquesa, tant en la seua estratègia rendística com en el mètode d'organització de les campanyes militars i de jerarquitització de l'ordre feudal, fets que, en consonància amb l'increment de la monetització, consolidaren el préstec com una de les formes principals de fer front a les seues despeses.

En aquest context la quèstia, com a tribut monetari variable, acomplia un paper primordial en assegurar una via periòdica d'obtenció de la liquidesa pecuniària necessària per cobrir el dèficit reial. I, de fet, aquest procés expansiu del poder de la monarquia i la monetització de la riquesa continuà eixamplant-se al llarg dels segles baixmedievals, paral·lelament, a més a més, a l'increment de la producció i els intercanvis comercials. En conseqüència, els reis tractaren de bastir un sistema fiscal que els garantís els diners necessaris per continuar la seua lògica expansiva, una funció que durant el segle XIII, en els inicis del procés, acomplien els subsidis generals obtinguts ocasionalment i, en especial, els tributs monetaris pagats per les viles reials de forma periòdica, el principal dels quals era la quèstia. Així doncs, la quèstia es constituí al llarg dels regnats de Pere el Catòlic i Jaume I en el principal tribut pecuniari obtingut del reialenc, un fet que s'allargaria fins als inicis del regnat de Pere el Cerimoniós, moment en què començà a articular-se un nou sistema fiscal, en aquest cas dependent de la concessió consecutiva de subsidis per part de les assemblees estamentals i els organismes institucionals emanats d'elles, com tractarem d'explicar a continuació en analitzar amb més profunditat les quèsties i subsidis pagats a Catalunya.

1.2.2. L'evolució de la quèstia a Catalunya (c. 1250 - 1344)

Com hem comentat en la introducció a l'estudi de la quèstia catalana les reflexions que se n'han fet fins ara han estat plantejades a partir de les anàlisis realitzades, d'una banda, per Manuel Sánchez sobre les quèsties imposades al reialenc durant el període 1309-1359, i, d'una altra banda, per Pere Ortí sobre les exigides a la ciutat de Barcelona durant els anys 1253 a 1299. Arran d'aquestes han formulat el concepte «*questia*/subsidi», que pressuposa la fixació de les quanties pagades com a quèstia per cada vila gairebé tots els anys a partir de la segona meitat del segle XIII, i la petició per damunt d'aquelles d'un subsidi addicional justificat per unes determinades causes¹³². L'exactitud d'aquestes consideracions és de cabdal importància per a entendre la pròpia naturalesa del tribut i l'evolució global de la fiscalitat reial, per la qual cosa hem tractat d'examinar amb deteniment la seua conceptualització a la llum de les informacions que acabem d'aportar sobre l'origen de la quèstia i de l'anàlisi de les peticions fiscals realitzades a una setzena de viles catalanes, representatives de la majoria de batllies catalanes, entre 1253, quan comencen els registres de cancelleria, i 1344, data en què la quèstia catalana havia deixat de ser un tribut important dins del sistema fiscal monàrquic i començà a quedar fixada, pel costum, en una quantitat anual¹³³.

Així, allò que hem observat durant aquest llarg període és que, efectivament, almenys fins a 1333 la quèstia fou el principal tribut imposat sobre el reialenc i, per les seues característiques intrínseques, l'element vehiculador de la negociació de les aportacions fiscals realitzades per les viles. Amb tot, contràriament al que proposen Sánchez i Ortí, pensem que la conceptualització de la «*quèstia*/subsidi» no és del tot exacta, ja que no existia diferència entre una quèstia regular fixada i un subsidi addicional, sinó que la pròpia quèstia era variable en periodicitat i quantia, ja que el seu procés d'estabilització no s'inicià fins a la dècada de 1320, a partir del moment en què començà a diferenciar-se la quèstia de la concessió d'altres tipus de subsidis.

En primera instància, el propi cas de Barcelona indica, per exemple, que la quantia de quèstia no estava fixada al llarg del segle XIII. En aquest sentit, sabem que durant la segona meitat de la centúria la ciutat contribuí alternativament amb sumes que ascendien a 60.000 s., 80.000 s. o 100.000 s., per la qual cosa, seguint la idea de la «*quèstia*/subsidi», podríem suposar que la quèstia ordinària acostumava a ser de 60.000 s. i sobre ella es tractava d'obtenir una suma afegida. Tanmateix, les dues xifres que tenim per a la primera meitat del segle assenyalen que aleshores encara no s'havia

¹³² M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados: las quèsties/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», cit. Aquest article sintetitza els nombrosos de treballs sobre la quèstia que ha dedicat l'autor, al qual caldria afegir el més recent: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Fiscalidad real y villas en Cataluña: de la ordenación del subsidio a su liquidación (el ejemplo de la 'questia'/subsidio de 1338 y la villa de Cervera)», a D. Menjot i M. Sánchez Martínez (eds.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen)*. 4. *La gestion de l'impôt*, Tolosa de Llenguadoc, 2004, p. 91-107; P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona*, cit., p. 584-600. M. Sánchez emprà el terme «*questia*/subsidi» mentre que P. Ortí utilitza el de «*quèstia*-subsidi», però ambdós ho fan atorgant-los exactament el mateix significat.

¹³³ En concret, les viles seleccionades, de mitjana i petita grandària i de diferents batllies catalanes, han estat: Berga, Besalú, Caldes de Montbui, Cambrils, Camprodon, Cervera, Cubelles, Figueres, Font-rubí, Igualada, Manresa, Palamós, Pujalt, Quart i Palau, Terrassa i Vilafranca. D'una altra banda, cal tenir en compte que les dades amb les quals hem treballat són únicament les peticions i les remissions registrades a les sèries de cancelleria. El pagament efectiu de cada vila, *el darrer acte del cicle fiscal* en paraules de Manuel Sánchez, només el podríem conèixer a través dels llibres d'albarans del Mestre Racional, que només estan disponibles a partir de l'any 1293.

arribat a pagar aquella quantitat i que les quanties eren negociades en cadascuna de les peticions, ja que en 1208 Barcelona pagà 48.000 s. i en 1222 en pagà 26.666 s., és a dir, que en 1222 es pagava una suma molt allunyada de la suposada quèstia ordinària de mitjan segle XIII –60.000 s.–, i, de fet, era una quantitat encara menor a la pagada en 1208, el que indica la negociació intrínseca que comportava cada demanda específica de quèstia¹³⁴.

Igualment, per exemple, sabent la quantitat en què restà aproximadament fixada la quèstia de Font-rubí, veiem que al llarg del segle XIV la vila pagà quantitats per sota d'aquella, el que mostra una variabilitat sense cap límit inferior estable i plenament dependent de cada negociació concreta. Això és, Font-rubí acabà pagant entre 640 s. i 800 s. de quèstia en la dècada de 1340, però entre 1312 i 1332 contribuí en nombroses ocasions amb 400 s., per la qual cosa la fixació no es pogué produir, almenys, fins a mitjan segle XIV. I, en tot cas, si la quèstia ordinària acostumava a ser de 400 s. aquesta quantitat no estava fixada i encara pogué augmentar-se amb posterioritat. Una cosa semblant passa amb Manresa, que durant la dècada de 1340 pagà entre 4.000 s. i 5.000 s. de quèstia, però en 1327 una nota interna de cancelleria la fixava –de forma efímera– en 10.000 s. Per últim, també el cas de Pujalt –i altres– repeteix aquesta oscil·lació: durant tota la dècada de 1310 pagà entre 850 s. i 900 s., en 1329 i 1330 baixà a 700 s. i, finalment, des de 1340, moment a partir del qual les quèsties començaren a romandre inalterades, les contribucions quedaren entre 800 i 1.000 s.; per tant, aquest comportament torna a indicar la fluctuació intrínseca a la quèstia en funció de la pròpia conjuntura i la negociació de cada demanda¹³⁵.

Per això mateix en aquest cas, contràriament al que passava amb la *pecha* aragonesa a partir de finals del regnat de Jaume I, no s'hi troba cap regulació de la quèstia als registres de la cancelleria reial i, ans al contrari, són escassíssimes les fixacions de quèstia conegudes. Amb tot, en els pocs casos en què la quèstia d'una vila estava normativitzada, bé mitjançant la fixació de la quantia, bé per la concessió d'una exempció plena, aquella regulació es complia de forma estricta. En primer lloc, per exemple, l'únic cas en què hem documentat una quèstia fixada a una vila mitjana o gran és el de Berga, que rebé un privilegi d'Alfons el Franc per pagar 3.000 s. *quandocumque et quocienscumque contingat nos a vobis exigere questiam* –una formulació documental que ja indica clarament que la quèstia no era un tribut anual, sinó que depenia sempre de la petició explícita i ocasional del rei¹³⁶. Doncs a partir d'aquella fixació la vila no pagà en cap moment una quantitat superior, ja que, de fet, l'administració reial gairebé sempre li demanà directament els 3.000 s. de quèstia, amb excepció de dos casos, en 1312 i 1314, en què davant de la petició d'una suma més alta els síndics berguedans s'afanyaren a fer efectiu el seu privilegi de fixació. Només amb l'increment general de les quèsties produït en ocasió de la campanya per a la conquesta

¹³⁴ Dades extretes de P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, cit., p. 590.

¹³⁵ L'evolució de la quèstia de Cervera també exemplifica aquesta variabilitat sense límit inferior estable: pagà de 8.000 s. a 15.000 s. en les peticions de Jaume I; de 20.000 s. a 30.000 s. en les de Pere el Gran i Alfons el Franc; en la dècada de 1290 contribuí amb 10.000 s.; durant el segle XIV pagà majoritàriament 18.000 s., però a partir de 1340 contribuí amb quantitats que oscil·laven entre els 9.600 s. i els 12.000 s.

¹³⁶ ACA, C, reg. 484, f. 16rv (30-VIII-1286). Aquella irregularitat de la petició de quèsties també s'observa en altres esments documentals, per exemple, en la fixació en 150 s. de la quèstia dels llocs conflentins de Serdinyà, Flasa, Marinyans i Joncet *quandocumque et quocienscumque nos vel nostri in terra nostra questia iactabimus*, en la inclusió de Vilagrassa en les contribucions de Tàrraga *quandocumque vel quocienscumque nos oportebit facere questiam in Tarrega* o en la fixació temporal de la quèstia de Besalú en 2.000 s. *quolibet anno ex ipsis annis quando contingerit nos generaliter exigere questiam in Catalonia*; HUICI/CABANES, doc. 1429 (16-IX-1264); ACA, C, reg. 329, f. 237-244r.

de Sardenya en 1322 –que segons el nostre punt de vista seria la primera quèstia/subsidi pròpiament dita com explicarem posteriorment– la quantitat finalment pagada fou major perquè, a banda de la quèstia ordinària, la monarquia demanà una suma addicional. En segon lloc –deixant de banda Barcelona i Girona, a les quals es demanaven subsidis de forma particular i que queden fora de l’abast de les nostres consideracions¹³⁷–, les poques viles que tenien franquesa de quèstia, com ara Palamós o Figueres¹³⁸, no apareixen en les peticions de cancelleria fins a 1322 i, per tant, és evident que aquelles sèries fiscals contenien únicament i exclusivament peticions de quèstia –no de «quèstia/subsidi»– als llocs que estaven sotmesos al seu pagament¹³⁹.

En conseqüència, de forma oposada al que havien plantejat Manuel Sánchez i Pere Ortí, pensem que la quèstia/subsidi no existí com a mecanisme que servís al llarg del segle XIII i les primeres dues dècades del segle XIV per augmentar quèsties fixades i fer contribuir viles exemptes en base a unes determinades justificacions addicionals al·legades per la monarquia. En tot cas, el revestiment de la quèstia com a subsidi, és a dir, la invocació d’un motiu concret per demanar diners *in subsidium* o *in auxilium* del compliment d’eixos projectes, podia, efectivament, tractar d’augmentar les contribucions de les viles reials, però no sobre una quantia de quèstia fixada per privilegi o costum des d’antic, ni diferenciant en la suma demanada una part com a quèstia i una altra part com a subsidi, sinó que les peticions de quèstia, almenys fins a 1322, seguien la mateixa lògica de petició, negociació i remissió, que s’observa al llarg del segle XIII i que és constitutiva de la mateixa exacció, pel seu origen i pel seu funcionament intrínsec.

Amb tot, sí que s’observa en la documentació que progressivament s’anà produint una identificació entre les quèsties i els diners donats *pro auxilio* o *pro subsidio* quan el rei els demanava, ja que, de fet, venien a ser el mateix en la pràctica¹⁴⁰. I aquesta associació en el llenguatge entre *questia* i *subsidium* només es trencà a partir de la tercera dècada del segle XIV, en el moment en què la monarquia començà a obtenir els principals recursos fiscals del reialenc a través d’altres mecanismes diferents a les

¹³⁷ Franquesa perpètua concedida el darrer dia de 1299: ACA, C, reg. 197, f. 66-67r (31-XII-1299). Girona rebé una franquesa de quèstia vintennal en 1286, que va ser prorrogada 12 anys en 1294 i finalment fou declarada perpètua en 1315; J. BOADAS i L.E. CASELLAS (dirs.), *Catàleg de pergamins del fons de l’Ajuntament de Girona (1144-1862)*, cit., docs. 71 (19-III-1286), 93 (25-V-1294), 165 (25-V-1315), 166 (27-V-1315).

¹³⁸ J.M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid, 1969-1983, docs. 316 (21-VI-1267), 329 (18-V-1277) i 335 (3-XII-1279). Com hem dit anteriorment, les grans ciutats reberen franquesa de quèstia des de finals del segle XIII, per exemple, Barcelona el darrer dia de 1299 i Girona mitjançant exempcions temporals des de 1286 que es feren perpètues en 1315; vegeu: ACA, C, reg. 197, f. 66-67r (31-XII-1299); J. BOADAS i L.E. CASELLAS (dirs.), *Catàleg de pergamins del fons de l’Ajuntament de Girona (1144-1862)*, cit., docs. 71 (19-III-1286), 93 (25-V-1294), 165 (25-V-1315) i 166 (27-V-1315).

¹³⁹ L’única excepció és la de la petició de 1295, en què es demanaren 1.000 s. a la vila de Palamós, posteriorment rebaixats a 500 s. A partir de 1322, Palamós i Figueres només apareixen en aquelles peticions que es realitzaven en concepte d’algun tipus d’exacció que no era estrictament la quèstia, per exemple, subsidis directes aprovats en Corts o parlaments, maridatges o coronatges.

¹⁴⁰ Per exemple, tot i que les peticions realitzades per Jaume II fins 1326 es fan demanant *subsidium* per subvenir les despeses reials, aquest terme és totalment intercanviable amb el de *questia*, com demostren diverses referències. Així, una anotació en la petició de 1319 registra la concessió als homes de Besalú *quod, cum generaliter exigetur subsidium seu questiam ab universitatibus Catalonie, tunc imponatur et exigatur ab eis II mill. s. b. tamen quolibet vice*, per als 20 anys següents (ACA, C, reg. 328, f. 76r), i en la petició de 1320 s’anota que per aquell privilegi havien de donar 2.000 s. per «questia o subsidi». Igualment, en 1320 es concedí a Igualada que els 5 anys següents *non teneantur solvere domino regi pro questia sive subsidio nisi mille sb anno quolibet et non amplius* (ACA, C, reg. 328, 109rv).

peticions de quèstia i, en conseqüència, aquesta passà a convertir-se en una exacció menor, ordinària, que anà estabilitzant-se anualment en xifres reduïdes i, per tant, era clarament diferent dels subsidis negociats i ocasionals. En aquest sentit, des de 1255 fins a 1340 podem observar diverses etapes pel que fa al vocabulari relatiu a les quèsties emprat a la documentació cancelleresca.

En primer lloc, les peticions del regnat de Jaume I, de 1255 a 1276, són considerades com a *questie* –en algun cas com a *peite*–, però no hi veiem associada en la documentació el concepte de *subsidii*, tot i que això també pot ser a causa de la parquedat de la pròpia documentació. De fet, aquelles quèsties foren negociades, com indiquen les remissions i la comptabilitat a dues columnes¹⁴¹. A més a més, el rei hi al·legà determinades causes concretes, com les guerres contra Artal de Luna en 1271 i contra els musulmans en 1273 i 1275¹⁴². Per tant, aquestes quèsties eren negociades i les quantitats demanades depenien de les necessitats senyoriales, funcionant a la pràctica com un subsidi, tot i que els documents –que a penes aporten més informació– no associen encara el concepte de quèstia amb el de subsidi.

En segon lloc, durant els regnats de Pere el Gran i Alfons el Franc, almenys entre 1284 i 1291, les exigències monetàries al reialenc també són demanades invocant qüestions concretes, però a partir d'ara s'explicita que els diners han de ser donats *in subsidium* de les despeses que farà el rei per dur-les a terme. Així, si en 1281 es demanà genèricament un *auxilium* a totes les viles de la Corona justificat en la preparació d'un estol i el casament d'una de les filles del rei¹⁴³, en 1284 el document de petició, per primera vegada –tot i que de forma dubitativa–¹⁴⁴, parla de *subsidii* per referir-se a allò que també era considerat una quèstia segons indiquen uns altres documents¹⁴⁵. Així mateix, Alfons el Franc féu tres peticions de diners a les viles reials, en què, igualment, apareixen indistintament els conceptes de quèstia i subsidi.

En tercer lloc, el regnat de Jaume II, de 1291 a 1327, també s'inicia amb la petició, a banda de la redempció d'exèrcit de 1293¹⁴⁶, de quèsties que són considerades subsidis o viceversa i, després d'un buit documental entre 1296 i 1308 i una altra redempció

¹⁴¹ El procediment comptable a dues columnes més la remissió en apuntar una quantitat per vila i al costat una altra superior, en ocasions sota l'encapçalament general d'*accrevit* –«s'incrementà»–, sobre la qual sembla que es fa la remissió. Creiem que aquest mecanisme, que no es tornarà a repetir en altres regnats, indicava els límits de la negociació, val a dir, la columna augmentada seria la petició efectivament realitzada sobre la qual es negociava amb les universitats i la primera columna constituïria la quantitat ideal mínima per sota de la qual no convenia baixar en el resultat de la negociació. De fet, tot i que en molts casos no es feu cap remissió, quan aquesta es produïa es tractava generalment de la diferència entre ambdues quantitats, ço és, si el 1275 a Manresa s'anotaven entre 3.000 i 4.500 s., la remissió era conseqüentment de 1.500 s. (vegeu la Taula 2 del tom II); posteriorment, parlarem d'aquesta qüestió amb més detall per al cas valencià.

¹⁴² Vegeu les referències a la Taula 2 del tom II

¹⁴³ ACA, C, reg. 51, f. 2r.

¹⁴⁴ ACA, C, reg. 51, f. 6r-7v. El text de la petició d'encapçalament –a Barcelona– sembla dubtar entre considerar-la un *auxilium* com en 1281 o un *subsidium*: *Requirimus et rogamus quatenus in subsidium /auxilium/ predictorum donetis nobis centum sexaginta m. s. b., de quibus respondeatis loco nostri Stephano de Seta et Arnaldo Greva, de domo nostra, /Sancio P[...]benes, portario nostro/ vel cui voluerit loco sui. Mandantes eis dicti quod si quos ex vobis rebellis invenerint, quod non credimus, ad subsidium huiusmodi nobis prestandi illos et bona eorum pignoret et compellat.*

¹⁴⁵ Per exemple el mateix registre, uns pocs fulls després de la petició s'assignen 6.000 s. d'un deute a un escrivà reial *super denariis istius questie quam in presenti habere volumus ab universitate civitatis Barchinone ac super aliis questis ... terre nostre* (ACA, C, reg. 51, f. 8v).

¹⁴⁶ Com hem comentat abans, sembla que la redempció d'exèrcit podia fer contribuir les viles exemptes de quèstia. Tanmateix, a diferència d'Aragó, a Catalunya no tingué gaire importància i es tractava d'una exacció normalment substitutiva de la quèstia en algun cas determinat, com en 1257, 1293 i 1309.

d'exèrcit en 1309, tornem a veure el mateix procediment de demandes de quantitats monetàries recurrents entre 1311 i 1327, les quals, malgrat que les cartes de petició enviades a les viles solen parlar de *subsidi* o auxili, són designades com a quèsties en altres documents de la cancelleria o del Mestre Racional. Tanmateix, dins d'aquesta etapa de 1309 a 1327 poden observar-se certs canvis destacables, tant pel que fa al llenguatge de les peticions com pel que fa a la pròpia evolució de la fiscalitat reial.

Així, si bé les quanties dels subsidis sol·licitats entre 1309 i 1321 solen ser semblants a cada vila i el producte final oscil·la entorn d'unes sumes paregudes en funció de cada negociació, en 1322 el subsidi demanat després del periple realitzat per l'infant Alfons per tal d'obtenir ajudes monetàries per a la conquesta de Sardenya és, de forma general, considerablement més gran que els anteriors, així com també la quantitat pagada finalment. A més a més, en aquest cas, per primera volta, sí que es va fer participar els llocs francs de quèstia, com ara Palamós i Figueres, i es va demanar una suma addicional a la quèstia fixada de Berga, diferenciant clarament entre els 3.000 s. que havien de pagar *iuxta privilegii quod habent* i els 5.000 s. que se sol·licitaven *rogando*¹⁴⁷. Per tant, pensem que aquesta petició de 1322 és la primera que es pot considerar en rigor una «quèstia/subsidi» segons la conceptualització i els termes plantejats per Manuel Sánchez i Pere Ortí. Vegem alguns exemples de l'evolució de les quanties de quèstia demanades i la seua constant variació, així com l'important increment produït en 1322¹⁴⁸:

Taula 3. Evolució de la quèstia a les viles reials catalanes (1255-1322)

Any	Caldes de Montbui			Manresa			Vilafranca del Penedès		
	Pet.	Rem.	Tot.	Pet.	Rem.	Tot.	Pet.	Rem.	Tot.
1255	-		-	4.000		4.000	4.000		4.000
1259	2.000	700	1.300	4.000	2.000	2.000	5.000	1.000	4.000
1260	2.000	500	1.500	4.000	1.000	3.000	-		-
1261	2.000 - 3.000		3.000	-		-	4.000 - 6.000		6.000
1263	3.000		3.000	2.000		2.000	4.000		4.000
1272	2.000 - 2.500	1/3	1.666 s. 8 d	4.800 - 7.000		7.000	5.000 - 7.000	1.000	6.000
1273	1.000	1.500	1.500	3.000 - 4.500	1.500	3.000	5.000 - 7.500	2.500	5.000
1275	1.750		1.750	-		-	-		-
1276	3.000 - 4.500	1.500	3.000	6.000 - 9.000		9.000	10.000	2.000	8.000
1281	3.000	1.000	2.000	8.000	2.000	6.000	10.000	2.000	8.000
1284	4.000		4.000	12.000	6.000	6.000	16.000	4.000	12.000
1286	3.000	1.500	1.500	6.000		6.000	12.000	3.000	9.000
1287	6.000	3.000	3.000	10.000	4.000	6.000	12.000	4.000	8.000

¹⁴⁷ Taula 2 del tom II. Anteriorment, només s'havia intentat fer contribuir una vila franca en 1309 i 1312, a Besalú, que tenia una exempció temporal i se li demanaren quantitats *rogando*. En 1322 la mateixa vila de Besalú posseïa un privilegi de fixació temporal de *subsidi* seu *questiam* de 2.000 s., per la qual cosa ara se li demanaren 2.000 s. *pro subsidio* i 4.000 s. *rogando*; la intercanviabilitat entre els conceptes de quèstia i subsidi és palesa novament ací: una cosa és el subsidi o quèstia negociable que es paga quan el rei demana quèsties i una altra, que s'assaja en 1322 per primera vegada, és el subsidi que es demana expressament *rogando*.

¹⁴⁸ No hem inclòs les peticions que es demanaren en concepte de redempció d'exèrcit, això és, les de 1257, 1293 i 1309.

	Caldes de Montbui			Manresa			Vilafranca del Penedès		
1291	3.000	1.000	2.000	7.000	2.000	5.000	?	3.000	9.000?
1292	3.000	1.000	2.000	8.000	4.000	4.000	10.000	3.000	7.000
1294	5.000	3.000	2.000	10.000	5.000	5.000	15.000	6.000	9.000
1295	5.000	3.000	2.000	10.000	5.000	5.000	15.000	7.000	8.000
1311	6.000	4.000	2.000	15.000	11.000	4.000	20.000	8.000	12.000
1312	9.000	6.000	3.000	22.500	15.500	7.000	30.000	14.000 +16.000	0
1314	9.000	6.000	3.000	22.500	15.500	7.000	30.000	30.000	0
1316	9.000	5.000	4.000	22.500	14.500	8.000	30.000	30.000	0
1317	9.000	4.900	5.100	22.500	12.500	10.000	30.000	30.000	0
1318	9.000	5.000	4.000	22.500	12.500	10.000	30.000	30.000	0
1319	9.000	7.000	2.000	22.500	13.500	9.000	30.000	12.000	18.000
1320	9.000	5.000	4.000	-		-	30.000	21.000	9.000
1321	9.000	5.000	4.000	22.500	14.500	8.000	30.000	20.000	10.000
1322	12.000	4.000	8.000	30.000	18.000	12.000	40.000	16.000	24.000

Com dèiem, doncs, tot i que en el cicle de 1309-1321 s'observa que les peticions inicials eren més altes que mai, les remissions concedides deixaven les sumes exigides finalment en quantitats semblants a les que es podien haver vingut pagant des de mitjan segle XIII. De fet, aquesta tendència a l'alça de la petició inicial s'observa especialment a partir de la dècada de 1280, tot just quan hem documentat la primera associació lingüística entre *questia* i *subsidium*, per la qual cosa ja hem suggerit que probablement la confusió terminològica sí que pretenia tractar d'incrementar la contribució fiscal de les viles. Tanmateix, com també hem explicat i es pot observar en la mateixa taula, ni la quantitat de la quèstia pagada per cada vila era estrictament anual, ni havia deixat de negociar-se en cada petició. Pensem, contràriament, que el procés que dugué a la seua fixació en el temps i la quantia començà en 1322, en el cicle fiscal vinculat a la conquesta de Sardenya, que incrementà considerablement les quèsties pagades i obrí la porta a la necessitat de diferenciar netament aquestes d'altres tipus de subsidis negociats amb el rei, que es feren molt més freqüents a partir d'aquella data. Tractarem d'explicar-ho mitjançant la següent taula:

Taula 4. Evolució de la quèstia a les viles reials catalanes (1322-1343)

Any	Tipus	Caldes de Montbui			Figueres			Vilafranca		
		Pet.	Rem.	Tot.	Pet.	Rem.	Tot.	Pet.	Rem.	Tot.
1322	Quèstia/Subsidi	12.000	4.000	8.000	3.000	2.000	1.000	40.000	16.000	24.000
1323	Donatiu			8.000			1.000			24.000
1324	Donatiu			8.000			1.000			24.000
1326	Quèstia: <i>cessante</i>	12.000	7.000	5.000	-		-	40.000	25.000	15.000
1327	Quèstia: <i>cessante</i>	12.000	9.000	3.000	-		-	30.000	20.000	10.000
1327	Taxació quèsties	6.000	3.000	3.000	-		-	20.000	10.000	10.000
1327	Quèstia/Subsidi (coronatge)	12.000	8.000	4.000	1.000	300	700	30.000	17.433 s. 4 d.	12.566 s. 8 d.
1328	Quèstia/Subsidi (maridatge)	12.000	7.500	4.500	1.000		1.000	30.000	19.000	11.000
1329	Quèstia	12.000	8.500	3.500	3.000	3.000	-	30.000	19.000	11.000
1330	Quèstia/Subsidi	10.000	6.500	3.500	2.000	2.000	-	40.000	29.000	11.000
1332	Quèstia	6.000	2.500	3.500	-		-	20.000	8.000	12.000
1333	Quèstia	12.000	8.500	3.500	-		-	40.000	28.000	12.000

		Caldes de Montbui			Figueres			Vilafranca		
1334	Quèstia/Donatiu	3.000+ 6.000		3.000+ 6.000	?		?	10.000+ 20.000		10.000+ 20.000
1334	Quèstia/Donatiu	3.000+ 6.000		3.000+ 6.000	?		?	10.000+ 20.000		10.000+ 20.000
1336	Coronatge	12.000	1.000	11.000	1.000		1.000	25.000	5.000	20.000
1336	Quèstia	6.000	4.000	2.000	-		-	20.000	11.000	9.000
1337	Quèstia	6.000	3.500	2.500	-		-	20.000	12.000	8.000
1338	Maridatge	12.000		12.000	1.500		1.500	25.000		25.000
1338	Quèstia/Donatiu	2.000+ 5.000	1.000	1.000+ 5.000	2.000		2.000	10.000 +18.000	2.000	10.000+ 16.000
1339	Quèstia/Donatiu	2.000+ 5.000	1.000	1.000+ 5.000	2.000		2.000	10.000 +18.000	2.000	10.000+ 16.000
1339	Donatiu de parlament	5.000		5.000	1.000		1.000	?		?
1340	Quèstia	3.000		3.000	-		-	10.000		10.000
1341	Quèstia	2.400		2.400	-		-	8.000		8.000
1342	Quèstia	2.400		2.400				-		-
1343	Quèstia	2.400		2.400	-		-	8.000		8.000

Com hem pogut observar en la Taula 3, en 1322 es demanaren quèsties molt més altes del que era habitual i, després de les remissions corresponents, la quantitat pagada en darrer terme fou igualment inusual. Alhora es féu contribuir els nuclis francs com Figueres i Palamós i s'incrementà l'exigència a l'única vila amb la quèstia fixada, com era el cas de Berga, de manera que aquesta pot ser considerada la primera «quèstia/subsidi», ja que a banda de la quèstia habitual s'hi afegí un subsidi addicional a causa de la magnitud de l'afer per a la monarquia: la conquesta de Sardenya. En línia amb això, en 1323 el reialenc català concedí en Corts un *servicium* biennal que havia de ser recaptat, de forma mixta, a través d'un cabeçatge i un impost proporcional, tot substituint el cobrament de quèsties fins a 1325, ja que, a canvi, les viles en rebrien franquesa. No obstant això, els escassos resultats del donatiu obligaren el rei a exigir un tribut, *per modum collecte*, que significués, almenys, arribar a recaptar cadascun dels dos anys les sumes pagades a través de la «quèstia/subsidi» demanada en setembre de 1322¹⁴⁹. Així, si finalment es pagaren aquelles quanties, les viles reials hagueren de suportar una important càrrega fiscal durant el trienni 1323-1325, al final del qual observem canvis en la llarga sèrie de *subsidiarum* de Jaume II: per primer cop en 1326 i 1327 les cartes de petició adreçades a les viles demanen els diners, expressament, *pro questia*, i, com fa notar Manuel Sánchez, s'afegeix la clàusula *causa cessante*, segons la qual es cancel·laria la quèstia si desapareixien les causes que l'havien motivat¹⁵⁰. I molt poc després, el mateix any 1327, una nota interna de cancelleria indicava que Jaume II

¹⁴⁹ Sobres aquest donatiu de corts vegeu: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Contributi finanziari di città e ville della Catalogna alla conquista de regno di Sardegna e Corsica (1321-1326)», *Medievo. Saggi e Rassegne*, 20 (1995), p. 317-352.

¹⁵⁰ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados: las quèsties/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», cit., notes 36 i 37. Cal fer notar, però, que la quantia demanada era pràcticament la mateixa que en la important quèstia/subsidi de 1322 (vegeu la taula 2 del tom II, per exemple el cas de Caldes de Montbui, Cambrils, Camprodon, Cervera i molts altres), el que indica que tot i considerar la petició com una *questia* el procediment era exactament el mateix que en aquells designats com a *subsidiarum*: peticions incrementades, negociacions i remissions en funció de la conjuntura de cada vila, de les necessitats reials i de la mateixa negociació. *Questia* i *subsidiarum* eren, doncs, termes intercanviables que només deixaren de ser-ho en el moment que altres tipus de subsidis passaren a constituir el nervi central de la fiscalitat reial.

havia realitzat una taxació de les quantitats que s'havien d'imposar en les futures *questie*, incloent la remissió de la meitat, excepte en el cas que per alguna causa especial s'hi volguera recaptar més¹⁵¹.

Així doncs, com assenyala Manuel Sánchez, sembla que la intenció era fixar el límit mínim per sota del qual no s'havia de baixar un sou¹⁵², però, alhora, aquesta taxació, mostra a totes llums que fins llavors no existia una quantitat taxada regular que es considerés «quèstia ordinària». A més a més, juntament amb les dues peticions immediatament anteriors demanades com a *questia* amb *causa cessante*, això indica que fins llavors no s'havia plantejat la possibilitat de fixar una suma mínima sobre la qual superposar una altra quantitat com a subsidi, ni de destriar clarament entre *questia* i subsidi. De fet, pensem que aquesta situació, paral·lela a la que veurem posteriorment per al cas valencià, hauria estat resultat de la regularitat anual assolida per la *questia* almenys des de 1316¹⁵³ i del notable increment dels volums fiscals pagats durant el cicle 1322-1325, en el qual, a més a més, s'havia hagut de diferenciar entre la quantitat pagada com a *questia* i una altra afegida, donada com a subsidi. Així ho hem vist en el cas de Berga en 1322, que pagà 3.000 s. de la seua *questia* fixada i 5.000 sous demanats *rogando*¹⁵⁴, o succeí en el subsidi de 1324-1325, que generà nombrosos conflictes perquè el rei ordenà que contribuïren també els que estaven exempts en les *questies* tradicionals¹⁵⁵. És possible, a més a més, que aquesta situació motivés que, per primera vegada, les peticions de 1326 i 1327 es realitzaren clarament com a *questia* i no genèricament com a *subsidium*, per tal d'evitar aquells conflictes. Igualment, l'increment tan gran de la càrrega fiscal dels darrers anys impulsaria a incloure la clàusula de la *causa cessante* i finalment, davant les probables queixes dels consells municipals, a establir una taxació per a les futures *questies*.

Tanmateix, Jaume II morí pocs mesos després d'aquella fixació de 1327 i els primers subsidis demanats per Alfons el Benigne l'obviaren i tornaren a plantejar una situació semblant a la de 1322. Tant la petició feta el mateix any de 1327 per a la seua coronació com la de 1328 per al seu matrimoni demanaren quantitats situades per sobre de la taxació del seu pare i, a més a més, feren participar novament les viles franques, per la qual cosa podem dir que aquelles demandes foren novament «*questies*/subsidis». I, més concretament, aquestes «*questies*/subsidis» de 1327 i 1328 plantaren la llavor per a instaurar el coronatge i el maridatge com a drets reials, ja que si bé el Benigne aprofità sengles esdeveniments per a demanar quantitats importants i fer contribuir els nuclis exempts de *questia*, encara no gosà fer peticions de *questia* paral·leles, com veurem que

¹⁵¹ ACA, C, reg. 329, f. 273v: *Certum est quod dominus rex nunc mense iunii anni presentis MCCCXX septimi taxavit subscripta loca Cathalonie ad quantitates subscriptas, quas ordinavit eis imponi futuris annis quando questie imponentur, nisi contingeret ex casus seu casibus cum velle augere ipsas quantitates; et quod de ipsis quantitatibus fiat remissio medietatis et reliqua medietas curie persolvatur.* El text sembla palesar que la percepció de *questies* continuava dependent de la petició reial expressa: no es parla de la *questia* anual fixada en el temps –com el cas de la *pecha* aragonesa, pagada en uns terminis molt determinats–, sinó de «quan s'imposen *questies* en els futurs anys».

¹⁵² M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados: las *questies*/subsídios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», cit., p. 10. D'altra banda, Berga, que com hem vist era l'única vila que tenia un privilegi de fixació de *questia* no apareix en la llista.

¹⁵³ Entre 1309 i 1316, en canvi, encara no hi havia una anualitat estricta, ja que ni en 1310, ni en 1313, ni en 1315 es produïren peticions.

¹⁵⁴ També es produí la mateixa situació en el cas de Besalú, que tenia una taxació temporal de *questia* fixada en 2.000 s. i se li demanà eixa quantitat *pro questia* (que va satisfer íntegrament) més 4.000 s. *rogando* (dels quals únicament pagà 1.000 s.).

¹⁵⁵ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Contributi finanziari di città e ville della Catalogna alla conquista de regno di Sardegna e Corsica (1321-1326)», cit., p. 333-336.

passà en època del Cerimoniós. Després d'aquelles demandes, hi hagué d'altres en 1329, 1332 i 1333 que seguiren el camí de les quèsties tradicionals, fent contribuir els nuclis no exempts i negociant-ne la quantitat individualment amb cada vila, fins que en les Corts de 1333-1334 es produí una negociació conjunta amb tot el reialenc¹⁵⁶. I els capítols del donatiu concedit en aquestes Corts diferencien explícitament –per primera vegada de forma general i no únicament en els casos de Berga i Besalú com en 1322– que s'havia de pagar una suma en concepte de quèstia i una altra com a servei de Corts, un fet que obria la porta a la concessió de subsidis negociats en Corts i parlaments totalment independents de les peticions de quèstia, alhora que caracteritzava clarament aquest darrer tribut com un dret reial ordinari.

Així, per exemple, quan Pere el Cerimoniós accedí al tron en 1336 demanà, com son pare, un subsidi per a la seua coronació, en el qual feia contribuir a tots els nuclis de reialenc, incloent els francs, però, al mateix temps, exigí una quèstia a les que no n'estaven exemptes. En conseqüència, contràriament al que havia passat amb el Benigne, ara el rei imposava dos drets que considerava diferenciables: el coronatge com a subsidi per a les despeses de la coronació i la quèstia com a exacció reial ordinària. Aquesta darrera, per tant, s'havia consolidat com a tribut regular i continuaria cobrant-se anualment, com venia succeint des de 1316. Així, el rei en demanà una altra en 1337, mentre que el parlament celebrat en 1338 aprovà un subsidi biennal anàleg al concedit en les Corts de 1333, és a dir, que destriava entre una suma donada com a quèstia i una altra com a donatiu. Addicionalment, el Cerimoniós demanà un maridatge en 1338, que, com el coronatge, ara era considerat un dret reial plenament independent de la resta de tributs exigits pel monarca. Així doncs, sembla que la pressió fiscal sobre el reialenc –en cas que s'acabaren pagant totes aquelles peticions– abastà nivells desconeguts fins aleshores, ja que només en 1338 les viles havien de recaptar un maridatge, una quèstia i un donatiu. Encara més, poc després concediren un altre donatiu en el parlament de 1339, que se superposava sobre la segona anualitat de la «quèstia/donatiu» de l'any anterior, el que indica el notable increment de les peticions en aquest període¹⁵⁷. En aquest sentit, sense entrar a fons en la qüestió, el més probable és que el fet que tots aquests donatius aprovats en Corts i parlaments foren recaptats a través d'imposicions indirectes possibilitava aquell augment de les recaptacions fiscals.

Finalment, com ja ha assenyalat Manuel Sánchez, les Corts de 1340 marcaren la definitiva separació entre la quèstia i els subsidis atorgats en assemblees parlamentàries: aquelles concediren un donatiu triennal i, per primera vegada, a diferència del que havia passat en les assemblees de 1333 i 1338, la quèstia se sol·licità a través d'una petició completament independent a aquelles negociacions¹⁵⁸. A més a més, l'operació es repetiria en els anys immediatament posteriors, ja que la sol·licitud de quèstia es continuà fent de forma paral·lela a diversos donatius concedits en assemblees. I, al mateix temps, aquelles negociacions començaren a determinar la fixació de la quèstia, puix, com estableixen els capítols del donatiu del parlament de 1342, les *questie* s'imposarien només en aquelles viles on s'havia acostumat a fer-ho i

¹⁵⁶ També hi hagué una altra petició en 1330 en la que, a més a més, es demanaren quantitats a les viles que tenien franquesa, és a dir, es tractava d'una altra «quèstia/subsidi». Per a l'estudi en detall d'aquest cicle fiscal de 1329-1335 vegeu: *Ibidem*, p. 11-54.

¹⁵⁷ Amb tot, la pressió fiscal era tan alta que el donatiu del parlament de 1339 anul·là una petició de subsidi que s'havia fet a les viles individualment en febrer d'aquell mateix. Això mateix, ja indica que a partir d'aquells moments la via de negociació amb el reialenc no serien els tractaments individualitzats sinó els col·loquis conjunts en les assemblees estamentals. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados: las quèsties/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad el siglo XIV», cit.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

únicament en les quantitats que *han pagat el temps passat*, sense que *més anant no-ls puxa ésser innovat*¹⁵⁹. Amb tot, malgrat que les peticions d'aquells anys eren clarament exigides en concepte de quèstia, la documentació continuava parlant de *subsidiu*, prolongant la identificació entre ambdós conceptes que s'havia donat des de finals del Dos-cents i que estava a punt d'arribar a la seua fi.

Només a partir de 1344, una vegada que la quèstia havia perdut tota funció d'ajuda monetària negociada pel rei amb cada vila i que l'obtenció de subsidis paral·lels s'havia consolidat a través de la negociació conjunta en assemblees estamentals, les peticions es farien simplement *pro questia* i en quantitat cada vegada més estables¹⁶⁰. Amb tot, desconexem les quantitats en què aproximadament restà fossilitzada la quèstia, ja que no hem analitzat les dades a partir de 1344. En qualsevol cas, suposem que foren les xifres que es poden observar en les peticions immediatament anteriors, per exemple, 2.400 s. a Caldes de Montbui, 4.000 s. a Manresa, 8.000 s. a Vilafranca del Penedès, etc¹⁶¹. D'altra banda, cal destacar que, tot i que les peticions realitzades a partir de 1344 es feren simplement *pro questia*, el procés intrínsec al tribut, que comportava la petició expressa d'una quantitat variable –ara dins d'uns marges molt més estrets–, la negociació i la remissió d'una part, es continuà reproduint com indiquen nombroses referències posteriors¹⁶². Així doncs, com ja hem explicat anteriorment, aquelles característiques eren pròpies del dret feudal de la quèstia, encara que des de la dècada de 1340 aquesta passà a ocupar un paper marginal en la hisenda reial i la negociació que s'obria en cada petició deixà de ser tan important com ho havia estat fins a aquell moment.

En resum, com hem avançat al començament, el que s'observa entre mitjan segle XIII i mitjan segle XIV són diverses fases en l'evolució de la fiscalitat reial, en general, i en la naturalesa i conceptualització de la quèstia, en particular. Inicialment, ja en el regnat de Jaume I, la quèstia apareix com el principal tribut obtingut per la monarquia en el reialenc, un tribut, però, amb unes característiques de variabilitat en la periodicitat –dependent d'una petició *ad hoc*– i en la quantitat –amb una certa negociació i sotmesa a remissions– que comportaren la seua progressiva identificació amb els diners concedits *in subsidium* al rei, almenys a partir de la dècada de 1280. Posteriorment, durant el regnat de Jaume II, aquella associació entre conceptes –*questia sive subsidium*– continuà, malgrat que totes les peticions que aquell monarca realitzà fins a 1322 eren estrictament quèsties, puix no hi contribuïen les viles que n'eren franques i la quantitat

¹⁵⁹ *Ibidem*, nota 59.

¹⁶⁰ Aquest fenomen coincidí amb la conversió d'aquell tribut en pensions de deute públic a llarg termini, un procés estudiat detalladament per M. Sánchez, que demostrà que fou la mateixa monarquia qui dirigí la conversió entre 1343 i 1344 per tal de rebre immediatament el preu de les rendes venudes: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343-1344)», a D. Menjot i M. Sánchez Martínez (eds.), *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, 2006, p. 239-273.

¹⁶¹ Vegeu totes les dades a la Taula 2 del tom II.

¹⁶² M. Sánchez n'aporta diversos exemples: Montmaneu/La Panadella no obtingué la fixació de la quèstia fins a 1373, quan l'infant Joan la concedí per evitar que *vos fatigemini laboribus et expensis in obtinendo a curia domini regis vel nostra remissionem annis singulis*; i a mitjan segle XV el rei exigia a Piera i Sarral una *quèstia de mercé e arbitrària* i els habitants del castell de La Geltrú donaven una *quèstia o do voluntari*, la qual *acustuma taxar lo senyor del dit castell o son batle cascun any a son voler e arbitre* (vegeu: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados: las *questie*/subsídios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», cit., notes 10 i 14). Així mateix, a finals de segle XIV la quèstia de Cervera, alienada a un ciutadà barceloní, era també objecte de negociació dins d'uns certs marges cada any (vegeu: P. VERDÉS, *Administrar les pecúnies e béns de la universitat (Cervera, 1387-1516)*, Barcelona, Tesi doctoral, 2004, vol. I, p. 465-473.

finalment pagada era sempre similar. La funció potencial de la quèstia com a subsidi (ocasional, negociada i variable) en permetia la identificació.

Tanmateix, en 1322 es demanà per primera vegada una «quèstia/subsidi» segons la conceptualització realitzada per Manuel Sánchez i Pere Ortí, és a dir, sobre la quantitat de quèstia aproximadament fixada s'afegí una altra com a subsidi, alhora que es feia contribuir els nuclis exempts. Els dos anys següents es demanà un tribut similar i probablement això –pel fort increment de la quantitat i per l'ampliació del subjecte contribuent– motivà que en 1326 i 1327 es realitzaren sengles peticions deixant clarament que es feien *pro questia*. En conseqüència, a partir d'aquell cicle començà a fer-se palesa la distinció neta entre la quèstia com a exacció reial i el subsidi com a donatiu *ex gracia*. I aquesta progressiva escissió es féu definitivament patent en les assemblees de 1333 i 1338, en les quals s'aprovaren ajudes globals que diferenciaven explícitament entre les sumes pagades per quèstia i les donades com a servei. Aquella delimitació de la quèstia com a tribut ordinari, a més a més, donà peu a la imposició de nous subsidis independents, com ara els coronatges i els maridatges, que es demanaren per primera vegada de forma paral·lela a aquella en 1336 i 1338. Finalment, a partir de les Corts de 1340, la separació entre quèstia i altres tipus de subsidis, ja foren coronatges, maridatges o sobretot donatius, quedà plenament establerta. Les quèsties serien demanades com a exacció reial ordinària –amb més regularitat i menys variabilitat–, mentre que la negociació d'ajudes gracioses quedà circumscrita a altres àmbits, especialment les assemblees parlamentàries.

Tot plegat, doncs, durant el segle XIII i les primeres dècades del segle XIV la quèstia, per les seues característiques intrínseques de exacció ocasional i negociada amb cada nucli, acomplí un paper primordial en la fiscalitat reial, ja que era la via a través de la qual la monarquia canalitzava l'extracció de recursos fiscals de la majoria de viles reials. En el moment en què les demandes s'incrementaren, entorn de la dècada de 1320, la quèstia començà a deixar d'acomplir el seu paper vertebrador en l'exigència i negociació de quantitats pagades al rei, una funció que fou transferida essencialment als subsidis negociats col·lectivament pel reialenc en les Corts i els parlaments. Aquesta separació i aquest increment de les contribucions fiscals estigué probablement possibilitat, com hem dit, pel mateix creixement de les comunitats urbanes i pel recurs a les impositcions indirectes sobre els mercats locals. Així, finalment, en perdre la quèstia la seua funció de principal mode d'obtenció de subsidis del reialenc en favor de les ajudes aprovades en assemblees estamentals, restà, a partir de 1340, com un tribut ordinari sense una importància cabdal dins l'engranatge del sistema fiscal regi.

1.3. Els subsidis negociats al regne de Mallorca

El cas de la fiscalitat reial directa al regne de Mallorca és específic en el conjunt de la Corona d'Aragó, ja que des del mateix moment de la conquesta la monarquia concedí als seus pobladors l'exempció de tot dret feudal que es pogués traduir en el pagament d'un tribut directe. Així, la mateixa carta de privilegis de març de 1230, atorgada a penes un parell de mesos després de l'entrada cristiana a *madīna Mayūrqa*, declarava franques i lliures totes les possessions que fossen donades als nous colonitzadors i eximia aquests *ab omni questia, tolta, forcia et demanda, prestito, hoste et cavalcata et earum redempcione*¹⁶³. En conseqüència, aquest tipus de franquesa general incloïa l'exempció perpètua de tot dret reial a exigir quantitats monetàries als habitants de l'illa, el que constituïa una inusual i importantíssima immunitat. De fet, així es degué considerar ja aleshores, atenent al que afirmava Ramon Muntaner en la seua crònica: *E con hac presa la dita ciutat e tota la illa de Mallorca, ell féu molt grans dons a totes les sues gents, e gran gràcia. E poblà la dita ciutat e illa ab majors franquees e llibertats que ciutat que sia en el món*¹⁶⁴.

Aquella franquesa, a més a més, fou estesa als pobladors de les illes d'Eivissa i Menorca en 1233, quan ni tan sols havien estat conquerides, i fou igualment inclosa entre el privilegis que es concediren a eivissencs i menorquins en 1300 i 1301 quan Jaume II de Mallorca recuperà de mans senyorials la primera i atorgà carta de poblament a la segona¹⁶⁵. En conseqüència, tot i que potser també es podrien adduir causes estrictament conjunturals per explicar la gran liberalitat de la carta mallorquina¹⁶⁶, aquest comportament global de la monarquia a les Balears sembla

¹⁶³ HUICI/CABANES, doc. 150 (1-III-1230): *Concedimus et laudamus vobis... universis et singulis populatōribus regni et civitatis Maioricarum habitantibus, predictam civitatem et totam insulam, ut ibi populetis et habitetis. Et damus vobis casas et casales, ortos et ortales, et terminum civitatis, prata, pascua, aquas dulces, maria et litus maris, venationes, pasqueria, plana et montanas, erbas, ligna ad domos et naves, et ligna alia construenda, et ad omnes alios vestros usus... Possessiones autem omnes, quas in civitate vel in regno habebitis vel possidebitis, habeatis franchas et liberas, sicut eas habebitis per cartas nostre donacionis; et possitis de eis facere, cum prole et sine prole, omnes vestras voluntates cuicumque volueritis, exceptis militibus et sanctis... Damus iterum vobis, quod in civitate et regno Maioricarum, et per totam aliam terram dominationis nostre et regni Aragonum, tam hiis terris quas hodie habemus vel in antea poterimus adipisci, per terram et mare, sitis franchi et liberi cum omnibus rebus et mercaturis vestris, et ab omni lezda, pedatico, portatico, mensuratico et penso, et ribatico, et ab omni questia, tolta, forcia et demanda, prestito, hoste et cavalcata et earum redempcione, postquam insula fuerit adquisita.*

¹⁶⁴ *Llibre dels fets*, cap. VIII.

¹⁶⁵ F. GARÍ (dir.), *Documents cabdals del Regne de Mallorca*, Palma de Mallorca, 2003, vol. 2.

¹⁶⁶ No sabem si els avalots immediats a la conquesta narrats al *Llibre dels fets* tingueren alguna cosa a veure amb aquella franquesa. Segons la crònica, l'encant dels béns presos en la medina *començà-s a Carnestoltes e durà tro a Pasqua*, és a dir, des del 17 de febrer fins al 7 d'abril de 1230, i quan *aquest encant fo feit*, davant els fraus comesos pels barons i els rics homes, es produí el saqueig de les cases de Gil de Alagón i del prebost de Tarragona, un fet que va forçar Jaume I a prometre *que comptariem e puis dariem llur part al poble*. Per la seua banda, la carta de franqueses de Mallorca data de l'1 de març de 1230, 12 dies després que comencés l'encant; per tant, si els motins es produïren una vegada acabà completament aquest, en abril –com raonablement sembla inferir-se del text de la crònica–, l'avalot i les franqueses no tindrien res a veure. Tanmateix, donada la imprecisió del text, també podria interpretar-se que els aldarulls es produïren durant el procés de subhasta dels béns, amb la qual cosa l'agitació popular –que possiblement, tot i que la crònica ho amague, aniria també dirigida cap al rei– podria constituir una de les raons de la gran magnanimitat de la carta de franqueses. Sobre aquells fets, vegeu: *Llibre dels fets*, cap. 90-91.

indicar que l'exempció generalitzada de tributs reials es devia més bé a raons estructurals, possiblement relacionades amb els intents de facilitar la colonització o amb els interessos dels reis, que tal vegada no consideraven les illes una font primordial d'exaccions directes sinó que potser les contemplaven, bàsicament, en clau geoestratègica. Fos com fos, la carta de franqueses de Mallorca esdevingué efectiva i fou confirmada i ampliada successivament en 1233, 1256, 1257, 1269, 1275, 1276 i 1283¹⁶⁷.

Així doncs, al regne de Mallorca no hi hagué exigència de tributs directes i, de fet, és quasi totalment absent als registres de peticions fiscals del regnat de Jaume I, amb l'única excepció de 1261¹⁶⁸. En aquest sentit, Ricard Soto, a partir de la hipòtesi de Josep Torró per al cas valencià segons la qual les peites o quèsties haurien estat triades com a forma de renda per a substituir els censos sobre la terra i millorar l'eficiència de la recaptació, suggerí que potser a Mallorca no s'intentà aquest reemplaçament per la manca de desenvolupament d'una xarxa de viles i d'institucions comunals que poguessen gestionar la distribució i col·lecta de tributs directes. Tanmateix, obviant els fets que el repartiment de les terres reials mallorquines fou franc –i per tant no hi havia censos que substituir– i que la mateixa Mallorca era una ciutat important que podia organitzar i recaptar talles, és evident que Soto passà per alt la carta d'enfranquiment primigènia que eximia de tributs directes els habitants de l'illa¹⁶⁹.

Això no obstant, l'exempció no impedí que la monarquia hi demanés sumes monetàries, però aquestes peticions van ser molt més ocasionals que a la resta de llocs de la Corona obligats a pagar *pecha*, quèstia o redempció d'exèrcit i, quan aquells subsidis van ser concedits, el seu caràcter graciós i negociat es va fer clarament manifest. D'aquesta manera, veiem que, a banda del subsidi de 1261, els altres dos que es poden documentar durant el regnat de Jaume I, d'agost de 1269 i març de 1275¹⁷⁰, generaren cartes d'indemnitat per tal d'assegurar la validesa de la franquesa de 1230 i foren acompanyats d'un atorgament compensatori de nous privilegis, una situació que no es donava en els llocs que no estaven igualment eximits per instrument jurídic¹⁷¹. De fet, l'exemple de la

¹⁶⁷ *Llibre de Privilegis i Franqueses de Mallorca*, Arxiu virtual Jaume I, f. 10v-11v (22-III-1233): confirmació de la carta de Mallorca i ampliació als habitants d'Eivissa i Menorca, bo i explicitant, a més a més, que les seues possessions a Aragó i Catalunya també restaven franques de quèstia i de tota exacció reial *que dici vel nominari possit quoquomodo*; 25r (2-VIII-1256) i 48r-49r (21-VIII-1256): confirmació del rei i després de l'infant Jaume; 6r-9r (8-II-1257) i 49r-50r (10-III-1257): modificació i addicions del rei i de l'infant; 26r-30r (23-VIII-1269): confirmació i addició de privilegis; 36rv (12-III-1275): confirmació de tots els privilegis atorgats i concessió de nous de forma paral·lela; 50v-51v (12-IX-1276): confirmació de tots els privilegis atorgats en ocasió de la coronació de Jaume II de Mallorca; 68v-73v (13-II-1283): confirmació a partir del text modificat en 1257.

¹⁶⁸ ACA, C, reg. 8, f. 57v (VIII-1261). Desconeixem les raons per les quals en aquest cas Jaume I obvià la franquesa primigènia de la ciutat de Mallorca per tal de demanar-hi una contribució fiscal.

¹⁶⁹ R. SOTO, «Drets reials, renda feudal i circulació monetària a Mallorca al segle XIII», *Gaceta numismática*, 137 (2000), p. 29-50. Per al repartiment franc de censos sobre la terra vegeu: G. JOVER i R. SOTO, «Els dominis feudals a la Mallorca baixmedieval (segles XIII-XVI)», *Revista d'Història Medieval*, 8 (1997), p. 249.

¹⁷⁰ *Llibre de Privilegis i Franqueses de Mallorca*, cit., f. 30rv (24-VIII-1269): *recognoscimus et confitemur vobis probis hominibus, et universitati Maioricarum, quod ad preces nostras ac gratis, et spontanea voluntate vestra, dedistis nobis modo in auxilium presentis transitus ultra maris, quinquaginta mille solidos*; 38r (12-III-1275): *damus et concedimus vobis probis hominibus et universitati Maioricarum, presentibus et futuris, quod ratione servitii quod modo nobis fecistis ad preces et instanciam nostris non possit vobis vel vestris periuditium generari, quantum scilicet ad franquitates a nobis vobis concessas cum cartis nostris ut in eisdem plenius continetur*.

¹⁷¹ En 1269 es confirmà i amplià la carta de franqueses de Mallorca, i en 1275 es ratificaren tots els privilegis i se'n concediren de nous. En aquesta darrera ocasió, a més a més, es regulaven paral·lelament els diversos tipus de talles que s'hi podien realitzar: les fetes a comuna utilitat de la ciutat i l'illa, en què

petició de 1269, destinada a subvenir les despeses de la croada jaumina a Terra Santa, mostra l'excepcionalitat de les contribucions balears a la monarquia, ja que, segons relata el *Llibre dels fets*, el rei hagué de traslladar-se personalment a la ciutat de Mallorca per demanar *als hòmens de la vila que ens ajudassen en el nostre passatge*. En aquest sentit, l'esment explícit de la crònica a la negociació d'un subsidi és un fet realment inusual i indica a les clares la singularitat del cas: *E, nós, que vim que ells hi havien bona voluntat, de setanta mília sous que nós los volíem demanar, no els en demanam sinó cinquanta mília sous*¹⁷².

D'una altra banda, durant el període en què el regne de Mallorca estigué sota l'obediència directa d'Alfons el Franc es documenta únicament un subsidi, en 1286, immediatament després que el rei l'hagués pres del seu oncle. Així mateix, durant els primers anys de Jaume II d'Aragó, en 1291, 1294 i 1297, el monarca del Casal d'Aragó demanà tres subsidis als prohoms de la ciutat de Mallorca –i en ocasions als de les altres illes–, ja que les tres peticions afectaven el conjunt de la Corona, puix tenien a veure amb les negociacions del que finalment seria la pau d'Anagni i amb la investidura del rei com a sobirà de Sardenya i Còrsega¹⁷³. Així doncs, en funció de la situació de partida establerta en els moments inicials de la conquesta mallorquina, la monarquia, per tal d'obtenir-hi volums monetaris importants, havia de recórrer a la petició de subsidis, menys regulars i avantatjosos en les negociacions per a l'administració reial que les quèsties, atès que aquestes es basaven en un dret feudal que legitimava l'obligatorietat de les viles a subvenir les necessitats del rei.

havien de pagar els posseïdors de terres de reialenc excepte els eclesiàstics, les fetes *ad deffensionem terre*, en què havien de contribuir tots, inclosos els cavallers, i les fetes per mantenir els murs i valls de la ciutat de Mallorca, en què havien de pagar tots els seus habitants.

¹⁷² *Llibre dels fets*, cap. 483. El text de la crònica, a més a més, és confirmat per una carta d'indemnitat: *recognoscimus et confitemus vobis probis hominibus et universitati Maioricarum quod, ad preces nostras ac gratis et spontanea voluntate vestra, dedistis nobis modo in auxilium presentis transitus ultra maris quinquaginta millia solidos*; *Llibre de Privilegis i Franqueses de Mallorca*, cit., f. 30rv (24-VIII-1269). D'una altra banda, segons el mateix *Llibre dels fets* el monarca rebé 1.000 caps de bestiar entre bous i vaques de l'almoixerif de Menorca.

¹⁷³ ACA, C, reg. 68, f. 42r (VI-1286) i 117v-119v (V-1291); reg. 324, f. 9r (VII-1294) i 236 (VIII-1297).

1.4. La quèstia o peita al regne de València, un cas similar al català

En el cas valencià són realment escassos els estudis sobre la fiscalitat reial anterior a mitjan segle XIV. De fet, a banda de les notícies disperses o les consideracions i síntesis generals realitzades en alguns articles o monografies que beuen bàsicament d'investigacions centrades en la segona meitat del Tres-cents i en la següent centúria, per al període que ací estudiem únicament comptem amb la hipòtesi articulada per Josep Torró per tal d'explicar l'origen de la peita o quèstia, com a principal tribut directe imposat sobre les viles reials valencianes¹⁷⁴. Tanmateix, les seues consideracions es limitaren al regnat de Jaume I i al regne de València, per la qual cosa no pogueren incorporar tota una sèrie d'informacions que només es poden copsar en analitzar les sèries fiscals de la cancelleria reial en la llarga durada i en el conjunt de la Corona, com hem tractat de fer ací. Per això, per tal d'explicar l'evolució de la fiscalitat directa al reialenc valencià, haurem de contrastar constantment les nostres observacions amb les realitzades per aquell autor.

En aquest cas, per a procedir a la nostra anàlisi, ens hem centrat en les quaranta- quatre peticions fiscals exigides al conjunt de nuclis reials valencians –entorn d'una vintena generalment– que hem documentat entre 1255 i 1335. Així les coses, hem examinat primer la qüestió de la naturalesa i el nom concret amb el que hem de qualificar aquelles exaccions, en tant que considerem errònia l'apreciació de Josep Torró segons la qual «quèstia», «peita» i «redempció d'exèrcit» eren diversos significants per a un mateix significat. Així mateix, en segon lloc, hem abordat l'origen i els trets del tribut de la quèstia al regne de València, que segons el mateix Torró hauria nascut en substitució de les rendes censuals establertes sobre cadascuna de les heretats repartides en la conquesta per quantitats col·lectives pagades anualment i recaptades triennalment. Contràriament, tractarem d'exposar perquè pensem que el nom més adequat per al principal d'aquells tributs és el de quèstia, ja que, si més no fins a 1329 es basava en el mateix dret feudal que l'originava a Catalunya i en compartia unes mateixes característiques: ocasional, negociada i variable en la quantitat. Finalment, una vegada realitzats aquests raonaments, podrem passar a l'anàlisi de l'evolució dels rendiments de la quèstia al reialenc valencià fins al primer terç del segle XIV.

¹⁷⁴ A.J. MIRA i P. VICIANO, «La construcció d'un sistema fiscal: municipis i impost al País Valencià (segles XIII-XIV)», *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), p. 135-148; J.V. GARCÍA MARSILLA, «La gènesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia (1238-1366)», *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), p. 149-170; A. FURIÓ, «L'impôt direct dans les villes du royaume de Valence», a D. Menjot i M. Sánchez Martínez (eds.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen)*, cit., p. 169-199; J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la peita al regne de València», a M. Sánchez Martínez, A. Furió i P. Bertran (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, cit., p. 467-491.

1.4.1. El nom de la cosa: peita, quèstia o redempció d'exèrcit?

La historiografia especialitzada en fiscalitat medieval valenciana ha triat de forma unànime el vocable «peita», de tradició aragonesa, per tal de designar la modalitat d'impost directe –de repartició en base a la fortuna patrimonial de cada foc– imposat sobre els dominis reials cristians, en detriment del mot «quèstia», de tradició catalana. La raó principal, com ha indicat Juan Vicente García Marsilla, rau en el fet que, tot i que al regne de València ambdós termes s'alternaren des de la conquesta, finalment la nomenclatura que pervisqué fou la de peita, com demostren els estudis realitzats per a finals del segle XIV i tota l'època foral¹⁷⁵. Per afegiment, Josep Torró, el primer autor que va dedicar una reflexió específica a la quèstia, considerà que tant la peita com la quèstia valencianes serien *la mateixa cosa* que la redempció d'exèrcit, ja que, a l'igual que la quèstia catalana, es justificarien *com una suplantació de les obligacions militars dels vassalls*. Al cap i a la fi, per a Torró, *el problema taxonòmic no tindria gaire importància*, ja que *allò essencial seria remarcar l'origen dominal d'aquestes exaccions*, basades, per tant, en la relació de *dominium* definida per Alain Guerreau, *una relació de poder feudal que comprèn, de forma indissoluble, els homes i les terres*¹⁷⁶.

Pel contrari, considerem que la quèstia de noms sí que en té, d'importància, ja que si els mots «quèstia», «peita» o «redempció d'host» no haguessen significat res més que la simple expressió d'un acte d'imposició feudal consistent en l'exigència de diners, les ciutats i viles de la Corona no haurien insistit a obtenir franquesa de cadascuna d'aquelles exaccions per separat. Eren, per tant, drets feudals caracteritzables i definibles. En aquest sentit, en primer lloc pensem que la peita i la quèstia –al regne de València, Aragó o Catalunya– no eren el mateix que la redempció d'exèrcit, sinó que hom pot –i deu– destriar els seus significats exactes per tal de comprendre correctament la seua funció i el seu funcionament dins de la fiscalitat reial. Així mateix, almenys per al període durant el qual els principals ingressos fiscals obtinguts pel rei del reialenc valencià es nodriren de la petició de quèsties variables en volum i periodicitat, des de Jaume I fins a 1329, estímem que la denominació més adient per a aquest tribut directe imposat sobre les viles del regne de València és el de «quèstia» per les raons que tot seguit exposarem.

La confusió de denominacions que adverteix Josep Torró prové directament de l'extensió del seu camp d'anàlisi, limitat al regne de València i només a les exaccions imposades per Jaume I des de 1255 fins a 1276. Dins d'aquests límits únicament pot observar la qualificació específica de sis exaccions, denominades en tres ocasions

¹⁷⁵ J.V. GARCÍA MARSILLA, «La génesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia (1238-1366)», cit., p. 150; A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, «La economía municipal de Alzira a fines del siglo XIV según un libro de cuentas de 1380-1381», a E. Sáez, C. Segura i M. Cantera (eds.), *La ciudad hispánica durante los siglos XIII al XVI*, Madrid, 1985, tom II, p. 1611-1633; P. VICIANO, «Ingrés i despesa d'una vila valenciana del Quatrecent. Les finances municipals de Castelló de la Plana (1426-1427)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXVI (1990), p. 635-664; *Idem*, «Fiscalitat local i deute públic al País valencià. L'administració de la vila de Borriana a mitjan segle XV», *Anuario de Estudios Medievales*, XXII (1992), p. 513-533; A.J. MIRA, *Las finanzas del municipio. Gestión económica y poder local. Sueca (siglos XV-XVI)*. València, 1997; T. PERIS, «Anàlisi crítica i guia metodològica dels cappatrons de la peita de l'Arxiu Municipal d'Alzira», *Al-Gezira*, 1 (1985), p. 113-147; *Idem*, «Las posibilidades de aprovechamiento demográfico de los libros cappatrons de la peita (siglos XV y XXI)», a C. PÉREZ APARICIO (ed.), *Estudis sobre la població del País Valencià*, València, 1988, vol. I, p. 23-32.

¹⁷⁶ A. GUERREAU, *El feudalismo. Un horizonte teórico*, Barcelona, 1984, p. 202-208; J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la peita», cit., p. 474.

«quèstia» (1262, 1272 i 1275), en dues «peita» (1255 i 1273) i en una «redempció d'exèrcit» (1274), afegint-hi, a més a més, que en algunes d'aquelles la peita o la quèstia es demanaren en motiu d'alguna campanya bèl·lica de la monarquia. L'autor, en vista d'aquesta alternança, també reflectida en altres documents cancellerescos de l'època, conclou que tant *quèstia* com *peita* van ser emprats *de forma absolutament indistinta* al regne de València per significar un mateix concepte, i que eren equivalents a *redempció d'exèrcit*.

Pensem, però, que cal matisar aquesta indistinció total a partir del recompte d'esments a un o un altre mot trobats en la documentació que hem analitzat en el transcurs d'aquesta investigació. D'una banda, aquest recompte confirma plenament l'ús de la veu «quèstia» a Catalunya¹⁷⁷ i el de «peita» a l'Aragó i les terres catalanes d'influència aragonesa com Ribagorça, Pallars i la Llitera¹⁷⁸. D'una altra banda, per al cas valencià indica una important preeminència del mot «quèstia», si més no en la documentació reial, sobretot en els registres específicament fiscals i a partir dels regnats posteriors a Jaume I. Així, si bé durant aquell regnat inicial trobem una lleugera majoria d'esments a la «quèstia» en les sèries estrictament fiscals¹⁷⁹, en la resta de documents diversos conservats a la cancelleria reial la veu «peita» s'imposa a la de «quèstia»: un 36,66% per un 13,3%, mentre que en el 50% restant dels casos ambdues són emprades alternativament en el mateix text o de forma indistinta sota la fórmula *peyta sive questia* i viceversa¹⁸⁰. Tanmateix, a partir del regnat d'Alfons el Franc –per a Pere el Gran a penes tenim informacions–, comptant, a més a més, amb les dades proporcionades pels llibres d'albarans del Mestre Racional conservats des de 1293, l'ús del mot «quèstia» per part dels oficials reials en els documents referits als cristians del regne de València és aclaparador: un 74,58% per sobre del 15,25% de «peita» i el 10,17% d'utilització indistinta¹⁸¹.

¹⁷⁷ Només durant el regnat de Jaume I algunes de les exaccions imposades sobre el reialenc català són registrades sota l'encapçalament genèric de *peyta*; és el cas de tres de les nou documentades: les de 1257, 1260 i 1263 (ACA, C, reg. 8, f. 31r-32v; 46v-48r; 63r-64v). Així doncs, l'ús del terme *questia* ja llavors era majoritari i posteriorment fou sistemàtic: ACA, C, reg. 8, 18v-20v, 24v; 31v, 42r, 55r; reg. 18, 25r, 34r; reg. 33, 85r; reg. 46, 59v; reg. 51, 8v; reg. 75, 42r; i tots els registres classificats com a *Subsidiorum* de Jaume II i Alfons el Benigne (ACA, C, reg. 324, 326, 327, 328, 329, 543).

¹⁷⁸ Només en dos ocasions hem trobat l'ús del terme *questia* per referir-se a les exaccions aragoneses: ACA, C, reg. 33, f. 73r; reg. 8, f. 118v. En la resta de casos sempre és emprat el de *peyta* (ACA, C, reg. 8, f. 7r, 11v, 27v, 36v, 45r, 51r; reg. 18, f. 20v, 35r, 102r; reg. 21, f. 85r; reg. 23, f. 3r; reg. 38, f. 50r; reg. 46, f. 28r; reg. 51, 11r; reg. 68, f. 61r), també per a les demarcacions catalanes de Llitera (ACA, C, reg. 8, f. 31r, 41v, 54v; reg. 329, f. 170r, 236r, 258r, 280v; reg. 326, f. 87r; reg. 327, f. 150r, 186r; reg. 328, f. 45r, 85r; reg. 543, f. 1r) i de Ribagorça i Pallars (reg. 8, f. 12r, 27r, 40r-41r, 65r; reg. 18, f. 22v, 24v; reg. 324, f. 105r; reg. 326, f. 77r; reg. 327, f. 176r; reg. 328, f. 21r, 80v; reg. 330, f. 49r, 197v; reg. 332, f. 277v).

¹⁷⁹ En les llistes de peticions de Jaume I trobem sis esments sobre la quèstia (ACA, C, reg. 8, f. 61v; reg. 17, f. 1v; reg. 18, f. 31v, 32r; reg. 23, f. 11v; reg. 33, f. 84r) per quatre sobre la peita (ACA, C, reg. 8, f. 21r; reg. 18, f. 32r, 46r; reg. 23, f. 58r)

¹⁸⁰ Hem trobat l'ús del terme *peyta* en 11 documents: BURNS, docs. 216 (4-IV-1259), 259 (29-IX-1259), 363 (13-IV-1261), 609 (28-IV-1265), 631 (6-VIII-1265), 764 (25-II-1268), 775 (10-III-1268), 824 (28-IV-1268), 825 (30-IV-1268), 870 (14-I-1269); HUICI/CABANES, doc. 1137 (26-XI-1259). L'ús del terme *questia* en 4 documents: BURNS, docs. 89 (26-III-1258), 341 (26-II-1261); HUICI/CABANES, docs. 473 (24-II-1248), 582 (16-IX-1251). I l'ús indistint d'ambdós termes en 15 documents: BURNS, docs. 95 (28-IV-1258), 189 (2-VIII-1258), 652 (9-XI-1265), 678 (18-IV-1266), 691 (26-VI-1266) i 840 (5-V-1268); HUICI/CABANES, docs. 505 (1249), 581 (10-IX-1251) i 1574 (7-V-1268); E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., docs. 43 (30-VIII-1241), 152 (16-VIII-1271), 159 (6-VII-1273) i 160 (20-II-1274).

¹⁸¹ Entre 1276 i 1335 hem trobat 44 mencions sobre la *questia*: ACA, C, reg. 326, f. 67v; reg. 327, f. 151v; reg. 328, f. 69r, 101v, 132r; reg. 329, f. 173v, 217r, 248r, 264r, 266r; reg. 331, f. 23r; reg. 333, f.

Aquesta evolució nominal, observada en el context de l'anàlisi global d'aquestes exaccions en tots els territoris de la Corona d'Aragó, concorda a la perfecció amb les diferències bàsiques existents entre la *pecha* aragonesa i la quèstia catalana. És a dir, en el cas del regne de València s'acabà imposant el terme «quèstia», almenys des de la dècada de 1280 fins al primer terç del segle XIV, ja que el tribut directe sobre el reialenc valencià compartia els trets essencials de la quèstia catalana, ben diferents de la *pecha* aragonesa, caracteritzada per la seua fixació anual. La prova final i més fefaent d'aquella denominació coetània és el fur de les Corts de 1329 que establí definitivament l'annualitat i la quantitat de les contribucions pagades per les viles reials valencianes, anomenat *De temprament de questes*¹⁸². En aquest sentit, no resulta estrany que, una vegada que l'exacció valenciana quedà taxada anualment a partir d'aquell moment, el nom que acabés consolidant-se fos el de *peita*, en plena consonància amb les seues noves característiques¹⁸³. Per això, tot plegat, considerem que en el cas valencià, tot i referir-nos a una mateixa cosa, és útil emprar el nom de *quèstia* abans de 1329 i el de *peita* a partir d'aleshores, per tal de marcar nominalment la pròpia evolució de les característiques del tribut. Així doncs, a partir d'ara emprem sistemàticament el nom de «quèstia» per al regne de València, ja que tant la documentació com les similituds de funcionament amb la quèstia catalana així semblen recomanar-ho per al període ací analitzat.

D'un altre cantó, Josep Torró considerà que la quèstia o peita era també *la mateixa cosa* que la *redempció d'exèrcit*, ja que totes es justificarien *com una suplantació de les obligacions militars dels vassalls* segons quedaria reflectit a les *Commemoracions catalanes* de mitjan segle XIII, on *la quèstia o questa apareix clarament com una exacció basada en les obligacions militars*¹⁸⁴. Tanmateix, a partir de l'examen global de les peticions reials es pot constatar que la redempció d'exèrcit era una exacció distinta a la *pecha* i a la quèstia, i estava fonamentada en un dret feudal ben diferenciable. De fet, la interpretació que realitza Torró de la costum recollida per Pere Albert és més que dubtosa, ja aquella es limita a parlar de forma juxtaposada dels drets dels castlans de fer *questa* o *valença* als habitants del districte castral, és a dir, d'exigir-los una ajuda pecuniària –*questa*– o un auxili militar –*valença*¹⁸⁵. I, en tot cas, malgrat que la quèstia

131v; reg. 543, f. 15v, 113r, 151r, 177r, 222r, 242r, 264r; ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 620, f. 43r; 628, f. 6v; 630, f. 88r, 98v, 99r, 101r; 632, f. 3r, 6v, 7r, 26v, 35r, 64v; 633, f. 151r, 156v; 636, f. 7r, 8r, 197v; GALLOFRÉ, docs. 512 (8-XI-1286), 578 (14-XII-1286), 938 (21-XI-1287), 1106 (11-III-1288), 1269 (5-III-1289); E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., doc. 218 (5-V-1287); ACA, C, reg. 89, f. 92 r (28-XII-1290); ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 620, f. 43r; 628, f. 6v; 630, f. 88r, 98v, 99r, 101r; 632, f. 3r, 6v, 7r, 26v, 35r, 64v; 633, f. 151r, 156v; 636, f. 7r, 8r, 197v. D'altra banda, 9 mencions sobre la *peyta*: GALLOFRÉ, docs. 928 (21-XI-1287), 1242 (27-I-1289), 1289 (3-IV-1289), 2026 (24-III-1291), 2053 (28-III-1291), 2115 (14-IV-1291) i 2140 (28-IV-1291); ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 636, f. 8r i 198r. I 6 en què s'usen indistintament els dos termes: ACA, C, reg. 327, f. 152r; reg. 329, f. 250v; reg. 543, f. 53r; ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 632, f. 3r; 636, f. 198r.

¹⁸² FRV, Alfons I, Rubr. XXVII, *De temprament de questes* (1329). Així mateix, en els privilegis aprovats en les Corts de 1302, hi ha un capítol referent a la repartició de les *quèsties e de qualsevol altres exaccions reals qui s'hagen a pagar vehinalment*, sense esmentar el mot de «peita»: *Aureum Opus*, Jaume II, XIII.

¹⁸³ També és possible que a nivell local –de les viles valencianes– s'emprés majoritàriament el nom de *peita*, però que a nivell central –de la monarquia– es preferís el nom de *quèstia* en consonància amb les connotacions diverses d'ambdós mots.

¹⁸⁴ J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita* al regne de València», cit., p. 474, nota 14.

¹⁸⁵ J. ROVIRA (ed.), *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, 1933, p. 154-155: *Lo castlà ho el vassall nuyl temps no pot fer guerra d'aytal castel per rahon del qual és vassal, ne neguex als homes habitants d'aquel castel fer questa ne demanar valença fora els térmens del castel, si doncs dat ho atorgat no li serà al senyor seu [...] No deu lo castlà ne pot al senyor seu pinyorar lo feu, ne,*

es demanés per qüestions de guerra, com passava en moltes ocasions, aquella no substituïa el deure dels vassalls d'acudir a l'exèrcit del senyor, sinó que ambdues accions, la de contribuir en les qüestions i la de servir en la host, representaven obligacions distintes¹⁸⁶.

Així, tant la *pecha* com la quèstia i la redempció d'exèrcit implicaven a la pràctica el pagament de tributs directes en metàl·lic en base al patrimoni posseït, però, com derivaven d'obligacions feudals diverses, les característiques d'aquests tributs variaven en cada cas. En el cas aragonès, com hem vist, la *pecha* era una càrrega anual i fixa –o amb tendència a la fixació al llarg del segle XIII– sobre el patrimoni global dels nuclis sotmesos al seu pagament –els llocs peïters–, mentre que la redempció d'exèrcit constituïa la remissió monetària de l'obligació feudal d'acudir a la host reial, a la qual estaven sotmeses igualment les ciutats i viles franques de *pecha* –les més importants. Per això, fins al regnat de Jaume II, els reis van emprar la redempció d'exèrcit de forma recurrent per tal d'obtenir els auxilis pecuniaris d'aquests llocs exempts que no havien de pagar peïtes.

En el cas català i valencià, en canvi, la quèstia no era una càrrega anual i fixa, sinó que constituïa el tribut pagat per l'exigència del dret senyorial de la quèstia, segons el qual els senyors feudals estaven facultats a demanar l'auxili dels seus súbdits per tal de subvenir determinades necessitats. D'aquesta forma, els reis tendiren a demanar al reialenc un pagament monetari periòdic, al·legant indistintament el dret de quèstia justificat per alguna causa concreta –sobretot per campanyes militars– o el de redempció de la host necessària per a un determinat afer bèl·lic, composant en tots dos casos una quantitat global amb cadascuna de les viles que després era repartida entre els seus contribuents. En aquests territoris, de forma dissemblant a l'Aragó, el fet que molt poques ciutats fossin franques de quèstia fins a finals del segle XIII relegà la redempció d'exèrcit a un segon plànol, ja que la contribució monetària d'aquells nuclis es podia aconseguir fent ús de la quèstia com a dret feudal que obligava a l'auxili senyorial.

Per tant, tot i que en la majoria d'ocasions la quèstia i la redempció d'exèrcit comportaven un pagament similar –un tribut directe satisfet col·lectivament–, constituïen drets feudals diferents, que s'enfranquien i aplicaven per separat, alhora que variaven el subjecte imposable¹⁸⁷. En aquest sentit, si les obligacions de satisfer una petició de quèstia o d'una redempció d'exèrcit haguessen estat exactament el mateix no hauria estat possible que en 1286 la ciutat de València rebés franquesa perpètua de quèstia, peïta i tota exacció reial, excepte d'host i cavalcada dins dels límits territorials del regne o si la Corona era envaïda per un monarca estranger¹⁸⁸. Per això mateix, si bé

segons que dit és, no li ajuda prescripció en aquestes coses, si bé tots sos antecessors ne feeren guerra, e questa e valença agueren dels homes.

¹⁸⁶ Així ho explicita, per exemple, una anotació cancelleresca sobre la convocatòria de l'exèrcit de Llagostera, a la diòcesi de Girona, en què es recordava que, tot i haver cedit la vila a Dalmau de Rocabertí de forma vitalícia, el rei havia retingut la *questiam pacem et guerram, i l'hostem, exercitum et cavalcata et redempcionem eorundem*; eren, per tant, drets diferents, encara que en ocasions es destinaren a un mateix objectiu militar: ACA, C, reg. 308, f. 123v (III-1315).

¹⁸⁷ Considerar idèntics quèstia i redempció d'host per aquesta causa seria tant com, per exemple, fer-ho del coronatge o el maridatge. Tots són a la pràctica tributs directes exigits per determinades obligacions imposades pel *dominium* feudal; tanmateix, són conceptes distints i es tradueixen en actes i pràctiques ben diferenciat que és necessari destriar en l'anàlisi historiogràfica.

¹⁸⁸ *Aureum Opus*, «Alfonsi primi», I (20-IX-1286). De fet, la franquesa concedida tingué validesa efectiva, com es comprova en comparar els 48.000 s. pagats per la ciutat en 1336 com a redempció de l'exèrcit organitzat dins del regne contra Pedro de Xèrica i la negativa del consell a contribuir en la redempció demanada per atacar Jaume de Mallorca al Rosselló en 1342, tot al·legant aquell *privilegi del senyor rey n'Amfós* que els eximia de pagar en aquella ocasió; AMV, MC, A-3, f. 174v (X-1336); A-4, f.

les quèsties havien de ser pagades sempre en diners, les peticions militars podien ser satisfetes amb els homes demanats, com palesa una sol·licitud d'exèrcit de 1296 a algunes viles del regne de València, que majoritàriament contribuïren amb els ballesters i escuders requerits¹⁸⁹. De fet, la distinció entre les exaccions es percep clarament quan, per exemple, ambdues arriben a superposar-se en el temps, com succeí en l'any 1293, en què Jaume II realitzà una petició de quèstia al reialenc valencià pel gener i pocs mesos després, en juliol, demanà la redempció de la host dirigida contra Artal de Alagón al castell d'Alcaine¹⁹⁰.

En relació amb això, a més a més, si finalment l'exèrcit era redimit en moneda, la quantitat taxada era repartida entre un conjunt de contribuents diferent al que estava obligat a pagar en les quèsties, com es comprova en les redempcions recaptades en 1280 i 1285, en les quals el rei ordenà fer contribuir els cavallers posseïdors d'heretats a Morvedre i els arrendadors de terres del Temple a Borriana, exempts en les quèsties¹⁹¹, i hagué d'intervenir en diversos conflictes plantejats entre les viles i els senyors de determinats llocs situats dins dels termes municipals, puix aquests darrers consideraven que no havien de contribuir-hi ja que usualment no ho feien en les quèsties¹⁹². Així doncs, tot i que de vegades era justificada per campanyes militars de la monarquia, la quèstia era una exacció diferent de la redempció d'exèrcit, tant per la seua fonamentació en una obligació feudal distinta com per la seua aplicació i característiques diverses.

129v (19-VI-1342). Així mateix, també Xàtiva rebé en 1287 una franquesa perpètua del servei i la redempció d'exèrcit fora del regne de València, però, com no rebé una exempció similar per a les quèsties, continuà pagant-les: ACA, C, reg. 75, f. 4v (5-V-1287). Contràriament, en el cas de Vilafamés el rei concedí franquesa perpètua de quèstia en 1241 establint, però, l'obligació d'acudir 30 dies a la host en defensa del regne: E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, 1991, doc. 43 (30-VIII-1241).

¹⁸⁹ ACA, C, reg. 324, f. 178r, 181v, 183v (III-1296).

¹⁹⁰ ACA, C, reg. 330, f. 61r-64r (quèsties) (I-1293); reg. 330, f. 66r-72r, 85v-86v (convocatòries d'exèrcit) (V-VI-1293) i 107r-135r (redempcions d'exèrcit) (3, 10 i 15-VII-1293).

¹⁹¹ ACA, C, reg. 48, f. 38r (4-VI-1280): Ordre al batlle i justícia de Morvedre per tal que Sanxa d'Orna contribuís en la redempció d'exèrcit, com els cavallers posseïdors d'heretats; ACA, C, reg. 48, f. 34v (31-V-1280): Ordre al justícia i jurats de Borriana per tal que no obligassen els Templers a contribuir en la redempció d'exèrcit, però sí els arrendadors o censataris de les seues terres; ACA, C, reg. 57, f. 154r (16-VII-1285): Ordre al justícia i jurats de València que no procedisquen contra dret taxant els veïns del Puig de Santa Maria, vassalls de Berenguer d'Entença, en la redempció d'exèrcit demanada, el que indica que aquells consideraven que els hi podien taxar, diferentment al que passava amb les quèsties.

¹⁹² ACA, C, reg. 48, f. 24r (18-V-1280): Ordre al justícia de Morella per tal que esbrinés si les franquesses dels monestirs de Benifassà i Escarpe eximien els seus homes de servir en l'exèrcit, i en cas contrari, que se'ls obligués a contribuir en la vila. ACA, C, reg. 48, f. 53r (23-VI-1280): Carta a Gonçal Rodríguez, de l'Orde de Sant Jaume, proposant-lo com a jutge en l'afer entre València i Museros –que pertanyia a la mateixa Orde– sobre la contribució en la redempció d'exèrcit. ACA, C, reg. 48, f. 55v i 128r (25-VI-1280 i 15-VIII-1280): Comissions al jutge reial Pere Costa de la causa entre València i Maria Ferrando sobre la redempció d'exèrcit.

1.4.2. L'origen i els trets de la quèstia al regne de València

Els trets essencials del tribut de la quèstia valenciana ja han estat exposats per Josep Torró i per Antoni Furió, coincidint de forma general amb els que hem explicat sobre la quèstia catalana en base als treballs de Manuel Sánchez i Pere Ortí¹⁹³. Així, d'acord amb les paraules de Torró, la quèstia constituí un tribut directe consistent en *l'exigència de sumes preestablertes i renovables periòdicament a cada una de les viles reials* en base a una valoració estimativa *de les possibilitats sostractives que oferia cada comunitat o centre de poblament segons la seua riquesa global*, tant patrimonial com demogràfica, com precisa Robert I. Burns *according to the size and wealth of the group*¹⁹⁴. I particularment afegiríem –segons hem explicat anteriorment i com tornarem a detallar més endavant– d'acord amb les negociacions entaulades entre la monarquia i els prohoms de cada vila en cada petició de quèstia.

Així mateix, aquesta exigència monetària col·lectiva, com establia el primerenc privilegi que regulava les exaccions reials i veïnals concedit a la ciutat de València en 1252, implicava delegar en l'administració vilatana la responsabilitat de fixar les quotes i procedir a la seua recaptació¹⁹⁵. Conseqüentment, les autoritats locals havien de realitzar les talles que fixaven a tants diners per lliura estimada –*per solidum et libram*– la quantia a pagar per cada unitat domèstica de forma proporcional al valor dels seus béns mobles i immobles. Com destaca Torró, el mateix privilegi establia alguns dels procediments claus de la gestió de les exaccions: els prohoms locals havien d'escollir dos talladors encarregats de recaptar la suma exigida a prorrata, els quals no podrien ser reelegits d'una talla a una altra ni ser oficials reials, com ara el batlle o el justícia¹⁹⁶. A més a més, els recaptadors no podrien revelar, ni ser obligats pel rei o els seus agents a fer-ho, les quantitats pagades per cada subjecte fiscal. En aquests repartiments del tribut quedaven inicialment inclosos els cavallers i els clergues que foren veïns de la comunitat i tingueren els seus patrimonis dins dels termes municipals, tot i que a partir de 1266 els cavallers en quedaren exempts.

Tot plegat, una vegada finalitzada la recaptació dels diners acordats, aquests eren lliurats als porters reials nomenats *ad hoc*, que en el cas valencià eren gairebé sempre dos: un s'encarregava de recollir les quèsties de les viles al nord del Xúquer (*citra Xucarum*) i un altre les de les viles al sud d'aquell riu (*ultra Xucarum*). D'aquesta forma, com en el cas de la quèstia catalana –i com expressament establia el privilegi de 1252–, els diners del tribut quedaven alliberats de les obligacions, despeses, frauds i assignacions de les batllies locals, arribant de forma relativament ràpida i neta a les arques reials, d'on podien destinar-se a les despeses més urgents. Com afirma Torró, doncs, aquestes exaccions eren una *font directa de numerari per al rei*, contràriament –afegim– al que passava amb la *pecha* aragonesa, segons hem vist anteriorment¹⁹⁷.

Amb tot, no estem d'acord amb aquest autor en dos punts bàsics: d'una banda, matisem, si més no, la seua interpretació sobre l'origen d'aquella exacció a terres valencianes, i, d'una altra banda, dissentim plenament de les seues afirmacions al voltant de la regularitat en el pagament i la recaptació de la quèstia. Per això, a continuació en

¹⁹³ J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita*», cit., A. FURIÓ, «L'impôt direct dans les villes du royaume de Valence», cit., p. 169-199.

¹⁹⁴ J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita*», cit., p. 473 i nota 13.

¹⁹⁵ *Aureum Opus*, «Iacobi primi», XLIII (12-II-1252).

¹⁹⁶ J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita*», cit., p. 476-477.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 480.

parlarem sobre el context concret de l'aplicació primerenca d'aquell impost al regne de València, i, posteriorment, abordarem les qüestions sobre la seua periodicitat.

a) L'origen de les quèsties valencianes

Segons Josep Torró la quèstia hauria estat imposada sobre el reialenc valencià com a forma de renda reial a partir del privilegi concedit a la ciutat de València en 1252 que hem citat anteriorment, el qual regulava totes les exaccions reials i veïnals. Així, s'hauria procedit a un canvi conscient d'estratègia rendística per part de la monarquia, tot substituint els censos monetaris amb els quals havien estat establertes les terres colonitzades inicialment entre 1248 i 1249. Per tant, per a Torró, la quèstia hauria estat instaurada per tal de ser la modalitat bàsica de la renda feudal als dominis reials a partir de 1252, com a resultat d'un procés erigit *a cop d'assajos i solucions improvisades*, que va tenir com a objectiu final *impulsar el procés colonitzador i, alhora, traure'n el màxim benefici possible*.

El primer pas d'aquest procés hauria estat donat en maig de 1247, quan Jaume I va decretar la circulació exclusiva al regne valencià d'una nova moneda de billó, el diner ternal –anomenat «reial de València». Les encunyacions successives realitzades entre 1247 i 1250 tindrien, segons Torró, una virtualitat especial que facilitaria el segon pas: generalitzar la renda sobre el patrimoni pagadora en moneda, la qual, contràriament a la renda en espècie, s'acomodava a la gestió i racionalització del finançament a crèdit característic del rei, en facilitar grans volums de liquidesa numèrica. Tanmateix, aquesta renda monetària no consistiria encara en la «quèstia», sinó en l'establiment de censos en metàl·lic fixos, usualment 10 s. anuals per jovada, la institució dels quals tindria lloc en el transcurs de les donacions de terres dels anys 1248-1249, enregistrades en el segon volum dels registres del *Repartiment*. Tanmateix, la taxació per jovades no prosperaria en tractar-se d'un cens *elevat i dissuasiu*, imposat sobre unes terres encara improductives. El tercer i definitiu pas seria, doncs, renunciar a prendre el cens fix sobre les jovades repartides, declarar-les franques i contrarestar aquesta franquesa amb l'exigència d'exaccions col·lectives i regulars a cadascuna de les viles reials. Es tractava, per tant, d'un *replantejament general de l'estratègia rendística* resolt des de febrer de 1252, moment en què Jaume I regulà, a través del privilegi ja vist, les exaccions reials i veïnals que vindrien a substituir els censos sobre la terra; a partir de llavors cada població pagaria conjuntament les sumes exigides, essent repartides i recaptades pels governs locals de forma proporcional a la valoració dels diferents patrimonis. Finalment, la substitució dels censos per la quèstia, realitzada *de facto* mitjançant aquella regulació de 1252, rebria la seua confirmació per un privilegi concedit al reialenc en les Corts de 1271, que deixava clar que tots els censos de 10 s. per jovada establerts anteriorment en el conjunt de viles reials havien quedat totalment cancel·lats¹⁹⁸.

Tanmateix, arran de l'anàlisi detallada d'aquesta suggerent teoria i a partir de les dades proporcionades per la nostra pròpia recerca documental, pensem que l'origen concret de la quèstia al regne de València tingué un caire fonamentalment diferent: fou, en efecte,

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 468-472.

la forma més important d'extracció de recursos monetaris sobre el reialenc, però no es tractà de cap innovació o substitució d'altres modalitats censuals, sinó d'un dret més del rei, que venia aplicant-se des de l'època d'Alfons el Cast i Pere el Catòlic a Catalunya, constituint ja aleshores un dels principals elements de manteniment de les finances de la Corona. Així, com han definit Manuel Sánchez i Pere Ortí per al cas català, la qüestia era el dret del rei –i el tribut pagat per la seua aplicació– a exigir dels seus homes i terres una quantitat arbitrària de diners quan aquell així ho necessitava¹⁹⁹. Per tant, com hem explicat anteriorment, el recurs a les qüestions responia a les necessitats monetàries de la monarquia, causades pel desmesurat recurs al crèdit i pel mateix procés de concentració i eixamplament del poder reial basat en les continuades campanyes bèl·liques.

De fet, el dret de demanar qüestions fou utilitzat per Jaume I al regne de València fins i tot abans de fer el repartiment generalitat de terres de 1248-1249, ja que en 1246 atorgà un privilegi als habitants de la ciutat de València per tal que els cavallers i eclesiàstics hagueren de contribuir en les qüestions, redempcions d'exèrcit i altres exaccions reials i veïnals per les cases i heretats adquirides a altres persones que no n'estiguessen exemptes, del que es pot inferir que ja se n'havia recaptat alguna, bo i plantejant-se aquell problema a l'hora de fer el pagament proporcional²⁰⁰. Amb tot, cal tenir en compte que les heretats de la capital i el seu terme havien estat concedides en règim de franquesa²⁰¹, de manera que seria lògic, segons la hipòtesi de Torrò, que en aquest cas l'exempció censual de partida comportés l'exigència recurrent de qüestions com a forma de renda reial. No obstant això, el fet és que en els altres llocs on sí que es pagaren censos, aquests i les qüestions no foren estrictament excloents, com demostren clarament diversos casos. Per exemple, a Palma i Borró, on els seus habitants pagaven particions en espècies i censos, però això no impedí en absolut que se'ls exigís qüestia en gairebé totes les peticions documentades del regnat de Jaume I, en 1259, 1262, 1272, 1273 i 1275²⁰². I succeí el mateix en el cas de la vila de Pego, repoblada en 1279 establint censos de 10 s. per jovada, situació que no fou obstacle per tal que s'imposaren dues qüestions en 1281 i 1284. Tanmateix, només set anys després, en 1287, Alfons el Franc hagué d'eliminar el cens sobre la terra, atenent precisament al fet que *propter honerationes censo decem solidos pro iovata impositi per illustrissimi domini Petri [...] populatoribus valle de Pego, regni Valencie, ipsa valle minus bene est populata, immo in maiori parte est deteriorata*²⁰³.

¹⁹⁹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Tributos negociados: las *questie*/subsídios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», cit.; P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona*, cit., p. 584-585.

²⁰⁰ *Liber privilegiorum*, doc. 23 (22-XI-1246).

²⁰¹ E. GUINOT, «El repartiment feudal de l'horta de València al segle XIII: jerarquització social i reordenament del paisatge rural», a E. Guinot i J. Torrò (eds.), *Repartiments a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)*, València, 2007, p. 115-200.

²⁰² E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., doc. 126; HUICI, doc. 1223; i BURNS, doc. 349 (29-III-1261). Burns i Torrò interpreten que el document –de difícil lectura– diu *ad quartum vel ad tercium censum*, per la qual cosa serien particions a quarts i terços, però, seguint la transcripció tant de Huici/Cabanes com de Guinot, creiem que el document es refereix a particions a quarts –per la producció– i a un «cert cens» –pagat segurament per les cases–, com indicaria la clàusula final: *salvo tamen nobis et nostris imperpetuum dictam quartam partem omnium fructuum dictarum hereditatum et censu predicto, dominio, laudimio et fatica*. Sobre les qüestions demanades a Palma i Borró, vegeu la Taula 3 del tom II.

²⁰³ E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., doc. 216 (16-XI-1286). El cens era enfranquit a perpetuïtat a canvi del pagament en aquell moment de 5.000 s. Sobre les qüestions de 1281 i 1284, vegeu la Taula 3 del tom II.

Així doncs, els censos sobre la terra i les quèsties sobre el conjunt de cada vila representaven exaccions diferents, no substitutòries, tot i que, efectivament, resultaven de difícil complementarietat. Per tant, la nostra discrepància amb la proposta realitzada per Josep Torró resideix sobretot en l'aspecte que no pensem que es pugui dir que la quèstia va ser *instaurada* al regne de València en 1252 en substitució dels establiments a cens a través dels quals havia estat repartida la terra inicialment, sinó que, com hem vist a bastament en l'apartat sobre la quèstia a Catalunya, la seua imposició procedia del cor mateix dels drets feudals i l'estratègia fiscal de la monarquia catalanoaragonesa, que feia temps que basava bona part dels seus ingressos en les exaccions monetàries periòdiques exigides col·lectivament a les viles de reialenc. Per tant, la colonització de determinades terres a cens monetari o en espècie podia respondre a múltiples factors, però en principi no era estrictament incompatible amb l'exigència de quèsties, i, en qualsevol cas, si tot plegat resultava massa oneros, el rei podia renunciar als censos sense excessius problemes, com demostra el cas de l'enfranquiment generalitzat de les Corts de 1271 o el particular de Pego en 1286.

Per això mateix, contràriament al que havia fet en el cas mallorquí, Jaume I evità donar cap franquesa general del dret de quèstia en el regne de València, de manera que pogués continuar aplicant-lo com venia fent en Catalunya. De fet, només concedí dues franqueses col·lectives i ambdues en els primers moments de colonització: el novembre de 1233 en la carta de poblament de Borriana, la primera vila presa pel rei en les terres que posteriorment formarien part del regne de València, i el juny de 1241 en la de Vilafamés, que poc després fou concedida a l'orde de l'Hospital²⁰⁴. A més a més, sembla que l'exempció de Borriana mai arribà a entrar en vigor, probablement perquè a penes un any després, en gener de 1235, el mateix Jaume I atorgà una nova carta de poblament, en què tot i ser reiterada l'exempció de lleuda i peatge dels seus pobladors, desapareixia per complet la franquesa de quèstia o peita²⁰⁵. El rei no tornaria a atorgar-ne en cap altra carta pobla –únicament a Xixona en 1268, però sense aplicació pràctica– i al llarg del segle XIII només se'n donarien dues exempcions perpètuas: a València, que la comprà en les Corts de 1286, i a Dénia, que, com explicarem més endavant, pareix que no pogué fer-la efectiva fins al regnat de Jaume II²⁰⁶.

En conseqüència, pel fet de considerar-la un dret intrínsecament senyorial i de no haver-ne donat franquesa generalitzada, el monarca pogué demanar quèsties des del bell inici de la conquesta de València, primer a la capital, si més no abans de 1246, i més tard a la resta de viles reials, almenys des de la dècada de 1250, moment en què aquelles començaren a constituir-se en nuclis de població consolidats. Per tant, les primeres exigències de quèstia documentades al regne de València eren simplement fruit de

²⁰⁴ Borriana havia estat presa en juliol, poc més de tres mesos abans de la carta: *Ibidem*, doc. 6 (1-XI-1233). La de Vilafamés a: *Ibidem*, doc. 43 (30-VIII-1241).

²⁰⁵ *Ibidem*, doc. 14 (1-I-1235). Coneixem ambdues cartes per una confirmació realitzada, paradoxalment, en les corts de 1329, les mateixes que fixaren la quantitat a pagar com a quèstia per part de les viles reials, entre les quals hi era Borriana. Creiem que tot i haver-se conservat i reproduït la carta de 1233 aquella va quedar anul·lada per la de 1235, ja que Borriana pagà quèstia des de les primeres peticions que coneixem i no hi ha cap notícia que induísca a pensar que en algun moment al·legués aquella franquesa –com sí que ho feren, per exemple, Xixona o Dénia des del moment que la reberen. De fet, ben al contrari, Borriana obtingué algunes exempcions temporals, com una de tres anys concedida en 1301, que palesa la nul·litat d'aquella franquesa perpètua primigènica: ACA, C, reg. 198, f. 277r (26-III-1301).

²⁰⁶ La de Xixona a E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., doc. 137 (28-IV-1268), però, com veurem posteriorment, no impedí la petició recurrent de quèsties. La de Dénia no l'hem localitzada, tot i que sabem que va ser atorgada per Jaume I, com s'esmenta en una confirmació de 1288: GALLOFRÉ, doc. 1170 (24-VIII-1288). La de València a: *Aureum Opus*, «Alfonsi primi», I (20-IX-1286).

l'exercici d'un dret feudal del monarca, un recurs d'extracció de recursos que, com hem vist, enfonçava les seues arrels en l'actuació dels primers comtes-reis catalans. Així doncs, la quèstia al regne de València no era una novetat resultant d'una alternativa directa a la imposició de censos sobre la terra, sinó que representava una pràctica ben present a Catalunya, fonamentada en l'obligació de subvenir les despeses senyoriales. Per tant, el fet que els censos sobre la terra de les viles valencianes quedassen cancel·lats va ser un fet adjacent i complementari a les peticions de quèstia, no la causa ni la conseqüència directa.

En aquest sentit, no sembla que la monarquia tractés de colonitzar el regne de València renunciant inicialment a aquesta exacció. Ans al contrari, en tot cas tractà d'accedir a aquelles dues vies d'ingressos, que, per una banda, engrossirien directament les arques de la tresoreria reial –les quèsties recaptades pels porters–, i, d'una altra banda, nodririen les rendes de les batllies –els censos collits pels batlles. Finalment, però, per les dificultats de la colonització i possiblement pels resultats adversos, Jaume I hagué de renunciar a una d'aquelles vies, triant per la segona, la dels censos, que resultava menys eficaç per a les seues finances, basades en el recurs constant al crèdit. Tanmateix, els seus successors, com Pere el Gran, tornarien a intentar cobrar alhora censos i quèsties en els seus propis projectes colonitzadors, com hem vist en el cas de Pego²⁰⁷. L'excés de càrrega, però, es tornaria a repetir i s'hagué de recórrer novament a l'enfranquiment censual; això demostra que les quèsties i els censos, malgrat ser de difícil compatibilitat, no eren *a priori* excloents ni substitutius.

En definitiva, pensem que cal matisar la proposta realitzada per Josep Torró al voltant de l'origen de la quèstia al regne de València: aquesta –tornem a repetir– no fou cap novetat instaurada per a reemplaçar els censos emfitèutics establerts sobre les terres reials en 1248-1249, sinó que el seu origen residia en pràctiques antigues de la monarquia catalanoaragonesa. Per això mateix, la quèstia no era, tal i com la caracteritza Torró, una *forma de renda reial*, sinó, més bé, un dret tributari. I, en aquest sentit, la identificació de la naturalesa de l'exacció que acabem de realitzar no seria tan important si no afectara també alguns dels seus trets, com ara la seua periodicitat i el seu caràcter negociable, segons veurem a continuació.

b) La negociabilitat i l'ocasionalitat de la quèstia

En el mateix article en què Josep Torró exposà les seues consideracions sobre l'origen de la quèstia al regne de València, també analitzà les peticions de quèstia documentades durant el regnat de Jaume I, des de 1255 a 1276, tot realitzant certes observacions al voltant de la seua periodicitat de pagament i recaptació, que han estat recollides en síntesis posteriors²⁰⁸. Així, Torró afirmà que al regne de València la quèstia havia deixat

²⁰⁷ A banda de Pego, entre 1279 i 1280 Pere el Gran procedí al repartiment de les terres d'Altea, Tàrbena, Finestrat, l'alqueria de Favarella en el terme de Castalla, Biar i els llocs propers d'Almisra, Beneixama, Negret i Benizamaya, establint censos de 6 s. a 12 s. per jovada: E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., docs. 192 (11-IX-1279), 194 (14-XI-1279), 198 (11-IV-1280), 199 (11-IV-1280), 201 (22-IV-1280) i 203 (11-V-1280).

²⁰⁸ A. FURIÓ, «L'impôt direct dans les villes du royaume de Valence», cit., p. 169-199.

de tenir *el sentit primigeni d'exacció ocasional* per assolir una *clara i expressa regularitat anual*, tot i que *la recaptació general efectiva no era anual*, sinó que cadascuna de les set llistes de quèstia conservades per a l'època jaumina (1255, 1259, 1262, 1272, 1273, 1274-1275 i 1275-1276) expressaria, excepte la primera, la quèstia *corresponent a tres anys*, val a dir, que el pagament *era anual –d'aquesta manera va collida dins les viles–*, però la monarquia la recaptaria *en blocs triennals*.

En aquest sentit, segons el mateix autor, el caràcter triennal de la recaptació reial seria precisament el que explicaria el procediment de comptabilitat a dues columnes que s'observa en la majoria de les llistes fiscals d'aquest regnat, és a dir, les entrades de la primera columna correspondrien a la demanda de dos anys i les de la segona representarien *el total teòric a pagar: els dos anys més l'increment del tercer*. Així, a partir del total triennal de la segona columna es descomptarien les eventuais remissions que figuren en una tercera columna. Per exemple, podem veure alguns casos concrets en la següent taula corresponent a les peticions de 1262: la primera columna de Borriana indicava 2.000 s. –que constituïrien els dos anys d'una quèstia anual de 1.000 s.–, mentre que en la segona columna s'anotaven 3.000 s. –que seria el total dels tres anys–, sobre en una tercera columna rebaixava 1.000 s. –suposadament corresponents a l'exempció de una anualitat–; Ontinyent era un cas similar, però se'n remetien 2.000 s. –el que equivaldria a l'enfranquiment de dos anys:

Taula 5. Peticions de quèstia a les viles reials valencianes en 1262

Lloc	1ª columna	2ª columna	Remissió	Total a pagar
Ademús	500	750		750
Agres	200	300		300
Albaida	1.000	1.500	500	1.000
Alcoi	500	750	250	500
Almenara	500	750	250	500
Almirra	200	300	300	0
Alpont	500	750		750
Alzira	4.000	6.000		6.000
Berdia i Montes	200	300		300
Bocairent	700	1.050	400	650
Borriana	2.000	3.000	1.000	2.000
Calp	400	600	300	300
Castellfabib	800	1.200		1.200
Cocentaina	1.000	1.500	500	1.000
Corbera	1.500	2.250		2.250
Cullera	1.000	1.500	1.500	0
Gandia	4.000	6.000		6.000
Llíria	2.000	3.000		3.000
Llutxent	800	1.200		1.200
Morella	8.000	12.000	4.000	8.000
Onda	3.000	4.500	1.500	3.000
Ontinyent	2.000	3.000	2.000	1.000
Peníscola	1.000	1.500	900	600
Ròtova i Palma	500	750		750
Sogorb	2.000	3.000		3.000
Sumacàrcer	200	300		300
Vilanova de Carbonera	200	300		300

Tot plegat, Torrò afirma no tenir *cap mena de dubte* que aquest procediment, *concebut per a determinar taxacions triennals*, derivaria de *pràctiques comptables ben arrelades i difoses a l'època*, així com tampoc mostra *cap de dubte* sobre el fet que *les recaptacions reials tenien un caràcter triennal*²⁰⁹. I aparentment l'explicació sembla funcionar per al cas valencià, tot i que en el seu propi plantejament inicial ja es detecten algunes distorsions. Per exemple, la petició de 1259 recolliria les quèsties cobrades localment durant el trienni 1256-1258 i la de 1262 saldaria les de 1259-1261, mentre que l'escassetat de col·lectes de la dècada de 1260 vindria explicada per *l'acumulació de recaptacions seguides en 1272-1275*, que respondria a *la intenció de recuperar l'hiatus de 1262-1272*. Però, com apunta el mateix Torrò, hi hauria un *desajust*, ja que les relacions fiscals que ell considera grups de recaptació (1272, 1273, 1274-1275 i 1275-1276) únicament podrien abastar els triennis de 1262-1264, 1265-1267, 1268-1270 i 1271-1273, un problema que hauria d'explicar-se perquè *se'ns haja perdut la documentació d'alguna col·lecta durant la dècada esmentada*, tenint en compte, d'altra banda, que aquella recaptació hauria de ser bianual sense cap explicació aparent. Ultra això, s'hi observen altres anomalies, com, per exemple, el fet que no sempre la quantitat de la segona columna corresponga exactament a la suma hipotètica de tres anys – especialment en 1259²¹⁰ –, o que les remissions realitzades no sempre equivalguen a xifres que s'ajusten a enfranquiments anuals, una situació que també restaria sense justificació manifesta²¹¹.

A aquests punts discordants se sumen d'altres que indueixen a desestimar l'explicació que associa el mètode de les dues columnes amb una recaptació triennal retroactiva de pagaments anuals. En primer lloc, segons el plantejament de Torrò, la triennalitat de les recaptacions per part de l'administració reial només hauria estat possible si les viles haguessen guardat els diners cobrats anualment entre 1262 –o 1264– i 1272 per tal de donar-los posteriorment a través de quatre peticions dutes a terme entre 1272 i 1276, una situació que, com a mínim, sembla inversemblant atès l'incipient grau de maduresa institucional dels consells locals i, sobretot, el sempitern estat de necessitat monetària de les arquees reials. A més a més, en segon lloc, l'observació de les peticions anàlogues documentades a Aragó i Catalunya durant el regnat de Jaume I obliga a donar una altra interpretació al sistema de les dues columnes, puix en aquells casos s'alternen amb llistes fiscals d'una única columna sense que es pugui distingir cap patró que assenyalen una recaptació retroactiva de tres anys²¹². Per exemple, per al cas català, comptant amb

²⁰⁹ J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita* al regne de València», cit., p. 477-478.

²¹⁰ Per exemple en 1259 la primera columna de Cocentaina indicava 600 s. i la segona 700 s., en compte de 900 s. com seria lògic. També passa en els casos d'Agres (150 s. – 200s.), Albaida (700 s. – 1.000 s.), Alcoi (300 s. – 400 s.), Almenar i la Llosa (500 s. – 700 s.), Alzira (3.000 s. – 4.000 s.), Cocentaina (600 s. – 700 s.), Gandia (3.000 s. – 4.000 s.), Llutxent (800 s. – 1.000 s.), Onda (3.000 s. – 4.000 s.), les alqueries de Palma (300 s. – 500 s.), Palma i Ròtova (500 s. – 800 s.), Peníscola (700 s. – 1.000), la vila nova de Carbonera (200 s. – 400 s.) i Xàtiva (7.000 s. – 10.000 s.). En 1262 i 1273 totes les xifres podrien correspondre a tres anys equivalents, però en 1272 hi ha distorsions a Cullera (1.500 s. – 2.000 s.) i Xàtiva (15.000 s. – 20.000 s.) i en 1275 a Ademús (700 s. – 1.100 s.), Morella i Morvedre (en aquests dos darrers casos s'anota la quantitat a una única columna en contrast amb la resta de viles).

²¹¹ En 1262 es remeteren 900 s. a Peníscola d'un total de 1.500 s. suposadament triennals, el que no es correspon a cap tipus d'enfranquiment anual exacte. Així mateix, entre molts altres casos, en 1273 foren rebaixats 4.500 s. a Morvedre d'un total de 12.000 s.

²¹² Per exemple, al regne d'Aragó les dues columnes s'utilitzaren per a algunes viles de la petició de 1253 però per a d'altres no. Seguidament hi ha peites registrades en 1255 (a una columna), 1258 (dues), 1259 (una), 1260 (una), 1261 (dues) i 1273 (dues). Les que hem identificat com a redempcions d'exèrcit també

les notícies que tenim sobre quèsties pagades per les viles reials catalanes en general i la ciutat de Barcelona en particular, el rastre documental que han deixat és molt més continuat (1255, 1257, 1258, 1259, 1260, 1261, 1263, 1266, 1268, 1269, 1272, 1273, 1275 i 1276), succeint-se comptabilitzacions a una o dues columnes sense cap possible associació a recaptacions triennals retroactives²¹³.

En conseqüència, el mètode de registre de les quèsties, peites o redempcions d'exèrcit a dues columnes ha de significar alguna altra cosa diferent a una col·lecta triennal. I, en aquest sentit, aventurem la hipòtesi que possiblement el seu objectiu era establir, d'una banda, la xifra mínima que es calculava que havia de pagar cada vila –la de la columna menor– i, d'una altra banda, una suma més gran –la de la columna major– que era la que es demanava en el moment de la petició per tal d'obtenir almenys la primera després de les remissions corresponents, és a dir, les dues columnes marcarien el marge de negociació entre la monarquia i les viles²¹⁴. Això, per exemple, explicaria algunes dades molt significatives, com ara la inclusió de la paraula *accrevit* –«augmentà» o «s'augmentà»– en les llistes de dues columnes; en el cas valencià les referències són escasses, però entre les sèries fiscals aragoneses i catalanes es troben diverses peticions en què el mot és interposat sempre entre la quantitat menor i major de cada vila –per exemple, *Çuera VI mille solidos accrevit X mille solidos*²¹⁵–, el que fa visualitzar a totes llums un increment sobre la quantitat inicial taxada, que possiblement es considerava la mínima a recaptar.

En consonància amb això, el fet que les remissions registrades corresponguen de forma majoritària a aquell augment indicaria que el procediment era tot just demanar la quantitat de la segona columna per tal que, en cas que es feren remissions, s'obtingués aproximadament la primera²¹⁶. D'aquesta forma, la monarquia aconseguia entaular la negociació sobre una suma elevada i, ultra això, segurament podia ingressar els drets del segell derivats de la remissió oficial d'una quantitat. De fet, el cas concret d'una redempció d'exèrcit de la ciutat de València en 1274 constata aquesta pràctica de sol·licitar una quantitat major per després obtenir una altra rebaixada, generalment en la tercera part: per un costat, el rei envià dues cartes a València, una ordenant la convocatòria d'exèrcit i una altra establint que es podia redimir per 60.000 s., mentre que, per l'altre costat, envià una carta al batlle de la ciutat i regne, Arnau Escrivà,

alternen les llistes d'una i dues columnes: 1257 (dues), 1271 (una), 1274 (dues), abril i desembre de 1275 (una per a certes viles i dues per a les altres) i 1276 (*idem*). A Catalunya, de forma similar, no sembla observar-se cap relació de les dues columnes amb la triennialitat: 1255 (una), 1257 (dues), 1259 (una), 1260 (una), 1261 (dues), 1263 (una), 1272 (dues), 1273 (dues), març i desembre de 1275 (una i dues).

²¹³ Per a 1258, 1266, 1268 i 1269 només tenim notícies de la quèstia que pagà Barcelona. Dades extretes de P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, cit., p. 590.

²¹⁴ Cal recordar que durant el regnat de Jaume I les peites aragoneses no estaven encara fixades, per la qual cosa la seua quantia també podia ser negociada en ocasions, com reflectiria el mètode de les dues columnes.

²¹⁵ ACA, C, reg. 8, f. 27v (1257).

²¹⁶ En 1273 Alzira rebé una remissió de 4.000 s. que corresponia a l'*accrevit* que hi havia entre les dues columnes: 8.000 s. – 12.000 s. Aquell mateix any sobre les vint-i-quatre peticions realitzades s'hi registren onze remissions de les quals set corresponen a l'increment de la tercera part (Ademús, Alpont, Alzira, Castellfabib, Cullera, Gandia i Llíria), tres són una mica superiors (Cocentaina, Morvedre i Sogorb) i una equival a la totalitat de la petició (Castalla). D'altra banda, per exemple, en 1275 s'anota al costat de la columna major de Gandia *dimisit lo terç*, que en teoria es podria referir tant al «tercer any» segons la interpretació de Torrò com a la «tercera part de la quantitat» segons la nostra; la confusió s'esclareix en observar altres anotacions registrades en la mateixa petició al costat d'altres viles valencianes, on s'hi diu *dimisit eis terciam partem*, tot referint-se al volum i no al temps; ACA, C, reg. 18, f. 26r.

autoritzant-lo a deixar la suma en 40.000 s., com finalment succeí després de procedir a una remissió de 20.000 s.²¹⁷

Així mateix, en una petició de *pecha* realitzada a les viles aragoneses en 1278 –quan aquella exacció encara no havia estat fixada–, s’hi anotaren dues frases referents a dos grups de viles que semblen confirmar plenament que, quan així es considerava necessari, el procediment usual era el d’augmentar una tercera part sobre les quantitats inicials: d’una banda, s’hi escrigué *maiores quantitates iactavimus, scilicet, terciam partem plus* –«imposàrem majors quantitats, és a dir, la tercera part de més»– i, d’una altra banda, *istas peytas, in quibus terciam partem magis posuimus, colligit Muça de la Portela* –«aquestes peites, en les quals posàrem una tercera part de més, les col·lectà Muça de Portella»²¹⁸. En conseqüència, pensem que el sistema d’enregistrament a dues columnes era una expressió gràfica d’aquests increments, que solien consistir en la tercera part de la quantia i estaven orientats a entaular una negociació a l’alça amb les viles. De fet, en el cas concret de 1278, la monarquia autoritzà a Portella uns mesos després a rebaixar aquella tercera part que s’havia incrementat sobre les peites²¹⁹.

Tot plegat, les llistes registrades a la cancelleria reial, ja fossen a una o dues columnes, no representarien, com apunta Torró, una petició retroactiva sinó que, contràriament, serien l’inici d’una exacció monetària justificada per un motiu determinat, un acte fiscal que es cloïa uns pocs mesos més tard després de la negociació amb les viles, les remissions, la col·lecta comunal i la recaptació dels porters reials. Així es pot comprovar, per exemple, en repassar la petició de les quèsties de la batllia de Barcelona en 1272, que és l’únic cas del segle XIII per al qual hem pogut trobar un retiment dels comptes que especifique les quantitats finalment satisfetes²²⁰. En primer lloc, en març d’aquell any el rei demanà quèsties a les viles catalanes i, en aquest cas concret, el procediment de comptabilitat a dues columnes presentava una particularitat: la primera columna, contràriament al que era habitual, era la major i representava, en termes generals, un increment de la tercera part de la xifra de la segona columna, que ací era la menor, com es pot observar en la següent taula:

Taula 6. Peticions de quèstia a les viles reials catalanes en 1272

Lloc	1 ^a columna	2 ^a columna (vere)	Remissió	Total a pagar
Balsebre	500	400		500
Berga	3.000	2.000	500	2.500
Caldes de Montbui	2.500	2.000	1.200	1.300
Cardedeu i Vilamajor	1.500	1.000		1.500

²¹⁷ ACA, C, reg. 23, f. 8v: *Civitas Valencie quod faceret exercitum [...] Et fuit missa alia carta eis quod si volebant redimere ipsum exercitum darent LX mil. sol [...] Item missa fuit carta Arnaldo Scribe quod posset eis facere gratiam quod darent XL mil. sol [...] Et dimisit eis XX mille solidos de LX mille solidos*

²¹⁸ ACA, C, reg. 22, f. 85r (5-VI-1278), transcrit per D. ROMANO, *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*, cit., p. 30-31.

²¹⁹ Després del regnat de Jaume I la comptabilitat a dues columnes es deixà d’emprar segurament perquè, com veiem en aquesta mateixa petició de 1278, els possibles increments es feien directament sobre la suma anotada, sense necessitat d’indicar l’*accrevit* entre una quantia menor i una altra major.

²²⁰ ACA, C, reg. 18, f. 95v. Existeixen altres retiments, com per exemple el de les quèsties valencianes de 1274, però simplement es limiten a donar un vistiplau genèric; ACA, C, reg. 20, f. 226 v (23-III-1275), 241v (21-IV-1275).

Cubells	1.500	1.000	900	600
Duocastella	200	150		200
Font-rubí	1.500	1.000	800	700
Gurb	750	500	350	400
Igualada	450	300	250	200
L' Arbós	1.000	800	300	700
Manresa	6.000	4.000	3.000	3.000
Molins de Rei	1.500	1.000	500	1.000
Mollà	1.500	1.000		1.500
Piera	4.000	3.000	2.000	2.000
Pierola	450	300		450
Santpedor	750	500	250	500
Vilafranca del Penedès	7.000	5.000	1.000	6.000
TOTAL	34.100	24.750	11.050 s.	23.050 s.

L'anomalia d'anteposar la quantitat major era remarcada en la intitulació, que advertia que *fuert facte litere questiarum sequentium et sunt ultime sume vere*. Així doncs, s'assenyalava clarament que les sumes menors, que concretament en aquest cas anaven darrere, eren les *veritables*, ço és, les quantitats reals sobre les quals es realitzava l'augment registrat davant, en la primera columna²²¹. A continuació, després de realitzar les peticions hi hauria el procés de negociació entre la monarquia i cadascuna de les viles, moltes de les quals obtingueren remissions, com, de fet, s'indica en el mateix registre en alguns casos. Una vegada concedides les rebaixes de les quanties, els consells municipals procedirien al seu cobrament proporcional entre els veïns per transferir-les al porter reial encarregat de la recaptació, en aquesta ocasió Ferrando de Tarazona. Finalment, uns vuit mesos després, *in mense decembris*, aquell porter retia les xifres de la col·lecta *quam fecit de questiis istius anni baiulie Barchinone*²²².

Segons el comptes presentats, Tarazona *debebat colligere* exactament els 34.100 s. que sumaven les xifres anotades en les columnes majors de març de 1272, és a dir, la petició que s'havia fet a cada vila era la de la quantitat més gran, sobre la qual s'entaulava la negociació i es feien les remissions. Tanmateix, el retiment final del porter indicava que el rei havia rebaixat un total de 11.140 s. als llocs de la batllia, una suma que pràcticament coincideix amb els 11.050 s. que s'anoten explícitament com a conjunt de les remissions en el registre de la petició (és possible que es deixaren de recaptar 90 s. per alguna raó determinada, com l'existència de persones franques, o que es fes una remissió posterior d'aquella quantia en alguna vila, sense registrar-la). Tot plegat, d'aquesta forma s'aconseguia negociar a l'alça amb l'objectiu d'obtenir quanties que com a mínim s'aproximaven a les de la columna menor i, per tant, sembla clar que el mètode de comptabilitat a dues columnes, tant a Catalunya i Aragó com al regne de València, indicava els marges orientatius de la imposició fiscal en cadascuna de les

²²¹ ACA, C, reg. 18, f. 25r. Una observació semblant es repetia en la llista a dues columnes de les redempcions d'exèrcit demanades a les viles aragoneses en 1275: *III idus aprili anno Domini M^o CC^o LXX quinto iactavit dominus rex in Sarinyena villis et locis Aragonie infrascriptis pro redempcione exercitus denarius infrascriptos sicut proxime subsequentiis et minores summe sunt veracita*; ACA, C, reg. 17, f. 8v.

²²² Veiem com s'indica clarament que la recaptació corresponia a la d'aquell any de 1272 i no a la dels tres darrers anys, malgrat l'enregistrament a dues columnes que segons Josep Torró hauria de correspondre's a una col·lecta triennial.

peticions realitzades. Així mateix, també en aquella petició de 1272 trobem una altra prova fefaent que les dues columnes no indicaven recaptacions triennals sinó intents d'increment de les quèsties i els límits de la negociació. Això és, en els llocs de Serdinyà, Flassa, Marinyans i Joncet s'anotà, seguint el mateix sistema, *CCC – CC sol.*, però un apunt al costat informava que *dimisit eis CL quare habent instrumento quod racione questie non donent nisi CL sol.*²²³ Val a dir, es demanaven 300 s. que es podrien rebaixar aproximadament fins a 200 s., però finalment se'n remeteren 150 s., ja que aquest era un dels pocs casos catalans en què la quèstia estava fixada per privilegi, com hem vist anteriorment.

Així les coses, el desballestament de la interpretació construïda per Torró per tal d'explicar aquell sistema d'anotació a dues columnes implica no només el qüestionament de la recaptació triennal, sinó també la pròpia anualitat de les quèsties valencianes, per a la qual no se'n troben esments documentals explícits, contràriament al que passa amb la *pecha* aragonesa o els tributs pagats pels jueus²²⁴. Si entre 1255 i 1276 només es documenten set quèsties al regne de València i aquestes corresponen a una única anualitat, és evident que no han arribat fins a nosaltres moltes altres peticions o que aquelles només eren demanades de forma ocasional, quan la monarquia així ho considerava necessari. Sense descartar la primera opció –hi ha proves que se'ns escapen algunes demandes monetàries²²⁵–, ens inclinem clarament per la segona en tant que existeixen nombrosos indicis que assenyalen l'ocasionalitat de les peticions de quèstia al regne de València, en consonància amb el que hem vist i explicat per al cas de Catalunya²²⁶.

Així, com es pot comprovar als registres de la cancelleria reial, a partir del regnat de Pere el Gran i fins a la fixació anual de la quèstia al regne de València en 1329, les peticions realitzades al reialenc català i valencià foren pràcticament simultànies i es documenten conjuntament en 1281, 1284, 1286, 1287, 1292, 1294, 1295, 1297, 1309, 1311, 1312, 1314, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1325, 1326, 1327, 1328 i 1329, sense seguir una estricta regularitat²²⁷. Aquest ritme discontinu, de fet, concorda

²²³ ACA, C, reg. 18, f. 27r.

²²⁴ A banda de les referències a l'anualitat de la *pecha* que hem citat anteriorment, en tenim també referències per als tributs dels jueus –designats indistintament amb el nom de *quèstia* o *peita*– tant a l'Aragó (una concessió als jueus d'Osca de 1.000 s.j. dels 7.500 s.j. *quos dare teneamini annuatim*), com a Catalunya (la recepció del tribut anual dels jueus de Girona i Besalú, *quod dare debebatis [...] in festo sancti Iohannis*) o al regne de València (la rebaixa del tribut que l'aljama de Morvedre donava *quolibet anno*); HUICI/CABANES, docs. 765 (3-IX-1257), 889 (28-XII-1257); BURNS, doc. 496 (29-VIII-1263).

²²⁵ Per exemple, no coneixem les llistes de peticions de la croada de 1269, per a la qual sabem que el rei demanà 50.000 s. a la ciutat de València i 12.000 s. a la de Xàtiva; BURNS, docs. 957 i 958 (30-VI-1269). Igualment, sabem que en 1270 el batlle Astruc Xixó presentà els comptes de diverses quèsties recaptades per Pere Vidal entre 1265 i 1269 a Borriana, Onda, Almenara, Morella, Castellfabib, Ademús, Alpont, Peníscola, Sogorb i Arcos; BURNS, doc. 1083 (1-XII-1270).

²²⁶ Únicament en la zona d'influència aragonesa del regne hem trobat algun possible indicatiu d'anualitat, com ara els 2.000 s. assignats pel rei en 1259 sobre les peites de Llúria *et quod inde deficiet vobis ad solvendum recipiatis in aliis peitis quas dicti homines de Liria a dicto anno proximo venturo in anno nobis dabunt*, o les peites anuals que es pagaven a Alpont, Ademús i Castellfabib, assignades a les cavalleries aragoneses i que se superposaven a les peticions de quèstia valencianes, com declarava expressament el privilegi de 1292 que acabava amb aquella doble càrrega: BURNS, doc. 259 (20-IX-1259); ACA, C, reg. 193, f. 153r (20-I-1292).

²²⁷ Només en 1297 i 1323 hem trobat peticions per al regne de València que no es documenten a Catalunya –en el segon cas perquè en aquell moment les viles catalanes estaven pagat un donatiu de Corts alternatiu. La diferència que es palesa al llarg del regnat de Jaume I, en què, com hem vist, es documenten peticions de quèstia pràcticament anuals a Catalunya en contrast amb unes poques al regne de València podria explicar-se, deixant de banda possibles mancances documentals, pel desenvolupament embrionari en què es trobaven les viles valencianes en aquells moments.

plenament amb la circumstància que durant els períodes en què les viles pagaven algun altre tribut reial de quantia important, com ara un donatiu de Corts, un subsidi negociat col·lectivament o un monedatge, la monarquia deixava d'exigir quèsties. Per exemple, com veurem en els capítols corresponents, el rei deixà de demanar quèsties a totes les viles reials valencianes mentre duraren el donatiu quinquennal de les Corts de 1301-1302 i el subsidi recaptat mitjançant cises de 1315. Així mateix, en les Corts de 1329 els síndics municipals, sol·licitaren que aquell any no devien *pagar questa per ço com paguen monedatge*, ja que, segons al·legaven, *les viles no deyen ni ayen acostumat pagar questa en l'any que y paguen monedatge*²²⁸.

Així doncs, sense aprofundir en la mateixa qüestió que hem explicat detalladament per al cas català, cal fer notar que aquella variabilitat en la periodicitat i en la quantia conferien a la quèstia valenciana una funció de subsidi negociat a la pràctica, consistent en la petició eventual d'ajudes monetàries, justificades per determinades necessitats de la monarquia. Per això ja des del segle XIII les peticions de quèstia al reialenc català i valencià es fonamentaven en raons concretes, com ara expedicions militars, matrimonis reials, compres patrimonials o subvencions de deutes, segons es pot observar en la Taula 10 del següent apartat. Tanmateix, sembla que aquelles justificacions no foren sempre admeses, com demostra el fet que en el moment en què les sumes quedaren fixades al regne de València –en 1329– totes les viles reials hagueren de renunciar oficialment a demandar Alfons el Benigne i els seus predecessors fins a Jaume I per les quèsties que aquests havien exigit indegudament *in casibus non introductis a iure*²²⁹.

En aquest sentit, desconeixem quins eren els casos «introduïts en dret», tot i que podem suposar que feien referència als que exposava Raimon de Penyafort, inspirant-se en les Decretals, relacionats amb les guerres defensives, la lluita contra els infidels i l'obtenció de privilegis. En tot cas, sembla que la mateixa monarquia estava interessada a mantenir una certa indefinició, com es comprova en la mateixa fixació de quèsties de 1329, en què el rei es retingué la potestat d'augmentar les quantitats *en los cases specificats e introduïts en dret per causa necessària*, però es negà a contestar la petició de les viles reials que demanaven *que-l senyor rey declar los casos los quals són introduyts en dret de fer ajuda al senyor rey e los quals se ha retenguts ultra les peytes ordinàries de les viles*²³⁰. Fos com fos, a partir d'aquell moment, les quèsties reials pagades en el territori valencià romangueren invariables, perderen tota funció negociadora i passaren a ocupar un lloc secundari entre els ingressos monàrquics.

En definitiva, contràriament al que plantejava Josep Torró, pensem que hi ha suficients indicis per parlar de la quèstia reial al regne de València entre mitjan segle XIII i 1329 com una exacció ocasional, que depenia de la petició expressa de la monarquia –fonamentada en el dret feudal d'exigir ajudes monetàries dels vassalls– i que es negociava individualment amb els consells municipals cada vegada que era exigida.

²²⁸ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7.

²²⁹ ACA, C, Pergamins reials, Alfons el Benigne, núms. 399-404, 406-412.

²³⁰ J. MEY (ed.), *Fori regni Valentiae*, «Alfonsi primi», rúbr. XXVII (23-X-1329); ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7.

1.4.3 L'evolució de la quèstia al regne de València (1255 - 1335)

Exposades les nostres consideracions al voltant de la naturalesa, la gestió i les característiques particulars de la quèstia al regne de València durant el període en què va ser el component més destacat de la fiscalitat reial directa, centrarem aquest apartat en l'anàlisi de les diverses peticions que hem documentat i l'evolució dels rendiments globals de cadascuna d'elles. Així, des de la primera demanda registrada en la cancelleria reial en 1255 fins a les primeres quèsties fixades de la dècada de 1330 anirem veient regnat per regnat, o dècada per dècada, la trajectòria de diversos aspectes: les quantitats globals exigides per la monarquia a l'estament reial; la pròpia evolució d'aquest darrer, amb les progressives alienacions, cessions, recuperacions o incorporacions dels diversos nuclis que conformaven el reialenc; la concessió de franqueses fiscals i l'assignació vitalícia de certs llocs a diversos senyors; i el procés final de fixació, mitjançant el qual la quèstia passà a convertir-se en un tribut sense excessiva importància dins del conjunt d'ingressos de la hisenda reial.

En relació amb tot això, el primer que hem d'advertir és el problema heurístic que presenten les fonts disponibles: hem analitzat les quaranta-quatre exaccions per a les quals hem trobat llistes fiscals seriades en els registres de cancelleria, però sabem que les quantitats que s'hi demanaven no sempre es corresponien amb les recaptades, com es pot comprovar a través dels retiments dels comptes presentats davant el mestre racional. Per exemple, els porters que col·lectaren la quèstia de 1326 foren tres, amb resultats ben distints: d'una banda, Berenguer de Cardona collí íntegrament els 36.000 s. demanats a Morella i Castelló de la Plana, alhora que Garcia Morelló només deixà de recaptar 1.111 s. 11,5 d. dels 22.266 s. 8 d. que havien estat sol·licitats a Ademús, Alpont, Castellfabib, Lliria i Morvedre; d'una altra banda, en canvi, Pere de Passadors havia de recaptar 45.400 s. d'Alzira, Bocairent, Castalla, Corbera, Cullera, Ontinyent i Xàtiva, però només n'aplegà 18.921 s. 1 d., bàsicament per la concessió reial a la primera i la darrera d'aquelles viles de dues gràcies especials, que no foren anotades en els documents de la petició original. Així les coses, si no comptàssem amb la informació dels retiments, pensaríem que el rendiment de la demanda en el conjunt de les viles reials havia arribat als 103.666 s. 8 d., quan en realitat a penes superà els 76.475 s.²³¹. Tanmateix, només hem pogut accedir a la recaptació completa de quatre exaccions a causa de la inexistència de llibres d'albarans del mestre racional fins a 1293, a la pèrdua documental de certs volums o a la impossibilitat de consultar-ne alguns dels que s'han conservat²³². En conseqüència, malgrat el que acabem d'exposar, no podem fer una altra cosa que basar-nos exclusivament en les dades registrades a la cancelleria reial, tenint en compte, d'altra banda, que aquell exemple representa l'excepció, ja que, per a la resta de casos en què hem localitzat tots els retiments, les recaptacions eren pràcticament íntegres: el 99,7% en 1318, el 100% en 1328 i 1334, i el 96,3% –sense conèixer el retiment del 2,7% restant– en 1329²³³. Per tant, tot i conèixer les recaptacions efectives d'alguns casos determinats, treballarem exclusivament sobre les peticions, les

²³¹ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 629, 96r-96v i 101r; 630, 98r-100r.

²³² Hem consultat els volums 620-623 (1293-1310), 624-625 (1311-1315), 627-629 (1318-1320), 630 (1326-1327) i 632-636 (1329-1339), mentre que el 626 (1313-1318) i el 631 (1327-1328) romanien fora de consulta pel seu mal estat de conservació a l'hora de realitzar aquesta investigació. Així, hem trobat tots els retiments de les peticions de 1318, 1326, 1328 i 1334, però en molts altres casos les dades localitzades han estat simplement parcials, com en les de de 1297, maig de 1309, 1319, 1325, 1327 i 1329.

²³³ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 629, 96r-96v i 101r; 630, 98r-100r.

remissions i les franquesses anotades en els registres cancellerescos, davant la impossibilitat material de superar el problema esmentat.

Així les coses, hem elaborat les Taules 8 i 9, amb totes les llistes fiscals localitzades, que majoritàriament es corresponen amb peticions de quèstia, encara que també hi ha dues redempcions d'exèrcit, les de 1280 i 1309, i el donatiu repartit per quotes vilatanes de 1290, que hem inclòs per tal de copsar-ne les possibles diferències²³⁴. Respecte d'això, cal tenir en compte que també hi hagué altres aportacions fiscals de l'estament reial que no hi apareixen, com ara els monedatges septennals o els donatius aprovats en assemblees parlamentàries, que anirem comentant al llarg de la tesi. Altrament, pel que fa al contingut de la taula, hom podrà observar que fins a 1309 hem separat en cadascuna de les exaccions el total de les sumes demanades al conjunt de les viles reials, d'una banda, i la petició realitzada a la ciutat de València, d'una altra; a partir d'aleshores, quan la capital –segons explicarem en els capítols quart i cinquè– començà a recaptar la majoria de les seues contribucions mitjançant imposicions indirectes, hem separat els llocs reials i els nuclis que havien pertangut al Temple, que tributaren al monarca precisament des de 1309 fins a la seua incorporació en 1319 a l'orde de Montesa, de la qual també hi hem assenyalat les peticions reials de subsidis que hem pogut conèixer. En aquest sentit, l'objectiu ha estat, primerament, mostrar l'evolució de les demandes realitzades al nucli central del reialenc valencià, tot evitant l'esbiaixament ocasionat pel gran volum de les peticions adreçades a València, que oscil·laren entre el 32,7% i el 63,3% de cadascuna d'aquelles exaccions; en segon lloc, l'anàlisi separada dels subsidis de les comandes que acabarien conformant Montesa ens ajudarà a ressaltar en els capítols corresponents l'important paper de suport a la monarquia que aquell orde exercí en el territori valencià. Cal assenyalar, finalment, que en l'*Apèndix documental* hem afegit les peticions individualitzades de cada vila, entre les quals destacaren –a banda de València– Morella en primer lloc, i, a continuació, Xàtiva, Alzira i Morvedre. Ho podem copsar millor en la següent taula, que hem confeccionat a partir de les peticions menors i majors, una vegada fetes les remissions, que més vegades hem pogut documentar en cadascun dels nuclis reials –hi hem afegit les taxacions de 1327 i 1329, que comentarem posteriorment.

Taula 7. Peticions usuals de quèstia a les universitats reials valencianes (1255-1329)

VILA	MENOR USUAL	MAJOR USUAL	TAXACIÓ DE 1327	FIXACIÓ DE 1329
València	30.000	100.000	Franca	Franca
Morella	16.000	35.000	16.000	16.000
Xàtiva	10.000	22.000	8.000	8.000
Alzira	6.000	22.000	7.000	7.000
Morvedre	6.000	22.000	7.000	7.000
Castelló de la Plana	4.000	16.000	6.000	5.000
Llíria	3.000	7.000	3.000	3.000
Gandia	3.000	6.000	Infant Pere	Infant Pere
Corbera	1.500	7.000	4.000	4.000
Dénia	2.000	6.000	Infant Pere	Infant Pere
Cullera	2.000	5.000	2.000	2.000
Borriana	2.000	3.000	Reina	2.000

²³⁴ Vegeu en la Taula 3 del tom II, totes les referències arxivístiques de les peticions que hem analitzat en aquest apartat.

VILA	MENOR USUAL	MAJOR USUAL	TAXACIÓ DE 1327	FIXACIÓ DE 1329
Ontinyent	1.500	4.000	1.500	1.500
Vila-real	1.000	3.000	Franca 6 anys	1.000
Alpont	1.000	2.000	1.000	1.000
Castalla	1.000	2.000	Franca	Franca
Pego	1.000	2.000	Infant Pere	Infant Pere
Castellfabib	1.000	1.500	1.000	1.000
Bocairent	800	1.600	800	800
Penàguila	800	1.000	Franca 5 anys	800
Ademús	700	1.200	700	700
Biar	400	1.000	Franca	Franca
Xixona	300	750	Franca 5 anys	500
TOTAL	95.000	271.050		61.300

En aquesta taula podem observar, per sota de València, Morella, Xàtiva, Alzira i Morvedre, un segon esglaió de viles mitjanes, conformat per Castelló de la Plana i Borriana al nord del regne, Dénia i Ontinyent al sud i una sèrie de places en la zona central: Lliria, Gandia, Corbera i Cullera. Finalment, a banda dels nuclis de l'interior de poblament eminentment aragonès –Alpont, Castellfabib i Ademús– és significatiu que les viles que reberen les peticions més baixes foren les de poblament tardà, com Vila-real –fundada en 1274– i Pego –repoblada en 1279– o les del sud fronterer amb l'Islam, com ara Bocairent, Penàguila, Biar i Xixona. Cal advertir, d'altra banda, que només hi apareixen els llocs que perduraren en els dominis reials fins al primer terç del segle XIV, de manera que queden fora algunes de les viles mitjanes que destacaren durant la segona meitat del XIII, com ara Sogorb, Onda, Peníscola, Cocentaina i Alcoi. En aquest sentit, passant ja a l'anàlisi de l'evolució de les quèsties regnat per regnat, resumides en la següent taula, el de Jaume I destaca per ser, en bona lògica, el que més peticions presenta en cada exacció, atesa la major amplària del reialenc en els moments primigenis de la conquesta de les terres valencianes.

Taula 8. Peticions totals de quèstia a les viles reials valencianes i a la ciutat de València (1255-1309)

Any	VILES REIALS				VALÈNCIA			TOTAL
	Petició	Remissions	Total	Nuclis ²³⁵	Petició	Remissió	Total	
1255	58.900	8.500	50.400	22 (0)	30.000	-	30.000	80.400
1259	64.550	3.000	61.550	28 (0)	30.000	-	30.000	91.550
1262	58.050	13.400	44.950	28 (0)	-	-	-	44.950
1272	97.900	6.500	91.400	24 (0)	60.000	-	60.000	151.400
1273	108.750	16.900	91.850	26 (0)	-	-	-	91.850
1274 (red.ex.)	77.000	14.600	62.400	21 (0)	60.000	20.000	40.000	102.400
1275 (mitja)	43.750	2.000	41.750	20 (0)	-	-	-	83.500
1276	106.200	-	106.200	25 (0)	60.000	-	60.000	166.200
1280	82.880	-	82.880	19 (0)	100.000	-	100.000	182.880

²³⁵ Entre parèntesi s'assenyala el nombre de nuclis en què s'indicà expressament que no s'havia de recaptar l'exacció per tal com gaudien d'alguna franquesa temporal o estaven cedits de forma vitalícia a la reina o algun altre senyor o prohóm.

	VILES REIALS				VALÈNCIA			TOTAL
(red.ex.)								
1281	271.500	86.500	185.000	18 (0)	150.000	50.000	100.000	285.000
1284	340.000	cancel·lat	morabatí incrementat	17 (0)	200.000	-	-	-
1286	157.000	53.500	103.500	20 (0)	50.000	-	50.000	153.500
1287	201.500	141.316 s 4 d.	60.183 s. 8 d.	23 (0)	60.000	60.000	0	60.183 s. 8 d.
1290 (donat. biennial)	234.000	3.000	231.000	19 (0)	?	-	? ²³⁶	231.000
1292	77.500	-	77.500	22 (0)	40.000	-	40.000	117.500
1293	74.600	26.966 s 8 d.	47.633 s. 4 d.	22 (0)	-	-	-	47.633 s. 4 d.
1294	106.100	41.200	64.900	20 (0)	60.000	30.000	30.000	94.900
1295	97.500	49.366 s. 8 d.	48.133 s. 4 d.	17 (0)	-	-	-	48.133 s. 4 d.
1297	105.000	47.633 s. 4 d.	57.866 s. 8 d.	18 (1)	100.000	-	100.000	158.366 s. 8 d.
1303	50.900	25.200	25.700	11 (10)				15.700
1309 (red.ex.)	177.500	56.000	123.500	21 (6)	150.000	90.000	60.000	183.500

Taula 9. Peticions totals de quèstia a les viles reials valencianes i a les de l'orde del Temple/Montesa (1310-1335)

	VILES REIALS				TEMPLE			
1310	136.500	12.000	124.500	19 (8)	29.455	-	29.455	153.955
1311	98.500	26.000	72.500	15 (8)	35.000	15.100	19.900	93.400 ²³⁷
1312	167.850	75.650	92.150	20 (1)	52.500	34.500	18.000	110.150
1314	161.500	84.000	77.500	19 (2)	35.000	24.300	10.700	88.200
1316	129.700	72.550	57.150	12 (8)	35.000	23.500	11.500	68.650
1317	130.700	67.800	62.900	13 (7)	35.000	24.500	10.500	73.400
1318	150.900	75.800	75.100	16 (4)	-	-	-	75.100 ²³⁸
	VILES REIALS				MONTESA			
1319	135.900	68.700	67.200	14 (6)	14.500	-	14.500	81.700
1320	163.400	81.700	81.700	16 (4)	-	-	-	81.700
1321	162.800	98.400	64.400	15 (5)	-	-	-	64.400
1322	238.500	73.400	164.600	19 (3)	40.000	-	40.000	204.600
1323	247.000	69.400	177.600	23 (4)	-	-	-	177.600
1325	215.000	62.000	153.000	14 (4)	20.000	-	20.000	173.000
1326	205.500	100.866 s. 4 d.	103.366 s. 8 d.	16 (4)	-	-	-	103.366 s. 8 d. ²³⁹
1327	205.800	144.400	61.400	16 (3)	-	-	-	61.400
1328	198.200	122.800	75.200	16 (3)	-	-	-	75.200
1329	163.200	108.200	55.000	12 (6)	60.000	-	60.000	115.000
1330	8.200	650	7.550	6 (12)	-	-	-	7.550
1331	9.500	-	9.500	7 (9)	-	-	-	9.500
1332	9.200	-	9.200	7 (10)	-	-	-	9.200

²³⁶ Sabem que va contribuir, però no en quina quantitat. Vegeu el que diem en l'apartat corresponent.

²³⁷ A més a més, la ciutat de València pagà 80.000 s., segons indica una carta d'indemnitat: ACA, C, reg. 209, f. 149r (2-V-1312).

²³⁸ Es recaptaren 74.930 s.: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 627, 82r-83v.

²³⁹ Pel timent de comptes dels porters, sabem que en realitat es recaptaren 76.475 s. 11,5 d., sobretot per la reducció de la quantitat pagada per Xàtiva i la cancel·lació de la d'Alzira: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 630, f. 96rv.

	VILES REIALS				TEMPLE			
1333	8.000	-	8.000	6 (11)	-	-	-	8.000
1334	8.800	-	8.800	7 (10)	-	-	-	8.800
1335	8.800	-	8.800	7 (0)	-	-	-	8.800

Com s'hi pot veure, durant el regnat de Jaume I la quantitat de llocs que pagaren en les contribucions reials no baixà mai dels 20 –que al llarg de tot el període analitzat fou el nombre usual–, tot arribant en les primeres demandes als 28. Tanmateix, també en consonància amb la situació inicial del regne de València, on la colonització de les comunitats urbanes no s'aprofundí fins a la dècada de 1250, les peticions dels anys immediatament posteriors són bastant més baixes que les que es realitzaren en la de 1270: les primeres –sense comptar la capital– oscil·laren entre els 45.000 s. i els 60.000 s. aproximadament, mentre que les segones anaren dels 60.000 s. als 105.000 s. A més a més, cal assenyalar dos fets pel que fa al rendiment global de cada demanda: d'una banda, que en els fulls dels registres corresponents no s'annotà cap tipus de franquesa temporal atorgada a les viles –tot i que sabem a ciència certa que en ocasions n'hi havien, com la que es concedí a Ontinyent per dos anys en 1258²⁴⁰– i, d'una altra banda, que les remissions indicades foren baixes en comparació amb els regnats posteriors, entre el 4,6% i el 23,1%, fins i tot amb una petició, la de 1276, en què no se'n registraren, el que no podem saber si respon o no al que realment succeí. Fos com fos, en línia amb l'increment de les quantitats sol·licitades en aquest darrer any, és interessant observar que aquella fou la primera exacció en què s'al·legà específicament la preparació d'una campanya exterior, en aquest cas contra els musulmans d'al-Àndalus, com podem visualitzar en la Taula 10, on hem reunit tots els motius al·legats per la monarquia en les cartes enviades a les viles en cadascun dels episodis fiscals analitzats. Així, al llarg de totes les peticions analitzades, comprovarem que les campanyes de conquesta territorial, com les de Sicília, Almeria o Sardenya, generaven sempre un increment de les peticions.

En aquest sentit, les demandes que hem localitzat durant el següent regnat, el de Pere el Gran, són molt més espaciades que en els moments finals de Jaume I, però les xifres exigides foren molt més altes, especialment en 1281 i 1284, en funció de les causes especialíssimes per les quals estigueren motivades. En primer lloc, ja en 1280 es demanà una redempció d'exèrcit –a causa de la revolta dels nobles catalans– que si bé generà unes peticions usuales per al conjunt de viles reials, incrementà la de la ciutat de València a una suma desconeguda fins aleshores, 100.000 s., que deixaren la quantitat total sol·licitada en 188.200 s. Però fou sobretot en 1281, al·legant l'eixugament dels deutes de Jaume I, el matrimoni d'una infanta i l'armada que es preparava per a la conquesta de Sicília –encara que públicament anara a Tunis–, quan les quanties requerides augmentaren exponencialment: 421.500 s., que després de remetre'n el 27,7%, quedaren en 285.000 s., més de 14.000 ll. D'igual manera, les peticions fetes en 1284, davant els greus problemes derivats de la conquesta siciliana, també foren desorbitades, fins a 540.000 s., encara que finalment aquell subsidi fou substituït pel pagament d'un monedatge incrementat, segons detallarem en el capítol tercer. I cal tenir en compte, a més a més, que, possiblement com a resultat de la política de senyorialització obligada pels propis deutes de la monarquia, els nuclis de reialenc que conformaven la base imposable havien disminuït per sota de la vintena, de manera que les xifres a pagar per cadascun d'ells eren encara més voluminoses.

²⁴⁰ BURNS, doc. 89 (26-III-1258).

Per la seua banda, les dues primeres exaccions d'Alfons el Liberal tornaren a ser altes – encara que no tant –, però els rendiments de cadascuna, després d'aplicar les remissions corresponents, degueren ser ben diferents: si bé en la petició de 1286 la suma requerida finalment era de 153.500 s., en la de 1287 voltava únicament els 60.000 s., en tant que la ciutat de València hi féu valer la franquesa de quèstia que havia aconseguit tot just l'any anterior. A més a més, cal destacar que, com havia passat anteriorment, la petició superior era la destinada a una campanya exterior, en aquest cas la conquesta de l'illa de Menorca. D'una altra banda, el final d'aquest regnat estigué caracteritzat, com desenvoluparem en el seu moment, per una sèrie de subsidis derivats de les Corts de Montsó de 1289, que en el cas de l'estament reial valencià es traduïren en la demanda de quantitats a cadascuna de les viles, novament molt altes, per damunt de les 11.000 ll., sense comptar l'aportació de la ciutat de València, que no coneixem. Ultra això, contràriament a les contribucions anteriors, en aquest darrer auxili no s'hi registraven a penes remissions –si més no en la relació fiscal de la cancelleria–, el que en teoria feia rendir el donatiu bastant més que les peticions usuals de quèstia, tot i que també cal tenir en compte que la seua recaptació era biennal.

Fos com fos, després d'aquella dècada de 1280 en què les peticions foren esporàdiques però de gran quantia, la de 1290, amb l'arribada de Jaume II, seguí una trajectòria inversa: les exaccions es produïren de forma gairebé anual, almenys entre 1292 i 1297 – i sempre per afers derivats de la conquesta siciliana –, però les sumes globals demanades al conjunt de les viles reials no sobrepassaven les 4.000 ll., tot basculant aproximadament entre els 50.000 s. i els 75.000 s. Aquelles xifres, però, s'incrementaven de forma considerable quan València era inclosa en les peticions, el que no succeïa sempre, segurament per la franquesa jurídica aconseguida uns anys abans. Amb tot, a partir de 1298 i fins a 1309 només trobem una sola petició de quèstia, una interrupció que, com veurem en el seu moment, està plenament justificada per la conjuntura política i fiscal d'aquells anys: en primer lloc, Jaume II estigué vora 15 mesos lluitant a Sicília contra el seu germà Frederic i, en tornar, s'inicià un cicle de Corts que al regne de València comportà la concessió d'un donatiu, vigent fins a 1308. Així, durant la seua recaptació els nuclis de reialenc quedaren exemptes del pagament de quèsties, tot i que en 1303 en reberen una petició, atès que el servei havia quedat suspès de forma temporal. Tanmateix, probablement pel mateix fet que el rei no pensava realitzar demandes a les viles reials durant aquell període concret, n'havia cedit moltes: cinc, i de les més importants (Morella, Alzira, Morvedre, Lliria, Dénia i Corbera), a la reina Blanca, i tres (Borriana, Gandia i Pego) a Constança Anna d'Hohenstaufen, l'antiga emperadriu de Bizanci refugiada a terres valencianes. A més a més, en el registre d'aquella petició s'hi anotaren per primera vegada –a banda d'un únic precedent de 1297– les franqueses temporals que gaudien alguns dels llocs, en aquest cas els de Borriana, Cullera i Biar.

En aquest sentit, fent un incís sobre el tractament de les exempcions de quèstia, podem dir que el comportament de la monarquia al regne de València era ben diferent al que practicava a Catalunya, on hem observat que es complien de forma estricta, a excepció feta de les peticions més importants com les de la conquesta d'Almeria o de Sardenya, que hem identificat com a «quèsties/subsidi». A terres valencianes, en canvi, en moltes ocasions el rei sol·licitava quèsties a viles que tenien franquesa, obviant-les en determinats casos o compensant aquell requeriment concret amb una pròrroga d'un any. Per exemple, com hem dit en l'apartat anterior, Dénia n'era jurídicament lliure des de l'època de Jaume I, però Jaume II els en demanà de manera sistemàtica –sense que tinguem notícia que no es cobrassen– fins que, ja a l'alçada de 1316, els registres de la

cancelleria començaren a anotar les ordres reials de cancel·lació de les peticions, en tant que, *per privilegium illustrissimi domini regi Iacobi, felicis recordacionis avi nostri, sunt franchi et immunes apportacione questie sive peyte*²⁴¹. Pel contrari, Alzira, que tenia una exempció temporal de 10 anys per unes inundacions patides en 1304, tributà amb la resta de viles durant aquell període, en 1309 i 1310 per la campanya d'Almeria i en 1312 i 1314 per les bodes de les infantes, encara que aquelles quatre contribucions generaren l'allargament de la franquesa durant quatre anys més. I com aquest darrer cas se'n produïren alguns altres, per exemple a Gandia, Pego, Vila-real o Xixona, de forma que, diversament al que hem fet en Catalunya, ací no podem distingir la caracterització d'unes peticions o altres en funció de l'observança de les franqueses. Aquest marcador, per tant, ha de quedar circumscrit en el cas valencià a la suma global de cada demanda fiscal.

Així les coses, tornant a la petició de 1303, entre franqueses i cessions vitalícies de nuclis reials l'exigència resultà escasíssima, uns 15.000 s. Tanmateix, en 1304 es reprengué el donatiu de Corts fins a 1308 i la següent exacció documentada, la de 1309, fou una redempció d'exèrcit, adreçada a la croada almerienca, per la qual cosa les quanties tornaren a pujar de manera important, doblant en el cas de la majoria de viles les demanades durant els primers temps de Jaume II. A més a més, en aquella ocasió hi documentem l'aportació dels llocs procedents del regne de Múrcia (Alacant, Elx, Guardamar i Oriola), que per la seua particular incorporació al territori valencià no estaven sotmesos al pagament de quèsties. Ultra això, la de 1309 fou la darrera contribució pagada per la ciutat de València mitjançant impostos directes abans de començar a recaptar majoritàriament els seus subsidis a través de cises; i, en aquest sentit, la quantitat abonada per la capital conformava novament un volum considerable respecte del total del reialenc: fins a un 32,7% dels 183.500 s. sol·licitats. D'altra banda, les dues peticions següents es destinaren al mateix afer, per tal de pagar l'enorme deute contret per l'expedició d'Almeria, com explicarem amb detall en l'epígraf corresponent. Així, la demanda de 1310 fou molt semblant, encara que en aquest cas la ciutat de València deixà d'aparèixer definitivament en les peticions registrades a la cancelleria, el que es veié compensat en certa manera per la inclusió de les viles provinents de l'orde del Temple. I en les següents exaccions, de 1311 a 1321, una vegada que havien passat els problemes urgents de dèficit, les sumes requerides al conjunt de nuclis reials – deixant de banda les comandes templeres, que pagaven entre 10.000 s. i 20.000 s.– es reduïren, oscil·lant entre els 60.000 s. i els 90.000 s. En tot cas, les peticions eren globalment superiors a les de la dècada de 1290, i això malgrat el descens progressiu de les viles contribuents, que en aquesta etapa arribaren a ser únicament 12, ja fos per l'atorgament de franqueses –per exemple, Alzira, Gandia, Montesa, Pego i Dénia en tenien en 1316– o per la concessió de violaris –els llocs de l'emperadriu Constança i la reina Blanca havien tornat als dominis del rei per la mort d'ambdues en 1307 i 1310, però Vila-real havia estat venuda al batlle del regne Bernat de Llibià cap a 1311, Lliria cedida a Violant de Grècia en 1314 i Corbera a l'infant Jaume en 1316.

Així, doncs, l'increment de les quantitats relatives comprovable durant la dècada de 1310 era possiblement conseqüència del mateix creixement de les comunitats urbanes, que havien començat els seus processos de colonització entorn de mig segle abans. Tanmateix, aquelles peticions encara augmentaren molt més amb les tres que es demanaren per tal d'organitzar i prolongar les campanyes de conquesta de Sardenya, entre 1322 i 1325. En aquest sentit, pel que fa a les viles reials, les sumes requerides superaren sempre els 150.000 s., bo i arribant als quasi 180.000 s., una xifra

²⁴¹ ACA, C, reg. 327, f. 210v (V-1316).

desconeguda des del notable subsidi de 1281, dirigit igualment a la invasió d'una illa mediterrània. No debades en aquestes quèsties es feia cas omís a la majoria de les exempcions fiscals concedides amb anterioritat, com, per exemple, en el cas de Vila-real, Dénia, Penàguila, Castalla i Biar. A més a més, en les demandes de 1322 i 1323 s'incloïa novament, com ja havia passat per a la conquesta d'Almeria, la contribució dels nuclis reials de la procuració d'Oriola, el que feia incrementar el total a recaptar. La de 1325, en canvi, era una mica menor, puix, d'una banda, aquests darrers llocs no s'hi afegien –ja que el seu auxili havia estat concedit durant diversos anys²⁴²– i, d'una altra banda, el cos de les viles contribuents havia disminuït a causa de les donacions reials de Pego, Dénia i Gandia a l'infant Pere, comte de Ribagorça.

Fet i fet, després d'aquell intens cicle d'exigències fiscals, les següents peticions es rebaixaren considerablement, no tant per la caiguda de la demanda global de la monarquia, que continuava superant els 200.000 s., sinó per l'increment de les remissions, que se situaren per sobre del 50%, bo i arribant al 70%. Tot plegat, aquesta particular evolució immediatament posterior a les campanyes de Sardenya convida a pensar, com ja hem vist per al cas català, que s'hi produïren canvis importants en la petició de quèsties, tal vegada per les possibles queixes formulades pels consells municipals. No debades les de 1326 i 1327 inclogueren la clàusula *causa cessante* i a penes un mes després de la darrera d'aquelles, Jaume II fixà les sumes que s'havien de requerir a les viles reials valencianes *quando questie imponentur*, un total de 116.000 s., que s'havien de reduir sempre a la meitat, fins als 58.000 s.²⁴³ Tanmateix, com també hem advertit per a Catalunya, la mort del rei molt poc després deixà aquella taxació sense vigència, en tant que els primers subsidis demanats per Alfons el Benigne s'adreçaren a la seua coronació en 1328 i el seu matrimoni en 1329, dues peticions fiscals que estigueren en l'origen del coronatge i el maridatge, tot motivant exigències novament altes, entre els 160.000 s. i els 200.000 s. No obstant això, les remissions superaren el 60% en ambdós casos i, de més a més, en 1329 foren concedides diverses franqueses a causa d'unes greus avingudes dels rius Túria i Xúquer²⁴⁴.

En qualsevol cas, aquelles peticions inicials del Benigne, que seguien el mecanisme tradicional de les quèsties anteriors, és a dir, la petició per a un afer determinat, la negociació individual amb cada vila, la remissió i la recaptació posterior, no continuarien a partir d'aleshores, contràriament al que passà al reialenc català, on hem vist que només a partir de la dècada de 1340 el tribut quedà progressivament estabilitzat en una quantitat anual. Al regne de València, en canvi, les Corts de 1329-1330 establiren per fur la fixació de la quèstia pagada per cada nucli reial, bo i seguint, a més a més, la taxació realitzada un parell d'anys abans per Jaume II, com es pot comprovar en la Taula 7, amb l'única excepció de Castelló de la Plana, que baixà dels 6.000 s. als 5.000 s.²⁴⁵ Tot plegat, la contribució de les 15 viles afectades quedava fixada en 60.000

²⁴² Vegeu: J.R. HINOJOSA i J.A. BARRIO, «Las sisas en la gobernación de Orihuela durante la baja Edad Media», *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), p. 538.

²⁴³ Per tant, les quantitats indicades per Jaume II eren el doble de les xifres que apareixen a la Taula 10 en la columna «Taxació de 1327», elaborada a partir de les dades contingudes a: ACA, C, reg. 329, f. 266r.

²⁴⁴ J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 96; R. SÁINZ DE LA MAZA, «Nuevos datos sobre las riadas del Turia y Júcar de 1328», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 57-2 (1981), p. 271-283.

²⁴⁵ J. MEY (ed.), *Fori regni Valentiae*, «Alfonsi primi», XXVII (24-X-1329): 'De temperament de questes': *A mellorament, creximent e relevació de les viles e lochs nostres del regne de València e dels habitants d'aquelles per lo present fur stablim que les viles e lochs nostres qui dejús se contenen ab aquells de lur contribució paguen per questa cascun any la meytat en la festa de sent Johan e l'altra meytat en la festa de Omnium Sanctorum les quantitats dejús scrites, ço és, Xàtiva huyt mil sous, Morella setze mil sous, Morvedre set mil sous, Algezira set mil sous, Castelló del camp de Borriana cinch mil*

s., als quals s'havia d'afegir la modesta aportació de 1.300 s. de Penàguila i Xixona, que no havien assistit a l'assemblea i reberen el privilegi de taxació una mica després, en 1331 i 1332 respectivament²⁴⁶. Tanmateix, una vegada fixat el tribut i tallada tota possibilitat de negociació, les quèsties, com a Catalunya en el seu moment, foren ràpidament alienades per la monarquia. Així, de la mateixa petició de 1330, la primera després de la taxació foral, no en foren demanats sinó 7.550 s., tot i que en aquest cas el motiu no era l'assignació de la pròpia quèstia, sinó la cessió completa de la majoria de viles –amb tots els seus drets– a altres membres de la casa reial, que les rebien de forma vitalícia: Morella, Xàtiva, Alzira, Morvedre i Castelló a la reina Elionor, Borriana a la vídua de Jaume II, Bocairent i Ontinyent a l'infant Ramon Berenguer i Corbera a l'infant Joan²⁴⁷.

De fet, aquesta fou la tònica dominant en totes les peticions posteriors, com es pot comprovar en la Taula 9, en què s'observa que en les de 1331 a 1335 únicament contribuïren 6 o 7 nuclis, amb unes quantitats que no sobrepassaren en cap cas els 10.000 s. En definitiva, la quèstia cloïa així un llarg cicle durant el qual havia estat un dels components cabdals de la fiscalitat reial directa i un dels principals mecanismes de negociació tributària entre la monarquia i les viles reials. No és casualitat, doncs, que aquelles mateixes Corts valencianes de 1329-1330 aprovaren la concessió d'un donatiu recaptat en tots els estaments del regne mitjançant l'establiment d'imposicions indirectes: començava una nova etapa basada en la negociació parlamentària i la fiscalitat indirecta. Això, tanmateix, tractarem d'explicar-ho en la segona part d'aquesta investigació.

Taula 10. Motius al·legats per a demanar quèsties a les universitats reials valencianes (1255-1335)

JAUME I	
1255 (nov.)	-
1259 (jul.)	-
1262 (oct.)	-
1272 (abr.)	-
1273 (març)	Auxili al rei de Castella, Alfons X (per la revolta de nobles castellans)
1274 (jul.)	Redempció d'exèrcit contra nobles catalans revoltats
1275 (març.)	-
1275 (des.)	Guerra contra els musulmans (campanya projectada a al-Andalus)
PERE EL GRAN	
1280 (maig)	Redempció d'exèrcit (contra nobles catalans revoltats)
1281 (nov.)	Deutes que deixà Jaume I, matrimoni d'una infanta i l'armada que es prepara (a Tunis i Sicília)

sous, Liria tres mil sous, Cullera dos mil sous, Ontinyén mil e cinchcents sous, Castellphabib mil sous, Alpon mil sous, Bocayrén huytcents sous, e Ademús setcents sous; enaxí que les dites questes sien ordinàries. E nós ne·ls nostres no·ls demane ne·ls puxam demanar majors quantitats sinó les dessús dites, salvant en los cases specificats e introduïts en dret per caussa necessària, los quals nos retenim. Les quantitats de Vila-real i Borriana foren fixades per una altra disposició d'aquelles mateixes Corts, quan aquestes hi aprovaren el reemplaçament del fur de Saragossa pel de València: *Ibidem*, «Alfonsi primi», 'Publicatio secunda' (10-I-1330).

²⁴⁶ ACA, C, reg. 543, f. 151r (IX-1331) i 179v (VII-1332).

²⁴⁷ ACA, C, reg. 543, f. 13r-15v (1330). D'altra banda, en el cas d'Alpont sí que fou assignada exclusivament la quèstia de 1.000 s. a Pere Ximén de Iranzo (*Ibidem*).

1284 (feb.)	Guerres imminents (per la qüestió de Sicília) i altres negocis
ALFONS EL LIBERAL	
1286 (set.)	Dificultats de l'inici del regnat d'Alfons el Liberal i negocis urgents (conquesta de Menorca)
1287 (oct.)	Guerra contra nobles aragonesos revoltats (la Unió)
1290 (set.)	Auxili concedit per totes les terres del rei (en el context de les Corts de Montsó de 1289)
JAUME II	
1292 (abr.)	Deutes que deixà Alfons el Liberal i despeses de la casa reial
1293 (gen.)	Armament de dos galeres contra els imminents atacs exteriors (per la qüestió de Sicília)
1294 (jul.)	Despeses de dos nuncis a la cúria romana per a negociar la pau (de la qüestió de Sicília)
1295 (jul.)	Continuació de les negociacions de pau a la cúria romana (per la qüestió de Sicília)
1297 (jul.)	Negocis per lloar Déu i l'Església, en augment de l'honor dels súbdits (unció del rei a la cúria romana)
1303 (ag.)	Defensa del regne de Múrcia
1309 (nov.)	Despeses de l'expedició contra Almeria
1311 (jul.)	Deutes de l'expedició contra Almeria
1312 (juny)	Dot de les infantes Maria i Constança
1314 (juny)	Dot de la infanta Isabel
1316 (març)	Matrimoni del rei amb Maria de Xipre
1317 (maig)	Dot de les infantes que es casaren
1318 (maig)	Compra del comtat d'Urgell
1319 (juny)	Redempció de les potestats del regne de Mallorca
1320 (set.)	Compra del comtat d'Urgell
1321 (nov.)	Diversos negocis
1322 (ag.)	Adquisició de Sardenya
1323 (nov.)	Continuació de l'adquisició de Sardenya
1325 (feb.)	Deutes per l'adquisició de Sardenya
1326 (març)	Diversos negocis
1327 (abr.)	Deutes per l'adquisició de Sardenya
ALFONS EL BENIGNE	
1327 (des.)	Deutes deixats per Jaume II i coronació del rei
1329 (gen.)	Matrimoni del rei amb Elionor de Castella
1330 (ag.)	Quèstia
1331 (set.)	Quèstia
1332 (juny)	Quèstia
1333 (juny)	Quèstia
1334 (juny)	Quèstia
1335 (juny)	Quèstia

1.5. La diversitat territorial dels principals tributs directes

Analitzades amb detall les propietats dels principals tributs directes imposats al reialenc dels diferents territoris de la Corona d'Aragó, s'observa una important diversitat atribuïble a les distintes situacions de partida de cada unitat política. Així, per exemple, la franquesa de censos i de tots els drets feudals que facultaven l'exigència recurrent de quantitats monetàries concedida als pobladors del regne de Mallorca el mateix any de la conquesta, en 1230, comportà que la periodicitat de les exaccions directes en les illes fos molt circumstancial. I, per això mateix, quan la monarquia tractà d'obtenir-hi diners hagué de recórrer a la negociació de privilegis compensatoris, tot confirmant cada vegada l'exempció primigènia que gaudien els habitants d'aquell regne.

A l'Aragó, en canvi, la situació de partida era ben diferent: les principals ciutats i viles eren franques de tributar des del segle XII o des de començaments de la centúria següent, mentre que la resta de viles i aldees mitjanes i petites estaven obligades a servir al rei amb el pagament anual de peites comunals. Ultra això, aquests tributs cobrats en el reialenc –possiblement originats en establiments censuals col·lectius– estaven assignats, si més no de forma parcial des de mitjan segle XIII, al pagament del sistema de cavalleries a través del qual la noblesa aragonesa rebia sumes monetàries de la monarquia a canvi del seu servei militar. Així, des de finals de l'època de Jaume I s'encetà una doble pugna per raó de les peites que finalitzà, després de la revolta de la Unió, a començaments del regnat de Jaume II. D'una banda, els nuclis reials tractaren de fixar-ne la quantitat, que fins llavors havia estat sotmesa a les peticions variables del monarca, i, d'una altra banda, els nobles provaren d'apropiar-se-les completament, objectius que tots dos assoliren durant la dècada de 1280, de manera que les peites reials aragoneses passaren a esdevenir una renda fixa, gestionada per les batllies locals i assignada als barons i cavallers del regne. Per tot això, primer les redempcions d'exèrcit i després els subsidis tingueren un paper important a l'hora d'extraure recursos addicionals del reialenc aragonès. Mitjançant la seua petició la monarquia aconseguia, per un costat, fer contribuir les ciutats franques i, per un altre costat, afegir quantitats a les que ja es pagaven anualment com a *pecha* a les viles peiteres. A més a més, aquelles exaccions no estaven compromeses d'antuvi amb les cavalleries, raó per la qual podien ser destinades directament on considerés l'administració reial. No obstant això, amb la destacada excepció de les viles i comunitats d'aldees de Daroca, Calataiud i Terol, l'existència de les peites anuals fixades suposà un important fre a la demanda de subsidis eventuais, de tal forma que el ritme de peticions a partir del regnat de Jaume II decaigué notablement.

Pel que fa a Catalunya, l'estat de coses de començaments del segle XIII diferia sensiblement. En aquest cas no existia una marcada distinció entre uns llocs reials francs i uns altres vilatans, sinó que almenys des de les primeries del regnat de Jaume I s'observa de manera general la consolidació del dret de la quèstia a tot el reialenc, és a dir, l'exigència ocasional de quantitats en funció de les diverses necessitats de la monarquia. En aquest sentit, al llarg de tot el període analitzat les quèsties, tot i que el rei tendia a sol·licitar-les anualment, eren demanades sense una regularitat clara, normalment en funció de certs motius conjunturals que en justificaven la petició, com ara una campanya militar, el casament d'un membre de la família reial, la compra de senyoriis o l'enviament d'ambaixades. A més a més, com que les seues quanties eren sempre negociades en cada lloc i recaptades per porters designats *ad hoc*, que les

ingressaven directament en les arques reials, les quèsties acompliren en certa manera el paper d'un subsidi negociat individualment amb cada vila, fins que anaren quedant progressivament fixades entre les dècades de 1320 i 1340, al temps que, de forma paral·lela, els auxilis monetaris passaren a ser objecte d'estipulació col·lectiva en Corts i parlaments. D'altra banda, atesa aquesta funció de la quèstia com a eina de negociació amb els nuclis reials, la redempció d'exèrcit quedà relegada a un paper secundari entre els tributs catalans, amb molta menor importància que no pas la que havia tingut al regne d'Aragó durant el segle XIII.

Finalment, en la situació de partida del regne de València la monarquia no volgué renunciar, com havia fet a Mallorca, ni als censos sobre les terres de reialenc –almenys en els nuclis mitjans i petits– ni al dret d'exigir quèsties a cadascuna de les viles reials. Tanmateix, prompte hagué de renunciar als primers mentre mantenia exclusivament les segones, amb una situació i unes característiques pràcticament idèntiques a les de les quèsties reials de Catalunya: ocasionalitat, justificació, variabilitat, negociabilitat i recaptació directa dels porters, fora del control de les batllies. Així mateix, com en el cas català, els primers intents de limitació no es donaren fins a finals del regnat de Jaume II, els quals desembocaren en 1329 en la definitiva fixació de la seua periodicitat –anual– i de la seua quantia –establerta en cada vila per un fur de Corts.

Així doncs, aquesta anàlisi dels principals tributs reials directes entre el segle XIII i el primer terç del XIV ha possibilitat que destriem clarament la diferent naturalesa de la *pecha* aragonesa, les quèsties catalanovalencianes, la redempció d'exèrcit i els subsidis negociats. Així, hem pogut aportar una mica de llum a diverses qüestions claus, com ara l'origen, les propietats i l'evolució d'aquestes exaccions, el que, tot plegat, ens ha permès conceptualitzar-les de forma més concreta i conèixer millor el seu paper dins de la hisenda reial de la Corona d'Aragó. A més a més, per al cas valencià hem examinat amb detall l'evolució del principal component de la fiscalitat reial directa durant aquell període, la quèstia, bo i deixant per als següents capítols l'estudi de les altres contribucions que els diferents reis demanaren al regne de València. D'aquesta manera, al llarg de la tesi anirem individualitzant tots els episodis de negociació fiscal que hi hem pogut documentar des de la conquesta fins a la dècada de 1360 per tal que, tot plegat, puguem oferir una visió més rica i profunda de l'evolució general que acabem d'observar. Així mateix, aquest estudi detallat també ens servirà per apropar-nos a les relacions polítiques entre la monarquia i els estaments, que constitueixen, de fet, l'altre gran objectiu de la investigació.

2. AL COMENÇAMENT TOTES LES DAMUNT DITES COSES FOREN DE NOSTRA SENYORIA. LA PREEMINÈNCIA DE LA MONARQUIA EN UN REGNE DE NOVA PLANTA

Com explicava el jurista xativí Tomàs Cerdà de Tallada en un discurs en favor dels drets reials al territori valencià poc després de l'expulsió dels moriscos, a començaments del segle XVII, la concepció de Jaume I en conquerir i fundar el regne de València havia estat la d'establir des d'un bon començament la sobirania reial sobre el conjunt del territori:

Por la dicha conquista y justa guerra adquirió el dicho rey don Jayme el directo dominio del dicho reyno y de todas las cosas, casa y tierras d'él, y lo dize el mesmo rey don Jayme en el fuero 6 «De iurisd. omn. iudi. ver.»: *Car al començament, dize, totes les damunt dites coses foren nostres, y de nostra senyoria, puix no vingueren per rahó de religió, ni de església, e per aquesta rahó deuen ésser dites e jutjades per tots temps de realench*¹.

I, efectivament, aquella disposició legal, original de les Costums de València, tractava d'imposar la jurisdicció reial sobre les altres, tot i que cal fer notar que en aquest cas només es referia a la de les persones eclesiàstiques, ja que parlava exclusivament dels judicis en què *lech o clergue o religió, de clergue o de religió se clamarà*. De fet, la disposició immediatament anterior en el text dels Furs donava poder als senyors de castells, viles, torres, alqueries i altres llocs per a jutjar les causes de les seues senyories, incloent també les que afectaven els que posseïen *per franch alou alguna heretat, o cases, o ortos, o vinyes, o altres possessions dins los térmens d'aquells*². No obstant això, en conjunt, el text legal de les Costums establia la primacia del rei com a senyor eminent de totes les terres del regne, ja que, d'una banda, ordenava l'obligatorietat de jurar els senyors de les torres, alqueries, castells i viles, i servir-los *en totes aquelles coses que e-l sagrament de feltat calladament e espressa són enteses*, mentre que, d'una altra banda, prohibia *que alcun hom del regne de València no regonega cases, ortos, honors, castels, viles, alqueries o alguna altra cosa del regne de València tener per alcun altre senyor o príncep*³. És a dir, tothom havia de servir els senyors corresponents i, alhora, tots aquests senyors havien de posseir les senyories en nom del rei, príncep i senyor de senyors.

Aquesta situació, acceptada de forma general per la noblesa mitjançant l'extensió del sistema feudovassallàtic durant els segles anteriors⁴, tingué en el cas valencià un límit ben clar: la voluntat reial de convertir les mateixes Costums, inicialment concedides a la capital, en dret general de tot el regne amb el nom de Furs de València. Aquesta intenció, declarada oficialment en les Corts de 1261, que establiren l'observança

¹ T. CERDÀ DE TALLADA, *Discurso del doctor Thomás Cerdán de Tallada... dirigido a la magestad cathólica, en beneficio y notable aumento del patrimonio y regalías que tanto importan*, València, c. 1612, f. 1r.

² P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., rúbr. XXXVII (*De jurisdicción, ço és, de poder de tots jutges, e de for covinent, ço és, de cort covinent*), 16 i 17.

³ *Ibidem*, rúbr. CXXVI (*De feltat e de sagrament de feltat*), 1; rúbr. LXXVII (*De dret de cosa que serà donada a cenç*), 1.

⁴ C. LALIENA, *La formación del estado feudal: Aragón y Navarra en la época de Pedro I*, Osca, 1996.

exclusiva i obligatòria en tot el territori dels furs concedits a la ciutat de València, fou rebutjada pels cavallers d'origen aragonès davant l'amenaça que suposava per a les seues pròpies prerrogatives senyorials, garantides per l'aplicació dels Furs d'Aragó en els seus dominis. De fet, com ha destacat Antoni Furió, la qüestió que *marcaria els primers anys de la història del país* seria el conflicte foral entre la monarquia i la noblesa aragonesa, una pugna per la implantació d'aquells dos ordenaments jurídics, que no es resolldria definitivament fins al regnat d'Alfons el Benigne, vora 70 anys després⁵.

En qualsevol cas, l'intent d'aplicació universal d'un ordenament legal clarament beneficiós per a la potestat reial, evidencia les aspiracions hegemòniques de la monarquia en el cas valencià, ja manifestades en la pròpia creació d'un regne de nova planta, lliure dels compromisos jurídics i polítics adquirits amb la noblesa de Catalunya i d'Aragó. Tanmateix, l'enfrontament amb els nobles aragonesos –majoritaris al territori valencià– i el propi recolzament de Jaume I en les viles reials del nou regne, configuraren una situació d'hostilitat latent que impedí una actuació mancomunada entre tots els estaments i el sobirà, ni en el plànol polític, mitjançant mecanismes com ara les Corts, ni en el plànol fiscal, en el qual el rei només pogué comptar amb recursos extrets fonamentalment del reialenc a través de diversos subsidis pagats en forma de quèsties, monedatges i donatius. D'aquesta forma, la preeminència de la monarquia en el procés de conquesta, fundació i repartiment dels senyorius i les terres del nou regne establí, com veurem, un punt de partida conflictiu, tot i que favorable al poder del rei i de les senyories reials, especialment la de la ciutat de València.

⁵ A. FURIÓ, *Història del País Valencià*, València, 1995, p. 70.

2.1. El regnat de Jaume I (1238-1276): el punt de partida

Segons va apuntar Pierre Guichard i posteriorment ha explicat amb força detall Josep Torró, el principal cavall de batalla del regnat de Jaume I a terres valencianes va ser la finalització de la conquesta de la societat andalusina ocupada entre 1233 i 1245 des de la frontera catalanoaragonesa fins a la línia meridional Biar-Busot, un territori que havia estat constituït en regne de València poc després de la presa de *Balansiyya* en 1238. En expressió de Torró va ser una *guerra de vint-i-cinc anys*, durant els quals la llarga resistència andalusina va ser finalment desactivada a través del procés d'immigració i colonització cristiana del territori promogut activament i dirigit per la monarquia i els magnats conqueridors. L'aixafament de l'efímer alçament de les aljames en 1276-1277 va suposar la confirmació definitiva del trencament de la capacitat de reacció dels andalusins, vençuts i articulats a partir de llavors en les estructures colonials del nou sistema feudal desplegat sobre el regne⁶.

Altrament, a nivell general de la Corona, l'actuació política del rei vingué marcada per molts diversos afers, sempre lligats a les funcions bàsiques de les monarquies feudals: la guerra i l'eixamplament i intensificació del seu poder. Així, Jaume I encapçalà contínues campanyes militars cap a l'interior, contra aquells que no es plegaven al seu control, i cap a l'exterior, per adquirir territoris que generaren noves fonts de renda i poder. Aquesta mobilització bèl·lica constituí el principal motiu pel qual el rei necessità de constants ingressos monetaris, que trobaren en la fiscalitat reial el seu flux de canalització essencial. Per això, tractarem de resseguir els diversos afers militars de la monarquia amb la finalitat d'observar la seua relació amb l'evolució dels mecanismes d'extracció de recursos fiscals. Alhora, com acabem d'explicar, el regnat de Jaume I al regne de València també fou el punt de partida del procés d'extensió de la sobirania reial i de construcció de la cosa pública i la fiscalitat general que estudiem en aquest treball. En conseqüència, vehicularem l'exposició atenent a totes aquestes qüestions, bo i dividint el capítol en cinc etapes.

En primer lloc, des de la conquesta de València i la promulgació de les Costums cap a 1238 fins a la conversió d'aquestes en Furs en 1261, estudiarem succintament les poques peticions documentables a la cancelleria reial per al cas valencià. A continuació, tractarem d'explicar amb cert detall les implicacions dels ordenaments i el donatiu de les Corts d'aquell mateix any de 1261 i del que comportava a la pràctica el conflicte entre els furs aragonesos i els valencians dins del regne de València. Tot seguit, entrarem a fons en el mode de finançament de la campanya contra els andalusins de Múrcia en 1265-1266, que en el territori de valencià comportà un important episodi de negociació politicofiscal, tot donant peu al naixement de l'impost del monedatge i a la concessió de destacats privilegis per a l'estament reial. D'una altra banda, en el quart epígraf, farem algunes poques consideracions sobre els subsidis demanats per Jaume I per organitzar la seua frustrada croada a Ultramar i ens centrarem en les Corts de 1271, que incidiren en diverses qüestions cabdals al territori valencià, com ara el procés de colonització i la qüestió foral, alhora que concediren un donatiu basat en el pagament ampliat d'un monedatge. Finalment, abordarem els darrers cinc anys del regnat, farcits

⁶ P. GUICHARD, «La conquista militar y la estructuración política del Reino», *Nuestra historia*, València, 1980, tom 3, p. 13-43; J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 45-72 i 239-249.

de guerres amb la noblesa de la Corona i culminats per la revolta andalusina del regne de València, enmig de la qual trobà la mort el mateix Jaume I.

2.1.1. De les Costums als Furs de València i les primeres peticions fiscals (1238-1261)

L'endemà de la presa de València, tal vegada abans d'acabar l'any 1238, Jaume I promulgà les Costums, un extens ordenament per a la nova ciutat cristiana preparat possiblement pel jurista Pere Albert⁷. El text legal, a més a més, constituïa jurídicament el nou regne de València, ja que delimitava les seues fronteres i establia en el seu pròleg la intenció que aquelles *costumes* fossen vàlides *en aquesta reyal ciutat de València e en tot lo regne*. De fet, es prohibia expressament l'aplicació de qualsevol altra normativa en qualsevol altra part del regne:

Vedam, donchs, que nengunes altres costumes en la ciutat ho en alcun loch del terme altre del regne de València, en alcuna cosa no agen loch; mas per aquestes costumes la cort e ls jutges degen los pleys jutjar e determenar⁸.

Aquella intenció d'establir les noves Costums com a llei de tot el regne contrastava fortament amb la pròpia actuació del rei abans de la conquesta de la ciutat de València, ja que en 1235 i 1237 ell mateix havia poblat les viles de Borriana i Almassora a fur de Saragossa⁹. La nova estratègia era ben diferent i passava per estendre el corpus legal concedit a la capital, ben favorable a la senyoria reial. Tanmateix, aquest canvi d'intencions es veuria entebancat pel mateix procés de conquesta i colonització, en tant que la monarquia havia de compartir el territori amb altres senyories feudals que establien els nous colons a través d'ordenaments jurídics diferents, com els mateixos furs d'origen aragonès, els Costums de Lleida o els Usatges de Barcelona¹⁰. No obstant això, si més no les aspiracions de la monarquia es veieren ratificades en el reialenc a través del progressiu poblament dels seus propis dominis a costum o fur de València. De fet, com s'afirmava en la carta de població de Dénia d'abril de 1245: *consuetudines civitatis Valencie ad unamquamque villam et castrum Valencie regni statuhimus extendendas*¹¹.

L'any immediatament anterior a aquella carta havien capitulat els principals llocs forts del territori establert en el tractat d'Almirra, signat en 1244 amb l'infant de Castella per tal d'acabar amb les disputes frontereres per les terres andalusines. Així, als ulls de la crònica de Jaume I els acords amb els caïds de Xàtiva, Dénia i Biar havien suposat la fi de la conquesta –*així haguem-ho tot*¹²–, encara que com ha fet notar Josep Torró *la data que comptava per als andalusins era la del lliurament efectiu del lloc i no la dels*

⁷ Modernament, Pedro López Elum ha estat el primer a proposar raonadament aquesta datació, que també ha defensat Vicent Garcia Edo: P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 40 i s.; V. GARCIA EDO, «Estudi històric-jurídic», a A. Garcia Sanz i V. Garcia Edo, *Furs de València*, cit., p. 27-29. Sobre l'autoria de les Costums, vegeu: A. GARCIA SANZ, «El jurista Pere Albert i la seva obra», *Estudis històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 14 (1996), p. 7-38.

⁸ A. GARCIA SANZ i V. GARCIA EDO, *Furs de València*, cit., «Pròleg».

⁹ J.V. GÓMEZ BAYARRI, «Cartas pueblas valencianas concedidas a fueros aragoneses», *Aragón en la Edad Media*, 20 (2008), p. 396-397. Posteriorment, el rei també donaria el fur de Saragossa a Vila-real, fundada en 1274, però això era conseqüència del fet que el nou enclavament es formava mitjançant la segregació d'una part del terme municipal de la pròpia Borriana.

¹⁰ A. FURIÓ, *Història del País Valencià*, cit., p. 68.

¹¹ E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., doc. 63 (9-IV-1245).

¹² *Llibre dels fets*, 360.

*pactes*¹³. En qualsevol cas, en juny de 1245 el rei partí efectivament cap a terres catalanoaragoneses, abandonant el regne de València, on havia restat de forma ininterrompuda el darrer any. A començaments de 1246 regressà a terres valencianes, en les quals, després d'un viatge a Montpeller, tornà a passar els mesos d'estiu: el juliol estigué a Xàtiva i l'agost a València¹⁴, on potser llavors ordenà el pagament d'una quèstia, puix a penes tres mesos després, ja des de Saragossa, atorgà un privilegi a la ciutat en què establí que tots els nobles, clergues i religiosos, malgrat la seua condició, haguessen de contribuir en cadascuna de les quèsties, redempcions d'exèrcit, serveis i imposicions reials o veïnals pagades a València, així com també ho farien els que foren ciutadans per aquelles cases i heretats que hagueren adquirit de nobles i eclesiàstics¹⁵.

Aquest privilegi de finals de 1246 constitueix la primera referència concreta a una quèstia que hem documentat en el regne de València i sembla probable que la seua concessió fóra motivada pels problemes de repartiment d'una talla exigida poc abans, possiblement quan el rei estava en la urbs. A més a més, potser caldria posar en relació aquest precoç pagament pecuniari de la ciutat amb l'inici de l'encunyament d'una nova moneda, el «reial de València», que havia de circular al regne en exclusivitat a partir de maig de 1247, quan probablement s'acabava de finalitzar la recaptació d'aquella primerenca exacció. Contràriament, Josep Torró sembla vincular la posada en circulació de la nova moneda a l'establiment general dels censos de 10 s. per jovada¹⁶, però, com hem vist, aquests només començaren a imposar-se de forma massiva a partir de la segona onada colonitzadora iniciada en 1248, després del decret d'expulsió dels musulmans del regne –que difícilment Jaume I podia preveure amb quasi un any d'antelació. Per tant, és probable que també hi influïren altres factors, com ara els mateixos avantatges de comptar amb una moneda exclusivament dependent del poder reial o el potencial fiscal de la ciutat de València, sotmesa ja al pagament de quèsties. Per exemple, en contrast amb aquesta situació, la colonització de Mallorca no generà la creació d'una nova moneda, el que podria estar en relació amb la franquesa de quèstia primigènia de la ciutat; contràriament, el territori mallorquí quedà dins de l'àmbit de la moneda valenciana a partir de la creació d'aquesta fins a 1301, moment en què el rei privatiu Jaume II creà el «reial de Mallorca», precisament en el marc d'un pla global per augmentar els ingressos de la monarquia a través de la racionalització de les fonts de renda i l'establiment d'un primer sistema fiscal regular basat en l'impost del morabati¹⁷.

En qualsevol cas, tornant a Jaume I, aquest passà el temps que transcorregué entre el privilegi que regulava parcialment les quèsties de la ciutat de València i la creació de la nova moneda valenciana a terres d'Aragó, on encetà un cicle, de 1246 a 1251, marcat per les reformes en la codificació jurídica dels seus regnes i la insurrecció andalusina d'al-Azraq. En primer lloc, la Cort finalitzada a Osca en gener de 1247 procedí a la selecció, modificació i compilació dels Furs d'Aragó, que quedaren recollits en l'obra del conseller reial Vidal de Vilanova, bisbe d'aquella ciutat¹⁸. Posteriorment, després de

¹³ J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 54.

¹⁴ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, (1918), Barcelona, 2004, p. 167-173 i 177-180.

¹⁵ *Liber privilegiorum*, doc. 23 (22-XI-1246).

¹⁶ J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita* al regne de València», cit., p. 470: *A banda del factor precipitant que pogué representar la insurrecció andalusina i encetada en la tardor de 1247, la immediatesa cronològica dóna motius per a pensar que la posada en circulació dels reials anava dirigida a l'establiment d'aquesta o semblants formes de renda.*

¹⁷ R. SOTO, «Drets reials, renda feudal i circulació monetària a Mallorca al segle XIII», cit.

¹⁸ P. SAVALL i S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de Corte del reino de Aragón*, cit., p. VII: *Verum ut actiones nostrae condiantur maturius et fori Aragonum addendo, detrahendo, supplendo, exponendove necessario, vel utiliter corrigantur in urbe nostra Oscensi generalem curiam duximus inducendam.*

fer una breu estada a València, on promulgà la creació de la nova moneda, rebé notícies a Calataiud de les primeres operacions militars d'al-Azraq, fet pel qual tornà ràpidament a terres valencianes durant la tardor¹⁹. Aquell cabdill andalusí havia acordat retre en 1248 un bon nombre de castells de les muntanyes del sud del nou regne valencià –entre les viles cristianes de Cocentaina i Dénia–, que encara restaven sota el seu control com a visir. Tanmateix, es negà a fer-ho, de manera que, com explica Josep Torró, les seues hostilitats representaven la prossecució de la resistència a la conquesta més que no pas una revolta en un territori completament subjugat²⁰.

En aquell context de contesa bèl·lica, Jaume I passà dos anys seguits, d'octubre de 1247 a setembre de 1249, en terres valencianes, temps durant el qual endegà l'autèntica colonització de les noves terres adquirides, decretant l'expulsió de tots els musulmans del regne i repartint entre immigrants cristians les terres d'aquells que no es van alçar en armes i van eixir per Villena, uns cent mil segons el *Llibre dels fets*²¹. Així, per tal de combatre al-Azraq, qui obtingué inicialment importants victòries militars, reforçat pels andalusins que van reaccionar contra el decret d'expulsió, el rei demanà l'ajuda monetària de les seues viles i dels senyors eclesiàstics catalanoaragonesos, com es comprova en diverses referències coetànies: l'autorització als consellers de Jaca a fer contribuir tots els seus veïns en les redempcions d'exèrcit, la promesa a Perpinyà de no fer tancar els seus obradors pel pagament de quèsties i altres serveis reials, o les missives pontifícies demanant als fidels cristians l'allistament en la host reial i el seu auxili mitjançant subsidis, així com la concessió al monarca de la vigèsima destinada a les croades durant tres anys²².

Finalment, després que fos malbaratat el setge andalusí del castell de Benicadell per controlar el pas del port de Cocentaina, segurament en 1249, Jaume I pactà una treva anual per Pasqua amb al-Azraq, ja que com s'afirma en la seua crònica a partir de llavors *fo baxat lo poder dels sarrains*²³. Aquest període de cessament dels enfrontaments permeté al rei passar la tardor a Aragó i l'hivern al nord del regne, a Morella, on possiblement, com ha exposat Pedro López Elum, es procedí a una reforma de les Costums de València en gener de 1250, en consonància amb la recent compilació dels Furs d'Aragó de 1247. Desconeixem si s'arribaren a celebrar el que podríem qualificar com a Corts en la vila morellana, però és segur que hi eren presents els principals prelats valencians i alguns dels nobles més importants. Fos com fos, sembla que en aquella reunió foren incorporats a les Costums tots els privilegis que s'havien anat concedint particularment a la ciutat València després de la publicació d'aquelles en 1238; a més a més, a partir d'aleshores la documentació reial passà a designar-les amb el nom de «Furs i Costums» o simplement «Furs», de la mateixa manera que el càrrec del «cúria» passà a denominar-se «justícia». Veiem, per tant, una aragonesització dels termes emprats i, alhora, una renovació del text jurídic, segurament per tal de fer-lo aplicable, amb les prerrogatives de la ciutat de València, a totes les viles de reialenc que ara havien de prendre més força després de la gran expulsió de musulmans i l'onada colonitzadora de 1248-1249. Així doncs, mitjançant la possible celebració d'una assemblea de Morella en 1250 i una nova denominació com a Furs de València, sembla

¹⁹ *Llibre dels fets*, cap. 361.

²⁰ J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 60.

²¹ *Llibre dels fets*, cap. 368-369.

²² F.J. MIQUEL, *Regesta de Letras Pontificias del Archivo de la Corona de Aragón*, cit., docs. 154 (12-XI-1248), 155 (13-XI-1248) i 157 (25-I-1249).

²³ *Llibre dels fets*, 372.

que les Costums aprofundiren el seu caràcter general i passaren de tenir un caràcter inicialment municipal a un de més general, aplicable almenys a tot el reialenc²⁴.

Altrament, arribant a la fi de la treva amb al-Azraq pel març de 1250, tornem a documentar lletres pontifícies exhortant els ordres militars i els bisbes de la Corona a prestar ajuda militar i pecuniària al rei en la guerra contra els musulmans del regne de València²⁵. Les hostilitats es reprengueren després del «fet de Rugat», en el qual Jaume I hauria pogut morir després que al-Azraq li tendís un emboscada nocturna fent-lo creure que estava disposat a fer-se cristià. Amb tot, a partir de llavors l'oposició andalusina s'afeblí encara més: els nuclis que s'havien alçat al nord del regne després del decret d'expulsió capitularen i la resistència, a través de negociacions diplomàtiques i la signatura de treves anuals, només es mantingué en el reducte meridional d'al-Azraq. No obstant això, no seria fins a 1258 que es dugué a terme la campanya militar que culminà amb l'expulsió del cabdill musulmà i el retiment dels darrers caïds resistents de la zona²⁶.

En conseqüència, des de l'estiu de 1250 fins a l'hivern de 1251 Jaume I estigué fora del regne valencià, temps que aprofità, entre d'altres coses, per culminar el cicle de reformes jurídiques que havia encetat en 1246. Així, en la Cort catalana celebrada a Barcelona a principis de 1251 es prohibí recórrer a les lleis romanes, gòtiques i decretals, de manera que únicament es podria jutjar mitjançant els Usatges de Barcelona, per la qual cosa sembla que també Pere Albert –quí, com hem vist, potser ja havia elaborat les Costums de València– rebé l'encàrrec de redactar les *Commemoracions*²⁷. Aquestes intentaven conciliar els Usatges amb les Costums de Catalunya, bo i afirmant el poder del sobirà sobre tot el territori català mitjançant l'elevació de la figura del *princeps terrae* a una centralitat suprema²⁸. Tot plegat, doncs, entre 1246 i 1251 el rei procedí a reformar els ordenaments d'Aragó, València i Catalunya, a través de codificacions jurídiques que tractaven de legitimar, consolidar i estendre la seua pròpia sobirania.

Ja en 1252 Jaume I regressà al territori valencià, on passà els quatre primers mesos de l'any, temps durant el qual segurament realitzà una nova demanada a la ciutat de València per sou i per lliura, com es pot inferir de tres privilegis que regularen el pagament de qualsevol talla de repartició. En primer lloc, en febrer de 1252 trobem una detallada ordenació sobre la forma de contribució dels habitants de la urbs en els serveis i despeses reials i veïnals, segons la qual havien de fer-ho tots els que posseïssin béns de reialenc, inclosos els nobles i eclesiàstics que n'hagueren adquirit de ciutadans –però no pels donats pel monarca– i tots els oficials reials, per *solidum et libram*. Així, el pagament es distribuïria proporcionalment entre tots els contribuents en funció de la taxació –secreta per al rei– feta per dos o més homes de cada parròquia triats pels prohoms de la ciutat, pagant el doble pels béns mobles que pels immobles.²⁹

²⁴ P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 50-59.

²⁵ F.J. MIQUEL, *Regesta de Letras Pontificias del Archivo de la Corona de Aragón*, cit., docs. 161 (18-III-1250), 164 (28-III-1250) i 165 (28-III-1250). En setembre d'aquell any també hi trobem l'ordre a Vilagrassa de contribuir en les quèsties de Tàrraga quan aquestes es demanassen; HUICI/CABANES, doc. 549 (13-IX-1250).

²⁶ J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 63-68.

²⁷ G. GONZALVO (ed.), *Las constituciones de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, cit., doc. 29, III.

²⁸ E. FERRAN, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions*, Barcelona, 2006. L'autoria de Pere Albert no ha pogut estar confirmada plenament per Elisabet Ferran, que hi ha dedicat la seua tesi doctoral.

²⁹ *Liber privilegiorum*, doc. 46 (22-II-1252)

Com hem vist en el capítol anterior, segons Josep Torró aquesta ordenació anul·laria *de facto* els censos de 10 s. sobre jorada, *instaurant* el cobrament de peites anuals com a forma de renda reial sobre la terra al regne de València; tanmateix, pensem que el privilegi, que ni tan sols feia referència als mots «peita» o «quèstia», simplement responia a la necessitat de regular les talles fetes per tal de pagar serveis reials i veïnals, tot especificant qui hi havia de contribuir i com s'havia de procedir a la taxació i la recaptació. De fet, la prova clara que segurament l'ordenació responia a la conjuntura d'una exacció puntual és que, a penes dos mesos després, altres dos privilegis la modificaren i concretaren: d'una banda, els nobles hi quedaven exempts per totes les heretats i cases que tenien llavors a la ciutat i el terme de València –tinguessen l'origen que tinguessen– però s'establia que en endavant no en compraren més, i, d'una altra banda, els residents en les alqueries del terme que eren propietat de ciutadans no havien de contribuir per les heretats i possessions que tenien per aquells, encara que ho haurien de fer pels béns mobles i semovents o per les heretats i possessions que no tenien pels seus senyors³⁰. Així doncs, sembla clar que immediatament abans o després de la regulació de febrer de 1252 es procedí al repartiment d'alguna talla la qual provocà les queixes dels homes establerts en les alqueries i especialment dels nobles, que ja havien estat obligats a pagar en les quèsties i serveis reials i veïnals segons el privilegi de 1246, però que ara aconseguiren restar exempts a proposició particular seua, com especifica el mateix privilegi³¹.

Entre altres coses, la presència del rei a València en 1252 es devia segurament a la resistència presentada encara per al-Azraq, una de les quèstions que polaritzarien els afers militars de Jaume I fins a 1258, juntament amb d'altres com ara el conflicte amb el vescomte de Cardona pel comtat d'Urgell i, molt especialment, la pugna amb Castella per la influència en el regne de Navarra³². En primer lloc, la disputa amb el noble potser va ser la causant de les primeres peites documentades a la cancelleria reial, demanades a les viles aragoneses en febrer de 1253, moment que coincideix amb una missiva reial a altres nobles catalans promentent no fer les paus amb Ramon de Cardona³³ i segurament amb una convocatòria d'exèrcit a les viles i feudataris catalans, sense data però que antecedeix en els registres cancellerescos la petició de peita a Aragó, és a dir, és possible que als catalans se'ls convocara a la lluita oberta amb el vescomte mentre que dels aragonesos s'exigira una ajuda monetària.

Per la seua banda, els successos de Navarra començaren a la mort de Teobald I de Xampanya en juliol de 1253, després de la qual l'infant aragonès Alfons signà un tractat de defensa recíproca contra Castella amb la vídua regent Margarida, alhora que Jaume I aconseguia una treva anual d'Alfons X el Savi. El pacte amb Navarra va ser ratificat en abril de 1254 a la pujada al tron de Teobald II i, molt poc després, el rei es traslladà a terres valencianes per combatre els musulmans d'al-Azraq, qui, al temps, s'oferí al rei castellà *a caçar castells del rey d'Aragó*³⁴. A la finalització de la treva castellanoaragonesa, en setembre de 1254, Alfons X mobilitzà les seues tropes a la frontera navarresa irat pel tractat que un dels seus tradicionals aliats a la zona, l'important senyor biscaí Diego López de Haro, acabava de signar amb Jaume I, qui desplaçà el seu exèrcit cap a Estella, tot i que finalment no es trencaren les hostilitats.

³⁰ *Liber privilegiorum*, docs. 50 (7-IV-1252) i 51 (10-IV-1252).

³¹ *Liber privilegiorum*, doc. 50 (7-IV-1252): *Super petitionibus empconum et debitis persolvendis, quas nobis milites civitatis et regni Valencie proposuerunt, habito nobilium Cathalonie et Aragonie consilio*.

³² Per a tots aquests fets, vegeu: J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, cit., p. 411-419.

³³ HUICI/CABANES, doc. 602 (II-1253).

³⁴ *Llibre dels fets*, 377.

En aquest context no coneixem cap convocatòria reial d'host, però sí que sabem que durant aquell any el rei cobrà monedatges tant als dominis reials on corria la moneda barcelonesa³⁵ –sembla que el darrer que cobraria– com als de moneda jaquesa, si més no a la ciutat de Lleida, on s'avançà tres anys el seu pagament que es vindria fent septennialment des de la Cort aragonesa de 1236³⁶.

Al llarg de l'any següent, 1255, Jaume I atragué a importants nobles castellans i biscaïns que, juntament amb la regent de Navarra, prepararen un atac coordinat contra Castella durant la tardor. L'infant castellà Enric trencà les hostilitats pel sud, per Morón, el mes d'octubre, la reina Margarida realitzà alguns atacs pel nord per tractar de recuperar els territoris bascos incorporats a Castella, mentre que el rei Jaume havia de pressionar per l'est, per la frontera de Tarassona i Tudela, encara que finalment no ho féu, sinó que romangué a Calataiud fins que es moderà la tensió i en març de 1256 tingué vistes en Sòria amb Alfons X per signar un tractat de pau. No obstant això, la mobilització militar tornà a motivar la petició d'exaccions al reialenc, en aquest cas al llarg de tota la Corona; així, entre setembre i novembre de 1255, des de la frontera aragonesa amb Castella, Jaume I demanà peites i quèsties a les viles aragoneses, catalanes i valencianes³⁷. I encara en abril de 1256 el rei reconeixia haver rebut subsidis també dels senyors eclesiàstics catalans, en concret 12.000 s. del bisbat i el capítol de Barcelona *in subsidium indigenciie et expensarum quas oportuit nos facere pro guerra regis Castelle et variis negociis nostris*³⁸.

Finalment, en agost de 1257, després que el vescomte de Narbona, aliat d'Alfons X, desafiés Jaume I a principis d'any, la pau de Sòria fou confirmada i el rei navarrès reconegué el vassallatge a Castella. D'altra banda, durant aquell mateix any també es demanaren peites i quèsties, si més no a Aragó pel mes de març *pro redemptione exercitu* i a Catalunya pel novembre, tot i que desconeixem si estaven vinculades a cap campanya militar concreta³⁹. Del regne de València no ha quedat cap rastre documental de possibles peticions de quèstia, encara que es produí l'assignació d'un deute sobre les

³⁵ En febrer de 1254 el rei disposà la continuació de la moneda barcelonesa durant sa vida i prometé mantenir-la sense innovacions durant deu anys. Poc després, en maig, dues cartes d'immunitat informen dels subsidis pagats per les ciutats de Perpinyà i de Barcelona; HUICI/CABANES, doc. 648 (17-V-1254): *pro urgentissimis necessitatibus nostris et ad maximam instanciam precum nostrarum, et non ex debito... et propter confirmationem monete, fecistis nobis vestrum subsidium per formam solidi et libre.*

³⁶ En octubre de 1254 el rei reconeixia el pagament del monedatge pagat per Lleida, confirmant que s'havia exigit tres anys abans de la data que pertocava: J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 242-243.

³⁷ ACA, C, reg. 8, f. 16r-24v. A més a més, segurament en estreta relació amb aquesta petició, es concedí coetàniament l'autorització als paers i la universitat de Lleida per fer contribuir tots els veïns en les exaccions reials i veïnals (HUICI/CABANES, doc. 689 (3-XI-1255)).

³⁸ HUICI/CABANES, doc. 710 (8-VI-1256): *Recognoscimus [al bisbe i el capítol de Barcelona] quod gratis, sponte et ex mera liberalitate et absque aliqua exaccione, precibus, monicione vel petitione nostra dedistis nobis duodecim m. s. b. in subsidium indigenciie et expensarum quas oportuit nos facere pro guerra regis Castelle et variis negociis nostris, in hunc, videlicet, modum quod si contingat quod archiepiscopus Terrachone una cum episcopis provincie Terrachone nobis aliquod subsidium faciat, istud donum et servicium quod nunc nobis ex mera liberalitate facitis, recompensetur vobis et ecclesie vestre in partem, quam tunc vos, ecclesia et episcopatus vester nobis daturi essetis et in solum recipiatur et quod per hanc gratiam quam nunc nobis facitis vobis, ecclesie vestre et episcopati vestro nullum preiudicium in posterum generetur.*

³⁹ ACA, C, reg. 8, f. 27v. La petició de quèstia a les viles catalanes fou succeïda per un seguit d'ordres i regulacions sobre el seu pagament: es fixà la quèstia de Copons, Montfalcó i Viciano mentre la tingués Berenguer de Cardona (HUICI/CABANES, doc. 839 (14-XI-1257)) i s'establí el seu pagament per sou i lliura (*Ibidem*, doc. 854 (25-XI-1257)), així com també en Caldes de Montbui (*Ibidem*, doc. 885 (19-XII-1257)), es tornà a manar la contribució comuna de Vilagrassa i Tàrraga (*Ibidem*, doc. 844 (17-XI-1257)) i s'enfranquí a L'Arbós per un any (*Ibidem*, doc. 853 (25-XI-1257)).

peites i cenes d'Ontinyent i Albaida, el que potser indica un pagament proper⁴⁰. Tot seguit, ja en 1258, Jaume I escometé la darrera campanya per acabar amb la resistència d'al-Azraq i sotmetre els darrers andalusins que no havien capitulat encara a terres valencianes. Així, si més no des de febrer, el rei portà endavant els preparatius militars que culminaren en maig amb el retiment dels castells de Pego, Planes, Castell i Alcalà, i, en darrer lloc, el de Gallinera, on estava al-Azraq, que fou desterrat del regne⁴¹.

Uns pocs mesos després, a començaments de 1259, el comte d'Urgell i el vescomte de Cardona trameteren cartes de desnaturalització a Jaume I iniciant una etapa de plets i lluites fins a l'estiu de 1260⁴². Així, pel juliol del primer any, veiem el rei a Ogern fent exèrcit contra els nobles, precisament en el mateix moment en què imposa quèsties a les viles catalanes i valencianes⁴³. De forma anàloga, entre març i abril de 1260, amb el rei entre Tarassona i Lleida tenint guerres contra el comte d'Urgell, s'adverteix novament la petició de peites, en aquest cas al reialenc aragonès i català⁴⁴, així com l'exigència de subsidis *in expensarum guerre Catalonie* a les universitats de Tarragona i Tortosa, *sicut illud nobis faciunt clerici et ordines ac alii homines terre nostre*⁴⁵. Finalment, sembla que el conflicte arribà a la seua conclusió amb la signatura de paus amb el comte d'Urgell cap a juliol de 1260,⁴⁶ moment en el qual s'obria un altre front d'interès per a la monarquia amb la signatura de l'acord matrimonial de l'infant Pere.

A començaments de 1260 havia mort el primogènit Alfons, per la qual cosa Pere es presentava ara com l'hereu de Catalunya, Aragó i València, enfortint la seua posició a l'hora d'entaular matrimoni. De fet, al poc d'aquella mort s'havien iniciat els contactes per casar-lo amb Constança de Sicília, una situació que posava la casa aragonesa al costat dels gibel·lins i en franca oposició a la senyoria pontifícia. Potser per això, per buscar el favor papal, immediatament després de l'acord amb els ambaixadors sicilians, veiem Jaume I recaptant diners per una expedició a Terra Santa contra el poble tàrtar, en aquest cas encunyant 15.000 marcs d'argent de nova moneda jaquesa⁴⁷. Tanmateix,

⁴⁰ BURNS, doc. 40 (25-IX-1257). Trobem una altra assignació sobre les primeres peites imposades als cristians i musulmans del regne a principis de 1258 (*Ibidem*, doc. 71 (10-II-1258)).

⁴¹ J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 66-68. Pareix que en setembre de 1258 el rei demanà una peita a les viles aragoneses: ACA, C, reg. 8, f. 36v-39v. No obstant això, l'any no figura en la documentació, i la petició potser podria correspondre a 1259, tal vegada vinculada a la guerra d'Urgell.

⁴² J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, cit., p. 486-487.

⁴³ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 288-289. Novament, la imposició d'una quèstia generà una acumulació d'ordres i assignacions en els mesos immediatament posteriors: s'ordenà al porter Ramon Elies que pagués 2.000 morabatins a l'abat del monestir aragonès de Casbas dels diners recaptats de la redempció del servei de la host al regne de València (*Ibidem*, p. 292 (13-IX-1259)), s'assignaren als homes d'Alpont 2.000 s. sobre la peita de Lliria per tal de reparar els murs de la vila (BURNS, doc. 259 (20-IX-1259)), s'enfranquiren totes les heretats i possessions d'Arnau de Romaní a la ciutat i terme de València de contribuir *in questiis et regalibus exaccionibus* (*Ibidem*, docs. 261 i 262 (2-X-1259)), i es concedí als cavallers i infançons pobladors del regne de València que els cristians i musulmans de les seues possessions no hagueren de pagar res per les heretats que treballaven pels seus senyors *ratione peite aut cuiuslibet alterius exaccionis regalis*, encara que restaven obligats per allò que tenien de *realencho, pro quo nobis servire teneantur sicut aliis homines regni Valencie* (HUICI/CABANES, doc. 1137 (26-XI-1259)).

⁴⁴ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 299; ACA, C, reg. 8, f. 45r-49v.

⁴⁵ HUICI/CABANES, docs. 1180 i 1182 (22-IV-1260). El rei considerava *quia vos et omnes alii homines terre nostre debetis in talibus necessitatibus et negociis nos iuvare* i exigia el repartiment del subsidi demanat de forma imminent amenaçant amb l'enviament de nobles i homes contra ambdues ciutats, *scientes quod ibimus manu armata et irato animo contra vos et faciemus vobis et rebus vestris tale malum et dampnum quod nobis post modum displicebit et sicut credimus vobis magis*.

⁴⁶ J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, cit., p. 487.

⁴⁷ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 303: en agost de 1261 el rei agraïa a Lleida i les viles de moneda jaquesa el fet d'haver-li permès encunyar 15.000 marcs d'argent com a subsidi per a l'expedició

l'ambaixada del bisbe de Girona enviada a Roma pel març de 1261 obtingué la resposta negativa del papa al casament i la croada a Orient fou finalment cancel·lada, tot i que, com veurem immediatament, la seua preparació havia mobilitzat altres recursos al regne de València⁴⁸.

de Palestina, prometent no alterar el valor d'eixa moneda i confirmant el privilegi d'encunyació concedit en la Cort aragonesa de 1236.

⁴⁸ J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, cit., p. 522-524.

2.1.2 Les Corts de 1261: l'inici de la qüestió foral

A començaments de 1261, des de finals de febrer o principis de març, el rei es trobava a la ciutat de València, on havia tornat per primer cop des de l'expulsió d'al-Azraq en 1258⁴⁹. La majoria d'autors que han tractat sobre la qüestió, des de Roc Chabás a Pedro López Elum, consideren que Jaume I reuní llavors unes Corts en què procedí a una modificació global del text dels Furs de València, tot i que en cap dels cinc documents que s'han emprat per a la qüestió hi ha cap referència explícita a la celebració d'una assemblea⁵⁰. Tanmateix, és molt probable que aquella reunió es produís ja que les matèries abordades foren de gran calat: el rei encarregà una traducció dels Furs del llatí al romanç⁵¹; jurà observar-los; establí que els seus successors, quan haguessen de regnar, convocarien una Cort general per tal de jurar-los en el termini d'un mes des que arribaren a València; i tractà d'imposar el seu ús in *omnibus causis a universis habitatoribus civitatis et totius regni Valencie*⁵². Així, d'una banda, el jurament reial dels Furs de València es convertiria en un mecanisme cabdal en la progressiva configuració del pactisme, com veurem en els següents regnats, mentre que, d'una altra banda, l'intent d'aplicació general en tot el regne donaria peu a l'inici del conflicte foral amb la noblesa d'origen aragonès.

L'ús privatiu dels furs valencians implicava l'extensió del poder del rei i les viles reials sobre el conjunt del regne en detriment de la resta de senyors, ja fossen els que comptaven amb senyories grans, especialment importants a l'interior del regne –en mans de rics homes aragonesos com els Urrea, els Luna i posteriorment els Xèrica–, ja fossen els que tenien petites senyories que quedaven a l'interior dels termes vilatans –pertanyents generalment a petits i mitjans cavallers. De fet, alguns dels principals cavallers aragonesos abandonaren l'assemblea de València en 1261, segons narra Zurita en parlar de les posteriors Corts de Saragossa de 1264:

Decían estar agraviados porque al tiempo que se ganó el reino de Valencia, los pobladores de él muchos días usaron del fuero de Aragón; y después el rey sin consejo de los ricos hombres les había ordenado fuero nuevo y peculiar [en 1261]; a lo cual, no queriendo consentir don Pedro Fernández de Azagra señor de Albarracín, don Jimeno de Urrea y don Artal de Luna, con muchos caballeros y gran número de gente se salieron de Valencia y fueron a Cuart, no consintiendo en ello por ser aquel reino de la conquista de Aragón y que debía ser poblado a su fuero y repartido a los aragoneses por caballerías como se acostumbraba⁵³.

⁴⁹ El 26 de febrer de 1261 el rei es trobava a Alzira venint des de la frontera meridional (BURNS, doc. 341) i el 8 de març hi era a València (*Ibidem*, doc. 342).

⁵⁰ R. CHABÁS, *Génesis del derecho foral valenciano*, València, 1902, p. 34-37; J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 14-16; S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 583; P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 70-74.

⁵¹ F.X. BORRULL, «Manuscrito de los Fueros», nota reproduïda en J. PASTOR, *Biblioteca Valenciana*, València, 1830, p. 34. Segons el colofó transcrit per Borrull d'un llibre de Furs actualment desaparegut, el text fou acabat de traslladar al romanç el 31 de març de 1261.

⁵² *Liber privilegiorum*, doc. 63 (11-IV-1261). En l'establiment de l'obligació dels seus successors a jurar els Furs i del seu ús al regne en totes les causes Jaume I reconeixia haver-los jurat ell mateix quatre dies abans, el 7 d'abril de 1261.

⁵³ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre III, cap. 66.

En aquest sentit, sabem de forma genèrica que els Furs de València comportaven –en benefici del monarca– la ruïna de les prerrogatives senyorials garantides pels Furs d’Aragó. Tanmateix, com ha afirmat José Vicente Cabezuelo, el coneixement detallat d’aquesta preeminència està *todavía falto de estudios que nos ofrezcan una dimensión real del problema*⁵⁴. Per això, a continuació tractarem d’aprofundir una mica en la qüestió que determinà les relacions entre la monarquia i una gran part de la noblesa del regne fins al primer terç del segle XIV.

a) La qüestió dels Furs d’Aragó en el regne de València

Fins a les aportacions parcials de Cabezuelo, només Miguel Gual Camarena i Sylvia Romeu havien prestat atenció al conflicte entre els Furs de València i els d’Aragó al territori valencià. Amb tot, cap dels dos estudià amb profunditat el que suposava l’aplicació d’uns o d’altres, sinó que, contràriament, se centraren en el procés gradual d’imposició dels furs valencians des de la conquesta fins a les Corts de 1329-1330, que acceptaren la seua acceptació per part de molts senyors acollits fins aleshores al dret aragonès⁵⁵. En conseqüència, ara no entrarem a detallar les ordres i contraordres que es donaren sobre l’observança del fur aragonès al regne de València⁵⁶ –excepte en moments posteriors en què hi puguem aportar un relat amb novetats, com en el cas dels anys 1286-1287 i, sobretot, de l’assemblea valenciana de 1290–, sinó que tractarem de donar una idea de les prerrogatives que aquell comportava. Per tal de fer-ho, utilitzarem el text del Privilegi General concedit a la noblesa aragonesa del regne de València en 1283, algunes ordres que hem documentat sobre la qüestió a través de la nostra pròpia recerca i les aportacions que ha fet darrerament el mateix José Vicente Cabezuelo mitjançant l’estudi de la figura del procurador general del regne.

En primer lloc, a través del privilegi es pot constatar que la qüestió bàsica era la de l’exercici del poder en les jurisdiccions senyorials alienes a la reial, doncs la majoria de capítols –adreçats a aquells *de regno Valencie qui foros Aragonie habere voluerint*– tractaven de delimitar les facultats del rei i els seus oficials que se’n extreien del fet que els Furs de València foren aplicats de manera exclusiva i general a tot el regne. Per exemple, pel que fa a la justícia, s’establia: que les demandes fetes per part del rei als rics homes, mesnaders i infançons *que no fueron demandadas por fuero d’Aragón* havien de ser retirades; que el justícia no podia enviar als saigs *a escodrinar la casa del cavallero e del hombre bueno de la villa*; que el justícia de València fos un any cavaller i un altre *omne de villa* i així successivament; i que el rei només podria nomenar aquell càrrec de justícia en les seues viles, però no en els llocs de la resta de

⁵⁴ J.V. CABEZUELO, *La Curia de la procuración. Estructura de una magistratura medieval valenciana*, Alacant, 1998, p. 118.

⁵⁵ M. GUAL, «Contribución al estudio de la territorialidad de los fueros de Valencia», *Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón*, III (1947-1948), p. 262-289; S. ROMEU, «Los Fueros de Valencia y los Fueros de Aragón: jurisdicción alfonsina», cit., p. 77-107.

⁵⁶ Romeu (*Ibidem*) en documenta més de vint disposicions en favor o en contra de la validesa dels Furs d’Aragó al territori valencià entre 1283 i 1290. Finalment restà vàlid el Privilegi General dels aragonesos al regne de València de 1283, segons el qual serien jutjats pels furs d’Aragó *predictis richis hominibus, militibus et aliis omnibus illis de regno Valencie qui forum Aragonum habere voluerint*.

senyors, ja que no hi havia de tenir-hi ni el mer ni el mixt imperi. A més a més, la resta de capítols incidien en aquesta intromissió del poder reial –recolzada sobre els furs valencians– en els senyoriis poblats a fur d’Aragó; així, es rebutjaven tant els monopolis reials al seu interior –de molins de farina, oli i arròs, de la sal, les tavernes i els alfòndecs–, com la facultat del rei per a desplaçar musulmans de senyoriu i cobrar l’impost del besant sobre cadascun d’ells, o l’exigència de peatge als vassalls de senyoriu i d’herbatge, redempció d’exèrcit i monedatge als llocs dels infançons, que, contràriament, podrien retenir totes aquelles exaccions.

De fet, un mandat tramés als oficials reials valencians en maig de 1284 per tal que no s’immiscissin en els castells i llocs dels rics homes i cavallers aragonesos al regne de València apuntava en aquesta direcció. El rei ordenava: que els fossin observats –tant en els judicis com en tots els afers– els furs, costums i usos d’Aragó; que no s’imposaren justícies, escrivans, alamins, algutzirs o altres oficials als seus llocs, ja que el seu nomenament havia de córrer a càrrec dels mateixos nobles; que no es cobrés l’herbatge en els llocs termenats ni el monedatge, que havia de quedar en mans dels senyors; i que no s’obligara els seus vassalls a comprar i vendre la sal, el pa o el vi dels monopolis reials, ni a hostatjar-se en els alfòndecs del rei, pagar el peatge, la redempció d’exèrcit o el besant en cas dels musulmans, als quals, a més a més, se’ls havia de respectar la seua pròpia justícia per la sunna i la xara⁵⁷. Ultra això, a través d’aquella ordre sabem que a mitjan dècada de 1280 alguns dels conjunts de possessions dels nobles aragonesos esmentats quedaven a l’interior del regne, conformant senyoriis allunyats de les jurisdiccions de les viles reials, com ara els dels Xèrica o dels Alagón, però d’altres, com els de Lope Ximénez de Heredia, que tenia Paterna i Manises al bell mig del terme de València, es veuriem fortament pressionats pels oficials reials i vilatans (vegeu el Mapa 1 del tom II).

Una altra mostra del que representava l’aplicació d’un fur o un altre era, per exemple, el cas dels usos ramaders i forestals, sobre els quals els Furs de València establia un ús totalment franc a aquells que els usaren, és a dir, en aquells moments, només als homes de les viles reials. I, en conseqüència, coneixem conflictes dels homes de la vila de Castelló de la Plana amb Pedro Ximénez, senyor de Montornès, per la facultat de tallar llenya al terme d’aquell lloc, ja que els primers al·legaven que el seu ús dels furs valencians els permetia tallar-n’hi francament⁵⁸. Així mateix, un altre exemple d’aquest tipus de conflictes el podem trobar en el cas de Rui Sánchez de Calatayud, senyor de l’alqueria de Tales, al terme d’Onda, que en 1286 fou obligat pels àrbitres Ramon de Riusec i Ferrer de Piera a què els seus pobladors contribuïssen en les quèsties i cenes de la vila, traspassada sis anys abans per Pere el Gran a l’orde de l’Hospital. De res no serví que el noble aragonès al·legara que en temps de la senyoria reial els homes de Tales no contribuïen en les quèsties reials d’Onda i que, per tant, no eren tenguts:

⁵⁷ ACA, C, reg. 47, f. 55v-56r (7-V-1284). S’especificava que aquelles ordres havia de ser respectades en les possessions valencianes de Jaime de Xèrica (Toro, Pina, Altura, Eslida, Suera, Fanzara, Veo, Aïn, «Castiel Monete» (?), Planes, Domenyo, Xelva, Sot, Soneja, Tuéjar i Loriguilla), Artal de Alagón (Ares, Albocàsser, la Salzadella, Coves, Vilanova de la Serra i Trírig), Pedro Fernández (Torís, Macastre, serra d’Orxeta i Torres), Ximén de Urrea (Alcalatén, Sollana i Trullars), Fernando de Oblitas («Bacor» (?), Pardines i Castelló de Rugat), Lope Ferrer de Luna (Paterna i Manises, que eren de sa dona Maria Ferrandes), Lope Ximénez de Heredia (Sot i Bunyol), Pedro Garcés de Janues (Herbers Jussans i Herbers Mitjans), Pedro Ladron de Vidaurre (Ares) i Ximén Pérez de Pina (Alfondeguella).

⁵⁸ ACA, C, reg. 46, f. 161r (7-II-1284) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1859).

De donar ne de pagar al dit maestre ne als comanadors d'Onda los dits dretz, per tal cor és de fur d'Aragó, e per fur d'Aragó tot cavaler ab sos hòmens són franchs de pagar los ditz drets per raó de qualque loch que [tenguen] en qualque guissa lo tenguen⁵⁹.

Igualment, les dades aportades per Cabezuelo palesen casos similars d'enfrontament entre les jurisdiccions del rei o les viles reials i les senyories de fur aragonès sobre diversos afers, com ara l'exercici de la justícia criminal –mer imperi– a Almassora, l'execució de la pignoració per deutes dins de la tinença d'Alcalatén per part del procurador general, o la contribució en les despeses comunes i en l'exèrcit de la ciutat de València per part de la senyoria aragonesa de Paterna, dins del seu terme. A més a més, segons es desprèn de l'estudi de Cabezuelo, pel que fa a les causes, el criteri per tal que els jutges empraren una normativa legal o altra havia de ser el territorial, és a dir, dependent de la jurisdicció del lloc on tingueren casa els encausats, tot i que si no en tenien al regne però l'afet havia tingut lloc dins d'ell s'havia d'aplicar el fur d'Aragó si eren aragonesos i el de València si eren catalans⁶⁰. D'una altra banda, l'encarregat que el dret aragonès fos observat al regne de València, tant als llocs poblats segons aquell fur com als nobles aragonesos que volguessen acollir-s'hi, era el justícia general del regne d'Aragó⁶¹, al qual, segons narra Zurita, encara a finals del segle XIV va recórrer Pedro Ladrón, senyor de la baronia valenciana de Xelva, per tal que *con todo el poder y fuerzas del reino* ocupés els seus dominis i fes complir el fur aragonès, que havia estat vulnerat als seus vassalls per part del governador del regne i els jurats de València⁶².

Amb tot, com ja hem dit i com explicarem detalladament en el seu moment, la qüestió del furs d'Aragó al territori valencià, tot i que continuà després de les Corts de 1329-1330, quedà pràcticament anul·lada a partir d'aleshores, amb l'excepció d'uns pocs senyoriis de l'interior del regne. En qualsevol cas, fou un problema de llarga durada que, segons anirem veient, determinà les relacions polítiques valencianes. Així doncs, en funció de les raons que acabem d'exposar, l'enfrontament del monarca i l'estament reial amb la noblesa d'origen aragonès fou una constant que començà en aquella assemblea de 1261, en la qual, d'altra banda, fou concedit un servei per la mateixa promulgació dels nous Furs de València.

b) El servei de l'assemblea de 1261

Malgrat la plantada dels nobles aragonesos que abandonaren l'assemblea de març de 1261, un dels acords presos fou el pagament de 100.000 s. *pro confirmacione furorum dicti regni* per part dels *christianis et sarracenis totius regni Valencie*, exceptuant, per tant, els jueus, que en aquell mateix moment reberen privilegi per tal de contribuir

⁵⁹ V. GARCIA EDO, *Onda en el siglo XIII*, Onda, 1988, p. 138-141 (27-VIII-1286).

⁶⁰ J.V. CABEZUELO, *La Curia de la procuración*, cit., p. 118-129.

⁶¹ Durant els primers temps de la revolta unionista, en 1284, Pere el Gran arribà a instituir un justícia general aragonès al regne de València, però aquesta figura desaparegué finalment: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 124.

⁶² L'afet se solucionà en les Corts de coronació de Martí I en Saragossa, durant les quals el Justícia d'Aragó prengué els béns dels missatgers de la ciutat de València en compensació pel greuge causat: J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre X, cap. 70.

sempre de forma particular i separada⁶³. Així doncs, segons el document que acabem d'esmentar sembla que, en teoria, també les terres de senyoriu havien de contribuir en aquell subsidi, encara que la rebel·lió aragonesa fa difícil pensar en una contribució pecuniària –almenys d'aquells nobles en concret. En tot cas, si més no en el cas de la ciutat de València és segur que havien de pagar tots els llocs dels nobles i eclesiàstics, segons sabem a través d'un albarà en què Jaume I reconeixia haver recuperat els castells del regne que tenia obligats amb els prohoms de València pel préstec de 48.000 s. que aquells li havien fet per a l'avortada croada a Terra Santa –*ad opus viatici quod facturi eramus in partibus ultramarinis*. Ara el pagament del deute amb els prohoms valencians s'assignava als diners que el rei havia de rebre:

Pro confirmatione fororum Valencie ab universis et singulis hominibus civitatis Valencie et omnium aliorum locorum et villarum orte Valencie, et terminorum ac pertinenciarum eiusdem, tam ordinum, clericorum [et] religiosorum quam militum, et etiam villarum Castilionis de Borriana, de Vilafamez, de Onda, de Liria, de Corbera, de Cullera, de Gandia et terminorum suorum⁶⁴.

En conseqüència, en el terme de València hi contribuïen les possessions dels cavallers i els eclesiàstics, però a la resta de viles no ho sabem amb seguretat ja que el document podria interpretar-se en les dues direccions, tant en sentit que sí que ho havien de fer de la mateixa manera que s'havia especificat per a la ciutat de València, com en sentit que no ho havien de fer, puix no s'explicitava en el cas de les altres viles. En relació amb això, cal fer notar que certes esmenes i addicions dels Furs que podem atribuir a aquesta reforma –segons la raonable proposta feta per Pedro López Elum⁶⁵– indueixen a pensar que almenys la intenció de Jaume I era que també els eclesiàstics pagaren part del donatiu, així com els cavallers que volguessen veure confirmades totes les terres que havien comprat il·legalment fins el moment –doncs els mateixos Furs els prohibien comprar terres de reialenc per tal de no convertir-les en franques de tributació.

Així, en primer lloc, el text foral fou modificat per tal que l'Església pogués rebre a partir de llavors béns seents en testament de qualsevol persona i, alhora, comprar-ne dels cavallers, excepte aquells que aquests darrers tenien pel rei a cert tribut o sota certes condicions –suposem que amb clàusula especial de no poder vendre-les a eclesiàstics⁶⁶. Per tant, és possible que aquella reforma en benefici dels eclesiàstics comportés la seua contribució en el donatiu pagat per les esmenes forals. D'una altra

⁶³ El document que informa d'aquest fet és, de fet, la dispensa especial als jueus de contribuir en aquells diners (BURNS, doc. 362 (13-IV-1261)). D'una altra banda, es confirmaren totes les compres d'heretats i cases fetes pels jueus del regne i s'establí que no hi contribuïrien en les quèsties, cenes i exaccions reials dels cristians sinó que ho farien de manera independent (BURNS, doc. 366 (13-IV-1261)).

⁶⁴ *Liber privilegiorum*, doc. 64 (12-IV-1261). Cal destacar la presència de Vilafamés, que no estava inclosa en les quèsties reials ja que era l'única vila que n'estava exempta en la seua carta de poblament; E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., doc. 43 (30-VIII-1241).

⁶⁵ P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 77. Segons aquesta proposta –inversa a la que va realitzar S. ROMEU a «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit.– els canvis i innovacions introduïts en 1271 serien aquells en què s'indica que foren romançats, després d'una suposada redacció originària en llatí. Contràriament, en 1261 no caldria especificar aquest trasllat al romanç, ja que s'hauria procedit a una traducció global del text, que incloïa les modificacions recentment introduïdes; per tant, aquelles disposicions en què únicament s'assenyala que es fa fur nou o que el rei enadeix certes coses correspondrien a la reforma de 1261, com és el cas de tots els Furs que comentem ací.

⁶⁶ P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 197-198, LXXIII, *Les quals coses no deuen ser alienades*, 6 i 9.

banda, en segon lloc, els Furs també foren innovats per tal que els cavallers poguessen bescanviar heretats amb els homes de les viles mantenint la franquesa en aquelles que rebien en l'intercanvi, i, sobretot, per tal que tot allò que haguessen comprat o bescanviat del reialenc fins aquell moment –burlant la prohibició establerta– ho tingueren reconegut i franc, però amb una condició, això era, sempre i quan s'adaptassen als Furs de València i contribuïssen en el donatiu:

Açò sia entès de aquells qui volran atorgar e usaran dels nostres Furs, e metre en aquella quantitat que nós haurem per lo trebayl dels Furs a mellorar, e a esmenar, e a confermar⁶⁷.

Desconeixem, però, fins a quin punt els nobles i cavallers estaven disposats a renunciar als seus furs particulars per tal de reconèixer aquelles usurpacions o compres il·legals –de reialenc– que havien fet fins el moment. Està clar que els principals rics homes aragonesos, com els que protagonitzaren la plantada nobiliària, no ho acceptaren, però no sabem què passà amb la resta, tot i que, com comprovarem posteriorment, sembla que una bona part de la noblesa del regne era d'origen aragonès, per la qual cosa segurament seguiria el seu exemple. De fet, no tenim cap tipus de notícies sobre canvis de furs locals en aquest moment, com sí que passaria molt més tard, arran de les Corts de 1329. L'únic que podem concloure, doncs, és que amb tota seguretat contribuïren en el donatiu totes les viles de reialenc, incloent els llocs senyorials inclosos en el terme de la ciutat de València, i tal vegada ho féu també l'Església –tot i que no en tenim cap certesa–; l'estament nobiliari, per la seua banda, en mostrar la seua oposició al nou text foral, probablement es negà a pagar.

Fet i fet, és fins i tot possible que la quantitat de 100.000 s. estigués basada en la suma més alta de les darreres quèsties demanades a les viles reials cristianes, ja que en l'anterior que tenim documentada, la de 1259, s'exigiren entre 64.650 s. (en la columna menor) i 94.550 s. (en la columna major). En aquest sentit, la xifra demanada als llocs esmentats en l'albarà d'assignació dels 48.000 s. és igualment similar: 44.000 s. en les sumes majors demanades a València, Onda, Llúria, Corbera, Cullera i Gandia (als quals caldria sumar les quantitats de Vilafamés i Castelló que no participaven en les quèsties reials⁶⁸). No obstant això, també és possible que si en els 100.000 s. havien de contribuir tots els musulmans del regne, la càrrega fóra molt menys onerosa que una quèstia reial, ja que, com veurem en explicar el naixement del monedatge en 1266, els andalusins del rei eren llavors majoria i la seua participació en el servei comportaria un pagament molt menor per als cristians. Això concordaria amb el fet que es contemplés la possibilitat de pagar paral·lelament altres exaccions directes, com s'especificava, per

⁶⁷ *Ibidem*, p. 198, LXXIII, *Les quals coses no deuen ser alienades*, 10 i 11. A més a més, sota la mateixa condició d'acceptar els Furs de València i contribuir en el donatiu, el rei absolia els cavallers i ciutadans de forma perpètua dels besants que havien de pagar-li per cadascun dels musulmans que hi tinguessen a les seues heretats: *Ibidem*, p. 294, CXIII, *De donacions*, 24.

⁶⁸ Cf. la Taula 3 del tom II. Vilafamés no pagava quèstia per ser-ne franca i Castelló de la Plana perquè era senyoria del monestir de Sant Vicent de la Roqueta, un establiment eclesiàstic sota una fort tutela reial –el qual, probablement, és el motiu pel qual quedà inclòs entre el reialenc en el servei de 1261. Vegeu sobre aquesta tutela: F. ESQUILACHE, *Història de l'horta d'Aldaia*, Aldaia, 2007. En el moment en què Castelló de Borriana comence a aparèixer en les llistes de quèstia, a finals del segle XIII pagarà aproximadament el mateix que Llúria, a la qual se li havien demanat 3.000 s. en 1259. A aquesta quantitat caldria afegir uns 1.000 s. d'una vila petita com Vilafamés. Així doncs, el total del servei de les viles esmentades en aquell albarà rondaria els 50.000 s., el que, a més a més, quadra amb la seua previsió ajustada a 48.000 s.: *si de dictis villis vel locis, facta vobis primo dicta solucione vestra, aliquid inde superaverit [...]* (*Liber privilegiorum*, doc. 64 (12-IV-1261)).

exemple, en el document d'assignació d'un deute del monarca amb Guillem de Na Guilsen i Pere Mercer sobre la seua part proporcional en qualsevol talla que es pagués a la ciutat de València *ratione peite vel servicii vel alia racione, ultra illos quos nunc nobis dant ratione melioramenti et confirmamenti quod fecimus de foris regni Valencie*.⁶⁹

Altrament, encara coneixem menys coses sobre la forma de gestió i recaptació del servei. Només uns pocs esments en l'assignació feta als prohoms valencians semblen indicar que els col·lectors no haurien estat triats pel rei sinó pels estaments o probablement pel reialenc, en especial per la ciutat de València, ja que no debades els prohoms de la capital havien de percebre quasi la meitat del subsidi. Així, sembla que l'assignació parle dels *collectores* com si fossen externs al rei, sense fer un esment específic als porters reials, i estableix una garantia clara que el rei no rebria cap porció dels diners recaptats fins que no es pagassen els 48.000 s. del deute i únicament en cas que sobraren diners els col·lectors haurien de restituir-los al rei, termes que, tot plegat, semblen indicar una gestió del subsidi independent dels oficials reials⁷⁰.

En definitiva, doncs, aquest subsidi va ser probablement el primer atorgat en una assemblea parlamentària valenciana, concedit concretament per la reforma jurídica duta a terme per Jaume I, que tractà d'establir la validesa única i exclusiva dels Furs de València en tot el regne. Això li valgué el rebuig de la noblesa d'origen aragonès i el més que segur suport de les viles reials, per la qual cosa, en consonància amb això, l'estament reial participà en el pagament del servei, mentre que el nobiliari en degué quedar fora. De l'eclesiàstic no en tenim notícies, malgrat que la reforma foral incloïa alguns avantatges destinats a aconseguir-ne el seu favor. Altrament, és possible que el subsidi es fonamentés en les darreres quèsties exigides pel monarca i, si més no, tractava d'aconseguir una quantitat similar a la pretesa en la darrera que tenim documentada: 100.000 s.

En finalitzar l'assemblea, en abril de 1261, el rei partí cap a Catalunya, on passà la resta d'any⁷¹. Allí, per l'estiu, exigí a les viles aragoneses i catalanes peites i quèsties, les quals probablement no foren demanades llavors a les valencianes, ja que estaven procedint a la recaptació del servei esmentat⁷². D'una altra banda, a començaments de 1262 Jaume I passà a Montpeller on residí tota la primera meitat de l'any i assistí a la boda del seu fill Pere amb Constança de Sicília, que havia de rebre de Frederic Hohenstaufen una importantíssima dot de 50.000 auris a pagar en dos terminis⁷³. En agost, el rei tornà a Barcelona, on revisà el seu testament adaptant-lo de forma definitiva a la mort de l'infant Alfons i el casament de Pere, i, posteriorment partí cap a Lleida. Per la seua part, l'hereu de la Corona anà al regne de València, on els rics homes i els tinentes de feus, així com la ciutat de València, hagueren de retre-li homenatge i jurar-lo segons l'expres manament reial fet en novembre de 1262⁷⁴. Un mes després l'infant

⁶⁹ BURNS, doc. 363 (13-IV-1261).

⁷⁰ *Liber privilegiorum*, doc. 64 (12-IV-1261): *Mandantes collectoribus dictorum denariorum quod, non expectato inde a nobis aliquo alio mandament, vobis de predictis denariis solvant predicta quadraginta octo mille solidos regalium et recuperent a vobis hunc albaranum nostrum. Promittentes vobis quod de denariis dictorum locorum aliquid non tangemus nec accipiemus nec tangi seu accipi faciemus vel permittemus, quousque dicti collectores solverint vobis primo de quadraginta octo mille solidos regalium supradictis. Tamen, si de dictis villis vel locis facta vobis primo dicta solucione vestra, aliquid inde superaverit, totum illud dicti collectores nobis vel cui mandaverimus restituere teneantur.*

⁷¹ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 314-318.

⁷² ACA, C, reg. 8, f. 51r-58v.

⁷³ J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, cit., p. 535.

⁷⁴ *Liber privilegiorum*, docs. 67 i 69 (7-XI-1262).

Pere jurà observar els furs concedits l'any anterior per son pare, fent notar que retenia tots i cadascun dels capítols que aquell havia retingut quan els jurà⁷⁵. Molt poc abans, a finals d'octubre, el rei havia demanat quèsties a les viles valencianes, no sabem si en relació amb el jurament de l'infant Pere, però sabem que aquell fet es donava aproximadament un any i mig després de l'anterior subsidi valencià concedit per la reforma dels Furs, el que constituïa una distància temporal prudencial per a realitzar una nova demanda fiscal.

⁷⁵ Segons Arcadi Garcia aquelles clàusules farien referència a les esmenes i addicions fetes en el text foral en 1261, tot i que també podrien referir-se a la salvetat per a tots aquells nobles aragonesos que no volguessen acollir-se als Furs de València, una salvetat que, per exemple, Jaume II hagué de concedir en fer el jurament foral a l'inici del seu regnat en 1292, com veurem posteriorment; A. GARCIA SANZ, «Introducció», a A. Garcia Sanz i V. Garcia Edo, *Furs de València*, cit., p. 57.

2.1.3. La campanya contra els andalusins de Múrcia (1264-1266): l'origen del monedatge al regne de València

Cap a 1264 començà un nou cicle militar i fiscal marcat per la guerra contra els musulmans, el qual no va finalitzar fins a 1266.⁷⁶ Sembla que entre l'any 1262 i el 1264 tropes a cavall *zanâta* mantingudes pels marínides havien arribat per primera vegada a al-Àndalus des del Magrib. Ho feien gràcies a l'acord entre el primer soldà de la Granada nassarita i el dels Banu Marin instal·lats a Fes, el que va permetre plantar cara a l'avanç triomfal d'Alfons X de Castella, que acabava de fer capitular Cadis, Xeres i Niebla⁷⁷. D'aquesta manera, perillaven les recents conquestes realitzades per les monarquies feudals cristianes en el terç meridional peninsular. De fet, Jaume I enllaça directament en la seua crònica aquests esdeveniments amb l'expulsió d'al-Azraq del regne de València en 1258, el que assenyala la vinculació directa entre els preparatius militars andalusins i la conservació del domini de les terres valencianes:

E quan venc aenant que haguem acabat tot lo feït del regne de València... havíem oït d'abans que el rei de Castella s'era desavengut ab lo rei de Granada, e que el rei de Granada de llong temps havia percaçats los moros d'allèn mar, e que passaven los genets en sa terra, que allèn porien cobrar tota la terra del rei de Castella, e tot ço que havien perdut per nós ne per null altre hom del món en tota l'Andalusia⁷⁸.

a) L'obtenció de recursos fiscals a Catalunya i Aragó

Com va copsar Robert I. Burns en el seu estudi sobre el subministrament dels exèrcits de l'expedició murciana, els preparatius de construcció naval destinada al cors contra els musulmans documentats als ports catalanovalencians a començaments de 1264 s'encavalcaren a mitjan d'any amb la petició d'ajuda realitzada per la monarquia castellana amb l'objectiu de combatre l'alçament andalusí produït al regne de Múrcia, fronterer amb el de València.⁷⁹

Així, tal vegada per aquest clima previ d'enfrontament amb els nassarites i els marínides, ja a començaments de 1264 trobem a la cancelleria jaumina les primeres notícies sobre la formació d'un estol de galeres, *quas in subsidium et defensionem christiane fidei contra sarracenos proposuimus adarmare*, a les ordres de Pedro Fernández, fill natural del rei⁸⁰. En aquest sentit, sabem de l'armament de dues galeres

⁷⁶ Sobre l'any 1263, a penes es coneixen dades dels afers de Jaume I. Pel que fa a les aportacions fiscals de les seues viles només sabem del pagament d'una *peyta* a Catalunya al llarg de l'any, possiblement pel setembre (ACA, C, reg. 8, f. 63r-65r).

⁷⁷ J.D. GARRIDO, *Jaume I i el regne de Múrcia*, Barcelona, 1997, p. 46-47.

⁷⁸ *Llibre dels fets*, cap. 378.

⁷⁹ R.I. BURNS, «The crusade against Murcia: Provisioning the armies of James the Conqueror, 1264-1267», a H.H. Hames (ed.), *Jews, Muslims and Christians in and around the Crown of Aragon. Essays in honour of Professor Elena Lourie*, Leiden, 2004, p. 35-73.

⁸⁰ HUICI/CABANES, doc. 1381 (6-II-1264).

per part de la ciutat de Barcelona⁸¹, una galera de l'arquebisbe de Tarragona⁸², una altra del bisbe de Barcelona⁸³, una de l'infant Pere⁸⁴ i una altra feta *apud Valenciam*⁸⁵. L'armament d'aquesta darrera, a més, anava a càrrec dels prohoms de la capital del regne, com veiem quan Jaume I reconegué dos deutes de 3.000 s. i 4.000 s. al ciutadà valencià Arnau Safont per a comprar xàrcies i altres estris necessaris, així com també en el moment en què el rei assegurà als prohoms de la ciutat que faria complir les assignacions ordenades pel batlle Gil Ximénez sobre les rendes i eixides de la ciutat i del regne de València per tal de pagar el préstec que aquells havien fet *ad opus galearum*⁸⁶.

Així doncs, al llarg de la primavera de 1264 s'estava armant almenys una galera a la ciutat de València, com confirma l'absolució de tota pena d'homicidi a Bernat Sabater a canvi d'enrolar-se *in presenti armamento quod contra sarracenus mandamus fieri hoc anno*⁸⁷. Per això, és possible que aquell fet estigués relacionat amb la concessió, a començaments de juny d'aquell any, d'un privilegi que donava llicència a la ciutat per a triar quatre prohoms en cada quèstia o servei reial i veïnal amb la finalitat de rebre el jurament dels que estaven obligats a contribuir-hi i, en cas que s'assabentaren de l'ocultació de la veritat en la declaració dels seus béns, pogueren taxar-los segons el seu propi criteri. En conseqüència, sembla factible que, amb l'objectiu de pagar el préstec realitzat pels prohoms valencians per a armar la galera, fos demanada una quèstia que ocasionà certs fraus, una situació que portaria a l'establiment d'una comissió que en endavant s'encarregaria de vetllar per la correcta taxació dels béns dels contribuents⁸⁸.

Poc després, cap a finals de juny, Jaume I rebé prop d'Osca una demanda d'ajuda de la seua filla Violant, consort del rei de Castella, per tal de lluitar contra els musulmans que, amb l'ajuda del soldà de Granada i els guerrers marínides, s'havien alçat en les terres andalusines acabades de guanyar i en el regne de Múrcia, sota dominació castellana des de 1243:

⁸¹ *Ibidem*, doc. 1385 (2-III-1264). Jaume I eximí els prohoms i la universitat de Barcelona de tot ribatge i quinta d'allò que prengueren als musulmans. A més a més, el rei reconegué un deute de 5.970 s. a Guillem Gruny i Benvenist de Porta, batlles de Barcelona, per les veles i xarxes de cànem comprades per a la construcció de les galeres: ACA, C, reg. 14, f. 62r (27-VII-1264).

⁸² ACA, C, reg. 14, f. 60r (13-VII-1264). En aquest cas el rei també concedí als procuradors de l'arquebisbe de Tarragona que no reclamaria cap part d'allò que la galera prengué.

⁸³ ACA, C, reg. 12, f. 141r (4-II-1264). El monarca atorgà al bisbe de Barcelona llibertat de moviments – *non teneatur esse in conserva aliarum galearum*– per a la galera que havia d'armar *contra sarracenos ad instanciam et preces nostras*, i li assegurà que no faria treves amb els musulmans almenys des del 30 de novembre fins passat un any, bo i podent quedar-se tot allò que guanyés com a botí.

⁸⁴ HUICI/CABANES, doc. 1400 (29-V-1264). La galera que havia d'armar l'infant Pere també rebé autorització per a actuar lliurement en els mateixos termes en què havia estat declarat per a la del bisbe de Barcelona.

⁸⁵ BURNS, doc. 535 (29-III-1264).

⁸⁶ *Ibidem*, docs. 576 (13-VII-1264), 555 (26-V-1264) i 582 (3-VIII-1264). També el jueu Adam de Paterna havia prestat 3.000 s. amb la mateixa finalitat: *Ibidem*, doc. 554 (26-V-1264).

⁸⁷ *Ibidem*, doc. 544 (11-V-1264).

⁸⁸ *Liber privilegiorum*, doc. 70 (4-VI-1264). El regest fet per Josepa Cortés indica que el privilegi es donava per a elegir quatre prohoms que taxaren els béns dels contribuents per sou i per lliura en les contribucions reials i veïnals. Tanmateix, la tenor estricta del document és la que hem exposat, puix aquella facultat de triar els taxadors de les talles ja havia estat traspasada en l'any 1252: *Ibidem*, doc. 46 (12-II-1252).

Que tota la terra per poc de poca en fora los havien los moros tolt, e que ens pregava com a pare e a senyor en qui ella havia fiança e sa esperança, que nós que li ajudàssem, sí que ella no vis son marit ne sos fills desheretar en sos dies⁸⁹.

Tanmateix, el consell donat pels rics homes aragonesos al rei va ser, d'una banda, que reunís Corts dels seus regnes *e ab consell d'ells que faça ço que fer vol*, i, d'altra banda, que aprofités per a cobrar *los torts que el rei de Castella li fa*. Contràriament, però, la reacció de Jaume I fou la de convocar Corts, però no per a demanar consell sinó directament l'ajuda monetària necessària per a la guerra, ja que considerava que l'auxili sol·licitat s'havia de prestar incondicionalment per tres raons: per a no fallir sa filla, per a no tenir com a enemic el rei de Castella, i, la *que és pus fort de tots*, per la defensa de les terres pròpies, car si Alfons X perdia les seues, *mal estariem nós ça, en aquesta terra nostra*, en clara referència al fronterer regne de València⁹⁰. I, de fet, quasi immediatament veiem que el rei ordena al seu fill Pedro Fernández la custòdia dels castells valencians meridionals de Cocentaina, Relleu, Ibi i Bocairent, *quousque guerra regis Castelle et regis Granate penitus sit finita*⁹¹.

Per altre costat, el fet que la preparació de galeres fos anterior al mateix alçament dels andalusins, el qual començà entre el 19 de maig i el 5 de juny de 1264 segons establí Juan Torres Fontes⁹², ha d'implicar necessàriament que aquell estol va ser organitzat per a realitzar expedicions marítimes de saqueig contra els musulmans o en previsió de possibles hostilitats davant les notícies sobre l'entrada dels *zanâta* a Granada, com poden indicar també altres fonts⁹³. De fet, fins a l'inici efectiu del conflicte el rei concedí llibertat de moviments a les galeres que s'havien d'armar, però des d'aleshores ja no hi trobem més notícies al respecte, sinó que, contràriament, només a partir de llavors els documents reials passen a parlar explícitament de l'expedició *contra regem Granate et alios inimicos fidei christiane*⁹⁴. Aquest fet, doncs, confirma el transcurs dels esdeveniments tal com l'hem exposat: des de principis de 1264 la preparació de galeres que havien de combatre els musulmans per lliure, i des de l'estiu la configuració d'una campanya concreta vers els andalusins revoltats contra Alfons X de Castella al regne de Múrcia.

⁸⁹ *Llibre dels fets*, 379. Malgrat que la crònica indica que la visita es produïa *per Rams*, el que correspondria al 13 d'abril de 1264, les dades que hi proporciona l'itinerari reial són irrefutables per tal fixar l'encontre a finals de juny: el 24 de juny el rei sojornà per primer cop aquell any a Sijena, on rebé notícies de Beltrán de Villanueva, missatger de la reina, i el 29 de juny estava a Osca, on tingué consell amb els rics homes aragonesos sobre la qüestió. L'1 de juliol el rei donava salconduit a Beltrán de Villanueva per tal que portés sa dona a la cort de Castella. J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 352-353.

⁹⁰ *Llibre dels fets*, cap. 382.

⁹¹ BURNS, doc. 572 (1-VII-1264).

⁹² J. TORRES FONTES, *La reconquesta de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Múrcia, 1967, p. 78-80. Com va fer notar aquest mateix autor (p. 61) el fet que la crònica d'Alfons X indiqués equivocadament que l'alçament es produí en 1261 va fer errar Zurita en la datació dels esdeveniments, qui, per exemple, situà la petició d'ajuda de la reina Violant en 1263. També José Luis Villacañas proposa aquest any, però, com acabem d'assenyalar, les dades disponibles no deixen lloc al dubte sobre la datació en 1264. J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, Madrid, 2003, p. 568-569.

⁹³ Zurita afirma que el mestre de l'orde de Calatrava demanà a Jaume I que enviés socors a la frontera el 7 de març de 1263. Atenent a l'esmentada datació incorrecta del cronista aquesta petició potser s'hauria de situar en març de 1264, quan encara no s'havia produït l'alçament andalusí però potser ja es preveïen els enfrontaments. J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre III, cap. 65.

⁹⁴ BURNS, doc. 574 (10-VIII-1264). El rei autoritzà tots els homes de les seues terres, tant cristians com jueus, a prestar diners al castellà d'Amposta per a l'esmentada expedició.

Això concorda, efectivament, amb la multiplicació de notícies sobre quèsties i subsidis a Catalunya durant el mes de setembre de 1264, després que la reina Violant sol·licitara l'ajuda militar de son pare⁹⁵. Així mateix, a començaments de novembre, després del refús inicial que havia rebut dels aragonesos, Jaume I convocà Corts als catalans per a demanar-los auxili monetari, però aquells, encapçalats pel vescomte de Cardona, condicionaren l'ajuda a la prèvia resolució dels greuges acumulats. El rei tornà a recordar el perill que corrien les noves terres guanyades al sud –*si el rei de Castella perdia lo seu, major embarg hauríem nós e ells de retener lo nostre, que ara no hauríem*–, tot i que, davant la insistència a negar el donatiu, Jaume I abandonà l'assemblea, una situació que finalment forçà la cessió dels assistents⁹⁶. D'aquesta manera, les Corts aprovaren l'atorgament del bovatge, un impost directe pagat pels vassalls de totes les senyories en funció dels seus béns immobles, semovents i mobles, i que era concedit com a *subsidium seu adiutorium* segons la carta d'indemnitat dels nobles, la qual especificava, a més a més, que la seua donació no generava cap tipus de dret per a la monarquia i que els successors de Jaume I només podrien demanar el bovatge *quem habere debent tempore suorum regiminum*, és a dir, una vegada per regnat en accedir al tron⁹⁷.

Resolta l'aportació fiscal catalana, el rei marxà immediatament a Saragossa, on reuní en Cort *als bisbes e als rics hòmens* aragonesos encara en desembre d'aquell any, 1264. Jaume I tractà de convèncer-los perquè li atorgaren la seua ajuda bo i exposant-los, d'un costat, el guany que finalment obtindrien –*per un morabetí que vós hi metats del vostre, nós vos en darem deu*– i, d'un altre costat, insistint novament en el risc que corrien les terres recentment guanyades: si el rei de Castella *perdia el seu, poríem perdre nós el nostre*. Posteriorment, parlà en privat amb els principals rics homes aragonesos del bovatge que havien aprovat els nobles i eclesiàstics catalans a recaptar *sobre els hòmens llurs*, però aquells es negaren en boca de Ximén de Urrea: *No sabem, en esta terra, senyor, què s'és bovatge*. El rei els recriminà la seua negativa a col·laborar malgrat tenir assignades la major part de les rendes reials a través del sistema feudovassallàtic d'honors i cavalleries –*vosaltres, que tenits nostra honor, qui trenta mília, qui vint mília, qui quaranta mília sous, bé ens deuriets ajudar*– i tractà de fer que almenys consentiren aparentment el subsidi *e no ens donets res del vostre, per ço que no ho perdam dels clergues ni de les òrdens ni dels cavallers*⁹⁸.

⁹⁵ Sabem de diverses regulacions sobre les quèsties de Tuluges, Vilafranca del Conflent, Tuïr, Quart, Serdinyà, Flassa, Joncet i Marinyans, segurament ordenades poc després de la seua petició: ACA, C, reg. 13, f. 218r (5-IX-1264) i 249r (13-IX-1264); reg. 14, f. 66r (26-IX-1264); HUICI/CABANES, docs. 1429 i 1430 (16-IX-1264). Així mateix, sabem del reconeixement reial del subsidi de 17.000 s. concedit pel bisbe i el capítol d'Elna per a la guerra contra els musulmans: ACA, C, reg. 13, f. 225r (21-IX-1264).

⁹⁶ F. SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans cròniques*, cit., cap. 384.

⁹⁷ HUICI/CABANES, doc. 1441 (12-XI-1264). El mateix dia el rei assignà totes les rendes de Montpeller a l'infant Jaume en auxili de l'exèrcit que estava organitzant contra els musulmans: ACA, C, reg. 13, f. 241r (12-XI-1264). Sobre el tribut del bovatge vegeu: P. ORTÍ, «La primera articulació del Estado feudal en Cataluña a través de un impuesto: el bovaje (ss. XII-XIII)», *Hispania*, LXI/3, n. 209 (2001), p. 967-997.

⁹⁸ F. SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans cròniques*, cit., cap. 388, 390 i 392. Sobre el sistema d'honors i cavalleries, que acabà absorbint pràcticament totes les rendes reials ordinàries d'Aragó a finals del segle XIII, vegeu: A. CANELLAS, *Doce documentos fiscales aragoneses del siglo XIII de la alacena de Zurita*, Saragossa, 1983; V. BAYDAL, «Que vengués a emparar et reebre los dits regnes e terres sues. La naturaleza diversa de los pactismos territoriales de la Corona de Aragón a la llegada al trono de Jaime II (1291-1293)», a *Actas IV Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas*. Lorca, Múrcia, 2009, p. 27-38.

Tanmateix, tot i que la crònica les esmenta molt parcialment, les causes del malestar dels magnats aragonesos amb el rei ultrapassaven el desacord per la campanya murciana i, segons narra Zurita, aquells aprofitaren l'ocasió per a exposar els seus greuges i reivindicacions, entre les quals, es trobaven la unió de Ribagorça a l'Aragó, la revocació de la concessió del rang de ric home, com a casta tancada, a Ximén Pérez de Arenós pels seus serveis en la conquesta del reialme valencià, i la vigència del Fur d'Aragó en aquell mateix regne, així com el repartiment de les rendes i terres valencianes en cavalleries⁹⁹. En conseqüència, rics homes i cavallers abandonaren Saragossa i es concentraren a Alagón i Mallén, mentre que Jaume I se'n anà a Calataiud per a finalment partir cap a Catalunya en febrer de 1265, segurament amb l'objectiu de mobilitzar l'ajuda militar necessària de les viles i nobles catalans en l'expedició contra els musulmans¹⁰⁰.

A finals d'abril el rei tornà a Aragó i hagué de cedir a les reivindicacions dels barons aragonesos: d'una banda, els concedí que el Fur d'Aragó fos observat als seus llocs del regne de València¹⁰¹, i, d'altra banda, en una assemblea celebrada a Ejea, aprovà uns furs que establien, entre d'altres coses, la renúncia al cobrament de qualsevol bovatge, la institucionalització del Justícia d'Aragó com a jutge entre el rei i els nobles, la franquesa fiscal dels béns immobles de reialenc adquirits pels cavallers infançons, i l'obtenció de la salva d'infançonia –que eximia del pagament de les peites– mitjançant el testimoni de dos cavallers qualssevol¹⁰². No obstant això, alguns rics homes com Fernando Sánchez de Castro –fill natural del rei–, Ferriz de Lizana o Bernat Guillem d'Entença persistiren en la seua oposició, per la qual cosa Jaume I convocà la host dels barons catalans i dels homes de Lleida, Almenar, Tamarit i altres llocs propers per a combatre'ls. Així, pel juny, es produïren diversos xocs als voltants de Montsó que conduïren finalment a la signatura d'una treva i la convocatòria d'una nova reunió a Saragossa, celebrada en setembre d'aquell any, 1265¹⁰³.

Al remat, la solució del conflicte fou ajornada mitjançant treves generals, el que permeté a Jaume I partir cap a terres valencianes, tot i que amb escassa participació de la noblesa aragonesa com destaca la crònica: *e no hi fo, d'Aragó, sinó Blasco d'Alagó*¹⁰⁴. No obstant això, el rei sí que hi demanà la contribució fiscal de les viles reials del regne d'Aragó, tant de les que estaven sotmeses al pagament de peites anuals com sobretot de les set ciutats –Saragossa, Osca, Jaca, Barbastre, Calataiud, Daroca i Terol–, que eren franques segons els seus furs d'infançonia, però van rebre en aquesta

⁹⁹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre III, cap. 66.

¹⁰⁰ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 366-370.

¹⁰¹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre III, cap. 67: *En el hecho del fuero que se había de seguir en el reino de Valencia, el rey otorgó sus privilegios a algunos aragoneses que tenían lugares en aquel reino, para que fuesen juzgados a fuero de Aragón.*

¹⁰² L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Cortes de Aragón*, Saragossa, 1978, p. 50; A. CANELLAS, «Fuentes de Zurita, Anales III, 67. Las asambleas de Calatayud, Huesca y Ejea de 1265», *Revista de Historia Jerónimo de Zurita*, 31-32 (1978), p. 7-41. Anteriorment, els cavallers que testimoniaven la infançonia havien d'ésser parents paterns del sol·licitant; la reforma de 1265, per tant, obria la porta a l'enfranquiment fiscal d'un gran nombre de pobladors i indica probablement un suport popular dels privilegis obtinguts en Ejea. No obstant això, tot i que es coneixen casos com el dels 338 infançons de Luna del mateix any 1265, Elena Lourie ha remarcat la lentitud a l'hora de recórrer a aquest procediment legal de costós preu: Á. CONTE, «A población de Luna circa 1265», cit.; E. LOURIE, «Seignorial pressure and the Salva de infanzonía: Larués, Marcuello and Yeste (1300-1329)», a *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Jaca, 1996, vol. 5, p. 199-208.

¹⁰³ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 378.

¹⁰⁴ F. SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans cròniques*, cit., cap. 406. Tanmateix, després de conquerir Múrcia la crònica narra que Jaume I deixà els castells d'Alacant i Villena a càrrec dels nobles aragonesos Artal de Luna i Ximén de Urrea: *Ibidem*, cap. 456.

ocasió la demanda d'un total de 135.000 s.j.¹⁰⁵ Així, el rei s'aplegà en València amb l'infant Pere a finals d'octubre¹⁰⁶, havent obtingut abans dels prohoms de Terol una altra important ajuda en cereal i bestiar carregada sobre la comunitat d'aldees de la vila:

Ells dixeren que els donàssem un porter que anàs ab ells per les aldees, e on que trobassen la cosa, que la's prenguessen; e ells assegurar-ho hien molt bé e farien en guisa que, quan exiríem de València, ho hauríem tot.

Així mateix, segons explica el *Llibre dels feits*, el rei també demanà ajuda als prohoms de València, els quals accediren a donar-li'n. No obstant això, la crònica només parla del préstec de pa dels mercaders i del buidatge del que n'hi havia a les cases dels habitants de la ciutat –*llevat ço que haurà mester a un any*–, però amaga l'auxili monetari del reialenc¹⁰⁷. En aquest sentit, els períodes que engloben l'estada de Jaume I a València i Xàtiva abans de l'inici imminent de la campanya murciana, des de finals d'octubre a mitjan novembre de 1265, i posteriorment a València –després d'haver pres la ciutat de Múrcia– durant la part central del mes d'abril de 1266¹⁰⁸, constitueixen un transcendental cicle de negociació politicofiscal que no ha estat explicat ni destacat fins el moment, tot i tenir importants conseqüències, com ara la creació de l'impost del morabatí i la concessió de destacats privilegis als prohoms de les viles reials valencianes.

b) La instauració del monedatge valencià

A penes arribat Jaume I a València, el 28 d'octubre de 1265, es tancà la venda de les rendes de la batllia de la ciutat pels dos anys següents a canvi de 100.000 s. pagats pel

¹⁰⁵ Un document en què es registraren les quantitats demanades va ser publicat per A. CANELLAS, *Doce documentos fiscales...*, cit., p. 58-59. Quant a les viles peiteres, malgrat que manquen algunes xifres, la suma total demanada a la resta oscil·lava entre els 83.000 s.j. i els 126.000 s.j. D'altra banda, com era usual, les ciutats franques de *pecha* contribuïren en concepte de redempció d'exèrcit, com ara en el cas dels 20.000 s.j. pagats per Saragossa *ratione petitionis exercitus quam vobis faciebamus ad Murciam*: HUICI/CABANES, doc. 1497 (16-V-1266).

¹⁰⁶ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 379. Uns mesos abans, pel març i pel juny de 1265, l'infant Pere ja havia realitzat algunes ràtzies contra els musulmans de les terres murcianes finançades amb préstecs fets per un bon nombre de ciutadans valencians i pel jueu Adam de Paterna: F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., p. 125-130; J.D. GARRIDO, *Jaume I i el regne de Múrcia*, cit., p. 76-79. Hi trobem diversos reconeixements de préstecs: a Guillem Sapllana, ciutadà de València i batlle de Borriana, per un valor de 11.484 s. 4 d.; a Pere Sanç, ciutadà de València, per un valor de 3.664 s. 4 d.; 18 deutes diferents provinents de préstecs fets a València per Ramon Castellà, Arnau Escrivà, Arnau de Montroig, Mateu de Carreracava, Pere de la Vaixella, Bernat d'Arenys, Domingo de Mojà, Pere Morera, Guillem de Na Guilsen, Pere Mercer, Guillem de Peralada, Mengot de Boysal, Ramon de Riusec, Guerau Martí, Bernat Dalmau, Berenguer de Cardona, Pere Ros, Ramon de Poblet, Gallard Mas i Pere Guàrdia, per un valor de 15.720 s.; un altre a Adam de Paterna per valor de 28.100 s.; i també diversos reconeixements de deute per compres –bàsicament cavalls, bestiar i cereal– a mercaders de les viles valencianes. Cf.: BURNS, docs. 605 (16-IV-1265), 614 (7-VII-1265), 616-617 (10-VII-1264), 619-621 (12-VII-1265), 622-624 (13-VII-1265) i 625 (14-VII-1265).

¹⁰⁷ F. SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans cròniques*, cit., caps. 407 i 409.

¹⁰⁸ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., 379-380 i 385-386.

cavaller Arnau de Romani¹⁰⁹. Així mateix, un parell de dies després el rei reconegué dos préstecs dels prohoms i la universitat de València, un de 70.000 s. fet a la seua persona i un altre de 30.000 s. a l'infant Pere, el cobrament dels quals quedà assignat sobre la dècima dels clergues dels bisbats de Pamplona, Lleida, Tortosa, Barcelona, Vic, la Seu d'Urgell, Elna i Tarragona, que havia concedit el pontífex per a la campanya contra els musulmans, bo i quedant a càrrec del seu retorn Jaume Sarroca, notari reial, degà de València i fill il·legítim del rei¹¹⁰.

Dos dies més tard, l'1 de novembre, trobem entre els documents de la cancelleria reial una memòria que parla de les quantitats de diners que es devien assignar, de manera genèrica, *sobre el monedatge*, un tribut que llavors només existia de forma institucionalitzada a l'Aragó, on es cobrava cada set anys des de 1236¹¹¹. De fet, un altre document indica que el monedatge aragonès, com pertocava, s'havia cobrat en setembre de 1264 i, per tant, no s'hauria de tornar a recaptar fins a 1271¹¹². Llavors, a quin monedatge feia referència el document datat l'1 de novembre de 1265? Sembla evident, com veurem tot seguit, que els prohoms de València –i potser els d'algunes altres viles¹¹³– havien promès que el regne, o si més no el reialenc, pagaria un monedatge, el qual, però, no fou instaurat oficialment fins a l'abril de 1266, en tornar el rei de Múrcia.

La certesa que la promesa incloïa almenys tot el reialenc procedeix del fet que la suma total de les assignacions previstes, 142.150 s., era massa alta com per a referir-se únicament a la ciutat de València. En aquest sentit, segons la carta posterior de creació de l'impost, el monedatge valencià consistia en el pagament d'un morabatí –fixat en 7 s.– per cada casa els béns de la qual superaren els 15 morabatins, és a dir, 7 s. per cada unitat familiar amb patrimoni igual o superior als 105 s. En conseqüència, la previsió de recaptar com a mínim uns 140.000 s. implicava l'existència d'almenys 20.000 focs contribuents, sense comptar els que no arribaven al límit fixat o *nichils*, que segons les dades analitzades per Pedro López Elum per a les darreries del segle XIV i començaments del XV es poden calcular en una mitjana aproximada del 13,5 %¹¹⁴. És per això que hauríem d'aventurar un mínim de 22.700 focs.

La ciutat de València, en canvi, com va calcular raonadament i de forma coherent Josep Torró, no devia albergar cap a l'any 1270 més de 5.000 focs cristians, a un possible índex de 4 persones per foc. Segons aquesta mateixa proposta la resta del reialenc cristià

¹⁰⁹ BURNS, doc. 639 (28-X-1265).

¹¹⁰ *Ibidem*, doc. 640 (30-X-1265); E. MARCOS, *La croada catalana*, Barcelona, 2006, p. 125; R. DEL ARCO, «El obispo Don Jaime Sarroca, consejero y gran privado del rey Don Jaime el Conquistador (noticias y documentos inéditos)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, IX (1917), p. 65-91.

¹¹¹ BURNS, doc. 642 (1-XI-1265). El document, barrejat entre d'altres de diversa data, no indica l'any, però, com explica Robert I. Burns en el regest del document immediatament anterior, la referència a *la exida del seynor rey de València* deixa com a única datació possible la de l'any 1265: *Ibidem*, doc. 641 (1-XI-1265).

¹¹² HUICI/CABANES, doc. 1392 (10-IV-1264). Jaume I reconeixia haver rebut del mestre del Temple 32.000 s.j. que assignava sobre el monedatge dels llocs de l'orde, *quod in festo sancti Michaelis septembris proximo venturo debemus percipere et habere*.

¹¹³ És possible que una representació dels prohoms de Morvedre s'hi trobara també a València, ja que el rei traspasà llavors a la vila la gestió de les taules de la carnisseria i la pescateria: BURNS, doc. 638 (27-X-1265). No obstant això, el fet que els primers privilegis als habitants de Xàtiva no es donaren fins a l'arribada del rei a aquesta vila fa pensar, per altra banda, que els prohoms xativins no eren presents a la capital i que, per tant, els de València encapçalaren la negociació pràcticament en solitari.

¹¹⁴ P. LÓPEZ ELUM, *El impuesto del morabatí, su base económica y sus aplicaciones demográficas. Datos para su estudio (Siglos XIII-XVIII)*, Tesis doctoral, València, 1972, p. 453 i 474.

podia rondar els 7.500 focs, mentre que els de senyoriu no sobrepassarien el nombre de 2.250, un 15% del regne cristià¹¹⁵. Desconeixem, però, si el rei aspirava també a recaptar el monedatge dels llocs nobiliaris i eclesiàstics, ja que, tot i que el privilegi posterior establí que l'havien de pagar *omnes habitatores civitatis et villarum predictarum et etiam regnorum predictorum pro singulis domibus*¹¹⁶, sabem que almenys durant la segona meitat del segle XIV el rei només cobrava la porció corresponent al reialenc, tot deixant en termes generals que la resta de senyors recaptassen el pagament dins dels seus dominis, com també passava a l'Aragó¹¹⁷. Així doncs, incloent únicament el reialenc, podem comptar amb una xifra d'uns 12.500 focs cristians, molt lluny dels vora 22.700 necessaris per tal de col·lectar els 140.000 s. previstos com a recaptació mínima.

No obstant això, cal tenir present que, com es comprova en la següent petició del monedatge en 1273, també els musulmans del rei havien de pagar el morabatí, per la qual cosa s'han d'afegir els seus focs al còmput global. Amb tot, tampoc posseïm estimacions ajustades del seu volum demogràfic més enllà dels 100.000 individus per al conjunt del regne proposats per Josep Torró simplement «com a hipòtesi de treball», el que, potser, elevat l'índex a 5 –tot suposant una densitat residencial més alta–, representaria unes 20.000 cases. No sabem, però, quin percentatge d'aquests focs pertanyia a la jurisdicció reial, tot i que, en funció de l'evolució de les senyories valencianes traçada per Enric Guinot¹¹⁸, baixava amb seguretat del 85% estipulat per als cristians i potser se situava en els volts de la meitat del total de pobladors musulmans. Per tant, tal vegada el rei podia preveure la recaptació de l'impost d'un 10.000 cases andalusines¹¹⁹.

Així doncs, la xifra conjunta de focs cristians i musulmans sobre els quals hem calculat que el rei podria tractar d'ingressar el monedatge, corresponent a un total d'un 22.500 unitats familiars, s'acosta congruentment als 22.700 focs anteriorment esmentats com a necessaris per a preveure una recaptació d'uns 140.000 s., la suma de les assignacions realitzades sobre l'impost abans que el rei partís cap a Múrcia. Per tant, tot i tenir present l'altíssim grau d'especulació en què ens movem, pensem que els càlculs fets per Torró i els que es desprenen de les assignacions prèvies al monedatge de 1266 s'ajusten d'una forma bastant aproximada; si més no serveixen per a considerar amb total seguretat que les xifres manejades a finals de 1265 sobre el monedatge valencià es referien al pagament realitzat almenys per tot el reialenc, com tractàvem de demostrar.

¹¹⁵ J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 100-102.

¹¹⁶ *Liber privilegiorum*, doc. 74 (16-IV-1266).

¹¹⁷ P. LÓPEZ ELUM, *El impuesto del morabatí...*, cit., p. 139-169. En el cas dels ordes militars, el rei percebia generalment una meitat i l'orde l'altra meitat.

¹¹⁸ E. GUINOT, «La creació de les senyories valencianes en una societat feudal de frontera: el regne de València (segles XIII-XIV)», *Revista d'Història Medieval*, 8 (1997), p. 79-108.

¹¹⁹ Pensem que el rei tractaria de recaptar el monedatge dels musulmans en el reialenc i en els senyorius eclesiàstics, així com també en els laics sotmesos a la jurisdicció dels termes urbans de les viles reials, ja que en el següent pagament exigit als musulmans per a l'any 1273 –els cristians havien avançat el monedatge en 1271 com a part d'un donatiu de Corts– s'especifica clarament que s'havia de demanar a *tots los moros de la església, e de cavallers e altres persones, e que lauraran jovades*, sempre i quan no fossen de *castels ab tèrmens de rics hòmens o de cavallers o de ciutadans*: ACA, C, reg. 18, f. 94v-95r (1-XII-1272). Per tant, el més probable és que ja des de l'inici del monedatge les jurisdiccions senyorialis laiques quedarien fora del control reial, mentre que el traspass total o d'una part de l'exacció als senyorius eclesiàstics, incloent els ordes militars, fou resultat d'un procés gradual de concessions, com palesen les dades oferides per P. LÓPEZ ELUM, *El impuesto del morabatí...*, cit., p. 132-133. D'altra banda, sembla que les aljames jueves del regne estaven exemptes del pagament del monedatge, segons certes notícies de finals del segle XIII: ACA, C, reg. 324, f. 129v (1-IV-1298).

Fos com fos, la concessió del monedatge quedà acordada a València en novembre de 1265, el que permeté fer assignacions per a la campanya murciana: 25.000 s. per l'eixida del rei de la ciutat, 20.000 s. per a les galeres, 18.000 s. per 1.500 cafissos de civada per als cavallers de la frontera durant un mes, 11.250 s. per 4.500 arroves d'oli, 9.000 s. per al vi, 30.000 s. per als castells i 39.000 s. per als mercaders genovesos¹²⁰. Immediatament, el rei partí cap a Xàtiva, on el 8 de novembre concedí, d'una banda, un important privilegi que feia francs de tota exacció reial els prohoms de la vila que tinguessen cavalls per valor de 40 auris amb les seues armadures,¹²¹ i, d'una altra banda, atorgà una exempció temporal per cinc anys de tota talla reial a la vila de Xàtiva, atenant a les tasques i enormes despeses que ja havia fet i encara feia en la guerra contra els musulmans¹²².

Sense solució de continuïtat, Jaume I entrà en les terres andalusines revoltades contra el domini castellà, fent capitular Villena, Elda i Petrer, abans d'arribar cap al 20 de novembre a Alacant, que havia restat sota el control cristià i es convertí en la base d'operacions de l'expedició. Així, a començaments de desembre el rei es desplaçà fins a Alcaraz per a trobar-se amb Alfons X de Castella i pactar les condicions de la conquesta i el repartiment del botí murcià. Acte seguit, camí de Múrcia i durant la segona meitat del mes, Elx capitulà i el rais de Crevillent oferí el seu castell i dos més dels passos muntanyencs del Vinalopó. Finalment, a principis de gener es prengué Oriola i a les acaballes del mes es rendí la ciutat de Múrcia, que Jaume I no abandonà fins el març de 1266, després d'haver procedit a un primer repartiment de cases i terres entre els components del seu exèrcit¹²³. El rei passà quasi tot el mes de març a Alacant, on rebé els comptes del batlle de Barcelona que incloïen la quèstia de la ciutat de 60.000 s., segurament demanada, com hem vist, al llarg de l'any anterior juntament amb la resta de viles de Catalunya¹²⁴. Finalment, a les primeries d'abril, el monarca retornà a València, on sembla que residí únicament entre el 7 i el 20 d'abril.¹²⁵

Durant aquest breu període de temps, a través d'una reunió entre Jaume I i els prohoms d'alguns dels principals nuclis del reialenc –València, Xàtiva, Morvedre i Borriana– es culminà la negociació politicofiscal iniciada en novembre de 1265. Així, el 14 d'abril de 1266 fou publicat un privilegi segons el qual, a canvi de l'estabilitat de la moneda reial valenciana, s'instaurava un monedatge pagat *imperpetuum a proximo venturo festo Natalis Domini in septem annos, et ex tunc de septennio in septennium imperpetuum*

¹²⁰ BURNS, doc. 642 (1-XI-1265). La *summa* anotada era de 142.150 s., encara que el conjunt de les xifres registrades fan un total de 100 s. més, 142.250 s.

¹²¹ *Ibidem*, doc. 651 (8-XI-1265). Com indica Robert I. Burns, si amb el mot «auri» (*aureum*) es feia referència al morabatí alfonsí, el valor total, segons la taxació d'aquesta moneda feta en 1247, seria de 240 s., mentre que, si es feia referència a la masmodina jucefina, equivalia a 160 s.

¹²² *Ibidem*, doc. 652 (8-XI-1265): *Attendentes et considerantes labores et immensas expensas quas vos universi et singuli probi homines et habitatores Xative sustinuistis et fecistis racione presentis guerre sarraçenorum, et quos et quas adhuc sustinere et facere oportebit, per nos et nostros enfranquimus et franchos ac liberos facimus, hinc ad quinque annos proximos venturos, vos universos singulos probos homines ac habitatores Xative presentes et futuros, cum omnibus bonis vestris vestrorumque habitis et habendis, ab omni peita, questia, cena, exercitu et cavalcata et eorum redempcionibus, et ab omni alia demanda sive exaccione regali.*

¹²³ J.D. GARRIDO, *Jaume I i el regne de Múrcia*, cit., p. 80-82 i 106-114; J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, cit., p. 592-598.

¹²⁴ ACA, C, reg. 15, f. 10v (13-III-1266). A més a més, la ciutat prestà al rei uns altres 60.000 s. a canvi dels quals va quedar eximida de tota exacció reial fins que la monarquia tornés els diners: P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval*, cit., p. 590.

¹²⁵ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 386.

*dicto festo*¹²⁶. La tenor del document, doncs, establia que el tribut no es pagaria llavors sinó set anys després de la festa de Nadal de 1266, és a dir, pel Nadal de 1273.

Tanmateix, això no implicava que en aquella ocasió no es pagués, com interpretà Josep Torró¹²⁷, o que es fes en 1267, com afirmà Pedro López Elum a partir d'una anotació marginal realitzada en un trasllat del privilegi¹²⁸, sinó que aquesta peculiaritat aparent del privilegi –que no establia el pagament immediat de l'impost– responia al fet que aquest ja s'estava pagant, amb quasi total seguretat des de les darreries de 1265, poc després d'haver estat concedit a València entre finals d'octubre i l'1 de novembre, dia en què es preveien les primeres assignacions sobre el seu futur rendiment. De fet, només d'aquesta manera és possible que aproximadament un any després, en gener de 1267, Jaume Sarroca retés els comptes dels diners del monedatge col·lectats en els llocs del regne *citra Xucarum*¹²⁹, tot i que els dels llocs *ultra Xucarum*, recaptats pel porter major Bonanat de Guia, encara tardarien un altre any a ser retuts, pel maig de 1268, durant la següent estada del rei a València¹³⁰.

Altrament, en contraprestació per l'establiment del morabatí al regne de València, les universitats i especialment els seus prohoms, que havien accedit a la concessió de l'impost en nom d'aquelles, reberen diversos privilegis, precisament a partir del dia següent de la seua institucionalització. En primer lloc, la franquesa perpètua de tota exacció i demanda reial donada ja en novembre de 1265 als ciutadans de Xàtiva que tinguessen cavall per valor de 40 auris i armadura, tornà a ser concedida, especificant ara que aquests ciutadans armats havien d'anar en exèrcit i cavalcada quan la seua ciutat en fes i que havien de fer *alardum* davant del batlle de la vila una vegada a l'any per Nadal¹³¹. A més a més, sabem que aquest mateix tipus de franquesa, que equiparava els ciutadans armats als nobles exempts, fou ara atorgat als ciutadans d'Alzira i València, i potser també a Morvedre i àdhuc a totes les viles de reialenc¹³². Igualment, també en

¹²⁶ *Liber privilegiorum*, doc. 74 (14-IV-1266).

¹²⁷ J. TORRÓ, «Colonització i renda feudal. L'origen de la *peita* al regne de València», cit., p. 482, nota 32. Segons hi diu, el monedatge «es recapta per primera vegada, després de pactar amb les Corts un avançament, en 1271». D'una altra banda, aquest mateix autor, que tractà la qüestió de forma merament tangencial, considerà erròniament en el mateix article que les assignacions no datades sobre el monedatge de novembre de 1265 corresponien a 1262-1263.

¹²⁸ López Elum aporta una nota d'un trasllat d'època de Pere el Cerimoniós del privilegi de 1266, en què s'hi afegeix: *Et sic a festo Natalis Domini anni MCCLXVII in septem anos, et sic erant sive solvendum in festo natalis domini anni MCCLXXIII et ex tunc de septenio in septenio* (ARV, Reial 613, f. 99v, citat per P. LÓPEZ ELUM, *El impuesto del morabatí...*, cit., p. 27-28). Això quadra amb la hipòtesi de l'autor segons la qual, malgrat la claredat del privilegi, en què es parlava de septennis, el pagament del monedatge es feia de forma sexennal, ja que «los septenios establecidos contaban el último año de tal septenio como séptimo y como primero del siguiente ciclo» (p. 31). Tanmateix, això esdevé cert només a partir del regnat del Cerimoniós, ja que amb anterioritat, durant el segle XIII i almenys fins al regnat d'Alfons el Benigne, la periodicitat del monedatge era septennal com es pot comprovar, per exemple, als registres 304 i 538 de la cancelleria reial.

¹²⁹ BURNS, doc. 709 (9-I-1267). El document parla tant de les despeses *quas fecistis in colligendo monedatico regni Valencie citra Xucarum*, com del retiment dels diners del *monedatico regni Valencie citra Xucarum, quod vos pro nobis collegi fecistis et recepistis*.

¹³⁰ *Ibidem*, doc. 841 (7-V-1268). El compte del monedatge, *quod collegistis pro nobis in valle de Albayda et omnibus aliis locis regni Valencie ultra Xucarum*, només rendia finalment 1.927 s. 2 d., però després de descomptar els nombrosos pagaments ordenats pel rei: *computatis omnibus solucionibus, datis et expensis quas inde fecistis pro nobis aliqua racione*.

¹³¹ MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 628 (15-IV-1266).

¹³² *Liber privilegiorum*, doc. 75 (15-IV-1266); HUICI/CABANES, doc. 1494 (18-IV-1266). Pel que fa a Morvedre sabem que en 1279 els ciutadans armats hi gaudien de la franquesa, ja que Pere el Gran ordenà al procurador del regne que els hi la fes respectar: ACA, C, reg. 41, f. 118r (26-VII-1279). En

aquest moment o potser ja en novembre de 1265 –com havia passat aleshores amb Xàtiva– la universitat de València rebé una franquesa temporal de quatre anys de tota exacció reial, que només coneixem a través d'una pròrroga anual de febrer de 1268¹³³.

Així mateix, Jaume I concedí dos privilegis de notable importància per a la concentració de poder en mans dels prohoms de la ciutat de València. Per un costat, institucionalitzà l'existència dels quatre jurats ciutadans encarregats de regir, governar i gestionar els afers de la universitat, amb potestat per triar els consellers que estimaren oportuns i ser elegits anualment pels jurats i consellers ixents¹³⁴. Per un altre costat, tot especificant que el privilegi es concedia *propter plurima grata servicia que nobis exhibuistis*, a partir d'aleshores els jurats i prohoms de València podrien proposar una terna de candidats entre els quals el rei o el batlle escollirien anualment l'important càrrec de justícia de la ciutat.¹³⁵

D'aquesta forma, a penes uns dies després de la concessió d'aquests privilegis, el rei marxà cap a Catalunya, amb el que es pot donar per conclòs aquest cicle de negociació que comportà importants canvis en la història fiscal i política del regne. D'un cantó, el rei obtingué diners per a la campanya murciana i aconseguí la instauració del morabatí, un tribut perpetu i pagat teòricament de forma general. De l'altre cantó, els ciutadans de les principals viles obtingueren l'enfranquiment en les quèsties i exaccions reials si podien oferir el seu servei militar i, si més no els de València, guanyaren importants quotes de poder en quedar el regiment i la justícia de la ciutat sota el seu control a través de la institucionalització d'un govern de quatre jurats ciutadans, amb possibilitat de triar els seus consellers i la proposició d'una terna per al càrrec de justícia.

Ultra això, podem destacar que el retiment adés esmentat fet en gener de 1267 per Joan Sarroca –que com hem vist havia quedat encarregat de garantir el retorn dels préstecs de 100.000 s. concedits pels prohoms valencians al rei i l'infant– presentà els comptes relacionats amb la campanya *ratione frontarie Murcie*: d'una banda, totes les despeses fetes des de l'entrada del rei a València a finals d'octubre de 1265 fins al retorn cap a Catalunya ja en abril de 1266, incloent les porcions de la casa reial, de l'infant, de don Joan Manuel i dels rics homes catalanoaragonesos, les de les galeres armades a València i per Carròs de Rebollet, i les del transport de vitualles a Alacant, i, d'una altra banda, el retiment de les rebudes de les col·lectes i assignacions fetes juntament amb el batlle de València, Arnau de Romaní, tant sobre els cristians com sobre els musulmans i jueus d'Aragó, Catalunya i València, i tant en espècie com del monedatge *citra Xucarum*, els dons, serveis i préstecs fets, el guany de la venda de farina en Múrcia, la venda d'un ariet en Alacant, i les rebudes del forment de les galeres i dels mercaders de Mallorca, Gènova i altres llocs¹³⁶.

En conseqüència, malgrat que no tenim més documentació al respecte ni registres de peticions de peites o quèsties, sembla clar que, com es diu en el retiment de Sarroca, es demanaren serveis i col·lectes en tota la Corona, entre els quals s'ha d'incloure la

conseqüència, és possible que, encara que no tinguem constància documental, aquella exempció fos vàlida a tot el reialenc o, si més no, a les viles més importants del regne.

¹³³ BURNS, doc. 754 (13-II-1268).

¹³⁴ *Liber privilegiorum*, doc. 78 (15-IV-1266). Com ha estat remarcat per Rafael Narbona aquest privilegi atorgà caràcter perpetu a l'organització política i administrativa dels jurats, que venien actuant de forma provisional des de 1245: R. NARBONA, *Valencia, municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas. 1239-1418*, València, 1995, p. 27.

¹³⁵ *Liber privilegiorum*, doc. 77 (15-IV-1266).

¹³⁶ BURNS, doc. 709 (9-I-1267). Els comptes finals establien que el rei devia a Jaume Sarroca un total de 78.630 s. (*Ibidem*, doc. 710 (15-I-1267))

quèstia de 60.000 s. de Barcelona de la qual ja hem parlat, el préstec al rei –també de 60.000 s.– que la mateixa ciutat va fer aquell mateix any i a canvi del qual quedà enfranquida de tota exacció reial fins que els diners foren retornats¹³⁷, la dècima eclesiàstica per a les croades concedida pel pontífex durant tres anys en febrer de 1266¹³⁸, els préstecs fets per cavallers i altres homes aragonesos que quedaren assignats a les rendes, peites i cenes de les ciutats i viles d’Aragó¹³⁹, o la redempció d’exèrcit de 20.000 s. pagada per Saragossa¹⁴⁰. Així, en relació amb la possible anualitat i recaptació triennial retroactiva de les quèsties catalanovalencianes, aquest cicle militar indica clarament que aquelles exaccions eren demanades de forma puntual per a necessitats concretes i que eren cobrades de forma immediata, a causa de les pròpies urgències financeres dels monarques. En aquest sentit, la següent gran empresa de Jaume I, la croada a Ultramar, comportà un nou cicle de peticions de subsidis que obviaren, fins i tot, les franqueses temporals de quèstia que la concessió del monedatge havia generat, si més no en els casos de València i Xàtiva.

¹³⁷ P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval...*, cit., p. 590.

¹³⁸ E. MARCOS, *La croada catalana*, cit., p. 125.

¹³⁹ BURNS, doc. 665 (27-II-1266). Jaume I concedí llicència al lloctinent del regne de València, Ximén Pérez de Arenós per obligar *omnes redditus nostros Aragonie et peitas ac cenas et eciam omnes alios denarios quos a civitatibus et villis Aragonie habere voluerimus de cetero aliqua racione* als préstecs fets per *illis hominibus Aragonie, tam militibus quam aliis, qui nobis nunc in ista tanta necessitate mutuaverint peccuniam suam vel victualia sua*.

¹⁴⁰ HUICI/CABANES, doc. 1497 (16-V-1266). Jaume I concedí una carta d’indemnitat a la ciutat de Saragossa reconeixent *quod receptionem illorum viginti millium solidorum quos nos fecimus hoc anno Cesarauguste a vobis ratione petitionis exercitus quam vobis faciebamus ad Murciam numquam vobis vel vestris noceat nec in aliquo preiudicet nec ex hoc ius vestrum in aliquo diminuat*.

2.1.4 La croada a Terra Santa i la regulació de la colonització valenciana (1269-1271)

Els reconeixements de deutes per la campanya militar de Múrcia encara van ser nombrosos durant la primera meitat de 1267¹⁴¹, però en aquest any podem considerar que comença un nou cicle en els afers de Jaume I, el qual arriba fins a mitjan 1271, tot emmarcant tres matèries principals: les qüestions amb els nobles de la Corona, la croada a Orient i la revisió del procés colonitzador al regne de València. Així, a començaments de 1267, després d'haver residit durant tres mesos a Montpeller, el rei degué dictar sentència, com havia promès a finals de 1266, en el plet sorgit entre el comte d'Empúries i Guillem de Torroella. Poc després, en el mes de maig, el veiem assetjant el castell de Ferriz de Lizana, que l'havia desafiat segurament pels problemes arrossegats des dels anteriors enfrontaments amb els rics homes aragonesos, i a finals d'any Jaume I es trasllada a Tarassona, per tal de reprimir l'encunyació de moneda falsa feta des del castell de Santolalla, en la frontera d'Aragó amb Navarra¹⁴². Des de Tarassona partí cap a Saragossa, on obtingué una donació de diners segons informa la carta d'indemnitat feta per a l'ocasió¹⁴³, i poc després prengué via cap a terres valencianes, on passà els quatre primers mesos de l'any 1268, *car lonch temps hauia que no y havia estat* –des de la tornada de Múrcia en abril de 1266¹⁴⁴.

Al regne de València segurament demanà també una quèstia, ja que hi trobem diverses notícies relatives a la quèstió. En primer lloc, pel febrer, prorrogà una anualitat la franquesa de tota exacció reial que tenien València i Xàtiva, la primera de quatre anys i la segona de cinc¹⁴⁵. Com hem vist, coneixem la franquesa primigènia xativina, atorgada en novembre de 1265 en el context de la concessió del monedatge i l'ajut en la campanya murciana, per la qual cosa sabem amb certesa que aquella s'esgotaria pel

¹⁴¹ ACA, reg. 14, f. 85r (3-I-1267), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 395: reconeixement de deute de 590 quinters de vi que Guerau Cambafort havia venut al rei a Alacant; BURNS, doc. 711 (17-I-1267): reconeixement de deute del rei a Simonet de Mèdol i Conrad de Junta de 39.000 s.m. (melgoses) prestats en Alacant; ACA, C, reg. 14, f. 85r, citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 396: Reconeixement del deute de 4.284 s. a R. de Montalt pel seu servei en la frontera de Villena; BURNS, doc. 722 (25-IV-1267): reconeixement de deute de 18.200 s. al fill del rei Pedro Fernández, lloctinent al regne de València, per haver pagat un deute de 18.200 s. que Jaume I devia a Berenguer Arnau d'Anglesola pel seu servei a la frontera de Múrcia; ACA, C, perg. 1899 (18-VI-1267), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 399: reconeixement de deute de 6130 s. a Blasc d'Alagó pel seu servei a l'exèrcit de Múrcia; ACA, C, reg. 14, f. 91r (2-VII-1267), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 400: reconeixement de deute de la quantitat que pertocava a Galceran de Pinós pel seu servei en la conquesta de Múrcia.

¹⁴² J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 396-399; J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, cit., p. 634-639. Finalment, sis anys després el rei expedí el perdó a Ferrís de Liçana pels danys que ell o els seus cavallers haguessen pogut causar-li en aquesta guerra (ACA, C, reg. 19, f. 46r (22-VIII-1273), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 485). Per a la quèstió de la moneda falsa: A. CANELLAS, «Fuentes de los Anales de Zurita. El proceso de los monederos falsos de Tarazona de 1267», a S. Aguadé *et alii* (eds.), *Homenaje a Don Jose María Lacarra de Miguel en su jubilación del profesorado. Estudios medievales*, Saragossa, 1977, vol. II, p. 263-277.

¹⁴³ HUICI/CABANES, doc. 1541 (30-XI-1267). La carta garantia al consell de Saragossa *quod donationem denariorum quam nunc nobis facitis non preiudicet vobis in aliquo seu instrumentis vel privilegiis vestris quas et quos a nobis vel predecessoribus nostris habetis, nec valeat preiudicare, sed vobis sit in omnibus ius salvum*.

¹⁴⁴ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 406-411; *Llibre dels fets*, cap. 472.

¹⁴⁵ BURNS, docs. 754 (13-II-1268) i 764 (25-II-1268). Els privilegis allargaven la franquesa *ab omni exaccione regali* de la universitat de València i *ab omni peita, cena, exercitu et cavalcata et eorum redempcionibu, et omnia alia exaccione regali* de Xàtiva.

novembre de 1271¹⁴⁶, mentre que de la valenciana no en tenim dades, tot i que segurament va ser atorgada en el mateix moment o en abril de 1266, a la tornada del rei de Múrcia, fet pel qual finiria pel novembre de 1270 o l'abril de 1271.

Fos com fos, sembla que la resta de viles reials sí que estigueren sotmeses al pagament d'una exacció reial durant aquell any 1268, com confirma el fet que un deute reial amb la vídua de Domingo de Loarre s'assignés sobre els diners que aquella havia de posar en les quèsties, peites, redempcions d'exèrcit i altres exaccions imposades pel rei al consell de Llúria, començant pels 48 s. que aquella havia de satisfer *in denariis quos homines seu concilii de Lyria nunc nobis donant pro servicio*¹⁴⁷. Així mateix, a finals d'abril, el rei hagué d'ordenar a les autoritats de Borriana que no obligassen a contribuir en les exaccions reials els que tenien cases o honors a cens de l'orde de l'Hospital, excepte si aquells homes i béns eren del rei o de reialenc, el que segurament indica que s'estava procedint a recaptar-ne una en aquells moments¹⁴⁸. D'altra banda, el rei aprofità l'estada a terres valencianes per continuar liquidant afers relacionats amb l'expedició a Múrcia, com el pagament de dos deutes amb Guillem Escrivà, fill, per valor de 13.200 s. que son pare havia prestat al rei, ara assignats sobre les rendes i drets de València¹⁴⁹, o, com ja hem comentat, el retiment dels comptes dels diners del monedatge recaptats en els llocs del regne *ultra Xucarum*¹⁵⁰.

a) La croada de 1269

A començaments de maig de 1268 Jaume I partí cap a Aragó, tot i que en juny ja es trobava a Catalunya, on estigué fins el novembre resolent el conflicte successori obert a la mort del comte d'Urgell, ja que els Foix i els Cardona tractaren d'apoderar-se per les

¹⁴⁶ *Ibidem*, doc. 652 (9-XI-1265).

¹⁴⁷ *Ibidem*, doc. 840 (5-V-1268). El deute de 1.000 s. amb la vídua –dita Toda– s'havia d'anar deduïnt de la part corresponent amb què aquella contribuïa en cada exacció reial a Llúria, tot posant-la a compte del rei fins que fos saldat: *Assignamus vobis Tote predictae et vestris prefatos mille solidos habendos et percipiendos in eo quod vos dare et solvere contingerit pro hereditatibus et aliis bonis, que habetis vel habebitis in Lyria et terminus suis de cetero, in denariis quos a concilio de Lyria habere voluerimus deinde, racione questie seu redempcionis exercitus vel alia qualibet racione [...] Mandantes iusticie, iuratis et concilio de Lyria necnon et collectoribus denariorum questiarum seu redempcionis exercitus et aliarum exaccionum regalium ville presentibus videlicet et futuris quod, ad solvendum aliquid de cetero in predictis seu racione predictorum, vos vel res vestras non compellant, immo partem vobis contingentem in peyta et aliis supra dictis ponant in nostro computo tamdiu et tanto tempore quousque in eo vobis et vestris fuerit plenarie satisfactum de omnibus mille solidis ante dictis. Est autem sciendum quod de predictis mille solidis debent deduci quadraginta et octo solidi, quos nunc solvere debebatis vos Tota predicta in denariis quos homines seu concilii de Lyria nunc nobis donant pro servicio, eo quia nos ipsos recipimus in computo nostro.*

¹⁴⁸ *Ibidem*, doc. 825 (30-IV-1268). L'ordre s'enviava al batlle, el justícia i els jurats de Borriana: *Mandamus vobis quatenus non compellatis homines Burriane, tenentes domos vel alios honores ad censum pro Hospitali, ad peitandum pro ipsis domibus vel honoribus in aliquibus exaccionibus nisi predictae domus et honore fuerint de realenco seu de hominibus servicii nostri.*

¹⁴⁹ BURNS, doc. 801 (13-IV-1268). Guillem Escrivà, pare, havia fet un préstec de 15.000 s. al rei *quando ivimus ad partes Murcie*, del qual d'havien retornat 6.800 s. i un altre de 5.000 s.

¹⁵⁰ *Ibidem*, doc. 841 (7-V-1268). Així mateix, daten d'aquesta època els enfranquiments de tota exacció reial a Xixona (*Ibidem*, doc. 792 (28-IV-1268)) i del cens de 10 s. per jovada que pagaven els homes d'Ador (*Ibidem*, doc. 830 (1-V-1268)).

armes del comtat, al qual també aspirava el rei, que hi anà per a combatre'ls¹⁵¹. Precisament llavors tenim notícia del pagament d'una quèstia de la ciutat de Barcelona, poc abans que pel setembre Jaume I plantegés una guerra oberta entorn de les terres d'Urgell contra els nobles encapçalats pel vescomte de Cardona¹⁵². Amb tot, a principis de novembre, el rei rebé la notícia del nomenament com a arquebisbe i primat de Toledo del seu fill menor Sanç, que li pregava que l'acompanyés de Calataiud a la ciutat castellana, on havia de celebrar per Nadal la seua primera missa. Així, l'infant Pere quedà al front de les operacions militars, que arribaren a la seua fi a través d'acords amb els barons catalans a principis de l'any nou, mentre que el rei marxà a terres aragoneses. A Saragossa obtingué un nou donatiu de diners sota les mateixes condicions que l'any anterior i, finalment, anà amb el seu fill Sanç cap a Toledo, on sojornà els darrers dies de 1268 i els primers de 1269¹⁵³.

De Toledo estant, Jaume I rebé una ambaixada del *rey dels Tartres*, l'il-khan Abaqa de Pèrsia, que corresponia a una altra enviada pel rei a través del ciutadà perpinyanès Jaume d'Alarig, després d'haver rebut un primer missatge dels mongols en 1267. La qüestió tractada i enraonada en la mateixa cort castellana era *que tota la sancta terra d'Ultramar e el Sepulcre se'n poria guanyar*, projecte per al qual Alfons X de Castella oferí al rei 100.000 morabatins d'or i 100 cavalls –dels quals donà 60.000 besants *in situ*, que havia obtingut com a tribut del rei de Granada–, alhora que els mestres castellans dels ordes d'Uclés i de l'Hospital brindaren la seua ajuda en tropes a cavall. Ràpidament, Jaume I partí cap a terres valencianes, on ultimà els acords amb els enviats mongols i amb un missatger bizantí que arribà a la ciutat de València: l'il-khan Abaqa oferia la seua ajuda militar en la conquesta del sant Sepulcre una vegada que el rei arribés a Orient, on, a més a més, l'emperador Miquel Paleòleg s'encarregaria del seu proveïment¹⁵⁴.

Així, el rei marxà cap a terres catalanes pel febrer de 1269 tot iniciant una gira a corre-cuita pels seus dominis a la recerca dels cabals i homes necessaris per a formar l'exèrcit expedicionari, com havia fet anteriorment per a la campanya de Múrcia i com farien posteriorment molts dels seus successors per a d'altres grans projectes. Amb tot, d'aquesta gira fiscal només hem pogut documentar l'aportació d'alguns llocs i especialment de les aljames jueves. En primer lloc, març i abril els passà entre la senyoria de Montpeller i la Catalunya Vella, on sabem que obtingué 80.000 s. de Barcelona pagats *dominis navium et lignorum que conduximus racione viatici ultramaris*, a canvi dels quals enfranquí la ciutat de tota exacció reial durant tres anys¹⁵⁵. Aquesta tònica de concedir exempcions temporals de tres anys pels subsidis donats fou l'habitual, com ara en el cas de les comunitats jueves de les principals ciutats de la Corona, segurament reunides a terres catalanes per a tractar la qüestió i de les quals coneixem la contribució de 40.000 s. de les de Barcelona, Tarragona i Vilafranca

¹⁵¹ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 412-417; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 290-291.

¹⁵² ACA, C, reg. 14, f. 83r (17.6-1268); P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval...*, cit., p. 590.

¹⁵³ Sobre el donatiu, vegeu: HUICI/CABANES, doc. 1616 (30-XI-1268). Sobre el viatge a Castella: J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, cit., p. 640-641; J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 416-418; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 291.

¹⁵⁴ *Llibre dels fets*, cap. 475-482.

¹⁵⁵ ACA, C, perg. Jaume I, núm. 491 (12-III-1269); C, reg. 16, f. 159v (24-III-1269), citats per P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval...*, cit., p. 590. Les quantitats atorgades per ciutats com Barcelona (80.000 s.), València (50.000 s.) o Xàtiva (12.000 s.) eren les usuals en un any qualsevol, però la franquesa donada va ser triennial, el que potser es corresponga amb la previsió de duració de la croada o amb els subsidis addicionals extraordinaris en homes i vitualles atorgats en aquesta ocasió.

del Penedés, 30.000 s. de la de Montpeller, 20.000 s. de la de Saragossa, 10.000 s. de les de Girona i Besalú i 10.000 s. de la de València¹⁵⁶.

A continuació, el rei estigué a Cervera, Lleida i el regne d'Aragó durant el mes de maig i la primera quinzena de juny, moment del qual tenim notícia d'una col·lecció de contractes que concernien un total de 109 cavallers i 11 ballesters a cavall, que es comprometien a presentar-se a les ordres del rei en Barcelona l'1 d'agost per embarcar-se a ultramar a canvi d'un avançament de diners i el seu manteniment al llarg de l'expedició¹⁵⁷. També aleshores fou contractada la galera del genovès Pasqualino di Montebruno a canvi de 36.000 s., *ad faciendum viatico usque in Turquiam vel ad quascumque alias partes ultramarinas volueritis*, tot posant com a garant el seu germà Simone di Montebruno, *civem valentinum*¹⁵⁸. Així mateix, sabem de la confirmació dels privilegis de Jaca, segurament a canvi d'un donatiu pecuniari, i de l'enfranquiment de tres anys del servei d'host i cavalcada a la vila de Tarassona, el que indica que tal vegada aquella hi contribuí amb homes per a l'exèrcit¹⁵⁹. Finalment, sembla que les viles aragoneses avançaren el pagament del monedatge que pertocava en 1271 o, si més no, l'infant Pere comprà el dret a recaptar-lo, ja que coneixem diverses assignacions fetes pel rei sobre els diners que l'infant li devia pagar com a preu de la compra d'aquell tribut¹⁶⁰.

A finals de juny el rei marxà cap a terres valencianes, on a penes estigué deu dies, però mantingué una frenètica activitat en què degué ser informat dels problemes que s'arrossegaven al voltant del repartiment i la colonització de les terres, un fet que probablement influí en la seua llarga estada al regne després d'avortar la croada, com veurem posteriorment¹⁶¹. Del reialenc valencià sabem que obtingué 50.000 s. de València i 12.000 s. de Xàtiva, malgrat que aquelles posseïen encara l'exempció temporal de tota quèstia i redempció d'exèrcit que havia estat concedida en raó de la campanya de Múrcia¹⁶². Tanmateix, segurament el pagament per a la croada tenia un caire més de subsidi extraordinari –per al màxim objectiu militar al qual podia aspirar un rei cristià– que no pas d'exacció reial ordinària. Fos com fos, aquelles donaren una ajuda que es corresponia aproximadament amb el pagament habitual d'una quèstia anual i obtingueren a canvi una carta de franquesa *sub forma communi spacio triorum annum*, expressió que probablement feia referència als enfranquiments generals que s'estaven donant al llarg de la gira del rei i que, segons sabem pels fets posteriors, no degué ésser afegida a l'exempció anterior sinó que simplement seria efectiva fins a 1272. Així

¹⁵⁶ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 469; HUICI, docs. 1306 (19-IV-1269), 1310 i 1316 (24-IV-1269), 1318 (2-V-1269). Segurament, els jueus de Perpinyà, la Cerdanya i el Conflent també atorgaren un subsidi –que no coneixem–, ja que reberen nombrosos privilegis (HUICI, docs. 1304, 1307, 1308, 1309 i 1311-1315) (22-24-IV-1269). També sabem de la concessió de 800 s. per part dels jueus d'Alagó (ACA, C, reg. 16, f. 171r (18-V-1269), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 425).

¹⁵⁷ ACA, C, perg. Jaume I, núm. 1974 (5-14-V-1269), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 424 i E. MARCOS, *La croada catalana*, cit., p. 183. Les quantitats avançades oscil·laven entre els 4.000 s. i els 18.000 s.

¹⁵⁸ ACA, C, perg. Jaume I, núm. 1975 (19-V-1269), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 424.

¹⁵⁹ Citats per J. MIRET sense referència: *Ibidem*, p. 425 (30-V-1269, Tarazona) i 426 (6-VI-1269, Jaca).

¹⁶⁰ BURNS, docs. 960-962 (30-VI-1269). Jaume I ordenava a l'infant Pere que pagués diversos deutes de creditors del rei *de eo quod pro nobis dare et solvere deberetis racione vendicionis quam de monetatico monete iaccensis vobis fecimus*. Posteriorment, l'infant assignava algunes d'eixes quantitats sobre els diners obtinguts *de monetatico Aragonie quod emimus a domino rege patre nostro* (*Ibidem*, doc. 975 (17-VIII-1269)), o directament el rei li ordenava pagar deutes no ja amb els diners del preu de la compra sinó amb els de la recaptació del monedatge aragonès (*Ibidem*, doc. 977 (19-VIII-1269)).

¹⁶¹ Es conserven fins a 31 documents emesos des de la ciutat de València en a penes una setmana, una situació gens habitual (*Ibidem*, docs. 932-962 (24-30-VI-1269)).

¹⁶² *Ibidem*, docs. 957 i 958 (30-VI-1269).

mateix, com ja havia passat en el cas de l'empresa murciana, el rei vengué les rendes de la batllia de València a Arnau de Romaní, en aquesta ocasió per tres anys i a canvi de 150.000 s. destinats específicament *ad opus presentis nostri passagii ultramaris*¹⁶³.

De manera immediata, Jaume I es traslladà a Tortosa i Amposta, i, segurament des de Portfangós, partí cap a Mallorca per a demanar personalment *als hòmens de la vila que ens ajudassen en el nostre passatge*. Com hem vist en el capítol anterior, la capital mallorquina era franca de quèstia a través de la seua pròpia carta de poblament i, de fet, aquest és el primer donatiu directe de diners que hi hem documentat, el qual, a més a més, és esmentat explícitament en el *Llibre dels fets*, una circumstància realment inusual que indica l'excepcionalitat del donatiu: *E nós, que vim que ells hi havien bona voluntat, de setanta mília sous que nós los volíem demanar, no els en demanam sinó cinquanta mília sous*¹⁶⁴. Així doncs, en el procés d'obtenció dels 50.000 s. –amb els quals es llogaren tres naus– s'hi observa també la negociació duta a terme, la qual, per afegiment, implicà la confirmació de la carta de franqueses de la ciutat i l'addició d'alguns privilegis nous, entre els quals hi era, com havia passat també a València, la confirmació de totes les heretats repartides i posseïdes¹⁶⁵. A més a més, Jaume I obtingué de ben segur un subsidi dels jueus de Mallorca, als quals concedí certs privilegis, alhora que, d'una altra banda, rebé de l'almoixerif de Menorca 1.000 caps de bestiar entre bous i vaques¹⁶⁶. Tot seguit, el 30 de juliol, dos dies abans de la data acordada en els contractes amb les companyies de tropes, el rei es trobava a Barcelona enllestit la partida de l'expedició, que finalment salpà vora un mes més tard, a començaments de setembre¹⁶⁷.

Com és sabut, una part de l'estol, incloent la nau de Jaume I, avortà el viatge a penes una setmana després de la partida amb l'excusa d'una forta tempesta al golf del Lleó, tot retornant al port d'Aigües Mortes entre les protestes i el rebuig de les autoritats i els prohoms de Montpeller a causa de l'estrepitós fracàs. No obstant això, una vintena de vaixells, amb dues companyies d'uns 400 cavallers en total, encapçalades pels fills bastards del rei, Fernando Sánchez de Castro i Pedro Fernández de Híjar, arribaren a Sant Joan d'Acre cap al mes d'octubre de 1269. Tanmateix, davant la renúncia de Jaume I i la incompareixença dels reforços mongols promesos, la major part de l'expedició se'n tornà probablement a mitjan desembre, mentre que la companyia de Pedro Fernández es mantingué acantonada a Acre fins el febrer, moment en què, finalment, davant dels apressants problemes financers, prengué el camí de tornada cap a la península Ibèrica.

Tot plegat, la crònica jaumina parla de una mobilització total d'uns 800 *entre cavallers e hòmens a caval*, als quals caldria afegir els peons, que Ernest Marcos ha calculat en uns 2.500, embarcats en un nombre de vaixells que rondaria la trentena¹⁶⁸. Com afirma

¹⁶³ BURNS, doc. 981 (27-VIII-1269).

¹⁶⁴ *Llibre dels fets*, 483. El text de la crònica és confirmat per una carta d'indemnitat: *Recognoscimus et confitemus vobis probis hominibus, et universitati Maioricarum, quod ad preces nostras ac gratis, et spontanea voluntate vestra, dedistis nobis modo in auxilium, presentis transitus ultra maris, quinquaginta mille s.r.v.* (*Llibre de Privilegis i Franqueses de Mallorca*, cit., f. 30rv (24-VIII-1269)).

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 26r-30r (23-VIII-1269).

¹⁶⁶ HUICI, doc. 1327 (21-VII-1269) ; *Llibre dels fets*, cap. 484.

¹⁶⁷ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 429. Encara uns dies abans de partir el rei repartia heretats al regne de València a aquells que hi contribuïen en l'expedició, com ara el genovés Pascali de Montbrú, propietari d'una galera, que rebé les alqueries de Olocaïba i Pedreguer (BURNS, doc. 983 (29-VIII-1269)), o Berenguer Dalmau, ciutadà de València, que rebé l'alqueria de Farnals, al terme de València (*Ibidem*, doc. 985 (30-VIII-1269)).

¹⁶⁸ *Llibre dels fets*, 483; E. MARCOS, *La croada catalana*, cit., p. 187.

el mateix autor, doncs, aquesta seria *una empresa d'abast mitjà* en el context de les croades –per a la campanya murciana el rei afirmava haver llogat dos mil cavallers i comptar finalment amb 600¹⁶⁹–, la qual, en tot cas, implicà una important recerca i concentració de recursos fiscals. Atenent únicament als comptes del *Llibre de racions a Orient*, en què estan inclosos el pagament de tres mesades de les dues companyies, les despeses imprevistes de la travessia i les provisions traslladades, la suma total registrada ascendeix a un total de vora 700.000 s.t.¹⁷⁰, als quals caldria afegir el noliejament de les naus i una infinitat d'expenses diverses que no coneixem. En contrast, fent recompte de les sumes monetàries recollides per la monarquia que hem documentat, només sabem d'uns 465.000 s. b., de forma que és evident que una bona part de les contribucions fiscals, préstecs o quantitats obtingudes se'ns escapen totalment, malgrat existir-hi. En expedicions posteriors, com les d'Almeria en 1309 o la de Sardenya en 1323, podrem assistir a una aproximació documental més aproximada del finançament d'aquest tipus de campanyes.

b) El desordre colonitzador del regne de València

Després de tornar a Montpeller havent balafiat els diners demanats per a la Croada, Jaume I arribà a Barcelona el mes d'octubre de 1269, d'on partí ràpidament cap a Castella per assistir a les noces de l'infant Ferran de la Cerda amb la filla de Lluís IX de França. Abans, però, tenim dos notícies sobre les quèsties de viles catalanes, que potser indiquen una petició de la qual no en tenim més dades: d'una banda, la regulació de totes les talles fetes a Puigcerdà, tant per exaccions reials com veïnals, mitjançant la tria de sis talladors –dos de cada mà– escollits pels prohoms de la vila, i, d'una altra banda, l'assignació de 15.000 s. al vescomte de Cardona sobre les quèsties de les vegueries de Barcelona i Vilafranca del Penedès¹⁷¹. Fos com fos, a finals d'any, després d'haver viatjat a Castella, el rei tornà a Aragó, des d'on, ja en febrer de 1270, es dirigí a València per tal de vigilar el desenvolupament del procés colonitzador desplegat des de la conquesta del territori.

En primer lloc, segons narra el *Llibre dels fets*, Jaume I hagué d'apaivagar els greus enfrontaments que s'havien produït a la capital entre dues faccions, una encapçalada pel mateix batlle reial Arnau de Romaní, que fou remogut del càrrec de i obligat a pagar al rei una important suma monetària, i una altra pel jurat municipal Guillem Escrivà. La mateixa crònica reial, tot i que escassa en explicacions, se'n fa ressò del conflicte:

Venguem-nos-en en el regne de València e trobam que hi havia haüda baralla entre aquell que tenia lloc nostre [el batlle] e un altre, per nom Guillem Escrivà; e nós donam-li nostra sentència. E puis En Guillem Escrivà e altres de la vila acusaren aquell nostre batlle; e nós

¹⁶⁹ *Llibre dels fets*, 406.

¹⁷⁰ E. MARCOS, *La croada catalana*, cit., p. 208-221.

¹⁷¹ J. MARTÍ SANMARTÍ (ed.). *Dietari de Puigcerdà*, cit., doc. XLVI (9-X-1269); ACA, C, perg. Jaume I, núm. 1997 (4-XI-1269), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 433

oïm lo fait atretal e donam-hi nostra sentència e castigam-los, enaixí que la ciutat romàs en pau e en bon estament¹⁷².

Sobre això, malgrat que Ferran Soldevila en les seues notes al *Llibre dels fets* advertí que no havia pogut esbrinar de qui es tractava el batlle reial ni trobar cap document *que es refereixi a aquestes sentències dictades*, ara estem en condicions d'oferir unes quantes dades, que semblen apuntar a una lluita de bàndols entre Arnau de Romaní i la família Escrivà. En primer lloc, tot i que no aportà fonts noves, el cronista valencià Pere Antoni Beuter desenrotllà en el segle XVI les informacions de la crònica, bo i assenyalant que Guillem Escrivà era jurat de la ciutat de València, que es formaren dos parcialitats i que Jaume I castigà membres de les dos, tot limitant-ne el poder del batlle a partir d'aquell moment:

Le vinieron cartas en hebrero que el bayle de Valencia se desaviniera con En Guillem de Escriván, jurado de Valencia, y vinieran a las manos, de que hubo gran gran ruydo en la ciudad, y muchos descalabrados y heridos de una parte y otra, de que viniera la ciudad en punto de se perder, y quedara en gran división hecha dos parcelidades (...) Venido que fue en Valencia supo cumplidamente cómo passava el negocio, y castigó algunos de cada una de las partes, y puso en sossiego la ciudad, limitando al bayle el poder, y declarando lo que podía hazer¹⁷³.

És possible que Beuter pogués consultar algun altre document relatiu a aquell fet, ja que ni la data de l'arribada del monarca a València, ni el càrrec concret de Guillem Escrivà, ni la restricció de les competències del batlle no figuren en la crònica reial, i, almenys en la qüestió de la data sabem –a través de l'itinerari confeccionat per Joaquim Miret– que el cronista valencià l'encertà. Així, tenim notícia que Jaume I havia arribat a la ciutat de València cap al 10 de febrer de 1270¹⁷⁴, com efectivament indica Beuter, *en hebrero*. D'una altra banda, sabem amb certesa que llavors el batlle de València era Arnau de Romaní, qui ocupava el càrrec almenys des de 1266 i encara ho feia durant els primers mesos de 1270, si més no fins a l'abril¹⁷⁵. De fet, en agost de 1269 havia arrendat les rendes de la batllia per tres anys, però, no obstant això, advertim que en octubre de 1270 qui ocupava aquell càrrec reial era una altra persona: Arnau Escrivà¹⁷⁶. I aquest –tot seguint les raonables observacions realitzades per Miquel Batllori– era segurament l'oncle del Guillem Escrivà que apareix citat a la crònica jaumina com a cap del bàndol

¹⁷² *Llibre dels fets*, 500.

¹⁷³ P.A. BEUTER, *Primera part de la Història de València (València 1538); Segunda parte de la Crónica general (València 1604)*, València, 1995 (ed. facsímil).

¹⁷⁴ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 436-450.

¹⁷⁵ BURNS, doc. 639 (28-X-1265) (avançament de Romaní de 100.000 sous per l'arrendament de la batllia de València) i 690 (12-V-1266) (nomenament oficial de Romaní com a batlle de València, tot i que ja en el document anterior apareix com a tal, doncs segurament ho era des que comprà les rendes de la batllia a finals d'octubre de 1265, abans de partir cap a la conquesta de Múrcia); doc. 1001 (6-III-1270) i 1011 (9-IV-1270). En juliol de 1270 apareix esmentat com a batlle reial segons un document recollit per V. BRANCHAT, *Tratado de los derechos y regalías que corresponden al Real Patrimonio en el reyno de Valencia y de la jurisdicción del intendente como subrogado en el lugar del antiguo bayle general*, València, 1784-1786 (ed. facsímil: 1990), tom II, p. 107 (31-VII-1270); tanmateix, el document fa referència a un establiment passat, per la qual cosa no podem saber si encara era batlle en aquells moments: [El rei] atorgà a-n Berenguer de Almenara que puixa edificar un forn a coure pa en aquell loch, en lo qual N'Arnau de Romaní, batlle de València, donà a cens de un morabatí a-n Andreu Sarte en lo mercat de València.

¹⁷⁶ BURNS, doc. 1068 (5-X-1270).

rival a Romaní¹⁷⁷. Si a això afegim que un altre oncle seu, Bernat Escrivà, havia estat batlle poc abans, si més no en 1261¹⁷⁸, hom pot intuir una maniobra contra Arnau de Romaní encapçalada pels Escrivà, els quals obtindrien novament la designació d'un dels seus membres com a representant màxim del rei en la ciutat i tot el reialenc, Arnau Escrivà, qui ocupà el càrrec fins a la seua mort, a mitjan 1275¹⁷⁹.

Tot apuntant en aquesta mateixa direcció, sabem que un dels castigats per aquelles lluites, *pro facto invasionis Arnaldi de Romanino*, va ser Guillem d'Espígol, desterrat del regne durant 1270 i que era *scuder de Arnau Scrivà*¹⁸⁰. Així les coses, com pareix apuntar Beuter, és possible que hi hagués un enfrontament entre el batlle reial i alguns membres del govern de la ciutat, com Guillem Escrivà si era efectivament jurat en 1270 o el mateix Arnau Escrivà, qui sabem que ho havia estat en 1268¹⁸¹. A més a més, aquest darrer, a banda d'oncle, havia estat tutor i administrador legal de Guillem Escrivà durant la seua minoria d'edat, per la qual cosa podem suposar una estreta relació entre tots dos¹⁸². De fet, hi ha diversos indicis que apunten cap a una entesa familiar ferma, com ara que els dos apareguen entre els representants de la ciutat de València en el parlament que instaurà el monedatge en 1266 o que Arnau Escrivà transferira al seu nebot dos deutes reials de 8.200 s. i 5.000 s. en 1268¹⁸³. En definitiva, uns quants mesos després d'aquells enfrontaments, entre abril i octubre de 1270, Arnau de Romaní va ser apartat del càrrec en benefici d'Arnau Escrivà i el darrer dia de l'any hagué de signar una carta mitjançant la qual li eren redimides les acusacions d'injúries i delictes – *iniuriarum et delictorum*– realitzades per Jaume I, a canvi del pagament de la notable quantia de 100.000 s.¹⁸⁴

Paral·lelament a la resolució d'aquell conflicte, el monarca realitzà diverses eixides cap al sud del regne i a començaments de juny de 1270 començà a disposar ordres adreçades

¹⁷⁷ M. BATLLORI, «El cronista Bernat Desclot i la família Escrivà», *Storiografia e storia. Studi in onore di Eugenio Duprè Theseider*, Roma, 1974, p. 136.

¹⁷⁸ ACA, reg. 11, f. 205r (20-IV-1261), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 312.

¹⁷⁹ El veiem ocupar aquella posició ininterrompudament: BURNS, docs. 1256, 1293, 1307, 1321 1327, 1329, 1332, 1344, 1346, 1365, 1411 (18-VIII-1271 a 15-XI-1272); ACA, C, reg. 20, f. 227r (20-III-1275), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 512. A més a més, també va ser procurador general del regne de València des d'abril de 1272, un càrrec que se li va concedir durant la celebració de les Corts generals de Lleida; cf.: J.V. CABEZUELO, *Poder público y administración territorial en el reino de Valencia, 1239-1348: el oficio de la procuración*, València, 1998, p. 57-59.

¹⁸⁰ BURNS, doc. 1094 (10-I-1271); V. BRANCHAT, *Tratado de los derechos y regalías...*, cit., tom II, p. 113 (5-IX-1272). El 10 de gener de 1271, deu dies després d'haver estat redimides les acusacions a Arnau de Romaní, dos membres del bàndol contrari, Guillem d'Espígol i també Jaume Franc, foren absolts, bo i permetent la seua tornada a terres valencianes; així doncs, els documents confirmen els relats de les cròniques de Jaume I i de Pere Antoni Beuter, segons els quals el rei castigà ambdós parts.

¹⁸¹ En 1266 apareixia en els documents com a ciutadà de València, en 1268 com a jurat i en 1271 com a nunci de la ciutat en un afer municipal: *Liber privilegiorum*, docs. 74 (14-IV-1266), 84 (27-IV-1268), 93 (22-VII-1271).

¹⁸² El 23 de juliol de 1259 Arnau Escrivà fou nomenat tutor dels seus nebots Guillem i Arnau, el pare dels quals, Guillemó Escrivà, havia mort entre 1252 i 1254, així com també havia mort el seu avi, Guillem Escrivà, que havia exercit com el seu tutor fins aleshores; M. BATLLORI, «El cronista Bernat Desclot...», cit., p. 135.

¹⁸³ *Liber privilegiorum*, doc. 74 (14-IV-1266); BURNS, doc. 801 (13-IV-1268). A més a més, Arnau Escrivà i Guillem Escrivà també apareixen junts en una sentència dictada pel rei sobre delmes i primícies el 4 d'abril de 1268: J. RIBELLES, *Bibliografía de la lengua valenciana. Siglo XV*, Madrid, 1915, p. 352-356. Miquel Batllori opina que el Guillem Escrivà que apareix en aquella sentència és el fill d'Arnau, que es deia igual que el nebot, però per la proximitat de dies amb l'altre document que acabem de citar en què Arnau transfereix un deute reial al seu nebot Guillem, pensem que este és igualment el testimoni que apareix a la sentència: M. BATLLORI, «El cronista Bernat Desclot...», cit., p. 138.

¹⁸⁴ BURNS, doc. 1092 (31-XII-1270).

a rectificar allò que possiblement estava constatant: el *desordre colonitzador*, segons la precisa expressió de Josep Torró¹⁸⁵. De fet, com hem comentat adés, és possible que ja durant la breu estada que havia fet en 1269 per captar diners per a la croada hagués sigut informat *in situ* de les irregularitats en la possessió de la terra a causa de les apropiacions indegudes de parcel·les, les adquisicions fetes il·legalment per cavallers que compraven heretats franques o altres tipus de compravendes que incomplien les condicions imposades en el repartiment originari. Per això, ja en aquell moment es veié obligat a confirmar les cases i heretats donades als habitants de la ciutat de València per tot el regne –excepte en Alzira–, així com les posseïdes pels homes de Morvedre i Xàtiva dins dels termes d'aquelles viles, ja haguessen accedit a elles per donació, concanvi, compra o per qualsevol altre títol just; així mateix, el rei concedí als cavallers la facultat d'alienar entre ells les seues possessions, tot regularitzant un fet que vindria sent habitual¹⁸⁶.

Ara, però, el rei desitjava obtenir un coneixement més sistemàtic de l'estat de coses i acabar amb tota situació fraudulenta, per la qual cosa, un dia després de tornar a recordar l'exclusivitat dels Furs de València en totes les al·legacions realitzades pels advocats, encarregà el reconeixement de totes les heretats repartides en el regne¹⁸⁷. Així, els posseïdors haurien de remuntar-se al repartiment primigeni fet pel monarca per tal de demostrar la validesa dels seus títols¹⁸⁸, la qual seria contrastada pels enviats reials consultant els llibres de repartiment particulars de cada lloc –tramesos des del mateix arxiu reial¹⁸⁹–, i comprovant les corresponents cartes de compra exhibides. Per tant, al llarg de l'estiu de 1270 els comissionats procediren a comprovar l'evolució del procés colonitzador, mentre el rei romangué a València ocupant-se d'afers diversos, com ara la concessió d'una sèrie de privilegis als moneders de les seques reials de la Corona, la posada al dia dels comptes dels oficials del regne valencià, l'establiment de terres, el manteniment dels ponts de València o la institucionalització, en aquella mateixa ciutat, de dos veedors per ofici menestral, encarregats de vigilar i denunciar els possibles fraus que s'hi podien cometre¹⁹⁰. D'aquesta manera, segurament per la tardor el rei ja coneixia els resultats del reconeixement: ni la colonització era tan intensa i

¹⁸⁵ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 436-437; J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 109-115.

¹⁸⁶ *Liber privilegiorum*, doc. 86 (29-VI-1269); BURNS, docs. 946 (29-VI-1269), 953 i 959 (30-VI-1269). L'infant Pere tornà a confirmar el repartiment fet als habitants de la ciutat de València a penes dos mesos després, quan el rei Jaume ultimava els preparatius de l'expedició a ultramar (*Liber privilegiorum*, doc. 87 (29-VIII-1269)).

¹⁸⁷ *Liber privilegiorum*, doc. 88 (6-VI-1270); ACA, C, reg. 16, f. 192r (7-VI-1270).

¹⁸⁸ *Remembrança que aquels qui an comprat deuen mostrar a aquels qui-l rey a enviat veedors en lo regne les cartes de la compra, e deuen mostrar les cartes que avien aquels de qui compraren de donació d'aqueles heretats del senyor rey. Item, aquels qui no han comprat deuen mostrar les cartes de donació del senyor rey*; ACA, C, reg. 16, f. 192r (7-VI-1270). Cal notar ací que la transcripció feta per Josep Torró omet el primer sintagma *de donació*, essencial, ja que fa remuntar la justesa dels títols de donació al repartiment original fet per Jaume I, un argument –tota la terra va ser conquerida i repartida pel rei– que quedà fixat en el discurs ideològic dels servidors de la monarquia al llarg del temps, si més no, fins els segles moderns.

¹⁸⁹ *Fuerat eis [als comissionats] tradidit libri quos dominus rex Iacobus inde habebat*: ACA, C, reg. 16, f. 192r (7-VI-1270).

¹⁹⁰ En el mateix ordre: *Baldufari de Privilegis de la Seca de l'Arxiu de la Catedral de València*, doc. 2 (1-VI-1270) (citat per F. MATEU, «Sobre la política monetaria de Jaime I y las acuñaciones valencianas de 1247 y 1271», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, XV (1947), p. 233-261); MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 982 (29-VI-1270); MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 990 (7-VII-1270) i E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., doc. 144 (12-VIII-1270); *Liber privilegiorum*, doc. 88 (6-VI-1270) i MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 991 (12-VII-1270); *Liber privilegiorum*, doc. 89 (23-X-1270).

efectiva com caldria, ni s'havia respectat la transmissió reglada del repartiment inicial, per la qual cosa no tots els colons comptaven amb heretat pròpia. En conseqüència, la monarquia va endegar un triple front per redreçar aquella situació: atraure nova població cristiana, posar en circulació una nova emissió monetària de reials de València i convocar els estaments del regne per tal de reformar els Furs de València i posar punt final als desordres en la possessió de la terra, un fet que, com veurem, implicaria un nou acte de negociació politicofiscal entre el rei i el regne.

En primer lloc, Jaume I tractà de reactivar la immigració colonial amb tot un seguit d'iniciatives que començaren simbòlicament amb la lletra adreçada als consellers de Barcelona el 26 de novembre de 1270 demanant-los l'enviament de nous colons en fer-los notar que *havia regonegut el regne de València*, tot arribant a la conclusió que no hi havia *oltra XXX mil·lia hòmens* i, per tant, no tenia *son compliment d'òmens ni de gent*, ja que *ben deuria aver cen mil·lia christians* per tal que la colonització fos satisfactòria¹⁹¹. En segon lloc, també a finals d'any, el rei degué ordenar la transformació de 20.000 marcs d'argent en moneda reial de València, puix el 29 de gener de 1271 trobem un primer retiment de comptes d'aquells que havien arrendat la seua encunyació, la qual va ser liquidada pel març i ampliada amb una altra emissió de 3.000 marcs d'argent, aprovada el 25 d'abril; el total, segons la proposta realitzada per Josep Torró, era un mínim de 1.656.000 s. en moneda corrent, una xifra similar a la que havia estat posada en circulació en la primera emissió de reials valencians de 1247¹⁹². Finalment, en tercer lloc, cap al març de 1271, els representants dels estaments del regne van ser reunits per tractar específicament sobre aquestes qüestions.

c) Les Corts valencianes de 1271

Les matèries fonamentals tractades en la reunió celebrada en 1271 estaven estretament lligades a la regulació del procés colonitzador desenvolupat en el regne de València durant les darreres dècades: d'una banda, es reformaren els Furs adequant-los a noves circumstàncies –*cum natura cotidie novas deproperet edere formas et novis morbis nova conveniat antidota preparari*–, i, d'una altra banda, es tractà de donar una resolució definitiva a la qüestió del repartiment i la possessió de la terra, fent *tabula rasa* i legalitzant l'estat de coses d'aquell moment.

Així, en primer lloc, sabem que el 21 de març el rei jurà novament els Furs de València, amb totes les *addicionibus, correccionibus, diminicionibus et emendis* acabades de realitzar, segons la tenor del document, *ad instanciam et requisicionem* dels magnats, cavallers, religiosos i prohoms de la ciutat i el regne, els quals havien reclamat al

¹⁹¹ HUICI, doc. 1341 (26-XI-1270). Vegeu les observacions de Josep Torró sobre aquestes dades demogràfiques i sobre la «feblesa» de les diverses temptatives colonitzadores dutes a termes entre 1270 i 1275 a: J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 100-102 i 121-125.

¹⁹² ACA, C, reg. 14, f. 109v-110r (29-I-1271); reg. 14, f. 112v (26-III-1271); reg. 16, f. 262v (25-IV-1271); J. TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita*...», cit., p. 488-489. Per altre costat, sabem que el 8 de novembre de 1270 el rei havia autoritzat l'infant Jaume a encunyar la seua pròpia moneda quan aquest fos rei de Mallorca per tal que circulés a les illes del regne, una potestat que aquest no va exercir fins a 1301. Vegeu: F. MATEU, «Sobre la política monetària de Jaime I...», cit., p. 255, i R. SOTO, «Drets reials, renda feudal i circulació monetària a Mallorca al segle XIII», cit.

monarca aquelles modificacions *propter ea que noviter contingerant*¹⁹³. A més a més, aquell mateix jurament incloïa una clàusula cabdal per a la configuració del pactisme al regne de València, ja que establia que els Furs haurien de ser observats a perpetuïtat, sense realitzar correccions, *nisi de evidente et maxima necessitate fieri oporteret, et quod tunc fieret cum assensu et voluntate vestra*¹⁹⁴, una referència a tots els estaments que, malgrat no esmentar explícitament que s'haguessen de convocar Corts per a reformar el text foral, seria interpretada així posteriorment, com veurem, per exemple, en 1293 davant Jaume II. En segon lloc, unes setmanes després, el 29 d'abril, Jaume I confirmà tots els béns patrimonials que els habitants cristians del reialenc posseïen en aquell moment, absolent-los de tota possible reclamació i compromentent-se a no mesurar les parcel·les de nou –per corregir les irregularitats– ni a demanar documents o cartes que justificassen la seua possessió, de manera que tots i cadascun dels béns posseïts llavors, amb títol o sense títol legítim, quedaven ratificats i legalitzats a través d'aquell privilegi. A canvi, les viles reials avançarien el pagament del monedatge, tot afegint una suma addicional¹⁹⁵.

Això no obstant, malgrat ser el més probable, no sabem amb total certesa si els dos afers van ser tractats durant la celebració d'unes Corts, ja que –com passava en 1261– no comptem amb cap menció que en faça referència explícitament. En aquest sentit, tots els autors que han tractat la qüestió associen –en bona lògica– la jura reial dels Furs reformats al marc d'unes Corts, atés que, a més a més, el mateix text del document parla de la intervenció de cavallers, eclesiàstics i prohoms de les viles reials; tanmateix, l'acord entre el rei i el reialenc per la possessió dels béns patrimonials és considerat gairebé sempre com un afer abordat amb posterioritat a la Cort per la participació exclusiva d'un únic estament¹⁹⁶. D'una altra banda, fins el moment no s'han intentat delimitar les dates de celebració de la més que probable assemblea parlamentària ni tampoc s'han esgotat les possibilitats que ofereixen els documents disponibles, per la qual cosa a continuació tractarem de fer una consideració conjunta d'aquell important procés de negociació fiscal entre el rei i els estaments.

Pel que fa a les dates de l'assemblea, tot seguint l'itinerari reial, aquesta només pogué començar a partir del 8 de març, primer dia en què el rei sojornà a la ciutat de València després d'haver acompanyat els reis de Castella a la frontera del regne¹⁹⁷. No obstant això, és fins i tot possible que les Corts començassen amb la jura reial dels Furs –que haurien estat reformats anteriorment per legistes–, car el 18 de març, només tres dies

¹⁹³ *Liber privilegiorum*, doc. 90 (21-III-1271). Desconeixem si aquelles darreres paraules feien referència a uns esdeveniments recents concrets o simplement a les noves necessitats o mancances en els Furs trobades des de la darrera reforma de 1261. D'una altra banda, com ha fet notar Pedro López Elum, en aquell mateix jurament Jaume I confirmà l'obligació –instituída en 1261– dels seus successors de jurar els Furs en el termini d'un mes des que arribaren a València per primer cop com a reis, però el document publicat ara transcrivía textualment la disposició anterior tot evitant la important frase *celebrent Curiam Generalem*; P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 76. Tanmateix, no creiem que aquell oblit fos intencionat, ja que, com veurem en el capítol corresponent, l'obligatorietat del jurament foral fou al·legada posteriorment, en 1286, fent referència a aquests privilegis.

¹⁹⁴ *Aureum Opus*, «Iacobi primi», LXXXI (21-III-1271).

¹⁹⁵ S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 585-586; P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 77-79. Recullen l'opinió dels estudiosos de Corts anteriors en la mateixa direcció. Únicament hem trobat l'opinió contrària de Josep Torró, que, tot i no dedicar-se específicament a l'anàlisi de les Corts, considerà l'acord pel repartiment de la terra com un afer de les Corts de 1271; J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 114.

¹⁹⁶ P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 78-79.

¹⁹⁷ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 447.

abans d'aquell jurament, el rei era a Morvedre, una situació un tant anòmala en cas que s'estiguessen celebrant unes Corts a València. En canvi, sabem del cert que Jaume I residí de forma ininterrompuda al cap i casal entre el 21 de març, el mateix dia del jurament, i el 3 de maig, dia en les proximitats del qual partí cap al sud del regne, després d'haver sancionat el 29 d'abril –a penes cinc dies abans– el pacte sobre la possessió de la terra amb els habitants del reialenc¹⁹⁸. Per tant, és factible que durant aquell interval d'aproximadament un mes i mig –entre mitjan març i finals d'abril– se celebrara una reunió parlamentària, iniciada amb el jurament dels Furs de València i finalitzada amb la resolució de la negociació sobre la possessió de la terra al reialenc. I, a més a més, podem afegir que si bé en aquella ocasió el rei no arribà a un acord sobre la qüestió amb l'estament nobiliari, sembla que sí que ho va fer amb l'estament eclesiàstic.

En relació amb això, com ha argumentat Josep Torró, tot indica que la conclusió a la qual havien arribat els veedors encarregats de reconèixer durant l'estiu de 1270 les heretats i béns repartits al regne era que les irregularitats eren tantes que l'única solució passava per soguejar novament la superfície dels patrimonis, amb l'objectiu d'esmenar-les i poder organitzar nous assentaments de colons¹⁹⁹. L'alarma causada per aquell propòsit resultaria enorme, fet pel qual la qüestió esdevindria un dels temes principals de les Corts de 1271. Finalment, els possessors hi obtindrien un punt final, veient plenament confirmats els béns patrimonials que posseïen en aquell moment, sense haver de presentar cap tipus de carta justificativa de donació o compra. Tanmateix, sembla que en l'assemblea de 1271 només els estaments reial i eclesiàstic –per separat– accediren a aquella solució definitiva, mentre que el nobiliari s'hi desentengué, bo i convergint cap al mateix desenllaç un any després.

¹⁹⁸ La següent localització del rei oferida per Miret és la de Dénia, datada el 10 de maig. Tenint en consideració aquesta partida cap al sud, tant Miret com Soldevila –i posteriorment Villacañas– consideraren que l'estada a València d'Alfons X i Violant de Castella narrada en el *Llibre dels fets* es va produir en aquells moments de finals d'abril o principis de maig, ja que la crònica estableix que després de la seua visita a la ciutat el rei els acompanyà fins a Villena, on hi romangué tres dies per després anar a Dénia. Per això, Miret i Soldevila pensaren que aquell acompanyament es produiria en l'interval que va del 3 de maig, darrera data documental a València, i el 10 de maig, quan el rei sojornà a Dénia. Tanmateix, cap dels dos autors va comptar amb un document extractat per F. Mateu, segons el qual el 26 de març de 1271 Alfons X i Violant ja havien passat per València, car Jaume I liquidà uns comptes al porter major Guillem de Cardona pel pagament dels joglars que havien actuat en ocasió de la visita dels reis de Castella a la ciutat. En conseqüència, el més probable és que l'estada a Villena es produís entre el 24 de febrer, en què els documents cancellerescos són datats a Xàtiva, i l'1 de març, en què són datats a Biar, vila valenciana que fita amb Villena, llavors castellana. Per tant, la visita d'Alfons X i Violant tindria lloc al llarg del mes febrer de 1271, durant el qual Jaume I residí a València; després d'acompanyar-los a la frontera a finals d'aquell mes, el rei retornaria a la ciutat el 8 de març, on romangué fins el dia 15, sojornant a Morvedre el 18 i novament a València el 21, quan es produí el jurament reial dels Furs, el qual, com proposem, tal vegada donà inici a la reunió de Corts. Vegeu: J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p.446-449; F. SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, cit., p. 382 ; J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, cit., p. 675; F. MATEU, «Sobre la política monetaria de Jaime I...», cit., p. 256 (ACA, C, reg. 12, f. 120v (26-III-1271)).

¹⁹⁹ J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 113. No obstant això, l'únic exemple citat per l'autor per evidenciar aquestes irregularitats és un títol apòcrif a través del qual el genovès Simó de Montbrú, ciutadà de València, havia falsificat la possessió de la meitat de les alqueries d'Olocaiba i Pedreguer, però no hi té en compte que potser aquesta era una falsificació «menor», ja que era el seu germà, Pascalí de Montbrú, per al qual veiem a Simó actuar de garant en 1269, qui havia rebut les esmentades alqueries a penes dos anys abans, com a contrapartida per l'armament d'una galera per a l'expedició a Terra Santa: ACA, C, perg. Jaume I, núm. 1975 (19-V-1269), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 424; BURNS, doc. 983 (29-VIII-1269).

En aquest sentit, el privilegi de confirmació de les possessions dels cristians del reialenc, publicat el 29 d'abril de 1271, és ben clar: hi quedaven fora els nobles i eclesiàstics –*est sciendum quod confirmacionem, concessionem et absoluciones predictas non intelligimus facere nec facimus militibus seu infancionibus, nec clericis, ordinibus seu religiosis personis*. En canvi, s'especificaven amb detall totes les viles reials que hi quedaven englobades: València, Xàtiva, Alzira, Ontinyent, Albaida, Cocentaina, Gandia, Cullera, Morvedre, Borriana, Peníscola, Onda, Sogorb, Llíria i Morella. En consonància amb això, en contrapartida a aquella important sanció reial dels fets consumats en la possessió de la terra, els cristians del reialenc es comprometien a avançar el monedatge que s'havia de pagar en desembre de 1273²⁰⁰, tot afegint una important suma addicional, que no ha estat destacada fins el moment²⁰¹.

Així, més enllà del pagament instituït pel monedatge –un morabatí per cada casa amb patrimoni de més de 15 morabatins–, les famílies que tinguessen béns per valor d'entre 100 i 299 morabatins en pagarien dos, mentre que els patrimonis valorats en 300 morabatins o més en pagarien tres, és a dir, es tractava d'un pagament addicional progressiu –7 s. afegits al morabatí inicial per a les fortunes valorades entre 700 s. i 2.100 s. i 14 s. de més per a les superiors a 2.100 s.–, que afectava de ple els majors posseïdors. En tot cas, és evident –com ja va fer notar Josep Torró– que precisament aquells eren els més beneficiats per una mesura de punt i final, ja que segurament haurien accedit a bona part del seu patrimoni de forma il·lícita. De fet, el mateix privilegi de confirmació de les possessions assenyala que aquella suma addicional pagada independentment de l'avançament del monedatge havia estat concedida com a servei per les disposicions en ell contingudes –*ultra unum morabatinum dicti monetatici quod dare debebatis, dedistis nobis residuum dictorum morabatinorum pro servicio predictorum*²⁰². Novament, doncs, la negociació fiscal amb el reialenc canalitzava els interessos i necessitats del monarca, d'un costat, i dels prohoms de les viles reials, de l'altre.

D'una altra banda, pel que fa a la recaptació d'aquest subsidi de Corts aprovat pel reialenc, sembla que fou delegada, almenys parcialment, a alguns prohoms de les viles reials, ja que entre els noms dels col·lectors trobem, juntament amb el de batlles com

²⁰⁰ *Liber privilegiorum*, doc. 91 (29-IV-1271): *In solutum primi venturi monetatici, quod a primo venturo festo Natalis Domini ad duos annos dare deberetis*. En conseqüència, el reialenc cristià quedava lliure del pagament del monedatge pels nou anys següents, fins Nadal de 1280: *a iamdicto festo Natalis Domini [de 1271] ad novem annos primos venturos et continue completos*.

²⁰¹ Si més no, ni per López Elum, ni per Josep Torró –tot i que reforça el seu argument sobre el benefici que n'obtingueren els principals terratinents amb la confirmació de les possessions–, ni pel mateix regest del privilegi que en fa Josepa Cortés; P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 78-79; J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 113-114, *Liber privilegiorum*, p. 87-88. D'altra banda, el 27 d'abril de 1271, dos dies abans de la publicació del privilegi ja hi trobem a la cancelleria aquella composició feta entre el rei i el reialenc. BURNS, doc. 1157 (27-IV-1271): *Quinto kalendas madii, anno Domini MCCLXX primo, universi homines regni Valencie composuerunt cum domino rege super facto soguegiamenti et quorundam aliorum que eis deffinivit cum cartis quod darent ei monetaticum primum venturum incontinenti quod a primo venturo festo Natalis Domini ad duos annos dare deberent et servierunt ei pro bonis suis, ita videlicet quod illi qui habent bona valentia quindecim morabetinos et de centum infra usque in quindecim et non centum morabetinos completos donent et solvant unum morabatinum. Et illi qui habent bona valentia centum morabetinos et de CCC infra usque in centum ~~solvent et donent~~ et non trescentos completos donent et solvant duos morabetinos unusquisque. Et illi qui habent bona valentia trescentos morabetinos et ultra donent et solvant unusquisque tres morabatinos.*

²⁰² *Liber privilegiorum*, doc. 91 (29-IV-1271). Cal ressenyar, doncs, que aquest *servicium* es podria distingir netament de les exaccions reials, com la quèstia, de les quals, com hem vist anteriorment, València i Xàtiva estaven exemptes des de 1269 fins a 1272, pel subsidi donat per a la croada a Orient.

Arnau Escrivà, Borràs de Montornès, Pere Gilabert o Simó Guasch, el d'altres que generalment no apareixen a la documentació cancelleresca com a oficials reials i que podem suposar ciutadans, com ara Bernat Dalmau i Ramon de Poblet a València, Robau de Voltorasc a Morvedre, Elies Esteve i Pere Andreu a Xàtiva, Arnau de Torrefreita i Ramon Escrivà a Dénia o els *duobus bonis hominibus unumcumque ville* que s'indiquen per ajudar en la recaptació a Jaume de Tous en Cocentaina, Alcoi, Xixona, Castalla i altres viles²⁰³.

Per la seua banda, pel que fa a l'estament eclesiàstic, és possible que també aquest hi arribés a un acord sobre la possessió de la terra que significués l'avançament del monedatge pagat en els seus dominis. Si més no, dos documents de juliol de 1271 indiquen que els vassalls de l'orde de Calatrava havien de pagar-lo en aquells moments, puix el rei donava ordre de transferir la seua recaptació i rebuda al comanador d'Alcanyís²⁰⁴. I creiem que aquesta disposició indica un acord anterior entre el rei i l'estament eclesiàstic, ja que s'especifica que hi són inclosos tant els cristians com els musulmans, mentre que en el pagament del monedatge incrementat promès pel reialenc únicament hi participaven els cristians, com palesa el fet que en desembre de 1272 el rei demanés el monedatge dels musulmans de terres reials, els quals, per tant, havien quedat fora de la recaptació²⁰⁵. En conseqüència, si el monedatge recaptat en els dominis dels ordes militars –com el de Calatrava– havia d'incloure també els musulmans, tot sembla indicar que aquests –i potser per extensió tot l'estament eclesiàstic– haurien acceptat l'avançament del monedatge dels seus territoris ja en les Corts de 1271, segurament a canvi d'una confirmació de les possessions semblant a l'obtinguda pel reialenc.

Contràriament, els nobles no arribaren a aquest tipus de pacte amb el rei durant la celebració d'aquella reunió estamental, probablement –com plantejà Josep Torró– perquè els patrimonis que havien acumulat eren francs de tota exigència fiscal i un punt final perjudicava sensiblement els interessos del rei, que tractaria d'exigir una contraprestació avantatjosa. Amb tot, no obstant aquest argument, l'estament eclesiàstic presentava la mateixa situació però arribà llavors a l'acord, el que potser s'explica perquè, com hem dit anteriorment, el rei posseïa en inici el control sobre el monedatge dels senyors eclesiàstics però no dels laics, per la qual cosa és possible que aquests es negaren a cedir aquesta exacció; d'una altra banda, com ja hem comprovat en les Corts de 1261, i continuarem constatant posteriorment, l'Església del regne sempre s'avingué a col·laborar amb la monarquia més que la noblesa. Fos com fos, finalment els nobles i

²⁰³ BURNS, doc. 1157 (27-IV-1271).

²⁰⁴ ACA, C, reg. 16, f. 248r (18-VII-1271): *Fidelibus suis universis hominibus regni Valencie tam christianis quam sarracenis qui sunt ordinis de Calatrava, salutem et gratiam. Noveritis nos dedisse venerabili et dilecto nostro Roderico Petri Ponz, comendatori Alcanici, presentem monetaticum quod modo nobis datis et dare debetis. Quare mandamus vobis quatenus de dicto monetatico eidem respondeatis et cui voluerit loco sui. Et hoc aliquam non mutetis alioquin damus et licenciam quod vos et bona vestra pignoret et compellat. Data Valencie XV° kalendas anno quo supra.* ACA, C, reg. 16, f. 248r (18-VII-1271): *Nos Iacobus, Dei gracia et cetera damus et concedimus vobis venerabili et dilecto nostro Roderico Petri Ponz, comendatori Alcanici, monetaticum quod modo in presenti homines ordinis vestri regni Valencie nobis dare tenentur. Mandantes collectoribus monetatici regni Valencie predicti quod nullum vobis in dominacione vestra predicta impedimentum faciant vel contrarium [tallat] Valencie, XV° kalendas augusti anno Domini M^o CC^o LXX primo.* L'orde de Calatrava comptava amb diverses alqueries de València, com ara Massanassa, Xirivella, Massamagrell, Bétera o Bofilla, però també amb castells termenats al nord del país, com Begís (E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., *passim*). D'altra banda, el monestir de Benifassà rebé el monedatge de Vallibona i Herbers Sobirans (ACA, C, reg. 14, f. 32v (16-XII-1271)), però en aquest cas simplement es tractava de l'assignació de la quantitat pagada per dos aldees de Morella, de reialenc, per tal pagar una quantitat deguda anteriorment pel rei al convent de monjos.

²⁰⁵ ACA, C, reg. 18, f. 94v-95r (1-XII-1272).

el rei també acabaren signant una confirmació definitiva de les seues possessions, però no aleshores sinó un any després, per l'abril de 1272, en ocasió de les Corts generals de tota la Corona que es varen celebrar –com veurem posteriorment– en aquell moment, i en aquest cas a canvi de la suma de 20.000 s.²⁰⁶

En definitiva, amb el pagament d'aquell «servei» assistim al darrer acte de negociació fiscal entre Jaume I i els estaments del regne vehiculat a través d'una assemblea parlamentària, la qual, per tant, no s'hauria limitat al jurament reial dels Furs reformats en març de 1271, sinó que s'allargaria fins a final d'abril d'aquell any, una vegada establerts uns acords cabdals entre el rei i les viles reials, d'una banda, i els senyors eclesiàstics, de l'altra, dels quals els senyors laics quedaren momentàniament al marge. Com en 1261, la reunió implicà el pagament d'un donatiu però la diversitat de contextos desembocà en situacions ben diferents. En aquella ocasió el donatiu havia de ser pagat tant pels cristians com pels musulmans de les terres reials, i tal vegada també de les eclesiàstiques, fins a arribar a la quantitat de 100.000 s., concedits de forma expressa *pro confirmacione furorum*, precisament en el moment en què es procedia a un primer intent de territorialització dels Furs de València per sobre de les jurisdiccions senyoriales. En canvi, ara, la principal matèria de negociació havia estat la qüestió de la possessió dels patrimonis, per la qual cosa es va pagar un servei –basat en l'avançament del monedatge– no per la reforma foral també duta a terme, sinó per la resolució concloent d'aquell assumpte. De fet, com hem vist, en el cas del reialenc s'hi afegí una quantitat pagada de forma progressiva, en total consonància amb els interessos que suscitava aquella negociació.

Així, solucionada la qüestió de la terra i closes les Corts, Jaume I partí a començaments de maig de 1271 cap al sud del regne per tal de continuar amb les tasques colonitzadores, com ara el repartiment de noves heretats o la fundació de nous pobles noves, Orimvoi, al terme de Dénia, i Montaverner, a la vall d'Albaida²⁰⁷. D'aquesta forma, el rei es mogué constantment per la zona fins que, segons la crònica, rebé notícies a Ontinyent –entre el 6 i el 13 de juny²⁰⁸– de l'*aguait e celada* que el ric home aragonès Artal de Luna havia preparat als homes de Zuera, provocant la mort de 27 d'ells²⁰⁹. El monarca retornà a València, on encara residí tot el mes de juliol, fins que a començaments d'agost partí cap a Aragó per a castigar l'actuació del noble, bo i començant el que podem considerar un nou i darrer cicle que tanca el que acabem d'exposar. Aquest, com hem vist, va estar jalonat per les guerres contra els nobles –a Lizana i el comtat d'Urgell–, per la croada a Terra Santa i per la reordenació de la colonització al regne de València, unes fites a les quals hem tractat d'associar les diferents quantitats obtingudes pel monarca, destacant-hi, en primer lloc, els importants subsidis obtinguts per l'expedició a ultramar en 1269, que, d'altra banda, implicaren la concessió de nombrosos privilegis d'immunitat fiscal fins a 1272, i, en segon lloc, el donatiu concedit al regne valencià com a servei per la ratificació general de la possessió dels patrimonis adquirits, negociada –segurament– durant la celebració d'unes Corts entre març i abril de 1271.

²⁰⁶ ACA, C, reg. 21, f. 23rv (18-IV-1272). Les condicions, com ara la confirmació de les possessions, la no exigència dels justos títols o la garantia de no tornar a soguejar les heretats, eren pràcticament les mateixes que les que havien estat acordades amb el reialenc.

²⁰⁷ ACA, C, reg. 14, f.136r (16-V-1271); reg. 16, f. 243r (22-V-1271); reg. 16, f. 254r (14-VI-1271); citats per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 449-450. Vegeu també: *Llibre dels fets*, 502.

²⁰⁸ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 450.

²⁰⁹ *Llibre dels fets*, 503.

2.1.5. Una darrereria conflictiva: les guerres nobiliàries i la segona revolta dels andalusins (1271-1276)

Els darrers cicles fiscals i militars de Jaume I, des de la segona meitat de 1271 fins a la finalització del seu regnat en 1276, es caracteritzaren prioritàriament per l'obtenció de sumes monetàries de forma independent a les peticions itinerants pròpies de les gires fiscals endegades per a les empreses exteriors o a la negociació en assemblees estamentals, que en aquest cas també van ser convocades, però bàsicament per a resoldre afers puntuals. Altrament, en aquesta ocasió, en consonància amb les diverses campanyes militars que marcaren l'etapa, fonamentalment dirigides contra nobles rebels o contra els musulmans, el rei aconseguí quantitats pecuniàries a través de la petició al reialenc de peites, quèsties i redempcions d'exèrcit estretament lligades a la conjuntura de cadascuna d'aquelles operacions. A més a més, d'aquestes demandes tornem a tenir llistes fiscals completes registrades a la cancelleria reial, amb les quals no havíem pogut comptar des dels inicis de la dècada de 1260. En conjunt, hi podem delimitar tres cicles: un primer, entre 1271 i 1273, protagonitzat per diverses campanyes militars, com ara la persecució d'Artal de Luna, la defensa del comte de Foix contra el rei de França i el projecte d'ajuda a Alfons X de Castella contra els musulmans del regne de Granada; un segon, entre 1274 i 1275, monopolitzat per les lluites entre l'infant Pere i el seu germanastre Fernando Sánchez de Castro; i un tercer, en 1276, quan l'entrada dels marínides en la península i els atacs cristians contra els mudèjars del regne de València originaren l'alçament d'aquests darrers, el principal afer que afectava la monarquia en arribar l'hora de la mort de Jaume I, en estiu d'aquell mateix any.

a) Els diversos afers de 1271-1273

El primer conflicte que hagué d'encarar el monarca en aquesta última etapa del seu regnat va ser el càstig del ric home aragonès Artal de Luna per haver mort vora una trentena d'homes de la vila aragonesa de Zuera. En conèixer els fets en juny de 1271, Jaume I es traslladà des de València a Saragossa, on convocà davant seu l'esmentat noble per *la vespra de sancta Maria d'agost*²¹⁰. Tanmateix, Luna no es degué presentar, ja que a finals d'octubre, després d'haver avortat una expedició de l'infant Pere al comtat de Tolosa²¹¹, el rei mamprenqué els preparatius necessaris per a la seua persecució²¹². I en consonància amb això, el 30 d'octubre es demanà l'*auxilium*

²¹⁰ *Llibre dels fets*, 504.

²¹¹ Acabaven de morir sense successió el comte Alfons de Poitiers i la comtessa Joana de Tolosa, per la qual cosa el comtat havia de passar al rei de França. Per això, abans de consumar l'annexió, l'infant Pere tractà d'organitzar una expedició per reclamar els seus drets successoris, als quals Jaume I havia renunciat a través del tractat de Corbeil en 1258. Per això, a mitjan d'octubre el rei prohibí als rics homes i barons de la Corona que seguiren l'infant. Vegeu: F. SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, cit., p. 291-292; J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 453-454.

²¹² Miret, segurament basant-se en Zurita, afirma que el 26 d'octubre de 1271 el rei envià lletres als barons i cavallers catalans a l'efecte de perseguir Artal de Luna, però el document de crida (CDH, doc. 1317 (26-X-1271) no explicita les causes i els convoca per al 28 d'abril de 1272, quatre jornos després de la següent Pasqua de Resurrecció, per la qual cosa és probable que no tingués a veure amb l'atac al noble

necessarium de les viles reials aragoneses, tant peiteres com franques, *ratione exercitus quem contra Artaldum de Luna facere intendimus*²¹³.

Així mateix, a mitjan desembre el rei convocà els nobles aragonesos per ultimar l'assalt contra el noble, tot i que abans d'emprendre'l hagué de marxar cap a Alacant, on es trobava Alfons X de el Savi, que havia requerit una entrevista personal amb Jaume I²¹⁴. D'una banda, el rei de Castellà l'informà que els nobles castellans revoltats, encapçalats per l'infant Sanç i aliats amb el rei de Granada, havien conformat una conjura amb part dels nobles catalanoaragonesos, mentre que, d'una altra banda, sembla que Jaume I prometé la seua ajuda en cas que les forces del soldà de Fes passassen a la península²¹⁵. En altre ordre de coses, precisament en aquelles dates, el rei rebé una missiva del seu fill bastard, Fernando Sánchez de Castro, en què li feia saber que l'infant Pere havia tractat de donar-li mort; possiblement per això, en tornar a Aragó, d'Ejea estant l'1 de març de 1272, el rei va convocar l'infant, els barons, els rics homes i els prohoms de les principals ciutats de tota la Corona per tal de celebrar una Cort a les primeries d'abril *pro aliquibus magnis negociis*²¹⁶.

Abans, però, Jaume I finiquità l'assumpte d'Artal de Luna: reduí el seu castell, l'imposà una multa de 20.000 s. i decretà el seu foragitament del regne durant cinc anys, juntament amb alguns altres cavallers²¹⁷. I immediatament després, encara abans que acabés el mes de març de 1272, el rei demanà peites a les viles aragoneses a les quals no ho havia fet durant la tardor anterior i quèsties a les viles catalanes per tal de cobrir les expenses que havia de fer *pro dirigenda terra nostra et aliquibus aliis magnis negociis*. En aquest sentit, desconeixem si aquells negocis es referien als afers que acabaven de tenir lloc o els que ocuparen el rei durant la segona meitat de l'any al nord dels Pirineus²¹⁸.

aragonès, ja que aquell afer es solucionà abans, pel març de 1271. J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 455; J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre III, cap. 80.

²¹³ ACA, C, reg. 18, f. 20v (31-X-1271).

²¹⁴ Zurita, malgrat que dóna per bona la possible trobada a Alacant, parla d'una entrevista a Requena aquell mateix any, la qual, segons l'itinerari reial, només pogué donar-se en aquella baixada de Jaume I al regne de València. Per això, és molt factible que l'encontre no es produís a Alacant sinó a Requena, ja que el 29 de gener el rei es trobava a Daroca i el 16 de febrer a València, des d'on tornà cap a l'Aragó. En eixe interval de temps, és més probable que les vistes es feren a l'alçada de la planura de Requena que no pas a Alacant, i, d'altra banda, la crònica simplement diu *anam-nos-es vers Alacant, on ell era*, però no explicita el lloc de trobada; J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre III, cap. 82; J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 457-459; *Llibre dels fets*, 506.

²¹⁵ *Llibre dels fets*, 506; J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre III, cap. 82.

²¹⁶ HUICI, doc. 1367 (1-III-1272). D'altra banda, sabem que foren convocats els prohoms de les principals ciutats aragoneses –Saragossa, Tarazona, Calatayud, Daroca, Terol, Osca, Barbastro– i catalanes –Barcelona, Perpinyà, Girona, Tarragona, Tortosa, Cervera, Puigcerdà–, així com els de la ciutat de València: Fontdevilla, I CHCA, p. 1103-1104.

²¹⁷ F. FONDEVILLA, «La nobleza catalanoaragonesa capitaneada por Ferrán Sánchez de Castro en 1274», cit., p. 1106 (17-III-1272). Posteriorment, en desembre de 1273, en les Corts d'Alzira, els absolgué a tots plegats (HUICI, doc. 1419 (9-XII-1273)).

²¹⁸ ACA, C, reg. 18, f. 23r (20-III-1272): Petició a les viles aragoneses, en què es desenvolupa la tenor dels documents de petició: *Forma litere dictarum peytarum esse ista: Iacobus, Dei gracia rex, salutem et graciam. Cum nos plures et magnas expensas faceremus et ad hoc facere haberemus pro dirigenda terra nostra et aliquibus aliis magnis negociis que vobis narrare non possumus in presenti, in predictis vestrum et aliorum subditorum nostrorum auxilium necessarium habeamus, mandamus vobis firmiter et districte quod donetis nobis in auxilium predictum _ solidos, de quibus respondeatis [...]* ACA, C, reg. 18, f. 24v-27r (III-1272): Peticions a les viles catalanes; la data és il·legible a causa d'un trencament en el mot anterior a *kalendas aprilis*. D'altra banda, únicament hi ha una intitulació genèrica per a les llistes de quantitats –*Fuerunt facte litere questiarum sequentium*– i encara en abril i agost d'aquell any van ser demanades quèsties a altres viles catalanes (ACA, C, reg. 18, f. 33r-34v).

Fos com fos, el rei es traslladà tot seguit a Lleida, on havia convocat l'esmentada Cort, que aplegava gents de tota la Corona²¹⁹. No coneixem amb exactitud els temes que s'hi van tractar, ja que, tot i que tradicionalment s'ha considerat que l'intent d'assassinat de Fernando Sánchez n'era la causa principal, sabem que aquesta qüestió, segons el *Llibre dels fets*, va ser deliberada amb els privats del rei –no en l'assemblea²²⁰– i que, una vegada resolta el 10 d'abril amb la desposseïció del càrrec de procurador general dels regnes de l'infant Pere, la reunió estamental va continuar amb tota seguretat fins al 13 d'abril, i probablement almenys fins el 18 d'abril de 1272, quan es produí una concentració de privilegis, ordres i donacions, com solia passar en els dies –si més no aproximats– de clausura de les Corts²²¹. En primer lloc, la procuració del regne de València fou transferida a Arnau Escrivà, qui, com hem vist, era batlle reial de la capital des de l'any anterior. D'aquesta manera, el seu poder i el de la família Escrivà continuaren incrementant-se, com demostra la concessió feta en el mateix moment d'una marjal en el terme de València a Arnaldó Escrivà, oncle d'aquell Arnau i fill del Guillem Escrivà que protagonitzà les lluites de 1271 contra l'anterior batlle Arnau de Romani²²². Així mateix, Jaume I aprofità per a regular certs monopolis en la ciutat, com ara l'establiment d'una carnisseria nova o l'arrendament d'una casa pròpia, alhora que realitzà diverses concessions al bisbe valencià²²³.

D'una altra banda, els síndics de València també hi degueren estar presents, ja que els taverners de la ciutat reberen un privilegi per al trasllat i venda de vi a la ciutat a canvi d'un cens anual. Igualment, els cavallers amb dominis al regne de València també negociaren amb el rei en el marc d'aquella assemblea, en aquest cas la mateixa qüestió sobre el reconeixement de les seues possessions que havia estat resolta per al reialenc en les Corts valencianes de l'any anterior i que havia quedat pendent per a l'estament nobiliari. Així, el mateix 18 d'abril, s'hi donà una solució definitiva amb la confirmació de l'estat de coses del moment a canvi del pagament de 20.000 s. per part del conjunt d'aquells nobles²²⁴. En aquest sentit, el punt final en la qüestió de les terres valencianes arribava al mateix resultat que amb les viles reials, però el fet que es resolgués en una Cort General celebrada a Lleida és ben indicatiu de la negativa de la noblesa del regne –si més no la d'origen aragonès– a participar en les Corts privatives valencianes.

Tot plegat, doncs, deixant de banda els afers generals i els d'altres territoris de la Corona que es tractaren en les Corts generals de Lleida de 1272, si més no en el cas valencià hi podem observar la presència dels principals membres dels tres estaments i la negociació de qüestions importants, com ara la de les possessions senyoriales del mateix

²¹⁹ La Cort es convocà per a *medio instantis quadragesime*, és a dir, l'1 d'abril de 1272, i precisament veiem el rei arribar a Lleida entre el 26 de març i el 4 d'abril: J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 461.

²²⁰ *Llibre dels fets*, cap. 509; BURNS, doc. 1323 (10-IV-1272); J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 459; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 319; J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, cit., p. 678; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Cortes de Aragón*, cit., p. 50. Aquest darrer indica que van ser reunides a causa de la rebel·lió de les aristocràcies aragonesa i catalana encapçalades per Fernando Sánchez, les quals tractarien d'imposar les seues reivindicacions.

²²¹ El rei concedí el 13 d'abril un privilegi al Temple mentre estava constituïda la *Generalis Curia apud Ilerdam*. Posteriorment, després d'aquella concentració de disposicions del 18 d'abril, el rei encara pernoctà a Lleida fins al 25 d'abril, però el 29 ja ho feia a Vilafranca: ACA, C, reg. 310 f. 56r (13-IV-1272), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 462-464.

²²² BURNS, docs. 1325 i 1327 (18-IV-1272)

²²³ BURNS, docs. 1326, 1328, 1329 i 1331 (18-IV-1272). Allò atorgat al bisbe fou la construcció d'un forn a sa casa de València i la confirmació de les terres comprades a Lullén per a establir la cartoixa de Portaceli.

²²⁴ BURNS, doc. 1332 (18-IV-1272)

regne. En darrer lloc, a més a més, el 26 d'abril, quan probablement ja havia estat closa l'assemblea, Jaume I realitzà una petició quèsties a les viles reials valencianes en plena consonància amb les que havia demanat un mes abans a les aragoneses i catalanes²²⁵. A continuació, el rei es dirigí cap al nord de Catalunya, a Perpinyà, on hi era a finals de maig, i cap al senyoriu de Montpeller, on residí fins a febrer de 1273, tot tractant de mantenir els seus drets i influència sobre els feudataris occitans, com el comte de Foix, que havia estat atacat i empresonat pel nou rei francès, Felip III, en haver-li mostrat certes resistències²²⁶. En aquest context, pel juny de 1272, la ciutat de Montpeller concedí una ajuda a Jaume I, recaptada a través d'una talla, de la qual havien de quedar fora els jueus com a compensació, encara, pels 30.000 s. que havien pagat per la croada de 1269²²⁷. Amb aquests diners i la intervenció dels cavallers del vescomte de Cardona, que ocuparen els castells feudataris del rei a la zona, es tractà d'aconseguir l'alliberament del comte de Foix, però, finalment, aquest hagué de ser lliurat al senescal de Carcassona.

Aquella cessió, ordenada en febrer de 1273 després d'haver mantingut una postura de força al llarg de tota la tardor i l'hivern de 1272, potser va ser precipitada per un nou projecte militar, el de l'ajuda a Alfons X de Castella, promesa l'any anterior²²⁸. Si més no, la primera notícia que hi tenim és immediatament anterior al desenteniment de l'afer de Foix: el 30 de gener de 1273 Jaume I cridà els nobles i cavallers de Catalunya i d'Aragó, així com els que estaven en la frontera a Xàtiva, per tal que es reuniren amb ell a finals d'abril, ja que pretenia acudir personalment a socórrer el rei de Castella en la batalla que s'hi preveia contra el soldà de Granada i els rics homes castellans rebels²²⁹. I possiblement en relació amb aquell projecte d'auxili, trobem als registres de la cancelleria reial una mena de previsió confeccionada pels volts de gener de 1273, ja que, tot i que manca de data, apareix després d'un full amb datacions de mitjan d'aquell mes²³⁰. En el document, com es pot observar en la següent taula, s'anoten fins a 15 quantitats corresponents a diverses partides per un total de 1.279.500 s., de les quals la més important és la de 200.000 s. de *ço que venrà de Tunij*²³¹. La resta, excepte els 40.000 s. de *la moneda e d'altre loc*, els 30.000 s. de València, els 6.500 s. dels jueus –suposem que de València– i els 3.000 s. de Bernat Català, són sumes de 100.000 s.: de Barcelona, Lleida, els vilers d'Aragó, els vilers de Catalunya, els vilers de terres de

²²⁵ ACA, C, reg. 18, f. 31v-32r (26-IV-1272). A finals d'any, pel desembre de 1272, el rei hagué d'exigir novament –sota l'amenaça de duplicar les quantitats– el pagament de les quèsties d'Alzira, Borriana, Corbera, Cullera, Gandia, Ontinyent i Palma i Ròtova, ja que: *nondum persolvisset denarios eis iactatos* (ACA, C, reg. 18, f. 32r (9-XII-1272)).

²²⁶ C. TOURTOULON, *Don Jaime I el Conquistador, rey de Aragón, conde de Barcelona, señor de Montpeller, según las Crónicas y documentos inéditos* (1874), València, 1980, vol. II. p. 381.

²²⁷ Citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 469 (24-VI-1272), sense referència.

²²⁸ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre III, cap. 83. D'altra banda, com hem vist anteriorment, a començaments de desembre de 1272 el rei demanà, per un costat, el monedatge dels musulmans del regne de València, i, per altre costat, les quèsties d'abril d'aquell any que encara no havien pagat algunes viles valencianes.

²²⁹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre III, cap. 84.

²³⁰ ACA, C, reg. 18, f. 95v. El darrer document d'aquest full –l'anterior– és una ordre sobre part dels diners de la darrera quèstia catalana demanada en 1272, que du data del 11 de gener de 1273.

²³¹ Dufourcq no documenta cap tribut pagat llavors pel soldà hàfsida als catalans, però sí que considera que després del tractat de València de febrer de 1271 aquell *no degué deixar d'enviar 'regals' al rei català*. Així doncs, potser es tractava d'un d'aquests pagaments, ja que, per exemple, l'arrendament del consolat català de Tunis se situava en sumes monetàries molt més baixes, i Pere el Gran en 1278 reclamà el pagament d'un tribut invocant els regals que el fundador del califat hàfsida havia enviat diverses vegades a Jaume I: C.E. DUFOURCQ, *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental: segles XIII-XIV*, Barcelona, 1969 (ed. original francesa: 1966), p. 98, 210-213 i 239.

València, els jueus d'Aragó i Catalunya, les joies del rei, les rendes del rei, els clergues i el préstec²³²

Taula 11. Previsió d'ingressos de la hisenda reial (1273)

Concepte	Quantitat
<i>Primerament de la moneda et d'altre loc</i>	40.000 s.
<i>Ítem de València</i>	30.000 s.
<i>Ítem dels jueus</i>	6.500 s.
<i>Ítem d'en Bernat Català</i>	3.000 s.
<i>Primerament de Barchelona</i>	100.000 s.
<i>Ítem de Leyda</i>	100.000 s.
<i>Ítem dels vilers d'Aragó</i>	100.000 s.
<i>Ítem dels vilers de Catalunya</i>	100.000 s.
<i>Ítem dels vilers de terres de València</i>	100.000 s.
<i>Ítem dels jueus d'Aragó et de Catalunya</i>	100.000 s.
<i>Ítem ço que venrà de Tunij</i>	200.000 s.
<i>Ítem levar n'a el rey en joyes</i>	100.000 s.
<i>Ítem de les reendes del rey</i>	100.000 s.
<i>Ítem dels clergues</i>	100.000 s.
<i>Ítem de préstec</i>	100.000 s.
Total	1.279.500 s.

Així, per la referència als diners que havien d'arribar de Tunis, sembla que el càlcul feia referència no a un compte de quantitats ja recaptades sinó a una previsió d'ingressos, com sembla confirmar el fet que un parell de mesos després foren demanats 108.750 s. a les viles reials valencianes, tot i que, finalment, després de les remissions, quedaren en 92.150 s²³³. D'altra banda, tot indica que aquell còmput s'elaborava de manera concreta per a finançar l'expedició en ajuda del rei de Castella, ja que si s'hagués tractat d'un recompte dels ingressos reials d'aquell any no hi figurarien quantitats mínimes com els 3.000 s. de Bernat Català ni –creiem– mancarien certes partides molt importants, com ara les rendes obtingudes dels musulmans del regne de València. En qualsevol cas, tot i que no podem esclarir aquesta qüestió, fos un compte global de tots els ingressos o únicament dels destinats a aquell projecte bèl·lic concret, podem dir que aquesta previsió –la primera que hem documentat a la cancelleria– representa, per una banda, un intent de comptabilització central en una època en què no existia el càrrec de tresorer general i mostra, per una altra banda, la importància cabdal de les exaccions directes sobre el reialenc en els ingressos de la monarquia en aquests moments, puix, comptant les peites i quèsties de cristians i jueus, la suma ascendia a 636.500 s., el 49,75% del càlcul total.

A continuació, poc després d'haver realitzat aquella previsió –si efectivament, com pareix, es va realitzar a principis de 1273–, el rei es dirigí cap al sud, a Girona i Barcelona, tot preparant l'expedició, com palesa la petició conjunta i general de contribucions a totes les viles reials de la Corona *ratione adiutorii illustris rege*

²³² ACA, C, reg. 18, f. 96r.

²³³ Vegeu la Taula 3 del tom II. La ciutat de València, per a la qual es preveien 30.000 s. al pressupost no apareix en la llista d'aquell any.

*Castelle*²³⁴. Tanmateix, com havia passat en l'expedició a Múrcia de 1266 ja en favor d'Alfons X, el servei feudal dels nobles resultà novament problemàtic; en aquest cas foren els nobles catalans els que hi mostraren la seua negativa, encapçalats per Ramon Folc, vescomte de Cardona, al qual ja hem vist resistir o combatre l'autoritat reial en les Corts de 1264 i en ocasió de la guerra pel comtat d'Urgell en 1268. En relació amb això, el 20 de març de 1273, uns dies després que el vescomte hagués excusat personalment davant el rei a Lleida la seua participació en aquella campanya al·legant que no l'havia de seguir *in Yspaniam in auxilium dicti regis*, Jaume I li envià una carta, així com també a Pere de Berga, Galceran de Pinós, Maimó de Castellolí, Berenguer de Cardona i altres feudataris que també havien defugit el servei. En ella els recordava que, segons es contenia en els Usatges de Barcelona, tenien l'obligació de seguir-lo *in Yspaniam et quecumque alia loca*, com els seus predecessors ho havien fet en les campanyes reials d'Úbeda, Almeria, Provença, Navarra, Mallorca, València o Múrcia²³⁵.

No obstant això, tot i que no tenim moltes notícies sobre aquesta campanya, sabem que el rei continuà amb el seu propòsit d'ajudar militarment el rei castellà, ja que, després d'arribar a València, a mitjan maig, encara ordenà la petició d'atzembles a Morella, Terol, Daroca i les aljames musulmanes del regne valencià *pro viatico Yspanie*²³⁶. De fet, malgrat que el motiu principal de l'expedició era ajudar el seu gendre Alfons, és possible que Jaume I tractés sobretot de reforçar la frontera valenciana amb Granada, ja que segons afirma Zurita –de forma imprecisa– l'ajuda demanada als nobles catalans era *para servirle en la guerra que pensaba hacer del reino de Valencia contra los moros en favor del rey de Castilla*²³⁷. Tanmateix, en algun moment indeterminat entre la segona meitat de maig i el mes d'agost, i per causes que desconeixem, el projecte va ser abandonat, potser a començaments d'aquest darrer mes, quan veiem el rei fer una breu eixida a Setaigües, molt a prop de Requena, en la frontera castellanovalenciana, on podria haver estat informat que finalment la batalla prevista no tindria lloc²³⁸. Encara durant tot el mes de juny Jaume I s'havia mogut pels confins valencians feters amb Granada i Múrcia, tal vegada preparant la seua defensa, tot i que també és possible que simplement s'hi hagués traslladat per tal de continuar impulsant les tasques de colonització, com ara la fundació de Vilanova del Palmar, al terme de Dénia²³⁹.

Fos com fos, l'evidència és que durant l'estiu de 1273 no tornem a trobar notícies sobre l'ajuda a Alfons X contra els musulmans, passant a centrar-se els interessos del rei en la resolució del conflicte entre els seus fills, Pere d'Aragó i Fernando Sánchez de Castro, que encara s'arrossegava des de la Cort de l'any anterior a Lleida, en què, com hem vist, l'infant Pere havia estat desposseït de la procuradoria dels regnes per haver intentat assassinar Fernando. Així, després d'un primer intent de mediació entre els dos germanastres a finals de maig o principis de juny, que va acabar amb la partida de l'infant Pere de la ciutat de València²⁴⁰, aquest, ja en agost, acusà Fernando Sánchez

²³⁴ ACA, C, reg. 18, f. 40r-49v (1-III-1273): *Anno domini M^o CC^o LXX° secundi kals marcii apud Gerundam iactavit dominus rex has peytas in Aragonie, Cathalonie et regni Valencie racione adjutorii illustris rege Castelle.*

²³⁵ HUICI, docs. 1397 (20-III-1273); 1431 (9-III-1274); F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 352.

²³⁶ ACA, C, reg. 18, f. 51rv (16-V-1273).

²³⁷ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre III, cap. 84.

²³⁸ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 484.

²³⁹ El rei passà almenys per Dénia, Xàtiva, Cocentaina, Castalla i Biar: *Ibidem*, p. 482-483. Sobre la fundació a d'una pobla a Dénia: E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., doc. 159 (6-VII-1273).

²⁴⁰ La crònica exposa que el rei parlà amb l'infant Pere després d'haver-hi *estat bé XV dies* a València, on era almenys des del 15 de maig de 1273: *Llibre dels fets*, 511; J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 481.

d'encapçalar una facció –fonamentalment aragonesa– contra el rei: *que us ha volguda levar vostra terra contra vós ab richs hòmens e alts hòmens de vila... e que y havien estat richs hòmens e altres hòmens e altres en aquest conseyll, e la major partida d'Aragó*²⁴¹. Ximén de Urrea, conseller reial i sogre de Fernando Sánchez, no gosà rebutjar la denúncia, però tampoc l'infant Pere accedí a presentar-se davant el rei, per la qual cosa, per solucionar definitivament el conflicte, Jaume I va convocar Corts a Alzira per al mes de novembre, requerint la presència de bisbes, nobles i prohoms de viles de tota la Corona²⁴².

Així doncs, la Cort d'Alzira de 1273 va reunir representants dels tres regnes peninsulars de la monarquia, una situació que ja s'havia donat almenys l'any anterior a Lleida, per la qual cosa aquestes no foren les primeres Corts generals de la Corona d'Aragó, com proposà Sylvia Romeu, arrellegant una idea del tractadista Mateu i Sans²⁴³. De més a més, la Cort hagué d'ésser ràpidament dissolta ja que, tot i que el rei i l'infant havien acordat *ponere in posse eiusdem Curie* la determinació d'aquells fets²⁴⁴, finalment Pere es fortificà a Corbera amb els seus cavallers, tot negant-se a assistir-hi malgrat els intents mitjancers de dues ambaixades nobiliàries. En conseqüència, a finals de novembre de 1273 Jaume I començà els preparatius per tal de reduir l'infant, bo i convocant el servei militar de nombrosos cavallers catalanoaragonesos, reforçant els castells valencians contra els possibles atacs d'aquell i ordenant a les viles que no li donaren suport, mentre la majoria de rics homes se'n tornaven cap a les seues terres: *dixeren que pus aquí no podien res acabar, e que havien despés ço que havien*²⁴⁵.

En tot cas, al capdavant, l'infant Pere accedí a negociar amb el bisbe de València i, finalment, el 21 de desembre es produí a Xàtiva l'acte de reconciliació amb el rei, qui li perdonà totes les demandes realitzades, que ascendien a un valor d'entre 50.000 s. i 60.000 s., i assumí *tot quant degués en tot lo regne de València*, que muntava a uns 200.000 s²⁴⁶. Poc després, el darrer dia de 1273, Pere prometia mitjançant una escriptura

²⁴¹ F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 325-326 i 328. *Llibre dels fets*, cap. 513. Villacañas, semblantment a González Antón, però de manera inversa a Soldevila i Miret que no hi diuen res, interpreta que aquest bàndol aragonès dirigit per Fernando Sánchez de Castro era el mateix que havia tractat anteriorment amb els nobles castellans rebels. No obstant això, tot i les informacions que Alfons X de Castella podia haver transmès a Jaume I a principis de 1272, aquest, inicialment, no prengué una postura contrària a Fernando Sánchez en favor de l'infant Pere: J.L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, cit., p. 676; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Cortes de Aragón*, cit., p. 50.

²⁴² La crònica explica que va citar *l'arquibisbe, e als bisbes, e als rics hòmens, e als bons hòmens de les viles, quatre de cada una*, i que hi foren: *l'infant don Jame, e l'arquibisbe, e els bisbes, lo de Barcelona, el de Lleida, e lo de València, e Garcia Ortiç, e don Artal de Luna, e de les ciutats de Lleida, e de Saragossa, e de Terol, e de Calatiú, e dels altres llocs*; *Llibre dels fets*, 517. Soldevila mostra que també hi eren presents altres importants nobles, per la qual cosa, segurament, tot i que no eren esmentats per Jaume I, també hi serien els síndics de les principals ciutats de la Corona; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., p. 329.

²⁴³ S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 585.

²⁴⁴ HUICI, doc. 1421 (15-XII-1273).

²⁴⁵ Soldevila exposa amb detall tots aquests preparatius; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., p. 331-334.

²⁴⁶ *Llibre dels fets*, cap. 521. Precisament eixa és la quantitat –poc més de 202.000 s.– que es pot calcular en la *memoria debitorum* de l'infant, conservada a cancelleria en el mateix registre de peticions de peïtes, quèsties i redempcions d'exèrcit d'aquest darrer cicle de Jaume I (ACA, C, reg. 18, f. 72v (24-II-1274)). Soldevila transcriví el document però, erròniament, comptà un deute de més de 200.000 s. amb una sola persona, Jaume de Montjuïc, quan realment era d'uns 2.000 s. D'altra banda, el mateix autor exposà altres comptes de deutes de l'infant que ascendien a uns 85.000 s.; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 340-341, 343 i Apèndix I, doc. 41, p. 345.

pública no tornar a atacar Fernando Sánchez ni els seus, cloent momentàniament una disputa que s'havia allargat des de començaments de 1272²⁴⁷.

b) Les revoltes nobiliàries de 1274-1275 i la guerra entre els infants

L'any 1274 no es veuria lliure de les lluites fraticides entre els fills del rei, tot i que en aquest cas Jaume I va fer costat a l'infant Pere per tal d'enfrontar-se a Fernando Sánchez, qui acabà encapçalant les resistències nobiliàries contra la sobirania reial a Aragó fins a la seua mort en juny de 1275, al temps que el vescomte Ramon Folc de Cardona i el seu cunyat, el comte Hug V d'Empúries, feien el mateix a Catalunya, bàsicament fins a la fracassada Cort de Lleida de novembre d'aquest darrer any²⁴⁸. Aquest període, doncs, de 1274 a 1275, representa una segona fase en aquest cicle del regnat de Jaume I, marcada pels continus xocs contra els barons i rics homes catalans i aragonesos, amb el pretext dels quals el rei demanà diversos auxilis monetaris i militars de les viles dels seus dominis, com veurem a continuació.

Inicialment, els conflictes feudals començaren en Catalunya pel març de 1274, quan el rei, tornant cap al nord des del regne de València, informà els barons que no havien volgut seguir-lo l'any anterior –en el projecte d'ajuda militar al rei de Castella– que s'emparava de l'honor i els feus que tenien per ell i els ordenava que li donassen la potestat de tots els castells i llocs que tenien en el seu nom, per *falliment de servii*²⁴⁹. El principal d'aquells nobles era el vescomte de Cardona, qui, a més a més, s'havia negat a assistir a les Corts d'Alzira de 1273 i ara, davant la Cort judicial aplegada en Barcelona per resoldre la qüestió, al·legà, a través del seu procurador, que els Usatges no l'obligaven a servir el rei fora de Catalunya per les guerres que tingués el rei de Castella ni a acudir a cap Cort celebrada fora de les fronteres catalanes, per la qual cosa no s'avenia a lliurar-li els seus castells. Així les coses, a principis d'abril el rei tornà a demanar les potestats del vescomte i començà els preparatius militars tot cridant la host dels seus feudataris allí on estigués l'infant Pere, ja que ell marxava cap a Lió, al concili convocat pel papa Gregori X per tractar un nou projecte de croada de la Cristiandat cap a Terra Santa. De fet, Jaume I disposà la seua assistència des del mateix moment en què rebé la citació del missatge papal a Alzira pel febrer de 1274²⁵⁰, car immediatament després ordenà als batlles l'enviament de diners per anar a Lió, encara que no hem documentat cap altra petició de subsidi o exacció als cristians per tal de finançar aquell viatge²⁵¹.

²⁴⁷ ACA, C, reg. 18, f. 74v (31-XII-1273), citat per F. FONDEVILLA, «La nobleza catalanoaragonesa capitaneada por Ferrán Sánchez de Castro en 1274», cit., p. 1111-1112.

²⁴⁸ Per a tots els esdeveniments relatats a continuació, vegeu la minuciosa exposició de: F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 351-401.

²⁴⁹ HUICI, doc. 1431 (9-III-1274).

²⁵⁰ El rei explica en el *Llibre dels fets* que rebé el nunci apostòlic *quan fom a Algezira*, vila en què segons l'itinerari reial residí entre el 10 i el 19 de febrer de 1273, procedent de Múrcia, on havia passat la segona meitat del mes de gener, *caçant e deportant: Llibre dels fets*, 523; J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 493.

²⁵¹ ACA, C, reg. 18, f. 105r (20-II-1274): *Com lo seynnor rey degués anar al concili de Leon, mana als batles et officials dejós escrites que tramessen los diners que dejós són contenguts*. Sí que és probable, en

Contràriament, en tornar del fracassat concili, el rei abordà la sufocació de la revolta nobiliària catalana –avivada encara més per les actuacions de l’infant Pere contra el baró empordanès Bernat d’Orriols²⁵²– convocant l’exèrcit de les seues viles reials, que, si més no en el cas de les aragoneses i valencianes, fou redimit –a petició expressa de la monarquia– per una quantitat pecuniària. Així, sabem que l’1 de juny, des de Perpinyà, Jaume I s’adreçà a les viles de Catalunya perquè s’aparellaren a seguir-lo en rebre nou avís²⁵³, i un mes i mig després, el 15 de juliol, de Barcelona estant amb el seu fill Pere, prorrogà l’arribada de la host dels rics homes aragonesos i feudataris catalans a la data de Santa Maria d’agost²⁵⁴. A més a més, encara que no hem documentat les pròrrogues de la host enviades a les ciutats i viles de la Corona, molt probablement aquelles també foren trameses llavors, ja que a penes vuit dies després, el 23 de juliol de 1274, trobem la petició de sumes monetàries com a forma de redempció dels exèrcits urbans que havien estat convocats el 15 d’agost *apud Cervaria* per combatre Ramon de Cardona i Pere de Berga, *et adiutores ipsorum*²⁵⁵. No obstant això, tot i que, com hem vist, sabem del cert que les hosts de les viles catalanes havien estat inicialment citades, en aquell requeriment només es documenten les redempcions sol·licitades als llocs dels regnes d’Aragó i de València, possiblement perquè la majoria de viles de Catalunya havien de participar en el conflicte de forma efectiva en els camps de batalla.

Però, a més a més, també les terres d’Aragó passarien prompte a ser escenari del conflicte, ja que, segons se n’assabentà Jaume I a començaments de setembre, el seu fill, Fernando Sánchez de Castro, havia tingut una reunió amb Ramon de Cardona, Artal de Luna i alguns rics homes aragonesos, juramentant-se tots plegats contra el rei *porque crebantades a aragoneses Fueros e Costumes d’Aragón e a catalanes Costumes e*

canvi, que la convocatòria a Barcelona dels representants de les aljames jueves feta aquell mateix dia anés encaminada a obtenir un subsidi per costejar la sortida (ACA, C, reg. 18, f. 105r (20-II-1274)). Finalment, també tenim notícia d’un emprèstit de 10.000 s. fet pel batlle de Saragossa, Jahudà de la Cavalleria, *ad opus viatice quod facimus et facere intendimus ad concilium generale domini Pape* (ACA, C, reg. 19, f. 177r (22-III-1274), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 497).

²⁵² L’infant li reclamava el feu que tenia per la filla de Ponç Guillem de Torroella, ja que sostenia que les dones no podien heretar cap feu: *Llibre dels fets*, cap. 543.

²⁵³ ACA, C, reg. 18, f. 68v (1-VI-1274), transcrita per F. FONDEVILLA, «La nobleza catalanoaragonesa capitaneada por Ferrán Sánchez de Castro en 1274», cit., p. 1122.

²⁵⁴ ACA, C, reg. 18, f. 56v i 67v (15-VII-1274), transcrites per F. FONDEVILLA, «La nobleza catalanoaragonesa capitaneada por Ferrán Sánchez de Castro en 1274», cit., p. 1127-1130.

²⁵⁵ ACA, C, reg. 23, f. 3r (23-VII-1274): *Anno domini M° CC° LXX° quarto X° kal augusti dominus rex iactavit in Aragone in locis necnon judeis et sarracenis peytas que sequuntur. Scripsit etiam civitatibus quod facerent sibi exercitum vel dare sibi redempcionum ut in forma litterarum inferius scriptarum predicta omnia continentur. Forma literarum civitatum scilicet Cesarauguste, Osce, Tirasone, Calataiubii, Turolii, Daroce, Jacce et Barbastri hec est: Iacobus dei gratia etc fidelibus suis çalmedine, iuratis, probis hominibus et toti concilio Cesarauguste salutem et gratiam. Cum vobis per alias nostras literis mandaverimus quod in festo Sancte Marie augusti proximo venturo sitis nobiscum apud Cervaria cum armis et apamentis vestris et pane ad tres menses parati nos sequi contra Raimundum de Cardona et Petrum de Berga et adjutores ipsorum, nichilominus, tam volentes vos a multis expensis et laboribus relevare quas et quos oporteret vos racione predicta facere atque [...] facimus, vobis facta, quod si racione predicti exercitus volueritis dare nobis denarios magis quam facere nobis exercitum eundem placebit nobis amore vestri istud vestre fuerit voluntatis. Volentes et mandantes vobis quatenus si racione dicti exercitus denarios volueritis dare nobis donetis nobis ipsa racione tantum et respondeatis de ipsis denaris Micheli de Sexena, portario nostro loco nostri et cui voluerit loco sui. Scitis pro certo quod pro habenda a nobis gracia vel remissione de predictis denariis vel de dicto exercitu ad nos vestris non oportet miterè vel nec (... ...) nos volumus aut quod faciatis nobis dictum exercitum aut donetis nobis denarios antedictos. Datum Barchinone X° kal augusti anno domini M° CC° LXX° quarto. En acabar les llistes d’Aragó, les del regne de València simplement mostren la següent titulació: *Die et anno quo supra iactavi dominus rex redemptiones exercitum infra scriptas in regni Valencie, videlicet citra Xucarum, quas colligit Petrus Eximenei de Spellunci.**

*Usatges de Catalunya*²⁵⁶. La resposta del rei fou imminent: reclamà la honor del seu fill il·legítim, ordenà la seua captura a l'infant, convocà una altra vegada els feudataris per al 14 d'octubre, envià noves cartes a les viles aragoneses per tal que pagaren les redempcions d'exèrcit i en demanà de noves als llocs de la Ribagorça i el Pallars²⁵⁷. Així, els barons malcontents havien estès el seu radi d'acció i les cartes de deseiximent al rei de nobles catalans i aragonesos se succeïren al llarg de la tardor, combinades amb els xocs oberts, com ara la crema per part del comte d'Empúries de la vila de Figueres, que havia estat convertida en nucli reial al bell mig d'aquell comtat a penes set anys abans²⁵⁸.

En conseqüència, el rei trameté les corresponents lletres de deseiximent a tots els rebels durant els dies 25 i el 26 de novembre de 1274, precisament el moment en què els registres de cancelleria mostren una detallada comptabilitat de la redempció d'exèrcit anteriorment demanada al reialenc. Tanmateix, aquesta palesa que una part important del producte final d'aquesta exacció, tot i haver-se demanat pel motiu concret de la guerra contra els barons revoltats, havia estat ja consumida en altres despeses reials. Així, a full seguit de les peticions originàries, qualcú anotà les quantitats totals de les col·lectes, 254.210 s.j. d'Aragó, 15.680 s.j. de Ribagorça i Pallars i 96.700 s. del regne de València, el que *grosso modo* coincideix amb les llistes de quantitats demanades una vegada fetes les remissions²⁵⁹. A continuació, es registraren les sumes prèviament assignades, 145.840 s.j. sobre les exaccions d'Aragó, Ribagorça i Pallars –el 57,4% del total–, i 36.926 s. sobre les del regne de València –el 38,2%–, per la qual cosa podem saber que, uns quatre mesos després d'haver realitzat la petició, la monarquia podia comptar amb un 53,9% del total. Llavors, sobre aquells diners disponibles es feren noves assignacions, que s'hi detallaren, tot i que, malgrat la coincidència de dies que hem advertit abans entre les cartes reials de deseiximent contra els nobles i aquest càlcul, no sembla que aquelles estigueren destinades directament a les lluites que es preparaven sinó a altres deutes arrossegats de molt divers tipus²⁶⁰. En qualsevol cas, les

²⁵⁶ ACA, C, reg. 22, f. 23v i 24v, transcrits per F. FONDEVILLA, «La nobleza catalanoaragonesa capitaneada por Ferrán Sánchez de Castro en 1274», cit., p. 1143-1144.

²⁵⁷ ACA, C, reg. 22, f. 14 (8-IX-1274); ACA, C, reg. 23, f. 96 (8-IX-1274), transcrits per F. FONDEVILLA, «La nobleza catalanoaragonesa capitaneada por Ferrán Sánchez de Castro en 1274», cit., p. 1132 i 1136-1137; ACA, C, reg. 18, f. 58r-59v (15-IX-1274, 17-IX-1274), 62r (8-IX-1274) i 59v (15-IX-1274).

²⁵⁸ El 25 de setembre hi hagué una reunió de barons catalans a Àger, que conduí al deseiximent del vescomte de Cardona i el comte d'Empúries, entre d'altres; el 30 d'octubre es produí una altra a Sales, que implicà el deslligament de l'obediència reial de uns quants més, com el comte de Pallars o el vescomte de Peralada; i el 23 de novembre se'n deseixiren importants rics homes aragonesos, com Artal de Luna, Pedro Cornel, Ximén d'Urrea o el mateix Fernando Sánchez: ACA, C, reg. 22, f. 16v-17v, 23v i 24v, transcrits per F. FONDEVILLA, «La nobleza catalanoaragonesa capitaneada por Ferrán Sánchez de Castro en 1274», cit., p. 1141 i 1143-1144.

²⁵⁹ ACA, C, reg. 23, f. 10v-11v: *Sic omnium collectarum predictarum Aragonum – CC L III millia CC X s.j. / Sic collecte Rippacurcie – XV millia DC LXXX s.j. / Sic collecte regni Valencie – XC VI millia DCC s.r.* En el cas valencià, per exemple, la quantitat total demanada sostraint les remissions és de 102.400 s.. Desconeixem, doncs, perquè el compte només ascendeix a 96.700 s.; potser els 5.700 s. restants corresponen a remissions no anotades pels escriptors.

²⁶⁰ En primer lloc es resten les assignacions ja fetes sobre les quantitats totals de les col·lectes: *Assignmentum Aragonie et Rippecurcie et Paylars – C XL V millia DCC XL s.j. / Assignmentum regni Valencie – XXXVI millia XC XXVI s.r. / Et sic restat de collecta iaccensium deductis datis et assignacionibus – C III millia CL s.j. / Item restat de collecta reyal deductis datis et assignacionibus – LVIII millia DCC LXX III s.r.* Després s'anoten les noves assignacions; en el cas valencià: *De quibus fuerunt assignati Guillem de Rocha et Romeo Gerardi – XXX III millia s.r. / Iste sunt assignaciones facte pro compotum: Item mandavit dominus rex recipi et reponi suma de questia Xative: L sol pro parte Petri Diidaci. Item Dominico Comptador in collecta Petri Eximeni – 800 s.b. pro servicio [...].* I, finalment, s'anoten els nous totals, sobre els quals després encara es fan algunes altres poques assignacions, que no

noves assignacions consumien pràcticament tot l'impost, fins a reduir el muntant disponible a les minses xifres de 34.422 s.j. i 20.840 s., un 17,5% del total.

D'altra banda, pensem que el càlcul no es va realitzar sobre les quantitats ja col·lectades de la redempció d'exèrcit, sinó a partir de les dades de recaptació previstes –encara no recollides–, ja que sabem que almenys els comptes de les col·lectes valencianes no van ser retuts pels porters reials fins a març i abril de 1275, uns vuit i nou mesos després de la seua petició²⁶¹. No obstant això, el còmput ja tenia present les remissions realitzades, el que indica que aquestes havien tingut lloc en un període d'entre dos mesos i mig des de la petició a les viles de Ribagorça i Pallars –i el recordatori a les aragoneses– i quatre mesos a les d'Aragó i València. I, en aquest sentit, una anotació sobre la forma de remissió de la ciutat de València, segurament extensible a la resta de llocs, assenyala que, contràriament al que veiem a partir del regnat de Jaume II en què la majoria de viles enviava síndics per tal de negociar una reducció, en aquest moment era el batlle reial qui rebia els poders per concedir-la. Així, a través d'unes breus notes marginals – com ja hem comentat en el capítol anterior– sabem que el rei adreçà dues cartes a València, una ordenant la convocatòria d'exèrcit i una altra establint que es podia redimir per 60.000 s., mentre que, per un altre costat, envià una carta al batlle de la ciutat, Arnau Escrivà, autoritzant-lo a reduir la suma a 40.000 s., com finalment succeí després de procedir a una remissió de 20.000 s.²⁶²

Tot plegat, el que palesa aquesta comptabilització és que el rei tenia un poder de decisió sobre les exaccions directes –quèsties, peites, redempcions d'exèrcit– molt més gran que sobre el de les rendes de les batllies, generalment arrendades o compromeses per nombroses assignacions que impossibilitaven la seua disponibilitat directa²⁶³. Fins i tot a mitjan col·lecta, com veiem ací, el rei podia posar en net els comptes i decidir de forma calculada el destí d'almenys la meitat dels diners, que encara no havien estat assignats. D'una altra banda, també s'hi evidencia que el motiu al·legat per a imposar les exaccions, tot i que necessari per legitimar-les i justificar-ne una negociació a l'alça, no influïa sobre la seua destinació final, sinó que aquestes eren consagrades a cobrir tot tipus de pagaments reials, sobre la marxa, fruit de les diferents activitats de la monarquia.

En altre ordre de coses, tornant al conjunt d'exaccions imposades sobre el reialenc durant 1274, cal fer notar que precisament en aquell any en què no documentem quèsties o redempcions d'exèrcit demanades a les viles catalanes –ja que possiblement mobilitzaren les seues hosts–, veiem que pel desembre, en ple conflicte amb els nobles rebels, la universitat de Barcelona realitzà un préstec de 80.000 s. a Jaume I, una xifra al voltant de la qual solien oscil·lar les quantitats pagades per la ciutat quan la monarquia li demanava alguna d'aquelles exaccions esmentades²⁶⁴. Per tant, d'una banda, el rei

hem comentat dalt: *Romanen al seynor rey dat tot açò damunt dit, feit conte al marge anuit derrer de novembre que fo dia de Sancta Catharina – XXX IIII millia CCCC XX II s.j. e XX millia DCCC XL s.r.* ACA, C, reg. 23, f. 10v-11v (30-XI-1274).

²⁶¹ ACA, C, reg. 23, 18v (23-III-1275); reg. 20, f. 226v i 241v (21-IV-1275).

²⁶² ACA, C, reg. 18, f. 8v: *Civitas Valencie quod faceret exercitum / Et fuit missa alia carta eis quod si volebant redimere ipsum exercitum darent LX millia solidos / Item missa fuit carta Arnaldo Scribe [batlle de la ciutat] quod posset eis facere gratiam quod darent – XL millia solidos / Nunc ad dictum regem et dimisit eis XX millia solidos de LX millia solidos.*

²⁶³ Si més no per als primers anys de Jaume I, així ho va demostrar T.N. BISSON, «Las finanzas del joven Jaime I (1213-1228)», a *Jaime I y su época. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Saragossa, 1980, vol. I, p. 161-208.

²⁶⁴ Cf. P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval...*, cit., p. 590. El document que informa del préstec: ACA, C, reg. 33, f. 82v (XII-1274), citat allí mateix. D'altra banda, potser encara de finals de

obtindria l'ajuda militar de la host barcelonesa, però, de l'altra banda, no renunciava a rebre la important suma cedida gairebé tots els anys per la ciutat, tot i que en aquest cas ho faria a través d'un préstec que teòricament hauria de tornar posteriorment.

Això no obstant, el conflicte quedà aturat momentàniament en aquells moments de finals d'any, ja que els barons rebels demanaren jutges i treves a Jaume I, que, ja en gener de 1275, després d'haver hostatjat a Barcelona el rei de Castella –camí de Beaucaire per tractar amb el papa la qüestió de la dignitat imperial²⁶⁵–, convocà Corts generals a Lleida a catalans i aragonesos²⁶⁶. Tanmateix, aquesta reunió, celebrada entre febrer i març, no pogué solucionar el conflicte, puix els nobles no volien sotmetre's a les demandes de Jaume I si aquest no restituïa les honors de Fernando Sánchez, alhora que el rei no volia atendre els greuges dels magnats fins que aquests no acceptaren les seues demandes²⁶⁷. Així, el 22 de març l'infant Pere abandonà la reunió, tot trencant les treves amb el bastard reial i la resta de rics homes i barons revoltats, i una setmana després el rei Jaume li ordenà que atacés els aragonesos, al temps que convocava la host dels seus feudataris i viles per a finals de maig²⁶⁸. Novament, com havia passat l'any anterior, els exèrcits dels llocs d'Aragó i de València foren redimits en la seua totalitat per quantitats pecuniàries, mentre que els de Catalunya, probablement, es mobilitzaren al costat del rei²⁶⁹.

Amb tot, en aquesta ocasió es produïren dues peculiaritats respecte a 1274: en primer lloc, a unes poques viles catalanes sí que se'ls hi demanà una quantitat monetària, segurament perquè no es comptava amb la seua participació militar, i, en segon lloc, tant aquestes com les sol·licitades a les valencianes es registraren com a *medias questias*, corresponents en el cas valencià exactament a la meitat de la suma inicial demanada l'any anterior.²⁷⁰ En conseqüència, les escasses mitges quèsties catalanes – que no tenien cap tipus de relació amb possibles xifres demanades en 1273– tal vegada haurien estat calculades a partir d'una petició feta en 1274 que no hem pogut documentar, encara que potser, simplement, eren la meitat de la quantitat usualment demanada. Per afegiment, desconeixem les causes d'aquella disminució, que, si més no en el cas de les viles valencianes, es produïa quan ja havia estat recaptada i retuda l'exacció de l'any anterior²⁷¹.

1274 o de principis de 1275, sí que coneixem certs subsidis demanats a viles catalanes per cobrir les despeses de la visita dels reis de Castella a Barcelona, feta pel Nadal de 1274; tanmateix, aquests eren de quantitats molt inferiors al que era habitual en les quèsties i únicament foren demanats a uns pocs llocs: ACA, C, reg. 23, f. 13r-14v (s.d.).

²⁶⁵ Per fer front a les despeses de la visita reial –*quaranta-tres jorns* segons Desclot– sabem que el rei demanà dos préstecs, un de 35.000 s. a Ferrer Mallol i un altre de 4.000 s. a Bernat Sapllana, ciutadà de València, citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 510-511. Cf. *Crònica de Desclot*, LXVI.

²⁶⁶ ACA, C, reg. 23, f. 15r (26-I-1275), transcrit per F. FONDEVILLA, «La nobleza catalanoaragonesa capitaneada por Ferrán Sánchez de Castro en 1274», cit., p. 1146.

²⁶⁷ F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 371-373.

²⁶⁸ ACA, C, reg. 22, f. 28r (29-III-1275), transcrit per F. FONDEVILLA, «La nobleza catalanoaragonesa capitaneada por Ferrán Sánchez de Castro en 1274», cit.

²⁶⁹ Pel que fa a les viles catalanes: ACA, C, reg. 17, f. 1r: *Dominus rex mandavit exercitum* [...]; f. 2r: *medias questias* (29-III-1275); reg. 23, f. 31r (VII?-1275): certes redempcions d'exèrcit. La petició a les viles valencianes s'hi troba a: ACA, C, reg. 17, f. 1v (29-III-1275): *iactavit dominus rex medias questias in Regno Valencie ut sequitur*. I la de les viles aragoneses, com a redempció d'exèrcit, a: ACA, C, reg. 17, f. 8v (IV?-1275) (viles aragoneses).

²⁷⁰ ACA, C, reg. 17, f. 1v (29-III-1275): En el cas de Corbera, Cullera i Gandia es demanen quèsties senceres, *quare hoc anno non dederunt*.

²⁷¹ Els comptes de les exaccions de 1274, sol·licitades com a redempció d'exèrcit però denominades «quèsties» en el seu retiment –tot senyalant en aquest cas la seua equivalència pràctica–, van ser retudes sis dies abans de la nova petició per al cas dels llocs *citra Xucarum* (ACA, C, reg. 23, 18v (23-III-1275)) i

Fos com fos, el cert és que la petició de les exaccions va estar de nou lligada a la conjuntura bèl·lica concreta de la monarquia. I, en aquest sentit, la primavera de 1275 emmarcà els darrers xocs militars d'aquesta fase. En primer terme, l'infant Pere atacà directament les terres aragoneses senyorejades per Fernando Sánchez fins que pel juny li donà mort ofegant-lo en el riu Cinca quan aquest tractava de fugir d'incògnit de Pomar, el que provocà la rendició immediata de la resta de rics homes aragonesos²⁷². Immediatament després, a començaments de juliol, Jaume I encalçà els barons catalans rebels, reunits al comtat d'Empúries, bo i prenent el castell de Calabuig i assitiat Roses, en el setge de la qual, com narra la crònica reial, participà *la host de Barcelona que venia per mar*, el que concorda perfectament amb la petició d'auxili militar –i no monetari– que hem exposat. Finalment, els mateixos nobles oferiren el comte d'Empúries al rei perquè respongués de la destrucció de Figueres, tot demanant una nova celebració de Corts generals catalanoaragoneses per donar compte de les demandes reials²⁷³.

Tanmateix, aquella assemblea va ser celebrada a Lleida al llarg del mes de novembre sense arribar a cap pau definitiva amb els principals barons catalans, ja que, segons el *Llibre dels fets*, aquests *sens tot altre comiat partiren-se de la vila*²⁷⁴. No obstant això, una vegada mort Fernando Sánchez i temperades les accions nobiliàries a Catalunya, la insubordenació feudal ja no suposà un problema prioritari per a Jaume I durant l'escàs any de regnat que li restava, per la qual cosa amb aquelles Corts de novembre podem donar per conclòs aquest cicle²⁷⁵.

c) L'alçament mudèjar al territori valencià

La darrera etapa del regnat de Jaume I, des de novembre de 1275 fins a la seua mort en juliol de 1276, estigué protagonitzada per les lluites contra els musulmans, inicialment, sense arribar a entrar en combat, contra els magribins que atacaven els dominis andalusos dels castellans i, posteriorment, amb la guerra a l'interior de la Corona, contra els andalusins que s'alçaren en armes al regne de València. Tanmateix, encara que alguns dels principals fets són ja coneguts, fins el moment cap exposició historiogràfica d'aquells esdeveniments ha tingut en compte els diversos mecanismes utilitzats per la monarquia per tal d'imposar el seu control: els auxilis monetaris exigits a les viles reials, la convocatòria d'unes Corts generals en la ciutat de València, l'organització de juntes militars o, fins i tot, la promulgació de les úniques constitucions de pau i treva conegudes al regne valencià. Així les coses, tractarem d'elaborar una detallada

tres setmanes després per als llocs *ultra Xucarum* (ACA, C, reg. 20, f. 226v, 241v (21-IV-1275)). La petició de *medias questias* queda, doncs, sense explicació aparent.

²⁷² F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 373-379.

²⁷³ *Ibidem*, p. 382-383; *Llibre dels fets*, 550.

²⁷⁴ *Llibre dels fets*, 553.

²⁷⁵ Seria finalment l'infant Pere qui entre abril i juny de 1276, mentre son pare feia front a la revolta andalusina del regne de València, qui aconseguiria el sotmetiment ple del principal dels malcontents, el comte d'Empúries: F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 392-401.

reconstrucció dels fets amb l'objectiu de presentar una visió més completa que puga servir de base inicial per a posteriors investigacions de major abast²⁷⁶.

La primera notícia documentada sobre aquests afers data del 19 de novembre de 1275, quan, durant les Corts catalanoaragoneses de Lleida esmentades –que prompte serien dissoltes–, Jaume I facultà l'infant Pere a designar hereus als seus fills, tot comproment-se a fer observar aquella disposició en cas que morís abans que el rei²⁷⁷. Diverses disposicions del dia següent palesen que aquesta autorització estava relacionada amb un projecte d'expedició militar encapçalat per l'infant contra els musulmans que castigaven les terres del rei de Castella. En aquest sentit, sabem que el soldà marínida Abu Yusuf, aprofitant l'absència d'Alfons X el Savi –camí de Beaucaire per entrevistar-se amb el papa, com hem vist–, havia passat per primer cop en persona a la península al comandament de nombrosos contingents de *zanâtes* o genets nordafricans. Aquests havien començat a arribar des de principis de 1275 a Algesires i Tarifa per tal d'auxiliar Muḥammad II de Granada contra els rais de Màlaga i Guadix, que se sotmeteren ràpidament, tot unint-se a ells per atacar el territori castellà i combatre les hosts cristianes, sobre les quals obtingueren considerables victòries al llarg de tot l'any. A mitjan maig assaltaren els camps xeresans i sevillans, a començaments de setembre vanceren en la batalla d'Écija, en la qual morí el magnat castellà don Nuño González de Lara, i el 20 d'octubre obtingueren la victòria de Martos, en què donaren mort a Sanç, arquebisbe de Toledo i fill del rei Jaume d'Aragó²⁷⁸. D'aquesta forma, sembla que pel mes de novembre els exèrcits d'Abu Yusuf amenaçaven els contorns de Sevilla, mentre el rei de Castella tornava cap als seus dominis, trajecte durant el qual probablement s'entrevistà amb el rei Jaume, acordant, potser, l'enviament d'un auxili militar liderat per l'infant Pere²⁷⁹.

En conseqüència, el 20 de novembre Jaume I oferí nous asseguraments al seu fill sobre la projectada campanya *ad partes Yspanie, ad quas vos in Dei servicium et adiutorium regis Castelle transmitimus*²⁸⁰. Així, d'una banda, li prometé que abans que s'allunyés cap a al-Àndalus faria que els nobles i el poble de tots els seus regnes jurassen i retessen homenatge al seu fill gran Alfons com a successor d'ambdós²⁸¹, però, d'una altra banda,

²⁷⁶ D'una banda, Miret i Soldevila donaren molts detalls sobre la qüestió, però no comptaren amb certs documents aportats posteriorment per Robert I. Burns i P. Guichard, especialment els del primer sobre els barreigs de moreries urbanes (J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 524-538; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 403-423. D'altra banda, Burns no tractà de proporcionar cap tipus d'explicació per a l'alçament andalusí, mentre que Guichard, com la resta, obvià les qüestions i les Corts, que no quedaven dins el seu àmbit d'interès. Així mateix, aquests darrers no contemplaren amb detall el tema del projecte d'ajuda militar al rei de Castella (R.I. BURNS, *Jaume I i els valencians del segle XIII*, València, 1981, p. 269-300; P. GUICHARD, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana*, Madrid/València, 2001, p. 603-612).

²⁷⁷ ACA, C, reg. 20, f. 300v (19-XI-1275), transcrit per F. SOLDEVILA, *Ibidem*, Apèndix I, doc. 55.

²⁷⁸ M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ, *Alfonso X el Sabio*, Barcelona, 2004, p. 295-305.

²⁷⁹ Segons la crònica d'Alfons X, sembla que després de la batalla de Martos, que havia tingut lloc en la segona desena d'octubre, l'infant Sanç de Castella es dirigí cap a Sevilla, ja que *Aben Yuzaf era pasado a aquella parte*; M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ (ed.) *Crònica de Alfonso X*, Murcia, 1998, LXV. D'altra banda, Antonio Ballesteros, tot i no tenir en compte el projecte d'ajuda militar, opinà que Alfons X i Jaume I es trobaren a Lleida en regressar aquell de Beaucaire a finals d'octubre o al llarg de novembre, un fet que sembla ésser confirmat per la crònica de Ramon Muntaner, ja que segons aquesta en tornar el monarca castellà a la península *lo senyor rei d'Aragó li féu tota sa messiô, aïtant con anà per sa terra e molt mills, e ab major abundància que no havia fet al venir. Mas no tornà per aquelles parts on era entrat* [Tortosa – Tarragona – Barcelona], *ans se'n tornà per Lleida e per Aragon*; A. BALLESTEROS, *Alfonso X el Sabio*, Barcelona, 1984, p. 775; *Crònica de Muntaner*, XXIV.

²⁸⁰ ACA, C, reg. 20, f. 300v i perg. 2253 (20-XI-1275), publicat per CODOIN-ACA, tom VI, doc. 53.

²⁸¹ *Ibidem*: *Antequam vos recedatis ad partes Yspanie ad quas vos in Dei servicium at adiutorium regis Castelle transmitimus faciemus jurare et homagium facere a comitibus, vicecomitibus, baronibus... et*

al mateix temps, establí que l'infant no hauria de fer aquell viatge si el rei no li donava la soldada i les despeses per a tres mesos de l'exèrcit de mil cavallers i cinc mil peons amb el qual hauria d'escometre l'expedició²⁸². Per tant, fins que Jaume I no reunís els cabals necessaris per formar l'exèrcit era impossible que l'infant Pere marxés, com afirmà Zurita, segons el qual aquell envai el territori del regne de Granada, fent incursions per la zona d'Almeria²⁸³. De fet, com mostrà detalladament Ferran Soldevila a partir de les cròniques de Desclot i Muntaner i d'un irrefutable document datat a Orleans el 23 de febrer de 1276, l'infant es traslladà aquell hivern a la cort parisenca del rei de França, per la qual cosa el projecte militar quedaria, si més no, a l'espera de la seua organització²⁸⁴. I, en aquest sentit, sabem que el 13 de desembre de 1275, aproximadament tres setmanes després de les primeres notícies sobre la campanya contra els musulmans, veiem el rei imposant quèsties a les seues viles aragoneses i catalanes, tot al·legant aquella expedició a al-Àndalus, i dues setmanes després a les valencianes²⁸⁵.

Al mateix temps, aquelles peticions s'encavalcaven amb una sèrie de desordres produïts al regne de València, que havien conduït al rei a tancar les Corts de Lleida i traslladar-se al territori valencià ja durant la primera desena de desembre²⁸⁶. Per un costat, novament la ciutat de València –desconeixem si sobre un rerefons de faccions semblant al que hem explicat per als aldarulls de 1270-1271– havia estat escenari de disputes civils en les quals, segons el *Llibre dels fets, tot lo poble de València, generalment, s'era aiïnat i havien enderrocats albergs molts d'alguns prohòmens de la vila contra la senyoria nostra, e molts d'altres mals feits*²⁸⁷. Per un altre costat, com informa la mateixa crònica, Miguel Pérez –escuder del cavaller Pero Cornel segons opina Burns²⁸⁸– *ab gran companya de peons entenia de barrejar alguns llogars de sarraïns del dit regne de València*, el que concorda amb les informacions proporcionades pel *Llibre del rei en Pere* de Bernat Desclot. Segons aquest, la situació de guerra oberta contra els

populo regnorum nostrorum... Alfonso, filio vestro maiori, quod post obitum nostrum et vestrum ipsum habeant pro rege ac domino.

²⁸² ACA, C, reg. 20, f. 300v-301r (20-XI-1275). Soldevila recull la transcripció de González Hurtebise, que obvià una paraula –sense major transcendència– de difícil lectura i interpretació, que transcrivim seguida d'un interrogant: *Concedimus vobis, karissimo filio nostri infanti Petro, quod si nos non dederimus vobis et compleverimus illud quod vobis dare promisimus pro solidata et expensis millium militum et quinque millium peditum ad tres menses, secundum quod ordinatum est inter nos et vos, cum quibus vos mitimus in servicium Dei et auxilium regis Castelle in partes Yspanie contra sarracenos, non teneamini ire in ipsum viaticum. Et postquam iveritis si nos, elapsis dictis tribus mensibus per quos nunc vobis dare debemus predictam solidatam et expensas, non daremus vobis complementum expensarum juxta formam predictam, vos non teneamini ibi remanere...*

²⁸³ J. ZURITA, *Gestas de los reyes de Aragón*, cit., Any 1275.

²⁸⁴ Fins i tot la crònica de Muntaner justifica explícitament l'absència de l'infant davant l'amenaça musulmana: *E pensà's que si així mateix en hivern hi anava que no perdria res de son temps, ne faria fretura a la frontera dels sarraïns, con los sarraïns, d'hivern, no poden hostejar: tan són mal arreats e vestits e temen fred més que gents del món. E per ço entrà en França;* cf. F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 387-388 i 404-405.

²⁸⁵ Tot i que la intitulació de la petició està parcialment trencada certes paraules claus la vinculen al projecte d'acció bèl·lica contra els musulmans passats a Yspanie; ACA, C, reg. 33, f. 73r-84r (13-XII-1275): A les viles aragoneses (intitulació) i catalanes: *Anno M° CC° LXX° quinto, idus decembre, dominus rex iactavit questias qui sequuntur racione [...] quod facere propter [...] Ysp[anie] [...] contra sarracenos.* Les quèsties valencianes es troben tot seguit, en el mateix registre, f. 84v (27-XII-1275): *Eodem anno – VI° kalendas ianuari in Valencia iactavit in regno Valencie questias qui sequuntur.*

²⁸⁶ La darrera data documentada per Miret a Lleida és del 26 de novembre i la primera a la ciutat de València del 9 de desembre de 1275. Cf. J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 526-527.

²⁸⁷ *Llibre dels fets*, 554.

²⁸⁸ R.I. BURNS, *Jaume I i els valencians del segle XIII*, cit., p. 294-295, nota 62.

musulmans a la península ocasionada per l'expedició d'Abu Yusuf motivà la mobilització de colles autònomes d'almogàvers –en nombre de vuit mil efectius– cap a la frontera del regne de Múrcia, des d'on saquejaren les aljames de la zona i *corregueren pel regne de València, lla on los sarrains paliers estaven, e prengueren-ne molts e els veneren*²⁸⁹.

Així, en primer lloc, el rei s'encarregà de posar fre a aquests últims atacs contra els musulmans sota la seua protecció –«paliers»–, un fet que coincideix documentalment amb les convocatòries d'host del 13 de desembre, tant a les viles reals, instant-les a més a inquirir quins dels seus homes formaven part dels *malefactores*, com als cavallers heretats en el regne per a defensar *totis viribus ipsum regnum*, atés que *plures christiani et sarraceni regni nostri Valencie insurrexerunt et malum fecerunt terre nostre*²⁹⁰. Aquest últim esment als «sarraïns» insurrectes –contingut únicament en la carta enviada als nobles– podria indicar la participació de musulmans entre els revoltats però també podria significar que algunes aljames havien respost als atacs cristians, com apunta el fet que el rei ordenara al mateix temps custodiar convenientment uns quants castells fronterers del sud del regne, com els de Rellu, Tàrbena, Penàguila i Biar²⁹¹.

Amb tot, aquest proveïment de les fortificacions més meridionals podria estar fins i tot destinat a resistir als mateixos almogàvers concentrats entre el regne de València i el de Múrcia, ja que, seguint a Desclot, és possible que els musulmans s'haguessen refugiat en elles a l'empara monàrquica, ja que el cronista afirma que el rei *dix als serraïns de tot el regne de València que estaven als plans i en els valls que es'n muntassen a estar als peus dels murs dels castells que els crestians tenien*, on les guarnicions els defensarien *dels almogàvers i de tota altra gent qui malament els volgués fer*. I per aquesta mateixa raó, segons el mateix Desclot, en constatar la deficient custòdia dels castells, els musulmans haurien aprofitat posteriorment per a ocupar-los, requerint l'auxili militar del sultà de Granada²⁹².

Fos com fos, segons els fets narrats en la crònica de Jaume I el monarca va resoldre la qüestió de Miguel Pérez, abans que es produís el primer alçament general dels mudèjars del regne, enviant al seu fill natural Pedro Fernández de Híjar *ab companya de cavallers i d'hòmens de peu, contra el dit Miquel Peris i contra tota sa companya*²⁹³. A més,

²⁸⁹ *Crònica de Desclot*, LXVII. El fragment sencer enllaça l'acció dels genets marínides amb la dels almogàvers: *aquella saho quel rey Alfonso de Castella fo vengut a Bellcayre e hac parlat ab lo apostoli, e s'en fo tornat en Castella, els Serrayns de Barberia foren passats en Spanya. E hagueren gran mal fet en la frontera de Castella, e hagueren mort l'arquebisbe de Toledo e En Nuno Gonçalves, e moltes d'altres gents, e lo rey de Granada hac trencades les treves al rey de Castella. Els almogavers de terra de Valencia e de Catalunya e de Arago saberen que la guerra era tornada entrel rey de Castella el rey de Granada, vengueren s'en tots en terra de Valencia, e aquí ajustaren se tots: que s'en volien anar en la frontera del regne de Murcia e del regne de Granada per fer mal a Serrayns. E foren be huyt milia homens a peu en la plana de Xixona qui es entre Alacant e Xativa. Corregueren en la orta de Alacant e del Coder, e prengueren molts dels Serrayns, els veneren; e puix corregueren pel regne de Valencia, lla hon los Serrayns paliers staven; e prengueren ne molts, els veneren.*

²⁹⁰ ACA, C, reg. 23, f. 42v-43r (13-XII-1275): *Cum quidam malefactores christiani de terra nostra, scilicet de regno nostro Valencie, insurrexerunt et adunaverunt se et faciunt omne malum quod possunt in terra nostra, dicimus et mandamus vobis sub pena personarum et omnium bonorum vestrorum quatenus inquiratis qui de villa vestra et terminis vestris sunt in predictis malefactoribus.*

²⁹¹ ACA, C, reg. 23, f. 41v (13-XII-1275). P. Guichard, efectivament, interpreta la menció a la insurrecció de «cristians i sarraïns» com una possible referència a una resposta andalusina, contràriament a Robert I. Burns, que considera que indicaria la presència de musulmans en les colles de saltejadors (P. GUICHARD, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana*, cit., p. 606; R.I. BURNS, *Jaume I i els valencians del segle XIII*, cit., p. 295).

²⁹² *Crònica de Desclot*, LXVII.

²⁹³ *Llibre dels fets*, 554

d'acord amb aquell encàrrec, sabem que el 27 de desembre el rei va substituir la convocatòria inicial d'host a les viles reals valencianes per una petició monetària, que, d'una altra banda, ja no realitzava cap esment al projecte exterior contra els genets musulmans. Finalment, Pérez va abandonar el regne i alguns dels seus van ser capturats i ajusticiats²⁹⁴. Així –*açò feït*–, el rei passà a castigar els altercats esdevinguts en la capital imposant una considerable multa de 100.000 s., tot i que quan es disposava a iniciar els processos de *justícia corporal* arribaren les primeres notícies sobre la revolta de l'*alcaïd Abrafim*, que *s'era alçat*, fortificant el castell enderrocat de Finestrat, el que empenyé al rei a sortir *envers aquella part on lo castell era*²⁹⁵.

Per tant, les noves sobre la rebel·lió andalusina al sud del regne van haver d'arribar a oïdes de Jaume I a la fi de gener o segurament a començaments de febrer de 1276, ja que segons *El llibre dels fets* el rei va partir cap a allí en conèixer els fets i sabem que la seua última estada documentada en la ciutat de València és del 4 de febrer²⁹⁶. A més, just abans d'abandonar la urbs, el 3 de febrer, va convocar als infants, prelats, barons i rics homes de Catalunya i Aragó per a celebrar Corts en aquesta capital el tercer diumenge de Quaresma, 8 de març, amb l'objectiu de deliberar sobre cert:

Negocium secretissimum quod cedit ad magnum Dei servicium et honorem, et ad magnum honorem nostrum et vestrum ac aliorum baronum et omnium terre nostre, et ad exaltacionem totius Christianitatis, quod quidem vobis significare per littera non volumus²⁹⁷.

Així doncs, encara que aparentment la tenor del document no sembla estar relacionada amb un assumpte intern de revolta musulmana sinó més aviat amb una empresa exterior, la proximitat de la convocatòria a la marxa del rei sembla vincular directament aquella reunió a les notícies de l'alçament mudèjar. De fet, encara que el projecte d'ajuda militar al rei de Castella contra els exèrcits musulmans havia justificat les primeres sumes requerides a les viles reals catalanes i aragoneses a principis de desembre de 1275, aquella expedició havia d'haver quedat descartada, ja que finalment a començaments de gener l'infant castellà Sanç –després de mobilitzar la seua flota cap a l'estret de Gibraltar– havia acordat una treva amb el sultà Abū Yūsuf, que va regressar al Magrib a mitjan mes²⁹⁸.

En conseqüència, o bé el rei d'Aragó preparava una –improbable– expedició de càstig contra Muḥammad II de Granada, de la qual no en tenim més informacions, o bé hem d'acceptar que aquell «negoci secretíssim a exaltació de tota la Cristiandat» que s'havia

²⁹⁴ *Llibre dels fets*, 554.

²⁹⁵ *Llibre dels fets*, 555: *E açò feït, faem fer enquisició contra aquells qui havien enderrocats los albergs d'alcuns prohòmens de València, segons que dit és, e condemnam e punim aquells en cent mil·lia sous. E, quan nos volguem enantar contra alguns d'aquella ciutat, qui per aquella raó damunt dita havien afanyada justícia corporal, venc-nos ardit que l'alcaïd Abrafim, s'era alçat e que havia bastit un castell que nós haviem enderrocat ja peça havia, lo qual ha nom Serra de Finestrat. E nós, oït açò, lleixats aquells afers que haviem en València, pensam d'acòrrer envers aquela part on lo castell era. E, quan fom en Algezira, haguem ardit que els sarraïns de Tous s'eren alçats al castell, e nós tantost trametem-los messatge que ens lliurassen lo castell. E ells faeren-nos resposta que els donàssem deu dies, e, aquells passats, que el nos lliurarien en ajuda. E nós, sabent llur enteniment, anam-nos.en envers Xàtiva.*

²⁹⁶ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 528.

²⁹⁷ ACA, C, reg. 23, f. 34r (3-II-1276), transcrit per S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., doc. 1.

²⁹⁸ H. SALVADOR, *Alfonso X: una biografía*, Madrid, 2003, p. 390-391.

de tractar en les Corts de València era, efectivament, la lluita contra els andalusins sollevats al regne de València, malgrat que, segons la crònica del mateix Jaume I, de moment la insurrecció es limitaria a un únic castell de la frontera meridional. Amb tot, potser l'arribada de genets musulmans –nassarites, o marínides que no tornat al Magrib amb Abū Yūsuf– era ja un fet suficientment probable com per a congregar als magnats de tota la Corona a València, tractant de no difondre aquells rumors ni tampoc la notícia de l'ocupació del castell de Finestrat, pel que la citació evitava explicitar els motius de la reunió.

En aquest sentit sabem que, després de remetre les cartes de convocatòria de les Corts, el rei va partir cap al sud però abans d'arribar a la zona més meridional, *quan fom en Algezira* –entre el 5 i el 9 de febrer segons l'itinerari de Miret–, va ser informat que els musulmans de Tous, en el centre del regne, *s'eren alçats al castell*. I, de fet, quan els va requerir la seua rendició, el mateix Jaume es negà a concedir-los una pròrroga *com fama era que companya de genets los venia en ajuda*, apuntant d'aquesta forma la hipòtesi que les Corts de València havien estat convocades davant l'inici de la revolta mudèjar i els rumors d'una imminent entrada de cavalleria musulmana en el regne. Així, abans de regressar a la capital per a celebrar l'assemblea, el rei va passar el mes de febrer movent-se per la zona al sud del Xúquer, entre Xàtiva, Dénia i Gandia, on hagué de rebre notícies d'un autèntic esclat d'assalts contra els mudèjars que li van dur a instituir, el 26 de febrer, unes constitucions de pau i treva que havien de ser jurades per tots els cristians i musulmans del regne majors de 14 anys, però que estaven especialment destinades a protegir a les persones i els béns mudèjars²⁹⁹.

Així doncs,ensem que és en aquest mes de febrer de 1276, després de l'alçament de l'alcaid de Finestrat i la marxa del rei de la ciutat de València, on cal situar la successió d'agressions dirigides contra els musulmans, ja no per companyies mobilitzades de cavallers o almogàvers com les de Miguel Pérez sinó per grups residents en les viles, especialment en el nord i el centre del país, més allunyats del control monàrquic en aquells moments³⁰⁰. Per això, Jaume I va instituir des de Gandia unes *paces perpetuas atque firmas* que havien de ser observades per tots els homes del regne de València,

²⁹⁹ El rei es va traslladar constantment durant aquest període. El 4 de febrer estava a València, el 9 de febrer a Alzira, del 11 al 18 a Xàtiva, del 20 al 23 a Gandia, el 24 a Dénia, el 26 i el 27 a Gandia una altra vegada, i del 1 al 6 de març novament a Alzira, moment en què se li perd la pista fins al dia 13, quan estava de retorn a València, passant almenys un parell de setmanes en la capital abans de traslladar-se a Xàtiva: J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 528-530. El *Llibre dels fets*, tanmateix, relata una història més linial en què el rei va directament de València a Xàtiva, passant per Alzira una sola vegada: *E, açò feït, faem fer enquisició contra aquells qui havien enderrocats los albergs d'alcuns prohòmens de València, segons que dit és; e condemnam e punim aquells en cent milia sous. E, quan nós volguem enantar contra alguns d'aquella ciutat qui per aquella raó damunt dita havien afanyada justícia corporal, venc-nos ardit que l'alcaid Abrafim s'era alçat e que havia bastit un castell que nós havíem enderrocant ja peça havia, lo qual ha nom serra de Finestrat. E nós, oït açò, lleixats aquells afers que havíem en València, pensam d'acórrer envers aquella part on lo castell era. E, quan fom en Algezira, haguem ardit que els sarraïns de Tous s'eren alçats al castell, e nós tantost trametem-los messatge que ens lliurassen lo castell. E ells faeren-nos resposta que els donàssem deu dies, e, aquells passats, que el nos lliurarien; la qual cosa fer no volgren, ans s'enfortiren, per ço con fama era que companya de genets los venia en ajuda. E nós, sabent llur enteniment, anam-nos-en envers Xàtiva*. Hem situat la notícia de l'aixecament dels musulmans de Tous en el primer pas del rei per Alzira, al febrer –com, per altra banda, opina Pierre Guichard–, d'acord amb la marxa del rei cap al sud després de la revolta de l'alcaid de Finestrat i amb l'escenari bèl·lic traçat per les constitucions de pau i treva de finals d'aquell mes: *Llibre dels fets*, cap. 555; P. GUICHARD, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana*, cit., p. 606.

³⁰⁰ Burns documenta nombrosos casos entre el centre i el nord, per exemple a Orpesa, Onda, Castellnou, Xelva, Xulilla, Llíria, Sagunt o València, per només tres en el sud, a Alzira, Fortaleny i Cocentaina: R.I. BURNS, *Jaume I i els valencians del segle XIII*, cit., p. 277-286.

imposant severes penes per aquells que assassinaren, robaren o comerciaren amb coses robades i insistint en la protecció dels *sarraceni de pace*, ja que, segons s'hi establia:

Fortius inhibemus quod nullus sit ausus emere vel recipere in pignus vel celare sarracenum vel sarracenam de pace nec aliquis de bonis eorum, nec dare huiusmodi maleficio aliquam operam vel effectum³⁰¹.

A més, del text de les constitucions es pot inferir una organització de la defensa monàrquica basada en la constitució de juntes *pro defendenda pace*, encapçalades per sobrejunters i formades per cavallers i peons que, sota pena pecuniària, restaven obligats a servir militarment allà on els oficials reals els cridaren per tal de perseguir als *malefactores*³⁰².

Així mateix, el 4 de març, una setmana després de la publicació d'aquelles constitucions, ja des d'Alzira i de retorn a València, Jaume I ordenà els batlles i alcaids dels principals castells al sud del Xúquer que els proveïren amb els homes i armes necessaris per a la seua custòdia i defensa, amb vitualles per a dos mesos i aigua per a un mínim d'un mes³⁰³. Al mateix temps avisà els mateixos batlles que si els mudèjars pujaven a qualsevol fortificació els comminaren de part expressa del rei a descendir a les seues residències en les planures, on estarien estalvis i segurs, una disposició que, per una altra banda, sembla confirmar el relat de Desclot ja que dóna a entendre que anteriorment els musulmans havien utilitzat els castells com a refugi amb el beneplàcit reial³⁰⁴. Finalment, el monarca disposà que els cristians es recolliren en l'interior de les viles³⁰⁵, i, al seu torn, que una companyia de 50 cavallers i 200 peons a les ordres de Pericó de Montcada custodiara la frontera *contra sarracenos* mentre tingueren lloc les Corts que havien de celebrar-se a València³⁰⁶.

³⁰¹ *Liber privilegiorum*, doc. 97 (26-II-1276).

³⁰² *Ibidem*.

³⁰³ ACA, C, reg. 23, f. 35r (4-III-1276): *Quarto nonas marcii anno domini M° CC° LXX° quinto dominus rex mandavit baiulis et alcaidis infrascriptis quod in castris quo per domino rege tenent mitant 'tot' homines quod necessarii sint ad custodiam et retinentiam eorundem ultra homines quos iam ibi tenent et dent eis singulis mensibus ad rationem CL solidos pro anno unicuique homine donec aliud habeant a domino rege mandatum. Et quod mitant in unoquoque castro victualia ad duos menses completos et arma necessaria deffensionis et custodie eorundem et tenent ibi aque in alcollis vel aliis vaxellis ad unum mensem ad minus. Et si denarios non habent de quibus predicta possent facere manulevent eos et de redditibus quos percipiunt satisfaciant de eisdem illis qui recipiunt redditus; alias alcaidis qui redditus non tenent mandavit dati denarios a baiulis ad predicta facienda.* Els alcaids i batlles citats eren els de Castalla, Biar, Dénia-Segària-Pego, Gandia-Palma, Bairén, Gallinera, Alcalà, Benicadell, Sumacàrcer, Xàtiva, Bèrdia, Cocentina, Tàrbena, Guadalest, Confrides, Penàguila, Moixent i Alfàndec.

³⁰⁴ ACA, C, reg. 23, f. 35v (4-III-1276): *Eodem die et anno mandavit baiuli ultra Xucarum quod si aliqui sarraceni ascenderent ad aliquam fortitudinem vel castrum, quod mandent eis ex parte domini regis quod descendant ad loca plana ad domos suas ubi stare consueverunt et sint ibi salvus et securi. Item mandavit eisdem quod non permitant aliquos sarracenos emere victualia causa portandi ea ad aliqua loca extra loca ubi morantur.*

³⁰⁵ *Ibidem* (4-III-1276): *Item mandavit hominibus infrascriptorum locorum et terminorum suorum quod recolligant se et sua intus villas.* Es tractava de las viles cristianes *ultra Xucarum* de: Dénia, Guadalest, Calp, Gandia, Cocentina, Alcoi, Ontinyent, Xixona (*in castro*), Albaida, Llutxent (*in castro*), Xàtiva, Bocarent, Castalla y Cullera.

³⁰⁶ *Ibidem* (4-III-1276), transcrit por S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 586, nota 10 (amb una petita errada en la darrera frase): *In eodem die et anno mandavit Pericono de Moncada quod tradeat usque ad L homines equites et usque ad CC pedones, et quod sit in frontaria contra sarracenos et vadat per frontarias cum ipsis militibus et peditibus ad custodiendam terram donec*

Així doncs, abans de partir cap al sud per a comprovar l'abast de la revolta de l'alcaid de Finestrat, Jaume I havia convocat Corts generals a València per al diumenge 8 de març de 1276. I, encara que no en tenim més notícies, és probable que se celebraren i que fins i tot començaren en la data prevista, ja que si bé el 6 de març el rei estava a Alzira sabem que en algun moment anterior al dia 13 es va traslladar a València, on va romandre fins a final de mes³⁰⁷. En conseqüència, és també factible que les diverses crides a la defensa del regne dels dies subsegüents es realitzaren en el marc d'aquelles Corts: el dia 13 es va convocar als infants Pere i Jaume i als feudataris catalans i aragonesos per al 5 de maig a València, informant-los que el poder dels andalusins creixia per moments, havent ocupat tres castells mentre esperaven l'auxili musulmà que estava a punt d'arribar³⁰⁸; el dia 16 van ser perdonats els recents excessos comesos contra els mudèjars al cavaller Gil Martínez de Oblitas, autoritzant-li a servir al rei amb tots els peons que pogués reunir contra aquells mateixos³⁰⁹; mentre que, finalment, el 21 de març van ser convocats per al 12 d'abril, on estigués el rei, els rics homes i cavallers amb castells i heretats en el regne de València, destacant que els musulmans tenien en el seu poder no ja tres sinó *plurima castra*³¹⁰.

Amb tot, desconeixem qualsevol altra dada sobre aquelles Corts, encara que, com va exposar Sylvia Romeu, hem de suposar que la matèria principal d'aquestes va ser la qüestió de la rebel·lió andalusina. No obstant això, pensem que cal distingir aquest tipus de Corts generals a la Corona convocades per abordar prioritàriament un assumpte determinat que afectava bàsicament a la monarquia d'aquelles que tractaven exclusivament afers d'un dels diversos regnes. En qualsevol cas, sense aprofundir més en la qüestió, momentàniament hem pogut situar aquesta assemblea en el seu context general amb el màxim detall possible a partir de les informacions disponibles, bo i proposant que va ser convocada de forma general per a preparar la defensa del regne de València, en ser conegudes les primeres notícies de la insurrecció dels andalusins i de l'auxili militar que havien demanat a Muḥammad II de Granada. D'altra banda, també durant aquell mes de març de 1276 la monarquia va procedir a realitzar un compte semblant al que hem vist amb les qüestions de l'any 1274, però en aquest cas amb les demanades uns quatre mesos abans, en desembre de 1275, i sembla que també – d'acord amb les altes xifres registrades – amb les d'un any abans, de març de 1275.

Així, els diversos col·lectors de cada circumscripció foren convocats perquè informassen de les assignacions ja fetes i –suposem– de les previsions de recaptació,

presens curia fuerit celebrata in Valencia et aliud habuerit a domino rege mandatum. Item mandavit dominus rex Petro Didaci quod provideat Pericono de Montecatheno et militibus et pedantibus in sua porcione.

³⁰⁷ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 529-530.

³⁰⁸ ACA, C, reg. 23, f. 45r-48r (13-III-1276), transcrit per F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, Apèndix I, doc. 60: *pro certo habuisse arditum quod posse sarracenorum crescit in regno Valencie et alzaverunt se jam tria castra in ipso regno et expectant cotidie auxilium de quo sumus certi quod debet eis venire. Ja no convoca a Cort sinó que demana l'aparellament dels feudataris ad defendum regnum nostrum Valencie contra perfidos sarracenos.*

³⁰⁹ ACA, C, reg. 21, f. 331v (16-III-1276), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 526 i F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, Apèndix I, p. 407: *ad faciendum servicium nobis contra sarracenos regni Valencie qui insurgunt contra nos et terram nostram in dicto regno.*

³¹⁰ ACA, C, reg. 23, f. 48rv (21-III-1276), transcrit per F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, Apèndix I, doc. 62: *posse sarracenorum crescit in regno Valencie et alzaverunt se jam plurima castra in predicto regno [...]. Unde, cum melius sit resistere dictis sarracenis modo in principio, antequam eorum potencia magis crescat, et huiusmodi guerra non sit nostra tantum set christianorum omnium habitantium in regno Valencie antedicto, et sic universii habentes castra vel alia hereditamenta in ipso regno debeant nos iuvare ad defendendum ipsum regnum contra ipsos perfidos sarracenos.*

que ja es podien realitzar amb certa seguretat puix les remissions, atés el temps passat des de la petició original, ja haurien estat fetes³¹¹. En aquesta ocasió, diferentment al còmput de 1274 –en què es donaven directament les xifres–, hi eren detallades les assignacions fetes fins aquell moment sobre els diners de les exaccions i les sumes disponibles després d’haver-les restat al total d’aquestes. Tanmateix, a causa de l’extremada laboriositat del compte i del mal estat de conservació del registres, únicament hem pogut calcular la suma de les assignacions valencianes, uns 74.000 s., que deixaven la quantitat mobilitzable –com s’hi explicitava– en 182.103 s. Així les coses, encara es podia comptar amb un 71% del total inicial, que superava, doncs, els 250.000 s., una xifra que, per altre costat, quadra amb les quantitats que hem registrat per a les dues darreres quèsties valencianes de 1275³¹². D’altra banda, les assignacions que havien estat fetes atenien novament a una pluralitat de finalitats que s’allunyaven dels motius concrets de la petició: des de salaris d’alcalds de castells fins a obres de colonització agrícola, com ara sèquies noves o acondicionaments de marjals, passant per les compres de bèsties i vitualles o, sobretot, la cancel·lació –sense especificar-ne la causa– de deutes pendents.

A més a més, també sabem que hi restaven disponibles 211.275 s.j. 8 d.j. de les exaccions d’Aragó i 158.111 s. 6 d. de les de Catalunya, sobre les quals –com també sobre les valencianes– es realitzaven noves assignacions, que en aquest cas no s’hi detallaven sinó que simplement eren anotades en quantitats globals: 86.340 s.j. de les peites aragoneses –un 40,7% de la suma neta–, 21.800 s. de les quèsties catalanes –19,3%– i únicament 6.542 s. de les valencianes –3,6%. Val a dir, que encara es podria comptar amb un 80,6% de les xifres netes que havien sorgit d’aquell compte, és a dir, 124.935 s.j. i 311.872 s., una quantitat que sobrepassava els 450.000 s en total³¹³. Per tant, veiem ací de nou el veritable poder de decisió del monarca sobre les sumes monetàries de les peites i les quèsties, ja que podien ser –relativament– racionalitzades, en tant que es comptava efectivament amb elles sense estar compromeses d’inici, com passava amb molts altres dels ingressos reials. En conseqüència, a l’alçada de la primavera de 1276, en plena guerra amb els andalusins del regne de València, el rei comptava amb una important font de numerari procedent de les exaccions directes imposades sobre el reialenc; amb aquelles quantitats comptants i sonants podia eixugar el pagament de nombroses despeses, que, malgrat no estar relacionades exclusivament amb els afers que motivaven la petició, formaven part del conjunt d’activitats i operacions de tot tipus que donaven cos a l’acció de la monarquia.

Així doncs, celebrades les Corts de València en març de 1276, Jaume I es desplaçà a Xàtiva, on la seua presència està documentada a partir del 30 d’aquell mes i hi restà fins

³¹¹ ACA, C, reg. 33, f. 86r-97v: En un document sense data es manava a un tal Joan que anés a Lleida *causa computandi cum collectoribus questiarum precedenti super ipsis questiis seu collectis*, ordenant als col·lectors catalans que s’hi reunissen amb ell, *et donent ei quicquid solutis assinacionibus factis in predictis inde restiterit ad solvendum*. Després s’enviava la mateixa carta als col·lectors de les peites aragoneses perquè es reuniren –potser també a Lleida, ja que no s’hi indica lloc– en aquest cas amb Miquel Violeta. No hi ha constància de lletres enviades als col·lectors valencians, però posteriorment s’hi registra el seu compte, com els de la resta. D’altra banda, l’única referència datada és la del càlcul final de la col·lecta aragonesa (ACA, C, reg. 33, f. 97v) en què s’afirma que aquell havia estat fet *tro al dia de huy X kalendas aprili*, és a dir, 23 de març, i que després es féu alguna altra assignació, tancant el còmput el 10 d’abril de 1276.

³¹² Vegeu la Taula 3 del tom II. Cal tenir present que hi manquen les dades –no registrades– de València en març de 1275 i Castelló i Xàtiva en desembre de 1275, les quals, segurament, representaven els 40.000 s. que falten fins a completar els 250.000 s. aproximats d’aquelles dues quèsties.

³¹³ ACA, C, reg. 33, f. 97v.

al 28 de juny³¹⁴. Des d'allí dirigí les operacions militars contra els andalusins, revoltats a bona part del país i que per aquells moments reberen, efectivament, l'ajuda de companyies de genets procedents del territori nassarita. Fins i tot una d'elles comptava amb la presència del mateix al-Azraq, que havia encapçalat la resistència indígena vora tres dècades abans, tot i que ara resultà mort en un xoc als voltants d'Alcoi. Els genets, nogensmenys, vengueren en dos enfrontaments amb la cavalleria cristiana i les aljames indígenes s'alçaren en armes en nombrosos llocs, fortificant-se i formant tropes que lluitaren contra els cristians, els quals, alhora, aprofitaren per barrejar la majoria de moreries urbanes, malgrat que aquestes no havien participat de la revolta³¹⁵.

De més a més, sabem que Jaume I, per tal de fer front a la situació de guerra oberta contra els andalusins del regne de València, demanà a mitjan mes de juny nous auxilis: de queviures a les principals ciutats reials per mantenir la *multitudinem militum et aliarum gentium qui racione guerra sarracenorum* eren a Xàtiva³¹⁶, i de diners, tant als prelats de la Corona com a la ciutat de Barcelona³¹⁷, una petició que desconeixem si va anar acompanyada per altres exaccions al conjunt de viles reials. En tot cas, la rebuda d'aquestes demandes correspondria ja a Pere el Gran, qui arribà com a infant a Xàtiva a finals de juny per passar a heretar els regnes peninsulars de Jaume I quan aquest morí, de València estant, a finals de juliol de 1276. Pere, com exposà Pierre Guichard, es trobà davant una situació bèl·lica delicada, atès el nombre d'aljames alçades en armes i la presència de genets musulmans, però sense arribar a ser veritablement crítica, ja que els cristians controlaven la majoria de castells i disposaven dels mitjans suficients com per a reduir la insurrecció. Amb tot, aquesta serà una qüestió que tractarem en el següent apartat, dedicat al regnat de Pere el Gran.

³¹⁴ J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 530-531

³¹⁵ P. GUICHARD, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana*, cit., p.606-607. Per a la qüestió dels saqueigs de les moreries urbanes vegeu: R.I. BURNS, *Jaume I i els valencians del segle XIII*, cit., *passim*.

³¹⁶ ACA, C, reg. 23, f. 54r (15-VI-1276), citat per J. MIRET, *Itinerari de Jaume I...*, cit., p. 533. Vegeu també F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 409.

³¹⁷ ACA, C, reg. 23, f. 56r (15-VI-1276), MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2024; ACA, C, reg. 20, f. 350v (12-VI-1276), citat per P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval...*, cit., p. 590.

2.2. La preeminència de la monarquia i l'estament reial en un regne de nova planta

El paper preponderant de la monarquia en la conquesta, entre 1233 i 1245, dels dominis islàmics que conformarien el territori valencià es manifestà contundentment en 1238, l'endemà de la presa de València, amb la concessió d'un corpus de normes jurídiques per a la nova ciutat cristiana que establia en el seu propi començament la creació d'un nou regne, de la Sènia a Biar, dins del qual quedava vedat aplicar qualsevol altre ordenament legal. De fet, a excepció de Borriana, que havia estat poblada anteriorment, en 1235, així com Vila-real –segregada del seu terme municipal–, el rei expandí la normativa valenciana a la resta de viles reials, bo i adaptant-la mitjançant una possible assemblea a Morella en 1250. Tanmateix, la realitat de la colonització seria ben distinta i el procés de repartiment de terres entre la noblesa faria avançar la presència de normatives locals diferents a aquella, especialment en els senyoriats poblats per cavallers d'Aragó, que primaren els seus propis furs. Així, mentre que la normativa valenciana garantia tota una sèrie de prerrogatives jurisdiccionals –a tots els nivells– en favor del rei i les viles reials, l'aragonesa les deixava en mans dels nobles i els seus vassalls directes. El conflicte estava servit, ja que sobretot en el nord i l'interior del regne es concediren nombroses cartes poble a fur d'Aragó, com es pot observar en el Mapa 1 del tom II. La intensificació i materialització d'aquell conflicte latent entre l'estament reial i el nobiliari es produiria en les Corts de 1261, les primeres convocades per Jaume I en el territori valencià, precisament per a promulgar l'observança exclusiva dels Furs de València en totes les causes judicials dels habitants del regne i establir el seu jurament en Corts per part dels seus successors, el que en garantia la validesa perpètua. Davant d'allò, els barons i cavallers aragonesos abandonaren les Corts, bo i donant inici a una llarga lluita contra el poder reial per tal de fer valer els avantatges jurisdiccionals que els proporcionaven els Furs d'Aragó. No és estrany, doncs, que a partir d'aquell moment l'estament militar es negués reiteradament a col·laborar, ni políticament ni fiscalment, amb el monarca, que s'hagué de recolzar encara més en les viles reials, sobretot en la ciutat de València, màxima beneficiària del propi ordenament jurídic al qual donava nom.

Així, en la següent gran empresa bèl·lica de la monarquia, la de Múrcia de 1265-1266, Jaume I trobà una ferma oposició entre els nobles d'origen aragonès, que aconseguiren importants immunitats senyorials en l'assemblea d'Ejea i es negaren a aportar cap tipus de contribució monetària, contràriament al que passà a Catalunya. En paral·lel, el rei negocià amb València i els principals nuclis reials la seua aportació fiscal a canvi de la cessió als seus prohoms de destacades quotes de poder governatiu i judicial, així com de franquesses fiscals. En consonància amb això, també la regulació del procés colonitzador duta a terme en 1271 xocà amb la negativa dels senyors d'Aragó, que es desmarcaren de les Corts valencianes i només pactaren sobre aquella qüestió amb el rei en una assemblea de catalans i aragonesos celebrada l'any següent a Lleida. Contràriament, les viles reials, a canvi d'un donatiu, acordaren la consolidació de l'estat del repartiment de les terres i la confirmació dels Furs de València com a llei del regne, que, a més a més, únicament podrien ser modificats en Corts amb l'assentiment de tots els estaments. Fet i fet, aquella particular relació de poders, en la que l'estament reial encapçalava i s'encarnava interessadament en la voluntat de tot el regne mentre que el nobiliari rebutjava el marc polític establert en les assemblees parlamentàries, era conseqüència de

la preeminència de la monarquia en el procés de conquesta, expressada en la pròpia creació del regne i la promulgació d'un ordenament jurídic diferent a l'aragonès i el català.

En connexió amb això, la relació entre la monarquia i els estaments des del punt de vista fiscal era un reflex d'aquella mateixa situació. Així, si bé la noblesa es negà a participar en qualsevol tipus de subsidi general i de l'Església a penes si en tenim dades com a resultat de la seua escassa consolidació com a estament en aquests moments, les viles reials foren les que nodriren les arques reials de recursos monetaris procedents del regne de València. I la via que tingueren per a fer-ho fou exclusivament la dels tributs directes, imposats sobre els patrimonis familiars. En primer lloc, les terres de la principal i única ciutat del territori durant el segle XIII, la capital, foren repartides de forma franca, però els seus habitants no reberen cap mena d'infançonia com els dels nuclis exempts aragonesos, de manera que el monarca s'hi reservà el dret a demanar quèsties, com feia recurrentment en les urbs catalanes i com succeí per primera vegada a València en 1246. D'altra banda, deixant de banda el poblament inicial a cens emfitèutic de la resta de viles reials –que fou enfranquit en 1252–, aquestes començaren a pagar, almenys des de 1255, les quèsties i redempcions d'exèrcit que Jaume I demanava ocasionalment en funció de les pròpies necessitats i atenent a les possibilitats econòmiques de cada nucli, en constant evolució. Tot plegat, com hem comentat en l'anterior capítol, les vuit peticions fiscals que hem pogut localitzar fins a 1276 comportaren el pagament d'unes 40.000 ll. en una vintena d'anys. Però aquella no fou l'única contribució del reialenc valencià, sinó que, a més a més també realitzà aportacions a la monarquia en ocasió dels episodis especials de negociació politicofiscal, ja fossen motivats per grans campanyes bèl·liques, com les de Múrcia de 1265-1266 i la croada de 1269, o per la celebració d'assemblees parlamentàries, com les de 1261 i 1271. En aquest sentit, per bé que sembla que els pagaments de 1261 i 1269 es recaptaren a la manera usual de les quèsties, el de 1265-1266, per contra, generà una innovació tributària important: la imposició d'un morabatí septennal per família en concepte de monedatge, que, de fet, serviria com a base –incrementant la quantitat per als patrimonis més alts– per al subsidi de 1271.

Així les coses, els successors de Jaume I haurien de gestionar una situació política i fiscal que era fruit de la creació d'un regne de nova planta per part d'aquell mateix monarca. D'una banda, tractarien d'aprofundir i aprofitar els avantatges que oferia l'intent d'aplicació exclusiva dels Furs de València sobre el conjunt del regne, però, d'una altra banda, haurien de fer front a la resistència senyorial, renovada durant els convulsos anys de Pere el Gran i Alfons el Benigne. No debades durant aquests regnats esclataria definitivament la qüestió foral, bo i provocant, com veurem en el següent capítol, una guerra oberta entre valencians i aragonesos.

3. EN TOTES COSES E PER TOTES FURS DE VALÈNCIA. L'ESCLAT DE LA DISPUTA FORAL

A les darreries de 1283, l'any considerat clau en la configuració del pactisme a la Corona d'Aragó per la historiografia, Pere el Gran acabava d'arribar de Sicília i hagué d'acceptar les reivindicacions de la Unió aragonesa, entre les quals es trobava una de cabdal per al regne de València: la validesa dels Furs d'Aragó dins del territori valencià. Tanmateix, el rei marxà immediatament cap a terres valencianes i es reuní amb els síndics de la ciutat de València per tal d'assegurar-los l'observança dels furs valencians i atorgar-los un nou i extens privilegi, el *Privilegium Magnum*. D'aquesta forma, el compromís dels habitants de la capital amb el rei i amb l'ordenament foral valencià esdevenia més fort que mai, fins al punt que els ciutadans foren organitzats per parròquies i oficis amb l'objectiu de jurar fermament la fidelitat a la monarquia i la defensa dels Furs:

Yo, aytal, ciutadan de València, jur per Déu e los sants IIII evangelis de Déu tocats corporalment de mi e per la santa creu de Nostre Senyor feeltat al molt alt e noble senyor en Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó e de Sicília, e al senyor inffant don Alffonso, primer fill d'ell e hereu, e totes les altres coses que en la forma del sagrament de la feeltat en lo fur de València són contengudes e especialment comptades. Jur encara en la forma damunt dita tenir o observar en totes coses e per totes furs de València, e totes les libertats, e atorgaments, e confirmacions, privilegis e capítols a mi e a la universitat de València per los dits senyor rey e senyor inffant atorgats e confermats¹.

Aquells fets de 1283 foren, efectivament, transcendentals per al procés de construcció dels governs coparticipats per la monarquia i els estaments en els diversos territoris peninsulars de la Corona d'Aragó. Pel que fa al cas concret del regne de València, com veurem, comportaren l'esclat de la guerra foral i l'inici d'un període de convulsions que no finalitzà fins a l'entronització de Jaume II i la seua política de contemporització. Per això, hem decidit abordar conjuntament els regnats de Pere el Gran i Alfons el Liberal, en tant que conformen un cicle coherent de canvis polítics i fiscals, impulsats per la posada en marxa d'un gran projecte de conquesta en l'exterior, el de Sicília en 1283, i les subsegüents guerres de defensa del territori de la Corona, entre 1285 i 1290. A nivell polític, veurem que en el regne de València s'aprofundí l'enfrontament entre l'estament reial i la noblesa d'origen aragonès que s'arrossegava des de 1261, alhora que hi hagué dos elements que prengueren per primera vegada un paper destacat: d'una banda, el jurament dels furs valencians per part dels reis a l'inici de cada regnat i, d'una altra banda, els privilegis concedits a les viles reials per tal que es poguessen unir en defensa d'aquells. Altrament, a nivell fiscal, tot i que les fonts disponibles resulten encara bastant fragmentàries, podrem observar que ens trobem davant d'un període de «provatures», fortament determinades per la gran inestabilitat bèl·lica del període i basades exclusivament en els tributs directes en el cas valencià.

¹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 9, núm. 2, f. 9r (XII-1283), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 1.

3.1. El regnat de Pere el Gran (1276-1285): un període de convulsions

Malgrat haver marcat una primera gran fita per al desenvolupament del pactisme a la Corona d'Aragó, el regnat de Pere el Gran és encara un gran desconegut en molts aspectes. Ferran Soldevila historià amb detall la seua etapa com a infant, però, pel que fa al regiment de la Corona, només pogué arribar fins a 1281, tot just a les portes de les seues actuacions més importants. De fet, els seus nou anys de regnat són clarament agrupables en dues fases ben diferenciades: una de 1276 a aquell mateix any de 1281, en què els principals afers gestionats tenien encara molt a veure amb la darrera època de Jaume I, i una altra, fins a la mort de Pere en 1285, protagonitzada per la presa de Sicília i la sèrie de reaccions internes i externes que aquella causà. Així les coses, hem dividit l'exposició en quatre epígrafs, dels quals el primer correspon a la fase inicial esmentada, incloent l'entronització, la guerra contra els andalusins del regne de València de 1276-1277 i les diverses lluites contra els nobles catalans rebels fins a 1280. A continuació, la resta d'epígrafs detallen les qüestions polítiques i fiscals que ens interessen de la segona fase del regnat, vehiculada entorn de tres grans afers: el finançament i desplegament de la campanya a Sicília entre 1281 i 1283, l'esclat del malestar intern i la gestió de les concessions de caràcter pactista realitzades en cadascun dels territoris de la Corona en 1283, i, finalment, l'organització de la defensa contra la invasió de les forces croades encapçalades per Felip III de França entre 1284 i 1285.

3.1.1. Les guerres de la primera meitat del regnat (1276-1281)

A la mort de Jaume I a finals de juliol de 1276, l'infant Pere es trobava amb ell, a terres valencianes, tractant de fer front a la revolta mudèjar que havia començat a penes mig any abans. En conseqüència, sense prendre encara el títol de rei, l'hereu hagué d'assumir les tasques de direcció de les operacions militars, bo i atacant els castells en poder dels andalusins fins que a finals d'agost pogué signar treves per uns mesos amb els principals cabdills del sud del regne, alhora que recolzava amb la seua presència el setge dels cristians contra el castell d'Alfàndec, prop de Gandia². D'altra banda, abans de partir cap a Aragó per tal de realitzar la cerimònia de coronació aprofitant aquelles treves, Pere reuní una mena d'assemblea valenciana a la capital del regne, en la qual no tenim cap notícia que jurés els Furs de València, com havia estat establert per Jaume I en 1261.

a) Una entronització sense jurament foral conegut

L'hereu de la monarquia cità per al 7 d'octubre de 1276 a València tres o quatre prohoms de gairebé totes les viles cristianes del reialenc valencià –excepte Peníscola, Borriana i Albaida–, i almenys 12 cavallers del regne, sembla que aragonesos, de la zona interior afectada per la guerra contra els andalusins. El motiu de la convocatòria era la consideració de *quibusdam negociis nostris, super quibus cum eis habere intendimus col·loquium et tractatum*³. I, en aquest sentit, les disposicions documentades durant aquell mes d'octubre en què es va celebrar el col·loqui indiquen que el principal assumpte tractat va ser la gestió de la guerra, que havia ocasionat nombrosos barreigs de les moreries i atacs contra les aljames al llarg del regne i, pel que sembla, el bateig forçós de molts dels musulmans. Així, d'una banda, el rei donà garanties per tal que els neòfits tornaren als seus llocs de residència, com ara a la moreria de València que havia estat saquejada, i confirmà la possessió de les seues heretats, alhora que els estengué el gaudi dels Furs de València. D'una altra banda, es concedí guiatge a tots aquells musulmans que volguessen abandonar el país, s'insistí en l'obligació dels colons cristians a residir personalment allà on tinguessen les heretats–el que consolidava la dominació sobre els mudèjars– i s'envià un veedor per reconèixer l'estat i guarniment dels castells del regne⁴. Finalment, per tal de neutralitzar una possible ajuda islàmica des de la riba nordafricana, es trameté un emissari als soldans marínida i abdalwadita de

² F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 2, p. 5-14.

³ *Ibidem*, Apèndix I, doc. 22. La majoria de cavallers té noms d'origen aragonès: Garcia Sánchez d'Oradre, Ximén Zapata de Alfaro, Ximén Pérez de Huesa, Martín Ruiz de Xelva, Sancho Pérez de Ribaveloza, Pedro Ximénez de Montornès, Rui Ximénez de Bunyol, Pedro López de Vallmanya, Martín Juliànez i el seu fill Alfonso, Galceran de Montcada i Castellnou (simplement). La referència a llocs com Xelva, Montornès o Bunyol, indica que segurament van ser convocats els cavallers de l'interior del regne, de majoria aragonesa, a causa de l'intens poblament andalusí de la zona.

⁴ Aquestes mesures, així com altres detallades per Soldevila, són la prova fefaent que els barreigs de les moreries urbanes del regne es van produir durant la guerra de la primavera i l'estiu de 1276, com aventura Robert I. Burns, tot i que sense tenir en compte aquest col·loqui celebrat en el mes d'octubre: R.I. BURNS, *Jaume I i els valencians del segle XIII*, cit., *passim*; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 2, p. 14-18.

Fes i Tlemcén, al temps que s'ordenava *facere armatam* a Pere de Llibià i Guillem de Marsella⁵.

D'aquesta forma, Pere pogué partir cap a Aragó per tal de celebrar el 16 de novembre de 1276 el seu acte de coronació en Saragossa, el qual, segons Bonifacio Palacios, va prendre una nova significació política en rebutjar el model pontifical d'infeudació, substituint-lo per un altre en què l'hereu de la Corona d'Aragó afirmava la seua sobirania jurídica i dinàstica⁶. Tanmateix, en contrast amb aquest acte d'autoafirmació monàrquica, encara no s'hi donaren els signes de justificació política vers la sobirania dels seus regnes, que hom observarà en els successius regnats, després del cicle d'assemblees estamentals de 1283, com veurem ja en parlar sobre la coronació d'Alfons el Liberal en 1286. Val a dir, que Pere el Gran no hagué de jurar els Furs d'Aragó immediatament després de ser coronat en Saragossa, de la mateixa forma que tampoc ho féu –que sapiguem– amb les Constitucions de Catalunya ni amb els Furs de València, uns juraments que precisament serien una de les bases fonamentals del sistema pactista en els regnats posteriors.

Altrament, pel que fa als fets i al context d'aquella entronització, els cronistes proporcionen informacions dissemblants. Així, segons Desclot, Pere el Gran *tenc Corts bé huit jorns* a Saragossa, per a les quals *féu venir tots los barons d'Aragó e de Catalunya, e els rics hòmens de les ciutats, e tenc molt gran cort e honrada, e donà grans dons a cavallers e a joglars, e coronà-se rei*, mentre que Muntaner assevera que:

Con la coronació sua fo feta en Aragó, venc-se'n en la ciutat de València; e així mateix feeren-li Corts molt grans que s'hi feeren, e hi vengren de Castella e de totes parts gents, qui reeberen d'ell grans dons e grans gràcies, e reebé e fo coronat rei del realme de València.

Finalment, segons aquest mateix cronista, el rei hauria anat en darrer terme a Barcelona per tal de ser reconegut com a comte de la ciutat i *senyor de tota Catalunya*.⁷ Tanmateix, Soldevila mostrà que en la coronació de Saragossa –l'única evidenciada explícitament per la documentació–, hi havia també nobles i cavallers catalans, el que ja suposaria un reconeixement explícit del nou rei⁸. En aquest sentit, és altament improbable que se celebrassen Corts particulars Catalunya com indica Muntaner, puix el rei no passà per terres catalanes fins a 1278 i precisament el fet de no convocar Corts ni jurar els Usatges va ser una de les raons que motivà la posterior rebel·lió d'una part dels barons catalans. Per tant, sembla més ajustada la versió de Desclot:

Depuis que havia presa la corona en Aragó, no havia volguda tenir Cort en Barcelona, ne confermar les franquees als barons e als cavallers que el comte de Barcelona llur avia dades⁹.

⁵ C.E. DUFOURCQ, *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental*, cit., p. 169.

⁶ B. PALACIOS, *La coronación de los reyes de Aragón. 1204-1410. Aportación al estudio de las estructuras políticas medievales*, València, 1975, p. 93-105.

⁷ *Crònica de Desclot*, LXXIII; *Crònica de Muntaner*, XXIX.

⁸ F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 2, p. 158-159. Per altre costat, desconeixem si van assistir a Saragossa representants de la ciutat o el regne de València.

⁹ *Crònica de Desclot*, LXXV.

En conseqüència, de forma anàloga, encara que després de ser coronat a Saragossa Pere el Gran sí que es desplaçà al regne de València, en desembre de 1276, sembla poc factible que hi celebrés Corts per tal de ser jurat rei i jurar els Furs de València com, de fet, hauria d'haver fet segons el privilegi de Jaume I concedit en el context de les Corts de 1261. Si més no, tot i que Sylvia Romeu al·legà que potser llavors es realitzaren les Corts i el jurament dels quals parla Muntaner, no hi ha cap notícia al respecte; ben al contrari, la manca de documentació i la situació de conflicte latent amb la noblesa aragonesa del regne –precisament des de 1261– impulsa a pensar que no s'hi produïren¹⁰. Així les coses, com hem dit i com veurem posteriorment, la situació contrasta fortament amb el que passaria després de les assemblees parlamentàries de 1283 a Aragó, Catalunya i València, quan l'afirmació dels diversos pactismes territorials comportà que el jurament dels ordenaments jurídics propis de cada unitat política esdevingués fonamental a l'inici de cada regnat.

b) La guerra contra els andalusins del regne de València (1276-1277)

Tan bon punt heretà els regnes, Pere el Gran tractà d'aplegar recursos destinats a pagar les despeses de la guerra contra els andalusins del regne de València. En primer terme, tenim certes notícies sobre la recaptació de quèsties a Barcelona, València i algunes viles del reialenc valencià, tot i que potser fan referència a exaccions demanades encara durant el regnat anterior. Així, sabem que el nou rei adreçà una carta al veguer de la ciutat catalana sobre la *quistiam quam nobis daturis estis*, però segons les dades aportades per Pere Ortí el pagament d'aquesta corresponia segurament a la petició feta en juny de 1276, en vida de Jaume I¹¹. Igualment, l'ordre al justícia de València per tal que es pagassen els 2.800 s. que els veïns de la ciutat devien a Bernat Guillem d'Entença per raó de quèsties, així com la definició de comptes feta per Muça de Portella relativa als rèdits de les batllies i les quèsties de Morvedre, Sogorb, Morella, Uixó, Onda, Almonacid i Vila-real, semblen concernir a exaccions anteriors, potser les quèsties llevades en desembre de 1275 o tal vegada, com en el cas de Barcelona, en juny de 1276, encara que, com hem vist en l'anterior capítol, no hem documentat llavors cap petició realitzada a les viles valencianes¹².

D'altra banda, en relació amb el darrer nom esmentat, Muça de Portella, cal destacar que amb la pujada al tron de Pere el Gran, segons exposà exhaustivament David Romano, una sèrie de jueus ocuparen un destacat paper en l'organització administrativa i fiscal de la Corona durant els primers set anys de regnat, fins a les disposicions

¹⁰ Tradicionalment, les Corts de març 1276 de les quals hem parlat en el regnat de Jaume I havien estat atribuïdes a Pere el Gran, fent-les coincidir amb les narrades per Ramon Muntaner, sense tenir en compte que per aquelles dates Jaume I encara no havia mort. Sylvia Romeu corregí aquesta errada, vinculant-les a la guerra contra els andalusins del regne, però no descartà la celebració d'unes Corts de coronació a València per part de Pere el Gran, d'acord amb la crònica de Muntaner. Les raons que hem adduït ací, tenint molt present l'exemple català, semblen indicar que ni aquelles ni el jurament dels Furs de València no es van produir: S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 586-587.

¹¹ ACA, C, reg. 38, f. 81v (18-XI-1276). P. ORTÍ aporta diverses èpoques de pagament de la quèstia demanada en juny de 1276, que s'estenen fins a gener de 1277: *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval...*, cit., p. 590.

¹² ACA, C, reg. 38, f. 78 (3-XI-1276) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 139); ACA, C, reg. 38, f. 38 (17-IX-1276) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 52).

aprovades en 1283 en els tres regnes peninsulars, que prohibien la seua activitat com a batlles o en qualsevol *oficium publicum* que tingués jurisdicció sobre els cristians. Així, durant aquell període Jucef Ravaya exercí, de fet, com a tresorer de la Corona, mentre que el seu germà, Mossè Ravaya, s'ocupà de les tasques atribuïbles al batlle general de Catalunya i Muça de Portella i Aaron Abinafia –aquest a Calatayud, Daroca i Terol– desplegaren funcions fiscofinanceres sobretot al regne d'Aragó, encara que també, com hem vist, a algunes viles valencianes, sembla que especialment aquelles situades al nord de València i l'interior del regne, més properes a les terres aragoneses. Així, a banda de les ja esmentades per a Portella, sabem que Abinafia, només durant 1276, controlà les batllies de Castellfabib, Alpont, Ademús i Llúria, i, precisament en setembre d'aquell any, el rei ordenà als col·lectors de peites dels seus llocs que responguessen per aquestes davant d'aquell jueu¹³.

No obstant aquesta darrera ordre, no tenim per al regne de València ni per a Catalunya més informacions sobre la demanda de peites o quèsties en aquells moments, contràriament al que passa amb Aragó i la Ribagorça i el Pallars, per als quals comptem amb llistes de peticions fiscals. Així, Pere el Gran, abans de ser coronat, imposà peites a les viles d'Aragó, especificant que en aquelles anava inclosa la part que s'havia de pagar per cavalleries als rics homes i cavallers aragonesos –*iactavit dominus infans peytas et cavallerias*– i, poc després, demanà *questias in Rippacurcia et Payllars*, assenyalant clarament que es pagaven anualment –*consueverunt solvere in festo Sancti Michaelis*¹⁴. I, a més a més, a banda d'aquestes exaccions, Pere el Gran demanà quasi immediatament la participació militar de les universitats vilatanes d'Aragó. Així, en primer lloc, convocà quatre mil homes de Daroca, quatre mil de Terol i tres mil de Calatayud per tal de prestar el *servicium et auxilium contra perfidos sarracenos*, citant-los a Terol pel gener de 1277 i al·legant que la seua ajuda era necessària, ja que les *percussiones* d'aquella guerra se sentien també *in partibus regni Aragonum vicinis dicto regni Valencie* i corrien el risc d'estendre's-hi en cas que no fossen eradicades ràpidament¹⁵. Posteriorment, ja des de Terol, el rei cridà la host de la resta de viles aragoneses a la ciutat de València per a mitjan febrer, una convocatòria d'exèrcit que, altrament, generà algunes redempcions monetàries¹⁶.

Així, com semblava anunciar la carta enviada a les grans viles del sud d'Aragó, primerament, a finals de gener, s'abordà la pacificació de les aljames veïnes al regne

¹³ ACA, C, reg. 38, f. 14 (21-VIII-1276) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 7); ACA, C, reg. 38, f. 35 (13-IX-1276), citat per D. ROMANO, *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*, cit., p. 64. Com hem indicat al capítol 1, aquestes viles properes a l'Aragó mostren indicis de pagament anual de peites, de forma semblant a la *pecha* aragonesa; de fet, com també hem dit, aquest pagament anual és segur en el cas de les viles d'Alpont, Ademús i Castellfabib, que fins i tot tenien cavalleries assignades sobre el pagament d'aquelles peites.

¹⁴ ACA, C, reg. 38, f. 50r-51v (X-1276), 96v-97v (1-XII-1276), 118v (14-XII-1276), transcrits per F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 2, Apèndix I, docs. 44, 45 i 48. Pel que fa a la distinció entre peites i cavalleries, per exemple, en el cas d'Almudévar s'anotava que van compondre *pro VIII mil solidos, scilicet II millia pro cavalleriis et VI millia pro peytis*. D'altra banda, en la petició de la Ribagorça i el Pallars queda palesa la intercanviabilitat pràctica dels termes «peita» i «quèstia», especialment donada en els llocs de contacte catalanoaragonès, com aquells o el regne de València: *Dominus rex iactavit questias inferius nominatas, et habueramus iam peytas a locis ubi quantitates non sunt*.

¹⁵ ACA, C, reg. 39, f. 133v (28-XII-1276).

¹⁶ ACA, C, reg. 39, f. 144-149 (13-I-1277); vegeu la Taula 1.3 del tom II. Posteriorment, una vegada acabat el setge de Montesa, el rei comunicà al batlle de Saragossa, el jueu Mossé Alcontantini, que havia de castigar aquells que no havien acudit a l'exèrcit amb una multa progressiva: 200 s.j. qui tingués béns mobles i immobles per valor de 1.000 morabatins, 400 s. j. si en tingués per valor de 2.000 morabatins i 500 s.j. si en tingués per més de 2.000 morabatins: ACA, C, reg. 40, f. 38 (8-XI-1277) (Á. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, cit., doc. 28).

aragonès, situades entre els rius Palància i Túria, tot signant-se acords amb les d'Almonacid, Olocau, Xelva, Torres Torres o Serra¹⁷. A continuació, el rei corregué el regne de nord a sud, aconseguint la rendició dels castells de Garx i Eslida, alhora que, per tal de fer front a les despeses fetes *ad armandum galeas* contra els musulmans, demanà dels seus oficials jueus 85.000 s.j., ja que, segons hi deia expressament, no podia comptar amb el bovatge de Catalunya, *quod incontinenti credebamus habere*, com veurem més tard¹⁸. En abril, el rei cridà 1.600 homes d'onze viles valencianes per fer tales al voltant del castell de Tàrbena i tractar de reduir els andalusins que l'ocupaven, i posteriorment, quan la resistència musulmana gairebé només es limitava al castell de Montesa, recordà a algunes viles aragoneses que encara no havien redimit monetàriament el seu exèrcit. Ultra això, convocà diverses vegades els cavallers catalans i els heretats al regne de València per tal d'assetjar aquell nucli fortificat en mans dels andalusins i en previsió d'una possible nova entrada de genets marínides a la península, que es produí efectivament en juliol però sense repercussions per a les terres valencianes. En darrer terme, aquell reducte andalusí autònom, Montesa, que havia subsistit sota jurisdicció plenament musulmana a través de pactes especials amb Jaume I, fou finalment sotmès a setge per les nombroses tropes congregades des de mitjan juliol fins a finals de setembre de 1277, moment en què, amb la seua rendició, els cristians prengueren definitivament la totalitat del territori inclòs en les fronteres del regne cristià de València¹⁹.

Com hem vist, doncs, per tal de procedir a l'aixafament de la rebel·lió andalusina sembla que Pere el Gran comptà especialment amb les contribucions fiscals del reialenc aragonès, que, a més a més, entre 1277 i 1278, pagà el monedatge que pertocava en algun d'aquells dos anys²⁰. En canvi, a banda d'alguna referència dispersa de juliol de 1277 que potser indica el cobrament de quèsties al regne de València, no comptem amb llistes de peticions fetes a les viles valencianes i catalanes²¹. Això no obstant, sabem que a Catalunya el rei demanà un important impost, el bovatge, que, d'altra banda, segurament va coadjuvar a generalitzar el malestar entre alguns barons catalans, contra els quals Pere el Gran hagué de mobilitzar el seus exèrcits durant l'estiu de 1278, com veurem a continuació. En aquest sentit, Ferran Soldevila hi dedicà dos capítols a la

¹⁷ P. GUICHARD, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana*, cit., p. 610-611.

¹⁸ ACA, C, reg. 39, f. 180v (8-IV-1277), transcrit per F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 2, Apèndix I, doc. 61.

¹⁹ F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 2, p. 33-38; P. GUICHARD, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana*, cit., p. 611-612.

²⁰ Tenim notícies del seu cobrament per part d'oficials jueus en setembre i octubre de 1277, però també en juny de 1278: ACA, C, reg. 40, f. 22v (22-IX-1277), 35v (29-X-1277), 109r (1-VI-1278), citats per D. ROMANO, *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*, cit., p. 65, 66 i 91. El monedatge aragonès, com assenyala María Isabel Falcón, es pagava septennialment per la festa de Sant Miquel, per la qual cosa degué existir alguna anomalia entre 1264 i 1284, ja que, com hem vist anteriorment, sabem a ciència certa que el 29 de setembre de 1264 havia d'abonar-se un monedatge –com correspondria si aquest es pagava cada set anys des de les Corts de 1236. Tanmateix, seguint aquella periodicitat, els següents pagaments s'haurien d'haver realitzat en 1271, 1278 i 1285, però la documentació que veurem posteriorment indica clarament que en Sant Miquel de 1284 pertocava un monedatge, per la qual cosa segurament el de 1271 o el de 1278 fou avançat un any, tornant a comptar els septennis a partir d'aquell avançament. M.I. FALCÓN, d'altra banda, no advertí el pagament d'aquest monedatge a l'inici del regnat de Pere el Gran: «Repercusión en las ciudades y villas aragonesas de la política mediterránea de Pedro el Grande», a *XI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Palermo, vol. III, 1984, p. 109.

²¹ Es tracta de dues disposicions de juliol de 1277 sobre la franquesa de peites dels vassalls del bisbe de València i dels veïns de Palma de Gandia: ACA, C, reg. 39, f. 221 (VII-1277) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 250), 230 (20-VII-1277) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 256).

qüestió del bovatge, raó per la qual no ens detindrem en excés, tot i que resumirem les dades més rellevants i hi tractarem de fer alguna petita aportació²².

c) Les guerres contra els barons catalans i els problemes amb el bovatge, la quinta del bestiar i les rendes reials

El bovatge era un tribut sobre el bestiar –fet que li donava nom– però també sobre alguns tipus de béns mobles posseïts i els immobles arrendats. La seua principal característica raïa en el fet que gravava tota la població de Catalunya, exceptuant els nobles i prelats, però incloent els vassalls dels seus senyorius. D'altra banda, havia estat pagat diverses vegades durant el regnat de Pere el Catòlic, a començaments del segle XIII, i també durant el de Jaume I, en quatre ocasions, totes elles després d'haver estat aprovat en Corts: la primera en 1217, segons Zurita, *en reconocimiento del señorío de los reyes al principio de su reinado*²³, i la resta en 1228, 1232 i 1264, per tal d'afrontar la conquesta de terres mallorquines, valencianes i murcianes. Així, Pere el Gran considerà que pel fet d'accedir al tron tenia dret a percebre el bovatge com Jaume I a l'inici del seu regnat –*de iure nobis debetur*²⁴–, raó per la qual ordenà el seu cobrament després d'haver estat coronat a Saragossa en novembre de 1276.

En aquest sentit, cal destacar que Pere ja havia realitzat almenys una assignació sobre el bovatge fins i tot abans d'ésser entronitzat, a penes unes setmanes després d'haver mort Jaume I, en agost d'aquell any,²⁵ per la qual cosa és evident –encara que Soldevila no ho fa notar– que la idea d'obtenir l'impost «de dret» per la seua accessió a la corona era present des del bell inici. Tanmateix, la manca de convocatòria d'unes Corts catalanes per part de Pere el Gran, que ni tan sols havia xafat Catalunya des del començament del seu regnat, provocà segurament les primeres reticències al pagament del bovatge per part de prelats, nobles i viles durant l'any de 1277, les quals motivaren, d'una banda, la discussió amb l'Església sobre si el primer bovatge de Jaume I, *in inicio regno suo*, havia estat *ex gracia vel ex debito*, així com la concessió d'una desena part de l'impost als senyors eclesiàstics, mentre que, d'una altra banda, una *declaracio bovatichi* hagué de resoldre detalladament els dubtes apareguts a l'hora de la seua recaptació a la ciutat de Barcelona²⁶.

²² D'una banda, en general sobre l'impost, i, de l'altra, en particular sobre el de Pere el Gran: F. SOLDEVILA, «A propòsit del servei del bovatge», *Anuario de Estudios Medievales*, 1 (1964), p. 573-587; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 2, «La qüestió del bovatge», p. 117-155. A més a més, darrerament, P. ORTÍ ha realitzat certes observacions sobre el bovatge: «La primera articulació del Estado feudal en Cataluña a través de un impuesto: el bovaje (ss. XII-XIII)», cit.

²³ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre III, cap. 69.

²⁴ ACA, C, reg. 39, f. 168v (24-II-1277), transcrit per F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 2, Apèndix II, doc. 3.

²⁵ Pere el Gran, com a infant i hereu de la corona, assignà a Arnau de Saga 247 s. 6 d. *in bovatico quod nunc recipere debemus in Berguadano*; ACA, C, reg. 38, f. 12r (16-VIII-1276), transcrit per F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 2, Apèndix I, doc. 4.

²⁶ ACA, reg. 40, f. 32 (7-X-1277), 67v (18-II-1278), transcrits per F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 2, Apèndix II, docs. 18 i 20.

D'aquesta forma, el bovatge s'anà pagant efectivament, tot i que amb certs problemes, remissions i sobreseïments, que probablement estigueren a la base de l'alçament d'una part de la noblesa catalana durant l'estiu de 1277 i, novament, a finals de 1280²⁷. Els barons que encapçalaren les revoltes foren bàsicament els mateixos protagonistes de les anteriors guerres pel comtat d'Urgell en temps de Jaume I: el comte de Foix –actuà com a vescomte català de Castellbó–, el vescomte de Cardona, els comtes d'Urgell i de Pallars, i els Anglesola. En primer terme, pel juny de 1277, començaren atacant el bisbe d'Urgell, aliat del rei, i posteriorment mamprengueren accions contra la jurisdicció reial agredint militarment els homes de Vilafranca del Penedès. Per això, Pere el Gran, després de finiquitar el setge de Montesa al regne valencià, convocà les hosts dels seus feudataris i les de les viles catalanovalencianes per tal d'aplegar-se conjuntament l'1 de març de 1278. Tanmateix, la data va ser prorrogada successivament fins al 31 de maig a Cervera, des d'on l'exèrcit del monarca aconseguí prendre diversos castells dels revoltats fins que finalment els rebels foren derrotats al llarg de l'estiu.

Sabem, a més a més, que la convocatòria d'exèrcit al reialenc català i valencià generà el pagament de diverses redempcions monetàries, tot i que en coneixem molt poques, ja que, diferentment al que passava en la documentació de Jaume I, no foren registrades en llistes completes de viles, sinó que únicament hi hem tingut accés per documents dispersos de redempció individual. Així, de Catalunya només coneixem els casos de les universitats de Cambrils i Villalonga del Camp, a les quals s'oferí la possibilitat de compondre una quantitat amb el veguer de Tarragona per redimir l'exèrcit, i les de Vilafranca, L'Arboç i Cubelles, que havien ofert 4.000 s. per tal que la meitat dels homes que hi havien d'anar restaren a les viles. En canvi, pel que fa a les ciutats, com Lleida i Vic, el rei insistí en l'assistència de les hosts al seu costat²⁸. I pel que fa al regne de València, hem documentat les redempcions d'exèrcit de certes viles del nord – Borriana, Onda, Peníscola i Morvedre –, així com la *pecha* demanada a Ademús i Castellfabib, juntament amb la resta de viles aragoneses²⁹.

I és que també en els moments previs a l'inici de les hostilitats, en juny de 1278, Pere el Gran demanà a les viles reials d'Aragó que donassen *incontinenti* una sèrie de quantitats *pro peyta*, per tal de procedir contra els rics homes catalans que havien causat nombrosos danys al rei –*et dominacioni nostre ac hominibus terre nostre*³⁰–, alhora que realitzà una petició particular a la ciutat de Saragossa en concepte de fonsadera³¹. En relació amb aquesta petició, cal destacar que en vuit de les 25 viles que hem seleccionat es registraren «atributaments», és a dir, fixacions de quantitats a pagar anualment per totes les exaccions possibles. Per exemple, com s'anotava en el cas d'Alagón:

²⁷ Vegeu els les informacions proporcionades per F. SOLDEVILA, «La revolta d'alguns barons catalans el 1278», *Pere el Gran*, cit., p. 157-231; *Idem*, «La revolta del 1280», *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el liberal*, cit., p. 126-130.

²⁸ F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., Apèndix III, docs. 33 (7-VI-1278), 34 (8-VI-1278), 35 (9-VI-1278), 56 (1-VII-1278) i 67 (11-VII-1278).

²⁹ ACA, C, reg. 40, f. 92r, 97v-98r (IV-1278). Sobre les quantitats vegeu la Taula 3 del tom II.

³⁰ ACA, C, reg. 22, f. 85r-86v (5-VI-1278), transcrit per F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., Apèndix III, doc. 31. En aquest cas sí que hi ha una llarga llista de viles aragoneses, en què es registren les quantitats demanades i, en el seu cas, les remissions realitzades.

³¹ ACA, C, reg. 40, f. 110v (3-VI-1278) (Á. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, cit., doc. 42), 155r (4-IX-1278) (*Ibidem*, docs. 56-57). En el darrer document s'especifiquen els casos que eximien del pagament de fonsadera; segons la traducció feta per A. Canellas no havia de pagar-la: qui estigués malalt, qui tingués la dona partera, qui no pogué escoltar la crida d'host puix estava a altres terres, qui tingués pare, mare o dona moribunds, els malalts o ferits durant la campanya de València o Montesa, qui hi comprés queviures, qui tingués béns per valor inferior a 2.000 s., i, finalment, hi hauria una deducció de 60 s. per aquells que ja havien contribuït en el *vexillum*.

Atribucionem quam Iuceffus Ravaya eis fecit de cavalleriis, peytis, questis, azemblis, denariis, cene et de aliis que dominus rex ab eis petere poterat racione predictorum vel quolibet aliorum serviciorum, auxiliorum seu pedidorum³².

Així doncs, com ja hem explicat en el primer capítol d'aquesta tesi, sembla que durant el regnat de Pere el Gran es tractaren de realitzar fixacions de les exaccions pagades per les viles peiteres aragoneses, però aquelles es feren a l'alça, un motiu que posteriorment estaria ben present entre les queixes de les universitats que donaren suport a la revolta unionista de 1283.

En qualsevol cas, retornant a la guerra contra els magnats catalans, sabem que en acabar els enfrontaments militars Pere el Gran signà diversos acords, com ara el pariatge d'Andorra entre el comte de Foix i el bisbe d'Urgell, que regulava el condomini senyorial de les valls, o la infeudació al seu germà Jaume del regne de Mallorca, els comtats de Rosselló i Cerdanya i el senyoriu de Montpeller³³. I en aquell context, el 6 de setembre de 1278, el rei concedí un important privilegi a les viles de reialenc valencianes segons el qual el nombre de jurats encarregats del seu regiment s'elevava de quatre a sis, establint que dos serien de la mà major, dos de la mitjana i dos de la menor, facultant-los per *facere et ordinare tallias, compota et collectas* sense la presència o requeriment del justícia o altre oficial reial³⁴. No sabem si aquesta ampliació de la participació en els governs locals més enllà dels ciutadans –pensem que la mà mitjana–, donant entrada per primera vegada a la cavalleria –que seria la mà major– i la menestralia –la mà menor–, guardava alguna relació bé amb les recents alteracions cristianes de 1275, que havien ocasionat l'alçament andalusí. Potser era algun tipus de compensació per la participació d'aquells grups socials en l'aixafament de la mateixa revolta musulmana o bé, simplement, es devia a les possibles pressions dels sectors nobiliari i popular per participar en el regiment de les ciutats. En qualsevol cas, a penes cinc anys després, en l'assemblea estamental de 1283, el nombre de jurats tornà a ser fixat en quatre, limitant-se novament als ciutadans, com veurem amb posterioritat.

Altrament, sabem que Pere el Gran romangué a Catalunya fins al maig de 1279, quan partí cap al regne de València, tot i que abans que marxés la documentació de la cancelleria mostra dos determinacions relatives a la fiscalitat reial: d'una banda, el cobrament de l'impost de la «quinta del bestiar» a les terres de moneda jaquesa, i, d'una altra banda, el fracassat intent del jueu Mossè Alconstantiní d'arrendar totes les rendes i peites reials d'Aragó i el regne de València durant cinc anys. En primer lloc, la quinta era un impost de similars característiques al bovatge català, tot i que aquest cas gravava exclusivament els ramats posseïts. Amb tot, malgrat la diferència en la base imposable, l'un i l'altre eren tributs substitutoris en la pràctica, ja que concretament la quinta s'havia de prendre de *todos los lugares que son en Aragón dessá Ebre, assí como la moneda jaquesa s'estende*, però no ho havia de fer qui mostrés *ab albarà de bovatés que aya pagat bovatge en Catalunya por aquel*³⁵. A més a més, també com el bovatge,

³² A més d'Alagón, s'atributaren Zuera, Magallón, Luna, Castellar, Borja, Boltaña i Berdún: ACA, C, reg. 22, f. 85r-86v (5-VI-1278).

³³ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 7.

³⁴ *Aureum Opus*, «Petri primi», II.

³⁵ ACA, C, reg. 41, f. 95 (24-VI-1279), (Á. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, cit., doc. 84). Ferran Soldevila exposà un cas concret, el de Bielsa, en què l'administració reial hagué d'esclarir si aquella pertanyia a Aragó o Catalunya per tal que pagués bé la quinta, bé el bovatge, resolent-se la qüestió per la primera opció, ja que: *homines de Belsa semper quintam et monetaticum dare*

l'impost de la quinta requeia igualment sobre els vassalls de tots els senyoriis –a excepció de les persones eclesiàstiques i nobiliàries– i havia estat demanat per Pere el Gran en raó de la seua accessió al tron: *porque esta primera quinta pertenece a Nos por dreyto, por razón de nuestro sennorio*³⁶. Tanmateix, sembla que el rei esperà a demanar la quinta aragonesa un cop havia finalitzat la guerra contra els barons catalans, potser perquè, com hem vist, durant el cobrament de l'exacció catalana els aragonesos havien hagut de pagar el monedatge que els corresponia llavors. Així les coses, contràriament al que havia passat amb la precipitació i el malestar causat pel pagament del bovatge, la documentació pareix traslluir un acord previ per al pagament de la quinta aragonesa, ja que, si més no, les primeres notícies que en tenim de 1279 expliciten l'elaboració d'una ordenació sobre la seua recaptació, realitzada *ad instanciam proborum hominum Cesarauguste et ob gratiam eorum et aliorum regni Aragonum*³⁷.

Amb tot, com ja havia passat a Catalunya amb el bovatge, els mateixos prohoms de Saragossa qüestionaren el fet que Pere el Gran tingués cap dret instituït a cobrar la quinta i al·legaren que la concedien de gràcia, com la que havien donat a son pare *por la presón de Valencia*³⁸. I posteriorment, en 1283, els aragonesos aconseguiren que el Privilegi General suprimís la quinta *d'aquí adelante*, ja que *nunca se die en Aragon, fueras por priegos a la vuest de Valencia*. Per tant, sembla que, contràriament al bovatge català, la quinta aragonesa no havia estat pagada en iniciar-se el regnat de Jaume I, sinó que el seu primer pagament es produí cap a 1236, per a la conquesta de València, mentre el rei obtenia ja un tercer bovatge a Catalunya, després del de 1217 i el de 1232 per a la conquesta de Mallorca. Més endavant, en 1264, tornaria a aconseguir-ne un altre per a la campanya de Múrcia mentre que els aragonesos, com ja hem vist, es negaren a pagar un impost similar sobre el bestiar. En línia amb això, en arribar el regnat de Pere el Gran, aquest aconseguí la consolidació del bovatge com a tribut d'accés a la corona a Catalunya –finalment redimit per la noblesa i el reialenc a través del servei de les Corts de 1299-1300–, però hagué de renunciar a la quinta en Aragó davant la pressió de la Unió.

En tot cas, abans que açò passés, pel que fa concretament a la quinta de 1279, els saragossans protestaren per l'increment dels béns gravats que comportaven les tarifes de la quinta imposada pel rei Pere en comparació amb la que s'havia pagat en temps de Jaume I. Si l'antiga consistia en 5 d. per cap de moltó, ovella, boc i cabra, l'actual suposava el pagament de 6 d. per cap de bestiar menor, 3 d. per cria d'ovella o cabra –o la cinquena part d'aquestes– i la quinta part dels caps de bestiar major³⁹. Desconeixem el resultat final d'aquestes queixes, però, sembla que l'impost es pagà gradualment al llarg dels anys subsegüents, rendint importants quantitats, com ara els 130.000 s. i 1560 anyells de Terol i les seues aldees o els 100.000 s. que composaren globalment Daroca i les seues aldees⁴⁰. Tanmateix, com hem dit, aquella seria la darrera quinta pagada pels aragonesos, com a conseqüència de les limitacions al poder monàrquic imposades per la revolta de 1283.

consueverint domini regi patri nostro [Jaume I]; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 2, p. 136; ACA, C, reg. 42, f. 190r (3-XII-1279), transcrit per *Ibidem*, Apèndix II, doc. 39.

³⁶ A. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, cit., doc. 84).

³⁷ *Ibidem*, docs. 73-74 (7-V-1279).

³⁸ *Ibidem*, doc. 104 (6-XII-1279).

³⁹ *Ibidem*, doc. 104 (6-XII-1279) i 73-74 (7-V-1279).

⁴⁰ Vegeu les informacions que proporciona: M.I. FALCÓN, «Repercusión en las ciudades y villas aragonesas de la política mediterránea de Pedro el Grande», cit., p. 107-109. Les ordres de cobrament de la quinta o de venda dels ramats col·lectats per la monarquia s'estenen fins a l'any 1283.

D'altra banda, com hem avançat, en aquells moments el jueu Mossè Alconstantiní tractà de comprar la recaptació de les rendes de totes les batllies reials i de les peites dels regnes d'Aragó i València entre 1279 i 1283 a canvi del pagament anual de 10.000 s.j. i 10.000 s. respectivament, tot i que, com palesà David Romano, finalment la llicència que Pere el Gran li havia atorgat en octubre de 1278 no s'arribà a formalitzar. Tanmateix, convé destacar diversos aspectes de l'acord inicial en relació amb les informacions que tenim de les peites al llarg de l'any 1279. Aquell document de concessió a l'alfaquí jueu distingia clarament les rendes i eixides comprades i recaptades pels batlles i oficials reials d'Aragó i València de les col·lectes de diners, peites, drets o exaccions reials fetes pels porters del rei; en el primer cas, s'explicitava que els batlles i oficials haurien de respondre a Alconstantiní dels diners, rendes i exides que recaptaren per *tres tercias anni sicut nobis respondere tenerentur*, mentre que els porters i altres col·lectors ho haurien de fer de les peites i exaccions *incontinenti cum denarios collegerint vel perceperint*.⁴¹ Així doncs, d'aquell text es pot deduir que les rendes de les batllies, tant a Aragó com a València, serien arrendades, pagant-se el seu preu al llarg de cada any en tres terminis –suposem que de quatre mesos– per part dels arrendataris, diferentment de les peites i exaccions reials, que serien col·lectades per porters de forma variable en el temps quan fossen demanades.

Tanmateix, les informacions que tenim sobre les peites aragoneses durant aquell mateix any de 1279 ens indiquen que també aquelles, a l'igual que les rendes de les batllies, eren recaptades per part dels porters per tèrcies a partir d'una data fixa, Sant Miquel⁴². I, així mateix, les cavalleries aragoneses, que es nodrien bàsicament de les peites vilatanes, es donaven per tèrcies⁴³. Contràriament, pel que fa als llocs del regne de València, no tenim cap notícia sobre la col·lecta de les peites o quèsties ni en una data fixa, ni en tres terminis, ni assignades a cavalleries, el que contrasta, a més a més, amb les dades que tenim sobre l'arrendament de les rendes reials, que en aquest cas sí que es pagaven per tèrcies⁴⁴. Tot plegat, doncs, com veiem, les peites aragoneses, almenys les anuals assignades a les cavalleries⁴⁵, es gestionaven a la pràctica com una renda real més –com les rendes de les batllies–, dissemblantment a les valencianes, de les quals, com hem explicat extensament en el primer capítol, no tenim notícies al respecte d'aquesta possible regularitat en el pagament i la recaptació.

⁴¹ ACA, C, reg. 46, f. 1 (16-X-1278), transcrit per D. ROMANO, *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*, cit., doc. 13.

⁴² Coneixem diverses ordres d'octubre de 1279 que disposaven el pagament de les tèrcies de la peita de Sant Miquel: ACA, C, reg. 46, f. 19 (11-X-1279), 20 (15-X-1279) i 21 (18-X-1279), citats per M.I. FALCÓN, «Repercusión en las ciudades y villas aragonesas de la política mediterránea de Pedro el Grande», cit., p. 105-106. Igualment, en 1281 Pere el Gran fixà la *pecha* dels aldeans de Terol en 12.000 s.j., establint que la pagaren en tres tandes, *terciam partem in festo sancti Martini et aliam terciam in festo Natale Domini et aliam terciam in Carniprivo quadragesime annuatim*: A. GARGALLO, *El concejo de Teruel en la Edad Media (1177-1327)*, Terol, 1997-2005, vol. IV, doc. 154 (21-VI-1281).

⁴³ Per exemple, Pere el Gran ordenà a Bernat Riquer, de la casa real, que s'obligués amb el salmedina de Saragossa a pagar-li les cavalleries d'un any, per tèrcies, així com aquestes es pagaven: *Mandamus vobis quatenus in illis denariis quos Garcia Garcesii, zalmedine Cesarauguste a nobi recepit pro cavalleriis quolibet anno, obligetis vos pro ipsis quibus ipse voluerit ad solvendum ipsos denarios unius anni per tercias, quibus ipsi denarii solvi debent*; Á. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, cit., doc. 249 (17-II-1282).

⁴⁴ El rei ordenà als batlles i compradors de rendes del regne de València –però no als porters– que respongueren al justícia de València de la tèrcia del mes de maig: ACA, C, reg. 46, f. 8r (9-V-1279), citat per D. ROMANO, *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*, cit., p. 100.

⁴⁵ El cobrament d'aquestes peites de Sant Miquel, majoritàriament en mans de la noblesa aragonesa, no lleven per tal que el rei, de tant en tant, pogués incrementar-les o demanar altres exaccions extraordinàries que també podien rebre el nom de peita, com hem explicat en la primera part del treball.

En tot cas, pareix que durant 1279 sí que fou demanada una peita o quèstia al regne de València, ja que dos ordres reials de juliol d'aquell any tractaren de garantir la franquesa que tenien, per un costat, els ciutadans amb cavalls i armes de Morvedre, i, per un altre costat, Toda de Loarre, que posseïa una exempció de tota exacció reial a Lliria des de 1268, de la qual havia d'anar deduït els 1.000 s. que Jaume I li havia degut al seu home difunt⁴⁶. De fet, és factible que Pere el Gran sol·licitara aquella exacció *in situ*, puix residí ininterrompudament al regne de València gairebé durant un any, des del maig de 1279 al de 1280, sembla que impulsant les tasques de colonització per tal d'eliminar qualsevol possibilitat que es produïssen noves revoltes andalusines com les de tres anys abans⁴⁷. En aquest sentit, tot i que de moment ningú no ha detallat les activitats desenvolupades per la monarquia al llarg d'aquell any, sabem que, efectivament, es concediren cartes de poblament a nombrosos llocs del sud del regne per tal de millorar-ne la seua colonització i dominació: a Pego –amb colons portats per ciutadans de Barcelona–, l'alqueria de Favarella al terme de Castalla, Biar i els llocs veïns d'Almirra, Beneixama, Negret i Benizamaya, a Tàrbena, Altea i Finestrat⁴⁸. Tanmateix, el monarca hagué d'interrompre la seua llarga estada a terres valencianes, atès que, com relata Desclot:

Mentre que el rei s'estava en son palau en la ciutat de València, tots los barons de Catalunya, e el comte de Foix, e els cavallers, s'ajustaren tots e hagren llur consell que guerrejassen ab lo rei⁴⁹.

- La guerra de 1280 i l'inici dels problemes amb les viles reials aragoneses

En arribar aquelles notícies a oïdes de Pere el Gran, en gener de 1280, les hosts dels seus feudataris i de les viles d'Aragó, Catalunya i València foren citades per tal de lluitar contra els mateixos magnats catalans que s'havien revoltat a penes un parell d'anys abans⁵⁰. I, d'igual forma que en 1278, aquelles crides generaren unes quantes redempcions d'exèrcit, almenys en el cas aragonès i en el valencià, ja que de les viles catalanes no n'hem documentat, potser per la pròpia assistència militar dels seus homes al setge de Balaguer, on s'arreceraren els nobles catalans rebels pel juny de 1280. Per afegiment, de nou, només coneixem les redempcions valencianes a través de documents

⁴⁶ ACA, C, reg. 41, f. 118 (26-VII-1279) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 630).

⁴⁷ A banda de les dades que exposem ací, vegeu les tasques de colonització desenrotllades després de la revolta de 1276-1277 en els treballs de J. TORRÓ: *El naixement d'una colònia...*, cit.; «Sobre ordenament feudal del territori i trasbalsaments del poblament mudèjar. La *Montanea Valencie* (1286-1291)», *Afers*, 7 (1988-1989), p. 95-124. Zurita justifica la llarga estada de Pere el Gran al regne de València durant 1279-1280: *Residía el rey lo más del tiempo en el reino de Valencia por dar favor a los suyos que estaban en frontera de Castilla y del reino de Murcia, y para resistir a cualquier armada que pudiese venir contra las costas de Valencia, con cuya ocasión los moros de aquel reino como gente fácil e infiel no intentase alguna nueva rebelión*; J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 8.

⁴⁸ E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, cit., docs. 192 (11-IX-1279), 194 (14-XI-1279), 198 (11-IV-1280), 199 (11-IV-1280), 201 (22-IV-1280) i 203 (11-V-1280).

⁴⁹ *Crònica de Desclot*, LXXV.

⁵⁰ F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i Alfons el Liberal*, cit., p. 128; Á. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, cit., doc. 115 (20-I-1280).

dispersos de la cancelleria reial, tot i que les aragoneses sí que s'agruparen en un registre dedicat específicament a la petició d'exaccions reials⁵¹.

D'altra banda, sembla que Saragossa i algunes altres viles de l'Alt Aragó, com Osca i Barbastre, es negaren a portar el seu exèrcit a Balaguer. Per això, a principis d'abril el rei reiterà a uns enviats del consell saragossà que havien de presentar la host el dia assenyalat –l'1 de maig de 1280–, a causa del *maximum periculum* que ocasionava la situació de revolta nobiliària⁵². Posteriorment, a més a més, els imposà –ja en setembre– una redempció monetària de 100.000 s.⁵³, una quantitat realment alta que mai abans hem documentat, puix les quantitats que solia pagar Saragossa rondaven la cinquena part, encara que cal destacar que és una xifra que concorda amb els també inusuals 100.000 s. que foren exigits aleshores com a redempció d'exèrcit a la ciutat de València⁵⁴. Fos com fos, la qüestió saragossana s'allargà fins a 1281, quan, després de rebre dos frares dominics enviats per la universitat, entre ells el prior dels predicadors de la ciutat, Pere el Gran reiterà l'obligació de pagar els 100.000 s., per *solidum et libram*, triant dos prohoms de cada parròquia per tal de rebre les manifestacions dels béns posseïts i recaptar l'exacció⁵⁵. Altrament, potser per l'elevada i infreqüent suma, es permetia el pagament en qualsevol tipus de moneda corrent, or o argent, en pa, oli i en vaques i moltons fins al nombre de dues-centes i dos mil respectivament, que serien avaluats en el seu preu i deduïts de la suma total. En qualsevol cas, en vista de la controvèrsia ocasionada, atès que els enviats de la ciutat al·legaven que l'exacció era *cuentra dereyto*, el rei es comprometé a posar els 100.000 s. en una taula fins que un *jutge criminal* resolués aquell plet⁵⁶.

Tanmateix, sembla que Pere el Gran incomplí la seua promesa, ja que encara en les assemblees unionistes d'octubre de 1283, l'afer dels diners imposats i pagats per aquella redempció fou una de les principals reivindicacions de Saragossa, Osca, Jaca i Barbastre. Així, els síndics de la capital demandaren:

Los C mil sueldos en los quales el senyor rey nos condampnó por razón de la uest de Balaguer, a la qual nos no devíamos ir, segunt nuestros privileyos, e nos, teniéndonos por agreviados de la dita condempnación, el senynor rey nos promiso que los ditos C mil solidos metría en una cédula e, si los avía presos non degudament que los rendría al dito conceillo⁵⁷.

⁵¹ Segons el catàleg de Martínez Ferrando, hi ha nombroses dades sobre redempcions d'exèrcit valencianes entre març i agost de 1280 als registres 44, 46 i 48 de cancelleria: MARTÍNEZ FERRANDO, docs. 893, 974, 975, 980, 986, 987, 989, 991, 992, 994-996, 998, 1013, 1017, 1018, 1020-1022, 1025, 1037, 1042, 1060, 1061, 1070, 1071, 1078, 1079, 1083, 1088 i 1131. Les aragoneses es concentren en el registre 46 de cancelleria, dedicat a cenes, peïtes, subsidis i redempcions, tot demanant-se quantitats a les principals ciutats en gener de 1280 i a altres viles de mitjana i petita importància entre juny i setembre de 1280: ACA, C, reg. 46, f. 28r (I-1280), 39r-50r (VI-IX-1280). Cf. la Taula 1.3 i 3 del tom II

⁵² ACA, C, reg. 42, f. 244 (4-IV-1280) (Á. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, cit., doc. 131).

⁵³ ACA, C, reg. 48, f. 158 (22-IX-1280) (*Ibidem*, doc. 186).

⁵⁴ ACA, C, reg. 46, f. 39 (12-V-1280) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1042). Amb tot, la resta de quantitats demanades llavors a les viles valencianes i aragoneses se situa en uns paràmetres freqüents, per la qual cosa podem dir que sembla que Pere el Gran tractà d'incrementar la pressió fiscal a través de les exaccions directes, però només en el cas de les grans ciutats.

⁵⁵ ACA, C, reg. 49, f. 18 (8-II-1281) (Á. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, cit., doc. 197), f. 79 (28-IV-1281) (*Ibidem*, doc. 216).

⁵⁶ *Ibidem*, doc. 201.

⁵⁷ *Manuscrit unionista*, p. 10 (3-X-1283).

El motiu principal de l'oposició a aquell pagament, com exposaven els procuradors de Barbastro, era el compliment estricte dels seus privilegis, segons els quals no havien de fer host *de Cinqa ent ayllà*⁵⁸. I segurament per això, en el document de setembre de 1280 en què s'imposaven els 100.000 s. a Saragossa s'afirmava que la ciutat no havia volgut dur l'exèrcit *contra gentes extraneas*, en el sentit etimològic d'aquest darrer mot, de fora de la terra (aragonesa)⁵⁹.

De fet, si observem les peticions documentades anteriorment durant el regnat de Pere el Gran comprovarem que el rei, a banda de la fonsadera demanada a Saragossa en 1278 –possiblement taxada en els paràmetres habituals d'uns 20.000 s.j.–, no havia exigint quantitats monetàries a les ciutats franques aragoneses i únicament havia sol·licitat el seu ajut militar per acabar amb la revolta andalusina del regne de València, la qual, com hem vist, també havia produït danys directes sobre la frontera aragonesa⁶⁰. Així doncs, sembla que les protestes ocasionades per les redempcions d'exèrcit demanades per Pere el Gran en 1280 estaven causades per una confluència de greuges: es dirigien a solucionar un problema de la monarquia en un regne veí –i ni tan sols amb l'enemic musulmà sinó amb la noblesa cristiana–, tot incomplint els privilegis de les ciutats franques que establien que la host havia d'acudir en defensa del rei només a l'interior d'Aragó, i les xifres demanades, almenys en el cas de Saragossa, excedien en molt les quantitats demanades usualment per tal de redimir la participació de la host veïnal.

Amb posterioritat a aquests fets, l'única altra exacció directa de la qual tenim notícies des de la rendició dels magnats catalans a Balaguer pel juliol de 1280 fins a juny de 1281 –moment en què sabem de les primeres operacions encaminades a formar l'estol que partiria cap a Tunis i Sicília– és el monedatge que s'estava pagant al regne de València durant la segona meitat de 1280, una data que concorda amb la septennialitat comptada des del privilegi d'institucionalització de 1266. I ara, com ja havia passat en el monedatge de 1273, s'ordenava als col·lectors que el percebessen únicament al reialenc, deixant que en els llocs dels nobles, cavallers i eclesiàstics fóra recaptat pels senyors respectius⁶¹. Finalment, de la resta d'any 1280 i la primera meitat de 1281 a penes si tenim informacions de detall sobre l'activitat de la monarquia més enllà de la seua mobilitat constant entre Aragó, Catalunya i València, i les entrevistes dutes a terme a Tolosa de Llenguadoc i Campillo-Ágreda en gener i març de 1281 per tal de dilucidar,

⁵⁸ *Manuscrit unionista*, p. 10-12 (3-X-1283). Aquestes tres eren les úniques que hi reivindicaven la devolució d'aquella redempció, diferentment a Terol, Alcanyís i Naval, que també presentaven reclamacions però no hi feien cap referència. Cal destacar, a més, que les demandes distingeixen subtilment el procés de pagament de l'exacció per part de cadascun dels llocs: Osca havia estat condemnada a donar 30.000 s. *por razón de la huest de Balaguer, a la qual no devían ir, segunt lures privileyos*; Jaca havia compostat 20.000 s. com a redempció –és l'únic cas en què, efectivament, la petició i la quantitat pagada apareixen en el registre de cancelleria (cf. la Taula 1.3 del tom II)– i ara demanava que *les seyan tornados los XX mil solidos que pagaron al señor rey por razón de la vuest de Balaguer, de la qual non eran tenidos de fer, segunt nuestros privilegios*; i Barbastro, com Saragossa i Osca, s'havia negat a dur el seu exèrcit a Balaguer, i per això –*porque a la dita vuest non foron*– els imposà 10.000 s., als quals afegí uns altres tants perquè es negaren a pagar-los.

⁵⁹ ACA, C, reg. 48, f. 158 (22-IX-1280) (Á. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, cit., doc. 186). Creiem que aquesta és clarament la raó i no una «invasió estrangera» en aquells moments –de la qual no hi ha cap notícia–, com argumenta Á. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, cit., p. 33. Així mateix, Canellas considera que la redempció d'exèrcit negociada amb els predicadors a començaments de 1281 va ser demanada per a la campanya siciliana, però aquesta petició no es féu sinó a finals d'any i la successió de dades permet asseverar que aquella es tractava encara de la multa imposada per la no assistència de l'exèrcit saragossà al setge de Balaguer. Cf. *Ibidem*, docs. 214 (8-IV-1281) i 230 (14-VII-1281).

⁶⁰ Cf. les Taules 1.1., 1.3 i 1.4 del tom II.

⁶¹ ACA, C, reg. 48, f. 141 (2-IX-1280) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1143).

d'una banda, l'herència d'Alfons X de Castella i la situació dels seus néts, els infants de la Cerda –en mans del rei d'Aragó–, i, d'una altra banda, distendre les relacions amb la mateixa monarquia castellana, tot confirmant l'amistat amb el rei Alfons i pactant amb l'infant Sanç la possible conquesta i posterior repartiment del regne de Navarra⁶².

Així les coses, donem per conclosa la primera gran etapa d'aquest regnat, marcada en l'àmbit dels esdeveniments per les guerres contra els andalusins del regne de València i els barons rebels de Catalunya i en l'àmbit de la fiscalitat directa per diverses exaccions directes: el bovatge català (1277-1281) i la quinta del bestiar aragonesa (1279-1283), en què hi contribuïen la generalitat dels senyorius, el monedatge jaqués (1277-1278) i el valencià (1280), i les peïtes i redempcions d'exèrcit que hem documentat profusament a Aragó (1276, 1277, 1278, 1279, 1280) i amb menys regularitat a Catalunya (1278) i València (potser en 1277 i 1279, en 1278 i 1280).

⁶² J. ZURITA, *Gestas de los reyes de Aragón*, cit., Any 1281; F. SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, cit., p. 107; *Idem*, *Vida de Pere el Gran i Alfons el Liberal*, cit., p. 137 i s.

3.1.2. La conquesta de Sicília (1281-1282)

La segona gran etapa del regnat de Pere el Gran va estar protagonitzada, sens dubte, per la seua presa del títol de rei de Sicília en 1282, al qual tenia drets pel seu casament amb Constança de Hohenstaufen, pertanyent a la família gibelina destronada en 1266 per Carles I d'Anjou, cap del partit güelf, que comptava llavors amb el suport del papa Martí IV (1281-1285) i de Felip III de França, son nebot. La commoció que provocà el desembarcament a Sicília tingué repercussions tant a nivell intern, amb les nombroses reivindicacions aragoneses, catalanes i valencianes realitzades en 1283, com a nivell internacional, desembocant en la croada contra la corona d'Aragó, proclamada aquell mateix any pel pontífex i encapçalada pel mateix Felip III de França amb la connivència de Jaume II de Mallorca, germà del rei Pere. Altrament, pel que fa a la fiscalitat directa, aquest període està capitalitzat per dos importants subsidis demanats abans i després de l'expedició tunisiosícula. El segon d'aquells subsidis, a més a més, estigué estretament lligat a les successives assemblees parlamentàries celebrades en els tres regnes de la Corona en 1283, plenament mediatitzades per la situació de guerra oberta a l'exterior i de forta tensió a l'interior, de manera que assentaren les bases jurídiques dels respectius pactismes, com és ben sabut, si més no per a Aragó i Catalunya. En relació amb això, atés que la successió bàsica d'esdeveniments és coneguda per la historiografia, tant pel que fa a la preparació i el transcurs de la campanya a Tunis i Sicília com a la rebel·lió de la Unió aragonesa⁶³, tractarem d'aportar alguns aspectes no ressaltats fins el moment, alhora que només ens estendrem en els elements relacionats amb la petició dels subsidis i la celebració d'aquelles reunions entre la monarquia i els estaments.

a) Les Corts valencianes de 1281 i els preparatius de la campanya tunisiosícula

Com exposà Charles Émmanuel Dufourcq, la pressió exercida per Pere el Gran sobre el regne hàfsida de Tunis, lloc de refugi i plataforma d'atacs dels Hohenstaufen exiliats de Sicília, estava estretament imbricada amb l'intent de fer efectius els seus drets al tron de l'illa. En aquest sentit, pensem que el regne de València, el més meridional i proper al litoral nordafricà dels territoris del rei d'Aragó –car les Pitiüses i les Balears estaven llavors en mans de Jaume II de Mallorca–, complí per a la monarquia un paper fonamental en les operacions mediterrànies, segons es comprova al llarg dels anys immediats a la marxa cap a terres tunisenques i sicilianes.

Així, en abril de 1278, mig any després d'haver acabat definitivament amb la revolta andalusina del regne de València, Pere el Gran decidí enviar l'almirall Corrado Lancia –

⁶³ Quant als esdeveniments diplomàtics i militars des del punt de vista de la Corona d'Aragó, F. SOLDEVILA n'aplegà bona part de les dades conegudes: *Història de Catalunya*, Barcelona, 1962, vol I, p. 334-376; *Idem, Vida de Pere el Gran i Alfons el Liberal*, cit., p. 146-207. D'altra banda, la síntesi realitzada per Charles Dufourcq és encara un referent inexcusable: C.E. DUFOURCQ, *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental*, cit., p. 209-243. Quant a la Unió aragonesa i les diferents Corts de 1283 –així com també les de 1289– els treballs principals són: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit.; J.L. MARTÍN, «Privilegios y cartas de libertad en la Corona de Aragón (1283-1289)», a *Idem, Economía y sociedad en los reinos hispánicos de la Baja Edad Media*, Barcelona, 1983, p. 187-235.

sicilià que també havia estat refugiat a Tunis i era cosí de la mateixa reina Constança– a exigir al califa hàfsida al-Watiq el pagament regular d'un tribut, tot invocant els dons que son pare al-Mustansir havia fet diverses vegades a Jaume I, com, per exemple, els 200.000 s. rebuts en 1273 que hem destacat anteriorment. Tanmateix, al-Watiq es negà i l'any següent, durant 1279, un estol aragonès de 10 galeres sota el comandament de Lancia recolzà la rebel·lió de l'oncle del governant hàfsida, Abu Ishaq, ajudant-lo a què ocupara el poder pel mes d'agost. D'aquesta manera, a començaments de 1280, el també sicilià Roger de Lloria –cunyat de Corrado Lancia– fou enviat a Tunis, juntament amb nombrosos musulmans de terres valencianes autoritzats a emigrar, per tal d'exigir un tribut al nou emir que havia estat auxiliat per Pere el Gran. Amb tot, aquell es negà i, davant el fracàs diplomàtic de Lloria, el rei decidí trametre en ambaixada al procurador del regne de València, Rodrigo Ximénez de Luna, qui també degué fallar en l'intent, ja que durant la tardor de 1280 Pere el Gran cercà un nou cabdill musulmà per substituir Abu Isaq, trobant-lo en Ibn al-Wazir, governador de Constantina –una de les regions del regne hàfsida–, amb el qual intercanvià emissaris i es comprometé a ajudar-lo a revoltar-se contra l'emir.

La següent notícia documental que tenim sobre la qüestió data del 15 de juny de 1281, quan el mateix procurador Ximénez de Luna fou enviat a Aragó pel rei amb l'objectiu d'informar a les universitats de les viles i llocs del regne *super facto d'armate (sic) quam ad honorem Dei et ad comodum nostrum et totius terre nostre pariter et honore facere proponimus, concedente Domino, contra inimicus fidei cristiane*⁶⁴. I en aquells moments Pere el Gran es trobava a la ciutat de València, des d'on havia convocat per al 10 de juny els rics homes del regne valencià i tres o quatre síndics de cada vila reial per tal de trobar el *consensum et deliberacionem* necessaris, *cum nos habeamus intendere certam reformationem et adaptacionem fororum regni Valencie et ordinare quedam ad utilitatem eiusdem regni*⁶⁵. Tanmateix, el més probable és que aquesta reunió fos posposada o –si es va celebrar– no tingués cap resultat efectiu, almenys sobre els Furs, ja que no coneixem cap reforma efectiva realitzada en aquelles dates.

Fet i fet, possiblement l'assemblea s'aplegà uns mesos més tard. En aquest sentit, sabem que el rei havia arribat a València pel maig de 1281, després d'haver-se reunit a Castella, com hem vist anteriorment, amb Alfons X i l'infant Sanç per acordar un hipotètic repartiment de Navarra. Ja en terres valencianes, pel que sembla –i desconeixem si en remota relació amb la possible reunió estamental celebrada en juny–, es decidí la formació de l'armada que havia de partir cap a Tunis, tot aprofitant per passar a Sicília. Com afirmava Muntaner, l'empresa requeria de tres condicions bàsiques:

⁶⁴ Á. CANELLAS, *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, cit., doc. 219 (15-VI-1281). Charles Dufourcq, citant la *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña* d'Antoni de Bofarull i Brocà, assevera que els preparatius militars van començar en gener de 1281, però no hi trobem tal dada en la referència citada i, a l'igual que Ferran Soldevila, només hem trobat ordres sobre l'aparellament de l'armada des de mitjan 1281. C.E. DUFOURCQ, *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental*, cit., p. 217; F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran*, cit. vol. 2, p. 148. Un mes després d'aquella primera dada de juny de 1281, el rei garantia el pagament dels préstecs que rebés en el seu nom el procurador del regne de València per a l'armada en preparació; ACA, C, reg. 46, f. 56 (22-VII-1281) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1369).

⁶⁵ Sylvia Romeu va fer notar aquesta convocatòria –en què no s'esmenta la paraula «curia»–, que ja havia estat catalogada per Jesús E. Martínez Ferrando; ACA, C, reg. 49, f. 88 (18-V-1281) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1303), transcrit per S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., doc. II.

Que, abans que res començàs, que sabés qui li devia ajudar o de qui lo calria guardar; l'altra que hagués moneda ab què ho pogués bastar; la terça, que sos fets feés tan secret que null hom no en sentís de ço que ell havia en cor⁶⁶.

Per això, a banda d'ocultar el passatge a l'illa, fent públic arreu que els preparatius militars es destinaven a atacar els musulmans hàfsides que es negaven a pagar el tribut, Pere el Gran envià a l'Aragó el procurador del regne de València –ric home aragonès que havia estat recentment a Tunis– per tal de preparar el camí per a la concessió d'auxilis monetaris. Ultra això, el mateix rei es traslladà a Lleida pel juliol de 1281 per a sotmetre a judici el vescomte de Cardona i el comte de Pallars pels enfrontaments de 1279-1280, bo i tractant d'assegurar la pau interna a Catalunya i l'auxili dels seus feudataris en la campanya⁶⁷. Així, donada la sentència a finals d'agost, el rei es traslladà cap a Barcelona i residí a Catalunya fins a començaments d'octubre, tal vegada procedint a preparar i organitzar l'expedició militar cap a Constantina. Fos com fos, sabem que des de la mateixa Barcelona, el 12 d'octubre, Pere el Gran convocà una *Curia* del regne de València per al dia de Sant Martí, 11 de novembre de 1281, a instància dels mateixos jurats i prohoms de la capital, que havien enviat al rei l'ardiaca de la Seu per tal de proposar les seues peticions *super negociis regni Valencie*.

Així doncs, és probable que aquells «negocis» foren els mateixos que s'havien de tractar en l'assemblea convocada per al juny d'aquell mateix any i que, davant del fet que aquella no s'arribà a aplegar, els dirigents de la ciutat de València insistiren en dur a terme la reunió. En relació amb això, en aquesta ocasió sí que hi ha constància d'una celebració efectiva, segons palesa una única esmena dels Furs continguda en la versió llatina de l'Arxiu de la Catedral, datada el 19 de novembre de 1281, in *Generalis Curia, de assensu et voluntate nobilium, religiosorum, militum, civium et omnium aliorum hominum proborum congregatorum in dicta Curia*, un text que indica la presència de membres dels tres estaments, tot i que no tenim dades concretes sobre la concurrència. De fet, la carta de convocatòria que conservem s'adreçava genèricament a *richis hominibus, militibus, religiosis, civibus et aliis in regno Valencie hereditatibus habentibus*, i, alhora, semblava deixar palés el caràcter voluntari de l'assistència a una Cort que possiblement estava relacionada amb alguna qüestió concreta sol·licitada per la ciutat de València: *placet nobis quod, ex requisicionem dictorum civium, iuxta vestre voluntatis arbitrium veniatis*⁶⁸.

En qualsevol cas, no coneixem els resultats de la reforma foral demanada més enllà de l'esmena citada, que únicament afectava el fur que regulava les potestats del justícia sobre el procediment de les inquisicions en els casos d'adulteri⁶⁹. A més a més, aquella modificació fou revocada a penes dos anys després per un privilegi de 1283⁷⁰, per la qual cosa sembla que, malgrat que al llarg de 1281 tant el rei com la ciutat de València havien mostrat la seua predisposició a realitzar certa modificació dels Furs, aquesta fou

⁶⁶ *Crònica de Muntaner*, XXXVII.

⁶⁷ L'itinerari de Pere el Gran al llarg de 1281 és resumit per Soldevila a: F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i Alfons el Liberal*, cit., p. 155. Pel que fa a la reducció dels nobles catalans en parla Zurita; la sentència condemnatòria, després de la qual el rei retornà els feus als nobles, possibilità, per exemple, que el mateix comte de Pallars fos qui dirigís, juntament amb el d'Urgell, una de les sis companyies reials a Constantina; J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, caps. 14 i 20.

⁶⁸ ACA, C, reg. 50, f. 177r (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1391), transcrit per S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1281», cit., p. 727-728. Romeu interpreta *ex requisicionem* com *ad regifico*.

⁶⁹ L'esmena és recollida per P. López Elum a partir de l'edició dels *Fori Antiqui Valentiae* de M. Dualde: P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 84, nota 97.

⁷⁰ *Aureum Opus*, «Petri primi», II.

mínima per causes que desconeixem. En aquest sentit, sabem que el 22 de novembre el rei encara era a València però a penes cinc dies després de la data de l'única esmena foral coneguda, el 24 de novembre, ja sojornava a Alzira, pel que podem suposar que la reunió havia conclòs, amb una duració màxima de 13 dies, entre l'11 de novembre –dia per al qual estigué convocada– i aquell mateix dia 24.

Altrament, el fet que el 17 de novembre de 1281, en plena celebració de les Corts valencianes, el rei trametés lletres de petició d'auxili monetari al reialenc de tota la Corona pot indicar que la reunió fou emprada també per tractar la qüestió de la campanya contra l'emirat de Tunis. Si més no, és evident que els síndics de les viles reials valencianes presents en l'assemblea en serien informats de primera mà i, de fet, Pere el Gran romangué al regne dirigint la preparació dels efectius militars durant els sis mesos següents, fins a maig de 1282, quan es traslladà a Tortosa i Amposta per tal de partir, en juny, cap al port algerià de Col-lo⁷¹. En qualsevol cas, pensem que la demanda fiscal realitzada en novembre de 1281 no pot ser considerada com un servei de les Corts valencianes, ja que, com hem vist, aquelles no foren plenament fructíferes i, a més a més, el subsidi es demanava no exclusivament als valencians sinó de forma conjunta a tota la Corona.

En aquest sentit, a la cancelleria reial es conserven dues còpies de la mateixa petició de 1281, que en ocasions són citades per la historiografia de forma comuna. Tanmateix, tot i que són bàsicament iguals, cal tenir present que només la del registre 51, dedicat específicament a rendes i exaccions, és la vàlida pel que fa a les viles cristianes, ja que la del 41 està ratllada, amb la següent anotació marginal: *Iam sunt in alio registro, ideo sunt in iste dampnate*. Per afegiment, les llistes vàlides aporten alguna dada més, especialment referent als porters i la recaptació, alhora que incorporen els llocs de la Ribagorça i el Pallars⁷². De qualsevol manera, la formulació és la mateixa, desenvolupant en primer lloc la carta enviada a la ciutat de Saragossa i afegint a continuació la resta de ciutats i viles franques aragoneses –les peiteres no hi són– sota l'anotació: *Sub hac forma scripsimus infrascriptis*. Ja en els següents fulls apareixen tots els llocs catalans i valencians de reialenc, per la qual cosa no sabem a ciència certa si totes les cartes de petició –com podem suposar– serien exactament iguals a la de Saragossa. I incidim en aquesta qüestió per la tenor del mateix document, que sembla distanciar-se clarament de les redempcions d'exèrcit o peites registrades anteriorment durant el regnat de Pere el Gran.

En primer lloc, la missiva adreçada als prohoms i la universitat saragossans ressaltava que fins llavors el rei Pere els havia excusat *in quantum potuimus*, però que ara no ho podia fer a causa dels deutes deixats per Jaume I –assignats a unes rendes reials ja compromeses–, el casament de la infanta Isabel amb el rei Dionís de Portugal –celebrat per poders en abril d'aquell any⁷³– i la present armada que s'estava fent⁷⁴. En

⁷¹ F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i Alfons el Liberal*, cit., p. 155.

⁷² ACA, C, reg. 46, f. 57v-58v; reg. 51, f. 2r-4v (17-XI-1281) i 5rv (15-V-1282)

⁷³ F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i Alfons el Liberal*, cit., p. 142.

⁷⁴ ACA, C, reg. 51, f. 2 (17-XI-1281): *Fidelibus suis probis hominibus et toti universitati Cesarauguste salutem et gratiam. Cum nos a tempore nostri regimine citra excusaverimus vos in quantum potuimus et nunc vos non possumus excusare cum propter debita domini Iacobo, inclite recordacionis patris nostri, que in parte solvimus et (... ..) etiam exsolvenda in instanti festo nativitatis Domini assignavimus de nostris redditibus, de quibus non possumus nos iuvare, cum etiam propter maritandam filiam nostram et etiam propter presentem armatam quam facimus, et quia negocia nostra complere non possemus aliquod vestro auxilio et iuvamine et ideo in hiis ipsum auxilium requirere nos oporteat cum sine ipso vestro auxilio ea adimplire minime valeremus fidelitatem vestram, requirimus et rogamus detis nobis pro huiusmodi auxilio centum millium solidos iaccenses quos solvatis incontinenti nulla mora intersita,*

conseqüència, el rei reconeixia que necessitava el seu *auxilio et iuvamine*, apel·lant a la seua fidelitat per tal que li donassen, *pro huiusmodi auxilio*, 100.000 s.j. Finalment, els autoritzava a enviar *nuncios sive syndicos* per convenir sobre la petició amb el rei, encara que els pregava rapidesa amb l'objectiu que, a tot estirar, pogués comptar amb els diners al llarg de gener de 1282, a penes dos mesos i mig després. I sobre això, com ja hem explicat en el primer capítol, cal ressaltar que aquesta és la primera demanda fiscal en què sabem del cert que les viles pogueren enviar a la cort reial emissaris per tal d'aconseguir una rebaixa de la petició inicial.

Per un altre costat, hom pot constatar que aquest subsidi es demanava amb un caire totalment diferent, per exemple, al de les redempcions d'exèrcit que s'havien exigit recentment. El rei oferia la possibilitat de negociar la quantitat amb l'enviament de síndics i al·legava que fins aleshores no havia demanat ajuts extraordinaris, per la qual cosa podem suposar, d'una banda, que aquell ho era –un ajut extraordinari– i, d'una altra banda, que la redempció de la host de Balaguer demanada a les viles aragoneses era considerada com una obligació feudal ben distinta del tipus de subsidi que ara es pregava. Era, per tant, un auxili especial que en el cas d'Aragó es requeria únicament de les ciutats i viles franques –Saragossa, Osca, Jaca, Barbastre, Calataiud, Daroca, Terol i Tarassona, que no entra en els nostres càlculs–, fins a arribar a un total de 395.000 s.j., una quantitat bastant superior als 300.000 s.j. demanats a les mateixes com a redempció d'exèrcit per al setge de Balaguer en 1280. Tanmateix, d'aquella ocasió no coneixem cap tipus de remissions –ans al contrari, s'imposaren multes per l'endarreriment–, mentre que ara l'autorització de dur a terme negociacions tingué efecte, tot rebaixant-se en general al voltant d'una tercera part de les sumes sol·licitades, fins a deixar-les en 266.333 s.j.⁷⁵

A més a més, en consonància amb aquest augment de les peticions inicials observat en la llista aragonesa, també es detecta un important increment de les sumes en el cas català i en el valencià respecte a les darreres exaccions demanades per Jaume I. Així, si bé Barcelona acordà finalment el pagament de 80.000 s. dels 100.000 s. demanats, una quantitat de quèstia habitual i per sota dels 100.000 s. pagats en 1259 o 1273, cal tenir en compte que potser la ciutat contribuí a banda amb l'armament de galeres i, sobretot, que pel que fa al grup de viles que hem seleccionat les quantitats sí que augmentaren de forma remarcable: d'un costat, per primer cop, en aquesta ocasió cap lloc deixava d'aparèixer en la llista, i de l'altre costat, la suma total demanada ascendia als 91.500 s., quedant rebaixada a 61.500 s. –com quasi sempre aproximadament un terç menys–, en contrast amb els 39.260 s., fetes les remissions, de 1272, els 26.350 s. de 1273 o els 33.200 s. de 1275. De semblant manera, València tornava a pagar 100.000 s., com en la redempció d'exèrcit de 1280 –per damunt dels 60.000 s. pagats a Jaume I en 1272 i 1275 o els 40.000 s. de 1274–, però el conjunt de la resta de viles del regne havia de pagar –dels 321.500 s. demanats– un total de 190.000 s., molt per sobre dels 83.200 s. de 1272, els 62.400 s. de 1274 o els 110.200 s. de 1275.

Tot plegat, doncs, els increments relatius van ser especialment intensos a Catalunya i València, tot i que desconeixem si, a més a més, en el cas aragonès es van realitzar peticions augmentades a les viles peiteres, ja que no apareixen als registres. D'altra

verumtamen si volueritis mittere ad nos super hoc mittatis tales nuncios sive syndicos qui possint incontinenti nobiscum expedire, ta quod per totum mensem instantis ianuari habere possimus denarios antedictos. Alias, si (...) huiusmodi prolongaretur posset nobis et vobis in dampnum et dedecus redundare. Datum Valencie, XV° kalendas decembri anno domini millesimo CC^o L XXX° primo. Sub hac forma scripsimus infrascriptis et de quantitibus infra continentibus.

⁷⁵ Cf. la Taula 1.4 del tom II.

banda, aquesta mateixa absència, que contrasta amb la integritat del reialenc catalanovalencià, torna a palesar l'eminent diferència entre les peites d'Aragó i les quèsties de Catalunya i València, que a la pràctica funcionaven com un subsidi negociat, per la qual cosa totes les viles rebien la seua petició particularitzada. En aquest sentit, malgrat que la carta de petició inicial només feia referència genèricament a la concessió d'un auxili, les ordres donades amb posterioritat mostren que aquell prenia el nom de «quèstia» en els llocs catalans i valencians. No obstant això, com ja hem vist pel tenor de la carta de petició, sembla que aquella quèstia podia ser considerada com un subsidi extraordinari diferent a les peticions tradicionals, atés que, per exemple, al llarg de 1282 es documenten –de forma inusual– nombroses ordres garantint les franqueses de diversos posseïdors de terres a Dénia, Morvedre, València i Alzira, el que sembla indicar que els jurats de les viles tractaren de fer contribuir aquells que n'estaven exempts en les quèsties ordinàries, puix consideraven que aquell era una ajuda en què havia de contribuir tothom⁷⁶.

Així mateix, també restaren lliures de la contribució els homes de les viles reials que acudiren al servei de l'exèrcit reial, al qual foren convocats igualment els nobles i cavallers de tota la Corona. De fet, com narren Muntaner i Desclot, l'armada i les hosts reunides degueren ser d'una magnitud considerable, amb més de 40 galeres armades i vora 150 vaixells, bona part de la cavalleria del país, i milers de peons, golfins i almogàvers⁷⁷. Sabem també que el rei requerí importants quantitats als llocs eclesiàstics, com ara els 100.000 s. que encara s'exigien a la ciutat i el camp de Tarragona en agost de 1284, *ratione armate quam fecimus apud Alcoyl*⁷⁸. I, a més a més, també se sol·licità l'assistència de nombroses companyies de ballesters de les aljames musulmanes del regne de València, així com els ajuts monetaris de les del regne d'Aragó i dels jueus de tots els territoris⁷⁹.

⁷⁶ Per exemple, es tractà de fer contribuir els oficials de la casa reial, com ara els falconers reials a Dénia o el panader de la reina a Alzira, que estaven exempts de quèstia si seguien la cort, pel que el rei hagué de fer observar la seua franquesa com en qualsevol quèstia usual; ACA, C, reg. 50, f. 246 (20-II-1282) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1445); reg. 46, f. 84 (28-IV-1282) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1513). Igualment, hagué de garantir l'exempció d'unes terres llegades a una capellania a Morvedre, les d'una menor que no fossen de reialenc a València, les o les d'altres dos posseïdors de Morvedre i un de Morella; ACA, C, reg. 46, f. 67 (10-III-1282) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1472); reg. 44, f. 217 (11-III-1282) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1474); reg. 50, f. 246 (20-II-1282) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1446); reg. 59, f. 107 (28-IX-1282) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1567), f. 139 (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1598).

⁷⁷ Coneixem diverses convocatòries de cavallers aragonesos, catalans i valencians o els indults promesos als criminals que s'embarcaren en l'armada: ACA, C, reg. 46, f. 70; reg. 49, f. 64 (III-1282); reg. 50, f. 244 (20-II-1282). Entre d'altres coses, l'embarcament massiu d'almogàvers, reclutats com a força militar de la monarquia, donà eixida al greu problema de la predació autònoma que aquests realitzaven a llocs de forta presència musulmans i especialment de frontera, com el regne de València; així, la reconducció de la violència almogàver ajudà a consolidar la peculiar colonització del regne, caracteritzada per la presència de zones cristianes i musulmanes fins a l'època moderna. Vegeu J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia...*, cit., p. 231-240; J. TORRÓ, «Viure del botí. La frontera medieval com a parany historiogràfic», *Recerques*, 43 (2001) p. 5-32.

⁷⁸ ACA, C, reg. 43, f. 19v (13-VIII-1284). Pere el Gran ordenava a Bernat i Guillem d'Anglesola que, sota pena de 4.000 auris, obligaren als homes de la ciutat i el Camp a pagar abans de Sant Miquel els 100.000 s. que s'havien convingut amb l'Església de Tarragona *ratione petitionis subsidii C XX milium solidos quod exigebamus*. També coneixem una ordre destinada als *collectoribus sive exactoribus* de la taxació feta a llocs eclesiàstics aragonesos; ACA, C, reg. 50, f. 191r.

⁷⁹ Les aljames jueves havien de pagar sempre el seu tribut o quèstia anual, com hem explicat en el capítol segon, però en aquest cas les quantitats s'incrementaren per sobre d'allò habitual: 100.000 s. a les catalanes, 60.000 s. j. a les aragoneses i 25.000 s. a les valencianes. D'altra banda, foren requerits 40.000 s.j. a les aljames musulmanes d'Aragó i es comissionà a Bernat Desclapers, ciutadà de València, per

b) La presa de l'illa i l'esclat de la Unió aragonesa

L'armada de Pere el Gran partí cap a la Mediterrània Central en juny de 1282, quan els esdeveniments tant a Sicília com a Tunis, s'havien desenvolupat segons els propòsits previstos: a l'illa s'havia produït la revolta del Vespro contra la sobirania de Carles I d'Anjou i al litoral barbaresc el governador de Constantina s'havia revoltat contra la dinastia hàfsida. Tanmateix, en arribar a Col·lo el rei se n'assabentà que l'emir continuava en el poder, ja que havia esclafat la rebel·lió, mort l'aliat aragonès i ocupat la capital de la regió, per la qual cosa les possibilitats d'intervenir en Tunis quedaven completament diluïdes. Amb tot, els exèrcits reials restaren fortificats en el litoral durant dos mesos a l'espera que els sicilians acceptaren el seu pas a l'illa per tal de resistir els atacs angevins. Finalment, en agost les naus de Pere el Gran salparen cap a Sicília, on fou coronat rei i romangué vuit mesos, aconseguint que Carles I d'Anjou es retirés de l'illa cap als seus dominis continentals de la península Itàlica. No obstant això, el preu a pagar fou de proporcions considerables, en tant que desencadenà, d'una banda, l'excomunió papal i, d'una altra banda, la fixació d'un combat de desafiament a Bordeus amb l'angeví per a l'1 de juny de 1283⁸⁰.

Mentrestant, durant l'absència de Pere el Gran de la península Ibèrica, l'infant Alfons quedà al càrrec dels regnes de la Corona com a lloctinent reial i observem que aquest convocà les hosts nobiliàries i urbanes pel setembre de 1282 davant un possible atac per la frontera francesa o navarresa⁸¹ i tornà a demanar subsidis als jueus i els musulmans⁸², però, pel que sembla, no es tornaren a realitzar peticions directes a les viles cristianes, el que es pot atribuir bé a les elevades sumes demanades poc abans o bé a l'absència personal del rei Pere⁸³. No obstant això, Alfons sí que sol·licità l'ajuda de la ciutat de València i la resta de viles valencianes per tal que pel març de 1283 armassen conjuntament dues galeres i hi reclutassen gent, encara que aquell petit estol possiblement es finançà amb els 100.000 s. en préstecs que l'infant ordenà reunir

negociar cert afer amb Jaume II de Mallorca *et mutuētis denarios necessarios ad predicta*; ACA, C, reg. 51, f. 4r (17-XI-1281); reg. 46, f. 100v i 59r (5-XII-1281). També hem trobat una gens usual redempció del servei militar de la petita vila de Menàrguens, situada al comtat d'Urgell, que va pagar 1.000 s. pels 10 homes que havien d'anar en l'armada; segurament, el comtat estava en aquells moments sota control reial i, per això, els seus homes estaven obligats a dur-hi la host; ACA, C, reg. 51, f. 1r (17-V-1282): *Nos Petrus et cetera, recognoscimus et confitemur vobis Guillelmo de Albesio et Iacobo de Solsona, hominibus de Menarguüis, quod solvistis nobis pro universitate dicti loci de Menarguüis mille s. r. [sic] quos homines ipsius ville nobis dare debebant pro redempcione servicii quod nobis facere debebant de decem hominibus in presenti armata, de quibusquidem mille s. quare a vobis bene pacati sumus absolvimus vos et bona vestra de ipsius et facimus vobis finem. Datum Emposte, XVIº kalendas junii MºCCºLXXXº secundo*; citat també per J. MIRET, «Notes sobre la expedició del rey Pere lo Gran a Berberia», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. VII (1913-1914), p. 354-360.

⁸⁰ F. SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, cit., p. 109-116.

⁸¹ ACA, C, reg. 59, f. 88-89, 95v i 99v (9-IX-1282), citat per F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i Alfons el Liberal*, cit., p. 303, nota 4.

⁸² ACA, C, reg. 59, f. 55, 60, 66 i 72 (6-9-VIII-1282), citat per D. ROMANO, *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*, cit., p. 46-47. ACA, C, reg. 59, f. 151 (3-XI-1282) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1604); reg. 71, f. 129v (4-I-1283) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1640).

⁸³ Tenim notícies sobre un subsidi pagat per les viles i aldees de Calatayud i Terol al llarg de 1282, però sembla que fan referència al que havia demanat Pere el Gran en novembre de 1281. En eixe cas, almenys la quantitat de Calatayud quedaria rebaixada finalment molt per sota de les remissions inicials, des dels 53.666 s.j. 4 d. fins als 30.000 s.j.: ACA, C, reg. 59, f. 94 (13-IX-1282), 115 (7-X-1282) i 161 (16-XI-1282), citats per D. ROMANO, *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*, cit., p. 78.

enviant els seus emissaris amb cartes credencials davant els oficials reials i persones de confiança de tot el regne⁸⁴. A més a més, a finals d'abril, poc abans que son pare marxés des de Sicília cap a Bordeus, convocà novament les hosts catalanoaragoneses i ordenà la refecció dels murs de Girona per assegurar-ne les defenses⁸⁵.

Pel juny, el rei de la Corona d'Aragó tornava a ésser dins dels seus regnes, després d'haver-se presentat a terres franceses per disputar el frustrat combat amb Carles I d'Anjou, que finalment no es presentà i començà a preparar un exèrcit amb son nebot, Felip III de França, per tal d'atacar el territori aragonès a través del regne de Navarra, on governava una altra neboda seua, la regent Isabel de Xampanya. Per la seua banda, Pere el Gran, també amb el suport d'un nebot carnal seu, l'infant Sanç de Castella, es traslladà al lloc fronterer de Logronyo amb l'objectiu de preparar la defensa d'Aragó, per a la qual cosa realitzà nombroses convocatòries d'host als rics homes, les milícies urbanes de la Corona i a les companyies musulmanes de ballesters del regne València. Així, després de les primeres ofensives franceses, el rei decidí, segons Desclot, *entrar en Navarra sobre aquelles gents qui eren entrades en sa terra, menys de sa sabuda e menys d'acuinament, e que era mester que se'n vengàs*⁸⁶. Tanmateix, com esclarià Luis González Antón, les hosts aragoneses congregades a començaments de setembre en la propera vila de Tarassona es negaren a servir al rei aprofitant les circumstàncies per plantejar les seues reivindicacions front a l'autoritat reial: *els cavallers d'Aragó e les gents a peu dixeren-li que no hi irien si ell no feia la llur voluntat de ço que ells li demanarien*⁸⁷. I, segons el manuscrit M-139 de la Col·lecció Salazar de la Real Academia de la Historia –en endavant «manuscrit unionista»–, allò que demanaren va ser que:

Eyll quisessisse aver consejo con ellos en feito de la gerra que era e sperava de seder entre ell e el rey de França e otros qualesquiere que mal ficiessen o quiessiessen façer en su tierra e en sus regnos.

La situació per al rei Pere en aquells moments era realment difícil, ja que molt poc abans, a finals d'agost, el papa havia decidit cedir la titularitat dels seus regnes a Carles I de Valois, fill del rei de França,⁸⁸ però, malgrat tot, respongué negativament als aragonesos. Aquests, davant del fet que *non quería lur consejo*, li requeriren que almenys els confirmés els Furs d'Aragó, atés que *ell, ni sus bailles, ni sus oficiales no les tenían fueros*. Tanmateix, el monarca es tornà a negar, de forma que *los sobreditos ricos omnes, e los mesnaderos, cavalleros, infançones, ciudadanos e todos los otros de los concellos de las villas e de los villeros de Aragón*, decidiren que *todos ensemble jurassen, demandassen e que manteniessen fueros, costumpnes, usos, privilegios, franquezas, libertades e cartas de donaciones e de camios*. Així doncs, per la via de negar l'ajuda requerida i exigir tant la consulta a un Consell del regne com la

⁸⁴ ACA, C, reg. 60, f. 59 (19-21-III-1283) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1699, 1702), 72 (31-III-1283) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1709) i 92 (19-IV-1283) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 1720); reg. 61, f. 109 (29-IV-1283) (MARTÍNEZ FERRANDO, docs. 1729-1730).

⁸⁵ ACA, C, reg. 61, f. 106v (27-IV-1283); i F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i Alfons el Liberal*, cit., p. 305.

⁸⁶ *Crònica de Desclot*, CVII. Per a aquests preparatius bèl·lics de l'estiu de 1283 i les immediates Juntes de Tarassona i Corts de Saragossa de setembre i octubre, vegeu: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 47-86. Donat el seu exhaustiu seguiment dels esdeveniments, ens estalviarem de citar-lo en les informacions proporcionades a continuació.

⁸⁷ *Crònica de Desclot*, CVII.

⁸⁸ F. SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, cit., p. 121.

confirmació dels privilegis, els nobles i els prohoms de les viles presents tractaven de posar límits a l'actuació dels oficials reials i d'evitar els abusos del rei, produïts fonamentalment –pel que es dedueix de la documentació– en qüestions de fiscalitat –gestionades a Aragó per batlles jueus, com hem vist anteriorment–, jurisdicció i justícia:

Considerantes las non contables opresiones e desafforamientos que recibidos avían e que recebían cada día por el dito senyor rey, e por sus oficiales judíos, e judgues d'otras lenguas e naciones⁸⁹.

Davant d'aquests greuges, Pere el Gran abandonà Tarassona i partí cap a Tauste, on era el 12 de setembre, prenent com a primera mesura la suspensió del pagament de la tèrcia dels honors i cavalleries que pertocava per Sant Miquel als rics homes i mesnaders aragonesos. Així, ordenà als justícies i jurats dels consells vilatans que donassen aquells diners a Bernat de Riquer i Iñigo López de Jassá, batlle d'Osca, que els retindrien fins a nova ordre. Això, d'una banda, indica clarament la importància que aquelles assignacions podien arribar a tenir per al manteniment de les finances nobiliàries en Aragó i, d'una altra banda, palesa que, tot i no documentar llistes de peticions a les viles peiteres aragoneses de 1280 a 1282, les peites assignades a les cavalleries d'honor continuaven pagant-se de forma efectiva tots els anys. De fet, en els registres del rei Pere, de la mateixa manera que hem vist anteriorment en els de Jaume I amb l'ordenació feta en 1273, trobem diverses llistes d'assignacions de cavalleries sobre les rendes reials aragoneses, destacant-hi les peites, en les quals s'especificava que aquelles es feien a rics homes i cavallers *pro honore ad forum Aragonie*⁹⁰. En tot cas, la posició de força inicial adoptada pel monarca prompte hagué de fer passos enrere en vista de la delicada situació en què es trobava.

⁸⁹ *Manuscrit unionista*, p. 3-4.

⁹⁰ Hi trobem assignacions fetes durant els anys 1279 i 1280, així com en 1284 i 1285 al llarg del registre número 45 de la cancelleria. El seu estudi detallat en la llarga durada, incloent les cavalleries assignades des de la dècada de 1270 per Jaume I (registre 18) i les posteriors d'Alfons el Liberal (registres 68, 69, 73 i 85) i Jaume II (registres 311, 312, 312bis, 313 i 314, que arriben fins a) permetria –potser– aportar més llum a l'evolució de les difícils relacions entre el rei i la noblesa aragonesa durant aquest període.

3.1.3 El cicle d'assemblees parlamentàries de 1283

Com ha estat destacat per la historiografia contemporània fins el moment, les assemblees parlamentàries celebrades en 1283 en Aragó, València i Catalunya suposaren un punt d'inflexió per la història del pactisme a la Corona d'Aragó. Tanmateix, de moment s'ha atès únicament a les disposicions jurídiques que foren aprovades en cada territori, sense atendre, d'una banda, ni al context clarament interrelacionat d'unes assemblees amb les altres, ni, d'una altra banda, a les contribucions fiscals que generaren en funció de la particular relació de la monarquia amb els estaments de cadascun d'aquells llocs. Així les coses, aquests dos fenòmens seran els que tractarem de veure a continuació mitjançant l'anàlisi successiu d'allò que la monarquia o els estaments concediren a terres aragoneses, valencianes i aragoneses.

a) L'assemblea de Saragossa amb els unionistes aragonesos

El 3 d'octubre de 1283, tres setmanes després de la formació de la Unió a Tarassona, els nobles i els procuradors de les ciutats i viles d'Aragó es reuniren amb Pere el Gran al convent de predicadors de Saragossa. Desconeixem si l'assemblea tenia caràcter de Corts, ja que no hem trobat documentació que ho explicite, però, en tot cas, el seu objectiu bàsic era explicitar els greuges dels congregats contra el rei, *aquellas cosas en las quales ell e sus oficiales los avían preiudicado*, incloent específicament diversos capítols dedicats a les cavalleries i al pagament de les exaccions vilatanes⁹¹. Primerament, pel que fa a les reclamacions urbanes, coneixem els escrits al·legats per set nuclis, quatre francs de peita –Saragossa, Osca, Jaca i Barbastre– i tres peiters –Alcanyís, Naval i la comunitat d'aldees de Terol. Les ciutats franques, com ja hem comentat anteriorment, reclamaren la devolució de les altes quantitats exigides pel rei en 1280 com a redempció d'exèrcit, la qual incomplia els seus privilegis ja que la host havia esta convocada fora dels límits del regne, a Balaguer, contra els nobles catalans revoltats. Per la seua banda, les viles peiteres protestaren per l'increment de les exaccions directes, en el cas d'Alcanyís i Naval perquè es negaven a pagar la cena –els primers la d'absència al rei i els segons a l'infant Alfons– i en el cas dels aldeans de Terol perquè, *segunt buen fuero e costumpne d'ellos non solían dar peyta sabida sinon VII mil sueldos, e los aya cresido XII mil sueldos*, ahora que, d'una altra banda, certs cavallers infançons havien estat obligats a contribuir-hi, obviant-ne la seua immunitat⁹².

Així les coses, els procuradors urbans s'oposaren a l'augment de les exaccions invocant sempre en les seues protestes *lures privilegios*. Per això, diferentment al que opinà Luis González Antón, segons el qual la qüestió de *la defensa de los fueros* fou secundària per als homes de les viles, que estarien només preocupats per *los problemas económicos*⁹³,

⁹¹ *Manuscrit unionista*, p. 6 (3-X-1283).

⁹² *Manuscrit unionista*, p. 12-13 i 33 (3-X-1283). Com hem vist al llarg de la tesi, la *pecha* de les aldees de Terol fou fixada en 4.000 s.j. (més uns 3.000 s.j. per als oficials) en 1208, però fou efectivament augmentada a 12.000 s.j. en 1281.

⁹³ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 73-74.

pensem que la qüestió foral, entesa com la defensa d'uns privilegis que atorgaven franqueses, regulaven la distribució del poder i eren la memòria escrita de les garanties contra els abusos reials –per exemple en les exaccions–, sí que ocupava un paper preeminent en el discurs i l'acció dels nuclis de reialenc adherits a la Unió aragonesa. De fet, el mateix 3 d'octubre el rei confirmà els privilegis de la ciutat de Saragossa, que incloïen la franquesa de *pecha*, l'exempció de peatges i lleudes, l'elecció del salmedina per part del Consell, l'assignació de certes quantitats de les rendes reials a la ciutat i l'ús de les pastures i aigües del regne per al ramat dels ciutadans, alhora que també hagué de ratificar els furs de Terol, que establien, per exemple, la tria dels oficials vilatans per part del Consell, el traspàs anual d'una quantitat de diners a la vila o la possessió vilatana de les escrivanies reials⁹⁴.

Així mateix, el 20 d'octubre, poc abans de marxar de Saragossa, el rei corroborà també l'observança –per part seua, dels seus jutges i els seus oficials– dels *foros*, *consuetudines*, *libertates*, *donaciones*, *usus et privilegia* de totes les viles aragoneses, especificant, però, que restaven intactes per al rei les rendes de cada lloc segons es cobraven en els darrers temps de Jaume I:

Salvis tamen nobis... peytis, cavalleriis, cenis, azenvlis, caloniis, tributis, exercitibus, monedaticii, si predicta vel predictarum aliqua dominus rex Iacobus in predicto loco percipiebat tempore mortis sue, ea tamen remaneant nobis salva prout eadem solvebant si solvere consueverunt⁹⁵.

Així doncs, els prohoms de les viles no qüestionaven directament el pagament de les rendes –incloent les cavalleries d'honor–, sinó que s'alçaven contra els abusos dels oficials reials i contra l'increment de la pressió rendística i fiscal duta a terme, pel que sembla, per part de Pere el Gran des de la seua arribada al tron. Això va permetre l'aliança dels nuclis urbans reials amb els nobles, ja que les reivindicacions de tots plegats es canalitzaven en primer terme a través de l'exigència del compliment dels furs i els privilegis de cadascun, puix en ambdós casos l'ordenament jurídic establert limitava les exigències i actuacions de l'autoritat reial i donava més marge de poder als estaments.

A més a més, en el cas concret de les reivindicacions nobiliàries, aquestes es plasmaren en la concessió de dos grans privilegis capitulats que delimitaven detalladament el poder reial en cadascun dels àmbits territorials en què els senyors aragonesos actuaven de forma preeminent: el regne d'Aragó i el de València. Així, en primer lloc, el Privilegi General d'Aragó tractà de consolidar el poder nobiliari front el del rei en diversos àmbits: a nivell judicial, a través de l'eliminació dels justícies reials en terres de senyoriu –ja que el mixt imperi *nunca fue nin saben que s'es en Aragón*–, la confirmació de la figura del Justícia d'Aragó –instituída en 1264– per als plets de Cort, i el nomenament de jutges nadius; a nivell polític, a través de l'obligatorietat del monarca de consultar el Consell del regne *en sus gerras e end sus feytos que tocan a las comunidades*, de la dispensa dels rics homes de servir fora de la senyoria reial o ultramar *por las onores nin por las tierras que tienen del senyor rey*, de la convocatòria d'una *Cort general de aragoneses en cada un ayno*, i de la reserva del dret de realitzar

⁹⁴ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 34 (3-X-1284); *Manuscrit unionista*, p. 34-37 (3-X-1284).

⁹⁵ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 42 (20-X-1284).

noves demandes al rei –*bien visto será que puedan al seynor rey demandar en su tiempo e en su lugar*; i, finalment, a nivell fiscal i rendístic, a través de la supressió de l'impost de la quinta, que *nunqua se die en Aragon fueras por priegos a la vuest de Valencia*, la immunitat –també instituïda en 1264– de les compres de reialenc fetes pels cavallers infançons, la retenció del monedatge per part dels senyors de cada lloc i el manteniment del sistema d'honors i cavalleries⁹⁶.

Aquest darrer punt era cabdal. El Privilegi General tractava de garantir que cap honor ni mesnaderia no fos *tollida ni emparada* pel rei sense raó ni consentiment del Justícia d'Aragó i el seu consell, restituint-se, a més a més, la situació a la mort de Jaume I, de manera que tornassen a ser d'honor les ciutats i viles *que del seynor rey son agora*, i es pagassen puntualment les cavalleries –*et los ricos omnes que ayan las pagas a San Migel*. Tanmateix, tot i mantenir les honors i cavalleries, també es demanava que les rendes reials pagades per les viles no fossen incrementades:

Que todos los villeros de Aragón den e paguen segund que costumpnaron en tiempo que el seynor rey don Jaime finó, es a saber: peytas, cavallerias, senas, açemblas, colonias, tributos, huest e monedage.

I, a més a més, s'intentava assegurar el correcte funcionament piramidal del sistema establint que *las onores e la tierra que el seynor rey dará a los ricos omnes que la partan a los cavalleros*, i que aquells no poguessen *toller tierra nin honores que dadas avrán a lures cavalleros* sense el consell dels vassalls del ric home en qüestió. Així doncs, el sistema d'honors i cavalleries, és a dir, el repartiment de la renda feudal obtinguda en els territoris del rei, tenia un paper primordial en la revolta dels nobles i cavallers a l'Aragó. En canvi, la qüestió de les cavalleries no era ni esmentada en el Privilegi General dels aragonesos al regne de València. De fet, tot i que en les reclamacions fetes en l'assemblea estamental de Saragossa sí que hi havia una referència –*que el dito regno sea partido por cavallerías com es Aragón*–, aquella reivindicació desaparegué totalment del text final del Privilegi General, limitant-se el capítol en qüestió a fer complir l'observança del dret aragonès als rics homes, cavallers i infançons que ho demanassen, *así com usan aragoneses en Aragón*, dins del regne de València⁹⁷.

Així doncs, com ja hem explicat en l'apartat corresponent a la qüestió foral en el regne de València, el privilegi atorgat en 1283 a la noblesa aragonesa del territori valencià es dedicà fonamentalment a assegurar, davant la pretesa exclusivitat dels Furs de València, les preeminències jurisdiccionals, rendals i fiscals que els Furs d'Aragó garantien als senyors que els aplicaven dins del mateix regne. I, de fet, a banda de concedir aquell Privilegi General, Pere el Gran ordenà particularment als oficials reials valencians que no s'immiscissen en les possessions i drets de certs senyors aragonesos heretats a terres valencianes: Pedro Fernández, Jaime de Xèrica, Ximén de Urrea, Pedro Ladrón de Vidaurre, Ximén Pérez de Pina, Fernando de Oblitas i Lope Ferrenc de Luna⁹⁸. Per tant,

⁹⁶ *Manuscrit unionista*, p. 14-19 (3-X-1283).

⁹⁷ Aquesta observació, fins ara no destacada, es comprova en contrastar els textos de les reclamacions aragoneses publicades per González Antón i el del Privilegi General publicat per S. ROMEU, «Los Fueros de Valencia y los Fueros de Aragón: jurisdicción alfonsina», cit., p. 75-115, doc. I; *Manuscrit unionista*, p. 19-28 (3-X-1283).

⁹⁸ ACA, C, reg. 47, f. 55v-56 (7-X-1283) (MARTÍNEZ FERRANDO, docs. 1804-1810), citat per S. ROMEU, «Los Fueros de Valencia y los Fueros de Aragón: jurisdicción alfonsina», cit., p. 84.

si bé el Privilegi General d'Aragó representava l'acotació del poder reial al conjunt de senyories del regne aragonès, el Privilegi General dels aragonesos de València es limitava a realitzar aquella funció en les senyories valencianes poblades a Fur d'Aragó, una part menor de la globalitat territori, però molt important entre els dominis de l'estament nobiliari.

Tot plegat, això aprofundiria novament l'enfrontament amb l'estament reial valencià encapçalat per la capital, interessat a fer valer l'observança universal dels Furs de València promulgada en 1261 sense el consentiment d'aquells mateixos nobles. De fet, més de mig segle després Bernat de Sarrià retrotreia el veritable inici dels problemes amb els partidaris de l'ordenament foral aragonès a aquest any de 1283: *cert és que... abans que-l senyor rey en Pere anàs e passàs en Sicília... tots los nobles del regne eren de fur de València*⁹⁹. Així, la reacció dels nuclis reials valencians degué ser immediata, puix, tot just en finalitzar l'assemblea de Saragossa amb els unionistes, el rei partí cap a València per tal de revocar els privilegis que acabava de concedir a la noblesa aragonesa, començant així una sèrie d'ordres i contraordres sobre la validesa dels Furs d'Aragó en el regne valencià. Amb tot, com veurem, la qüestió no arribaria a tenir una solució més o menys estable –però provisional– fins a 1290, i finalment definitiva fins a les Corts de 1329-1330.

b) L'assemblea de València amb la capital

Tot i que tant Sylvia Romeu com els autors clàssics consideraren que Pere el Gran celebrà Corts al regne de València entre finals de novembre i principis de desembre de 1283, cal deixar clar –com féu notar més recentment Pedro López Elum– que ni l'estament nobiliari ni l'eclésiàstic hi eren presents¹⁰⁰. L'errada procedeix del fet que el principal privilegi ordenat llavors, amb data d'1 de desembre de 1283 i més de seixanta disposicions, fou incorporat posteriorment al text dels Furs –com a ordenament general– sota el nom de *Privilegium Magnum*, segurament perquè –malgrat l'esment constant a la ciutat de València– deixava clar que era vàlid per a tots els homes i llocs del regne *qui foros Valencie voluerint acceptare*. No obstant això, hi hagué quatre privilegis concedits en el mateix moment i dos més de gener de 1284 –donats ja en Barcelona–, també extensibles a tot el regne però que no foren inclosos posteriorment en els Furs, que ajuden a esclarir les circumstàncies de la reunió¹⁰¹.

En aquest sentit, en un dels concedits a Barcelona s'explicava que tots aquells privilegis, tant el *Privilegium Magnum* com els altres quatre que acabem d'esmentar, havien estat donats *in claustro Sancte Marie, sedis Valencie, publice in ibi populo congregato*; a més a més, donava carta de naturalesa al fet que pogueren ser emprats no només per la capital sinó també per la resta de viles reials valencianes, contestant així al requeriment fet per aquestes, que *dubitent utrum ea omnia ab universitates easdem similiter se extendant*. Per tant, si hi havia dubtes sobre si aquells privilegis s'estenien a

⁹⁹ AMV, Lletres missives, G-3, f. 13v (1-VIII-1334).

¹⁰⁰ P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 85-86.

¹⁰¹ *Aureum Opus*, «Petri primi», XXII, XXIII, XXIV i XXV (1-XII-1283), XXVII i XXVIII (5-I-1284).

tot el reialenc a banda de la ciutat de València, fou segurament perquè aquesta protagonitzà en solitari la reunió amb Pere el Gran.

De fet, així ho sembla confirmar el jurament de fidelitat al rei i de defensa dels Furs de València fet pels habitants de la capital, que romania inèdit a l'Arxiu de la Corona d'Aragó¹⁰². En ell s'explica, en primer lloc, que 54 *ciudadans e prohòmens de la ciutat de València*, en el claustre de la catedral i *en presència e audiència del Consell municipal, feeren lo sacrament de la feeltat en poder e en mans del molt noble e molt alt senyor en Pere*, així com també el realitzaren *al noble senyor infant n'Amfós*. El jurament contenia totes les clàusules incloses en el fur valencià «De feeltat e de sacrament de feeltat», que havia de realitzar tot *aquell qui tendrà alguna cosa per senyor*¹⁰³, i afegia una de nova: *que ajudarà, per tot son poder e forces sues, als furs e a les costums de la ciutat de València observar e mantenir e deffendre contra totes persones*. A més a més, aquells juramentats –possiblement membres del mateix Consell municipal– havien de triar per ordre del rei els homes que serien caps de les parròquies i els oficis urbans per tal que aquests:

Ajudassen a tenir en bon estament e en pau e en tranquil·litat la dita ciutat e el regne, e per observar furs e ls privilegis, e la feeltat del dit senyor rey e del senyor infant n'Amfós, e encara que aquells prenguen lo sacrament dels altres de la ciutat.

Així doncs, la finalitat del jurament era triple: ratificar la fidelitat al rei, defensar els furs valencians i mantenir la pau en la ciutat i el regne de València. A més a més, l'havien de realitzar tots els habitants de la capital mitjançant l'organització parroquial i menestral, ja que els 79 caps de les 11 parròquies –totes excepte la d'Alboraia, extramurs– i els 249 dels 24 oficis que s'hi esmentaven se n'encarregarien, *per manament del senyor rey*, de prendre *sagrament dels ciudadans de València e dels altres del regne*. En aquest sentit, cal destacar que entre aquells *prohòmens de cascuna parròquia e de cascuns officis, arts e mesters* apareixien els 54 que ja havien jurat personalment el rei i l'infant a la catedral de València. A més a més, s'hi afegien els 18 prohoms *de Ruçafa e dels altres lauradors*, no sabem si fent referència als llocs més pròxims a la ciutat –com ho era Russafa– o a tots els que quedaven inclosos en el terme municipal. Tot plegat, entre els 79 caps de parròquies, els 249 d'oficis i els 18 dels llauradors de l'Horta eren 346 persones les que quedaven incloses en el jurament –es deia explícitament que *són en lo sagrament*– i les que havien de prendre el de la resta d'habitants de la capital; així, tenint en compte que la urbs –segons el que hem explicat en l'epígraf de la instauració del monedatge en 1266– potser rondava els 25.000 habitants en aquestes dates, la proporció d'implicats directament en l'organització del jurament superava l'1% dels habitants, una xifra notable que dóna un indicatiu de l'enorme abast de la qüestió per a la capital del regne.

Altrament, el jurament que havia de produir-se per delegació, sense la presència corporal del monarca ni de l'infant, quedava formulat per un ordenament reial, on quedaven novament declarats els tres objectius explicats, aportant ara alguns petits detalls que resulten rellevants. En primer lloc, s'especificava que tots els furs, llibertats, atorgaments, confirmacions, privilegis i capítols concedits a la universitat de València havien estat *donats e jurats novellament* pel rei i el seu fill. Per tant, sembla que de la

¹⁰² ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 9, núm. 2, f. 6v-12r (XII-1283), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 1.

¹⁰³ P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia*, cit., cap. CXXVI.

mateixa manera que els habitants de la ciutat juraren fidelitat a la monarquia, aquesta hagué de jurar l'observança de l'ordenament foral valencià. Aquest fet és d'extrema importància, ja que, com hem vist anteriorment, tot apunta que Pere Gran s'entronitzà en 1276 sense procedir a convocar Corts valencianes i jurar els Furs de València, com havia quedat establert 15 anys abans per un privilegi de Jaume I. Potser adduí que ja els havia jurat com a hereu en 1262, puix un dels capítols del *Privilegium Magnum* confirmava l'obligació dels seus successors de fer el jurament foral en Corts una vegada que fossen reis, *licet iam hoc iuraverit in presencia nostra pariter atque vestra*¹⁰⁴. Així les coses, només seria a partir de 1283 quan aquella disposició prengué una dimensió efectiva i acabà esdevenint una de les principals claus simbòliques del pactisme valencià, com veurem en les accessions al regnat dels posteriors monarques.

Per un altre costat, la formulació del sagrament que havien de realitzar els habitants de la ciutat també explicitava un altre detall, això és, que, si era necessari, defensarien les coses jurades per la força:

Aquelles no lexaré de negú ni de neguns trencar ni corrompre, abans seré ajudador de tota ma força a deffendre, e a mantenir, e conservar totes les coses e sengles damunt dites.

Pel que sembla, aquella disposició anunciava els imminents enfrontaments amb la noblesa d'origen aragonès, tot sumant-se a l'altra missió que tenien els caps de les parròquies i els oficis: *metre en deenes* tots els habitants de la ciutat, és a dir, organitzar-los militarment en grups de deu persones. Així les coses, el text del jurament i l'ordenament realitzat pel rei per a la seua extensió indica que segurament l'assemblea de València de 1283 tingué lloc de forma exclusiva amb els representants de la ciutat. Només hi apareixen aquests i, de fet, s'ordenava que fossen els encarregats de fer jurar els *altres del regne*. Això, afegit als dubtes posteriors de les universitats del reialenc sobre si els privilegis concedits també els incloïen, apunta clarament a una reunió exclusiva entre el monarca i la capital, com sembla inferir-se de la mateixa tenor del *Privilegium Magnum*, que es refereix constantment a la *civitas Valencie*. En tot cas, és probable que durant els mesos posteriors a aquella assemblea el sagrament de fidelitat al rei i a l'ordenament foral valencià s'estengués per tot els nuclis del regne que assumien la seua defensa. Si més no, així ho pareix assenyalar el jurament que feren el 27 d'abril de 1284 els jurats de Museros, senyoria de l'orde d'Uclés poblada a fur de València, i tres dies més tard la resta de caps de família del lloc. Els beneficis que comportaven per a la resta de viles poblades amb els furs valencians els privilegis atorgats en aquella reunió fan pensar que, igualment, el jurament de defensa reial i foral s'hi produí de forma efectiva.

Per la seua banda, tampoc hi ha cap referència a la participació dels estaments nobiliari ni eclesiàstic en l'assemblea de novembre i desembre de 1283, malgrat que els privilegis concedits s'oferien a tots els homes, universitats, viles, castells i llocs *qui foros Valencie volueritis acceptare*¹⁰⁵. En aquest sentit, sembla que, com ja havia passat en les Corts de 1261 i 1271, la monarquia tractava d'incorporar totes les persones i els senyorius a la jurisdicció dels Furs de València, però, com també havia passat llavors, i ara amb més raó ara –en plena revolta de la Unió que reivindicava la validesa dels furs aragonesos en el regne–, no coneixem cap aproximació senyorial en aquella direcció. L'únic ben cert

¹⁰⁴ *Aureum Opus*, «Petri primi», XIX (1-XII-1283).

¹⁰⁵ *Aureum Opus*, «Petri primi», XXVIII (5-I-1284).

és que un dels capítols del *Privilegium Magnum* tornava a declarar la validesa exclusiva dels Furs de València en el territori, *in omnibus causibus, civilibus et criminalibus*¹⁰⁶. I, a més a més, segons narra Zurita:

Se pregonó públicamente por la ciudad que todos los que no quisiesen estar debajo de aquellas leyes [els Furs de València] saliesen del reino dentro de diez días so pena de la vida y de la hacienda¹⁰⁷.

De fet, un altre dels capítols del *Privilegium* informa de certes accions en defensa dels furs aragonesos, *ratione sacramentorum factorum per aliquos super forum Aragonie*, segurament dutes a terme per cavallers, als quals es concedia una amnistia sempre que no hi perseveraren: *dummodo deinde non perseverent*¹⁰⁸. Altrament, la major part de disposicions dels privilegis promulgats estaven destinades a regular importants aspectes de la vida comunal que interessaven els sectors urbans reunits a la Seu de València, un fet que explica, novament, l'absència de la gran noblesa del regne. Així, per una banda, algunes de les concessions eren genèriques, com la nova confirmació de tots els béns patrimonials ja feta en 1271, el traspàs als posseïdors de les heretats de l'impost reial del besant que pagaven els musulmans que les treballaven, la revocació de les lleudes contraforals o la llibertat en l'ús dels molins i en la tria de la residència personal –com a fruit de la derrota andalusina i de l'avanç de la colonització cristiana, que ja no requeria de la fixació poblacional. Altres capítols, però, feien referència a qüestions concretes, com ara determinades ordres sobre el procediment de les causes, les facultats dels batlles, el justícia i els advocats, els salaris dels notaris, les garanties dels canvistes i els prestamistes, el valor de les masmudines i morabatins censals i dels diners reials valencians respecte als jaquesos, la rebuda dels delmes eclesiàstics, la possessió de coltells, el funcionament de l'almodí de València, els préstecs dels moliners o alguns aspectes concernents a les activitats de jueus i musulmans.

Per una altra banda, algunes disposicions beneficiaven directament els sectors urbans més benestants, confirmant la franquesa –concedida en 1266– de contribuir en les exaccions reials a aquells que comptaren amb cavall i armes,¹⁰⁹ i, sobretot, revocant de forma implícita els governs de sis jurats instituïts en 1278 amb participació de la mà major –noblesa–, la mitjana –ciudadania– i la menor –menestralia–, a través de la confirmació del privilegi de 1266 que establia l'elecció de quatre jurats, tots ciutadans¹¹⁰. A més a més, en el cas concret de València, ara s'autoritzava els jurats a triar anualment sis prohoms de cadascuna de les 12 parròquies de la ciutat per tal que exerciren com a consellers seus¹¹¹. I, així mateix, aquesta concentració i ampliació del poder en mans dels ciutadans de València es veia eixamplada en la seua forma de participació a través d'un canvi en el sistema d'elecció del justícia, els jurats i el mostassaf: en compte de procedir a la tria directa per part dels oficials ixents –d'una terna en el cas del justícia perquè triés el rei o el batlle–, ara aquells escollirien 12 candidats –un per parròquia– dels quals eixirien els nous càrrecs mitjançant un sorteig

¹⁰⁶ *Ibidem*, VII (1-XII-1283).

¹⁰⁷ *Ibidem*, IV, XXXIX (1-XII-1283).

¹⁰⁸ *Ibidem*, XI (1-XII-1283).

¹⁰⁹ Ara, però, el privilegi afegia que les exaccions haurien de ser disminuïdes en la proporció en què els enfranquits hi hagueren de contribuir i s'especificava que aquells no quedaven lliures ab *exaccionibus vicinalibus: Aureum Opus*, «Petri primi», XXV (1-XII-1283).

¹¹⁰ *Ibidem*, V (1-XII-1283).

¹¹¹ *Ibidem*, VII (1-XII-1283).

de redolins –en el cas del justícia extraient també per sorteig tres noms per tal que el rei o el batlle el nomenassen finalment¹¹². Tot plegat, potser amb aquesta mesura es tractaven de minimitzar les lluites de bàndols entre els que aspiraven a dirigir la ciutat, com les que hem documentat, per exemple, en 1270 i 1275.

En relació amb tot això, el foragitament de la cavalleria dels governs locals es pot entendre atenent a les seues turbulentes relacions en aquell precís moment amb el rei i els dirigents ciutadans de les viles reials, interessats a defensar els Furs de València front la revolta unionista, encapçalada al regne de València pels senyors aragonesos¹¹³. De fet, la noblesa no tornaria a participar en el regiment comunal –amb dos dels sis jurats– fins a les Corts de 1329-1330, en un context d'integració d'aquesta en les estructures jurisdiccionals i institucionals del regne¹¹⁴. Altrament, la marginació de la menestralia –la mà menor– d'aquells mateixos governs municipals potser respongué a la pressió dels grups benestants urbans, tot i que, alhora, es veié compensada per certs privilegis relatius a les seues activitats, com ara la llibertat de producció per als coltellers, bainers, teixidors i bruneters, la de venda per als taverners, la de contractament per als notaris i la de pagament del cens reial per als sabaters. Així mateix, també fou instituïda llavors la tria anual de quatre prohoms de 15 oficis –els drapers, notaris, homes de mar, bruneters, freners, sabaters, sastres, pellissers, carnisers, corretgers, fusters, pelleters, ferrers, pescadors i barbers– que formarien part del consell municipal i participarien en la justícia, atès que s'ordenà que els justícies reials no podrien donar sentència definitiva en cap causa –ni en les criminals torturar– sense la consulta a tots o part d'aquells consellers¹¹⁵.

Així doncs, sembla que el rei, arraconant la noblesa, tractà de dibuixar un cert equilibri de poder per a la resta de sectors urbanes, entre els quals, segons palesa el mateix *Privilegium Magnum*, també existien tensions a l'hora de contribuir en les exaccions i els préstecs amprats –probablement per cobrir les necessitats reials–, almenys a la capital. En aquest sentit, s'ordenava que foren suprimides les escales, *de alto ad baxium*, fetes anteriorment per a distribuir les contribucions de la ciutat i, en cas de rebre un préstec, que aquell es fes per albarans dels rics homes, els mitjans i els menors, segons cadascun tingués, amb el coneixement mutu de cada mà¹¹⁶. En altre ordre de coses, el rei també concedí una amnistia sobre les possibles accions realitzades durant els barreigs de les moreries, *vel pro dirrucionem domorum vel quolibet unione vel cloca populi*¹¹⁷, fent referència als disturbis antimusulmans de 1277 i, potser encara, els de faccions de 1270 i 1275. La ciutat de València, per la seua part, rebé certs privilegis especials, entre els quals destacaven la franquesa dels impostos sobre el trànsit de mercaderies a l'interior del regne –peatge, lleuda, portatge, mesuratge, pesatge, passatge i ribatge–, la institució d'un consolat, a imitació del barceloní, per jutjar les causes entre

¹¹² *Ibidem*, XII (1-XII-1283).

¹¹³ Narbona afirma que «las razones de la rectificación quedaron indicativamente constatadas en el mismo privilegio»: *plure male tractata et inordinata ex quibus cives et habitatores eiusdem civitatis et locorum regne se dicebant gravari et per ipsos nobis fuerit humiliter supplicatum*. Tanmateix, aquesta invocació pertany simplement al preàmbul general del *Privilegium Magnum* i no es pot aplicar en exclusiva al capítol sobre l'elecció dels jurats: R. NARBONA, *Valencia, municipio medieval...*, cit., p. 29, nota 14.

¹¹⁴ J. MEY (ed.), *Fori regni Valentiae*, cit., Alfons IV, rúbrica I.

¹¹⁵ *Aureum Opus*, «Petri primi», VIII, XIV, XV i XXIV (1-XII-1283), XXVII (5-I-1284).

¹¹⁶ *Aureum Opus*, «Petri primi», XVII (1-XII-1283): *Item statuimus et ordinamus quod scale de alto ad baxium que fiebant in civitate Valencie removeant imperpetuum, itaquod non fiant in aliquibus contributionibus civitatis. Et cum civitas mutuum facere habebit illud fiat cum albaranis per ricos homines et per medianos et per minores, secundum quod unuquisquum habebit, ad cognitionem illorum de manu maiori, mediocri et minori*.

¹¹⁷ *Ibidem*, XI (1-XII-1283); Totes totes (juny 1284).

mercaders i homes de mar, la concessió de les places, rambles, mercats i llocs públics de la urbs¹¹⁸, i l'aprofitament de la pesca i els usos ramaders i forestals de l'Albufera i la seua devesa¹¹⁹.

Finalment, alguns altres capítols del *Privilegium Magnum*, potser de forma aliena al context de la seua concessió original, tingueren posteriorment implicacions que afectaren al desenvolupament del discurs pactista dels juristes valencians. En primer lloc, cal destacar que una de les disposicions que tradicionalment ha estat ressaltada per la historiografia moderna com una de les bases del pactisme valencià, això és, la impossibilitat d'imposar nous impostos que no estiguessen regulats als Furs¹²⁰, no ho és tal, ja que el *Privilegium Magnum* únicament parla de l'anul·lació de totes les *gabellas in generale aut speciale* que haguessen estat fetes pel rei o els seus oficials fins aleshores, de tal forma que no poguessen:

Nunquam gabelle, aliquarum rerum vel averiorum racione, fieri possint, nec aliud nomen eis possit imponi, quod in damnum civitatis vel regni in aliquo redundaret¹²¹.

Per tant, en el sentit estricte del terme *gabella* aquell privilegi havia de referir-se necessàriament a algun tipus de càrrega imposada sobre els queviures, com ara la *gabella* sobre les restes de blat escampades a l'almodí que també va ser suprimida aleshores, o les lleudes, que efectivament estaven taxades oficialment en el text original dels Furs¹²². En conseqüència, aquest privilegi, *per se*, no constituïa un fre legal a la imposició de qualsevol impost o exacció general¹²³, el que no lleva del fet que a la pràctica –com estem veient al llarg d'aquest treball– el rei hagués de negociar les aportacions fiscals del reialenc més enllà de les rendes reials, però no per aquella disposició, sinó per les pròpies característiques de la fiscalitat reial i les relacions de poder amb els estaments vehiculades a través de la petició de quèsties o subsidis negociats.

Altrament, a banda del capítol ja esmentat que confirmava l'obligació de cada nou rei de convocar Corts en persona per tal de jurar els furs, privilegis, usos i costums de la ciutat i el regne de València en el termini d'un mes des que arribés per primera vegada a la capital, una altra de les normes sancionades llavors també incumbia la configuració del sistema pactista. En aquest sentit, hi establí la validesa perpètua de l'ordenament foral valencià, bo i garantint, d'una banda, que mantindria *sue firmitate, robore et valore*, malgrat que algun oficial actués en contra d'ell, i, d'una altra banda, que cap privilegi aconseguit o concedit en contra de les disposicions ja atorgades tindria valor –

¹¹⁸ Causes en Totes totes.

¹¹⁹ *Ibidem*, XXI (30-XI-1283) i XX (1-XI-1283).

¹²⁰ J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 34.

¹²¹ *Aureum Opus*, «Petri primi», VI (1-XII-1283). La mesura es reforçava en altre capítol amb la pena de mort per a tot aquell que obtingués llicència reial per fer alguna gabella en la ciutat de València o el regne; *Aureum Opus*, «Petri primi», IX (1-XII-1283).

¹²² *Aureum Opus*, «Petri primi», XVII (1-XII-1283): *quod non sit gabella de agranaduris bladi quod versatur seu spargitur in almodino, et quod quilibet possit levare bladum suum de terra ubi versetur seu spargetur*.

¹²³ J. MARTÍNEZ ALOY (*La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 34) afirma que: «esta concesión terminante y explícita, fue la base de todas nuestras libertades, porque privados los reyes de apelar a nuevas o mayores imposiciones para cubrir las urgencias de su erario, tendrían necesidad en lo sucesivo de pedir al reino voluntarios recursos, recursos que habían de ser siempre compensados con franquicias y privilegios».

potser fent referència al Privilegi General dels aragonesos al regne de València que havia estat recentment donat en l'assemblea unionista de Saragossa¹²⁴. I, igualment, en relació amb tot açò, cal fer notar que, diferentment al que havia succeït en Aragó i posteriorment en Catalunya, els textos jurídics aprovats en València no instituïren la celebració de Corts anuals, o ni tan sols periòdiques, sinó que –pel que fa a les qüestions que en podríem dir constitucionals– centraren el seu interès en la validesa legal i l'observança dels furs i privilegis aconseguits fins aleshores per part de la ciutat de València i la resta del reialenc. Sembla, doncs, que els dirigents del regne, en aquest cas els prohoms de València, no estaven interessats en les reunions de Corts ja que, de fet, aquestes servien com a mitjà d'interlocució de la noblesa amb el rei, un objectiu que el reialenc podia cobrir sense necessitat d'aplegar assemblees estamentals generals, puix podia adreçar-se directament al seu senyor, el rei. En canvi, allà on la noblesa tenia un poder considerable aquesta reclamà la convocatòria continuada de Corts, probablement com a mitjà d'abordar matèries que afectassen tot el territori i per tal de frenar els excessos autoritaris del monarca, una qüestió que l'estament reial valencià tractava de solucionar a través de l'assegurament de la validesa dels furs i els privilegis propis.

c) Les Corts catalanes de Barcelona

Immediatament després de celebrar l'assemblea amb els representants de la ciutat de València, Pere el Gran partí cap a Barcelona, on, encara durant aquell mes de desembre de 1283, celebrà Corts catalanes. En aquelles s'aprovaren una sèrie de constitucions, entre les quals s'hi trobaven dues que posaren les primeres bases jurídiques del discurs pactista català: la que establia la celebració anual de les reunions parlamentàries per tractar *de bono statu et reformatione terre* –tot i que el rei es prevenia de no convocar-les *si aliqua iusta de causa fuerimus impediti*–, i la que ordenava que cap constitució general no podia ser sancionada sense l'aprovació i el consens dels tres estaments, *vel ipsis vocatis maioris et sanioris partis eorumdem*¹²⁵. De fet, com va ressaltar José Luis Martín, qui procedí a confrontar els privilegis obtinguts per la Unió aragonesa amb les Corts catalanes de 1283, aquesta participació regulada dels tres estaments a Catalunya és un dels elements que diferenciava el cas català de l'aragonès, en el qual l'estament eclesiàstic estigué absent com a grup en les assemblees estamentals. No obstant això, el resultat final va ser molt semblant, ja que *la mayoría de las concesiones hechas por Pedro el Grande refuerzan la autoridad de los señores feudales sobre sus vasallos y la independencia de aquéllos respecto al monarca*, com efectivament es comprova en repassar les constitucions aprovades a Catalunya. Val a dir, que també es consolidà el poder jurisdiccional dels senyors en detriment de l'autoritat del monarca mitjançant diverses garanties que delimitaven amb detall el poder dels veguers reials i s'insistí igualment en les qüestions que afectaven a la distribució dels pagaments fiscals, sense fer –com és lògic– cap referència al sistema de repartiment de la renda reial en honors i cavalleries, inexistent a Catalunya. D'aquesta forma, les persones nobles i eclesiàstiques quedaren exemptes de lleudes i peatges reials, alhora que els seus llocs restaren lliures

¹²⁴ *Aureum Opus*, «Petri primi», IX (1-XII-1283).

¹²⁵ *Cortes de Cataluña*, Any 1283, XXII, XVIII i IX, p. 145-147.

de tota cena, alberga o acapte imposat pel monarca, així com de bovatge, monedatge o quinta, si no l'havien acostumat a donar fins aleshores¹²⁶.

En conseqüència, com el Privilegi General d'Aragó, les constitucions de les Corts catalanes de 1283 centraren les seues demandes en qüestions que enfortien el poder senyorial, incorporant, a més a més, l'estament eclesiàstic i tractant de garantir-ne el compliment a través de la convocatòria regular de noves assemblees parlamentàries. Tanmateix, a banda de certes disposicions de les Corts que beneficiaven el conjunt dels estaments, com la revocació de les lleudes i peatges aprovats els darrers vint anys o l'eliminació de la gabella de la sal –també aconseguida momentàniament a Aragó–, a Catalunya hi hagué una diferència fonamental en el cas del reialenc, si més no en el cas de les capitals: mentre que Saragossa únicament obtingué la confirmació dels seus privilegis, Barcelona rebé, en acabar la reunió –en gener de 1284–, el conjunt de privilegis conegut com a *Recognoverunt proceres*¹²⁷. Així, a banda de sancionar certes normes de dret privat i mercantil i atorgar avantatges fiscals –com ara l'exempció del bovatge–, molts d'aquells privilegis, com destacà el mateix José Luis Martín, *reducían drásticamente las atribuciones del veguer y del batlle*, al temps que l'exercici de la justícia criminal passava parcialment als *proceres Barchinone et cives*, de forma semblant al cas valencià, tot i que en aquell cas eren els consells menestrals i no els prohoms els que hi havien d'intervenir.

Per tant, salvant les distàncies, podem dir que el *Recognoverunt proceres* de Barcelona és similar al *Privilegium Magnum* de València, en tant que tots dos afavorien els grups urbans. De fet, tenim constància que el primer d'aquells textos jurídics fou aprovat a instància dels prohoms i la universitat, que, segons s'hi explicita, presentaren al rei els capítols i les peticions sancionades amb posterioritat¹²⁸. Tanmateix, mentre que a la capital catalana sembla que els destinataris principals foren els ciutadans dirigents i els mercaders, a la valenciana també els menestrals reberen gràcies importants i quotes de poder destacades. En qualsevol cas, com hem vist, en ambdós casos els privilegis urbans foren concedits fora de Corts, ja que el canal d'interlocució de les ciutats reials amb el monarca no requeria de la celebració d'assemblees parlamentària, com era el cas dels senyors. Per això, ni la reunió amb la ciutat de València prengué la forma d'unes Corts ni els privilegis emanats d'ella insistiren en cap tipus de reunions periòdiques més enllà de les aplegades per al jurament dels successors reials, amb l'objectiu de garantir la validesa perpètua de l'ordenament foral valencià.

Tot plegat, doncs, en aquest moment de 1283, les Corts aragoneses i catalanes es revelen eminentment com un mitjà per tal que els senyors nobiliaris puguen contenir el poder reial i consolidar-ne el propi. Tanmateix, almenys en el cas de Catalunya –on des de 1251 no s'havia celebrat cap reunió de Corts que generés constitucions i en aquell cas només es comptà amb l'assistència de Barcelona pel que fa a les ciutats–, la presència de tots els estaments i la significació assolida per l'assemblea de 1283, pel seu contingut, naturalesa i context, anunciava la preeminència que prengueren les Corts catalanes a partir de llavors com a forma de regiment comú –al rei i els estaments– de tot el territori. De fet, així es palesà en les successives convocatòries de 1289, 1292, 1299-1300, 1301, 1305, 1307, 1311, 1318, 1321 o 1324, una sèrie que contrasta amb l'escassetat de reunions aragoneses i valencianes.

¹²⁶ *Cortes de Cataluña*, Any 1283, XXII, p. 140-153.

¹²⁷ F. UDINA (dir.), *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1971, p. 8-17.

¹²⁸ Cf. *Ibidem*.

d) Els subsidis del reialenc català i valencià en 1284

Els guanys polítics que els diferents estaments reials de cada territori obtingueren en aquell cicle d'assemblees estamentals es traduïren en la concessió diversa de subsidis a Pere el Gran, qui els necessitava urgentment per tal de preparar la defensa contra Carles I de Valois, puix aquest fou investit rei dels regnes de la Corona d'Aragó pel pontífex en febrer de 1284 i les seues escomeses militars no tardarien a arribar¹²⁹. En aquest sentit, si bé en 1281, abans de marxar cap a la Mediterrània Central, el rei havia demanat als nuclis francs aragonesos –sense comptar Tarassona– vora 400.000 s.j., que, després de les remissions havien quedat en més de 265.000 s.j., el que constituïa una xifra similar –i fins i tot superior– a la del conjunt del reialenc valencià, ara, aquelles, adherides a la revolta de la Unió, no apareixen enlloc als registres fiscals de la cancelleria reial. No obstant això, el monarca sí que tractà de fer-les contribuir demanant un avançament del monedatge –un tribut *ex debito*–, front el qual la Unió es tornà a reunir a Saragossa el 8 de desembre de 1283 per ordenar que *las ditas ciudades, villas e aldeas de Aragón ne alguna o algunas d'ellas no paguasen el dito monedage entro a la fiesta de San Michel de setiembre primera vinient*, quan s'havia de donar segons el seu termini legal. En relació amb això, el fet que Pere el Gran demanés l'avançament d'un impost que s'havia de pagar a penes deu mesos després indica, d'una banda, les urgències monetàries davant els immediats conflictes bèl·lics que s'aproximaven i, d'una altra banda, la impossibilitat de demanar una ajuda extraordinària –*de gracia*– al seu reialenc en un context de revolta com aquell. I el fet és que els diners del monedatge no començaren a recaptar-se ni consignar-se fins a l'estiu de 1284, segons indica el registre corresponent¹³⁰.

En canvi, sí que trobem la demanda realitzada el 10 de febrer de 1284 a les viles reials de Catalunya i del regne de València, quan a penes havien passat dos mesos i mig des de la publicació del *Privilegium Magnum* valencià i aproximadament un mes des de l'aprovació del *Recognoverunt proceres* barcelonès. I si en 1281 la carta de petició que encapçalava les llistes anava dirigida a Saragossa, tot requerint la concessió d'una quantitat com auxili per al pagament dels deutes deixats per Jaume I, el casament d'una infanta i l'armada a Tunis, ara aquella s'adreçava a Barcelona, pregant una suma *in auxilium* del rei, a causa de les imminents guerres i negocis que havia de dur a terme, els quals *redundabunt ad utilitatem nostram et totius terre nostre*¹³¹. Cal fer notar, altrament, que l'escrivà dubtà a emprar el mot *subsidium* –ratllat davant d'*auxilium*–, el terme que, com hem vist en el primer capítol, seria emprat de forma habitual a partir de llavors per designar les peticions realitzades al reialenc català i valencià. En qualsevol cas, ordres coetànies continuen mostrant la total identificació d'aquella petició amb

¹²⁹ F. SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, cit., p. 121.

¹³⁰ ACA, C, reg. 51, f. 12r-16r. En aquests fulls s'anoten els col·lectors i les assignacions realitzades sobre el monedatge aragonès de Sant Miquel de 1284.

¹³¹ ACA, C, reg. 51, f. 6r (10-II-1284): *Petrus, Dei gracia Aragone et Sicilie rex, fidelibus suis probis hominibus et universitati Barchinone salutem et graciam. Quam propter imminentes guerras et negociorum instancium arduitatem, sumptus maximos facere nos oportent qui redundabunt ad utilitatem nostram et totius terre nostre, Domino concedente, ad quos sufficere non possemus sine vestro et aliorum fidelium nostrorum auxilio et succursu. Idcirco, fidelitatem vestram requirimus et rogamus quatenus in subsidium /auxilium/ predictorum donetis nobis centum sexaginta m. s. b., de quibus respondeatis loco nostri Stephano de Seta et Arnaldo Greva, de domo nostra, /Sancio P[...]benes, portario nostro/ vel cui voluerit loco sui. Mandantes eis (...) quod si quos ex vobis rebellis invenerint, quod non credimus, ad subsidium huiusmodi nobis prestandi illos et bona eorum pignoret et compellat. Datum Barchinone IIIIº idus februarii anno domini MºCCºLXXº tercio.*

l'exacció de la quèstia, com, per exemple, s'observa en el fet que el rei assignés 6.000 s. *habendos et percipiendos super denariis istius questie quam in presenti habere volumus ab universitate civitatis Barchinone ac super aliis questiis terre nostre*¹³².

D'altra banda, les peticions reials de 1284 duplicaven en gairebé tots els casos les quantitats demanades en 1281 una vegada fetes les remissions. Així, si llavors s'havien demanat 80.000 s. a Barcelona –dels 100.000 s. inicials–, ara se li requerien 160.000 s., així com dels 100.000 s. exigits a València –dels 150.000 s. inicials– ara se'n demanaven 200.000 s.¹³³ Per tant, les pretensions reials eren les de procedir a un increment considerable de les peticions sobre les quals s'havien de negociar les remissions, tot i que això només s'acabà produint en el cas català, ja que en el valencià el tipus de subsidi fou finalment modificat, com veurem a continuació. Pel que fa a les viles reials catalanes, l'aportació fiscal fou negociada sobre aquelles demandes que duplicaven l'anterior, però l'efecte de les negociacions –per a les 12 viles de les quals hem recollit dades– no incrementà les quantitats finals exigides en un 100% sinó entorn d'un 40%, és a dir, si després de les remissions de 1281 el rei podia accedir a 59.200 s. –de la mostra seleccionada–, ara, en 1284, ho podia fer a 83.300 s.¹³⁴ Amb tot, cal tenir en compte que la nostra és una mostra molt reduïda que s'hauria de completar amb la de la resta de ciutats i viles. En qualsevol cas, la dada de la ciutat de Barcelona també apunta cap a aquest augment destacat, però no tan considerable com feien preveure les peticions inicials, ja que el seu pagament s'incrementà en un 25%, de 80.000 s a 100.000 s.¹³⁵ Així les coses, pensem que la selecció és suficientment indicativa, d'una banda, del fet que les viles tractaren de rebaixar les enormes quantitats demanades obtenint remissions molt més grans que en 1281, i, d'altra banda, de la important contribució fiscal duta a terme pel reialenc després de les Corts catalanes de 1283 i la concessió del *Recognoverunt proceres* a la ciutat de Barcelona.

Quant a les viles reials valencianes, les importants sumes demanades a començaments de febrer de 1284 no foren finalment objecte de remissions, sinó que a penes dos mesos després, l'11 d'abril, amb el rei a València on s'havia traslladat des de la capital catalana a començaments de març¹³⁶, s'enviaren cartes als porters encarregats de les recaptacions per tal d'informar-los que el subsidi havia estat modificat i que no haurien de compellar directament els homes de les viles sinó els col·lectors ara assignats per a rebre el subsidi. S'hi establia, a més a més, un mode de contribució molt determinat, segons una escala progressiva: un morabatí –7 s.– pagats per aquells que tingueren béns valorats entre 15 i 500 morabatins, dos morabatins els posseïdors de béns per valor de 500 a 1.000 morabatins i tres els de més de 1.000 morabatins¹³⁷. Per això, la llista de les

¹³² ACA, C, reg. 51, f. 8v (7-II-1284).

¹³³ Aquesta duplicació es produeix en el cas de totes les viles en què tenim les dades de les dues peticions, a excepció de Cubelles a Catalunya i Alzira, Borriana i Concentaina-Alcoi al regne de València. Tanmateix, és molt probable que també aquestes duplicaren la quantitat però ens manquen les remissions de 1281, és a dir, si a Alzira se li demanaren 40.000 s. en 1284 seria perquè dels 30.000 s. que apareixen com a petició de 1281, finalment se li perdonaren 10.000 s., remissió de la qual no ens ha pogut arribar constància documental.

¹³⁴ Vegeu la Taula 2 del tom II.

¹³⁵ P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval...*, cit., p. 590: en 1255, 1259 i 1273. La contribució usual de Barcelona solia ser de 80.000 s., tot i que en ocasions baixava a 60.000 s.

¹³⁶ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 115; de Barcelona a Lleida i després a València.

¹³⁷ ACA, C, reg. 51, f. 9v (11-IV-1284): *Johani de Pertusa, mandamus vobis quatenus racione illarum litterarum nostrarum quas misimus civitati Valencie et Cullarie super dandis vobis loco nostri quibusdam quantitibus peccunie in subsidium negociorum nostrorum, non compellatis cives Valencie predictos seu homines Cullarie, set recipiatis ab universitatibus predictorum locorum seu collectoribus super hoc*

quantitats demanades en primera instància restà sense remissions, amb una anotació al costat en què es feia constar que el rei i els homes dels llocs del regne de València havien arribat a un acord per pagar el subsidi segons el mode esmentat¹³⁸.

Per tant, en l'interval de temps comprés entre febrer i abril –en què haurien d'haver-se negociat les sumes demanades a cada vila a través de remissions per després col·lectar-les per sou i per lliura en cada terme vilatà– es pactà un subsidi basat en el monedatge valencià, novament com en el servei de Corts de 1271 que hem vist anteriorment. En conseqüència, com també passà llavors, sabem que el rei absolgué les viles del regne del proper monedatge –que pertocava en 1287– ja que el pagament d'aquell quedava inclòs en el *servicium de quibusdam quantitibus morabetinorum, iuxta ordinationem inde factam*, que es feia aleshores¹³⁹. Tanmateix, l'escala impositiva feta en 1271 per pagar el punt i final en la qüestió de la possessió de les cases i heretats al regne era més onerosa per a un nombre més gran de contribuents que la de 1284, puix en aquell moment pagaren un morabatí els que tenien béns per valor d'entre 15 i 100 morabatins, dos entre 100 i 300 morabatins i tres per més de 300 morabatins. Aquest fet podria estar causat per la posició de feblesa de Pere el Gran en aquests moments de tensió bèl·lica a l'interior i l'exterior de les seues fronteres, ja que, a més a més, creiem que el canvi en la forma de pagament del subsidi faria disminuir en molt els 540.000 s. demanats inicialment en febrer de 1284 a través de peticions individuals a les viles, i difícilment arribaria als aproximadament 270.000 s. pagats en 1281¹⁴⁰.

De fet, realitzant una comparació amb el cas català, si s'hagués continuat amb la negociació per remissions potser s'hauria obtingut al voltant d'un 30% o 40% més respecte a la recaptació de 1281, és a dir més de 350.000 s. Tanmateix, si per a 1266 hem comptabilitzat uns 12.500 focs cristians de reialenc per al pagament del monedatge en base als càlculs fets per Josep Torró, ara, a un creixement vertiginós, en podríem estimar de forma orientativa uns 17.500 focs, amb els quals sembla complicat arribar ni tan sols a 150.000 s. de recaptació, si comptem amb un percentatge de *nichils* i amb el previsible pagament majoritari de 7 s. per foc, ja que els que pagarien 14 s. i 21 s. serien

assignatis quantitates illas de quibus nos [...] servient de presenti, videlicet, habendo unum morabetinum ab omnibus illis qui in bonis habuerint quindecim morabetinos vel ultra usque ad quantitatem quingentorum morabetinos vel ultra usque ad sumam millia morabetinos, et tres ab illis qui in bonis habuerint millia morabetinos vel ultra quantumcumque fuerit. Et ad solutionem vobis citius faciendam de predictis collectores seu juratos deputatos ad illud compellatis et quoscumque rebellis fuerint in solutione predicta similiter compellatis et quantitates predictas faciatis quam citius poteritis solvi et congregati cum ratione negociorum nostrorum ipsas necessarias habeamus. Datum Valencie, III idus aprilis.

¹³⁸ ACA, C, reg. 51, f. 8r: *Facta fuit compositio inter dominum regem et cives ac homines locorum regni Valencie in hunc modo, quod ille que haberet in bonis usque ad quantitatem quindecim morabetinos vel ultra usque quingentorum morabetinorum solvat unum morabetinum. Et qui habuit bonis quingentos morabetinos vel ultra usque ad sumam millia morabetinos solvat duos morabetinos. Et qui habuit bonis millia morabetinos vel ultra quantumcumque fueri solvat tres morabetinos.*

¹³⁹ ACA, C, reg. 46, f. 181v (10-IV-1284): *Petrus, Dei gratia Aragonie et Sicilie rex, per nos et nostros concedimus vobis, iuratis et probis hominibus ac universitatibus civitatis Valencie ac aliorum locorum regni Valencie quod in solutionem primi monetatici quod nobis dare debebatis facitis nunc nobis servicium de quibusdam quantitibus morabetinorum, iuxta ordinationem inde factam, propter quod nos a monetatico proximo venturo vos, dictam universitatem Valencie et aliorum locorum regni, vos et bona vestra pro presentem cartam duximus absolvenda. Mandantes universis officialibus nostris quod ad solutionem primi monetatici vos seu bona vestra in aliquo non compellant. Datum Valencie, III° idus aprilis.*

¹⁴⁰ Vegeu la Taula 3 del tom II. Per al càlcul de les quantitats en 1281 comptem amb les probables remissions d'Alzira, Borriana i Cocentaina-Alcoi no anotades als registres, però segurament realitzades (vegeu *supra*, p. 208, nota 133).

una minoria. Per tant, o bé les xifres poblacionals de cristians eren més importants del que pensem o bé potser caldria comptar també les senyories i els pobladors musulmans que quedaven dins dels termes municipals de les viles reials, tal vegada inclosos en aquell subsidi de 1284, puix, com hem vist, aquell no era tant una exacció estrictament reial com un *servicium* general per les recents gràcies concedides.

En aquest sentit, sabem que un any després, en abril de 1285, l'orde del Temple havia col·lectat uns diners per al rei al seu lloc de Montcada, dins del terme de València, per la qual cosa és factible aquesta darrera interpretació, que –en aquest cas sí– incrementaria la quantitat final obtinguda per Pere el Gran¹⁴¹. En relació amb això, també sabem que, immediatament després de la carta que absolia del monedatge als llocs del regne, s'ordenava als oficials reials que obligaren als homes de les viles a pagar la seua part corresponent *in quantitate denariorum quam dominus rex habuit pro privilegiis ab universitatibus predictis*¹⁴², segurament fent referència a aquell subsidi basat en el monedatge que acabava d'ésser concedit. Per tant, tot i que el *Privilegium Magnum* no s'havia concedit en Corts sinó en una simple reunió amb la ciutat de València, sembla que sí que podríem considerar aquell pagament de 1284 una mena de servei o donatiu per les llibertats atorgades inicialment a la capital i esteses de seguida a la resta del reialenc. En connexió amb això, a més a més, cal destacar que molt poc després d'acordar amb l'estament reial la concessió del monedatge incrementat, la monarquia també realitzà una petició fiscal als eclesiàstics valencians, d'almenys 150.000 s., de manera que podem pensar que aquell estament no mostrava les mateixes hostilitats que el nobiliari¹⁴³.

Altrament, la nova posició de força guanyada per les viles reials valencianes també sembla evidenciar-se en el fet que hi haguessen *collectores seu iuratos deputatos ad illud*. Per tant, tot i no tenir més informacions sobre la gestió del subsidi, pareix que la seua recaptació, dissemblantment al que passava amb els monedatges ordinaris –recollits per oficials reials–, quedà en mans dels prohoms locals; això, a més a més, diferia de la col·lecta del servei de 1271, en què, com hem vist –i en un altre context–, sembla que hi hagué un sistema mixt de batlles reials i prohoms vilatans. Amb tot, els comissionats per recaptar el subsidi en 1284 haurien de traspasar posteriorment els diners als porters reials, com ara Joan de Pertusa, que –segons les dues úniques notícies posteriors que hi tenim– reté comptes aproximadament un any després, *super eo quod colligit de morabatino Valencie seu aliis*¹⁴⁴.

Tot plegat, doncs, podem dir que malgrat Pere el Gran hagué de negociar a la baixa les seues pretensions inicials, tant al regne de València com a Catalunya les viles reials contribuïren de forma apreciable després de les assemblees estamentals de finals de 1283.¹⁴⁵ No debades l'estament reial valencià i el català, amb València i Barcelona al

¹⁴¹ El rei ordenà al justícia de València que permetés deixar en la casa del Temple de València el que la mateixa orde havia col·lectat a Montcada: ACA, C, reg. 56, f. 53v (IV-1285).

¹⁴² ACA, C, reg. 46, f. 181v (10-IV-1284): *Fuit scriptum universis officialibus quod unusquisque sub suo districtu compellent homines villarum et locorum regni Valencie ad solvendum [eis?] partem ipsos contingentem in quantitate denariorum quam dominus rex habuit pro privilegiis ab universitatibus predictis. Datum ut supra.*

¹⁴³ ACA, C, reg. 56, f. 109v.

¹⁴⁴ ACA, C, reg. 56, f. 56 (9-IV-1285) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2185); reg. 58, f. 103v (16-VII-1285) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2249).

¹⁴⁵ En aquest sentit, cal corregir l'afirmació feta per Luis González Antón segons la qual «es elocuente el hecho de que el 10 de abril [Pere el Gran] va a eximir a la ciudad y reino de Valencia del monedaje» ja que el rei estaria «actuando tan generosamente y tratando de captarse de continuo a catalanes y

capdavant, havien obtingut importants privilegis en contrast amb el d'Aragó, que ni obtingué noves llibertats ni sembla que –en conseqüència– realitzés aportacions monetàries, estant com estava en plena revolta unionista, clarament suportada per la capital del regne, Saragossa¹⁴⁶.

valencianos» per fer front a la Unió aragonesa; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 116 i 120.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 389-391. D'altra banda, sabem que per tal de reunir els màxims recursos possibles, Pere el Gran ordenà l'emparament de totes les rendes i exaccions de la Corona, nomenant inicialment a Iñigo López de Jassa (a Aragó), Ramon de Riusec (a València) i Guillem de Roca (a Catalunya) com a diputats per rebre *redditus et exitus baiuliarum nostrarum in regno Aragonie, et Valencia ac Cathalonie necnon universis portariis, collectoribus et aliis officialibus nostris*. Posteriorment, Bernat Escrivà –segurament DescLOT– passà a ser l'encarregat de rebre aquells diners, incloent els d'aquells subsidis catalans i valencians; ACA, C, reg. 51, f. 9v (II-1284).

3.1.4. La croada contra la Corona (1284-1285)

Com hem explicat, immediatament després de l'alçament de la Unió en 1283, les viles reials aragoneses no contribuïren de forma general en les necessitats de Pere el Gran. Amb tot, algunes d'elles sí que ho feren segons sabem pel pagament d'algunes redempcions d'exèrcit demanades en ocasió del setge d'Albarrassí, cap a on el rei s'havia dirigit des de València en conèixer que el seu senyor, Juan Núñez de Lara, aliat de Navarra i per tant de França, *apparellava's de córrer en Aragón per fer mal en la terra*¹⁴⁷. En qualsevol cas, les viles de les quals coneixem la petició genèrica de fonsadera o d'una quantitat exacta són molt poques i totes del sud d'Aragó –Terol, Calatayud, Ariza i Cetina¹⁴⁸–, on el rei tenia més poder i influència que no pas a la resta del regne. De fet, segons Luis González Antón, l'afer d'Albarrassí contribuí *a estrechar los lazos del rey con algunas comunidades implicadas en la agitación, precisamente las tres más fuertes, Teruel, Daroca y Calatayud*¹⁴⁹. En aquest sentit, com hem explicat anteriorment, precisament aquelles tres viles caps de comunitats d'aldees foren el suport fiscal bàsic de la monarquia al territori aragonès a partir del regnat de Jaume II, quan les quantitats de *pecha* de la resta de nuclis i el sistema de repartiment de la renda reial en cavalleries quedaren pràcticament fixades.

D'una altra banda, durant el setge d'Albarrassí, que s'estengué al llarg de cinc mesos fins a setembre de 1284, Pere el Gran tornà a confirmar als aragonesos la validesa dels Privilegis Generals i del fur d'Aragó al regne de València. D'aquesta forma, tractava de desactivar el descontent dels unionistes per tal de comptar amb la seua ajuda en l'atac que preparava contra la Navarra francesa, novament des de Tarassona, com havia intentat el darrer any just abans que aquell mateix fet donés peu a la formació de la Unió. De fet, poc després, convocà la noblesa aragonesa –i la catalana–, així com també a les ciutats i viles reials d'Aragó per tal de concentrar les seues hosts en aquell lloc fronterer amb Navarra¹⁵⁰. Amb tot, resulta significatiu que l'ajuda de Saragossa només es pogué obtenir a mitjan agost després de confirmar particularment el fur saragossà segons el qual els seus habitants no havien de fer *huest nin cavalgada fuera del rregno, ni en el regno sino a lit campal o a sitio de castello por tres días tan solament*, de manera que el rei reconeixia clarament que l'auxili militar es concedia graciosament:

Que siguiéssedes e aguardássedes a nos contra otros enemigos en est present viage que nos proponemos fer en partes de las fronteras de Navarra por vengar las defndras e las

¹⁴⁷ *Crònica de Desclot*, CXVII.

¹⁴⁸ Es demanà fonsadera a Terol i també a Morella, del regne de València, potser per la seua proximitat a Albarrassí. De Calatayud s'exigiren 35.000 s.j., d'Ariza 4.000 s.j. i de Cetina 1.500 s.j.; vegeu la Taula 1.3 del tom II.

¹⁴⁹ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 117. D'altra banda, María Isabel Falcón parla de forma conjunta de les redempcions d'exèrcit d'altres set viles que documentà per al setge d'Albarrassí de 1284 i l'atac a Navarra de 1285. Tanmateix, per les dates de les referències que hi dona només un cas o dos poden coincidir amb la primera qüestió, entre els quals amb tota probabilitat es trobava el pagament de 40.000 s. per part de Calatayud i ses aldees. De fet, Terol, Daroca i Calatayud foren les úniques viles reials que no foren convocades poc després a Tarassona, segurament a causa de la seua contribució a Albarrassí: M.I. FALCÓN, «Repercusión en las ciudades y villas aragonesas de la política mediterránea de Pedro el Grande», cit., p. 113 i nota 103; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 126.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 122-130.

iniurias que a nos e al rregno feito avían, entendemos e entendemos averlo feito e pregádovos de sola pura gracia special e por ningún otro deudo¹⁵¹.

Finalment, una vegada que s'havia pres el castell d'Albarrassí, les hosts catalanoaragoneses anaren fins a l'horta de Tudela, des d'on llançaren diverses ràtzies per terres navarreses entre finals de setembre i començaments d'octubre¹⁵². Des de les immediacions d'aquella mateixa població, el rei atorgà als justícies i jurats de les viles reials del regne de València el privilegi que ha estat nomenat de la Unió valenciana, en tant que permetia expressament la constitució de *fraternitatem et sacramentum* entre elles *pro tractanda inter vos et habenda habenda pacem et tranquillitatem et fidelitate nostra conservanda integriter*¹⁵³. En desconeixem les causes de la concessió en aquell lloc, però, en qualsevol cas, això indueix a pensar que els nuclis reials valencians havien enviat les seues hosts –o almenys els seus síndics– per tal de fer costat al rei, de manera que aquest concedí aquell important privilegi, que posteriorment estaria a la base de la revolta de la Unió de 1348. Fos com fos, en finalitzar els atacs als navarresos, Pere el Gran deixà establerts *sos frontalers, hòmens de cavall e de peu, a Eixea, e a Tarassona e per los altres llocs de frontera de Navarra*¹⁵⁴, i es retirà a Aragó, tot començant a preparar la defensa contra el gran exèrcit que el rei de França havia ordenat reunir a Tolosa de Llenguadoc *tro a les festes de Pasqua*¹⁵⁵.

Així, a començaments de gener de 1285, el rei convocà per al 15 d'abril el servei militar dels barons, feudataris i viles de Catalunya, els rics homes, mesnaders i viles d'Aragó i els cavallers heretats, les viles cristianes ialjames musulmanes del regne de València¹⁵⁶. Tanmateix, ja en aquell moment, tres rics homes aragonesos es negaren a col·laborar, per la qual cosa el rei ordenà a les viles que tenien assignades com a honor que paralitzassen el pagament de les cavalleries o peites de Sant Miquel, amb una missiva que explicava clarament la interrelació entre el repartiment de les rendes reials en honors i el servei militar degut al monarca:

Separes que, porque jente estranna entiende de venir contra nos, queréndonos toller el regno e mudando nuestro nome de rey, quisiemos Nos certificar por palabra e adhun por carta de los ricos homnes d'Aragon qui tienen nuestras honores e de los otros qui prenden nuestros dineros si nos servirían por aquello que de Nos tenían, et todos respusieron-nos que aquello nos servirian muy bien porque'nd eran tenidos, exceptado los nobles don Pero Ferrández, nuestro hermano, e don Artal de Alagon, e Pero Jordan de Penna¹⁵⁷.

I, de fet, en octubre de 1284 el rei havia ordenat a les viles pagar als corresponents rics homes la *pecha* de Sant Miquel, quedant el conjunt total d'aquesta en mans dels nobles, que fins i tot havien de rebre assignacions d'altres rendes, com el monedatge o les salines reials, per tal de compensar algunes remissions peiteres concedides per Pere el

¹⁵¹ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 70 (19-VIII-1284).

¹⁵² *Ibidem*, vol. I, p. 132-133.

¹⁵³ ACA, C, reg. 43, f. 36 (28-IX-1284) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2038).

¹⁵⁴ *Crònica de Desclot*, CXXX

¹⁵⁵ *Ibidem*, CXXXI.

¹⁵⁶ ACA, C, reg. 43, f. 105r-109r (18-I-1284-20-I-1284). L. GONZÁLEZ ANTÓN transcriu íntegra la convocatòria aragonesa i la de la noblesa catalana, registrades als fulls 107r-109r: *Las Uniones aragonesas...*, cit., docs. 80-82.

¹⁵⁷ *Ibidem*, doc. 79 (17-I-1285).

Gran¹⁵⁸. En aquest context de guerra, els unionistes nobles i vilatans realitzaren noves demandes al rei sobre els privilegis i l'exercici de la justícia, en primer lloc a finals de gener de 1285 amb una reunió a Saragossa i posteriorment a començaments de març a Osca. Tanmateix, no hi arribaren a cap acord i el monarca partí cap a Barcelona, on pel dia de la festa de Pasqua, el 25 de març, desmantellà el projecte de revolta encapçalada per Berenguer Oller, qui, segons Bernat Desclot, havia planejat que:

Se lleixàs anar als clergues, e als jueus, e a tots los rics hòmens de la ciutat que no volguessen a ell consentir, que els occís tots e que es presessen los albergs e tot ço que hi era, a llur obs, e puis que lliurassen la ciutat al rei de França¹⁵⁹.

Tot seguit és factible que el rei demanés una ajuda monetària a les viles catalanes, ja que hi trobem dues notícies del 4 d'abril sobre el subsidi que havien de pagar els homes d'Areny i els de Berga, encara que també és probable que aquelles es referissen a l'important auxili demanat l'any anterior¹⁶⁰. Fos com fos, a continuació el rei marxà cap a Perpinyà per tal d'evitar que el seu germà, Jaume de Mallorca, *no donàs als francesos, quan vendrien en Catalunya, pas e entrada per la sua terra, ço és a saber per Rosselló*, trobant-hi, en efecte, una lletra al palau reial en què prometia ajuda als croats a canvi de rebre *lo regne de València*¹⁶¹. Amb tot, la fugida del rei Jaume i l'alçament dels perpinyanesos contra Pere el Gran obligà aquest a retirar-se a Figueres, des d'on, el 22 d'abril, tornà a convocar l'exèrcit dels nobles, ciutats i viles de tota la Corona, *cum igitur nunc pro certo sciamus quod dictus rex Francie apropinquat iam ad partes Cathalonie cum exercitibus suis*¹⁶². Pel que sembla, els rics homes i mesnaders aragonesos no hi acudiren, ja que a el 16 de maig, des del coll de Panissars, on el rei esperava Felip III de França –que havia eixit tres dies abans de Perpinyà–, tornaren a ser convocats, especificant que en la seua assistència *no aya falla nin tarda ninguna, porque grand periglo ha en la tarda*¹⁶³.

Altrament, sembla que Pere el Gran féu redimir monetàriament l'exèrcit demanat a les viles de la Corona, almenys d'algunes valencianes i catalanes de les que tenim dades,

¹⁵⁸ Primer, a partir del mes maig de 1284 es realitzaren assignacions a rics homes i mesnaders *pro honoribus et cavalleriis*: ACA, C, reg. 45, f. 27r-31v. I posteriorment, en octubre, s'ordenà a les viles llevar les peites per donar-les als nobles: ACA, C, reg. 45, f. 35v-38r (7-X-1284). El tipus d'ordre habitual era com aquesta: *Petrus Dei gratia Aragonum et Sicilie rex fidelibus suis iuratis et concilio de Luna salutem et graciam. Mandamus vobis quatenus incontinenti donetis nobili viro Artaldo de Alagone vel cui voluerit loco sui pro peita sancti Michelis proximi preteriti tria millia s.j.* Si, com en el cas de Tauste, es realitzava una remissió de 1.000 s.j. dels 4.000 s.j. inicials, el ric home que els tenia íntegrament assignats, Artal de Alagón, rebia una nova assignació, en aquest cas sobre el monedatge d'Alcanýs; cf. la Taula 1.1 del tom II.

¹⁵⁹ *Crònica de Desclot*, CXXXIII. Per a la revolta de Berenguer Oller vegeu: P. WOLFF, «L'èpísode de Berenguer Oller à Barcelone en 1285. Essai d'interprétation sociale», *Anuario de Estudios Medievales*, 5 (1968), p. 207-222; C. BATLLE, «Aportacions a la història d'una revolta popular: Barcelona 1285», *Estudis d'Història Medieval*, 2 (1970), p. 21-29.

¹⁶⁰ D'una banda, s'ordenava a Ramon de Besalú que examinés la queixa feta per la universitat d'Areny segons la qual els col·lector del subsidi que el rei els havia exigit gravaven *ipsam universitatem in exigendo dicto subsidio contra eorum privilegia et usum et observancia eorundem*; d'altra banda, es donava mandat a la cúria de Lleida i Cervera de penyorar els homes de Berga *ratione subsidii a nobis ab eis petiti*; ACA, C, reg. 56, f. 49v (IV-1285) i 51r (IV-1285).

¹⁶¹ *Crònica de Desclot*, CXXXIV.

¹⁶² ACA, C, reg. 56, f. 76v-84v (22-IV-1285). L. GONZÁLEZ ANTÓN transcriu les convocatòries de les viles i nobles d'Aragó: *Las Uniones aragonesas...*, cit., docs. 88-90.

¹⁶³ *Ibidem*, doc. 94 (16-V-1285).

encara que no hem pogut trobar llistes fiscals completes. Així, si més no, sabem, d'un costat, que en 1286 la ciutat de Lleida encara no havia pagat els 60.000 s. promesos al rei¹⁶⁴, i, d'un altre costat, que a penes tres setmanes després de les convocatòries de la host, el rei informà a Corrado Lancia que havia fet *composicionem cum probis hominibus et universitate civitati Valencie ad LXXX mille solidos*, fet pel qual li ordenava que, *iuxta formam composicionis et taxacionis predictae, augmentetis quantitate aliorum locorum regni Valencie*¹⁶⁵. Això sembla indicar que s'havia de produir un increment sobre les quantitats demanades inicialment, tot i que no en tenim dades al respecte. En qualsevol cas, només un mes i mig després es lliurava un albarà a Lancia per la rebuda de 40.000 s. de les redempcions del regne de València¹⁶⁶, alhora que es donaven nombroses ordres sobre aquelles, insistint en l'assistència a la host dels que en quedaven exempts per tenir cavall i armes¹⁶⁷.

A més a més, també des del coll de Panissars, el 23 de maig de 1285, Pere el Gran demanà un important subsidi a l'Església, però sembla que únicament a la de Catalunya i el regne de València, ja que, almenys als documents de cancelleria, aquestes són les úniques que apareixen, registrades¹⁶⁸. D'aquesta forma, el rei demanà l'ajuda monetària dels bisbats de Girona, Barcelona, Tarragona, Tortosa, Lleida, Vic i València per tal d'organitzar la defensa contra la imminent invasió del rei de França¹⁶⁹. En la petició es detallaven les quantitats sol·licitades per territoris eclesiàstics o a particulars fins a arribar a un valor total que superava la quantitat de 1.550.000 s.¹⁷⁰ Per exemple, en el cas de l'Església de València, es demanaven 60.000 s. al bisbat, 30.000 s. al degà de la seu de València, 15.000 s. a les esglésies de Morvedre, 10.000 s. al prior de la seu de València i als ardiaconats de Xàtiva i València, i 2.000 s. a les rectories de les esglésies de Sant Andreu i Sant Martí de València, així com de la resta de rectories de la diòcesi.

¹⁶⁴ Es tracta d'una ordre de temps d'Alfons el Liberal; ACA, C, reg. 67, f. 69r.

¹⁶⁵ ACA, C, reg. 58, f. 94v (15-V-1285) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2212).

¹⁶⁶ ACA, C, reg. 58, f. 100 (3-VII-1285) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2240).

¹⁶⁷ S'ordenà als que no es fes a contribuir als oficials reials que seguien la cort –ACA, C, reg. 57, f. 143-144 (4-VII-1285) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2241)– ni als ciutadans armats de Morvedre –reg. 57, f. 150 (4-VII-1285) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2244)–; també s'ordenà als justícies de València, Xàtiva i Morvedre que obligaren els que tenien cavall i armes a concórrer al servei militar –reg. 57, f. 152 (15-VII-1285) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2246); i es reteren els comptes de Corrado Lancia –reg. 58, f. 101 (13-VII-1285) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2245). A més a més, es prohibí als jurats de València que demanaren la redempció d'exèrcit al lloc del Puig de Santa Maria, dins del seu terme, però que pertanyia a Berenguer d'Entença –reg. 57, f. 154 (16-VII-1285) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2248). Finalment, sabem que ja en temps d'Alfons el Liberal, s'ordenà tornar de la següent quèstia recaptada a la ciutat de València els 125 s. que s'havien exigit de Pero Ximénez de Ayerbe, *ratione redempcionis exercitus de Paniçars*, segurament perquè aquell havia acudit a la host; ACA, C, reg. 71, f. 10r (7-XI-1286).

¹⁶⁸ ACA, C, reg. 56, f. 110v (23-V-1285).

¹⁶⁹ Suposem que amb els senyors eclesiàstics aragonesos Pere el Gran mantindria llavors la mateixa mala relació que amb els militars, els quals, segons Desclot, no acudiren a les crides reials: *Mas los aragonesos, aquella saho, e be havia hun any passat, que no eren be ab lo rey per algunes franquees que li demanaven [...] per que hanch negun molliment ni negu no y volch venir, sino tan solament don Pedro, frare del rey d'Arago, ab sos cavallers; Crònica de Desclot, CLVII.*

¹⁷⁰ ACA, C, reg. 56, f. 108r-110r (23-V-1285). A causa del mal estat dels fulls hi ha dades de difícil lectura, però, a grans trets, es demanaren més de 310.000 s. al bisbat de Tarragona (100.000 s. al bisbe), més de 290.000 al de Barcelona, més de 240.000 s. al de Girona, més de 240.000 s. al de Vic, 193.000 s. al de Lleida, més de 150.000 s. al de València i 133.000 s. al de Tortosa (50.000 s. al bisbe i 50.000 s. al prior de la Seu).

Només tres mesos després, a finals d'agost, trobem la primera notícia sobre la rebuda d'una part d'aquells diners, el que dóna un indici de la urgència de la situació¹⁷¹.

Mentriamentres, les tropes concentrades a Panissars havien impedit el pas pirinenc de l'exèrcit croat encapçalat pel rei de França, el seu fill i un legat cardenalici, tot i que aquests aconseguiren finalment endinsar-se més enllà del Rosselló a través d'un altre pas mal guardat, un fet que obligà a Pere el Gran a retirar-se cap a Barcelona a mitjan juny, mentre els seus enemics començaven el setge de la ciutat de Girona. Així, al llarg de l'estiu es mantingueren aquestes posicions, produint-se certs xocs puntuals, tant per mar com per terra, fins que a finals d'agost arribà des de Sicília l'estol de Roger de Lloria, tot afegint-se a les galeres dirigides per Ramon Marquet i Berenguer Mallol per derrotar severament l'armada francesa en les batalles de les illes Formigues i del golf de Roses a finals d'agost i principis de setembre. Ultra això, una *pestilència de mosques*, així com *diverses malalties e mortaldats*, delmaren considerablement la cavalleria i les hosts encapçalades per Felip III de França durant el setge de Girona, emmalaltint el mateix rei, que es retirà a Castelló d'Empúries.

D'aquesta forma, tot i haver ocupat finalment aquella ciutat, hagueren de mamprendre la retirada cap a França, esdevenint-se l'1 d'octubre la matança del coll de Panissars, protagonitzada eminentment per *en Roger de Lloria ab los servents de les galeres* i que el mateix Desclot s'abstingué de relatar: *per ço com seria llonga cosa de rétrer en quina manera ne quants ne moriren, lleixarem-ho estar*. Pocs dies després, Felip III, malalt, moria a Perpinyà. Així doncs, allunyada la guerra provocada per la presa de Sicília, Pere el Gran s'afanyà a tornar a Barcelona i aprofitar l'armada de Lloria per tal de preparar una expedició a Mallorca *que prengués per força o per grat aquella illa*¹⁷², atesa la posició hostil que acabava de mostrar el seu germà Jaume. Tanmateix, Pere també emmalaltí i acabà fallint a penes cinc setmanes després que el rei francès, l'11 de novembre de 1285, al temps que l'infant Alfons encapçalava les hosts que es disposaven a prendre el regne de Mallorca¹⁷³.

¹⁷¹ Es tracta d'una carta de rebuda de 5.000 s. col·lectats del clergat de la diòcesi de València per Guillem de Soler; ACA, C, reg. 58, f. 106 (31-VIII-1285) (MARTÍNEZ FERRANDO, doc. 2277). Un any després, en maig de 1286, ja durant el regnat d'Alfons el Liberal, aquest ordenava als oficials de Morella i Peníscola que cobrassen dels eclesiàstics els que els pertocava en atenció a la quantitat oferta a son pare; ACA, C, reg. 67, f. 17 i 21 (21-V-1286) (GALLOFRÉ, docs. 254-255).

¹⁷² *Crònica de Desclot*, CLXVIII

¹⁷³ Per a tots aquests fets vegeu: *Crònica de Desclot*, CLX-CLXVIII i F. SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, cit., p. 127-131.

3.2. El regnat d'Alfons el Liberal (1285-1291): *la terra no·l ne plany*

A finals de 1290, uns pocs mesos abans que Alfons el Liberal morís a Barcelona, un informe secret enviat a Jaume I de Sicília, qui immediatament esdevindria rei de la Corona d'Aragó, advertia de la indolència del monarca llavors regnant en la seua acció de govern:

Se dóna poch enfortiment en los afers de la terra (...) Sapiats que·ls ordonamens de la Cort de Muntsó no·s tenen (...) Lo senyor rey és fort esmès e freyturós, e la terra no·l ne plany per ço cor lur és vijares que no ho met bé, ne·s té ben justícia en la terra¹⁷⁴.

Així, malgrat el *balanç favorable* que en va fer Soldevila¹⁷⁵, sembla que els súbdits no pensaven el mateix. De fet, els seus escassos cinc anys i mig de regnat estigueren farcits d'enfrontaments amb els estaments dels diversos territoris de la Corona, començant pels protagonitzats en el seu període d'entronització entre 1285 i 1286, durant el qual, com detallarem en el primer epígraf, tractà de defugir contínuament els greus conflictes existents entre els unionistes aragonesos i l'estament reial valencià. En conseqüència, el malestar entre uns i altres, i amb el mateix monarca, acabà per desembocar en una guerra oberta a l'interior de la Corona, que, segons veurem en el segon epígraf, complicà la defensa contra els atacs estrangers encara vigents per la qüestió siciliana, arrossegada des de la presa aragonesa de l'illa en 1282. En aquest sentit, sembla que les Corts de Montsó de 1289 havien de ser un intent de solucionar conjuntament aquells problemes, però, com explicarem en el tercer i darrer epígraf d'aquest subcapítol, no arribaren a exercir com a Corts generals sinó que –contràriament al que la historiografia ha entès fins el moment– es limitaren a tractar afers relatius a Catalunya, bo i deixant els d'Aragó i València per a sengles assemblees posteriors que tingueren lloc en 1290. Tot plegat, per bé que a nivell internacional Alfons el Liberal pogué finalment encaminar la pau amb els angevins i el pontífex, no sembla estrany que, interiorment, la terra no el compadís pels seus problemes.

¹⁷⁴ *Apèndix documental*, doc. 5 (c. XI-1290).

¹⁷⁵ F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, cit., vol. 1, p. 388.

3.2.1. Una entronització difícil

Vuit dies després de la mort de Pere el Gran, el 19 de novembre de 1285, el seu fill Alfons aconseguia la rendició de la ciutat de Mallorca, que donà pas a la ràpida ocupació de l'illa sencera. En conseqüència, dos dies més tard convocà els prohoms de la urbs per tal de prestar-li el jurament de vassallatge i fidelitat com a rei, que es féu efectiu durant les jornades successives¹⁷⁶. A partir de llavors, en els documents de cancelleria i en les missives que envià a totes les seues terres comunicant la recuperació de Mallorca, Alfons passà a autonomenar-se rei de la Corona, en compte d'infant. Aquesta actitud, segons el manuscrit del unionistes aragonesos, es devia al fet que considerava que:

Como el oviés el regno de Mayorca ganado e subiugado a la sua senyoría non semellava ordenada cosa ni raçonable que él se clamase infant de Aragon e rey de Malorca¹⁷⁷.

Així, després de ser jurat com a rei al regne de Mallorca, el nou monarca romangué vora dos mesos a l'illa, durant els quals, com a fruit del testament de Pere el Gran, la Corona fou dividida i Jaume, germà d'Alfons, va ser coronat a Sicília, on continuaria rebent el suport de l'exèrcit catalanoaragonès. Finalment, el 22 de gener de 1286, Alfons el Liberal desembarcà a Dénia i tres dies després, des de Gandia, ordenà l'enviament de síndics de les viles reials valencianes, alhora que convocà els nobles del regne, per tal que tots plegats li prestassen jurament i homenatge de fidelitat a la seu de València el dia de la festa de la Purificació, el 2 de febrer de 1286¹⁷⁸. Tanmateix, el 29 de gener, a Alzira, encara camí de la capital valenciana, tornà a enviar-los cartes sobreseient la convocatòria, *propter quedam ardua negocia que de novo emergerunt oportet nos accelerare gressus nostros ad partes Catalonie*¹⁷⁹. Malgrat això, Sylvia Romeu considerà que *debió jurar los privilegios del reino*, atenent a dues dades: d'una banda, la presència d'Alfons en la ciutat de València entre el 31 de gener i el 4 de febrer¹⁸⁰, i, d'una altra, la disposició del dia 3 en què ordenava als justícies del regne el cobrament de les taxacions realitzades a causa de les despeses fetes pels prohoms i jurats de València *ratione privilegiorum per dominum regem, inclite recordacionis, eis concessorum et regno Valencie, et per nos confirmatorum*¹⁸¹. Posteriorment, Luis González Antón interpretà que aquest jurament dels privilegis del regne proposat per Romeu provaria, a més a més, que Alfons el Liberal, *el día 2 de febrero, se hace reconocer como rey por los habitantes del territorio*.¹⁸²

¹⁷⁶ ACA, C, reg. 63, f. 2r (19-XI-1286); f. 100r-134v (XI-1286).

¹⁷⁷ *Manuscrit unionista*, p. 194 (29-I-1286); cf. també: B. PALACIOS, *La coronación de los reyes de Aragón*, cit., p. 116-117.

¹⁷⁸ ACA, C, reg. 63, f. 33v-34 (25-I-1286), transcrits per S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., docs. III i IV.

¹⁷⁹ ACA, C, reg. 63, f. 64, transcrit per *Ibidem*, doc. V.

¹⁸⁰ F. CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfòs II», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 71 (1921), p. 63.

¹⁸¹ ACA, C, reg. 63, f. 41v (3-II-1286), transcrit per S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., doc. VI. A més a més, la consulta de l'original evita algunes errades de transcripció que esclareixen la qüestió.

¹⁸² L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 153.

Sembla, però, que ni el regne jurà Alfons com a rei, ni aquest féu el corresponent jurament dels furs i els privilegis del regne. En primer lloc, cap document parla de la realització efectiva del sagrament de fidelitat al nou monarca; i, de fet, Zurita, referenciat posteriorment per Martínez Aloy i González Antón, es limita a esmentar la convocatòria dels nobles, sense afirmar que aquella jura s'acabés produint:

Mandó escribir a los ricos hombres del reino de Valencia que para el día de la Purificación de nuestra Señora estuviesen en Valencia para hacer el juramento y homenaje de fidelidad como nuevo sucesor en el reino¹⁸³.

En segon lloc, Sylvia Romeu obvià la referència al pare del rei en el document que emprava per aventurar el possible jurament foral realitzat per Alfons el Liberal. I, en aquest sentit, cal fer notar que aquell parlava exclusivament de la confirmació dels privilegis atorgats per Pere el Gran, i no de tots els furs del regne. Sembla, a més a més, que no feia referència a una nova taxació per la ratificació d'aquells privilegis concrets per part d'Alfons, sinó a un pagament pendent; val a dir, que possiblement el document al·ludia, encara, al monedatge incrementat de 1284, que, com hem vist anteriorment, s'havia concedit a canvi del *Privilegium magnum* i la resta de capítols de l'assemblea estamental de 1283. Tot pareix indicar, doncs, que durant aquells dies d'estada a València, entre gener i febrer de 1286, Alfons el Liberal va confirmar els privilegis concedits en 1283 pel seu pare i, alhora, va demanar simplement les quantitats pendents del subsidi corresponent atorgat en aquell moment¹⁸⁴.

De fet, només la manca de confirmació dels furs i els privilegis del regne pot explicar que uns mesos després, durant la coronació del rei a Saragossa a mitjan abril de 1286, la ciutat i la resta de viles reials valencianes s'afanyaren a enviar nuncis al monarca pregant, segons explicava aquest mateix:

Quod, iuxta privilegium vobis concessum per dominum inclite recordacionis regem Aragonum, patrem nostrum, et nos apud Valencie, debemus accedere pro Curia celebranda ibidem infra XXX dies post coronacionem nostram¹⁸⁵.

En aquest sentit, sabem, com hem vist anteriorment, que el *Privilegium Magnum* de 1283 havia estat concedit per Pere el Gran a la ciutat de València en presència de l'infant Alfons, qui, a més a més, l'havia acabat de confirmar particularment després de la seua accessió al tron. I precisament un dels capítols d'aquell magne privilegi

¹⁸³ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 76. Tal volta els ciutadans de València van jurar el rei, però no tenim cap constància documental i, de ben segur, la resta de prohoms urbans i cavallers del regne no ho van fer, ja que la convocatòria havia estat anul·lada.

¹⁸⁴ De fet, com veurem més tard, un mes després d'aquella ordre trobem la petició de subsidis feta a les viles reials valencianes per a la defensa del regne, per la qual cosa és realment improbable que poc abans s'hagués demanat un subsidi per la confirmació de privilegis. A més a més, l'ordre parlava únicament del pagament pendent per part dels homes de la capital valenciana, i segurament es trametia a tots els justícies del regne per fer contribuir aquells habitants de la ciutat que es trobaven a altres llocs, de forma similar al manament tramés poc després al veguer de Barcelona i tots els justícies d'Aragó i València d'embargar els béns dels veïns de Lleida perquè aquesta ciutat no pagava el subsidi demanat dos mesos abans; ACA, C, reg. 66, f. 79 (14-V-1286) (GALLOFRÉ, doc. 250).

¹⁸⁵ ACA, C, reg. 66, f. 39v (17-IV-1286), transcrit per S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., doc. VII. La transcripció de Romeu omet part de la construcció *pro Curia celebranda*.

ratificava l'obligació dels successors del monarca de celebrar Corts per tal de jurar els furs valencians en el termini d'un mes des que començassen a regnar. No és estrany, doncs, que les viles reials insistiren ara en el compliment d'aquell deure que havia quedat pendent. En suma, resulta evident que en febrer de 1286 Alfons el Liberal no havia jurat de forma general els furs i els privilegis del regne, com proposà Sylvia Romeu, i segurament tampoc havia rebut llavors el jurament recíproc com a rei dels estaments del regne.

A més a més, cal destacar que si bé el monarca, en convocar els nobles i els síndics de les viles reials en gener de 1286, no esmentava explícitament la celebració d'unes Corts, ara li era reivindicada, tot al·legant els privilegis reials que així ho establien. Per tant, malgrat que a l'inici del regnat de Pere el Gran no coneixem el compliment efectiu d'aquesta disposició, ara, en un context ben diferent, després de les reivindicacions aragonesistes de la Unió al regne de València i de les assemblees de 1283, aquella s'erigia com un mecanisme de compliment del sistema foral valencià –favorable al reialenc– de primer ordre: la sanció en Corts, amb la presència inclosa dels nobles, renovava la validesa dels Furs de València en tot el regne front a les pretensions de la noblesa majoritària d'origen aragonès, que pretenia mantenir-hi l'observança dels Furs d'Aragó¹⁸⁶.

Tot plegat, sembla que la successió de fets durant aquells primers mesos de regnat fou la següent: el rei desembarcà en Dènia el 22 de gener; el 25 de gener convocà els síndics de les viles i els nobles per al jurament reial a València, que havia de tenir lloc el 2 de febrer; el 29 de gener desconvocà el jurament, al·legant *ardua negocia* a Catalunya, que segurament es corresponien amb les tasques de reforçament de la frontera rossellonesa, de les quals parla Zurita¹⁸⁷; entre el 31 de gener i el 4 de febrer sojornà a València, bo i confirmant únicament els privilegis concedits per Pere el Gran; partí cap a Catalunya i, entre el 5 i el 7 de febrer, a Morvedre, rebé una ambaixada de la Unió aragonesa, protestant per haver pres el títol de rei sense haver jurat observar els Furs d'Aragó ni haver estat coronat a Saragossa, contestant el rei que ho faria poc després¹⁸⁸; arribà el 17 de febrer a Barcelona, on tal vegada jurà els Usatges i fou jurat com a senyor i des d'on, l'1 de març, demanà un subsidi general a les viles reials catalanes, valencianes i mallorquines, tot invocant les immenses despeses fetes pro *defensione regni (...) tam in*

¹⁸⁶ ACA, C, reg. 63, f. 34 (25-I-1286), transcrit –amb algunes errades en els noms– per S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., doc. IV. Aquesta majoria aragonesa es palesa, per exemple, en la convocatòria frustrada dels nobles al jurament reial en febrer de 1286 a València. Es convocà a 17 nobles i cavallers, dels quals 11 usaven del fur d'Aragó al regne: Jaime de Xèrica, Jaime Pérez, Pedro Jordán de la Peña, Rodrigo Sánchez de Calatayud, Pedro Ximénez de Montornés, Pedro Zapata de Tous, Sancho Martínez de Gomella, Ximén Pérez de Oriz, García Pérez de Lienda, Amor Dionís i Gabriel Dionís –aquests dos darrers, tot i ser d'origen hongarès, fills del comte Dionís d'Hongria, de la cort de la reina Violant, tenien possessions a l'interior del regne a fur aragonès, segons hem comprovat per referències coetànies de cancelleria–; els nobles d'ascendència catalana, en canvi, en foren només sis: Francesc Carròs de Rebollet, Berenguer Llançol, Arnau de Romaní, Guillem Ramon de Montcada, Berenguer de Bellví i Corrado Lancia –d'origen sicilià.

¹⁸⁷ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 78. Aquell mateix 29 de gener s'aplegà la Unió en Cort a Saragossa, però el rei no sembla estar-ne informat fins a l'enviament d'una ambaixada unionista a Morvedre uns pocs dies després, malgrat que Zurita afirma que convocà les Corts de coronació a Aragó abans d'eixir de València; potser Zurita es refereix a l'eixida del regne o, fins i tot, si n'estigué informat de l'aplec de la Unió, potser aquella va ser una altra raó per desconvocar el seu jurament com a rei al regne de València; cf. *Ibidem*, IV, LXXVI; *Manuscrit unionista*, p. 193-194 (29-I-1286).

¹⁸⁸ *Ibidem*.

*armandis galeis quam in militibus*¹⁸⁹; a mitjan març estigué a la frontera rossellonesa, tornà a Barcelona, convocà les Corts d'Aragó¹⁹⁰ i a començaments d'abril marxà cap a aquell regne, reforçant també la frontera pirinenca pel nord, fins que el 10 d'abril arribà a Saragossa per ser coronat el diumenge 14 i encetar, el sendemà, les subsegüents Corts aragoneses, durant les quals rebé l'ambaixada dels nuncis valencians demanant la seua tornada immediata al regne de València per tal de jurar els furs valencians en Corts¹⁹¹.

I davant la resposta dubitativa del monarca, que els contestà que romandria a Saragossa, tot ajornant la reunió de Corts valencianes fins a la festa de Pentecosta¹⁹² –el 3 de juny de 1286–, les viles reials degueren emprar les contribucions fiscals com a mesura de pressió i probablement es negaren a pagar el subsidi que, com acabem de veure, els havia estat demanat des de Barcelona l'1 de març. Això explicaria que només dos dies després de la contestació, el 19 d'abril, el mateix rei hagués d'ordenar als col·lectors del subsidi del reialenc valencià que no compel·lissen les viles a pagar-lo, ja que havien estat alliberades del seu pagament. Altrament, pel que fa al cas concret de les viles de Catalunya, en les llistes del registres de cancelleria s'afegí una clàusula segons la qual els diners d'aquell subsidi es posarien a compte del bovatge que s'havia de rebre per l'accessió al tron.¹⁹³ Amb tot, no sabem a ciència certa si aquell subsidi substituï plenament el bovatge o si, pel contrari, aquest s'hagué de pagar més tard com a exacció independent, en la qual es deduïa de cada contribuent el que ja havia pagat anteriorment en aquell primer subsidi¹⁹⁴.

Ultra això, cal destacar que, en base a la mostra d'onze viles catalanes de les quals tenim dades per al període 1281-1286, les quantitats demanades baixaven respecte a les dues anteriors peticions realitzades per l'expedició a Sicília, especialment respecte a 1284, el que torna a palesar el gran increment que aquesta havia suposat¹⁹⁵. Finalment, també torna a resultar significatiu que la petició es realitzés exclusivament al reialenc de Catalunya, el regne de València i el de Mallorca, consolidant la tendència a què el rei no exigís noves contribucions als nuclis francs aragonesos des de l'ajuda de 1281 –almenys a l'Alt Aragó– ni incrementés les quantitats de les peïtes, que restaven plenament assignades a les cavalleries nobiliàries. En tot cas, com hem dit, les viles valencianes es degueren negar a pagar el subsidi si el rei no celebrava Corts per tal de jurar els Furs de València, per la qual cosa el subsidi hi quedà momentàniament suspès.

¹⁸⁹ F. CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfòs II», cit., p. 64; ACA, C, reg. 68, f. 33r-43r (1-III-1286). La carta inicial al-legant aquestes raons s'adreçava a Barcelona, i en el cas valencià i mallorquí una anotació assenyalava que les peticions *fuertunt facte iuxta forma Barchinone et Ilerde*. El subsidi de la Ciutat de Mallorca es taxà en 100.000 s.; en el cas d'Eivissa no s'hi indicà la quantitat (f. 42r).

¹⁹⁰ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., docs. 96-97 (28-III-1286).

¹⁹¹ Tant el manuscrit unionista, com Sylvia Romeu, Luis González Antón o Bonifacio Palacios –arreglant les seues dades– indiquen que la coronació va tenir lloc el diumenge de Pasqua, 15 d'abril, però la data correcta d'aquella festa és la de 14 d'abril; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 153-154.

¹⁹² ACA, C, reg. 66, f. 39v (17-IV-1286); cf.: S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 589; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 160, nota 48.

¹⁹³ ACA, C, reg. 68, f. 35v (1-III-1286): *Intentionis nostre est et propositum quod dictam quantitatem pecunie recipiemus vobis in compoto de bovatico [...]. Mandantes per presentes collectori dicti bovatici, quicumque fuerit, quod dictam quantitatem vobis recipiet in compoto de bovatico supradicto*.

¹⁹⁴ Tot i que la tenor del document sembla indicar que una exacció substituïa l'altra, plantegem aquests dubtes perquè encara set mesos després, en novembre de 1286, el rei convocà a eclesiàstics, nobles i ciutadans a Tarragona per tal de decidir *super facto bovatici*. Cf. F. SOLDEVILA, «A propòsit del servei del bovatge», cit.

¹⁹⁵ Les onze viles són Berga, Besalú, Caldes de Montbui, Fontrubí, Cambrils, Cervera, Cubelles, Igualada, Manresa, Pujalt, Terrassa i Vilafranca; les quantitats demanades, una vegada fetes les remissions, van ser de: 59.200 s. en 1281, 83.300 s. en 1284 i 48.700 s. en 1286.

En aquest sentit, les raons per les quals Alfons el Liberal hagué de posposar les Corts valencianes estaven novament relacionades amb la Unió aragonesa. Així, per primera vegada, com va fer notar Bonifacio Palacios, el rei hagué de jurar els Furs del regne d'Aragó immediatament després de l'acte de coronació a Saragossa, *como continuación del juramento del Privilegio General* de 1283, donant peu a una primera simbolització del contractualisme establert entre el rei i el regne¹⁹⁶. A més a més, hi podem afegir que el fet que aquell jurament dels furs aragonesos no entrés en el cerimonial estricte de coronació –pensem– no es deu a la poca tradició de l'acte o a què fos una continuació de les confirmacions forals representades pel Privilegi General –com argumenta Palacios–, sinó segurament a què la coronació ho era de tots els regnes –*la qual Corona et cavallería recibida, fue avido por rey de Aragón, de Mayorca, de Valencia e comde de Barcelona*¹⁹⁷–, mentre que el jurament foral posterior ho era només d'Aragó. D'ací, la insistència de les viles reials valencians a què el rei es traslladés a València per jurar els propis furs del regne, com s'havia establert ja en 1261, però no havia estat acomplert a l'inici del regnat de Pere el Gran, segurament per la relativa tranquil·litat d'aleshores al voltant de la qüestió del fur aragonès. Ara, després dels successos de 1283 que donaven peu a la configuració dels diferents pactismes regnícoles, el jurament dels furs i les constitucions de cada regne esdevenia un element essencial reclamat pels estaments dominants a cadascun d'ells.

Amb tot, malgrat que Alfons el Liberal jurà efectivament els Furs d'Aragó després de ser coronat, les immediates Corts van resultar problemàtiques, ja que la Unió exigí la creació d'un Consell reial i la reorganització de la Casa reial. Davant d'aquelles peticions, el rei abandonà la reunió poc després del seu començament i marxà de Saragossa, segons el manuscrit unionista, *camino en partes de Cathalunyna por desembargar algunos aferes*, una afirmació que González Antón pren per bona, malgrat que l'itinerari reial indica que no isqué d'Aragó. De fet, sembla que Alfons romangué dins de les fronteres del regne, ja que el 30 d'abril s'aprovaren els ordenaments de la Casa reial a Osca i, amb tota seguretat, el 19 de maig el rei era novament a Saragossa, convocant els nobles, precisament, perquè li donassen consell *ratione negotii Castelle*¹⁹⁸. Fos com fos, el rei continuava amb els plans de celebrar les Corts valencianes que havia convocat per a la Pentecosta, a penes dues setmanes després, com palesa el fet que el 20 de maig convoqués per aquella data els prohoms de les viles reials a València, *ratione Curie quam ibi celebraturi sumus*¹⁹⁹; d'igual manera, el 25 de maig ordenava als jurats de Sogorb, en el camí entre Terol i València, que preparassen la cena de presència per al dijous següent, 30 de maig²⁰⁰. Tanmateix, entremig, hagué de prorrogar novament la celebració d'aquelles Corts, ja que el 27 de maig es va celebrar una assemblea amb els nobles aragonesos i els procuradors de les ciutats i viles reials d'Aragó, produint-se *plures divisiones in culpa richorum hominum qui contrarii erant in negociis nostre et terre nostre*. De fet, els presents requeriren al rei que es quedés a Saragossa per deliberar sobre la defensa de Castellnou, a Catalunya, que estava essent atacada per Jaume de Mallorca. I, en conseqüència, el dia següent hagué de pregar als ciutadans de València, *et universis aliis congregatis in dicta civitate ratione*

¹⁹⁶ B. PALACIOS, *La coronación de los reyes de Aragón*, cit., p. 179-181.

¹⁹⁷ *Manuscrit unionista*, p. 195 (16-IV-1286).

¹⁹⁸ Vegeu F. CARRERAS I CANDI, «Ordenanzas para la casa y corte de los reyes de Aragón (siglos XIII y XIV)», *Cultura española*, 2 (1906), p. 327-338; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 102 (19-V-1286).

¹⁹⁹ ACA, C, reg. 66, f. 85v (20-V-1286), transcrit per S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., doc. VIII.

²⁰⁰ ACA, C, reg. 68, f. 18r (25-V-1286) (GALLOFRÉ, doc. 256).

celebracionis Curie, que hoc [la pròrroga] sustineretis pacienter, enviant-los l'escrivà reial Ramon Escorna per informar-los que preparava ampliar les seues gràcies i beneficis –com posteriorment veurem que passà en el cas de la ciutat de València²⁰¹.

Això no obstant, el 2 i el 3 de juny, pressionat pels unionistes –*ad instanciam et requisicionem richis hominum et militum ac aliorum nunc congregatorum in Curia nostra Cesarauguste*–, el rei ordenà als oficials valencians que observaren els Furs d'Aragó a aquells rics homes, cavallers, infançons i altres persones que volguessen tenir-lo al regne de València, com establia el Privilegi General de 1283; a més a més, establí que el Furs de València només ho fossen dels llocs en què *maior pars universitatis ipsius loci elegitur*, amb la qual cosa deixaven de ser generals i no prevaldrien sobre els d'Aragó dins dels límits del territori valencià²⁰². Contràriament, la resta de reclamacions aragoneses quedaren sense resposta, de manera que Alfons el Liberal hagué de partir sense el suport de la Unió cap a la frontera catalana, on havia de fer front a *la gente del rey de Mallorca, que había entrado en el Ampurdán*²⁰³.

Hi romangué a la zona fins a mitjan agost i, en tornar a Barcelona, convocà, primerament, els prohoms de les viles reials valencianes a València per aplegar Cort el dia 15 de setembre²⁰⁴, i, tot seguit, escrigué als de les ciutats i viles d'Aragó per excusar-se d'una nova celebració de Corts aragoneses, prometent-les per a després de les valencianes, *quare per privilegium proprio iuramento vallatum tenemur infra certum tempus post coronacionem nostram in civitate Valencie Curiam celebrare*. A més a més, en aquella mateixa carta, el rei es queixava que, de forma inaudita, *aliqui richi homines Aragonie, nescimus quo zelo inducti, emparaverunt nobis redditos nostros, inhibendo officialibus predictis ne se intromitant de eiusdem*, palesant novament que la qüestió del repartiment de les rendes aragoneses era cabdal en el conflicte unionista²⁰⁵. En aquest sentit, també durant els primers mesos del regnat d'Alfons el Liberal, potser al llarg d'aquesta estada d'agost a Barcelona, es confeccionà un inventari de les rendes *que-l rey en Pere avia a Catalunya en el temps que morí*, el qual informava que:

Les rendes del regne de València valien el temps del rey en Pere CCC LXXIII mil s. Les rendes de Catalunya CCXCVII mil s.b. et LVI mil s.j. ab les vegueries²⁰⁶.

Tanmateix, bona part d'aquelles vora 38.000 ll. que generaven les rendes reials estaven assignades a nobles, cavallers i altres personatges, com indicava per al cas català el mateix inventari. És per això que l'exigència recurrent de tributs directes, com les

²⁰¹ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 103 (28-V-1286). De fet, el mateix dia, el rei havia tramés Ramon Escorna al regne de València amb credencials; ACA, C, reg. 66, f. 98 (28-V-1286) (GALLOFRÉ, doc. 257). Altrament, fins i tot en el privilegi de confirmació dels furs d'Alfons el Liberal, fet en setembre i contingut al llibre de privilegis de la ciutat de València, es feia referència a aquesta qüestió: *nobis existentibus in civitate Cesaraugusta magna et ardua negocia obvenerunt; Aureum Opus*, «Alfonsi primi», II.

²⁰² S. ROMEU, «Los Fueros de Valencia y los Fueros de Aragón: jurisdicción alfonsina», cit., p. 89 i docs. VII-IX (2-3-VI-1286). No es tracta que la posició d'Alfons fos «indecisa», com argumenta Romeu, sinó que així, s'assegurava, d'una banda, l'observança personal dels furs aragonesos al regne de València, i, d'altra banda, la seua l'observança territorial –als territoris dels nobles aragonesos.

²⁰³ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 82.

²⁰⁴ ACA, C, reg. 66, f. 168 (24-25-VIII-1286), transcrit per S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., doc. X.

²⁰⁵ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 105 (25-VIII-1286).

²⁰⁶ ACA, C, Varia, núm. 405 (segon quadern).

quèsties i les redempcions d'exèrcit, eren tan importants per a la monarquia. Altrament, durant la mateixa estada a la capital catalana, també s'hi degué decidir l'expedició de conquesta de Menorca, ja que el mateix dia en què el rei arribà a Barcelona, el 13 d'agost, trobem el primer document en què s'hi parla clarament de la campanya, convocant per al dia de Sant Miquel a Montblanc el germà natural del rei, Jaime Pérez, per tal que l'acompanyés en el viatge que s'havia d'emprendre a l'illa²⁰⁷.

a) Les Corts valencianes de 1286

A començaments de setembre de 1286, Alfons el Liberal partí des de Barcelona a terres valencianes, reiterant a l'alçada de Sant Mateu la petició d'un petit subsidi a algunes ciutats i viles de la Corona, així com als eclesiàstics, per tal de cobrir les despeses d'una ambaixada a Roma, una situació –la de la petició d'ajudes reduïdes per a viatges diplomàtics, a banda dels grans subsidis– que veiem repetir-se al llarg del període estudiat²⁰⁸. Finalment, l'11 de setembre el rei arribà a València, moment fins al qual no convocà la noblesa del regne a les Corts, a penes quatre dies abans de la seua obertura, segons afirma González Antón: *con un excesivo retraso y probablemente consciente*²⁰⁹. Llevant dels possibles magnats d'origen català que podien acompanyar el seguici reial, la majoria aragonesa dels convocats era aclaparadora: cinc catalans –Bernat de Bellvís, Arnau de Mataró, Ponç de Mataró, Berenguer Llançol i Guillem Ramon de Montcada– per 26 aragonesos –Jaime de Xèrica, Jaime Pérez i Pedro Fernández, tots tres de la família reial, Ximén Sánchez d'Oradre, procurador unionista dels cavallers de València, Bernat Guillem d'Entença, Berenguer d'Entença, Guillem d'Anglesola,²¹⁰ Lope Ferrenc de Luna, Sancho de Huerta, Amor Dionís, Pedro de Monteagudo, Pedro Jordán de Peña, Pedro Ximénez de Montornés, Pedro Zapata, Ximén Zapata, Ximén Romeo, Ximén Pérez de Oriz, Alfonso Pérez, Pelegrín de Bolás, Gabriel Sánchez, Alfonso de Morella,

²⁰⁷ Citat per C. PAPPALÀ, *La conquesta de Menorca, el 1287, per Alfons el Liberal*, Barcelona, 1964 (ed. original castellana: 1901), p. 12. Cf. també les convocatòries a nobles aragonesos i viles catalanes citades per: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., docs. 106-107 (27-VIII-1286). Cosme Pappalà interpretà com a referències a l'empresa menorquina documents anteriors, expedits des de maig de 1286, que parlen dels subsidis de Barcelona i Ciutat de Mallorca per a l'armament de galeres, però, com hem vist anteriorment, aquests tractaven segurament dels demanats pel març, de forma genèrica, per armar galeres *pro defensione regni*. A més a més, és més probable que el rei decidís endegar els preparatius de la campanya des de Catalunya –durant l'estiu– que no pas des d'Aragó –en primavera, i, de fet, durant el mes d'agost fou quan el rei convocà l'exèrcit d'algunes viles catalanes i ordenà a Guillem d'Alomar arribar-hi a composicions, *iuxta forma memorialis quod vobis mitimus sigillati sigillo nostro*, per redimir-lo amb petites quantitats (300 s. de Vilafranca, 200 s. de Camarasa i Cubelles, 50 s. de Fontrubí, etc.; ACA, C, reg. 66, f. 184v (27-VIII-1286) i 208v).

²⁰⁸ ACA, C, reg. 68, f. 46-48r (8-IX-1286). Per exemple, es demanaren 3.000 s. a Barcelona i a València, i 2.000 s.j. a Saragossa; al conjunt de l'Església –que no pagava cap subsidi paral·lel–, la xifra abastava aproximadament els 150.000 s. D'altra banda, sabem que els encarregats de negociar aquest subsidi havien estat enviats, amb credencials, a finals de juliol; ACA, C, reg. 68, f. 43v-44r (31-VII-1286) (GALLOFRÉ, doc. 321).

²⁰⁹ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 109 (11-IX-1286). Amb tot, la convocatòria els ordenava –*dicimus et mandamus*– que anassen ràpidament a la Cort.

²¹⁰ Bernat Guillem d'Entença, Berenguer d'Entença i Guillem d'Anglesola actuaven com a aragonesos al regne de València, malgrat les seues possessions i la seua procedència catalana, ja que apareixen reiteradament entre els afers de la Unió i podem suposar que serien propers als defensors de la causa foral aragonesa al regne de València, així com usar dels Furs d'Aragó: cf. L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., «Índice onomástico».

Pedro de Alamán, Jaime de Oblitas, Fernando de Oblitas, Fernando Sánchez de Altura i García Fernández de Quesa²¹¹.

Desconeixem, però, el desenvolupament concret de les sessions de Corts, que van començar efectivament el diumenge 15 de setembre²¹², però van ser abandonades pel rei el 21 de setembre sense acomplir, segons establí el privilegi de 1261 –confirmat en 1271 i en 1283–, l'objectiu prioritari de la convocatòria, ço és, la confirmació i el jurament dels furs del regne de València per part del rei. Per això, els síndics de les viles reials –de València, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Dénia, Ontinyent, Bocairent, Cocentaina, Alcoi, Peníscola amb el terme de Cervera²¹³ i Alpont– segueixen Alfons el Liberal fins a Borriana per tal que confirmés i jurés l'ordenament foral. Així, aquest hagué de publicar un privilegi en què es detallaven les causes per les quals no havien estat convocades les Corts en el termini de trenta dies després de la coronació –pels afers de Saragossa estant–, es confirmava la validesa d'aquella obligació i s'argumentava que el rei havia abandonat l'actual assemblea de València *propter multa negocia et evidencia que ad nos pervenerunt*, sense poder acomplir *dicta negocia* –el jurament foral– *que habebamus expedire racione dictorum privilegiorum in dicta civitate*. Així les coses, a instàncies dels síndics de les viles, Alfons el Liberal procedia a confirmar els furs valencians en aquell mateix privilegi, explicitant, a més a més, que tot i que l'acte tenia lloc a Borriana, continuava essent vàlid el privilegi segons el qual els successors havien de fer-ho a València, en Corts i en el termini del primer mes des de l'arribada a la capital de cada nou monarca²¹⁴. S'observa, doncs, la importància cabdal que, en el context de la lluita contra les pretensions unionistes i de configuració del sistema pactista valencià, prenia la realització del jurament foral en les Corts del regne, amb l'objectiu d'obtenir la legitimitat dels Furs de València de part del monarca i del conjunt d'estaments més enllà del reial, que n'era el principal beneficiat.

Altrament, però, no coneixem les causes certes de l'intent del rei d'abandonar l'assemblea sense realitzar el jurament, tot i que podem aportar alguna llum. En primer lloc, sabem que durant els primers dies de la reunió el rei expedí ordres diverses de tota mena relacionades amb els valencians, com ara la petició de pagaments pendents, la resolució de conflictes interestamentals o la concessió de franqueses al bisbe de València –que sembla estar-hi present²¹⁵. Amb tot, segurament el cinquè dia de celebració de les Corts, el 19 de setembre, el rei rebé una ambaixada de la Unió formada per dos mesnaders i un grup de nuncis de les ciutats i viles aragoneses, com ara Saragossa, Osca i Borja, la qual havia estat comissionada per demanar el compliment del Privilegi General de 1283, la institucionalització d'un Consell reial aragonès permanent, la revocació de les donacions i assignacions fetes per Alfons el Liberal a l'inici del seu regnat i la celebració de Corts a Saragossa, sota l'amenaça de retenir,

²¹¹ ACA, C, reg. 66, f. 193 (11-IX-1286), transcrit –amb discordances entre ells i errades en alguns noms– per L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 109 i J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 49, nota 2. Hem consultat l'original per esclarir els noms dubtosos.

²¹² Així s'explicita en el privilegi de confirmació dels furs de 22 de setembre; *Aureum Opus*, «Alfonsi primi», II.

²¹³ Sylvia Romeu interpretà que Cervera es tractava de la vila de Corbera, però el fet que els seus homes estiguessen representats pels mateixos síndics que els de Peníscola indica clarament que es tractava dels homes de reialenc del terme de Cervera, lloc que era de l'orde de l'Hospital, però llindava amb la vila reial de Peníscola: S. ROMEU, «Les Corts Valencianes. Un dels més antics parlaments d'Europa», a A. Llorenç (coord.), *La Corona d'Aragó. El regne de València en l'expansió mediterrània (1238-1492)*, València, 1991, p. 21-40.

²¹⁴ *Aureum Opus*, «Alfonsi primi», II.

²¹⁵ GALLOFRÉ, docs. 347-360 (17-IX-1286-19-IX-1286).

mentrestant, *todos los dreytos, rendas e exidas que a en el regno*²¹⁶. La resposta del rei a nobles i comunitats urbanes, del mateix 19 de setembre, va ser la convocatòria de Corts aragoneses per a l'11 d'octubre a Osca, informant-los que abans havia de passar per terres catalanes, *propter quandam discordiam quorum richorum hominum Catahalonie*²¹⁷. Paral·lelament –aquell mateix dia– endarreriria fins al 24 d'octubre la convocatòria dels exèrcits que havien de concentrar-se a Montblanc per a la conquesta de Menorca²¹⁸.

Dos dies després, el 21 de setembre, el rei signava documents a València, però ja el dia 22 ho feia a Borriana, el mateix lloc on els síndics ciutadans el seguien per requerir-li el jurament dels Furs. Per tant, què havia passat per tal que Alfons es decidís a abandonar la capital sense jurar l'ordenament foral? La pregunta, segurament, troba resposta en el fet que la negociació fiscal amb el reialenc havia tingut lloc entremid i, en conseqüència, el monarca havia aconseguit allò que desitjava inicialment. En aquest sentit, el 20 de setembre, immediatament després de rebre l'ambaixada unionista, les ordres reials es multiplicaren a bastament, concernint essencialment qüestions econòmiques: privilegis d'exempció lleuda, peatge i altres drets de trànsit comercial a les viles del reialenc, nombroses assignacions sobre les rendes per eixugar els deutes reials contrets al regne, i una cabdal franquesa perpètua de quèstia a València –la primera de les grans ciutats catalanovalencianes²¹⁹– i de servei d'host i cavalcada fora del regne, així com de la seua redempció, a canvi de la condonació d'un deute del rei amb la ciutat, del qual desconeixem la quantitat²²⁰. En correspondència a totes aquelles llibertats, el dia següent, encara des de la capital, Alfons el Liberal demanava subsidis a totes les viles reials, incloent la mateixa capital, la qual havia de pagar, doncs, una quantitat addicional al deute cancel·lat. I cal fer notar que, precisament excepte València –que pagava la meitat, 50.000 s. en compte de 100.000 s.–, les sumes requerides a la resta de viles eren exactament les mateixes que les del subsidi ordenat en març de 1286, el qual, com hem vist, s'havien negat a pagar fins a la celebració de Corts²²¹. En total es demanaven 207.000 s. de 21 llocs, dels quals es remeté un 26,1%,

²¹⁶ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 168-171; *Manuscrit unionista*, p. 205-210 (24-VI-1286); L. González Antón interpreta que l'ambaixada dels mesnaders, ordenada per la Unió el 23 d'agost obtingué la resposta reial que abans hem vist, de 25 d'agost, segons la qual Alfons el Liberal celebraria Corts aragoneses després de les valencianes, però el manuscrit unionista és clar: els mesnaders s'havien de reunir amb els procuradors de les viles a Lleida el 15 de setembre; en arribar allí, saberen que el rei era València i partiren cap ací, arribant-hi segurament el mateix 19 de setembre en què el rei trametia resposta. Per a la procedència dels nuncis urbans, vegeu l'índex onomàstic de González Antón.

²¹⁷ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., docs. 111-112 (19-IX-1286). A més a més, el dia següent envià Pedro Martínez de Artasona amb credencials davant de determinats nobles i ciutats, segurament, com afirma González Antón, per calmar els ànims.

²¹⁸ C. PARPAL, *La conquesta de Menorca...*, cit., p. 13.

²¹⁹ Cal destacar, però, que a penes sis mesos abans, Alfons el Liberal havia concedit a Girona –durant la seua estada a la frontera amb el Rosselló– una exempció de quèstia i de servei d'host fora del bisbat de Girona per vint anys, com a compensació pels danys soferts per la ciutat en la guerra contra els francesos, que finalment es convertí en contínua, en ser prorrogada 12 anys en 1294 i declarada perpètua en 1315 a canvi de 40.000 s.; cf. J. BOADAS i L.E. CASELLAS (dirs.), *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*, cit., vol. 1, docs. 71 (19-III-1286), 93 (25-V-1294) i 165-166 (25-27-V-1315).

²²⁰ *Aureum Opus*, «Alfonsi primi», I (20-IX-1286). En concret, pel que fa al servei militar, València només hauria de donar-lo en cas que el rei dirigís l'exèrcit personalment dins dels límits del regne o contra les fronteres castellana i murciana, així com també en cas que un monarca forani envaís les terres del rei al capdavant d'un exèrcit.

²²¹ ACA, C, reg. 68, f. 49v (21-IX-1286); s'al·legaven genèricament les dificultats i opressions que havia patit el rei a l'inici del seu regnat –fent referència, segurament, a la Unió– i els urgents negocis en què estava implicat el rei –probablement, Menorca. En el cas de les viles aragoneses de l'interior, Alpont, Ademús i Castellfabib, la suma demanada en març de 1286 havia estat superior, però apareixia ratllada;

deixant-los en 153.000 s., amb una tercera part, per tant, pagada per la ciutat de València²²².

Així les coses, el rei decidí partir cap a terres catalanes, sojornant a Borriana el 22 de setembre i arribant a Cambrils, si més no, el dia 25. Per tant, com havia al·legat als enviats unionistes, sembla que, efectivament, Alfons el Liberal havia de solucionar certes discòrdies amb alguns nobles de Catalunya –potser al voltant del bovatge–, els quals, segons hem vist, havien estat convocats a Montblanc per a l'empresa menorquina. Per això, primer es desplaçà a Cambrils, al costat del port de Salou del qual havia d'eixir la flota, i després a Prades, per passar posteriorment a Cervera i Cardona, on era el dia 30, i a Lleida a començaments d'octubre, camí d'Osca, on s'havien convocat Corts aragoneses per al dia 11²²³. Fet i fet, sembla que els problemes urgents fora del regne de València eren reals i estaven relacionats amb Catalunya més que no pas amb Aragó, ja que la convocatòria als estaments aragonesos per a l'octubre donava cert marge de temps; no obstant això, el rei decidí marxar de València un cop aprovada l'ajuda monetària, sense jurar els furs, segurament per tractar d'evitar problemes amb els unionistes, que exigien el compliment dels privilegis de 1283, i, per tant, l'observança del fur aragonès al regne valencià. Tanmateix, la ciutat de València i la resta de viles reials no donaren per conclosa la negociació fiscal: si havien aprovat l'ajuda, calia confirmar la validesa universal dels furs valencians dins del regne, per la qual cosa seguiren Alfons el Liberal a Borriana i, tal vegada, l'amenaçaren amb la cancel·lació del subsidi, com ja havien fet anteriorment pel mes de març, o el pressionaren d'altres maneres.

En conseqüència, el rei hagué de procedir al jurament de l'ordenament foral valencià el 22 de setembre a Borriana, deixant clar, alhora, que, malgrat que es realitzava fora de la ciutat de València com establia el privilegi reial, aquest continuava tenint validesa. I no només això, sinó que, a més a més, Alfons el Liberal hagué de donar un altre privilegi que ordenava al procurador del regne –aleshores el senyor aragonès Pedro Fernández, oncle del rei– i als altres oficials de justícia que no s'entremeteren, *contra forum Valencie*, en les causes civils i criminals jutjades pels justícies del regne i les altres viles de reialenc²²⁴. Ultra això, novament, com ja havia passat en 1284 amb Pere el Gran, el rei autoritzava a *facere unitatem cum iuramento* entre els homes de les viles del regne, *dum tamen iuramentum predictum sive unitas fiat et stet in honorem et utilitatem nostris et conservacionem nostre regalium et iurium nostrorum*²²⁵. Les hostilitats entre els aragonesos i les viles reials valencianes tornaven a albirar-se en el futur més immediat.

Tot plegat, doncs, en aquestes Corts de setembre de 1286 tornem a assistir a un significat episodi de negociació entre l'estament dominant al regne de València –el

d'altra banda, en setembre apareixia com a novetat la vila de Sogorb, sobre la qual s'anotava que, malgrat haver estat concedida al germà natural del rei Jaime Pérez, s'hi havien de cobrar 10.000 s., 5.000 s. pel subsidi i 5.000 s. pel privilegi de no separar-la mai de la Corona.

²²² Vegeu la Taula 3 del tom II.

²²³ Cf.: F. CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfòs II», cit., p. 66; C. PAPPALÀ, *La conquesta de Menorca...*, cit., p. 13.

²²⁴ *Aureum Opus*, «Alfonsi primi», III (22-IX-1286). Per afegiment, encara aquell dia s'aprovaren altres gràcies i privilegis en favor dels prohoms de les ciutats, com ara, per exemple, que les exaccions reials de Morvedre fossen pagades per tots els posseïdors del terme; cf. GALLOFRÉ, docs. 447-454 (22-IX-1286).

²²⁵ Es tracta de l'altre privilegi de la Unió valenciana, ordenat fer desaparèixer per Pere el Cerimoniós en 1349, però que va ser exhumat de l'arxiu de la catedral valenciana per Josep Martínez Aloy i del qual també es pot trobar la còpia a la cancelleria reial. El privilegi, a més a més, els permetia ponere *cathenas per carrarias dicte civitatis et locorum*, segons diu aquest mateix autor, per evitar les escomeses dels homes a cavall: ACA, C, reg. 64, f. 122v (22-IX-1286) (GALLOFRÉ, doc. 448).

reial, amb la capital al front– i la monarquia, en el context dels anys de configuració de les primeres bases del pactisme durant les dues darreres dècades del segle XIII. En cadascun d'aquests episodis veiem que la concessió d'ajudes monetàries i una determinada concepció de les assemblees parlamentàries per part dels estaments de cada regne apareixen com a elements destacats. En aquest sentit, per al reialenc valencià les Corts constituïen, sobretot, una garantia de compliment dels Furs de València com a ordenament jurídic universal del regne, ja que els reis les havien de convocar al començament de cada regnat per confirmar-ne la seua validesa, a banda, que durant la seua celebració es poguessen obtenir importants privilegis, com els que s'aconseguien en 1286, de moment favorables en exclusiva als prohoms de les viles.

b) Les hostilitats valencianoaragoneses i la conquesta de Menorca

A pesar de les disposicions donades per Alfons el Liberal en el territori valencià, favorables als furs del regne, prompte en dictaria de contràries, tan bon punt arribà a l'Aragó. En primer lloc, com ja hem explicat, el rei es dirigí cap a Osca, on havia convocat Corts per a l'11 d'octubre, passant abans per territori català per tal de solucionar certes qüestions, que probablement tenien a veure amb el bovatge demanat per a la conquesta de l'illa de Menorca²²⁶. Amb tot, els membres de la Unió abandonaren l'assemblea aragonesa, retirant-se al lloc de Huerto, al qual el rei els seguí, interessat a emprendre ràpidament l'empresa balear. Així, encara des d'Osca el 18 d'octubre, endarrerí la convocatòria d'exèrcit a Salou per al darrer dia del mes, i, ja a Huerto, entre els dies 21 i 23, concedí als unionistes dues de les coses que demanaven: una junta per decidir sobre les donacions fetes a l'inici del regnat i la vigència dels furs aragonesos al territori valencià. D'aquesta forma, escrigué, d'una banda, al procurador del regne de València per tal de comunicar-li que jutgés a fur d'Aragó aquells que així ho volguessen segons el Privilegi General de 1283, i, d'una altra banda, als justícies, batlles, escrivans i altres oficials reials, obligant-los a jurar l'observança del fur aragonès al començament del seu exercici, sota pena corporal i patrimonial, a la qual s'afegia l'amenaça d'una carta de desafiament enviada per la Unió a aquells oficials²²⁷.

Així doncs, amb aquesta decisió momentània el rei pogué partir cap a Catalunya per tal de dirigir l'expedició adreçada a foragitar els musulmans de Menorca, la qual partí del port de Salou el 22 de novembre de 1286, fent escala durant mes i mig a l'illa de Mallorca. Ací, els prohoms i el consell de València enviaren un dels seus jurats i dos nuncis per exposar davant el rei –*super facto fororum*– les seues queixes per les darreres concessions donades als senyors aragonesos i el desafiament d'aquests, tot invocant l'antiguitat dels Furs de València: *a XL annis citra asseritis vos fuisse facere iusticie complementum*²²⁸. En resposta, davant la possibilitat de *discordiam et guerram* que aquells anunciaven, Alfons el Liberal acabà alçant –el 5 de desembre– l'obligació dels

²²⁶ Sembla com si, per evitar els problemes de Pere el Gran amb la recaptació del bovatge en els senyories militars i eclesiàstics, Alfons el Liberal hagués associat aquest impost a una empresa militar. En aquest sentit, com hem vist anteriorment, el subsidi demanat en març de 1286 a les viles catalanes s'havia de posar a compte del bovatge. A més a més, a banda dels documents estudiats per F. SOLDEVILA sobre el bovatge («A propòsit del servei del bovatge», cit.), hem trobat alguns altres dispersos –pendents d'anàlisi– a: ACA, C, reg. 66, f. 86r i 191v; 82, f. 129v.

²²⁷ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 173-175.

²²⁸ ACA, C, reg. 70, f. 26r (5-XII-1286).

oficials reials valencians de jurar l'observança del fur d'Aragó i, d'una altra banda, estatuí que, en endavant, tots els procuradors del regne, *ante initium administrationis sue*, jurassen observar els Furs de València en la ciutat i tot el regne. I encara tres dies després escrigué al procurador i la resta d'oficials reials per tal que defensaren, *in iure*, els prohoms de reialenc i no permeteren que ningú els perjudiqués anant contra els seus furs o privilegis. Fet i fet, la importància d'aquesta darrera missiva i de les altres dues ordres esmentades era tal que passaren al cos de privilegis de la ciutat de València, puix, no debades, tornaven a revocar les concessions fetes als unionistes aragonesos²²⁹.

Tanmateix, la resposta d'aquests no es féu esperar i, a penes sis dies després, decidiren en assemblea convocar els seus exèrcits a Terol el 25 de gener de 1287 per tal de:

Hir a destruyr en las personas e en todos los bienes a todos los justicias, baylles, escrivanos e a los otros oficiales en la ciudad e en el regno de Valencia por el senyor rey establidos, ço es, aquellos que non quieren observar ni observarien las cartas e los mandamientos feytos por el dito senyor rey a observación del fuero de Aragón en el regno de Valencia²³⁰.

I, efectivament, *feren muytas tales e danyos en las huertas e en la ciudad de Valencia e de la villa de Murbiedro*, uns actes que necessàriament hagueren de tenir lloc entre finals de gener i principis de març de 1287, ja que els unionistes, en assabentar-se que el rei havia tornat a Barcelona –el 7 de març– després de prendre Menorca, decidiren canviar d'estratègia:

Acordaron que mellor cosa era constrenyer al senyor rey prendándole el servicio o las rendas ho en otras maneras porque se observase el fuero de Aragón en el regno de Valencia, según las ditas cartas e mandamientos suyos, que no destruyr el regno²³¹.

No obstant això, encara es repetiren els atacs durant l'abril, atès que a començaments d'aquell mes el rei hagué d'escriure als consells de Saragossa, Osca, Barbastro, Tarassona, Calataiud, Daroca i Terol, per convèncer-los que no atacassen el regne de València, tal i com estaven preparant amb la treta del *vexillum sive senyeram* de les respectives hosts urbanes. Al mateix temps, els informava que després de Pasqua –el 6 d'abril– es dirigiria al territori aragonès per tractar sobre aquelles discòrdies. Amb tot, segurament les escomeses s'acabaren produint, ja que Alfons el Liberal hagué de desplaçar-se primer a València per demanar des d'allí mateix als nobles i els consells unionistes que no les tornaren a repetir²³². De fet, el rei aconseguí una treva d'un mes i pogué aprofitar l'estada al regne valencià, entre el 21 d'abril i el 14 de maig, per a disposar sobre un bon grapat de qüestions –com es pot comprovar en el catàleg

²²⁹ *Aureum Opus*, «Alfonsi primi», IV-VI (5 i 8-XII-1286). També es troba còpia dels registres de cancelleria: ACA, C, reg. 70, f. 26. De fet, només un altre privilegi –sobre la permanència de Llúria en la Corona– hi fou incorporat durant la resta de regnat d'Alfons el Liberal.

²³⁰ *Manuscrit unionista*, p. 215 (14-XII-1286).

²³¹ *Ibidem*, p. 216 (14-XII-1286).

²³² L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., docs. 128 (1-IV-1287), 129 (3-IV-1287), 130 (26-IV-1287) i 131 (27-IV-1287); el document 132, que L. González Antón data a Osca a començaments de maig de 1287 correspon a l'any anterior, 1286; en aquells moments el rei era a València. Cf.: GALLOFRÉ, docs. 700-770; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 179 (errada).

documental de Gallofré Guinovart– entre les quals hi havia: la franquesa perpètua de servei militar i la seua redempció fora del regne a la vila de Xàtiva, el reforçament de la colonització de les viles del sud –com Castalla i Biar– amb la cancel·lació dels censos sobre la terra, l’organització de les dues galeres que s’armaven a la platja de València, o les ordres relatives a la construcció i reparació de les muralles de Dénia i Alcoi²³³.

Així, conquerida Menorca per part del rei i atacada València per part de la Unió, s’iniciava una altra fase en el regnat d’Alfons el Liberal, fins a les Corts de Montsó de 1289, caracteritzada, d’una banda, per les hostilitats entre la Unió i el monarca, i, d’una altra banda, pels successius atacs francesos a la frontera catalana i els fracassos diplomàtics per aconseguir una pau internacional al voltant de la qüestió siciliana. L’etapa que finalitzava, com hem vist, havia estat marcada a Catalunya per la defensa de les fronteres i l’armament de galeres –amb subsidis del reialenc– durant la primera meitat de 1286, així com per la conquesta de Menorca i la qüestió del bovatge durant la segona meitat d’aquell any i els primers mesos de 1287. En canvi, a Aragó i el regne de València, l’etapa estigué singularitzada pels conflictes entre la Unió aragonesa i el reialenc valencià, que tractaren de fer prevaler els seus objectius respectius; en el cas valencià, alguns dels mecanismes emprats per aconseguir-ho foren la negociació fiscal, plasmada en la concessió de subsidis, i la utilització de les Corts com a instrument de defensa dels furs i privilegis propis, com hem constatat a través de la negociació politicofiscal de l’assemblea de setembre de 1286, la qual, a més a més, comportà una important franquesa perpètua de quèstia per a la ciutat de València.

²³³ GALLOFRÉ, docs. 672-770 (21-IV-14-V-1287).

3.2.2. La guerra contra la Unió aragonesa i la defensa de la Corona

La segona fase que hem delimitat en el regnat d'Alfons el Liberal, entre la primavera de 1287 i l'estiu de 1289, començà amb una guerra directa del monarca amb els unionistes, per a la qual, a més a més, el rei demanà l'únic subsidi general a Catalunya, al regne de València i també a una part de les viles aragoneses que hem documentat durant el seu regnat. Com afirmà González Antón, no hi hagué treva des de l'entrada d'Alfons al regne d'Aragó en maig de 1287 fins a l'aprovació del Privilegi de la Unió pel desembre d'aquell mateix any²³⁴. Abans de començar les hostilitats, però, el rei tractà d'atraure's o mantenir la fidelitat dels principals rics homes aragonesos a través de la promesa o l'assignació efectiva d'un bon nombre de cavalleries entre finals de maig i començaments de juny de 1287, les quals, novament, es fornien bàsicament de la *pecha* de les viles, mitjançant la fixació de quantitats anuals a pagar als nobles en qüestió²³⁵. Amb tot, el 29 de maig, els unionistes enviaren una ambaixada al monarca, reclamant que reunís Corts per tal de prendre consell sobre les projectades negociacions amb Eduard I d'Anglaterra a Auloron al voltant de la pau de Sicília²³⁶. L'assemblea fou finalment celebrada el 10 de juny a Alagón, bo i tornant-se a presentar les reclamacions de la Unió sobre una sèrie de greuges concrets i, de forma general, sobre la conformació d'un Consell reial aragonès i la qüestió del fur d'Aragó al regne de València, incloent la compensació dels atacs que també els valencians havien realitzat contra els aragonesos. A més a més, s'hi demanà un punt nou: la taxació de les exaccions de les viles peiteres per tal d'esclarir el capítol del Privilegi General de 1283 d'acord amb el qual els rics homes havien de rebre les cavalleries amb les pagues de Sant Miquel, quedant el pagament de la resta d'exaccions vilatanes conforme a les quantitats que es donaven a la mort de Jaume I.

Segons s'hi al·legava, aquella disposició de 1283 degué motivar contínues reclamacions dels consells vilatans contra els oficials reials, invocant els antics pagaments de finals del regnat jaumí per tal d'evitar que s'incrementassen les quantitats demanades:

Que aquella cláusula que hi es en el Privileio General, la qual comienza *salvis tamen nobis et nostris peytis, çeniis, cavalleriis, et cetera*, que sea agora declarada por el senyor rey e por la Cort de la Unidat en la qual manera deve seer entendida, per tal que los villeros sepan e seyan çiertos de aquello que al senyor rey deven dar en quiscún anno, e no ayan todo el dia a quereyllarse del senyor rey ni de sus oficiales por esta raçón²³⁷.

Sembla, doncs, que la Unió demanava una fixació oficial de les quantitats pagades, la qual, de fet, ja havia tingut lloc en algunes viles a través de certs atributaments generals de Pere el Gran, com hem vist anteriorment. Tanmateix, la resposta d'Alfons el Liberal, fou genèrica, remetent indeterminadament a la mateixa tenor del capítol: *Responde el senyor rey que es presto de cumplir el Privileio e de usar feito de las cenas, peytas, cavallerias, segunt que el rey don Jayme end usava en su fin*. De fet, el rei contestà

²³⁴ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 179.

²³⁵ *Ibidem*, docs. 135 (29-V-1287), 136-137 (31-V-1287), 138 (1-VI-1287) i 139-140 (4-VI-1287).

²³⁶ Per a aquest viatge diplomàtic també el rei demanà un petit subsidi, com hem vist anteriorment per a una ambaixada a Roma, en aquest cas a algunes viles d'Aragó i al regne de Mallorca: ACA, C, reg. 68, 51r-54r (VI-1287).

²³⁷ *Manuscrit unionista*, p. 226, (10-VI-1287).

afirmativament –al temps que vagament– a totes les peticions presentades per la Unió, abandonant l’assemblea i enviant-hi ràpidament Rodrigo Ximénez de Luna per tal d’apaivagar la seua indignació, en presentar-se com a mitjancer per tal que li exposaren, de nou, les seues reclamacions. En aquest sentit, els presents en les Corts, entre els quals, amb tota probabilitat, hi havia almenys els procuradors de Saragossa, Jaca, Barbastre, Tarassona, Terol, Pertusa, Montsó, Alcanyís, Tamarit i Alfajarín²³⁸, van ser encara més inequívocs al voltant de la fixació de les exaccions:

Al capítol de los villeros en feito de aquella cláusula que comença *Salvis tamen nobis et nostris peytas, cavalleriis, et cetera*, que hi sia feyta declaración cierta ho taxación covinent a connexença de la Cort de aquello que dar devrán en quiscú anno²³⁹.

En endavant no tornem a trobar aquella reivindicació en els escrits de la Unió, el que segurament concorda, d’una banda, amb la progressiva retirada del suport vilatà, i, d’una altra banda, amb el fet que la llarga revolta aragonesa serví efectivament, com hem explicat en el primer capítol, per a fixar de forma generalitzada la quantitat de *pecha* pagada en cada vila i reduir considerablement –si més no, en comparació amb Catalunya i el regne de València– la petició de subsidis ocasionals per part de la monarquia.

En qualsevol cas, tornant als fets de 1287, sabem que, en regressar d’Auloron, al llarg del mes d’agost, Alfons el Liberal es decidí a desencadenar la guerra contra els rebels aragonesos, fent penjar 12 prohoms de Tarassona i convocant les hosts dels seus aliats el dia 24. A penes deu dies més tard la guerra entre valencians i aragonesos es reprenia, si més no, a la frontera, puix el Consell de Morella rebé l’ordre reial d’atacar els ramats saragossans que pasturaven a la zona *ratione guerre que tunc erat inter dominum regem et homines Cesarauguste*. Així, segons declaraven aquests darrers en un procés judicial que encara es continuava a l’alçada de 1300, els morellans, *campanas repicadas e anafil, sallieron conselalment a prender e barreyar el ganado de Saragoça*, bo i prenent fins a 15.000 caps de bestiar menut i 160 de gros²⁴⁰.

Poc després, el 25 d’octubre, feia petició de subsidis a les viles de reialenc de Catalunya i el regne de València per tal d’ajudar-lo en el càstig de la *insurgencia* dels nobles aragonesos, així com també a algunes d’Aragó²⁴¹. Pel que fa als subsidis catalans, segons la mostra que hem seleccionat, es mantingueren en unes quantitats semblants als anteriors de 1286, tot i que, en aquest cas, la important vila de Cervera no hi apareix, potser perquè se li demanà la seua participació militar, en compte de monetària. Quant als valencians, en canvi, que, malgrat que les peticions inicials eren semblants a les de setembre de 1286 (222.000 s. llavors per 201.500 s. ara), els diners finalment exigits es reduïren de forma considerable a través de les franqueses i remissions, en més del 60%

²³⁸ Si més no, tres dies abans de la Cort d’Alagón, els procuradors d’aquestes ciutats i viles feren lliurament mutu d’ostatges amb els nobles i mesnaders unionistes per tal d’afermar la defensa del Privilegi General; *Manuscrit unionista*, p. 222 (7-VII-1287).

²³⁹ *Manuscrit unionista*, p. 233 (14-VII-1287).

²⁴⁰ Vegeu la transcripció d’aquest procés, finalment sentenciat en favors dels morellans, que foren absolts, a: E. GUINOT, *Pergamins, processos i cartes reials. Documentació dispersa valenciana del segle XIII*, València, 2010, doc. 184 (21-XI-1300).

²⁴¹ Foren Calataiud, Daroca, Terol, Zuera, Sariñena i Alagón. En el cas de les tres primeres ciutats s’anotava que inicialment els diners foren demanats en concepte de *pecha*, però posteriorment com a *pedido sive subsidio*, palesant la clara diferenciació entre els subsidis i les peites aragoneses, tendents, com hem vist, a la fixació anual i l’assignació nobiliària; ACA, C, reg. 68, f. 54v-61v (25-X-1287).

(de 153.000 s. a 60.183 s. 6 d). En aquest sentit, cal destacar que més d'una tercera part d'aquella quantitat inicial eren els 60.000 s. de la ciutat de València, que ara feia ús de la franquesa perpètua obtinguda l'any anterior, aconseguint que la petició, feta *deprecationum* a través d'un comissionat especial, fos finalment cancel·lada. A més a més, pel que fa a la resta de viles també les remissions foren importants, de l'ordre d'un 40% (de 103.000 s. a 60.183 s. 6 d.), el que tal vegada s'explica per la pròpia implicació del reialenc valencià en les guerres antiunionistes²⁴². Finalment, podem ressaltar que la documentació palesa el fet que, tot i que aquelles exaccions es demanaven de forma genèrica com a *subsidia* o *auxilia*, eren, de fet, les quèsties o peites recaptades localment a les viles valencianes, les quals, per tant, depenien totalment de peticions circumstancials –però gairebé anuals–, en funció dels determinats projectes monàrquics²⁴³.

Amb tot, els exèrcits reials teòricament finançats per aquests subsidis, que marxaren sobre Saragossa prenent i cremant alguns castells i llocs, no aconseguiren derrotar la Unió, allargant-se l'estat de guerra civil a l'Aragó durant tot l'any 1287, fins que pel desembre s'aconseguí el cessament de les hostilitats amb l'acceptació per part d'Alfons el Liberal dels Privilegis de la Unió²⁴⁴. Aquests sancionaven les principals reivindicacions dels unionistes –un Consell reial nomenat per les Corts aragoneses, la celebració d'aquestes una vegada a l'any i la validesa del fur d'Aragó al regne de València–, a més de donar-los garanties per a la pau, com ara immunitats judicials, compensacions econòmiques i importants castells en ostatge, així com també la cessió de la principal arma política que el monarca tenia en les seues manes per a la qüestió siciliana: el príncep de Salern, fill del comte d'Anjou, que havia estat pres a la batalla del golf de Nàpols de 1284. D'aquesta forma, finit l'estat permanent de guerra a l'interior dels seus regnes, el rei encarà el següent any i mig de regnat, fins a la tardor de 1289, amb els conflictes internacionals com a preocupació primordial, per un cantó, refusant els atacs de Jaume II de Mallorca amb exèrcits francesos per la frontera nord de Catalunya, i, per un altre cantó, enfrontant-se amb Sanç IV de Castella, tot suportant un dels infants de la Cerda, pretendent al tron castellà.

Així, els primer mesos de 1288, fins a mitjan maig, Alfons el Liberal estigué preminentment a terres aragoneses, bo i disposant les mesures relacionades amb l'aplicació dels Privilegis de la Unió, com ara la devolució de béns embargats, la revocació de donacions, el lliurament del príncep de Salern i dels castells acordats en ostatge o el pagament de les compensacions corresponents²⁴⁵. Respecte d'això, és interessant destacar que bona part dels subsidis o quèsties que havien estat demanats a les viles valencianes en 1287, precisament en motiu de la revolta aragonesa, foren destinats, al capdavall, al pagament de les indemnitzacions de dos nobles unionistes amb possessions al regne de València, Amor i Gabriel Dionís, als quals s'assignaren un

²⁴² Vegeu la Taula 3 del tom II.

²⁴³ Així, per exemple, en novembre de 1287 es comunicava al canvista Pere de Muntanyana que hauria de tractar amb Pere Marqués sobre les quantitats col·lectades pels porters *de omnibus peytis* dels llocs del regne de València, que ell havia de rebre. Per la mateixa data, s'ordenava al justícia i als jurats de Borriana que exigiren a tots els posseïdors de propietats de reialenc la seua part corresponent en els 4.000 s. que, efectivament, s'havien demanat *pro questia*, però poc després en una altra ordre el nom donat a l'exacció era el de *peyta*, mostrant la intercanviabilitat dels noms. Finalment, es manava al col·lector de la *questia* de Xàtiva que rebés també la dels homes de Montaverner; ACA, C, reg. 71, f. 99r (21-XI-1287) (GALLOFRÉ, doc. 928); 74, f. 22r (21-XI-1287) (GALLOFRÉ, doc. 938); 74, f. 44v (22-XII-1287) (GALLOFRÉ, doc. 980) i 71, f. 105 (5-XII-1287) (GALLOFRÉ, doc. 963).

²⁴⁴ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 197-200.

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 201 i s.

mínim d'un 47% del total a recaptar, un percentatge que fins i tot és possible que arribés al 80%²⁴⁶.

Altrament, entre el 22 de febrer i mitjan març, el rei es desplaçà a Barcelona, tot i que en desconeixem exactament les seues activitats a terres catalanes. Sabem, però, que llavors hi va ser aprovada l'extensió d'una cisa, que fins aquell moment es cobrava exclusivament a Barcelona per a la construcció de les muralles, a tot el reialenc i la jurisdicció eclesiàstica durant tres anys a partir de Pentecosta, el 17 de maig de 1288. Ara, la nova imposició seria destinada *–pro deffensione terre nostre–* a l'armament d'un mínim de vint galeres anuals per a la guerra contra el rei de França, que si arribava a la seua fi comportaria la cancel·lació de la cisa. Amb tot, els llocs dels nobles i cavallers hi quedaven fora, ja que es comprometien a fer les seues pròpies quèsties pel mateix motiu²⁴⁷. Ignorem, però, els productes gravats i les tarifes imposades, ja que els capítols que s'han conservat únicament fan referència genèrica al privilegi que fins llavors ordenava la cisa de Barcelona.

En relació amb això, caldria analitzar amb deteniment dos documents de 1286 i 1287 – creiem que inèdits– a través dels quals Alfons el Liberal donà ordres sobre una cisa que Jaume II de Mallorca havia establert als seus territoris, tot i que, pel que sembla, aquesta gravaria productes d'importació i exportació més que no pas de primera necessitat, que serien segurament els carregats en el cas dels mercats locals catalans. Així, d'un costat, sabem que durant la celebració de les Corts valencianes de setembre de 1286, el rei concedí una llicència mercantil al canvista Bernat Planell –que hem vist actuar reiteradament al regne de València amb la monarquia– sempre i quan no pagués la cisa *noviter impositam* en les terres de l'oncle del rei²⁴⁸. D'un altre costat, també coneixem l'existència d'un pregó, que encara resta pendent d'anàlisi, feta per Alfons el Liberal a data de 8 d'abril de 1287 sobre la cisa que Jaume de Mallorca havia establert en els seus dominis *contra Déu e dret e justícia, en perjudici de la terra del senyor rei d'Aragó*²⁴⁹.

²⁴⁶ Sabem que s'assignaren a Gabriel Dionís 3.804 s. de la quèstia d'Alzira de la quantitat que el rei havia de pagar-li *occasione guerre preterita*, mentre que el seu germà, Amor Dionís, rebé tres assignacions del conjunt de quèsties del regne de València, dues de 10.000 s. i una altra de 24.500 s., tot i que no sabem si eren efectives per separat o la darrera incloïa les dues primeres. Tot plegat, reberen un mínim de 28.304 s. o un màxim de 48.304 s. del total de 60.183 s. 6 d. que anteriorment hem vist que es demanà en aquella petició: ACA, C, reg. 76, f. 16r (9-II-1288) (GALLOFRÉ, doc. 1056); f. 17r (9-II-1288) (GALLOFRÉ, doc. 1059); f. 27v (11-II-1288) (GALLOFRÉ, doc. 1097); f. 32r (GALLOFRÉ, doc. 1117).

²⁴⁷ Sobre aquesta cisa, vegeu: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. I (8-III-1288); M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya*, cit., p. 55-56. Pel que fa a les quèsties senyorials, una ordre de març de 1289 ordenava els col·lectors transferir-les a Ramon d'Anglesola, el prebost de Solsona i el notari reial Pere Marqués: ACA, C, reg. 78, f. 47v (3-III-1289).

²⁴⁸ ACA, C, reg. 64, 113r (17-IX-1286): *Iusticie Valencie vel eius locum tenentium, noveritis nos de gracia concessisse Bernardo de Planello, campsori Valencie, quod per se vel eius mancipia portet ac portari faciat in terram atque dominacionem dompni Iacobi, avunculi nostri, ac etiam quorumcumque aliorum voluit merces, scilicet, granam, sericum, ceram et cordovanum, ac omne senus, pellium, argentum, vinum, papirum, flaciatas, cimonum, anisum sive batafaluum, crocum et cordas de sparto, dum tamen ipse in posse nostro assecuret idonee, quod de predictis mercibus nullam det cisam noviter impositam in terra avunculi nostri vel aliorum. Quare vobis dicimus et mandamus quatenus, recepto ab eo idoneo assecuramento, quod dicta cisa noviter imposita minime detur per eum ac eius mancipia, permitatis ipsum et eius mancipia extrahere dictas merces de civitate et regno Valencie et portare ad loca predicta. Nos enim per presentes mandamus universis et aliis officialibus nostris ad quos presentes pervenerint quod contra hanc nostram concessionem sive gratiam non veniant seu venire permittant. Immo eam inviolabiliter observent prout superius continetur. Datum Valencie, XVº kalendas octobri [1286].*

²⁴⁹ ACA, C, reg. 70, f. 95v-96r (9-IV-1287).

Ultra això, sabem que uns anys després, en novembre de 1291, el mateix rei Jaume aprovà l'establiment d'una cisa a Puigcerdà per a la construcció de les muralles de la vila, *per eundem modum et formam quibus dicta cizia colligitur et levatur in villa Perpiniani*²⁵⁰, per la qual cosa podem suposar que també a la capital del Rosselló es cobrava una imposició similar a la que es venia recaptant a Barcelona des de temps de Pere el Gran. De fet, sembla que, segons palesa el mateix cas de Puigcerdà²⁵¹, el procés de fortificació de les ciutats i viles fou general durant aquestes darreres dècades del segle XIII, si més no, a Catalunya i el regne de València, on també hem documentat la imposició d'exaccions específiques per tal d'atendre a les obres de construcció o reparació de les murades vilatanes. Així, si bé en maig de 1287 les de Dénia i Alcoi havien de rebre els diners de contribucions directes –mercès a una talla específica en el primer cas i la rebuda de les exaccions reials durant set anys en el segon²⁵²–, en gener de 1288, poc abans de l'extensió de la cisa barcelonina a la jurisdicció reial i eclesiàstica catalana, la universitat de Gandia rebé la facultat d'imposar una cisa per bastir els murs i torres del nucli fortificat, *secundum impositam et ordinatam est in civitate Barchinone, vel maiorem aut minorem secundum quod vobis visum melius fuerit expedire*²⁵³.

Altrament, la cisa de Gandia era gestionada localment i eximia durant el seu cobrament de la petició de quèsties, com passava també en el cas català, per la qual cosa durant aquell any no se'n cobrarien en el reialenc de Catalunya, que havia de contribuir amb la cisa que hem esmentat *pro deffensione terre*²⁵⁴. Per tant, el finançament de la defensa del territori català contra els enemics que s'hi atansaven en 1288 es decidí confiar, per primera vegada que sapiguem, al cobrament d'imposicions indirectes. A més a més, és probable que durant aquell mateix any moltes de les universitats contribuïren militarment –o potser amb redempcions d'exèrcit que no hem trobat– en la defensa de la frontera nord. En aquest sentit, a començaments d'abril, Alfons el Liberal convocà a Panissars les hosts de tota la Corona davant els primers atacs de Jaume II de Mallorca a l'Empordà, per la qual cosa, a més a més, es traslladà d'Aragó a Catalunya a finals de maig, combatent-lo durant el mes de juliol fins que aquell es retirà²⁵⁵.

Mentrestant, poc abans que el rei tornés a l'Aragó per passar-hi gairebé la resta de l'any, el pacte de reconciliació entre Felip IV i Sanç IV, propiciat per la Santa Seu a Lió el 13 de juliol de 1288, feia entrar Castella en el joc dels conflictes internacionals d'Alfons el Liberal. El rei francès renunciava a les seues aspiracions sobre el tron castellà a canvi de rebre l'ajuda castellana en la seua guerra contra la Corona d'Aragó, al temps que el

²⁵⁰ J. MARTÍ SANMARTÍ (ed.). *Dietari de Puigcerdà amb sa vegueria de Cerdanya i sotsvegueria de la vall de Ribes*, Lleida, 1928, doc. LXXXIII (22-XI-1291).

²⁵¹ Segons J. Martí Sanmartí (*ibidem*), la cisa aprovada a Puigcerdà en 1291 fou recaptada almenys fins als primers anys del segle XIV, fins que fou acabada de construir la muralla.

²⁵² ACA, C, reg. 70, f. 102v (2-V-1287) (GALLOFRÉ, doc. 701); reg. 75, f. 5v (7-V-1287) (GALLOFRÉ, doc. 766).

²⁵³ ACA, C, reg. 75, f. 51v (28-I-1288), que hem transcrit a través d'una còpia posterior, de millor lectura, a l'*Apèndix documental*, doc. 2. Encara posteriorment, en febrer de 1291, la vila de Pego rebé una autorització idèntica, tot i que en aquest cas sembla que estenen-li la cisa cobrada tant a Barcelona com a Mallorca i Menorca, que, per tant, es correspondria amb l'aprovada a Montsó en novembre de 1289: ACA, C, reg. 83, f. 110v (1-II-1291).

²⁵⁴ En el cas de Gandia, s'eximia de tota exacció reial: *ab omni questia, cena, subsidio, hoste et cavalcata et redempcione earum et ab omni alia exactione regali*. En el cas català, però, no s'hi feia referència a les cenes: *non exigamus nec recipiamus nec possimus exigere vel recipere a vobis vel vestris aliquas questias, servitia, mutua vel alias exactiones pecuniarias*: *Apèndix documental*, doc. 2 (28-I-1288).

²⁵⁵ Les convocatòries d'exèrcit a: ACA, C, reg. 79, f. 9r i s. (IV-1288); 74, f. 109 (30-V-1288). Cf. també: F. CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfòs II», cit., p. 73 i J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 99.

monarca castellà oferia la seua filla Isabel i el regne de Múrcia al rei d'Aragó per tal que aquest li retés els infants de la Cerda, pretendents de la seua Corona²⁵⁶. Tanmateix, el monarca aragonès, lluny d'acceptar, reaccionà contra el pacte francocastellà proclamant Alfons de la Cerda com a rei de Castella pel setembre de 1288, ja a Jaca, i enviant una lletra de desafiament a Sanç IV a finals d'any²⁵⁷. Per aquells moments, el rei ja havia signat el pacte de Canfranc amb els legats pontificis, pel qual alliberà el príncep de Salern, l'aspirant al regne de Sicília, sense cap contrapartida fefaent més enllà de la promesa d'aquest d'aconseguir un acord en el termini de deu mesos. En conseqüència, la revolta unionista aragonesa tornà a atiar-se a començaments de l'any següent, 1289, ja que la situació diplomàtica s'havia agreujat i els Privilegis de la Unió havien estat incomplets, en disposar lliurement de Carles de Salern, ostatge unionista, i no convocar les preceptives Corts aragoneses de novembre de 1288²⁵⁸.

Així, a començaments d'any el rei es trobava al regne de València –des del 18 de desembre de 1288 al 31 de gener de 1289–, estada que coincideix amb les següents notícies que hi tenim al voltant de la petició d'una quèstia a les viles valencianes, palesant, de bell nou, la seua periodicitat ocasional. Tanmateix, potser pel fet que el conjunt de les catalanes –juntament amb les quals s'havien confeccionat les llistes de 1281, 1284, 1286 i 1287– n'estaven lliures per la cisa de 1288, en aquest cas, no hem trobat cap tipus de llistes fiscals completes, sinó únicament notícies disperses sobre la petició a algunes viles, especialment de les seues remissions²⁵⁹. Amb tot, malgrat aquella exempció catalana, sabem que almenys Barcelona sí que pagà una talla directa addicional al llarg d'aquell mateix any –40.000 s. per armar sis galeres concedits el 15 de maig de 1289–, encara que, en bona lògica, aquell pagament generà l'extensió de la seua franquesa durant un any més²⁶⁰. Fos com fos, pel que fa als subsidis valencians, en desconexem els motius al·legats a causa de l'escassetat de dades, tot i que, de ben segur, estarien relacionats amb la guerra que el rei continuava mantenint amb els francesos, ara ampliada als castellans²⁶¹.

Abans, però, Alfons el Liberal hagué d'abordar el revifament de la Unió durant els primers mesos de 1289. En aquest sentit, en març l'amenaçaren de lliurar els castells en el seu poder a un rei estranger, alhora que tornaren a plantejar la quèstia del fur aragonès al territori valencià, proposant un alternança anual entre justícies vilatans i justícies cavallers en cada nucli, així com la tria definitiva per un fur o altre segons l'elecció majoritària de cadascuna de les viles, que s'haurien d'aplegar en consell general per tal de decidir²⁶². Tanmateix, tot i que la resposta del rei en la junta celebrada

²⁵⁶ *Ibidem*, cit., IV, C.

²⁵⁷ F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i Alfons el Liberal*, cit., p. 337.

²⁵⁸ Encara ignorem amb detall les activitats del monarca durant aquell any de 1288, del qual només es coneixen, fins el moment, les qüestions essencialment diplomàtiques; vegeu: *Ibidem*, p. 335-337; J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, caps. 98-108; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 215-233.

²⁵⁹ Primer, entre gener i març, amb tota probabilitat després de la seua petició durant l'estada del rei al regne valencià, trobem assignacions sobre els diners de les quèsties i peites a recaptar. Posteriorment, a començaments d'abril, dos mesos i escaig després de la seua possible petició, s'ordenen les remissions, com a conseqüència del procés de negociació. ACA, C, reg. 78, f. 36v (27-I-1289), 38r (13-II-1289), 47v (3-III-1289), 48r (3-III-1289), 49v (5 i 7-III-1289) f. 68r, 71r-72v, 81r i 86 (IV-1289) (GALLOFRÉ, docs. 1242, 1264, 1269, 1272, 1289-1292, 1294, 1304 i 1311). Vegeu també la Taula 3 del tom II.

²⁶⁰ Cf. A. DE LA TORRE, *Orígenes de la «Deputació del General de Catalunya»*, cit., p. 36-37.

²⁶¹ Per exemple, la quèstia de Morella havia de ser transferida als mateixos encarregats de recollir les quèsties senyoriales de Catalunya ordenades l'any anterior: ACA, C, reg. 78, f. 47v (3-III-1289).

²⁶² *Manuscrit unionista*, p. 269-270 (8-III-1289). Pensem que no es tractava d'un «plebiscit» avant la lettre, com ha estat assenyalat alguna vegada, sinó que, probablement, les majories estaven clares en

a Saragossa el 8 de març fou afirmativa –*juró (...) cumplir e seguirlos en todo*–, no es coneix la seua aplicació pràctica immediata. De fet, molt poc després, el 25 de març, la mateixa reunió unionista confirmà el Consell reial ja nomenat i procedí a triar els oficials de la Casa del rei, demanant, a més a més, que *porque el señor rey non puede agora andar en el regno de Valençia por razón de la guerra de Castiella e por razón de su flaqueça por cumplir el fuero de Aragón*, d'una banda, els lliurés els castells de Morella i Morvedre, i, d'una altra banda, fes jurar els oficials valencians l'observança del fur d'Aragó. En cas que no es complís les exigències, atacarien a *los rebelles del regno de Valençia*, cobrant-los, a més a més, les despeses fetes per tal de constrènyer-los²⁶³.

Sembla que la resposta a aquelles amenaces fou la convocatòria d'unes Corts generals a Montsó, inicialment previstes per a juny de 1289, on els estaments dels diversos territoris de la Corona –almenys els de Catalunya i Aragó– podrien dirimir conjuntament els seus greuges amb la monarquia. Tanmateix, com veurem, aquella assemblea parlamentària es limità a tractar els afers catalans, de manera que la resolució real de la qüestió valencianoaragonesa no es donaria fins a l'any 1290, quan se celebraren sengles parlaments als regnes d'Aragó i de València. Tot plegat, fent balanç de la situació fiscal prèvia a aquell cicle d'assemblees parlamentàries, sabem que Alfons el Liberal comptava en aquells moments amb la contribució de la cisa percebuda al reialenc i les terres eclesiàstiques de Catalunya des de maig de 1288, així com també amb les qüesties senyorials d'aquell mateix territori i les de les viles reials valencianes demanades a començaments de 1289. En canvi, de les ciutats i viles aragoneses –almenys segons la documentació que hem trobat–, llevant d'alguns petits subsidis per a viatges diplomàtics i de l'ajut ocasional d'algunes ciutats, encara no havia pogut percebre res de les seues principals exaccions, les peites, ja que aquestes romanien assignades a les cavalleries dels nobles aragonesos, que –rebels o fidels– estaven mantenint una posició de força com a conseqüència de la revolta de la Unió.

gairebé totes les viles; el que es pretenia era donar legitimitat a la vigència del fur d'Aragó al regne de València, sense que estigués supeditat a aquest, és a dir, d'aquesta manera els llocs senyorials aragonesos escaparien dels privilegis jurisdiccionals que atorgaven els Furs de València als homes de les viles de reialenc –d'aprofitaments agraris, d'impostos, causes civils i criminals, etc. Fins i tot, com proposa González Antón, la inclusió exigida de dos cavallers de la Unió en la celebració d'aquells consells generals pretenia el forçament de la seua voluntat; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 238.

²⁶³ *Manuscrit unionista*, p. 275 (25-III-1289).

3.2.3. El cicle d'assemblees parlamentàries de 1289-1290

L'única convocatòria de les Corts de Montsó que coneixem registrada a la cancelleria reial és del 24 d'abril de 1289, un mes després de la darrera junta unionista que nomenà els membres de la Casa i el Consell reial i exigí el compliment del fur d'Aragó a València. Aquella convocatòria citava nobles, eclesiàstics i prohoms de les viles reials d'Aragó i Catalunya a Montsó per al dia de Sant Joan, 24 de juny, per tractar sobre *iusticia observanda ac statu terre nostre pacifico et tranquillo, ac pro defensione regnorum nostrorum*²⁶⁴. Tanmateix, el text apareix completament ratllat i, de fet, el rei no entrà en aquella vila de la frontera catalanoaragonesa fins al 9 d'octubre de 1289. Sembla, doncs, que la cita fou cancel·lada a causa dels diferents fronts bèl·lics que la monarquia hagué d'encarar, com palesa el fet, a més a més, que aquelles mateixes cartes –*tam pro Curia quam pro exercitu*– ordenaven també l'aparellament de les hosts davant la congregació d'exèrcits estrangers, *proponentes intrare et invadere terram nostram*. No obstant això, com afirma Luis González Antón, no s'ha trobat cap altra convocatòria detallada d'aquelles Corts generals, tot i que, diferentment a aquest autor, pensem que aquell document ratllat no pot ésser utilitzat per analitzar els convocats, ja que, d'una banda, el fet que alhora es demanés l'aparellament de l'exèrcit motivà l'enviament de missives a molts petits llocs que no anirien a l'assemblea estamental, i, d'una altra banda, com veurem de seguida, la reunió celebrada entre octubre i novembre de 1289 requerí necessàriament d'una altra crida general, que, com hem dit, no coneixem ara per ara.

Així doncs, els conflictes militars produïts entre maig i setembre obligaren a posposar la Cort prevista. En primer lloc, la proclamació de l'infant de la Cerda com a rei de Castella en setembre de 1288 i el desafiament posterior enviat a Sanç IV havia provocat, ja a finals de març de 1289, que el rei no pogués anar al regne de València *por razón de la guerra de Castiella*. I, per això, immediatament després d'aquella convocatòria inicial de Corts generals feta des de Saragossa, Alfons el Liberal s'hagué de desplaçar a la frontera castellanoaragonesa a finals d'abril, fins a Calataiud, tot baixant després a Monreal i entrant en Castella, al front d'algunes escaramusses per Almazán que, segons l'itinerari reial, hagueren de tenir lloc a finals del mes de juny²⁶⁵. Sabem, a més a més, que aquella campanya generà redempcions d'exèrcit d'algunes viles aragoneses, tot i que a penes en coneixem un parell²⁶⁶. Així, la projectada Cort de Montsó de juny no es pogué celebrar, com tampoc al llarg de juliol, ja que, segons Zurita, el rei abandonà les terres castellanques *porque tuvo nueva cierta que gentes de Francia y del rey de Mallorca entraban contra Cataluña por el condado de Rosellón*²⁶⁷. En efecte, el monarca torna a Aragó, on romangué durant el mes de juliol, i passà a Catalunya en agost, dirigint-se

²⁶⁴ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 255 (24-IV-1289).

²⁶⁵ Zurita afirma que la retirada de Castella per part d'Alfons el Liberal es produí a mitjan juliol, però, en base a l'itinerari fet per Carreras –i comprovat–, sabem que a començaments d'aquell mes el rei ja era a Saragossa. De fet, la incursió del monarca degué durar simplement entre el 27 de juny i l'1 de juliol, dies entre els quals no es coneix el seu lloc d'estada, conjectura reforçada, a més a més, per la data de la concessió secreta del regne de Múrcia a la dinastia aragonesa per part d'Alfons de la Cerda, el 26 de juny a Calataiud, segurament abans d'entrar en terres castellanques. Cf.: J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 109; F. CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfòs II», cit., p. 76.

²⁶⁶ Es tracta dels casos d'Almudévar i Montalbán; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., docs. 259 (28-X-1289) i 261 (30-X-1289).

²⁶⁷ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 109.

directament cap a la Cerdanya, on assetjà el castell de la vall de Ribes durant la darrera desena de dies del mes, fins que aconseguí allunyar les hosts enemigues²⁶⁸.

Finalment, passà el mes següent a Barcelona, des d'on el 6 de setembre, segons afirmà Antonio de la Torre en base a un privilegi dirigit a aquella mateixa ciutat, convocà una altra vegada Corts a Montsó per al dia de Sant Miquel. Aquesta crida, a més a més, incloïa novament els catalans i els aragonesos, tot cancel·lant una assemblea prèvia que s'havia establert en exclusiva per als estaments de Catalunya a mitjan mes²⁶⁹. Per tant, com havia passat ja a l'abril, els representants valencians no eren esmentats, tot i que sabem que finalment els prohoms de les viles reials sí que hi van ser, d'acord amb l'únic document que fins ara ha estat mostrat per la historiografia al voltant de la participació valenciana en aquelles Corts: una missiva tramesa el 8 de novembre de 1289 –un dia després de l'aprovació de les constitucions– que informava els justícies, jurats, consellers i prohoms del reialenc valencià que per la Quaresma, a mitjan febrer de 1290, aniria al regne de València per tractar sobre els altercats que havien tingut els seus enviats a la Cort de Montsó amb els nobles i ciutadans d'Aragó al voltant de la qüestió foral²⁷⁰. Amb tot, com veurem de seguida, si bé pel que fa a l'assistència les Corts de 1289 foren generals a tots els regnes de la Corona, cal deixar clar que no ho foren respecte al que allí es va promulgar, sinó que en aquest cas van ser exclusivament catalanes.

a) Les Corts catalanes de Montsó (octubre - novembre de 1289)

En primer lloc, malgrat que, com hem vist, no comptem amb les convocatòries generals realitzades en setembre de 1289, altres proves asseguren que hi hagueren representants de tots els regnes, com el mateix document sobre valencians i aragonesos que acabem d'esmentar o la promesa per part dels síndics de València, feta tot just arribar el rei a Montsó, per tal d'avançar el pagament del monedatge de tot el regne que pertocava en 1291²⁷¹. En aquest sentit, que s'hi digués que s'havia de pagar en 1291 implica que el servei valencià atorgat en 1284 que hem vist anteriorment, basat en l'avançament i l'increment del monedatge corresponent a 1287, va interrompre el còmput dels períodes

²⁶⁸ F. CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfòs II», cit., p. 76.

²⁶⁹ A. DE LA TORRE, *Orígenes de la «Deputació del General de Catalunya»*, cit., p. 34. Zurita, per la seua banda, assevera que les Corts de Montsó *se habían de començar por el mes de setiembre*, segurament fent referència a la convocatòria per Sant Miquel: J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 111. Finalment, tindrien lloc a partir del 9 d'octubre, dia de l'arribada del rei a Montsó, i fins el 7 de novembre de 1289, data de signatura de les constitucions: F. CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfòs II», cit., p. 77; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 263 (7-XI-1289).

²⁷⁰ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 266 (8-XI-1289): *Iusticiis, iuratis, consiliariis ac probis hominibus civitatis et villarum nostrorum regni Valencie, cum probi homines per vos transmissi apud Montesonum ad nostram Curiam Generalem magnas habuerint altercaciones cum baronibus, militibus ac civibus regni Aragonum racione fori Aragonum, quem in regno Valencie asserunt se habere, tandem cum predictis baronibus et militibus Aragonum nos sic duximus ordinandum quod huic ad carniprivium kadragesime nos Valencie accedamus inter vos et nos ac milites regni Valencie super predicta offensione taliter componamus quod in pace [...]vive eos possitis. Interim vero ullam vobis mollestiam inferent [sive] dampnum*. P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 88-89; S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 590.

²⁷¹ GALLOFRÉ, doc. 1371 (15-X-1289).

septennals d'aquella exacció, de manera que els set anys començaren a comptar-se de bell nou des de 1284. Ara, en canvi, l'avançament es feia a canvi d'una moratòria de dos anys per al següent monedatge –fins a 1298–, de manera que en teoria es mantenia la septennalitat perpètua (que posteriorment no va ser respectada per Jaume II, ja que, com veurem, va demanar el monedatge en 1296). Pel que fa a aquest, el de 1289, el seu avançament va ser promès al rei per la ciutat de València en nom de tot el regne i, en conseqüència, la majoria de viles reials oferiren inicialment resistències al seu pagament, donant-se diverses contraordres al llarg de l'any 1290 fins que, pel que sembla, acabà cobrant-se de forma general²⁷².

D'altra banda, pel que fa a l'assistència general dels diversos estaments territorials, les «constitucions» aprovades en les Corts de Montsó mostren la signatura de representants catalans i mallorquins, al temps que hi apareixen testimonis aragonesos, tot explicitant-se que el rei les ordenava amb consell, assentiment i voluntat d'eclesiàstics, nobles i ciutadans dels *regnorum nostrorum*²⁷³. Tanmateix, eren precisament això: constitucions catalanes, no furs aragonesos o valencians. Les *constituciones Curie Montissoni* mai passaren als cossos jurídics dels regnes d'Aragó i de València, i no les trobarem als seus llibres de privilegis o els seus codis forals, tot al contrari del que passa amb els catalans: hi són tant al *Llibre verd* de Barcelona com a les *Constitucions i altres drets de Catalunya*²⁷⁴. En conseqüència, les ordenacions aprovades a Montsó únicament i exclusivament anaven dirigides a Catalunya –i potser el regne de Mallorca–, i, per tant, cal acabar amb la idea que aquelles estaven destinades al conjunt de la Corona d'Aragó o, ni tan sols, a aragonesos i catalans.

Sembla que Luis González Antón intuï alguna cosa al respecte, ja que advertí la signatura exclusiva de catalans i afirmà que *muchas de las opiniones relativas a estas Cortes deben considerarse como completamente provisionales*, tot i que, finalment, pensà que les constitucions afectaven també a Aragó i que existiria una altra còpia enviada als aragonesos que no es coneix. Segurament, aquest autor interpretà que algunes de les disposicions només podien anar dirigides en exclusiva al territori aragonès, com ara, segons ell mateix destacava, que els oficials no pogueren tenir *rentas de ninguna honor, que no será acatada ninguna carta contra el Privilegio General* [l'aragonès de 1283], o que foren revocades les donacions del començament del regnat, amb consell de catalans i aragonesos²⁷⁵. Tanmateix, la primera d'aquelles ordenacions es referia simplement a la recepció d'altres rendes diferents al salari dels oficials –no a les honors aragoneses–, mentre que la segona parlava de la invalidesa de les ordres reials donades *contra privilegium generali vel speciale, vel contra consuetudines generales vel speciales* –no del Privilegi General d'Aragó; en darrer lloc, la tercera, sobre la revocació de donacions, sí que feia referència a una reivindicació de la Unió aragonesa, però no ho era exclusivament d'aragonesa sinó també dels nobles catalans,

²⁷² GALLOFRÉ, docs. 1386-1388 (XI-1289), 1416-1418 (4-XII-1289), 1436 (17-XII-1289), 1462 (26-I-1290), 1468 (3-II-1290), 1495 (7-III-1290), 1510 (13-III-1290), 1516 (20-III-1290), 1530 (29-III-1290), 1626 (30-VII-1290) i 1639 (5-VIII-1290).

²⁷³ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 263 (7-XI-1289).

²⁷⁴ *Llibre Verd de Barcelona*, Barcelona, 2004, f. 94v-99v i 254r-257r.; J.M. PONS (ed.), *Constitucions i altres drets de Catalunya* (1704), Barcelona, 1995, «Genealogia dels reys de Aragó y comtes de Barcelona», Corts de 1289.

²⁷⁵ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 244-254.

per la qual cosa és lògic que també aparegués en les constitucions aprovades a Catalunya, per tal de procedir a les corresponents restitucions²⁷⁶.

Tota la resta no esmentava en absolut els aragonesos, però sí que confirmava o precisava diverses disposicions anteriors catalanes, com ara la taxació de les cartes d'escrivania o la contribució en les quèsties dels possessors de terres dins dels termes dels castells, segons les constitucions aprovades en les Corts catalanes de 1283, ratificant finalment aquestes darreres, ordenades per Pere el Gran *in Curia Generali Barchinone*, a excepció, precisament, de les que ara havien estat alterades per les noves disposicions promulgades: *salvo toto eo quod in presenti Curia est ordinatum*. A més a més, el conjunt de constitucions noves s'inseria en el mateix context català encetat en 1283 i continuat posteriorment amb Jaume II: hi havia una que defenia la immunitat eclesiàstica –el que no passa encara ni a les Corts aragoneses ni a les valencianes–; una que compensava els senyors pels abusos reials comesos; una altra que consolidava el que posteriorment seria la remença; i, sobretot, com ja havia passat en 1283, hi havia nombroses constitucions destinades a delimitar les facultats dels oficials reials i donar garanties per aconseguir un exercici ajustat als seus càrrecs, a través de procediments inquisitorials i altres disposicions, el que –segurament– era beneficiós per a tots els estaments i fins i tot per al mateix rei, en enfortir i disciplinar els seus quadres administratius²⁷⁷. Tot plegat, doncs, totes i cadascuna d'aquelles constitucions eren vàlides privativament per a Catalunya; per això, malgrat haver estat donades amb el «consell, assentiment i voluntat de tots els regnes», només els estaments de Catalunya –i els prohoms de la ciutat de Mallorca– prometeren *tenere, complere et observare* les ordenacions publicades.

De fet, precisament per això, el mateix dia de la publicació de les constitucions, 7 de novembre de 1289, només els catalans i els mallorquins aprovaren la concessió d'una ajuda triennial *pro defensione terre nostre in guerra, scilicet, quam habemus cum rege Francie et cum rege Castelle et cum principi Salerni*, que es recaptaria a partir de Nadal d'aquell any a totes les senyories de Catalunya i les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa. D'aquesta forma, gairebé exactament el mateix grup de quaranta-vuit nobles –excepte dos– i de 28 prohoms urbans de 14 viles i ciutats que havien signat les constitucions, donaren també la seua conformitat al subsidi²⁷⁸. Tanmateix, a penes coneixem res sobre aquesta contribució, ja que la carta d'indemnitat atorgada per Alfons el Liberal únicament parla de *certum auxilium*, que havia de ser recaptat i rebut per *petitores et levatores, secundum formam taxatam et ordinatam*; només hem trobat un altre document en què es parla dels diners donats *ratione auxilii sive sise*, així com dels clavaris de la col·lecta²⁷⁹, el que possiblement assenyala una imposició indirecta, com la que ja havia estat aprovada un any abans al domini reials i eclesiàstics de Catalunya. A més a més, el rei es comprometia a no demanar quèsties, redempcions d'exèrcit ni altres exaccions, excepte les que havia de rebre *loco census vel redditus et ex pacto*, i

²⁷⁶ Per exemple, dins d'aquesta redistribució de les donacions, en juny de 1290, a Barcelona, donava uns béns a Pere Soler, *de consilio consiliariorum nostrorum*, essent aquests –signen com a testimonis– cinc magnats catalans; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 279 (10-VI-1290).

²⁷⁷ *Ibidem*, doc. 263 (7-XI-1289).

²⁷⁸ Tot i que el grup de nou eclesiàstics, així com els dos síndics de la ciutat eclesiàstica de Tarragona, que havien aprovat les constitucions no apareixen en la signatura del subsidi, el text de l'aprovació d'aquest deixava clar que també s'hauria de pagar als llocs de l'Església; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. II (7-XI-1289).

²⁷⁹ ACA, C, reg. 83, f. 92r (27-X-1290). Hi existeixen dos registres de cancelleria específics –el 80 i el 81–, amb més de 150 fulls *super negociis Curie* [de Montsó], des de l'estiu de 1289 fins al febrer de 1290, així com un altre *Speciale* –el 83–, que també conté ordres relatives a aquestes Corts i el seu auxili.

s'establia que l'ajuda seria cancel·lada si s'arribava a una pau, la qual cosa creiem que efectivament va passar, segons veurem posteriorment, en el subsidi de 1291 i la cisa de 1292.

Altrament, sabem que la ciutat de Lleida es negà a atorgar el subsidi *–cum populo eandem civitatis vobis [als paers] contradierent–*, per la qual cosa el 15 de novembre, uns pocs dies després de cloure les Corts, el rei es desplaçà a la ciutat del Segre per tal de congregar un *parlamentum* en què exposà les causes per les quals considerava necessari que accediren a pagar-lo²⁸⁰. En efecte, cap prohoms de Lleida havia signat ni les constitucions de Montsó ni la carta d'indemnitat de l'ajuda monetària, com tampoc ho havien fet els de Cervera. A més a més, és factible que aquesta insubmissió estigués relacionada amb la guerra entre els Montcada i els Entença –amb dominis a la zona–, desencadenada durant la campanya militar d'estiu a la Cerdanya i que arribà al seu punt àlgid en aquests mateixos moments de finals de 1289 i principis de 1290²⁸¹. De fet, Alfons el Liberal, després del fracassat parlament de Lleida durant la segona quinzena de novembre, passà el desembre a Barcelona, però entre gener i mitjan febrer de 1290 es mogué constantment entre Alcoletge, Corbins, Gardeny i Lleida, segurament per a intervenir en aquell conflicte o per a imposar l'acceptació de les constitucions aprovades en les Corts i el pagament del subsidi, com palesen diverses convocatòries d'exèrcit a cert nobles i llocs del sud de Catalunya²⁸². Fet i fet, sabem que finalment els habitants de Lleida acabaren contribuint efectivament en aquell auxili monetari, com confirma el fet que uns mesos més tard el rei els atorgara una pròrroga de monedatge després que els clavaris ordenats *tradiderunt nobis de presenti, de denariorum auxilii Ilerde, viginti millia s.j.*²⁸³.

b) Les Corts d'Aragó (febrer - març de 1290)

El rei havia promès als prohoms valencians anar al seu regne a mitjan febrer de 1290 per tractar les disputes amb els nobles aragonesos, però, com acabem de veure, en aquells moments estava a la zona de Lleida i, finalment, acabà traslladant-se a Saragossa. Sembla, doncs, que les lluites a la Catalunya Nova havien endarrerit Alfons el Liberal, qui el 17 de gener ja havia escrit als principals nobles aragonesos amb dominis valencians –Jaime de Xèrica, Pedro Fernández i Pedro de Ayerbe, tots de la família reial– per informar-los que el procurador dels cavallers d'Aragó al regne de València, Juan de Vidaurre, i també Guillem Bernat d'Entença, havien acceptat que el rei posposés la seua anada per tractar *super facto regni Valencie*; ara prometia anar a terres valencianes a mitjan març, puix abans havia de tenir lloc una *Curiam in Cesaraugusta*²⁸⁴. Així doncs, d'una banda, sabem que els senyors aragonesos havien acceptat solucionar la qüestió foral a través d'una assemblea dins del regne de València –cosa que no havia passat anteriorment–, i, d'una altra banda, que el rei es disposava a celebrar immediatament Corts als aragonesos.

²⁸⁰ ACA, C, reg. 80, f. 126rv (1-XII-1289).

²⁸¹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 117.

²⁸² ACA, C, reg. 81, f. 11rv, 18v, 24r (9-30-I-1290).

²⁸³ ACA, C, reg. 83, f. 92r (27-X-1290).

²⁸⁴ ACA, C, reg. 81, f. 14v (17-I-1290).

Efectivament, el rei romangué de forma ininterrompuda a Saragossa fins al 21 de març de 1290, havent clos l'assemblea cap a l'11 de març, dia en què es féu pública la promesa del rei d'observar una *protestacionem* realitzada pels nobles i les viles aragoneses. Novament, doncs, l'Església com a estament no participava en les Corts del regne, malgrat que era inclosa en la protesta, la qual, d'altra banda, detallava les condicions sota les quals els aragonesos estarien disposats a pagar el subsidi promès al rei. Les clàusules de la protestació, pel que fa a l'auxili monetari, eren essencialment iguals a les de la carta del subsidi català de novembre de 1289: els estaments, tots tres, concedien *certum auxilium* també *ex mera liberalitate* i *pro deffensione terre nostre in guerra quam habemus cum rege Francie et aliis*, al temps que els diners haurien de ser recaptats *secundum modum et formam ordinatam et taxatam per eosdem in ista Curia*. Així mateix, també hauria de ser pagat durant un màxim de tres anys si no s'arribava abans a la pau i, per altres nombroses referències als diputats nomenats *ad ponendum et colligendum cisam sive adiutorium*, tot sembla indicar que es tractava igualment d'una imposició indirecta general²⁸⁵.

Amb tot, s'hi especificava clarament que l'auxili es regiria segons tot allò aprovat *in ista Curia*, la de Saragossa, el que el deslligava del subsidi que s'havia aprovat en la reunió de Montsó. Així es palesa, per exemple, en el seu termini: no s'havia de començar a pagar fins a Pasqua de 1290 –el 2 d'abril–, quatre mesos més tard que l'ajuda atorgada per catalans i mallorquins en Montsó. A més a més, la darrera condició de la protesta aragonesa acceptada per Alfons el Liberal indicava que en aquelles Corts de Saragossa s'havien aprovat certes ordenacions, en virtut de les quals s'exigia:

Quod statuta omnia alia et ordinaciones que sunt per eos facta in ipsa Curia circa pacem et iusticiam tenendam, et (...) de inquisitione facienda in furto, ropparia et homicidio, ut in ipsa ordinacione continetur [valguessen únicament des d'aleshores a Pasqua i durant els tres anys següents], et ex tunc volunt quod ipsa statuta seu ordinacione sint cassa, vana et irrita, at si nunqua in aliquo essent facta, et quod deinceps sint eis suis dicto regno et cunstis salvi fori sui²⁸⁶.

Per tant, es degueren aprovar algunes mesures, de les quals no tenim més detalls, sobre pau i justícia, així com una inquisició de tots els oficials reials, que, pel seu caràcter extraordinari, havien de ser vàlides només durant els tres anys posteriors²⁸⁷. De fet, aquella inspecció dels càrrecs degué ser pactada generalment a Montsó, ja que es produí a tots els regnes de la Corona, malgrat que només començà en cadascun d'ells quan el rei arribà i foren aprovats particularment els subsidis promesos²⁸⁸. En resum, doncs,

²⁸⁵ ACA, C, reg. 85, f. 9v (16-IV-1290). En alguns documents es prega a nobles o eclesiàstics que permeten als diputats «posar i constituir» als seus dominis l'ajuda o cisa que havia de recaptar-se als llocs *tam de domino rege quam de richis hominibus, militibus et ordinibus quam aliis*; d'altra banda, a més de diputats col·lectors i clavaris, hi apareixen distribuïdors de l'ajuda. Com en el cas català, resta pendent d'estudi aquesta cisa, de la qual es poden trobar nombroses notícies, especialment, en els cinquanta primers fulls del registre 85 de la cancelleria reial, pertanyent, pel que sembla a primera vista, a les activitats de l'infant Pere; de fet, L. Klüpfel en parla com si ho fos: L. KLÜPFEL, «El règim de la Confederació catalano-aragonesa a finals del segle XIII», *Revista Jurídica de Catalunya*, 36 (1930), p. 319, nota 32.

²⁸⁶ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 273 (11-III-1290).

²⁸⁷ Tanmateix, cap d'aquelles no hi passà al cos de furs aragonesos, com sí que ho feren al de constitucions catalanes.

²⁸⁸ Klüpfel en dóna nombroses dades sobre les inquisicions mampreses a Catalunya immediatament després de les Corts de Montsó –com també llavors es posà en marxa el subsidi; L. KLÜPFEL, «El règim

malgrat que almenys alguns representants aragonesos estigueren presents a Montsó entre octubre i novembre de 1289, la concreció de la negociació politicofiscal amb el rei no es produí fins que aquest es traslladà a Saragossà i celebrà Corts particulars del regne d'Aragó, en les quals se sancionaren diverses disposicions temporals i s'atorgà un donatiu.

c) L'assemblea de València (setembre de 1290)

El cas dels valencians respecte de les Corts generals de Montsó fou anàleg al que hem explicat dels aragonesos, tot i que en aquest cas no hem trobat cap esment explícit a la celebració d'una Cort o d'un parlament. Pel contrari, com hem vist, el monarca simplement havia comunicat, tant als prohoms de les ciutats i viles reials com als magnats aragonesos, que aniria al regne de València per tal de tractar les disputes entre ells, que havien tornat a evidenciar-se en la pròpia reunió de Montsó. Això no obstant, la promesa d'anar-hi pel mes de març de 1290 s'endarrerí, primer per les Corts aragoneses i després per l'assistència a una entrevista amb Carles de Salern durant el mes d'abril, entre La Jonquera i Panissars²⁸⁹; més tard, el rei passà el mes de maig a Barcelona i el de juny entre aquella ciutat i Montblanc²⁹⁰. Finalment, a començaments de juliol, Alfons el Liberal entrà en el regne de València i només llavors, vuit mesos després del subsidi català de Montsó, es documenta la primera referència a un *auxilii sive sise* que havia de recaptar-se a terres valencianes; amb tot, les notícies sobre la seua petició i recaptació efectiva encara tardarien a multiplicar-se²⁹¹.

El rei romangué de forma gairebé ininterrompuda durant dos mesos i mig a la ciutat de València, entre juliol i mitjan setembre de 1290. Tanmateix, sabem molt poc de les seues activitats durant els dos mesos de juliol i agost, més enllà de les noranta ordres de tot tipus –assignacions, reconeixements de deute, gestió de rendes, causes judicials, donacions de terra, vendes de patrimoni, nomenaments de càrrecs, etc.–, catalogades per Rafael Gallofré Guinovart dels registres de cancelleria²⁹². Amb tot, en contrast amb aquella xifra, el mateix catàleg mostra durant els nou primers dies de setembre més de cent ordres, el que a totes llums manifesta algun tipus d'acte extraordinari, que intensificà l'expedició de disposicions. I, efectivament llavors, probablement entre el 5 i el 9 de setembre –quan es concentren més de noranta documents– hi tingué lloc alguna mena de parlament, assemblea estamental, o, si més no, de congregació de les viles de reialenc –i potser de la noblesa d'origen aragonès–, en què Alfons el Liberal imposà

de la Confederació catalano-aragonesa a finals del segle XIII», cit., p. 325-326. Cf. també: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 269 (15-XII-1289).

²⁸⁹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 118; F. CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfòs II», cit., p. 79; Soldevila afirma que tingué lloc a començaments de mes, però per l'itinerari i la data de començament de la treva que dóna Zurita, 23 d'abril, és probable que tinguera lloc al voltant d'aquell dia. F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran*, cit., vol. 2, p. 340, nota 3.

²⁹⁰ F. CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfòs II», cit., p. 79-80

²⁹¹ Es tracta d'una primera assignació per un deute reial al mercader Jaume Carbonell de 13.000 s. a rebre *de primis denaris quos recipi et colligi faciamus in regno Valencie, qualibet racione vel causa a christianis, judeis vel sarracenis, etiam de denaris auxilii sive sise que nunc nobis dari debent in regno predicto*; ACA, C, reg. 82, f. 61v-62r (8-VII-1290).

²⁹² GALLOFRÉ, docs. 1617-1707 (7-VIII a 31-VIII-1290)

l'observança del fur d'Aragó al regne de València, un fet que mantingué la qüestió foral en uns paràmetres relativament estables, de tensió controlada, fins a les Corts de 1329-1330.

Així, el 2 de setembre, el rei ordenà als justícies, batlles i notaris de València, Morvedre, Xàtiva, Alzira, Gandia i la resta de viles reials que anaren el dia següent, 3 de setembre, a la capital per tal de fer jurament d'observar el fur d'Aragó als rics homes, cavallers, infançons i vassalls dels seus castells, tal com havia estat ordenat per Pere el Gran, fent referència al Privilegi General aragonès de 1283²⁹³. No obstant això, els garantia que aquella observança del fur aragonès no comportaria un perjudici per als Furs de València i els privilegis reials que els havien estat concedits fins aleshores²⁹⁴, una situació que, en la pràctica, deixava les coses en el camp dels conflictes quotidians en funció del fur al·legat i de la pròpia actuació dels oficials reials. En qualsevol cas, la mesura suposava una victòria de la Unió aragonesa front a les pretensions de la monarquia i l'estament reial al regne de València, de manera que aquest darrer hagué d'acceptar aquella *imposicio seu induccio* ordenada per Alfons el Liberal *de foro Aragone supradicto in dictam civitatem et regnum*. Per tant, les amenaces realitzades per part dels unionistes en març de 1289 d'atacar *los rebelles del regno de València* tingueren el seu efecte un any i mig més tard, després que els nobles aragonesos i els prohoms valencians s'hagueren enfrontat en les Corts de Montsó²⁹⁵.

D'altra banda, també llavors, a partir del 5 de setembre, dia en què es multipliquen les ordres, començà una inquisició contra els oficials, servidors, escrivans i recaptadors reials del regne de València, en analogia a les que es van encetar a Catalunya en acabar les Corts de Montsó de 1289 i a Aragó després de la Cort de Saragossa de 1290²⁹⁶. Ultra això, el mateix dia, gairebé immediatament després del jurament del fur aragonès, sense importants privilegis ni concessions a canvi, el rei requerí quantitats monetàries a les viles de reialenc, inclosa València, així com també als llocs eclesiàstics del regne. En aquest cas, en consonància amb la imposició del fur d'Aragó al regne, sembla que hi hagué una posició de força per part d'Alfons el Liberal, ja que, per exemple, en el document en què s'informava a la universitat de València –franca de quèsties– que hauria de donar la quantitat establerta al tresorer reial, Arnau Sabastida, es parlava d'una «exigència»: *super illa quantitate peccunie* –que desconeixem– *quam dominus rex ab eis exigebat racione auxilii sive cise*²⁹⁷.

²⁹³ ACA, C, reg. 81, f. 174r (2-IX-1290) (GALLOFRÉ, docs. 1716-1717).

²⁹⁴ ACA, C, reg. 83, f. 88v (3-IX-1290). Aquest document restava inèdit, en no estar inclòs al catàleg de Gallofré Guinovart, i per això l'hem transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 3. D'altra banda, el context i la relació d'aquest conjunt de disposicions amb les Corts de Montsó i la Unió tampoc havia estat analitzat.

²⁹⁵ En aquest sentit, Luis González Antón criticà les postures que donaven a les Corts de Montsó un paper preeminent en el punt i final de la rebel·lió unionista, ja que «no podía ser, y creemos que no lo fue, la panacea para terminar con la revuelta»; ara, si més no, podem pensar que, almenys en el cas de la qüestió foral aragonesa al regne valencià, la «panacea» arribà l'any següent, pel setembre de 1290; cf. L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 245.

²⁹⁶ GALLOFRÉ, docs. 1726-1731 (5-IX-1290), 1779-1781 (7-IX-1290), 1838-1841 (20-XI-1290), 1845 i 1847-1849 (28-XI-1290).

²⁹⁷ ACA, C, reg. 82, f. 67rv (5-IX-1290). Això contrastava amb el to més lax que s'emprava en demanar els diners al capítol de la seu de València: *in civitate Valencie constituti, requisimus universitates civitatis et villarum regni Valencie quod nobis concederent auxilium sive cisam cum in aliis terris nostris nobis concessa est, et cives ac procuratores dictarum universitatum nuper concesserint dare certas peccunie quantitates*. Tanmateix, en la petició realitzada als llocs eclesiàstics es tornava a l'ordre directa: *dicimus et mandamus*.

Altrament, malgrat que en les llistes fiscals de les quals disposem s'anotaren remissions al costat dels llocs eclesiàstics, no n'hi trobem per al cas de les viles reials. Amb tot, sabem a ciència certa que se'n produïren, ja que el mateix tresorer reial rebé l'encàrrec i, de fet, coneixem una rebaixa de la tercera part de la suma demanada a Castellfabib²⁹⁸. En conseqüència, només podem comparar les quantitats sol·licitades inicialment dels darrers subsidis per al conjunt de les 18 viles reials, llevant de València: un poc més baixes que en 1286 i un poc més altes que en 1287 (172.000 s. en 1286, 141.500 s. en 1287 i 154.000 s. en 1290). Per al cas de la capital, aquesta havia pagat 50.000 s. en 1286 i en 1287, per tal de no pagar els 60.000 s. sol·licitats, havia utilitzat la franquesa perpètua aconseguida l'any anterior; ara, malgrat aquella mateixa exempció, havia de pagar 80.000 s., compostats *cum Consilio dominum regis*²⁹⁹. Per tant, en consonància amb el conjunt d'imposicions d'Alfons el Liberal al reialenc valencià en aquella reunió, també la capital es veia obligada a contribuir amb un important subsidi. I, segurament per això mateix, com havien fet els estaments nobiliari i reial en les Corts d'Aragó, en aquest cas foren els jurats de la ciutat de València els que elevaren una *protestacionem* segons la qual Alfons el Liberal acceptava que li havien concedit els 80.000 s. com a do, *gratis et spontanea voluntate*, per la seua urgent necessitat, sense perjudicar la franquesa perpètua que tenien de *questia sive peyta vel alio servicio*³⁰⁰. A més a més, el rei els prometia no exigir-los cap altra quantitat per la mateixa o qualsevol altra raó durant els dos anys següents, una clàusula que, de fet, degué ser general per a totes les viles que contribuïren en el subsidi, ja que el tresorer reial també rebé instruccions en aquest mateix sentit.³⁰¹

Per la seua banda, per primera vegada, els llocs eclesiàstics es documenten en una llista de subsidi conjunta amb el reialenc, incloent, a més a més, els ordes militars. En aquest sentit, s'hi feren peticions als tres bisbats del regne (Tortosa, Sogorb i València) i a determinats llocs eclesiàstics (Almassora del bisbat de Tortosa, Castelló de la Plana i Quart del monestir de Poblet), al temps que també es demanaven quantitats a les diverses comandes dels ordes militars (del Temple, l'Hospital, Uclés i Calatrava) i als seus llocs (Xivert del Temple i Onda i Vilafamés de l'Hospital). La suma total sol·licitada entre les 15 peticions ascendia a 187.000 s., dels quals coneixem remissions fetes als tres bisbats, al monestir de Poblet i a l'orde d'Uclés, que els deixaren en 136.000 s., una quantitat a l'alçada de la resta del reialenc³⁰². Pel que fa als llocs dels nobles, no sabem res d'ells i no tenim referències documentals al respecte en contrast amb els senyories eclesiàstics, que, com veurem a continuació, sembla que pagaren de forma general. Així doncs, és probable que les senyories laiques quedaren novament lliures al regne de València de pagar en els subsidis reials.

En relació amb tot això, pensem que la fixació de quantitats indica que aquest subsidi era diferent al català i l'aragonès, en els quals no es documenten sumes determinades per a cada lloc, sinó que s'albiren els quadres gestors –diputats, clavaris i distribuïdors– d'unes imposicions indirectes cobrades en els mercats locals fins arribar a una quantitat global que desconeixem. En el cas valencià, en canvi, malgrat que es parla constantment

²⁹⁸ Es facultava al tresorer per tal que, amb el consell del prebost Solsona i del notari reial Pere Marquès, pogués fer rebaixes, amb les cartes corresponents, *prout vobis et ipsis videbitur*: ACA, C, reg. 81, f. 189r (7-IX-1290). La remissió de Castellfabib a: ACA, C, reg. 85, f. 133r (12-IV-1291).

²⁹⁹ ACA, C, reg. 82, f. 67r (5-IX-1290).

³⁰⁰ ACA, C, reg. 83, f. 88rv (8-IX-1290), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 4.

³⁰¹ ACA, C, reg. 81, f. 189r (7-IX-1290): El rei ordenà al tresorer que les cartes de *lexias, permissiones, gracias seu conveniencias* donades als llocs, *de non petendo aliquid ab eis per duos annos continue sequentes*, havien de fer-se amb el corresponent segell reial.

³⁰² Cf. la Taula 3 del tom II.

d'*auxilii sive cise*, sembla que estem davant un impost directe de repartició en base a la riquesa de les famílies de cada lloc, com les quèsties cobrades usualment. En aquest sentit, pensem que el manteniment del mot «cisa» en la documentació es deu al fet que el subsidi havia estat promès en Montsó, juntament amb els altres de Catalunya i Aragó, encara que no s'ordenà i posà en marxa, com estem veient, fins al desplaçament del rei a València. Així, en la protesta feta per la universitat de València, Alfons el Liberal afirmava que aquella havia concedit els diners:

Racione aiude seu sise quam propter deffensionem terre nostre habemus et habere debemus de aliis terris nostris (...) iuxta ordinacionem Curie Montissoni vel aliorum locorum terre nostre³⁰³.

De forma semblant, associant l'esment de la «cisa» a la celebració de les Corts generals de 1289, també es realitzà un manament al justícia i els homes de Morella sobre la quantitat a pagar *pretextu çise ordinate in Curia Montissoni*³⁰⁴. Finalment, un altre document, dirigit als *collectoribus redempcionum cise civitatis et regni Valencie*, potser s'aproxima més al significat real d'aquell subsidi en el territori valencià, és a dir, que les quantitats pagades pels diversos llocs del regne es donaven per tal de redimir la cisa que s'hauria acordat inicialment a Montsó.

De fet, ultra el requeriment de quantitats fixes a cada lloc, altres proves demostren que la recaptació d'aquell subsidi es féu mitjançant el repartiment de quantitats proporcionals als patrimonis posseïts i que, més enllà de les quèsties usuals, prengué el significat d'ajuda general extraordinària, amb els corresponents conflictes jurisdiccionals. Sabem, per exemple, que s'hagueren de posar a compte del rei les quantitats dels homes de València que anaven en el seu seguici reial, ja que malgrat que eren francs *in contribucionibus questiarum seu aliarum exaccionum nostre*, havien estat taxats amb una part dels 80.000 s. que la ciutat de València havia de donar d'*auxilii sive cise*, el que palesa el seu caràcter de subsidi especial, més tenint en compte la situació particular de franquesa de quèstia de la capital³⁰⁵. Però no només això, sinó que també els senyoriis eclesiàstics que quedaven a l'interior dels termes vilatans havien de posar la seua part corresponent en la quantitat demanada a cada vila, com demostra el fet que s'ordenés als homes de Morella que, *in predicta cisa*, havien de taxar els honors dels monestirs de Benifassà i Rueda i de tots els altres *qui tatxati non fuerunt in dicta çisa*³⁰⁶. Val a dir, que com aquells havien quedat fora de les peticions a l'Església que hem vist anteriorment, ara se'ls hi obligava a contribuir juntament amb la vila de Morella. El cas contrari era el del monestir de Santa Maria del Puig, que tenia heretats en el terme de Morvedre i els prohoms vilatans les havien incloses en la seua contribució pecuniària, *racione dicte aiute seu cise*, malgrat que el monestir havia quedat enquadrat en el subsidi demanat a l'Església; per això, el rei ordenà que quedés lliure de pagar amb Morvedre, en tant que aquelle establiment eclesiàstic ja ho havia de fer *ab aliis monasteriis et locis religiosis regni Valencie* –contràriament al que passava amb els monestirs de Benifassà i Rueda a Morella³⁰⁷.

³⁰³ ACA, C, reg. 83, f. 88rv (8-IX-1290).

³⁰⁴ ACA, C, reg. 81, f. 226v (1-XII-1290).

³⁰⁵ ACA, C, reg. 82, f. 92r (28-XII-1290).

³⁰⁶ ACA, C, reg. 81, f. 226v (1-XI-1290).

³⁰⁷ ACA, C, reg. 84, f. 3v (30-XII-1290).

Així doncs, cises com les que hem vist anteriorment a Gandia, és a dir, imposicions indirectes per construir les muralles de la vila, així com la coetània de Pego, de febrer de 1291, no tenen res a veure –com ha estat suggerit³⁰⁸– amb l'*auxilii sive cisa* promès a Montsó en novembre de 1289, però ordenat i començat a pagar a partir de setembre de 1290, a canvi d'una franquesa biennal de quèstia que, com veurem en el regnat de Jaume II, no s'acabà acomplint. Fet i fet, aquella «cisa» de 1290 no ho fou, sinó que simplement rebé eixa denominació per analogia terminològica amb les imposicions indirectes que estaven cobrant-se a Catalunya i Aragó per tal de recaptar les ajudes aprovades a Montsó. Contràriament, els nuclis reials del regne valencià –almenys les viles, ja que no tenim notícies concretes de la ciutat de València– pagaren un subsidi col·lectat mitjançant un impost directe de repartició que seguia l'ús de les quèsties habituals, tot i que ampliava l'àmbit d'aquestes en incorporar també alguns senyoriis dels termes, si més no de l'Església, que també participà en aquell subsidi.

d) Unes Corts generals mal enteses

En definitiva, vist en conjunt el cicle d'assemblees celebrades entre 1289 i 1290 i la posada en marxa dels subsidis corresponents, podem dir que les Corts de Montsó van ser Generals? La resposta és que sí, ja que hi van ser congregats representants de tots els regnes de la Corona i es degué arribar a un principi d'acord sobre determinades matèries. Tanmateix, van ser les ordenacions publicades vàlides per a tots els territoris? La resposta, en aquest cas, és clarament que no, ja que només anaven adreçades a Catalunya, com també català i únic va ser el subsidi atorgat res més acabar la reunió de Montsó. Llavors, a quins acords generals s'hi arribaren? Almenys en degueren ser dos. D'una banda, l'inici d'inquisicions a tots els oficials reials de la Corona, i, d'una altra banda, la concessió de subsidis. Amb tot, aquests acords no foren sancionats per tots tres regnes a Montsó, sinó que únicament ho van fer Catalunya i Mallorca en novembre de 1289, mentre que Aragó ho féu a través d'unes Corts particulars en març de 1290, i el regne de València –obligat, per fi, a acceptar el fur aragonès– mitjançant una assemblea, si més no entre el rei i el reialenc, en setembre de 1290.

En conseqüència, les Corts de 1289, efectivament les primeres Generals a Montsó³⁰⁹, quedaren a mitjan camí entre els cicles de Corts que hem documentat al llarg d'aquest treball, caracteritzats per la celebració successiva d'assemblees en els diferents regnes amb uns objectius –polítics o fiscals– comuns, com ara els de 1250-1251, 1283 o 1299-1302, i les tradicionals Corts generals de Montsó que es coneixen a partir de la segona meitat del segle XIV, en què els tres regnes hi eren units conjuntament en aquella vila, però s'hi desenvolupaven Corts particulars de cada territori. Val a dir, en aquest cas la

³⁰⁸ En general, sobre la fiscalitat indirecta aplicada a les viles valencianes, vegeu: A. J. MIRA i E. GUINOT, «Fiscalidad urbana y distribución y consumo de la producción agraria en Valencia (siglos XIV-XV)», a R. Vallejo i A. Furió (eds.), *Los tributos de la tierra: fiscalidad y agricultura en España (siglos XII-XX)*, València, 2008, p. 137-162.

³⁰⁹ Al llarg d'aquest treball, si més no en 1272 i 1273, n'hem vist de Generals, però no a Montsó ni amb el significat polític que havien pres les Corts després dels successos de 1283.

convocatòria i certs principis d'acord foren generals³¹⁰, però només Catalunya hi clogué la seua assemblea pròpia en Montsó, havent-se de celebrar reunions privatives a Aragó i el regne de València durant els mesos subsegüents.

³¹⁰ A banda dels afers que hem comentat, també s'hi degué acordar un arranjament de les rendes reials, com indiquen diversos inventaris de 1289 que inclouen revocacions d'assignacions ordenades per *Curiam Montisoni*: ACA, C, Varia, núm. 405 (primer i tercer quaderns).

3.2.4. Un «balanç favorable»?

Segons hem comentat en la introducció d'aquest subcapítol, un informe de finals de 1290 enviat al germà d'Alfons el Liberal, Jaume I de Sicília, relatava el *poch enfortiment* que aquell es donava *en los afers de la terra*, una valoració que contrasta amb el *balanç favorable* que Ferran Soldevila féu *del seu govern*, en clau eminentment presentista i nacionalista catalana –havia aconseguit la *reanexió* de Mallorca i Menorca i havia deixat traçades la pau interior i exterior. Tanmateix, com hem pogut veure, els enfrontaments amb diversos estaments d'Aragó, Catalunya i el regne de València foren constants i les solucions que hi posà durant la major part del seu regnat no foren sinó pedaços provisionals que costaren una guerra entre aragonesos i valencians i un estat de permanent conflicte nobiliari. De fet, l'estat de coses dibuixat per aquell mateix document, redactat aproximadament un parell de mesos després d'haver acabat l'assemblea valenciana de setembre de 1290, era realment negatiu per a la figura del monarca. Mentre hi havia *carestia de pan* a tota la Corona, *la primera setmana de oytubre* el rei havia atacat i cremat moltes aldees indefenses de Castella amb l'ajut de 1.100 homes a cavall forasters i només 100 catalans³¹¹, ja que hi havia fortes bandositats nobiliàries, especialment entre els Montcada i els Entença, fins a tal punt que *si-l senyor rey no ho posa, ho no ho entrea, que y sia [en guerra] tota Cathalunya e tot Aragon*³¹². D'altra banda, Alfons volia bescanviar amb Inés Zapata, mare de Fernando Pérez, fill natural de Pere el Gran i senyor Albarrassí, aquesta vila per la vall d'Alfàndec, Bairén i Gandia, del regne de València. Finalment, el més greu era que el mateix monarca era qui deixava *trencar els ordonaments de la Cort de Muntsó*, marginant *los conseyers qui li foren donats per la terra a la Cort de Muntsó* i tornant als *que avia ans de la Cort* (el paborde de Solsona, Pere Marqués, Guillem Durfort i el justícia d'Aragó, Juan Zapata de Cadret). Tot plegat, el parer de *la terra* era que Alfons el Liberal *no ho met bé, ne-s té ben justícia*.

I sembla que tampoc podria millorar molt l'estima pel rei en el poc més de mig any de vida que li quedava, un període que passà preeminentment a Barcelona, on havia arribat a principis de novembre. Segons Zurita, hi havia anat *para entender desde allí lo que se proveería por los legados que estaban en Mompeller cerca de los medios de paz*³¹³. I, en aquest sentit, també la crònica de Muntaner narra que els delegats de la Santa Seu, reunits ja amb Carles de Salern, havien enviat *llurs missatges al senyor rei d'Aragó que els trametés missatges qui ab ells tractassen de la pau*. D'aquesta forma, segons el mateix cronista, Alfons el Liberal reuní Corts catalanes a Barcelona perquè elegissen una comissió de quaranta persones encarregades de proveir sobre els acords de pau, així com 12 ambaixadors –*dos rics hòmens, e quatre cavallers, e dos savis, e dos ciutadans e dos hòmens de viles*– que haurien d'anar a Tarascó –Brinhòlas segons corregí el

³¹¹ Efectivament, tant les cròniques castellanques com Zurita confirmen aquests atacs: F. SÁNCHEZ DE VALLADOLID, *Crónica de Sancho IV*, Biblioteca Saavedra Fajardo (ed. electrònica), cap. 85; J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 119.

³¹² Com hem vist abans, la guerra nobiliària a Catalunya ja havia obligat Alfons el Liberal a romandre a la zona entre finals de 1289 i principis de 1290. Durant l'agost d'aquest darrer any, davant l'absència del rei, que es trobava a València, va haver de ser l'infant Pere qui, des de Cervera, convoqués el servei militar d'algunes viles i nobles catalans –entre els quals hi havia els Montcada, però no els Entença– per tal d'anar *contra raptores et alios qui veniunt contra ordinaciones et statuta facta in Generali Curia Montissoni et qui malum vel dampnum aliquibus intulerunt post celebracionem dicte Curie*: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 280 (20-VIII-1290).

³¹³ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 120.

mateix Soldevila– a negociar-la i signar-la³¹⁴. A la fi, el 19 de febrer de 1291, fou estatuída una concòrdia entre les parts, a través de la qual Aragó obtindria la pau amb França, la conservació del regne de Mallorca i l'alçament de l'entredit papal, però, a canvi, hauria de renunciar a Sicília, retornar els ostatges i anar personalment a Roma a demanar perdó al Papa abans de Nadal de 1291³¹⁵. Tampoc pareix, doncs, que l'acord fóra excessivament favorable a la Corona aragonesa, ans al contrari, l'únic que realment obtenia, després de vuit anys de guerres intenses, era la pau en les fronteres exteriors –i un monarca al regne de Sicília de la Casa d'Aragó, però separat d'aquesta.

Fos com fos, cal destacar que la comissió negociadora havia estat composta exclusivament per membres triats per les Corts de Catalunya, el territori que més havia patit els constants atacs estrangers per la frontera nord. I, sembla que en conseqüència, també l'auxili monetari que Alfons el Liberal demanà poc després per tal d'acomplir allò que s'havia signat a Brinhòlas es dirigí a les ciutats i viles catalanes, al·legant les *immensas expensas* que havia de fer per tal de presentar-se davant el Papa *citra festum Natalis Domini*. La petició d'aquell subsidi l'1 de maig de 1291 implica que, o bé el rei –*esmés e freyturós*– estava defugint la franquesa triennial de quèstia que havia estat establerta per la cisa de Montsó, començada a pagar per Nadal de 1289, o bé que aquella cisa havia quedat cancel·lada per la pròpia pau –com s'establia entre les seues clàusules– i ara es tornava a demanar una contribució directa del reialenc català³¹⁶. En qualsevol cas, allò cert és que el rei ordenà el pagament de certes sumes, en quantitats semblants a les de les darreres exaccions documentades en 1286 i 1287³¹⁷. Amb tot, Alfons el Liberal no podria anar mai a Roma, ja que, a penes un mes i mig després d'aquella petició, el 18 de juny de 1291, morí a Barcelona als 26 anys d'edat, víctima, segons narra Muntaner, d'una *exidura que's féu al raygal de la cuxa*³¹⁸. Així, la concòrdia de Brinhòlas queda totalment invalidada, en tant que el successor, Jaume I de Sicília, encara tardaria uns anys a acceptar la renúncia a l'illa.

Tot plegat, malgrat que en el seus darrers anys Alfons el Liberal aconseguí avanços en la pacificació de tots els seus fronts, no sembla que els seus assoliments, ni a nivell internacional ni a nivell intern, foren satisfactoris, ni per a la dinastia ni per als súbdits. De fet, com veurem de seguida, el procés d'accessió al tron de Jaume II evidencia l'enfrontament latent entre la monarquia i els estaments de cada regne, així com entre els diversos territoris –almenys entre Aragó i València–, que la convulsa dècada de 1280 havia deixat a la Corona. El nou rei, com el seu germà i son pare, hauria d'acceptar inicialment la major part de les exigències de la terra, però al llarg del seu

³¹⁴ *Crònica de Muntaner*, CLXXIII; F. SOLDEVILA, «A propòsit del tractat de Brignoles, dit també de Tarascó (1291)», a *Studi medievali in onore di A. de Stefano*, Palermo, 1956, p. 519-527.

³¹⁵ S. SOBREQUÉS, *Els descendents de Pere el Gran*, cit., p. 162.

³¹⁶ Sabem que almenys a 1 de febrer de 1290, aquella cisa estava cobrant-se, ja que la concessió de la cisa de les muralles de Pego ordenava aquella *secundum quod ponita et ordinata est in civitate Barchinona vel Maiorice aut Minorice*; ACA, C, reg. 83, f. 110v (1-II-1291). D'altra banda, malgrat que, com hem vist, en la carta d'indemnitat de la cisa de 1289 Alfons el Liberal es retenia les quèsties que havia de rebre *loco census vel redditus et ex pacto*, ara demanava quantitats també a ciutats com Tarragona, que escapaven de l'àmbit dels dominis reials, per la qual cosa aquella petició era novament un subsidi extraordinari que podia contravenir la franquesa establerta en 1289. En tot cas, com veurem en el cas de la cisa de 1292, la condició establerta llavors de cancel·lar-la només si s'arribava a una pau estable de cinc anys sembla indicar que l'anterior de 1289 havia estat efectivament anul·lada, però per una pau massa efímera.

³¹⁷ Segons la mostra de viles per a les quals tenim dades en totes aquestes dates –Berga, Besalú, Caldes de Montbui, Fontrubí, Manresa, Pujalt, Terrassa i Vilafranca–, les sumes finalment sol·licitades, ja fetes les remissions, van ser de: 25.400 s. en 1286, 29.500 s. –sense Pujalt– en 1287 i 22.500 s. en 1291. Cf. la Taula 2 del tom II.

³¹⁸ *Crònica de Muntaner*, CLXXIII.

llarg regnat de trenta-sis anys sabia anar erosionant la resistència dels estaments per tal d'anar acostant-los al poder monàrquic.

3.3. L'esclat de la disputa foral

Tot i que una disposició concedida per Jaume I en 1261 obligava els seus successors a jurar en Corts –al començament de cada regnat– l'observança universal dels Furs de València en el territori valencià, l'entronització de Pere el Gran obvià, fins on sabem, aquell precepte. Ni reuní Corts valencianes ni jurà els Furs com a rei. Fet i fet, en aquell sentit hi hagué un abans i un després al cicle d'assemblees parlamentàries celebrades en 1283, a la tornada de la campanya de conquesta de Sicília. En aquest sentit, la formació de la Unió aragonesa i el greu perill que representaven els atacs francesos forçaren la monarquia a acceptar les respectives peticions d'immunitat i regulació del poder reial per part dels estaments dominants en cada unitat política: la noblesa, amb el suport de les ciutats franques del nord, en el regne Aragó; les viles reials, encapçalades per la capital, en el regne de València; i el conjunt dels estaments, de forma molt més equilibrada, a Catalunya. En els dos primers casos, la concessió de reivindicacions enfrontades conduí a l'esclat de la disputa foral que es mantenia latent des de l'època de Jaume I: per bé que Pere el Gran reconegué en el Privilegi General dels aragonesos la validesa plena dels seus furs a terres valencianes, immediatament després concedí el contrari a l'estament reial valencià, en confirmar l'observança exclusiva dels Furs de València dins de les fronteres del regne i impulsar l'organització militar d'aquells en la seua defensa. Així les coses, a la mort del monarca en 1285 les tensions havien pujat d'escala, amb una Unió aragonesa en plena acció i unes viles reials valencianes que acabaven d'aconseguir un privilegi propi de la Unió, per tal de defensar conjuntament el seu ordenament foral.

L'accessió al tron d'Alfons el Liberal no solucionaria en absolut els problemes, sinó que, ans al contrari, els agreujaria davant les seues enormes indecisions. Tanmateix, com hem dit, tot havia canviat després de 1283. Així ho demostraren els estaments dirigents de cada regne a l'inici del regnat, obligant el rei a jurar els Furs respectius i les immunitats aconseguïdes anteriorment. En el cas valencià, fins i tot, els síndics de les viles reials hagueren de perseguir-lo fins a Borriana per tal que complís amb l'obligació establerta en 1261 i renovada mitjançant el *Privilegium Magnum* de 1283. La situació, doncs, continuava essent de clar enfrontament entre els aragonesos i l'estament reial valencià, fins al punt que les ordres i contraordres dictades pel monarca sobre la qüestió foral ocasionaren un nou alçament dels unionistes, que en aquesta ocasió atacaren directament les terres valencianes al llarg dels primers mesos de 1287. Durant tot aquell any Alfons el Liberal tractà d'aixafar la revolta, comptant especialment amb l'ajut fiscal de les viles reials catalanovalencianes, però finalment hagué d'accedir a les peticions reivindicades des d'Aragó, bo i concedint el Privilegi General, que establia l'elecció d'un Consell reial, la celebració anual de Corts i la validesa dels furs aragonesos al regne de València. Amb tot, els atacs exteriors i l'estat de guerra permanent arrossegat des de la conquesta de Sicília motivaren una nova revifalla de la Unió en 1289 i, consegüentment, la cerca d'una solució general als problemes interns de la Corona mitjançant les Corts generals de Montsó de 1289. Cal tenir en compte, però, que, com hem demostrat, aquelles només acordaren el tractament d'uns temes comuns i se centraren en els afers catalans, deixant per a dues assemblees celebrades en 1290 a Saragossa i València la resolució de les qüestions aragoneses i valencianes. En aquestes darreres el rei acabà imposant a l'estament reial valencià el reconeixement de l'observança dels Furs d'Aragó, bo i posant fi a la intensitat de les hostilitats

valencianoaragoneses durant la dècada de 1280 i trencant amb la política monàrquica seguida al regne de València des de temps de Jaume I.

En relació directa amb aquest període de convulsions polítiques, també l'evolució de la fiscalitat reial caminà al ritme de les diverses activitats i accions bèl·liques dels reis. Així, mentre que a Catalunya i Aragó el cobrament dels tributs directes del bovatge i la quinta ocasionaren el malestar dels súbdits i els donatius derivats del cicle d'assemblees de 1289-1290 es recaptaren mitjançant impositcions indirectes, al regne de València continuem documentant en exclusiva el cobrament de contribucions directes. S'hi pagaren algunes cises, però destinades a la construcció de muralles, i, contràriament, les quèsties, les redempcions d'exèrcit i els monedatges dominaren el període. Novament, a més a més, en els episodis especials de negociació política i fiscal primaren els subsidis recaptats mitjançant impostos de repartiment. Així, per exemple, l'assemblea de 1283 generà un monedatge incrementat per als patrimonis més alts, a la manera de les Corts de 1271, però amb una escala menys onerosa en aquest cas. Per la seua banda, l'estament reial supedità al jurament foral del rei la concessió del subsidi directe negociat en les Corts de 1286, que, a més a més, promulgaren una important franquesa de quèstia per a la ciutat de València, la qual quedaria jurídicament exempta de pagar al rei a partir d'aleshores, amb l'excepció d'alguns casos molt determinats. Finalment, el donatiu aprovat en el cicle d'assemblees de 1289-1290 sembla que també es recaptà al territori valencià mitjançant un tribut directe, en el qual, d'altra banda, participà el conjunt de l'Església, com ja havia passat en 1284 i 1285, amb sengles subsidis per a la defensa de les terres de la Corona. Contràriament, l'estament militar no realitzà cap tipus de contribució fiscal a la monarquia, com ja venia passant en època de Jaume I en plena consonància amb la particular relació de poders existent al regne de València. Aquesta situació, com veurem en els dos capítols següents, anà evolucionant durant el llarg regnat de Jaume II fins a l'establiment d'un nou marc politicofiscal acordat en les Corts de 1329-1330.

4. SALV EMPERÒ ÇO QUE HAVIA JURAT SOBRE·L FUR D'ARAGÓ. UNA POLÍTICA REIAL DE CONTEMPORITZACIÓ

Com ha destacat Stefano Cingolani, malgrat el seu llarg regnat i coincidir cronològicament amb la vida de Ramon Muntaner, Jaume II fou un dels monarques que va passar més desapercbut en la tradició cronística catalana medieval, en contrast amb els seus avantpassats i els seus successors¹. En aquest fet potser hi té molt a veure el que hem denominat la seua «política de contemporització», és a dir, el manteniment més o menys estable de les situacions de tensió, fent certes concessions per tal de deixar passar el temps fins poder aprofitar els moments més favorables per als seus propis interessos. D'aquesta forma, per exemple, a la seua arribada a la Corona d'Aragó des de Sicília, el nou monarca acceptà el *statu quo* heretat dels convulsos regnats de Pere el Gran i Alfons el Liberal. Així ho aconsellaven segurament els problemes que havia tingut aquell darrer en el moment de l'entronització i també el desig de mantenir la sobirania sobre el regne sicilià. En conseqüència, segons relata un cronicó copiat en els registres de la cancelleria reial –sobre el qual tornarem de seguida–, el nou monarca accedí a jurar l'ordenament foral valencià en gener de 1292, però respectant la validesa dels Furs d'Aragó dins del regne de València per a aquells senyors que els volguessen aplicar, tal i com havia decretat el seu germà major en setembre de 1290:

Jurà observar furs de València e privilegis generals atorgatz a la ciutat e als altres locs e viles del regne de València, aquels, ço és a saber, que usatz són, e encara bones costums e uses, salv emperò ço que jurat avia als homes de paratge del regne de València sobre·l fur d'Aragó a aquels, ço és a saber, d'ells qui·l volrien.

Pensem que aquesta política contemporitzadora va ser una de les línies directrius de la seua acció de govern en el conjunt de territoris de la Corona al llarg de tot el regnat. No obstant això, considerem que per al cas concret del regne de València s'hi poden distingir almenys dues etapes, ja que sembla que a partir de la dècada de 1310 –o almenys així ho deixen entreveure les fonts que hem analitzat– les reivindicacions dels dirigents urbans de la capital i de la resta de viles reials valencianes guanyaren força davant del monarca, que hagué de fer front a unes peticions que anaren *in crescendo*. Per això, hem dividit el seu regnat en aquelles dues etapes, tot deixant la darrera, corresponent aproximadament a la segona meitat –entre 1311 i 1327–, per al següent capítol, on l'analitzarem conjuntament amb els primers anys d'Alfons el Benigne, dels quals avança tota una sèrie de característiques polítiques i fiscals que veurem en el seu moment. Durant la primera meitat, en canvi –de 1291 a 1311–, el rei deixà anar fent a l'interior dels seus regnes, mentre tractava d'abordar certs projectes a l'exterior.

Així, en primer lloc, possiblement a canvi de la promesa de Sardenya i Còrsega, Jaume II accedí a signar la pau d'Anagni en 1295, passant a obrir dos fronts: la conquesta del nord del regne de Múrcia, pertanyent a Castella, que començà en 1296, i les guerres contra el nou rei d'aquella mateixa illa, el seu germà menor Frederic II de Sicília, a partir de 1297. Aquestes darreres campanyes mediterrànies ocasionaren unes despeses

¹ S.M. CINGOLANI, *La memòria dels reis. Les quatre grans cròniques i la historiografia catalana, des del segle X fins al XIV*, Barcelona, 2007.

enormes, de forma que, després de la tornada definitiva a la península en 1299, el monarca hagué de celebrar Corts successivament a Catalunya, Aragó i València, amb l'objectiu d'eixugar els deutes pendents mitjançant una sèrie de donatius que s'allargaren durant els anys subsegüents. En aquest cicle d'assemblees parlamentàries, tot i que hagué de fer algunes concessions polítiques i fiscals importants en els diversos territoris, abordà directament el conflicte amb els nobles aragonesos, escapçant la Unió en 1301 i fent-los participar en les Corts valencianes de 1301-1302 per tal de recaptar dels seus senyorijs el que la mateixa monarquia els devia.

Així funcionava la política contemporitzadora que 10 anys abans, per exemple, havia aconsellat mantenir l'estat de coses, tot i ser contrari als interessos regis en aquells moments. No obstant això, les urgències econòmiques posteriors a aquelles guerres impediren que el monarca, malgrat la nova situació favorable a la seua sobirania a l'interior dels seus regnes, pogués desenvolupar empreses de gran envergadura fins a 1309, quan assajà la conquesta d'Almeria i la part oriental de l'emirat nassarita. Tanmateix, el fracàs rotund de la croada contra els musulmans i els deutes novament generats l'obligaren a centrar-se una altra vegada en els afers domèstics, tot renunciant a l'inici de noves campanyes exteriors, que únicament es reprengueren en la dècada de 1320, encapçalades pel seu fill i hereu, l'infant Alfons.

4.1. Les primeres dècades del regnat de Jaume II (1291-1314): el rei «prudent»

La ressenya que Joan Fuster va publicar poc de temps després d'aparèixer la biografia d'Ernest Martínez Ferrando, *Jaume II o el seny català*, es titulà «Jaime II, el rey prudente»². No debades, abans que «el Just», aquell era el primer qualificatiu que l'arxiver valencià, tot tractant d'endinsar-se en el perfil psicològic del monarca, li conferia:

La tradició historiogràfica adjudica a Jaume II, entre altres dictats, el de «el Prudent». En efecte, una de les virtuts més destacades d'aquest príncep, que de manera tan exemplar, tan sàvia i tan amorosa va governar la Corona d'Aragó a les darreries del segle XIII i començaments del XIV, fou la prudència, que bé podem identificar en el seu cas amb el característic «seny català», tan exalçat a través del temps d'ençà que la raça va manifestar-se com a poble tot davallant de les anfractuositats pirinenques i va expandir-se per la terra plana, cap al sud, fins a trobar les aigües de l'Ebre, remoroses de veus ancestrals peninsulars³.

De fet, en termes similars però des d'una perspectiva alternativa, acabem de definir la seua acció de govern com a «contemporitzadora». I, com veurem al llarg d'aquest capítol, els procediments del monarca estigueren fortament marcats per aquesta prudència –o contemporització–, jalonada per diverses actuacions que aspiraven, d'una banda, a incrementar els dominis territorials de la dinastia quan l'estat de les arque reials ho permetia i, d'una altra banda, a controlar progressivament el poder dels estaments de la terra. En aquest sentit, les actuacions del monarca que podrem veure en aquest capítol es poden vehicular, per ordre cronològic, a través de tres grans etapes que ocuparan uns altres tants epígrafs.

En primer lloc, l'etapa que s'allarga fins a la pau d'Anagni en 1295 resulta significativa, com veurem, per l'actitud del monarca davant l'accessió al tron en els diferents territoris de la Corona, bo i tractant de mantenir i apaivagar la situació heretada dels anteriors dos regnats; amb tot, com explicarem per al cas de l'estament reial valencià, això no evità que els regnes l'imposaren novament certes limitacions, recurrent una altra vegada a la negociació fiscal. Tot seguit, centrarem el segon epígraf, entre 1295 i 1308, en el cicle de Corts i donatius que generaren les principals campanyes d'aquest període, les de Sicília i Múrcia; en relació amb això, la novetat de la participació de l'estament nobiliari en el donatiu valencià –un «cabeçatge»– i l'existència d'un registre específic relatiu a aquest darrer, ens han dut a endinsar-nos amb detall en el mode i les circumstàncies de la seua recaptació.

Finalment, en tercer i darrer lloc, hi dedicarem una atenció especial a la croada d'Almeria de 1309-1310, ja que serà l'únic cas de la present tesi en el qual estudiarem el finançament global d'una campanya exterior concreta, incloent no només la contribució valenciana sinó tota la gamma de recursos esmerçats; això serà, d'una banda, perquè la menor quantitat de fonts del moment –respecte d'altres campanyes

² J. FUSTER, «Jaime II, el rey prudente», suplement «Valencia» del diari *Levante*, València, 8-II-1957.

³ J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II o el seny català*, Barcelona, 1956, p. 11.

posteriors com les de Sardenya, Mallorca, l'Estret de Gibraltar o Castella– ho possibiliten en certa manera, i, d'una altra banda, perquè així podem copsar tant la varietat de mecanismes emprats per la monarquia per tal de fer front a aquelles despeses com els problemes de lentitud que generaven els impostos directes, precisament en la darrera gran empresa que es finançà exclusivament mitjançant aquell tipus de tributs.

4.1.1. L'accessió al tron

Com hem vist en el capítol anterior, pel febrer de 1291 se signaven les capitulacions de Brinhòlas, que posaven fi al conflicte per Sicília entre la Corona d'Aragó, França i la Santa Seu. No obstant això, mai van arribar a ser posades en pràctica, ja que en juny d'aquell mateix any Alfons el Liberal moria a Barcelona sense descendència legítima. En conseqüència, la cort reial comissionà immediatament al cavaller Ramon de Manresa per a requerir la presència de Jaume I de Sicília, germà del monarca traspassat i hereu de la Corona. D'aquesta forma, a l'agost de 1291 el sobirà arribà a la ciutat de Mallorca, on, ja allí, rebé delegacions dels regnes peninsulars, demanant-li que *vengués a emparar et reebre els dits regnes e terres sues qui li tanyien per són dret e per dret d'eretat*⁴. Així és com una breu i poc coneguda crònica sobre l'arribada al tron de Jaume II narra l'interès dels diferents regnes per rebre primer al nou monarca, amb l'objectiu de consolidar el recent context de pactisme obert amb força en 1283, després de la revolta aragonesa de la Unió i les successives assemblees parlamentàries celebrades aquell any a Aragó, València i Catalunya. De fet, l'examen de l'actuació de Jaume II i els estaments en el nou cicle de Corts que va tenir lloc entre setembre de 1291 i març de 1292 proporciona un excel·lent camp d'anàlisi per a destriar els trets dels diferents tipus de pactismes desenvolupats en cadascun dels regnes peninsulars de la Corona d'Aragó a les darreries del segle XIII.

En primer lloc, el principal mecanisme de configuració del pactisme a Aragó va ser la pròpia revolta nobiliària de la Unió, secundada per bona part de les ciutats i organitzada amb la finalitat de marcar els límits del poder reial i ampliar el dels estaments a través de les prerrogatives jurades pel monarca en els Privilegis General i de la Unió en 1283 i 1287. Aquests, com ja hem explicat, establien: el respecte a les immunitats senyorials i els privilegis de les viles reials continguts en l'ordenament foral regnicola, l'elecció entre els aragonesos d'un Consell reial permanent, la limitació i el repartiment de la renda feudal del rei entre els nobles a través del sistema de cavalleries, i l'observança del dret aragonès en el regne de València. Per això, el dispositiu bàsic de manteniment del sistema pactista utilitzat per part dels estaments aragonesos va ser, més que la negociació fiscal o la governació general en Corts, l'exigència de la jura reial d'aquests furs i privilegis, tractant de marcar, alhora, la preeminència d'Aragó com regne principal de la Corona.

En canvi, els principals beneficiaris dels Furs de València, declarats d'observança general i exclusiva en el regne en 1261, eren la monarquia i les viles reials valencianes, ja que aquest ordenament jurídic suposava la supremacia de les seues facultats en detriment de la resta de senyors, majoritàriament aragonesos, que es van rebel·lar contra aquesta situació en 1283 reivindicant l'observança dels seus propis furs en el territori valencià. De fet, aquest atac nobiliari contra el poder de l'estament reial va ser el que va

⁴ ACA, C, reg. 55, f. 31v. La font bàsica per conèixer el transcurs dels primers mesos del rei Jaume com a hereu de la Corona d'Aragó és una petita crònica continguda als registres de cancelleria de Pere el Gran i citada posteriorment per diversos autors, com ara Coroleu i Pella, Finke, Palacios o González Antón. Tanmateix, aquesta no ha estat emprada per la historiografia valenciana, tot i que conté informacions inèdites sobre les Corts valencianes de 1292. Existeix la transcripció parcial del «Memorial Histórico Español» i de Luis González Antón, així com la completa, però amb certes errades i criteris de transcripció antics, d'Ambrosio Saldes; per això, utilitzem la consulta directa del registre de cancelleria esmentat: A. DE SALDES, *Pequeña crónica en la que se relatan los principales sucesos acaecidos en la coronación del rey D. Jaime II*, Barcelona, 1909; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 300 (que fa referència al *Memorial Histórico Español*, tom III, 1852).

desencadenà l'exigència per part dels prohoms ciutadans del compliment de les garanties jurídiques que asseguraven la vigència dels Furs de València: la seua jura reial en Corts a l'inici de cada regnat i la convocatòria d'aquestes per tal de modificar-los, estatuïdes en 1261 i 1271 respectivament però sense requeriment pràctic fins als anys 1283, 1286 i ara, novament, en 1292. Cal destacar, a més, que el principal mètode utilitzat per l'estament reial per a fer respectar aquestes garanties que mantenien l'incipient pactisme valencià era la negociació fiscal, és a dir, la concessió de subsidis al rei condicionada a la procura prèvia d'acords polítics, bé en assemblees parlamentàries bé fora d'elles.

Finalment, a Catalunya, de forma dispar al cas aragonès i al valencià, les Corts es van erigir, ja en aquests moments, com l'element fonamental del sistema pactista, aparentment –per això mateix– més madur i dinàmic. Des de 1283 les Corts catalanes van presentar la potencialitat de limitar el poder reial, i, com va advertir José Luis Martín, ho van fer sense recórrer a la revolta generalitzada⁵. Així mateix –afegim– van tenir un important paper com a eina mediatora entre el monarca i el conjunt d'estaments a través d'una precisa funció colegisladora i fiscal, encara poc definida en els regnes d'Aragó i de València, per la pròpia evolució històrica d'aquests regnes i la naturalesa de les seues relacions de poder.

a) El cicle d'assemblees parlamentàries de 1291-1292

Les informacions contingudes en la petita crònica que hem esmentat anteriorment permeten seguir amb cert detall els primers passos de Jaume II després de la seua arribada des de Sicília a la capital mallorquina el 6 d'agost de 1291. D'aquesta manera sabem que després d'atendre a les ambaixades d'Aragó i de València⁶, així com de Catalunya, va rebre el jurament d'homenatge dels prohoms de la ciutat i el regne de Mallorca, partint després cap a Barcelona, on va arribar el 13 d'agost. Amb tot, després dels enormes problemes experimentats per Alfons el Liberal en 1286 en adoptar el títol de rei de la Corona abans de convocar Corts en Saragossa i jurar els Furs d'Aragó, el nou hereu pregà als nobles i ciutadans de Catalunya que, jurant ell els Usatges, el jurassen com senyor sense celebrar Corts, amb la finalitat que els aragonesos *no fossen agreujats si el senyor rei feïa Cort als catalans abans que als aragoneses*⁷. Així, el 22 d'agost va ser jurat per la majoria de nobles catalans i els síndics de Barcelona i Girona presents a la capital, posposant uns mesos la celebració de l'assemblea parlamentària catalana: *de gracia processistis absque celebracione Curie Generalis Catahalonie*⁸. A més a més, va proclamar que prendria possessió dels regnes de la Corona no com hereu del seu germà Alfons, sinó del seu pare, Pere el Gran, el que

⁵ J.L. MARTÍN, «Privilegios y cartas de libertad en la Corona de Aragón (1283-1289)», a *Idem, Economía y sociedad en los reinos hispánicos de la Baja Edad Media*, Barcelona, 1983, p. 187-235.

⁶ En el cas valencià, a banda dels prohoms de la capital, els nobles enviaren en representació del regne una ambaixada conformada per Jaime Pérez, Gonzalo Ximénez d'Arenós, Juan de Vidaurre i Gil Martín d'Entença. Això palesa el predomini aclaparador de la noblesa d'origen aragonès dins de l'estament militar valencià.

⁷ ACA, C, reg. 55, f. 31v.

⁸ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 293 (22-VIII-1291).

significava la retenció en les seues mans del regne de Sicília i el trencament de les paus dinàstiques signades a Brinhòlas⁹.

- *Les Corts aragoneses (setembre de 1291)*

L'endemà de jurar els Usatges, el 23 d'agost, Jaume va convocar les Corts aragoneses per al 14 de setembre de 1291 i partí cap a ponent, aprofitant el trajecte per a rebre l'homenatge d'altres nobles i síndics urbans de Catalunya, especialment els de Lleida, que a banda de la confirmació dels seus privilegis van sol·licitar-ne una reforma en ocasió de les futures Corts catalanes, *en ço que embargàs justícia ne pau ne bon estament de la terra*¹⁰. Finalment, intitulant-se només «rei de Sicília» com va destacar Zurita, el monarca arribà a Saragossa el 15 de setembre, encara que, a causa de certes disputes entre els rics homes, les Corts no van poder començar fins al dia 24, primera jornada de l'assemblea en què els assistents a l'església de San Salvador li requeriren que jurés *lurs furs e lurs costumes* i ells el jurarien com senyor i rei.

D'aquesta forma, Jaume va jurar observar els furs i privilegis generals d'Aragó, Terol i Ribargorça, així com el fur d'Aragó als infançons del regne de València, segons *que els fo atorgat per lo senyor rei en Pere*. En conseqüència, els estaments aragonesos el van jurar com rei de la Corona –*d'Aragó, e de Sicília, e de Mayorcha, e de València e comte de Barcelona*–, encara que, segons apunta Bonifacio Palacios, pel silenci documental sembla que no es produí cap acte d'unció ni entronització, doncs ja havia estat coronat en 1285 com a rei de Sicília¹¹. Per tant, aquesta prioritització en el temps del doble jurament foral i reial realitzat a Saragossa, que únicament tenia com precedent l'acte de coronació d'Alfons el Liberal en 1286, representava, d'una banda, la continuació de la jura del Privilegi General de 1283 i una primera simbolització del contractualisme entre el rei i el regne, i, d'una altra banda, la manifestació de la preponderància d'Aragó com a cap de la resta de territoris de la Corona.

En aquest mateix sentit, bona part de les matèries tractades en les Corts feien referència als conflictes que causaren la revolta de 1283. Així, per exemple, sabem que el 26 de setembre –ara en l'església dels predicadors de Saragossa– Jaume II va exposar als presents quatre capítols per a la seua aprovació: el manteniment de la pau i de la justícia en el regne, la devolució dels castells cedits per Alfons el Liberal com garantia de compliment dels acords amb la Unió, la reserva per a les seues arques d'una part de les rendes reials d'Aragó, i la col·laboració del regne per a defensar les fronteres i mantenir la guerra que començava de bell nou. La resposta afirmativa dels estaments en boca del noble Pedro Fernández arribà dos dies després, tot venent les reticències inicials dels rics homes, per primera vegada diferenciats clarament com a estament dels mesnaders i els cavallers, que es posicionaren al costat dels síndics de les ciutats i les viles reials per tal de donar la conformitat general a allò que el monarca oferia.

Tanmateix, pel que fa concretament a *lo ters capítol*, és a dir, *que li fos assignada* –al rei– *renda a sa taula de les rendes sues d'Aragó, et tot l'als fos compartit a cavalleries*,

⁹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre IV, cap. 123.

¹⁰ ACA, C, reg. 55, fol. 45v.

¹¹ B. PALACIOS, *La coronación de los reyes de Aragón*, cit., p. 188-200.

la resposta fou molt específica¹². En relació amb això, convé ressaltar novament que la qüestió del repartiment de les rendes reials entre la noblesa era cabdal en el regne d'Aragó, de manera que, en un context en què Jaume II volia endegar bones relacions amb els cavallers aragonesos, era ell mateix qui demanava a l'estament que li assignés una quantitat de les seues pròpies rendes. Així, la Cort aprovà que únicament *hagués a sa taula les cenés, els peatges et aquelles judaries et moreries et salines que no fossen acostumades d'ésser donades en cavalleries*. I, com a conseqüència d'aquell acord, es confeccionà un *liber cavalleriarum* que assignà el cobrament de fins a 764 cavalleries entre els nobles aragonesos, és a dir, 19.100 ll.j. a 500 s.j. per cavalleria, distribuint el seu pagament entre les peites de les viles reials d'Aragó i algunes altres rendes; ultra això, també s'hi repartiren 54 mesnaderies, d'un valor que oscil·lava entre els 1.000 s.j. i els 5.000 s.j. fins a conformar un total de 5.175 ll. més¹³. Per tant, el repartiment íntegre de la *pecha* pagada anualment per les viles reials entre els nobles aragonesos mitjançant el sistema de cavalleries es consolidà aleshores de forma definitiva¹⁴.

Per la seua banda, quant al darrer capítol, mitjançant el qual el rei havia demanat *que la Cort li donàs consell e ajuda convinent per mantenir la guerra et per establir les fronteres*, sabem que els estaments respongueren que *en la ajuda, com fos mester, a avant que la farien, que no i planyerien cors ne aver de guisa que'l senyor rei se'n tindria per servit*. No obstant això, sembla que aquell auxili es traduï en l'ajuda militar de les hosts nobiliàries i urbanes, i no en la concessió de contribucions monetàries –com passà posteriorment en el cas valencià i català–, ja que no n'hi ha rastre documental en les sèries *Subsidiorum* corresponents¹⁵. Finalment, a més a més, Jaume II hagué d'incorporar nous membres aragonesos al seu Consell nomenats en les Corts i procedir a la comptabilització dels deutes pendents de la monarquia en el regne, per tal d'assegurar la seua futura satisfacció¹⁶. Amb tot, aquella assemblea no generà furs nous més enllà del jurament dels que ja estaven estatuits, el que indica un ús del marc parlamentari eminentment relacionat amb el control del monarca, així com una manca evident de funció legislativa definida. I, en aquest mateix sentit, encara que existiren certs enfrontaments entre l'alta noblesa i la mitjana juntament amb les viles reials, el que hom pot observar és que la principal arma de pressió dels estaments aragonesos era la seua força militar conjunta.

El cas valencià, com veurem en aquest mateix apartat, seria ben diferent. En qualsevol cas, abans de traslladar-se al regne de València per celebrar les corresponents Corts,

¹² Dels altres 3 capítols, un es referia genèricament a la pau i justícia en el regne, un altre versava sobre el consell i l'ajuda que es donaria al rei, i un altre anava dirigit a establir el retiment dels castells que tenien retinguts els rics homes aragonesos pel rei Alfons el Liberal, fet –aquest darrer– que motivà l'oposició d'aquells: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 300 (IX-1291).

¹³ ACA, C, Varia, núm. 405 (4ª quadern). En el mateix quadern s'anotava al final *les regalies* que restaven disponibles per al monarca, que venien a coincidir bàsicament amb el que s'aprovà en l'assemblea: les jueries, les moreries, els peatges, les salines i, a més a més, el monedatge i les rendes dels merinats i de les batllies de la reina i de Saragossa, Calataiud, Daroca, Tarassona i Terol.

¹⁴ De fet, pel novembre de 1291 Pere Cornel es deseià de Jaume II, tot enviant el cavaller Fernando de Oblitas per informar al rei, i aquest, malgrat saber que aquell havia donat la terra que havia tingut per Alfons el Liberal al seu fill Ximén Cornel, per tal que *ell agués assignació de dretz en los cofres per cavalleries*, respongué a Oblitas –*per tal que-n Pere Cornel no pogués dir que per mirva de cercar consell en altra part s'espedit d'ell*– que *aquells dretz que tenia assegurats en els cofres per cavalleries que ls li assignava en les judaries d'Aragó qui eren regalia sua, que als no li avia romàs en Aragó que no fos donat en cavalleries*; ACA, C, reg. 55, f. 55v.

¹⁵ En el cas valencià, com veurem, sembla que el destí del subsidi demanat era l'armament de galeres per ajudar el rei de Castella en la campanya contra Tarifa, un objectiu que es fixaria amb posterioritat a les Corts de Saragossa.

¹⁶ ACA, C, reg. 55, fol. 48v.

Jaume II va iniciar gestions diplomàtiques per afrontar amb més seguretat les noves negociacions sobre Sicília. D'una banda, va remetre missatgers al papa i a Carles de Anjou i, per l'altra, a la fi de novembre de 1291 va signar a Monteagudo un acord de pau i protecció mútua amb el rei Sanç IV de Castella, que es mantingué fins a la mort d'aquest en 1295. Finalment, el rei es va desplaçar en direcció al regne de València fins a Terol, des d'on el 26 de desembre va convocar per al dia 7 de gener de 1292 als síndics de les viles reials, els nobles i els prelats valencians per a celebrar Corts, *cum circa ordinacionem et disposicionem felicem regni Valencie intendere proponentes*¹⁷.

- Les Corts valencianes (gener de 1292)

Els historiadors moderns que han tractat aquesta assemblea parlamentària, com Sylvia Romeu o Pedro López Elum, no coneixien les cartes de convocatòria que ací citem, aportant únicament una breu referència del cronista Ramon Muntaner i el text del jurament reial dels Furs, contingut en el llibre de privilegis de la ciutat de València. Fins i tot el segon autor arribà a afirmar que *no hay alusión alguna acerca de la participación de nobles y eclesiásticos*, raó per la qual es fa necessari analitzar breument les dades aportades per aquelles cartes, així com també les contingudes en el cronicó esmentat, que encara no han estat utilitzades per la historiografia valenciana¹⁸.

En primer lloc, pel que fa als senyors eclesiàstics, tot i que anteriorment ja els havíem vist participar almenys en la Cort de 1271, és la primera vegada que tenim notícia específica de la seua convocatòria per a una assemblea del regne de València. En aquest sentit, coincidint amb les escasses informacions d'aquella ocasió, veiem que ara únicament hi apareixen els 3 representants dels ordes militars –del Temple, de l'Hospital i de Calatrava–, per la qual cosa desconexim si els bisbes, abats i capítols valencians hi assistiren¹⁹. En qualsevol cas, açò sembla reflectir, de manera similar al que passava en el cas aragonès, l'escàs pes que tenia l'Església en aquests moments en les assemblees parlamentàries valencianes. En segon lloc, respecte als senyors laics, sabem que van ser cridats de forma bastant equilibrada 18 nobles d'origen català o sicilià i 22 d'origen aragonès o que podien reclamar l'ús dels Furs d'Aragó en el territori valencià²⁰. Finalment, foren citats els procuradors de 12 viles reials²¹.

¹⁷ ACA, C, reg. 90, f. 222v (26-XII-1291), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 6. La font és indicada – amb la data errònia de 26 de novembre de 1291 – per L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 279, nota 14. Aquest autor cità la carta, però no la transcrivé ni n'estudià els assistents –en tant que tampoc era el propòsit del seu treball.

¹⁸ S. ROMEU, «Catálogo de Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 581-607; P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 89.

¹⁹ *Apèndix documental*, doc. 6. Es tractava de: Borriana, Morvedre, Gandia, Ademús, Dénia, Lliria, Xàtiva, Castellfabib, Alpont, Vila-real i Alzira, a més de València, on tenia lloc la Cort.

²⁰ *Ibidem*. En primera instància, apareixen 6 rics homes aragonesos, Jaime Pérez, Jaime de Xèrica i Pedro Fernández –tots ells de la família reial–, Blasco d'Alagón, Lope Ferrench de Luna i Juan Ximénez d'Urrea, i després 16 nobles i cavallers més que, pel seu origen o les seues possessions, podien acollir-se als furs aragonesos: Guillem d'Anglesola, Berenguer d'Entença, Rodrigo Ximénez de Luna, Martín Ximén Rodríguez, Alfonso Pérez, Ximén Pérez d'Oriz, Ximén Pérez Romeo, Gonzalo Zapata, Gonzalo Ximénez de Arenós, Ximén Pérez d'Andilla, Ximén Pérez de Calataiud, Gil Martín d'Entença, Pedro Ximénez de Montornès, Gil Ximén Romeo, Alfonso Martín, Amor Dionís, Pedro Lenda i Gilabert Sanoguera –qui, malgrat el seu origen català, com veurem més endavant, era usuari i defensor de l'ordenament aragonès. Per la seua banda, 4 nobles d'origen català eren esmentats en la primera llista,

En un altre ordre de coses, tot indica que les Corts es van celebrar entre el 8 i el 20 de gener, ja que el dia 7, per al qual estaven convocades, el rei va escriure a Berenguer d'Entença informant-lo que esperaria un dia més la seua presència, atès que el missatger reial pertinent no havia pogut fer-li arribar la carta de convocatòria. Per la seua banda, pensem que la data de finalització ve marcada per la del jurament reial dels Furs de València, principal motiu de la reunió²². De fet, encara que desconexem els altres possibles temes tractats en l'assemblea, l'única disposició feta pública va ser el jurament de Jaume II de l'observança *–inviolabiliter et incorruptibiliter*²³ dels furs i els privilegis de la ciutat i el regne de València, realitzat *a requisia dels prohòmens de la ciutat de València et dels altres locs –de reialenc– del regne*²⁴. I immediatament després, segons el cronicó, només aquells prohòms juraren el rei, revelant, com estem veient constantment, una de les característiques essencials del sistema pactista valencià: la seua defensa primordial dels interessos de les senyories reials, especialment la de la ciutat de València, en detriment d'una noblesa encara lligada a altres territoris, sobretot l'aragonesa, interessada a fer valdre les prerrogatives establertes pel seu propi ordenament foral.

En aquest sentit, encara que el privilegi que es publicà en ocasió d'aquell jurament no conté cap clàusula al respecte, sabem –també gràcies a la narració cancelleresca– que el rei va realitzar la jura dels Furs de València salvant, no obstant, la potestat de la noblesa a acollir-se al dret aragonès, de manera que, com s'havia promès en les Corts de Saragossa, els Furs d'Aragó continuarien sent respectats als cavallers i infançons heretats en el regne de València. Així mateix, la comparació entre els síndics urbans convocats i els que juraren Jaume II en aquelles Corts indica que s'abstingueren de fer-ho els de les viles reials poblades a fur de Saragossa –Borriana i Vila-real– i els d'influència aragonesa –Ademús, Alpont i Castellfabib²⁵–, que fitaven amb el regne veí i, de fet, pagaven cavalleries als seus nobles fins que en foren alliberades en el context d'aquesta mateixa assemblea²⁶.

Així les coses, la majoria de prohòms del reialenc, fermes partidaris de l'ordenament foral valencià, no van veure acomplert el seu objectiu de tornar a instituir la preponderància absoluta dels Furs de València sobre els d'Aragó. Amb tot, sí que van obtenir-ne la sanció pública en les pertinents Corts de jurament de l'inici del regnat, una garantia de la seua validesa establerta en 1261 per Jaume I i renovada per Pere el Gran en 1283 i Alfons el Liberal en 1286. Altrament, el fet que el jurament dels furs fos l'únic text publicat posa en relleu que les Corts valencianes, com les aragoneses,

Dalmau de Castellnou, Guillem Ramon de Montcada, Jaspert de Castellnou i Esteve de Bellpuig; i després apareixien uns altres 12, tres d'ells –els que posem al final– procedents de Sicília: Ramon d'Urg, Francesc Carròs, Ponç de Mataró, Arnau de Mataró, Berenguer de Vilaragut, Berenguer Llançol, Ramon de Santlleir, Bernat de Bellvís, Bernat Sarrià, Roger de Lloria, Francesc de Pròixida i Corrado Lancia.

²¹ *Ibidem*. Es tractava de: Borriana, Morvedre, Gandia, Ademús, Dénia, Lliria, Xàtiva, Castellfabib, Alpont, Vila-real i Alzira, a més de València, on tenia lloc la Cort.

²² Aquell mateix dia el rei tornava a demanar la presència d'Entença, però en aquesta ocasió ja no feia referència a les Corts, que es degueren clausurar aquell dia, sinó al jurament que havia de prestar al procurador del rei de Castella, present a València, per les convinences signades a Montegudo: ACA, C, reg. 90, f. 271r (20-I-1292).

²³ *Aureum Opus*, «Iacobi secundi», I.

²⁴ ACA, C, reg. 55, f. 56r-58r.

²⁵ Juraren la resta de nuclis convocats, això és, el justícia, 4 jurats i 86 habitants de València, 3 síndics de Xàtiva i 2 de Morella, Morvedre, Alzira, Gandia, Dénia i Lliria, a més de Corbera, que no apareixia en la carta de convocatòria: ACA, C, reg. 55, f. 56v (12-I-1292), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 7.

²⁶ ACA, C, reg. 193, f. 153r (20-I-1292).

mancaven de moment d'una funció legislativa general i representaven, sobretot, un mecanisme de control del monarca en mans de l'estament reial.

A més a més, les viles valencianes posseïen encara altre instrument per a regular les seues relacions de poder amb el rei: la negociació fiscal. Així, el jurament foral de Jaume II es va traduir dos dies més tard en la concessió d'un auxili per a armar galeres en defensa de la Corona i de la terra contra els seus enemics, un assumpte que havia estat exposat *in Generali Curia quam nunc celebravimus*²⁷. Desconeixem quin era exactament l'enfrontament bèl·lic referit: podia tractar-se de la guerra que mantenia el rei amb França i els Anjou per Sicília, ja que, per exemple, en el cas de l'ajuda de 40.000 s. oferida per València el diputat per rebre-la en febrer de 1292 era l'almirall Roger de Lloria²⁸; o, tal vegada, es tractava del projecte de conquesta de Tarifa en el qual Jaume II havia promès participar a Sanç IV de Castella, car, en abril de 1292 Albert de Mediona, almirall de l'estol que hi anà²⁹, fou l'encarregat de percebre part dels diners del subsidi valencià i, pel juliol, es demanaren novament aquells diners a la ciutat de València per tal de dur les galeres *ad partes Yspanie*³⁰.

En relació amb això, la capital valenciana no apareixia en la llista de peticions vilatanes de gener en virtut de la franquesa de quèstia aconseguida en 1286; tanmateix, s'informà a la resta de viles que aquella havia donat *gratis et spontanee* una quantitat de diners «idònia», els 40.000 s. esmentats segons sabem per altres documents³¹. A més a més, tal vegada pel seu caràcter de subsidi pagat immediatament després d'unes Corts en què havien estat confirmats els furs valencians, el rei ordenava que no es permetés l'enviament de representants urbans per tal d'aconseguir cap tipus de rebaixa. Finalment, sabem que els diners col·lectats pels porters havien de ser dipositats en la taula de Bernat Planell, canvista de València, encarregat de destinar els diners a l'armament de les galeres. Tot plegat, van ser sol·licitats, fetes les remissions, una suma de 102.500 s., de manera que en aquest cas, diferentment al que hem vist en Aragó, l'acord polític va significar el pagament de quantitats monetàries. No obstant això, aquell mecanisme funcionava de forma molt diferent en cas de conflicte entre l'estament reial i el monarca, com va passar al llarg de l'any 1293, segons veurem més endavant. Abans, però, abordarem les Corts catalanes, les últimes d'aquest cicle d'inici del regnat de Jaume II.

²⁷ ACA, C, reg. 331, f. 20r (22-I-1292): *Universitati Lirie scitis quod in Generali Curia quam nunc celebravimus in civitate Valencie exposuimus negocium nostrum coram probis hominibus dicte civitatis et procuratoribus sive sindicis vestris et aliorum locorum et villarum regni Valencie, in dicta curia congregatis, ut qualiter est inimici nostri paratis se venturi per mare et terram contra nos et terram nostram prout certo didisceramus, propter quod similiter nos parare oportebam tam de armandis galeis quam de aliis, ut possimus nos et terram nostram contra dictos inimicos nostros defendere et tueri. Et in auxilium et succursum predictarum galearum armandarum probi homines civitatis Valencie nobis quondam ydoneam quantitatem peccunie de quam nos contenti fuimus ab eis gratis et spontanee obtulerunt. Et quare vos a prestando nobis succursu excusare non possumus, incumbente necessitate predicta, taxamus vos in tribus m. s.r. persolvendis, de quibus per nos loco nostri Bernardo de Bolea, fideli porterio nostro volumus responderi, qui ipsos deponet in tabula Bernardi Planelli, camporis Valencie, in armandis dictis galeis, penitus convertendos. Scientes quod adeo in dicta quantitate et non in maiori vos taxavimus ne opporeret vos ad nos venire pro facienda in ubi aliqua lexia nec aliquis expensas facere seu laborare. Alias mandamus per presentis dicto porterio nostro quod ad hec vos et bona vestra pignoret et compellat. Datum Valencie XI° kalendas febrerii.*

²⁸ ACA, C, reg. 331, f. 22v-23r (20-II-1292).

²⁹ J.R. HINOJOSA, *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, cit., p. 173.

³⁰ ACA, C, reg. 331, f. 23v-24r (18-IV-1292), 31v (13-VI-1292). El més probable, de fet, és que el subsidi fos demanat en gener de 1292 per la guerra contra el rei de França –com en març el servei de Corts català–, però, posteriorment, els diners es desviassen parcialment a l'empresa tarifenyà.

³¹ ACA, C, reg. 331, f. 22v-23r (20-II-1292).

Tot just tres setmanes després de concloure l'assemblea valenciana, Jaume II es trobava ja a Barcelona per a celebrar les Corts catalanes que havia promès en el moment del jurament dels Usatges, a l'agost de 1291. D'aquesta manera, l'assemblea va tenir lloc entre el 9 de febrer –a la seua arribada a la capital– o alguna jornada posterior, i el 23 de març de 1292, dia en què es van publicar, a un temps, les constitucions sancionades i el donatiu atorgat³². Aquest darrer enllaçava amb el concedit pels catalans en les Corts de Montsó de 1289, que teòricament havia de pagar-se fins a Nadal de 1292, amb la condició que no s'arribés abans a una pau, com efectivament havia passat a començaments de 1291 mitjançant el tractat de Brinhòlas. Per tant, el més possible és que aquell s'hagués deixat de cobrar i el fet és que el nou subsidi s'aprovà per 2 anys a partir de Sant Miquel de 1292, novament a tot Catalunya i les illes Balears a través d'una cisa general; ara, a més a més, s'hi especificava –segurament per tal d'evitar que succeís una cosa similar– que el pagament només s'anul·laria en cas d'arribar a una pau estable superior a 5 anys. D'altra banda, com en 1289, el subsidi es demanava per a la defensa dels regnes i terres del rei *in guerra quam habemus cum rege Francie et aliis*, les tarifes de les imposicions indirectes serien *aytal com la ajuda ordenada a Monçó*, i la seua recaptació i gestió quedaria en mans de comissions mixtes d'*ordonadors*, formades per 3 cavallers i 3 ciutadans a Catalunya, i un cavaller i un ciutadà a Mallorca³³.

Amb tot, malgrat les similituds amb el donatiu de 1289, hi havia un canvi substancial: el rei no renunciava a les quèsties, redempcions d'exèrcit i cenes, sinó que podria continuar cobrant aquestes, *enaxí que per rahó de la dita sisa no jaquesca null dret seu*. Així les coses, per al cas del reialenc català, per primer cop documentem un servei de Corts que no substituïa els canals habituals de la fiscalitat directa. De fet, aquesta continuà sent aplicada durant la vigència del donatiu a través d'una quèstia en octubre de 1292 –precisament quan començava la cisa–, d'una redempció d'exèrcit en juny de 1293 i d'una altra quèstia en juliol de 1294, unes peticions que mantenien, aproximadament, les quantitats que s'havien demanat en els subsidis posteriors a les elevades exigències de 1284 –realitzades en el context del successos de 1283 i les dificultats de Pere el Gran³⁴. D'altra banda, com ja havia passat en 1289, cal destacar que el conjunt de senyors catalans –de forma ben diferent al que passava en Aragó i el regne de València– col·laborava fiscalment amb la monarquia mitjançant la seua participació en el donatiu parlamentari.

Així, les Corts catalanes tornaren a mostrar un important equilibri mitjançant la presència activa dels tres estaments i l'aprovació de capítols *ad bonum statum totius*

³² J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón*, cit., p. 57; *Cortes de Cataluña*, vol. I, Any 1292, XXIII, p. 154-167; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. III (23-III-1292).

³³ Aquest servei de Corts a través d'una cisa en 1292-1294 és el primer del qual conservem un registre específic a la cancelleria –el 306– amb una sèrie d'ordres i seguiments per part de la monarquia sobre la seua gestió, un fet que es repetirà en els serveis del bovatge català (1300-1305), la sal aragonesa (1300-1302) i el cabeçatge valencià (1302-1308), com veurem posteriorment.

³⁴ Segons la mostra de 8 viles catalanes per a les quals tenim dades en aquestes dates –Berga, Besalú, Caldes de Montbui, Fontrubí, Manresa, Pujalt, Terrassa i Vilafranca–, les quantitats demanades, una vegada fetes les remissions van ser de: 75.550 s. en 1284, 25.400 s. en 1286, 29.500 s. –sense Pujalt– en 1287, 22.500 s. en 1291, 21.350 s. en 1292, 32.100 s. en 1293, 23.600 s. en 1294 i 22.066 s. 8 d. en 1295 (hem deixat fora Cervera per les grans quantitats pagades, ja que distorsionen la visualització d'aquesta evolució en funció de la seua pròpia). Cf. la Taula 2 del tom II.

terre nostre et comodum generale: es confirmà allò aprovat en Montsó; s'ordenaren nombroses disposicions sobre qüestions d'índole diversa, com ara els préstecs, la bausia, les treves o els acuidaments; s'establiren garanties judicials i uns preus màxims per a les cartes de justícia; es confirmaren privilegis fiscals de nobles i eclesiàstics, així com, sobretot, la seua jurisdicció, alhora que es restringia la dels oficials reials; i, especialment, es delimitaren les atribucions d'aquests darrers, ordenant procediments inquisitorials, la separació entre vegueries, les clàusules compensatòries pels seus mals usos, garanties contra els abusos, la no alienació dels càrrecs, com ara l'escrivania del segell reial, etc. A més a més, s'ordenà que els veguers de Ribagorça empraren els Usatges –en compte dels Furs d'Aragó– en els llocs en què aquells prevalien, s'estatuí que el regne de Mallorca no seria alienat, donat en feu o separat de la Corona, i se sancionà, de nou, l'obligatorietat de celebrar Corts anuals als catalans *pro ordinandis et tractandis simul cum eis bonum statum terre*³⁵.

Tot plegat, en comparació amb les aragoneses i les valencianes de 1291 i 1292, que pràcticament es limitaren al jurament foral i reial –sense aprovació de nous ordenaments generals–, les assemblees catalanes apareixen com les més dinàmiques, ja que representaven una de les eines fonamentals per a la limitació estamental del poder de la monarquia. A més a més, les arque reials es veien recompensades per aquest sistema de gestió política parlamentària, ja que l'aportació fiscal catalana sembla a totes llums –sense haver procedit al buidatge conjunt de totes les exaccions rebudes pel monarca– molt més gran que la de la resta de la Corona.

Al regne de València, en canvi, les Corts no eren emprades pels tres estaments, sinó rebutjades per la majoria de la noblesa –sobretot aragonesa, en permanent conflicte amb el l'estament reial i els furs valencians– i obviades per l'estament eclesiàstic, que encara no apareixia com a membre actiu. De fet, en contrast amb el que passava a Catalunya i Aragó, on en aquests moments estava establerta l'anualitat de les celebracions, a València només eren obligatòries a l'inici del regnat per al jurament foral, de manera que les assemblees parlamentàries restaven com un instrument en mans dels prohoms de les viles reials per tal d'imposar i renovar la preeminència dels Furs de València en tot el regne. En qualsevol cas, malgrat el desacord nobiliari, el recurs al consentiment de la generalitat dels estaments en Corts servia al mateix temps, segons veurem a continuació, com a argument polític per a garantir la validesa perpètua de l'ordenament foral front a les possibles actuacions reials autoritàries.

b) La defensa del sistema foral valencià en 1293

Si bé en les Corts valencianes de gener de 1292 hem vist en funcionament el jurament foral del monarca com una de les garanties jurídiques utilitzades per les viles reials per assegurar la validesa dels Furs de València enfront de la noblesa d'origen aragonès, en l'episodi succeït entre abril de 1292 i gener de 1293 –fins a l'actualitat únicament exposat de forma fugaç per Josep Martínez Aloy³⁶– podem observar una altra d'aquelles

³⁵ *Cortes de Cataluña*, Any 1292, XXIII, p. 154-167.

³⁶ J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 71-73. S'ajustà a resumir el privilegi de revocació de gener de 1293, però no n'explicà el context general ni l'episodi de

garanties: l'obligatorietat d'aprovar en Corts la modificació de l'ordenament foral, interposada en aquesta ocasió contra la pròpia acció reial, tot afegint novament la negociació fiscal com a mecanisme de pressió política.

En concret, per una disposició de l'11 de gener de 1293 continguda en el llibre de privilegis de la ciutat de València sabem que Jaume II, tot just una setmana després de tancar les Corts catalanes, l'1 d'abril de 1292, procedí a ordenar una carta –*seu privilegium*– amb diversos capítols que modificaven de forma considerable certs privilegis i furs en detriment de l'autonomia ciutadana³⁷. En primer lloc, el rei es reservava el dret a nomenar com a justícia de València algú de la casa reial sense cap limitació temporal; d'aquesta manera, posava fi al sistema d'elecció d'una terna que els prohoms urbans havien aconseguit en dos moments cabdals de negociació fiscal entre les viles reials i la monarquia: la campanya de Múrcia de 1265-1266 –quan s'establí la presentació de la terna per part dels jurats– i la de Sicília i la Unió de 1283 –quan s'introduí un sorteig per a la tria d'aquella mateixa terna.

A més a més, Jaume II facultava ara al justícia amb noves atribucions contravenint allò establert en els furs, eliminant garanties judicials com el *forum decem dierum*³⁸, disposant el procediment d'ofici –sense acusació– en les causes criminals, establint la pena de mort –en compte de 200 morabatins– a qui matès algú en una baralla i donant la possibilitat d'aplicar el turment a tothom en les causes criminals, incloent ara els homes *honorati*. Ultra això, malgrat la concessió reial feta amb anterioritat, el rei autoritzava a remoure Guillem Escrivà –pertanyent a una de les principals famílies de la capital, com hem vist reiteradament– de l'escrivania de la cort de València si *fuerit insuficiens in ipso officio*. Es tractava, doncs, d'un assalt autoritari en tota regla per part de Jaume II, qui sembla que volgué compensar els ciutadans de València amb l'extensió de la franquesa de lleudes, peatges i altres drets comercials en tots els seus territoris –no només en el regne– i amb l'autorització a traure blat de Sicília a 3 tarins d'or per càrrega³⁹.

Tanmateix, la reacció de la ciutat de València, per mitjà de la negociació de les ajudes monetàries, no es faria esperar. A penes dues setmanes després de l'aprovació d'aquella carta reial, el 18 d'abril de 1292, es trametien missives als jurats i prohoms de la urbs perquè aquests encara no havien pagat el subsidi de 40.000 s. promès a començaments d'any, una demanda que es tornava a realitzar a mitjan juny en vista que continuava sense abonar-se⁴⁰. Desconeixem si finalment aquella contribució es va fer efectiva ja que no comptem amb els llibres d'albarans del Mestre Racional d'aquell període, però el que sabem del cert és que en arribar posteriorment el rei per primer cop a València, en gener de 1293, se celebrà una reunió a la seu de València *ad preces* dels seus

negociació fiscal que segurament tingué lloc, com expliquem a continuació, sinó que atribuï l'afer a *los partidarios de la legislación aragonesa*.

³⁷ *Aureum Opus*, «Iacobi secundi», III (11-I-1293).

³⁸ Fa referència amb tota probabilitat al fur que garantia la fermesa de les sentències si en 10 dies no hi havia apel·lació; P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 262, XCVIII: *En qual guisa sentència que serà donada de ésser menada a exequció, 5: No val la sentència per dret ne és sentència [...] si és donada contra aquella sentència que ja era passada en cosa jutjada; ladoncs passa sentència en cosa jutjada pus que X dies seran passats e d'aquella sentència no serà appellat.*

³⁹ Aquest darrer privilegi es concedí el 2 d'abril de 1292 de forma independent a la resta, que estaven inclosos en la carta reial publicada el dia anterior. Per això, no quedà revocat en 1293 amb l'anul·lació de la carta; *Aureum Opus*, «Iacobi secundi», II (2-IV-1292).

⁴⁰ ACA, C, reg. 331, f. 23v-24r (18-IV-1292), 31v (13-VI-1292).

ciutadans, en la qual, *habito super predictis diligenti consilio et tractatu*, Jaume II hagué de revocar totalment la carta que havia aprovat l'1 d'abril de 1292⁴¹.

El tipus d'armes presentat per la ciutat de València va ser doble. D'una banda, com palesa el mateix text de la revocació, exposaren arguments legals: un privilegi, *edicto perpetuo*, dels predecessors de Jaume II estatuïa que els reis no podien modificar els furs i costums del regne de València, excepte per *magna et ardua necessitate cogente summa utilitas dicti regni*, i encara en eixe cas s'hauria de fer en Corts, amb el *comuniter concordante consensu* dels *prelatorum et religiosorum, magnatum, militum seu baronum, civium et omnium in dicto regno habitantium*⁴². D'una altra banda, com palesa una carta de petició de subsidis, els ciutadans de València empraren també la pressió econòmica: el mateix 11 de gener de 1293 en què es publicava la revocació de la carta reial de Jaume II, aquest demanava una ajuda monetària a les viles reials valencianes, exposant-los que els *probi homines civitati Valencia quandam peccunie quantitatem obtulerint*⁴³ –50.000 s. segons sabem per documents posteriors⁴⁴– que només degueren ser concedits quan el monarca anul·là les disposicions que agredien el poder dels prohoms de la capital valenciana. Així, Jaume II hagué de cancel·lar la carta aprovada 9 mesos abans, tot ordenant que fos treta *de libris, seu capitulariis aut registris et veris bullis regalibus* i que s'imposara *super dictis capitulis et super omnibus contenti in eis scilicet sempiternum*⁴⁵. Al mateix temps, els ciutadans de València renunciaven públicament a la franquesa de lleudes i peatges en tots els territoris de la Corona que havien rebut en compensació⁴⁶.

Cal ressaltar, per un altre costat, que l'únic privilegi conegut al qual podia fer referència l'obligatorietat de convocar Corts per tal de modificar els furs es tracta d'un aprovat per Jaume I en el marc de l'assemblea de 1271. Aquell privilegi, després de la reforma foral que s'havia acabat de realitzar, confirmava –a instàncies dels magnats, cavallers, religiosos i prohoms urbans presents– el deure del monarca de jurar l'ordenament foral valencià a l'inici de cada regnat, alhora que establia la seua observança perpètua, sense correccions, *nisi de evidente et maxima necessitate fieri oporteret, et quod tunc fieret cum assensu et voluntate vestra* –dels estaments⁴⁷. Per tant, encara que no s'hi esmentava explícitament la celebració de Corts, així ho entenien els juristes valencians, tal i com ho exposaren en aquell cas de 1293.

En aquest mateix sentit, també cal destacar que les reclamacions foren realitzades exclusivament per boca de la capital del regne, ja que, de fet, les reformes introduïdes

⁴¹ A començaments de novembre de 1292 el rei partí de Barcelona al regne d'Aragó, arribant a la capital el 14 de desembre. Posteriorment, entrà en el regne de València el 3 de gener, sojornant per primera vegada a València el dia 6. A penes 8 dies més tard, el 14 de gener, ja era a Castella, on acudí per a celebrar unes vistes amb el rei Sanç IV a Guadalajara: J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón*, cit., p. 72-75. En l'entremig, l'11 de gener de 1293, es produí la revocació de la carta reial a la catedral valenciana.

⁴² *Aureum Opus*, «Iacobi secundi», III (11-I-1293).

⁴³ ACA, C, reg. 330, f. 61r (11-I-1293).

⁴⁴ València no apareixia en les llistes de quèstia des de 1286, atesa la seua franquesa perpètua. Tanmateix, una carta de juliol de 1293 demanant que foren ingressats en una taula de canvi els diners que mancaven informa de la quantitat de 50.000 s.: ACA, C, reg. 330, f. 108r (10-VII-1293).

⁴⁵ *Aureum Opus*, «Iacobi secundi», III (11-I-1293).

⁴⁶ Així s'afirma en ocasió de la revocació d'aquella renúncia –tornant a tenir franquesa a totes les terres de la Corona– concedida els dies posteriors a les Corts de 1301-1302: *Absolventes, difinientes ac etiam vobis dantes, concedentes ac penitus relaxantes totam illam donatione, concessione et relaxatione, quam seu quas vos nobis fecistis* –l'11 de gener de 1293– *in ecclesia sedis Valencie de gratiis, libertatibus, franquitatibus et inmunitatibus antedictis*; *Aureum Opus*, «Iacobi secundi», XV (27-I-1302).

⁴⁷ *Aureum Opus*, «Iacobi primi», LXXXI (21-III-1271).

per Jaume II només afectaven directament els càrrecs de poder participats pels prohoms de València. Per això, la invocació de la necessitat de convocar Corts es manifesta ací com una raó jurídica emprada per la ciutat més que no pas com un greuge col·lectiu del conjunt dels estaments, que no apareixen en absolut en els textos conservats sobre aquest afer. Així doncs, novament València, al capdavant de l'estament reial, es mostrava com la màxima beneficiària i impulsora del particular pactisme regnicola, representat per l'aplicació dels furs valencians. De fet, en el preàmbul de la revocació de 1293 s'aprofitava per recordar novament que *omnes pariter regnicolas gubernari ac etiam iudicari in causis*, tot fent referència a la desitjada unió foral.

c) Les contribucions del reialenc fins a la pau d'Anagni

Com ja hem comentat per al cas català, el període comprés entre la finalització del cicle de Corts de 1291-1292 i la signatura del tractat d'Anagni en 1295 està caracteritzat per la successió de subsidis i redempcions d'exèrcit demanats al reialenc de la Corona, aproximadament un per any i motivats per la mobilització de les hosts a la península Ibèrica, o per les guerres de Sicília i les negociacions subsegüents al tractat esmentat. Així, ja des de finals de 1291 i al llarg del següent any, Jaume II requerí en diverses ocasions l'aparellament dels exèrcits dels cavallers i les viles d'Aragó, Catalunya i València, contra els enemics que amenaçaven d'envair els seus regnes *per aliquas partes*, al temps que pel gener de 1292 obtingué un subsidi del reialenc valencià per armar galeres, concedit, com hem vist, en concloure les Corts valencianes d'aquell mateix mes⁴⁸. Finalment, pel juliol, el rei ordenà al Justícia d'Aragó que es reunís amb els exèrcits aragonesos convocats a Tarassona per a setembre i excusés la seua mobilització, negociant-hi redempcions d'exèrcit, que, efectivament, van ser taxades, incloent algunes de les ciutats franques com Barbastre, Jaca i Osca, encara que sembla que només contribuí la darrera⁴⁹. Immediatament després, el 8 d'octubre de 1292, el rei demanà també un subsidi –en aquest cas no es parlava de *redemptio exercitum*, malgrat les convocatòries prèvies– a les viles reials catalanes, al·legant els greus perills que corrien les terres del rei⁵⁰.

Desconeixem quins eren exactament els conflictes militars que justificaven aquestes peticions monetàries, ja que ni Zurita ni els biògrafs del monarca en parlen, però podem suposar que es tractava dels exèrcits francesos que amenaçaven les fronteres del nord de la Corona. En aquest sentit, també sabem que la participació catalanoaragonesa amb un estol de 10 galeres comandat per Albert de Mediona en la conquesta de Tarifa –liderada pels castellans– tingué lloc pel setembre d'aquell any 1292; amb tot, com hem vist, sembla que només s'hi destinà part del subsidi valencià, ja que aquests altres d'Aragó i Catalunya es demanaren clarament per a la defensa imminent dels regnes contra enemics exteriors. De fet, aquesta mateixa raó s'invocà per tal de realitzar la petició d'un altre subsidi a les viles reials valencianes en gener de 1293, just un any després de

⁴⁸ Per a les quantitats de les viles seleccionades, vegeu la Taula 3 del tom II.

⁴⁹ ACA, C, reg. 331, f. 60r-72r (IX i X-1292). Per a les quantitats de les viles seleccionades, vegeu la Taula 1.4 del tom II.

⁵⁰ ACA, C, reg. 331, f. 73v-75v (8-X-1292). Per a les quantitats de les viles seleccionades, vegeu la Taula 2 del tom II.

l'anterior, i en el context de la defensa del sistema foral per part de la ciutat de València que hem vist en l'anterior apartat. Així, se sol·licitaren sumes pecuniàries per tal d'armar 2 galeres que servissen *ad defensionem terre nostre* contra els adversaris que amenaçaven d'atacar la Corona per mar i per terra⁵¹.

Precisament per aquell mateix mes de gener, Jaume II s'aplegà a Guadalajara amb Sanç IV de Castella i un legat papal per tractar la qüestió siciliana, però la reunió es tancà sense cap acord en plantejar-se la renúncia del casal aragonès a l'illa com a condició *sine qua non* per arribar a la pau⁵². D'altra banda, aquell subsidi valencià de començaments de 1293 del qual hem parlat no fou obstacle per tal que, en juliol, les viles reials valencianes contribuïren amb les aragoneses i les catalanes en una redempció d'exèrcit exigida en raó d'un atac contra Artal de Alagón, al seu castell d'Alcaine, ja que *con sus valedores y vasallos* havia fet mal en *los términos y lugares de Daroca, Teruel, Morella y Huesca*⁵³. Així, pel maig i el juny de 1293, el rei convocà les hosts de les seues viles i la primera quinzena de juliol demanà les corresponents redempcions d'exèrcit⁵⁴. En aquest sentit, la petició final es produïa fins i tot després que el 14 de juliol –segons Zurita– el rei hagués arribat a un acord amb el ric home aragonès, el que demostra que en moltes ocasions les empreses militars motivaven les exaccions ordinàries però aquestes es cobraven de forma independent, de manera que, com ja hem exposat en diversos casos, finalment es destinaven a altres despeses de la monarquia.

Després dels pactes amb Artal de Alagón, Jaume II es desplaçà a Logroño per tal de reprendre les negociacions sobre Sicília amb el rei de Castella i el de Nàpols –Carles II d'Anjou, cosí del rei de França. Amb tot, no s'arribà a cap resolució, sinó que, ans al contrari, les relacions entre Aragó i Castella començaren a fer-se tibants fins al seu trencament definitiu a la mort del rei Sanç⁵⁵. Pel contrari, uns mesos després, en desembre de 1293, Jaume II es trobà en secret amb el monarca napolità a La Jonquera, arribant a un principi d'acord pel qual el rei aragonès faria eixir les seues hosts de Sicília i tornaria Mallorca en feu al seu oncle Jaume, a canvi de prendre com a esposa la germana del rei de França, Blanca d'Anjou, en compte de la seua promesa Isabel de Castella⁵⁶. D'aquesta forma, segons explica Zurita, finalment el conseller reial Ramon de Vilanova partí a Sicília el 18 de juliol de 1294 per tal d'explicar a la mare del rei, Constança, i a son germà, Frederic, els motius de la decisió i convèncer, a un temps, a Roger de Lloria i Blasco de Alagón perquè tornassen al servei d'Aragó⁵⁷.

I, en efecte, per cobrir les despeses d'aquella legació, sabem que el rei demanà un subsidi a totes les viles de reialenc uns dies després –el 29 de juliol–, informant de l'enviament *ad ipsam romanam curiam* d'uns *sollempnes nuncios* comissionats per a les negociacions; en aquest sentit, a més a més, s'invocaven els *quantos labores et pericula vos actenus subire oportuerit pro pace tractanda*⁵⁸. En consonància amb això, la petició a les viles aragoneses es feia en aquesta ocasió com a subsidi en compte de redempció d'host, de forma que les ciutats franques de Barbastro, Jaca i Osca es negaren

⁵¹ ACA, C, reg. 330, f. 61r-64r (11-I-1293).

⁵² J.R. HINOJOSA, *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, cit., p. 175.

⁵³ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre V, cap. 6.

⁵⁴ ACA, C, reg. 330, f. 66r-72r, 85v-86v (convocatòries) (V i VI-1293) i 107r-135r (redempcions) (3, 10 i 15-VII-1293).

⁵⁵ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre V, cap. 7.

⁵⁶ *Ibidem*, V, VIII.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ ACA, C, reg. 331, f. 1r-26r (29-VII-1294)

a contribuir-hi; d'altra banda, les quantitats demanades eren semblants a les de les darreres exaccions, en les quals, com ja hem vist, les viles de Calataiud, Daroca i Terol duplicaven sempre la xifra global de la vintena de viles aragoneses per a les quals tenim dades⁵⁹. Pel que fa a les catalanes, sembla també que l'evolució de les quantitats demanades es mantenia de forma equilibrada, com passava igualment en el cas valencià, en què la integritat del reialenc cristià havia de pagar 100.500 s. en el subsidi de 1292, 96.300 s. en el de gener de 1293, 81.970 s. en la redempció d'exèrcit de juliol de 1293 i 94.900 s. en aquest subsidi de 1294, dels quals València ofería entre un 31% i un 52%, és a dir, 40.000 s., 50.000 s. i 30.000 s. respectivament (tenint en compte que no contribuí en la redempció militar esmentada)⁶⁰.

Així, finalment, el 20 de juny de 1295, al palau papal d'Anagni, proper a Roma, fou signada la pau que posava fi a la llarga contesa entre la Santa Seu, França, Aragó i els Anjou, encetada en 1282 amb la presa del títol de monarca sicilià per part de Pere el Gran. Les principals clàusules que afectaven el rei de la Corona d'Aragó eren diverses: Jaume II renunciava als seus drets sobre Sicília i feia abandonar els seus súbdits de l'illa, tornant-la al Papa i comproment-se a ajudar-lo en cas que el seu germà Frederic es negara a lliurar-la, i, a més a més, tornava el regne de Mallorca al seu oncle Jaume, que el governaria com a vassall seu; a canvi, el Papa retirava l'entredits eclesiàstic contra la Corona aragonesa i cancel·lava la donació d'aquesta als Anjou, atorgava el títol de capità general, almirall i gonfanoner de l'Església a Jaume II, i, segurament, li prometia en secret la investidura com a rei de Sardenya i Còrsega, alhora que rebria com a esposa Blanca d'Anjou, amb un dot de 100.000 marcs d'or, i una compensació de 12.000 lliures torneses per la renúncia a Sicília⁶¹.

De fet, Jaume II demanà unes setmanes després sengles subsidis al reialenc valencià i català, i en aquest cas únicament a les viles del sud aragonès –Calataiud, Daroca i Terol– per procedir a la finalització del tractat: *pro complendis et informandis pactis*. Així, s'al·legava la propera arribada a Catalunya de l'*illustris rex Karolus et quidam cardinalis*⁶², podem suposar que per a la celebració del matrimoni amb la princesa d'Anjou, que tingué lloc en octubre d'aquell any 1295⁶³. Novament, les sumes demanades a les viles continuaren oscil·lant sobre les mateixes xifres anteriors⁶⁴, i amb aquest subsidi immediatament posterior al tractat d'Anagni es cloïa una fase marcada pels intents de conservar Sicília i mantenir la pau a la península Ibèrica per part de la monarquia aragonesa.

Així doncs, en aquells primers quatre anys de regnat, Jaume II abordà un cicle de Corts per tal de prendre possessió dels seus regnes, palesant-se la fortalesa de les Corts catalanes com a eina d'interlocució dels estaments amb la monarquia i l'eminent funció de les valencianes com una forma de perpetuar el cos foral valencià, defensat per

⁵⁹ En 1292 Calataiud, Daroca i Terol havien de pagar 82.000 s.j. i la resta de viles de la mostra triada a les quals s'hi feia petició, 22, havien de donar 37.850 s.j.; en 1293 les primeres havien de pagar 50.000 s.j. (sense Daroca, que no apareix potser perquè va assistir militarment al setge d'Arcaine) per 31.800 s.j. de les segones, 16 viles; i en 1294 les primeres donarien 85.000 s.j. per 37.900 s.j. de la resta seleccionada, 24. En 1295, quan només es van demanar sumes a Calataiud, Daroca i Terol. Cf. la Taula 1.4 del tom II.

⁶⁰ Vegeu la Taula 3 del tom II.

⁶¹ S. SOBREQUÉS, J.E. MARTÍNEZ FERRANDO i E. BAGUÉ, *Els descendents de Pere el Gran*, cit., p. 79-80; J.R. HINOJOSA, *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, cit., p. 178.

⁶² ACA, C, reg. 324, f. 92r-103r (6-VII-1295 (regne de València i Aragó), 2-VIII-1295 (Catalunya)).

⁶³ S. SOBREQUÉS, J.E. MARTÍNEZ FERRANDO i E. BAGUÉ, *Els descendents de Pere el Gran*, cit., p. 81.

⁶⁴ Vegeu la Taula 1.4 i 2 del tom II. Al regne de València no coneixem en aquesta ocasió la quantitat pagada per València, però la resta de viles es mantingué en una xifra habitual, 48.133 s. 4 d.; vegeu la Taula 3 del tom II.

l'estament reial, amb els prohoms de la ciutat de València al capdavant. D'una altra banda, el reialenc de tota la Corona contribuí a la monarquia amb diverses exaccions, a un ritme pràcticament anual, amb excepció de les viles aragoneses, que participaren en menys ocasions; en qualsevol cas, cal destacar que Calataiud, Daroca i Terol sí que seguiren el compàs de les catalanovalencianes i, de fet, la seua contribució gairebé igualava el pagament global de tot el reialenc del regne de València, incloent-ne la capital. A més a més, novament s'observa que el conjunt de viles aragoneses contribuïren preferentment en concepte de redempció d'exèrcit, ja que en pagaren dues (en 1292 i 1293) per només un subsidi (en 1294). Al regne de València i Catalunya, en canvi, les peticions es feren preeminentment com a subsidi, tot i que també s'hi demanà una redempció militar, fins i tot, de forma paral·lela a aquells altres subsidis. Així, de les viles valencianes se sol·licitaren quatre subsidis (en 1292, 1293, 1294 i 1295) i una redempció d'host (en 1293), mentre que a les catalanes es demanaren únicament els quatre subsidis, tot i que cal tenir en compte que, a més a més, contribuïren en la cisa biennal del donatiu de Corts de 1292, en el qual participaren de forma general tots els estaments de Catalunya. Tot plegat, doncs, per a aquest període podem advertir una participació global major d'aquest darrer territori en les finances de la monarquia, com també s'observarà en el següent cicle que abordarem a continuació.

4.1.2. La conquesta del nord murcià i les guerres de Sicília

Segons acabem d'exposar, l'any 1295 comportà un tomb fonamental en l'estratègia política de Jaume II. Acordada la pau d'Anagni per Sicília, el rei pogué mamprendre empreses militars a l'interior de la península, que en aquest cas es dirigiren contra el territori castellà, bo i aprofitant la minoria de Ferran IV per a reivindicar els drets reials d'Alfons de la Cerda. Així, en gener de 1296 signà amb aquest els pactes de Bordalba, amb el vistiplau del rei de Portugal, el soldà de Granada i l'infant Joan de Castella, que rebria la meitat occidental de la Corona de Castella mentre que Alfons es quedaria amb l'oriental, tot cedint el regne de Múrcia a Jaume II i certs castells de la zona de Conca a l'infant Pere d'Aragó⁶⁵. D'aquesta forma, pel mes d'abril, aquest darrer i de la Cerda atacaren el territori castellà entrant per Sòria, al temps que el rei Jaume envaïa les terres murcianes.

Amb tot, no coneixem cap relació fiscal per a aquella empresa militar, que segurament comptà de forma preferent amb el servei militar dels súbdits, segons palesen les reiterades convocatòries d'exèrcit documentades poc abans d'iniciar la marxa cap al sud⁶⁶. D'altra banda, sí que tenim algunes notícies disperses sobre contribucions realitzades en concepte de redempció militar per part de certs nuclis reials aragonesos i valencians, com ara els 3.500 moltons demanats a les aldees de Daroca, Calataiud i Terol, més 500 a la vila d'Alpont⁶⁷, o els 90.000 s. pagats per la ciutat de València i els 5.000 s.j. de Barbastre⁶⁸. Així mateix, durant aquell any 1296 també coneixem la recaptació de sengles monedatges en les terres de moneda jaquesa i valenciana, de manera que, per a aquest darrer cas, Jaume II incomplí el termini de 9 anys per al següent pagament que Alfons el Liberal havia concedit en rebre un avançament del tribut en 1289⁶⁹.

Tot plegat, la primera campanya murciana s'allargà durant 3 mesos i mig, des del 21 d'abril al 8 d'agost de 1296⁷⁰. En aquest interval el monarca aragonès aconseguí les capitulacions de pràcticament tots els castells importants –Alacant, Oriola, Múrcia, Mula i Cartagena–, així com el pacte amb els procuradors de don Joan Manuel i la seua germana, que controlaven les valls del Vinalopó –Elx, Xinosa, Monover, Asp i les Salines, i Elda i Novelda. Així les coses, Jaume II deixà com a procurador del regne murcià el seu germà bastard, Jaime Pérez⁷¹, i tornà cap al nord amb la intenció de traslladar-se a la Santa Seu per tal d'entrevistar-se personalment amb el papa. Partí cap a Roma a finals de novembre de 1296 i hi romangué fins a mitjan abril de l'any següent, tot acordant la subsegüent investidura de Sardenya i Còrsega, segurament pactada amb anterioritat en Anagni⁷². En conseqüència, als pocs dies d'instal·lar-se

⁶⁵ J. ZURITA, *Índices de las gestas de los reyes de Aragón*, cit., Any 1296.

⁶⁶ ACA, C, reg. 324, f. 187r-190v (25-II-1296). Als registres *Subsidiorum* únicament es documenten les redempcions d'exèrcit demanades a certs llocs eclesiàstics de la Corona i el subsidi de 35.000 s. a la universitat de Mallorca; ACA, C, reg. 324, f. 192v-193v (7-IV-1296).

⁶⁷ ACA, C, reg. 340, f. 15rv i 18r (IV-1296).

⁶⁸ ACA, C, reg. 340, f. 3r (29-IV-1296) i 37r (13-V-1296).

⁶⁹ ACA, C, reg. 324, f. 109r-131v (II a IX-1296). Sobre el pagament del morabatí valencià en 1289, vegeu *supra*, p. 239-240.

⁷⁰ J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón*, cit., p. 128-137.

⁷¹ J.D. GARRIDO, *La conquesta del sud valencià i Múrcia per Jaume II*, Barcelona, 2002, p. 64.

⁷² Abans de partir, de València estant, Jaume II demanà un subsidi per a l'entrevista amb el *sanctissimo patre domino Bonifacio summo pontifice* a la ciutat de Barcelona de 100.000 s. i a les 3 viles valencianes d'influència aragonesa –Alpont, Ademús i Castellfabib–, tot i que no tenim notícies de cap petició més a

novament a Barcelona, en maig de 1297, el rei demanà un subsidi a Mallorca i les viles reials dels regnes d'Aragó i de València *super subunccione nobis facienda*⁷³. En canvi, el reialenc català fou conminat a participar en la guerra contra Arnau d'Espanya, que havia tractat d'apoderar-se del comtat de Pallars⁷⁴.

Immediatament després d'intervenir a la zona pallaresa, el rei mamprengué una segona campanya contra el regne de Múrcia per retre els castells que encara continuaven en poder d'alcaids fidels a la Corona castellana. I sembla que una altra vegada l'empresa murciana comptà preeminentment amb les hosts dels senyors i les viles reials de la Corona, ja que hi tornem a documentar convocatòries generalitzades d'exèrcit, sense trobar cap tipus de redempció monetària⁷⁵. Fos com fos, el rei prengué Alhama en febrer de 1298 i posà setge a Lorca, que resistí fins que fou signada una treva amb Castella per tal que el rei partís cap a Sicília, on, a causa del tractat d'Anagni, estava obligat a combatre contra el seu germà, que s'havia negat a tornar l'illa mediterrània. Així doncs, l'oncle del rei, el ric home Jaime de Xèrica, fou nomenat procurador del regne de Múrcia en substitució de Jaime Pérez, mentre Jaume II encapçalava l'armada que tractaria de foragitar Frederic II del tron sicilià.

Durant la campanya a Sicília, que s'allargà durant vora 15 mesos, entre juliol de 1298 i setembre de 1299⁷⁶, no trobem als registres que hem analitzat cap dada sobre peticions de subsidis o redempcions d'exèrcit, com ja passava en la primera expedició que hi va realitzar Pere el Gran en 1282-1283, segurament per la llunyania del monarca i el trasbalsament arxivístic que suposava el viatge. Tanmateix, sí que hem trobat un pressupost sense data en el fons de «Cartes reials» de Jaume II, que possiblement pertany a aquesta expedició, i que dóna idea de la magnitud d'aquella⁷⁷. S'hi preveia l'armament de 40 galeres i 12 coques per tal de transportar les màquines de guerra, els projectils i les viandes necessàries (vi, carn salada, formatge i més de 3 tones i mitja de farina i civada), així com un exèrcit d'unes 16.500 unitats (700 cavalls armats, amb 2 escudats i 2 ballesters per cadascun –un total de 2.800–, 10.000 escudats i ballesters més, a parts iguals, i 3.000 ballesters més per a les galeres). En total, doncs, l'exèrcit

cap altra vila reial de la Corona: ACA, C, reg. 324, f. 194r (14-VIII-1296) i 196r-196v (16-VIII-1296); per a les quantitats de les viles valencianes vegeu la Taula 3 del tom II. Sembla que la petició a Barcelona s'hauria d'afegir a la llista de subsidis barcelonins confeccionada per Pere Ortí, ja que al llarg d'aquell any consten dues peticions diferenciades: la de febrer de 1296, de 100.000 s., documentada per Ortí, i la que acabem esmentar d'agost, de la mateixa quantitat i no documentada per aquell autor; fóra possible que es tractés de la reiteració de la mateixa demanda, tot i que en la segona no s'hi fa cap referència a la primera. Cf.: P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval...*, cit., p. 590.

⁷³ ACA, C, reg. 324, f. 232r-252r (V-1297).

⁷⁴ ACA, C, reg. 324, f. 255r-264r (26-V-1297). Sobre la qüestió del comtat vegeu: J. BAUCCELLS, «La successió del comtes de Pallars en el dos-cents», a *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón: Jaime I y su época*, Saragossa, 1982, p. 21-36; *Idem*, «La infanta griega Láscara y sus hijas Beatriz y Violante, aragonesas de elección», *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón: La ciudad de Zaragoza en la Corona de Aragón*, Saragossa, 1984, p. 63-80.

⁷⁵ ACA, C, reg. 324, f. 265v-287r (X-1297 a II-1298).

⁷⁶ J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón*, cit., p. 172-194.

⁷⁷ Si el pressupost pertany al regnat de Jaume II, segons està classificat i com pareix correspondre pel tipus de lletra, només es pot atribuir a les campanyes de Sicília, Almeria o Sardenya, ja que cap altra –ni les de Múrcia ni les armades de 1315– requeriren d'un exèrcit tan gran com el que s'hi indica. En aquest sentit, el pressupost de la conquesta de Sardenya ja fou publicat per Antonio Arribas, com veurem posteriorment, i l'expedició almerienca constà d'altres components, com també explicarem més avant. Així doncs, l'única opció que resta és la de la campanya de Sicília, que pel seu llarg temps de durada, es pot correspondre perfectament amb un estol tan voluminós com el que explicarem a continuació.

havia de costar un mínim de 208.500 ll., és a dir, 2.650.000 s. per al pagament dels cavallers i els peons i 1.520.000 s. per les galeres, l'armament i l'avituallament⁷⁸.

En aquest sentit, les xifres globals estan en consonància amb les que coneixem per a altres expedicions coetànies, puix, segons explica Ramon Muntaner, 40 galeres eren les que Roger de Lloria dirigia a les ordres de Pere el Gran en la dècada de 1280 i també n'eren 40 les que Alfons el Liberal destinà a la conquesta de Menorca en 1287. Tanmateix, aquest pressupost destaca pel seu elevat cost, més alt, fins i tot, que el de la conquesta de Sardenya de 1323, pressupostada en 187.200 ll.⁷⁹ Per això, no és d'estranyar que a la seua tornada a Catalunya en octubre de 1299, Jaume II es veiés obligat a convocar una sèrie d'assemblees en els seus diferents regnes per tal d'alleugerir els ingents deutes acumulats al llarg de les recents guerres, ja que, segons manifestà en les Corts catalanes celebrades l'hivern de 1299-1300, els seus deutes pels viatges a Roma, Nàpols i Sicília abastaven l'enorme quantitat de 300.000 ll.⁸⁰ Això és, aquell pressupost s'havia duplicat amb escreix.

a) El cicle de Corts de 1299-1302

A l'alçada de 1299 Jaume II no havia tornat a celebrar Corts des del cicle d'accessió a la Corona de 1291-1292, tot incomplint el precepte foral establert a Catalunya i Aragó en 1283 –i reafirmat posteriorment–, que establia l'annualitat de les reunions parlamentàries. De fet, en línia amb la política de contemporització que hem esmentat, el monarca també tractà d'evitar l'aplec d'assemblees regnícoles a la seua tornada de la península Itàlica, malgrat els nombrosos afers que havien anat quedant pendants. Així, el 3 d'octubre de 1299, el primer dia que posà els peus a Barcelona, trameté una carta als seus principals súbdits per tal de convocar-los el primer de novembre a un *Consilium* a

⁷⁸ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, Capsa 130, núm. 33: *És mester per acurriment de DCC hòmens a cavayl, a raó de D s.b. per cavayl armat – CCC L mil s. Ítem quitacions a IIII meses als dits DCC hòmens a cavayl, a raó de VIII s.b. per cavayl armat – un comte e C mil s.b. Ítem a X mil hòmens de peu, V mil balesters e V mil escudats a IIII meses, part los hòmens de peu dels hòmens a cavayl, qui seran pres de III mil hòmens de peu, e els balesters de les galees, qui seran pres de III mil, a raó de XII d.b. per dia – I comte e CC mil s.b. Ítem XL galees, les XXX obertes e les X closes, ab armament dels hòmens e ab la panàtica a IIII meses, a raó de XXXV mil s.b. per galea – I comte CCCC mil s. En les galees XXX obertes seran portats per galea XX cavayls, qui són – DC cavayls. Los C cavayls que romanen iran entre dues coches, e encara hi seran portats gins e pedres e altres arneses, e hòmens de peu e d'altres – M. E costaran – XX mil s.b. Ítem hi ha mester X coches grans, qui han a portar XXV mil kafissos entre farina e civada, a raó de III mil kafissos per coca, han-hi mester VIII. E les II portaran vi, carn salada e formatge e altres coses necessàries al viatge. E entre les XII coches seran partits los hòmens de peu. E les X coches costaran a raó de X mil s. per coca – C mil s.b. Suma – IIII comtes e C LXX mil s.*

⁷⁹ A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, Barcelona, 1952, doc. 29.

⁸⁰ ACA, C, reg. 197, f. 66r-67r (31-XII-1299). Es tracta del mateix privilegi en què s'atorgà la franquesa perpètua de quèstia a Barcelona: *essemus baronibus, militibus, peditibus, corsariis et marinariis et aliis quampluribus personis, obligati in maximis pecunie quantitibus bona nostra tam mobilia quam immobilia ascendentibus ad summam trecentarum milium librarum Barchinone*. Altrament, una llarga llista de pagaments per valor de més de 10.000 ll. continguda al llibre d'albarans del mestre racional de l'any 1298 traspua també una gran despesa acumulada per les campanyes de Múrcia: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 621, f. 19v bis (29-IV-1298); amb tot, no podem conèixer l'abast real del cost de l'empresa murciana, ja que des de 1296 a març de 1298 i des de juny de 1298 a novembre de 1306 no s'han conservat els llibres d'albarans.

Lleida, on es tractarien les coses que *ocurrerint* durant l'absència del rei i sobre la *reformatione status tranquilli terre*. Foren informats nobles, eclesiàstics i ciutadans de tota la Corona, a excepció dels prelats del regne de València, bo i denotant, com hem vist en assemblees anteriors, l'escassa força i cohesió de l'estament eclesiàstic valencià en aquests moments⁸¹. D'aquella manera, sembla que Jaume II pretenia solucionar els problemes polítics i fiscals de la monarquia mitjançant una reunió general que no tenia categoria de Corts, a través de la qual podria aconseguir l'auxili dels seus regnes sense haver de realitzar concessions de tipus jurídic.

Tanmateix, ben prompte els súbdits degueren protestar la decisió, ja que a penes 15 dies després el rei havia hagut de convocar un *Consilium* aragonès per separat –el 15 de desembre a Saragossa– i un altre valencià –el 15 de gener de 1300 a València⁸². Consegüentment, també els catalans foren cridats a participar en una reunió particular que ara canviava de data i lloc, el 10 de novembre a Barcelona, *pro reformatione status tranquilli terre nostre ac quibusdam aliis eiusdem terre negociis feliciter disponendis*⁸³. Finalment, a més a més, els reunits a la capital catalana forçaren Jaume II a celebrar Corts per tractar aquells negocis: *nunc, habita deliberacione plenaria, invenerimus quod predicta non possunt sine celebracione generalis Curie Cathalonie expediri*. I, de fet, la convocatòria fou ampliada a nombrosos nobles, eclesiàstics i consells municipals que no havien estat citats a l'aplec consiliari, per tal que el 24 de desembre de 1299 començaren unes noves Corts catalanes⁸⁴. Això, alhora, afectava el Consell aragonès i el valencià, que quedaren posposats i, com veurem, acabaren esdevenint també reunions de Corts, que se celebrarien al llarg dels 2 anys subsegüents.

Així doncs, encara que no coneixem les raons exactes per les quals Jaume II es veié obligat a convocar aquestes assemblees amb rang de Cort a cadascun dels seus regnes a la fi de les guerres sicilianes, podem suposar que les causes principals eren, d'una banda, les seues necessitats financeres i, d'una altra banda, la mateixa pressió política exercida per part de les comunitats polítiques. Així, com veurem, el cicle de Corts encetat en aquest moment generà una sèrie de donatius i de concessions jurídiques que repassarem al llarg d'aquest apartat, amb especial deteniment per al cas valencià.

- Les Corts catalanes de 1299-1300: la redempció del bovatge.

En primer lloc, com ja destacà Antonio de la Torre, les Corts catalanes de 1299-1300 comportaren tota una sèrie de mesures que incidien en la delimitació del poder reial. En aquella assemblea nasqueren les garanties inquisitorials vers l'actuació dels oficials reials, s'establiren jutges d'apel·lació per a les sentències dels mateixos inquisidors i es

⁸¹ ACA, C, reg. 265, f. 232r-233r (3-X-1299). A banda dels nobles i prelats de Catalunya i Aragó, eren convocats els síndics de les ciutats més importants: Barcelona, Tarragona, Lleida i Tortosa; Saragossa, Osca, Jaca, Tarassona, Calataiud, Daroca i Terol; València, Xàtiva i Morella.

⁸² ACA, C, reg. 265, f. 269r-270v (10-X-1299) i 271rv (15-X-1299). Novament, els prelats valencians quedaven fora de la convocatòria, que en aquest cas era ampliada a les viles de Morvedre i Alzira. A més a més, els nobles cridats d'aquest regne eren únicament els principals barons –Pedro Fernández, Jaime Pérez, Jaime de Xérica, Gonzalo Ximénez de Arenós, Bernat Guillem d'Entença, Guillem d'Anglesola i Ramon de Montcada–, el que indica una reunió de caràcter eminentment polític entorn de la qüestió foral i la pau de la terra.

⁸³ ACA, C, reg. 265, f. 272v-274v (18-X-1299).

⁸⁴ ACA, C, reg. 265, f. 275v-277v i 280r (5-XII-1299).

donà carta de naturalesa als organismes estamentals encarregats d'interpretar i fer observar els Usatges i les Constitucions. Així mateix, s'ampliaren les garanties judicials, s'aprovaren mesures sobre el préstec i les taules bancàries, i es confirmà la supressió del monopoli reial en la producció i el comerç de la sal.⁸⁵ Finalment, s'hi insistí en l'annualitat de la celebració i en la validesa de les disposicions aprovades en Corts, contra les quals el rei no podia actuar, tot modificant o matisant diverses constitucions anteriors, cosa que demostrava la vitalitat del cos foral sancionat des de 1283⁸⁶. No obstant això, al mateix temps, algunes de les mesures aprovades també serviren per a consolidar el poder del rei, com aquelles que definiren amb detall les atribucions de la justícia i dels oficials reials, que no podrien ser rics homes ni eclesiàstics, ni podrien comprar les rendes dels seus càrrecs, uns fets que, tot plegat, enrobustien l'estructura de l'administració monàrquica⁸⁷.

D'altra banda, sabem que el braç eclesiàstic es retirà d'aquelles Corts, al·legant que certs capítols atemptaven contra l'*ecclesiasticam libertatem*, de manera que els seus membres s'hagueren de reunir novament amb el rei pel juny de 1300, en un parlament que hagué d'esclarir la tenor d'aquelles disposicions⁸⁸. En relació amb això, cal destacar que els mateixos textos aprovats en les Corts feien referència a aquell conflicte, tot exposant que a la reunió havien assistit els tres estaments, *sicut semper consueverunt venire*, i que els prelats, religiosos i persones eclesiàstiques de Catalunya havien estat convocats *ut consuetum est antiquitus*, assenyalant la llarga tradició d'assistència de l'estament eclesiàstic a les assemblees catalanes, que contrasta, segons hem vist anteriorment, amb la tardana incorporació de l'Església aragonesa i valenciana, com a estament consolidat, a les seues respectives Corts. En tot cas, en consonància amb aquella retirada, els eclesiàstics quedaren fora del servei que fou concedit per tal de contribuir al sanejament de les finances reials: la redempció de l'impost del bovatge.

D'una banda, als pocs dies d'iniciar-se l'assemblea Jaume II es lliurà d'un deute heretat de 200.000 s. i 2.000 dobles d'or amb la ciutat de Barcelona a canvi de concedir-li la franquesa perpètua de quèstia⁸⁹, i, d'una altra banda, finalment s'aprovà un donatiu consistent en la compra dels drets del bovatge, l'herbatge i el terratge per part dels estaments nobiliari i reial, taxada en 200.000 ll., que per si soles constituïen dues terceres parts de les 300.000 ll. que el rei havia declarat deure⁹⁰. En aquest sentit, cal destacar que hem vist com en època de Pere el Gran, després de diversos pagaments al llarg del segle XIII, s'institucionalitzà el bovatge com a impost general d'accessió al tron, encara que això no impedí que el seu cobrament originara problemes al

⁸⁵ A. DE LA TORRE, *Orígenes de la «Deputació del General de Catalunya»*, cit., p. 39-40.

⁸⁶ Les excepcions que podien ser al·legades pel rei per a no celebrar Corts cada any eren la seua malaltia o la seua absència dels territoris de la Corona; tanmateix, en recuperar-se o tornar-hi *deberemus tenere dictam Curiam Generalem in Cathalonia*.

⁸⁷ Vegeu totes les constitucions promulgades a: *Cortes de Cataluña*, Any 1300, XXIV, p. 167-180.

⁸⁸ A. DE LA TORRE, *Orígenes de la «Deputació del General de Catalunya»*, cit., p. 40.

⁸⁹ ACA, C, reg. 197, f. 66r-67r (31-XII-1299).

⁹⁰ El *bovatge* era, sens dubte, el més important dels tres drets. Havia estat el primer tribut reial pagat de forma conjunta pels tres estaments, era directe i es pagava en base a la possessió de béns semovents, mobles i immobles. Com hem vist, els monarques catalans l'havien exigit de forma recurrent –un cop per regnat durant Alfons el Cast i Pere el Catòlic i tres durant Jaume I per a les conquestes de Mallorca, València i Múrcia– fins que s'institucionalitzà com a dret reial cobrat a l'inici de cada regnat amb Pere el Gran, tot i que amb problemes que es reproduïren amb Alfons el Liberal. Aquestes Corts de 1299-1300 suposaren el seu declivi, ja que únicament restà com a tribut pagat per l'estament eclesiàstic, que no el redimí fins a la segona meitat del segle XIV. Vegeu: P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval...*, cit., p. 574-584; i, del mateix autor, «La primera articulació del Estado feudal en Cataluña a través de un impuesto: el bovaje (ss. XII-XIII)», cit., p. 967-997.

començament del regnat d'Alfons el Liberal i, si més no al reialenc, fóra substituït per una quèstia ordinària. Del període de Jaume II no hem trobat notícies, ni als registres de la cancelleria reial ni als llibres d'albarans del Mestre Racional, sobre cap intent de recaptació del bovatge durant els primers anys del seu regnat. Per tant, és possible que en el context d'accessió a la Corona, en què, com hem explicat abans, desitjava mantenir bones relacions amb els regnes, el rei decidís renunciar momentàniament a l'impost fins que reobrí la quèstia en les Corts de 1299-1300, tot acordant la seua redempció en els dominis reials i nobiliaris per una ingent suma si la comparem amb la dels serveis immediatament posteriors dels regnes d'Aragó i de València.

En altre ordre de coses, gràcies a la mateixa carta de reconeixement de la venda del bovatge, atorgada pel rei i conservada a diversos arxius municipals, sabem que la suma promesa s'havia de recaptar a través d'un subsidi de 5 anys de duració –de març de 1300 a 1305–, gestionat per comissions triades sense intervenció reial, i destinat únicament a satisfer els deutes contrets pel rei a causa de la conquesta de Múrcia i les campanyes de Sicília, així com els heretats d'Alfons el Liberal per les guerres amb el rei de França⁹¹. A més a més, s'hi explicitava el caràcter voluntari del subsidi –*non ex debito set solum ex providencia et liberalitate*– i el rei renunciava a invocar-lo en el futur com a precedent impositiu⁹². Altrament, però, desconeixem els detalls concrets de la col·lecta, que havia de portar-se a terme *secundum formam et ordinacionem et modum taxatum et ordinatum in presente Curia*⁹³; no debades, els mateixos capítols del donatiu establien que, en concloure la recaptació, tots els documents realitzats a l'efecte serien cremats i destruïts.⁹⁴

No obstant això, a la cancelleria reial s'ha conservat un registre amb disposicions relatives a la col·lecta, a través del qual hem pogut saber que el mode de tributació fou un impost indirecte, és a dir, una cisa quinquennial, gestionada per 14 col·lectors distribuïts en grups de dos entre els bisbats de Girona, Vic, Urgell, Barcelona, Lleida, Tarragona i Tortosa. La cisa havia de ser pagada de forma generalitzada en aquelles demarcacions territorials, a excepció dels eclesiàstics que, com hem vist, s'havien negat a rescatar el bovatge; així, hi contribuïen: *richi homines, milites, cives, homines villarum et castrorum et aliorum locorum, et iudei et sarraceni et alie persone cuiuscumque dominacionis, legis aut condicionis existerent*⁹⁵. Desconeixem, d'altra banda, si aquest subsidi suposà una franquesa temporal d'altres drets reials com la quèstia i la redempció d'host a les viles de reialenc, però –malgrat que els capítols del donatiu no hi diuen res– podria ser així, ja que no hem trobat cap petició corresponent a aquest període en els registres de la cancelleria⁹⁶. En qualsevol cas, sabem que durant aquells 5 anys, de 1300 a 1305, almenys totes les persones pertanyents als dominis nobiliaris i reials de Catalunya hagueren de contribuir en un impost indirecte destinat a recaptar les 200.000 ll. en què es taxà la compra del bovatge, l'herbatge i el terratge. En aquest sentit, alguns nobles, com el vescomte de Cardona, aconseguiren –per la força– rebre del donatiu

⁹¹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. IV (4-II-1300), p. 27-32.

⁹² *Ibidem*, p. 29-30.

⁹³ *Ibidem*, p. 29.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 30: *capibrevia et scripta inde facta, lapso dicto tempore, comburere et destruere*.

⁹⁵ ACA, C, reg. 257, f. 26r-139v (la cita a: f. 26r (6-II-1300)).

⁹⁶ Cal assenyalar, en tot cas, que hi ha un buit pel que fa a la petició d'exaccions al reialenc cristià de tota la Corona entre 1298 i 1309; aquest podria estar causat pel fet que hi hagués una pèrdua documental important però també a que aquest tribut hagués estat substituït durant aquell període per altres subsidis, com ara els concedits per les Corts catalanes, aragoneses i valencianes de 1299-1302.

tantam quantitatem ad quantum ascendet collecta terre vestre, encara que la gran majoria del donatiu degué anar a parar a mans de la monarquia⁹⁷.

- *Les Corts aragoneses de 1300 i 1301: el subsidi de la sal i el procés contra la Unió.*

Després d'atendre les reclamacions de l'Església catalana mitjançant el parlament que hem esmentat –celebrat a Lleida en juny de 1300–, Jaume II convocà Corts als estaments aragonesos per al mes d'agost, a penes 5 mesos després de l'aprovació del donatiu català⁹⁸. En aquesta ocasió, el rei també aprofità per definir i consolidar les atribucions dels seus oficials, com ara els escrivans reials però sobretot aquells tocants a les jurisdiccions: sobrejunters, jutges i el procurador general del regne. Amb tot, malgrat el que opina Luis González Antón –que hi veu exclusivament unes Corts d'enfortiment del poder monàrquic⁹⁹–, també els estaments aconseguiren enfortir certes prerrogatives. Obtingueren la declaració sobre l'aragonesitat de Ribagorça, Sobrarbe i Llitera, es crearen certes garanties per a les causes judicials, es confirmà el nomenament exclusiu dels aragonesos com a oficials reials i s'institucionalitzà la retenció del monedatge per part dels senyors en els seus dominis. A més a més, es reforçà la immunitat de les esglésies i els monestirs contra els actes injustificats dels oficials reials, tot i que, novament, sembla que la presència eclesiàstica –en contrast amb Catalunya– fou minsa, ja que cap persona d'aquell estament apareix en el text dels furs aprovats i només Zurita informa que hi assistiren els bisbes de Saragossa i Sobrarbe i l'abat de Montearagón¹⁰⁰.

Encara més, torna i volta, l'afer del repartiment de les rendes del regne i les cavalleries ocupà de nou un paper preminent en l'assemblea. De fet, segons afirma González Antón, Jaume II no havia pogut satisfer les cavalleries almenys des de 1298 a causa de l'estat de les seues finances¹⁰¹. Així, veiem que entre els furs aprovats s'estableix que les assignacions fetes pel rei per cavalleria, mesnaderia o deute, havien de ser pagades per ordre d'antiguitat i en el cas de les mesnaderies que no estigueren consignades sobre cap renda concreta es disposava que s'haurien de satisfer dins de l'any corresponent. Ultra això, si el rei remetia alguna peita o renda que estigués assignada a les cavalleries però després tornava a imposar-les el seu producte hauria d'anar a parar als rics homes que les tenien en honor, als quals, novament, se'ls recordava el seu deure de repartir-les

⁹⁷ El 13 de gener de 1302, mentre Jaume II celebrava Corts als valencians, envià cartes de deseiiximent al vescomte de Cardona, el comte de Foix, Gastó de Bearn i Bernat de Viladomat, per incomplir allò acordat en les Corts catalanes de 1299-1300, és a dir, probablement perquè el primer es negava a traspassar la redempció del bovatge de les seues terres i els altres nobles l'ajudaven en la seua resistència. Uns dies més tard, el rei rebia notícies sobre accions armades del comte de Foix i a penes un parell de setmanes després d'haver clos les Corts valencianes, partia cap a Lleida per tal de posar setge al castell de Montfalcó, de Ramon Folc de Cardona. Finalment, el retiment d'aquell es produí el 30 de març de 1302, el mateix dia en què el rei es comprometia a donar per tèrcies anuals al noble revoltat el que es recaptés de la cisa vigent per la compra del bovatge. Vegeu per a aquests fets: J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón*, cit., p. 234-238; ACA, C, reg. 307, f. 1rv-33v (13-I-1302 a 30-III-1302, la cita en el darrer full); C, Cartes reials, 1642 (19-I-1302), 1303 (3-II-1302) i 1304 (4-II-1302).

⁹⁸ L. GONZÁLEZ ANTÓN, «Las Cortes aragonesas en el reinado de Jaime II», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 47 (1977), p. 523-682.

⁹⁹ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 288-298.

¹⁰⁰ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre V, cap. 54.

¹⁰¹ No hi aporta, però, cap testimoni documental: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., vol. I, p. 295.

entre els cavallers. Amb tot, en la mateixa doble direcció que estem observant per a aquest cicle de Corts, el rei aprofità per a sancionar foralment l'obligació de tots aquells –rics homes i cavallers– de servir al rei per les rendes que hi percebien, sota la pena del doble¹⁰².

D'altra banda, més enllà de les qüestions polítiques, sembla que la intenció de Jaume II fou cancel·lar els deutes endarrerits amb els nobles aragonesos mitjançant el servei negociat en les Corts. Així les coses, l'assemblea atorgà un donatiu biennal que havia de ser recaptat a través de la compra forçosa per part de cada persona major de set anys d'una pesa de sal a la mesura de l'almodí de Saragossa, al preu fixat de 12 d.j. cada any. Com a Catalunya, tampoc conservem els capítols detallats del subsidi, però novament hi ha un privilegi reial d'indemnitat conservat als arxius municipals i un registre de la cancelleria reial amb ordres referents al subsidi, que van ser parcialment publicats i estudiats pel mateix González Antón¹⁰³.

Coincidint també amb el que havia passat en el cas català, el subsidi de la sal aragonès fou aprovat únicament pels estaments nobiliari i reial, romanent l'eclesiàstic fora, segons es desprèn de diverses queixes dels vassalls dels religiosos i els ordes militars, als quals el monarca reconegué que, *iuxta capitula dicte Curie*, eren lliures de la compra forçosa de sal¹⁰⁴. Ja hem vist l'escassa presència de l'estament eclesiàstic en l'assemblea, encara que, d'altra banda, la seua inhibició fiscal també podia estar motivada pel fet que Jaume II hagués obtingut del papa Bonifaci VIII dues butlles, una de 1299 autoritzant als bisbes i abats a atorgar-li subsidis durant dos anys per a l'expedició a Sicília, i una altra, d'abril de 1300, concedint-li també per 2 anys les dècimes eclesiàstiques dels seus regnes per tal de subvenir les despeses extraordinàries fetes en les campanyes a l'illa¹⁰⁵. Altrament, en el subsidi de la sal hi estaven obligats a contribuir totes les persones dels estaments implicats de manera generalitzada, *cuicumque legis et condicionis sitis*, a excepció feta dels pobres, *qui vadunt hostiari et non habent unde solveant*. De més a més, es deixava clar que es concedia de manera voluntària –*liberaliter*–, sense crear cap tipus de precedent impositiu¹⁰⁶.

Com hem dit, l'objectiu principal del donatiu era liquidar els nombrosos pagaments pendents del monarca amb els nobles i cavallers aragonesos, i, de fet, sembla que les pròpies capitulacions del servei assignaven en exclusiva el recaptament al pagament dels deutes reials: *ad faciendum solucionum debitorum nostrorum de subsidio salis in generali Curia in civitate Cesarauguste aragonensibus noviter celebrata*¹⁰⁷. Per això, el primer d'octubre de 1300, molt poc després de l'aprovació del subsidi, el rei ordenà conjuntament al justícia d'Aragó i al mestre racional que, amb l'ajuda dels seus notaris, auditaren i reberen compte dels deutes del rei amb els vassalls del regne d'Aragó, bo i realitzant els corresponents albarans deutoris del que hauria de conformar un minuciós

¹⁰² Vegeu el resum de tots aquests furs a: P. SAVALL i S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de Corte del reino de Aragón*, cit., vol. I, p. 28.

¹⁰³ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit. El privilegi es pot trobar a l'Arxiu Municipal de Saragossa, R-33, mentre que el registre que conserva les ordres sobre el donatiu de les Corts valencianes de 1301-1302 és el mateix que conté més d'una seixantena de fulls relatius a aquest donatiu aragonès: ACA, C, reg. 325, f. 1r-65v.

¹⁰⁴ Si més no, és el cas de tots els ordes militars del regne i del monestir de Sijena, que són explícitament esmentats a la documentació: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 436 (13-XI-1300) i 438 (16-XI-1300).

¹⁰⁵ F.J. MIQUEL, *Regesta de Letras Pontificias...*, cit., docs. 304 i 306.

¹⁰⁶ Arxiu Municipal de Saragossa, R-33; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 491 (3-X-1301).

¹⁰⁷ *Ibidem*, doc. 432 (17-X-1300).

estat de comptes. D'aquesta manera, els diners del subsidi recaptats als llocs nobiliaris es podien assignar directament –si el titular del senyoriu volia i tenia cobraments pendents del rei– a la liquidació dels deutes continguts en aquests albarans: *facta summa personarum prefati richihomines, mesnaderi, milites, infanciones et alii, illi tamen quibus nos in debitis teneamur, recipiunt auxilium dicti salis, si voluerint, a personis in villis suis residentibus in solutum debitorum eis peccunie quantitatum*¹⁰⁸. Per exemple, en el cas concret de Ximén de Foces s'ordenà als col·lectors diputats que:

Scribi faciatis omnes personas residentes in villis nobilis supradictis et, facta summa personarum predictarum, si dictus Exeminus voluerit et vos inde requisiverit, permitatis quod ipse Exeminus recipiat in solutum debitarum sibi per nos peccunie quantitatum quicquid et quantum prelibati homines in dictis villis suis residentes racione auxilii dicti salis solvere tenentur¹⁰⁹.

Pel que fa a altres aspectes tècnics del subsidi, gràcies als documents publicats per González Antón, sabem que la gestió de totes les salines d'Aragó passà temporalment a mans d'oficials reials, pagant com a compensació als propietaris o arrendataris la quantitat mitjana de guany que havia obtingut cada salina en els darrers 3 anys¹¹⁰. Així, els enviats del rei s'encarregaven de rebre i distribuir la sal entre les diverses comissions que havien de controlar-ne la venda i la consegüent recaptació dels diners del subsidi¹¹¹. I aquestes comissions, distribuïdes per les juntes i sobrejuntes del regne, tenien una composició mixta de cavallers –generalment de 2 a 4– i homes de vila –2 o 3–, suposem que triats en Corts. A més a més, per tal d'assegurar la contribució de tothom, s'ordenà als col·lectors que posaren *custodes et guardias* en les seues demarcacions i als oficials reials que ajudaren els col·lectors *in numerando personas quas in quolibet loco habent in domibus singulis numerandi*¹¹². Finalment, el Justícia d'Aragó estava facultat expressament pel monarca per a resoldre qualsevol tipus de dubte o problema que sorgís sobre el subsidi, quedant obligats els col·lectors a complir les seues indicacions.¹¹³

I els problemes, efectivament, sorgiren, ja que el donatiu a penes produí rendiments, bo i provocant el malestar nobiliari. En tancar les Corts a finals de setembre de 1300, Jaume II havia partit cap a terres murcianes per tal de realitzar una tercera campanya, que s'allargà fins a març de 1301, destinada a sotmetre els castells de Lorca, Mula i Alcalà, que encara resistien o s'havien revoltat. Mentrestant, el subsidi de la sal havia estat endegat, possiblement mentre es redactava un *memoriale de debitis que dominus rex debet in Aragone*, datat per Àngel Canellas a començaments de 1302, però que possiblement fos iniciat poc després de finalitzar aquelles mateixes Corts aragoneses de

¹⁰⁸ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., docs. 426 (12-X-1300) i 431 (15-X-1300).

¹⁰⁹ *Ibidem*, doc. 426 (12-X-1300). És el mateix cas que el de Juan Martínez de Luna (doc. 431 (15-X-1300)). De la resta de la recaptació coneixem altres assignacions a pagaments de deutes del monarca, especialment a nobles aragonesos, com ara 22.000 s.j. a n'Aldonza, vídua del noble Ferran Sanxis de Castre (doc. 432 (17-X-1300)), però també en un cas a un noble català, Guillem de Montcada, al qual se li assignà una quantitat indeterminada (doc. 441 (26-XII-1300)).

¹¹⁰ *Ibidem*, docs. 404, 410 i 411 (27-IX-1300 a 1-X-1300). En el cas concret de les salines reials de Nabal s'ordenà que es recuperés el control mitjançant la devolució de la quantitat per la qual estaven arrendades (doc. 405 (29-IX-1300)).

¹¹¹ *Ibidem*, docs. 384-391 (29-IX-1300). S'establiren comissions a les juntes d'Alcanyís, Aliaga, Calataiud, Cantavella, Castellot i aldees, Cetina i aldees, Daroca i aldees, Egea, Ariza, Jaca, Montalbà, Montroig, Ribagorça, Tarazona i Terol i aldees, i les sobrejuntes d'Osca i Barbastre.

¹¹² *Ibidem*, docs. 404-427 (27-IX-1300 a 12-X-1300) i 393-403 (29-IX-1300 a 9-X-1300).

¹¹³ *Ibidem*, doc. 392 (29-IX-1300).

1300¹¹⁴. El dèbit total comptabilitzat ascendia a més de 170.000 ll.j., entre les quals destacaven les vora 6.000 ll.j. degudes a l'infant Pere, les 5.000 ll.j. a Martín Ruiz de Foces, a Juan Ximénez d'Urrea i a Pedro d'Aierbe o les entorn de 4.000 ll.j. a Gombau d'Entença i a Lope Ferrenc de Luna. En conseqüència, davant els escassos resultats de l'impost destinat a eixugar aquells deutes, alguns dels principals barons del regne ressuscitaren la Unió, de la qual es coneixen les primeres notícies en la primavera de 1301, tot just quan el rei es disposava a celebrar Corts en el regne de València el 23 d'abril, una assemblea que hauria completat el cicle successiu de Corts als diversos regnes de la Corona¹¹⁵.

Així les coses, el rei hagué d'ajornar *sine die* les Corts valencianes i partir cap al nord amb la finalitat de convocar una altra vegada els estaments aragonesos. L'objectiu era acabar definitivament amb la revolta nobiliària aragonesa, tot i que abans hagué de celebrar Corts catalanes a Lleida, entre juny i juliol de 1301, per tal de complir la constitució que establia l'annualitat de les celebracions¹¹⁶. Això no obstant, aquella fou substituïda allí mateix per la seua triennialitat, segurament a causa de la dificultat de reunir-les tots els anys, com palesava el mateix fet que la majoria d'ordenacions aprovades a Lleida es limitaven a confirmar altres anteriors, tot insistint en l'observança dels capítols de la venda del bovatge, la supressió de la gabella de la sal i la validesa de les constitucions, garantida per comissions estamentals que vigilaven la seua observança. A més a més, a causa del recent conflicte amb l'Església, que havia generat un parlament particular en 1300, s'hi especificava que les persones eclesiàstiques acceptaven les ordenacions sancionades ara, *salva libertate ecclesiastica et iure Ecclesie*, evidenciant de bell nou la integració d'aquest estament en les assemblees catalanes.

Sense solució de continuïtat, entre agost i octubre de 1301, Jaume II celebrà unes noves Corts aragoneses, aprofitant-les per desplegar el conegut procés judicial contra la Unió i tallar de soca-rel la resistència dels nobles¹¹⁷. Alguns dels principals instigadors eren precisament els que tenien majors quantitats pendents de cobrament amb el rei, com ara Lope Ferrenc de Luna, que era procurador del regne, Juan Ximénez d'Urrea o Martín Ruiz de Foces¹¹⁸. Tots ells, juntament amb d'altres, com Sancho de Antillón, Artal de Huerta, Lope Ximénez d'Urrea, Guillén de Pueyo, Ximén Pérez de Pina o Pedro Ferriz de Peña foren desterrats temporalment d'Aragó, passant a servir la majoria al rei de

¹¹⁴ A. CANELLAS, «Fuentes de Zurita: Documentos de la alacena del cronista, relativos a los años 1302-1478», *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 23-24 (1970-1971), p. 267-322. L'editor el data a començaments de 1302 tenint en compte les dates de la mort de 2 nobles que apareixen al llistat de deutes, la de Ximén de Urrea en 1301 i la de Pedro Cornel en febrer de 1302. Tanmateix, l'esment a Cornel, en l'entrada 247, no indica clarament la seua mort, sinó que simplement parla d'un deute per *la guarda dels castells qui foren del noble en P. Corneyll*, al temps que el mateix personatge apareix com a beneficiari d'un deute en una entrada anterior, la 46, amb una suma de 48.033 s.j. Per tant, atesa la presència entre els creditors dels principals caps de la Unió d'abril de 1301, pensem que o bé el memorial s'havia elaborat amb anterioritat a aquesta darrera data o bé la seua redacció s'anà ampliant durant alguns anys, a partir de la finalització de les Corts de setembre de 1300.

¹¹⁵ ACA, C, reg. 332, f. 176v (22-IV-1301): és la carta d'ajornament de les Corts valencianes, dirigida als prohoms de la capital.

¹¹⁶ Segons una constitució aprovada en les Corts catalanes de 1299-1300 aquestes celebracions havien de ser anuals, alternant com a seu Barcelona i Lleida. No obstant això, les mateixes Corts de Lleida de 1301 modificaren aquella constitució, bo i substituint-la per una celebració obligatòria triennial.

¹¹⁷ P. DE BOFARULL, «Procesos contra los nobles de la Unión Aragonesa en 1301», CODOIN-ACA, tom XXXVIII.

¹¹⁸ Com hem vist, aquests 3 estaven entre els 6 principals creditors del rei, juntament amb Gombau d'Entença i 2 membres de la família reial, l'infant Pere i Pedro d'Aierbe. Les quantitats degudes pel monarca als 3 primers ascendien a vora 14.000 ll.j.

Castella, Ferran IV, com explica la *Crònica* d'aquest darrer monarca, la qual especifica, a més a més, una de les causes de l'alçament:

Esto fisieron los de Aragón porque los demandava el rey un pecho que desían la selga, de que se tenían por desaforados; e esta selga era d'esta guisa: que todas las personas que en su señorío oviese que tomasen sal, que diese cada uno dos sueldos de xaqueses [en el total dels dos anys], e d'esto non se escusase ninguno por fijodalgo que fuese, nin por previllejo que toviere¹¹⁹.

Per la seua banda, Zurita, que és qui detalla el nom dels desterrats, atribueix la revolta a la insuficiència de l'impost de la sal per cobrir els deutes reials amb els aragonesos:

Esto fue porque los dineros de la ayuda de la sal que el reino había otorgado al rey para pagar sus deudas no bastaban con gran parte, y era muy pequeña porción en respeto de lo que sumaban estas deudas¹²⁰.

Així doncs, tenint en compte tot el que hem exposat, podem deduir que Jaume II tractà de sanejar els seus deutes amb els nobles aragonesos tot fent contribuir els propis vassalls d'aquests i, fins i tot, les persones infançons, de manera que fossen els mateixos senyors els que coadjuvassen a eixugar els deutes que la monarquia havia contret amb ells mateixos. No res menys, la col·lecta del donatiu fou magra, el que ocasionà, tot plegat, el rebrot d'una nova Unió nobiliària, ràpidament frenada pel rei durant el transcurs de les Corts de 1301. En bona lògica, a més a més, l'impost de la sal fou substituït en aquella mateixa assemblea, al·legant el seu resultat *valde diminutum*; segons s'hi explicava, les causes del baix rendiment havien estat les enormes despeses d'administració, els nombrosos fraus i una gestió ineficaç¹²¹. D'aquesta manera, en la segona anualitat s'abandonà tota obligació de comprar sal, substituint-la pel pagament directe de 10 d.j. per cada persona major de 7 anys¹²². I aquest tipus de subsidi –per caps– seria molt semblant al que tot seguit aprovarien les Corts valencianes, com explicarem amb profusió tot seguit.

- Les Corts valencianes de 1301-1302

Un mes després de cloure l'assemblea aragonesa, de Terol estant el 18 de novembre, Jaume II convocà Corts del regne de València per al dia de Sant Andreu, 30 de novembre de 1301, tot i que aquestes degueren començar un poc després, amb tota probabilitat el 4 de desembre, puix el jorn anterior el rei, ja en València, escrigué a

¹¹⁹ A. BENAVIDES, *Memorias de D. Fernando IV de Castilla*, Madrid, 1860, tom I, p. 90.

¹²⁰ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre V, cap. 61. Cal tenir en compte que les quantitats degudes als altres cinc castigats –llevant de Sancho de Antillón, que no apareix al memorial– eren igualment altes, entorn d'unes 8.000 ll.j. En total, el deute amb els unionistes arribava a les 22.000 ll.j., vora el 13% del total degut en el regne d'Aragó.

¹²¹ El 14 de novembre de 1300 ja hi havia notícies de fraus en l'administració dels col·lectors del subsidi; L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 437 (14-XI-1300).

¹²² *Ibidem*, doc. 491 (3-X-1301).

Jaime de Xèrica demanant-li per la seua absència i informant-lo que l'esperava el dia esmentat *pro celebracione dicte Curie Generali apud dictam civitatem Valencie*¹²³. Per tant, segurament les reunions se celebraren entre el 4 de desembre de 1301 i el 21 de gener de 1302, data de clausura de l'assemblea desenvolupada a la catedral de València segons expliquen els privilegis aprovats, encara que les reunions ordinàries havien tingut lloc al convent de predicadors de la ciutat, segons indica una missiva del monarca tramesa el 19 de gener al comte de Foix arran dels problemes que sorgien a Catalunya amb el vescomte de Cardona per la recaptació del bovatge¹²⁴. En conseqüència, contràriament al que ha afirmat fins ara la historiografia, que únicament ha atès als textos jurídics aprovats, en avant s'haurà de tenir en compte la datació i localització que estableixen les fonts arxivístiques, segons les quals aquelles Corts se celebraren en 1301-1302 i no exclusivament en 1302¹²⁵.

Ultra això, l'anàlisi dels convocats, més enllà de les habituals viles reials¹²⁶, revela també importants dades pel que fa a la naturalesa d'aquelles Corts. En aquest sentit, per primera vegada, tenim la certesa que tots els representants més importants de l'Església del regne, incloent –a més dels mestres dels ordres militars– bisbes, abats i capítols, per la qual cosa hi pogué actuar col·lectivament com a estament¹²⁷. D'altra banda, contrastant amb l'equilibri entre catalans i aragonesos dels 40 nobles convocats a les Corts de 1292, ara els 20 originaris d'Aragó eren molts més que els únicament 7 d'origen català o sicilià; en aquest sentit, a més a més, la majoria dels aragonesos no havien estat cridats aleshores, en contrast amb els catalans, la majoria dels quals repetia l'assistència¹²⁸. En conseqüència, coincidint amb les instàncies enviades a Jaime de

¹²³ ACA, C, reg. 332, f. 270r (3-XII-1301).

¹²⁴ ACA, C, Cartes reials, núm. 1642 (19-I-1302).

¹²⁵ Els tractadistes antics, des de Llorenç Mateu fins a Vicent Boix, dataren aquelles Corts en 1301 per no tenir en compte el còmput de l'Encarnació, ja que els privilegis aprovats estan datats a la catedral de València, el dotzè dia abans de les calendes de febrer de 1301. Modernament, Josep Martínez Aloy atorgà ja la data correcta, però fixà la celebració de les Corts en eixe únic dia, «celebróse la solemne asamblea el domingo 21 de enero del año 1302 en la iglesia mayor o Catedral de la ciudad de Valencia», una opinió que ha estat repetida pels historiadors posteriors. Sylvia Romeu les esmentà com a Corts de 1301-1302, però ho féu per tal de recollir eixa tradicional equivocació, aclarint que: «celebráronse el 21 de enero de 1302». Autors més recents com María Rosa Muñoz Pomer o Pedro López Elum les han continuat fixant exclusivament en 1302, com reflecteix la darrera llista de «dates i llocs de celebració de les Corts forals valencianes» que han elaborat conjuntament, o l'asseveració del darrer segons la qual: «la reunió, celebrada en la Catedral de Valencia, començó el 21 de enero». J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 79; P. LÓPEZ ELUM i R.M. MUÑOZ POMER, «Dates i llocs de celebració de les Corts forals valencianes», a R. Pinilla (ed.), *Les Corts Forals Valencianes: poder i representació*, València, 1994, p. 210-211; S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 591; P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit. p. 90.

¹²⁶ ACA, C, reg. 332, f. 269r-270r (18-XI-1301), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 8. Se n'enviaren als jurats i prohoms de 19 consells urbans: València, Xàtiva, Morvedre, Castelló la Plana, Alpont, Castellfabib, Biar, Ademús, Castalla, Montesa, Morella, Pego, Cullera, Lliria, Borriana, Dénia, Alzira, Corbera i Gandia.

¹²⁷ Foren citats 8 membres per a conformar el braç eclesiàstic: Berenguer de Cardona, mestre del Temple en Aragó i Catalunya, Ramon de Ribelles, castellà d'Amposta i mestre de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, els bisbes de València i Tortosa, el capítol de l'església de València, un electe per l'església de Sogorb, i els abats de Benifassà i de la Vallidigna, que havia estat recentment fundat per Jaume II en 1298.

¹²⁸ Van ser convocats 27 nobles, 20 amb vincles familiars o jurídics aragonesos i 7 d'origen exclusivament català o sicilià. Eren d'origen aragonès: els tres membres de la família reial, Jaime de Xèrica, Jaime Pérez i Pedro Fernández, així com Gonzalo Ximénez d'Arenós, Pedro Ximén de Montornès, Gil Martín d'Entença, Pedro de Monteagudo, Ximén Pérez de Arenós, Fernando de Oblitas com a marmessor d'Artal de Luna, Gombal d'Entença, Pedro Ximén d'Urrea, Gil Ruiz de Lihori, Sancho Pérez de Lenda, Pedro Ximén de Borriol, Pedro Ruiz de Corella, Ruy Sánchez de Calatayud, Romeo Martínez, Iñigo López de Heredia, Ximén Zapata i també Guillem d'Anglesola, nét de Blasco de Alagón.

Xèrica per tal d'assegurar la seua participació, sembla que hi hagué la voluntat reial de fer que els nobles aragonesos acudiren a aquelles Corts valencianes.

Amb tot, malgrat l'assistència nobiliària, les disposicions que s'hi aprovaren no adquiriren el rang de furs vàlids per als tres estaments, sinó que foren atorgats en qualitat de privilegis que afectaven exclusivament a les viles reials, un fet que palesa una relació de poders dominada encara per la preponderància de l'estament reial al regne de València. En qualsevol cas, en aquesta ocasió el text dels capítols promulgats, l'anomenat «Privilegi Capitulat», feia referència expressa a la participació d'eclesiàstics i cavallers:

Prelats, religiosos, rics homes, cavallers, e ciutadans e homes de viles de regne de València, vinents a aquella Cort los damont dits per si o per procuradors seus supplicaren a nós que els dejús scrits capítols deguessem a ells benignament atorgar¹²⁹.

Això contrastava amb les disposicions aprovades en les assemblees de 1271, 1283, 1286 i 1292, que parlaven de «tots els homes del regne» com si haguessen de pertànyer tots a un únic estament, el reial, segons la voluntat de la monarquia proclamada en 1261, amb la declaració de l'observança exclusiva i universal dels Furs de València. Tanmateix, acceptades progressivament la resta de jurisdiccions per part dels reis, aquelles Corts suposaren una aproximació dels senyors al joc polític establert per les assemblees parlamentàries. No obstant això, com hem dit, les disposicions sancionades es destinaven únicament a afers concrets de les viles reials, com certes qüestions sobre les exempcions de lleuda, les tafureries, els franquers de quèstia o les competències del mostassaf. A més a més, com ja havia passat en les Corts catalanes i les aragoneses, bona part dels capítols delimitaven les atribucions de la justícia i els oficials reials, un fet que, d'una banda, donava garanties processals i establí procediments inquisitorials en favor del regne, mentre que, d'una altra banda, servia per a consolidar el poder de l'administració reial, enrobustint una estructura burocràtica favorable al monarca.

Finalment, malgrat que, diferentment al que havia passat a Catalunya en 1299-1300 i a Aragó en 1300, les Corts valencianes no aprovaren cap capítol específic que garantís el poder dels estaments senyorials enfront del rei, sí que sancionaren un que feia referència a tot el regne i establí, per primera vegada, una regularitat en la convocatòria de Corts *a prelats, religiosos, rics homes, cavallers, e ciutadans e homes de viles de regne de València*¹³⁰. En aquest cas, en consonància amb el que s'acabava d'aprovar a Catalunya en les Corts de 1301, s'establí la triennalitat de les celebracions parlamentàries. Aquella disposició, segurament exigida per l'estament reial, havia de servir per renovar de forma periòdica el control sobre el monarca i mantenir el bon estat de la terra amb la

Els 7 d'origen català o sicilià eren: Ramon de Montcada, Francesc Carròs, Bernat de Sarrià, Ramon de Calvera, Hugó de Bellpuig, Francesc de Pròixita i Roger de Lloria.

¹²⁹ *Aureum Opus*, «Iacobi secundi», XI. Josep Martínez Aloy, Sylvia Romeu i María Rosa Muñoz Pomer van considerar les disposicions del *Privilegi Capitulat* com a furs plens, ja que posteriorment, cap a mitjan segle XIV, van ser incorporats –juntament amb el *Privilegium Magnum* de 1283– al text foral. Contràriament, opinem, amb Josepa Cortés, que el *Privilegi Capitulat* es tracta originàriament d'un conjunt de privilegis de reialenc, que passà després a les compilacions de furs ja que havien estat *donats en corts generals* –com veiem, en aquest cas, a mig camí entre els privilegis concedits pel rei i els furs acordats en Corts. J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 80; S. ROMEU, «Catálogo de Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 591; i M.R. MUÑOZ POMER, «Cortes y fronteras de Valencia en el siglo de Alcañices (1250-1350)», cit., p. 763; *Liber privilegiorum*, p. 9.

¹³⁰ *Aureum Opus*, «Iacobi secundi», XI.

participació de tots els estaments. Possiblement, la intenció final de tot plegat era canalitzar les relacions de poder a través del marc assembleari, però ni els nobles ni el mateix rei estaven disposats a seguir aquella via de moment, com demostra el fet que el precepte triennal fos sistemàticament incomplert: la qüestió foral, com veurem en el següent capítol, devia representar encara una càrrega massa forta, que entrebancava el funcionament fluid de les Corts valencianes.

Per un altre costat, deixant de banda els afers polítics, la presència de tots els estaments en aquella assemblea era important en tant que, com havia passat a Catalunya i Aragó, Jaume II pretengué sanejar les seues finances, ofegades pels pagaments pendents, mitjançant l'aprovació d'un donatiu destinat a eixugar els deutes contrets amb els habitants del regne de València. Tanmateix, la particular relació interestamental que hem vingut explicant fins ací comportà que en aquest cas no es formaren comissions mixtes de nobles i ciutadans per tal de gestionar l'impost aplicat, sinó que, a la pràctica, es recaptaren dos subsidis diferenciats, un de l'estament nobiliari i un altre del reial, com explicarem a continuació.

b) El donatiu de les Corts valencianes de 1301-1302: el cabeçatge

El servei aprovat per les Corts valencianes de 1301-1302, en consonància amb el que acabem d'explicar, compartia uns trets i uns objectius comuns als immediatament anteriors de les Corts catalanes de 1299-1300 i les aragoneses de 1300 i 1301. En primer lloc, de nou l'Església quedà al marge del donatiu¹³¹, concedit només pels estaments nobiliari i reial, alhora que els diners recaptats també havien de ser destinats en exclusiva al pagament dels deutes reials al regne, és a dir, aquells deguts a valencians o obligats sobre dominis i rendes del monarca en el territori valencià¹³². Així mateix, el tipus impositiu establert, a semblança de la segona anualitat del donatiu aragonès, consistia en el pagament d'un impost directe unipersonal, que les fonts anomenen «cabeçatge» i estava fixat ara en 12 diners valencians –en compte de 10 d.j. En aquest cas, però, ens detindrem molt més detalladament que en els anteriors a explicar el procés d'aplicació i recaptació del donatiu valencià, ja que no debades és el primer

¹³¹ Aquest fet és explicitat en la resolució d'un conflicte entre els homes de l'estament reial i el monestir aragonès de Sijena pel cabeçatge de Villores, aldea de Morella, segons la qual l'ordenació del servei establia *quod homines locorum religiosorum et ecclesiarum non tenerentur nobis nec alicuum solvere seu dare*: ACA, C, reg. 147, f. 11v-12r (12-VIII-1310). En canvi, pel que fa a Beniparrell, lloc del terme de València en mans de la cartoixa de Portaceli, la quantitat del subsidi fou efectivament pagada, però traspasada al monestir i descomptada de la recaptació reial, com establia un privilegi de 1298 sobre les exaccions reials del lloc i la senyoria en relació amb la ciutat de València: ACA, C, reg. 267, f. 64v-65r (11-VII-1307); V. BAYDAL, *La senyoria de Beniparrell: Dels Escrivà als Escrivà de Romaní (1258-1426)*, Beniparrell, 2008, p. 33-34.

¹³² És un cas anàleg al del pagament per part de Jaume I en 1274 del deutes que tenia l'infant Pere al regne de València. En aquell cas, els documents explicitaven que es tractaven de: *debita et assignaciones et obligaciones que vos debetis in regno Valencia et fecistis [...] quibuscumque personis in redditibus et castris ac locis quas et que in regno Valencie tenebatis*. Cf.: F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cit., vol. 1, p. 340-348, docs. 40 (8-I-1274) i 41 (24-II-1274).

aprovat en unes Corts del regne de València del qual tenim un registre sistemàtic de les ordres donades pel rei en relació amb la seua gestió¹³³.

Com hem avançat adés, el primer que destaca del servei valencià, segons es pot despendre d'aquell mateix registre –que anomenarem «registre del cabeçatge»–, és la seua dualitat, plasmada en la recaptació independent d'un subsidi nobiliari i un altre reial. Era la viva mostra de la forta confrontació entre ambdós estaments, a causa del conflicte per la validesa del Fur d'Aragó al regne de València arrossegat des de les darreres dècades del segle XIII. Així doncs, dissemblantment als casos de Catalunya i Aragó, on les comissions de diputats eren mixtes i tenien competències tant sobre els dominis nobiliaris com sobre els reials per recaptar cises als mercats catalans i controlar la venda de la sal aragonesa –o, posteriorment, cobrar el pagament directe d'una quantitat a cada aragonès–, el servei de les Corts valencianes va ser ordenat per separat i gestionat per dues comissions distintes, segons veurem tot seguit.

- El cabeçatge de l'estament nobiliari (1302-1303)

El subsidi concedit pel nobles del regne de València en les Corts de 1301-1302 ni tan sols era conegut fins ara a causa de l'escassa documentació disponible. De fet, contràriament al que passa amb el subsidi cobrat al reialenc, cap document explicita la forma impositiva aplicada als dominis nobiliaris per recaptar-lo, tot i que per les referències constants al cobrament d'un «cabeçatge» i el maneig de quantitats invariablement exactes en sous, sense fraccionaments en diners, podem deduir que, d'igual manera, es tractava del pagament de 12 d. (1 s.) per cada persona resident a terres nobiliàries, encara que desconexem si en aquest cas, com en l'aragonès, els propis cavallers estaven obligats a contribuir-hi.

Pel que fa a la seua durada, sabem que l'auxili només va ser recaptat durant l'any immediat a la seua aprovació, de 1302 a 1303, com palesen les ordres del «registre del cabeçatge» dirigides als diputats per gestionar la col·lecta, que arriben fins a maig de 1303. No obstant això, desconexem si el subsidi aprovat inicialment tenia una durada més llarga, ja que el del reialenc també va ser interromput per aquelles dates, tot i que havia estat promès per a 4 anys, extensibles a 5 –de manera que finalment es reprengué a l'any següent. Per tant, ignorem si el servei nobiliari va ser igualment concedit per diverses anualitats, però va ser cancel·lat, i en aquest cas de forma definitiva, ja que, com s'explicitava en la represa del cabeçatge del reialenc, en aquesta darrera no hi eren *enteses los locs dels cavallers*¹³⁴. D'altra banda, per tal de gestionar la col·lecta es constituïa una comissió formada per 2 diputats, Pedro de Monteagudo, noble d'origen aragonès¹³⁵, i Berenguer Llançol, de llinatge català, als quals anaven destinades totes les

¹³³ ACA, C, reg. 325, f. 70r-95v (29-XII-1301 a 21-VIII-1307). Es tracta de la segona part del registre relatiu al servei de les Corts aragoneses de 1300 i 1301, intitulat: *Registrum super negocio salis olim ordinati in Aragonia pro subsidio regio. Et super auxilio regio similiter ordinato in regno Valencie.*

¹³⁴ ACA, C, reg. 325, f. 87rv (14-II-1304).

¹³⁵ Apareix sovint en la documentació com a Pere de Montagut, senyor de Carlet, però el seu origen era indiscutiblement aragonès, de Monteagudo, com confirma el fet que aparega en les convocatòries reials de les hosts aragoneses. Cf.: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las uniones aragonesas...*, cit., «Índice onomástico»; J.R. HINOJOSA, *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, València, 2002.

disposicions reials referides al subsidi nobiliari¹³⁶. Únicament una ordre no es dirigeix a ells, sinó al procurador del regne de València, Guillem d'Anglesola, per tal de comunicar-li, a finals de març de 1303, que els 2 diputats havien comissionat Ramon de Navàs per tal d'acabar de collir l'auxili ordenat en les Corts *de tempore preterito ab hominibus nobilium et militum dicti regni*¹³⁷.

Els diners de la recaptació havien de ser destinats en exclusiva al pagament dels deutes del rei amb l'estament militar del regne. Per això, semblantment al que havia passat a l'Aragó, les ordenacions aprovades en les Corts valencianes establien que, només 10 dies després de la seua clausura, el mestre racional i un escrivà reial havien de reconèixer els deutes de Jaume II amb els nobles i cavallers del regne, bo i expedint els corresponents albarans que permetrien assignar els diners recaptats a la liquidació dels pagaments pendents. Així, els senyors podrien retenir directament les quantitats del cabeçatge que havien de pagar els vassalls dels seus dominis, sempre i quan aquesta retenció fos verificada i comptabilitzada pels diputats nobiliaris, els quals havien de certificar-la al dors dels albarans deutoris i informar-ne al mestre racional¹³⁸.

Tanmateix, a finals de maig de 1302, 4 mesos després de la finalització de les Corts, encara no s'havia realitzat l'estat de comptes pertinent, provocant el malestar dels nobles. Així ho palesa la resposta del mateix procurador del regne de València a l'ordre reial de preparar la defensa del territori davant les notícies d'un possible atac de les tropes castellanques per la qüestió de Múrcia: la seua capacitat de maniobra era mínima per la manca total de recursos, ja que no havia rebut cap quantitat de la batllia general del regne, i al·legava que ni tan sols podria eixir de la ciutat de València perquè els cavallers no el seguirien *si no·ls fahia lurs obs*. Per tant, pregava al rei que: *vós me dejats acórrer almenys de la quitació a mi deguda del cabeçatge del regne o de qualsevol altre dret, per tal que pogués complir mon deure que per vós m'és comanat*¹³⁹.

Així doncs, tot i que molts nobles ja havien estat facultats a retenir el cabeçatge dels seus llocs al regne¹⁴⁰, la col·lecta restava bloquejada perquè els diputats nobiliaris no podien realitzar les cauteles corresponents, com explicava a les alçades de juliol una carta enviada al monarca pel bisbe de València, Ramon Despont¹⁴¹. Segons explicava, els comissionats Pedro de Monteagudo i Berenguer Llançol havien informat al bisbe

¹³⁶ Ambdós eren nobles propers a la monarquia. Com hem vist, Pedro de Monteagudo va ser poc després procurador del regne de Múrcia, mentre que Berenguer Llançol fou lloctinent del procurador general del regne de València en 1309: J.D. GARRIDO, *La conquesta del sud valencià*, cit., p. 60; J.V. CABEZUELO, *Poder público y administración territorial en el reino de Valencia*, cit., doc. 59 (20-V-1309).

¹³⁷ ACA, C, reg. 325, f. 85v (27-III-1303). De fet, un dels dos diputats primers, Pedro de Monteagudo, havia estat nomenat procurador del regne de Múrcia unes setmanes abans, el 29 d'abril de 1303: J.D. GARRIDO, *La conquesta del sud valencià*, cit., p. 62.

¹³⁸ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 1791 (23-VII-1302). Les cauteles eren totalment necessàries com demostra el fet que encara en 1338 un llibre de notaments del mestre racional conservés la memòria dels 71 s. que Fernando Garcés de los Fayos havia retingut *del cabeçatge dels llocs seus del regne de València*, dels quals no havia volgut *fer àpocha* i, per tant, es considerava que encara els devia al rei: ACA, RP, MR, Llibres de notaments comuns, 774, f. 27r.

¹³⁹ J.V. CABEZUELO, *Poder público y administración territorial en el reino de Valencia*, cit., p. 111 i doc. 45 (27-VII-1302).

¹⁴⁰ Fins a maig de 1302 foren autoritzats a retenir les quantitats del cabeçatge pagades als seus llocs del regne Guillemó de Bellvís, Guillemó d'Anglesola –dels llocs del seu pare–, Pere de Morella, Bernat de Calvera, Ramon de Vilanova, Arnau de Mataró, Jaspert de Castellnou, Roger de Lloria, Tomeu de Pròixida, Fernando d'Aragó, Bernat Guillem d'Entença, Gonzalo López, Amor Dionís i Muhammad ben Hudayr, rais de Crevillent: ACA, C, reg. 199, f. 21r (22-I-1302); reg. 325, f. 73 r, 77v, 81v, 83v-84r, 85r-86v (22-I-1302 a 16-V-1302).

¹⁴¹ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 1792 (27-VII-1302).

que el mestre racional, Arnau Sabastida, i el notari reial, Bertran Desvall, contravenint les ordenacions del servei, es negaven a revisar els comptes del rei amb els nobles i a expedir els albarans de deute que permetrien assignar els diners del subsidi a la seua liquidació. En conseqüència, els nobles no estaven permetent als diputats recaptar o certificar la col·lecta del cabeçatge en els seus llocs sinó que el retenien, sense que aquells poguessen saber quant es quedava cadascú en funció d'allò que li era degut o quant estava retenint de més pel seu compte. A instàncies del bisbe, el mestre racional havia reconegut que aquella actuació responia als manaments del rei, qui li havia ordenat que no realitzés cap albarà fins que no elaborés un llibre amb tots els deutes pendents i li'l mostrés per tal de decidir com actuar.

Amb tot, davant el risc de pèrdua total del subsidi, ja que els nobles estaven retenint el cabeçatge sense cap mena de control ni certificació, el bisbe prescriví al mestre racional que fes immediatament els albarans que estaven clars –amb carta del rei, albarà del batlle general valencià o dels escrivans de ració dels regnes de València i Múrcia– fins a rebre noves ordres reials. Així, finalment, sembla que es procedí a comptabilitzar els deutes del monarca amb els nobles, ja que pel setembre de 1302 Jaume II ordenà als comissionats nobiliaris que pagassen el salari del notari Bertran Desvall per la feina realitzada en l'escrivania del subsidi¹⁴². De fet, la seua recaptació efectiva durant aquella anualitat és totalment confirmada per les esporàdiques però continuades ordres reials sobre la qüestió contingudes al «registre del cabeçatge» fins a la primavera de 1303, així com per diversos albarans deutoris presentats per cavallers al mestre racional en els quals hi apareixen algunes quantitats abatudes per la retenció del *cabeçatge dels vostres locs que són en lo regne de València*¹⁴³.

D'altra banda, en el cas que un senyor no tingués cobraments pendents del rei o que amb la suma recaptada als seus dominis hi hagués suficient per pagar la suma que li era deguda, les quantitats sobrants passaven a ser gestionades pels diputats nobiliaris, els quals podien destinar-les a liquidar altres deutes pendents del monarca amb els nobles del regne, tot i que desconeixem el seu grau d'autonomia a l'hora de disposar d'aquells diners¹⁴⁴. En qualsevol cas, és possible que la seua gestió restés sota la vigilància del mestre racional, a qui tal vegada havien de presentar els comptes de la recaptació, segons indicaria la supervisió general del procés que havia de dur a terme aquell oficial i, sobretot, el fet que posteriorment disposés dels llibres *dels collidors*¹⁴⁵.

¹⁴² ACA, C, reg. 325, f. 75r (IX-1302).

¹⁴³ És el cas dels albarans presentats per Francesc Carròs, Juan Ximénez de Oris, Ximén Pérez d'Arenós, Gil Martín d'Entença o Ximén Zapata, amb quantitats abatudes del *cabessatge del primer any* sempre en xifres exactes en sous (1.552 s., 1.078 s., 808 s., 66 s., 838 s.): ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 55v, 71r, 74v, 78r, 106r. En el cas concret de Guillem d'Anglesola el mestre racional anul·là l'abatiment de 1.882 s. anotat en un dels seus albarans en concepte de cabeçatge, ja que no el *collí ni reebés ne feés cullir ne reebre: Ibidem*, f. 67r.

¹⁴⁴ D'una banda, *los collidors dels locs dels cavallers del regne de València* realitzaren, sense manament reial documentat al «registre del cabeçatge», dos pagaments a Martín Ximén Romeo i el mateix diputat Pedro de Monteagudo: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 15r (10-II-1307) i 97r (26-III-1308). De l'altra banda, coneixem dos ordres específiques del rei per tal que els diputats nobiliaris pagassen, *de pecunia dicti auxilii*, unes quantitats degudes a Gueralda, vídua de Berenguer de Vilaragut, i a Guillemó de Bellvís, en aquest darrer cas si els diners del cabeçatge dels seus llocs no bastaven per liquidar els cobraments pendents: ACA, C, reg. 325, f. 75v (20-II-1302); reg. 199, f. 21r (22-I-1302).

¹⁴⁵ Així s'explicitava, fent referència al *libre terç dels collidors*, en el notament sobre la retenció del cabeçatge dels llocs de Fernando Garcés de los Fayos del qual hem parlat anteriorment: *deu al senyor rey, los quals se retench del cabeçatge dels lochs seus del regne de València, de què no volch fer àpocha segons que-s contén el libre terç dels collidors en cartes CXL - LXXI sous reials*; ACA, RP, MR, Llibres de notaments comuns, 774, f. 27r. Tanmateix, no podem comprovar si el retiment de comptes dels

Tot plegat, doncs, el subsidi de l'estament nobiliari aprovat com a servei en les Corts valencianes de 1301-1302 va consistir en un cabeçatge anual d'1 s., destinat a sanejar els deutes del rei amb els nobles del regne mitjançant la contribució dels seus propis vassalls, i recaptat per una comissió de 2 diputats nobiliaris sota el control de la mateixa administració reial, com també passaria posteriorment amb el donatiu aprovat en les Corts de 1329-1330, que va ser retut davant el mestre racional pels tres estaments.

- El cabeçatge de l'estament reial (1302-1308)

El subsidi concedit com a servei per l'estament reial en les Corts valencianes de 1301-1302 sí que era conegut, però de forma molt esbiaixada a través d'un privilegi que el reordenava a data de 14 de febrer de 1304¹⁴⁶. A partir del contingut d'aquest document, Josep Martínez Aloy interpretà que en les Corts de 1302 les viles reials havien oferit 560.000 s. al monarca en 4 anys a raó de 140.000 s. anuals, però la recaptació del primer any hauria fracassat, no arribant a penes als 100.000 s. Segons aquest autor, a més a més, la forma de contribució hauria estat des de l'inici un impost repartit proporcionalment en funció del patrimoni dels veïns, com en les quèsties habituals. Per això, les viles haurien decidit taxar en molt als exempts amb l'objectiu de fer minvar la xifra que havia de pagar la resta, motivant així el fracàs de la col·lecta. En conseqüència, Jaume II hauria suspès els privilegis concedits en les Corts fins que en febrer de 1304 els síndics urbans renegociaren l'ajuda i acordaren elevar la quantitat a 150.000 s. anuals durant 4 anys més, bo i completant un total de 5 anualitats que incrementaven la suma total fins als 700.000 s.¹⁴⁷ Els historiadors que han tractat la qüestió posteriorment no han aportat cap variació rellevant d'aquesta versió, malgrat que ni el tipus d'impost aplicat ni la durada inicial del subsidi establerts per Martínez Aloy eren correctes¹⁴⁸.

En primer lloc, gràcies a la carta d'indemnitat atorgada per Jaume II a l'estament reial en 1302 per tal d'assegurar que el subsidi concedit no creés precedent –explicitant que es donava *de gracia i liberaliter facte*– sabem que aquell consistia en el pagament anual de 12 d. per part de cada persona habitant en el reialenc: homes i dones, cristians, musulmans i jueus, fossen de la jurisdicció, condició o edat que fossen¹⁴⁹. Per tant, la forma impositiva era la d'un pagament directe per caps, un «cabeçatge» com és

diputats nobiliaris es va realitzar entre 1303 i 1306, ja que no s'han conservat els llibres d'albarans del mestre racional d'aquest període.

¹⁴⁶ *Aureum Opus*, «Iacobi secundi», XI.

¹⁴⁷ J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 78-82.

¹⁴⁸ S. ROMEU, «Catálogo de Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 591; P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 88-89; M.R. MUÑOZ POMER, «Cortes y fronteras de Valencia en el siglo de Alcañices (1250-1350)», cit., p. 755, 763 i 771.

¹⁴⁹ ACA, C, reg. 199, f. 44r (24-I-1302), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 9. Aquest document, expedit a penes 3 dies després de la clausura de les Corts i transcrit al «registre del cabeçatge», havia restat inèdit fins ara. És el correlat de les cartes d'indemnitat fetes per la venda del bovatge català i el subsidi de la sal aragonès, tot i que, de manera diferent, no incloïa l'estament nobiliari sinó que es dirigia exclusivament al reial; en aquest sentit, pensem que el fet que s'adreçés a tots els *iuratis, probis hominibus et universitati civitatis Valencie necnon universis singulis hominibus villarum et aliorum locorum in regno Valencie constitutorum et universis hominibus in dicto regno habitantibus, cuiuscumque legis et condicionis sitis*, s'ha d'entendre segons la usual confusió de l'estament reial amb la integritat del regne, present en la majoria de documents reials valencians d'aquesta època.

anomenat en la major part de la documentació disponible, i no la d'una contribució en funció dels béns posseïts. Amb tot, en quedaven lliures els *pauperes et impotentes*, la part dels quals hauria de ser suplida pels *divites et potentes* de cada vila, segons el que ordenaren els col·lectors del subsidi i els jurats de València¹⁵⁰.

En segon lloc, el mateix document revela que l'impost havia de ser pagat anualment durant 4 anys, extensibles a 5 en cas que els diners recaptats durant aquell període de temps no fossen suficients per tal de pagar els deutes que el rei tenia al regne de València. Per tant, contràriament al que postulà Martínez Aloy, ja des d'un principi es contemplava la duració de les cinc anualitats del subsidi, les quals es pensava, com podem veure, que podien rendir uns 140.000 s. per any fins a obtenir una ajuda total aproximada de 700.000 s., unes 35.000 ll., que devia ser la quantitat estimada en pagaments pendents de la monarquia al territori valencià. En aquest sentit, la quinquennalitat del donatiu és plenament confirmada per una ordre enviada als oficials reials pocs dies després de la clausura de les Corts informant-los que el braç reial havia aprovat una ajuda *per quinque annos sequentes*, destinada en exclusiva –com havia passat a Catalunya i Aragó amb quantitats molt més grans– a la liquidació dels deutes del regne¹⁵¹.

Ultra això, a través de les informacions proporcionades pel «registre del cabeçatge», sabem que per tal de gestionar aquest subsidi les viles reials havien de triar anualment una comissió de 4 diputats col·lectors, 2 escollits per la ciutat de València i els altres 2 alternativament cada any per Morella i Xàtiva i per Morvedre i Alzira¹⁵². D'aquesta manera, els 2 comissionats de València s'encarregaven de la capital i el seu terme, i un ajudava al de Morella o Morvedre en la lloctinència *citra Xucarum* mentre que l'altre feia el mateix amb el de Xàtiva o Alzira en la lloctinència *ultra Xucarum*, comptant tots ells amb l'assistència dels jurats de la capital a l'hora de realitzar manaments per tal de suplir la part corresponent als pobres de cada lloc¹⁵³.

D'altra banda, durant el període de pagament del cabeçatge un privilegi reial garantia a les viles reials, *atenentz al servii et ajuda* concedits, l'exempció de *tota quèstia e quèsties, e d'ost e de cavalgada e de reemció d'aquelles*, per *aytans ans com la dita ajuda durés*¹⁵⁴. Tanmateix, aquesta franquesa, així com també la resta de privilegis i gràcies atorgats en el context de les Corts, quedaren anul·lats al llarg de 1303, ja que, com efectivament va interpretar Martínez Aloy, el subsidi rendí el primer any una quantitat molt menor a l'esperada i fou cancel·lat. En conseqüència, en setembre de 1303 el monarca, en substitució de la segona anualitat del cabeçatge, exigí una quèstia ordinària, basada en la petició d'una suma determinada a cada vila i obtinguda mitjançant un impost de repartició en base a la fortuna patrimonial, per sou i per lliura com es feia usualment. Amb tot, a començaments de 1304 el subsidi aprovat en Corts

¹⁵⁰ ARV, Alpont, pergamins, núm. 8 (29-I-1302). Desconeixem la forma exacta de distribució de la part que pertocava als pobres entre la resta de veïns de cada vila, ja que el document que informa d'aquest fet simplement indica que els jurats i prohoms del lloc corresponent haurien de complir allò ordenat pels diputats col·lectors i els jurats de València *super relevacione dictorum pauperum*.

¹⁵¹ S'hi explicitava que havia estat atorgada *in subsidium debitorum que debemus exsolvendorum prout stitit ordinatum fuisse et in scriptis redactum ac etiam publicatum, secundum capitula de predictis ordinata*. Document transcrit d'un trasllat notarial conservat a un arxiu familiar per J.M. DEL ESTAL, *Alicante. De villa a ciudad (1252-1490)*, Alacant, 1990, doc. 75 (29-I-1302).

¹⁵² Eren elegits *ad scribendum, levandum et conservandum peccuniam auxilii predicti*, havien de jurar el seu càrrec davant el rei o el batlle general del regne i tenien dret a percebre un salari, la quantitat del qual desconeixem: ACA, C, reg. 325, f. 83r (13-XII-1302).

¹⁵³ ACA, C, reg. 325, f. 90v-91r (24-X-1304) i 95v (VIII-1307).

¹⁵⁴ ACA, C, reg. 199, f. 18v (21-I-1302).

fou reprès sota noves condicions durant quatre anualitats més, bo i completant les cinc previstes en inici, un fet que comportà la restitució dels privilegis reials que havien estat concedits.

- *La primera anualitat del cabeçatge reial (1302-1303)*

Segons acabem d'explicar, el subsidi oferit per l'estament reial com a donatiu de Corts es va regir durant la seua primera anualitat, entre 1302 i 1303, per les ordenacions que hi van ser aprovades, segons les quals totes les persones residents al reialenc havien de pagar un cabeçatge d'1 s., amb el que es pensaven recaptar entorn de 140.000 s. destinats al sanejament dels deutes reials al regne¹⁵⁵. En aquest sentit, la comissió de 4 diputats de les viles reials va estar conformada aquell primer any per Bernat Desclapers i Tomàs Fabre, escollits per València, Guillem Destorms per Morella i Berenguer de Fluvià per Xàtiva. D'ells sabem, per exemple, que: Desclapers era un ric ciutadà de la capital, batlle de la reina, freqüent conseller del municipi, jurat de València durant el jurament reial de Jaume II en 1292, fermança del rei en nombrosos préstecs i comprador de rendes i possessions a diverses parts del regne; Fabre també estigué present en la jura de Jaume II i fou jurat de València en l'anualitat de 1306-1307, així com conseller en els anys subsegüents; Destorms va ser un dels dos síndics de Morella en el jurament de 1292, s'ocupà posteriorment de l'administració dels béns de diverses comandes del Temple intervingudes al nord del regne, fou batlle de Peníscola i prestà importants quantitats de blat per a la conquesta d'Almeria; finalment, Berenguer Fluvià, entre d'altres càrrecs, ocupà el de lloctinent del procurador reial dellà Xúquer¹⁵⁶.

Així doncs, tots els col·lectors eren prohoms destacats, que ocupaven recurrentment càrrecs de poder en els consells municipals o en l'administració reial, bo i rebent ara la facultat de gestionar un impost recaptat a la integritat del reialenc valencià. En relació amb això, per tal de recaptar el cabeçatge, sabem que els diputats realitzaren un llistat de totes les persones residents als dominis reials, segons es desprèn de la petició feta al monarca per tal de concedir-ne franquesa a les viles de Biar i Castalla –l'única que coneixem durant aquesta primera anualitat–, després que els mateixos diputats hagueren comprovat el seu estat de penúria quan hi anaren *causa scribendi nomina hominum eorundem locorum*¹⁵⁷. De fet, també sabem que varen confeccionar fins a 37 *libres de la*

¹⁵⁵ Diverses ordres reials recalaven la universalitat del pagament davant les notícies sobre certs batlles, porters, jutges i altres persones que asseguraven tenir privilegi de franquesa –segurament aplicable a les qüestions: ACA, C, reg. 325, f. 79v (8-VII-1302) i 80r (31-VIII-1302).

¹⁵⁶ Dades disperses extretes de: ACA, C, reg. 55, f. 56r-58r (jurament de 1292); V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, València, 1997 (càrrecs de jurats i consellers de València); ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 623, f. 81v (Desclapers, batlle de la reina); ACA, RP, MR, Llibres de notaments comuns, 774, f. 4r (Desclapers, fermança del rei); ACA, C, reg. 196, f. 139v (Desclapers, llicència per edificar un molí a Benicalap); E. OLMOS, *Inventario de los pergaminos del Archivo de la Catedral de Valencia*, València, 1961, docs. 877 i 1050 (Desclapers, comprador de terres i rendes); ACA, C, Cartes reials, 2023 (Destorms, batlle de Peníscola en 1304); ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 28v (Destorms, comandes del Temple a Orta i Cantavella); ACA, RP, MR, Llibres de notaments comuns, 774, f. 5v (Destorms, préstec de blat); J.V. CABEZUELO, *Poder público y administración territorial en el reino de Valencia*, cit., doc. 48 (30-III-1303) (Berenguer de Fluvià, lloctinent).

¹⁵⁷ Un poc després s'hi sumà a la franquesa al proper llogaret de Favarella, per les mateixes causes: ACA, C, reg. 325, f. 80r (31-VII-1302) i 81r (27-VIII-1302).

cullita del cabeçatge, els quals ofereixen una ràpida panoràmica dels llocs on havia de ser pagat el donatiu concedit per l'estament reial¹⁵⁸.

En primer lloc, hi contribuïen 17 de les 19 viles reials que havien estat convocades a Corts, és a dir, totes excepte les esmentades de Biar i Castalla, incloent les alqueries, aldees, moreries o jueries dels respectius termes municipals, si més no en el cas de València, Morella, Xàtiva, Alzira i Cullera. En segon lloc, altres nuclis reials com Vila-real, Penàguila i Xixona, on es demanava quèstia usualment, i els llocs de musulmans pertanyents al monarca, com Uixó, Almedíxer, Fondegulla, Madrona, Bolbait i Gallinera. I, finalment, també els llocs que estaven en possessió de senyors ciutadans, com Orpesa, de Berenguer Dalmau, i Murla, de Berenguer Mercer, així com també Alcalà, que estava infeudada a Ponç Guillem de Vilafranca¹⁵⁹.

No obstant això, malgrat l'ambició del procediment, el subsidi fracassà durant aquella primera anualitat, ja que sobre els 140.000 s. previstos a penes arribà a rendir-ne 100.000 s., segons es pot deduir dels comptes i assignacions anotats al «registre del cabeçatge», que recollia les cartes *super solucionibus faciendis ex auxilio ordinato noviter in Valencie*. En aquest sentit, sabem que ja des de finals de gener de 1302, uns pocs dies després de la finalització de les Corts, el rei començà a disposar assignacions a tort i a dret sobre el subsidi, fins al punt que a principis d'abril n'havia atorgat a 26 beneficiaris per valor d'uns 200.000 s.¹⁶⁰ Tanmateix, potser per la ràpida acumulació, Jaume II ordenà el 7 d'abril als col·lectors que suspengueren tot pagament, li transmeteren en un quadern els que havien fet ja, i no realitzaren cap altre més fins a nova ordre. No coneixem el resultat d'aquesta clarificació de comptes, però, posteriorment, entre abril i octubre de 1302, encara es feren assignacions a 7 beneficiaris més, per un total d'uns 20.000 s. Finalment, el 9 de desembre de 1302 es realitzà una nova comptabilització per la qual sabem que únicament havien estat fets efectius quatre pagaments per valor de 47.659 s. 2 d.¹⁶¹, bo i ordenant-se ara que es pagués una nova assignació de 4.000 s., així com altres vuit anteriors que sumaven 43.000 s.¹⁶² En total representaven 94.659 s. 2 d., dels 95.000 s. *–plus vel minus–* que s'havien recaptat fins llavors, segons informaven els col·lectors.

¹⁵⁸ Els llibres van ser presentats pels diputats al mestre racional, que els deixà als comissionats del nou subsidi reprès en 1304, però aquests no els van tornar i la seua devolució quedà registrada en un llibre de notaments comuns com a operació pendent: ACA, RP, MR, Llibres de notaments comuns, 774, f. 39rv. Vegeu-ne la transcripció a l'*Apèndix documental*, doc. 10. La radiografia del reialenc valencià a començaments del segle XIV coincideix, de forma general, amb la realitzada per E. GUINOT, «La creació de les senyories en una societat feudal de frontera: el regne de València (Segles XIII-XIV)», *Revista d'Història Medieval*, 8 (1997), p. 79-108.

¹⁵⁹ Cf.: F. SEVILLANO, *Bosquejo histórico de Orpesa del Mar*, Orpesa, 1953; S. GINER, *Historia de Murla*, Alacant, 1995, p. 119-120; ACA, C, reg. 325, f. 94v (3-IX-1306) (Ponç Guillem de Vilafranca, senyor infeudat d'Alcalà).

¹⁶⁰ ACA, C, reg. 325, f. 70r-77r (23-I-1302 a 9-IV-1302). Ja des de desembre de 1301, abans de finalitzar les Corts, s'hi troba alguna altra assignació: ACA, C, reg. 268, f. 258v-259r (9-I-1302); reg. 325, f. 70v (29-XII-1301) i 72v (6-I-1302).

¹⁶¹ ACA, C, reg. 325, f. 82 (9-XII-1302): Es tractava de 30.000 s. pagats al canvista de València Bernat Planell; 10.000 s. al també canvista valencià Bernat Llémena per certs negocis del rei; 5.659 s. 2 d. a Bernat Desclapers per la fermança amb interessos que havia fet al rei per pagar la compra d'una heretat a Simat; i 2.000 s. als falconers reials de València per la seua quitació pendent de més de 15.000 s.

¹⁶² ACA, C, reg. 325, f. 82 (9-XII-1302): La nova assignació, de 4.000 s., s'adjudicava a Joan Amell, físic reial. Les antigues eren: 20.000 s. a Guillem Escrivà, reboster reial, per tal de pagar els homes del viatge a Sicília; 15.000 s. al noble Pere de Queralt dels 20.000 s. que li estaven assignats al subsidi; 3.000 s. al conseller reial Ramon de Vilanova dels 10.000 s. que li eren deguts; altres 2.000 s. als falconers reials; 1.000 s. dels 7.240 s. deguts a Ginesa, vídua de Jaume Santomera, pels censos pendents de la

El més probable, a més a més, és que aquestes darreres ordres de pagament, ja ajustades a la quantitat recaptada, s'abonaren finalment de la mà dels diputats de les viles reials¹⁶³. I podem dir que totes elles estaven efectivament destinades a liquidar deutes contrets pel rei al regne de València. Per exemple, el pagament més important fou el realitzat al *campdor* valentí Bernat Planell, al qual s'havien assignat els primers 60.250 s. que es recaptassen del cabeçatge, a dipositar en la seua taula fins a la festa de Sant Joan de 1302, quan havien de ser retirats per a dipositar-los en la *caxia* del Temple de València, on es guardava la resta del numerari reunit¹⁶⁴. No obstant això, malgrat que el canvista tenia en penyora 18 prohoms valencians, retinguts com a hostatges prop de Silla per l'obligació total que el rei tenia amb ell de 110.000 s., finalment només li'n foren pagats 30.000 s. de la primera anualitat del cabeçatge¹⁶⁵.

Així mateix, els 20.000 s. assignats al reboster reial Guillem Escrivà havien de servir per pagar els homes de mar de les expedicions de Sicília, segurament els de les galeres armades a València, atès l'àmbit d'actuació preferent d'aquell personatge i la seua associació en aquest pagament a Pere de Ribalta, ciutadà de la mateixa capital valenciana¹⁶⁶. Igualment, els 15.000 s. destinats al noble català Pere de Queralt semblen pertànyer als pagaments pendents del rei pel seu recent càrrec de procurador al regne de València, i la major part dels 10.000 s. dipositats en la taula del canvista valencià Bernat Llémena s'empraren per alleugerir un deute que el rei tenia amb el Bernat d'Esplugues, tresorer de la reina, pel qual tenia obligada la vall d'Uixó¹⁶⁷. Finalment, la resta d'assignacions menors corresponia també a deutes amb cavallers, oficials, ciutadans o habitants del regne de València, com ara Ramon de Vilanova, heretat al regne de València, Salvador Terol, alcaid de Lliria, Mateu Pujalt, alcaid de Penàguila, Guillem del Cano, que havia estat justícia de València, Joan Amell, físic major del rei, els falconers reials del regne, Bernat Desclapers, ciutadà de València, o Ginesa, vídua de Jaume de Santomera, amb rendes pendents de la carnisseria d'Alzira¹⁶⁸.

Així doncs, com decretaven els capítols del subsidi, els diners del cabeçatge de la primera anualitat foren destinats en exclusiva a deutes de la monarquia al regne de València. A més a més, aquella distribució dels aproximadament 95.000 s. realitzada a començaments de desembre de 1302 coincidí amb els darrers moments de la recaptació, ja que a penes uns dies després el rei ordenà a les viles corresponents que triassen els nous diputats col·lectors del l'any següent¹⁶⁹. De fet, posteriorment només es realitzà

carnisseria d'Alzira i altres deutes; 1.000 s. a Salvador Teruel, cavaller del rei; 500 s. a Guillem Desvall, també nomenat del Cano, de la *família* reial; i altres 500 s. a Mateu Pujalt, de la cambra del rei.

¹⁶³ De fet, sabem a ciència certa que Guillem Escrivà rebé 18.000 s. dels 20.000 s. assignats i Guillem del Cano 450 s. dels 500 s., i, encara a finals de gener de 1303, els col·lectors manifestaren que després de fer els pagaments romanien lliures 1.600 s. 10 d., els quals el monarca ordenà transferir a Guillem Escrivà per aquells 2.000 s. que li mancaven: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 12v; C, reg. 325, f. 84rv (17-I-1303 i 28-I-1303).

¹⁶⁴ ACA, C, reg. 325, f. 70r (23-I-1302).

¹⁶⁵ ACA, Cartes reials, núm. 1795 (20-VIII-1302); ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 98v.

¹⁶⁶ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 55v-56r.

¹⁶⁷ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 162r.

¹⁶⁸ Cf.: J.R. HINOJOSA, *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, València, 2002 (Queralt, Vilanova, Teruel i Pujalt); L. CIFUENTES i M.R. MCVAUGH (eds.), *Arnaldi de Villanova opera medica omnia, vol. X.2: Regimen Almarie (Regimen castra sequentium)*, Barcelona, 1998, p. 26 (Amell, del regne de València, oriünd d'Occitània); ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 12v (Cano, justícia de València).

¹⁶⁹ ACA, C, reg. 325, f. 83r (13-XII-1302). Els escollits pertanyien també als cercles de poder municipals. Per València van ser triats Ramon de Poblet i Pere de Ripoll, presents en el jurament reial de Jaume II en 1292, consellers de la ciutat, així com lloctinent enllà Xúquer el segon; per Morvedre, Joan Ferran, i, per Alzira, Bernat Batlle, de la *família* del bisbe Ramon Despont i sequier major d'aquella vila:

una nova assignació, per valor de 2.200 s., precisament destinada a un dels diputats, el de Morella, que en abril de 1303 fou cridat a València per retre comptes de la gestió del subsidi, tot palesant el fet que aquest ja havia estat tancat¹⁷⁰.

I, malgrat no conèixer cap dada d'aquest darrer retiment, puix molt probablement va ser realitzat pels tots els diputats aleshores –i els llibres d'albarans del mestre racional pertanyents a aquells moments no s'han conservat–, podem suposar, a partir de les dades que hem exposat, que la suma finalment reunida rondava els 100.000 s., en compte dels 140.000 s. que es calculaven recaptar¹⁷¹. En conseqüència, el subsidi fou cancel·lat durant la seua segona anualitat en no complir les expectatives, bé a causa d'una estimació excessiva de la població total del reialenc –encara que sembla una errada massa gran si tenim en compte que l'administració reial comptava amb les dades demogràfiques proporcionades per la col·lecta periòdica dels monedatges des de 1266–, o bé a causa d'un alt grau d'evasió fiscal. En aquest sentit, cal tenir en compte que durant aquell mateix any de 1302 també fou recaptat el monedatge en terres valencianes, bo i avançant un any la septennialitat corresponent, el que potser influí en l'escassa recaptació del donatiu promès en Corts¹⁷².

- La cancel·lació del cabeçatge i la quèstia reial de 1303

Les escasses tres disposicions reials incloses al «registre del cabeçatge» entre gener i maig de 1303 confirmen que la segona anualitat del cabeçatge fou suspesa: si bé la primera, de desembre de 1302, acceptava el nomenament del diputat triat per Alzira per al cabeçatge del següent any, la segona, de 8 de gener de 1303, ordenava la interrupció temporal del subsidi i cridava els nous col·lectors a Tortosa, on estava Jaume II, per tractar *ex quibusdam casis racione auxilii supradicti*. En aquest mateix sentit, la darrera ordre, de maig de 1303, assignava un nou pagament al cabeçatge, però la seua mateixa tenor palesava que la recaptació del subsidi restava en l'aire, puix l'assignava també a qualssevol altres diners obtinguts pel rei al regne¹⁷³.

Fet i fet, les ordres s'interrompen bruscament en aquell moment i no tornen a reparèixer fins a febrer de 1304, amb la represa del cabeçatge. Per tant, el subsidi fou cancel·lat al llarg de la primera meitat de 1303, com confirma plenament la petició d'una altra exacció reial durant l'estiu d'aquell any, realitzada sota la forma de les quèsties ordinàries, car, una vegada suspès el servei aprovat en Corts, també quedava

ACA, C, reg. 55, f. 56r-58r (jurament de 1292); V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit. (consellers de València); J.V. CABEZUELO, *Poder público y administración territorial en el reino de Valencia*, cit., doc. 59 (20-IV-1309) (Ripoll, lloctinent); ACA, C, reg. 201, f. 66 (28-XII-1303) (Batlle, sequier).

¹⁷⁰ ACA, C, reg. 325, f. 84r (20-I-1303) i 86r (7-IV-1303).

¹⁷¹ També és possible que, inicialment, el subsidi no hagués de ser retut davant el mestre racional, però que el mateix fracàs de la col·lecta hagués fet canviar aquesta condició per a les següents anualitats.

¹⁷² Segons diverses anotacions d'un registre *Monetatici*, el morabatí fou demanat pel rei in *anno Domini millesimo CCCº Iº, in festo Nathalis Domini*, però no fou *levatum et collectum* pels recaptadors fins a l'anno Domini Mº CCCº secundo, in festo Sancti Michaelis; de fet, segurament cap a les acaballes de la col·lecta, en maig de 1303, Jaume II dictà unes ordenacions per a resoldre els dubtes que havia tingut un dels porters, Bernat Ginebret, al llarg de la recaptació: ACA, C, reg. 304, f. 153r-155r.

¹⁷³ ACA, C, reg. 325, f. 83r (13-XII-1302), 83r (8-I-1303), i 86v (V-1303).

anul·lada la franquesa temporal de quèstia i redempció d'host¹⁷⁴. Així, concretament el 27 d'agost, 3 mesos després de la darrera ordre de 1303 continguda al «registre del cabeçatge», Jaume II demanà a les viles reials certes quantitats de diners tot invocant les despeses fetes per a l'adquisició i la defensa del regne de Múrcia¹⁷⁵. Aquest tribut, però, era ben diferent del cabeçatge –unipersonal i fix, alhora que universal– aprovat com a servei de Corts: d'una banda, consistia en el pagament d'una quantitat determinada per cada vila, la qual era recaptada proporcionalment als béns posseïts pels veïns, mentre que, d'una altra banda, les franqueses personals o municipals de quèstia, així com les assignacions prèvies que comprometien bona part dels diners obtinguts, eren nombroses.

Per exemple, la ciutat de València n'era lliure des de 1286 i simplement rebé una convocatòria d'host, minant considerablement la quantia total a percebre respecte al recent donatiu de Corts, en què sí que hi contribuïa¹⁷⁶. A més a més, fins a 8 nuclis gaudien de franqueses temporals, al temps que bona part del producte de les quèsties estava bloquejat per la concessió temporal de moltes de les viles a altres membres de la casa reial (una liberalitat segurament permesa pel mateix fet que el rei no pensava demanar-hi quèsties durant aquell període). Així, el rei no pogué obtenir cap suma de Borriana, Castelló de la Plana, Montesa, Cullera, Dénia, Xixona, Castalla i Biar, ja que llavors estaven exemptes, ni tampoc de les principals viles del regne, Morella, Alzira, Morvedre, Lliria i Corbera, perquè estaven cedides a la reina Blanca amb tots els seus drets i esdeveniments, així com també les de Gandia i Pego a l'antiga emperadriu bizantina Constança¹⁷⁷. D'aquesta manera, dels 106.000 s. demanats inicialment, després de les franqueses i remissions parcials, només se'n podien recaptar 63.400 s., dels quals 42.000 s. havien d'anar a parar a la reina i 5.200 s. a la princesa grega; val a dir, que el rei únicament podia emprar d'aquella recaptació de la quèstia cristiana una paupèrrima suma de 15.700 s.

Amb tot, per tal de comparar amb la quantitat col·lectada a través del donatiu reial de Corts hem de afegir els subsidis que el monarca també va demanar als musulmans i els jueus, ja que aquests estaven igualment inclosos en el cabeçatge. Així, per una banda, sabem que Jaume II va sol·licitar un total de 16.500 s. als musulmans de València, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, la vall d'Uixó, Gallinera, Pego, Dosaigües i Almedíxer; una vegada realitzades les remissions, restaren 12.750 s., dels quals 3.250 s. estaven assignats al violari de la princesa Constança. Per l'altra banda, el rei demanà 25.000 s. a les aljames jueves del regne, dels quals finalment en quedaren 16.000 s. Així doncs, tot i que desconeixem els comptes finals de la recaptació que havien de presentar els porters davant el mestre racional –segurament inclosos en els llibres d'albarans no conservats de Bernat Rodera–, podem dir que d'aquella petició fiscal el monarca només podia comptar directament amb un màxim de 40.200 s.: 16.000 s. dels jueus, 14.700 s. dels cristians i 9.500 s. dels musulmans¹⁷⁸.

¹⁷⁴ ACA, C, reg. 199, f. 18v (21-I-1302).

¹⁷⁵ ACA, C, reg. 333, f. 130r-134v.

¹⁷⁶ *Aureum Opus*, «Alfonsi primi», I (20-IX-1286).

¹⁷⁷ ACA, C, reg. 333, f. 130r-134v.

¹⁷⁸ ACA, C, reg. 333, f. 132rv (29-IX-1303, musulmans) i 144v (29-I-1304, jueus). Als llibres de tresoreria podem observar que part de la recaptació anà a parar al tresorer reial, ja que entre novembre de 1303 i febrer de 1304 els porters Bernat de Ginebret i Arnau Cortit li lliuraren 26.044 s. 8 d. d'aquesta *culleta* del regne de València: E. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Libros de la tesorería de la Casa Real de Aragón*, Barcelona, 1911, docs. 1339-1341, 1343, 1353, 1354, 1367, 1368, 1375, 1380, 1391, 1384, 1390, 1392 i 1399.

Aquesta, segurament, era la principal raó per la qual Jaume II estava interessat a reprendre el subsidi de Corts anul·lat, en tant que sobre aquell no hi havia assignacions anticipades ni franqueses perpètuas o temporals de les viles. Al mateix temps, els prohoms de les viles reials també devien estar interessats a recuperar els privilegis anul·lats pel fracàs del servei, de manera que, finalment, el monarca i l'estament reial es reuniren a començaments de 1304 per tal de redreçar la situació.

- *La reordenació i la represa del cabeçatge (1304-1308)*

Després d'haver tingut *tractament e col·loqui ab los procurador e síndichs* de les viles reials, el 14 de febrer de 1304 Jaume II sancionà el retorn de les *gràcies, libertats e franquees* suspeses a canvi d'un nou subsidi de 150.000 s. anuals durant 4 anys, 140.000 s. *per la dita ajuda* i 10.000 s. *per rahó dels XL 'millia solidos' qui falliren a nós del primer an*, el que confirma plenament que durant la primera anualitat es pensaven col·lectar unes 140.000 s. i només se n'aplegaren 100.000. Així, la suma total arribaria als 700.000 s. previstos inicialment en cas que l'ajuda durés 5 anys, tot i que ara el rei anul·lava el capítol segons el qual només podia destinar la recaptació als seus deutes contrets al regne¹⁷⁹.

D'una altra banda, la fixació nítida d'una quantitat anual exacta comportava necessàriament un altre tipus de subsidi diferent al simple cabeçatge universal que s'havia revelat incapaç de reunir la suma promesa. En bona lògica, tot fa pensar que l'ajuda fou repartida en quotes entre les viles reials fins a completar la suma de 150.000 s. anuals, possiblement en base a les quantitats usualment pagades per cada universitat en les quèsties cristianes, com sembla indicar el fet que el subsidi de Gandia de l'anualitat de 1306 fos enfranquit a canvi de posar 6.000 s. en la construcció de les muralles urbanes, la mateixa quantitat que s'havia exigít a la vila, per exemple, en la quèstia recentment pagada o en l'anterior documentada de 1297¹⁸⁰. De fet, si prenem com a base la petició de 1303 a les viles sotmeses al pagament de quèstia, la suma total demanada inicialment –sense remissions posteriors– era de 106.000 s., als quals caldria afegir la quantitat de la ciutat franca de València, que podrien ser, doncs, uns 44.000 s. Amb tot, és també raonable pensar que tal vegada les quotes foren ajustades a les sumes recaptades en cada vila mitjançant el recent cabeçatge de 1302, que desconeixem, per la qual cosa és impossible realitzar càlculs fiables en aquest sentit. Fos com fos, el que queda clar és que també era necessari un canvi en la forma impositiva aplicada per tal de superar les mancances del cabeçatge imposat el primer any i recaptar la quota establerta per a cada vila. Tanmateix, tampoc hem pogut trobar cap referència explícita sobre aquesta qüestió i les informacions indirectes que hem localitzat no ho esclareixen, ja que, d'un costat, apunten a la possible repetició d'un impost de capitació, mentre, d'un altre costat, indiquen simultàniament la utilització de mètodes impositius de repartició, proporcionals als patrimonis unifamiliars.

En el primer cas, el fet que el subsidi continués rebent entre 1304 i 1308 el nom de «cabeçatge», així com que es traspassassen als col·lectors de 1304 els llibres de 1302 que contenien les llistes de persones de cada vila *per tal que ab aquests llibres sien mils*

¹⁷⁹ ACA, C, reg. 325, f. 87rv (14-II-1304).

¹⁸⁰ ACA, C, reg. reg. 324, f. 234r (5-V-1297); reg. 333, f. 130v (29-IX-1303).

*certificats de la cullita que han a fer*¹⁸¹, sembla indicar que l'impost es continuava pagant per caps. Així mateix, una reclamació al monarca de Bernat de Ginebret a Gandia assenyala, igualment, que el subsidi requeia directament sobre cada persona. En 1306, com ja hem dit, Jaume II havia enfranquit els homes de Gandia de prestar el cabeçatge a canvi de contribuir amb 6.000 s. en l'obra de les muralles i, per això, la universitat procedí a recaptar una exacció proporcional als patrimonis de cada possessor de la vila, tot compel·lint Ginebret a pagar la part que li corresponia en aquella quantitat per les possessions que tenia a Gandia i el seu terme. Amb tot, Ginebret havia pagat ja el cabeçatge *in civitate Valencie simul cum aliis civitis Valencie*, i, per tant, el rei ordenà que no havia de contribuir en l'exacció que havia substituït el cabeçatge a Gandia, puix ja havia satisfet aquell impost en una altra ciutat –*sicque ulterius ad ipsum cabeçagium exsolvendum alibi cogi non debant*¹⁸². En conseqüència, tot indicaria que el nou subsidi de 1304-1308 també es recaptava a través d'un impost unipersonal de capitació, com assenyala el fet que en el cas de Ginebret el seu pagament a la ciutat de València l'eximís de la contribució pels béns posseïts en altres llocs.

No obstant això, també hi ha constància de l'aplicació de repartiments realitzats entre els veïns de cada vila en funció del patrimoni posseït, si més no per tal de completar la quantitat pertinent als veïns que no podien contribuir per la seua pobresa. Així, a finals de 1306 Jaume II resolgué un contenciós entre la universitat de Morella i les seues aldees *super solvendiis nichils cabeçagii*, bo i proveint que els homes de la vila havien de pagar per les heretats que tenien en les aldees *ratione ipsorum hereditatum in nichils aldearum per solidum et libram* i, viceversa, que els homes de les aldees havien de pagar per les heretats que tenien en el terme particular de la vila *pro ipsis hereditatibus in nichils ville predictae per solidum et libram*¹⁸³. I, en aquest sentit, podem pensar que aquell procediment, com que era efectivament desenvolupat per recaptar la part dels *nichils*, també podia ser aplicat per tal d'arribar a la xifra fixada per les quotes de cada vila, tot complementant-se amb el pagament d'1 s. per persona.

D'aquesta forma, seria factible que, una vegada satisfet el cabeçatge d'1 s., la quantitat que mancava fins a completar la quota vilatana fos repartida proporcionalment per sou i per lliura entre els contribuents aveïnats en la població corresponent, de manera que així podien ser superades les mancances de l'ajuda del primer any, tot reunint els 150.000 s. anuals establerts per al conjunt del reialenc. I, en relació amb això, si el cabeçatge universal havia comportant uns 100.000 s., aquesta quantitat representava dos terços del total a recaptar, per la qual cosa podem suposar, en termes generals, que un terç del subsidi hauria de ser reunit mitjançant un impost de repartició proporcional al patrimoni; és a dir, per exemple, que si la quota de Gandia era de 6.000 s., és possible que el primer any s'haguessen aplegat uns 4.000 s. amb el pagament directe d'1 s. per part d'uns 4.000 habitants, mentre que, en la represa del subsidi, s'hi afegiren 2.000 s. recaptats proporcionalment als béns d'aquells veïns¹⁸⁴. Amb tot, no disposem d'altres dades concretes que puguen corroborar aquesta hipòtesi, de manera que ens movem en el simple terreny de l'elucubració. En qualsevol cas, però, segons el que acabem d'exposar,ensem que, tot plegat, la forma impositiva emprada per tal de recaptar l'auxili de 1304 a 1308 combinà la capitació i la repartició en base al patrimoni, de

¹⁸¹ ACA, RP, MR, Llibres de notaments comuns, 774, f. 39r.

¹⁸² ACA, C, reg. 325, f. 95rv (7-XII-1306).

¹⁸³ ACA, C, reg. 325, f. 95v (7-XII-1306).

¹⁸⁴ Com hem vist, però, en el cas del subsidi de Gandia de 1306 l'ajuda fou enfranquida a canvi de l'aplicació d'una qüestia ordinària per reunir els 6.000 s., plenament repartida per sou i per lliura entre els veïns, tot i que en aquest cas només entre aquells que no havien pagat el cabeçatge a un altre lloc.

forma similar al que passava amb els *cabezajes* dels jueus aragonesos¹⁸⁵ i el donatiu acordat posteriorment en les Corts catalanes de 1323¹⁸⁶.

Altrament, pel que fa als llocs sotmesos al pagament del subsidi, la reordenació de 1304 indicava que havien de contribuir *tots aquells llocs que en lo primer an foren scrits*, el que establia una continuïtat directa amb el servei de Corts aprovat pel reialenc¹⁸⁷. En aquest sentit, ja hem vist que el mestre racional lliurà als diputats de 1304 els llibres de la col·lecta del cabeçatge de 1302, i, efectivament, observem que fins i tot en el cas d'Alcalà, posseïda per infeudació pel noble Ponç Guillem de Vilafranca, es continuà requerint la contribució del lloc¹⁸⁸. Així mateix, el rei ordenà expressament al batlle general del regne que permetés recaptar aquest subsidi entre jueus i musulmans, ja que no hi havia causa per la qual aquells poguessen *ad hoc racionabiliter excusari*¹⁸⁹. Contràriament, però, els llocs eclesiàstics, com havia passat des d'un principi, i la resta de nobiliaris, com s'explicitava en la carta de represa del servei, quedaven exclosos del pagament de la nova ajuda¹⁹⁰.

Quant a la gestió de la col·lecta, novament foren habilitades comissions anuals de diputats triats per València i alternativament per les quatre principals viles del regne. El primer any de 1304-1305 foren ordenats *collidors e reebedors del dit cabessatge* Ponç de Soler i Ramon de Poblet, ciutadans de València, Tomàs Vives de Canyamàs, de Morvedre, i Gonçal de Santacreu, veí d'Alzira. En el de 1305-1306 foren nomenats Pere de Ripoll i Arnau Safont per València, Domingo de Vinatea per Morella i Bernat Sanç per Xàtiva. Per a 1306-1307 foren escollits Guillem Mir i Bino Giandoni a València, Bernat Barrot a Morvedre i Pasqual Marçó a Alzira. I, finalment, en la darrera anualitat de 1307-1308 foren col·lectors Bernat Ponç i Guillem Celolm per València, Arnau Aster per Morella i Guillem Desbosc per Xàtiva.¹⁹¹

Sabem també a ciència certa que els triats pel Consell municipal de València pertanyien al grup de prohoms ciutadans que dirigien els afers de la urbs: Ramon de Poblet, Bino Giandoni i Guillem Celolm eren consellers de la ciutat per aquelles dates¹⁹²; Ponç de Soler era batlle de la reina i senyor de l'alqueria de Benicarló¹⁹³; Pere de Ripoll posseïa igualment alqueries, va ser lloctinent del procurador enllà Xúquer i fou conseller de la

¹⁸⁵ M.A. MOTIS, *Ordinaciones de la alcabala de la aljama judía de Huesca*, Saragossa, 1990.

¹⁸⁶ En aquest donatiu també havien de pagar totes les persones habitants al reialenc, de forma universal, 12 d. per cap, i, ultra això, una quantitat pels béns, tant mobles com immobles, que tinguessen, –en aquest cas, segons una escala fixada: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ (eds.), *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. V (3-XI-1323). Com veurem posteriorment, també la ciutat de València concedí un subsidi pràcticament idèntic en aquell mateix any 1323.

¹⁸⁷ ACA, C, reg. 325, f. 87rv (14-II-1304).

¹⁸⁸ ACA, C, reg. 325, f. 94v (3-IX-1306): El rei ordenà al procurador del regne que compel·lís Ponç Guillem de Vilafranca a pagar pel seu lloc d'Alcalà si havia contribuït en les anteriors anualitats, com al·legaven els prohoms i la universitat de València.

¹⁸⁹ ACA, C, reg. 325, f. 89r (10-V-1304).

¹⁹⁰ Sobre els llocs eclesiàstics ja hem vist els casos de Villores i Beniparrell: *supra*, p. 287, nota 131. I pel que fa als nobiliaris coneixem, per exemple, la prohibició reial feta en 1306 d'exigir diners als homes de Berenguer Dalmau, qui, per exemple, era senyor d'Orpesa, ja que havia estat recentment nomenat cavaller, o la de 1304 per tal de no compel·lir Beniopa, del rais de Crevillent, bo i argumentant que els habitants dels llocs *que tenent nobiles vel milites, ut dictum est, in predicto auxilio contribuerit minime teneantur*: ACA, C, reg. 325, f. 89v (20-V-1304), 90r (8-VII-1304) i 94v (3-IX-1306); Cartes reials, Jaume II, núm. 2059 (19-V-1304).

¹⁹¹ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 101v.

¹⁹² V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit.

¹⁹³ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 171r (batlle de la reina); i ACA, C, reg. 200, f. 200 (compra de Benicarló).

ciutat¹⁹⁴; Arnau Safont tenia terres a Burjassot, en 1292 jurà Jaume II com a rei en qualitat de jurat de la ciutat, i posteriorment fou justícia de València¹⁹⁵; i, finalment, Guillem Mir també va jurar el rei, va ser conseller i jurat, i tenia possessions i rendes prop de la capital¹⁹⁶. Ultra això, els trobem a tots plegats, incloent col·lectors del cabeçatge de 1302 com Bernat Desclapers i altres personatges de l'entorn reial com Guillem Escrivà o Bartomeu Matoses, en diferents compres i vendes immobiliàries al llarg del regne o en diversos negocis conjunts que tenien al rei com a principal client¹⁹⁷.

Així mateix, també podem deduir que els diputats escollits a les altres viles provenien dels grups de poder urbans: Tomàs Vives de Banyamàs, posseïa terres i rendes a Morvedre i a Gilet, havia estat justícia de la vila i pertanyia a l'oligarquia de la zona – Bernat Vives fou un dels dos síndics de la vila en el jurament reial de 1292–¹⁹⁸; Domingo de Vinatea havia estat batlle de Morella i comprador de les rendes de la vila¹⁹⁹; Guillem Desbosc, veí de Xàtiva, procedia igualment d'un llinatge important de la regió, amb terres i rendes a la vila i altres llocs del regne²⁰⁰; o, per exemple, Bernat Sanç havia estat jurat de Xàtiva i majordom del seu castell per aquelles mateixes dates²⁰¹.

Per tant, la recaptació del subsidi continuà restant en mans dels grups dirigents dels principals nuclis urbans del regne, però, ara, amb la particularitat que el tresorer del rei havia d'exercir sobre els seus moviments un ferri control, ja que fou ordenat com a responsable màxim de l'ajuda. Per tant, substituint la relació directa entre els diputats i el monarca del primer cabeçatge de 1302, el tresorer reial seria qui supervisaria la gestió de les comissions, ingressaria els diners de l'auxili i els distribuïria en funció de les assignacions ordenades pel rei, com es desprèn de diversos documents continguts als registres *Thesaurarii* de la cancelleria: *dicte auxili ab universitatibus, civitatis et regni Valencie respondeatur, esseque deliberentur et tradentur nostro thesaurario*²⁰².

¹⁹⁴ E. OLMOS, *Inventario de los pergaminos del Archivo de la Catedral de Valencia*, cit., doc. 1336; i J.V. CABEZUELO, *Poder público y administración territorial en el reino de Valencia*, cit., doc. 59 (20-IV-1309).

¹⁹⁵ V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit.; i E. OLMOS, *Inventario de los pergaminos del Archivo de la Catedral de Valencia*, cit., doc. 1414 (terres a Burjassot).

¹⁹⁶ V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit.; i E. OLMOS, *Inventario de los pergaminos del Archivo de la Catedral de Valencia*, cit., doc. 874 (venda de cens sobre unes cases de València), 1560 (venda de censos a Guillem Desbosch, un dels col·lectors del cabeçatge de Xàtiva), 1832-1833 (venda de terres de l'horta de València) i 1873-1874 (venda de cases prop del Túria).

¹⁹⁷ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 127r (deute reial a Arnau Safont, Ramon de Poblet, Guillem Selom, Bernat Fontanet i Bernat Desclapers 12.050 s. per raó de cinc captius); C, reg. 294, f. 167r (14-II-1304) (deute reial de 9.512 s. a Bartomeu Badia per 790 cafissos d'ordi a mesura de València, pels quals estan obligats Bernat de Llibià, Guillem de Soler, Guillem Escrivà, Arnau de Font, Pere Mir, Bernat Desclapers, Pere de Ripoll, Ponç de Soler, Ramon de Poblet, Ramon Guillem Català, Bernat March i Bernat Colom).

¹⁹⁸ E. OLMOS, *Inventario de los pergaminos del Archivo de la Catedral de Valencia*, cit., docs. 1001, 1290, 1295, 1297, 1397, 1315 a 1318, 1324, 1341 (compravendes a la zona de Morvedre); GALLOFRÉ, doc. 1904 (justícia de Morvedre); ACA, C, reg. 55, f. 56r-58r (jurament de 1292).

¹⁹⁹ GALLOFRÉ, doc. 134 (batlle) i 139 (rendes).

²⁰⁰ E. OLMOS, *Inventario de los pergaminos del Archivo de la Catedral de Valencia*, cit., docs. 578, 579, 581, 582, 589, 628, 756, 1448 i 1560 (compres i establiment de terres i censos en l'Alcúdia i a religiosos i ciutadans de València).

²⁰¹ ACA, RP, MR, Llibres de notaments comuns, 774, f. 1r.

²⁰² ACA, C, reg. 294, f. 164r (14-II-1304). A més a més, en el retiment de comptes dels col·lectors del subsidi apareix explícitament aquest control del tresorer; així s'observa en la petita part del cabeçatge que havia de recaptar el porter Arnau Cortit en 1305-1306, de la qual *devièts respondre a mi* –Pere Boil–, *lavors thresorer del dit senyor* (ACA, RP, MR, 622, f. 52v-53r) o en el destí de la quantitat recaptada pels

D'aquesta forma, el mateix dia en què es féu pública la reordenació del subsidi, el tresorer Pere Boil constituí dos procuradors *ad recipiendum loco et nomino suo totam medietatem quantitatum*, els canvistes valencians Bartomeu Ciriol, que havia de rebre una meitat del total, i Bernat Planell, que havia de rebre'n l'altra²⁰³. Així, al llarg del procés de col·lecta els diners engrossiren les arques de la tresoreria reial, com confirma el fet que en diverses ocasions els diputats foren amonestats per la seua lentitud a l'hora de recaptar el subsidi, sota l'amenaça de pagar personalment els possibles interessos dels préstecs que hagué de demanar el tresorer per no poder comptar amb els diners en els terminis previstos²⁰⁴.

D'altra banda, com ja havia passat immediatament després de l'aprovació del donatiu de 1302, també ara el subsidi fou objecte de nombroses assignacions per part de Jaume II, les quals quedaren recollides en aquesta ocasió –en consonància amb el que acabem de dir– no en el «registre del cabeçatge», sinó en els registres de la tresoreria. Les primeres consignacions eren moltes i variades: el canvista Bernat Planell en rebé dues de 15.000 s., una per una obligació que el rei li havia fet per pagar unes vistes que havia tingut a l'Aragó amb els magnats del regne de Castella, i una altra per aquell deute pendent de 110.000 s. que ja apareixia en les assignacions del primer cabeçatge; al ciutadà valencià Arnau Safont –un dels col·lectors de l'any següent– se li assignaren 30 unces d'or per l'expedició a Sicília i 1.100 s. per un cavall que hi va perdre; al conseller reial Tomàs de Pròixida 211 florins d'or, 5 tarins sicilians i 5.125 s.; a Arnau Escrivà 2 tarins i 15 grans sicilians, 47.743 s. que li mancaven d'un préstec de 48.000 s fet al rei, a raó de 10.000 s. assignats en els tres primers anys del subsidi i 17.743 s. en el quart; a Ferrer Matoses, ciutadà de València, 1.000 s. jaquesos per la pèrdua d'un cavall a la frontera amb Castella; 10.000 s. al monestir de Poblet dels 50.000 s. que el rei li havia assignat sobre les exaccions del regne de València; 2.000 s. al convent de caputxins de Xàtiva, a raó de 500 s. a l'any per un deute de 6.000 s. arrossegat des de l'època de Jaume I; 9.512 s. a Bartomeu Badia, habitant de Sueca, per 790 cafissos d'ordi a mesura de València que havien comprat el batlle i l'escrivà de ració del regne; 6.000 s. a Roderic de Biscarra per la seua quitació, cavalls i retenció dels castells de Cartagena, Callosa i Alfama; i també 5.000 s. dels 15.000 s. que se li devien a Pedro de Monteagudo, procurador del regne de Múrcia, per una heretat seua a l'horta murciana que havia estat donada pel rei a Pedro López de Ayala²⁰⁵.

En total, 11 assignacions diferents per un valor global de 116.480 s., 1.000 s.j., 30 unces d'or, 211 florins d'or, 7 tarins i 15 grans sicilians, tot i que desconeixem si van ser efectivament pagades amb posterioritat, ja que es tractava únicament d'ordres, potser no acomplertes finalment com vèiem en les del cabeçatge de 1302²⁰⁶. Aquest dubte només podria ser resolt mitjançant la informació continguda als llibres de dates i rebudes del tresorer reial, conservats per a aquest període, però actualment fora de consulta pel seu mal estat de conservació. Per tant, encara que comptàrem amb totes les assignacions teòriques no podríem conèixer de moment el destí final de la recaptació, per la qual cosa no hem procedit al buidatge sistemàtic de la sèrie *Thesaurarii* de cancelleria, que

diputats de 1306-1307: *en partida a mi, que en aquell temps era thresorer del seynor rey, e en partida a.n Pere March, ara thresorer del dit seynor* (ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 122r).

²⁰³ ACA, C, reg. 294, f. 163v-164r (14-II-1304).

²⁰⁴ ACA, C, reg. 325, f. 90v-91r (24-X-1304) i 92rv (7-IV-1305).

²⁰⁵ ACA, C, reg. 294, f. 164r-167v (totes de 14-II-1304 i la darrera de 15-II-1304).

²⁰⁶ Així mateix, per exemple, sabem que l'assignació de 9.512 s. Bartomeu Badia sobre el cabeçatge valencià reordenat es complí només parcialment: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 135v.

contindrà amb tota seguretat la resta d'assignacions ordenades sobre el subsidi de 1304-1308²⁰⁷.

No obstant això, a través de la documentació del mestre racional sí que hem pogut conèixer alguns pagaments dispersos, abatuts en albarans debitoris de cavallers i oficials reials. Així, per exemple, sabem que: el ja esmentat Bernat Sanç, col·lector del cabeçatge en 1305-1306, va rebre 6.000 s. dels diners del subsidi durant la primera anualitat per reparar els murs del castell de Xàtiva; Pere Jordà de Botorrita i Guillem del Cano 1.500 s. i 364 s. respectivament de la taula de Bernat Planell; i Guillem Escrivà, reboster reial, i Pere de Ribalta, ciutadà de València, dos muntants de 10.000 s., un en 1304-1305 i un altre en 1306-1307, per pagar encara els *homes de la mar que foren en Sicília això que a ells era degut per lur sou*²⁰⁸.

En aquest sentit, hom observa que malgrat que, com hem dit anteriorment, Jaume II es lliurà en la reordenació del subsidi de l'obligació de destinar la recaptació als deutes del regne de València, reservant-se el dret de *distribuir, e pagar aquella, e fer d'aquella nostra voluntat*²⁰⁹, totes les assignacions ordenades o finalitzades que hem documentat estaven bé relacionades amb pagaments pendents a creditors naturals, heretats o amb càrrecs al regne, o bé consignades sobre rendes regnícoles, i precisament referents en la seu major part a deutes ocasionats per les campanyes militars de Sicília i Múrcia²¹⁰. Per tant, sembla que la represa del servei aprovat en les Corts prioritzà la satisfacció dels deutes contrets al territori valencià, encara que, per exemple, en tres ocasions, en maig de 1304, en juny de 1305 –com explicarem en el següent apartat– i en octubre de 1306, Jaume II ordenà destinar tot l'engranatge del subsidi a *quibusdam negociis nostris*, tot palesant el seu dret a emprar els diners en altres qüestions²¹¹.

Finalment, comptem amb tres dels quatre retiments de comptes realitzats davant el mestre racional pels col·lectors anuals del subsidi; concretament, els de 1304-1305, 1306-1307 i 1307-1308, mentre que la segona anualitat, de 1305-1306, va ser presentada a Bernat Roderà, els registres d'albarans del qual, com ja hem comentat, no s'han conservat²¹². Certes informacions contingudes als retiments evidencien els canvis aplicats en el tipus de subsidi recaptat, com, per exemple, el fet que en aquesta ocasió, contràriament al cabeçatge de 1302 –en què s'insistia en la universalitat del pagament i

²⁰⁷ Concretament es tracta dels registres 294-297, que van des de l'any 1301 fins a 1310.

²⁰⁸ ACA, RP, MR, Llibres de notaments comuns, 774, f. 1r (Sanç); Llibres d'albarans, 622, f. 12v (Cano), 89v (Jordà de Botorrita) i 55v-56r (Escrivà i Ribalta). També podem considerar una assignació satisfeta el traspàs del cabeçatge de Benifaió i Alginet al seu senyor, el ciutadà valencià Bartomeu Matoses, pels serveis prestats: ACA, C, reg. 325, f. 93r (14-VII-1305).

²⁰⁹ ACA, C, reg. 325, f. 87rv (14-II-1304).

²¹⁰ A banda dels que ja hem esmentat com a cavallers, ciutadans o habitants del regne, també ho eren Roderic de Biscarra, alcaid dels castells de Callosa i Oriola, Pere Jordà de Botorrita, alcaid de Guardamar, o Arnau Escrivà i Tomàs de Pròixita, cavallers valencians. Cf.: J.R. HINOJOSA, *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, cit.

²¹¹ ACA, C, reg. 325, f. 89r (10-V-1304) i 95r (6-X-1306). En el primer cas, davant les notícies d'un possible atac musulmà al territori valencià, el rei ordenà als col·lectors, justícies i consells de València, Morella, Xàtiva, Morvedre i Alzira, al porter reial Bernat Ginebret i als principals prohoms ciutadans del regne, fer tot allò que disposés l'enviat Guillem Llobet. Entre els prohoms s'inclouïa a la sèrie de persones que hi veiem constantment en la gestió dels afers del rei al llarg del reialenc valencià: Bartomeu Matoses, Ramon de Poblet, Ponç de Soler, Pere Mir, Bernat Desclapers, Bernat Mateu, Tomàs Fabre, Arnau Safont, Guillem Ramon, Pere de Cervera, Pere de Ripoll, Bernat Colomer, Bernat Planell, Pere Ricard, veí de Morella, Guillem Aster, Guerau Gilabert, Pere Galceran, Guillem Moltó, Guillem Destorms, Pere de Vinatea, Joan Ferran, Tomàs Vives, Jaume de Manresa i Gonçalbo de Santacreu. En el segon cas, el de 1306, el rei decretà immobilitzar 25.000 s. del cabeçatge fins que ell mateix arribara a València.

²¹² En el retiment de 1306-1307 es detallen els col·lectors de cada any i s'hi diu que el de l'any anterior havia estat fet davant Bernat Roderà: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 101v.

només s'eximí a Castalla i Biar–, s'atorgaren nombroses franqueses a persones i viles, el que sembla indicar, novament, l'establiment de quotes vilatanes, que podien ser enfranquides o modificades parcialment amb la seguretat de realitzar previsions fiables. Així, per exemple, coneixem els enfranquiments temporals que es concediren a les viles de Montesa i Cullera o la substitució del cabeçatge de Gandia de 1306 per 6.000 s. a posar en els murs de la vila, recaptats en aquest cas mitjançant un impost proporcional al patrimoni dels veïns²¹³. Ultra aquestes informacions, sabem que les exempcions tingueren certa importància, ja que en els tres comptes que coneixem arribaren aproximadament al 20% de la xifra total demanada.

En aquest sentit, en la primera anualitat de 1304-1305, retuda en març de 1312, els col·lectors presentaren *franqueses atorgades pel rei ab cartes sues a algunes viles i llocs del regne de València i algunes persones* per valor de 27.160 s., quantitat de la qual s'havien de descomptar 108 s., a rahó de IIII 'solidos' per cascun 'millia', car axí se devia fer segons la ordenació de la dita cullita, i, per tant, la suma final justificada pels diputats fou de 122.948 s.²¹⁴ Per la seua banda, en l'anualitat de 1306-1307 s'atorgaren també franqueses col·lectives i individuals, anotades en el *quaern de paper* que presentaren els col·lectors al mestre racional en març de 1308, per valor de 28.358 s., quantitat de la qual es descomptaren els corresponents 113 s. 5 d., així com 244 s. 8 d. que els col·lectors havien posat de més en el seu compte pels *nichiles* de Catarroja; per tant, la xifra final retuda fou de 122.000 s. 1 d.²¹⁵ En darrer terme, el retiment de comptes de l'anualitat de 1307-1308 únicament proporciona les quantitats netes, 32.893 s. 8 d. abatuts per les franqueses i 117.106 s. 4 d. recaptats pels diputats²¹⁶.

En tots els casos, doncs, les quantitats gairebé triplicaven els 40.200 s. disponibles amb les quèsties de 1303 –l'any de suspensió del servei–, tot ascendint a unes 6.000 ll. anuals, amb les quals el rei pogué anar eixugant els deutes contrets al regne de València. A més, cal sumar-hi l'exigència d'almenys tres subsidis afegits a les minories religioses durant aquest període, dos als jueus en desembre de 1304 i abril de 1306 per un valor de 35.000 s. i un altre de 9.900 s. als musulmans en novembre de 1306²¹⁷. Pel contrari, la franquesa de quèstia, peita o redempció d'exèrcit, concedida a les viles reials cristianes mentre es recaptés el donatiu sí que produí efecte, puix, de fet, les úniques dues peticions addicionals que hem documentat foren ben modestes: en primer lloc, certes quantitats sol·licitades –*de pregàries*– a les viles del nord del regne en 1305 per escometre unes vistes amb el papa a Montpeller, que se saldaren amb la reduïda suma total de 3.000 s. i la negativa directa de molts dels consells a contribuir-hi; i, en segon lloc, unes altres quanties demanades quan ja acabava el donatiu, en març de 1308, *axí a cristians com a moros per rahó del viatge que'l dit senyor rey devia fer a les parts de França per haver vistes ab lo Rey Karles*, que rendiren un total de 24.000 s.²¹⁸

En qualsevol cas, amb les finances ofegades durant molt de temps per les despeses que havien comportat les guerres sicilianes i murcianes, Jaume II no pogué mamprendre cap

²¹³ ACA, C, reg. 325, f. 90r (6-VIII-1304, Montesa), 93v (29-VII-1305, Cullera), 95r (7-XII-1306, Gandia).

²¹⁴ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 159v.

²¹⁵ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 122r.

²¹⁶ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 191r.

²¹⁷ ACA, C, reg. 333, f. 125r (20-IV-1306) i 166v (28-XII-1304), RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f.

76v.

²¹⁸ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 622, f. 87r i 164r. En la primera petició, Arnau Cortit recaptà 1.000 s. de Borriana, 1.000 s. de Castelló de la Plana, 500 s. de Vila-real i 500 s. de Llúria, mentre que Morella, Morvedre, Ademús, Castellfabib i Alpont es negaren a aportar res. De la segona petició només coneixem el resultat final, retut pel mateix porter reial.

altre projecte militar d'envergadura fins a finals de 1308, quan començà els preparatius per a la conquesta de l'Almeria nassarita. Així es cloïa un llarg cicle bèl·lic i fiscal iniciat en 1296 i s'iniciava un de nou, protagonitzat per aquella croada contra els musulmans de la península Ibèrica.

c) De Sicília a Almeria: el tancament d'un cicle i el començament d'un altre

Com hem vist en l'anterior apartat, les campanyes dutes a terme contra el regne castellà de Múrcia i, sobretot, contra Frederic II de Sicília generaren un deute enorme per a la monarquia, que en tornar de manera definitiva de terres itàliques –després de 15 mesos d'absència– es veié forçada a convocar una sèrie successiva de Corts als diferents territoris peninsulars de la Corona: primer a Catalunya, en 1299-1300, on declarà tenir pagaments pendents per valor de 300.000 ll. –possiblement al conjunt de la Corona–, després a l'Aragó, en 1300, on els deutes ascendien a més de 170.000 ll., i, finalment, al regne de València, en 1301-1302, on es demanaren un mínim de 35.000 ll. Per tant, un dels objectius prioritaris del rei en aquelles assemblees parlamentàries era trobar una via mitjançant la qual els regnes contribuïssen a sanejar les seues pròpies finances. En conseqüència, els serveis aprovats adquiriren una especial importància, com ho demostra l'assaig de formes fiscals innovadores i ajustades a les relacions de poder particulars de cadascuna de les entitats polítiques esmentades.

Així, a Catalunya Jaume II decidí vendre el bovatge, el tribut d'accessió al tron que tants problemes havia causat en els dos regnats immediatament anteriors. El preu total, 200.000 ll., es recaptaria durant 5 anys, fins a 1305, a través de cises universals establertes als dominis reials i nobiliaris gestionades per comissions mixtes de ciutadans i nobles. Al regne d'Aragó, en canvi, se seguí la via de l'impost directe, associat en aquest cas a la compra unipersonal, universal i forçosa d'una pesa de sal a 12 d.j. –un preu superior al del mercat– durant 2 anys, fins a 1303, també gestionada per comissions interestamentals de vilatans i cavallers; amb tot, la novetat resultà un fracàs i, a banda de provocar una revolta senyorial, obligà a substituir la segona anualitat per un pagament simple i net de 10 d.j., encara que desconeixem el seu rendiment final. Aquest mateix camí és el que se seguí inicialment al territori valencià, on s'acordà el pagament d'un cabeçatge de 12 d., en aquest cas recaptat de forma separada als senyories dels nobles, únicament durant un any per tal que rebaixaren les quantitats que el rei els devia, i a les viles reials, durant 5 anys amb l'objectiu de recaptar fins a 7.000 ll. per any. També en aquest darrer cas fallaren les previsions i la segona anualitat fou reemplaçada per una quèstia ordinària, que rendia molt menys, raó per la qual en 1304 el subsidi reial fou reprès per als 4 anys que restaven, possiblement combinant un impost de capitació amb un de repartició, de manera que se seguí cobrant fins a 1308.

Tot plegat, doncs, la concessió d'aquells donatius havia de servir per tal d'ampliar les bases contributives de la fiscalitat reial davant l'estat d'emergència de la tresoreria, que havia acumulat un deute desmesurat. No obstant això, els eclesiàstics de tota la Corona quedaren fora de la contribució, segurament perquè ja havien de transferir a la monarquia la dècima de les seues rendes durant 2 anys, segons havia aprovat el papa en

1300, el que podia suposar un total d'unes 36.000 ll., com explicarem en l'apartat següent. Així, durant els anys posteriors a la celebració d'aquelles d'assemblees parlamentàries Jaume II es veié obligat a mantenir una política bèl·lica de perfil baix, bo i posant fi als diversos fronts oberts, mentre les seues finances anaven recuperant-se progressivament.

En aquest sentit, poc després de finalitzar les Corts valencianes, en agost de 1302, la qüestió siciliana fou tancada mitjançant la pau de Caltabellota entre Carles II d'Anjou i Frederic II. Posteriorment, en maig de 1303, don Joan Manuel, el gran baró de la part septentrional del regne de Múrcia, reconegué al rei d'Aragó com a senyor en acordar el seu matrimoni amb la infanta Constança. Finalment, en abril de 1304, s'acordà una treva amb Castella i la conclusió del conflicte murcià a través d'una resolució arbitral, dirimida primer en agost amb la sentència de Torrelles, que suposà el repartiment del regne de Múrcia, i definitivament en maig de 1305 amb l'acord d'Elx, que delimità detalladament aquella partició.

Així doncs, el cicle de Corts de 1299-1302 serví com a punt d'inflexió política i de recuperació econòmica per a la monarquia, que actuà en funció de les relacions de poder particulars a cada territori. A Catalunya, l'important poder dels nobles i l'Església es traduï per als primers en el rescat del bovatge –de manera que ja no estarien obligats a pagar a cada nou rei en reconeixement del seu senyoriu– i per als segons en la celebració d'un parlament particular en 1300. A més a més, sembla que la major contribució catalana es veié compensada per un reforçament de les immunitats senyoriales i, alhora, del sistema pactista, en tornar a confirmar-se la fermesa de les constitucions aprovades en Corts i regular la periodicitat triennial d'aquestes. En canvi, al regne d'Aragó el rei aconseguí reforçar el seu propi poder en qüestions jurisdiccionals, mentre tractava d'apaivagar el descontent dels rics homes mitjançant el donatiu aprovat. Tanmateix, això no evità una revifalla de la Unió, que en aquest cas fou tallada contundentment per Jaume II, tot aprofitant per retallar el poder nobiliari, que, com hem vist, conformava el principal pol de resistència a la monarquia en aquell regne. Finalment, en el cas valencià hi hagué una primera, encara que molt incipient, aproximació de l'estament nobiliari al joc parlamentari establert per l'ordenament foral. Al mateix temps, també l'estament eclesiàstic apareix per primera vegada de forma definida assistint a unes Corts, mentre que el reial aconseguí del monarca la promesa de reunir-les regularment cada 3 anys. Amb tot, d'aquella assemblea no emanaren furs generals per a tot el regne, sinó que els capítols aprovats continuaren destinant-se únicament a les viles reials, bo i palesant que la integració del cos polític del regne restava encara molt lluny d'aconseguir-se.

De fet, en consonància amb això, les Corts valencianes no tornaren a ser celebrades fins a 1314, incomplint el precepte triennial, de la mateixa manera que tampoc s'acomplí l'annualitat establerta a l'Aragó, on, després d'haver afeblit el poder dels barons, no foren convocades fins a 1307. En aquesta assemblea, que a penes si generà uns pocs furs i aprovà la devaluació de la moneda jaquesa, Jaume II tingué marge, fins i tot, per a modificar el Privilegi General, tot establint la biennialitat de les assemblees²¹⁹. Contràriament, els estaments i el marc parlamentari català demostraren una altra vegada la seua major cohesió, de manera que les Corts foren reunides pràcticament amb la mateixa periodicitat biennial establerta per les constitucions. En primer lloc, entre abril i setembre de 1305 se'n celebraren a Barcelona, encara que per diverses dissensions al voltant dels capítols negociats finalment foren llicenciades sense promulgar cap

²¹⁹ L. GONZÁLEZ ANTÓN, «Las Cortes aragonesas en el reinado de Jaime II», cit., p. 586-588.

disposició jurídica nova. Tanmateix, en la pròpia assemblea es fixà la data de la següent reunió, en 1307 a Montblanc, on efectivament tingueren lloc unes Corts en la primavera d'aquell any, les quals aprovaren tres constitucions que tornaren a confirmar les immunitats anteriors i en concediren alguna de nova²²⁰. Tot plegat, sembla que durant aquells anys posteriors al cicle de 1299-1302 el rei contemporitzà allà on pogué fer-ho pel que respecta a la seua política interna, mentre esperava l'oportunitat per tal de reprendre els projectes exteriors, que miraven cap a dos fronts: a Sardenya, infeudada pel papa en abril de 1297, i a Granada, que, després de l'afer murcià, representava el territori peninsular cap al qual expandir-se.

Així, malgrat que en octubre de 1305 el monarca aragonès aconseguí del papa Climent V la promesa d'una dècima eclesiàstica durant 4 anys per a la conquesta de l'illa, ja en novembre el rei comunicà als seus enviats a la cúria pontifícia que informaren el pontífex del seu gran interès per la qüestió granadina. No debades, el regne de València havia estat objecte de reiterats atacs musulmans, tant per terra com per mar, saldat amb la devastació de Cocentaina en 1304 i el saqueig de la Vila Joiosa en 1305. Això havia acabat motivant l'armament de 3 galeres i 1 lleny pagats amb els diners del cabecatge del reialenc valencià, després que el justícia, els jurats i els prohoms de València exposaren al monarca que:

Les gents parlen e murmuren entre si que·ls diners que·l seynor rey devrie metre en defensió del regne, que ell los trau d'ací, e que no és bon exempli ne és cosa que ell degués voler que·s feés si a ell plagués²²¹.

En consonància amb això, l'any següent el rei sol·licità al papa que la dècima concedida fos destinada a *alterius negotii* diferents al sard i, al remat, després d'haver realitzat una llarga estada a terres valencianes entre novembre de 1307 i octubre de 1308 –que aprofità per incorporar la nova procuració d'Oriola a l'ordenament foral valencià–, entaulà negociacions amb la monarquia castellana per tal d'atacar conjuntament l'emirat de Granada. Els temps del forat financer devien haver passat i, com afirmaven a mitjans de 1308 uns ambaixadors de Jaume II, *la sua Casa d'Aragó ha ahuts grans affers, segons que vós sabets e tot lo món sap axí, e·l temps de son pare e de son frare com en lo seu, però ara veu-se e·s troba arreat de rics homes, de cavallers e de molta bona gent de terra e de mar, bo i trobant-se en gran avinentea de fer galeres e naus*²²². L'explicació anava dirigida a les ciutats de la Toscana per tal de tractar la conquesta de

²²⁰ *Ibidem*, p. 585; *Cortes de Cataluña*, Any 1305, XXVI; Any 1307, XXVII.

²²¹ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 2279 (6-VI-1305). Al mateix temps que s'enviaven aquelles notícies al bisbe de València, que estava en la cort reial, Jaume II ordenà al batlle i el procurador del regne que cediren 3 galeres i 1 lleny als jurats de la capital per tal que els armaren durant 2 mesos, comandats pel justícia Guillem Escrivà, amb 30.000 s. del cabecatge i 20.000 s. aconseguits en préstec de particulars de la ciutat. Vegeu els documents publicats i citats per: M. GASPÀR, «Relaciones de la Corona de Aragón con los estados musulmanes de Occidente. El negocio de Ceuta entre Jaime II de Aragón y Aburribia Soleiman, sultán de Fez contra Mohamed III de Granada», *Revista del Centro de Estudios Históricos de Granada*, 13 (1923), p. 279-289.

²²² Sobre totes aquestes qüestions, vegeu: J.M. DEL ESTAL, *Orihuela, de villa a ciudad. Compendio de una historia bicentenaria desde Alfonso X el Sabio de Castilla al rey... Alfonso V de Aragón: 1243/50-1437/38*, Alacant, 1996, p. 43; M.T. FERRER I MALLOL, «La incursió de l'exèrcit de Granada de 1304 pel regne de València i l'atac a Cocentaina», *Alberri*, 15 (2002), p. 53-150; J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Els descendents de Pere el Gran*, cit., p. 106-107; V. SALAVERT, *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón (1297-1314)*, Madrid, 1956, p. 287-291 i 387, docs. 137 (XI-1305), 160 (V-1306) i 270 (VII-1308, que conté la darrera cita).

Sardenya, però, com hem dit, l'objecte d'atac immediat no seria aquest, sinó el territori granadí. S'iniciava així la croada contra Almeria de 1309-1310.

4.1.3 El finançament global de la croada d'Almeria

Fins ara hem parlat de diverses campanyes d'expansió territorial organitzades d'ençà l'època de Jaume I, com ara les de Múrcia en 1266, Sicília en 1282 o Menorca en 1287, però no ens hem parat a explicar amb detall la contribució dels diferents territoris de la Corona i del conjunt d'estaments de cadascun d'ells. En tot cas, pel que hem vist, sabem que totes aquelles expedicions es van finançar mitjançant tributs directes pagats a la monarquia, ja que només a partir de la dècada de 1290 tenim constància de diversos subsidis concedits en forma d'imposicions indirectes, recaptades únicament a Aragó i sobretot a Catalunya. A més a més, aquestes cises, com és el cas de la mateixa redempció quinquennal del bovatge aprovada en 1300, havien estat sempre atorgades en Corts generals i per tal de recuperar les finances reials –no per a endegar nous projectes conqueridors. En aquest sentit, també la croada d'Almeria fou finançada mitjançant la recaptació de tributs directes i, de fet, fou la darrera gran expedició sostinguda exclusivament en la fiscalitat directa. Per això, i també perquè les fonts ho permeten –més i més sistematitzades que anteriorment, però no tantes i tan inabastables com posteriorment–, en aquesta ocasió ens detindrem, de forma excepcional, a quantificar i detallar el finançament global d'aquella campanya de conquesta. Això, a més de mostrar-nos la varietat de recursos a la qual podia acudir la monarquia, ens podrà donar oferir un exemple a seguir per a possibles càlculs anàlegs de campanyes anteriors o posteriors.

Així les coses, al llarg del present epígraf tractarem de realitzar una aproximació ajustada al cost total i el mode de pagament de l'expedició almerienca a través de les dades incloses en els llibres d'albarans del mestre racional fins a 1315²²³ i en les sèries de la cancelleria reial entre gener de 1309 i març de 1311 que poden contenir informacions de tipus fiscal, econòmic o militar, és a dir, les *Exercitum et Curiarum, Graciarum, Solucionum, Subsidiarum, Super extimacione equorum in viagio Almarie, Thesaurarii* i *Viagio Almarie*²²⁴. A més a més, també hem pogut consultar uns pocs llibres de recaptació de la dècima eclesiàstica que havia estat concedida en 1305²²⁵. Amb tot, malgrat aquesta voluntat d'exhaustivitat, cal ser conscients de la fragmentarietat dels resultats obtinguts. En primer lloc, perquè hi ha certes fonts importants per a l'objectiu proposat, com els llibres de comptes de la tresoreria reial, que actualment es troben fora de consulta pel seu mal estat de conservació. I, en segon lloc, perquè les dades podrien ser ampliadades mitjançant l'extensió de la investigació a altres registres cancellerescos²²⁶. En qualsevol cas, també hem de destacar que l'examen de la documentació consultada permet conèixer amb bastant detall les principals vies de finançament de la campanya i, fins i tot, realitzar un càlcul estimatiu de les despeses totals que la monarquia hi esmerçà.

²²³ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 623, 624 i 625. En el primer full del volum 627, pertanyent a 1318, s'anotà que *los albarans del viatge de Sicília e d'Almeria són en II quaerns que-n foren fets apart*, llibres que, desgraciadament, no han arribat fins a nosaltres: *Ibidem*, 627, f. 1r.

²²⁴ ACA, C, regs. 147, 267, 271, 297, 305, 308, 326, 344 i 345.

²²⁵ Únicament els relatius a la diòcesi de Tarragona, ja que els de la resta de bisbats estan fora de consulta: ACA, RP, 1767 i 1768.

²²⁶ A banda dels llibres de tresoreria, tampoc es pot accedir al volum 626 dels llibres d'albarans del mestre racional, corresponent a 1315-1318, i els que hem consultat, els 623, 624 i 625, presenten buits importants (més de 130 fulls d'uns 690). D'altra banda, a través de certes referències documentals, sabem de l'existència de llibres que no s'han conservat: els de l'escrivà de ració, encarregat de les quitacions i racions de l'exèrcit, i els del cavallerís i el sobreatzembler, on es registraven les despeses de lloguer, manteniment i indemnització dels cavalls i les atzembles.

Així doncs, procedirem a desglossar la informació reunida en tres apartats diferents: un primer, relatiu als preparatius que van permetre posar en marxa el projecte; un segon, a les despeses i ingressos realitzats durant els mesos que va durar la croada; i un darrer, a la liquidació dels deutes pendents al llarg dels anys posteriors i l'evolució ulterior de la fiscalitat reial fins a la següent campanya important de 1315. Finalment, a manera de conclusió, tractarem de resumir les dades mostrades, desglossant les diverses vies que van permetre el finançament de la campanya i realitzant una nova valoració dels esdeveniments que hi tingueren lloc. En aquest sentit, hem d'advertir que ens hem endinsat a fons en certs detalls factuais i tècnics sobre la marxa de la campanya i la pròpia composició de l'exèrcit catalanoaragonès, ja que el seu coneixement era plenament necessari per tal de comprendre de manera correcta l'evolució de l'expedició.

a) Els preparatius de la campanya en 1309

L'organització del projecte de croada tingué el seu lloc de naixement a la frontera castellanoaragonesa, entre Santa Maria de Huerta i Monreal de Ariza, on Jaume II i Ferran IV es trobaren a finals de novembre de 1308, donant peu a la signatura del tractat d'Alcalá d'Henares poc després, el 19 de desembre d'aquell any. A través d'aquest pacte ambdós sobirans es comprometien a atacar conjuntament per mar i per terra el sultanat nassarita a partir del 24 de juny de 1309, aportant el monarca aragonès 10 galeres i 5 llenys per 10 galeres i 3 llenys del castellà, *fasta que la conquista de Granada sea acabada*²²⁷. Segons allò concertat secretament, Ferran IV atacaria Algesires al temps que Jaume II faria el mateix amb Almeria, de manera que, contravenint el tractat d'Almirra de 1244, la dinastia barcelonina rebria la sisena part oriental del territori granadí.

Així, en finalitzar la trobada, el rei aragonès passà els períodes d'Advent i Nadal fins mitjan de gener entre Calataiud, Épila i Saragossa, sense expedir cap ordre oficial que pogués revelar el projecte a la llum pública²²⁸. Durant el mes següent prosseguí el seu camí cap a Catalunya a través d'Osca i Montsó, arribant a Lleida el 10 de febrer, dia en què va convocar als principals nobles, prelats i ciutats reials de Catalunya i Aragó, per a celebrar un Consell general a mitjans de març a Tortosa *super quibusdam arduissimus negociis*, amb la finalitat de tractar les qüestions necessàries sobre la posada en marxa de la campanya²²⁹. Amb tot, unes setmanes més tard, ja des de Barcelona, el rei es veié obligat –per diversos impediments segons deia– a posposar la reunió a mitjan abril²³⁰. I,

²²⁷ A. MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*, Barcelona, 1994, vol. 2, p. 231 (19-XII-1308).

²²⁸ *Ibidem*, p. 364-366.

²²⁹ ACA, C, reg. 308, f. 1rv (10-II-1309). La convocatòria d'aquell Consell ja fou advertida per L. GONZÁLEZ ANTÓN, «Las Cortes aragonesas en el reinado de Jaime II», cit., p. 588-590. Entre els eclesiàstics convocats estava el mestre de l'orde castellà de Calatrava, cridat pel monarca *como Nos avemos o auremos en cerca tales afferes en los quales auremos menester servicio specialment de las personas religiosas de orden de cavallería*.

²³⁰ ACA, C, reg. 308, f. 2r-3v (1-III-1309). La data proposada era el 14 de abril i el lloc de reunió es desplaçava a Lleida.

finalment, el Consell mai tingué lloc, atesos els esdeveniments que es produïren al llarg del mes de març.

En primer lloc, el secretisme no havia evitat que la notícia de l'organització d'una *gran armada* aragonesa arribés en febrer de 1309 al soldà granadí, a qui Jaume II s'afanyà indicar el 16 de març que volia destinar-la *al fet del regne de Cerdenya*²³¹. Però les seues evasives eren vanes, puix el sagristà de Tarassona, destacat en el seguici reial castellà, l'informava aquell mateix dia que Ferran IV *por fuerça ovo a descobrir el fecho de Granada* en les Corts que celebrava a Madrid, ja que els presents es negaven a aportar l'ajuda monetària requerida si no coneixien el destí dels diners: *muchos se entremetieron de poner estorvo en el fecho en muchas e en diversas maneras*²³². En conseqüència, el mateix monarca castellà havia permés que s'iniciaren les hostilitats contra els musulmans –*mandó fazer guerra*– i s'havien produït les primeres cavalcades en la frontera, que segurament estigueren en l'origen de la substitució de l'emir Muḥammad III per Naṣr la jornada del 14 de març. D'altra banda, almenys les notícies que arribaven dels enviats a la cúria pontifícia per a negociar el suport eclesiàstic eren positives: el bisbe de Lleida i el noble Bernat de Fonollar confirmaven que, després de conferenciar amb el papa, estaven en camí les butlles que promulgarien el caràcter croat de l'expedició –amb les mateixes indulgències *que es daven per la Terra Santa*– i també les que transferirien al projecte la dècima anteriorment concedida per a la conquesta sarda²³³.

Per tant, Jaume II va optar en última instància, el 29 de març, per desconvocar el Consell on pensava *publicar lo seu viatge*, al·legant tant que l'ajuda eclesiàstica estava quasi assegurada com el seu desig de traslladar-se al regne de València de forma urgent per a defensar-lo contra possibles contraatacs islàmics²³⁴. No obstant això, no va realitzar aquell desplaçament de manera immediata, sinó que tres dies més tard va convocar els mainaders aragonesos perquè es presentaren el 20 d'abril a Terol a fi de reunir-se 3 setmanes després amb la resta de l'exèrcit a València²³⁵. Amb tot, el rei va descartar finalment una mobilització per via terrestre i cità l'exèrcit catalanoaragonès el 15 de juny a Tortosa amb el propòsit de realitzar el trajecte per mar, ja que, segons explicava ell mateix, *no vidiemos que-l fecho pudiese venir a acabamiento a yr por tierra, ante era muy imposible cosa*. I, per això:

Avemos agora acordado e provisto que vayamos por mar con mil cavallos armados sin otras bestias, e cada cavallo armado que aya IIII homes de pie, II ballesteros e II escudados²³⁶.

²³¹ La carta de Muḥammad III, enviada el 25 de febrer, arribà segurament a la cort barcelonina el mateix 16 de març, quan l'emir, davant l'amenaça cristiana, ja havia estat obligat a abdicar en favor del seu germà: A. MASIÀ DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc. Aportació documental*, Barcelona, 1989, p. 341-342 (25-II-1309), p. 291 (16-III-1309).

²³² A. GIMÉNEZ SOLER, *El sitio de Almería*, Barcelona, 1904, doc. 10 (17-III-1309).

²³³ A. MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa...*, cit., p. 237-239 (22-III-1309).

²³⁴ ACA, C, reg. 308, f. 3v-4r (29-III-1309). La cita en català és del document referenciat en la nota anterior. D'altra banda, el vescomte de Cardona envià una carta al rei en què l'informava que havia rebut les notícies sobre la impossibilitat de celebrar el Consell catalanoaragonès *per ço cor aviets aiüt ardit que-l rey de Castela s'ere desexit dels sarrayns, e que us n'aviets a anar en lo regne de Múrcia per ço cor vós cuydats que façen mal a vós e al dit rey de Castela*: ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 3774.

²³⁵ ACA, C, reg. 308, f. 8r-16r (1-IV-1309).

²³⁶ Carta al conseller reial Gonzalo García (10-IV-1309): A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada: historia de las relaciones entre ambos reinos*, Barcelona, 1908, p. 149. La convocatòria de Tortosa a: ACA, C, reg. 308, f. 21r-43r (8-IV-1309).

Així, doncs, amb l'objectiu declarat de conformar una host de 1.000 cavallers i 4.000 peons, la monarquia va haver d'afrontar entre abril i juny les tres principals despeses prèvies a l'inici de l'expedició: l'abastament de cereals, l'armament de la flota i els acurriments o socors monetaris concedits a la cavalleria per a la seua posada en marxa.

- *Les primeres despeses: les vitualles, l'armada i la host*

Quant a l'avituallament en gra, Jaume II ja havia aprofitat el seu pas a principis d'any per Aragó i Lleida per a ordenar els seus oficials tant la compra de blat com la seua transformació en farina i bescuit. Concretament, convertint les quantitats al sistema mètric, sabem que el porter Domingo Grañén es va encarregar de la confecció de 171.836 kg. de bescuit a Saragossa, mentre que el també porter Pere Despallargues va elaborar a Lleida fins a 301.436,51 kg.²³⁷ A més a més, a partir d'abril les peticions reials de bescuit s'ampliaren: 306.720 kg. a Ferrer Descortell, batlle del regne de València més enllà de Xixona, dels que només tenim constància que lliurés 71.568 kg., 102.240, kg. a Francesc d'Esplugues, batlle del regne de València, i 3.000 *soldades* a Guillem de Sitges, batlle general de Catalunya²³⁸. En aquest sentit, segons les dades que va declarar Grañén pareix que el bescuit, almenys el realitzat a la capital aragonesa, es repartia en fogasses d'1 d. (*dinerades*) de 584,72 gr. (20 unces) o 613,95 gr. (21 unces), pel que si prenem una mesura orientativa de 600 gr., 3.000 *soldades* (o 36.000 *dinerades*) equivaldrien a uns 21.600 kg. A més, amb els volums que acabem de citar – un total de 668.680,51 kg. de bescuit – es podrien realitzar, seguint eixa mateixa aproximació de 600 gr. per unitat, un mínim de 1.144.467,5 peces, la qual cosa podria bastar per a l'exèrcit previst de 5.000 homes durant més de 7 mesos (223 dies), si suposem que es repartia una fogassa per persona i dia²³⁹.

A tot això caldria sumar 290.953,21 kg. de farina que també es van traslladar a l'assetjament²⁴⁰, pel que en principi podríem pensar que es va realitzar un bon

²³⁷ Hem seguit les equivalències ponderals aragoneses i catalanovelencianes indicades en P. LARA, *Sistema aragonès de pesos y medidas*, Saragossa, 1984; i C. ALSINA, G. FELIU i L. MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, 1990. Domingo Grañén lliurà 4.130 quintars 2 arroves 18 lliures a pes de Barcelona, dels quals es van obtenir 58.992 fogasses d'1 d. i 20 unces cadascuna, i 120.112 fogasses d'1 d. i 21 unces: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 144v-145r, 271rv. Despallargues, per la seua banda, elaborà a Lleida 7.228 quintars de bescuit: *Idem*, f. 90r-93v.

²³⁸ A Descortell se li demanaren 6.000 quintars o més si en podés, però només hem documentat la confecció de 1.091 quintars 15 lliures i el lliurament de 1.400 quintars, en els que potser estaven inclosos els anteriors. A d'Esplugues se li requeriren 2.000 quintars i a Sitges les 3.000 *soldades* de bescuit esmentades: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 43r; C, reg. 267, f. 232rv; reg. 344, f. 73rv.

²³⁹ Algunes referències sobre els exèrcits d'Aragó, Anglaterra i França durant el segle XIV assenyalen que la ració més habitual era de 1,250 kg. de gra diaris; sabent que en les operacions de confecció de bescuit –que es poden inferir de les dades de tres notes amunt– el cereal solia quedar en un 42,5% del seu pes original, podem suposar que aquella ració podia ser equivalent a uns 531 gr. de bescuit, la qual cosa ens fa pensar que en el cas d'Almeria, en què es confeccionaren i transportaren grans quantitats de bescuit en peces d'uns 600 gr., tal vegada la ració repartida diàriament es corresponia amb una peça. Vegeu: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Guerra, avituallamiento del ejército y carestías en la Corona de Aragón: La provisión de cereal para la expedición granadina de Alfonso el Benigno (1329-1333)», *Historia, instituciones, documentos*, 20 (1993), p. 523-549.

²⁴⁰ Despallargues elaborà 4.726 quintars i mitja arrova de farina a pes de Lleida, i Descortell 7.337 arroves de farina a pes d'Elx, segons els comptes referenciats tres notes amunt.

aprovisionament de cereal. No obstant això, cal tenir en compte, en primer lloc, que el rei també havia de subministrar la panàtica de l'armada de l'Estret, i, en segon lloc, que, com l'exèrcit finalment mobilitzat va ser superior –almenys 7.000 homes– i la campanya es va allargar durant més de 9 mesos per a les galeres i 7 per a la host, no són d'estranyar els problemes d'avituallament que es donaren durant el tram final de l'assetjament. En tot cas, allò que ens interessa destacar ara són les despeses que va comportar la compra, elaboració i trasllat de cereal, un mínim de 32.627 s. 3,5 d.b. i 82.608 s.j. 9 d.j.²⁴¹, a banda de les nombroses quantitats que es van prendre en préstec sense que sapiguem el seu valor, així com els pagaments no desglossats pels encarregats en incloure'ls en comptes majors com els de les batllies, que, per tant, no podem conèixer. Per eixes mateixes raons, tampoc han arribat fins a nosaltres moltes de les despeses realitzades en la compra de farratge per als cavalls, el subministrament del qual va procedir sobretot de la zona lleidatanoaragonesa, en concret de Lleida, Fraga, Montsó i Saragossa, on hem documentat l'adquisició i recepció en préstec d'almenys 1.762.647 kg. d'avena i ordi durant l'inici de la campanya²⁴².

Pel que fa a l'exèrcit naval, es degueren formar dues esquadres: una, de 10 galeres i 5 llenys, comandada per Jaspert de Castellnou per a patrullar l'Estret juntament amb les naus castellanques, pagada en exclusiva pel rei; i una altra, composta per embarcacions de finançament divers, sota el comandament global de l'almirall Bernat de Sarrià, destinada al transport i l'assetjament d'Almeria²⁴³. D'aquesta segona esquadra, no obstant això, en desconeixem el volum, que Ibn al-Qāḍī, que sol tendir a l'exageració, fixà en 300 veles i Giménez Soler, sense citar fonts, en 200 unitats entre vaixells militars, de passatge i mercantils²⁴⁴. Respecte d'això, una de les poques dades orientatives que posseïm és la xifra total de 30 galeres, on caldria incloure les de l'Estret, que l'emir maríní de Fes havia oferit pagar inicialment per a la campanya, amb 1.000 homes a cavall, que era en efecte el nombre de cavallers previst en aquests moments²⁴⁵. En eixe mateix sentit, sabem que, ja en ple assetjament, Jaume II va sol·licitar al batlle del regne de València l'enviament de 25 *taules de galea* i 12 *taules als lenys*²⁴⁶, xifres que tal vegada indiquen el nombre total de naus de guerra

²⁴¹ Aquesta quantitat prové de la suma dels pagaments ordenats i els comptes presentats en: ACA, C, reg. 147, f. 5rv, 21r, 22r, 42r, 61v; reg. 267, f. 241v; reg. 271, f. 58v, 68v; reg. 297, f. 141r; reg. 344, f. 73rv; RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 83v-84v, 90r-93v, 122r-123r, 133v-134r, 198rv, 271rv.

²⁴² Només hem comptat els 5.000 cafissos a pes de Saragossa que van rebre Gil de Jaca i Domingo Grañén i els 3.901 cafissos 3 faneques a pes de Lleida lliurats per Pere Despallargues: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 90r-93v, 271rv. A banda, en altres mesures de les quals desconeixem l'equivalència ponderal, sabem que el mateix Despallargues aportà 15 cafissos a pes de Tortosa, Bernat Despont 100 cafissos a mesura de Fraga i Bernat Major 323 a mesura de Montsó: *Idem*, f. 90r-93v, 133v-134r; C, reg. 271, f. 6r, 199v.

²⁴³ Per exemple, a banda de les embarcacions armades directament pel rei, coneixem l'existència de 6 galeres que estaven a les ordres de l'ardiaca de Barcelona, 2 armades per compte dels prohoms i la ciutat de València, i la participació del rei de Mallorca: C.E. DUFOURCQ, *L'expansió catalana...*, cit., p. 355; ACA, C, reg. 238, f. 76r (20-IV-1309); A. MASIÀ DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, cit., p. 356-357 (23-IV-1309).

²⁴⁴ Seguim el text d'Ibn al-Qāḍī a través de la versió castellana realitzada per Claudio Sánchez Albornoz a partir de la traducció francesa d'Ichoua-Sylvain Allouche: C. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *La España musulmana: según los autores islamitas y cristianos medievales*, Madrid, 1974, vol. 2, p. 380-387; I.S. ALLOUCHE, «La relation du siège d'Almería en 709 (1309-1310) d'après de nouveaux manuscrits de la 'Durrat al-Ḥiḡāl'», *Hespéris*, 16 (1933), p. 122-138. Per a la dada d'A. GIMÉNEZ SOLER, vegeu: *La Corona de Aragón...*, cit., p. 149.

²⁴⁵ A. GIMÉNEZ SOLER, *El sitio de Almería...*, cit., doc. 13.

²⁴⁶ ACA, C, reg. 345, f. 122r (17-XI-1309).

mobilitzades, per la qual cosa, a més de les de l'Estret, hi hauria almenys 15 galeres i 7 llenys a Almeria.

En tot cas, l'esquadra exclusivament reial ha deixat en bona lògica més rastre entre la documentació de Jaume II, encara que les primeres ordres dirigides als encarregats d'organitzar-la no es disposaren fins a principis d'abril de 1309, quan el projecte bèl·lic ja havia estat donat a conèixer de cap a cap de la Corona d'Aragó²⁴⁷. En aquest sentit, sabem que l'armada es va organitzar principalment a Barcelona, a càrrec dels ciutadans Bernat Marquet i Pere Bussot, que en acabar la campanya declararen haver gastat 1.208.025 s. i 18.357 s.j. en tot allò necessari per a les naus preparades en les drassanes reials, la tripulació de les quals va ser enrolada en les taules d'allistament instal·lades en sis ports de la costa catalana: Castelló d'Empúries, Torroella de Montgrí, Sant Feliu de Guíxols, la pròpia capital barcelonina, Tarragona i Tortosa²⁴⁸. D'altra banda, també sabem que el vicealmirall Bernat de Llibià i el ciutadà Jaume Roca armaren a València 5 llenys i condicionaren 1 galera i 1 uixer, amb un cost total de 187.215 s. 7,5 d.²⁴⁹ A aquests pagaments cal sumar els realitzats directament pel tresorer reial, com els 39.335 s. 2 d. gastats en la compra d'una galera i altres coses necessàries per a l'armada²⁵⁰, així com segurament moltes altres quanties que desconeixem en no poder consultar els seus llibres de comptes.

Finalment, pel que fa a l'exèrcit terrestre, des del moment que es van fer públiques les convocatòries militars a l'abril de 1309, Jaume II va començar a concedir els socors monetaris necessaris per a la mobilització inicial de la cavalleria, que en realitat eren un avanç de la soldada que s'havia de pagar al llarg de la campanya, de la qual havia de ser descomptada posteriorment. Els socors eren atorgats als nobles i els cavallers que havien de servir militarment el rei: en Aragó als titulars del sistema de cavalleries i mesnaderies, i a Catalunya i el regne de València als feudataris, també obligats a servir el monarca amb un determinat seguici com a contraprestació pels feus que havien rebut d'ell. Així, coneixem 296 d'aquests *acurriments* ordenats fins mitjan juny per un valor total de 210.800 s. i 132.450 s.j., a raó de 500 s. –barcelonins o jaquesos en funció de la procedència del beneficiari– per cada cavall armat que s'havia d'aportar i, de vegades, una quantitat superior per a les muntures i l'aparell personal dels cavallers principals, fluctuant en funció del seu rang social; per la seua banda, els oficials de la casa reial perceberen 300 s. i aquells que portaven cavalls alforrats la meitat que els armats, és a dir, 250 s.²⁵¹

A més a més, per a acompanyar com a escudats i ballesters als 1.000 cavallers que havien d'escometre *lo dit viatge*, el rei va ordenar també l'allistament de *III mil·lia servents*²⁵². Així mateix, no sabem si dins d'aquells 4.000 o de forma addicional, també s'incorporaren algunes companyies d'infanteria corresponents a les hosts de les viles reials que foren convocades per Jaume II el 8 d'abril –el mateix dia que la cavalleria. Amb tot, la petició als llocs de reialenc no es realitzà amb l'objectiu principal de reunir peons, sinó que, gràcies a la redempció monetària que la majoria de consells urbans

²⁴⁷ La primera fou una ordre als armadors de Barcelona perquè tingueren disponibles les 10 galeres i els 5 llenys del rei amb la major brevetat possible: ACA, C, reg. 267, f. 227r (4-IV-1309).

²⁴⁸ Declaraven haver gastat aquella suma en fusta, claus, ferro, xarxes, sèu, pega, veles, senyeres, salaris i altres coses per a les galeres, llenys i diverses embarcacions armades, amb els diners que havien rebut majoritàriament del tresorer reial: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 25rv.

²⁴⁹ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 54r.

²⁵⁰ ACA, C, reg. 297, f. 141rv (VI-1309).

²⁵¹ Les ordres d'*acurriment*, entre abril i juliol de 1309, es poden trobar a: ACA, C, reg. 297, f. 96r-170v.

²⁵² ACA, C, reg. 297, f. 215v.

havia de pagar per a no enviar els homes requerits, representava sobretot un dels primers ingressos monetaris de la monarquia. Així, entre altres partides, les redempcions havien de servir per a pagar part de les inversions que acabem de citar, un total –convertint sempre la quantitat a sous barcelonins– d'almenys 2.028.126 s. 8,5 d.b. I, en aquest sentit, les previsions inicials d'ingrés superaven fins i tot aquella quantitat, segons podem comprovar a continuació.

- *Els primers ingressos: les redempcions d'exèrcit, els tributs, el guany de la moneda jaquesa i la dècima eclesiàstica*

Com acabem d'explicar, les redempcions d'exèrcit inherents a la major part de convocatòries militars dirigides en abril a les viles de reialenc representaven una de les primeres partides destinades a organitzar la campanya. D'aquesta manera, fins i tot abans que es negociaren aquelles redempcions, molts dels *acurriments* d'Aragó –83.400 s.j.– estaven directament assignats a les quantitats amb què contribuirien els nuclis reials del propi regne. Més tard, a partir de la primera setmana de maig, van començar a saber-se les diverses quantitats que cada un dels 99 consells municipals requerits havia de pagar pels 6.643 ballesters i 6.644 escudats convocats: 13 van ser excusats per la seua pobresa o per tenir privilegi de no anar a l'exèrcit, de 31 –entre els que es troben Calataiud i les ciutats franques de Saragossa, Osca, Barbastre i Jaca– desconeixem la suma que van aportar, en cas que ho feren, mentre que els 55 restants van tributar 188.240 s.j., dels que destaquen els 83.000 s.j. pagats per Daroca i Terol, quasi la meitat (vegeu la Taula 6 del tom II)²⁵³. També en aquell moment foren taxades les quantitats que havien de pagar les viles reials valencianes, un total de 183.500 s. –després de les remissions realitzades– pels 2.265 ballesters i 2.265 escudats sol·licitats a 18 nuclis del regne i els subsidis demanats directament als 4 de la porció meridional incorporada en 1304: Oriola, Alacant, Elx i Guardamar (vegeu la Taula 7 del tom II)²⁵⁴; d'aquests diners, quasi un terç, 60.000 s., eren aportats per la ciutat de València i quasi la mateixa quantitat, 58.000 s., va ser assignada ràpidament als socors dels feudataris procedents de terres valencianes.

²⁵³ ACA, C, reg. 308, f. 40r-41v, 50r-60v. A les ciutats franques va ser enviat un comissionat especial amb credencials del rei per a negociar la seua ajuda; en la resta de viles, els porters reials Guillem de Marsella, Miguel de Boil, Sancho de Aguas, Pere Despallargues, Berenguer de Cardona i el batlle general Esteban de Roda tenien ordre de recaptar el diners *forsan e destrenyén los damunt dits lochs*, de manera que *venguessen composar ab lo senyor rey e agren carta de reemçó*: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 48rv. A través dels comptes presentats al mestre racional per alguns d'aquells porters coneixem la recaptació efectiva de 88.100 s.j. en 35 nuclis, quantitat que era la mateixa que se'ls havia sol·licitat inicialment, per la qual cosa podem suposar que la suma global requerida en tot Aragó també va ser col·lectada de forma pràcticament íntegra: *Ibidem*, 624, f. 48rv, 93v; 625, f. 120rv.

²⁵⁴ ACA, C, reg. 308, f. 44r-46v, 61r-62v; reg. 206, f. 46v. A més a més, sis viles (Biar, Castalla, Dénia, Montesa, Penàguila i Xixona) van ser dispensades d'aquest pagament per a no destorbar el seu procés de fortificació, ja que precisament estaven situades en la frontera meridional del regne. En aquest cas qui va rebre el poder per a compondre amb els consells la quantitat a pagar fou el batlle del regne Bernat d'Esplugues, tot i que seguint una *ordenació* dictada pel rei: ACA, C, reg. 297, f. 108r (21-IV-1309); reg. 308, f. 45r. Els porters que van recaptar les quantitats foren Ferrer Descortell, Pere de Passadores i Arnau Cortit, del qual coneixem el resultat de la col·lecta: en les viles de la meitat septentrional del regne el que recaptà coincideix exactament amb els 73.500 s. demanat, mentre que en la ciutat franca de València, a la que s'havien sol·licitat 150.000 s. amb possibilitat de perdonar 30.000 s., únicament se'n recaptaren 60.000 s.: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 89v-90r.

A més a més, al temps que es donaren a conèixer aquelles redempcions d'exèrcit entre abril i maig, Jaume II aprofità per a sol·licitar l'ajuda econòmica dels llocs que havien pertangut al Temple però en aquell moment es trobaven sota la tutela monàrquica després de la dissolució de l'orde en 1307: 39.930 s.j. dels d'Aragó, 29.455 s. dels del regne de València i 30.135 s.j. i 11.150 s. dels de Catalunya (vegeu la Taula 9 del tom II)²⁵⁵. En canvi, els consells dels municipis reials d'aquest darrer territori van tardar un poc més a acordar les sumes que havien de substituir el seu servei militar –entre finals de maig i principis de juny–, segurament perquè el propi rei es mostrà interessat a impulsar la participació efectiva de les milícies urbanes catalanes²⁵⁶. Així, de les 52 viles que van rebre la convocatòria de 3.727 ballesters i 3.727 escudats, sabem que 21 van pagar redempcions per un valor total de 122.120 s., de 12 desconeixem què van aportar, una va quedar excusada i altres 18 van contribuir amb el manteniment de 755 infants dels 2.272 que se'ls havien sol·licitat, a raó de 8 d.b. per peó i dia durant 4 mesos; a aquestes xifres se sumaven els 100.000 s. promesos per la ciutat de Barcelona, que, juntament amb els 50.000 s. de Lleida²⁵⁷, conformaven més de les dues terceres parts dels diners totals a recaptar entre els nuclis reials catalans dels que en sabem l'aportació: 222.120 s. (vegeu la Taula 8 del tom II)²⁵⁸.

Així doncs, l'aportació d'hosts municipals es produí únicament en el cas d'una part de les viles de Catalunya, encara que, com ja hem dit, desconeixem si aquest contingent formava part dels 4.000 peons que s'havia ordenat allistar o eren unitats complementàries, com les que hem pogut documentar perquè el mateix monarca els afegia a determinats seguicis, tot incrementant els 4 per cavall que s'havien d'aportar inicialment (vegeu la Taula 5 del tom II). En qualsevol cas, el cert és que la gran majoria de soldats de peu incorporats a l'exèrcit es van enrolar de forma particular, sense connexió directa amb els consells urbans, com devia succeir amb els que portaven els cavallers o amb algunes companyies autònomes, per exemple, la que es documenta procedent de Morella en una de les torres d'assalt del setge d'Almeria²⁵⁹. De fet,

²⁵⁵ ACA, C, reg. 308, f. 33r-35r. Els porters foren Guillem de Riudovelles, Nadal de Castelló, García de Castro, el batlle valencià Bernat d'Esplugues i l'oficial de la reina Pere Llobet. En aquesta ocasió, amb tot, no hem trobat cap retiment de comptes davant del mestre racional.

²⁵⁶ El 8 de juny, 3 dies després d'haver finalitzat les redempcions d'exèrcit d'una part de les viles catalanes, Jaume II envià una carta als veguers de Catalunya perquè oferissen el perdó dels delictes, 2 mesos de vianda i el trasllat gratuït a Almeria a tot aquell que hi volgués servir com a peó: ACA, C, reg. 308, f. 66v (8-VI-1309).

²⁵⁷ Les quantitats de Barcelona, Lleida o Girona –que tenia una exempció temporal– no apareixen en els registres *Exercitum et curiarum* sinó en els de la sèrie *Graciarum*, ja que la concessió de subsidis per part de les ciutats franques catalanovalencianes –també ocorre en el cas de València– generava la confecció de cartes d'indemnitat: ACA, C, reg. 206, f. 51rv, 59r, 76r. Altrament, sabem que dels 100.000 s. atorgats per Barcelona en foren recaptats 70.000 per Berenguer de Cardona mentre que la resta, que havia de ser pagada per una llista de prohoms i oficials reials anotada en *I quaern de paper en lo qual són scrites e nomenades singularment les dites persones*, fou prorrogada fins al final de la campanya i, en funció dels serveis prestats, foren perdonats fins a 16.081 s. 7 d.b., recaptant-ne la resta, 13.918 s. 5 d.b., el mateix tresorer Pere Marc: ACA, C, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 172v-173v. Pel que fa a Lleida, en principi prometeren 30.000 s. i després ampliaren el subsidi amb 20.000 s. més a *obs del viatge* fins a València, que col·lectà Pere Despallargues: *Idem*, f. 93v.

²⁵⁸ ACA, C, reg. 308, f. 26r-35r, 48v-49r, 66v-70r. Els encarregats de la recaptació eren Arnau de Soler, Guillem de Riudovelles i el batlle de Tàrraga Berenguer de Cardona, dels que només hem localitzat 21.850 s. del primer i 1.400 s.j. del darrer: ACA, C, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 75rv, 175v-176v. No obstant això, sabem, per exemple, que Riudovelles va retre comptes el 3 de novembre de 1310, una data registrada en el final desaparegut del volum 623 dels albarans del mestre racional; per això, pensem que, com demostren molts altres exemples, la quantitat sol·licitada en inici pel rei era pràcticament sempre la que es recaptava en darrera instància.

²⁵⁹ ACA, C, reg. 345, f. 129v (19-XI-1309).

probablement pel caràcter marítim de la conquesta, un repàs succint a la procedència dels que van rebre moratòries de deute per participar a la campanya indica que, humanament, l'empresa va ser sobretot un afer catalanovalencià; l'aportació aragonesa, en canvi, tot i destacar pel que fa a la cavalleria i les redempcions d'exèrcit, sembla bastant reduïda quant al gruix del cos expedicionari²⁶⁰. En un altre orde de coses, tornant a les redempcions d'exèrcit pagades en el reialenc, cal assenyalar que no coneixem ordres d'assignació sobre les quantitats taxades a les viles de Catalunya, de manera que, contràriament al que hem observat en Aragó i el regne de València, el tresorer reial degué pagar els socors inicials de la cavalleria catalana de qualsevol de les seues entrades monetàries. I, en aquest sentit, les redempcions militars que hem pogut comptabilitzar no eren l'única previsió d'entrada que la tresoreria tenia durant aquelles setmanes prèvies a la campanya, sinó que també podia acudir a altres vies d'ingrés.

D'una banda, fins i tot abans que les cristianes, les comunitats jueves i musulmanes van ser objecte d'exigències monetàries. Així, a finals de març el rei sol·licità 100.000 s. de les quatre principals aljames de jueus de Catalunya (Barcelona, Girona, Lleida i Tortosa), tot ampliant la petició a mitjan abril en 200.000 s. més²⁶¹. A Aragó, la quantitat requerida fou de 131.090 s.j. procedents de 19 aljames diferents –incloent-ne una del Temple–, entre les que destacaven les de Saragossa, Calataiud i Osca, amb quasi dos terços de la suma total. Finalment, al territori valencià es van demanar 25.000 s., que havien de ser repartits globalment entre les diverses comunitats del regne²⁶² (vegeu la Taula 10 del tom II). Per tant, el volum de la contribució jueva resultà considerable, de manera inversa a l'escassa aportació musulmana, de la que només coneixem 2.250 s. de Catalunya i 8.150 s.j. d'Aragó, ja que, segons pareix, les aljames del regne de València es negaren a sufragar una expedició contra els seus congèneres andalusins²⁶³ (vegeu la Taula 11 del tom II).

D'una altra banda, davant de la lentitud del procés de recaptació de tots els tributs que acabem d'esmentar, el préstec va ser el principal mètode per a afrontar les despeses que requerien de liquiditat, com per exemple l'organització de l'armada²⁶⁴. En aquest sentit, hi hagué dues partides principals que es destinaren especialment a la recepció de crèdits: el guany de la moneda jaquesa i la dècima pontifícia. En primer lloc, sabem que des que les Corts aragoneses de setembre de 1307 havien aprovat una devaluació de la moneda i l'emissió de 4.500.000 s.j. en peces d'1 i 0,5 d.j. al llarg de 3 anys, la tresoreria reial

²⁶⁰ També hi hagué participants aragonesos i es pot documentar una *societas* de veïns de Terol (en A. GARGALLO, *El concejo de Teruel en la Edad Media*, cit., vol. IV, doc. 319), però les moratòries de deute mostren un clar predomini catalanovalencià: ACA, C, reg. 144, f. 86v-87r (17-VI-1309), 92v-93r (26-VI-1309), 100rv (28-VI-1309), 106v-107r (5-VII-1309), 118rv (18-VII-1309), 143v-145v (18-II-1310), 154r-155v (20-II-1310), 189v-190v (8-IV-1310); reg. 344, f. 59v (10-IX-1309); reg. 345, f. 241v-243r (22-II-1310). Fins i tot l'almirall de la flota castellana es traslladà a València *per pagar CCXX homes pochos més o menys que hauria menester la dita armada*: A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada...*, cit., p. 147.

²⁶¹ ACA, C, reg. 326, f. 1r (24-III-1309) i 1v (16-IV-1309).

²⁶² ACA, C, reg. 326, f. 2r-3r (6-IV-1309, els jueus d'Aragó), 3v (9-VI-1309, els del Temple en Aragó) i 5r (6-IV-1309, els del regne de València). En els albarans del mestre racional hem pogut documentar la recaptació de 62.290 s.j. entre 12 aljames aragoneses, coincidint en cada cas amb la suma inicial requerida: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 48rv, 132v; 625, f. 120rv.

²⁶³ ACA, C, reg. 326, f. 5r-6r (11-IV-1309, els musulmans del regne de València), 7r (7-V-1309, els de Catalunya) i 8rv (7-V-1309, els d'Aragó). En el cas valencià, el rei hagué d'enviar personalment al batlle general del regne –i al particular de la reina– per a reduir les aljames *ad bonum statum*.

²⁶⁴ Els comptes dels armadors de Barcelona que ja hem comentat, per valor de 1.235.560 s. 6 d.b., es van presentar com a pagats ja al gener de 1310, per la qual cosa necessàriament s'havien hagut de rebre els diners amb anterioritat.

havia anat ingressant el benefici resultant de la nova encunyació²⁶⁵. I, en aquesta línia, ara començaren a atorgar-se assignacions sobre el guany que encara s'havia de percebre d'aquella operació monetària, garantint, com a mínim, el pagament de dos *acurriments* de 8.000 s.j. en total²⁶⁶ i, sobretot, el retorn de dos préstecs, un per valor de 100.000 s. realitzat pels ciutadans de Barcelona Berengueró de Finestres, Pere Santpere i Bartomeu Cendra, i un altre de 50.000 s.t. avançat per Simó de Segrià, canvista de Lleida. En segon lloc, també sabem que abans d'acabar el mes d'abril Jaume II havia demanat prestats almenys 439.750 s. a la reina i a diversos eclesiàstics, oficials reials i, sobretot, ciutadans de València i Barcelona (vegeu la Taula 12 del tom II), compromentent la seua devolució amb la dècima de les rendes eclesiàstiques assignada pel papa a la conquesta d'Almeria durant les darreres setmanes, la qual era, per tant, la quarta de les partides principals que havien de finançar la campanya²⁶⁷.

Concretament, l'ajuda papal consistia en la desviació a l'empresa granadina de la dècima de 4 anys que havia promès en octubre de 1305, destinant una tercera part a les despeses del rei i dues terceres parts a la conquesta catalanoaragonesa de l'illa de Sardenya. La monarquia havia cobrat fins llavors el seu terç corresponent però els col·lectors del tribut havien retingut la resta, atès que Jaume II no havia emprés aquell projecte bèl·lic concret²⁶⁸. Amb tot, després de les negociacions dels llegats reials a la cúria d'Avinyó, el papa accedí finalment a desbloquejar les dues terceres parts retingudes dels tres primers anys i es comprometé a lliurar íntegrament l'últim i quart any, que finalitzava, segons sembla, el 18 d'octubre de 1309²⁶⁹; sabem que el total mínim amb què el monarca pensava comptar d'aquella dècima quadriennal ascendia a 600.000 s., ja que, mentre es confirmava la donació papal, aquella fou la quantitat que va rebre en préstec dels col·lectors de la dècima per a la campanya d'Almeria, posant com a garantia les joies de la reina²⁷⁰.

²⁶⁵ Coneixem les dades de l'encunyació a través dels comptes presentats per l'encarregat de la confecció de la moneda en Sariñena, Pere Esquerit: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 131r; 625, f. 64rv. D'altra banda, una ordre del rei a la tornada de l'expedició d'Almeria explica que amb anterioritat a les Corts de 1307 1 d.j. havia arribat a valer 2,5 d.b. en contra de l'equivalència habitual d'1,5 d.b., a la qual es tornava amb aquella encunyació massiva: ACA, C, reg. 345, f. 240v (15-II-1310).

²⁶⁶ ACA, C, reg. 297, f. 96r (IV-1309), 124v (V-1309). També hi hagué quatre socors més assignats al dit guany, però en desconeixem la quantia: *Idem*, f. 97r (11-IV-1309), 101r (IV-1309).

²⁶⁷ F.J. MIQUEL, *Regesta de Letras Pontificias...*, cit., 1968, docs. 336 (21-III-1309), 341 (24-IV-1309).

²⁶⁸ El rei al·legava que la dècima havia estat concedida per a l'ocupació de Sardenya o qualsevol altra empresa *contra infidelis*, però el pontífex responia que la Santa Seu havia de donar expressament el seu beneplàcit a qualsevol projecte alternatiu al sard: A. FÀBREGA, «Ayuda económica de la Iglesia a Jaime II de Aragón para la conquista de Cerdeña», *Anthologica Annua*, 11 (1963), p. 29-33.

²⁶⁹ F.J. MIQUEL, *Regesta de Letras Pontificias...*, cit., docs. 336 (21-III-1309), 341 (24-IV-1309). Els recaptadors d'aquesta dècima de 4 anys eren l'abat de Foix (Jofré de Cruïlles), el bisbe de València i l'ardiaca de Tarragona. En teoria, els terminis de pagament establerts a l'octubre de 1305 eren Nadal i Sant Joan (A. FÀBREGA, «Ayuda económica...», cit., p. 30), però la realitat documental que trobem per al quart any és que havien de fer-se efectius en Sant Joan i Sant Lluç de 1309. Només hem pogut examinar els comptes de la recaptació de la diòcesi de Tarragona del tercer i quart any, 38.422 s. 0,5 d.b. en 1308 i 30.139 s. 10,5 d.b. en 1309: ACA, C, RP, 1768.

²⁷⁰ En produir-se el desbloqueig Jaume II, atès que els diners de la dècima havien passat a ser definitivament seus, s'afanyà a demanar la devolució de totes les *iocalia* de la reina que estaven en mans dels col·lectors com a garantia del préstec de 600.000 s. que aquests havien promès –mentre durava la retenció– per a les despeses de l'expedició. Aquesta quantitat és menor a la que podien rendir dues terceres parts de la dècima durant 3 anys i una dècima íntegra anual, el que podia rondar 1.080.000 s. (a 360.000 s. per any segons hem explicat anteriorment). Amb tot, és probable que part d'aquells diners haguessen estat compromesos ja pel monarca, puix, per exemple, sabem que pel gener de 1308 havia rebut 50.000 s. en préstec dels mateixos col·lectors a compte de la dècima: A. FÀBREGA, «Ayuda económica...», cit., p. 33-34.

Però no sols això, sinó que a principis de maig començaren a realitzar-se assignacions sobre una nova dècima d'un sol any, que va ser aprovada oficialment el 20 de juny de 1309, tot destinant-se de forma expressa a la conquesta de l'emirat nassarita²⁷¹. En aquest sentit, segons havien exposat al pontífex els mateixos negociadors catalans, la dècima podia rendir anualment uns 360.000 s.²⁷², amb el que l'ajuda eclesiàstica dirigida a la croada degué d'ascendir a uns 960.000 s. (aquests darrers i el mínim de 600.000 que acabem d'esmentar). De fet, tal quantitat fou compromesa quasi íntegrament de forma immediata, perquè, a banda de l'assignació a la dècima dels crèdits que hem comentat amb anterioritat, al llarg dels mesos de maig i juny uns altres 323.000 s. van ser obligats amb ambdues dècimes, sobretot a prestadors de Barcelona. Així, abans d'haver començat l'expedició quasi el 80% de l'auxili papal documentat estava ja obligat amb despeses destinades al projecte bèl·lic (762.750 s. d'uns 960.000 s.)²⁷³.

Tot plegat, les principals entrades monetàries amb que el sobirà aragonès abordà la captura d'Almeria foren 4: els subsidis de les viles reials, ja foren redempcions d'exèrcit dels nuclis de reialenc o sumes sol·licitades als llocs que havien estat del Temple, conformant un mínim de 829.682 s. 6 d.b.; els tributs de les comunitats ètniques que pertanyien al monarca, és a dir, les seues aljames musulmanes i fonamentalment les jueves, que van pagar un total de 536.110 s.; el guany de la moneda jaquesa que s'havia d'encunyar fins a setembre de 1310, sobre el qual s'assignaren almenys 174.500 s.; i les dècimes pontífices, de les que possiblement foren destinades a la campanya fins a 960.000 s.²⁷⁴ Així, sumant totes aquestes quantitats, la monarquia podia comptar amb una previsió d'uns 2.504.692 s. 6 d.b., que servien per pagar els més de 2.000.000 s. que segons hem vist –i probablement moltes més que no hem documentat– eren necessàries per a la posada en funcionament de l'exèrcit conqueridor.

Amb tot, a causa de la tardança inherent a la col·lecta de la majoria d'aquells ingressos, el mètode general de finançament era bàsicament el crèdit: d'una banda, com hem vist, es rebien préstecs per a obtenir liquiditat de forma urgent, garantint-los amb aquelles previsions de recaptació –per exemple, la dècima eclesiàstica va ser obligada de forma quasi íntegra–; i, d'una altra banda, moltes de les despeses realitzades també eren cobertes amb promeses de pagament sobre els ingressos futurs –com els *acurriments* assignats a les redempcions–, el que en el fons era un mecanisme creditici, ja que els diners no eren abonats de forma efectiva fins que es produïa la recaptació.

²⁷¹ F.J. MIQUEL ROSELL, *Regesta de Letras Pontificias...*, cit., doc. 342 (20-VI-1309). Els recaptadors d'aquesta nova dècima eren el bisbe de València i el canonge de Barcelona Galceran de Barberà. Inversament al que passa amb la dècima quadriennal, no s'han conservat els comptes de la seua recaptació, però la butlla papal i les assignacions realitzades no deixen lloc al dubte sobre la seua posada en marxa. En els documents publicats per Johannes Vincke també pareix clara aquesta concessió de la dècima durant quatre anualitats més una: J. VINCKE, *Documenta selecta mutuas civitatis aragocathalaunicae et ecclesiae relationes illustrantia*, Barcelona, 1936, docs. 142 (13-III-1309), 148 (18-VII-1309).

²⁷² A. FÀBREGA, «Ayuda económica...», cit., p. 34.

²⁷³ A més dels préstecs comentats, coneixem alguns altres com el de quantia indeterminada sol·licitat al rei de Portugal, el de 160.000 s.t. realitzat pel rei de Mallorca, el de més de 60.000 s. del bisbe de València o els 55.000 s. en total de l'abat de Poblet, Bernat Roderà i Jaume Despuig (vegeu la Taula 12 del tom II). Amb tot, com desconeixem sobre què partides fou assignada la seua devolució, no els hem comptabilitzat en els càlculs realitzats.

²⁷⁴ A banda, també es documenta la petició d'un subsidi particular de 20.000 s. al monestir de Ripoll i caldria sumar igualment les almoines concedides per a la conquesta, que comptaven amb les indulgències papals; de fet, en acabar la campanya Jaume II va demanar els diners col·lectats en les esglésies de la Corona amb aquella finalitat: ACA, C, reg. 326, f. 10r (11-V-1309); reg. 271, f. 81v-82r (24-II-1310) i 87v-88r (9-III-1310).

D'aquesta forma, els diversos canals financers mobilitzats per Jaume II bastaren per a organitzar el notable exèrcit naval i terrestre amb el que tractà de reprendre les conquestes de territori islàmic que havien suposat la principal font de riquesa i poder dels seus avantpassats des del segle XII. No bastaren, tanmateix, per a fer front a l'ampliació de la campanya més enllà dels escassos mesos en què pensava prendre Almeria. Per això, com veurem tot seguit, el desbordament de les despeses acabà compromentent l'èxit de l'expedició.

b) El desenvolupament de la croada entre 1309 i 1310

El tractat d'Alcalá d'Henares havia fixat el 24 de juny com la data d'inici del doble atac castellanoaragonès contra el territori granadí. No obstant això, l'accessió al poder de Naşr en març i els informes que arribaren en abril de Cartagena i Elx sobre els preparatius de defensa que aquell realitzava, traslladant guerrers i vitualles des del nord d'Àfrica en connivència amb el soldà mariní, obligaren, ja a principis de maig, a enviar les primeres naus armades de l'esquadra reial²⁷⁵. Partiren cap a dos destinacions diferents: unes, a les ordres de Jaspert de Castellnou, acudiren a Fes per a negociar un pacte amb els marínides que evités la seua ajuda als nassarites, mentre que d'altres, comandades pel vicealmirall Eimeric de Bellveí, es traslladaren a l'Estret per a entorpir el pas de qualsevol tipus d'auxili²⁷⁶. Amb aquestes últimes, a més a més, anaven també algunes galeres castellanques, ja que, segons sembla, l'armada de Ferran IV dirigida per l'almirall Diego García havia passat a aigües de la Corona d'Aragó per abordar de forma conjunta el bloqueig mariní²⁷⁷, com demostra el fet que fins i tot el comandament d'ambdues flotes acabà unificant-se en la figura de Jaspert de Castellnou, qui va rebre

²⁷⁵ El 10 de abril Arnal de Azlor i Pere Deslledó advertiren Jaume II del fet que *missatgés del rey de Granada eren anats al rey de Marrochs e que eren estats molt bé reebuts*, ja que els granadins havien decidit sotmetre's al poder mariní *ab una sogua al coyl*, perquè eren conscients que si no rebien la seua ajuda estaven *perduts*; els agents reials fins i tot avançaven quina seria la moneda de canvi segons els consellers de l'emir de Fes: *si li cobre Cepta, que ferien bé*. A més a més, avisaven que ja havien passat 500 genets a la península, per la qual cosa alertaven de la necessitat urgent d'enviar galeres per a bloquejar el pas: *tot lo feyt va que les galeas sien a l'Estret, si no siats segur, senyor, que-lls passaran tots dies*. Per la seua banda, el batlle de més enllà de Xixona Ferrer Descortell informava que *lo dit rey de Granada ha pagat sos cavallers e asoldats ballesters, y que fa pau ab Abotebar, rey de Marroch*. A. MASIÀ DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, cit., p. 352-354 (10-IV-1309) i 354-355 (22-IV-1309).

²⁷⁶ El 2 de maig partiren de Barcelona a València les primeres galeres de Jaume II, juntament amb 3 de Ferran IV; segons comunicava el monarca aragonès al seu representant en Fes, *una partida de la nostra armada* acompanyaria Jaspert de Castellnou a negociar amb el soldà mariní, mentre que les altres anirien a l'Estret. Una setmana més tard, el 9 de maig, l'esquadra salpava urgentment de València davant la notícia que 3 galeres nassarites havien passat al Marroc *per levar companya*. A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada...*, p. 147 (9-V-1309) i 148 (2-V-1309); A. MASIÀ DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, cit., p. 360 (3-V-1309).

²⁷⁷ En febrer de 1309 Diego García comunicava al rei d'Aragó que portaria la flota castellana a Eivissa el 30 d'abril i, segons hem explicat en la nota anterior, part d'ella estava present a Barcelona a començaments de maig. A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada...*, p. 146-147 (11-II-1309).

també l'almirallat de Castella²⁷⁸. No obstant això, l'arribada de les naus degué ser tardana i insuficient, perquè amb anterioritat a la seua arribada es documenten galeres nassarites anant a Àfrica per aconseguir ajuda, alhora que els d'Almeria donaven senyals d'estar preparats per a resistir els atacs feudals. Així, segons comunicava el batlle dellà Xixona, durant un assalt realitzat contra el raval de Vélez-Blanco els musulmans havien romàs en el castell alarmant de la possible arribada del *Barcheloní* i, poc després, una companyia de cavallers cristians havia arribat a les portes d'Almeria sense trobar oposició, atès que els pobladors de la zona restaven concentrats en les fortaleses²⁷⁹.

Ultra això, també l'organització de les hosts de Castella i d'Aragó mostrava titubejos i retards. A finals de maig, aquell mateix batlle informava de les desavinences produïdes entre els homes de Múrcia i Ferran IV, que havia denegat la petició realitzada per aquells per tal que don Joan Manuel encapçalés les forces militars del regne i acompanyés Jaume II en el front oriental, una perspectiva que, al seu torn, havia causat malestar entre els habitants de les viles del sud valencià, antigament pertanyents al territori murcià²⁸⁰. I a molt poques setmanes de l'inici fixat per a l'atac, el rei castellà comunicava a l'aragonès que albergava dubtes sobre les possibilitats de *hacer la cerca de Algecira ni durar en ella si el santo padre apostólico no otorgava* la declaració de croada i la dècima eclesiàstica. El seu homòleg, responent-li que les butlles ja havien estat concedides però que no les hauria rebut encara perquè els seus *mandaderos fueron çagueros*, li anunciava els seus propis plans –el 7 de juny aniria a Tortosa per *esperar las companyas de cavallo e de pie* i traslladar-se a València per a començar l'atac el 24 de juny–, alhora que li recordava que *si a los fechos queremos dar buena endreça conviene que nos non desuniamos*²⁸¹. Amb tot, el monarca aragonès no semblava del tot convençut de l'actitud de Ferran IV, ja que també es dirigí a l'infant castellà Joan per a informar-li que arribaria *en la entrada de julio en la tierra del rey de Granada*, sol·licitant-li per això *que vos enanimedes el rey que entre con su poder ho en aquel tiempo que nos entraremos ho ante*; igualment, li demanava que no només realitzaren la tala *que ha de seer*, sinó que també *ordenedes, como puesto fue, que el rey cerque Aljazira*, puix:

²⁷⁸ L'ordre es va donar el 10 de setembre, ja instal·lats ambdós setges: A. MASIA DE ROS, *Relación castellano-aragonesa...*, cit., p. 241-242 (10-IX-1309).

²⁷⁹ A. MASIA DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, cit., p. 361-362 (3-V-1309). A més, durant aquell mes de maig també arribaren informacions sobre el fet que *tots los moros fan gran paratge de emparar-se dels crestians, axí com de adobar lurs forces e de apareyillar-se de establir lurs fronteres: Ibidem*, p. 364 (25-V-1309).

²⁸⁰ La negativa a què don Joan Manuel –i no Jaume II a soles– fos l'encarregat de la defensa del regne de Múrcia va provocar també la indignació de Diego López d'Haro, qui exclamà davant de Ferran IV i els murcians: *bien seredes defendidos, que el rey d'Aragón, que non tiene sino para II mille homes fidalgos, se tiene a tollar tierra del rey de Granada, e Nos, que somos XVI mille, non somos para tollerle nada de lo suyo*. Per la seua banda, els habitants de la batllia dellà Xixona rebutjaven la intervenció de don Joan Manuel al·legant que, si acompanyava Jaume II, la gent diria que *sens los castellans los feyts no-s porien fer, per ço com són homes uffaners*. A. MASIA DE ROS, *Relación castellano-aragonesa*, cit., p. 365 (25-V-1309).

²⁸¹ *Ibidem*, p. 233-234 (3-VI-1309). En efecte, Jaume II havia ordenat als seus homes que estiguessen el 15 de juny a Port Fangós o el 24 de juny a València, mentre una part de la host a cavall es traslladava directament a Santa Pola per via terrestre: ACA, C, reg. 308, f. 63v (24-V-1309). De fet, les companyies que es traslladaven pel seu compte al sud del regne de València havien d'esperar al gros de l'exèrcit en dos llocs diferenciats, els aragonesos a Elx i els catalans a Alacant, *per esquivar tot escàndel e contrast*: ACA, C, reg. 238, f. 103r (2-VI-1309).

Cierto es que, el rey de Castiella, çercando de la su parte e Nos de la nuestra, poco pueden los moros enpeçar ni embargar a Vos ni a Nos, lo que podrían si Nos fincássemos en çerca e vosotros no y fincásedes²⁸².

Però ni el mateix Jaume II era capaç d'acomplir amb la seua planificació i aquell mateix dia reconeixia que la flota no podria estar preparada a mitjan juny, de manera que retardà la convocatòria de les hosts al dia 23 a Tortosa i el primer de juliol a València²⁸³. La realitat era que encara quedava una part important de l'exèrcit per reunir i a les alçades del 7 de juny el monarca havia de sol·licitar als seus oficials aragonesos l'enviament de cavalls de guerra i el sendemà realitzava una crida general per a enrolar peons catalans en la croada²⁸⁴. De fet, segons sabem per les dates d'incorporació de 40 caps de seguici de Catalunya i Aragó, quasi la meitat es van sumar a l'exèrcit després del dia de Sant Joan (vegeu la Taula 4 del tom II). És més, el rei ni tan sols va partir de Barcelona fins al 2 de juliol, traslladant-se al regne valencià el dia 6, després d'haver recollit –amb quasi 10 dies de retard– les hosts convocades en el port tortosí²⁸⁵. I, per causes que desconeixem, l'expedició va romandre en la capital valenciana encara durant tres llargues setmanes, en les quals el rei es va veure obligat a pagar un costosíssim exèrcit, sense poder utilitzar la seua força militar contra els musulmans. Així, encara que el 18 de juliol Jaume II anunciava a Ferran IV la seua partida cap al port d'Elx, el dia 28 encara signava documents a València i fins a l'1 d'agost no ho faria a Santa Pola²⁸⁶. És possible que el rei volgués esperar a saber de les negociacions de Castellnou amb els marínides, amb els que se signà un acord a Fes el 6 de juliol per tal que aquests no hi intervingueren a canvi de rebre Ceuta, que fou conquerida poc després, el 20 de juliol²⁸⁷; potser volia que els castellans iniciaren abans el lloc d'Algesires, fet que va succeir el 30 de juliol; o bé, simplement, la tardança es devia al propi retard de l'organització militar, ja que finalment es reuní un nombre d'efectius superior al previst, que, com hem vist, estava fixat inicialment en 1.000 cavalls armats i 4.000 infants²⁸⁸.

En aquest sentit, el càlcul del volum de l'exèrcit és indispensable per a realitzar una estimació del cost total de l'expedició, atès que les quitacions diàries dels seguicis a cavall i els seus corresponents peons representava la principal inversió realitzada al llarg dels mesos de la campanya bèl·lica. Per això, tractarem d'establir el nombre mínim de participants i la quantia necessària per al seu manteniment, sumant-la a altres despeses destacades, com les destinades a les esquadres navals o a les accions d'atac dutes a terme durant el setge de la medina.

- Les despeses durant la campanya: la host, l'armada i les operacions d'assetjament

²⁸² A. MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa...*, p. 234-235 (3-VI-1309).

²⁸³ ACA, C, reg. 308, f. 65v (3-VI-1309).

²⁸⁴ ACA, C, reg. 297, f. 138v (7-VI-1309); reg. 308, f. 66v (8-VI-1309).

²⁸⁵ J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón*, cit., p. 374-375.

²⁸⁶ *Ibidem*, p. 375-376; ACA, C, reg. 238, f. 118v (18-VII-1309).

²⁸⁷ A. GIMÉNEZ SOLER, *Don Juan Manuel: biografía y estudios críticos*, Saragossa, 1932, doc. 196 (8-VIII-1309).

²⁸⁸ De fet, Jaume II havia comunicat a don Joan Manuel que una de les raons per les quals l'expedició es feia parcialment per via marítima era la d'ampliar l'exèrcit previst en inici: *avemos ordenado por bien de los feytos de fazer est camino por mar por muchas razones e, entre las otras, porque podemos levar más gent armada de pie por combatir, e genyos e otros aparellamientos que no poríamos levar por terra, e que podemos levar más vianda*; ACA, C, reg. 238, f. 96v (20-V-1309).

La documentació de l'arxiu reial catalanoaragonès permet realitzar una aproximació a la identitat i el nombre de caps de les companyies a cavall que van assistir al setge d'Almeria a través de diverses vies. En primer lloc, el registre *Super extimacione equorum* conté la descripció i valoració monetària de molts dels cavalls aportats per bona part dels seguicis concurrents²⁸⁹. Així, a través d'aquell conjunt de valoracions podem comptabilitzar 1.115 cavalls destinats a ser armats, als quals cal sumar 73 que no es troben en l'avaluació equina però que coneixem a través de les ordres d'acurriment i els instruments deutoris copiats en la cancelleria reial. Igualment, cal afegir-ne 132 més que formaven part de 20 companyies registrades en la mostra, però que hi apareixen amb un nombre de cavalls inferior al que finalment va ser pagat, segons els propis albarans de quitació²⁹⁰. Contràriament, en el cas de 6 seguicis el nombre de cavalls armats que l'escrivà de ració acabà pagant fou menor, un total de 19 menys, que cal restar del còmput global. Així, combinant el registre de l'estimació amb els socors monetaris i els reconeixements de deute que hem documentat, podem calcular un mínim de 1.301 cavalls armats participants en l'assetjament d'Almeria.

I cal suposar que el nombre d'unitats va ser encara major, com indica el fet que, segons acabem de veure, quan podem confrontar la xifra de cavalls armats per companyia anotada en la mostra equina amb la finalment pagada, són més els casos en què aquella va acabar incrementant-se²⁹¹. Així les coses, l'estimació global de 1.301 cavalls armats, amb els seus corresponents 5.204 infants²⁹², indica que l'exèrcit congregat a sou de la monarquia fou bastant més gran que l'inicialment previst de 1.000 homes a cavall i 4.000 peons. A més, gràcies als mateixos albarans de quitació, sabem de la participació de 482 peons addicionals, que no estaven inclosos en el salari dels cavalls als quals servien sinó que eren pagats a banda per la monarquia. Igualment, també sabem que assistiren almenys 65 cavalls alforrats i 50 *a la genetia*²⁹³, dades amb què podem calcular *grosso modo* el cost de l'exèrcit durant la campanya, tot fent un càlcul aproximatiu del nombre mínim de participants, les quantitats que reberen i el temps que hi serviren.

En relació amb això, per la informació continguda en els albarans deutoris de la quitació corresponent a Pedro Martínez de Luna, sabem que els cavalls armats incorporats a l'exèrcit abans de l'1 d'agost havien de rebre 6 s., mentre que a partir d'aquell dia, en congregar-se totes les companyies a Santa Pola, començaren a rebre 8 s., quantitats en què quedaven inclosos els salaris dels 4 peons corresponents a cada

²⁸⁹ ACA, C, reg. 305, f. 1r-99v.

²⁹⁰ Açò és perfectament lògic, ja que no sempre es presentaven al mateix temps tots els cavalls que formaven una companyia, sinó que podia haver-n'hi més, estimats en un altre moment o que no s'arribaven a avaluar prèviament, com es comprova en el mateix registre *Super extimacione equorum* i en moltes esmenes que indiquen la mort d'un cavall que no havia estat estimat amb anterioritat.

²⁹¹ A banda de les 20 companyies en què el nombre de cavalls fou finalment major i de les 6 en què fou menor, en coneixem 35 (amb un total de 113 cavalls) en què l'estimació equina i els albarans de deute coincideixen plenament (vegeu la Taula 4 del tom II).

²⁹² Tota unitat militar havia de portar els seus 4 peons –que cobrarien del sou assignat a cada cavall armat–, ja que les ordres per als cavallers participants en la campanya eren clares: que assistiren *cum quatuor pedites pro qualibet equo armato, videlicet duos ballistarios et duos scutatos*; ACA, C, reg. 345, f. 133r (18-XI-1309).

²⁹³ En el registre d'estimacions equines únicament apareixen 39 cavalls alforrats. La resta, destacant els 50 *a la genetia* del regne de Múrcia que també estiguieren a sou de Jaume II, els coneixem per albarans de pagament dispersos (vegeu la Taula 5 del tom II). Desconeixem si hi havia diferències, però hem considerat com equivalents la cavalleria alforrada i *a la genetia* seguint a M. DE RIQUER, *L'arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*, Barcelona, 1968, p. 67-69.

unitat²⁹⁴. D'una altra banda, a través dels casos en què coneixem la data exacta d'ingrés i eixida en la quitació reial de diversos seguicis, podem convenir una datació orientativa per a la globalitat de l'expedició. De l'1 al 15 de juny s'hi uniren 13 companyies que aportaren 78 cavalls, mentre que la resta del mes arribaren 12 amb 75 integrants i al llarg de juliol se sumaren 15 seguicis amb 44 homes a cavall (vegeu la Taula 4 del tom II)²⁹⁵. Així doncs, sembla que la incorporació principal es produí durant el primer mes i de forma gradual, el que convidaria a establir el 15 de juny com a dia inicial conjunt, càlcul que, no obstant això, cal allargar parcialment atès que, com acabem de veure, també hi hagué components de l'exèrcit –quasi un terç– que arribaren al llarg dels 31 dies de juliol; per tant, de forma especulativa i estimant sempre a la baixa, hem decidit situar la data global de començament de les quitacions el 24 de juny, jornada que, de fet, correspon amb l'establerta per la darrera convocatòria militar de Jaume II. Respecte al moment en què es deixaren de pagar les soldades, que segons els albarans de l'escrivà de ració cobrien fins a la tornada dels cavallers als seus domicilis, l'hem fixat el 18 de febrer de 1310, que és la data més repetida entre les companyies que coneixem²⁹⁶.

En conseqüència, podem suposar que en els 38 dies que hi ha entre el 24 de juny i el 31 de juliol uns 1.301 cavalls armats, a 6 s. per unitat, costarien 7.806 s. diàriament i 296.628 s. en total. Així mateix, en els 202 dies compresos entre l'1 d'agost i el 18 de febrer, a raó de 8 s. per jornada, aquell exèrcit rebria 10.408 s. cada dia i un global de 2.102.416 s. En suma, doncs, pensem que el cost mínim dels cavalls armats pagats pel rei al llarg de la campanya ascendiria a uns 2.399.044 s.²⁹⁷, als que, a més a més, cal afegir les quitacions de la cavalleria lleugera i dels peons extra.

Pel que fa a la primera, aproximadament la meitat corresponien a seguicis catalans, aragonesos o valencians que combinaven cavalls armats amb alforrats, mentre que l'altra meitat eren cavallers de frontera, de la zona oriolana i murciana, que amb tota probabilitat es van unir a l'exèrcit reial a partir del moment en què aquest es congregà a Santa Pola, a inicis d'agost, i van tornar a les seues cases a principis de febrer²⁹⁸. Per això, hem estimat la data inicial d'incorporació dels genets en un dia intermedi entre la incorporació d'uns i d'altres, el 15 de juliol, acurtant igualment el retorn al 10 de febrer, i tenint en compte que rebien la meitat de sou que els cavalls armats²⁹⁹. Així, la mitjana de 115 cavalls alforrats servint durant 17 dies a 3 s. –fins al 31 de juliol– i les 194 jornades restants a 4 s. conformen un total de 95.105 s., que amb tota certesa van ser-ne bastants més, ja que la intervenció d'aquests genets, per la menudesa i mobilitat de les companyies, deixa menor rastre documental que les hosts estables al servei del rei.

²⁹⁴ ACA, C, reg. 271, f. 154v-155r (16-VII-1310).

²⁹⁵ No hem inclòs la companyia de Bernat de Sarrià, que amb els seus 114 cavalls incorporats de forma primerenca, el 15 de juny, podia esbiaixar el càlcul a l'alça.

²⁹⁶ El cessament de la quitació s'estimà entre el 16 i el 18 de febrer per a 17 companyies amb 80 homes a cavall, mentre que en els 4 dies següents, entre el 19 i el 22 de febrer, es féu el mateix per a 18 seguicis amb 84 cavallers; açò induiria a triar com a terme mitjà el 19 de febrer, però l'existència d'una quitació de 6 cavallers que va finalitzar el 30 de novembre de 1309 i altres 3 –amb 6 cavallers d'Elx i Oriola– entre el 5 i el 9 de febrer de 1310, aconsella l'avançament d'almenys un dia.

²⁹⁷ Considerem que aquest càlcul orientatiu és bastant fiable en tant que, cenyint-nos als 201 cavalls armats dels que coneixem les seues dades d'ingrés i eixida en la quitació de la host, el cost real –basant-se en els dies que van servir de forma efectiva– ascendiria a 369.054 s., mentre que el cost hipotètic –aplicant les dates globals de 24 de juny i 18 de febrer que hem conjeturat– seria de 370.644 s. L'aproximació, doncs, és molt ajustada.

²⁹⁸ 60 eren del regne de Múrcia –50 de la porció castellana i 10 de l'aragonesa– i 55 corresponien a companyies de la Corona d'Aragó (vegeu la Taula 5 del tom II).

²⁹⁹ En alguns albarans s'explicita aquest salari: ACA, C, reg. 271, f. 225r-226r.

Finalment, es dóna una situació semblant amb els 482 peons complementaris documentats, ja que alguns corresponen també a reforços segurament incorporats en el moment de la concentració al sud valencià, per la qual cosa, atès que aquests eren entorn d'un terç –els 155 de Lope Ortiz, de Juan Galve i d'Aparici de Botella–, hem decidit realitzar el còmput global de la participació de la infanteria addicional entre el 8 de juliol i el 14 de febrer, amb el resultat d'un total de 70.050 s. 8 d.b. (218 dies al sou fix de 8 d.b. per peó que indiquen alguns albarans de quitació).

En conjunt, doncs, les despeses realitzades pel rei en les quitacions de la host degueren d'arribar a un mínim de 2.564.199 s. 8 d.b., quantitat que, segons els albarans de l'escrivà de ració, va ser pagada en certa manera al llarg dels mesos de setge, ja fos a compte dels socors inicials o de les racions diàries de vitualles que la monarquia, després d'haver fet l'abastament que hem documentat anteriorment, repartia entre les tropes deduint-les d'aquelles quitacions (de manera que la despesa inicial d'aprovisionament era recuperada almenys parcialment). No obstant això, en finalitzar la campanya, els retards en els pagaments encara eren massius, com explicarem després. En qualsevol cas, independentment dels deutes ajornats, a aquelles quantitats necessàries per a la host se sumaven també d'altres esmerçades durant els mesos de l'expedició, com, per exemple, les destinades a l'activitat de la flota després de la seua posada en marxa inicial.

En aquest sentit, els armadors reials de Barcelona declararen haver pagat 599.800 s. 6 d.b. en sous de mariners, remers, ballesters, nauclers i còmits, mentre que els de València abonaren fins a 155.869 s. 10 d.b. i Jaspert de Castellnou 147.846 s. 1 d.b., tots ells destinats a l'esquadra que patrullava l'Estret, la qual, per tant, generà un cost mínim de 903.516 s. 5 d.b.³⁰⁰ Al mateix temps, molts altres dispendis relacionats amb la direcció i el funcionament de l'armada o el transport marítim de les tropes a Almeria foren pagats directament pel tresorer o algun altre oficial reial, fins a sumar els 199.852 s. 3,5 d.b. que hem pogut documentar en els registres de la cancelleria³⁰¹.

Finalment, les arquees del rei també van haver de fer front a nombroses despeses realitzades durant l'intent de presa de la ciutat, almenys 99.868 s. i 748 s.j. 5 d.j.. D'una banda, s'alçà un palenc tapiat, defensat amb torres i un fossat, on s'instal·laren les tendes del campament militar. D'una altra banda, les muralles urbanes s'assaltaren de molt diverses maneres, per mitjà de màquines llançadores de projectils, bastides, torres mòbils, sapes i mines que tractaren de enderrocar o traspasar els llenços fortificats de la ciutat³⁰². No obstant això, tots els intents foren debades i, com la pròpia documentació relativa a aquests atacs indica, l'assetjament s'allargà molt més enllà d'octubre, quan finalitzaven els 4 mesos de campanya previstos. Per això, l'increment descontrolat de les despeses realitzades durant el desenvolupament de l'expedició, que finalment pujarien a més de 3.768.559 s. –sumant el mínim de xifres que acabem d'explicar–, obligà Jaume II a buscar urgentment vies d'ingrés complementàries a les ja obtingudes.

³⁰⁰ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 25rv, 54r, 111r-112r. La despesa de Castellnou, destinada a cobrir durant 2 mesos el cost de l'esquadra que patrullava l'Estret, fou pagada bàsicament amb 7.000 dobles d'or (140.000 s.) que havia rebut de l'emir de Fes.

³⁰¹ Són fins a 37 reconeixements o ordres de pagament, motivats per noliejaments de naus particulars, l'armament de llenys, el transport de tropes i vitualles, el pagament de tripulacions o la compra d'aparells per a les embarcacions: ACA, C, reg. 147, f. 127r, 129v; reg. 271, f. 76rv; reg. 297, f. 194v; reg. 344, f. 1r, 12r, 17v-19v, 76r, 101r, 107v, 115v; reg. 345, f. 182r; RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 39r, 199v; 625, f. 81r-82r.

³⁰² Totes aquestes qüestions i els pagaments o deutes que van generar en: ACA, C, reg. 271, f. 76rv; reg. 297, f. 183r i 187v; reg. 345, f. 121r, 129v, 172rv, 182r i 219v; RP, MR, 623, f. 88v i 112r; 624, f. 108v-109v, 144v-145r i 182r; 625, f. 79v, 81r-82r i 121rv.

- *La dilació de l'assetjament i les noves fonts de finançament: la venda de patrimoni real, el monedatge jaqués, els subsidis del reialenc i el recurs al préstec*

Com ja hem indicat, la marxa de l'expedició aragonesa cap a Almeria es va demorar considerablement, de manera que a començaments d'agost, amb més de 5 setmanes de retard, l'exèrcit encara estava a Santa Pola, el port natural d'Elx. I la travessia al territori nassarita s'allargaria encara una altra setmana, entre el 5 i el 12 d'agost, data en què, segons Ibn al-Qāḍī, començà a produir-se el desembarcament de l'exèrcit cristià, després d'haver passat el dia anterior ancorat davant la costa oriental d'Almeria. Així, el dia 13 es produïren les primeres escaramusses mentre que el 14 un destacament de 150 genets nassarites aconseguí entrar en la ciutat per a reforçar-ne la defensa. La maniobra islàmica es realitzà segurament abans que el campament feudal hagués pogut instal·lar-se al complet, ja que, de fet, aquella jornada va ser la primera en què Jaume II signà documents al setge i també, com indica el mateix autor àrab, la primera en què va tenir lloc un desplegament efectiu entorn de la medina: «va arribar tan gran nombre de tropes cristianes d'infanteria i cavalleria que van cobrir valls i muntanyes». En aquest sentit, no va ser fins a uns dies més tard, el 17 d'agost, que es va dur a terme el primer assalt cristià a les muralles³⁰³.

Les notícies de l'inici del setge degueren arribar a la capital nassarita, ja que a penes 10 dies després *el poder del rey de Granada de caballo e de pie* anà a combatre les tropes cristianes, patint una gran derrota, el 23 d'agost, que el monarca aragonès s'afanyà a escampar pels seus dominis i fora d'ells³⁰⁴. Expedí el camp de batalla, els cristians van reprendre els atacs contra la ciutat i l'endemà començaren a excavar mines sota les muralles i a construir les bastides que escometrien el recinte fortificat³⁰⁵. Una setmana més tard, el 30 d'agost, es produïa, segons Ibn al-Qāḍī, la primera gran investida dirigida per Jaume II amb les torres d'assalt en primer terme i els peons i ballesters avançant en cercle sobre la plaça. Al cap de pocs dies, en el front occidental, els cristians prengueren Gibraltar –el 12 de setembre–, però a Almeria els intents continuaven sent erms, complicant-se la situació per a les hosts feudals quan, cap a mitjan mes, s'instal·là un destacament musulmà en les immediacions de l'Alpujarra oriental.

La primera de les seues accions degué ser l'emboscada que tingué lloc durant el matí del 17 de setembre en la rambla del riu Andarax, on va perdre la vida un dels principals cavallers de l'exèrcit cristià, Ximén Pérez d'Arenós. La proximitat dels genets islàmics ocasionà, a més a més, una sèrie de xocs: el dia 19 es produí un enfrontament a camp obert; el 21 els cristians fingiren un combat –amb una part dels cavallers disfressada amb barnussos magribins– per a incitar als d'Almeria a atacar el campament i sorprendre'ls amb tropes amagades, però l'estratagema no funcionà en eixir aquestes darreres massa aviat; el 23 els atacs es concentraren novament en la ciutat, bo i assaltant-la mitjançant una gran palissada que fou incendiada pels assetjats; el 27 de setembre, finalment, es produí una altra gran ofensiva per tots els flancs de la medina, que tampoc aconseguí el seu objectiu i culminà, en paraules d'Ibn al-Qāḍī, amb els

³⁰³ J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón*, cit., p. 376; C. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *La España musulmana...*, cit., p. 387-388.

³⁰⁴ ACA, C, reg. 344, f. 26r-27r.

³⁰⁵ Pere Tarascó, oficial de la casa de l'almirall Bernat de Sarrià, va dirigir aquelles operacions entre el 24 d'agost i el 7 de desembre de 1309: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 625, f. 81v-82r.

assaltants «coberts de porqueria» procedent de les matèries fecals llançades des de l'interior de les muralles³⁰⁶.

Les tornes, doncs, començaven a canviar. Les forces musulmanes no eren fútils i la seua resistència s'allargava durant més temps de l'esperat, tant que a finals de setembre es començaren a allargar els contractes d'allistament de les hosts municipals catalanes, que s'havien acordat per a 4 mesos des de finals de maig. D'ací que siga lògic pensar que l'1 d'octubre, dia en què es realitzà l'única donació coneguda sobre les terres a conquerir³⁰⁷, Jaume II anhelés una ràpida resolució de l'expedició, puix els recursos econòmics que havia reunit no bastaven per a pagar les:

Magnas expensas quas necessario nos facere oportet cotidie propter cavas quas fieri facimus pro invasione civitatis Almarie, cum etiam propter galeas quas tenemus in strieto maris de Iubaltario³⁰⁸.

Com hem vist anteriorment, les despeses inicials documentades eren quasi tantes com les previsions d'ingrés i, en conseqüència, el rei hagué de buscar noves fonts de finançament pràcticament des del mateix moment en què començà l'assetjament, ja que el cost del manteniment de l'exèrcit era enorme. Amb tot, abans d'emprar mesures que afectaren de forma immediata i generalitzada els seus súbdits, Jaume II tractà de mobilitzar recursos ordinaris, propis o externs. En primer lloc, podia comptar amb el quint reial de les cavalcades, encara que les quantitats obtingudes eren relativament escasses, 21.136 s. 5 d.b. durant tota la campanya³⁰⁹, com també ho eren les 2.000 unces d'or que s'havien de recollir a Nàpols, de les 10.000 que Carles d'Anjou havia de pagar pel servei militar realitzat per Jaume II a Sicília³¹⁰. Més important –però més oneros en termes patrimonials– fou el preu de la venda de la vila reial de Caldes de Malavella, traspasada el 30 d'agost per 80.000 s. a Guillem Esquerrer³¹¹. Així mateix, també era rellevant el monedatge sobre els diners jaquesos que havia de ser pagat a partir del 29 de setembre de 1309, de forma que el rei va ordenar la cancel·lació de tota assignació prèvia per a destinar-lo íntegrament a la campanya; això va permetre que quasi immediatament el tresorer pogués assignar sobre la seua recaptació 120.000 s. prestats per la reina i 5.000 s.j. pel noble Fernando López de Jassa (vegeu la Taula 12 del tom II). De fet, d'aquest darrer tribut s'acabarien recaptant almenys 226.802 s.j.³¹²,

³⁰⁶ Sobre la mort de Pérez d'Arenós: ACA, C, reg. 344, f. 111v (26-X-1309). Per a tota la resta: C. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *La España musulmana...*, cit., p. 388-390.

³⁰⁷ El rei concedí a Guillem Oller les heretats de «Bohiahie Abnaçuet» i «Abrahimi Abnaçuet» *sub illis forma et retencione quibus serenissimus dominus rex Iacobus, recolende memorie avus noster, dedit et concessit generaliter hereditates in regno Valencie*: ACA, C, reg. 344, f. 91v (1-X-1309).

³⁰⁸ ACA, C, reg. 344, f. 49rv (9-IX-1309).

³⁰⁹ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 625, f. 90v.

³¹⁰ ACA, C, reg. 344, f. 17v-19r (17-VIII-1309), 49rv (9-IX-1309).

³¹¹ ACA, C, reg. 344, f. 39v-40r (30-VIII-1309). En el document de venda es deia expressament que els diners s'invertirien *in missionibus quas fecimus et facimus in obsidione civitatis Almarie et pro adquirendis ipsa civitate*, i sabem que almenys una part important, 47.700 s., es dirigí efectivament al pagament de les galeres de l'Estret: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 625, f. 270r.

³¹² La comissió de la col·lecta s'envià a la majoria de porters designats el 17 d'agost de 1309 i les assignacions del tresorer es realitzaren un poc després: ACA, C, reg. 344, f. 49rv (9-IX-1309), 75r (26-IX-1309). L'elevada suma indicada es correspon amb les moltes recaptacions que hem pogut documentar: les dels bisbats de Lleida i Urgell, els llocs de les ordes del Temple, l'Hospital, Uclés i Calatrava on corria moneda jaquesa, les batllies d'Ejea, Osca i Tarazona, i les viles d'Alcanyís, Osca, Montalbán i Terol, així com les de la Llitera: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 25v-26v, 60v-61r, 140rv, 156v-157r, 179rv, 264v-265r, 280v; 625, f. 96v-97v, 103v, 115v-116r.

de manera que, entre totes les partides que acabem de citar –a excepció de les unces d'or napolitanes la recaptació efectiva de les quals no coneixem–, la monarquia podia disposar d'un mínim de 441.339 s. 5 d³¹³.

No obstant això, la principal esperança del rei se centrava en la concessió d'una nova ajuda eclesiàstica, per la qual cosa va enviar a finals d'agost al dominic mallorquí Pere Marsili i al cavaller aragonès Fortún Martínez a la cúria pontifícia per tal de sol·licitar l'ampliació de la dècima durant 3 anys més. Havien d'exposar al papa les immenses despeses realitzades –una dècima anual només equivaldria a la vintena part de tot allò invertit– i assenyalar la pràctica impossibilitat d'obtenir recursos per altres vies, atès que el monarca ja havia rebut l'ajuda dels seus vassalls, havia hagut de vendre part del seu patrimoni i s'havia empenyorat amb innumerables préstecs³¹⁴. L'ambaixada, no obstant això, s'allargà durant setmanes i el 24 de setembre Jaume II decidí trametre a Avinyó al cavaller valencià Bernat de Llibià a fi de solucionar certs problemes sorgits entorn de la cessió de la dècima de Castella a Jaspert de Castellnou –com a almirall de la flota de Ferran IV– i conèixer també la marxa de les negociacions iniciades pels primers. Llibià tenia orde de suplicar l'ajuda del papa *dién obertament que la possibilitat del rey d'Aragó no basta a tant que ell pugua mantenir tan gran fet*, per la qual cosa, si no rebia nous subsidis, *els fets no poden durar e iria a ventura que tota Espanya no fos a gran perill*; la situació pecuniària era tan greu que, si el pontífex es negava a concedir un nou auxili monetari –com finalment va succeir–, se li havia de pregar que en darrera instància ordenés als col·lectors de la dècima vigent que avançaren 100.000 s. de manera urgent³¹⁵.

Mentre aquelles negociacions tenien lloc, segurament durant la primera quinzena d'octubre, no hi ha notícies concretes d'actes bèl·lics a Almeria, els quals sens dubte continuaren, com confirmen els pagaments realitzats en obres per a les màquines de projectils, en bastides i en defenses. El rei, responent a les missives enviades pel primogènit de la Casa de Clermont –el futur Lluís I de Borbó– i pel comte d'Urgell, continuava mostrant la seua confiança *indubitabiliter* en què obtindria la victòria *contra barbaras naciones*³¹⁶. Tanmateix, les notícies que començaven a arribar des del campament castellà d'Algesires anaven en direcció contrària: segons l'opinió del vicealmirall català Eimeric de Bellveí, els forts desencontres entre els dirigents de l'assetjament impedièn *que'l fet puxa durar* molt de temps més³¹⁷.

I a penes unes setmanes més tard la situació s'havia complicat enormement en el propi campament aragonès. El 15 d'octubre *tot lo poder del rey de Granada* va anar a *socórrer Almeria*, portant *de V a VI mil homes a cavall e de XL a L mil homes a peu*, segons informà de manera exagerada Jaume II³¹⁸. Primer els peons musulmans

³¹³ També el monedatge del regne de València fou pagat entre 1308 i 1309, ja que així ho reconeixia Jaume II en maig de 1310, però en aquest cas no hem trobat cap notícia sobre la seua destinació al pagament de despeses relacionades amb la campanya d'Almeria: AMV, MC, A-1, f. 35r (4-IV-1310). Vegeu també les cartes que ordenaven l'inici de la recaptació en agost de 1308 a: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 623, f. 108r (el retiment de la col·lecta al nord del Xúquer, de 73.712 s. 0,5 d.).

³¹⁴ Els capítols de la legació no incorporen data, però se situen en el registre cancelleresc just abans que la venda de Caldes de Malavella, de 30 de agost de 1309: ACA, C, reg. 344, f. 38v-39r.

³¹⁵ ACA, C, reg. 344, f. 70v-71r (24-IX-1309).

³¹⁶ ACA, C, reg. 344, f. 84r (6-X-1309) i 101r (12-X-1309).

³¹⁷ A. MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa...*, cit., p. 244-245 (1-X-1309).

³¹⁸ Eixa versió, de 27 d'octubre, fou enviada a Jaspert de Castellnou, mentre que al rei de Castella se li parlava de 60.000 peons i, indeterminadament, de molta cavalleria. En canvi, l'avís que es trameté el dia posterior a la batalla al batlle dellà Xixona simplement informava de *gran poder de gents del rey de*

descendiren per les muntanyes, *ençá nuestras bastidas por cuydar de prender las bastidas e entrar en la villa*, però foren rebutjats i acaçats per part de l'exèrcit cristià, *e yc preseren gran dany*; més tard arribaren els genets musulmans, tot i que es limitaren a realitzar diverses maniobres enfront del recinte aragonès, que *paria que no haguessen volentat de combatre, mes de fugir*³¹⁹. El dia 18 tornaren per a recollir la infanteria que s'havia refugiat en la contornada, mentre que el 20 i el 21 es presentaren novament davant de l'exèrcit cristià sense lliurar batalla, marxant finalment no sense abans reforçar el destacament de l'Alpujarra, on van deixar *alguna gent por frontaleros*³²⁰.

L'explicació d'aquell potent atac es troba segurament en l'ajuda proporcionada pel soldà meriní, de qui just aleshores Jaume II va conèixer la seua defecció total. L'escrivà reial Guillén Palacín, enviat a Fes per a sol·licitar l'ajuda acordada per la cessió de Ceuta als marínides, va tornar durant aquells dies amb una carta d'Abu l-Rabī': si bé havia accedit a donar el cereal i el tribut mercantil promesos, considerava que el setge d'Algesires era un afront –*siendo Algezira de nuestro bisavuelo e la fossa del nuestro bisavuelo*– i advertia que havia tornat a tenir bons tractes amb l'emir nassarita, segons sabem, a canvi d'aquell mateix enclavament i Ronda, puix:

Los homnes buenos de nuestra ley e los morabits meteron entre nos paç porque son de nuestra ley, assí como si vos contesíes contra vuestros christianos alguna refierta e viniesen homnes buenos, freyres o predicadores, e que mesen entre vosotros paç³²¹.

El problema era que, efectivament, entre els cristians hi havia enfrontaments i ningú no posava pau: malgrat que el 21 d'octubre Ferran IV escrivia al monarca aragonès per a conèixer el desenllaç de l'enfrontament amb els nassarites, fiant per Déu que mantenia *en buen logar* el setge d'Algesires, l'almirall Jaspert de Castellnou recomptava l'endemà l'estat inestable i vacil·lant *de la host del senyor rey de Castella*. En aquest sentit, el principal problema era que l'infant Joan i don Joan Manuel amenaçaven d'anar-se'n immediatament, al·legant el primer *que-l rey de Castella-m vol matar*. Amb tot, el monarca castellà, després de reunir-se amb el seu Consell, havia mostrat la intenció enèrgica de continuar el setge: *per neguna manera d'aquest món no levaria d'aquest loch entrò que haüit l'agués*. No obstant això, Castellnou desconfiava de les seues paraules –*gran pahor nos fa, con en neguna cosa no-ls troba hom en fermetat*–, si bé reconeixia que la presa de la ciutat podia estar molt a prop, no més *d'un mes e mig*, ja que, segons les informacions procedents de l'interior de les muralles, *no avia res que menjar... e que totz los cavals s'avien menjatz*³²².

Granada, de cavall e de peu, amb un nombre de genets que no superava els *II mil·lia*: ACA, C, reg. 344, f. 103v (16-X-1309) i 113v (27-X-1309).

³¹⁹ Aquest era el relat per a Castellnou; a Ferran IV, contràriament, se li deia que *vinieron ante nos la cavallería con muy grant maestría, e muy derramados, e faziendo dessí muytas partes e çeladas*: ACA, C, reg. 344, f. 113rv (27-X-1309).

³²⁰ ACA, C, reg. 344, f. 113r (27-X-1309). Efectivament, durant aquells dies hi hagueren desperfectes en les bastides d'assalt, ja que es documenten obres immediatament posteriors als atacs, a partir del dia 23 d'octubre: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 625, f. 79v.

³²¹ A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada...*, cit., p. 156 (1-X-1309). Sobre la data exacta en què Jaume II rebé aquella carta de mans de *Guillem Palací, nostre scrivà, qui és tomat a nós, e nos ha recomptat en qual manera lo rey Aborrabe nos ha fallit en tot ço que promés nos havia*, vegeu: ACA, C, reg. 344, f. 16v-17r (18-VIII-1309), 90v-91r (8-X-1309), 113rv (27-X-1309).

³²² A. MASIÀ DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, cit., p. 371 (21-X-1309); A. GIMÉNEZ SOLER, *Don Juan Manuel...*, cit., doc. 197 (22-X-1309).

La situació en el campament aragonès era més unitària però igualment precària. Es complien ja 4 mesos de campanya, dels que únicament dos i mig havien correspost a l'assetjament, i l'avituallament començava a resultar un greu problema. Així, a banda de destinar 20.000 s. de les rendes reials valencianes a la compra de vi, Jaume II hagué de pregar emfàticament als jurats de València l'enviament de farina i més vi, car les reserves només bastaven per a *dies paucissimos*; ultra això, el monarca aprofitava per a recordar-los com d'important era aquella conquesta per als habitants del regne valencià, recalcant que sols era qüestió d'allargar l'assetjament un poc més, atesa la intensitat del bloqueig que patia Almeria:

Quam fortibus municionibus tenemus obsessam in multitudine equitum et peditum venientum copiosa, que neque auxilium neque succursum aliquem civitati obsesse impendere aliquatenus potuere, quare tenemus indubie nos infra brevem terminum iamdictam civitatem ad cultum reducere Dominicum et nostro felici dominio subiugant³²³.

Per afegiment, abans d'acabar octubre finalitzaven absolutament tots els enrolaments quadrimestrals de les companyies de peons de les hosts municipals. Amb tot, segurament amb la convicció que en efecte unes setmanes més bastarien perquè Almeria i Algesires caiguessen, el monarca decidí allargar cadascun dels contractes durant 2 mesos més³²⁴. No obstant això, la tresoreria reial estava exhausta i les notícies que arribaren d'Avinyó a començaments de novembre foren totalment negatives: els dos llegats reials havien abandonat la cúria pontifícia de males maneres, perquè Climent V havia refusat atorgar la dècima triennial sol·licitada, la qual hauria significat poder realitzar assignacions per valor de més de 1.000.000 s.³²⁵ En conseqüència, resolt a consumir la conquesta, Jaume II hagué de recórrer novament a l'auxili dels seus vassalls, a penes 7 mesos després d'haver-ho fet ja de forma generalitzada.

Així, el 8 de novembre de 1309 acudí a les viles de reialenc del regne de València, sol·licitant les mateixes quantitats que havien abonat en la petició d'abril, a excepció d'Alacant i Elx, que van passar de 4.000 s. a 3.000 s. –segurament pels serveis prestats des de la frontera–, i de València, de la qual desconeixem la negociació de l'ajuda, encara que en bona lògica podem suposar que, si es va requerir alguna suma concreta, havia de ser semblant a la precedent, de 60.000 s.³²⁶ En aquest sentit, els jurats de la ciutat van proposar un nou mètode per a la recaptació, basat en l'establiment d'una cisa sobre la venda de carn, a la qual els eclesiàstics i els carnisers es van oposar ràpidament³²⁷. Fins on sabem, a més a més, es tracta del primer intent d'instauració d'una imposició indirecta a València amb l'objectiu pagar un subsidi reial, ja que si bé a finals de segle XIII n'hem vist a Catalunya i Aragó, no n'hem vist cap fins el moment a

³²³ ACA, C, reg. 344, f. 106v-107r (21-X-1309).

³²⁴ En el cas de les hosts municipals, conforme s'acostava la fi dels quatre mesos acordats, el rei ordenava als consells urbans que estengueren la seua manutenció durant dos mesos més, ampliant la soldada diària de 8 d.b. a 12 d.b. (11 d.b. en alguns casos): ACA, C, reg. 308, f. 66v-70r (24-IX-1309 a 31-X-1309).

³²⁵ F.J. MIQUEL, *Regesta de letras pontificias...*, cit., doc. 352 (4-XI-1309).

³²⁶ ACA, C, reg. 326, f. 11rv (8-XI-1309).

³²⁷ El Consell de València envià nuncis al setge d'Almeria per a explicar al rei aquelles negatives, de manera que Jaume II escrigué al bisbe i al procurador del regne, al primer per a assegurar-li que els diners es destinarien exclusivament a la conquesta d'Almeria i no a qualsevol altre negoci del rei o de la ciutat – a fi que els eclesiàstics també contribuïssen–, i al segon perquè obligués els carnisers de la urbs i el seu terme a complir la «proposta» impositiva que havien realitzat els jurats: ACA, C, reg. 345, f. 187rv (23-XII-1309).

terres valencianes, a excepció de les de Pego i Gandia per a la construcció de les seues muralles.

En relació amb això, també ara es documenten imposicions indirectes establertes per a custodiar la defensa de la porció valenciana dellà Xixona: els subsidis concedits en aquesta petició per Oriola (6.000 s.) i Alacant (3.000 s.) van ser desviats de la venda d'una cisa de 2 anys aprovada originàriament per a mantenir escoltes i talaies, motiu pel qual els cavallers d'ambdues viles, que estaven obligats a participar en aquestes exaccions, van reclamar ara la part que els corresponia, atès que, contràriament, tenien privilegi per a no pagar en les contribucions reials directes³²⁸. Fos com fos, sense comptar amb l'ajuda de València, que molt possiblement no es va recaptar en línia amb el que explicarem a continuació per a les ciutats de Catalunya, el total a pagar per la resta de viles reials valencianes fou finalment menor que en l'anterior subsidi, ja que, a més a més, es van concedir algunes remissions, fins a deixar la xifra en 121.500 s. (vegeu la Taula 7 del tom II), uns diners que havien d'ingressar-se en els comptes del canvista Bartomeu Ciriol³²⁹.

De forma semblant, les quantitats sol·licitades a les viles reials catalanes el mateix dia – només a aquelles que no tenien *certum peditum numerum in obsidione civitatis Almerie*– es basaven en el darrer pagament, però en aquest cas incrementant-lo entorn d'un 15%; per exemple, si Vilafranca del Penedès havia contribuït amb 15.000 s. ara la demanda era de 17.250 s., de manera que la suma global requerida ascendia a 80.655 s. en compte dels 62.120 s. anteriors (vegeu la Taula 8 del tom II)³³⁰. No obstant això, després de les reduccions atorgades a alguns pocs nuclis, la quantitat final a recaptar quedà en 66.030 s., que havien de dipositar-se en la *taula de canvi* de Guillem Sabastida³³¹. Altrament, és presumible que les ciutats franques de Barcelona, Lleida i Girona, que havien pagat en l'anterior petició fins a 160.000 s., no abonaren ara cap suma, atès l'alçament final del setge. En aquest sentit, encara que sabem que des d'Almeria el rei envià el vicecanceller Bernat Sabadia i el tresorer Pere Marc a negociar amb els consells d'aquelles ciutats, no hem trobat rastre documental posterior que certifique cap concessió efectiva, contràriament al que passa amb el subsidi precedent; l'única excepció és la vila també franca de Tortosa, que ara prometé 20.000 s., segurament perquè en maig no havia contribuït de forma monetària sinó amb una companyia de ballesters³³².

³²⁸ ACA, C, reg. f. 209r (3-I-1310), 210r (8-I-1310).

³²⁹ Els porters foren els mateixos que en l'ocasió anterior (Ferrer Descortell, Pere de Passadors i Arnau Cortit) i, encara que no hem trobat cap dels seus retiments de comptes, suposem que recaptaren els diners, ja que algunes de les remissions són de març de 1310, quan la campanya havia finalitzat: ACA, C, reg. 326, f. 11v (1-III-1310). D'altra banda, sabem de l'ingrés en la *taula* de Ciriol –que probablement avançava en préstec una part o tota la recaptació– per algunes assignacions que ho expliciten, per exemple en: ACA, C, reg. 345, f. 166r (7-XII-1309).

³³⁰ ACA, C, reg. 326, f. 14r-15v (8-XI-1309). A banda de la diferència del 15% a l'alça, se sumaren els 11.500 s. de Montblanc i els 1.150 s. de Torroella de Montgrí, viles de les quals no teníem dades en el subsidi anterior.

³³¹ Sobre l'ingrés en la *taula* de Sabastida, vegeu, per exemple: ACA, C, reg. 345, f. 183v (6-I-1310). Segons sembla, l'encarregat de recaptar els diners en aquesta ocasió –a banda de Guillem de Riudovelles i Pere Despallargues en alguns casos– va ser directament el tresorer Pere Marc, raó per la qual, en no poder consultar els seus llibres de comptes, ens és impossible conèixer els totals efectius de la recaptació –ja que no rendia els seus ingressos de forma desglossada davant del mestre racional.

³³² Coneixem el retiment de comptes dels subsidis de Barcelona, Lleida i Girona de maig de 1309, així com la concessió de la corresponent carta d'indemnitat registrada a *Graciarum*, que hem vist anteriorment, però no hem trobat res semblant pel que fa a les ajudes negociades en novembre. En canvi, de Tortosa no hi ha rastre de diners oferts en maig –en juny se li demanava una *decenti comitiva*

Per la seua banda, les ciutats franques d'Aragó van rebre la visita de l'escrivà reial Guillén Palacín i del batlle general Esteban de Roda per a negociar un subsidi, del que tampoc tenim la certesa que fos pagat. Amb tot, una anotació que assenyala la materialització de l'ajuda sol·licitada a la urbs de Tarassona, d'un cantó, i, d'un altre, l'establiment de quantitats exactes amb les seues corresponents remissions al llarg de 1310 –el que no passa en el cas dels nuclis exempts catalanovalencians–, ens impulsa a pensar que probablement aquestes contribucions sí que foren cobrades³³³. En eixe cas, la suma total ascendiria a 20.000 s.j. pagats per les ciutats de Barbastre, Jaca, Osca i Tarassona, 800 s.t. per la vila peitera d'Aínsa i 100.000 s.j. per les comunitats d'aldees de Calataiud, Daroca i Terol (vegeu la Taula 6 del tom II). En canvi, a la resta de viles del regne no se'ls va fer en aquest moment cap sol·licitud, el que concorda amb el ritme menor de subsidis reials que hem documentat anteriorment per al cas aragonès al llarg del regnat de Jaume II.

Els que sí que van rebre peticions monetàries foren els consells de les viles que havien pertangut al Temple en tota la Corona, generalment en quanties idèntiques a les pagades en el subsidi previ a la campanya, per la qual cosa els globals territorials van ser molt semblants: 43.235 s.j. a Aragó, 24.355 s. en el regne de València i 32.190 s.j. i 14.400 s. a Catalunya (vegeu la Taula 9 del tom II)³³⁴. Així doncs, és possible que, en total, la monarquia pogués preveure la recepció d'uns 540.422 s. 6 d.b. de les viles de reialenc, o fins i tot més si llavors esperava aconseguir l'ajuda de les ciutats franques de Catalunya i València. Amb tot, aquella quantia no devia ni aproximar-se a cobrir els enormes deutes generats pel manteniment de l'exèrcit reial, que havien provocat l'extinció de les reserves de la tresoreria, com el mateix monarca es veia obligat a reconèixer³³⁵.

Per això, l'endemà de requerir tots aquells subsidis, Jaume II es dirigí també als bisbes i abats de la Corona a fi de sol·licitar-los la reunió urgent d'un concili en què aprovassen la concessió d'un subsidi per a finalitzar la conquesta d'Almeria. És a dir, davant la negativa pontifícia, el monarca apel·là directament a la jerarquia eclesiàstica dels seus dominis, tot i que segurament aquella reunió no donà cap fruit, atesa la precipitació dels esdeveniments³³⁶. Així, el rei s'hauria de conformar amb les almoines parroquials i amb el suport espiritual de l'Església, que el papa acabava d'atorgar oficialment com a

ballistariorum– però sí en novembre, quan sabem que va prometre 20.000 s., dels que encara faltaven per pagar 4.835 s. 7,5 s. pel gener de 1314: ACA, C, reg. 308, f. 65rv (1-VI-1309); RP, MR, Llibres d'albarans, 625, f. 200v. També cabria la possibilitat que, com hem explicat en la nota anterior, fos el propi tresorer Pere Marc qui ingressara les possibles quantitats negociades –que no coneixem–, el que no deixa empremta en la documentació del mestre racional; l'única manera d'eixir de dubtes seria examinar els llibres d'entrades del mateix tresorer –actualment fora de consulta– i comprovar si va rebre diners de les ciutats franques catalanes després d'aquesta petició de novembre de 1309.

³³³ ACA, C, reg. 326, f. 23r (1-IV-1310). Els encarregats de la col·lecta van ser el porter García de Castro i el mateix Esteban de Roda, que en la seua condició de batlle general d'Aragó tampoc presentava els comptes desglossats al mestre racional.

³³⁴ ACA, C, reg. 326, f. 16r-17v (8-XI-1309). Els recaptadors van ser Pere Despallargues i el tresorer Pere Marc a Catalunya, Arnau Cortit a València i Sancho Ortiz i algun altre porter que desconexem a Aragó. Els dos retiments de comptes que han deixat rastre, 32.190 s.j. de Despallargues i 24.970 s.j. d'Ortiz, presentaven en tots els casos les recaptacions íntegres de les peticions inicials realitzades a cada nucli: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 56r i 93v.

³³⁵ Ja un mes abans de realitzar aquelles peticions, Jaume II hagué de denegar la sol·licitud d'acurrimient del noble Ponç de Ribelles, qui desitjava acudir al setge, per la falta de *pecunie, in camera nostra non existentis ad presens*: ACA, C, reg. 344, f. 101r (12-X-1309).

³³⁶ El concili eclesiàstic segurament tingué lloc a Tarragona, des d'on l'infant Jaume escrigué a son pare, ja en gener de 1310, per tal d'informar-lo que la reunió s'allargaria, malgrat haver-los exposat, *ut melius potuimus, racionibus et suasionibus plurimis inducentes* als objectius de la monarquia: ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 3757 (25-I-1310).

tímida compensació a la seua negativa a allargar la dècima³³⁷. D'on el rei sí que obtindria un altre ingrés, encara que exigü, fou de les aljames de musulmans de Catalunya i Aragó, que van ser sotmeses al pagament de les mateixes quantitats que havien abonat anteriorment, 1.750 s. les primeres i 8.150 s.j. les segones (vegeu la Taula 11 del tom II)³³⁸. Al mateix temps, també es requerí l'enviament de 100.000 s.j. del guany de la moneda que continuava encunyant-se a Sariñena³³⁹, el que en total feia ascendir la suma de les noves previsions d'ingrés –de novembre de 1309– a un mínim de 704.597 s. 6 d.

Però la necessitat urgent de liquiditat, que amenaçava la culminació de la desitjada conquesta, obligà a recórrer novament al crèdit. Així, d'una banda, Jaume II exigí de forma expeditiva a les comunitats de jueus, sense admetre l'enviament de nuncis per a una possible negociació, la concessió en préstec de 200.000 s., la devolució dels quals va ser assignada als diners de la dècima eclesiàstica que estava encara en procés de recaptació³⁴⁰. D'una altra banda, amb la mateixa dècima també es van garantir 60.000 s. demanats al castellà d'Amposta, Pere de Soler, mentre que altres préstecs van ser consignats al guany de la moneda jaquesa i als subsidis de les viles catalanes acabats de sol·licitar: 50.000 s.t. avançats –de nou– pel canvista lleidatà Simó de Segrià més 50.000 s. del barceloní Guillemó Sabastida en el primer cas, i, en el segon, 20.000 s. de l'escrivà reial Pere Deslledó, 10.000 s. de l'escrivà de ració de la reina Bernat de Segalar i uns altres 10.000 s. del ciutadà barceloní Guillem Olomar (vegeu la Taula 12 del tom II). En total, doncs, els diners que el monarca podria ingressar ràpidament a través del préstec arribarien a uns 562.500 s., amb els que el tresorer Pere Marc tenia l'ordre d'enviar urgentment des de Catalunya *victualia ad nostrum exercitum*³⁴¹.

A més a més, únicament 40.000 s. d'aquests diners estaven assignats als subsidis que s'acabaven de demanar, per la qual cosa la quantia total amb què es podia comptar –sumant totes les peticions realitzades en novembre i els préstecs assignats sobre partides anteriors– ascendia almenys a 1.267.097 s. 6 d. Encara així, aquesta quantitat tampoc devia ser suficient per a cobrir el cost de la campanya –recordem que, sense comptar el desemborsament inicial, suposà amb tota seguretat el pagament de vora 4.000.000 s.–, perquè a penes unes setmanes després, a principis de desembre de 1309, la situació de la host aragonesa tornava a ser extremament delicada. De fet, la decisió de continuar a tota costa l'assetjament, confiant en la ràpida caiguda d'Almeria i d'Algesires, suposaria un desenllaç pràcticament agònic per als cristians.

³³⁷ El pontífex va expedir butlles exhortant els eclesiàstics a què en les seues confessions i prèdiques induïren els fidels a donar ajudes per a la croada de Granada, les quals comportarien indulgències: F.J. MIQUEL, *Regesta de letras pontificias...*, cit., docs. 353-355 (12-XI-1309).

³³⁸ ACA, C, reg. 326, f. 20v (10-XI-1309). Sembla que els musulmans del regne de València, com en l'anterior ocasió, no van rebre peticions monetàries.

³³⁹ ACA, C, reg. 326, f. 22rv (10-XI-1309).

³⁴⁰ ACA, C, reg. 326, f. 20r (10-XI-1309). Dos reconeixements de deute d'abril i novembre de 1310 a les aljames de Barcelona i Tortosa indiquen que, efectivament, part dels diners de la dècima quedaren obligats a la devolució d'aquells préstecs: ACA, C, reg. 271, f. 123v, 209v-210r.

³⁴¹ ACA, C, reg. 326, f. 22rv (10-XI-1309).

- El tram final de l'assetjament i la tornada de l'exèrcit (novembre de 1309 - gener de 1310)

La petició de nous auxilis monetaris a començaments de novembre va possibilitar la prolongació del setge després d'haver acomplert els 4 mesos previstos de campanya. Així, segons Ibn al-Qāḍī, els dies 7 i 13 es van produir renovats intents d'assalt general a les muralles, que van acabar sent rebutjats pels encerclats³⁴². El dia 18 el monarca, amb noves previsions d'ingrés, contestava afirmativament a la pregunta del cavaller Pere de Déu, instal·lat a Oriola, sobre la idoneïtat de la seua incorporació: havia d'anar amb 5 cavalls armats i els seus corresponents 20 peons entre ballesters i escudats, i fins i tot més, *si ultra ipsos aliquos alios ducere volueritis*³⁴³. Els dies successius, de fet, representaren el punt àlgid d'aquesta darrera part de l'assetjament, ja que, segons indiquen diverses accions, s'hi concentraren les esperances renovades en la victòria: el 20 de novembre l'abat de Sant Joan de la Penya, que portava les relíquies de Sant Indaleci, primer bisbe de la diòcesi urcitana, es trobava a Alacant disposat a partir cap a Almeria³⁴⁴; aquell mateix dia Jaume II, davant les notícies que li arribaven de Guillén Palacín sobre les nombroses misses que se celebraven per la família reial en Santa Maria la Major de Saragossa, prometia al capítol un lloc a la ciutat que anava a ser conquerida, *ad construendum et hedificandum monasterium ordinis et ecclesie vestre predictae*³⁴⁵; el 21 a la nit s'iniciava la construcció d'una nova mina pel costat de les muralles on es concentraven els atacs en aquells moments i, l'endemà, el rei escrivia al seu hereu Jaume informant-lo que *breviter* esperava acomplir l'objectiu previst³⁴⁶.

No obstant això, aquell mateix 22 de novembre degué arribar al campament la carta de don Joan Manuel que comunicava a Jaume II la seua marxa de la host castellana juntament amb l'infant Joan³⁴⁷. L'abandó venia a coincidir, a més a més, amb l'esgotament imminent dels recursos del monarca aragonès, que en els dies posteriors hagué de reclamar urgentment al seu tresorer i a les principals ciutats de Catalunya i els regnes de València i Múrcia l'enviament de farina, vi i ordi per a socórrer la *indigencia et nimia victualium caristia* que afectaven l'exèrcit³⁴⁸. En aquells moments, el dia 27, el

³⁴² C. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *La España musulmana...*, cit., p. 390-391.

³⁴³ ACA, C, reg. 345, f. 133r (18-XI-1309). Per aquells dies també es preparava l'arribada d'un dels pocs magnats que no havia assistit a la campanya, el vescomte de Cardona, que el 28 de novembre havia rebut la meitat del socors de 45.000 s. promès pels 60 cavallers que havia de traslladar: *Idem*, f. 154r (28-XI-1309).

³⁴⁴ ACA, C, reg. 345, f. 135v (20-XI-1309). El rei va ordenar al justícia d'Alacant que enviés l'abat i el seu seguici al campament amb la primera barca que partís cap a Almeria; les relíquies havien estat sol·licitades el 14 de juliol des de València i, segons un document posterior, sabem que els monjos van fer, efectivament, acte de presència *apud obsidionem Almerie cum quibusdam reliquiis beati Indalecii*: ACA, C, reg. 206, f. 75v-76r (14-VII-1309); 271, f. 189r (16-X-1310).

³⁴⁵ ACA, C, reg. 345, f. 137r (20-XI-1309).

³⁴⁶ Pel retiment de comptes del porter encarregat de pagar-ne les despeses sabem que una *cava prop la bastida d'un mont* va ser iniciada el diumenge 21 de novembre a boqueta nit, continuant-se, *axí de nits com de dies*, amb *balesters, qui de nits guaytaven la dita cava*, fins el 21 de desembre: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 108v-109v. La carta a l'infant Jaume en: ACA, C, reg. 345, f. 138v (22-XI-1309).

³⁴⁷ A. GIMÉNEZ SOLER, *Don Juan Manuel...*, cit., doc. 198 (22-XI-1309).

³⁴⁸ Al tresorer, a més, se li explicitava que eren necessaris almenys 191.700 kg. de farina, 57.000 l. de vi i 211.050 kg. de farratge (15.000 arroves, 15.000 *quarters* i 1.400 cafissos a mesura de València): ACA, C, reg. 345, f. 141r (24-XI-1309) i 153r (28-XI-1309). A finals de setembre Jaume II havia impedit la venda a un mercader de Perpinyà de 3.000 cafissos de blat a mesura de Tortosa per 80.000 s., segons havia previst el tresorer per a augmentar els seus fons; la raó d'aquella ordre, segons deia el mateix rei després de reunir-se amb el seu Consell, era que tota la vianda acumulada per a la host no bastava *oltra II mesos*,

rei hagué de començar a empenyorar la seua vaixella per a adquirir provisions i, malgrat que de cara a l'exterior continuava assegurant que en *brevi tempore* prendria la ciutat, l'estat moral i material de la host a principis de desembre probablement convidava a pensar en la retirada. El degoteig de vendes, préstecs i empenyoraments *ratione victualium* durant aquell mes va ser constant: 6.344 s. 11 d. de diversos mercaders catalans, valencians i mallorquins, garantint la seua devolució amb gots, copes, gerres, escudelles, plats i palanganes de plata de la vaixella real³⁴⁹; 10.000 s. 6 d.b. del conseller reial Vidal de Vilanova i 4.001 s. 3 d.b. del sobreatzembler Pere del Rei, assignats sobre la darrera dècima eclesiàstica³⁵⁰; 21.298 s. de Gilabert de Centelles sobre el pagament angeví de Nàpols³⁵¹; 20.090 s. 11 d.b. de 29 particulars catalans sobre els auxilis acabats de sol·licitar a les viles reials de Catalunya³⁵², 26.960 s. 11,5 d.b. de 40 valencians sobre els subsidis del seu propi regne³⁵³; 3.230 s. de dos mercaders lisboetes sobre les reserves de la tresoreria real³⁵⁴; i 20.000 s.j. de 13 veïns de Montsó forçats a prestar-los, així com 4.563 s. 11d.b. d'un ciutadà de Barcelona, que s'havien de tornar de les rendes de la castellania d'aquella vila aragonesa, que havia pertangut al Temple³⁵⁵.

Finalment, fos per la pròpia impossibilitat de mantenir el setge durant més temps, fos per la voluntat de Ferran IV d'alçar el campament castellà, o fos per les notícies que arribaren sobre la concentració a Ceuta de 1.000 genets musulmans i 20 embarcacions nassarites i marínides³⁵⁶, sembla que, a finals de la tercera setmana de desembre, Jaume II es va plantejar definitivament la fi de les hostilitats. Així, el 19 de desembre va concedir un salconduit a «Ati Moharib» *e todos los que con ti vinieren*, probables negociadors islàmics, ja que a penes dos dies després van finalitzar les operacions en la mina subterrània que s'havia iniciat un mes abans i el dia 22 es va concedir un nou guiatge, en aquesta ocasió als homes a cavall que anaven amb l'alguatir del *šayj* Abū Sa'īd 'Uṭmān b. Abī-l-'Ulà, cap d'un destacament de genets al servei de Naṣr³⁵⁷. El monarca, que, com veurem, també havia rebut la visita d'emissaris castellans, devia haver assumit que la campanya tocava a la seua fi i el dia de Nadal va requerir un últim gran préstec a la reina Blanca, de 50.000 s., assignat als subsidis de Calataiud, per a solucionar els problemes d'avituallament³⁵⁸. L'endemà acabaven oficialment les maniobres en les bastides d'assalt³⁵⁹ i el 27 de desembre ja s'havia estès el rumor per tota la Corona d'Aragó de la imminent retirada cristiana:

sense comptar *lo bescuyt qui és mester a les galees*. Així, és lògic que a mitjan novembre les reserves foren escassíssimes i començaren a arribar particulars a fi de proveir *in situ* a l'exèrcit; eixa degué ser la causa per la qual tant les ciutats del regne de Múrcia com la vila de Terol prohibiren l'extracció de gra dels seus termes, per a evitar el seu propi desabastament, i Jaume II hagué de requerir-los que revocassen aquelles prohibicions: ACA, C, reg. 344, f. 77r (27-IX-1309), 129v (18-XI-1309) i 176v (13-XI-1309).

³⁴⁹ ACA, C, reg. 345, f. 169v-170r (27-XI-1309), 180v (17-XII-1309) i 217v-218r (15-I-1310).

³⁵⁰ *Ibidem*, f. 157r (28-XI-1309) i 216r (11-I-1310).

³⁵¹ *Ibidem*, f. 199v (30-XII-1309).

³⁵² *Ibidem*, f. 167rv (6-XII-1309) i 183v (6-I-1310).

³⁵³ *Ibidem*, f. 166rv (6-XII-1309) i 183r (6-I-1310).

³⁵⁴ *Ibidem*, f. 221rv (20-I-1310).

³⁵⁵ *Ibidem*, f. 179v (11-XII-1309), 207r (18-XII-1309).

³⁵⁶ El vicealmirall Eimeric de Bellveí s'havia aproximat des d'Algesires a Ceuta el 13 de desembre, observant en aquella plaça una congregació de forces *de Septa, e de Tànger, e de Granada*: A. MASIA DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, cit., p. 375-376 (15-XII-1309).

³⁵⁷ ACA, C, reg. 345, f. 180r (19-XII-1309) i 182v (22-XII-1309).

³⁵⁸ ACA, C, reg. 345, f. 188r (25-XII-1309).

³⁵⁹ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 625, f. 79v.

Propter quosdam tractatus quos hiis diebus habebantur inter nos –Jaume II– et quendam militem regis Castelle illustris noviter per regem eundem ad nos missum et quosdam sarracenos regis Granate³⁶⁰.

El rei tractà de silenciar aquells rumors per a evitar que el subministrament de vitualles fos interromput, però la realitat era que el seu oficial Pere Boïl partia del campament en aquells mateixos moments per a negociar la pau definitiva amb els nassarites³⁶¹. De fet, segons es pot resseguir a través de l'informe enviat *a posteriori* pel mateix Boïl, el 31 de desembre de 1309 Naşr va acceptar verbalment la pau a Granada i, a continuació, el diplomàtic valencià es va traslladar al campament d'Algesires, on arribà el 6 de gener³⁶². Ferran IV havia enviat una *missatgeria* a Jaume II en boca de Ruy Pérez –poc abans de Nadal–, informant-lo que desitjava alçar el setge d'Algesires, ja que *dubitave de l'infant don Johan i aver afers en sa terra e guerra ab els sarrains, que li porie ésser perillós*. Per això, el monarca castellà proposava retirar-se sense acordar la pau amb Granada, per tal que l'aragonès no es veiés forçat a fer el mateix, car pensava que encara tenia *bona host e bé endreçada*; no obstant això, atesa la veritable situació del monarca aragonès, aquest no va tenir problemes a aconsellar al seu homòleg que abandonés l'assetjament si no tenia un altre remei i signés la pau amb els granadins³⁶³. La veritat era que, fins i tot abans que es produís la negociació entre Boïl i Ferran IV, l'exèrcit catalanoaragonès ja s'havia insubordinat: a partir del 5 de gener *gran poder de peonada de christianos abandonà la host e corrieron Berja i també la tierra de Níxar e altres logares*, embarcant captius i ramats segons informava el nebot d' 'Uṭmān b. Abī-l-'Ulà, que recriminava als mandataris cristians que *V mil peones e tres lenyos* no podien haver eixit *sin mandamiento* del rei, com aquells havien al·legat³⁶⁴. Amb tot, el més probable és que fos així, ja que, abans de rebre les queixes musulmanes, Jaume II havia ordenat als que havien partit en cavalcada que *tornedes todos a la huest*, insistint-los en la seua voluntat de *darvos azina de fazer vuestra pro*³⁶⁵.

Així, les dues setmanes posteriors a l'Epifania, en què l'activitat de la cancelleria reial es va reduir considerablement, degueren ser d'extrem desassossec, a l'espera de les notícies de la host castellana³⁶⁶, que continuà deliberant fins el 19 de gener, quan, després de la mort de Diego López d'Haro, Ferran IV comunicà a Pere Boïl l'alçament immediat del setge, bo i demanant-li que ell mateix negociés la pau de Castella amb els

³⁶⁰ ACA, C, reg. 345, f. 193r (27-XII-1309).

³⁶¹ Segons la carta enviada al rei per Pere Boïl l'1 de febrer de 1310 sobre les seues gestions diplomàtiques, havia arribat a Granada el *dimarts XXIX dies anats del mes de decembre*, pel que va haver de partir del campament aragonès almenys dos dies abans, els que ell mateix indica com a distància mínima entre Almeria i Granada. Així, doncs, partiria el 27, o tal vegada el 28, ja que realment el dimarts d'aquella setmana no va ser 29 sinó 30 de desembre: A. MASIÀ DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, cit., p. 379-380 (1-II-1310); J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón*, cit., p. 384.

³⁶² C. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *La España musulmana...*, cit., p. 391; A. MASIÀ DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, p. 379-381 (1-II-1310).

³⁶³ A. MASIÀ DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, cit., p. 380-381 (1-II-1310).

³⁶⁴ A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada...*, cit., p. 162-163 (13-I-1310).

³⁶⁵ ACA, C, reg. 345, f. 204r (5-I-1310). És possible que arribés un moment en què el rei deixà de pagar les soldades de la tropa, ja que, per exemple, coneixem l'empenyorament de vaixelles del rebost reial (17 escudelles, 6 plats, 6 tasses, 2 plats amb l'escut reial i 2 cifes de plata de Montpeller) per a pagar les despeses i salaris de les bastides de l'assetjament: ACA, C, reg. 147, f. 154v.

³⁶⁶ Amb tot, és probable que almenys durant aquell mes de gener Jaume II i Blanca d'Anjou engendraren Violant, l'última de les filles de la reina, ja que aquella va nàixer l'11 d'octubre de 1310, provocant la mort de sa mare dos dies després: F.J. MIQUEL, *La reina Blanca d'Anjou*, Barcelona, 1975, p. 51-53.

nassarites³⁶⁷. L'endemà, 20 de gener, l'acord era un fet i el 21 Boil enviava al porter Garcia Morelló per a informar a Jaume II que la pau castellana *era feyta*, una confirmació que els components de l'exèrcit aragonès ja no esperaven, puix, segons explicaven al rei des de Lorca, molts peons *se atrevían de partirse de la nuestra hueste e de andarse por tierra*³⁶⁸. Finalment, el 23 de gener l'escrivà Pere Gener era enviat amb credencials als principals oficials reials de la porció oriolana i del regne de València, avançant-los segurament la tornada de l'expedició; el 25, ja de forma pública, s'informava a l'infant Jaume, el tresorer reial i altres oficials, de la tornada de l'expedició, *por la abinença que és feyta entre-l rey de Castiella e nós e el rey de Granada*³⁶⁹.

D'aquesta manera, el 29 de gener fou la darrera jornada del monarca davant les muralles d'Almeria, salpant l'endemà amb l'armada, mentre una part de l'exèrcit, *tant de cavall com de peu*, marxava per via terrestre a les ordres dels nobles Guillem de Montcada i Juan Ximénez d'Urrea, i una altra part –*malalts e altres persones*– romania al campament a l'espera de ser recollida per 2 galeres de l'esquadra de Bernat de Sarrià³⁷⁰. I el més probable és que les carències resultants d'un mal avituallament hagueren afeblit part de la tropa, ja que, segons explicà després l'emir nassarita a Jaume II, davant l'abandó dels que hi esperaven –ningú va anar a embarcar-los– ell mateix se'n féu càrrec: *meterem-los en I casa e fem-los donar menjar de so del nostre, que d'els havia que morien de fam*³⁷¹. També un zéjel tardà d'al-Qaysi emfatitza les morts produïdes durant la tornada, en la que va morir el mateix Ximénez de Urrea, tot i que no hi ha proves fefaents d'una epidèmia³⁷². Fos com fos, malgrat haver diferit la marxa durant tant temps, la partida definitiva de la host sense esperar l'arribada de Pere Boil motivà que no es pogués signar la pau entre aragonesos i nassarites: tot just quan el diplomàtic valencià es dirigia a Almeria acompanyat des de Granada per 'Uṭmān b. Abī-l-'Ulā, el rais de Baza i el conseller major de Naṣr amb poders per a liquidar la qüestió, Jaume II –sense ser-ne conscient de la seua imminent arribada– va anunciar l'alçament del setge,

³⁶⁷ El 13 de gener Ferran IV es traslladà a Tarifa *per aver acort ab la reyna*, on va romandre fins el dia 16; el 18 de gener va morir don Diego segons Boil, qui l'endemà va rebre l'ordre de negociar la pau castellana: A. MASIÀ DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, cit., p. 381-383 (1-II-1310).

³⁶⁸ ACA, C, reg. 345, f. 223v (21-I-1310). També existiren abandonaments en l'armada, encara que no sabem si es van concentrar en aquests darrers moments del setge; en tot cas, el tortosí Jaume Terròs va rebre al juny de 1313 l'encàrrec d'empresonar a tots aquells que *sens licència fugiren o se'n tornaren*: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 625, f. 210v-211r.

³⁶⁹ ACA, C, reg. 345, f. 226rv (23-I-1310) i 227rv (25-I-1310). Aquell dia, precisament, finalitzà la comissió per a recaptar el quint de les cavalcades: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 625, f. 90v.

³⁷⁰ A. MASIÀ DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, cit., p. 376-378 (1-II-1310); ACA, C, reg. 345, f. 244v (10-II-1310); J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón*, cit., p. 385.

³⁷¹ El 10 de febrer Jaume II recriminava Bernat de Sarrià i a dos dels seus còmits que, a pesar de les seues ordres, no hagueren arreplegat a les persones que havien romàs *de la gent nostra*; el 9 de març Naṣr indicava al rei aragonès que, dels que quedaven, *tots los vos trametrem*. Finalment, sabem que abans del 4 d'abril ja havien estat traslladats, atès que el batlle del regne de València havia pagat al còmit de galera Guerau Ferrer 315 s. *pro levandis machinis et christianis qui ibi infirma, quando nos inde recessimus, remanserunt*: ACA, C, reg. 345, f. 244v (10-II-1310); reg. 271, f. 114v (4-IV-1310); A. GIMÉNEZ SOLER, *El sitio de Almería*, cit., p. 105-106 (9-III-1309).

³⁷² E. LEVI-PROVENÇAL, «Un 'zayal' hispanique sur l'expédition aragonaise de 1309 contre Alméria», *Al-Andalus*, 6 (1941), p. 377-399. El 22 de febrer Jaume II va ordenar pagar les despeses de trasllat del cos de Juan Ximénez d'Urrea a Aragó: ACA, C, reg. 297, f. 177r (22-II-1310). Amb tot, M.R. McVAUGH i L. CIFUENTES consideren que no hi ha dades suficients per a creure que es produís una malaltia generalitzada: *Arnaldi de Villanova opera medica omnia...*, cit., p. 39-44.

de manera que els enviats musulmans finalment contemporitzaren, tot evitant que finalment es produís la trobada amb el rei³⁷³.

En conseqüència, quan Jaume II va arribar a València el 18 de febrer continuava en guerra amb els nassarites i, per això, va requerir immediatament la presència del comte d'Empúries per a capitanejar una nova armada amb l'objectiu de reprendre els atacs³⁷⁴. El projecte, evidentment, no era més que una quimera, atès el ruïnós estat de les finances reials. No debades, la diferència entre les despeses i els ingressos que hem pogut calcular a grans traços es decanta clarament en favor de les primeres, que sumen quasi 289.000 ll. (2.028.126 s. 8,5 d.b. d'inversió inicial mínima i 3.768.559 s. al llarg de la campanya) per 188.100 ll. dels segons (2.504.692 s. 6 d.b. dels tributs inicials, 441.339 s. 5 d. durant el començament del setge, 704.597 s. 6 d.b. dels subsidis de novembre de 1309 i uns altres 112.500 s. assignats en aquell moment al guany de la moneda jaquesa). Tot plegat, doncs, el saldo negatiu era de més de 100.000 ll. (2.033.556 s. 3,5 d.), un deute que comprometé les finances reials durant els anys següents, com veurem a continuació.

c) La liquidació dels deutes

Tot i ser un dels principals barons de la Corona, Ponç Hug d'Empúries no havia assistit al setge d'Almeria, ja que es trobava a Sicília durant l'inici de la campanya acordant el matrimoni del seu hereu amb una de les filles de Frederic II. A la seua tornada a Catalunya, en la tardor de 1309, començà els preparatius per a reforçar l'exèrcit catalanoaragonès encara que, finalment, atès el fracàs de la croada, no arribà a sumar-s'hi³⁷⁵. No obstant això, després que la host s'hagués disgregat, Jaume II li oferí comandar una esquadra per tal de lluitar contra els nassarites, que necessàriament s'hagué de preparar amb un perfil molt baix: només 5 galeres, que no s'armaren fins als mesos centrals de 1310 i que únicament protagonitzaren una acció d'atac important: la captura d'uns vaixells venecians en octubre d'aquell any, a instàncies del pontífex³⁷⁶. Val a dir, la suma del deute que havia deixat la croada era insostenible i abordar una nova guerra contra l'Islam amb possibilitats d'obtenir-ne fruits destacats era materialment impossible. De fet, encara passarien més de 2 anys fins que els comptes reials poguessen tornar a recobrar certa normalitat.

³⁷³ El 27 de gener Boil sol·licità a Jaume II des de Granada que esperés a Almeria per a signar la pau acordada, la qual incloïa, entre altres coses, la transferència de 3.000 dobles d'or de les pàries castellanès. No obstant això, el 29 de gener, quan Boil i els diplomàtics musulmans es trobaven ja de camí, van rebre la notícia de la marxa del rei: A. MASIÀ DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc...*, cit., p. 383-384 (I-II-1310).

³⁷⁴ ACA, C, reg. 345, f. 240r (18-II-1310); reg. 271, f. 100v (1-IV-1310).

³⁷⁵ El 27 d'octubre de 1309, havent pres la creu, signà testament disposat a partir cap a Almeria: F. MONSALVATJE, *Los condes de Ampurias vindicados*, Olot, 1917, p. 163-164.

³⁷⁶ De les 5 galeres, 3 foren armades a Barcelona i 2 a València. D'una altra banda, sabem que foren finançades inicialment amb dos préstecs de 16.000 s. i 10.000 s.j. dels bisbes de València i Saragossa. Sobre aquests préstecs i altres assumptes de l'armada, vegeu: ACA, C, reg. 297, f. 200r (31-III-1310); reg. 271, f. 100v (1-IV-1310), 124v-125r (2-V-1310), 131r (12-V-1310), 189r (9-X-1310), 191v (24-X-1310) i 200r (26-X-1310). I sobre l'atac contra els venecians, que va comportar, a més, un conflicte entre el rei i el comte d'Empúries: F. MONSALVATJE, *Los condes de Ampurias vindicados*, cit., p. 164-166.

En aquest sentit, com ara explicarem, les sumes que hem pogut comptabilitzar a través de la documentació analitzada com a pendents de pagament en finalitzar la campanya militar oscil·len entre les 75.000 ll. i les 100.000 ll., una quantia que, de fet, concorda amb la diferència total entre despeses i ingressos que acabem de calcular al final de l'anterior apartat. D'una banda, coneixem *a posteriori* –encara deguts després de l'alçament del setge– una sèrie de préstecs i pagaments a compte del rei realitzats per molt diverses causes, per un valor total de 181.541 s. 7 d.b. i 34.615 s.j.³⁷⁷ D'una altra banda, també quedaven per abonar bona part dels lloguers de les atzembles utilitzades durant la campanya, almenys 59.282 s. 2 d.b. deguts a particulars valencians, als quals s'assignà el retorn d'aquells diners als subsidis que havien de pagar les pròpies viles del regne com a conseqüència de les peticions realitzades en novembre de 1309³⁷⁸. Així mateix, la quantitat deguda per les esmenes dels muls i ases morts o inservibles ascendia a un mínim de 24.769 s. i 1.220 s.j., i a molt més en el cas dels cavalls, almenys 259.055 s. i 76.430 s.j.³⁷⁹ Però, sobretot, el deute més important de la monarquia era el contret amb el gruix de l'exèrcit, és a dir, els nobles i cavallers que havien conformat la host de més de 1.300 homes a cavall –i almenys 5.500 peons–, les soldades acumulades dels quals distaven molt de ser liquidades.

En connexió amb això, la primera cosa que Jaume II, el tresorer reial i l'escrivà de ració feren en arribar a València el 18 de febrer de 1310 va ser, d'una banda, repartir un darrer estipendi general de 200 s. per cavall armat i la meitat per alforrat –descomptat de les quitacions que faltaven per abonar– a fi que les companyies poguessen abordar la tornada als seus respectius domicilis i, d'una altra banda, expedir els corresponents albarans de les quantitats degudes a cadascun dels caps militars. Entorn de l'1 de març finalitzà aquest procés i, per les sumes que coneixem a través de reconeixements de deute posteriors realitzats pel mateix tresorer o pel mestre racional, sabem que el monarca quedà a deure un mínim de 798.713 s. 10,5 d.b. corresponents a 77 companyies que havien aportat 803 cavalls armats, 13 alforrats i 462 peons (vegeu les Taules 4 i 5 del tom II). Així doncs, només representaven entorn d'un 60% de l'exèrcit mobilitzat, de manera que possiblement el 40% restant acumulava deutes de valor proporcional, la qual cosa elevaria la quantitat a més de 1.300.000 s. i faria ascendir la suma total dels deutes ajornats pel rei –sumant les altres xifres que acabem de veure– a pràcticament 2.000.000 s., és a dir, 100.000 ll., que coincideixen de manera quasi exacta amb el saldo negatiu entre entrades i eixides que hem calculat al llarg de la campanya.

³⁷⁷ La gran majoria es correspon amb la devolució de préstecs i els reconeixements de deute per activitats relacionades amb l'armada, les vitualles i el setge com els que ja hem comptabilitzat i que encara no s'havien satisfet durant l'any posterior a la retirada de la host. Destacaven, per exemple, els 61.204 s. 10 d.b. no retornats d'un préstec per a l'expedició del bisbe de València, 20.000 s. avançats pel batlle del regne de València per a una compra de vi i el condicionament d'unes galeres, 18.000 s.j. de blat comprat en la batllia de Cantavella en el període final de l'assetjament, 18.416 s. 4 d.b. de cereal prestat per Pedro Martínez de Luna o 13.932 s. 6 d.b. gastats per Francesc de Riusec en diverses gestions navals al llarg de la campanya. Vegeu tots els pagaments pendents que hem sumat en: ACA, C, reg. 147, f. 5rv, 21r, 22r, 42r, 61v, 62v, 75r, 84v-85r, 106r, 129v, 145v, 147r i 154v; reg. 271, f. 76rv, 87r, 113v, 114v, 115v, 123v, 143v, 157v, 189r, 199v, 216v, 217r, 231r, 239r i 241rv; reg. 297, f. 177r, 178v, 183r, 185rv, 189r, 193v, 194v, 209r, 214v, 215v, 220r, 226v i 229v; RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 28r i 122r-123r.

³⁷⁸ Pel que fa als deutes col·lectius, es devien 10.518 s. 2 d.b. a diversos habitants d'Alzira, 9.730 s. 8 d.b. de València, 6.561 s. 4 d.b. de Xàtiva, 6.459 s. 10 d.b. de Sogorb, 5.996 s. 6 d.b. de Oriola, 4.995 s. de Gandia, 4.914 s. 4 d.b. de Sagunt, 2.049 s. de Cullera o 1.970 s. de Monfort: ACA, C, reg. 147, f. 22v, 89r, 92r, 108v-109v, 114v-115r, 121rv, 140v, 147r i 152r-153r; reg. 271, f. 126v-127v, 220r, 224v-225r, 239v-240v, 244v-254r i 246rv; reg. 297, f. 297, f. 205rv, 207r, 209v-210r i 211v.

³⁷⁹ Seguim en aquest cas els càlculs realitzats per Carme Marugan a partir de l'estudi de les esmenes incloses en els registre *Super extimacione equorum* i *Viaggio Almarie*: C.M. MARUGAN, *L'Organització de la campanya de Jaume II contra Almeria: 1309*, Tesi de llicenciatura, Barcelona, 1987, p. 104-108.

En qualsevol cas, cenyint-nos a les quanties estrictament documentades, totes elles sumen 1.491.759 s. 1,5 d.b., unes 75.000 ll., que també s'hi aproximen. Evidentment, aquella suma havia d'estrènyer de forma considerable la capacitat d'acció de Jaume II durant les següents anualitats, tenint en compte, a més a més, que els subsidis requerits als seus vassalls al final del setge foren recaptats al llarg de 1310, el que impedia que, a la pràctica, pogueren ser requerits nous auxilis monetaris al llarg d'aquell any, especialment després d'una desfeta pública tan notòria³⁸⁰.

Per això, al seu retorn, el monarca només pogué exigir l'auxili de les aljames de musulmans del regne de València, que, com hem vist anteriorment, no havien contribuït en 1309. No obstant això, la quantia total recaptada van ser uns escassos 13.770 s. (vegeu la Taula 11 del tom II)³⁸¹, que no solucionaven els problemes de la monarquia en absolut –tampoc sumant els encara menors 3.500 s.j. requerits a l'aljama de Burbáguena, que, per causes que desconeixem, tampoc havia contribuït amb la resta de musulmans d'Aragó durant l'any anterior³⁸². De fet, la situació degué ser aprofitada pel vescomte de Cardona i el comte de Foix per a intentar prendre alguns castells de les vegueries centrals i septentrionals de Catalunya, el que motivà que Jaume II hagués de convocar de nou les hosts feudals en juliol de 1309, encara que, prudentment, només emplaçà als cavallers de la casa reial i als *qui non iverunt in viagio Almarie*³⁸³. Amb tot, pareix que la convocatòria militar fou suficient per a dissuadir als magnats i l'enfrontament no arribà a produir-se, de manera que el rei pogué romandre a Lleida durant tot el mes d'agost, abans de passar a Tarragona, en setembre, per a solemnitzar en la catedral l'accessió monàstica de la seua filla Blanca³⁸⁴.

Però no només tenia lloc aquella celebració en la ciutat catalana, sinó que també hi conclouïa el concili eclesiàstic que havia de suposar un alleujament per a les malparades finances del monarca aragonès³⁸⁵. L'assemblea, que reunia a l'Església de tota la Corona, era probablement conseqüència de la petició realitzada per Jaume II en novembre de 1309, quan, com hem vist, sol·licità la celebració d'un concili que aprovés una ajuda monetària per a finalitzar la croada. No obstant això, acabada sense èxit

³⁸⁰ Els pagaments es produïren durant els mesos centrals de 1310: ACA, C, reg. 326, f. 11r-16r. La clausura de la campanya sense èxit va induir a alguns consells municipals, com el d'Osca, a negar-se inicialment a pagar el subsidi requerit al·legant que havia estat sol·licitat expressament per a finalitzar la conquesta d'Almeria: *Ibidem*, f. 34r (20-IV-1310).

³⁸¹ En aquesta ocasió sabem que la quantitat que es desitjava reunir inicialment, després de les remissions, era de 15.960 s., però al final es recaptà un poc menys, els 13.770 s. indicats: ACA, C, reg. 326, f. 31rv (12-III-1310); RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 51r.

³⁸² ACA, C, reg. 326, f. 33r (6-V-1310).

³⁸³ ACA, C, reg. 308, f. 73r-76r (8-VII-1310). Les convocatòries, fixades per als aragonesos l'1 d'agost a Lleida i per als catalans el 8 d'agost a Vilafranca del Penedès, no expliciten la causa del conflicte, però la quitació de Ximén Cornel –pels 8 dies de viatge des del seu domicili i un dia més que estigué a Lleida abans que el rei dissolguera la convocatòria allí mateix– indica que es tractava d'un *enantament que'l senyor rey entenia a fer contra en Ramon Folch e els valedors del comte de Foix*: ACA, C, reg. 147, f. 7r (9-VIII-1310). D'altra banda, la convocatòria específica del veguer d'Osona i el Bages relaciona directament aquest cas amb els processos oberts per Jaume II entre agost i setembre de 1310 per a recollir informació documental i testimonial de qualsevol atac realitzat per nobles i cavallers en aquella vegueria i en la de Girona i Besalú des de temps de Jaume I: ACA, C, Processos, 1310E i 1310F. Per tant, podem suposar que el vescomte de Cardona, amb el suport del seu aliat, el comte de Foix, tractà d'apoderar-se d'alguna fortalesa de la zona.

³⁸⁴ J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón*, cit., p. 396-397; F.J. MIQUEL, *La reina Blanca d'Anjou*, cit., p. 49-51.

³⁸⁵ Els retiments de comptes dels bisbes de cada diòcesi davant el mestre racional, que són l'única font per la qual coneixem aquest subsidi, indiquen que l'ajuda s'aprovà a Tarragona el 8 de setembre de 1310: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 625, f. 77v-78r i 202rv.

l'expedició, la reunió no donà fruits fins a finals de l'estiu de 1310, tot concedint un subsidi al rei en *ajuda de les missions que havia fetes en el viatge d'Almaria*³⁸⁶. En aquest sentit, s'hi aprovà que *fos donat al senyor rey en cascun bisbat de la sua terra ay tanta quantitat com muntà la dècima d'un any dels III anys passats en los quals fo atorgada per lo senyor papa al senyor rey*, de manera que l'escrivà reial Pere Gener, *ordonador dels comptes* de les dècimes que s'havien recaptat durant el període 1305-1309 –sense comptar la de 1309-1310, que va ser gestionada a banda–, realitzaria una mitjana per establir quant havia de pagar cada diòcesi. I en coneixem el resultat de 5 d'elles: 41.182 s.j. 3 d.j. de Saragossa, 38.488 s. de Tarragona, 17.435 s.j. de Lleida, 26.000 s. de València i 25.000 s. de Tortosa³⁸⁷, unes xifres efectivament ajustades al total aproximat de 360.000 s. que, segons hem vist, solien rendir les dècimes en el conjunt de la Corona, ja que la seua suma –177.413 s. 9,5 d.b.– concorda amb altres casos posteriors en què tenim estimacions de la recaptació de cada bisbat³⁸⁸. Novament, per tant, l'Església tingué una participació eminent en el finançament dels deutes generats per la croada, el que no resulta gens estrany atès el seu caràcter de guerra contra l'Islam.

Amb tot, un poc després, en octubre de 1310, Jaume II encara es veia obligat a ajornar obligacions per indicació del tresorer, en vista que *fueron grant pieça de las nostras réndidas vendidas e obligadas a causa de las grandes messiones que en el viage d'Almería e en otras cosas oviemos de fazer*³⁸⁹. Així, a finals d'any i durant la primavera de 1311 va recórrer una altra vegada als vassalls reials que menor resistència podien oferir, les minories ètniques, de les que tornà a exigir noves ajudes: 23.950 s. dels musulmans del regne de València, 9.600 s.j. dels d'Aragó (vegeu la Taula 11 del tom II) i certes quantitats demanades a les aljames de jueus de tota la Corona. En aquestes peticions deixava clar que, més d'un any després d'haver finalitzat la campanya, els deutes acumulats *racione expensarum viagio Almerie* eren encara moltíssims, especialment amb els *nobiles et militibus ac aliis terre nostre*, i, en tant que *in camera nostra ad presens pecunia non habundet*, necessitava els diners per a evitar el descontent dels súbdits, *ut regnis et terris nostris omnis scandali species extingatur*³⁹⁰. D'altra banda, desconeixem les raons per les quals en aquell mateix subsidi el monarca sol·licità als jueus que donaren les seues quantitats *pro subsidio sive*

³⁸⁶ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 625, f. 77v-78r. Al llarg de 1310 Jaume II, per mitjà de diverses ambaixades enviades a la cúria d'Avinyó, va intentar obtenir una ajuda eclesiàstica directament concedida pel papa, qui va rebutjar tot subsidi: J. GOÑI, *Historia de la bula de la cruzada en España*, Vitòria, 1958, p. 276-280.

³⁸⁷ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 625, f. 73v, 77v-78r, 109v-110r, 202rv.

³⁸⁸ Per exemple, Jordi Morelló ha estimat que en 1397 aquelles 5 diòcesis sumarien 146.859 s. d'un total de 344.660 s., mentre que en una primera col·lecta de 1400 arribarien a 165.497 s. de 351.520 s. i en una segona col·lecta d'aquell mateix any a 160.293 s. de 357.280 s. Per tant, resulta factible i coherent que el repartiment de 1310 es realitzés igualment sobre un total aproximat de 360.000 s. Cf.: J. MORELLÓ, «La contribución de la Iglesia a las arcas del rey: A propósito de la recaudación de las dècimas papales en la Corona de Aragón a finales del siglo XIV y principios del XV», a D. Menjot i M. Sánchez Martínez (coords.), *Iglesia y fiscalidad en la Edad Media (siglos XIII-XV)*, Madrid, en premsa. Com hem explicat anteriorment, les úniques recaptacions que coneixem de la dècima quadriennal són les de la diòcesi de Tarragona en 1308, 38.422 s. 0,5 d., i 1309, 30.139 s. 10,5 d.b., xifres que efectivament concorden amb la suma pagada en aquest nou subsidi de 1310-1311.

³⁸⁹ ACA, C, reg. 271, f. 189r (9-X-1310). La carta es dirigia a un *cormano* del rei –tal vegada don Joan Manuel– i servia per a excusar i prorrogar a l'any següent l'enviament de la meitat dels 20.000 s.t. que havia de pagar-li anualment.

³⁹⁰ ACA, C, reg. 326, f. 37rv (17-XII-1310) (els musulmans del regne de València); f. 42r-43v (21-IV-1311) (els d'Aragó); f. 39r-40r (17-IV-1311) (els jueus).

*mutuo*³⁹¹; en tot cas, després de la visita dels procuradors de les aljames al rei, s'acordà finalment, *compacientes eorum inopie*, que pagaren *in dono* la meitat del que s'havia sol·licitat³⁹² (vegeu la Taula 10 del tom II). A més a més, el primer terç dels 152.950 s. que s'havien de recaptar en total seria traspasat de forma immediata al baró de Xèrica, amb qui Jaume II reconeixia tenir un deute enorme³⁹³.

Al cap d'uns mesos, ja en juliol de 1311, el monarca tornaria a fer una altra petició fiscal, però en aquest cas a les viles reials dels regnes d'Aragó i de València, així com les que havien estat del Temple en tota la Corona. Exposava, igualment, que necessitava diners per a evitar que es produïssen *scandali* i commemorava les immenses despeses realitzades a fi d'exalçar la fe cristiana i aixafar la islàmica, la majoria de les quals havien estat possibles gràcies a crèdits que encara no s'havien liquidat:

Quarum expensarum partem precipuam mutuo habuimus, pro ipsaque sumus adhuc nobilibus ac etiam militibus et peditibus predictis et aliis causis racione viagii memorati vehemens obligati³⁹⁴.

En aquesta ocasió, però, Jaume II no es dirigí a les ciutats franques dels territoris esmentats (Barbastre, Jaca, Osca, Tarassona, Saragossa, València, Alacant, Elx, Guardamar i Oriola), sinó exclusivament a aquelles viles que estaven obligades a pagar quan el monarca ho requeria per unes causes justificades, és a dir, aquelles que havien de contribuir en les quèsties. Encara així, les quantitats finals a recaptar representaven un ingrés important per a sanejar els deutes reials, uns 206.350 s.j. de les aragoneses – entre les que tornaven a destacar els 128.000 s.j. aportats per Calataiud, Daroca i Terol– i 64.500 s. de les valencianes³⁹⁵, moltes de les quals tenien franquesses de acumulades que els eximien de les quèsties³⁹⁶ (vegeu les Taules 6 i 7 del tom II). Pel que fa als nuclis del Temple, alguns van negociar el pagament de les quantitats sol·licitades fins a contribuir amb un total de 13.760 s.j. a Aragó, 10.800 s. i 5.585 s.j. a Catalunya i 8.000

³⁹¹ Segons sembla, el monarca estava donant a triar a les aljames entre concedir en préstec la quantitat sol·licitada o bé pagar en donatiu una quantitat inferior, ja que, per exemple, en el cas concret de les aljames del regne de València sabem que els oferí contribuir amb 16.000 s. en préstec o 12.000 s. *en do*, que és el que van triar i pagar: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 155v-156r.

³⁹² ACA, C, reg. 326, f. 41r (8-VI-1311). A més a més, hi hagueren algunes reduccions particulars, com les dels jueus d'Osca, Biel i el regne de València. A banda de la recaptació efectiva de les aljames valencianes que acabem d'explicar en la nota anterior, coneixem la d'algunes aragoneses (8.600 s.j.) i la de Barcelona i Girona (58.500 s.), que coincideixen en tots els casos amb les quanties que s'havien de pagar després de les remissions: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 116rv, 231r; 625, f. 120rv.

³⁹³ No en va, només per la quitació del seu servei militar a Almeria amb 95 cavalls armats se li devien 125.062 s. 7 d.b.: ACA, C, reg. 297, f. 215r (IV-1310). I, en efecte, sabem que Arnau Cortit va ser l'encarregat d'arreglar els diners procedents de les aljames per a transferir 50.000 s. a Jaime de Xèrica: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 155v-156r.

³⁹⁴ ACA, C, reg. 326, f. 61r (1-VII-1311). Els col·lectors del regne de València foren els porters Arnau Cortit i Lope de Sos, que recaptaren respectivament 48.000 s. i 16.500 s., la totalitat dels diners previstos: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 164rv i 173v-174r. Els recaptadors en Aragó foren Romeu Guillén de Sigena, Esteban de Roda, Miguel de Boil, Guillem de Marsella, Domingo Fraella i Sancho de Aguas, dels que coneixem uns pocs retiments per valor de 50.093 s.j.: *Ibidem*, 625, f. 107v, 120rv i 187v.

³⁹⁵ ACA, C, reg. 326, f. 49r-60v, 66r-68v (1-VII-1311).

³⁹⁶ Per exemple, Alzira posseïa un privilegi que la dispensava de tota exacció reial per 10 anys des de 1304, però, atès el caràcter extraordinari de la croada d'Almeria, va contribuir tant en la petició de maig de 1309 com en la de novembre, un fet que, d'altra banda, li va reportar l'extensió de la franquessa durant 2 anys més. En canvi, el caire ordinari de les quèsties requerides en juliol de 1311 comportà que, en aquest cas, el Consell poguera fer valdre el privilegi de 1304 segons es comprova en: ACA, C, reg. 326, f. 67r.

s. a València, mentre que d'altres van aconseguir acordar la concessió de certes sumes en préstec, 11.500 s.j. entre 3 comandes aragoneses, 11.250 s.j. entre 3 catalanes i 12.000 s. entre 3 valencianes³⁹⁷ (vegeu la Taula 9 del tom II).

Finalment, 4 mesos més tard, en novembre de 1311, Jaume II es va dirigir a les viles reials de Catalunya per a sol·licitar –2 anys després d'haver-ho fet durant el tram final del setge d'Almeria– l'última de les demandes monetàries que coneixem expressament destinades a pagar els deutes de la frustrada campanya. Les ciutats franques, aquelles que pagaven quantitats més altes (Barcelona, Girona, Lleida i Tortosa), quedaren fora de la petició una altra vegada i és possible que no contribuïssen –o almenys no coneixem cap dada respecte d'això–; la resta, després de les reduccions corresponents i incloent els musulmans, van haver de pagar un mínim de 103.085 s.³⁹⁸ (vegeu les Taules 8 i 11 del tom II). Així, gràcies a una activitat de mínims sense grans projectes bèl·lics i a la recepció dels subsidis pagats per l'Església i les comunitats de reialenc no exemptes, la monarquia pogué anar reparant parcialment, al llarg dels anys 1310 i 1311, el forat financer provocat per l'empresa d'Almeria.

En total, la quantitat reunida durant aquell bienni per mitjà dels auxilis monetaris que acabem de veure ascendí –sumant totes les quanties que hem exposat sense comptar les oferides en préstec– a 1.095.247 s. 6 d.b., unes 54.700 lliures, que degueren pal·liar considerablement els problemes econòmics del monarca, sobretot per la reducció de la frenètica despesa que havia comportat aquell projecte, segons es comprova en els retiments de comptes del tresorer reial³⁹⁹. Amb tot, com ja hem mostrat, els deutes acumulats eren bastant superiors, possiblement d'almenys 100.000 ll., per la qual cosa no és estrany que la seua liquidació continués al llarg dels anys posteriors⁴⁰⁰.

Tot plegat, sumant els ingressos que hem documentat per al finançament de la croada d'Almeria des de 1309, sabem que a les arque reials arribaren virtualment fins a 242.000 ll. En primer lloc, més de 66.000 ll. provenien de les dècimes i de l'auxili pagats pel conjunt d'eclesiàstics de tota la Corona. En segon lloc, en contrast amb la

³⁹⁷ ACA, C, reg. 326, f. 61r-65v (1-VII-1311). Els porters van ser Íñigo Rodríguez a Aragó, Guillem de Riudovelles, Pere Sacirera i Pere Ham a Catalunya, i Pere Descortell a València, dels quals coneixem certes recaptacions: els 20.000 s. del territori valencià en conjunt, 8.800 s. d'algunes viles catalanes i 6.200 s.j. d'algunes aragoneses: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 200v-201r; 625, f. 37r-38r i 107rv.

³⁹⁸ ACA, C, reg. 326, f. 70r-75r (1-XI-1311). Els principals recaptadors foren Pere Sacirera, Pere Tripó i Guillem de Riudovelles; coneixem els comptes d'aquests dos darrers i corresponen quasi íntegrament a les quantitats a recaptar després de les remissions corresponents: 16.497 s. 6 d.b. de 16.950 s. sol·licitats en el primer cas i 37.760 s. de 37.960 s. en el segon: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 624, f. 244rv; 625, f. 37r-38r.

³⁹⁹ Sabem que entre l'1 de desembre de 1308 i el 24 de març de 1310 gastà més de 227.500 ll., un promig de 14.220 ll. per mes com a efecte de la guerra, mentre que del 25 de març al 31 de desembre de 1311 només desemborsà unes 93.000 ll., una mitjana considerablement inferior –quasi dues terceres parts menys– de 5.160 ll. mensuals (sense comptar el darrer trimestre de 1310, per al qual no tenim dades): ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 623, f. 81r, 105rv, 119r; 624, f. 142rv. No obstant això, cal tenir en compte que la tresoreria no controlava totes les despeses i ingressos de la monarquia, ja que molts dels recaptadors de tributs i subsidis reials realitzaven les seues pròpies entrades i eixides de forma independent, encara que, això sí, sota les ordres del monarca o el mateix tresorer.

⁴⁰⁰ En el primer llibre, de 1324, que es conserva de la testamentaria de Jaume II –instituída en 1318 per a saldar els seus deutes quan emmalaltí greument i pensava en sa mort– hi ha 165 entrades destinades a pagar dèbits relacionats amb Almeria per un valor mínim –algunes són il·legibles– de 13.083 s. 6,5 d.b. del total de 194.535 s. 1 d.b. consignats en el volum (un 6,7%). Els deutes es refereixen exclusivament a Catalunya, ja que les entrades valencianes estan resumides de forma ràpida al final, mentre que les aragoneses no hi apareixen: ACA, RP, MR, núm. 2245.

procedència majoritària del cos expedicionari⁴⁰¹, les viles reials d'Aragó foren les que més contribuïren pecuniàriament, fins a 38.600 ll., quasi la mateixa quantitat que el mínim de 40.000 ll. reunides per les de Catalunya i les del regne de València, pràcticament a parts iguals. Ultra això, altres dos ingressos importants procediren en gran part del territori aragonès, ja que ambdós es basaven en la regalia monetària sobre el diner de Jaca: unes 22.000 ll. del guany de l'encunyació triennial que es va dur a terme a Sariñena i, també, una part significativa de les 17.000 ll. que es recaptaren com a mínim del monedatge jaqués de 1309. D'una altra banda, les viles que havien pertangut al Temple es veieren igualment obligades a contribuir, en aquest cas amb més de 17.200 ll. (entorn d'un 43,5% les aragoneses, un 39% les catalanes i un 17,5% les valencianes). Finalment, a banda de certes quanties menors, com les quasi 8.000 ll. procedents de la venda de patrimoni reial i dels tributs dels vassalls musulmans del monarca, una altra de les partides més importants provingué de les aljames de jueus, que van abonar fins a 33.500 ll., especialment les de Catalunya (el 56,3%) i Aragó (el 38,2%).

Així les coses, tot i que aquella suma no arribava al mínim de 289.000 ll. que hem documentat com a despesa global, la recuperació de les finances reials a finals de 1311 devia ser suficientment sòlida per tal que els següents subsidis sol·licitats foren destinats a altres objectius, en concret als matrimonis de les filles del rei: primer, en juny de 1312, per als dots de les infantes Maria i Constança –casades els mesos anteriors amb l'infant Pere de Castella i don Joan Manuel respectivament–, i després, en juny de 1314, per al d'Isabel –casada amb Frederic d'Àustria. En el cas valencià, cal ressaltar la tendència a la baixa, ja que si bé en les quèsties dels primers anys de Jaume II la contribució final del conjunt de viles reials –excepte València, que era franca des de 1286– superava els 95.000 s., ara se situava per sota, 92.200 s. en 1312 i 77.500 s. en 1314, tot i que aquesta davallada es veia compensada en certa manera per la incorporació dels nuclis del Temple, que pagaren 18.000 s. i 10.700 s. respectivament⁴⁰².

Altrament, durant aquests anys continuava destacant l'enorme aportació fiscal de les comunitats d'aldees de Calataiud, Daroca i Terol que, a més de donar 135.000 s.j. i 130.000 s.j. en els dos auxilis que acabem d'esmentar, recaptaren un altre de 85.000 s.j. en setembre de 1313 per tal de pagar les despeses de l'ambaixada que es traslladà a terres germàniques per a negociar el futur casament de la infanta Isabel⁴⁰³. Durant aquest darrer any –en què no foren realitzades peticions a les viles reials catalanovalencianes– el monarca aconseguí, a més a més, una nova contribució de l'Església de tota la Corona, de 200.000 s., aprovada en un concili reunit a instància seua al castell d'Horta⁴⁰⁴. En qualsevol cas, el que volem remarcar sobre totes aquestes demandes fiscals és que, oficialment, ja no es realitzaren per tal d'eixugar els deutes arrossegats d'Almeria, sinó per pagar despeses que afectaven la política dinàstica.

⁴⁰¹ A banda del que hem comentat anteriorment sobre la majoria de peons valencians i sobretot catalans que anaven en l'exèrcit, un repàs als seguicis continguts en el registre *Super extimacione equorum in viagio Almarie* confirma el pes demogràfic dels catalans en l'empresa. D'aquells caps de seguici que en coneixem l'ascendència sabem que els de Catalunya comandaven fins a 617 homes a cavall armat (un 49,5%), 482 els d'Aragó (un 38,6%) i 147 els del regne de València (un 11,9%). Vegeu la Taula 4 del tom II.

⁴⁰² Vegeu la Taula 3 del tom II. Per a aquestes quèsties no disposem dels retiments dels porters, ja que deuen estar compresos en els volums 625 i 626 dels llibres d'albarans del mestre racional, fora de consulta en el moment de realitzar aquesta investigació.

⁴⁰³ Vegeu la Taula 1.4 del tom II.

⁴⁰⁴ ACA, C, Memorials, núm. 71-1, f. 49r-50r.

En aquest sentit, el següent esforç bèl·lic important mamprès per la monarquia – novament contra els musulmans, però en aquesta ocasió contra els abdalwadites de Tlemcen– fou encarat d’una forma totalment diferent. Així, com veurem en el capítol següent, les ciutats de Barcelona i de València encapçalaren en 1315 l’organització de dues armades finançades a través d’imposicions indirectes establertes en els mercats locals. Aquest seria el mateix mètode que es tornaria a aplicar en les principals ciutats en la següent gran empresa bèl·lica de la Corona, la conquesta de Sardenya de 1323-1324, una estratègia que, com veurem, aniria estenent-se i consolidant-se al llarg de les dècades centrals del segle XIV. Per tant, si per alguna cosa destaca la croada d’Almeria des del punt de vista fiscal, és per representar la darrera gran campanya bèl·lica de la monarquia aragonesa finançada exclusivament a través de la fiscalitat directa i el préstec. En aquest sentit, els problemes que hem vist a l’hora d’accedir de forma immediata als diners col·lectats mitjançant els tributs directes potser tingueren a veure amb el canvi progressiu d’estratègia que es detecta en les grans expedicions posteriors a la de 1309-1310. En relació amb això, la les cises eren igualment lentes en la recaptació, però segurament la possibilitat de guany dels creditors que intervenien en la seua compra i gestió era major que en la dels tributs directes, el que unit a la creixent vitalitat comercial i financera de les principals ciutats de la Corona féu decantar la balança cap al costat de la fiscalitat indirecta.

Fos com fos, segons acabem de comprovar per a 1309-1310, la recepció íntegra dels subsidis oferits a la monarquia no es produïa de forma prèvia ni tan sols simultània al conflicte bèl·lic en qüestió, sinó que el procés de col·lecta era bastant més llarg. En conseqüència, la monarquia havia de recórrer a l’ús de diversos procediments crediticis per afrontar el finançament global de la campanya. Si bé hem vist que en el cas d’Almeria les redempcions d’exèrcit i els primers subsidis rebuts de l’Església, de les minories ètniques i de les antigues viles del Temple s’ajustaven en principi a la inversió necessària per a posar en marxa el projecte de conquesta, la lentitud en la recaptació obligava a ajornar molts dels pagaments, que, en conseqüència, havien de ser assignats a la recaptació futura d’aquells tributs. Però no sols això, sinó que, a més a més, també es requeria de liquiditat imminent per a determinats afers com, per exemple, l’organització de l’armada. I, per això, una part considerable d’aquelles previsions inicials era utilitzada per a garantir préstecs, en aquest cas unes 76.000 ll. de les 125.000 ll. estimades *a priori* (més del 60%), que van ser avançades per diversos creditors, entre els que destacaren la reina Blanca d’Anjou, el rei de Mallorca, el bisbe de València o un conjunt variat de canvistes, ciutadans i oficials reials de Barcelona i de València.

Per afegiment, atesa la importància de l’exèrcit mobilitzat, els diners procedents de totes aquelles partides foren consumits al poc de començar el setge, de manera que la monarquia es veié obligada a cercar noves fonts de finançament, recorrent primer a la venda de patrimoni –la vila reial de Caldes de Malavella, l’únic cas que hem pogut documentar–, a tributs ordinaris com el monedatge aragonès, i a la petició de nous auxilis pontificis, que van ser denegats en últim terme. Per això, en decidir a finals d’octubre de 1309 la prolongació de la campanya, Jaume II hagué de sol·licitar novament l’ajuda dels seus vassalls, xifrant els diners a recaptar en unes 35.000 ll. Amb tot, aquelles peticions eren novament inútils si no es comptava amb liquidesa immediata per a pagar de forma urgent part de les enormes despeses derivades dels 4 mesos de campanya. Per tant, el rei hagué de sol·licitar 27.600 ll. en préstec, assignant-les a aquelles renovades previsions d’ingrés o d’altres partides anteriors que encara quedaven sense comprometre per complet; en aquesta ocasió, els diners avançats van procedir de les aljames de jueus de Catalunya i de diversos eclesiàstics, canvistes, oficials reials i

ciutadans d'aquest mateix territori. Com ja sabem, però, l'esforç va ser inútil, el setge acabà de forma agònica i les despeses s'incrementaren encara més, sense poder ser compensades per cap tipus de guany territorial.

En conjunt, doncs, encara que el fracàs de la croada no estigué motivat pel mètode de finançament aplicat, sinó per diverses errades de càlcul polític, militar i econòmic, sí que palesà en certa manera els problemes intrínsecs a la fiscalitat directa a l'hora de gestionar les voluminoses sumes de diners necessàries per a emprendre les grans campanyes bèl·liques de la monarquia. En paral·lel, pareix que els dirigents de les ciutats semblaven interessats a recaptar els seus subsidis mitjançant imposicions indirectes, com hem vist en el cas de València, quan proposà establir una cisa sobre la carn a finals de novembre de 1309. En aquest sentit, potser això té a veure amb el fet que la següent empresa exterior estigués basada en la fiscalitat indirecta, segons explicarem amb més detall en el capítol següent.

4.2. Una política reial de contemporització

Com hem vist, les directrius polítiques de Jaume II durant els dos primers terços del regnat es caracteritzaren per la contemporització, si més no pel que fa a la disputa foral del regne de València. El monarca realitzà certes concessions, les indispensables a uns i a altres, per tal d'evitar noves hostilitats entre les viles reials valencianes i els nobles d'origen aragonès. Així, per exemple, en les Corts d'accessió al tron garantí el compliment dels Furs d'Aragó a aquells que els aplicassen al territori valencià, afavorint l'estament militar, mentre que en les de 1301-1302, a petició del reial, concedí el Privilegi Capitulat, que incloïa el compromís de reunir assemblees parlamentàries periòdicament. Però, a més a més, aquella política contemporitzadora –val a dir, prudent i sagaç des del punt de vista dels interessos de la monarquia– fou la tònica general de la seua acció de govern. En primer lloc, pel que fa a les empreses bèl·liques que dugué a terme fora de la Corona, sabé gestionar la situació diplomàtica internacional per a traure'n profit dinàstic. Així, d'una banda, pel que fa a la qüestió mediterrània, tot i que renuncià a Sicília aconseguí la infeudació de Sardenya, alhora que el seu germà Frederic es mantingué en el tron; d'una altra banda, quant a la península Ibèrica, aprofità la feblesa de la monarquia castellana durant el regnat de Ferran IV per tal d'incorporar una porció del regne de Múrcia i, alhora estigué a punt d'aconseguir la part oriental de l'emirat de Granada.

Igualment, també en els afers interns de la Corona tractà d'apaivagar la situació de tensió heretada, aprofitant per a actuar amb mà ferma quan les condicions ho permetien. D'aquesta manera, en el cicle de Corts de 1291-1292 se'n cuidà d'evitar el descontent dels diversos estaments, però en el de 1299-1302, tot i accedir a les reclamacions per a celebrar assemblees diferenciades en cada territori, avançà en el procés de «domesticació» de la noblesa⁴⁰⁵. Fet i fet, Jaume II enfrontà diversos greuges estamentals de forma individualitzada, donant-hi solucions variades segons els casos. Per exemple, les reclamacions de València en 1293 se saldaren amb la retirada de les actuacions autoritàries del monarca, mentre que, contràriament, la revifalla de la Unió aragonesa en 1301 fou bruscament tallada per la via judicial; a Catalunya, per la seua banda, es posà fi als problemes amb el bovatge mitjançant la seua redempció, al temps que la celebració de Corts mantenia la vigència mostrada ja en les darreres dècades del segle XIII. En aquest sentit, durant els primers anys del XIV el monarca modificà la periodicitat de les celebracions, establint-ne la biennalitat a Aragó i la triennalitat a Catalunya i València, tot i que, en consonància amb la caracterització general del regnat, evità reunir-les tant com pogué, a excepció del cas català. En suma, doncs, Jaume II desplegà una política conciliadora en ocasions, però cercant sempre i a llarg termini l'interès de la monarquia.

Altrament, des del punt de vista de la fiscalitat reial, els dos primers terços del seu regnat representaren en certa manera un allargament de la situació desenvolupada al llarg de la dècada de 1280. En aquest sentit, al regne d'Aragó es consolidà la destinació de les peites reials al pagament de les cavalleries d'honor i la petició esporàdica de subsidis, especialment important en el cas de Calataiud, Daroca i Terol, mentre que a Catalunya s'alternaren les qüestions pagades en el reialenc amb els donatius generals

⁴⁰⁵ Vegeu sobre aquest procés el cas dels Luna, estudiat per F. DE MOXÓ, *La Casa de Luna (1276-1348). Factor político y lazos de sangre de un linaje aragonés*, Münster, 1990, p. 305-319.

recaptats a través d'imposicions indirectes establertes als mercats urbans. Al regne de València, en canvi, continuà el predomini absolut dels tributs directes a l'hora de reunir els diners exigits per la monarquia. Ultra això, s'hi produí una novetat destacada: per primera vegada els nobles i cavallers accediren –per a eixugar els deutes que els devia el mateix rei– a participar en un donatiu concedit en unes Corts, les de 1301-1302. Amb tot, l'estat de confrontació latent amb l'estament reial comportà que la seua gestió es realitzés de forma completament independent i que la recaptació, en el cas nobiliari, no s'allargués més enllà d'una anualitat. L'Església, per la seua banda, realitzà importants contribucions en el marc de la concessió de subsidis negociats pel rei amb el papa, com les dècimes de 1305-1310, o directament amb la jerarquia del conjunt de la Corona, com en els concilis eclesiàstics generals de 1310 i 1313.

Finalment, pel que fa a l'estament reial, la dècada de 1290 suposà la continuació dels mètodes tributaris anteriors, mitjançant la recaptació usual –en funció de les necessitats o de la periodicitat establerta– de quèsties, redempcions d'exèrcit i monedatges. Les Corts de 1301-1302 comportaren, contràriament, l'aplicació d'una novetat: un donatiu que ja no es recaptaria a partir de l'increment d'un monedatge –com els de 1271 i 1284– sinó a través d'un «cabeçatge», la capitació universal d'1 s. anual pagat successivament durant un quinquenni. Tanmateix, el fracàs dels resultats del primer any obligà a suspendre'n la col·lecta i reprendre-la en 1304 per a les darreres quatre anualitats, que possiblement combinaren la capitació amb un impost proporcional als patrimonis. En finalitzar aquest subsidi, la participació fiscal de les viles reials valencianes en l'intent de conquesta d'Almeria es produí, en primer terme, mitjançant una redempció d'exèrcit i, posteriorment, a través d'un parell de quèsties pagades fins a 1311. Al llarg de la campanya, a més a més, tingué lloc un fet innovador: els dirigents de la ciutat de València proposaren establir una cisa local sobre la carn per tal de recaptar un auxili destinat al manteniment del setge. En aquest sentit, tot i que finalment, atesa la retirada catalanoaragonesa, sembla que la imposició no s'arribà a imposar i els subsegüents subsidis de l'estament reial foren recaptats amb talles directes, aquell fou un important precedent per al que passaria amb l'armada de 1315. Això, però, ho explicarem en el següent capítol, com a punt de partida d'una nova època al regne de València, tant des del punt de vista fiscal, per la progressiva extensió de les imposicions indirectes, com des del punt de vista polític, per la intensificació de les accions de l'estament reial en vista a aconseguir una resolució de la qüestió foral valencianoaragonesa.

5. A REFORMACIÓ UNIVERSAL E BON ESTAMENT DE LA CIUTAT E DEL REGNE DE VALÈNCIA. L'ESTABLIMENT D'UN NOU MARC POLÍTIC I FISCAL

Com venien fent des de la fundació del regne de València en el segle XIII, també durant el primer terç del Tres-cents els governants de la capital identificaven el *bon estament* de la ciutat de València amb el de tot el regne. Allò que era bo, just i profitós per als ciutadans de la urbs, era bo, just i profitós per al comú i per al conjunt dels regnícoles valencians, tot vinculant aquelles qualitats als furs i els privilegis aconseguits de la monarquia a canvi del pagament de subsidis. Així ho veurem exposat en els nombrosos documents inèdits tractats en aquest capítol, que continuen la mateixa línia que ja hem observat en els juraments forals de 1283, 1286 i 1291, o en les Corts de 1261, 1271 i 1302, en els quals l'estament reial apareixia com a principal beneficiari de l'ordenament foral valencià, en constant tensió amb l'estament militar, bona part del qual era partidari de mantenir els Furs aragonesos establerts en els seus propis dominis. Així les coses, també en les Corts de 1329-1330 els síndics de València presentaren els capítols plantejats davant el rei per a la seua aprovació sota aquella mateixa invocació justificativa:

A reformació universal e bon estament de la ciutat e del regne de València, e a tolre e esquivar pleyts e abreviar aquells a conservació e justícia, los jurats, consell e universitat de la dita ciutat offeren, senyor, a la vostra altea, e a examinació e correcció de vostre Consell, los capítols infrasegüents.

Amb tot, en aquella assemblea –un veritable punt d'inflexió en la història política i fiscal del regne– canviaren moltes coses. S'hi resolgué i finí de manera pràcticament definitiva el conflicte foral entre la monarquia i les viles reials, d'un costat, i bona part de la noblesa defensora del dret aragonès, de l'altre. Així, a partir de llavors les relacions de poder al regne es mogueren dins d'unes noves coordenades i les mateixes Corts passaren, mica en mica, a acomplir la funció de debat i discussió regular entre tots els estaments i el rei que no havien tingut fins a aquell moment, atès el rebuig senyorial a participar-hi. La seua reunió periòdica, però, no es degué exclusivament a l'acceptació nobiliària, sinó sobretot a les necessitats econòmiques de la monarquia originades per les guerres mediterrànies, per al finançament de les quals hagué d'acudir a l'ajut parlamentari. Això fou especialment necessari a partir d'aquelles mateixes Corts de 1329-1330, puix en aquestes també s'acordà la taxació foral de la quèstia, que, com hem vist, era el principal mecanisme de negociació fiscal ordinària entre la monarquia i les viles reials. Així les coses, d'ençà la fixació de la quèstia, les assemblees esdevingueren el principal escenari de requeriment i concessió dels subsidis destinats a sufragar les campanyes dinàstiques, uns subsidis, d'altra banda, que passaren a recaptar-se de forma gairebé sistemàtica mitjançant imposicions indirectes, com succeí amb el mateix donatiu atorgat en les Corts esmentades.

Tot plegat, doncs, l'assemblea de 1329-1330 suposà l'establiment d'un nou marc no només polític, sinó també fiscal, i en aquest capítol, doncs, tractarem de veure el camí final que dugué cap a la seua formació. Per això, com hem avançat anteriorment, abordarem de forma conjunta el darrer terç del regnat de Jaume II (1314-1327) i les primeries del regiment d'Alfons el Benigne (1327-1330), ja que durant aquells tres

lustres es produïren una sèrie de fets que conduïren a la doble modificació estructural susdita. Observarem que novament la guerra i les necessitats monetàries de la Corona esdevingueren una de les principals forces motriu dels canvis politicofiscals, puix bona part de les negociacions amb l'estament reial pivotaren entorn de les dues principals expedicions promocionades per la monarquia durant aquest període –contra els abdalwadites en 1315 i contra els pisans a Sardenya entre 1321-1324. Aquells cicles de negociació, de fet, obriren la porta a l'establiment d'una fiscalitat local indirecta, alhora que estimularen les reivindicacions polítiques de les elits urbanes, tot impulsant definitivament el procés d'unió foral. Aquest procés, però, fou interromput per la mort de Jaume II i no finalitzà fins a les Corts de 1329-1330, que, com acabem d'explicar, comportaren unes noves regles del joc per a les relacions polítiques i fiscals que són objecte d'estudi en aquesta tesi.

5.1. La segona meitat del regnat de Jaume II (1311-1327): *en creximent de la cosa pública*

La insistència en les reivindicacions dels dirigents urbans de les viles reials durant el darrer terç del regnat de Jaume II no aconseguí trencar la seua política contemporitzadora, però, si més no, aquest hagué d'anar cercant respostes a les seues peticions, especialment al compàs de les ajudes monetàries oferides pel mateix estament reial per a la seua política mediterrània. La principal aspiració en aquells moments era, com ja hem destacat reiteradament, la unió de tot els habitants del regne sota la pròpia jurisdicció foral valenciana i, en aquest sentit, la idea de «cosa pública» representava un dels puntals que sustentaven aquella aspiració. No debades serà a partir d'ara quan puguem constatar clarament en els documents redactats per aquells mateixos dirigents la defensa d'eixe concepte, que servia per a justificar no només els canvis polítics sinó també els fiscals, com, per exemple, les impositcions indirectes introduïdes per primera vegada sobre els mercats locals valencians en 1315. Així, davant la protesta nobiliària per aquella novetat tributària, els jurats de València al·legaren que era justa perquè s'establia en profit de tots els habitants del regne:

A honor de Déu e de la benahuyrada nostra dona Santa Maria, mare d'aquell, e a serviy del senyor rey, e a profit e deffensió de la dita ciutat e del regne e dels habitants d'aquell metex regne... Et ço que per rahó dels dits ordenaments serà cullit e aplegat no deu ésser més ne convertit en fer comú, ne en altre proffit comú ne d'alcuns privats, mas tant solament se deu convertir en profit de la dita armada e creximent d'aquella e de la cosa pública.

Fet i fet, aquesta serà la tònica que observarem a partir d'aleshores, reflectida en els capítols de peticions presentats pels síndics de l'estament reial valencià en ocasió dels diversos cicles de negociació amb el monarca. Per això hem dividit el present subcapítol en tres apartats vehiculats fonamentalment per aquells mateixos cicles: el primer, entre 1311 i 1321, tingué com a punts centrals de negociació les desconegudes Corts valencianes de 1314, la campanya contra els musulmans de l'emirat de Tlemcen de 1315, la concessió del privilegi de la Unitat dels regnes en 1319 i la reunió de diversos col·loquis entre el monarca i els estaments valencians en 1321; el segon, entre 1321 i 1325, gravità entorn de les necessitats financeres de la monarquia per a conquerir l'illa de Sardenya; i el tercer, durant els dos darrers anys i mig del regnat, de 1326 a 1327, fou l'escenari temporal –ja en un context de calma bèl·lica exterior– d'uns nous col·loquis entre els estaments valencians, ara sense presència de la monarquia, per tal de modificar i estendre l'acceptació general dels Furs de València.

Tot plegat, en aquesta segona etapa del regnat de Jaume II veurem que progressivament la seua política de «contemporització» mantinguda des de la seua arribada al tron fou perdent força en certa manera, especialment a partir de la renúncia del seu primogènit Jaume i dels problemes causats per la conquesta de Sardenya. En aquest sentit, paral·lelament observarem l'increment de les reivindicacions o els desacords amb els estaments dominants, el que en el cas valencià es traduirà en una pressió creixent per tal de posar fi a la disputa foral.

5.1.1. Els afers dinàstics i els afers dels regnes (1311-1321)

Segons ja hem explicat en l'anterior capítol, el fracàs de la croada d'Almeria de 1309-1310 impel·lí Jaume II a desenvolupar una política bèl·lica de perfil baix durant els anys posteriors. De fet, no fou fins a 1322 que abordà definitivament la conquesta del regne de Sardenya, postergada any sí i any també des de la infeudació papal de finals del segle XIII¹. Així, al llarg de la dècada de 1310 el monarca se centrà en l'enfortiment del seu poder dinàstic mitjançant les aliances matrimonials procurades pels seus fills i les diverses campanyes d'apaivagament de les rebel·lions nobiliàries ocasionals, protagonitzades especialment per alguns barons catalans. Ultra això, l'aplicació de la política contemporitzadora ja esmentada possibilità una governança dels regnes aparentment tranquil·la fins a la renúncia al tron del primogènit reial.

En aquest sentit, una de les principals preocupacions de Jaume II al llarg de l'any 1311 fou, precisament, l'encaminament del futur del seu hereu homònim, nascut cap a 1296². En relació amb això, a començaments d'abril de 1311 el rei convocà els estaments aragonesos per al 10 de maig a Saragossa amb l'objectiu que el primogènit jurés l'ordenament foral aragonès, com havia estat promès que es faria –en el moment del jurament de l'hereu per part de la comunitat política del regne– durant l'anualitat posterior a la seua arribada als 14 anys d'edat³. Així, el rei es traslladà des de València al regne d'Aragó per tal que el seu fill procedís al jurament promès i des d'allà prorrogà les Corts catalanes previstes per a juny, atès que havia de solucionar abans un altre dels afers que afectaven la trajectòria del primogènit: el seu matrimoni amb la infanta Elionor de Castella, que s'estava negociant llavors amb Ferran IV⁴.

D'aquesta manera, la reunió parlamentària catalana se celebrà al llarg del mes d'agost i el 5 de setembre foren signades les constitucions corresponents que, en línia amb el que hem vist per a anteriors assemblees, s'adreçaven a aconseguir el *bonum statum et utilitatem comunem totius Cathalonie*. Així, fins a 20 noves disposicions donaven continuïtat a la legislació general aprovada en les Corts precedents, tot modificant o revocant constitucions anteriors de Pere el Gran i Alfons el Liberal, alhora que es tornava a recordar que les actuacions del rei no podien anar *contra ordinacionem istius Curie nec aliarum Curiarum preteritarum*⁵. Per la seua banda, els assistents del braç eclesiàstic aprovaren de manera específica el que s'hi acordà, explicitant que ho feien en nom de la resta de membres de l'Església catalana, donant bona mostra del grau de representativitat estamental que havien assolit les Corts a Catalunya:

Prelati et persone ecclesiastice et religiosi qui presentī sunt, nomine suo et aliorum de Cathalonia, consentiunt ad predictam Curiam in quantum status et eorum dignitas sive ordo sustineat.

¹ Per exemple, en octubre de 1310 el rei informava l'almirall Bernat de Sarrià que no era possible emprendre cap expedició a Sardenya davant les mancances financeres provocades per l'expedició almerienca: F. SALAVERT, *Cerdeña y la expansión mediterránea...*, cit., doc. 414 (26-X-1310).

² J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón: su vida familiar*, Barcelona, 1948, vol. 1, p. 83.

³ ACA, C, reg. 308, f. 202r (5-IV-1311).

⁴ Jaume II preferí prorrogar l'assemblea catalana i romandre a Aragó, prop de Castella, davant la malaltia de Ferran IV, que afectava la negociació matrimonial: *Cortes de Cataluña*, Any 1311, XXVIII.

⁵ *Ibidem*, II, IV, VII-XI.

Tot seguit, el rei convocà les Corts aragoneses, que tingueren lloc a Daroca al llarg del mes de novembre de 1311. En aquest cas, com explica Luis González Antón, els furs subscrits foren únicament sis i afectaren bàsicament qüestions econòmiques, com ara la dissolució de les associacions menestrals, l'establiment de requisits de fabricació i venda de draps o la prohibició als barons del repartiment de les cavalleries entre cavallers que no fossen aragonesos⁶. A continuació, pràcticament els mateixos representants del regne foren convocats a Calataiud, on en gener de 1312 tingué lloc el casament *inter inclitam dominam infantem Mariam, filiam domini regis nostro, et inclitum infantem Petrum, fratrem regis Castelle*⁷. En aquelles mateixes vistes, de més a més, s'acordà definitivament el matrimoni entre l'infant Jaume, futur rei d'Aragó, i la infanta Elionor, filla de Ferran IV.

Així mateix, al llarg dels dos anys posteriors els principals afers monàrquics se centraren, d'una banda, en la gestió dels capítols matrimonials entre el mateix Jaume II –vidu des de 1310– i la princesa xipriota Maria de Lusignan, i, d'una altra banda, en el casament de les infantes majors: el de Constança amb Don Joan Manuel, que se celebrà a Xàtiva en abril de 1312, i el d'Isabel amb Frederic d'Àustria, que tingué lloc per poders a Barcelona en octubre de 1313⁸. Altrament, des de la mateixa capital catalana el rei decidí prorrogar les Corts aragoneses que pertocaven una altra vegada l'1 de novembre de 1313, ja que s'havien de celebrar biennalment per Tots Sants. Contràriament, les convocà per a començaments de l'any següent al regne de València, on no ho feia des de 1301-1302, malgrat el mateix privilegi que s'havia aprovat aleshores, establint-ne la reunió cada tres anys per l'Epifania.

a) Les Corts valencianes de 1314

Fins el moment cap historiador havia parat esment de la celebració d'unes Corts valencianes a començaments de l'any 1314. És fins a cert punt lògic si tenim en compte la manera de localitzar les reunions parlamentàries desenvolupada pels autors antics, mitjançant el contingut dels Furs i els privilegis publicats, i també pels moderns, incorporant simplement els catàlegs documentals editats de manera contemporània⁹. Tanmateix, les dades oferides per diversos documents conservats a l'arxiu reial i l'arxiu municipal valencià indiquen i confirmen plenament la seua celebració, tot i no generar disposicions legislatives, raó per la qual han passat precisament desapercebudes. En primer lloc, com hem assenyalat, durant les setmanes prèvies a la boda de la infanta Maria Jaume II posposà les Corts que legalment s'havien de reunir al regne d'Aragó l'1

⁶ L. GONZÁLEZ ANTÓN, «Las Cortes aragonesas en el reinado de Jaime II», cit., p. 591-592.

⁷ ACA, C, reg. 308, f. 85r (14-XII-1311). Vegeu: J. BAUCCELLS, «L'expansió peninsular en la política de Jaume II. El matrimoni de la seva filla la gran amb l'infant Pere de Castella», *Anuario de Estudios Medievales*, 12 (1982), p. 491-535.

⁸ J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón: su vida familiar*, cit., p. 135, 152 i 202.

⁹ Així ho va fer Sylvia Romeu, bo i trobant reunions de Corts desconegudes per al període en què existeixen bons catàlegs de documents sobre el regne de València procedents de la cancelleria reial, això és, per als regnats de Jaume I, Pere el Gran i Alfons el Liberal: S. ROMEU, «Catálogo de Cortes valencianas hasta 1410», cit.

de novembre de 1313¹⁰. Posteriorment, el dia 5 de novembre –després de celebrar-se el casament a Barcelona– el rei convocà als membres dels estaments valencians per tal de celebrar Corts en la capital del regne a partir del 15 de gener de 1314¹¹.

Pel que fa a l'estament eclesiàstic, del qual teníem la primera constància documental d'una assistència nodrida en les anteriors Corts de 1301-1302, hi foren convocats els mateixos representants, amb l'excepció dels templaris, atesa la desaparició de l'orde en 1307¹². Quant a l'estament militar, en canvi, les modificacions en la convocatòria foren destacables, ja que si bé en aquella ocasió foren citats, com hem vist, fins a 27 nobles d'origen aragonès i només 7 d'origen català o sicilià, ara les tornes es canviaven, de manera que els segons foren majoria, fins a 10, davant els 8 d'arrels aragoneses¹³. Per tant, és plausible pensar que, contràriament al que s'intuïa per a les anteriors Corts, en què semblava que el rei desitjava apaivagar els ànims de la cavalleria aragonesa i liquidar els deutes deixats per les campanyes de Sicília i Múrcia, aquesta reunió parlamentària tenia un caire diferent, totalment desvinculat dels problemes entre la Corona i la noblesa de procedència aragonesa al regne de València. Finalment, pel que fa a l'estament reial, hi foren citats les mateixes 19 universitats –a excepció de Castalla– i se n'afegiren 9 més, entre les quals era especialment important la presència d'Oriola, Alacant, Elx i Guardamar, que s'havien incorporat recentment al territori valencià com a conseqüència de les conquestes murcianes de Jaume II¹⁴.

Així, unes tres setmanes després de l'enviament de la convocatòria, el Consell municipal de València s'aplegà *per raó d'una carta que'l senyor rey tramès a la universitat de la dita ciutat, en la qual los feya saber que, migan lo mes de gener primer vinent, Déus volent, entenia celebrar Cort General en la dita ciutat*¹⁵. Segurament, la finalitat de la reunió era la tria dels 2 o 3 *procuratores et syndicos* que el monarca demanava a cada vila amb *potestatem consentiendi et firmandi ea que ordinari et feri contigerit in Curia supradicta*¹⁶. I, efectivament, encara que no coneixem el nom concret dels síndics de la capital valenciana, sí que el sabem per al cas de moltes altres universitats –fins a 17 de les 27 convocades– a través de les cartes de procuradoria conservades en els fons de cartes i pergamins de l'arxiu reial¹⁷. Les dates d'aquells

¹⁰ ACA, C, reg. 308, f. 232r (22-IX-1313).

¹¹ ACA, C, reg. 308, f. 259r-260r (5-XI-1313), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 11.

¹² Conseqüentment, les cartes de convocatòria s'adreçaren a 7 membres de l'Església: els bisbes de València, Tortosa i Sogorb, els abats de Benifassà i la Valldigna, el capítol catedralici de València i el castellà d'Amposta, que també era comanador de l'orde de l'Hospital a València.

¹³ Dels d'origen aragonès repetiren Jaime de Xèrica, Gonzalo Ximénez d'Arenós, Ximén Pérez d'Arenós, Artal de Luna senyor i Gombal d'Entença i foren convocats, a més a més, Blasco Maza, Artal de Luna júnior i Peregrín de Monteagudo –fill de Pedro de Monteagudo, citat en les anteriors Corts. Per la seua banda, dels d'arrel catalana o siciliana, repetien Ramon de Montcada, Francesc Carròs, Bernat de Sarrià, Hug de Bellpuig i Francesc de Pròixita, mentre que hi apareixien, a més a més, Guillem Ramon de Montcada, Ot de Montcada, Bernat de Cruilles, Guillem de Bellvís i Berengueró de Lloria –fill de Roger de Lloria, convocat en l'anterior assemblea.

¹⁴ Les 18 viles que repetien eren: València, Xàtiva, Morvedre, Castelló la Plana, Alpont, Castellfabib, Biar, Ademús, Montesa, Morella, Pego, Cullera, Lliria, Borriana, Dénia, Alzira, Corbera i Gandia. Ultra elles, foren convocades: Vila-real, Sogorb, Ontinyent, Bocairent, Xixona, Oriola, Alacant, Elx i Guardamar.

¹⁵ AMV, MC, A-1, f. 92rv (27-XI-1313), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 190-192.

¹⁶ ACA, C, reg. 308, f. 260r (5-XI-1313).

¹⁷ Per ordre cronològic de les cartes de procuradoria hi foren nomenats: Esteve d'Alou i Bernat de Mulner per Cullera; Pedro de Lienda, cavaller, Guillem Bernat i Ramon de Mirambell per Alacant; Guillem de Sorell i Guillem Borrell per Gandia; Tomàs Vives de Canyamàs i Guillem Folcau per Morvedre; Guillem Burguera i Pere Sirvent per Montesa; Pero Miguel i Miguel Muñoz per Castellfabib; Joan Rufac i

documents s'estenen entre l'11 de desembre de 1313 i el 24 de gener de 1314, encara que pel seu mateix ritme pensem que probablement les Corts començaren, com estava previst, a mitjan gener, puix només dues cartes són posteriors a aquell moment¹⁸.

De fet, el rei havia arribat a València el 14 de desembre i precisament el 15 de gener escrivia a Don Joan Manuel i la infanta Constança per tal d'informar-los que potser es podria reunir amb ells quan acabés l'assemblea que estava celebrant en aquells moments:

Nos agora somos en la ciudat de Valencia por Cortes Generales que tenemos a los del regno, las quales Dios queriendo dentro pocos días serán desembargades¹⁹.

Les missives es repetiren en els mateixos termes el 25 de gener i l'1 de febrer, per la qual cosa la reunió degué d'allargar-se com a mínim fins a aquesta darrera data²⁰. En aquest sentit, l'itinerari reial no facilita cap indicació sobre la seua clausura, ja que Jaume II es mantingué a la capital valenciana fins a l'agost. Tanmateix, alguns altres documents fan pensar que tal vegada les Corts es tancaren cap a mitjan febrer: d'una banda, sabem que un dels nuncis enviats per la universitat d'Alacant partí de València el 13 de febrer amb les respostes als capítols demanats pel Consell²¹, mentre que, d'una altra banda, en les cartes enviades posteriorment a Don Joan Manuel, Constança i els infants castellans desaparegué tot esment a la celebració simultània d'aquella assemblea²². No obstant això, no hem trobat cap informació que confirme aquesta possible data de finalització de les Corts, entre d'altres coses perquè, com hem dit, sembla que no s'hi aprovà cap disposició legislativa general, atenent al silenci documental mostrat pels llibres de furs i privilegis.

Amb tot, és ben possible que s'hi negociaren fins a 39 peticions presentades pels *prohòmens de la ciutat e de les viles del regne de València*, contingudes en un quadern

Bosoldó Candela per Biar, Joan Carles i Guillem de Liminyana, cavallers, i Pere Masquefa i Francesc Martí per Oriola; García Pérez de Iserre i Guillén Sanz Oñats per Guardamar; Pero Gil de Borja i Pero Sánchez de Esperandeu per Bocairent; Bartomeu de Castellar i Miquel Tortosa per Ontinyent; Arnau Ferran i Bertran Satallada per Lliria; Pere Samsó i Arnau Aster per Morella; Bartomeu Pic i Bernat Sañç per Xàtiva; Pascual Ximénez i Pere Escuder per Alzira; Pero Las Cuevas i Romeo de Moya per Alpont; i Domingo Selom i Pere Jordà per Xixona: ACA, C, Pergamins, Jaume II, núms. 3168 (11-XII-1313), 3172 (24-XII-1313), 3178-3179 (6-I-1314), 3181-3182 (7-I-1314), 3183 (8-I-1314), 3185 (10-I-1314), 3187-3190 (13-I-1314), 3192 (14-I-1314), 3194 (15-I-1314), 3199 (19-I-1314) i 3206 (24-I-1314); Cartes reials, Jaume II, núm. 4774 (22-XII-1313). També es conserva la carta de procuradoria de Sogorb, però no hem pogut llegir a ciència certa el nom dels síndics triats: ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 3186 (12-I-1314). N'hem transcrit l'exemple de la universitat d'Alacant a l'*Apèndix documental*, doc. 12.

¹⁸ A banda d'aquelles cartes de procuradoria també s'han conservat les d'alguns senyors laics i eclesiàstics: la dels marmessors de Gombal d'Entença, que nomenaren a Gil Martín d'Entença; la d'Artal de Luna i el seu fill, que enviaren a Ximén Pérez de Montornès i Lópe Pérez de Buñales; i la del bisbe i el capítol de València, que sindicaren conjuntament a Joan Burgundi, sagristà de Mallorca, i a Berenguer Martí i Pere de Centelles, sagristà i precentor de València respectivament. Totes elles també foren signades abans de mitjan gener: ACA: C, Cartes reials, Jaume II, núms. 3174 (27-XII-1313), 3175 (4-I-1314) i 3184 (10-I-1314).

¹⁹ ACA, C, reg. 241, f. 107v (15-I-1314).

²⁰ ACA, C, reg. 241, f. 112v-113r (25-I-1314) i 115r (1-II-1314).

²¹ El rei escrigué al Consell alacantí informant-los que el nunci Ramon de Mirambell havia exposat de la seua part *quedam capitula* i ara tornava amb les respostes donades pel mateix monarca: ACA, C, reg. 241, f. 121v (13-II-1314).

²² ACA, C, reg. 241, f. 112v-113r (25-I-1314) i 115r (1-II-1314).

de capítols conservat al fons de Legislació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó²³. En aquest quadern no consta cap data crònica enlloc, però a través de la pròpia tenor d'algunes de les peticions el podem enquadrar amb tota seguretat en la dècada de 1310 i vincular-lo, possiblement, a les Corts valencianes de 1314. Primerament, el darrer dels capítols presentat al rei al·ludeix específicament a un conflicte dels drapers de València Andreu i Jaume Parençós, que havien patit el *preniment e tolta* en terres castellanques de 12 bales de draps de natura de França, les quals havien anat a parar a mà de la reina de Castella e del infant Don Pedro. Per això, l'estament reial demanava que, per conservació de furs, fos imposada una taxa als mercaders castellanques amb la finalitat de retornar el valor de les robes preses²⁴. Així les coses, l'incident hagué de produir-se pràcticament a ciència certa entre 1312 i 1319, això és, entre l'inici de la regència de la reina mare Maria de Molina i els infants castellanques Pere i Joan –a l'accés al tron d'Alfons XI en minoria– i la mort d'aquests dos darrers en la vega de Granada en aquell darrer any.

D'una altra banda, sabem que la mateixa família de drapers era present en l'entorn reial precisament durant els moments de celebració de les Corts de 1314, ja que el 26 de febrer de 1314 el monarca requerí al justícia de València –després d'una petició de Jaume Parençós– que intervingués en un afer relatiu a la tutoria dels seus pupils Bartomeu i Macià, fills d'Andreu Parençós²⁵. Això, afegit a dues coincidències temporals més entre les peticions sol·licitades per l'estament reial i les disposicions ordenades pel monarca, convida a pensar en la vinculació del quadern de capítols amb la celebració de l'assemblea parlamentària. La primera d'aquestes altres concomitàncies fa referència a la *gran mirva e carestia de blats* al·legada en el capítol XXXIII, que coincideix amb la *urgente victualium penuria et nimia caristia* al·legada per Jaume II el 18 de febrer de 1314 per tal de prorrogar les Corts aragoneses que havien estat convocades per a l'abril següent²⁶. La segona concomitància és la relativa als capítols XXXI i XXXII, mitjançant els quals es demanava, en primer lloc, que el justícia d'Aragó fes complir l'exempció de montatge i herbatge que les viles valencianes havien aconseguit –mitjançant una ordre reial– per tal de pasturar dins del terme de Terol, i, en segon lloc, que el guàrdia de les cabanes d'aquesta darrera ciutat pagués els danys fets pels pastors aragonesos en els vedats dels mateixos llocs valencians²⁷. En aquest sentit, de manera coincident, tot just en la primera quinzena de febrer de 1314 el rei ordenà la resolució de diversos conflictes ramaders entre els de Terol i els del regne de

²³ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, núms. 2 i 3. El quadern es conserva actualment partit en dos, una part amb els primers 17 capítols (el núm. 3) i l'altra amb els 22 restants (el núm. 2). L'hem transcrit a l'Apèndix documental, doc. 13.

²⁴ Vegeu l'Apèndix documental, doc. 13, cap. XXXIX.

²⁵ ACA, C, reg. 152, f. 270v (26-II-1314). Jaume Parençós hi apareixia com a tutor de Bartomeu i Macià, fills del difunt Andreu Parençós. Tanmateix, segurament aquest Andreu no era el mateix del qual parlava el capítol que hem explicat, sinó un altre, que continuava viu i comerciant durant els anys posteriors: J.L. SOLER MILLA, «Comercio musulmán versus comercio cristiano: la actividad de los mercaderes mudéjares y la producción de las aljamas sarracenas. Valencia, primera mitad del siglo XIV», *Revista de Historia Medieval. Universidad de Alicante*, 14 (2003-2006), p. 229-247. Per tant, possiblement tots plegats, tant Andreu i Jaume com Bartomeu i Macià, eren fills d'un Andreu Parençós difunt abans de 1314, que hauria deixat els dos darrer en minoria, fent-se'n càrrec un dels germans majors, Jaume.

²⁶ ACA, C, reg. 308, f. 233v (18-II-1314). De fet, uns pocs mesos abans, a petició dels jurats de València, les prohibicions locals d'extracció de blat quedaren suspeses per tal de facilitar l'abastiment de la ciutat. Això indica, igualment, que l'anualitat 1313-1314 presentà problemes d'avituallament cerealístic a terres valencianes: *Aureum Opus*, «Jacobi Secundi», LX (28-IX-1313).

²⁷ Vegeu l'Apèndix documental, doc. 13, cap. XXXI-XXXII.

València²⁸, un fet que se suma a la comissió especial que havien rebut els síndics de Morvedre en la seua carta de procuradoria a les Corts, això és, que defensaren els interessos de la universitat *ratione terminorum herbagiorum*²⁹.

Tot plegat, doncs, pensem que aquell quadern de capítols sense datació es correspon amb les peticions presentades a Jaume II en el context de les Corts de 1314 per les viles reials del regne de València, que, com era habitual, devien d'estar encapçalades per les demandes de la capital –tot i que també recollien les d'altres universitats. En aquest sentit, l'anàlisi dels 39 capítols proposats indiquen un especial interès, d'una banda, pel control de les competències i el compliment de l'ordenament foral per part dels oficials reials, i, d'una altra banda, per l'adequació dels processos judicials a aquesta mateixa legalitat. Així, 10 requeriments afectaven el primer d'aquells afers: l'I i el IV sol·licitaven el respecte del procurador reial del regne a la tasca dels justícies ordinaris de les viles –un ofici en mans dels dirigents locals des del cicle de negociació políticofiscal de 1266–; el III i el V atenyien als salaris de l'assessor i l'escrivà del procurador; el VI i el VII a l'actuació dels batlles, que havia de ser sumària sense entremetre's en la dels mateixos justícies; del XII al XIV a les competències del procurador fiscal; i el VIII als mètodes de reclamació i inquisició a la fi de l'exercici de tots aquells oficials.

Altrament, fins a 15 peticions més feien referència a qüestions de justícia: el II i el X demanaven la vigència dels Furs per tal d'evitar les comissions judicials del rei i el desenvolupament de processos fora del regne de València; el XV i el XVI tractaven sobre el bon funcionament de les caplleutes; l'XI i el XVII sobre la quantitat de les penes i la seua exigència per part dels justícies i els quarterers; el XXX sobre la validesa d'un únic testimoni en els plets de 100 sous, com marcava la legalitat valenciana; el XXXV sobre l'obligació foral dels tonsurats de ser jutjats en les corts civils dels justícies; del XXI al XIII sobre els savis en dret i els juristes, que devien actuar i cobrar atenent exclusivament als Furs de València i que, a més a més, havien de residir a les viles corresponents si exercien com a advocats municipals; i, finalment, el XXXVII i el XXXVIII, que versaven sobre el cost de les escriptures dels notaris i dels escrivans de les corts dels justícies, les quals s'havien d'ajustar igualment a allò indicat per l'ordenament foral.

En conjunt, doncs, podem dir que tots aquests capítols interessaven de forma general la majoria de les viles assistents a les Corts, de la mateixa manera que també ho feien d'altres sis més: el XIX sobre el millorament de la col·lecta del monedatge, *car los cullitors del monedatge agreugen les gents contra tenor del privilegi vigent*; el XXIV sobre el restabliment dels oficis i confraries, que havien estat suprimits recentment³⁰; el XXV i el XXVI sobre la contribució dels eclesiàstics en les exaccions reials i veïnals pels béns que posseïen però havien estat de reialenc; el XXXI i el XXXII sobre els afers que hem mencionat relatius a les pastures valencianes i aragoneses; i el XXXIII sobre la prohibició d'exportar blats fora dels territoris de la Corona per tal d'evitar *los dampnatges que la ciutat e viles* havien sostingut per les caresties com la que actualment afectava el regne. Altres peticions, en canvi, estaven clarament adreçades a

²⁸ ACA, C, reg. 152, f. 233v (6-II-1314) i 235r (11-II-1314). Es tractava, inversament, de queixes del guarda de les cabanes de Terol i d'un ramader de Sarrión per penyores que havien estat realitzades per part de les viles reials valencianes de més enllà de Xixona. Sembla, en tot cas, que el conflicte entre uns i altres era especialment viu en aquells moments.

²⁹ ACA, C, Pergamins, Jaume II, núm. 3178 (6-I-1314).

³⁰ P. IRADIEL, «Corporaciones de oficio, acción política y sociedad civil en Valencia», a *XIX Semana de Estudios Medievales de Estella*, Pamplona, 1993, p. 253-284.

defensar els interessos de les elits urbanes, com ara: el capítol IX, mitjançant el qual es demanava part del monopoli judicial per a la nova capa de *ciutadans e hòmens de vila* que eren senyors de llocs sense pertànyer a l'estament militar; el XX, que demanava el compliment del privilegi de 1266 segons el qual al regne de Mallorca havia de córrer el diner reial valencià, obviat amb la recent encunyació de moneda feta pels reis mallorquins *en gran dan e perjudici de la ciutat e del regne de València*³¹; i, en darrer lloc, l'esmentat capítol XXXIX sobre la restitució dels draps presos als Parencós.

Finalment, hi havia sis demandes que tractaven de resoldre altres tipus d'afers: el XVIII sol·licitava la revocació de tots els guiatges especials concedits fins aquell moment pel rei, *majorment com tuyt siam e ésser dejam en guarda e en protecció del senyor rey*; del XXVII al XXIX abordaven les relacions ètniques amb jueus i musulmans; el XXIV demanava decisions sumàries quan els justícies haguessen de decidir l'ordre de cobrament dels creditors sobre els morosos empenyorats; i el XXXVI tractava els procediments duts a terme en els desafiaments entre cavallers. D'altra banda, en aquests capítols també es feia referència general a l'observança de l'ordenament foral establert, com en el cas concret del número XXVII, que requeria el compliment del privilegi de Pere el Gran segons el qual els jueus *deuen portar per la ciutat e per les viles del regne capulla o capa redona per tal que sien coneguts a esquivar peccats que ne feessen ab christianes*, ja que darrerament, *contra tenor del dit privilegi, porten altres vestidures sots color de senyal d'una roda poca, la qual leugerament poden amagar*. Fet i fet, aquesta «roda poca» havia estat ordenada *en les Corts d'Aragó per a los juheus d'Aragó i lo regne de València no deu servir constitucions d'Aragó, com sia regne per si e haja furs e privilegis per si*³².

Així doncs, si efectivament aquelles peticions foren realitzades en les Corts valencianes de 1314, veiem que novament l'estament reial s'erigia com a màxim defensor i beneficiari dels Furs de València. Tanmateix, com ja hem dit, sembla que les demandes no generaren cap aprovació legislativa general per part del monarca, puix ni els llibres de furs ni els de privilegis locals inclouen disposicions al respecte. Tampoc les sèries cancelleresques de gener a març d'aquell any contenen ordres reials relatives als capítols presentats³³. Únicament certs privilegis concedits uns mesos després a València s'hi poden relacionar en certa manera, com ara el de 27 de juny de 1314, que establia el salari dels jutges delegats, els advocats, els escrivans i els notaris, o el de 29 de juliol, que prohibia al procurador reial entremetre's en les causes que pertocaven als justícies³⁴. Per tant, tot pareix indicar que els capítols presentats per les viles reials no foren acceptats per Jaume II, que no promulgà cap disposició immediata al respecte. Amb tot, les peticions degueren continuar damunt la taula i algunes d'elles trobaren resolució posteriorment, com ara les que acabem de veure, o d'altres que seguiren tractant-se en els mesos subsegüents. Així passà, per exemple, amb el desacord entre les viles i els eclesiàstics per la contribució fiscal dels béns que aquests tenien en el

³¹ La moneda mallorquina començà a ser encunyada a partir de 1310 sota els regnats de Jaume II i Sanç de Mallorca: M. CRUSAFONT, *Història de la moneda catalana*, Barcelona, 1996.

³² Vegeu tots els capítols esmentats a l'*Apèndix documental*, doc. 13.

³³ Hem consultat les sèries *Curie*, *Comune* i *Graciarum* dels susdits mesos, sense trobar informacions coincidents.

³⁴ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», LXVII (27-VI-1314) i LXIX (29-VII-1314). En aquesta darrera data també es concediren un parell de privilegis més, un dels quals era relatiu al pagament dels deutes dels morosos, un afer del que es tractava, precisament, en un dels 39 capítols del quadern: *Ibidem*, LXX (29-VII-1314).

reialenc, que encara era objecte de negociació en 1315³⁵, o amb el conflicte per l'herbatge turolenc, del qual les viles reials reberen definitivament un privilegi de franquesa en els col·loquis de 1321, com veurem posteriorment³⁶.

Així les coses, sembla com si les Corts haguessen estat reunides pel rei per tal d'asserenar, sobretot, les peticions de celebració, que tal vegada havien estat sol·licitades de forma recurrent pels prohoms urbans, puix feia tot just 10 anys que el rei no n'havia aplegat des que havia establert, paradoxalment, la seua triennialitat. Tanmateix, els greuges presentats pels síndics de les viles no generaren la concessió global de privilegis, sinó que simplement serviren al monarca per tal de prendre el pols al govern del regne. En relació amb això, possiblement la reunió coadjuvà a la cohesió política dels estaments, encara molt precària, i en aquest sentit cal destacar que, d'una banda, l'assistència parlamentària del braç eclesiàstic es consolidà, i que, d'una altra banda, la intervenció de les viles d'Oriola, Alacant, Elx i Guardamar en el braç reial representà un pas més en la seua progressiva integració en el regne³⁷. Del braç nobiliari, però, a penes si en tenim cap notícia ressenyable i encara caldrà esperar a la resolució de 1329-1330 sobre la disputa foral per tal d'observar-ne una participació activa. D'altra banda, l'aparent desacord entre el monarca i les viles en l'assemblea concorda amb la manca de concessió de cap donatiu concret.

Contràriament, el següent subsidi que es pagà al rei fou una quèstia, la demanada en juliol de 1314 –de forma general als nuclis reials de Catalunya i el regne de València– per tal de sufragar les despeses del recent matrimoni de la infanta Isabel amb Frederic d'Àustria. L'any següent, en canvi, no hi hauria petició de quèstia, ja que, com veurem a continuació, s'organitzaren dues armades a Barcelona i a València finançades mitjançant la recaptació de cises establertes als mercats locals. Les imposicions indirectes irrompien així en el panorama fiscal de les viles reials valencianes, que per primera vegada –que coneguem– les establirien i les gestionarien.

b) Les armades municipals de 1315

En 1314, a penes quatre anys després d'haver fracassat l'intent de conquesta de l'Almeria nassarita, foren els cristians catalans i valencians els que reberen atacs per

³⁵ ACA, C, reg. 156, f. 230v-231r (5-IX-1315). Les al·legacions eclesiàstiques foren enviades aleshores pel bisbe i el precentor de València al rei, que ordenà la restitució temporal de les penyores realitzades per les viles reials a l'Església mentre ell mateix i l'arquebisbe de Tarragona preparaven una sentència definitiva. D'altra banda, una carta dels jurats de València als de les principals viles reials d'octubre de 1314 parla de l'afer com un contrast entre ells i els eclesiàstics –que *s'esforcen de inviolare e trencar nostres, franquees e libertats*– plantejat davant el rei en la seua darrera visita, el que confirma, doncs, la datació de les peticions a primeries d'aquell any: AMV, MC, A-1, f. 104rv (21-X-1314), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 205-207.

³⁶ En el capítol XXXI del quadern estudiat s'explicitava que l'exempció de pastura dels valencians al terme de Terol havia estat ordenada pel rei mitjançant una carta al jutge, els alcaldes i el Consell de Terol. En 1321, com veurem, es tornà a plantejar la quèstió i en aquesta ocasió fou atorgat un privilegi específic d'immunitat fiscal.

³⁷ En les cartes de procuradoria d'Oriola i Guardamar, els síndics nomenats rebien la missió específica de participar en les Corts *a salvament de tots nostres privilegis, franquees e libertats e bons usos e bones costumes*: ACA, C, Pergamins, Jaume II, núms. 3183 (8-I-1314) i 3185 (10-I-1314).

part de musulmans, en aquest cas marítics i procedents de l'emirat abdalwadita de Tlemcen. Així ho expliciten diverses fonts de finals d'aquell any, totes relatives a les mesures posades en marxa per tal de fer-hi front, com ara les ordenacions del 28 d'octubre que establien una imposició sobre els blats i la carn a Barcelona, Caldes de Montbui, Granollers, Terrassa, Sant Celoni, Sant Boi, Vilamajor i Cardedeu per tal d'armar dues galeres i un lleny *contra perfidos sarracenos*, els quals:

Sepius intrant et discurrunt per maria et ripparias nostras et maritimas terre nostre cum galeis et aliis vasis eorum capiuntque sive captivant vasa et personas navigantes in eis cum mercibus et rebus eorum, et alia dampna plurima inferunt, quia nos est qui resistat impetui eorumdem³⁸.

Segons hi deia l'autorització del monarca, l'armament es realitzava per iniciativa dels consellers i els prohoms de Barcelona, qui a més a més, *de consensu* reial, també ordenaren la institució d'una confraria a la seua diòcesi amb la finalitat de recollir els diners necessaris per a preparar les galeres, davant els *aliquos insultus quos sarraceni hiis diebus in maritimis Cathalonie fecerunt christianorum personas hostiliter captivando*³⁹. Per això, Jaume II s'adreçà als fidels del bisbat barceloní per tal que dirigiren les seues *elemosines* al susdit negoci. Paral·lelament, també els dirigents de la ciutat de València començaren a organitzar la defensa marítima davant les incursions musulmanes, l'afer que probablement motivà la convocatòria d'una reunió amb enviats de Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, Llíria i Gandia durant aquella mateixa tardor de 1314:

Us fem saber que, sobre alscons negocis fervents e perjudicials a la generalitat del dit regne, de necessitat se convé que vós e nós siam ensems per tractar e pendre alcun útil remy per bon estament del dit regne⁴⁰.

De fet, a començaments de 1315 els tractaments s'havien estès a la noblesa del regne, puix els jurats de València escrigueren al *baró don Jayme, senyor de Xèricha*, recordant-li una recent trobada a Morvedre sobre l'*estament del dit regne e del dan qui-ls enemichs sarrachins, per mar, avien donat en l'any passat als sotmeses del senyor rey e encara s'esforcen que en l'any present feesen senblantment*. El noble s'havia compromès a anar *cert dia en la dita ciutat –de València– e, adonchs, ab los altres nobles e cavallers del dit regne e ab nós ensemps, tractariets ço que serie a honor del dit senyor rey e a bon estament del dit regne*. Tanmateix, els síndics de les universitats reials no podrien arribar a la capital el dia assenyalat, de manera que, *com en lo negoci del dit tractament sia necessària cosa que prohòmens de les viles del dit regne hi sien*, els jurats demanaven al baró que prorrogara la seua anada *tro que de nós ajats altra certivitat sobre les dites coses*⁴¹. Així doncs, segurament ja aleshores els governants de

³⁸ ACA, C, reg. 211, f. 227v (28-X-1314), transcrit per M. ROVIRA i S. RIERA, «Les ajudes concedides per la ciutat de Barcelona a Jaume II, 1314-1326», *Barcelona Quaderns d'Història*, 2-3 (1996), p. 35-52, doc. 1.

³⁹ ACA, C, reg. 211, f. 228v-229r (1-XII-1314), transcrit per A. MASIÀ DE ROS, «Un episodio de las relaciones de la Corona de Aragón con el reino de Tremecén. Organización de una flota para la guerra de corso (1315)», *Tamuda*, 1-2 (1953), p. 189-233, doc. 6.

⁴⁰ AMV, MC, A-1, f. 104rv (21-X-1314), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 205-207.

⁴¹ AMV, MC, A-1, f. 100v (21-I-1315), transcrit per V. ANYÓ, *Ibidem*, p. 202-203.

la ciutat pensaven en l'aplicació d'unes imposicions locals semblants a les establertes a Barcelona i els nuclis dels voltants, per la qual cosa requerien, si més no, de l'aprovació dels cavallers del regne, especialment d'aquells encapçalats pel baró de Xèrica, amb els quals estaven en permanent conflicte per la qüestió foral aragonesa.

Amb tot, encara no havien passat ni dos mesos d'aquella missiva que els representants de l'estament reial eren a Catalunya negociant amb Jaume II la introducció d'aquella novetat fiscal al regne de València, a soles i sense el consentiment nobiliari. Després d'haver celebrat Corts aragoneses a Saragossa en novembre de 1314 i catalanes a Lleida en febrer de 1315 –amb el mateix resultat en els dos casos, *nichil novi fuit ordinatum*⁴²–, el rei es trobava en aquesta darrera ciutat, on va rebre Guillem Celolm i Tomàs Fabre, ciutadans de València, Ferrer Descloquer, veí de Xàtiva, Pascual Ximénez, d'Alzira, i Nicolás López de Oteiza, de Morvedre. Hi anaven a presentar *certos tractatus et ordinationes* que els de València havien acordat *una cum sindicis et procuratoribus villarum regni Valencie, vicelicet, Xative, Morelle, Muriveteris, Algezire, Sogorbis, Castilionis Burriane et Gandie*, per als quals demanaven, *humiliter*, l'aprovació reial –*super ipsis nostram deberemus prestare auctoritatem pariter et assensum*–, que va ser expedida el 19 de març⁴³.

Les ordenacions, *super armata facienda*, tocaven, d'una banda, la manera de recaptar la pecúnia necessària per tal de finançar la dita armada i, d'una altra banda, la forma d'administrar-la i dirigir-la quan fos posada en marxa. Quant al primer punt, els diners provindrien de tres parts: en primer lloc, de les imposicions establertes sobre els pa i la carn; en segon lloc, d'altres imposicions aplicades al trànsit mercantil marítim; i, en tercer lloc, de les almoines aplegades a les esglésies per uns prohoms nomenats específicament i de les lleixes testamentàries que els eclesiàstics i els notaris induïrien per a l'ocasió. Aquesta darrera qüestió no devia ser *a priori* irrellevant, almenys a nivell conceptual i ideològic, ja que, si més no en els documents relatius a Barcelona que esmentarem a continuació, el conjunt de les imposicions rebia el nom d'*almoyna*, com també alguns altres subsidis posteriors, recaptats tant a Catalunya com al regne de València per tal d'armar galeres contra els musulmans fins a mitjan segle XIV⁴⁴.

Pel que fa a les cises sobre els productes de primera necessitat, haurien de ser pagades conjuntament –tot i que de forma diversa– pels venedors i els compradors dels productes. Així, sobre el pa, les flequeres pagarien 1 s. per cada sac de forment de 8 faneques que comprassen, tot repercutint-ho en mitja onça en la venda de la dinada; tanmateix, en no conèixer el preu de la faneca en aquests moments, que a més a més determinava el pes de la dinada segons ordenació foral⁴⁵, no podem saber quina taxa s'estava aplicant a cadascuna de les parts. Sobre les carns, en canvi, sí que podem conèixer almenys el percentatge repercutit sobre els compradors, puix l'extracció ordenada de 3 unces per lliura carnissera –de 36 unces– representava la venda d'un 8,33% menys de producte pel mateix preu i, per tant, un increment del 9,16% del preu per tal d'adquirir la mateixa quantitat. Els carnisseros, per la seua banda, havien de pagar

⁴² ACA, C, reg. 308, f. 236v; *Cortes de Cataluña*, Any 1315, XXIX, p. 234.

⁴³ ACA, C, reg. 211, f. 270v-271r (19-III-1315). Malgrat haver estat transcrit recentment per J.R. HINOJOSA, *Privilegios, órdenes, donaciones de Pedro III, Alfonso II, Jaime II*, València, 2009, doc. 26, a partir d'un privilegi original conservat a l'arxiu municipal valencià, hem decidit reproduir el document a partir del seu registre cancelleresc, atesos els diversos passatges que resultaven il·legibles en el sudít original i, sobretot, pels dos capítols d'imposicions que el mateix autor va negligir en la seua transcripció: vegeu l'*Apèndix documental*, doc. 14.

⁴⁴ En els documents citats en les notes 49 i 50 d'aquest mateix apartat es parla de l'*elemosina* que els consellers de Barcelona pensaven fer *de certis rebus* i de l'*almoyna qui és ordonada a fer armada*.

⁴⁵ P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia*, cit., rúbr. CXLVII.

una quantitat fixa per cada animal que mataren, la qual pareix seguir una proporció aproximada a la seua grandària: 2 s. per bou o vaca, 1 s. per vedell o vedella i per porc mascle, 10 d. per porca sanada, 6 d. per moltó i per cabró, i 3 d. per cabra o ovella. Hi quedaven fora de la punció fiscal els anyells i, pel que sembla –si més no, no hi ha una menció específica–, els compradors de carn de vedell o vedella no havien de patir cap cisa –només pagarien els carnisers–, el que pareix indicar un intent de deixar lliure de càrrega la compra de les carns més preades, adquirides per les capes socials més altes.

Altrament, les tarifes sobre l'entrada i l'eixida d'embarcacions mercantils *en qualsevol plaja o port del dit regne* –suposem que només del reialenc– no gravaven específicament els venedors o els consumidors locals, sinó que eren carregades sobre els *hòmens senyors de naus e de qualssevol altres vexells*, que havien de contribuir segons una escala progressiva a la capacitat de transport: 10 s. per les naus de tres cobertes, 8 s. per a les de dues cobertes, 6 s. per a les galeres, 4 s. per als llenys de més de 1.000 quintars, 3 s. per als llenys o barques de 500 a 1.000 quintars, 2 s. per als de 300 a 500 quintars, 1 s. per als de 100 a 300 quintars i mig sou per a les barques de menys de 100 quintars. Totes aquelles imposicions –també les del pa i de les carns– es pagarien durant un únic any des de la Pasqua de 1315, és a dir, a partir del 23 de març, a penes quatre dies després de l'aprovació reial. De fet, segons la carta d'indemnitat concedida pel mateix monarca, en cas que les viles volguessen allargar la col·lecta més enllà d'una anualitat, només podrien fer-ho amb una nova ordenació: *de propria voluntate et nova ordinacione*⁴⁶.

Quant al segon dels afers que incloïen els capítols acordats, val a dir, *super forma et modo quibus fieri debeat armata predicta*, es garantia plenament l'autonomia urbana mitjançant una gestió controlada pels dirigents municipals⁴⁷. Així, dos prohoms nomenats *per cascuna universitat* serien els encarregats de recollir els diners recaptats i transferir-los cada 3 mesos a uns altres quatre prohoms –dos de la ciutat de València, un de les viles d'ençà el Xúquer i un d'enllà el Xúquer– que exercirien com a acordadors de la taula de l'armada. En aquest sentit, la col·lecta únicament es podria invertir en l'armament de galeres i de llenys, amb l'única excepció d'*alcuna quantitat de pecúnia* que es dirigiria a mantenir escoltes fora del terme de Xàtiva. En tot cas, tant aquesta despesa com la dels acordadors de la taula hauria de ser retuda *als prohòmens de la dita ciutat e a les universitats de les damunt dites viles del dit regne, o als dits síndichs d'aquelles, totes e quantesque vegades ne seran requests*. Igualment, també la direcció i el botí de l'armada quedava sota control urbà mitjançant la tria de la meitat dels còmits i d'un capità propi, que seria acompanyat per un prohom procedent de cadascuna de les viles signants, amb l'objectiu d'aconsellar-lo *en tots los feits e en la aministració de la dita armada* i donar el seu *esprés assentiment* a totes les decisions preses al llarg de l'expedició. En tornar donarien *compte e rahó* davant els síndics municipals *del guany, dret e creximent* obtingut per l'armada i cadascun dels nuclis participants rebria la seua part corresponent, *per sou e per liura*, segons el que haurien aportat.

En relació amb això, el monarca expedí una carta que certificava la seua renúncia a tot lucre que pogués demanar de l'armada, al mateix temps que una altra carta ordenava a l'almirall Francesc Carròs i al custodi de les drassanes reials que trametessen als diputats ordenats per les viles valencianes tot el material que els demanassen per a armar galeres i llenys⁴⁸. Fet i fet, Carròs hi era en plena connivència, puix durant el

⁴⁶ ACA, C, reg. 211, f. 271v (19-III-1315), transcrit per A. MASIÀ DE ROS, «Un episodio de las relaciones...», cit., doc. 12.

⁴⁷ ACA, C, reg. 211, f. 270v-271r, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 14 (19-III-1315).

⁴⁸ ACA, C, reg. 211, f. 272rv (19-III-1315).

mateix mes de març de 1315 –en els dies immediatament anteriors a l'aprovació reial de les ordenacions valencianes– arribà a la capital catalana, juntament amb alguns prohoms de València, per tal d'entrevistar-se amb els consellers barcelonins i animar-los a organitzar, ells també, una armada contra els musulmans: *animaverunt nos multum et induxerunt ad armandum galeas ad tuicionem totius rei publice ac statum pacificum et tranquillum*⁴⁹. Tot plegat, és ben probable que Jaume II fos l'impulsor d'aquelles armades municipals, en tant que l'oferta formulada per Carròs en aquells moments consistia en *fer conserva* i dirigir les galeres de Barcelona i de València *axí com a almiray deu e pot senyorajar les galees de les armades del senyor rey*⁵⁰. Tanmateix, els barcelonins rebutjaren la proposició i, segons sembla pels documents que veurem posteriorment, també els valencians, el que no impedia al monarca parlar de l'estol com a iniciativa seua: *avemos otrosí fecho armar galeas por fazerles –als musulmans– quanto mal puedan*⁵¹.

Un altre indicatiu que apunta al fet que l'armament municipal de les galeres s'entenia com un servei reial és la concessió d'una sèrie de privilegis als nuclis valencians, atorgats per Jaume II a la mateixa reunió de Lleida on donà el vistiplau a la proposta dels síndics urbans. Així, malgrat que no en foren molts ni excessivament importants –la prohibició d'una gabella sobre el mercuri i la regulació de qüestions d'ordre públic i moral, com ara l'adulteri femení, el desterrament dels rufians i el contacte entre musulmans i prostitutes cristianes⁵²–, donaren cos a un altre episodi de negociació políticofiscal: l'estament reial oferí el finançament d'una armada per a un afer que interessava tant als seus dirigents d'origen mercantil com a la monarquia i aquesta els en donà compensacions, tant a nivell de gestió autònoma d'allò aprovat com de concessió de certs privilegis.

En aquest sentit, ja en el moment de la visita de l'almirall Carròs, també els consellers de Barcelona tenien decidit presentar a Jaume II l'ordenació d'una *elemosina* sobre *certis rebus* per tal d'armar *III galeres e II barques*⁵³. D'aquesta forma, aquella nova imposició, finalment aprovada el 14 d'abril de 1315, havia de substituir a la que havia estat establerta l'octubre anterior per tal d'armar dues galeres i un lleny. En aquest sentit, les tarifes foren ara ampliades i també els béns imposables, de manera que, a banda dels blats i les carns, el vi i el trànsit mercantil per mar quedaven ara gravats. De fet, tant la duració com el volum i l'abast de les taxes eren més grans que les aprovades a les viles reials valencianes, ja que, d'un costat, podrien durar 2 anys *o aytant com los dits conseylers ne-ls prohòmens de la dita ciutat vullen*, i, d'un altre costat, carregaven tant la compravenda de forment, d'ordi i de les seues farines, com de qualsevol tipus de carn, i, a més a més, gravaven el tràfic marítim amb unes quantitats més altes i segons una escala molt més detallada, que atenyia no només a la grandària dels vaixells, sinó també a la seua procedència o destinació –com més llunyana era, més contribuïen⁵⁴.

⁴⁹ AHCB, Llibre del Consell, 1B. I-3, f. 26v (18-III-1315), transcrit per A. MASIÀ DE ROS, «Un episodio de las relaciones...», cit., doc. 1.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 28v (s.d., III-1315), transcrit per A. MASIÀ DE ROS, *Ibidem*, doc. 2.

⁵¹ ACA, C, reg. 242, f. 206v (14-VIII-1315). D'altra banda, segons C.E. DUFOURCQ, també el bisbe de Barcelona organitzà una armada en aquells moments, dirigida per l'ardiaca de la diòcesi Hug de Cardona: *L'expansió catalana...*, cit., p. 435-436.

⁵² *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», LXVI-LXVIII (19 i 20-III-1315).

⁵³ A. MASIÀ DE ROS, «Un episodio de las relaciones...», cit., docs. 1 (18-III-1315) i 2 (III-1315).

⁵⁴ ACA, C, reg. 211, f. 282r-283rv (14-IV-1315), transcrit per M. ROVIRA i S. RIERA, «Les ajudes concedides per la ciutat de Barcelona...», cit., doc. 2. Vegeu aquest article per a l'observació detallada de les tarifes establertes; simplement ressaltarem ací que les tarifes de les impositcions aplicades sobre el

Així, a diferència del que passava amb la col·lecta valenciana, les tarifes no s'imposaven directament sobre el pa sinó sobre els blats, sense preveure unes cises determinades sobre el volum de les fogasses, de la mateixa manera que tampoc se'n preveien sobre el pes de les carns, sinó que simplement n'incrementaven el preu de la lliura carnissera. Ultra això, el menor volum i detall de les tarifes sobre el tràfic naval en el cas valencià sembla deure's a l'abast de les impositcions a tot el reialenc, ja que unes taxes tan altes i detallades com les de Barcelona serien difícilment aplicables a les viles reials que no fossen València –o a les d'interior–, de manera que potser es preferí centrar les impositcions en la compravenda urbana del pa i les carns, que afectaven per igual a tots els llocs. No debades, les disposicions fiscals i caritatives contingudes en les ordenacions acordades inicialment per València, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, Llúria, Gandia i Sogorb foren imposades al conjunt dels dominis reials per exprés manament del monarca, qui el mateix dia de la seua aprovació ordenà al procurador del regne de València que les fes aplicar en tots els nuclis de reialenc –deçà Xixona– que no havien enviat síndics als tractats desenvolupats per *dicta civitate Valencie et villis maioribus predictis*⁵⁵.

Així mateix, com ja succeí quan els dirigents de la capital proposaren una primera impositció sobre les carns en el context de la croada de 1309, Jaume II s'afanyà a escriure, d'una banda, al bisbe de València, i, d'una altra banda, als carnisseros implicats per tal que observassen el pagament de les taxes ordenades⁵⁶. Igualment, un parell de setmanes després de l'entrada en vigor de les impositcions, els jurats de la capital feren crida pública per tal que els propietaris dels molins o els seus capatassos declarassen la quantitat de forment que se'n duïen de l'almodí pertanyent a les flequeres, amb la finalitat que els prohòmens *que y són diputats a cullir los drets del forment de les flaqueres* poguessen aplicar la taxa corresponent⁵⁷. En aquest sentit, són de suposar les reticències dels contribuents, com, per exemple, reflecteixen els fraus comesos pels carnisseros de la mateixa capital, que aproximadament en finalitzar el primer trimestre de la col·lecta hagueren de ser advertits amb multes de 20 s. per cada animal mort que amagassen, bo i tirant la pell abans *que ls prohòmens qui cullen la ajuda per les carniceries de la ciutat agen vistes e comptades les dites pells o cuyrs*⁵⁸.

En tot cas, la principal resistència a les impositcions provingué d'un altre col·lectiu, aquell que estava permanentment enfrontat amb els dirigents de les viles reials: l'estament militar, encapçalat pel principal baró d'origen aragonès del regne, el senyor de Xèrica.

- L'oposició nobiliària a les cises

Com ja hem vist adés, tot i els contactes inicials entre la ciutat de València i Jaume de Xèrica, finalment les ordenacions sobre l'armada foren tractades i signades

tràfic marítim en el cas valencià anaven dels 0,5 s. als 10 s., mentre que les de Barcelona oscil·laven entre un mínim de 5 s. i un màxim de 1.000 s.

⁵⁵ ACA, C, reg. 211, f. 273r (19-III-1315).

⁵⁶ ACA, C, reg. 211, f. 272v i 273v (19-III-1315).

⁵⁷ A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València. I (1296-1345)*, València, 2007, doc. 100 (9-IV-1315).

⁵⁸ *Ibidem*, doc. 105 (16-VI-1315).

exclusivament pels procuradors dels principals nuclis reials, a instància dels dirigents de la capital. Per aquesta mateixa raó, no feia ni un mes que havien estat aprovades pel rei que un grup de cavallers es presentaren a la capital per tal de dur a terme una protesta contra allò establert sense el seu consentiment. Així ho sabem a través de la carta pública de protestació que es començà a redactar aquell mateix dia, dilluns 14 d'abril de 1315, i es clogué quatre dies després, el 18 d'abril, registrant les respostes, rèpliques i contrarèpliques realitzades pels governants de la urbs i pels nobles⁵⁹. Com s'hi explicava, fou *don Jayme, senyor de Xíricha*, qui parlà en boca de tot l'estament militar, és a dir, de tots *els richs hòmens, cavallers e infançons del dit regne, presents e absents*, encara que, entre els que es nomenaven expressament com a participants d'aquella protesta, la gran majoria –tots excepte Guillem Ramon de Montcada– eren usuaris dels Furs d'Aragó en els seus dominis: Gonzalo Ximénez d'Arenós, Ximén Pérez d'Arenós, Gil Martínez d'Entença, Pedro Ximénez de Borriol i Gilabert Sanoguera.

Així les coses, aquella representació de l'estament nobiliari es reuní amb el justícia, els jurats i certs prohoms de València al convent de franciscans de la mateixa capital amb la finalitat de mostrar la seua oposició a la posada en marxa de l'*ordenament per lo qual mirvaren del pes del pa e de la carn*. L'argument emprat era doble. D'una banda, fer pagar els nobles i els seus vassalls era pecat, puix no anaven a obtenir cap benefici d'aquell negoci, i, d'una altra banda, ho fos o no ho fos, les cises no es podien establir sense la seua aprovació, en tant que ells també s'hi veien afectats. Tot plegat, les cises havien estat ordenades:

En gran menyspreu d'ells, e dany e perjudici d'ells e de lurs hòmens, com açò no poguessen ells fer, per ço com en lo dit ordonament se contenia pecat, car paguaven en aquell ordenament aquells qui no esperaven aver profit d'aquell. Et allí on no s'i contengués pecat, encara no-s podia fer sens requesta, volentat e consentiment dels dits nobles, cavallers e infançons per ço com lo dit feyt tochava axí a ells e a lurs hòmens, e aguesen a pagar per lo dit ordonament, si valor agués, axí com los altres del regne e més.

Per tant, en demanaven la revocació i s'oferien a negociar amb l'estament reial algun altre ordenament *legut e just, que més proffit e deffeniment pogués ésser del regne, e major serviy de Déu e del senyor rey*. Els jurats i el justícia –Bartomeu Matoses, que acabaria essent capità de l'armada⁶⁰– respongueren que no podrien contestar *covinentment* fins que rebessen el *consell de la ciutat e dels prohòmens de les viles del regne qui a les dites coses foren a ordenar*, per la qual cosa els cavallers demanaren que, mentre deliberaven, el *dit ordenament e sisa* fos sobresegut. Tanmateix, els dirigents urbans es negaren a fer-ho i, en conseqüència, Jaime de Xèrica requerí la confecció d'una carta pública per tal de contradir-hi i conservar els drets *de tota la infançonia del regne de València*. A més a més, proposà que la resposta fos donada aquell mateix dia o el jorn següent per tal d'afegir-la a la dita carta, davant el que el justícia i els jurats acudiren al notari per tal d'assignar una data més llunyana, que els proporcionés el temps necessari per a consultar amb les parts pertinents, de manera que finalment, amb l'aprovació dels nobles, fou fixat el *divendres primer vinent*, 18 d'abril, en les mateixes cases del convent franciscà.

⁵⁹ ACA, C, Processos en Quart, 1315 C (14 a 18-IV-1315), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 15. La còpia d'aquella carta notarial va arribar a l'arxiu reial atès que el justícia i els jurats de València informaren immediatament a Jaume II enviant-li una carta *cum translato cuiusdam protestacionis facte ex parte nobilium, militum et aliorum generosorum regni Valencie*: ACA, C, reg. 211, f. 274r (23-IV-1315).

⁶⁰ Vegeu la nota 72 d'aquest mateix apartat.

El sendemà els governants municipals enviaren certificació a Jaume II del que havia passat⁶¹. Segons explicaven, abans d'instar-los a fer aquella reunió, els nobles s'havien aplegat al monestir de dones de la Saïdia –extramurs de la ciutat, en el camí de Morvedre que conduïa a Aragó– per tal de fer entre si *gran tractament e col·loqui*, puix, com exposaren posteriorment, *se tenien per aontats e dampnificats, com agueren bona part en lo dit regne*. Davant les seues queixes, el justícia i els jurats donaren una primera contestació –que no s'explica en la protestació notarial sinó en aquesta missiva al rei– segons la qual les cises aprovades eren *a servii del nostre senyor Déu e de vós, senyor, e a deffensió e a utilitat dels habitants del dit regne*. A més a més, argumentaven que les imposicions no es podien revocar, atès que la taula de l'armada s'havia posat en marxa a començaments d'abril, tot iniciant-se la construcció de dues galeres, a les quals es preveia afegir dos llenys. Tot plegat, els de València trametien al monarca una còpia de la protestació nobiliària abans que ho fessen els mateixos cavallers i l'informaven que tornarien a escriure en donar-los una contestació definitiva.

Aquesta arribà en passar els quatre dies fixats, quan es reprengué la reunió amb els nobles al convent franciscà, després que el justícia i els jurats valencians haguessen consultat els prohoms de la capital i els síndics i procuradors de les 7 viles principals abans esmentades, que havien signat les ordenacions. En primer lloc, els governants urbans posaven en dubte la representativitat de la protesta del baró de Xèrica en constatar que l'única garantia que oferia per a representar a *tots los altres cavallers e infançons* era la seua paraula –*segons que aferma*. D'altra banda, tot negant-se a qualsevol tipus de revocació, contraargumentaven el doble vessant del requeriment nobiliari: des del punt de vista moral, els ordenaments eren *placents e acceptables* a Déu i al rei, per la qual cosa no podien contenir pecat, mentre que, des del punt de vista de la justícia contributiva, eren *justs e rasonables*, puix s'adreçaven al bastiment d'una armada que havia de defensar els vassalls del rei a les mars de tot el regne i que, per tant, es feia en protecció de *la cosa pública*. En conjunt, aquell grup de raons religioses i polítiques, estretament imbricades, quedava resumit en el preàmbul de la resposta dels dirigents de València, segons el qual allò que havien aprovat havia estat fet:

A honor de Déu e de la benahuyrada nostra dona Santa Maria, mare d'aquell, e a serviy del senyor rey, e a profit e deffensió de la dita ciutat e del regne e dels habitants d'aquell metex regne.

Ultra això, en el desenvolupament de la seua argumentació, el justícia i els jurats insistiren en què les disposicions eren *piadoses*, com ho demostrava el fet que el rei les hagués examinades i aprovades:

Ne és semblant de veritat ho presompció que·l senyor rey, lo qual és *christianissimus* e un dels catòlics prínceps del món ne la sua cort, la qual és cort de justícia, e que ab gran maturitat e deliberació examinaren, aprovaren, loaren e confirmaren los dits ordenaments, feessen o consentissen alguna cosa que fos peccat, com tot ho aja e puxa aver profit d'aquells si bé e diligentment són guardats.

⁶¹ Aquella certificació no està inclosa en la carta notarial que estem comentant, sinó en una missiva registrada en un dels manuals del Consell de València: AMV, MC, A-1, f. 107v-108r (15-IV-1315), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 211-212.

D'altra banda, recalraven que els diners recaptats no anirien a parar a mans *d'alcuns privats*, sinó que es convertirien *en profit de la dita armada e creximent d'aquella e de la cosa pública*. En aquest sentit, la justificació per la qual les viles reials havien aprovat les ordenacions sense consultar ni requerir l'assentiment dels cavallers residia en el principal punt de fricció entre uns i altres, això és, la voluntat de l'estament reial d'estendre l'observança dels Furs de València a tot el regne i la negativa nobiliària a fer-ho:

Degeren fer los dits ordenaments sens requesta, volentat e consentiment del dit noble e dels altres nobles, cavallers e infançons del regne, axí per dret com per privilegis atorgats a la ciutat e al regne, majorment com lo dit noble ne la major partida dels altres nobles, cavallers e infançons no sien ne vullen ésser ab les dites universitats en un fur, ço és, en fur de València, sots lo qual totes les dites universitats e regne és poblat.

Finalment, s'al·legava la *celeritat* que requeria l'armament i la curta duració anual dels impostos establerts, de manera que *los dits justícia e jurats* conclouien que no havien de ser revocats sinó *deffeses, mantenguts e observats*. Així, contradieien la protestació del baró de Xèrica i incloïen en la carta pública iniciada per aquest una clàusula segons la qual podrien demanar-li els perjudicis que se'n pogueren causar de la seua actuació. Davant de la resposta dels dirigents urbans, el noble es disposà *encara dir algunes altres paraules*, però aquells *no les volguessen oïr* i abandonaren el convent. Les raons d'aquesta plantada cal cercar-les segurament en el fet que el de Xèrica havia convocat els seus partidaris, tant cavallers com menestrals i altres habitants de la ciutat, segons s'infereix d'una altra protestació feta pel justícia i els jurats –i inclosa en la mateixa carta notarial–, tot manifestant:

Que·l dit noble ha feytes plegues o justalles de rics hòmens o nobles, cavallers e infançons del regne de València en la dita ciutat, e, encara, que ha feits appellar e fer venir a si als cuns hòmens de la dita ciutat appellats caps de mestres, e, encara, alguns hòmens populars, per lo qual appellament se porien torbar los ordenaments feits e ordenats per les universitats de la dita ciutat e de les viles del regne de València, e algun dan a la ciutat de València e al regne d'aquella enseguir.

Una vegada separats, ja a les cases de la confraria de Sant Jaume –la seu del Consell municipal en aquells moments–, els governants de la capital explicaren al notari que la seua negativa a escoltar-lo havia estat feta per tal d'evitar mals majors: *per ço com ells dupten que si personalment eren tots ajustats a fer e a hoïr la dita resposta, que·s porien créxer enfre ells noves e contesa, e odis e mala volentat*. Amb tot, si continuava volent fer rèpliques eren *apparellats de hoïr aquelles benignament*, per la qual cosa enviaren al mateix notari a la Saïdia per tal que li ho comunicés mitjançant carta. Tanmateix, no ho pogué fer, puix el noble *era ja cavalcat e se n'anava*, de manera que, a instància del justícia i els jurats, al dia següent es desplaçà fins a la seua vila d'Altura per tal de llegir-li-la davant de testimonis. El noble, però, *respós e dix que no y volia àls dir, sinó que perseverava en totes les altres per ell dessus dites e posades*. De fet, sembla que donà per conclosa la via de la negociació, ja que tampoc el rei rebé cap queixa directa, segons explicava el mateix Jaume II als governants de València en dues cartes posteriors, de finals d'abril; en aquestes, a més a més, els ordenava que

continuaren aplicant les ordenacions i armant les galeres, car es feien a *comuni utilitate et deffensione regni predicti*⁶².

Amb tot, si bé la via pacífica s'havia tancat, sembla que la bèl·lica s'havia obert. En aquest sentit, a finals d'agost tornem a tenir notícies de la formació de juntes de cavallers, un fet que impulsà el Consell municipal de València a fer una crida general per tal de preparar les armes per a un possible enfrontament:

Alcuns cavallers de la dita ciutat e alguns altres se són aremits de juntes, per què, volens esquivar escàndels que per la dita rahó ensequir-se porien, emperaçò, de part del senyor rey, manen que tot hom, de qualque condició sia, estia areat ab ses armes⁶³.

No obstant això, desconeixem si finalment s'arribà a produir alguna mena de xoc entre els de la capital i la part agreujada de l'estament nobiliari, ja que no hem trobat més documentació al respecte. En tot cas, aquell conflicte s'afegia a la qüestió foral aragonesa i, possiblement en consonància amb això, no es tornaren a establir impostos indirectes a les viles reials valencianes fins a la resolució d'aquell afer, en les Corts de 1329-1330 –excloent el cas la capital, on es tornaren a imposar en ocasió de la conquesta de Sardenya, com veurem posteriorment. D'altra banda, cal fer notar que la protesta dels nobles s'adreçava precisament a l'establiment de cises sobre el pes del pa i de les carns, sense fer cap tipus de referència al tribut que pagaven els venedors –les flequeres pel forment o els carnisers per animal mort–, així com tampoc –en bona lògica– a les almoines acaptades per a l'armada. La protesta denota també que, malgrat els tímids passos de discussió conjunta donats en les Corts de 1301-1302 i 1314, el conflicte foral entre els cavallers d'origen aragonès i els nuclis reials, amb València al capdavant, continuava plenament vigent.

En aquest sentit, és possible que això tingués relació amb el fet que Sogorb, una de les viles que havia signat inicialment l'aprovació de les imposicions, en quedés finalment fora. En aquells moments sembla que la senyoria sogorbina havia tornat a mans de la monarquia, en tant que Constanza Pérez de Sogorb havia mort en 1313 i possiblement el seu vidu, Artal de Luna senyor, no podia heretar el senyoriu segons les condicions de la infeudació feta a Jaime Pérez –pare de Constanza i fill natural de Pere el Gran–, que només permetien el traspàs de la senyoria a descendents directes i legítims⁶⁴. De fet, els sogorbins foren convocats pel braç reial a les Corts de 1314 i, ultra això, la ciutat de València sempre reivindicà –encara en el segle XV– la pertinença del lloc al seu estament, segons establia el privilegi d'inalienabilitat de la Corona, concedit als de

⁶² La primera de les cartes reials, del 23 d'abril, s'enviava en resposta a la missiva municipal de 15 d'abril que hem referenciat en la nota anterior; la segona, del 30 d'abril, contestava a una altra lletra municipal, amb la qual es trametia la carta notarial sencera que hem transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 15 –*una cum quodam processu habito super protestacionibus factis per nobilem Iacobum, dominum de Xericha, et quodam alios nobles, milites et generosos regni Valencie et respansionibus vestris inde sequitis*: ACA, C, reg. 211, f. 274r (23-IV-1315 i 30-IV-1315).

⁶³ A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions...*, cit., doc. 108 (29-VIII-1315).

⁶⁴ E. GUINOT, «La creació de les senyories...», cit., p. 79-108. En aquest sentit, existia un hereu legítim, Artal de Luna júnior –el fill de Constanza Pérez i d'Artal de Luna sénior–, però aleshores devia ser menor, puix el casament d'aquells s'havia produït en 1299; per tant, és probable que a la mort de Constanza Pérez, al llarg de 1313, la vila tornés momentàniament a mans del rei fins a la majoria d'edat del seu hereu. Vegeu per a la data del matrimoni: F. DE MOXÓ, *La Casa de Luna (1276-1348)...*, cit., p. 115.

Sogorb en 1286⁶⁵. Així les coses, segons hem vist, els síndics de la vila estigueren presents tant entre els que acudiren als tractats previs a l'acceptació de les ordenacions de l'armada, com entre els que aconsellaren als governants de València en la resposta feta als nobles. Tanmateix, ja des d'un principi es devien preveure complicacions per tal d'establir les imposicions en un lloc poblat a fur d'Aragó, possiblement pressionat per la influència d'Artal de Luna i envoltat pels dominis del baró de Xèrica, puix en juny de 1315 el monarca ordenava als jurats de la capital que no compel·liren els homes de Sogorb a pagar-les perquè, com ja els havia advertit en la reunió de març a Lleida, només hi entrarien en vigor *si vos possetis inducere predictos homines*⁶⁶.

El mateix els havia dit sobre els llocs que *quondam fuerunt Templi*, els quals, conseqüentment, també quedaren exempts d'aplicar les cises, ja que en mostraren un rebuig frontal després que Bernat de Cruïlles, portantveus del procurador del regne, els informés que haurien d'establir-les per ordre del rei. Cruïlles es referia al manament que hem comentat adés, segons el qual les ordenacions acordades per València i els síndics de les viles principals haurien d'estendre's a tots els dominis reials deçà Xixona⁶⁷. És per això que els Consells dels cinc principals nuclis que havien pertangut al Temple – Peníscola, Xivert, Ares, Les Coves i Culla – enviaren missatgers a la capital per tal de contradir aquella ordre, bo i al·legant tres raons principals: la primera, que en cap moment aquelles universitats havien tingut *alcuna unitat ho companya ab la ciutat de València* i, per tant, no havien de complir les *constitucions o establiments per la dita ciutat feytes o feyts, ans foren exemptes de les dites ordenacions e establiments*; la segona, que el monarca s'havia compromès a mantenir els *privilegis e usances* que tenien quan eren del Temple i *en lo dit temps les dites universitats e logars no avien que observar ni observaven les ordenacions de la ciutat*; i, finalment, la tercera era una conseqüència d'aquelles dues, puix, atenent al fet que no havien de sotmetre's als establiments de València, haurien d'haver estat consultades abans, *com les dites ordenacions se devien fer 'nam quod omnes tangit ab omnibus est aprobandum'*.

Per tot això les universitats demanaven la revocació del manament reial, ja que no s'hi consideraven incloses en no contenir una *espresa mençió* sobre elles. Tanmateix, al dia següent, el portantveus del procurador – a l'antic palau del Temple, ocupat ara per l'administració reial – replicà a la seua protestació argumentant que no podia interpretar l'ordre del rei i, en conseqüència, s'atendria a la seua tenor estricta, tot obligant-los a aplicar les ordenacions acordades per les principals viles de l'estament reial. Així les coses, en tornar els missatgers als seus llocs del nord valencià, aquests continuaren els tractaments per tal d'evitar els enantaments i les possibles penyores. En aquesta línia, com ja indicaven en la queixa realitzada davant del portantveus, segurament apel·laren al monarca, de manera que unes poques setmanes després, el 31 de maig de 1315, aquell manava als jurats de València que no obligassen als homes que havien estat de senyoria templera *ad tenendum et servandum in locis ipsis ordinaciones predictas*⁶⁸.

- El desenvolupament de l'armada de 1315 i les armades «de la Confraria»

⁶⁵ Quant a les reclamacions de l'estament reial, vegeu la nota 32 de l'article de C. LÓPEZ RODRÍGUEZ, «Ciudades, nobleza y patrimonio regio en el reino de Valencia en época de Alfonso el Magnánimo», a *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona, 2003, p. 497-522.

⁶⁶ ACA, C, reg. 211, f. 274v (2-VI-1315).

⁶⁷ ACA, C, reg. 211, f. 273r (19-III-1315).

⁶⁸ ACA, C, reg. 211, f. 274v (31-V-1315).

Tot just pels mateixos dies en què Jaume II absolia a les viles que havien estat del Temple d'aplicar les cises aprovades, apareixien a les mars de la Corona els primers vaixells musulmans de la temporada exercint activitats piràtiques contra *qui navigantibus mercantiliter*, raó per la qual el monarca escrigué als jurats de València per tal que, com a molt tard per Sant Joan, botassen a la mar l'armada en preparació. La urgència es multiplicà els dies subsegüents davant l'avís enviat des de Mallorca sobre l'arribada imminent de la flota de Tlemcen a les costes de Bugia, el soldà de la qual havia requerit l'ajuda aragonesa⁶⁹. Així, el rei tornà a escriure als governants valencians per tal d'informar-los que l'armada de Barcelona partiria el 12 de juny per la via d'Eivissa, on els demanava que enviassen també la seua armada, amb l'objectiu que totes dues juntes –*semel ut fratres*– es dirigissen contra els abdalwadites i n'informassen ràpidament del resultat de l'atac. Al mateix temps, els capitans corresponents de les dues armades –el ciutadà barceloní Ramon Ricard i el valentí, Guillem Escrivà– reberen durant aquells dies les ordres del monarca de no atacar els musulmans tunisians ni bugiotes, amb els quals hi havia treves signades⁷⁰. El seu èxit seria total, segons explicava a mitjan agost Jaume II als regents de Castella:

Agora las ditas galeas nuestras trobáronse con la flota del rey de Trimicén e desbaratáronla e oviéronla toda, que no end escapó ninguna e desí farán quanto danyo podrán al rey de Granada⁷¹.

Per tant, a banda de tallar de soca-rel les possibles activitats dels vaixells abdalwadites, les armades barcelonesa i valenciana escometeren posteriorment contra els nassarites. D'aquesta forma, degueren solcar les mars durant els mesos d'estiu exercint el corsarisme, com ho evidencia el fet que durant 20 dies anaren *en conserva* amb 4 galeres, un leny, una nau i una barca que havien armat l'almirall reial de Castella i l'arquebisbe i el Consell municipal de Sevilla⁷². Finalment, a mitjan d'octubre ambdues armades degueren regressar als seus respectius punts de partida, segons indica una carta enviada al capità Ramon Ricard pels consellers barcelonins instant-lo a no prorrogar el viatge ni un dia més dels 4 mesos previstos, davant les seues reiterades desobediències: no havia perseguit la galera i el lleny de musulmans que li havien indicat, sinó que havia atracat a Eivissa –*e que major honor era pendre aquella galea e-l leny al senyor rey e a la terra que fer negun altre guany en terra ferma*–; demanava més pa malgrat haver partit amb provisió suficient per al període corresponent; i no havia tramés *l'alcasseria e la roba* obtingudes, les quals havien de destinar-se a pagar els diners avançats en préstec per a organitzar l'expedició –*per ço que pagàssem los diners de la armada, los quals tenim a usura*⁷³.

En aquest sentit, tenim notícia del cost global estimat de les dues armades, uns 240.000 s., que van ser reclamats al soldà de Bugia –sense èxit– com a pagament per haver-lo

⁶⁹ ACA, C, reg. 211, f. 299r (1-VI-1315). La petició d'ajuda és esmentada per C.E. DUFOURCQ sense citar les seues fonts: *L'expansió catalana...*, cit., p. 454.

⁷⁰ ACA, C, reg. 242, f. 158v (5-VI-1315); reg. 211, f. 284v i 299r (11-VI-1315).

⁷¹ ACA, C, reg. 242, f. 206rv (14-VIII-1315).

⁷² AHCB, Llibres del Consell, 1B. I-3, f. 33v-34r (6-XI-1315), transcrit per A. CAPMANY, *Memorias históricas sobre la marina, el comercio y las artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Madrid, 1779, vol. 2, doc. 99. En aquests moments, per causes que desconexim, el capità de l'armada valenciana no era ja Guillem Escrivà, sinó Bartomeu Matoses, que aquell mateix any havia estat justícia de València.

⁷³ AHCB, Llibres del Consell, 1B. I-3, f. 32r (5-X-1315), transcrit per A. MASIÀ DE ROS, «Un episodio de las relaciones...», cit., doc. 18.

lliurat dels atacs de la flota tlemceniana⁷⁴. En relació amb això, si, com hem vist, finalment Barcelona armà 3 galeres i 2 llenys i les viles reials valencianes 2 galeres i 2 llenys, és de suposar que la despesa fou similar, d'uns 120.000 s. per cada armada, una xifra que, si més no, s'aproxima als subsidis coneguts de Barcelona de finals del segle XIII recaptats mitjançant contribució directa, que eren de 100.000 s. En el cas valencià, d'altra banda, la mitjana col·lectada amb les quèsties del conjunt de nuclis reials sense comptar València al llarg de la dècada de 1310 fou de 73.275 s., de manera que, si hi afegim un mínim de 60.000 s. de la capital –com en el darrer subsidi conegut de 1309–, podem deduir que la quantitat necessària per a finançar l'armada era fins i tot menor a la que se solia recaptar a través dels impostos directes, tenint en compte, a més a més, que també s'hi podia comptar amb el guany que s'obtingués de l'activitat corsària⁷⁵. Aquest, de fet, degué de ser important, ja que, a banda de la victòria davant la flota abdalwadita, sabem que almenys ambdues armades es repartiren béns valorats en 100.000 s. d'una nau presa conjuntament amb els vaixells sevillans abans esmentats⁷⁶.

En qualsevol cas, no tenim cap dada sobre el rendiment de les impositcions establertes o de les almoines acaptades per a l'ocasió. No obstant això, sabem que no bastaren per a subvenir totes les despeses realitzades, puix en juny de 1316 encara mancava per pagar *quendam sumam peccunie*, que les viles del regne de València, contra el criteri dels jurats de la capital i del monarca, proposaren obtenir de la venda de les galeres construïdes⁷⁷. De fet, sembla que aquell mateix any l'estament reial valencià tornà a organitzar una altra armada, en aquest cas mitjançant els fons recaptats per una confraria instituïda pel bisbe de València, que era continuadora de les confraries anàlogues creades a Catalunya poc abans. En primer lloc, com ja hem vist, a la diòcesi de Barcelona en fou creada una a instàncies dels consellers de la capital catalana a finals de 1314 per tal d'acompanyar les impositcions sobre el forment i les carns que s'havien implantat aleshores. L'any següent, quan estava a punt de cloure el viatge de les armades barcelonesa i valenciana, en fou creada una altra, en aquesta ocasió a nivell de tot Catalunya i amb el consell de l'arquebisbe de Tarragona *et quorumdam aliorum prelatorum ac nobilium et civium terre nostre*.

L'objectiu d'aquestes confraries era l'armament de galeres *a exaltació de la sancta fe cathòlica e a impugació e destrüiment de la malvada secta de Mahomet*, i en el cas de la darrera coneixem els capítols que la regulaven a partir de la seua entrada en funcionament, el 29 de setembre de 1315⁷⁸. Tindria una duració mínima de 3 anys, però podria allargar-se tant de temps com volgués el monarca o els seus successors, que en

⁷⁴ *Ibidem*, f. 35v (s.d., XI o XII-1315), transcrit per A. CAPMANY, *Memorias históricas...*, cit., vol. 2, doc. 94. La quantitat reclamada eren 12.000 dobles, que, segons hem vist en el capítol anterior es canviaven en aquesta època a 20 s.

⁷⁵ Vegeu la Taula 8, p. 89 d'aquest mateix tom.

⁷⁶ Les armades de Barcelona i de València es quedaren amb 3/5 parts del botí valorades en 5.000 dobles, el que en principi corresponia a la proporció numèrica amb l'armada de Sevilla. Amb tot, els consellers d'aquesta darrera ciutat reclamaren posteriorment la majoria d'aquelles parts, ja que, segons deien, la nau –a excepció de 12 persones– era de musulmans de *Tuniç e de Bugia* i, per tant, els catalanovalencians no podien prendre'ls res, atès que Jaume II mantenia treves amb els sobirans d'aquells territoris; els capitans Ramon Ricard i Bartomeu Matoses, per la seua banda, al·legaven, contràriament, que la nau era abdalwadita –del germà del soldà de Tlemcen– i havien fet el botí de bona llei: AHCBS, Llibres del Consell, 1B. I-3, f. 33v-34r (6-XI-1315), transcrit per A. CAPMANY, *Memorias históricas...*, cit., vol. 2, doc. 99.

⁷⁷ ACA, C, reg. 322, f. 25rv (4-VI-1316).

⁷⁸ ACA, C, reg. 242, f. 237rv (20-IX-1315), transcrit per A. MASIÀ DE ROS, «Un episodio de las relaciones...», cit., doc. 7. Els capítols de la confraria estaven llestos a mitjan setembre, però entraven en vigor a partir del dia de Sant Miquel.

serien els confreres majors, aconsellats per un o dos membres de l'Església, dels rics homes, del cavallers i dels ciutadans. Aquests consellers devien nomenar els conservadors i distribuïdors dels diners recaptats, que serien obtinguts mitjançant la cessió de béns i diners que els eclesiàstics induïrien als fidels a canvi d'indulgències i misses; a més a més, els confreres o els benefactors de la confraria també podrien aportar galeres, llenys o homes a cavall a les ordres del capità de l'armada corresponent, bo i obtenint la seua part proporcional del guany. Així, segurament en la primavera de 1316 salparen a la mar els primers vaixells gestionats per aquesta confraria, ja que a finals de març Jaume II informà al bisbe de València que a Tarragona, Barcelona i Tortosa s'estaven armant entre 8 i 12 galeres que, *in brevi*, defensarien les mars de la senyoria reial⁷⁹.

A més a més, li comunicava que acceptava els capítols que havia preparat el mateix prelat valencià per tal de fundar una confraria de caire semblant al regne de València, tot demanant-li que les embarcacions militars foren preparades per al *sequenti estate*. D'aquesta manera, sembla que efectivament durant l'estiu de 1316 es tornà a organitzar una armada valenciana, que, pel que sembla, fou novament gestionada per les universitats reials, rebent els diners de la confraria instituïda pel bisbe valencià. Si més no, així ho semblen indicar un parell d'ordres reials de juliol de 1317 segons les quals els administradors de la taula de les galeres, els receptors de la confraria, els jurats de València i els síndics de les viles haurien de reunir-se amb els notaris Domingo de Claramunt i Pere Ferrer, que havien estat comissionats pel rei per tal de decidir sobre el pagament de 20.000 s. que els primers reclamaven com a deficiaris de l'armada *facte apud Valenciam anno proxime preterito*⁸⁰.

Amb tot, pareix que després de la campanya de 1316 l'armada de la confraria valenciana deixà d'actuar. En aquest sentit, a començaments de l'any següent el monarca sol·licità a l'estament reial que es fes càrrec de l'organització d'una nova armada per a defensar les costes de les incursions dels musulmans *et inferendum malum et dampnum eiusdem*⁸¹. En conseqüència, els jurats de València convocaren els síndics de la resta de llocs a una reunió que tingué lloc l'11 de febrer de 1317, en la qual segurament aquests mostraren les seues excuses per tal de no participar-hi⁸². Això, almenys, és el que aconseguiren les viles de Xàtiva, Morella, Alzira i Morvedre, en obtenir-ne la dispensa reial entre el 6 i el 7 de març *pretextu peytarum sive subsidiorum, cenarum et aliarum exactionum ad quas tenentur nobis prout ipsas eis imponimus iuxta nostre libitum voluntatis*⁸³. Aquests subsidis eren amb tota probabilitat els fets en ocasió del segon matrimoni de Jaume II, que havien estat sol·licitats uns mesos abans⁸⁴. Tanmateix, a la ciutat de València, franca de quèsties, no en coneixem petició i, de fet, el rei informà als seus prohoms que ells no estaven excusats de fer l'armada demanada, tot sol·licitant-los que la preparassen ràpidament⁸⁵. Desconeixem, però, si finalment la

⁷⁹ ACA, C, reg. 322, f. 20v-21r (27-III-1316). Poc abans el bisbe valencià s'havia mostrat disposat a promocionar la concessió d'almoines per a la confraria fundada a Catalunya, però sembla que finalment optà per fundar-ne una pròpia a la seua diòcesi: ACA, C, reg. 322, f. 12v (27-I-1316).

⁸⁰ ACA, C, reg. 322, f. 77v-78r (23-VII-1316).

⁸¹ AMV, MC, A-1, f. 123v (9-I-1317), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 229-230.

⁸² *Ibidem*, f. 124r (26-I-1317 i 11-II-1317), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 230-231.

⁸³ ACA, C, reg. 322, f. 76v-77r (6 i 7-III-1317).

⁸⁴ Vegeu la Taula 10 del primer capítol.

⁸⁵ ACA, C, reg. 322, f. 76v-77r (7-III-1317).

capital va finançar-la –ni per quins mitjans, si ho va fer–, ja que no hem trobat més dades al respecte.

Tot plegat, doncs, la principal innovació fiscal d'aquell cicle consistí en l'establiment d'imposicions indirectes en les viles reials valencianes, la primera vegada que ho hem pogut documentar des de la fundació del regne. Durarien un any, a partir de la Pasqua de 1315, i havien de servir per a preparar 2 galeres i 2 llenys a iniciativa de la ciutat de València i de la monarquia, en conjunció amb una altra armada de Barcelona, que també es finançaria a través de cises. Tanmateix, aquestes tenien característiques diferents, puix havien de durar més –un mínim de dos anys– i es basaven en la compravenda de forment, carns i vi, però especialment en el tràfic marítim mercantil; les valencianes, en canvi, requeien amb major força sobre la venda i el consum del pa i de les carns, i, en menor mesura, sobre el trànsit comercial dels ports. Això, com hem dit, potser es devia al fet que les imposicions valencianes s'havien de recaptar a tots els nuclis de reialenc i no exclusivament a la capital, com passava en el cas barceloní. En qualsevol cas, la gestió dels diners recaptats era en els dos casos autònoma, controlada pels col·lectors i distribuïdors nomenats pels dirigents urbans, sense intervenció directa de l'administració reial. Per afegiment, aquesta era la primera vegada en què, per a fer front als préstecs demanats per a una campanya, es recorria a la fiscalitat indirecta, una via que seria aprofundida posteriorment, en especial a partir de la dècada de 1330.

En altre ordre de coses, en el cas de Barcelona no coneixem reaccions dels cavallers contra la imposició de les cises, mentre que en el valencià, contràriament, bona part de l'estament nobiliari, encapçalat pel baró de Xèrica, reclamà la seua immunitat, tant per via de protesta notarial com de preparatius militars. De fet, també s'observa la mateixa diferència en la confraria creada a Catalunya en 1315, que s'instituï amb la participació de tots els estaments, i la del regne de València en 1316, en la qual probablement només hi eren presents l'Església i les viles reials. Aquella resistència nobiliària, a més a més, estava estretament imbricada amb la disputa per l'ordenament foral i continuava reproduint el mateix esquema de lluita de poders en el territori que hem anat veient al llarg de la investigació. En aquest sentit, la pròpia negativa dels antics llocs del Temple a col·laborar-hi, tot al·legant que mai no havien tingut *unitat ho companya* amb la ciutat de València, indica, per oposició, que la resta de viles del reialenc sí que havien desenvolupat aquella «unitat» des de feia dècades, consolidant una cohesió que es mantindria ferma durant els anys subsegüents, com veurem en els pròxims apartats.

c) Del problema successori als col·loquis per la unió foral de 1321

Poc després de finalitzar la primera campanya de les armades municipals, a mitjan novembre de 1315, arribà a les costes catalanes la princesa xipriota Maria de Lusignan, amb qui el rei prengué matrimoni un mes després a la ciutat de Girona. En consonància amb això, com ja hem indicat, les següents qüestions demanades al llarg de la primera meitat de 1316 a les viles catalanovalencianes i a les de Calataiud, Daroca i Terol es justificaren en les susdites núpries⁸⁶. Així, resolts el seu propi matrimoni i el dels

⁸⁶ ACA, C, reg. 327, f. 210r-214v (II a VI-1316). En el cas del regne de València, és de destacar que la petició a les viles que havien pertangut al Temple –que no estaven incloses en les cises de l'armada de

infants majors a excepció del primogènit –l’infant Alfons havia casat amb Teresa d’Entença en novembre de 1314–, els següents anys del regnat de Jaume II se centraren en dos aspectes relatius a la seua política dinàstica i monàrquica: d’una banda, en l’eixamplament del patrimoni reial, gràcies a la incorporació del comtat d’Urgell, la recuperació de les potestats del regne de Mallorca i el projecte de conquesta de Sardenya, i, d’una altra banda, en el govern dels regnes, mitjançant l’apaivagament de rebel·lions nobiliàries o la celebració de reunions estamentals, que hagueren d’afrontar problemes com el de la renúncia a la successió de l’hereu Jaume.

En relació amb això, la majoria de qüestions sol·licitades entre 1317 i 1320 al conjunt de nuclis reials que acabem d’esmentar estigueren destinades als dos primers assumptes patrimonials, mentre que els subsidis demanats a partir de llavors, com veurem més avant, s’adreçaren a la qüestió sarda. En primer lloc, la petició realitzada a les universitats catalanes en 1317 es féu *ratione empcionis comitatus Urgelli et vicecomitatus Agerensis*, la qual havia estat permesa pel difunt comte Armengol a canvi del matrimoni de l’infant Alfons amb la seua neboda⁸⁷. En canvi, la demanda feta a les valencianes i les comunitats mencionades del Baix Aragó es justificà encara en els dots de les infantes pels casaments celebrats en els darrers anys, bo i evidenciant el major interès que l’afer urgellenc podia comportar *a priori* per als vassalls catalans. Amb tot, l’any següent i també en 1320 els requeriments fiscals es tornaren a basar en la mateixa compra del comtat, en aquest cas tant a Catalunya com als regnes de València i d’Aragó⁸⁸. Altrament, en l’entremig, en 1319, el monarca realitzà una petició per tal d’aconseguir:

La quantitat de CC X mil sous los quals, segons que vós sabets, avem a pagar al rey de Mallorques per reebre les postats⁸⁹.

Pel que sembla, les potestats per les quals Jaume II mantenia la sobirania sobre el regne de Mallorca havien estat obligades al mateix rei mallorquí i ara el monarca aragonès es disposava a redimir-les per la quantitat indicada de 210.000 s. En aquest sentit, a banda de les qüestions exigides als nuclis reials, també es demanà un subsidi *de gràcia a tots los prelats d’Aragó, et de Catalunya, et de regne de València*⁹⁰. I, de fet, aquells llocs eclesiàstics que es negaren a donar cap quantitat, com ara Peníscola o Montcada – antigament del Temple–, foren respectats, atenent al fet que no estaven obligats a pagar res *nisi id gratis dare et concedere voluerint*⁹¹. A més a més, pel que fa al cas concret del territori valencià, aquell mateix any de 1319 fou avançat el monedatge que pertocava en 1322, de manera que el morabatí unifamiliar corresponent es pagà només

1315– fou anterior, de gener de 1316, mentre que la de les viles reials fou una mica posterior, el 28 de març, tot just en finalitzar el període de recaptació d’aquelles cises, que havia acabat 5 dies abans.

⁸⁷ L. GONZÁLEZ ANTÓN, «Las Cortes aragonesas en el reinado de Jaime II», cit., p. 593-594.

⁸⁸ ACA, C, reg. 327, f. 225r-236v (1317); reg. 328, f. 1r-10v (1317), f. 27r-48v (1318), 100r-111v (1320).

⁸⁹ ACA, C, reg. 328, f. 55r (18-II-1319). Aquest afer estava segurament relacionat amb la convocatòria del rei Sanç de Mallorca a les Corts catalanes de 1318 i l’interès de Jaume II per la successió al tron mallorquí: A. SANTAMARÍA, «Tensión Corona de Aragón-Corona de Mallorca. La sucesión de Sancho de Mallorca (1318-1 326)», *Estudios en memoria del profesor D. Salvador de Moxó*, Madrid, 1982, p. 423-496.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ ACA, C, reg. 328, f. 63r (14-VII-1319).

quatre anualitats després del darrer, que havia estat cobrat –com s’ajustava a la seua septennalitat– en 1315⁹².

Quant a les qüestions de control dels estaments dels regnes, pràcticament cada estiu Jaume II hagué de convocar les hosts reials per tal de fer front als recurrents problemes amb certs barons catalans. Ja en la primera meitat de la dècada havia hagut de dirigir-se en una ocasió, *pro exequcione iusticie*, contra el comte d’Empúries i en tres ocasions contra el comte de Pallars. Posteriorment, en 1316 ho féu contra el vescomte de Cardona i en 1318 i 1319 novament contra el comte emporità⁹³. D’altra banda, pel que fa al regne de València, a començaments de juliol de 1318 tingué notícies d’*un gran escàndel entre aquells de la ciutat e hòmens de don Artal de Luna en gran menyspreu de la senyoria* reial. En conseqüència, atès que el monarca no hi podia acudir per altres afers, ordenà a l’infant Jaume que, com a procurador reial:

Appellats a vós aquells de vostre conseil cavayllers, e, tots altres affers lexats, anets al dit regne de València per fer en aquells affers ço que trobarets que sia faedor bé e a assossegamet e a bona reformació del dit regne⁹⁴.

Tanmateix, l’acció del primogènit no degué de ser efectiva, car un mes després, a petició dels jurats i els prohoms de València, el portantveus de procurador Gilabert de Centelles rebé poders especials per tal de convocar ell mateix les hosts de les viles reials valencianes si *aliquos barones, milites vel alios* atacaven la capital o el seu terme⁹⁵. No obstant això, desconeixem la resolució final d’aquell conflicte, que amb tota probabilitat tenia com a rerefons la qüestió de l’ordenament foral aragonès i els recents conflictes fiscals de 1315, ja que, com hem explicat abans, Artal de Luna era pare de l’hereu de Sogorb i, a més a més, tenia diversos senyories al territori valencià on aplicava els furs aragonesos, com ara Benaguasil o Paterna –aquest darrer lloc dins de la pròpia contribució general de la ciutat de València⁹⁶. Ultra això, havia estat portantveus de procurador del regne d’Aragó durant 10 anys i, com exposa Zurita, era un dels barons més importants de la Corona:

Este caballero, allende que era el pariente mayor de aquella casa y linaje, que era muy principal en estos reinos, era el que tenía mayor estado; porque allende que había sucedido en el de don Lope Ferrench de Luna, su padre, que era gran señor en Aragón, [en 1309] tenía por razón de su mujer doña Costanza Pérez –que era única hija de don Jaime Pérez, hermano del rey don Jaime y de doña Sancha Fernández Díaz– la ciudad de Segorbe y el valle de Almonacir y de Machet, Benaguacir y de la Puebla, y Paterna, y otros lugares en el reino de Valencia⁹⁷.

⁹² ACA, C, reg. 304, f. 116r-123v (1315) i 124-139 (1319). Sobre el retiment d’aquest darrer monedatge en les terres dellà Xixona, vegeu: ACA, RP, MR, Llibres d’albarans, 624, f. 169r. D’altra banda, a finals de 1319 el rei reconeixia a les universitats de València i de Sogorb que havien fet el pagament *quod solvere non debeatis nisi a feste Nativitatis Domini proximo venturo ad tres annos ex nunc continue subsequentes*: M.D. CABANES, i M.L. CABANES (eds.), *Aureum Opus de Xàtiva*, cit., doc. 152 (8-XII-1319).

⁹³ Vegeu les diverses convocatòries d’exèrcit a: ACA, C, reg. 308, f. 77r-155r.

⁹⁴ ACA, C, reg. 244, f. 317r (3-III-1318).

⁹⁵ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», XCVII (1-VIII-1318).

⁹⁶ En la mateixa data, el rei també ordenà al procurador que procedís contra els barons i cavallers amb senyories *infra ortam seu terminos civitatem Valencie* que *receptant et sustinent bannitos*: *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», XCVIII (1-VIII-1318).

⁹⁷ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre V, cap. 80.

Altrament, en connexió amb les relacions interestamentals al territori valencià, precisament entorn d'aquell any es produí un fet que tindria una destacada rellevància en el desenvolupament polític del regne, segons veurem en la segona part de la tesi: el naixement de l'orde militar de Montesa, erigida el 22 de juliol de 1319, una vegada que foren superades algunes reticències presentades a la butlla papal de fundació del 10 de juny de 1317. El seu procés de fundació, aplegant la pràctica totalitat de dominis que havien estat del Temple i de l'Hospital al regne de València, és ben conegut, per la qual cosa no n'explicarem ací els detalls⁹⁸. Contràriament, el que volem destacar és la seua importància política des d'aleshores com a fonament dels interessos monàrquics en el territori valencià⁹⁹. En el Mapa 2 del tom II podem comprovar l'àmplia extensió dels dominis montesians i, com hem vist en la Taula 9 del primer capítol, només l'aportació fiscal dels nuclis que havien estat del Temple sumava entorn del 20% del que pagaven com a quèstia les viles reials valencianes durant la dècada de 1310. En aquest sentit, la decidida col·laboració dels mestres de l'orde amb la monarquia a partir de llavors resultà sempre d'una rellevància notable tant a nivell econòmic com polític.

En tot cas, la participació dels mestres de Montesa en les Corts valencianes destacaria un cop que l'orde s'hagués assentat i tots els estaments intervinguessen activament en les assemblees, és a dir, a partir de les Corts celebrades amb posterioritat a les de 1329-1330. En aquests moments, com hem constatat per a casos anteriors i com veurem de seguida en 1321, els mecanismes parlamentaris continuaven constituint un afer protagonitzat de manera preeminent per les viles reials, el que contrastava amb la situació a Aragó i Catalunya, on feia temps que tant l'Església com la noblesa hi participaven assíduament, amb major o menor voluntat de cooperació. En aquest sentit, com estem destacant al llarg del treball, la funció de les Corts aragoneses com a fòrum de decisió legislativa i governació del regne sembla una mica més feble que la de les Corts catalanes, segons podem comprovar també en comparar les reunions que tingueren lloc entre 1316 i 1321.

Així, les que se celebraren a Saragossa en setembre de 1316 i de 1320 no aprovaren cap fur nou i, de fet, les primeres no s'allargaren més d'un o dos dies, convocant-se bàsicament per tal de complir el precepte legal de la biennalitat; d'altra banda, les segones foren objecte de dissensió, ja que els braços presentaren uns plects de peticions que el rei no aprovà, un fet que recorda la situació que hem plantejat per a les Corts valencianes de 1314, puix, a més a més, aquelles demandes foren finalment acceptades anys després¹⁰⁰. Pel que fa a les Corts catalanes, per bé que les de Tortosa de maig de 1318 no generaren cap constitució nova –*nichil novi fuit ordinatum*–, les de Girona d'estiu de 1321, en canvi, n'aprovaren fins a 29 *ad pacem et iusticiam, et ad bonum statum Cathalonie*: una altra vegada, s'hi recordava la vigència de tot el que havien aprovat les assemblees de 1283 i 1289 –transcendentals per a les immunitats estamentals–, es modificaven o confirmaven determinades disposicions, i se'n

⁹⁸ E. GUINOT, «La fundación de la Orden Militar de Santa María de Montesa», *Saitabi*, 35 (1985), p. 73-86; L. GARCÍA-GUIJARRO, «Los orígenes de la Orden de Montesa», a *Las órdenes militares en el Mediterráneo Occidental, siglos XIII-XVIII*, Madrid, 1989, p. 69-84.

⁹⁹ Com ha destacat L. GARCÍA-GUIJARRO, els mestres de l'orde de Montesa sempre suportaren la monarquia en els seus afers més importants, com ara l'aixafament de la Unió en 1348, les conquestes de Sardenya i Nàpols, la quèstió del papa Luna o la guerra civil catalana: *Ibidem*, p. 81.

¹⁰⁰ Així ho explica L. GONZÁLEZ ANTÓN, qui localitzà la protesta dels braços davant la negativa reial a acceptar unes peticions especialment relacionades amb incompliments de les immunitats contingudes al Privilegi General de 1287; finalment foren aprovades parcialment i publicades en les Corts 1325: «Las Cortes aragonesas en el reinado de Jaime II», cit., p. 598-600.

publicaven de noves, alhora que el braç eclesiàstic consentia de manera particular allò acordat en el marc parlamentari¹⁰¹.

Entretant, l'any que s'allargà entre la tardor de 1318 i la de 1319 fou l'escenari temporal de dos afers personals que afectaren al rei i el primogènit, però tingueren repercussions políticofiscals per als seus súbdits. En primer lloc, la malaltia que en octubre de 1318 deixà al monarca *en punto de muert* l'impulsà a crear una comissió encarregada de pagar tots els seus deutes –*pro mutuis, pro empcionibus et pro hominibus maris viagiorum Sicilie et Almerie*–, a la qual assignà part de les seues joies i béns mobles, totes les rendes reials valencianes deçà Xixona i els immediats monedatges dels regnes d'Aragó i de València¹⁰². En segon lloc, la renúncia al tron del primogènit i hereu, qui manifestà que *no entendía regnar por cosa del mundo* poc abans del seu casament amb Leonor de Castella, obligà al rei a convocar un *Consilium prelatorum, nobilium et civium*, aplegat a Tortosa el 15 d'octubre de 1319. En paraules de Jaume II, adreçades a la reina Maria de Molina:

Fiçemos plegar los arçobispos de Tarragona e de Çaragoça, e otros prelados e ricos homnes de los mayores d'Aragón e de Cathalunya, e homnes buenos de las mayores cibdades de nuestra senyoria porque traven con él [l'infant Jaume] e con Nos en uno, en quantas guisas pudieren, a retenirlo que finque al mundo e que regne enpués Nos¹⁰³.

Tres dies després el rei ordenà el trasllat d'aquell Consell General –similar al que Jaume II volia convocar en 1299 en tornar de les campanyes sicilianes– a Gandesa, on tingué lloc la celebració nupcial i, en acabar, la fugida del primogènit. Així, la seua dimissió definitiva de les obligacions com a hereu s'oficialitzà a penes un parell de mesos després, el 22 de desembre de 1319 a Tarragona, on signà la renúncia als drets successoris i el seu ingrés en l'orde de l'Hospital. En aquell context, i possiblement amb el consell i la pressió dels principals prohoms congregats, Jaume II publicà el Privilegi de la Unitat perpètua dels regnes de la Corona, que havia de ser jurat per tots els seus successors com a condició *sine qua non* per tal que el sagrament de fidelitat dels vassalls als nous monarques fos vàlid. En relació amb això, a més del compromís de mantenir el regne d'Aragó, el de València i el comtat de Barcelona sota un mateix rei, també s'hi incloïa una disposició segons la qual els sobirans no podrien donar o alienar castells, llocs o heretats: *unitate predictorum regnorum et comitatum semper stabili et indivisa manente*. En aquest sentit, com comprovarem més endavant, el privilegi tingué una importància fonamental en el discurs pactista dels dirigents de les ciutats reials, interessats a evitar la progressiva descomposició del seu propi estament. No debades en aquell mateix moment es redactaren tres còpies:

¹⁰¹ *Cortes de Cataluña*, Any 1318, XXX; Any 1321, XXXI.

¹⁰² La cita en castellà: ACA, C, reg. 245, f. 198v (22-X-1319). La llatina extreta de: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, «Jaime II, temiendo morir, intentó depositar sus joyas en poder del Arzobispo de Tarragona», *Boletín arqueológico*, 3-4, (1944), p. 136-147. El registre 280 de la cancelleria reial conté específicament ordres sobre la qüestió. D'altra banda, com hem explicat en l'anterior capítol, a la secció de Reial Patrimoni de l'arxiu reial es conserven diversos llibres de l'esmentada comissió, el primer d'ells de 1324, amb el retímet de 194.535 s. 1 d.b. pagats per deutes pendents: ACA, RP, MR, núm. 2245.

¹⁰³ ACA, C, reg. 245, f. 198v (22-X-1319). La convocatòria als prohoms de València, que enviaren a Bernat Colom, Ponç de Soler, Ramon Guillem Català i Pere Calbet, a: AMV, MC, A-1, f. 144rv (26-IX-1319), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 249. Sobre els fets que resumim d'aquest afer, vegeu: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón: su vida familiar*, cit., p. 85-96; J. MIRET, *El forassenyat primogènit de Jaume II*, Barcelona, 1957.

Pro universitate regni Aragonum, tenendum per iuratos et probos homines civitatis Saraguste; aliud pro universitate regni Valencie, tenendum per iuratos et probos homines civitatis Valencie; et aliud pro universitate Catalonie, tenendum per consiliarios et probos homines civitatis Barchinone¹⁰⁴.

Així doncs, els governants de les capitals s'erigien en garants de la unitat de la Corona i de la integritat dels dominis reials de cadascun dels seus territoris, un afer especialment important en el joc polític del regne de València, atès el protagonisme cabdal que hi tenien els jurats valentins i el seu enfrontament permanent amb la noblesa. Ja hem vist que les dues darreres Corts valencianes de 1301-1302 i de 1314, malgrat comptar amb l'assistència de l'estament eclesiàstic i del nobiliari, estigueren monopolitzades per les peticions realitzades pels síndics urbans. I, amb posterioritat, els conflictes amb els principals magnats del regne partidaris dels furs aragonesos foren constants, especialment avivats a partir de l'establiment de les primeres cises sobre el pa i les carns en 1315. En aquest sentit, com hem vist, els dirigents de l'estament reial acusaven els nobles de no voler ser amb ells *en un fur, ço és, en fur de València*, i aquest –el principal problema polític del regne des de 1261– és l'afer que Jaume II es decidí a solucionar a finals de 1320, mitjançant una sèrie de reunions amb uns i altres a la capital del regne valencià.

- Els col·loquis per la unió foral de 1321 entre el rei i els estaments

Com hem comentat anteriorment, segons explica Luis González Antón, les Corts aragoneses de setembre-octubre de 1320 se celebraren en un ambient d'enfrontament entre el monarca i els estaments, especialment el nobiliari. De fet, poc abans de l'assemblea Jaume II havia hagut d'ordenar a Artal de Luna, Juan Ximénez de Urrea, Ximén Cornel i Ximén de Foces que no hi assistiren *cum magna familia et armis*, com pretenien fer¹⁰⁵. Tal vegada aquest malestar dels barons aragonesos tenia cert origen, com ja havia passat en altres ocasions, en la situació dels seus congèneres al regne de València, puix a penes uns mesos abans aquests havien elevat queixes davant de Jaume II perquè alguns dels oficials reials, ciutadans i homes de vila no complien l'observança dels Furs d'Aragó, malgrat el privilegi que en tenien¹⁰⁶. Ultra això, en aquells moments continuava oberta una controvèrsia al propi territori valencià entre Artal de Luna i la universitat de València, que havia causat danys en el seu senyoriu de Benaguasil¹⁰⁷. Fos

¹⁰⁴ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CIII (14-XII-1319).

¹⁰⁵ ACA, C, reg. 246, f. 96v (27-VIII-1320).

¹⁰⁶ ACA, C, reg. 169, f. 132v-133r (24-III-1320). Jaume II acabà ordenant al nou portantveus de procurador del regne, Pere de Queralt, que jurés respecte a l'ordenament foral aragonès a *illis qui illum habent*.

¹⁰⁷ ACA, C, reg. 246, f. 138r (5-XII-1320). Potser que aquest atac estigués vinculat al conflicte que hem observat anteriorment, durant l'estiu de 1318. D'altra banda, sabem que en desembre de 1320 Jaume II rebé a Lope Pérez de Vinyals de part d'Artal de Luna i el monarca comunicà al noble que ell mateix havia arribat a terres valencianes per tal de solucionar aquell afer sobre Benaguasil *et aliorum tractatum statuum regni Valencia*. Amb tot, finalment el rei abandonà el regne en 1321 sense haver donat una solució definitiva al conflicte entre Luna i els de València, bo i deixant-ne encarregat al conseller reial Pere Boil: ACA, C, reg. 246, f. 123rv (6-VI-1321).

com fos, el rei partí de Saragossa a finals d'octubre en direcció a València amb la intenció d'acabar amb la disputa foral que dividia els estaments i els habitants del territori valencià. Així ho exposà a les principals universitats reials deçà i dellà Xixona en convocar-les a la capital per a l'1 de desembre d'aquell any, 1320:

Cum nostre sit intencionis nunc, dum in regno Valencie presentes constituti existimus, tractare et ordinare quod omnes fori reducantur solum ad forum Valencie et quod in ipso foro Valencie fiant aliquas addiciones, mutaciones et correcciones ad bonum et tranquillum statum regni eiusdem¹⁰⁸.

La carta anava adreçada als consellers de Morella, Sogorb, Morvedre, Xàtiva, Alzira, Oriola, Alacant i Elx, als quals se'ls demanava l'enviament de dos síndics o procuradors amb poders suficients per tal de consentir el que fos decidit juntament amb el rei i la ciutat de València. Però no només s'havien d'aplegar membres de l'estament reial, sinó que, com requeria l'objectiu fixat, també foren cridats els nobles i cavallers que usaven els Furs d'Aragó al regne, començant pels dos principals barons que havien protagonitzat recentment conflictes amb els líders de les viles reials, Jaime de Xèrica i Artal de Luna. El mateix Jaume II ho explicava detalladament a Artal d'Alagón en permetre que enviés un procurador per substituir-lo en la reunió:

Nuper diversitate fororum quibus utuntur incole regni Valencie ad bonum statum regni eiusdem dum in regno ipso presentes existimus aliquam ordinare intentamus, habito super hoc contractatu cum universitatibus civitatis et villarum regni Valencie ac cum nobili Iacobo, domino de Exerica, et nobili Artaldo de Luna, qui in partibus istis constituti existunt seu in proximo presentes esse debent, ac cum aliis nobilibus, militibus regni eiusdem¹⁰⁹.

L'inici de les reunions, però, degué endarrerir-se bastant, car, d'una banda, la missiva al noble aragonès era ja del 9 de desembre i, d'una altra banda, el dia 20 el rei comunicà a la universitat d'Elx que l'aplec no havia començat, ja que havia estat ajornat fins a després de Nadal, *ad certam diem post ipsum festum*¹¹⁰. Possiblement la data triada era la del 15 de gener, per a la qual, si més no, foren convocats al *colloquium* certs cavallers *qui forum Aragone habetis*, com ara Ximén Pérez de Montornès, García Zapata, Gil Ruiz de Lihori, Ximén de Tovía i el mateix procurador d'Artal de Alagón, Bernat de Boxadós¹¹¹. Amb tot, els tractats s'allargaren durant els mesos següents, com indiquen la pròrroga fins a Sant Joan de les Corts catalanes que havien de celebrar-se el 8 de març –*ut perplexitatem multorum negociorum*¹¹²– i altres documents diversos relatius als col·loquis mantingut. Per un costat, a finals de gener els jurats il·licitans encara no havien substituït un dels procuradors enviats com els havia demanat Jaume II, atès que era *de genere militari* –Berenguer de Puigmoltó– i, en conseqüència, no era apte per a decidir sobre aquell conflicte *ratione diversitati fororum*¹¹³. Per un altre costat, a mitjan

¹⁰⁸ ACA, C, reg. 246, f. 129v (11-XI-1320).

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 139v (9-XII-1320).

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 129v (20-XII-1320). A començaments de febrer de l'any següent, el rei parlava a la comtessa d'Empúries d'una *gran malaltia que havem ahuda*: ACA, C, reg. 246, f. 164rv (3-II-1321).

¹¹¹ *Cortes de Cataluña*, Any 1321, XXXI, p. 249.

¹¹² ACA, C, reg. 246, f. 156r (10-I-1321).

¹¹³ *Ibidem*, f. 129v (20-XII-1320) i 163v-164r (30-I-1321). Els d'Elx al·legaven que entre els cavallers i els veïns *vigeat intime caritatis dileccio* i, per tant, hi havia una *forta unitatem inter ipsos*. El model urbà era, evidentment, el de les ciutats castellanes de frontera.

febrer els nuncis d'Oriola suplicaren ser dispensats de l'assistència a les negociacions per tal d'evitar despeses, una petició que el monarca concedí sempre i quan en tornés un per tal de prestar el consentiment a allò que fos finalment aprovat: *cum autem negocium supradictum meliorandorum fororum concordatum fuerit*¹¹⁴.

Entrant ja en la primavera, la darrera setmana de març encara continuaven els tractaments, als quals foren convocats altres cavallers usuaris dels furs aragonesos: Fortún Martínez de Morella, Alfonso de Morvedre, Ruy Sánchez de Ayvar, Ximén Sánchez d'Oradre, García Zapata i Pedro Ruiz de Corella, que havien d'acudir a València el dia 23, i Pedro de Morella, que ho havia de fer el 25¹¹⁵. S'hi explicitava novament que la reunió –amb ells i *alios milites de foro Aragonum*– versaria *super reformatione tranquillitatis et boni statu regni Valencie*, però la solució desitjada pel monarca finalment no arribà. Així ho palesa una ordre de 26 d'abril al portantveus del procurador, Pere de Queralt, ordenant-li garantir l'observança de les lleis aragoneses al territori valencià, *ad supplicacionem nobis factam pro parte nobilium, militum et aliorum generosorum dicti regni Valencie forum habentium Aragonie*¹¹⁶. Així doncs, les negociacions entre Jaume II, l'estament reial i l'estament nobiliari devien d'haver quedat trencades, de manera que a penes tres setmanes després el rei ja havia eixit del regne i es trobava a Catalunya disposat a celebrar les Corts convocades per a aquell estiu. En l'entremig, però, l'1 de maig de 1321 foren publicats fins a 22 privilegis concedits a la ciutat de València o les viles reials valencianes, que de ben segur eren fruit dels diversos tractaments duts a terme al llarg d'aquells mesos¹¹⁷. De fet, malgrat que no presenten data, al fons de «Legislació» de l'arxiu reial s'han conservat bona part de les peticions, les respostes i les rèpliques que originaren aquelles disposicions, segons es pot observar en la següent taula:

Taula 12. Passos negociadors entre el rei i l'estament reial en els col·loquis de València de 1321

Pas negociador	Autor	Documentació localitzada
Peticions inicials	Estament reial	Sí
Respostes	Rei	No
1 ^a rèplica	Estament reial	No
1 ^a contrarèplica	Rei	Sí
2 ^a rèplica	Estament reial	Sí
2 ^a contrarèplica	Rei	Sí
Privilegi (si escau)	Rei	Sí

¹¹⁴ ACA, C, reg. 246, f. 168v-169r (13-II-1321). El seu desinterès indica que encara hi havia una diferència important entre les viles d'un costat i l'altre de la línia Biar-Xixona, com palesa també el mateix cas d'Elx.

¹¹⁵ ACA, C, reg. 246, f. 185v (19-III-1321).

¹¹⁶ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 6665 (26-IV-1321).

¹¹⁷ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CXIII-CXXXVI (1-V-1321); S. LLORENS, *Libro de privilegios y reales mercedes concedidas a la muy noble y muy leal ciudad de Orihuela*, Alacant, 2001, docs. 61-62 (1-V-1321). El registre cancelleresc d'aquelles concessions es pot trobar a la sèrie *Graciarum*: ACA, C, reg. 219, f. 316r-328v (1-V-1321).

Així, a través d'aquests documents¹¹⁸, podem reconstruir parcialment el procés de negociació. Per a això cal tenir en compte, en primer lloc, que els capítols de petició es presentaren al rei en tres blocs, en funció dels seus sol·licitants: *els prohòmens de la ciutat e de les viles del regne de València* de forma conjunta, *los jurats e els prohòmens de la ciutat de València* per una banda, o *los prohòmens de les viles –reials– del regne*, per una altra. En segon lloc, també hem de tenir present que no hem trobat ni les primeres respostes realitzades pel rei a aquelles peticions inicials, ni la rèplica de la ciutat i les viles a aquestes primeres respostes, però en canvi sí que tenim els següents passos negociadors: la primera contrarèplica reial, la segona rèplica de les viles a aquella contrarèplica del rei, la contrarèplica final d'aquest i el privilegi publicat en funció d'allò que havia estat concedit.

Tot plegat, en un primer lloc coneixem els capítols demanats conjuntament per tot l'estament reial, que eren els més nombrosos, fins a 47¹¹⁹. Tanmateix, només en foren aprovats finalment 15, corresponents a disposicions anàlogues incloses a l'*Aureum Opus* de la ciutat de València, i que serien les úniques reclamacions que podríem atribuir a aquesta reunió si no posseíssem la resta de plec negociadors. Contràriament, fins i tot podem arribar a conèixer el marge de negociació de cadascuna de les demandes inicials, en funció del seu grau de discussió. D'aquesta manera, sabem que hi hagué 22 peticions que Jaume II rebutjà i l'estament reial no replicà –ja que no n'hi ha cap referència en la primera contrarèplica reial–, per la qual cosa podem suposar que o bé eren d'importància secundària per als dirigents urbans o bé eren de molt difícil concessió per part del monarca –i, en conseqüència, la negociació no seguí endavant. Fos com fos, les podem dividir en quatre grans grups: les que demanaven privilegis per a les elits ciutadanes, les relatives a qüestions de justícia, les referents a relacions ètniques i, finalment, altres demandes diverses.

En primer lloc, els capítols I a VI anaven adreçats a augmentar el poder dels ciutadans i homes de vila *honrats* o que tenien llocs de senyoriu, per als quals es demanaven les mateixes franqueses que tenien els de Lleida, la possibilitat d'entrar en l'orde de cavalleria per *dret comú* com permetien els Furs de València, conservar les exempcions dels llocs nobiliaris que comprassen, rebre tant el monedatge com les penes que no foren de mort o mutilació en els llocs que tinguessen sota la seua senyoria, i, en els llocs de musulmans, tenir la mateixa jurisdicció que exercien els cavallers en els seus dominis. Tot plegat, aquelles peticions avançaven el pacte que tindria lloc en 1329 en garantir certa jurisdicció, no en funció de l'estament del senyor sinó de la possessió efectiva de senyoriu. No obstant això, com hem dit, aquests punts deixaren de ser discutits després de les primeres respostes reials.

El mateix passà amb certs capítols relatius a procediments judicials, el XII, XV, XXII-XXIV i XXXIX, que sol·licitaven la resolució sumària dels contrastes per part dels batlles reials, la prohibició del desenvolupament de litigis entre cristians i musulmans davant de cadis, la restricció del fur sobre la protecció de delinqüents dins de les esglésies –permetent la seua treta a canvi d'assegurar-los la vida i els membres–, i l'acatament dels furs i els privilegis per part dels juristes en allò referent als salaris, a l'assistència a les corts dels justícies per abreujar els plets, i a l'al·legació exclusiva de l'ordenament foral –*e no segons drets o leys o decretals*.

D'igual manera, tampoc foren negociats els capítols que tractaven de restringir les relacions amb jueus i musulmans, els XXX-XXXII, XXIV i XL, segons els quals els

¹¹⁸ Vegeu la seua transcripció a l'*Apèndix documental*, docs. 17-23.

¹¹⁹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, núm. 11, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 17.

jueus haurien d'anar amb capulla o capa redona, *a costum de Barcelona*, i els musulmans amb almeixies, mentre que cap cristià podria ser mosso d'un jueu o d'un musulmà, les prostitutes cristianes no podrien parlar amb musulmans i els *juheus estrangers* haurien d'hostatjar-se obligatòriament en les jueries allà on n'hi haguessen. Novament, doncs, com havia passat en les Corts de 1314, el rei tractà d'evitar la pressió legal sobre les minories ètniques, no aprovant el que l'estament reial havia demanat al respecte. Finalment, tampoc s'aprovaren altres peticions diverses, com ara la XXI sobre el millorament de la col·lecta del monedatge, la XXV sobre la restitució de les confraries d'ofici, la XXVI sobre la prohibició de nomenar notari a qualsevol macip que encara servís a un altre notari, la XXVIII sobre la proscripció d'instituir noves capellanies, aniversaris o almoines sobre béns de reialenc, i la XXIX sobre la fitació dels termes *estremis o forans* dels nuclis reials¹²⁰. Així doncs, com hem dit, totes aquestes demandes foren rebutjades pel monarca i deixaren de requerir-se a les primeres de canvi.

Tanmateix, n'hi hagué d'altres que, malgrat la negativa inicial, tornaren a ser sol·licitades, puix coneixem les contrarèpliques fetes per Jaume II¹²¹. Concretament eren la VIII, que tractava de limitar les penes del procurador del regne a les establertes pels furs, i la XXVII, que sol·licitava la contribució en els serveis reials i veïnals de les capellanies fundades sobre béns de reialenc. Amb tot, el rei les tornà a denegar, indicant, per al primer cas, que llevaria les penes desmesurades si se n'havia ordenat alguna, però que no les prohibiria ja que quan s'imposaven *ex causa* s'aconseguia *molt de bé e s'esquiven molts de perill e de scàndels en lo regne*, i repetint, per al segon cas, que obraria segons la primera resposta donada, que no coneixem, però devia ser negativa si atenem al fet que no generà cap privilegi conegut sobre la qüestió.

Altres capítols, en canvi, foren aprovats de seguida, sense necessitat de rèpliques ni contrarèpliques, com ara el XLII, per tal que les corts dels justícies actuaren d'ofici contra els falsos captaires, i el XLIII, que incrementava l'escarni del càstig imposat a qui jagués carnalment amb serventes senyorials, havent de ser assotats tots dos nuus de cintura cap amunt. Uns altres, per la seua banda, degueren ser respostos pel rei de forma afirmativa, però l'estament reial hagué de demanar encara la confecció d'una carta pública, segons s'indica en la contrarèplica del monarca a través de la fórmula *que se'n faça carta segons la resposta*. Així, set de les peticions realitzades foren finalment convertides en privilegis: la XXXIV, per tal de respectar la franquesa de lleuda i peatge dels habitants de les viles, tot i no mostrar la carta que ho certificara en el mateix moment de la requisició, sinó en els dies posteriors; la XXXV, que permetia l'empresonament dels corredors abatuts o fugits, a instància dels seus fermances; la XXXVI, sobre la llargària i la quantitat d'envans que es podien fer a les cases; la XXXVII i XXXVIII, que prohibia el cobriment de vies i atzucacs, i ordenava l'enderrocament per part dels mostassafs de les obres fetes contra fur; la XLI, que condemnava a pagar les despeses judicials a aquells que denunciaren sense causa justa; la XLVII per tal que s'anunciaren públicament les renúncies o cessions de béns fetes per causa de deutes; i la XLIV, que vedava als notaris la confecció d'instruments útils per als seus propis negocis¹²².

¹²⁰ Un altre capítol, el XXII, demanava obligar els béns dels batlles que no complissen els capítols I a XII –que, com hem vist, foren majoritàriament denegats.

¹²¹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, núm. 6, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 18.

¹²² Vegeu els privilegis reials corresponents a l'*Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CXIV, CXVII, CXVIII, CXX, CXII, CXXV, CXXVIII, CXIX (1-V-1321).

D'altra banda, hi havia un capítol més que també fou acceptat inicialment, però amb certes modificacions, de manera que segurament l'estament reial el tornà a demanar en la seua forma original, sense aconseguir res més que l'aprovació *segons la resposta* que havia estat donada en primer terme. Era el IX, mitjançant el qual es demanava que el procurador i els seus oficials no reberen salaris pel fet de realitzar desplaçaments fora de la ciutat o les viles. Contràriament, el que el rei concedí i publicà com a privilegi fou que, en efecte, els oficials de la procuració no perceberen diners extra, però establint una excepció: els casos de partició de termes, en els quals haurien de pagar-se certes quantitats al procurador, a l'escrivà, a l'assessor i als lloctinents, això és, 40 s. per dia al primer, 20 s. als segons i 10 s. al darrer¹²³.

En últim lloc d'aquestes primeres respostes, rèpliques i contrarèpliques, hi hagué un capítol, l'XI, que degué ser acceptat només de forma parcial, de manera que l'estament reial insistí en la formulació original i el monarca afegí una nova resposta. Val a dir, les viles demanaven que els justícies havien de conèixer totes les causes entre cristians i jueus o entre cristians i musulmans, sense intromissió dels batlles reials, segons indicaven els Furs al seu parèixer. Jaume II, no obstant, només ho aprovà en allò relatiu als jueus però sembla que ho denegà quant als musulmans. Finalment, les viles hi insistiren i el rei ordenà fer privilegi sobre els jueus, tot afegint que, pel que feia als musulmans, els justícies podrien conèixer les causes criminals més greus, que implicaren pena de mort o mutilació de membres i la resta quedaria en mans dels batlles. En conseqüència, la qüestió passà a una nova sessió de negociació, en la que l'estament reial insistí en la petició original, sense aconseguir més concessions per part del monarca, que es limità a contestar que *iam est responsum supra*.

En aquesta altra sessió¹²⁴, a més a més, es tornà sobre altres 10 peticions que ja havien estat demanades i a les quals Jaume II havia donat una primera resposta. Així, de forma sistemàtica, els síndics urbans repetiren exactament la demanda dels capítols VII, X, XIV, XVI-XIX, XX, XLV i XLVI. Però el rei es limità a perseverar en la seua contestació i, d'aquesta manera, només dos acabaren generant privilegi: el XIX, per tal que el procurador fiscal es limitara a demanar les penes de les sentències donades per la procuració i els justiciats, i el XLVI, que prohibia el cobrament de cap tipus de peatge reial als homes de reialenc per la fusta que passava per Cofrents¹²⁵. Altrament, els altres 8, referents a l'administració reial, la justícia i altres qüestions, quedaren sense disposició particular immediata. En concret, pel que fa a la primera qüestió, els requeriments de l'estament reial interpel·laven el monarca per tal que el procurador no intervingués en els plets de primera apel·lació –puix pertocaven als justícies segons privilegi d'Alfons el Liberal–, que el seu assessor no cobrés remuneració per les interlocutòries i sentències, que els batlles no demanassen les penes de quart ni penyorassen béns per elles –competència que també pertocava als justícies–, i que tots aquests oficials –procuradors, batlles, justícies, assessors i quarterners– tinguessen taula durant 30 dies en finalitzar el seu càrrec, a la qual s'havien de limitar totes les reclamacions o inquisicions que es volguessen realitzar. Quant als afers judicials, els síndics demanaven el cessament de tota comissió reial sobre causes obertes en les corts locals dels justícies i insistien en la observança del *fur posat en rúbrica 'De iurisdicció de tots juges'*, lo C IXe, segons el qual els habitants de les viles no podien ser obligats a seguir un litigi fora del seu lloc de residència. Finalment, les altres dues peticions demanaven, d'una banda, la revocació de les cartes de guiatge concedides pel rei a certs

¹²³ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CXXVII (1-V-1321).

¹²⁴ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, núm. 5, transcrit a l'Apèndix documental, doc. 19.

¹²⁵ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CXXXII i CXXXIII (1-V-1321).

particulars amb penes que contravenien els furs, on aquelles ja eren *posades e limitades*, i, d'una altra banda, la validesa de les franquesses valencianes a la lleuda de Tortosa, que s'havia de cobrar, a més a més, en *moneda corrible*.

Tanmateix, com hem dit, cap d'aquelles demandes no generà cartes públiques i únicament hi hagué la promesa de revisar l'afer de la lleuda tortosina en produir-se la tornada del rei a Catalunya. No obstant això, sí que n'hi hagué un altre capítol –el darrer– d'aquella sessió de negociacions que acabà prenent forma de disposició reial recollida al llibre de privilegis de la ciutat de València. Era un de nou, que tornava sobre una qüestió ja tractada en les Corts de 1314: les requisicions de bestiar que alguns oficials de Terol feien als habitants de les viles reials valencianes *en rahn d'erbatge*, contra la *franquea e costum antiga* que s'observava *de la conquesta de la ciutat e del regne de València a ençà*. Així, per bé que en aquella ocasió no hi havia hagut cap manament ferm en contrari, ara el monarca ordenà a les autoritats turolenques que restituïssen tota penyora feta i deixassen d'exigir cap tipus d'herbatge o montatge¹²⁶.

Ultra això, hi hagué altres disposicions que acabaren publicant-se, *ad supplicacionem factam pro parte universitatum civitatis et villarum regni predicti*, en la mateixa data que la resta de privilegis, però sense que aparega cap capítol relatiu a elles en els plecs de negociació que estem comentant. Així doncs, podem suposar que es produïren més peticions per altres vies o en altres reunions de les quals no tenim constància, que donaren lloc a altres tres privilegis. Aquests, per un cantó, facultaven els justícies a triar corredors per a les seues corts, per un altre cantó, confirmaven la prohibició de les tafureries públiques donada en les Corts de 1301-1302, i, finalment, revocaven qualsevol llicència reial donada per tal que certs escrivans, sense ser notaris, poguessen donar cartes públiques útils per a litigis¹²⁷.

D'altra banda, a més dels capítols presentats col·lectivament per tot l'estament reial, també hi hagué d'altres proposats únicament per la ciutat de València, per un costat, i per la resta de viles reials, per un altre costat. En el primer cas, el procés de negociació fou idèntic al del conjunt de l'estament, amb unes primeres respostes i dues tandes de rèpliques i contrarèpliques, que conduïren a la concessió de certs privilegis. En primer lloc, de les vuit peticions realitzades inicialment, el rei només n'aprova una, la primera, que demanava l'ampliació de les causes del subjustícia de 30 s. a les de 50 s. i la seua resolució sumària, sense apel·lació possible¹²⁸. Contràriament, totes les referents a la restricció de les relacions ètniques –de la IV a la VII– foren obviades de seguida, de la mateixa forma que en la negociació global amb l'estament. Per això, no s'ordenà cap disposició per tal que tots els jueus residiren dins de la juevia o que cap cristià habitara en la juevia o la moreria, ni per tal que les cristianes no entraren dins de cases d'aquells recintes o que els cristians no assistissen a noces musulmanes. D'altra banda, davant les primeres respostes segurament negatives –o almenys dissuasives– del rei, els prohoms de la capital insistiren en els capítols II, III i VIII, que, d'una banda, tractaven d'evitar que les cartes de moratòria inclogueren els deutes deguts *a cambiador, o a draper, o a mercader de la ciutat*, i, d'una altra banda, sol·licitaven l'observança dels furs i els privilegis existents sobre la llibertat de pastures i de caça d'aus a l'Albufera. Tanmateix, Jaume II persistí en la seua contestació original: *a aquest capítol respon lo senyor, ohida la replicació, que està en la resposta que y ha feta*¹²⁹.

¹²⁶ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CXIII (1-V-1321).

¹²⁷ *Ibidem*, CXIX, CXXIV i CXXXIV (1-V-1321).

¹²⁸ *Ibidem*, CXXI (1-V-1321).

¹²⁹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, núm. 11, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 21.

No obstant això, els representants urbans tornaren a insistir en una nova ronda negociadora¹³⁰. La contestació reial, però, fou la mateixa: *iam est responsum*. En aquesta nova reunió, però, sí que foren concedides dos de les cinc peticions que ara s'hi feien per primera vegada, concretament les que sol·licitaven l'augment del nombre de jurats de quatre a sis i la divisió del justícia en dos oficials diferenciats, un per a les causes civils i un altre per a les criminals¹³¹. En canvi, els altres tres capítols nous, sobre la navegació lliure per l'Albufera, sobre la treta de blat de Tortosa per evitar la possibilitat d'una carestia immediata, i sobre un contrast per l'aigua del Túria, foren contestats amb promeses que condicionaven aquells afers a accions posteriors. De més a més, com passava en el cas de tot l'estament reial, també s'aprovaren altres privilegis dels que no tenim constància documental en la negociació, en aquest cas 2, un que facultava als corredors a triar anualment quatre homes que formaren part del Consell municipal i un altre que prohibia al batlle general del regne la intromissió contra els sequiers de l'Horta en qualsevol de les seues causes, a excepció de les que afectaven els molins reials o les sèquies que discorrien pel Real de València¹³².

Finalment, pel que fa a les peticions realitzades exclusivament per les viles reials presents, sense la participació de la capital, el procés fou molt més curt, atès el seu escàs volum i la negativa immediata del monarca¹³³. En primer lloc, demanaren que tothom que tingués cavall per valor de 500 s. fos *franch*, però el rei respongué que si ho havia atorgat a *alcuns dellà Xúquer era per rahó de la frontera* i no ho faria a la resta de viles¹³⁴. En segon lloc, sol·licitaren que els notaris de les viles poguessen fer escriptures públiques per a tot el regne com passava en el cas dels notaris del cap i casal, però, igualment, el rei ho denegà *per ço com rahó és que la ciutat haja alguna prerogativa*. En aquesta mateixa línia, i en darrer lloc, els síndics vilatans requeriren posseir totes les *gràcies, franquees e libertats que la ciutat de València ha per furs e privilegis*, trobant la mateixa resposta negativa del monarca: *car rahó és que la ciutat haja prerogativa més que les viles del regne*.

En definitiva, a través de l'anàlisi d'aquest conjunt de plects de negociació sabem que molt poques de les demandes realitzades per tal de limitar les competències o els abusos dels oficials reials foren acceptades. Amb tot, sí que es donà el cas en allò relatiu als salaris de la procuració, l'actuació del procurador fiscal i els poders dels batlles en les causes entre cristians i jueus o musulmans, que foren limitats. A més a més, l'estament reial també aconseguí el millorament i la concessió de noves franqueses, com les de l'herbatge de Terol i el peatge de Cofrents. Tanmateix, la resta d'atorgaments feien bàsicament referència a afers de gestió urbana o de caire social i judiciari que no afectaven les prerrogatives reials, com ara els privilegis sobre els envans i les obres, l'abatiment de corredors, les actuacions notariales, l'anunci de les renúncies de béns, l'acció d'ofici contra els captaires fraudulents, el pagament de les costes de les denúncies sense causa, la tria de corredors en les corts dels justícies, les modificacions en el càrrec de justícia de València i en el Consell municipal, etc.

¹³⁰ *Ibidem*, transcrit a l'Apèndix documental, doc. 22.

¹³¹ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CXVI i CXXXIII (1-V-1321).

¹³² *Ibidem*, CXXVI i CXXX (1-V-1321).

¹³³ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, núm. 11, transcrit a l'Apèndix documental, doc. 23.

¹³⁴ Aquella franquesa, que tenien els ciutadans amb cavall de València des de 1266, havia estat recentment atorgada als de Xàtiva: ACA, C, reg. 209, f. 147v-148r (1-V-1312). Uns anys després seria concedida als d'Alzira: ACA, C, reg. 25, f. 169v; Arxiu Municipal d'Alzira, Pergamins reials, núm. 13 (26-II-1321).

En canvi, la majoria de les peticions que afectaven les decisions de la monarquia, la justícia o l'administració reial foren denegades. No es revocaren les cartes de guiatge ni de moratòria de deutes, no es revisaren les declaracions del monedatge, no es restituïren les confraries d'ofici, no es restringiren els abusos de la procuració i de les batllies, ni tampoc s'hi donaren ordres específiques sobre els procediments judicials en base als greuges presentats. Tampoc hi hagueren canvis pel que fa a les relacions amb els altres col·lectius del regne de València diferents a la comunitat cristiana de l'estament reial, de forma que el monarca no disposà restriccions específiques contra els jueus i els musulmans, ni dictaminà en contra de les fundacions eclesiàstiques instituïdes sobre béns de reialenc. Així mateix, les peticions dels ciutadans i homes de vila que exercien com a senyors per tal d'augmentar els seus privilegis i gairebé equiparar-se en alguns sentits als cavallers foren rebutjades. De fet, com va passar finalment en 1329, aquella aspiració devia ser un dels pilars sobre el qual es fonamentava l'intent d'unió foral amb els cavallers aragonesos, tot cedint-los part de la jurisdicció que els Furs de València no els garantia a canvi del fet que els senyors d'origen ciutadà i vilatà també pogueren posseir-la.

Tanmateix, com hem explicat, les reunions de 1321 entre el rei i ambdós estaments no arribaren al port desitjat per Jaume II, qui, finalment, el 26 d'abril, acabà confirmant la validesa de l'ordenament foral aragonès al territori valencià a aquells que el volguessen aplicar. De manera inversa, el mateix dia que foren publicades les disposicions concedides als nuclis reials, l'1 de maig, el monarca tornà a confirmar l'observança exclusiva dels furs valencians a tot el regne, malgrat aquelles cartes concedides als *nobilibus et militibus ac generosis*¹³⁵. Així les coses, la disputa foral romangué en el mateix punt mort en què havia quedat des de 1290, quan Alfons el Liberal actuà de la mateixa manera, bo i ordenant l'acceptació específica dels Furs d'Aragó, malgrat confirmar, alhora, la validesa exclusiva i universal dels de València. Únicament hi hagué un pas endavant en aquesta situació: la possibilitat oferida pel rei als cavallers de sotmetre's a la jurisdicció dels justícies, els jurats i els mostassafs de les viles reials sense perdre les gràcies i privilegis que posseïen. Tanmateix, no sabem quants d'aquells s'acolliren a la dita oferta i, de fet, el manament ni tan sols apareix en les compilacions de privilegis de la ciutat de València realitzades en època foral¹³⁶.

Fet i fet, no havia passat ni mig any de la marxa del rei de València que ja s'havia produït un nou conflicte entre la ciutat i dos nobles que usaven els furs aragonesos als seus senyorijs, en aquest cas Blasco Maza i Ramon de Riusec, que com a senyors de Vilamarxant i Riba-roja havien retingut unes fustes que baixaven pel Túria *contra les regalies del senyor rey, e en mirva e perjudici d'aquelles, e contra furs, priviegis e franquees e libertats de la dita ciutat*¹³⁷. Així, la host urbana fou convocada traient la senyera reial de la ciutat a *la plaça d'en Guillem Escrivà* fins que, finalment, les fustes foren restituïdes. Per tant, tot plegat, la situació continuava pràcticament igual, amb l'agreujant que l'intent de solució havia estat posat sobre la taula, sense arribar a cap acord final. L'interès de la monarquia i de les viles reials per tal d'aconseguir la unió foral havia quedat palès, però les cessions mútues a les quals havien d'accedir juntament

¹³⁵ J.R. HINOJOSA, *Privilegios, órdenes, donaciones...*, cit., doc. 29 (1-V-1321); M.D. CABANES i M.L. CABANES (eds.), *Aureum Opus de Xàtiva*, cit., doc. 175 (1-V-1321); ACA, C, reg. 219, f. 328rv (1-V-1321).

¹³⁶ Sí que apareix, en canvi, en el llibre de privilegis de Xàtiva, on els cavallers tenien una força molt més destacada per ser lloc de frontera: M.D. CABANES i M.L. CABANES (eds.), *Aureum Opus de Xàtiva*, doc. 169 (1-V-1321).

¹³⁷ AMV, MC, A-1, f. 167v-172r (21-IX-1321), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 272-277.

amb els cavallers de Fur d'Aragó resultaven encara un obstacle insalvable per a les parts implicades. Amb tot, malgrat el truncament momentani de la negociació, aquella es reprendria prompte, uns pocs anys més tard, després que ho permetés la finalització del nou projecte d'expansió territorial de la monarquia: la conquesta del regne de Sardenya.

5.1.2. La conquesta de Sardenya

A l'alçada de 1320 feia vora un quart de segle que Jaume II havia estat infeudat solemnement a Roma com a rei de Sardenya i Còrsega. Tanmateix, cap habitant d'aquelles illes havia reconegut encara la sobirania del monarca aragonès. Senzillament ningú no els ho havia demanat, puix continuaven sota domini efectiu de pisans i genovesos, de forma que, com afirmava Muntaner, aquella situació *era gran càrrech* per al rei de la Corona d'Aragó *com no ho conquistava, pus que havia tant de temps que se n'escrivia rei*¹³⁸. En aquest sentit, com hem vist en el capítol corresponent, en 1305 s'havia aconseguit del papa Climent V una dècima eclesiàstica quadriennal per tal d'endegar la conquesta de Sardenya, però, finalment, els esforços expansionistes se centraren en l'Almeria nassarita, bo i aprofitant la influència que Jaume II exercia sobre el rei de Castella per tal de realitzar un atac conjunt. Ja hem comprovat, tanmateix, quins van ser els resultats i com el fracàs d'aquella expedició va paraitzar qualsevol gran projecte militar durant els anys subsegüents, de manera que el monarca se centrà en qüestions dinàstiques i en els afers polítics de la Corona.

Ara, però, la situació era un tant distinta. Malgrat que, com demostren els llibres de les ordenacions testamentàries de 1318, encara s'arrossegaven deutes, les urgències financeres no immobilitzaven la capacitat d'acció de la monarquia. D'altra banda, casats tots els infants majors i succeït el vergonyós afer del primogènit Jaume a finals de 1319, la conquesta de Sardenya, dirigida pel nou hereu Alfons, podia constituir un pal·liatiu per tal de netejar i enaltir la reputació de la Corona. No debades, a penes uns mesos després que l'infant Alfons accedís al càrrec de procurador general s'iniciaren les primeres negociacions en ferm per tal de dur a terme un projecte diferit durant tant de temps. Així, en abril de 1320 Bertran de Gallifa era enviat davant de Frederic de Sicília per tal de comunicar-li:

La gran volentat que·l rey d'Aragó e l'infant, son fill, han a la conquesta del regne de Cerdenya e Còrsega, e per ço com entenen que d'açò·s seguirà gran honor e gran exalçament a la Corona d'Aragó, la mellor que pogués rebre de negú altre fet qui a la Casa d'Aragó pertanya¹³⁹.

Amb tot, l'inici dels preparatius bèl·lics encara tardaria un any, davant la situació d'enfrontament entre el mateix monarca sicilià i els angevins de Nàpols, i la propera presència militar dels genovesos, adduïda pel pontífex Joan XXII per tal de desaconsellar l'endegament del projecte aleshores¹⁴⁰. En aquest sentit, les fases del procés de desenvolupament de la primera campanya dirigida contra el regne sard són bastant ben conegudes a través de l'obra clàssica de Jerónimo Zurita i la més recent d'Antonio Arribas¹⁴¹. A grans trets, el podem classificar en dos moments: un primer, des de l'estiu de 1321, quan foren exposades als súbdits les intencions conqueridores,

¹³⁸ *Crònica de Muntaner*, cap. CCLXXI.

¹³⁹ A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, cit., doc. 5 (18-IV-1320).

¹⁴⁰ F.J. MIQUEL, *Regesta de Letras Pontificias...*, cit., doc. 437 (5-VIII-1320).

¹⁴¹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VI, caps. 38-46, 48-51, 53-56 i 58; A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, cit. Més recentment, vegeu també: M. TANGHERONI, «Il 'Regnum Sardiniae et Corsicae' nell'espansione mediterranea della Corona d'Aragona. Aspetti economici», *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, Sàsser, 1993, vol. 1, p. 49-88; M.E. CADEDDU, «Giacomo II d'Aragona e la conquista del regno di Sardegna e Corsica», *Medioevo. Saggi e Rassegne*, 20 (1995), p. 251-316.

fins a maig de 1322, moment en què salpà l'estol de l'infant; i un segon, des de l'arribada de l'expedició a terres sardes en juny de 1322 fins a la seua tornada en agost de l'any següent, 1323, després d'haver acordat una pau precària, que establia el domini senyorial efectiu de la Corona d'Aragó a l'illa, però cedia als pisans la principal plaça forta del regne, Càller.

Així les coses, eixes seran les dues fases en les quals subdividirem aquest apartat, bo i centrant-nos, com venim fent al llarg del treball, en les conseqüències fiscals d'aquella expedició militar, per un costat, i en les negociacions polítiques subsegüents entre la monarquia i els estaments, per un altre. En relació amb això, a banda de les observacions generals realitzades per Arribas a partir del pressupost de la campanya –conegut en aquest cas–, únicament s'han realitzat dos estudis de consistència sobre el finançament de la campanya, el de Manuel Sánchez sobre l'aportació econòmica de les ciutats i viles reials de Catalunya, i el de Pere Ortí sobre els ingressos procedents de les alienacions de patrimoni del monarca –bàsicament de Catalunya i el regne de València¹⁴². A més a més, Àngel Fàbrega realitzà una aproximació somera a la contribució eclesiàstica a partir dels documents publicats per Johannes Vincke i la consulta d'alguns registres vaticans, mentre que Juan Antonio Barrio, José Vicente Cabezuelo i José Hinojosa comentaren breument els subsidis per imposicions recaptats a les viles reials valencianes dellà Xixona¹⁴³. Altrament, pel que fa als processos negociadors que s'hi dugueren a terme, res no ha estat dit a banda d'alguns interessants comentaris realitzats en l'article esmentat de Manuel Sánchez, qui ja advertí de les importants concessions que estava disposada a fer la monarquia –com veurem en el cas valencià– per tal de finançar l'empresa.

Per tant, és molt el que manca per conèixer sobre els aspectes polítics, fiscals i financers d'aquella campanya i ací, contràriament al que hem fet en el cas de l'expedició contra Almeria de 1309, ens limitarem a realitzar aportacions sobre la qüestió pel que fa al territori valencià. Com ja hem explicat en el seu moment, aquella és possiblement una de les poques expedicions amb la documentació justa per tal de fer una aproximació raonable al seu procés de finançament sense excedir el temps i els objectius d'aquesta investigació. En aquest sentit, el de Sardenya es tracta d'un projecte de molta major envergadura i amb un cabal de documentació molt més ampli, ja que, per exemple, els homes mobilitzats foren com a mínim un 50% més (11.000 per 7.000), alhora que les embarcacions armades es quintuplicaren (78 per 15)¹⁴⁴. No és estrany, doncs, que les

¹⁴² M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Contributi finanziari di città e ville della Catalogna...», cit., (emprem, però, la versió en castellà: «Las ciudades y villas de Cataluña en la financiación de la conquista de Cerdeña (1321-1326)», a *Idem, Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV*, Barcelona, 1993, p. 341-378); P. ORTÍ, «Les alienacions del patrimoni reial i el finançament de la conquesta de Sardenya de 1323-1324», a M.T. Ferrer i Mallol, J. Mutgé i M. Sánchez Martínez (eds.), *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, Barcelona, 2005, p. 239-273. D'altra banda, alguns dels aspectes apuntats en el primer dels articles per Manuel Sánchez és desenvolupat a l'article conjunt: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, «La Corona en la gènesis del sistema fiscal...», cit., p. 233-278.

¹⁴³ A. FÀBREGA, «Ayuda económica de la Iglesia a Jaime II...», cit., p. 11-45; J.A. BARRIO, J.V. CABEZUELO i J.R. HINOJOSA, «La contribución de la procuración de Orihuela en la conquista de Cerdeña», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 11 (1996-1997), p. 377-383. D'altra banda, recentment s'ha estudiat un registre del justícia civil de València en el qual s'anotaren les moratòries de deute expedides a 248 participants en l'armada expedicionària: M.E. CADEDDU, M.R. MUÑOZ POMER i V. PONS ALÓS, «Valencianos en la conquista de Cerdeña a través de un registro de 'Lletres' del Justicia Civil de Valencia (1322-1323)», a *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, València, 2005, vol. 1, p. 225-250.

¹⁴⁴ Dades extretes a partir de l'estudi sobre la conquesta d'Almeria realitzat en l'apartat 4.1.3 i d' A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, cit., p. 143 i 158.

despeses declarades per l'infant Alfons en finalitzar l'expedició, 600.000 ll., duplicaren les vora 300.000 ll. que hem calculat per al cas almerienc¹⁴⁵. De més a més, també l'organització i el desenvolupament de l'expedició s'allargà durant el doble de temps (més de dos anys i mig en compte d'un) i els mecanismes fiscals i diplomàtics aplicats adquiriren una major complexitat, en incloure l'establiment d'imposicions indirectes a les principals ciutats mercantils de la Corona i la negociació de subsidis a través d'enviats específics o mitjançant Corts –en el cas de Catalunya.

Així doncs, de la mateixa manera que farem en la resta de grans conflictes bèl·lics que observarem a partir d'ara, ens centrarem bàsicament en l'anàlisi de l'aportació fiscal dels súbdits valencians i l'estudi de les implicacions polítiques resultants de les relacions establertes en cada ocasió entre la monarquia i els estaments. Conseqüentment, pel que fa a la presa de Sardenya, analitzarem, d'una banda, els processos de negociació dels subsidis oferits per la ciutat de València tant en 1322 com en 1323-1324, que coneixem gràcies als rics documents del fons de «Legislació», i, examinarem, d'una altra banda, la contribució de la resta de viles reials, a la qual s'hi pot accedir, a grans trets, a través dels registres de la sèrie *Subsidiorum*. Així mateix, la consulta d'algunes de les «Cartes reials» d'aquest període i les cates puntuals realitzades en les sèries *Curie*, *Graciarum* i *Sardiniae* de la cancelleria de Jaume II i de l'infant Alfons ens permetran complementar la informació exposada amb certes notícies relatives als afers seleccionats.

a) Els preparatius de la campanya (novembre de 1321-maig de 1323)

Malgrat que, com hem vist, les gestions per tal d'abordar l'ocupació de Sardenya començaren en 1320, és a dir, molts pocs mesos després de l'accessió a la primogenitura de l'infant Alfons, els preliminars seriosos de l'expedició no arribaren fins a l'estiu de 1321, quan l'afer degué ser exposat als assistents a les Corts catalanes que tingueren lloc entre el 26 de juny i el 16 d'agost d'aquell any. Així almenys ho afirma Ramon Muntaner en la seua crònica: *manà Corts a la ciutat de Gerona... e aquí publicà's que, de tot en tot, trametés son fill, l'infant n'Anfòs, a conquistar lo regne de Serdenya e de Còrsega*¹⁴⁶. De fet, a mitjan reunió, el conseller reial Simó de Bell-lloc fou enviat en nom del mateix infant davant el papa i el rei de Nàpols per tal de demanar la seua ajuda per a la conquesta, bo i exposant-los que aquest projecte havia de satisfer el seu desig *fort d'ésser en grans affers, ja que era jove e de la mellor edat, però lo senyor rey, son pare, no-l pot bé retenir, que aquests affers o altres a ell no empar*¹⁴⁷. Així, en el cas concret del pontífex, com ja havia passat en 1305 –també per a Sardenya– i en 1309 –per a Almeria–, se sol·licitava un ajut econòmic procedent de la dècima eclesiàstica dels regnes de la Corona d'Aragó, però la resposta de Joan XXII fou ràpidament negativa: *per res no daria la dècima, per tal cor és deputada al passatge d'Oltramar*¹⁴⁸.

¹⁴⁵ A. FÀBREGA, «Ayuda económica de la Iglesia a Jaime II...», cit., p. 44.

¹⁴⁶ *Crònica de Muntaner*, cap. CCLXXI.

¹⁴⁷ A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, cit., doc. 13 (23-VII-1321).

¹⁴⁸ *Ibidem*, doc. 14 (VIII-1321). La negativa fou ratificada posteriorment en octubre d'aquell mateix any: F.J. MIQUEL, *Regesta de Letras Pontificias...*, cit., docs. 445-446 (6-IX-1321) i 449 (3-X-1321).

Amb tot, aquella no era sinó una primera presa de contacte. Així, precisament el 15 d'agost, un dia abans que es clogueren les Corts catalanes, també finalitzà l'expedició continuada de missives de l'infant als seus contactes sards, que havia començat aquell mateix estiu¹⁴⁹. Per tant, si en efecte el projecte fou comunicat als representants catalans, la seua posada en marxa no era encara imminent. En aquest sentit, les relacions diplomàtiques amb els sards no es reprendrien fins al 18 de novembre, tot coincidint amb l'enviament de nuncis reials a Barcelona per tal de parlar *super facto armate ordinandi*¹⁵⁰. De fet, segons ja va explicar Manuel Sánchez, llavors començà el «periple fiscal» de l'infant Alfons, qui corregué de cap a cap tota la Corona fins a l'agost de 1322, a la recerca de suport econòmic per a l'empresa¹⁵¹. El que no ha estat ressaltat, però, és que aquell viatge s'adreçà a negociar exclusivament amb els col·lectius francs de quèstia o *pecha* reial dels quals s'esperava obtenir col·laboració econòmica, ço és, els establiments eclesiàstics i les principals ciutats tant de Catalunya (Barcelona, Lleida, Tortosa, Tarragona, Girona i Vic), com d'Aragó (Saragossa, Osca, Jaca, Barbastre, Tarassona, Calataiud, Daroca, Terol i Albarrassí), la ciutat de València i les viles dellà Xixona (Oriola, Alacant, Elx i Guardamar).

Així, aquests nuclis són els que apareixen individualitzats en el pressupost de l'expedició –no datat–, que possiblement es realitzà cap a l'abril de 1322, en tant que hi apareixen amb quantitats que *són estades promeses* tots els llocs amb els quals s'havia tractat fins a aquella data, però amb sumes futuribles les que es negociaren posteriorment, com, per exemple, les de Saragossa, Osca, Jaca o Lleida¹⁵². Igualment, també les *questes* de Catalunya, del regne de València i *dels hòmens franchs d'Aragó* s'anoten com a quanties que *spera hom haver*. En consonància amb això, la petició de les quèsties per part de Jaume II estigué perfectament coordinada amb el periple de l'infant, car primer foren demanades a les viles catalanes i valencianes el 6 de novembre de 1321, *ex diversis arduis causis et negociis nobis imminentibus*, 15 dies abans que aquell partís, i, posteriorment, se sol·licità una nova tongada el 13 d'agost de 1322, *pro negocio adquisicionis regni Sardinie et Corsice*, tot just quan la ronda negociadora del primogènit havia acabat a la ciutat de Lleida¹⁵³. A les viles peiteres aragoneses, en canvi, no se'ls demanà res, possiblement davant el fet que en el darrer subsidi requerit – a començaments de 1321– aquelles s'havien negat a pagar cap suma, tal vegada com a conseqüència dels enfrontaments amb el monarca produïts, com hem comentat anteriorment, en les Corts de setembre de 1320.

Fos com fos, la coincidència de dates sembla indicar a totes llums que es volgué demanar primer una quèstia en condicions habituals, abans de fer-ho expressament per a una guerra de conquesta, una causa que, com hem vist en el cas d'Almeria, feia augmentar les quantitats sol·licitades i finalment pagades. De fet, segons hem explicat detalladament en el primer capítol, considerem que la petició de 1322 és estrictament la primera «quèstia/subsidi» demanada a Catalunya, ja que les quantitats requerides eren considerablement més grans que totes les anteriors i també quedaren incloses, per

¹⁴⁹ ACA, C, reg. 341, f. 67v (15-VIII-1321).

¹⁵⁰ ACA, C, reg. 341, f. 67v (18-XI-1321); reg. 246, f. 297v (15-XI-1321).

¹⁵¹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las ciudades y villas de Cataluña...», cit., p. 343-344.

¹⁵² A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, cit., doc. 29 (s.d.). Contràriament, es registren sumes ja promeses de les ciutats del Baix Aragó, amb les quals es parlamentà en març, o de les viles *ultra Xixonam*, que reberen l'autorització per tal d'imposar les cises necessàries per recaptar els 46.000 s. anotats a començaments d'abril: J.A. BARRIO, J.V. CABEZUELO i J.R. HINOJOSA, «La contribución de la procuración de Orihuela...», cit., p. 379.

¹⁵³ *Itinerari d'Alfons el Benigne*, p. 13-14; ACA, C, reg. 328, f. 132r i 139r (6-XI-1321); reg. 329, f. 151r i 159r (15-VIII-1321).

primera vegada, les viles que tenien franquesa de quèstia. Així mateix, com també hi hem explicat, les quèsties exigides als nuclis reials valencianes s'incrementaren de forma notable fins a nivells desconeguts des del darrer projecte de conquesta mediterrània –el de Sicília de 1281-1282. Val a dir, si bé les peticions de 1321, fetes les remissions, estigueren en la mitjana de les quèsties de tota la dècada de 1310 (51.480 s. per a les 14 viles catalanes que hem analitzat i 64.400 s. per al conjunt del reialenc valencià), les de 1322 augmentaren més del doble –i quasi el triple en el cas valencià– les sumes finalment exigides (106.400 s. i 164.600 s. respectivament)¹⁵⁴. Així doncs, la contribució dels llocs sotmesos al pagament de la quèstia reial s'aconseguí a través de les demandes habituals, amb la particularitat que se'n sol·licitaren dues molt seguides – amb a penes 9 mesos de diferència– i que la segona, atès l'anunci públic i ferm de l'expedició, incrementà notablement les sumes requerides.

En aquest sentit, a les poques setmanes d'iniciar-se el període fiscal del primogènit, el 10 de desembre de 1321, els seus nuncis informaven al rei que, *pus que l'fet de Sardenya és ja així publicat, que tota la terra no parle d'als*¹⁵⁵. En aquells moments s'estaven negociant les primeres aportacions de les ciutats franques, començant per Barcelona, que, com va explicar Manuel Sánchez, oferí a la monarquia una disjuntiva que mostrava clarament els interessos dels dirigents urbans: o 300.000 s. recaptats a través d'imposicions indirectes, dels quals es podria comptar amb 150.000 s. de forma immediata, o únicament, si el rei i l'infant no volien aprovar aquell tipus de tributs, 100.000 s. col·lectats per pagament directe, que tardarien un any i segurament es reduirien fins a 60.000 s., en descomptar els contribuents exempts. No és estrany, per tant, que aquell mateix dia Jaume II aprovés els capítols de les imposicions destinades a recaptar la quantitat de la capital catalana, de la mateixa manera que també atorgà a l'infant el permís per a autoritzar l'establiment d'imposicions en les altres ciutats que volguessen reunir els diners oferits mitjançant aquell sistema¹⁵⁶. Ràpidament s'hi apuntaren les ciutats més grans de Catalunya, això és, Tarragona i Tortosa, que ho feren a començaments de 1322, i Lleida, ja en estiu, en finalitzar a aquesta urbs el viatge negociador de l'infant¹⁵⁷. En l'entremig s'acordaren les quantitats proporcionades pels nuclis francs valencians i aragonesos, segons explicarem a continuació.

¹⁵⁴ La diferència en el cas del regne de València són exactament 100.200 s., el que ens fa sospitar que la quantitat establerta com a futurible en el pressupost de la campanya –100.000 s.– es referia a l'increment de les quèsties, és a dir, els 64.400 s. d'una quèstia habitual es donaven per amortitzats a causa de cessions, violaris i altres assignacions, però de la quantitat incrementada es podia disposar lliurement per a l'expedició. Sabem que en el cas català la suma finalment demanada fou de 198.700 s., encara que no sabem la de l'any anterior i no podem comparar de forma global; amb tot, si es mantingué la proporció del doble que hem vist per a les 14 viles analitzades, és possible que rondés els 100.000 s. i la quantitat anotada en el pressupost –aquesta mateixa– també es referís a l'increment respecte a una quèstia habitual. Vegeu les quantitats de la «quèstia/subsidi» de 1322 per al cas català a: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las ciudades y villas de Cataluña...», cit., p. 351.

¹⁵⁵ ACA, C, reg. 341, f. 69r (10-XII-1321).

¹⁵⁶ ACA, C, reg. 324, f. 71r i 72r-73rv (10-XII-1321). Les imposicions barcelonines foren transcrites, a partir d'un document de l'arxiu municipal, per M. ROVIRA i S. RIERA, «Les ajudes concedides per la ciutat de Barcelona...», cit., doc. 3. En la carta d'indemnitat concedida per a l'ocasió es preveia que els tributs durarien fins que la quantitat assenyalada fos col·lectada per complet: ACA, C, reg. 221, f. 142v (10-XII-1321).

¹⁵⁷ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las ciudades y villas de Cataluña...», cit., p. 348-349.

A finals de gener el primogènit arribava a València i en partia cap a Terol a començaments de març, per la qual cosa els tractaments amb els prohoms de la capital valenciana hagueren de produir-se al llarg del mes de febrer de 1322. És més, sabem amb detall que la part principal del tira i arronsa tingué lloc fins al 12 de febrer, dia en què l'infant escrigué al seu pare per tal d'informar-lo del balanç favorable de la negociació: inicialment, els jurats i prohoms de València havien oferit la mateixa quantitat que Barcelona, 300.000 s., i mitjançant un sistema d'imposicions similar –*ex aiuda per eos ordenanda modo vel quam simili ordinato per proceres Barchinone*–, però posteriorment, a requisició del mateix Alfons, havien decidit incrementar la suma en 50.000 s. més, sempre i quan se'ls concediren certs capítols de justícia i gràcia que havien demanat: *sub condicione tamen quod concederemus eis et procurarem per vos concedi plena capitula partim sub colore iusticie et partim gracie per eos petita*. Tanmateix, el subsegüent procés negociador havia resultat procel·lós, ja que, davant certes respostes negatives de l'infant, els governants urbans havien insistit –*ipsi totaliter insistebant*– fins que aquell mateix dia accediren a concedir la subvenció, *liberaliter*, amb l'esperança que les seues peticions foren finalment aprovades: *sub spe tamen eorum que eis premissis concedere volumus*¹⁵⁸.

En conseqüència, diversos nuncis de la capital, juntament amb el ciutadà valencià i vicecanceller reial Guillem de Jàffer, partiren de la capital per acudir a Tortosa amb l'objectiu d'informar al monarca de tot plegat. De fet, per bé que l'infant també havia negociat l'aportació del bisbe de València, del mestre de Montesa i de l'abat de Valldigna, els 95.000 s. oferits per aquests –la mateixa quantitat que apareix al pressupost– encara no podien ser anunciats, mentre que, contràriament, els diners de la ciutat eren ja una realitat: *de facto civitatis possemus plenam certitudinem intimare*. Tot i així, els capítols d'imposicions encara tardarien un parell de setmanes a ser aprovats, no sabem si a l'espera de les respostes que havia de donar Jaume II a les peticions realitzades pels síndics municipals. Fos com fos, aquestes foren efectivament presentades al monarca, amb les respostes de l'infant, les rèpliques dels prohoms i les contrarèpliques d'aquell, segons es pot comprovar en els plecs corresponents conservats al fons de «Legislació»¹⁵⁹. En aquest sentit, talment com havia explicat el fill del rei, els capítols sol·licitats es dividien entre els que *són de justícia* i els que es *demanen graciosament*, un total de 13 els primers –que en realitat es referien a 10 temes diferents– i 3 els segons. De més a més, com havia passat en altres negociacions anteriors, no totes les peticions foren ateses, especialment aquelles que tocaven a d'altres parts que no estaven presents, però la perseverança en la rèplica dels prohoms de la ciutat fou sempre sistemàtica.

Per exemple, un dels greuges ajornats per l'infant i el monarca –exposat en els capítols II i IV– era el conflicte que els ciutadans de València tenien *ab alguns richs hòmens, e religioses, e cavallers*, perquè aquests els penyoraven contra el fur de València i el privilegi de Jaume I que els permetia l'ús lliure de la llenya, la calç, les pedres, el guix i les pastures de tot el regne. De fet, fins i tot els alcaldes i batlles de l'infant Alfons ho feien als seus llocs de Bunyol, Macastre, Setaigües i Xiva –antics senyorius aragonesos de Pedro Fernández d'Híjar i Gombal d'Entença–; al mateix temps, el costum antic que

¹⁵⁸ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 6588 (12-II-1322), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 26.

¹⁵⁹ ACA, cancelleria, Legislació, Capsa 8, núm. 7, transcrit a l'Apèndix documental, docs. 24 i 25 (II-1322).

exercia la ciutat de València de repenyorar a aquells que penyoraven als seus veïns havia estat destorbat, ja que, d'una banda, s'havia sobresegut per als llocs esmentats – que ara pertanyien a la casa reial– i, d'una altra banda, el portantveus del procurador estava admetent plets sobre aquells conflictes, en compte de determinar-los *sens scriptura e figura de juhí*, com demanaven els dirigents urbans. L'infant respongué inicialment que ordenaria a la procuració el coneixement sumari d'aquells afers i que suplicaria al rei que donés una solució global *breument e de pla*, però, en darrer terme, malgrat la insistència dels representants de la capital, la qüestió degué ser perllongada, segons indica l'anotació '*vacat*', registrada en els mateixos plecs de peticions.

Una cosa semblant passà amb els capítols de justícia VII i XIII, el primer dels quals reclamava l'observança d'una sentència de Jaume I sobre els vaixells i béns que devien pagar la lleuda de Tamarit, mentre que el segon tractava de fer complir el fur destinat a evitar les despeses generades per les impetracions de jutges sospitosos per a una de les parts –mitjançant la tria d'un prohoms que exercia, de franc, com a jutge acompanyant en aquells casos. En principi les peticions foren acceptades però sembla que finalment, cap de les dues arribà a bon port, bo i apuntant-se la mateixa indicació de '*vacat*'. Finalment, succeí el mateix amb la tercera de les demandes realitzades «de gràcia», a través de la qual els governants municipals pretenien que, malgrat els privilegis en contrari dels carnisers, es pogués vendre cansalada a menut per les tendes de la capital, de la mateixa manera que es feia a la resta de viles reials, puix *la ciutat no deja ésser de pus aiül condició que les dites viles*. El capítol fou aprovat *si-s pot fer sens perjudici dels privilegi dels carnisers*, el que no degué ser possible, ja que, després de ser examinat en la cort de l'infant, romangué sense disposició legislativa.

D'altres peticions de justícia, en canvi, foren si més no examinades per l'administració reial, com ara la I i la III, que demanaven la correcció dels mollons posats entre Xiva, Quart, Riba-roja i Xestalcamp sense permís de la ciutat, i l'establiment, *de pla*, dels termes d'altres llocs feters amb València –Morvedre, Olocau, Xiva, Torís, Bunyol, Montserrat, Alzira i Cullera–, que encara no havien estat amollonats. Aquest segon afer fou estimat *just e rahanable* i per al primer foren comissionats el portantveus de la procuració Pere de Queralt, el veí de Xàtiva Guillem Desbosc i el jutge reial Llorenç de Cima, encara que no sabem si finalment cap de les dues qüestions fou efectivament despatxada. Així mateix, per a la resolució del capítol X foren nomenats Orrigo de Quintavall i Bernat d'Esplugues, que havien de comprovar si, com deien els jurats i prohoms valencians, el vet reial imposat al passatge de l'Albufera –ordenat per a no perjudicar *als pesquadors e als compradors de la quinta del peix*– havia estat fet a benefici particular d'alguns pocs, en *manera de gabella e dampnatge general*. No res menys, tampoc tenim notícies de la definició de l'afer. En darrer lloc, una altra de les peticions de justícia, concretament la IX, generà una última comissió, novament al jutge reial Llorenç Cima, per tal de conèixer un contrast entre els habitants de la ciutat i el difunt Jaime de Xèrica, que havia pres peatges i penyores per la fusta que baixava pel Túria a l'alçada del seu senyoriu de Xelva. Els ciutadans reclamaven la incoació d'un plet *en for d'ànima* davant la cort eclesiàstica, però ni l'infant ni el monarca ho concediren, atès el manament reial de no clamar en la justícia eclesial qualsevol plet que pertocara *a la jurisdicció real*.

Per una altra banda, hi hagué dos capítols, el VIII i l'XI, que foren aprovats amb certa ambigüitat. El primer demanava la revocació de les cartes de guiatge atorgades a *persones religioses mendigans* sota penes especials, mentre que el segon sol·licitava l'observança de la franquesa general de qualsevol dret mercantil concedida als veïns de la capital en totes les terres del rei conquerides i per conquerir, la qual no era respectada

per les viles reials dellà Xixona ni per la de Castelló de la Plana. L'infant simplement respongué en els dos casos que ho suplicaria al seu pare, davant el que els dirigents de la capital perseveraren i demanaren per al primer que, *si aquell los és denegat, supliquen que-ls sia atorgat de gràcia*. Finalment, teòricament ambdós foren concedits –*ob graciam civitatis* en el primer cas–, però possiblement l'aprovació no degué sorgir efecte, puix, com veurem en el seu moment, en les peticions sol·licitades a finals de 1323 es tornaren a fer reclamacions del mateix caire. D'altra banda, el segon dels capítols de gràcia sol·licitats també fou concedit, encara que no en coneixem disposicions jurídiques al respecte; en aquest cas es demanà una *remissió e indulgència* de tots aquells mercaders que fins aleshores –*per ignorància o per mort, o per temporal de mar, o de vent, o per cas d'aventura*– no havien mostrat al batlle general els albarans que certificaven que les coses vedades amb les quals comerciaven, com ara la pega, el seu o la fusta, havien estat descarregades dins del regne, en *lochs leguts*.

En darrer terme, els capítols dels quals en tenim constància segura de l'aprovació i l'expedició de privilegis o manaments reials són 4. El dos primers, el V i el VI de justícia, demanaven la prompta resolució de certs greuges ocasionats pels lleuders de Tortosa, alguns dels quals –sobre el pagament en *moneda corrible*– havien estat demanats *moltes vegades*, segons hem vist, efectivament, en 1321. L'infant acceptà la petició i el rei encarregà l'afer al batlle tortosí Guillem de Ceret i a Guillem de Jàffer –jutge i vicecanceller, com hem dit adés–, de manera que uns 10 mesos després era publicada una sentència que posava fi a aquelles qüestions¹⁶⁰. Igualment, també el capítol XII, mitjançant el qual es reclamava el compliment d'un privilegi de Pere el Gran que permetia la pastura, la caça i la tala de llenya a la devesa de l'Albufera quan els jurats ho ordenaven, generà una comissió al batlle general del regne i finalment fou publicat un altre privilegi per tal d'assegurar-ne l'observança¹⁶¹. Aquesta disposició fou promulgada pel rei a Tortosa l'1 de març de 1322, en el mateix lloc on degué rebre els nuncis de la capital i en la mateixa data on també donà la carta d'indemnitat per les 17.500 ll. concedides, així com l'altra principal concessió realitzada a la universitat de València: la mateixa franquesa de tot dret mercantil al regne de Sardènia i Còrsega que havia estat atorgada un parell de mesos abans a la ciutat de Barcelona i que, de fet, constituïa el primer capítol de gràcia demanat pels jurats i prohoms valencians.

En relació amb aquest darrer privilegi, la negociació fou especialment intensa, ja que, a banda de les exempcions concedides als barcelonins, es demanava l'afegiment de tres punts més: que es poguessen traure blats lliurement fins i tot quan hi hagués vets o inhibicions reials, que es poguessen portar a l'illa vi i altres viandes de la ciutat de València tot i les mateixes condicions d'inhibició, i que els còmits dels vaixells de la capital hi poguessen fer encant d'allò que prenguessen sense haver de pagar el quint del botí al rei. L'infant respongué que suplicaria al monarca el tercer dels afers, malgrat que totes aquelles coses ja havien estat sol·licitades per la universitat de Barcelona *e les foren rahonablement denegades per lo senyor rey e per lo senyor infant*, motiu pel qual *par que la ciutat de València se deja tolre de demanar les dites coses*. Els valencians perseveraren i, alhora, en la primera d'aquelles qüestions demanaren que almenys els fos concedit que, si en cas d'inhibició de tret de blats, el rei donava o venia una llicència, els de la ciutat també en pogueren traure automàticament *sens tot do o servii*. L'infant contrareplicà negant la primera petició i prometent la súplica sobre els altres a Jaume II, qui finalment atorgà, en efecte, el segon i el tercer: la introducció de vi i viandes sense cap trava i l'encant lliure dels béns capturats pels pirates i corsaris

¹⁶⁰ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CXLI (16-XII-1322).

¹⁶¹ *Ibidem*, CVIII (1-III-1322).

valentins, reservant-se únicament la facultat d'apropiar-se d'aquells captius que volgués mitjançant el pagament de 1.000 morabatins d'or¹⁶².

Fet i fet, aquella fou la tònica general de la negociació, puix els dirigents de la ciutat insistiren en tots els capítols denegats o traslladats al rei per l'infant. Les peticions, però, no sempre foren acceptades, com acabem de veure. Amb tot, sí que s'aconseguien certes disposicions de justícia que tocaven als interessos de la ciutat i n'isqueren especialment afavorits els mercaders, gràcies a la sentència sobre la lleuda de Tortosa i a les exempcions atorgades al territori sard. Així mateix, també els que s'hi dedicaven a la pirateria i el cors –entre els quals els propis mercaders formarien una part important– obtingueren una important franquesa del 20% en els botins capturats i venuts a l'illa¹⁶³. Ultra això, com ha destacat Manuel Sánchez per al cas de les principals ciutats catalanes, el procés negociador amb la monarquia també estigué determinat pels interessos fiscals de l'oligarquia municipal. Ja hem observat la clara preferència dels dirigents de Barcelona per establir imposicions indirectes, seguida ràpidament pels de Tarragona, Tortosa i Lleida. En el cas valencià també hem vist com en 1309 foren els governants de la capital els que proposaren aquell sistema de recaptació fiscal, i en 1315 convenceren a la resta de viles reials per tal d'aplicar-lo per a la construcció d'una armada gestionada comunament. Ara, però, la petició de quèsties als nuclis no exempts quedava en mans de la monarquia, que preferí, segons hem explicat, demanar-ne dues de forma bastant seguida. L'aportació de València, tanmateix, havia de ser negociada específicament i, com en el cas de la major part de les ciutats franques catalanes –excepte Girona–, els prohoms es decantaren per l'establiment d'imposicions.

Els capítols corresponents –ja ho hem dit adés– tardaren un parell de setmanes a ser oficialment aprovats des que l'infant informà al rei de la seua concessió, el 12 de febrer de 1322. Així, no fou fins el dia 26 que el mateix primogènit autoritzà l'ordenació de l'ajuda, al mateix temps que concedí la carta d'indemnitat corresponent i una altra segons la qual es comprometia a emprar els diners exclusivament en l'afer de Sardenya o, en cas contrari, revertirien a la universitat de València per tal que fossen invertits *in utilitate dicte civitatis*¹⁶⁴. Només tres dies després, el rei donava el vistiplau i concedia els privilegis que havien estat acabats de negociar a Tortosa al llarg d'aquell interval de temps¹⁶⁵. També durant aquell breu període l'infant Alfons disposà a València tot allò necessari per tal d'endegar la campanya, bo i cercant préstecs –com els 100.000 s. donats pel bisbe de València–, encarregant la preparació de l'armada al ciutadà Pere Descortell –de la pròpia casa de l'infant– i organitzant els fluxos dels diners concedits, que anirien a parar a la taula del canvista valencià Pere Ciriol, qui, a banda d'ingressar

¹⁶² *Ibidem*, CX (1-III-1322). A més a més, com ja hem vist en els col·loquis de 1321, es publicaren d'altres privilegis que no apareixen en els plecs de peticions: un que aplicava la pena de mort als que contreien matrimoni clandestinament i un altre que permetia als jurats de València regular el pes dels blats i la farina a la ciutat per tal d'evitar frauds dels moliners: *Ibidem*, CVI i CIX (1-III-1322). D'altra banda, com seria habitual en totes les negociacions a partir d'aquesta, es demanà que els privilegis i les cartes concedits foren donats de manera franca: *Apèndix documental*, doc. 25 (II-1322)

¹⁶³ Vegeu sobre la importància de València com a centre corsari en aquesta època: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «El control del corso valenciano (1334) en el marco de la paz entre la Corona de Aragón y los sultanatos de Granada y Fez», a *Homenaje al prof. Jacinto Bosch Vilá*, Granada, 1991, p. 349-366.

¹⁶⁴ *Aureum Opus*, «Alfonsi Secundi», I i II (26-II-1322); AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 2 (26-II-1322).

¹⁶⁵ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CVI-CX (1-III-1322).

els subsidis eclesiàstics valencians, rebria setmanalment els diners recaptats pels compradors de les imposicions de la capital¹⁶⁶.

Quant a aquestes darreres, eren molt distintes a les establertes en 1315, puix, com hem explicat, aquelles diferien de les coetànies de Barcelona –que ara es repetien de forma gairebé invariable– en el fet que, en tant que eren aplicades a totes les viles reials, les taxes sobre el tràfic mercantil marítim eren molt menors i es concentraven en l'elaboració del pa i la venda d'algunes carns. En 1322, en canvi, establertes únicament a la ciutat de València i el seu terme, d'una banda, les imposicions sobre el comerç naval eren tan altes i detallades com les de Barcelona i, d'una altra banda, s'estenien les de les carns i s'introduïen les que gravaven la compravenda de blats i de farina. Així, si comparem la Taula 13 (p. 411) amb la confeccionada per Manuel Rovira i Sebastià Riera recollint les imposicions establertes a Barcelona en 1315, 1321 i 1326¹⁶⁷, observarem que les tarifes imposades sobre els vaixells que comerciaven amb l'estranger eren gairebé idèntiques, amb l'única diferència que en el cas valencià s'atenyia específicament a les relacions amb Tlemcen, el que potser n'indica una intensitat especialment elevada¹⁶⁸. Únicament canviaven les taxes adreçades als vaixells que mercadejaven entre Catalunya, el mateix regne de València i el de Mallorca, sense existir diferències massa grans, tot i que, fins i tot en alguns casos, les imposicions valentines carregaven més tipus de vaixells que les barcelonines¹⁶⁹.

D'altra banda, pel que fa a les establertes sobre els aliments, ja no es gravava únicament la compra de forment per part dels flequers, sinó que ara, a banda d'augmentar-se aquella taxa (de 12 d. a 16 d. per cada sac de 8 fanèques), s'imposaven tarifes sobre la compravenda, la mòlta i l'exportació de blats, així com sobre la compra i la importació de farina. Pel que fa a les carns, el tribut deixava de ser imposat sobre els carnissers –que abans havien de pagar per animal mort, tot cisant una part del pes de les vendes– per tal de carregar-se ara sobre el consumidor, qui devia pagar 1 d. per lliura de la major part de les carns del mercat –com passava a Barcelona amb totes elles. Únicament, hi havia dues excepcions, les carns de boví i les de vedell, carregades amb mig diner, el que mostra en el darrer cas que novament es tractà de suavitzar la càrrega sobre els compradors dels millor productes. Amb tot, s'introduí com a novetat una taxa sobre l'adquisició de cabrits i anyells, de 2 d. per animal sencer, una tarifa molt més baixa que la que es reservava per als mateixos vedells, de 24 d. Finalment, una de les principals diferències amb Barcelona era el fet que ni el vi ni la verema quedaven taxats fiscalment.

¹⁶⁶ ACA, C, reg. 385, f. 112v (25-II-1322), 120r (20 i 25-II-1322) i 120v (24-II-1322). El préstec de 100.000 s. del bisbe quedava assignat als 40.000 s. oferts pel mateix bisbat i altres 40.000 s. pel mestre de Montesa, als 25.000 s. del bisbat de Tortosa i 20.000 s. de l'ajuda de València –un total de 125.000 s., no sabem si per fer front als interessos. D'altra banda, Francesc Ferriol, dispenser de l'infant, seria qui rebria finalment els diners ingressats en la taula de Pere Ciriol, qui devia ser familiar de Bartomeu Ciriol, un dels canvistes que hem vist operar amb la monarquia en 1304-1310.

¹⁶⁷ M. ROVIRA i S. RIERA, «Les ajudes concedides per la ciutat de Barcelona...», cit., «Taula 2A».

¹⁶⁸ D'altra banda, només hi havia una diferència en la taxa sobre els llenys de bandes procedents o destinats a la Mediterrània Occidental, amb qualsevol mercaderia excepte blats, que a Barcelona es carregaven amb 100 s. i a València amb 200 s.

¹⁶⁹ Per exemple, en el cas del comerç amb Mallorca, les tarifes de Barcelona únicament carregaven els llenys grossos i els de bandes, amb 50 s. i 30 s. respectivament; les de València ho feien amb menys diners, 40 s. i 20 s., però ampliaven el ventall a les naus i coques de 3 i 2 cobertes, com es pot observar en la Taula 14 (p. 411). Pel que fa al comerç amb els ports del propi territori, les imposicions eren molt similars.

Tot plegat, doncs, efectivament els capítols de les imposicions establertes a València eren *modo vel quam simili ordinato per proceres Barchinone*, amb certes particularitats triades conscientment pels seus governants. De fet, com en el cas barceloní, tot i que a València no s'especificaven els quadres administratius de la col·lecta, es garantia la plena autonomia dels jurats i els prohoms del municipi per tal de gestionar-la, imposar penes, perseguir frauds i decidir sobre els dubtes que se'n presentaren. Així mateix, totes dues ajudes havien de durar *per tantum tempus* com es necessités per tal de recaptar les sumes promeses¹⁷⁰, això és, les 15.000 ll. de Barcelona i les 17.500 ll. de València. D'aquesta manera, la capital valenciana esdevenia la ciutat que concedia una quantitat més gran de tota la Corona, bo i mostrant, d'una banda, la seua puixança, i, d'una altra banda, la seua estreta col·laboració amb la monarquia, com a conseqüència del propi joc polític que es desenvolupava d'ençà formació del regne.

- *La negociació del subsidi de les viles oriolanes (març – abril de 1322)*

Així les coses, resolta l'aportació de la ciutat de València, l'infant Alfons partí a començaments de març cap al Baix Aragó, on hi estigué negociant al llarg d'aquell mes. Abans de marxar, tanmateix, encarregà la negociació de les ajudes de les viles reials valencianes que posteriorment formarien la governació d'Oriola –exemptes de quèstia per la seua antiga pertinença a la Corona castellana. Així, a començaments de març l'infant rebé missives tant del negociador, això és, del lloctinent del procurador de les terres dellà Xixona, Simó de Bell-lloc, com de dos dels consells implicats, el d'Elx i el d'Alacant¹⁷¹. Segons explicava el primer, el primogènit li havia encomanat la petició de civada, però finalment acordà la concessió de subsidis en diners, tant per la manca de blats i la incertesa de la collita a la zona, com pel fet que els cavallers no hi contribuirien en una col·lecta d'aquell tipus, mentre que, pel que sembla, sí que ho haurien de fer si s'establien cises:

Senyor, és veritat que vós demanàsets çivada, mas aquella no poguem acabar ab los consells per dues rahons, la I perquè és molt cara en la terra, la II perquè no savien les meses com exirien, la III perquè los cavallers ne els hòmens de paratge, ne aquells qui tenen cavalls e armes, no s'acordarien per neguna manera com no y pagassen, perquè los hòmens de vila qui tenen cavalls e armes són aprivilegiats axí com los cavallers. Et, veent que ço que els Consells feyen s'acostava a aquella quantitat que vós deyets que presesem poch més o menys, per ço acordam-nos a asò que damunt és dit¹⁷².

¹⁷⁰ Aquest termini s'especifica als mateixos capítols de les imposicions valencianes i a la carta d'indemnitat concedida a Barcelona per aquella ajuda: ACA, C, reg. 221, f. 139r (10-XII-1321).

¹⁷¹ Sobre aquestes ajudes recaptades per cises –sense especificar les tarifes– vegeu, en general: J.A. BARRIO, J.V. CABEZUELO i J.R. HINOJOSA, «La contribución de la procuración de Orihuela...», cit., p. 377-383.; J.A. BARRIO i J.R. HINOJOSA, «Las sisas en la gobernación de Orihuela...», cit. Tanmateix, del procés de negociació que exposarem somerament a continuació no en diuen res, puix citen les tres cartes que comentarem a partir de la breu explicació que en féu A. ARRIBAS, qui, d'altra banda, les datà incorrectament un any abans, en 1321, i, per tant, no les vinculà al procés de finançament de la campanya sarda: *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, cit., p. 54, 181 i 190.

¹⁷² ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 6609 (5-III-1322). Coneixem la petició concreta de 3.000 cafissos *de ordi* feta al Consell d'Elx, el qual al·legà que eixa era la collita de 2 anys a les seues terres i que *la millor de la orta d'Eltx tenen e és dels sarrayns que açí són poblats: Ibidem*, núm. 6615 (11-III-1322).

Les quantitats a les quals es referia Bell-lloc eren 20.000 s., 8.000 s., 12.000 s. i 6.000 s. concedits successivament per Oriola, Elx, Alacant i Guardamar, que serien pagats –un total de 46.000 s.– de colp en juny de 1322. A canvi, però, demanaven certes *gràcies e mercès*, de les quals coneixem les requerides pels alacantins: que els fos concedida franquesa de tot dret mercantil a Sardenya i Còrsega, *segons és estat atorgat a les ciutats de València e de Barcelona*; que s'explicités la indemnitat dels seus privilegis malgrat l'ajuda atorgada, incloent els donats *per l'alt don Alffonso, çañrere rey de Castella*; i que s'establís una cisa durant 20 anys, amb plena autonomia municipal, puix el que es recaptaria seria *per a necessaris del dit Consel*, de manera que ni el rei ni l'infant no hi intervindrien en absolut: *no y tocaríets o-n pendríets alcuna cosa*¹⁷³. No coneixem les peticions de les altres viles, però el mateix lloctinent indicava que les trametia a l'infant per escrit per tal que en foren fetes *cartes franques de xançelleria*, puix entenia que els *capítols són raonables e poden ésser lleugerament atorgats*¹⁷⁴.

Així les coses, efectivament unes setmanes després, l'1 d'abril des de Tortosa, Jaume II concedia diversos privilegis a les quatre viles, entre els quals s'inclouien tots els demanats per Alacant –la franquesa comercial a terres sardes, la confirmació de les llibertats anteriors i l'establiment d'una cisa– i se n'afegia un altre, que garantia el manteniment dels carrers, places, ponts i mercats com a espais públics urbans¹⁷⁵. El rei escrivia a les universitats i a Bell-lloc per informar-los que, després de rebre carta de l'infant, els havia concedit, *gratanter*, els privilegis demanats. No obstant això, segons es dedueix de les disposicions sobre les cises, no havien estat atorgades per 20 anys com requeria la vila d'Alacant, sinó, en tots els casos, per 15 anys. No obstant això, la plena gestió municipal s'hi mantenia, atès que la recaptació havia de servir per a pagar tant els subsidis oferts com *aliis comunibus et assuetis utilitatibus et negociis*¹⁷⁶. Per tant, aquelles imposicions eren d'un caire ben diferent a les que, per exemple, s'havien de col·lectar llavors a la ciutat de València, car aquestes darreres estaven exclusivament destinades a reunir els diners concedits a la monarquia, mentre que les de les viles del sud servien, a més a més, per tal de sufragar les despeses dels Consells urbans, com suggereix el propi nom que hi rebien: *sise seu comunis*¹⁷⁷.

Així les coses, la contribució inicial d'Oriola, Alacant, Elx i Guardamar a la conquesta de Sardenya fou resolta a començaments d'abril de 1322, el mateix moment en què l'infant Alfons arribava a Saragossa per tal de negociar les diverses ajudes del municipi i dels establiments eclesiàstics corresponents. Finalment, en el mes de maig es traslladà a Osca i Lleida, on és possible que tingués alguna mena de problema per tal

¹⁷³ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 6616 (11-III-1322). En aquest cas, els alacantins exposaven que eren *los pus minvats de moneda que negun Consell d'esta partida*, especialment a causa de les guerres entre els genovesos i els angevins de Nàpols, ja que la principal exportació del terme, les figures, *no s'espaxen sinó en les dites parts de Jènova e de la terra del rey Rubert*.

¹⁷⁴ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 6609 (5-III-1322).

¹⁷⁵ ACA, C, reg. 225, f. 221r-224v (1-IV-1322). Aquests privilegis tampoc són citats per Barrio, Hinojosa i Cabezuelo. De fet, només eren coneguts per al cas d'Oriola a través de: S. LLORENS, *Libro de privilegios y reales mercedes...*, cit., docs. 63-65 (1-IV-1322).

¹⁷⁶ ACA, C, reg. 225, f. 223r-224v (1-IV-1322). En concret, el privilegi original per establir les cises no està ni tan sols inclòs al llibre de privilegis d'Oriola, i només es coneixia a través de la confirmació que en féu l'infant Alfons dos mesos després. D'altra banda, en el cas de Guardamar, poc després es concedí un allargament de 4 anys, de forma que s'hi podrien recaptar –amb les mateixes tarifes que llavors havien imposat els d'Alacant– durant 19 anys: *Ibidem*, f. 224v (26-VI-1322).

¹⁷⁷ Segons J.A. BARRIO i J.R. HINOJOSA, l'origen d'aquest tribut residia en els que s'imposaven per tal d'organitzar la defensa d'aquests llocs de frontera, com també el *común* establert a la veïna Múrcia per part de Ferran IV: «Las sisas en la gobernación de Orihuela...», cit., p. 537.

d'aconseguir el subsidi cercat, ja que, si més no, després de residir-hi durant 10 dies, es retirà novament a Osca, on passà els mesos de juny i juliol. De fet, no autoritzà l'establiment d'imposicions per recaptar els 100.000 s. promesos per les autoritats lleidatanes fins a mitjan setembre, després que hagués tornat a la ciutat a començaments d'agost¹⁷⁸.

Fos com fos, durant aquell estiu acabà el periple negociador iniciat a finals de 1321 i, com hem dit, precisament llavors foren demanades quèsties –més grans del que era habitual– a tots aquells nuclis reials de Catalunya i el regne de València que no n'estaven exempts. Amb tot, malgrat que durant els mesos subsegüents es continuaren fent gestions per incrementar el capital disponible¹⁷⁹, sembla que no fou fins a finals de 1322 quan la campanya es posà en marxa definitivament. Si més no, fou llavors quan es confirmaren certs acords sobre els crèdits concedits per a la campanya, com ara l'assignació sobre les imposicions de València de 100.000 s. prestats per la universitat i uns altres 100.000 s. per part d'alguns particulars de la ciutat¹⁸⁰. També aleshores Jaume II atorgà una moratòria general de deutes a aquells que s'incorporassen a l'armada expedicionària, de manera que a partir de gener de 1323 veiem l'almirall reial Francesc Carròs expedint-ne a tort i a dret als que s'hi enrolaven a València¹⁸¹.

Així, els 5 mesos que passaren fins al 31 de maig, quan salpà la flota, degueren constituir el nucli central dels preparatius bèl·lics. En aquest sentit, tot i no haver analitzat a fons la nombrosa documentació disponible a la cancelleria del rei i de l'infant, així ho indiquen diverses notícies sobre el rerefons de la campanya. A principis de 1323 s'arribà a una pau amb Ismail I de Granada per tal d'escometre l'empresa sense problemes a la península Ibèrica, mentre que, pel març, Vidal de Vilanova intensificà els esforços diplomàtics a la cúria d'Avinyó per tal d'aconseguir la dècima pontifícia¹⁸². Amb tot, la negativa final del papa, impel·lí el monarca –com havia fet per tal de pagar els deutes de la campanya d'Almeria– a convocar un concili a Tarragona al llarg d'aquella primavera, en el qual aconseguí, si més no, que els bisbats de Barcelona, Vic, Urgell, Girona, Tortosa, Lleida i València concedissen 5.000 ll. cadascun¹⁸³. Així, a aquelles alçades del desenvolupament del projecte de conquesta, de poc servia que els pisans oferiren pagar les despeses de la flota armada a canvi de desviar-la *sobre Granada o en altra part*¹⁸⁴.

Ans al contrari, com hem vist, les vies que havien d'assegurar-ne el finançament estaven en marxa des de finals de 1321 i, més encara, els mesos inicials de 1323 serviren per tal d'acabar de reunir els diners necessaris per a la campanya. Val a dir, fou llavors quan es produí el procés d'alienacions del patrimoni reial, bàsicament de

¹⁷⁸ J. MIRET, «Itinerario del rey Alfonso III, IV en Aragón, el conquistador de Cerdeña», Boletín de la real Academia de Buenas Letras de Barcelona, V-34 (1909), p. 13-14; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las ciudades y villas de Cataluña...», cit., p. 349.

¹⁷⁹ En juny 1322, sabem que Ot de Montcada acudí a Avinyó per tal de demanar novament la concessió d'una dècima papal, mentre que en setembre Pedro Guillén d'Oz ho féu davant Dionís de Portugal per tal de demanar un préstec *por el viatge de la conquista de Sardenya e de Córsega*: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, cit., p. 131-132 i doc. 30 (20-IX-1322).

¹⁸⁰ ACA, C, reg. 386, 148rv (3-XI-1322).

¹⁸¹ M.E. CADEDDU, M.R. MUÑOZ POMER i V. PONS ALÓS, «Valencianos en la conquista de Cerdeña...», cit., p. 226-227.

¹⁸² J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Els descendents de Pere el Gran*, cit., p. 110; A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, cit., p. 132.

¹⁸³ J. VINCKE, *Documenta selecta...*, cit., doc. 395.

¹⁸⁴ A. ARRIBAS, *Ibidem*, p. 126-127.

Catalunya i el regne de València, que va estudiar detalladament Pere Ortí¹⁸⁵. En aquest sentit, a mitjan desembre de 1322 Jaume II havia constituït procuradors per tal de vendre castells, senyories, censos i altres béns propis, tot informant un mes després a l'infant Alfons que les 60.000 ll. que encara mancaven per a sufragar la campanya s'obtidrien mitjançant aquell sistema. Dit i fet, el preu de les alienacions realitzades fins a l'estiu ascendí de forma quasi exacta a aquella suma. Mentrimentres, els fets a l'illa es precipitaren i l'alçament del jutge d'Arborea contra els pisans en abril significà el preludi de l'arribada de l'exèrcit catalanoaragonès dirigit per l'infant Alfons. Aquest, enviat per Jaume II sota la consigna de *morir o vençre*, desembarcà en terra sarda el 14 de juny de 1323¹⁸⁶.

b) El desenvolupament de la campanya (juny de 1323 - juny de 1324)

El 29 de juny de 1323, tot just un dia després que l'infant Alfons iniciés el setge d'Iglesias mentre una altra part de l'exèrcit partia sobre Càller, el rei Jaume convocà Cort catalanes a Barcelona per al divendres 22 de juliol *ex causis successus prosperi felicitis adquisicionis Sardinie*¹⁸⁷. Així, al mateix temps que el jutge d'Arborea jurava fidelitat a la Casa d'Aragó i es produïen els primers atacs contra les principals places en poder dels pisans, el monarca tractava d'obtenir un nou ajut econòmic dels seus súbdits catalans¹⁸⁸. Amb tot, al llarg del mes d'agost la reunió estigué paralitzada per cert *contrast dels ciutadans de Barcelona e de Leyda* que no es resolgué fins a començaments de setembre –potser pel lloc de celebració, ja que les darreres Corts que tocaven a Lleida s'havien fet a Girona. Fos com fos, solucionada aquella qüestió, el rei confiava llavors en la concessió d'una *bona e grossa ajuda de sisa* per part de tots els estaments, a canvi de la qual sabia que li demanarien *grans coses*. Així, uns dies després s'esperava que *lo fet de la Cort dels cathalans vingués a acabament* i encara a començaments d'octubre es confiava en rebre el subsidi *d'aquí avant, com sia desembargada la Cort*.

Tanmateix, tres setmanes més tard, el 26 d'octubre, tota possibilitat d'acord havia saltat pels aires, *propter dissensiones insurgentes et divisiones provenientes inter illos qui venerant ad Curiam ipsam*. Així les coses, el rei escrigué a les viles reials per tal que un dels seus síndics rebés poders especials amb la finalitat de tractar una qüestió relacionada amb la conquesta de Sardenya. Aquest afer, amb tota probabilitat, era l'aprovació de *certum servitium* biennal oferit pel braç reial –un doble impost directe, com veurem més tard–, que fou finalment signat el dia 3 de novembre¹⁸⁹. Conseqüentment, la negativa dels altres braços degué suposar un dur colp a les

¹⁸⁵ P. ORTÍ, «Les alienacions del patrimoni reial...», cit.

¹⁸⁶ A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, cit., p. 126-127, 138-139 198. Sobre el sermó per la conquesta de Sardenya de Jaume II, vegeu la *Crònica de Pere IV*, cap. XII.

¹⁸⁷ *Corts de Catalunya*, Any 1323, XXXII; J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VI, cap. 65.

¹⁸⁸ Els documents sobre les Corts que esmentem a continuació són citats i referenciats per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las ciudades y villas de Cataluña...», cit., p. 352-353.

¹⁸⁹ *Corts de Catalunya*, Any 1323, XXXII; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. V (3-XI-1323). Sobre les característiques i el rendiment del servei, vegeu: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las ciudades y villas de Cataluña...», cit., p. 354-363.

esperances del monarca, ja que no fou atorgada ni cap «cisa general» –recordem que la de la redempció del bovatge a terres reials i nobiliàries havia generat fins a 40.000 ll. per any– ni tampoc cap altre tipus de contribució comuna.

De més a més, a aquelles alçades de campanya, cinc mesos després d’haver-se iniciat, les peticions de suport militar i econòmic de l’infant Alfons eren de considerable importància. Des del mes de setembre ell mateix i molts altres de l’exèrcit havien caigut malalts de paludisme, els pisans havien contraatacat amb una armada i les desercions començaven a ser habituals per manca d’aliments i salaris¹⁹⁰. Així, a finals d’any, mentre Iglesias i Càller continuaven resistint, el primogènit demanà al rei l’enviament de 150 homes a cavall armat, 50 a la geneta, 1.500 ballesters, 1.500 escudats i la *gent de mar* necessària per a complir la dotació d’almenys 10 galeres, ja que de les 40 que hi resistien només quedava tripulació suficient per a 15. I allò més urgent i important, allò totalment necessari per tal de mantenir l’exèrcit expedicionari, era la tramesa de *moneda*, de la qual sol·licitava al rei tanta *com en major quantitat puxa*:

La cosa pus necessària a ell a conservar e mantenir les companyes e la armada en son servey és moneda, car havén aquella se trova e-s trovarà açí compliment de les demés coses que obs sien als cavallers e altres companyes, e encara la gent de mar, qui l’afronten de dia en dia de paga e quays no li volen pendre volenters les viandes la cort, hon li clama mercà lo dit senyor inffant que faça cuytat quant més puxa la ajuda que li deu ésser feta, prenén manera que no la hage a esperar per terminis¹⁹¹.

L’ajut era fonamental, però l’únic socors que es pogué enviar en aquells moments fou el del baró Ramon de Peralta, només amb 2 galeres¹⁹². En conseqüència, la recerca d’aportacions monetàries que poguessen finançar els reforços demanats continuà *ipso facto*. Dos dies després de l’aprovació del servei biennal de les viles reials catalanes, les valencianes foren requerides per tal de pagar un subsidi –*pro negocio adquisicionis regni Sardine*– a la manera de les quèsties habituals, però novament, com havia passat amb la petició de 1322, les quantitats foren molt més grans que les sol·licitades usualment. De fet, totes dues demandes estigueren a la mateixa alçada: si l’anterior a l’armament de la flota havia rendit 164.600 s., la posterior quedà en una xifra similar de 160.600 s.¹⁹³ Ultra això, l’infant Pere fou comissionat el sendemà, 6 de novembre, per tal d’anar a València a negociar amb els mateixos interlocutors amb els quals ja havia tractat el seu germà abans de la partida, això és, els dirigents dels llocs francs de quèstia –la capital, Oriola, Alacant, Elx i Guardamar–, el bisbe de València, el mestre de Montesa i els abats de Valldigna i Benifassà¹⁹⁴. Així, si bé d’aquests darrers desconeixem la probable ajuda que oferiren, sabem que, si més no, es tornà a donar un procés de negociació políticofiscal, especialment documentat per al cas del cap i casal.

¹⁹⁰ A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, cit., p. 200-217.

¹⁹¹ *Ibidem*, docs. XL-XLI (IX-XII-1322).

¹⁹² J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VI, cap. 67. Fou tramés amb els 150 cavallers demanats a finals de desembre de 1323.

¹⁹³ Vegeu la Taula 9 del primer capítol (en la quantitat de 1323 cal restar els 17.000 s. d’Oriola, Alacant, Elx i Guardamar, que no apareixien particularitzades en les llistes de subsidis de 1322).

¹⁹⁴ ACA, C, reg. 329, f. 176r-178r (6-XI-1323).

És una altra vegada el fons de «Legislació» el que conserva, d'una banda, els plecs de les peticions realitzades pels dirigents de la ciutat i les respostes de l'infant Pere i del seu pare, i, d'una altra banda, els capítols fiscals presentats per a la seua aprovació. Els tractaments es degueren produir, possiblement, al llarg d'un parell de mesos, entre novembre de 1323 i gener de 1324, ja que, en primer lloc, l'infant es trobava a la capital, *presencialiter*, el 25 de novembre, mentre que encara era *in partibus regni Valencie* el 5 de desembre, dia en què son pare li envià instruccions sobre la futura ronda negociadora que hauria de desenvolupar més tard al regne d'Aragó¹⁹⁵. En consonància això, com veurem de seguida, un dels capítols presentats per la ciutat feia esment explícit a la proximitat immediata de *la festa de Epiphania*, i sembla que l'infant arribà a terres aragoneses pel gener, segons es pot deduir d'un informe redactat per Jaume II a començaments de febrer¹⁹⁶. Fet i fet, tot sembla indicar que la negociació amb els governants de la capital fou d'una duresa extrema i mostra a les clares que aquests tractaren d'aprofitar la situació de necessitat urgent de la monarquia per tal de traure'n rèdit polític¹⁹⁷.

Així, en primer lloc, els negociadors hi exposaren fins a set punts per tal de realçar la liberalitat i l'esforç que suposava la concessió d'una nova ajuda: la ciutat era *francha e exempta de quèsties, exaccions, e aemprius, per qualque nom sien appellats ab privilegi*; els *dons, ajudes e serviis gracioses* fets en els darrers anys ascendien ja a 800.000 s.¹⁹⁸; el deute municipal acumulat superava els 150.000 s. *per diverses messions* i per la pèrdua d'un forment assegurat, cosa que havia obligat a *fer talla e quèstia* i a *vendre de present del censal qui avia per XXV mil sous*¹⁹⁹; unes inundacions recents havien causat *greus dayns* en cases, ponts i collites²⁰⁰; el corsarisme, la carestia de blats i l'ajuda de 17.500 ll. –que havia de durar encara *un ayn e plus*– eren ben presents; les moratòries de deutes concedides per a l'expedició sarda i *lo abatiment dels*

¹⁹⁵ ACA, C, reg. 329, f. 182r (5-XII-1323). És segur que el dia 25 de novembre era a València, ja que el rei li envià encàrrec de presentar-se davant el germà que havia renunciat al tron, fra Jaume, que es trobava a la ciutat portant una *vitam inhonestam amb quada pessima muliere*: J. MIRET, *El forassenyat primogènit de Jaume II*, cit., p. 45-46.

¹⁹⁶ ACA, C, reg. 342, f. 196r (c. 3-II-1324). M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ («Las ciudades y villas de Cataluña...»), cit., p. 361) considera que aquest document és de finals de febrer, en funció de la data del document registrat a continuació; tanmateix, en el seu propi text es diu que els capítols del rei havien estat escrits abans que arribés un missatger el *dijous ans de Carnestoltes*, això és, el 3 de febrer de 1324. D'altra banda, segons citem més tard, el document informa que l'infant Pere ja havia estimat l'ajuda aragonesa com millor i major que la catalana, per la qual cosa probablement havia arribat a l'Aragó, si més no, alguns dies o setmanes abans.

¹⁹⁷ ACA, cancelleria, Legislació, Capsa 8, núm. 8, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 27 (c. XI-1323).

¹⁹⁸ Des de la campanya d'Almeria en 1309 tenim constància de la concessió d'almenys 540.000 s.: 60.000 s. llavors, 80.000 s. en 1312 per als dots de les infantes, l'ajuda no quantificada de les armades de 1315-1316, 50.000 s. atorgats *graciosament* en 1320, i els 350.000 s. del subsidi de 1322. Vegeu sobre 1309, 1315-1316 i 1322 el que ja ha estat dit anteriorment i sobre les altres dues ajudes: ACA, C, reg. 209, f. 149r (2-V-1312); AMV, MC, A-1, f. 187v-188v (4-XII-1321), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 296-298.

¹⁹⁹ Desconeixem quin tipus de censos municipals eren els venuts. D'altra banda, des de 1310 es troben notícies contínues d'ajudes municipals a la importació de forments al manual de Consells corresponents: *Ibidem*.

²⁰⁰ Efectivament, en la tardor de 1321 hi ha constància de granissades i inundacions a tot el regne –que ocasionaren una remissió de les quèsties més gran del que era habitual– i de la destrucció de dos ponts a la ciutat de València i un pas a l'Albufera *ex impetu aqui rivi de Godalaviar*: ACA, C, reg. 221, f. 149v-150r (1-III-1322); reg. 328, f. 139r-141r (II-1322).

cambiadors de la ciutat havien ocasionat *grans dampnatges*²⁰¹; i, finalment, l'estat de la navegació era perillós a causa dels corsaris i d'altres enemics. No obstant això, la universitat oferia *graciosament* una ajuda sempre i quan es compliren dues condicions: que fos segons les ordenacions que ella mateixa presentava i que, alhora, foren concedides les peticions que es realitzaven al monarca. La taxativitat del text adreçat al rei era, més que mai, ben palesa:

Sots aytal, emperò, condició, si vós, senyor, li atorgats complidament los capítols següents segons tenor e continència d'aquells, com sien de justícia e de rahó e a bon stament de la ciutat e del regne, et los capítols e ordenació de la ajuda inffrasegüents. En altra manera, senyor, la present offerta de la ajuda sia haüda per no feyta.

El subsidi ofert, com veurem després amb més detall, era pràcticament idèntic al que havien aprovat les viles reials catalanes a començaments de novembre, però en aquest cas aplicat únicament a la ciutat de València i el seu terme. Tanmateix, potser per l'elevat contingut de les peticions realitzades o també perquè ja es tenien certes notícies del baix rendiment de l'ajuda catalana, Jaume II decidí que l'infant Pere marxés a terres aragoneses sense acceptar cap dels capítols presentats –ni els polítics ni els fiscals. En relació amb aquests fets, això era el que el que un enviat del monarca comunicava a l'infant Alfons a principis de febrer de 1324:

La moneda de la ajuda que li és feta en Catalunya, segons que damunt és dit, és pocha cosa e pagà-s per manera tarda, la qual ells han ordonada qui no-s pot mudar, enaixí que encara no basta cumplidament a la obra de les dites XVI galees a fer, que la taula de la armada que-s té a Barcelona, e a València, e a Tortosa, e per la Ribera, se té de ço del senyor rey, qui ha manlevat e manleve tots dies e venut del seu per dar-hi compliment. Ver és que ha demanades les questes del regne de València, que-s cullen, mas però la ciutat de València no ha res atorgat al senyor rey, mas tractes que hi havia tramès l'infant en Pere, qui, partent d'aquí per ordonament del senyor rey, se'n és anat en Aragó, e, segons que ha ahut ardit d'ell, l'acurrimet d'Aragó és major e mellor que aquell de Catalunya²⁰².

Així les coses, segons s'hi deia en altres fragments de la missiva, sabem que el rei, en rebre el donatiu de les viles catalanes, havia ordenat armar un estol de 16 galeres *leugeres e ivassoses, per conseguir mils los enemichs*. Tanmateix, davant l'escassa recaptació d'aquell mateix subsidi, havia hagut de recórrer al préstec i a noves alienacions de patrimoni per tal de finançar l'armament²⁰³. Mentrestant, la negociació amb la ciutat de València no havia arribat enlloc i només quedaven, d'una banda, les qüestions valencianes ja demanades i, d'una altra banda, les contribucions d'Aragó, on, si més no, les perspectives d'ajut eren bones segons informava l'infant Pere, que havia

²⁰¹ J.V. GARCÍA MARSILLA documentà fins a 7 fallides de canvistes durant el primer quart del segle XIV: *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 103. A més a més, segons veurem a continuació, recentment s'havia produït la fallida, ni més ni menys, que de Pere Ciriol, l'encarregat de rebre els 350.000 s. procedents de les imposicions de la ciutat.

²⁰² ACA, C, reg. 342, f. 196r (c. 3-II-1324). Sobre la data d'aquest document, vegeu, en aquest mateix apartat, la nota 196. D'altra banda pensem que la darrera frase es pot entendre en català actual de la següent manera: «Veritat és que les qüestions del regne de València han estat demanades i s'estan recaptant, però la ciutat de València no ha atorgat res al senyor rei, sinó uns tractes que trameté l'infant Pere, el qual partí d'allí per ordre del rei, tot marxant a l'Aragó».

²⁰³ Efectivament, entre gener i març de 1324 es documenta una nova tongada de vendes de patrimoni del rei a Catalunya i el regne de València: P. ORTÍ, «Les alienacions del patrimoni reial...», cit.

estat enviat a tractar amb els establiments eclesiàstics i els llocs reials, *tam franchorum quam non franchorum*²⁰⁴. Tot amb tot, Jaume II refermava el seu compromís amb l'empresa sarda d'Alfons, comunicant-li que els vaixells –*los pus bells lenys e mils fets qui hanc se feessen en esta terra*– estarien preparats *per tot lo mes de març*. Ultra això, li trametria *com major quantitat de moneda puxa, e no y planyarà neguna res, que sap Déus que en àls no li va el cor*²⁰⁵.

D'aquesta manera, el monarca centrà les setmanes subsegüents en aplegar els reforços i diners promesos. En primer lloc, davant les negatives pontifícies, sembla que un nou concili eclesiàstic aplegat a Tarragona concedí 10.000 ll. i molt poc després, malgrat haver afirmat a començaments de febrer que la seua ajuda s'havia ordenat de manera *qui no-s pot mudar*, el rei obligà a les viles catalanes que no eren franques a elevar la suma recaptada fins a la quantitat que s'havia pagat en la darrera quèstia de 1322²⁰⁶. Per aquelles dates també s'aproven els subsidis negociats *per nuncios* de l'infant Pere amb les viles reials de la procuració d'Oriola i, a finals de mes, en haver acabat el seu períple negociador, eren demanades nombroses quantitats als nuclis aragonesos²⁰⁷. Uns 10 dies després, el 7 de març, s'apressava als nuclis valencians a avançar als porters reials el primer termini de la quèstia que havien de pagar cap a finals de mes i precisament llavors, el dia 27, partia de Barcelona l'armada de reforç promesa, la qual, segons s'excusava el rei davant l'infant, *no s'és puguda en neguna manera més cuytar, jassia que enteséssem e sabéssem la gran necessitat*. De més a més, li tornava a insistir en el fet que el subsidi català havia estat molt baix i que la resta d'ajudes aconseguides *foren depuys atorgades pagadores per lonchs térmens*, de manera que l'estol havia estat finançat *venent de ço del nostre e procuran manleutes sobre les dites ajudes*²⁰⁸.

Probablement per això mateix, el monarca hagué de cedir finalment a les peticions realitzades per la ciutat de València, dos síndics de la qual es trobaven aquells dies a Barcelona, negociant l'aprovació dels capítols que ja havien estat presentats a l'infant Pere. Sabem que aquest havia donat unes primeres respostes a les peticions dels dirigents de la capital, però, com hem vist, Jaume II –havent rebut *els tractes* plantejats– li ordenà marxar sense arribar a cap acord ni obtenir l'auxili ofert. Posteriorment, però, segurament per les urgències financeres ocasionades per la nova armada, el rei degué convocar a la universitat davant la seua presència, de manera que a finals de març els síndics Pere de Regués, jurista, i Domingo de Claramunt, notari, eren a la cort reial de Barcelona per tal de negociar, en nom de la ciutat, els capítols demanats i els ordenaments del subsidi²⁰⁹. En aquesta ocasió, seguint bàsicament les contestacions que havia avançat l'infant, foren aprovats tant uns com altres, amb la particularitat que, contràriament al que hem vist fins a aquest moment, primer, el 28 de març, foren publicats els privilegis que se'n derivaven de les reclamacions realitzades i després, el

²⁰⁴ ACA, C, reg. 329, f. 185v (14-II-1324).

²⁰⁵ ACA, C, reg. 342, f. 194v i 196r (c. 3-II-1324).

²⁰⁶ Ho explica i en dona les quantitats: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las ciudades y villas de Cataluña...», cit., p. 360-363 i «Apèndix 4». El subsidi eclesiàstic de gener de 1324 és esmentat per A. FÀBREGA, «Ayuda económica de la Iglesia a Jaime II...», cit., p. 44.

²⁰⁷ ACA, C, reg. 329, f. 186v-187r (26-II-1324), f. 203rv (7-III-1324). Sobre l'ajuda de les viles del sud valencià, 17.000 s., vegeu: J.A. BARRIO, J.V. CABEZUELO i J.R. HINOJOSA, «La contribución de la procuración de Orihuela...», cit., p. 379. A Elx, Oriola i Guardamar s'allargaren les cises vigents en 6, 5 i 5 anys, mentre que a Alacant es mantingueren durant el mateix temps, però duplicant les tarifes imposades.

²⁰⁸ ACA, C, reg. 329, f. 173v (7-III-1324); reg. 342, f. 210r (27-III-1324).

²⁰⁹ ACA, C, reg. 225, f. 204r (1-IV-1324).

30 de març, l'ajuda entrà en vigor²¹⁰. De fet, eixa era una de les condicions establertes per al pagament, que només començaria quan *los missatgers de la ciutat qui per aquesta rahó iran al senyor rey seran tornats a la dita ciutat e hauran publicada lur missatgeria, e los privilegis e cartes d'aquèn atorgats e feits*²¹¹.

En aquest sentit, les peticions realitzades eren, com ja hem dit, d'una exigència notable²¹². Així, els nou primers capítols reivindicaven l'observança de l'ordenament foral valencià en tota una sèrie d'afers d'índole diversa. Primerament, es demanava el compliment del privilegi de 1302 que establia la celebració de Corts valencianes *de III en III ayns* i que *alcunes de vegades ja havia estat suplicat e request per part de la dita ciutat*, sense èxit. Així, *per tranquil·litat e bon estament de la ciutat e del regne, e per conservació de justícia*, se sol·licitava la seua convocatòria per a la Pasqua de 1324, puix l'Epifania –la data que marcava el privilegi– era massa propera, mentre que a partir de llavors haurien de continuar celebrant-se cada trienni segons el text del privilegi. A continuació, el segon capítol s'adreçava contra les comissions judicials que el rei ordenava infringint els furs segons els quals tots els plets devien *ésser oïts, diffinits e determenats per lo justícia ab consell dels jurats e dels prohòmens consellers*. El tercer reivindicava la vigència del fur pel qual els justícies i jutges reials no estaven obligats a complir els manaments del monarca que fossen contra *furs o privilegis*, mentre que el quart i el cinquè demanaven la revocació tant de les cartes de guiatge atorgades, puix *les penes dels delinqüents sien ja ordenades, limitades e establides per furs de València*, com de les moratòries de deutes, *car en altra manera* –per les quantitats que quedaven pendents de pagament– *les gents bonament no porien soffir de pagar la ajuda*.

D'altra banda, el capítol VI requeria una altra revocació, però en aquest cas del manament segons el qual els oficials reials podien condemnar sumàriament als que proferiren injúries en les seues corts, car se n'aprofitaven per a imposar penes de forma abusiva, *a lur arbitri*. El VIII tornava a insistir, com en altres ocasions, sobre el pagament en moneda *currible* de la lleuda de Tortosa, i el IX reclamava el retorn al privilegi de Pere el Gran que requeria un assegurament suficient per tal que els canvistes tinguessen *tapit*, ja que en els darrers anys se n'havien abatut diversos per valor molt superior als 1.000 marcs d'argent que posteriorment havia establert Jaume II com a garantia, *per la qual cosa se són ensseguits grans dampnatges, axí que moltes perssones ne són desfeytes o quasi*. Finalment, la petició número VII sol·licitava la confirmació de l'ordenança municipal –declarada en virtut del privilegi del rei Pere que permetia a la ciutat fer *stabliments e ordenaments* propis– a través de la qual es podien fer repenyores a qualsevol *rich hom, o religiós, o cavaller, o altra perssona*, que penyorés als veïns de la urbs contra els drets d'ús que posseïen a tot el regne, *per furs i privilegis*.

Altrament, en segon lloc, s'exposaven quatre capítols, del X al XIII, relacionats amb l'aprovisionament de forments per tal de fer front a la *carestia de blat* del regne, de la qual s'acusava al rei: *per ocasió de les treites que vós, senyor, atorgatz e donatz*. Així, per un costat, es demanava permís per a poder importar lliurement blats de Tortosa i de

²¹⁰ *Aureum Opus*, «Jacobi Secundi», CXL, CXLII-CXLVII (28-III-1324); AMV, Pergamins, Jaume II, núm. 34 (30-III-1324), transcrit per J.R. HINOJOSA, *Privilegios, órdenes, donaciones...*, cit., doc. 47 (vegeu-ne una transcripció a partir del seu registre cancelleresc a la sèrie *Graciarum* –i sense tantes errades com la citada–, a l'*Apèndix documental*, doc. 32).

²¹¹ Vegeu els capítols de l'ajuda presentats per la ciutat de València, previs a la seua aprovació i publicació definitiva, a l'*Apèndix documental*, doc. 31.

²¹² En aquest cas comptem amb els capítols presentats per la universitat, les primeres respostes de l'infant, les respostes finals del rei i els privilegis publicats. Únicament manquen certs *tempraments e enadimens* que la ciutat féu a les respostes de l'infant i que degueren ser presentats al monarca abans de les seues contestacions. Vegeu el procés negociador a l'*Apèndix documental*, docs. 27-30.

la procuració d'Oriola, alhora que se sol·licitava la prohibició de tota llicència per a traure'n de cap port del regne si no anaven a la capital. Per un altre costat, es requerien, segons s'havia concedit a les viles reials catalanes, la inhibició de la treta de blats del regne mentre durés el subsidi oferit—*per tal que les gens pusquen mils sufferir e portar la ajuda*— i la potestat municipal d'armar vaixells per tal de perseguir i atrapar a tots aquells que intentassen extraure forments del regne, sense necessitat de rebre autorització reial per a fer-ho ni ocasionar conseqüències civils o criminals pels danys i els morts provocats.

En tercer lloc, els següents tres capítols eren relatius a afers de gestió governativa o judicial de la ciutat, mentre que els tres darrers es referien específicament a determinats conflictes que perjudicaven la universitat. D'aquesta manera, el XIV demanava la remoció de l'oficial reial de *la guarda del vi* de València per ser *corrupte e insufficién*, bo i proposant, a més a més, que a partir de llavors fos triat pels jurats i el prohoms, i que les seues penes anaren a parar, a tèrcies, al *comú de la ciutat*, el rei i l'acusador. El XV i el XVI, per la seua banda, reclamaven el retorn a 4 jurats i a un únic justícia per a tots els plets —però amb un subjustícia per a les causes de fins 50 s.—, càrrecs que havien estat modificats a petició de la pròpia ciutat a penes dos anys abans, en els tractaments de 1321, quan s'incrementà el número de jurats a 6 i se subdividí el justícia en un de civil i un altre de criminal. Aquells canvis, però, no havien produït *lo proffit qui vós, senyor, e la ciutat ladonchs, presumíets que se'n seguiria*²¹³.

Més avant, en altre ordre de coses, els capítols XVII i XVIII demanaven justícia per a dos conflictes, un mantingut amb Ramon Folc de Cardona per unes penyores fetes a uns mercaders de draps que passaren prop de la lleuda de Tamarit, i un altre amb la universitat de Terol per un *açut o represa* que volia construir al Túria, davant la qual cosa el rei havia comissionat un jutge *d'Aragó*, de manera que la ciutat demanava que també fos nomenat *un savi de regne de València*. Finalment, el darrer capítol atenyia a un problema ocasionat per la recent fallida de Pere Ciriol, el canvista triat per a gestionar els diners de l'armada de Sardenya, que havia quedat a deure uns 12.000 s. a la capital i 7.135 s. a les viles reials, dels préstecs que aquelles havien fet a l'infant Alfons sobre els subsidis aprovats en 1322; en conseqüència, reclamaven que el justícia de València, *breument e sumària, e sens figura de juhí*, ordenés a Ciriol i als seus fermances que pagassen o, en cas contrari, es rebessen els diners bé de les cises que estaven en vigor, bé de la nova ajuda que s'estava negociant.

En general, les respostes de l'infant Pere acceptaren la *major partida* de les peticions, especialment pel que fa a les demanades a partir del capítol X, ja que les de la primera meitat, que afectaven de forma molt més directa la sobirania reial, només foren admeses amb reserves i excepcions²¹⁴. Així les coses, el Consell municipal replicà amb *alcuns tempraments e enadimens* —que desconeixem—, tot preguntant a l'infant que supliqués al rei el seu atorgament²¹⁵. La qüestió, però, fou diferida fins al març, quan, com hem dit, la negociació es reprengué a Barcelona entre el rei i dos síndics de la ciutat. En aquest

²¹³ Desconeixem si en la qüestió dels jurats tenia res a veure el fet que els 2 jurats addicionals no es poguessen triar *de personis officiorum artium seu ministeriorum* com plantejaren al rei 2 nuncis del Consell municipal davant la primera nova tria de 1321. Contràriament, el rei ordenà que es continuassen escollint *de illis personis* que acostumaven a ser els 4 jurats anteriors, això és, ciutadans, segons es comprova en els exercicis de 1321, 1322 i 1323: ACA, C, reg. 248, f. 218r (19-V-1321); i AMV, MC, A-1, f. 163r (7-VI-1321), 191r (30-V-1322) i 206r (8-V-1323), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 269, 301 i 316.

²¹⁴ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, núms. 20-8, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 28.

²¹⁵ *Ibidem*, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 29.

sentit, les contestacions de Jaume II foren similars a les del seu fill, de manera que, d'una banda, aprovà totes les demandes referents a l'aprovisionament de blats, els càrrecs urbans –amb certes cauteles sobre la guàrdia del vi– i els conflictes per la lleuda de Tamarit, l'assut de Terol –sense nomenar un savi del regne de València, sinó proveint justícia reial directament– i la fallida de Pere Ciriol²¹⁶.

D'una altra banda, les respostes sobre els primers nou capítols, fou diversa. Alguns els atorgà planerament i generaren els privilegis corresponents, com el IX sobre l'assegurament dels canvistes amb tots els béns dels fermances, i altres dos tan importants com el III, que eximia els jutges i justícies reials de complir els rescriptes contraforals, i el VII, que confirmava l'establiment municipal sobre els repenyoraments, sense intromissions del procurador del regne²¹⁷. D'altres, en canvi, foren acceptats però únicament fins a la celebració de les properes Corts valencianes, que, davant l'exigència de la capital, es prometeren per a Tots Sants de 1324; en elles, a més a més, segons deia el mateix rei, ordenaria que *de IIII en IIII anys tendrà Cort als del regne de València, en la ciutat ho en altre loc del regne hon a ell plàcia*. Ultra això, els altres capítols diferits eren el quart, relatiu als guiatges –no se'n concedirien de nous–, i el segon i el sisè sobre les comissions judicials del rei i el manament sobre els que injuriaven en les corts dels oficials, que quedaren sobreseguts fins a l'assemblea, on es tornarien a tractar. En qualsevol cas, el rei entenia que a totes aquestes darreres coses no hi era *restret per fur ne per privilegis*, ho atorgava *per gràcia de la ciutat* i únicament accedia a revocar els guiatges que hagués fet l'infant Alfons²¹⁸. Finalment, en relació amb el capítol cinquè, deixaria de concedir moratòries de deute mentre durés l'ajuda, excepte si eren per a la guerra de Sardenya, i, pel que fa al vuitè, es limitaria a nomenar jutges per tal de determinar sobre la forma de pagament de la lleuda de Tortosa.

Per un altre cantó, inicialment el monarca tampoc acceptà tots els capítols de l'ajuda biennal oferta, ja que aquesta, pel que fa a la forma impositiva, era exactament igual a l'aprovada per les viles reials catalanes en novembre de 1323, és a dir, un impost directe de capitació i un altre sobre el patrimoni, però contenia certes excepcions que el rei desitjava eliminar. Ja l'infant Pere havia advertit que calia igualar el subsidi amb el dels catalans llevant *ço que els han exceptat, que munta fort poch a cascun singular*, però representaria *bona cosa* per a la recaptació global²¹⁹. En particular, les excepcions eren 3, una relativa al tribut sobre les persones i dues que afectaven al tribut sobre els béns. En primer lloc, com a les viles reials catalanes, tots els habitants de la ciutat de València i dels llocs del seu terme pagarien un *cabeçatge* de 12 d., però en aquest cas els 4 prohoms diputats per a gestionar la col·lecta podrien eximir a tot aquell que considerassen que no tenia diners suficients per a pagar. En segon lloc, l'escala aplicada sobre el patrimoni era idèntica a la catalana, això és, 1 d. per cada 100 s. de fortuna immoble –però 12 d. en arribar a cada 1.000 s.– i tot just el doble per a la fortuna moble; tanmateix, pel que fa a aquest darrer tipus de patrimoni, si bé a Catalunya es comptaven *tots béns movens que tenga e posseescha alcun, en qualque manera los aja*, incloent

²¹⁶ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, núms. 20-9, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 30.

²¹⁷ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CXLV-CLXVII (28-III-1324).

²¹⁸ Això també generà una carta reial recollida a l'*Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CXLIV (28-III-1324).

²¹⁹ Els incitava, en aquest sentit, recordant-los que *la ciutat de València ha totstemp acustumat de fer grans ajudes al senyor rey en sos negocis e majors que negunes de les ciutats que-l senyor rey haja*: *Apèndix documental*, doc. 28.

fins i tot els *deutes o comandes* que eren deguts²²⁰, en el cas de València, en canvi, aquests no eren esmentats i, a més a més, s'exceptuaven molts altres tipus de béns:

Les hostilles e robes que són a servi del alberch o casa, e los arreus del menestral, e vexells de vi, e bèsties de propri cavalcar e de la companya, e bèsties aregues de lauradors que a lur terra pròpia les tenen a laurar, e catius, , com ja per cascun d'aquells paguen XII diners.

Així les coses, el monarca demanà expressament que se suprimiren aquelles tres excepcions respecte al subsidi català i, a més a més, que es modificara el contingut de dos capítols: el VIII, que establia la inversió exclusiva de l'ajuda en galeres i armament per a Sardenya, i el XIV, que contemplava el pagament de la missatgeria feta amb els diners recaptats²²¹. Tanmateix, de totes aquestes respostes els síndics de la ciutat només acceptaren la del capítol vuitè, de manera que sobre el text corresponent es ratllà el contingut original, és a dir, que la moneda de l'ajuda fos convertida *en construcció de galees e en armament d'aquelles, e no en altres coses o negocis*, i fou substituït per la correcció proposada, això és, que fos esmerçada, genèricament, *en los dits afers de Cerdenya*. Les altres respostes reials, en canvi, foren directament ratllades sobre el plec de negociacions i, com es pot comprovar en la tenor final de les ordenacions publicades, degueren ser rebutjades pels representants de la universitat²²².

De fet, sembla que, ultra això, en aquell darrer acte negociador sobre el subsidi hi hagueren noves concessions a la ciutat. Així, el rei afegí tres millores a les contestacions donades anteriorment als capítols de caire polític, tant al primer, establint que les properes Corts se celebraren a la pròpia capital valenciana, com al quart i al cinquè, deixant en suspens totes les moratòries i els guiatges ja fets fins a la celebració d'aquella mateixa assemblea²²³. De més a més, la controvèrsia sobre la lleuda de Tortosa degué desaparèixer de soca-rel, en ser atorgat un nou privilegi que no estava inclòs entre les peticions realitzades en els capítols de negociació: una franquesa general de tot dret mercantil als dominis reials, tant a aquella ciutat catalana com a les viles de la procuració d'Oriola, *attentis immensis et laudabilibus serviciorum et meritorum* fets per la universitat en ocasió de la conquesta de Sardenya²²⁴.

²²⁰ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. V (3-XI-1323), cap. 13 i 15.

²²¹ *Apèndix documental*, doc. 30. Res no va dir, en canvi, de la reducció de recaptadors –que era d'un per parròquia– que va proposar l'infant Pere, *car par que ayans cullidors hi dejen bastar e complir com a la ciutat de Barcelona* –on n'eren 4 per a tota la ciutat: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. 21.

²²² ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, núm. 8; reg. 225, f. 204v-207v (30-III-1324); transcrits a l'*Apèndix documental*, docs. 31 i 32. Cas apart és la qüestió del pagament de la missatgeria amb els diners de l'ajuda: la resposta del rei no apareix com a ratllada en el plec de negociació (doc. 31), el que faria pensar que la seua proposta –per tal que la missatgeria fos pagada pel Consell– fou aprovada. De fet, ja l'infant Pere ho havia indicat així, manifestant que les viles catalanes havien estat negociant *ab lo senyor rey més de III meses* i no ho havien llevat del subsidi, *ans ho han pagat de ço del lur* (doc. 28). Més encara, en els capítols de l'ajuda registrats a la cancelleria reial (els transcrits al doc. 32) aquella clàusula fou eliminada i no apareix enlloc. Tanmateix, de forma diríem que insòlita, la carta pública conservada a l'arxiu municipal de València –amb els mateixos testimonis i signes notariais– sí que inclou la clàusula, establint el pagament de les despeses de la missatgeria *del comú de la dita ajuda*: J.R. HINOJOSA, *Privilegios, órdenes, donaciones...*, cit., doc. 47 (30-III-1324).

²²³ *Apèndix documental*, doc. 30.

²²⁴ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CLXVIII (28-III-1324).

Tot plegat, com hem dit, els privilegis que se'n derivaven d'aquelles concessions foren publicats el 28 de març de 1324 i, a més a més, aquell mateix dia el rei hagué de prometre expressament la celebració de Corts valencianes en la ciutat de València per Tots Sants, com havia assegurat²²⁵. Només quan la capital obtingué bona part d'allò que demanava, es procediren a signar els ordenaments de l'auxili monetari ofert, el dia 30 de març. Dos dies després, el rei escrivia una carta *responsiva ad iuratos et probos homines civitatis Valencie super facto servicii petiti ab eis per dictum regem pro negocio adquisicionis Sardinie*, bo i informant-los dels tractaments tinguts amb els seus nuncis i pregant-los la ràpida col·lecta del subsidi aprovat²²⁶. En aquest sentit, el quadre administratiu de l'ajuda valenciana, circumscrita exclusivament a la capital i el seu terme, era una mica diferent al de les universitats catalanes, on hi havia 4 col·lectors per ciutat, 4 distribuïdors comuns i 6 comptadors davant els quals es retia el compte final. En el cas de València els encarregats de la gestió global eren 4 prohoms triats pel Consell municipal, que rebien el nom de *clavaris e distribuïdors* i tenien el suport d'un notari i un prohom per cada parròquia de la ciutat –aquests darrers tindrien càrrec de la col·lecta en el seu propi districte.

En qualsevol cas, la resta de característiques que asseguraven el control total del municipi sobre la recaptació i la circulació dels diners romanien intactes. Ja hem vist, però, que el rendiment del subsidi català fou realment baix i sembla que també el valencià experimentà certs problemes. Si més no, sabem que un mes després s'hagué d'eliminar el sistema d'un únic notari per a tota la ciutat, ja que no podia registrar els noms i els béns de tots els habitants de la ciutat en els 4 mesos en què es volia fer la recaptació. Així el notari fou substituït per 2 prohoms per parròquia, que s'encarregarien de tot el procés en cadascuna d'aquelles, amb la supervisió dels *clavaris* i distribuïdors²²⁷. No obstant això, per la mateixa gestió municipal del servei biennal, no tenim notícies sobre els resultats finals. Desconeixem, doncs, si el producte fou tan escàs com el de les universitats catalanes, però podem imaginar que no significà la solució definitiva als immensos préstecs i vendes que el rei declarava en aquells moments.

Amb tot, el sol fet que Jaume II aprovés el subsidi en unes condicions tan adverses, fent tantes concessions a la ciutat –algunes de les quals denegades sistemàticament amb anterioritat– i plegant-se a les negatives en ferm dels representants urbans en certes qüestions, indica a les clares l'estat d'extrema urgència de les finances reials. Malgrat haver rebutjat inicialment l'aprovació de l'ajuda a canvi de les peticions realitzades i malgrat conèixer ja el pobre resultat del servei català, finalment el monarca hagué de tirar mà de qualsevol font fiscal disponible, tot i haver-ne de pagar un preu polític. Tanmateix –ja ho hem explicat reiteradament–, una de les principals característiques del govern de Jaume II fou la contemporització i també en aquesta ocasió l'ajornament de la celebració de les Corts durant uns mesos li permeté d'afrontar aquella reunió parlamentària amb menys urgències econòmiques i menys necessitat de cedir a les pretensions dels estaments, com veurem en el següent apartat.

D'aquesta manera, en definitiva, el rei pogué enviar els reforços necessaris per tal que l'infant Alfons abordés la fase final de l'ocupació sarda, entre abril i juny de 1324. A l'illa, un cop retuda Iglesias a mitjan febrer, els esforços se centraren en Càller, que assetjada amb tot l'exèrcit del primogènit i bloquejada per la nova armada tramesa per

²²⁵ ACA, reg. 308, f. 260r (28-III-1324).

²²⁶ ACA, reg. 225, f. 204r (1-IV-1324).

²²⁷ J.R. HINOJOSA, *Privilegios, órdenes, donaciones...*, cit., doc. 48 (1-V-1324).

Jaume II, només pogué resistir un parell de mesos. Tanmateix, encara que la pau signada amb els pisans el 19 de juny establia definitivament la sobirania del Casal d'Aragó sobre Sardenya i donava pas a l'establiment d'una administració colonial, deixava oberta una gran porta a futurs problemes, puix Càller quedava infeudada en mans de la comuna de Pisa. Tot i així, la presa de l'illa i l'inici de la intervenció decidida en els afers sards eren per primera vegada un fet. En aquest sentit, com veurem en la segona part de la tesi, les guerres amb els genovesos i els mateixos habitants de l'illa ocuparien bona part de les decisions polítiques i els recursos fiscals de la monarquia durant les següents dècades.

Amb tot, encara passarien 30 anys fins que un monarca de la Corona d'Aragó xafés terra sarda. Potser l'esforç de 1321-1324 havia estat massa gran com per tornar-lo a repetir d'immediat. De fet, tot i que no hem analitzat en conjunt el finançament de l'empresa, poc després de la seua finalització, en agost de 1324, l'infant Alfons manifestava que s'hi havia esmerçat l'elevada suma de 600.000 ll.²²⁸ Si l'expedició a Almeria, amb menys de la meitat de les despeses havia generat tants deutes que havia paralitzat l'activitat bèl·lica de la monarquia durant els anys subsegüents, podem suposar que una cosa semblant va succeir en aquests moments²²⁹. Amb tot, en aquest cas hi havia diferències respecte d'aquella campanya, que, com hem vist, s'havia finançat gràcies a les quantioses aportacions eclesiàstiques i, en el cas de les viles reials cristianes, mitjançant la petició de redempcions d'exèrcit abans de la campanya i de quèsties posteriorment. Ara, però, havent organitzat l'expedició amb molta més antelació, es decidí la negociació directa de l'infant Alfons amb tots i cadascun dels nuclis que eren francs de tributació directa, de manera que les principals ciutats de Catalunya i la de València concediren subsidis molt més grans que llavors, recaptats en aquesta ocasió mitjançant imposicions indirectes, que almenys en el cas de la capital catalana i la valenciana tenien un caire molt semblant. A més a més, s'hagué de recórrer a una via a penes assajada en aquella ocasió: la venda d'importantes porcions de patrimoni reial.

Tanmateix, com ja havia passat en 1309-1310, els diners pressupostats i aplegats primerament no foren suficients per a dur a terme els propòsits de l'expedició, motiu pel qual, a mitjan enfrontament bèl·lic, s'hagué de sol·licitar una nova tongada d'aportacions monetàries. I, també com en aquell cas, sembla que les resistències que trobà el monarca a la seua concessió foren majors. Descartat el donatiu general de les Corts de Catalunya, les viles reials catalanes oferiren un doble impost directe, que tenia semblances amb el cabeçatge –i el cabeçatge revisat– que les valencianes havien pagat durant 1302-1308. Les raons per les quals, tant aleshores com en aquesta ocasió, els dirigents urbans del braç reial estigueren interessats a proposar una forma impositiva d'aquelles característiques se'ns escapen. De fet, com hem vist, els dos donatius tingueren uns rendiments per sota dels que s'esperaven i el monarca hagué d'intervenir en tots dos casos per tractar d'eleva les quanties obtingudes. Fos com fos, el cert és que també la ciutat de València proposà en 1323 el mateix tipus de subsidi, rebaixat en certes parts i condicionat a l'aprovació reial de nombroses reivindicacions polítiques, tot aprofitant les peremptòries necessitats de la monarquia. Així, malgrat les reticències inicials, finalment Jaume II hagué de cedir a les pretensions dels dirigents de la capital, que, com veurem a continuació, no abandonarien els seus objectius: d'una banda,

²²⁸ A. FÀBREGA, «Ayuda económica de la Iglesia a Jaime II...», cit., p. 44.

²²⁹ Un llibre d'albarans del mestreracional de 1339-1340 encara és ple d'anotacions de deutes romanents de la campanya de l'infant, vora dues dècades després: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 637.

limitar el poder de la monarquia en allò que els perjudiqués, i, d'una altra banda, aconseguir l'anelhada unió foral del regne de València.

Taula 13. Tarifes de les impositcions sobre els blats i les carns establertes a la ciutat de València en 1315 i 1322

Any	Tipus	Mercaderia	Ven. (d.)	Compr. (d.)	Cisa
1315	Blats	Sac de forment de 8 faneques (flequers)		12	½ unça/dinada
1322	Blats	Sac de forment de 8 faneques (flequers i bescuïters)		16	
1322	Blats	Cafís de forment (excepte el portat per mar)	6	6	
1322	Blats	Cafís de forment que es du a moldre		6	
1322	Blats	Cafís de forment tret fora de la ciutat		6	
1322	Blats	Cafís de panís, dacsà i civada	3	3	
1322	Blats	Cafís de panís, dacsà i civada que es trau de la ciutat		6	
1322	Blats	Quintar de farina (flequers i bescuïters)		4	
1322	Blats	Quintar de farina importada (flequers)		4	
1322	Blats	Quintar de farina	2	2	
1322	Blats	Quintar de farina importada		2	
1315	Carns	Bou i vaca (animal)	24		3 unces/ lliura
1315	Carns	Porc mascle (animal)	12		3 unces/ lliura
1315	Carns	Vedell o vedella (animal)	12		-
1315	Carns	Porca sanada (animal)	10		3 unces/ lliura
1315	Carns	Moltó (animal)	6		3 unces/ lliura
1315	Carns	Cabró (animal)	6		3 unces/ lliura
1315	Carns	Cabra i ovella (animal)	3		3 unces/ lliura
1322	Carns	Vedell o vedella (animal)		24	
1322	Carns	Cabrit o anyell (animal)		2	
1322	Carns	Lliura de moltó, cabró, ovella, cabra, porc fresc, porc salat i cansalada		1	
1322	Carns	Lliura de bou i vaca		0,5	
1322	Carns	Lliura de vedell o vedella		0,5	

Taula 14. Tarifes de les impositcions sobre el tràfic marítim establertes a la ciutat de València en 1315 i 1322

Destinació / Procedència	Tipus de vaixell	Taxa (s.)
Ultramar i Flandes	Nau o coca de 3 cobertes	1.000
Ultramar i Flandes	Nau o coca de 2 cobertes	600
Ultramar i Flandes	Lleny gros d'una coberta	200
Ultramar i Flandes	Lleny de bandes	100
Mediterrani Occidental ²³⁰	Nau o coca de 3 cobertes	400
Mediterrani Occidental	Nau o coca de 2 cobertes	300
Mediterrani Occidental	Lleny d'una coberta, portant blats	100
Mediterrani Occidental	Lleny d'una coberta, portant altres coses	200
Mediterrani Occidental	Galera o tarida, portant blats	100
Mediterrani Occidental	Galera o tarida, portant altres coses	200
Mediterrani Occidental	Lleny de bandes, portant blats	50

²³⁰ Espanya, Barbaria, Tunis, Gènova, Pisa, Càller, Nàpols, Sicília i Venècia.

Destinació / Procedència	Tipus de vaixell	Taxa (s.)
Mediterrani Occidental	Lleny de bandes, portant altres coses	200
Tlemcen ²³¹	Lleny que porte 2.000 q.	200
Tlemcen	Lleny que porte 1.500 q.	150
Tlemcen	Lleny que porte 1.000 q.	100
Tlemcen	Lleny o barca que porte 700 q.	70
Tlemcen	Lleny o barca que porte 500 q.	50
Tlemcen	Qualsevol tipus de lleny, a proporció de 10 s./100 q.	Proporc.
Tlemcen	Vaixells buits	A coneguda
Golf del Lleó ²³²	Lleny de bandes de menys de 500 q.	40
Golf del Lleó	Lleny gros d'una coberta	60
Illes Balears	Nau o coca de 3 cobertes	200
Illes Balears	Nau o coca de 3 cobertes, buida	100
Illes Balears	Nau o coca de 2 cobertes	150
Illes Balears	Nau o coca de 2 cobertes, buida	60
Illes Balears	Lleny gros	40
Illes Balears	Lleny de bandes de menys de 500 q.	20
Illes Balears	Qualsevol vaixell buit	A coneguda
Catalunya ²³³	Lleny de més de 500 q.	60
Catalunya	Lleny de 400 a 500 q.	40
Catalunya	Lleny de menys de 400 q.	A coneguda
Catalunya	Lleny gros d'una coberta, de 500 a 700 q.	40
Catalunya	Lleny gros d'una coberta, de menys de 500 q.	A coneguda
Extrems del r. de València ²³⁴	Lleny gros d'una coberta de més de 500 q., portant altres coses	30
Extrems del r. de València	Lleny gros d'una coberta de més de 500 q., portant blats	15
Extrems del r. de València	Lleny de menys de 500 q., portant altres coses	20
Extrems del r. de València	Lleny de menys de 500 q., portant blats	10
Extrems del r. de València	Barca o lleny de menys de 500 q.	10
Enlloc del r. de València	Barca o lleny de menys de 500 q.	10
Enlloc del r. de València	Gròndola carregada de mercaderies	5
Enlloc del r. de València	Barca, lleny o gròndola que no van plenes	A coneguda
Enlloc	Barca que porte carbó o llenya a València	0

²³¹ *Terra de Gomerança*, nom del primer emir abdalwadita, segons és nomenat en la *Crònica de Alfonso X*, cit., LIII.

²³² A coneguda dels jurats de la ciutat o els diputats encarregats de gestionar la col·lecta.

²³³ Barcelona, Tarragona i Tortosa.

²³⁴ Peníscola, Alacant i Guardamar.

5.1.3. Els darrers temps d'un llarg regnat

Des de la finalització de la primera campanya sarda, els últims tres anys i mig del regnat de Jaume II estigueren caracteritzats per l'escassa activitat política, i molt menys bèl·lica, del mateix monarca. Especialment a partir de novembre de 1325, quan, després d'haver celebrat Corts al regne de València i al d'Aragó, es recloué a Barcelona fins a la seua mort. A banda de la pròpia feblesa del seu cos, proper a la seixantena d'anys i delmat per les contínues malalties d'origen palúdic que ja l'havien afectat greument en 1318, segurament les pròpies conseqüències de l'esforç econòmic adreçat a la conquesta de Sardenya delimitaren tota possibilitat d'acció, com ja havia passat després de la croada d'Almeria. De fet, el pagament dels deutes i els afers derivats de l'expedició foren els que marcaren les actuacions fiscals i polítiques de la monarquia durant aquells darrers temps del llarg regnat de Jaume II.

En primer lloc, les dades que tenim sobre el procés de reunió de recursos fiscals per tal de pagar els deutes ocasionats per la campanya sarda són fragmentàries i esbiaixades, però resultarà interessant fer-ne una breu aproximació, atès que sembla ser l'origen del procés de fixació de les quèsties catalanovalencianes, segons ja hem hipotetitzat en el capítol inicial de la tesi. En aquest sentit, en tornar l'infant Alfons de l'illa en agost de 1324, –mentre els nuclis reials continuaven pagant les quantitats promeses o demanades mesos abans– els interessos de la monarquia se centraren en la contribució de l'Església. Així, l'ambaixada de l'infant Pere davant Joan XXII sol·licitant la reducció del cens anual de 2.000 marcs d'argent per la infeudació de Sardenya i la concessió d'una dècima pontificia per 20 anys se saldà amb l'esmentada reducció a la meitat durant 10 anys i una dècima de 2 anys, que començaria a córrer per juny de 1325 –bo i reservant 15.000 ll. per al papa per tal de tornar un préstec fet a Jaume II. Amb tot, malgrat aquelles concessions, les urgències de la monarquia eren tantes que, quan a començaments de 1325 es produí una revolta pisana a l'illa i s'hagué d'enviar una nova armada, l'infant Alfons decidí apoderar-se, a més a més, dels diners que molts bisbats havien recollit de la dècima sexennal ordenada pel papa en 1319 amb motiu d'una croada a Terra Santa²³⁵.

Precisament llavors, durant aquells primers mesos de 1325 es realitzaren dues noves peticions a les viles reials valencianes i aragoneses, puix les anteriors contribucions devien haver-se liquidat –però no així el servei català, que finia pel novembre. Tanmateix, en funció de la diversa relació fiscal amb el rei, mentre que als llocs valencians se'ls demanà directament una quèstia de quantitats considerables – fins a 153.000 s., un volum semblant a les de 1322 i 1323–, en el cas del nuclis aragonesos, en canvi, la demanda del rei es limità a un prec: que atenguessen al nou periple de l'infant Alfons, que hi aniria per tal de negociar una nova ajuda amb l'objectiu de sanejar els deutes de les guerres de Sardenya²³⁶. Desconeixem, però, si la seua anada originà la concessió de subsidis, dels quals, si més no, no hi ha cap notícia documental als registres de les sèries *Subsidiorum*.

Fos com fos, el que és ben cert és que en 1326 es desistí de demanar res als llocs d'Aragó, amb l'excepció de les viles i comunitats d'aldees de Calataiud, Daroca i Terol,

²³⁵ Vegeu sobre aquestes qüestions: A. FÀBREGA, «Ayuda económica de la Iglesia a Jaime II...», cit., p. 44-45; P. ORTÍ, «Les alienacions del patrimoni reial...», cit., p. 252; F.J. MIQUEL, *Regesta de Letras Pontificias...*, cit., docs. 467-469 (20-XI-1324) i 478 (29-VI-1325).

²³⁶ ACA, C, reg. 329, f. 215r-217v (5-II-1325) i 224r-228v (V-1325).

que com hem vist en el capítol primer tenien un ritme d'aportacions monetàries semblant als dels dominis reials de Catalunya i el regne de València. En aquest any, efectivament, també es demanaren quèsties als nuclis catalans i valencians no exempts, atès que els primers ja havien acabat de pagar el servei biennal i els segons també havien liquidat la contribució fiscal de l'any anterior. Ultra això, en el cas de la ciutat de Barcelona es tornaren a establir les mateixes imposicions que havien servit per a col·lectar les 15.000 ll. promeses en 1321, però en aquest cas el destí dels diners promesos, 10.000 ll., no era la conquesta de l'illa ni el sanejament dels deutes provocats per aquella, sinó el *deffenment del regne de Sardenya* davant les revoltes a Sàsser, Càller i el jutjat de Torres²³⁷. Contràriament, per al cas de la ciutat de València no coneixem cap subsidi similar, tot i que sabem que les imposicions aprovades en març de 1322 ja havien aplegat les 17.500 ll. corresponents a penes 2 anys i 8 mesos després, en novembre de 1324²³⁸. Potser els diversos interessos d'uns governants municipals i els altres a l'illa o la diversa relació amb la monarquia en aquells moments marcaven la diferència, ja que, com veurem de seguida, el resultat de les Corts valencianes de 1325 segurament no coadjuvava a facilitar la col·laboració dels governants valentins.

En qualsevol cas, pel que fa a les quèsties catalanovelencianes de 1326, allò més destacable foren tres punts coincidents amb les que es demanaren a l'any següent, 1327: se sol·licitaren per a l'eixugament dels deutes de la campanya de conquesta sarda; les quantitats sol·licitades foren molt menors que les del cicle 1322-1325; i s'hi afegí la clàusula cessant mitjançant la qual si el motiu al·legat es resolvia, les viles en quedarien lliures del pagament²³⁹. A més a més, unes poques setmanes després de la darrera petició de 1327 Jaume II ordenà la taxació de les quantitats que s'haurien de demanar en les futures quèsties de tots dos territoris. Així les coses, com ja hem explicat en el primer capítol, pensem que la seqüència fiscal vinculada a l'afer de Sardenya fou un dels orígens de la fixació de les quèsties, que en el cas valencià arribà molt poc després, mitjançant un fur de les Corts de 1329. En aquesta reunió, com veurem, els nuclis reials hagueren de renunciar públicament a demandar a la monarquia per les quèsties requerides fins a aquell moment de manera indeguda²⁴⁰. Per tant, si més no com a hipòtesi que tal vegada podrà ser verificada amb un estudi en profunditat del finançament global de la campanya sarda de l'infant Alfons, aventurem que l'increment de la pressió fiscal ocasionat per les demandes de la monarquia entre 1322 i 1325 provocà les queixes dels Consell municipals de les viles sotmeses a quèstia i l'inici del procés d'estabilització de les quanties demanades²⁴¹.

²³⁷ M. ROVIRA i S. RIERA, «Les ajudes concedides per la ciutat de Barcelona...», cit., p. 39-40 i doc. 4 (10-I-1326).

²³⁸ Així ho reconeixia llavors Jaume II, manifestant que els diners havien estat completament rebuts per l'infant Alfons: V.M. CUÑAT, «Del Privilegio al Registro: la relación entre el 'Consell' de Valencia y Cerdeña en tiempos de Jaime II y Alfonso IV, a través del Archivo Municipal de Valencia», *XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona*, Sàsser, 1993, vol. 3, p. 333.

²³⁹ ACA, C, reg. 329, f. 237r-244v (I-1326), 248r-249v (III-1326), 254r-257v (V-1326), 264r-265v (IV-1327) i 269r-277v (V-1327). En l'any 1327 es demanà, a més a més, una ajuda a les viles reials aragoneses, però en blat i ramat: *Ibidem*, f. 278r-279v (VII-1327).

²⁴⁰ ACA, C, Pergamins, Alfons el Benigne, núms. 399-404 i 406-412. Ho explicarem amb més detall posteriorment, en aquest mateix capítol.

²⁴¹ Un indicati d'aquesta pressió fiscal extraordinària són les cartes enviades pel Consell oriolà a Alfons el Benigne per tal d'informar-lo que molts dels musulmans d'Oriola, Elx, Crevillent i Favarella havien abandonat les aljames a causa de les contribucions pagades al seu pare per la conquesta de Sardenya: ACA, Cartes reials, Alfons el Benigne, núms. 85-86, citades per M.T. FERRER I MALLOL, *Les aljames sarraïnes de la Governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, 1988, p. 56, 164-165 i 244-245.

D'altra banda, de la mateixa manera que en el cas de les contribucions fiscals valencianes els darrers anys del regnat de Jaume II suposaren l'engegada final d'un procés que culminaria amb les Corts de 1329-1330, també en l'àmbit polític la disputa foral entre els estaments reial i nobiliari, arrossegada des de 1261, inicià el seu camí definitiu cap a la resolució signada en temps d'Alfons el Benigne. Així ho veurem a continuació

a) Les Corts valencianes de 1325 i els col·loquis per la unió foral de 1326

Segons hem explicat en el capítol segon, malgrat que els principals trets de l'evolució de la disputa foral eren coneguts per la historiografia fins a 1291, per als anys posteriors existia un gran buit que ací hem tractat d'omplir amb part de la documentació conservada a l'arxiu reial catalanoaragonès. Així, per exemple, sabem que, després dels col·loquis frustrats de 1321 i de les dures negociacions amb la ciutat de València de març de 1324, els tractaments per la unió foral foren repesos en les Corts valencianes obertes a partir de gener de 1325, les quals, fins el moment, havien estat completament obviades pels historiadors. Això és novament degut al fet que no generaren furs ni privilegis, però una simple ullada a les sèries cancelleresques de convocatòries de Corts indica molt clarament la seua celebració.

De fet, com hem vist, el 28 de març de 1324 Jaume II havia promès reunir-les l'1 de novembre d'aquell mateix any i així devia estar previst quan pel setembre es donaven ordres sobre altres afers que havien estat tractats aleshores, com ara sobre la construcció d'un assut al riu Túria al seu pas pel terme de Terol, impugnada pels ciutadans valencians²⁴². Tanmateix, aquell mateix mes morí Sanç de Mallorca, de forma que el monarca decidí reunir a mitjan octubre un Consell General a Lleida amb barons, prelats i ciutats de Catalunya, Aragó i el regne de València, per tal de deliberar sobre la possible reversió als reis aragonesos del regne infeudat de Mallorca²⁴³. Per això, el 23 de setembre, al·legant el *negocium successionis regni Maiorice*, ajornà les Corts valencianes que es devien celebrar per Tots Sants; prometia, tanmateix, que, expedits aquells afers, aniria *ad partes dicti regni Valencie* per tal de celebrar la reunió parlamentària²⁴⁴. Així, finalment, des de la pròpia urbs lleidatana, el 10 de novembre de 1324 els diversos membres dels braços foren convocats a aquella assemblea, que havia de començar el 15 de gener de 1325 a la ciutat de València, amb la finalitat expressa de reformar l'estat del regne *de bono in melius*²⁴⁵.

Els cridats a la reunió eren bàsicament els mateixos que els de les Corts de 1314, però amb certes diferències especialment significatives en el braç nobiliari, com explicarem a

²⁴² ACA, C, reg. 184, f. 81v (24-IX-1324). A més a més, en la mateixa data s'escrigué als oficials reials per tal que feren complir la franquesa de tot dret mercantil concedida a la universitat de València: *Ibidem*, f. 93v-94r i 94v-95r (24-IX-1324).

²⁴³ La data exacta era el 18 d'octubre de 1324. Zurita parla d'aquest Consell, però únicament esmenta l'assistència de catalans i aragonesos. Tanmateix, en la referència citada en la següent nota es parla de la convocatòria de *prelatos, nobiles, milites et procuratores civitatum regnorum Aragonie et Valencie ac Catalonie*: J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VI, cap. 57.

²⁴⁴ ACA, C, reg. 308, f. 260r (23-IX-1324).

²⁴⁵ ACA, C, reg. 308, f. 261r-262r (10-XI-1324), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 33.

continuació. Per la seua banda, l'eclesiàstic repetí els 7 membres anteriors, bo i afegint el mestre de la recent creada orde de Montesa, de manera que es tornava als 8 presents en les Corts de 1301-1302, quan existia el Temple²⁴⁶. Pel que fa al braç reial, a excepció de Gandia, Dénia i Pego, que havien passat a mans de l'infant Pere, i Elx, que pertanyia ara a l'infant Ramon Berenguer repetiren tots els nuclis, inclòs Sogorb, que si llavors havia estat convocat en tornar momentàniament al domini reial davant la minoritat del seu hereu, Artal de Luna júnior, ara ho era perquè, en circumstàncies similars, aquest darrer havia mort en la conquesta de Sardenya i el seu hereu era un infant de curta edat²⁴⁷. A més a més, fins a completar els 22 assistents –amb dos síndics per vila–, s'hi afegiren Penàguila i Castalla, llocs que acabaren rebent la llicència de no assistir a les Corts successives, atesa la feixuga càrrega que suposava el manteniment de síndics per a unes comunitats petites i frontereres amb els musulmans²⁴⁸.

Altrament, quant als 24 membres del braç militar, estaven conformats pels mateixos de 1314, excepte 6 d'arrels catalanes que no eren citats (Ramon de Montcada, Guillem Ramon de Montcada, Ot de Montcada, Hug de Bellpuig, Bernat de Cruïlles i Berengueró de Lloria) i un d'aragonès (Gombal d'Entença)²⁴⁹. Allò més destacat, però, era la presència d'assistents nous amb unes característiques ben determinades: d'una banda, es convocà als cavallers principals d'origen català de les viles d'Alacant –Berenguer de Puigmoltó i Francesc de Materó– i d'Oriola –Guillem de Togores i Guillem de Liminyana²⁵⁰; d'una altra banda, es convocà com a novetat a Felip de Boïl i Vidal de Vilanova, que, independentment del seu origen, eren consellers reials i actius col·laboradors de la monarquia²⁵¹; i, finalment, pels mateixos dominis que havien rebut recentment, inclosos en els comtats de Ribagorça i de Prades, també hi assistirien els esmentats infants Pere i Ramon Berenguer²⁵².

De fet, en relació amb aquests darrers, per primera vegada en el registre de les convocatòries es diferenciava netament en tres categories diferents: en primer lloc, els infants, en segon lloc, els nobles, i, en darrer lloc, els cavallers. Per tant, en línia amb el procés de «domesticació» de la noblesa en època de Jaume II del qual parla Francisco de Moxó, pensem que també les darreres Corts valencianes del seu regnat indiquen

²⁴⁶ *Ibidem*. Així doncs, foren convocats: els bisbes de València, Tortosa i Sogorb, els abats de Benifassà i la Valldigna, el capítol catedralici de València, i els mestres de l'orde de l'Hospital i de Montesa.

²⁴⁷ Sobre les morts de 1324 i l'edat de l'hereu, *Artalico*, vegeu: F. DE MOXÓ, *La Casa de Luna (1276-1348)*..., cit., p. 141-143.

²⁴⁸ *Ibidem*. En el registre de les cartes de convocatòria, a banda de la ciutat de València, s'anotaven per primera vegada les viles de manera ordenada, de nord a sud del regne: Morella, Castelló la Plana, Borriana, Vila-real, Morvedre, Sogorb, Lliria, Castellfabib, Ademús, Alpont, Alzira, Xàtiva, Cullera, Corbera, Ontinyent, Bocairent, Biar, Xixona, Oriola, Alacant i Guardamar.

²⁴⁹ *Ibidem*. És a dir, repetien 9 pels d'origen aragonès Blasco Maza de Bergua, Gonzalo Ximénez d'Arenós, Ximén Pérez d'Arenós, Gil Martín d'Entença, Pedro Ximénez de Borriol, Peregrín de Monteagudo, alhora que les dues principals cases del regne eren continuades amb la convocatòria dels hereus de Jaime de Xèrica i Artal de Luna sènior i júnior, és a dir, l'homònim Jaime de Xèrica, per una banda, i Artaldet de Luna i Lope de Luna, per una altra, que eren representats pel seu tutor legal Pedro López de Luna, arquebisbe de Saragossa. Pels d'arrels no aragoneses repetien només 4: Bernat de Sarrià, Francesc Carròs, Francesc de Pròixita i Guillem de Bellvís.

²⁵⁰ Sobre l'estreta relació amb la monarquia del primer, vegeu: P.C. PICATOSTE, «El caballero Berenguer de Puigmoltó, guerrero y funcionario al servicio de Jaime II», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, 12 (1999), p. 249-259.

²⁵¹ També foren convocats Gonzalo García, conseller reial, però defensor dels furs aragonesos, i Gilabertí de Centelles, del qual en desconeixem el tipus de relació amb el monarca.

²⁵² Foren convocats, expressament, *pro hiis que habetis in regno Valencie*. D'altra banda, també fou convocat, entre els nobles, Fernando Pérez, fill natural de Pere el Gran i Inés Zapata, i, per tant, germanastre de Jaume II.

aquesta tendència, mitjançant la important presència dins de l'estament nobiliari de membres legítims de la casa reial, de consellers reials de rang mitjà i de cavallers de conquesta fidels a la monarquia²⁵³. Amb tot, la seua assistència no seria suficient per tal de vèncer les resistències dels principals barons aragonesos en la qüestió que segurament protagonitzà l'assemblea parlamentària, val a dir, la disputa foral del regne de València.

En aquest sentit, malgrat haver realitzat cates per als primers mesos de 1325 entre els fons de Cartes reials, Pergamins reials i les sèries *Curie*, *Comune* i *Graciarum*, no hem trobat documentació relativa a les matèries tractades en aquelles Corts. Tanmateix, podem suposar, d'una banda, que la ciutat de València tornà a posar sobre la taula les reclamacions ajornades pel rei en la negociació de març de 1324, i, d'una altra banda, que el sotmetiment de tot el territori als Furs de València ocupà un lloc central. Així, almenys, ho fan pensar els recents conflictes entre els nobles aragonesos i els nuclis reials, així com també els clars propòsits d'aquests darrers, que hem anat palesant clarament des de l'afer de les imposicions de 1315. De fet, les dues úniques notícies que tenim sobre el desenvolupament de les Corts semblen apuntar en eixa direcció. En primer lloc, al mateix registre de les cartes de convocatòria s'hi deixà constància de la manca d'acords entre els assistents a l'assemblea, malgrat les moltes coses que es tractaren:

Certum est quod, licet tractatum fuisset plurimum in Curia supradicta, nichil tamen finaliter actum fuit vel etiam concordatum, immo licenciati fuerunt qui veniant ad Curiam supradictam²⁵⁴.

L'anotació s'escrigué darrere d'una altra de 15 de febrer de 1325 que registrava l'esmentada llicència concedida a les viles meridionals de Penàguila i Castalla –i també a les de Biar i Xixona– per tal de no ser cridades a les successives reunions de Corts. Tanmateix, estava escrita per una altra mà, així que no podem vincular l'una i l'altra a la mateixa data, de manera que desconexem per complet el moment de finalització de la reunió, que, com hem dit, havia estat convocada per al 15 de gener²⁵⁵. En qualsevol cas, l'altra notícia que en tenim, molt posterior, apunta a la discòrdia sobre els Furs com el detonant del desacord, ja que es tracta d'una ordre de pagament de 300 s. a l'escrivà reial Bertran Desvall per les protestacions que havia hagut de redactar en aquelles Corts de 1325 en nom dels rics homes, cavallers i generosos del regne de València, així com també de les viles de Borriana i de Vila-real, és a dir, les úniques que estaven poblades a fur d'Aragó²⁵⁶. Desgraciadament, no han arribat fins a nosaltres o no hem pogut trobar aquestes protestes públiques que, amb tota probabilitat, versarien sobre la disputa foral plantejada en marc parlamentari. No obstant això, considerem que el joc de relacions polítiques que hem vist per als anys anteriors i aquest document són suficientment reveladors per fer-nos pensar que la lluita entre els defensors de l'ordenament foral valencià i l'aragonès fou la causant de la dissolució de les Corts sense arribar a cap acord.

²⁵³ F. DE MOXÓ, «Jaime II y la nueva concesión de títulos nobiliarios en la España del siglo XIV», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, 9 (1992-1993), p. 133-144.

²⁵⁴ ACA, C, reg. 308, f. 262r (s.d.).

²⁵⁵ *Ibidem* (s.d.).

²⁵⁶ Per tal de realitzar aquelles protestes havia hagut de traslladar-se personalment a les viles de Xàtiva i Alzira: ACA, C, reg. 449, f. 235rv (3-I-1330).

Fos com fos, i durés el que durés la reunió –com a mínim fins a mitjan febrer per la llicència a les viles del sud–, el rei continuà residint a València fins al 20 de maig de 1325²⁵⁷. Tanmateix, l'ambient polític que hi deixà a la seua partida degué ser força enrarit, puix a penes un mes després ja havien saltat les primeres espurnes: per un costat, el portantveus de procurador Bernat de Sarrià havia actuat contra les competències jurisdiccionals dels *prohòmens d'Algezira* i en favor de l'estament nobiliari, en voler dictaminar sobre un delicte comés per *un moro de loch de cavaller* del seu terme, mentre que, per un altre costat, els de València havien patit un cas molt semblant sobre *un altre moro qui·s diu ésser de cavaller dins los térmens de la ciutat*. Així, aquests darrers enviaren immediatament un missatger al rei per mostrar la seua queixa i, en rebre notícies dels dirigents d'Alzira sobre el seu contrast anàleg, convocaren una reunió a València amb les principals viles reials per tal de constituir una ambaixada conjunta, *com lo cas toch a tot lo regne*, especialment després del desacord produït en les recents Corts:

Bé sap la vostra discreció en qual manera l'estament del regne ha estat e de present és, sabets encara diverses tractaments que són estats en Cort general a aportar lo regne en tranquil·litat e unió sobre la discensió que és estada e és per rahó dels furs e de la jurisdicció entre·ls ordinaris e lo procurador del regne, per les quals coses moltes e diverses e immoderades messions ha convingudes a fer a la ciutat e al regne²⁵⁸.

Potser en relació amb aquell xoc amb Sarrià, Jaume II hagué de prohibir al mateix portantveus en agost de 1325 que obrís inquisicions contra els jurats de la ciutat i les viles reials valencianes com si les fes *contra oficiales regiois*²⁵⁹. En tot cas, no tornem a tenir notícies sobre l'enfrontament entre prohoms urbans i cavallers fins a començaments de 1326, mig any que el monarca passà a terres aragoneses, on celebrà unes Corts que havia vingut diferint des de 3 anys abans. En aquestes, contràriament al que havia succeït en les de 1320, sí que s'aprovaren fins a 22 disposicions legislatives, precisament originades pels greuges que s'havien presentat llavors contra l'incompliment del Privilegi General de 1283. Com hem explicat anteriorment, en la reunió de 1320 el rei rebutjà aquelles reivindicacions i els braços feren una protesta pública, però ara aquesta fou retirada, ja que les peticions foren acceptades parcialment i generaren la «Declaración del Privilegio General», que n'introduïa certes modificacions relatives a garanties judicials, inquisicions, afers econòmics i el paper del Consell reial²⁶⁰.

Tanmateix, les coses respecte a la dècada de 1280 havien canviat considerablement, entre d'altres coses pel que feia a les reivindicacions aragoneses al regne de València. Si bé llavors aquelles havien comptat amb el suport majoritari dels nobles i les viles d'Aragó fins a arribar a l'enfrontament bèl·lic amb l'estament reial valencià, ara els

²⁵⁷ J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón*, cit., p. 683-690.

²⁵⁸ La convocatòria fou enviada a les viles de Morella, Morvedre, Castelló de la Plana, Xàtiva i Alzira per tal que enviassen un prohòme amb *plen poder de comparar denant lo senyor rey e de suplicar a aquell que furs e privilegis sien servats a la ciutat e al regne*: AMV, MC, A-1, f. 237v-238r (29-VI-1325), transcrit molt erròniament per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 354-355 [qui escriu: *diverses tractaments que són estats encert general a aportar lo regne en tranquil·litat e sobre la discensió que és estada e és per rahó dels furs e de la jurisdicció entre·ls ordinaris*].

²⁵⁹ *Aureum Opus*, «Iacobi Secundi», CLII (11-VIII-1325).

²⁶⁰ P. SAVALL i S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de Corte del reino de Aragón*, cit., vol. I, p. 52; L. GONZÁLEZ ANTÓN, «Las Cortes aragonesas en el reinado de Jaime II», cit., p. 604-607.

cavallers d'estirp aragonesa heretats al territori valencià havien de comptar quasi exclusivament amb la seua pròpia força. En aquest sentit, a l'alçada de 1325, dues de les tres principals cases aragoneses a terres valencianes havien desaparegut: Pedro Fernández d'Híjar havia venut els seus senyorius a la monarquia²⁶¹, la línia de Jaime Pérez i dels Luna a Sogorb –després d'anys de minories– acabava de finir²⁶², i la baronia de Xèrica continuava amb força, però en mans d'un jove Jaime, que havia accedit a la senyoria en 1321²⁶³. De més a més, Juan Ximénez d'Urrea havia mort en la campanya d'Almeria i els dos Artal de Luna, pare i fill, ho havien fet recentment en la de Sardenya. Tot plegat, malgrat que encara quedava un nombrós grup de cavallers mitjans i petits partidaris dels furs aragonesos, com ara molts dels que havien assistit a les Corts valencianes de 1325 –Blasco Maza, Ximén Pérez d'Arenós, Gonzalo Ximénez d'Arenós, Gil Martín d'Entença, Pedro Ximénez de Borriol, etc.–, sembla, *a priori*, que la potència del grup s'havia reduït relativament, almenys entre els seus líders. Amb tot, segons veurem a continuació, la força dels Xèrica i dels Luna –representants per l'arquebisbe de Saragossa com a tutor dels hereus en minoria d'edat– encara seria suficientment important per a mostrar fortes resistències al procés d'unió foral impulsat de forma insistent pels governants dels principals nuclis reials valencians, amb la ciutat de València al capdavant.

En connexió amb això, l'assalt que aquests darrers devien considerar com a gairebé definitiu es donà al llarg de 1326, tot i que, finalment, les dilacions i la mort de Jaume II truncaren novament el procés. En primer lloc, sabem que el 9 de febrer d'aquell any el Consell municipal de València trià Arnau Guillem Català i Domingo Claramunt com a *missatgers solempnes* que havien d'acudir davant del rei, acompanyats pel notari de la ciutat Berenguer de Codinacs, per tal de raonar sobre *alcuns negocis de la ciutat*²⁶⁴. Aquests consistien, si més no, en certes peticions que generaren diverses concessions reials, com ara l'aprovació d'un peatge per tal de reconstruir els ponts destruïts per les recents riuades, una ordre a la procuració sobre l'execució de les sentències, la revocació de guiatges concedits als mercaders castellans i l'expulsió dels itàlics de la ciutat de València per tal d'afavorir els comerciants locals –una mesura atorgada poc abans a Barcelona, a instància dels seus consellers²⁶⁵. Però la disposició més important, sens dubte, era la provisió reial que ordenava als cavallers i els seus vassalls ser jutjats pels justícies de la ciutat i de les viles reials, el que equivalia a sotmetre's jurisdiccionalment als Furs de València:

²⁶¹ M.J. CASAUS, «La relación de la Casa de Híjar con la Casa real de Aragón durante los siglos XIII-XV: De señorío a ducado» a M. González Jiménez i I. Montes Romero-Camacho (eds.), *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV*, Cadis, 2006, p. 657-666; C. CAWLEY, «Aragonese nobility», a *Medieval Lands*, ed. electrònica, 2006-2010.

²⁶² Com hem dit adés, l'hereu de Sogorb, a la mort d'Artal de Luna júnior en 1324 en Sardenya, era Artalico de Luna, qui morí en estiu de 1325, retornant Sogorb al patrimoni reial: F. DE MOXÓ, *La Casa de Luna (1276-1348)*..., cit., p. 143.

²⁶³ M.M. COSTA, *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, 1998, p. 97-98.

²⁶⁴ AMV, MC, A-1, f. 273v (9-II-1326), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 390-391.

²⁶⁵ ACA, C, reg. 228, f. 62r-63r (15-III-1326). La concessió sobre els mercaders itàlics a Barcelona a: *Ibidem*, f. 17rv (28-I-1326). D'altra banda, possiblement, els nuncis de València, com veurem que passà en desembre de 1326, hi anaren en representació de totes les viles reials, de forma que potser dos privilegis concedits el 8 de març a la vila d'Oriola sobre la tria del justícia, els jurats i els consellers són fruit d'aquesta missatgeria de Claramunt i Ripoll: S. LLORENS, *Libro de privilegios y reales mercedes*..., cit., docs. 68-69 (8-III-1322).

Avets provehit que-ls cavallers e persones generoses e lurs hòmens e companyes responen e facen dret, e-l prenen, en poder dels ordenaris de la dita ciutat e viles com per fur se deja fer²⁶⁶.

Així ho sabem gràcies a una sèrie de missives enviades pels jurats i pel bisbe de València a Jaume II i el seu secretari Bernat d'Aversó per tal d'informar-lo de les reaccions que produí aquell manament, amb una successió de reunions entre els estaments a la capital que s'allargaren, si més no, entre abril i maig de 1326. En primer lloc, el que féu el Consell municipal valentí, en ser exposada la *missatgeria* dels seus nuncis²⁶⁷, fou triar, el 8 d'abril, fins a 28 prohoms per tal de dur avant els *tractaments necessaris sobre la unió dels furs, axí que fur de València fos en lo regne, per bon estament de justícia de la ciutat e regne*²⁶⁸. En consonància amb això, potser fou aquesta comissió la que decidí, d'una banda, traslladar la provisió reial a la procuració i els justícies, i, d'una altra banda, convocar al monestir de predicadors als *cavallers de la dita ciutat qui són vehins nostres e en deute de parentesch, o d'affinitat e de bona amistat* per tal de fer-los saber les novetats mitjançant un *col·loqui*. Hi assistiren una *partida d'aquells*, tot responent que els negocis exposats tocaven *universalment lo bon estament de la ciutat e de tot lo regne*, de manera que convocaren una reunió pròpia en la qual *no solament appellaren los cavallers de la ciutat, ans appellaren rics hòmens e cavallers del dit regne, qui en breus dies foren congregats en la dita ciutat e elegiren lurs síndichs, qui demanaren a nós trasllat de les cartes*²⁶⁹.

Segons explicava el bisbe Ramon Gaston l'ordre incloïa una excepció, que els del gènere militar poguessen mostrar *privilegio vel prescripcione* en contrari, però això, en bona lògica, sembla que no era garantia suficient per calmar els ànims de la cavalleria del regne, que acudí a la reunió convocada pel seu estament al monestir dels frares majors de València *in maxime multitudini*²⁷⁰. Per això, després que aquells i els dirigents de la capital s'acararen, davant el perill d'enfrontament –i *ad pastoralis nostri officii debitum*– el màxim prelat valencià els féu comparèixer davant seu, *in aula palacii nostri Valencie*, per tal de trobar *quinya via seria pús convinent e segura a plaer de Déu, e a servii vostre sobre lo dit feyt, e a bon estament del dit regne, lo qual, segons que és exposat, requer unió e esquivar divisió*. La via escollida, *de consell del dit bisbe e d'en Vidal de Vilanova, qui van molt per via ordenada vés vós* [el rei], fou la tria de síndics que tractassen l'afer. S'hi nomenaren, per part dels cavallers, dos d'origen català i dos d'aragonès, el mateix Vidal de Vilanova, Ramon Costa, Peregrín de Monteagudo i Martín Íñiguez de Eslava, mentre que per part de la ciutat de València s'elegí un dels jurats, Berenguer de Ripoll, els dos prohoms que havien conduït la missatgeria al rei,

²⁶⁶ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 8719 (1-V-1326), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 34.

²⁶⁷ AMV, MC, A-1, f. 279rv (8-IV-1326), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 395-396. Aquest document, juntament amb altre citat per Francisco Roca, són els únics que hem vist comentats per aquest mateix autor com a antecedents de la unió foral de 1329. Tanmateix, els datà malament i quedaren descontextualitzats en mancar les informacions complementàries procedents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó: F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno. Rey de Valencia*, València, 2003, p. 40.

²⁶⁸ Els nomenats foren: Pere Arnau, sastre, Jaume d'Artés, Guillem de Berenguer, Guillem de Cervià, Guillem Constantí, Bernat Dalmau, Valentí Calaf, Jaume de Castellet, Domingo Cedrelles, Domingo de Claramunt, Nicolau Duran, Bartomeu Saranyó, Pere Guillem, Arnau Guillem Català, Ramon Guillem Català, Bartomeu Matoses, Joan de Miralles, Ramon Montanyà, Ramon Muntaner, Ramon Polgar Salvador Rich, Pere de Regués, Jaume de Ripoll, Pere Roig, Pere de Santafé, Pere Solà, Ramon de Soler, Jaume Tolsà, Bernat de Valldaura i Francesc de Vallòbrega.

²⁶⁹ *Apèndix documental*, doc. 34.

²⁷⁰ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 8722 (2-V-1326), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 35.

Arnau Guillem Català i Domingo de Claramunt, i un altre, el lleial servidor de la monarquia Ramon Muntaner. A més a més, tots aquells disposaven dels serveis dels juristes Arnau Samorera i Nicolau Duran, *qui són comuns per les parts*, i del notari Jaume de Ripoll –pertanyent al mateix Consell valentí.

Així, al llarg de les setmanes següents els tractadors triats, en presència del bisbe, cercarien la manera d'arribar a una *pacem et concordiam*, que posteriorment seria sotmesa a l'aprovació o la correcció reial: *postea presentandam et approbandam per vos vel corrigendam secundum quod vestre lacetur magnificencie et videretur utilius expedire*. A ulls dels jurats valencians, aquells tractaments per a *concordar la dita unió* es farien a servei de Déu i del rei, *e a bon estament del dit regne, a conservació, fortificació e ampliació del fur de València*; a ulls del bisbe, que prometia treballar *ad unitatem regni*, la conclusió de l'afer seria molt grata a Déu i fructuosa per a tot el regne, al temps que donaria glòria i honor a la corona de Jaume II *si tempore vestro tam antiquam questio, sic ista est, poterit terminari*²⁷¹.

A les poques setmanes, les reunions *sobre la divisió dels furs de València e d'Aragó* havien adquirit ja el caràcter d'un col·loqui general, puix, segons informaven els governants de la capital a finals de maig, entre els congregats hi eren *los prelats, richs hòmens, cavallers e generosos de la dita ciutat e regne de València o la major partida de la I^a part, e les universitats de la dita ciutat e viles del dit regne de l'altra*²⁷². L'excepció a la qual feien referència era la dels Luna i la dels Xèrica, en tant que hi assistien *tots los generosos, axí catalans com aragoneses, exceptades les casades dels nobles do Artal e don Jayme*, que no havien volgut acudir ni enviar procuradors. No obstant això, les negociacions anaven per molt bon camí, a punt de ser enviades al rei per tal que donés *obra ab acabament* a les concordances desenvolupades. També el bisbe era de la mateixa opinió i explicava somerament el procés que havien seguit les persones triades de forma comuna pels assistents, les quals havien examinat tant els capítols i respostes presentats en Corts passades com els Furs de València i d'Aragó i qualsevol altra cosa necessària per a la resolució de l'afer:

Examinatis per personas a partibus supradictis comuniter electas capitulis olim in Curiis diversis temporibus Valencie celebratis et responsionibus hinc inde oblatis et factis, visis etiam foris Valencie et Aragone predictis ac omnibus aliis necessariis et facientibus ad convenienciam partium predictarum²⁷³.

Així, hi havien fet modificacions, addicions i supressions fins que *unanimis remanebant*. Tanmateix, precisament aquells dies Jaume II havia enviat una carta al portantveus del procurador per tal que al senyor de Xella, Ximén de Tovía, i als seus vassalls els fos *servat fur d'Aragó*. Segons alertaven els jurats de València al mateix rei, allò havia ocasionat una *gran divisió* entre *alguns dels generoses aragoneses, los quals, senyor, ja eren ab nós e ab los altres generosos catalans bé e amigablement concordats e cabuts en los tractaments damún dits*. Així, esperant rebre cartes paregudes que els eximissen del fur de València, Pedro Ximénez de Borriol i Peregrín de Monteagudo tractaren de posar fi a la unanimitat, bo i discrepant d'un únic capítol, *com per algun dels altres no ho pogessen, en tan rahonable e covinent estament fossen posats*. Demanaven que *en tot cas civil e criminal agués loch fermança de dret e que fos comú*

²⁷¹ Apèndix documental, docs. 34-35.

²⁷² ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 8775 (27-V-1326), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 36.

²⁷³ *Ibidem*, núm. 8773 (27-V-1326), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 38.

a tuyt, és a dir, que en qualsevol plet fos necessari posar caucions judicials, el que ocasionaria *grans injustícies* a tenor dels dirigents de la ciutat. Fet i fet, segons aquests no era més que una excusa provocada pel favor reial al senyor de Xella, puix, anteriorment, aquells ja havien concordat *en tot l'òls* i havien acceptat que eixe capítol concret es *tempràs en manera que fos covinent*.

Amb tot, la seua actitud era suficient per tal que *desviassen la dita unitat e concordància*, ja que *ells ensemps e-n Gilabert Çanoguera, tinent loch del portanveus de procurador, qui és I dels forçors deffenedors del fur d'Aragó, s'esforçaven de induyr alguns altres aragoneses qui ja han loats e atorgats de paraula los dits tractaments axí com justs e rahonables, e specialment ab ajuda e favor del archebisbe de Saragoça e per lo fill de do Artal, son nevot, e de don Jayme*. D'aquesta manera, amb la col·laboració presencial del lloctinent de la procuració reial Gilabert Sanoguera i l'ajut extern de Jaime de Xèrica i el tutor de Lope de Luna –que, com veurem, romanien fora del regne–, aquells tractaven de trencar els acords pactats. Per això mateix, la majoria dels presents en les reunions havien decidit enviar missatgers al rei, d'un costat, per tal d'informar-lo de l'estat dels tractaments i, d'un altre costat, per demanar la remoció de l'esmentat Sanoguera del seu càrrec:

En breu, senyor, nostre senyor Déus atorgant, entenam trametre a la vostra presència missatgers, axí de part de la major partida dels dits prelats, rics hòmens, cavallers e generosos, axí catalans com aragoneses, exceptades les dites casades, com de part de les ciutats e viles del dit regne per manifestar a vós, senyor, los dits tractaments e supplicar e clamar mercè a la vostra real magestat que us plàcia ab carta vostra manar a-n Bernat de Sarrià, portanveus de procurador en lo dit regne, que remoga lo dit en Gilabert de ésser son loch tinent, com no y sia profitós per les rahons desús dites, e sia contrari e perseguidor del fur de València²⁷⁴.

A més a més, tant els jurats com el bisbe requerien al rei que no tornés a concedir cap carta similar a cap altre cavaller, atès que d'aquella manera la resolució del conflicte es complicava sobre manera: *trabaretur concordia et unio supradicta et nunquam ex tunc negocium venire posset ad finem*²⁷⁵. Igualment, tots ells escrigueren al secretari reial Bernat d'Aversó per tal que llegís les seues cartes al rei de forma apartada a la resta del Consell, en el qual, de ben segur, hi devien haver fermes defensors de l'ordenament foral aragonès²⁷⁶. L'oportunitat plantejada per aquells tractaments era única per tal d'acabar amb la llarga qüestió foral, puix els que no hi concordaven podrien ser obligats amb posterioritat en haver romàs tan poc nombre:

Que us plàcia legir les dites lletres al senyor rey solament et secreta, e donar favor e consell en la auçmentació dels furs de València ad istirpació del fur d'Aragó, com lonch temps haja que lo senyor rey ne nós tan bon loch no-n veem com ara, car poch romandran en lo dit regne qui-s dien ésser de fur d'Aragó e aquells, ab justícia, farem venir e ésser de fur de València, car aquell solament deu ésser e servat en tot lo dit regne e no altre.

²⁷⁴ Apèndix documental, doc. 36.

²⁷⁵ Apèndix documental, doc. 38.

²⁷⁶ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núms. 8773 i 8776 (27-V-1326), transcrits a l'Apèndix documental, docs. 37 i 39.

En boca dels jurats, tots els que hi havien donat el seu vot a favor, incloent eclesiàstics i cavallers, estaven disposats a arribar fins a la fi: *en açò los prelats ne generoses qui ab nós seran, ne nós ne les viles del dit regne, nenguna mesió ne treball no playeren, car en altra manera lo regne seria posat en aiül e perillós estament per la divisió dels dits furs*. En conseqüència, també demanaven al secretari que intervingués per tal que el monarca induís els infants Pere i Ramon Berenguer a mantenir *la voluntat del dit senyor rey*, malgrat les informacions rebudes per part d'alguns que volien anar a parlar amb ells, sense *bona voluntat a justícia ne a equitat e pau, tranquil·litat ne bon estament de la terra*. I si perillosa per als interessos dels partidaris de l'ordenament foral valencià era l'empara en els dos infants amb terres al regne, encara ho era més la possible anada *vés les parts de València* de l'hereu Alfons, ja que amb ell anaven l'arquebisbe de Saragossa, tutor de Lope de Luna, Jaime de Xèrica, Gonzalo García i *algunes altres persones que no han sa enteniment en los dits affers*. Per això, davant les notícies arribades el 30 de maig sobre la seua arribada *deçà Sent Joan o almenys per tot juny*, els governants de la capital tornaren a demanar la intercessió del rei, en aquest cas per tal que l'infant no entrés al regne²⁷⁷.

De fet, així degué passar, ja que, després d'acudir a Barcelona a mitjan juny, Alfons i el seu seguici romangueren a terres lleidatanes i aragoneses fins a la primavera de l'any següent. Ultra això, els jurats requeriren de nou la destitució de Gilabert Sanoguera, al qual acusaven de continuar actuant en contra dels que ells consideraven que eren els interessos generals del regne. En aquest sentit, tal vegada el seu origen català, pel qual possiblement no quedava inclòs en els pactes acordats, referents a la cavalleria aragonesa, l'impel·lia a actuar d'aquesta manera:

Novellament s'esforç de sembrar verí de dissensió entre algunes persones en la ciutat axí com aquell, qui no esguardan ço que deuria axí com a natural e official de vós, senyor, no ha reglada voluntat als dits affers, volén apropiari a si e als qui seguexen la sua voluntat profit singular en dan de vós senyor e del general bé e profit de tot lo regne.

No obstant això, les negociacions dutes a terme pels *tractadors elets per los prelats, richs hòmens, cavallers e generosos d'una part e per nós de l'altra* estaven a punt de finalitzar i en breu la ciutat triaria *missatgers sol·lempnes per trametre aquells ab los dits tractaments* davant el rei. Els dirigents urbans, insistint en la retòrica sobre la justícia divina, l'interès del rei i el bé del regne, consideraven que el rei hi mostraria el seu acord: *con vós los aurets hoyts, entendrets que són a bon e pacífic estament del dit regne e a gran aleujament de vós, senyor, e acostats a Déu e a justícia*. Tanmateix, no tornem a tenir notícies sobre la qüestió, que si més no desapareix de la sèrie de cartes reials rebudes, fins a mig any després, a finals de 1326. I, de fet, en aquell interval tingueren lloc dos afers que potser enterboliren els acords presos.

D'una banda, Sogorb, que, com hem vist, havia intervingut en tots els afers de les viles reials des de 1313 i havia ingressat de ple dret als dominis del monarca en estiu de 1325, fou donada a Lope de Luna precisament un any després, bo i retornant a una senyoria aliena a l'estament reial²⁷⁸. D'una altra banda, en l'ajornament dels negocis per la unió

²⁷⁷ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 8787 (30-V-1326), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 40. Novament, els jurats escrigueren al secretari reial amb l'objectiu que llegís la carta al rei de forma apartada i secreta: *Ibidem*, núm. 8784 (30-V-1326), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 41.

²⁷⁸ S. CUNCHILLOS, «Documentos para la historia del condado de Luna», *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 37-38 (1980), p. 151-161, doc. 1 (13-IV-1336, confirmació de la donació de 20-VII-1326).

foral tal vegada hi tingué molt a veure *la grande alteración y bando* que, segons Zurita, es produí al regne de València en setembre de 1326, a causa de la lluita entre Jaime de Xèrica i sa mare vídua, Beatriu de Lloria. Tots dos es disputaven els béns de l'herència del Casal i, en aquest context, el fill s'apoderà dels castells de Toixa, Xelva i Domenyo, tot assetjant el d'Eslida i amenaçant amb prendre la baronia, amb el suport de l'infant Alfons com a procurador del regne. Tanmateix, Jaume II ordenà directament al portantveus Bernat de Sarrià que intervingués i aquest convocà la host reial, de forma que la senyera fou treta de València per tal que les milícies de la ciutat i de les viles la seguïssen fins al pla de Nules, camí d'Eslida. Finalment, no sabem en quin moment exactament, el setge fou alçat i el contrast es posà en poder del rei, qui hi decidí posteriorment²⁷⁹.

En tot cas, tinguessen o no a veure aquelles qüestions amb la dilació de l'afer foral, no és fins a finals d'any que tornem a trobar documents sobre les negociacions entre els estaments. Concretament el 30 de desembre de 1326 Jaume II escrigué als jurats i els prohoms de València per tal d'informar-los que havia rebut els seus nuncis Domingo de Claramunt i Jaume de Ripoll –els mateixos que havien iniciat el procés 9 mesos abans– i havia tingut diverses reunions amb ells *super tractatibus et concordanciis comuniter tractatis* pels prelats, rics homes, cavallers, ciutadans i homes de vila del regne de València. Hi mostrava, efectivament, la seua voluntat de donar acabament a aquella qüestió, deixant el regne *sub pacis et tranquillitatis*, segons els comunicarien amb més detall els mateixos nuncis a la seua tornada²⁸⁰. No obstant això, o, millor dit, precisament per això, evitaria anar personalment al regne de València: *cito fas sit nobis prebere viam negocio opportunam intendimus versus partes regni Valencie personaliter declinare*. Així les coses, per tal de tractar amb deteniment l'afer els citava per a mitjan juliol de 1327 a Tortosa, on pensava anar després d'expedir *quibusdam arduis et expressis negociis* que l'ocupaven a Barcelona²⁸¹.

D'aquesta manera, havent regressat els nuncis de la cort reial, el 23 de gener *fo assignat als prohòmens missatgers de les viles del regne que fossen en la dita ciutat* –de València– *a hojr la relació de la missatgeria d'en Domingo de Claramunt e d'en Jacme de Ripoll, del fet dels tractaments e concordàncies dels furs*. En efecte, Claramunt i Ripoll exposaren les cartes i les paraules del rei als jurats de la capital i els nuncis de Morella, Morvedre, Xàtiva, Alzira, Sogorb i Castelló de la Plana²⁸². Tanmateix, com és ben sabut, el rei ja no es mouria al llarg dels darrers mesos de la seua vida: en febrer informava que *havemos avido d'estos dias gran enfermedat en nuestra persona*, pel març deia estar *ahun flaco por las enfermedades que havemos havidas* i a finals de maig feia testament davant la immediatesa de la mort²⁸³. Així, havent romàs a la capital

²⁷⁹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VI, cap. 74.

²⁸⁰ ACA, C, reg. 249, f. 278r (30-XII-1326), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 42. Sembla que l'ambaixada de Claramunt i Ripoll –possiblement com en març de 1326– es feia en nom de totes les viles reials, puix torna a coincidir amb una sèrie de privilegis i franqueses concedides a la vila d'Oriola: S. LLORENS, *Libro de privilegios y reales mercedes...*, cit., docs. 70-72 (2-XII-1322).

²⁸¹ Unes setmanes abans havia informat a don Joan Manuel i la infanta Constança que tenia pensat anar al regne de València durant l'estiu de 1327, però no sabem si havia canviat d'opinió, ho pensava fer després de la trobada de Tortosa o es tractava simplement de certa retòrica epistolar: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón: su vida familiar*, cit., vol. 2, docs. 441 (2-I-1327) i 447 (17-IV-1327).

²⁸² AMV, MC, A-1, f. 296rv (23-I-1327), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 411-412. De fet, al dit manual es copia una de les cartes –sobre la institució de fundacions eclesiàstiques sobre béns de reialenc– que és registrada a la sèrie *Curie* just abans de la resposta reial de finals de desembre: ACA, C, reg. 249, f. 278r (29-XII-1326).

²⁸³ J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón: su vida familiar*, cit., vol. 1, p. 280; vol. 2, doc. 442 (8-II-1327).

catalana durant tot l'any, acabà morint, *el seny sonant en lo seu palau de Barcelona*, el 2 de novembre de 1327²⁸⁴.

Consegüentment, la reunió prevista per tal de rematar les reunions celebrades en 1326 no tingué mai lloc. La mort de Jaume II frustrà novament les expectatives dels dirigents de l'estament reial, que haurien d'esperar al nou regnat d'Alfons el Benigne per tal de procedir, definitivament, a la unió foral amb tots els cavallers del regne, però sota unes noves concordances, que serien fruit d'un altre context negociador. En aquest sentit, desconeixem les raons per les quals al final del seu regnat Jaume II decidí donar suport unilateralment a les peticions de l'estament reial pel que fa a la disputa foral, però resulta destacable que ho fes mitjançant un manament enviat des de la cort barcelonina, sense la seua presència al regne. En 1321 ell mateix s'hi havia traslladat en persona per tal de posar fi a les disputes estamentals mitjançant una sèrie de col·loquis i aquell afer havia tornat a ser protagonista en les Corts celebrades –per l'exigència de la ciutat de València– en 1325. Tanmateix, ara s'insistí en el fet d'evitar tot tracte directe i col·lectiu amb el rei o els infants, pel que sembla, per tal d'eludir les protestes dels magnats principals que acompanyaven i aconsellaven els membres de la casa reial.

Així, no sabem a canvi de què, la major part de senyors que usaven l'ordenament foral aragonès foren convençuts per acceptar el valencià. Hem vist que els arguments teòrics emprats pels governants de la capital del regne eren els de sempre, tot identificant els furs propis amb el bé del regne i el servei al rei i a Déu. Així mateix, també hem pogut observar, a través de les paraules del bisbe valentí, el desig de molts d'acabar amb un problema polític que enfonsava les seues arrels en temps pretèrits. Amb tot, desconeixem per complet el contingut de les concordances de 1326, per la qual cosa no podem saber en què diferien respecte a les que finalment s'aprovaren uns anys després, en les Corts de jurament d'Alfons el Benigne, desenvolupades entre 1329 i 1330. En aquestes, en qualsevol cas, s'encetà un nou procés de negociació, que, com explicarem en el següent apartat, posà fi a la principal qüestió que vehiculà les relacions de poder durant els quatre primers regnats d'història del regne de València.

²⁸⁴ ACA, C, RP, MR, Llibres d'albarans, 630, f. 184v (4-XI-1327), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 43. Aquest document certifica la data de la mort el 2 de novembre, davant certs dubtes per una referència que la situava el dia 31 d'octubre. Segons s'havia afirmat, *els redactors de treballs basats en la documentació reial no han aportat mai fins ara cap document sobre la data de defunció extreta dels precitats fons* [de l'Arxiu de la Corona d'Aragó]: J. BAUCCELLS, «Enterrament de Jaume II a Santes Creus l'any 1327», *Acta historica et archaeologica medievale*, 20-21 (1999-2000), p. 323-344.

5.2. Els primers anys d'Alfons el Benigne (1327-1330): el tancament d'una etapa

Com hem explicat en la introducció d'aquest capítol, les Corts valencianes de 1329-1330 suposaren un autèntic punt d'inflexió en la història política i fiscal del regne. Si, d'una banda, es posà punt i final –amb vacil·lacions i mancances, segons veurem– a la disputa entre els partidaris dels Furs de València i els dels Furs d'Aragó, d'una altra banda, les peticions de quèstia deixaren de ser el vehicle fonamental de negociació fiscal entre el rei i la majoria de les viles reials, en fixar-se'n les quantitats i començar a recaptar-se imposicions generals per tal d'aplegar els donatius aprovats en les assemblees parlamentàries. Així les coses, eixos seran els punts bàsics que tractarem en l'únic epígraf contingut en aquest apartat, relatiu precisament a l'entronització del nou monarca i la celebració d'aquelles mateixes Corts. En aquest sentit, contràriament al que hem pogut comprovar al llarg del regnat de Jaume II, en què la major part dels fets analitzats havia romàs pràcticament inexplorada per al cas valencià, els estudis a partir del Benigne es multipliquen, a causa, bàsicament, de l'increment de la documentació local, treballada amb molta major assiduitat per la historiografia valenciana. Així, fins a sis treballs contemporanis han tingut per objecte allò que s'acordà en les Corts de 1329-1330, a banda dels propis estudis sobre els Furs que s'hi promulgaren.

En relació amb això, pel que fa al desenvolupament de l'assemblea, Francisco Roca Traver ha estat l'únic en parlar amb cert detall dels moments previs i posteriors a la reunió a partir de la documentació continguda en els manuals de Consells de l'Arxiu Municipal de València, però amb una sèrie d'errades cronològiques tan clamoroses que fan inservible la seua exposició²⁸⁵. Molt més encertades, en canvi, foren les observacions realitzades per Josep Martínez Aloy mitjançant la consulta de la sèrie de «Privilegis reials» conservada al mateix arxiu valentí, gràcies a la qual pogué marcar, de forma genèrica, diverses etapes en el desenvolupament de la reunió²⁸⁶. Així mateix, Sylvia Romeu estudià detingudament les disposicions relatives a la qüestió de la unió foral i el seu desplegament posterior, a través d'algunes de les adaptacions als furs valencians registrades en un inventari del segle XV conservat a l'Arxiu del Regne de València²⁸⁷. A aquests estudis, de més a més, cal afegir els comentaris realitzats per Zurita, possiblement a partir del fons de «Legislació» de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, segons explicarem més endavant²⁸⁸.

Altrament, pel que fa al donatiu, el mateix Martínez Aloy fou el primer en donar a conèixer els capítols de les imposicions que s'hi aprovaren. Més tard, Manuel Sánchez en realitzà un detallat estudi sobre la seua gestió a partir dels registres de la cancelleria reial i dels llibres d'albarans del Maestre Racional, al qual s'afegí posteriorment un

²⁸⁵ Per un cantó, no té en compte l'any de l'Encarnació, de manera que endarrereix un any tots els fets que tingueren lloc en els primers mesos de 1328 o 1329, amb la consegüent inintel·ligibilitat dels processos desenvolupats. Per un altre cantó, considera que els capítols negociats amb el rei i la reina en gener de 1332 –que comenta a partir d'una còpia original arribada al seu arxiu particular– pertanyen a les Corts de 1329-1330, amb el consegüent desgavell explicatiu de tot plegat: F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., p. 53-73 i «Apèndix documental».

²⁸⁶ J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 95-116.

²⁸⁷ S. ROMEU, «Los Fueros de Valencia y los Fueros de Aragón: jurisdicción alfonsina», cit., p. 77-107.

²⁸⁸ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., VII, cap. 9.

comentari de Rosa Muñoz Pomer sobre les tarifes establertes i una anàlisi de María José Carbonell i Andrés Díaz d'un compte realitzat sobre una armada de 1332, pagada amb els diners de les impositons²⁸⁹. Amb tot, en tant que el seu desenvolupament es produí entre 1330-1334 i que les aportacions documentals que hi farem pertanyen a aquest darrer període, deixarem l'examen del donatiu per al següent capítol, corresponent als darrers sis anys del regnat d'Alfons el Benigne. Per això, quant als aspectes fiscals tractats en aquest apartat, únicament ens ocuparem d'aquelles dades que semblen indicar les causes per les quals es procedí a fixar les quèsties.

En aquest mateix sentit, cal advertir que les principals informacions que hem pogut aportar provenen, novament, del fons de «Legislació» de la cancelleria reial, però, en aquest cas, l'estudi ha estat parcial i incomplet, atesa la gran quantitat de plec de negociacions conservats –en molt mal estat alguns d'ells– i la impossibilitat d'estudiar-los de forma íntegra dins del marc del present treball²⁹⁰. D'altra banda, per tal d'intentar esbrinar la successió cronològica dels fets i la seua naturalesa, hem realitzat cates centrades en l'any 1329 i començaments de 1330 en les sèries de «Pergamins» i «Cartes reials» de la mateixa cancelleria, afegides a la consulta sistemàtica que hem vingut fent de les sèries *Subsidiorum* i *Exercitum et Curiarum*, així com dels Manuals de Consells i els «Pergamins reials» de l'Arxiu Municipal de València. Com palesarem, encara restaran molts dubtes sobre el desenvolupament d'aquestes Corts, que possiblement podrien ser esclarits amb l'anàlisi detallada de tots els volums de «Legislació» i el buidatge d'altres sèries cancelleresques, com ara *Curie* i *Comune*. No obstant això, també veurem que són moltes les dades inèdites ofertes, les quals, a més a més, concorden amb els processos històrics que hem observat fins ací i ajuden a explicar els que ocorregueren amb posterioritat.

²⁸⁹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La contribución valenciana a la cruzada granadina de Alfonso IV de Aragón (1327-1336)», *I Congrès d'Història del País Valencià*, València, 1981, p. 579-598 [publicat novament a: *Idem*, *Pagar al rey en la Corona de Aragón...*, cit., p. 215-240]; M.R. MUÑOZ POMER, «Bases municipales de un impuesto general: las cortes de Valencia de 1329», cit., p. 85-95; M.J. CARBONELL i A. DÍAZ BORRÁS, «Determinación y definición de cuentas de las Cortes de 1329 en 1332...», cit., p. 713-745.

²⁹⁰ Hem localitzat almenys 18 plecs d'esborranys, capítols, respostes, rèpliques i contrarèpliques fets pels tractadors dels estaments reial i nobiliari o per la monarquia, alguns d'ells en tan mal estat de conservació que no hem gosat ni passar del primer full: ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, núm. 2, 3 i 5-8; Capsa 7, núm. 2-7; Capsa 8, núm. 21-1, 21-2, 21-7, 21-8 i 21-9. D'altra banda, hi ha 6 conjunts de fulls solts amb anotacions variades: *Ibidem*, Capsa 7, núm. 9 i 11-15. Finalment, es poden trobar, si més no, 4 esborranys o còpies dels furs aprovats: *Ibidem*, Capsa 7, núm. 8; Capsa 9, núm. 4-6.

5.2.1. L'accessió al tron i la unió foral valenciana

Segons hem pogut comprovar en els dos capítols anteriors, a partir dels fets de 1283 l'accessió al tron dels nous reis esdevingué un moment cabdal per a la relació amb la comunitat política de cada regne, especialment a l'Aragó, on s'havia de fer la cerimònia de coronació, seguida del jurament dels furs aragonesos, i al regne de València, on el monarca havia de jurar primer els furs valencians per tal que els seus vassalls, si més no l'estament reial, el jurassen com a sobirà. Així, després dels problemes que patí Alfons el Liberal en 1286, en nomenar-se «rei» abans de ser coronat a Saragossa i tractar d'obviar el jurament dels Furs de València, Jaume II decidí seguir un ordre estricte: ser jurat pels catalans i jurar els Usatges sense celebrar Corts, ser coronat a Saragossa i jurar els Furs d'Aragó i, finalment, jurar els Furs de València i ser jurat pels valencians explícitament en Corts, salvant –això sí– l'observança dels furs aragonesos als nobles que l'aplicassen dins del regne. Seguint el seu exemple, el seu fill Alfons tractaria de resseguir aquestes passes, tot ajustant-se al mateix esquema. Així, segons narra Ramon Muntaner, immediatament després que el rei Jaume fos soterrat a Santes Creus, Alfons se n'anà a Montblanc, on era el 24 de novembre de 1327, i consultà al Consell reial sobre els passos a donar:

En aquell lloc tenc son Consell en qual part iria, o en Aragon, o el regne de València, o si tornaria a Barcelona, que ell volia retre son deute en cascunes d'aquestes províncies, segons que els seus ancessors feren²⁹¹.

Uns pocs dies després la decisió havia estat presa i, per tant, s'escrigué als principals magnats de la Corona amb l'objectiu d'informar-los que la coronació tindria lloc a Saragossa en Pasqua de 1328, mentre que el jurament de fidelitat dels súbdits catalans es faria abans, el dia de Nadal a Barcelona²⁹². Així doncs, es repetirien el mateix ordre i les mateixes formes de vora 40 anys abans. L'hereu, en conseqüència, es dirigí primer a la capital catalana i posteriorment, a començaments de febrer, marxà cap a l'aragonesa. D'altra banda, per primera vegada es registrà a la cancelleria reial la petició de quèsties justificades específicament per a la coronació²⁹³, tot i que encara no hi hagué una doble petició simultània, de quèstia i de coronatge, com succeiria en època del Cerimoniós. No obstant això, la ciutat de València, exempta de quèsties, es negà a concedir cap tipus d'ajuda econòmica, malgrat que rebé l'ambaixada de Vidal de Vilanova, en nom d'Alfons, per tal de demanar 200.000 s. destinats a sufragar aquell primer acte solemne:

Per les grans messions que al senyor rey cové a fer per la sua coronació e cavalleria, que deu pendre en la ciutat de Çaragoça el dia de Pascha florida, et alí farà XII richs hòmens cavallers, los quals ne faran molts d'altres²⁹⁴.

²⁹¹ *Crònica de Muntaner*, cap. 293. Sobre les dates de soterrament de Jaume II, vegeu l'*Itinerari d'Alfons el Benigne*, p. 117.

²⁹² ACA, C, reg. 539, f. 22r-24r (27-XI-1327); *Itinerari d'Alfons el Benigne*, p. 117.

²⁹³ ACA, C, reg. 543, f. 2r-9v i 13r-15v (21-XII-1327).

²⁹⁴ ACA, C, reg. 543, f. 22r (20-I-1328).

La resposta donada a Vilanova fou ben ferma, tot palesant que la manca de resolució del conflicte foral –en suspens, com hem vist, per la malaltia i mort de Jaume II– continuava mediatitzant les relacions entre els estaments i la monarquia al regne de València: els dirigents de la capital sol·licitaren que Alfons no els convoqués a la coronació de Saragossa per tal d’evitar que haguessen de fer una protestació pública *in situ*, si els era requerida qualsevol cosa tocant a la ciutat o al regne, és a dir, sobre l’afer dels Furs²⁹⁵. Tanmateix, per bé que el nou sobirà decidí sobreseure la petició monetària per a la coronació, no féu el mateix, en canvi, quant a l’enviament de representants de la ciutat, car a començaments de març, pocs dies després que Alfons arribés a Saragossa, foren triats sis prohoms com a *missatgers per anar a la solemnitat de la coronació del senyor rey n’Amfòs*: Bernat Dalmau, Arnau Guillem Català, Ramon Muntaner, Berenguer de Ripoll, Bartomeu Saranyó i Jaume Tolsà. A més a més, per tal de prevenir qualsevol possible acció perjudicial per als interessos de la universitat, els electes hagueren de jurar un capítol ordenat pel Consell municipal, segons el qual no tractarien cap altre aspecte *sinó tant solament aquelles coses per les quals seran trameses per la dita ciutat*²⁹⁶.

Així doncs, com relata el mateix Muntaner, els missatgers valentins assistiren a les festes de coronació que s’iniciaren a començaments d’abril: *sis que hi fom trameses per la ciutat de València*²⁹⁷. I probablement, com el Consell recordaria més tard, aquells nuncis sol·licitaren al rei la convocatòria imminent de Corts generals a la capital valenciana, segons establia l’ordenament foral. De fet, pel que sembla, pareix que el nou monarca estava disposat a acudir-hi en finalitzar els actes de Saragossa, puix a penes uns dies després escrigué als jurats per tal que asseguraren la provisió de vitualles a la ciutat, atès que *in brevi proponimus accedere celebraturi ibidem Curiam Generalem*. I, encara més, a finals d’abril els dirigents de la ciutat convocaven els de les principals viles reials per tal que enviaren un prohoms *d’aquells prohòmens que ara derrerament anaren per missatgeria al senyor rey*, amb l’objectiu de tractar i ordenar certes coses sobre *la sua venguda*²⁹⁸. Així, de la mateixa manera que havia fet Jaume II, en uns pocs mesos Alfons podria obtenir els juraments de fidelitat de tots els seus vassalls. Tanmateix, les Corts valencianes no començarien fins a un any més tard, molt probablement a causa de dos afers que se solaparen en el temps: el matrimoni del rei amb Elionor de Castella i les riuades que es produïren a terres valencianes en arribar la tardor de 1328.

En primer lloc, a començaments de maig, mentre el rei procedia a jurar els furs i privilegis dels aragonesos, arribaren ambaixadors castellans per tal de concertar el casament amb la germana major d’Alfons XI, la mateixa infanta que sent una xiqueta havia viscut personalment a l’altar de l’església de Gandesa la fugina protagonitzada pel primogènit Jaume d’Aragó. El Benigne havia enviadat de Teresa d’Entença tot just abans que morís Jaume II i s’afanyà a acceptar el matrimoni, bo i comissionant Blasco Maza de Bergua i Rodrigo de Pina per tal de concretar les condicions amb el comte de

²⁹⁵ ACA, C, Cartes reials, Alfons el Benigne, núm. 3571 (14-II-1328).

²⁹⁶ AMV, MC, A-2, f. 46rv (7 i 19-III-1328), transcrit per F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 10. Ramon Muntaner, el cronista, es negà a realitzar *lo dit sacrament*, potser perquè hi acudia més com a fidel servidor de la monarquia que com a representant d’una ciutat en la qual s’havia assentat a penes 10 anys abans. D’altra banda, vegeu la resposta del rei a Vidal de Vilanova sobre la seua ambaixada a: ACA, C, reg. 543, f. 23v (18-II-1328).

²⁹⁷ *Crònica de Muntaner*, cap. 295.

²⁹⁸ AMV, MC, A-2, f. 40v (7 i 16-IV-1328), 41r (26-IV-1328), transcrits per F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., docs. 13 i 14.

Trastàmara, les quals foren tractades al llarg dels mesos subsegüents²⁹⁹. Altrament, al temps que els jurats de València continuaven fent establiments per garantir l'avituallament *per rahó de la venguda del senyor rey*, el monarca passà l'estiu entre Lleida i el Baix Aragó³⁰⁰. Precisament ací, a la vila de Daroca, signà el 20 d'agost un estatut pel qual es comprometia a no alienar cap lloc ni dret del patrimoni reial durant 10 anys, amb l'excepció de les concessions i mercès que pogués fer als seus fills infants.

Nogensmenys, no hem pogut trobar còpia d'aquest estatut, que és comentat per Zurita i, com veurem, també és citat en alguns dels documents que exposarem més endavant. En tot cas, cal advertir que, pel caire dels testimonis que esmenta el cronista aragonès, sembla que fou un compromís impulsat pels que vetllaven pels interessos de l'infant Pere –el primogènit d'Alfons i de Teresa d'Entença– davant el pacte matrimonial que s'estava preparant en aquells moments amb Elionor de Castella. Així, a banda del confessor reial Guillem Jornet, hi apareixien Miguel de Gurrea, tutor de Pere, García de Lóriz, majordom de Teresa d'Entença, i Lope de Concud, secretari reial, tots els quals foren posteriorment perseguits per la mateixa Elionor, per la seua oposició a la desintegració del reialenc en favor dels fills d'aquesta. Així, segons Zurita, aquell estatut *se disponía con tenor de tales palabras que parecía que no quedaba libertad al rey de dar estados a los hijos que le naciesen de la reina doña Leonor sino a los que ya eran nacidos*³⁰¹. I, com veurem després, l'estatut fou efectivament al·legat per tal d'intentar revocar les donacions que perjudicaven l'estament reial i el patrimoni del futur Pere el Cerimoniós, qui també en la seua crònica atribueix la idea de la signatura de l'estatut als seus valedors:

Aquells qui amaven la nostra honor, per ço com la dita reina anhelava ja com heretaria sos infants quan que els hagués, estrenyeren-se fort ab lo senyor rei, nostre pare, e suplicaren e li consellaren que feés carta, axí com de fet la féu, en que prometia e jurava que de deu anys lladoncs primers vinents, ell no faria donació alguna perpetual sinó als fills seus³⁰².

D'altra banda, si potser el Benigne es disposava a anar a València durant la tardor d'aquell any, abans de fer efectiu el casament amb Elionor, les destrosses causades en la ciutat per la immensa riuada del Túria el 28 de setembre de 1328 –*de les quals no és memòria de sarrahins ne de cristians que fossen en la dita ciutat ne en son terme*– ocasionaren un nou ajornament. No obstant això, a començaments de novembre els jurats i prohoms de la capital pregaren al rei que, malgrat tot, hi anés, *com fos intenció vostra de visitar la ciutat e haguéssets entès que per ocasió del dit diluvi en la dita ciutat carestia de viandes fos acrescuda*. No en va, li recordaven que per missatgers ja havien requerit la seua presència *una e dues vegades*, i que tant la capital com *tot lo regne avem gran desig de la vostra vista e visitació, per exposar lo dit regne en tranquil·litat e bon estament, a servici de Déu e de vós, senyor, e a conservació de justícia*³⁰³. Tanmateix, bé perquè el risc de manca de desabastament era real –també el

²⁹⁹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., VII, cap. 1.

³⁰⁰ *Itinerari d'Alfons el Benigne*, p. 118; AMV, MC, A-2, f. 52v (2-VII-1328) transcrit per F. ROCA TRAYER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 16.

³⁰¹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., VII, cap. 5 i 17.

³⁰² *Crònica del Cerimoniós*, cap. I, 49.

³⁰³ A. RUBIO VELA, *Epistolari de la València medieval*, cit., vol. I, doc. 80 (6-XI-1328).

desbordament del Xúquer havia afectat greument viles com Alzira i Cullera³⁰⁴–, bé perquè el monarca havia decidit resoldre abans l'assumpte matrimonial, la visita no es produí fins a l'entrada de la primavera següent.

Així doncs, entre octubre de 1328 i gener de 1329 es disposà de tot allò necessari per tal de dur a terme el casament, començant pels darrers detalls diplomàtics, que ultimà a Castella el conseller reial Gonzalo García, i acabant per les qüestions financeres, per a les quals es realitzà una nova petició monetària *pro felici matrimonio domini regis*³⁰⁵. En principi, a finals d'octubre, aquesta s'adreçà exclusivament a les viles reials i els llocs eclesiàstics de Catalunya, atès, segurament, l'estat de penúria de moltes de les viles valencianes per les recents inundacions. De fet, en aquells moments les tasques de reconstrucció devien ser prioritàries, com demostren les imposicions sobre la mòlta de forments i la compra de carns que s'establiren a la ciutat de València durant almenys 3 mesos per tal de fer front a la *reparació de murs, e inundació de valls e de mares dels dits albellons, e construcció dels dits ponts, e reparació dels dits camins generals e del dit mur a obviació del dit riu*³⁰⁶. No debades, aquestes són les primeres imposicions que coneixem a la capital valenciana destinades a sufragar directament despeses municipals sense atendre a la subvenció de subsidis reials –exceptuant les ajudes a la importació de forments–, de forma que, a més a més, reberen el rebuig de l'Església, com informaven els jurats en demanar la intercessió del rei:

L'onrat pare en Christ Ramon, per la gràcia de Déu bisbe de València, afferman que les dites imposicions són feytes contra libertat ecclesiàstica e que en aquelles devia ser appellat ell e son capítol, de consell del dit capítol seu ha feyt procés molt rigorós contra nós, dits jurats, en lo qual nos ha request e amonestat una vegada, dues e tercera, e preemptòriament, sots destret de vet, en estat que dintre II meses, comptadors al fer la dita requisició e monició, les dites imposicions e establiments revoquen e anul·len, e per casses e nul·les de dret en tot ajam-ne d'aquelles d'aquí avant³⁰⁷.

Desconeixem la resolució d'aquell conflicte concret, que es repetí en imposicions posteriors, com veurem més endavant. En qualsevol cas, deixant de banda aquest afer, sembla probable que l'estat de coses provocat per les inundacions de la tardor de 1328 ocasionés que, en el cas valencià, les peticions pecuniàries per al matrimoni reial no es realitzaren fins a finals de gener de 1329, quan la celebració de la boda ja era imminent³⁰⁸. Aquesta es produí a començaments de febrer a Tarassona, on, ultra això, les vistes entre Alfons el Benigne i Alfons XI donaren com a fruit la renovació del

³⁰⁴ R. SÁINZ DE LA MAZA, «Nuevos datos sobre las riadas del Turia y Júcar de 1328», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 57-2 (1981), p. 271-283.

³⁰⁵ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., VII, cap. 7; ACA, C, reg. 543, f. 29r-35v (27-X-1328).

³⁰⁶ AMV, MC, A-2, f. 55r-56v (5-XI-1328), transcrit per F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 21. J.V. GARCÍA MARSILLA, erròniament, les cita en el manual A-1 i les data en 1327: «La génesis de fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia», cit., nota 38. Les tarifes pujaven, d'una banda, a 2 d. per faneca de forment mòlt per les flequeres i 1 d. pels particulars, i, d'una altra banda, a 1 d. en el preu de la lliura de la carn de moltó, cabró, cabra, ovella, porc fresc i cansalada, i de 0,5 d. en la de bou i vaca. Novament, s'hi deixaven fora les millors carns, com la de vedell i anyell. D'altra banda, la mateixa carta que informa de les tarifes, també proporciona el preu de la venda de les imposicions per 3 mesos: 16.600 s. la de les carns i 12.600 s. la dels forments: AMV, MC, A-2, f. 66r-67r (6-XI-1328), transcrit per F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 22.

³⁰⁷ AMV, MC, A-2, f. 70v-71v (10-II-1329), transcrit –amb datació errònia per l'any de l'Encarnació– per F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 8.

³⁰⁸ ACA, C, reg. 543, f. 52r-53v (21-I-1329). La ciutat de València, com a exempta de quèsties, en quedava lliure.

tractat d'Alcalà d'Henares de 1308, pel qual els seus pares havien pactat l'atac i la partició de l'emirat de Granada³⁰⁹. El corol·lari fou un nou acord, el pacte de Tarassona, mitjançant el qual es declarava la guerra als nassarites i es garantia l'ajut dels habitants del regne de Múrcia a l'exèrcit catalanoaragonès³¹⁰. En aquest cas, tanmateix, contràriament al que hem vist en 1309-1310, les hostilitats foren sempre encapçalades pel monarca castellà, segons explicarem en el següent capítol.

Altrament, quant a l'afer que ens ocupa ara –l'accessió al tron del Benigne en els diversos territoris de la Corona–, a Tarassona s'aprovaren altres dues disposicions que marcaren el to de les relacions del monarca amb els estaments valencians al llarg del seu regnat: d'un costat, la donació vitalícia a la reina Elionor –en concepte de dot i arres– d'Osca, Calataiud, Montblanc, Tàrraga, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira i Castelló de la Plana (vegeu els Mapes 4 i 5 del tom II), i, d'un altre costat, el nomenament de Jaime de Xèrica com a portantveus de procurador de tot el regne de València, deçà i dellà Xixona³¹¹. Les dues decisions es publicaren just abans que el rei s'encaminés cap a terres valencianes per tal de jurar la validesa i l'observança universal al regne dels furs i els privilegis valencians a l'inici del seu regiment, tal i com establien aquell mateix ordenament. Semblava, doncs, tota una declaració d'intencions: l'estament reial era desmembrat mitjançant la separació temporal de les cinc viles majors i, alhora, el noble triat per a fer-se càrrec de la procuració era el principal defensor dels Furs d'Aragó al territori valencià, el baró de Xèrica, precisament en un moment en què, com hem vist, el conflicte romania a punt de la resolució des de 1326.

De fet, també hem observat anteriorment l'interès dels dirigents de l'estament reial per tal que en època de Jaume II el seguici de l'infant Alfons no entrés en el regne, davant el risc de destorb dels tractaments per la unió foral que hi tenien lloc. En aquest sentit, magnats com els Xèrica o els Luna, fermes defensors dels furs aragonesos, continuaven formant-ne part, amb l'agreujant que ara havien passat a ser membres del Consell reial. Hem vist, igualment, que els enviats a Castella per negociar el matrimoni amb Elionor eren tots aragonesos: Blasco Maza de Bergua, Rodrigo de Pina i Gonzalo García, qui havia estat l'encarregat d'assignar les viles donadores a la nova reina en dot i arres. Així mateix, entre els testimonis d'aquella donació hi havia: tres aragonesos, Pedro de Xèrica, l'arquebisbe de Saragossa Pedro López de Luna i el mateix Blasco Maza de Bergua; el català Bernat de Sarrià, molt proper a la reina Elionor, com demostra el fet que posteriorment fos designat curador del seu fill Ferran; i el valencià Francesc Carròs, que tenia certs llocs poblats a fur d'Aragó en el regne de València.

Tot plegat, doncs, sembla que l'aragonesitat de molts dels homes de confiança del nou monarca influí en la marxa de les negociacions que estaven a punt de tenir lloc en les Corts valencianes, puix, com veurem, inicialment el Benigne estigué disposat a concedir bona part del que demanava la cavalleria aragonesa, i, malgrat que finalment no es concedí, acabà acceptant que aquells barons principals mantinguessen els Furs d'Aragó. En aquest mateix sentit, pocs dies després que el rei anunciés que arribaria a la ciutat de

³⁰⁹ ACA, Pergamins reials, Alfons el Benigne, núm. 282 (1-II-1329) i 398 (31-I-1329).

³¹⁰ *Ibidem*, núm.284 (6-II-1329), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV. Las bases materiales y humanas de la cruzada de Alfonso IV (1329-1334)*, tesi doctoral, Barcelona, 1974, vol. 3, doc. 2.

³¹¹ ACA, C, reg. 549, f. 6v-9r (1-II-1329); reg. 478, f. 239v-241r (25-IV-1329); AMV, MC, A-2, f. 77r-78v (11-II i 7-III-1329), transcrit –amb datació errònia per l'any de l'Encarnació– per F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 11.

València a mitjan març³¹², s'hi avançà el mateix Jaime de Xèrica, presentant-se davant el justícia i els jurats de la capital per tal que el reconeguessen com a nou portantveus de procurador del regne. Aquells, però, *en nom e-n veu de la universitat de la dita ciutat*, li requeriren que jurés a la catedral el privilegi concedit per Alfons el Liberal en 1286, segons el qual hauria de *tenir e observar a tots los habitants en la ciutat e en lo regne d'aquella furs de València e privilegis*. I una vegada que ho féu –*reebut lo dit sacrament del dit noble en Jacme*– els dirigents de la capital l'acceptaren com a nou representant del poder reial al territori³¹³. Tot seguit, a penes un parell de setmanes més tard, el Benigne posava els peus a València, on romangué continuadament vora nou mesos, tot tractant de cloure definitivament la disputa foral³¹⁴.

a) Les Corts valencianes de 1329-1330

A començaments de març de 1329, els jurats de València avisaven als de les principals viles reials que el monarca arribaria a la ciutat en breu, *al pus luny X o XII dies*, i els demanaven que, *sàviament e secreta*, posaren per escrit, *per capítols ordenats*, totes aquelles coses que volguessen demanar en les Corts que s'havien de celebrar d'immediat, és a dir:

Tot ço que conexerets ésser útil e neccessari al bon estament del dit regne, per ço com lo dit senyor rey, ab carta sua appellará e manará a vós que certs síndichs trametets ab poder a les Cortes, les quals, segons privilegi, ha de celebrar e tenir en la dita ciutat³¹⁵.

En efecte, a punt d'arribar a la capital, el 15 de març des de Sogorb, el Benigne convocà els estaments valencians per tal de celebrar el primer d'abril les Corts que havien de tenir lloc *in primo adventu suo ad regnum Valencie postquam recepit diademam regiam in civitate Cesarauguste*³¹⁶. A més a més, tot just en assentar-se el seguici al palau reial de València quedà ben palès que, a banda del jurament recíproc de fidelitat que s'havia de fer en l'assemblea segons el privilegi establert per Jaume I, l'assumpte de *les concordàncies e unió dels furs* també seria objecte de tractament. Així, el dia 23 els governants valentins tornaven a escriure als seus homòlegs de les viles reials informant-los que aquella mateixa jornada el rei els havia cridat davant la seua presència per tal de demanar-los que:

A l'interval del temps ans que les dites Corts començaren, que mostràssem a ell les dites concordàncies segons que mostrades foren al senyor rey, pare seu, per tal que ell

³¹² AMV, MC, A-2, f. 76r (2-III-1329), transcrit –amb datació errònia per l'any de l'Encarnació– per F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 9.

³¹³ AMV, MC, A-2, f. 77r-78v (11-II i 7-III-1329), transcrit –amb datació errònia per l'any de l'Encarnació– per F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 11.

³¹⁴ *Itinerari d'Alfons el Benigne*, p. 119.

³¹⁵ AMV, MC, A-2, f. 76r (2-III-1329), transcrit –amb datació errònia per l'any de l'Encarnació– per F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 9.

³¹⁶ ACA, C, reg. 539, f. 13r-14r (15-III-1329), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 39.

pogués haver del·liberació sobre aquelles, car, per rahó dels negocis començats, no poria en la dita ciutat molt aturar³¹⁷.

Per tant, els sol·licitaven l'enviament urgent de les persones que *en los dits affers senten e saben*, o, en cas contrari, que donaren el seu consentiment al fet que Jaume de Ripoll, *notari dels dits affers*, mostrés els acords als quals havien arribat els estaments en els col·loquis celebrats al llarg de l'any 1326. D'altra banda, és de destacar que el rei remarcava la voluntat de liquidar ràpidament aquelles qüestions, *per rahó dels negocis començats*, val a dir, la guerra contra els granadins que ell mateix estava preparant i que era imminent de la part castellana, en finalitzar les Corts que Alfons XI havia convocat a Madrid per tal de requerir l'auxili necessari³¹⁸. En aquest sentit, les concordances degueren ser mostrades de seguida, puix el mateix 1 d'abril per al qual havien estat convocades les Corts el Consell municipal de València féu la procuració de 12 prohoms per tal que hi assistiren, amb la finalitat de rebre el jurament foral del rei i, a continuació, jurar-li fidelitat com a senyor³¹⁹. Tanmateix, la sessió inaugural i els mateixos juraments no es produïrien fins a 41 dies més tard, l'11 de maig de 1329. Així doncs, per què aquella tardança, malgrat les presses inicials del monarca?

- *La demora en l'inici de les Corts i l'afer de les donacions a la reina Elionor (abril - maig de 1329)*

Amb la documentació de la qual disposem actualment podem aventurar una possible explicació a la demora en l'inici de les Corts: la resistència de les cinc viles majors valencianes que havien passat recentment a mans de la nova reina a consentir el seu traspàs senyorial. En aquest sentit, coneixem la seua negativa –origen dels «fets de Vinatea» que explicarem amb més detall en el capítol següent– gràcies als fets narrats durant el procés judicial dut a terme contra Elionor de Castella amb posterioritat, en accedir al tron Pere el Cerimoniós³²⁰. I aquests fets, si més no, els podem circumscriure a un període molt concret, de mitjan març a mitjan juliol de 1329, amb possibilitats ben lògiques que el gruix del conflicte ocorregués, concretament, entre els mesos d'abril i maig d'aquell any. Això és, les declaracions realitzades en el judici pels síndics de les

³¹⁷ AMV, MC, A-2, f. 82rv (23-III-1329), transcrit –amb datació errònia per l'any de l'Encarnació– per F. ROCA TRAVER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 12.

³¹⁸ A començaments de març el Benigne escrivia a Jaume III de Mallorca demanant la seua col·laboració per anar *a parte dicti regni nostri Valencie contra regnum Almarie, cuius conquesta nos conspetit iure nostro*: ACA, C, reg. 547, f. 26v-27v (1-III-1329). Sobre les Corts castellanques, vegeu: J. NÚÑEZ DE VILLAIZAN, *Crónica de D. Alfonso el Onceno*, ed. de F. Cerdá, Madrid, 1787, cap. 80.

³¹⁹ Coneixem la data de la procuració perquè és explicada en una confirmació posterior de maig: ACA, C, Pergamins reials, Alfons el Benigne, núm. 317 (11-V-1329). Els nomenats foren: Pere Arnau, Benavent de Benviure, Arnau Guillem Català, Pere Calbet, Domingo de Cedrelles, Domingo de Claramunt, Pere Lambert, Bartomeu Matoses, Guillem Mir, Arnau Samorera, Bartomeu Saranyó i Romeu Sescorts.

³²⁰ Es conserven almenys dues còpies del procés, una a l'Arxiu del Regne de València, que donà a conèixer i comentà somerament Sylvia Romeu, i una altra al fons de «Legislació» de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que romanía desconeguda. Els fulls conservats arriben a 69, dels quals la còpia de l'ARV conté els 58 primers (1r-58r), mentre que la còpia de l'ACA inclou els 18 darrers (51r-69r); per tant totes dues còpies coincideixen en 7 fulls que es repeteixen a una i una altra (51r-58v). A l'*Apèndix documental*, doc. 76, transcrivim certs fragments de la còpia inèdita conservada a l'ACA (58v-64r).

viles de Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira i Castelló de la Plana relaten que, primerament, en conèixer les donacions, sol·licitaren audiència al rei, però aquest els la denegà, alhora que la reina manifestava *que no havie més furs ni privilegis en la terra, sinó quan ere la volentat del rey, e als qui la contrastaven, que-ls tolguéssen lo cap e-ls posàssen en una força*³²¹.

A continuació, demanaren que, si més no, els *fossen donats consellers sobre-ls dits affers*, incloent entre aquests als jurats de València, però la resposta del monarca fou igualment rotunda: *que ab los dits jurats no s'acordàssen ni-n parlàssen sots pena del cap a perdre*. De la mateixa manera, també els jurats de València –en aquells moments Ramon Muntaner, Salvador Ric, Berenguer de Ripoll i Bernat Sanou³²²– reberen les amenaces reials: *que als pròmens de les viles no consellassen lo contrastar ne-n parlàssen o-n féssen ab aquells ensemps, en altra manera que als portals de lurs alberchs los trobarien penjats al maytí*. En relació amb això, pensem que si els fets haguessen tingut lloc un cop començades les Corts –a partir de l'11 de maig–, semblaria inútil tractar d'evitar que els prohoms de la capital i els dels nuclis reials –si més no els procuradors enviats a l'assemblea– es reunissen per tal de tractar aquell afer. I el que és segur, d'altra banda, és que les coses relatades succeïren estant el rei a València, puix, davant el fet que les viles no enviaven els síndics demanats *per consentir a les donacions damunt dites*, les admonicions del Benigne continuaren *in crescendo* fins que arribà a atacar alguns llocs en persona:

El dit senyor rey armat de son cos de nit ab moltes companyes de cavall armades modo hostili, fort mogut e ençés de gran ira, e per grans induccions feytes per part de la dita senyora reyna, cavalgà e anà contra alcunes de les dites viles fort menaçant, car tardaven de consentir e de trametre los síndichs damunt dits.

Fins i tot, malgrat la intervenció de Vidal de Vilanova *e moltes altres bones persones* que tractaren de contenir-lo, el rei *mogudament menaçà que metés foch a alcunes de les dites viles en diverses parts*. Així, finalment, aquestes nomenaren síndics que acudiren a la ciutat de València, on l'itinerari reial situa al monarca de forma ininterrompuda des del 20 de març de 1329 –potser els atacs esmentats, nocturns, es realitzaren a les properes viles de Morvedre o Alzira. D'aquesta manera, en primer lloc, els enviats de les viles suplicaren al rei que els deixés protestar *de lur dret públicament o almenys amagada a algun loch fora la ciutat o dins aquella*, però aquell es negà novament, de forma que li ho tornaren a pregar, en aquesta ocasió *en scrit per scriván*. La resposta fou la mateixa i ara comminatòria: *no s'i podie àls fer, e que si no volien consentir les dites donacions, que ell sabie què s'havie a fer, o semblants paraules*. Davant la impossibilitat d'alternatives viables, *els síndics, destrets e forçats*, decidiren atorgar el seu consentiment a les donacions, segons afirmaven després, *si consentiment poch ésser dit a la volentat e importunitat*. Així les coses, l'últim dels actes d'aquest conflicte recomptat en el procés judicial de 1336-1337 és el consentiment públic d'aquelles donacions, que, tot i la seua llargària, no ens resistim a copiar íntegre, atesa la seua força narrativa:

³²¹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, núm. 9, transcrit a l'Apèndix documental, doc. 76. D'ací provenen la resta de cites textuales que farem a continuació.

³²² AMV, MC, A-2, f. 44r-46v.

Tenín lo senyor rey lo Avangèlister ubert, e la creu sobre aquell, stech dit públicament e alta: 'Present la dita senyora reyna, et dona Sancha, et Lope Péreç, degà de la ciutat de València, e d'altres de part de la senyora reyna, et molts d'altres en gran multitud, senyor, manats vós que consintam estes donacions?' Lo qual dit senyor rey respós que 'Och'.

Ítem declaren que altra vegada encontinent stech replicat: 'E, donchs, senyor, axí u manats?' Lo qual senyor rey respós que 'Och'.

Ítem declaren que terça vegada stech dit: 'E, donchs, senyor, axí de tot en tot o volets?' Lo qual dit senyor rey respós que 'Och'. E, adonchs, encontinent estech dit: 'Donchs, senyor, per força dels vostres manaments e per temor de la vostra ira e indignació, haurem-ho a fer. Et sien d'açò testimonis aquests prelats, ríchs hòmens, cavallers e altres que ací són'.

Ítem declaren que, reebén en ací lo dit senyor rey lo sacrament, encontinent començà la dita senyora reyna haver mala fe sobre les dites donacions. Et aquí stech dit per part sua: 'Esto no vale nada, que bien es por [...] o más', o semblants paraules.

D'altra banda, sabem que el 25 d'abril de 1329 el Benigne tornà a realitzar un nou atorgament dels llocs donats a la reina Elionor en concepte de dot i arres, bo i explicitant que hi quedaven entesos el mer i el mixt imperi, que no s'havien inclòs en la concessió original *por olvido e no de scierta sciencia*³²³. En aquest sentit, pensem que probablement aquella especificació estava relacionada amb la resistència oferida per les cinc viles majors valencianes, ja que, a més a més, és cronològicament una mica anterior al començament de les Corts. Per tant, com hem dit, sembla coherent suposar que el conflicte entre el monarca i els nuclis esmentats tingué lloc en el lapse de temps comprés entre la seua arribada a València, el 20 de març, i l'inici de l'assemblea parlamentària, l'11 de maig³²⁴.

Podria ser una mica més tardà, fins i tot, però mai posterior al dia 21 de juliol, data en què, per les informacions contingudes al registre *In favorem regine Eleonoris*, sabem que les universitats de les cinc viles juraren la reina com a senyora, després d'haver constituït síndics per a això entre el 9 i el 20 de juliol de 1329. En relació amb això, podríem pensar que aquest jurament és el que apareix relatat en el document que acabem de citar, però cal tenir present que aquest només fa referència al consentiment públic de les donacions atorgat al rei, que no és el mateix que el propi acte en què s'havia de jurar fidelitat a la reina com a nova senyora de les viles. De fet, segons s'explicita en el document que va generar el jurament de 21 de juliol, aquest es va realitzar, *de manos e de bocha i por mandamiento de la dicha senyora reyna*, en poder del noble Juan Ximénez d'Urrea, un personatge que no apareix enlloc en el relat esmentat adés³²⁵. Consegüentment, considerem que sembla molt més probable que el consentiment al rei fos un acte diferent al del jurament senyorial de la reina, i, per tant, es produís amb anterioritat, poc abans d'obrir les Corts en maig; en cas contrari, pareix difícil imaginar un desenvolupament normal de les sessions sota les condicions d'amenaçes i comminacions armades que acabem de veure³²⁶.

³²³ ACA, C, reg. 478, f. 239v (25-IV-1329).

³²⁴ De fet, el dia d'abans el rei ordenà a la universitat de València que *tot hom a cavall e a peu sia aparellat ab ses armes e ab pa a dos meses per seguir la senyera là on lo senyor rey manarà*, el que potser també estiga relacionat amb l'enfrontament amb les viles reials: A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions...*, cit., doc. 219 (10-V-1329).

³²⁵ ACA, C, reg. 549, f. 18r-20v (21-VII-1329).

³²⁶ Encara posteriorment, entre el 17 i el 22 d'agost, la major part dels barons del seguici reial juraren defensar les donacions realitzades a la reina Elionor. Per tant, també en aquest cas l'acte de jurament a la

Si bé el conflicte entre el rei i les cinc viles majors l'hem de situar genèricament entre finals de març i començaments de maig, el començament de les Corts, en canvi, el podem situar en una data exacta, l'11 de maig de 1329, ja que el jorn anterior el Consell de la capital informà *que·l senyor rey començarà demà matí, que serà dijous, celebrar Corts generals en la esgleya de la seu de València*³²⁷. De fet, els juraments establerts per l'ordenament foral es produïren en aquella mateixa data d'inici: en primer lloc, el rei confirmà tots els furs i els privilegis concedits als ciutadans, prohoms i habitants del regne de València, de manera que aquests li juraren fidelitat, i, d'altra banda, el mateix monarca procedí a confirmar el Privilegi de la Unitat dels regnes i del patrimoni reial atorgat pel seu pare a finals de 1319³²⁸. Pel que fa al primer dels juraments, cal deixar clar que es referia exclusivament a l'estament reial, ja que, com hem vist en els anteriors regnats, aquesta havia estat una de les garanties obtingudes per la ciutat i les viles reials per tal de fer valer l'observança dels Furs de València a tot el regne.

Així les coses, en consonància amb això, no hi juraren els síndics dels nuclis convocats que eren de fur d'Aragó (Borriana i Vila-real) ni els de població preeminentment aragonesa (Ademús, Alpont i Castellfabib), així com tampoc els dels llocs que s'havien incorporat al territori amb posterioritat a la concessió d'aquella garantia (Oriola, Alacant i Guardamar), encara que aquestes darreres –que, segons es deia, ja havien jurat el rei– eren esmentades expressament entre les que quedaven incloses en la confirmació dels furs i els privilegis (València, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, Lliria, Cullera, Bocairent i Ontinyent). Finalment, a més a més, el monarca hagué d'excusar-se de forma explícita per haver incomplert –a causa d'ardus negocis *que nostra requirebant presencia in regno Aragonum*– la tenor del privilegi de Jaume I, segons el qual la celebració d'aquelles mateixes Corts hauria d'haver-se produït dins del termini dels 30 dies posteriors a la seua coronació.

Tot plegat, fets els juraments, les Corts degueren començar a realitzar els seus tractaments, el principal tema dels quals havia de ser, precisament, la unió foral. Sense aquesta de poc valia que els nous reis confirmassen la validesa dels Furs de València, puix, *de facto*, els Furs d'Aragó continuaven aplicant-se a grans parts de l'interior del regne proper a la frontera aragonesa i, també, a certs senyories inclosos dins dels termes de la capital i de la resta de viles reials. Probablement per això, la convocatòria de l'estament militar fou molt més nombrosa que la de les darreres Corts de 1325: un total de 36 membres, és a dir, 3 nobles i 9 cavallers més que aleshores. Pel que fa als primers, a banda dels grans barons, com els infants Pere i Ramon Berenguer –comtes de Ribagorça i de Prades–, Lope de Luna –encara menor, però que ara exercia com a senyor de Sogorb–, Jaime de Xèrica, Bernat de Sarrià o Francesc Carròs, s'hi convocà a Sancho de Huerta d'Arenós, els hereus de Pedro Jordán d'Arenós, Galceran de Bellpuig, Ot de Montcada i Huguet de Cardona –mancant el fill d'Artal de Luna junior, que havia mort, i Gonzalo Ximénez d'Arenós. D'altra banda, entre els cavallers només faltava Vidal de Vilanova –ara comanador de Montalbán, de l'orde castellana d'Uclés– i

reina sembla allunyat del nucli central del conflicte entre el monarca i les viles: ACA, C, reg. 549, f. 23r-26r (17 a 22-VII-1329).

³²⁷ AMV, MC, A-2, f. 88r (10-V-1329), transcrit per F. ROCA TRAYER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 28.

³²⁸ *Aureum Opus*, «Alfonsi Secundi», XIII i XV (11-V-1329). El segon, com indicà J. MARTÍNEZ ALOY, apareix mal datat –el 27 d'abril– al llibre de privilegis, car el privilegi original conservat a l'arxiu municipal valencià és d'11 de maig: *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 97.

s'hi afegien Pedro Zapata, Andrés Martínez de Peralta, Pedro Garcés de Masones, Gilabert Sanoguera, Ramon de Riusec, Ramon de Santlleir, Orrigo de Quintavall, Ramon de Vilaragut i els hereus de Ximén Pérez de Montornès i de Bernat de Vilaragut.

Per la seua banda, els convocats per l'estament eclesiàstic eren els 8 que acostumaven a ser cridats des de començaments de segle XIV més la incorporació, precisament, de Vidal de Vilanova, el comanador de Montalbán, que no havia estat mai citat mentre el càrrec pertanyia a un frare d'origen castellà. En darrer terme, les viles de l'estament reial eren un total de 18, això es, les que acabem d'esmentar, que eren les mateixes que en 1325, amb l'excepció de Sogorb, concedida a Lope de Luna en 1326, de Corbera, atorgada a l'infant Joan el 25 de maig de 1329, i dels quatre nuclis que en la darrera convocatòria havien obtingut llicència per no tornar a ser cridades, a causa de la despesa que els hi ocasionava l'assistència (Penàguila, Castalla, Biar i Xixona)³²⁹. En aquest sentit, la donació de Corbera s'havia produït un cop iniciades les Corts, a les quals els síndics corberins havien estat convocats; tanmateix, probablement no arribaren a assistir a les reunions, atesa la immediatesa de l'alienació, puix en el jurament de fidelitat al rei –d'11 de maig– no apareixen enlloc. No obstant això, els que sí que assistiren i participaren foren els representants de les cinc viles majors concedides a la reina. I, en aquest sentit, és ben possible que aquell afer de les donacions tingués un paper destacat en l'ambient de malestar –en el qual es degueren desenvolupar les sessions Corts– entre la major part de l'estament reial, d'una banda, i la monarquia i alguns dels principals magnats del seu Consell, d'una altra banda.

En relació amb això, l'únic autor que ha parlat sobre la marxa de les negociacions que es dugueren a terme en l'assemblea ha estat Zurita³³⁰. Segons aquest autor, la reunió es produí *por el mes de junio*, tot centrant-se en la qüestió de l'observança o l'eliminació dels Furs d'Aragó, defensats per molts dels *que tenían gran lugar en la privanza y Consejo del rey*. Així, *estuvieron las cosas en tanto rompimiento que se temió no sucediese alguna discordia y guerra civil, y viniesen a las armas*. Finalment, però, la disputa es deixà *a la determinación del rey* amb consell de 13 partidaris dels Furs de València, que Zurita nomena expressament³³¹, i *otras trece personas por la parte contraria*, que no esmenta. En tot cas, d'aquests últims explica que els seus principals valedors eren els germans del rei, Pere i Ramon Berenguer, en tant que tractaven d'estendre a qualsevol senyoriu valencià –incloent els seus– el mateix que *venía el rey en conceder a los señores que estaban poblados a fuero de Aragón*, això és, *que pudiesen en sus lugares matar a hambre, frío y sed, si el crimen perpetrado lo mereciese, a sus vasallos dentro de sus términos*. No obstant això, en darrer terme la resolució final deixaria les coses com estaven, observant *de facto* els Furs d'Aragó, que, segons Zurita, només quedaren eliminats de forma nominal:

Después los unos y los otros se conformaron en que se derogase en gran parte el fuero de Valencia y se les diese libre dominio sobre sus vasallos y ya no se trataba sino del nombre de fuero de Aragón, el rey los dejó en la discordia antigua en que estaban, procurando de apaciguarlos por otros medios. Y quedaron los ricos hombres y caballeros que eran señores de los lugares poblados a fuero de Aragón en su posesión antigua.

³²⁹ Vegeu les nòmines completes de convocats i la data d'aquesta darrera donació a: ACA, C, reg. 539, f. 13r-14r (15-III-1329), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 39.

³³⁰ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., 7, cap. IX.

³³¹ Eren, suposadament, el bisbe de València, el mestre de Montesa Pere de Tous, el comanador de Montalbán Vidal de Vilanova, els cavallers Bernat de Sarrià i Pedro Garcés de Masones, els 4 prohoms de València Berenguer de Ripoll, Domingo Claramunt, Arnau Samorera i Pere Calbet i 4 síndics de les viles reials.

Tot i que, com veurem, molts dels aspectes tractats foren diferents i més complexos, el cronista aragonès encerta en algunes parts de la seua explicació. Tanmateix, desconexem les seues fonts, de manera que no podem comprovar el grau d'exactitud de les seues paraules. En qualsevol cas, pel que fa a l'afer concret de la disputa foral, les seues informacions pareixen provenir d'una consulta superficial dels plecs de negociacions continguts al fons de «Legislació» de l'arxiu reial, ja que ací és l'únic lloc on hem vist referències a la *jurisdicció de fam, fret e set* demanada per l'estament militar durant el desenvolupament de l'assemblea. En aquest sentit, a través de l'examen parcial d'11 dels 17 plecs de capítols, respostes i rèpliques –sense datació– que hem localitzat, juntament amb l'anàlisi de les diverses convocatòries dels membres dels braços que hi intervingueren, hem tractat de realitzar una proposta de reconstrucció cronològica i temàtica del curs de les sessions de les Corts de 1329-1330 –si més no hipotètica fins que la gran quantitat d'informació disponible en aquells documents pugua ser estudiada amb més deteniment.

En primer lloc, s'hi poden diferenciar dos grans grups de lligalls: els que tracten exclusivament i amb detall *super unitatibus fororum et concordanciis*, i els que, a més a més, inclouen altres peticions sobre qüestions diverses, moltes de les quals, segons sabem pels furs publicats, van ser aprovades per les Corts, tot incorporant-se a l'ordenament foral. Per tant, sembla que, d'una banda, es tractaren les qüestions relacionades amb la unió dels Furs i, d'una altra banda, foren negociats molts altres aspectes, que només pogueren tirar endavant quan el primer afer es resolgué. Així ho sembla assenyalar, si més no, un altre plec que informa de la constitució d'un compromís arbitral en poder del rei, per tal que aquest decidís sobre el conflicte foral amb el consell de certs tractadors, fora de Corts, després que aquest tema hagués estat abordat en la pròpia assemblea. Això concorda, a més a més, amb les diferents crides realitzades en 1329 per a convocar els estaments: una primera corresponent a l'inici de les sessions, que tingué lloc en maig, i una segona, després d'haver suspès momentàniament la reunió, a mitjan setembre. En conseqüència, com explicarem amb més detall a continuació, pareix que la primera fase de les Corts, entre maig i l'estiu, estigué protagonitzada per la disputa foral, que acabà bloquejant les negociacions i hagué de ser liquidada fora de l'assemblea, el que finalment permeté que a partir de la tardor es reprengueren les sessions, culminades amb la publicació dels furs i el donatiu a finals d'octubre.

D'aquesta manera, el que cronològicament sembla el primer dels plecs de capítols presentats en la Cort conté unes observacions realitzades per Alfons el Benigne a les concordances per la unió foral pactades durant els darrers temps de Jaume II. Tot i estar incomplet –només hi ha un full, relatiu als tres primers punts–, pareix correspondre's clarament amb els comentaris detallats del monarca sobre els diversos acords presos pels estaments tres anys abans. D'una banda, s'hi mencionen expressament *les concordances*, i, d'una altra banda, l'objectiu de les puntualitzacions reials és l'acceptació o la modificació de *les coses concordades*. En connexió amb això, els tres capítols dels quals es parla semblen referir-se a una remissió general dels delictes –excepte del *vici sodomític*–, al fet que els cavallers, en adoptar els Furs de València, quedassen exempts de rebre inquisicions judicials i turments, i a la cessió al senyors del mixt imperi, és a dir, tota aquella jurisdicció que no inclogués *la conexença*,

*condempnació e execució de crim que meresca pena corporal o mutilació de membre*³³².

A continuació, pel que sembla, potser sobre la base del que havia estat aprovat o modificat pel monarca, pareix que es presentaren uns *capítols offerts a ell per los infans en Pere, en Ramon Berenguer, e per ríchs hòmens, cavallers e persones generoses del regne de València* –d’ací, tal vegada, que Zurita inferís el paper dirigent dels dos infants. Amb tot, únicament coneixem aquests capítols de forma indirecta a través d’un lligall que conté –en aragonès– les respostes donades pel Benigne, les rèpliques dels nobles i les contrarèpliques reials. Els punts tractats eren 14, entre els quals es repetia –respecte a les poques concordances originals que coneixem– la petició per tal que els de gènere militar no fossen inquirits ni torturats, mentre que n’hi havia d’altres relacionades amb l’ús dels emprius de llenya, calç i pastures, la reclamació de les calònies dels vassalls, la compra de terres de reialenc per part dels cavallers, el pagament dels peatges reials per part d’aquests, etc. I entre tots ells podem destacar especialment dos capítols: el relatiu a l’establiment d’impostos generals a tot el regne, i el referent, precisament, a la jurisdicció de fam, fred i set, és a dir, el mer imperi³³³.

Pel que fa als primers, alguns capítols foren acceptats pel monarca, com la compra de béns seents de reialenc per part dels cavallers, *si los fechos se avienen*, però en molts d’altres introduí excepcions, com ara en l’ús dels emprius de les terres reials, que només atorgà a aquells senyors que tenien, específicament, *privilegio atorgado*. En el dels turments i les inquisicions, per exemple, si bé els nobles demanaven l’exempció plena que els garantia el Privilegi General d’Aragó –*e a sus mulleres, e a sus homes, e a los homes de su casa*–, sembla que el rei es limità a oferir-los-la en els casos en què *segunt fuero de Valencia serían excusados de turment i d’inquisició*; els recordava que *pagados deven seer de aquello que han o auran en Aragón*, i els exposava que, en cas contrari, *segunt que ellos demandan, aquella división de lurs homes paria más hodiola e de mayor discordia que la que agora es*. Quant als altres dos capítols que hem destacat, els nobles degueren demanar que no fóra imposat cap tribut general al regne sense la seua aprovació ni tampoc cap imposició indirecta, fos on fos, puix el rei els respongué que no s’establiria cap *sisá, cabeçatge ho altra exacció en general si no-s faya ab consentiment de tot lo regne e en Cort General*, i si se n’establia alguna *en especial* no hi pagarien *los dits ríchs hòmens e cavallers e persones generoses ne lurs hòmens e vasalls, directament ne indirecte*. Tanmateix, aquella contestació no degué convèncer als nobles, que no veien la forma mitjançant la qual quedarien exempts de contribuir en les impositcions indirectes:

Sisa nenguna en general ni en especial no se deve fazer segunt fuero d’Aragón, porque tal sisa podría fazer en special que no-n podría seer que los infançones e sus homes no y huviessen a pagar, assí como se minguán onças de las viandas.

El rei perseverà en la seua resposta, ja que, segons deia, *ell ha atorgado quanto ellos demandan, e les cumple, si bien lo quieren reconescer*. D’altra banda, pel que fa a la jurisdicció senyorial, sembla que la reivindicació nobiliària havia augmentat respecte a les concordances signades en temps de Jaume II, puix si llavors pareix que s’havia concordat la cessió del mixt imperi, ara es reclamava el mer imperi –la jurisdicció

³³² ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, núm. 6.

³³³ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, núm. 7.

plena–, que, de fet, el rei estava disposat a concedir: *que puedan matar a fam, frío e a set*. Amb tot, aquesta mena de jurisdicció s’hauria de limitar als vassalls directes dels senyors, és a dir, que s’aplicaria sobre els seus homes, però no sobre els seus territoris, puix el rei la denegava per als delictes o judicis produïts en els termes senyorials que involucraren persones alienes als dits senyorius. Tanmateix, els nobles insistiren i en les seues replicacions requeriren novament l’exercici del mer imperi sobre qualsevol *hombre de su sennyal que matará hombre de su sennyal en su lugar o su término* i, a més a més, sobre qualsevol altra infracció que tingués lloc dins dels termes dels seus dominis:

Dizen los ricos homnes e infançones que-l señor rey debe atorgar también del hombre estranio que matará el hombre del señor del rich hombre o del infançon, o delinquirá en su lugar o en su término si en el lugar o en el término del infançon será preso el malfeytor, o encara de qualquiere malfeytor que sia preso en el término del infançon, porque así es del fuero d’Aragón.

El rei, tanmateix, perseverà en la seua contestació –*la respuesta suya es buena, clara e justa, e deve a ellos cumplir*– i aquelles negociacions particulars amb l’estat nobiliari passaren a ser debatudes pel ple de les Corts, on sabem que –almenys per a abordar aquest tema– no hi havia una divisió per braços, sinó entre els tractadors nomenats pels *richs hòmens e cavallers adherens al fur d’Aragó*, i els triats per *prelats, richs hòmens, cavallers, ciutadans e hòmens de viles del regne de València adherens al fur de València*. Així ho indica un altre plec, que, tanmateix, apareix incomplet, de manera que, per exemple, no podem conèixer l’opinió dels tractadors partidaris dels furs valencians sobre la qüestió dels tributs generals i les cises³³⁴. No obstant això, sí que podem saber que denegaren directament alguns dels altres capítols parlats entre el rei i els nobles, com el que tractava d’evitar la inquisició i els turments per als cavallers, petició que fou vetada pels ciutadans i homes de vila: *non fuit concessum per cives vel hominus villarum*. D’altra banda, pel que feia a la jurisdicció, acceptaven la concessió del mer imperi als senyors, però amb les condicions aprovades pel rei, és a dir, només per als delictes comesos pels seus vassalls en els seus termes, i únicament a uns cavallers molt determinats, això és, els aragonesos als que els havia estat observat el fur d’Aragó *de facto* i des d’antic:

Si·ls fets s’avenen, porà ésser atorgada jurisdicció de fam, fret e set als richs homnes, cavallers e generosos aragoneses aquells, ço és a saber, qui ara són habitants del regne de València o han baronia o lochs dins lo dit regne, e als que de feyt antigament és estat servat e·s serva fur d’Aragó e a lurs hereus en los lochs que huy poseexen atermenats, sia que sien dins térmens de la ciutat e de les viles del regne o de fora de lurs, e entre lus homes tansolament.

Consegüentment, els que usaven l’ordenament foral aragonès sol·licitaren que fos precisada la tenor exacta d’aquelles paraules, *cum illis qui adherent foro Aragone videretur quod aliqua verba dubia et obscura fuissent*. En concret, els termes a aclarir eren *lo dupte d’aquesta paraula ‘aragoneses’ i l’altre dupte d’aquestes paraules ‘als quals de feyt antigament és estat servat e·s serva fur d’Aragó’*. Així, demanaren que fossen declarats explícitament els senyors que hi quedarien entesos, *ço és, que sien*

³³⁴ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 4.

nomenats e expressats los noms d'aquells a qui los avantatges se atorgaran, e que siga a ells e a lur posteritat. En correspondència, els tractadors *adherentes foro Valencie* aprovaren que es fes una relació amb *los noms de les persones* beneficiàries, però també *dels lochs* associats a elles, per tal de delimitar-ne molt clarament la concessió; i, al mateix temps, deixaven clar que cap altre lloc ni senyor podria aconseguir mai *los dits avantatges* i que si es trencava la línia successòria en algun senyoriu –*una vegada exits de posteritat*– també s'acabaria *en aquells fam, ni fret, ni set.*

Tanmateix, els propis tractadors de les Corts nomenats pels defensors dels Furs de València advertien al monarca que, tot i que ells haguessen acceptat la concessió de la jurisdicció plena als senyors sota les condicions esmentades, consideraven que, en si, era un fet *perillós e honerós* a la monarquia, per diverses raons que, *a descàrrech lur*, li trametien per escrit³³⁵. En primer lloc, perquè acabaria amb tota possibilitat que els habitants dels senyoriis afectats poguessen al·legar els Furs de València, els quals havien estat atorgats com a llei universal del regne:

Car atorgan fam, fret e set a les dites persones tolríets, senyor, als habitants dels lochs del atorgament fur de València del qual són, e sots lo qual viuen, e sots esperança del qual són poblats en los dits lochs e tenen e posseexen ço que han guanyat e millorat ab lurs treballs, la qual cosa seria contra justícia, rahó e egualtat, salva reverència e excel·lència de vós, senyor, car a alcú no deu ésser tolt ço que ha per just atorgament de general e justa ley en favor de certes persones.

En segon lloc, perquè el rei abandonaria la seua obligació de vetllar per tots els seus vassalls, desprotegint els que habitassen en aquells senyoriis:

Gitan aquells de la vostra favor e guarda, posariets e metríets lurs persones e béns en mà e poder del senyor de cascun dels lochs del dit atorgament, sia que fos ho puxa ésser d'aquí a avant sensat ho insensat, discret ho indiscret, lo qual poria per sola voluntat aquells matar e despullar de tots lurs béns, com no haguessen remey d'apel·lació ni alcuna altra.

Així les coses, el monarca no només hauria de retre compte a Déu –*qui us ha comanat lo regiment dels vostres pobles*–, sinó que, a més a més, tindria perjudicis materials, doncs perdria *lo mer emperi e la jurisdicció criminal, e los esdeveniments e emol·luments* de tots els llocs termenats. Això, igualment, anava en detriment *de la ciutat e de les viles reals*, que perdrien *l'exercici del mer imperi en los lochs del dit atorgament* que quedaven dins dels seus termes, i *lurs parents e amichs qui són poblats en los dits lochs serien sostsmeses al perill dessus dit.* En definitiva, com deia Zurita, al·legaven que *sots appellació e nom de fur de València seria empatxat ho incorporat realment fur de Aragó en certs lochs.* I, ultra això, també informaven de *dues perplexitats e difficultats* que tindrien lloc, al seu parer, en *fer lo dit atorgament* del mer imperi. D'un costat, el fet de diferenciar els senyors aragonesos que *foren a la conquesta del regne* dels que havien arribat *de poch temps a ençà* provocaria enveges entre ells, en tant que aquests segons també pretenien aplicar el fur d'Aragó als seus llocs, malgrat haver *succehit a catalans en aquells*, però no ho podrien fer legalment, segons la tenor del que havia estat acceptat en el capítol sobre eixa qüestió. D'un altre costat, si finalment s'atorgava el mer imperi, el més probable era que les universitats

³³⁵ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 4, f. 3r-4r, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 45.

reials es negassen a concedir cap tipus de donatiu, és a dir, si bé els tractadors de les Corts tenien poders per a acceptar la qüestió jurisdiccional, no el tenien per a aprovar l'ajuda econòmica, de manera que els síndics de l'estament reial la denegarien de tot en tot:

Enteniment és dels dits tractadors que vós, senyor, del dit atorgament e dels altres, si-ls fets, entenets haver alguna ajuda la qual se hauria a atorgar per les universsitats, com los dits tractadors no hagen poder de donar ni de prometre y, creem que les dites universsitats no feessen alguna ajuda si no vehien les obres dels dits capítols, e si en la dita obra vehien fam e fret e set, axí-ls és horrible e abhominable, que per moltes altres libertats que vós, senyor, atorgàssets no creem los dits tractadors que us donassen res.

Els tractadors entenien que el resultat seria recíprocament negatiu: si el rei no pensava fer l'atorgament *sens alcuna do ho ajuda* a canvi, per molt que *los tractadors hi consentissen, finalment seria sens fruit*. Així les coses, aconsellaven al Benigne que tornés a tractar l'afer amb *l'altra part* –la dels adherents als furs d'Aragó– per tal que fos donada *altra manera d'atorgament rahonable e covinent a tuyt, car per aquella de fam e fret e set en nuylla manera los affers no porien venir a perfecció ni terme, ans tots los altres affers serien desviats e torbats, e serie perdició de temps*. En aquest sentit, tot i que no coneixem amb certesa quina va ser l'actuació immediata del monarca, sabem, almenys, que la resolució definitiva del conflicte no es va donar fins que les mateixes parts implicades es comprometeren a posar la decisió en poder del rei, qui hauria de sentenciar, com a àrbitre, sobre *la matèria dels capítols e concordances* que s'havien tractat *en la Cort present*³³⁶.

Això, de fet, concorda amb la interrupció de les Corts que hem pogut documentar a través d'una segona convocatòria feta entre el 14 i el 16 de setembre per tal de reprendre l'assemblea de seguida, després d'haver-la suspès *pro aliquibus tractatibus incohatis in Generali Curia*³³⁷. Per tant, podem imaginar que l'assemblea es desenvolupà des de l'11 de maig de 1329 fins a almenys tot juny –com indicava Zurita– i en algun moment indeterminat de l'estiu –en juliol o agost³³⁸– fou interrompuda amb l'objectiu d'abordar aquell compromís arbitral en mans del monarca. Aquest, d'altra banda, havia de tenir lloc a la ciutat de València i s'havia de determinar amb l'ajut d'11 *consejllers e tractadors* per la part del fur valencià –que podien donar la seua opinió amb una majoria simple de 6 persones– i *5 de la part d'aquells qui-s dien de fur d'Aragó*, segons havia ordenat el mateix rei. Desconeixem, doncs, d'on tragué Zurita la informació de 13 consellers per cada part, però, pel que sembla, aquesta era errònia, ja que el consentiment del compromís estableix clarament que aquell nombre no podria *créxer*. Amb tot, cal destacar que la majoria dels noms que el cronista donà encaixa amb el tipus de persones que havien de ser triades pels partidaris dels furs valencinas, és a dir, esmenta al bisbe de València, Bernat de Sarrià, Pedro Garcés de Masones, Pere Calbet, Berenguer de Ripoll, Domingo Claramunt, Arnau Samorera i, genèricament, 4 síndics

³³⁶ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, núm. 21-2, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 46. Suposem que aquest «compromís» va ser el pas següent a la darrera discussió en Corts sobre la unió foral, és a dir, als anteriors capítols que acabem de comentar, en els quals s'indicava: *Hoc est quod ultimo fuit actum in Curia Generali Valencie anno domini M^o CCC^o XX° IX° super unitatibus fororum et concordanciis*.

³³⁷ ACA, C, reg. 539, f. 15r-17v (14 i 16-X-1329), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 47.

³³⁸ Com hem vist anteriorment, entre el 21 de juliol i el 22 d'agost es van realitzar els actes de jurament a la reina per part dels síndics de les viles reials que ara la tenien com a senyora i per part dels barons del seguici reial que havien de defensar aquelles donacions. Potser es va aprofitar el període d'inactivitat de les Corts per a fer-ho.

de les viles reials, i, en efecte, de forma respectiva, sabem el compromís establia l'elecció d'un prelat, un ric home, un cavaller, un jurat de València, 3 ciutadans i 4 síndics de les viles. Amb tot, és probable que Garcés de Masones fos, contràriament, defensor dels furs aragonesos³³⁹, i, d'altra banda, Zurita nomenava dos eclesiàstics més, el mestre de Montesa Pere de Tous i el comanador de Montalbán Vidal de Vilanova

Nogensmenys, no tenim més informació sobre aquesta qüestió. Fos com fos, les determinacions del monarca sobre la unió dels Furs, amb l'ajut dels 16 consellers indicats –11 defensors de l'ordenament valencià i 5 de l'aragonès– havien de ser definitives. Es redactarien *en romanç* per tal que no hi hagués lloc als dubtes, respectarien l'exercici del mer imperi a aquells senyors que ja el tenien i, finalment, s'afegirien al cos foral valencià, de manera que, fos quina fos la decisió sobre la jurisdicció senyorial, els furs aragonesos, com a tals, desapareixerien del regne:

Ço que·l dit senyor rey ordenarà e determenarà sobre los dits capítols e concordàncies sia enadit, continuat e comprés sots e a fur de València, e que·l dit fur de València e los enadiments que·s faran sobre los dits capítols sia servat generalment en tot lo regne de València sens alcuna excepció de persones e de lochs, foragitats de tot en tot furs e costums e totes observàncies d'Aragó.

Tanmateix, el resultat del compromís degué ser rebutjat pels adherents als furs aragonesos, ja que en reprendre les Corts, la darrera setmana de setembre, només foren citats *illos de foro Valencie*, com reflecteixen clarament les cartes de convocatòria³⁴⁰. Entre els eclesiàstics no es cridà ni al bisbe de Sogorb, ni al de Tortosa, ni a l'abat de Benifassà, tots ells amb llocs poblats a fur d'Aragó. El mateix passava entre els nobles que no foren convocats (Jaime de Xèrica, Lope de Luna, Ximén Pérez d'Arenós, Blasco Maza de Bergua, Sancho de Huerta d'Arenós, Francesc Carròs i els hereus de Pedro Jordán d'Arenós i Fernando d'Aragó), així com entre els cavallers que tampoc foren cridats (Gonzalo García, Peregrín de Monteagudo, Pedro Ximénez de Borriol, Gilibert Sanoguera, Felip de Boil, Pedro Zapata, Andrés Martínez de Peralta, Ramon de Riusec i els hereus de Ximén Pérez de Montornès³⁴¹). Finalment, tampoc foren citades les dues viles reials poblades sota costums aragonesos, això és, Borriana i Vila-real. Així les coses, el darrer mes de sessions de l'assemblea, entre el 24 de setembre i el 24 d'octubre, es desenvolupà amb la presència exclusiva dels partidaris de l'ordenament foral valencià.

³³⁹ Vegeu el que diem sobre aquest, d'origen aragonès, dues notes més avall.

³⁴⁰ *Apèndix documental*, doc. 47 (14 a 16-IX-1329). Els diversos membres dels estaments eren convocats per reobrir les Corts entre els 17 i el 24 de setembre.

³⁴¹ De tots aquests sabem, per esments recurrents, que tenien llocs a fur d'Aragó, fins i tot Ramon de Riusec, d'origen català, que posseïa el lloc de Riba-roja. D'altra banda, l'aragonès Pedro Garcés de Masones tampoc fou convocat a la represa de les Corts, el que indicaria que també tenia algun senyoriu poblat amb aquell fur, malgrat que Zurita l'esmente com conseller de la part dels Furs de València. Finalment, tampoc apareixen ni Ramon de Santlleir –que sí que assistí a la jura finals dels furs el 24 d'octubre– ni Berenguer de Puigmoltó, Guillem de Togores i Guillem de Liminyana, que simplement havien estat inclosos en la primera convocatòria com a representants militars d'Alacant i Oriola, sense que –pel que sabem– tinguessen cap tipus relació amb la qüestió foral.

- *Els furs nous i la «jurisdicció alfonsina» com a solució a la unió foral (setembre – octubre de 1329)*

Tot i que la sentència del compromís arbitral d'estiu de 1329 fou rebutjada per la part aragonesa –possiblement pels motius que explicarem posteriorment–, la seua resolució desbloquejà les reunions de Corts, que es pogueren reprendre per tal d'acabar de negociar una sèrie d'afers que prengueren la forma d'uns furs i d'un donatiu aprovats a finals d'octubre. Desconeixem si la discussió d'aquests temes ja havia estat abordada en la primera convocatòria de l'assemblea, de forma paral·lela al tema de la unió foral, però el ben cert és que, a banda d'aquesta darrera qüestió, les peticions negociades foren nombroses, a tenor dels diversos plecs conservats al fons de «Legislació» i de la posterior publicació foral. En aquest sentit, no totes les demandes realitzades –fins a 68– foren acceptades, ja fossen fetes en nom de la ciutat de València i de les viles reials, de la capital a soles, o de tota la Cort. Els síndics de la capital, per exemple, reclamaren sense èxit la concessió d'un fur que establís la convocatòria periòdica de les Corts –ja que fins llavors la triennialitat no estava establerta per fur, sinó per un privilegi concedit en exclusiva a l'estament reial. En relació amb això, sembla que la proposta original demanava la celebració de Corts cada 2 anys o cada 3, però el rei només es mostrà disposat a atorgar-ne la quadriennialitat, puix la replicació de l'estament reial a la resposta del monarca fou la següent:

Responen los prohòmens al XXI capítol demanat dién que és just, mas que·s pot sofrir de IIII en IIII anys, enaxí, emperò, que lo senyor rey tingue Corts d'ací a II anys e enaprés, celebrada la primera Cort, que·s seguesque de IIII en IIII anys³⁴².

Amb tot, finalment aquella demanda no generà cap disposició jurídica nova. Contràriament, però, sembla que la major part de peticions sí que foren acceptades i els furs corresponents –els «furs nous»– s'afegiren als promulgats per Jaume I entre 1261 i 1271 –els «furs vells»– per tal que aquest cos legal exercís a partir de llavors com a llei única i universal del regne³⁴³. Així, els furs publicats –continguts en 29 rúbriques– foren fins a 67, alguns dels quals recollien importants immunitats demanades pels nuclis reials en època de Jaume II, que ara prenién validesa foral plena, com ara l'exempció dels oficials i els justícies d'obeir manaments contraforals, la gratuïtat de les accions judicials de la procuració reial, l'exercici de la justícia dins de les viles i per part de juristes habitants en el regne, o la limitació de les actuacions del procurador fiscal³⁴⁴.

Per afegiment, s'hi aprovaren moltes matèries noves, algunes de les quals tenien un clar component urbà, com ara les que regulaven diversos aspectes de l'ofici de notari, metge i canvista, draper o sastre³⁴⁵. D'altra banda, la resta de rúbriques que no estaven directament relacionades amb la unió foral s'agrupaven en dos grans grups: un relatiu a qüestions judicials o penals, i un altre sobre els oficials reials. Pel que fa al primer, es regulaven amb detall certs aspectes *dels juhís*, *dels feyts fiscals*, de les *capleutes*, de les

³⁴² ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, núm. 8.

³⁴³ Cal recordar que les disposicions aprovades en les Corts de 1283 i 1301-1302 havien estat atorgades únicament a l'estament reial –malgrat que, posteriorment, els compiladors jurídics els afegiren al text foral com si haguessen estat donats als tres estaments. Per tant, en aquests moments de 1329 els únics furs amb validesa universal eren els redactats en època de Jaume I.

³⁴⁴ J. MEY (ed.), *Fori regni Valentiae*, cit., 1329, rúbrs. II, VI, VIII-X i XIX.

³⁴⁵ *Ibidem*, rúbrs. XVI, XVII, XXI, XXIII.

apel·lacions, de les *excepcions* –la nul·litat de les sentències–, de les penes dels *cequiers*, dels *furts* i dels *adulteris*³⁴⁶. Quant al segon, s’hi aprovaren diversos furs que delimitaven i tractaven de millorar l’actuació de l’assessor, els escrivans, el corredor i els saigs de la cort de la procuració, que regulaven l’ofici de carceller reial i les inquisicions contra els oficials reials, i que obligaven al batlle general del regne a jurar davant els jurats de la capital –com feia el procurador a l’inici de la seua administració– *que observarà furs de València e privilegis*³⁴⁷.

Altrament, a banda de tres furs més sobre dret privat³⁴⁸, la resta dels publicats estava estretament imbricada bé amb la fixació de les quèsties –de la qual parlarem després–, bé amb la unió foral. En aquest darrer sentit, la solució disposada, continguda en el fur de la rúbrica VII, era la concessió de l’anomenada pels tractadistes posteriors «jurisdicció alfonsina», això és, el mixt imperi a tots aquells que posseïen llocs poblats per un mínim de 15 famílies cristianes o 7 de musulmanes, sempre i quan consentissen l’ordenament foral valencià. Val a dir, aquells senyors rebrien la jurisdicció civil plena en primera instància –amb la possibilitat que els vassalls apel·lassen al justícia de València– i la jurisdicció criminal atenuada, és a dir, limitada a les penes que no suposaren mutilació de membres o la mort³⁴⁹. D’altra banda, els que tenien el mer imperi, és a dir, la jurisdicció civil i criminal plenes, continuarien exercint-les si feien el canvi foral, sense que *per la acceptació dels Furs de València no·ls sie fet alcun perjudici*³⁵⁰. Aquesta, doncs, degué ser la determinació presa pel monarca en el compromís arbitral que havia permès desbloquejar la disputa foral després de les primeres reunions de Corts. Per això, sembla lògic que els nobles aragonesos rebutjassen la decisió i ni tan sols fossen convocats a la represa de l’assemblea, puix la solució adoptada estava pensada més en els cavallers relacionats amb els nuclis urbans i els ciutadans que havien anat adquirint senyories que no pas en els grans barons i en les peticions realitzades per aquests.

Val a dir, res no s’hi deia –a excepció de la compra de terres de reialenc per part dels cavallers, de la qual parlarem juntament amb les quèsties– de les altres concordances que hem vist negociades, com ara les que feien referència a l’exempció de les inquisicions i els turments judicials, el pagament de peatges o l’ús dels emprius reials per part dels de gènere militar. I tampoc s’hi reconeixia la principal reclamació dels aragonesos: que a tots els que havien usat el Fur d’Aragó des de la conquesta i ininterrompudament –exerciren el mer o el mixt imperi– els fos reconegut o donat de manera oficial el mer imperi, això és, la jurisdicció criminal, de fam, fred i set. Pel contrari, únicament els que ja posseïen el mer imperi continuarien tenint-lo si s’adaptaven als Furs de València, mentre que els altres s’haurien d’acontentar amb el

³⁴⁶ *Ibidem*, rúbrs. V, VI, XIII-XV, XVIII, XIX, XXVI.

³⁴⁷ *Ibidem*, rúbrs. II, IV VIII, XX, XXII XXV, XXIX. El contingut concret de tots els furs publicats va ser explicat sumàriament per: V.L. SIMÓ SANTONJA, *Les Corts valencianes, 1240-1645*, cit., p. 100-124.

³⁴⁸ *Ibidem*, rúbrs. XI, XII, XXIII. Es referien a certs aspectes de la gestió de les tutories i curadories, a l’eixovar i el creix de les vídues, i al termini màxim de les respostes –3 dies– en les protestacions davant de notari.

³⁴⁹ La tenor d’aquell fur ha estat analitzada amb detall per: S. ROMEU, «Los Fueros de Valencia y los Fueros de Aragón: jurisdicción alfonsina», cit., p. 92-107; i F. ROCA TRAYER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., p. 67-73. Vegeu també les observacions d’A. FURIÓ, «Senyors i senyories al País Valencià al final de l’Edat Mitjana», *Revista d’Història Medieval*, 8 (1998), p. 124-125; per a una època posterior, les d’A. ALBEROLA, «Los ‘señoríos alfonsinos’ en el sur del País Valenciano. Aproximación a su estudio», a E. Serrano i E. Sarasa (eds.), *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica (ss. XII-XIX)*, Saragossa, 1993, vol. 1, p. 223-240; i per al cas català les de C. CUADRADA, «Sobre el mer i el mixt imperi als senyories de la Catalunya Vella (segle XIV)», *Mayurqa*, 22 (1989), p. 199-211.

³⁵⁰ J. MEY (ed.), *Fori regni Valentiae*, cit., 1329, rúbr. VII (24-X-1329).

mixt imperi –una concessió molt important, però no aquella que la cavalleria d’origen aragonès havia estat a punt d’obtenir.

Congruentment, els principals magnats aragonesos, és a dir, aquells que ja exercien la jurisdicció plena, com ara els Xèrica o els Luna, s’hi negaren, car no hi tenien pràcticament res a guanyar –es quedaven igual, però sota Furs de València. I, de fet, els únics grans nobles dels que tenim constància que acabaren acceptant les lleis valencianes, com detallarem després, són Francesc Carròs, que no procedia d’Aragó, una branca dels Arenós i Blasco Maza de Bergua. Així les coses, tot i que oficialment els furs aragonesos quedaren eliminats del regne, davant la resistència oferida per una part dels barons i els cavallers, el Benigne acceptà de manera implícita la seua observança en els seus senyoriis, atès que, en promulgar la revocació de tota concessió anterior feta en perjudici del cos foral valencià, declarà exempts a Jaime de Xèrica, Lope de Luna i els aragonesos que descendien directament de cavallers de conquesta i havien usat les seues pròpies lleis des d’aleshores³⁵¹. Val a dir, si les concessions que havien rebut aquests senyors no eren contraforals, els Furs d’Aragó podrien mantenir-s’hi *de facto* en els seus dominis.

Altrament, com hem dit, l’accés al mixt imperi sí que podia interessar a d’altres tipus de cavallers, com ara els que no fossen aragonesos –que no quedaven inclosos en les concordances negociades– o els d’àmbit urbà –que així veien reconegudes legalment les seues potestats jurisdiccionals davant la pressió dels justícies reials i els Consells municipals. Aquests darrers cavallers, a més a més, segons la rúbrica primera dels furs nous, podrien exercir a partir de llavors els càrrecs de justícia, jurat, conseller municipal i mostassaf, que fins llavors els havien estat vedats³⁵². En conseqüència, tot just quan estaven preparats els furs, dos dies abans de la seua publicació, a banda dels que ja havien estat convocats a la represa de les Corts³⁵³, foren cridats fins a 37 generosos més per tal que signassen els acords finals: *auditurus, tractaturus et firmaturus que in dicta Curia fuerint ordinata*. En aquest sentit, el monarca devia considerar que tots els citats podien estar disposats a consentir l’acord, puix una part d’ells corresponia al tipus de cavallers que acabem d’explicar i d’altres eren ciutadans ennoblits que, evidentment, estaven interessats a accedir per llei al mixt imperi sobre els senyoriis que havien comprat.

Tanmateix, no tots ells apareixen signant els furs aprovats i, de fet, les absències més destacades pertanyen als d’origen aragonès (7 dels 10 convocats) o als d’origen català que sabem que usaven els furs d’Aragó en alguns senyoriis, com ara Ramon de Riusec i Gilabert Sanoguera. Contràriament, entre els d’origen urbà apareixen pràcticament tots

³⁵¹ *Aureum Opus*, «Alfonsi Secundi», XXVI (24-X-1329).

³⁵² J. MEY (ed.), *Fori regni Valentiae*, cit., 1329, rúbr. I (24-X-1329). Per a poder accedir als càrrecs urbans haurien de seguir la senyera de les viles corresponents quan es convoqués la host dins del terme municipal, i haurien de contribuir en els serveis veïnals i en les despeses fetes en defensa dels Furs de València. D’altra banda, és evident que aquesta possibilitat d’exercir com a oficials en la ciutat o les viles només podia interessar als cavallers mitjans o als ciutadans ennoblits, i en cap cas als grans magnats.

³⁵³ Pels nobles havien estat cridats els infants Pere de Ribagorça i el procurador de Ramon Berenguer, Bernat de Sarrià, el tutor de Gilabertó de Centelles i els procuradors de Joan de Pròixida, de Galceran de Bellpuig, d’Huguet de Cardona, de Guillem Ramon de Montcada i d’Ot de Montcada. Pels cavallers: Pere de Bellví, Orrigo de Quintavall, Francesc de Materó, Gil Martínez d’Entença, el procurador de Ramon de Vilaragut i el tutor de Bernat de Vilaragut. Tots ells apareixen a l’aprovació dels furs, excepte aquest darrer i els procuradors d’Huguet de Cardona i d’Ot de Montcada: *Fori regni*, Any 1329, «Pròleg»; ACA, C, reg. 539, f. 19r-20r (22-X-1329), transcrit a l’*Apèndix documental*, doc. 48 (vegeu aquestes referències per a tots els convocats i els signants que esmentem en les notes següents).

els cridats (8 dels 10) i, fins i tot, 5 més³⁵⁴. Ultra això, entre els 21 síndics de València hi havia uns quants (5 si més no) que eren cavallers i uns altres (almenys 4), que tenien possessions senyoriales en diverses parts del regne³⁵⁵. Per tant, com indiquen aquestes observacions, sembla que la tria de la «jurisdicció alfonsina» per a resoldre la disputa foral respongué a un acord entre la monarquia i la capa dirigent de ciutadans rics i cavallers la ciutat de València, que a partir de llavors podrien exercir doblement com a governants de la capital i com a senyors del regne; alhora, s'obviaven les reivindicacions plantejades pels cavallers de conquesta aragonesos –el mer imperi per a tots–, tot i que, alhora, s'havia de tolerar l'ús del fur d'Aragó en el cas dels grans barons que posseïen la jurisdicció plena. En aquest sentit, els únics senyoriis valencians que encara continuaven observant les lleis aragoneses dos segles després havien pertangut als Xèrica, als Luna, als Arenós, als Urrea i als bisbes de Tortosa³⁵⁶.

La major part de la cavalleria, en canvi, acabà adherint-se als Furs de València, de manera que pogué accedir tant a l'exercici legal del mixt imperi sobre els seus vassalls com a la possibilitat de participar en els càrrecs urbans de govern i d'administració. Tanmateix, aquell no va ser un fet generalitzat en el moment de la promulgació dels furs nous el 24 d'octubre de 1329, ja que, com hem vist, bona part dels nobles abandonà les Corts i molts cavallers s'absentaren d'aquell mateix acte de consentiment foral. De fet, tampoc hi eren el bisbe i els nuncis del capítol catedralici de València, el bisbe de Sogorb ni l'abat de Benifassà, probablement perquè tots ells tenien llocs poblats a fur d'Aragó –com ara Puçol, Navaixes i la tinença, homònima, de Benifassà. Per això, l'assemblea continuà oberta fins a començaments de 1330, per tal d'arrodonir la unió foral, tot tractant de sumar l'acceptació d'altres prelatos i cavallers que no s'hi havien

³⁵⁴ A banda del procurador de Margarida de Lloria, que era convocat pels nobles i anà a jurar els furs, s'hi cridà fins a 10 cavallers d'origens catalans residents a la ciutat de València, com demostra la seua presència constant als Manuals de Consell: Ramon Castellà i Jaume Castellà, Guillem Dalmau i Berengueró Dalmau, Bartomeu Fabre i Guerau Fabre, Ramon Colom i Pere Calderó, que assistiren a l'aprovació dels furs, i Ramon Castellà júnior i Pere Colom, que no hi apareixen. D'altres 17 pertanyien a llinatges d'origen català: 9 que hi signaren, Francesc Escorna, Guillem de Santacoloma, Francesc Esquerrè, Ramon de Canelles, Ramon de Santlleir, Joan Escrivà, Galceran de Monsoriu, Francesc de Mompalau i Ponç de Vilafranca; i 8 que no ho feren, Ramon Escorna, Joan Escorna, Ramon de Riusec, Arnau de Riusec i Raimundó de Riusec, Arnau Llançol i Roderic Llançol, i Gilabert Sanoguera. Finalment, com hem dit, dels 10 cavallers aragonesos convocats, només hi acudiren 3, Martín Ruiz d'Isuerre, Ximén Sánchez de Tovià i Juan Sánchez de Valterra, per 7 que no ho feren, Alfonso Martínez de Morera i Martín Juliáñez de Morera, Fernando Garcés de los Fayos i Pedro Ruiz de los Fayos, Juan Ximén Romeo, Ximén Blasco d'Aierbe i Pedro Sanz d'Oblitas. D'altra banda, en l'aprovació foral apareixen 5 cavallers més, tots ells d'origen català –i els 3 darrers vinculats a la ciutat de València–: Ramon de Llibià, Jaume de Riusec, Ramon Costa, Andreu Guillem Escrivà i Bernat Fabre.

³⁵⁵ Apareixien com a síndics de València els cavallers Guillem de Santacoloma i Gil Martínez d'Entença, i 3 dels esmentats en la nota anterior (Ramon de Llibià, Ramon Costa i Andreu Guillem Escrivà). A més a més, hi apareixien diversos ciutadans –mercaders o juristes– pertanyents a llinatges amb possessions senyoriales, com ara Bartomeu Matoses, senyor de Benifaió i Alginet, Arnau Samorera, senyor de Beniparrell, Berenguer Ripoll, senyor d'Alcàntera del Xúquer, o Ramon de Soler, senyor de Benicarló. Finalment, cal destacar la presència de Bernat Sanou, que havia estat batlle general del regne, Domingo de Claramunt, que prompte seria mestre racional de la Corona, i el mateix Arnau Samorera, que seria, alhora, batlle general i vicecanceller. Aquest darrer, Claramunt i Ripoll eren 3 dels 4 tractadors de la ciutat de València que havien d'aconsellar al rei en el compromís arbitral d'estiu de 1329.

³⁵⁶ Segons una investigació realitzada per comissió de les Corts aragoneses en 1528, existien 7 senyoriis que continuaven mantenint-los dins del regne de València: 3 petites senyories, Almassora –del bisbe de Tortosa i dins del terme de Castelló de la Plana–, la Pobra de Benaguasil i Benaguasil –originàriament dels Luna i dins del terme de Llíria– i 4 grans senyoriis nobiliaris fronterers amb Aragó, la tinença d'Alcalatén –dels Urrea–, la baronia d'Arenós –d'una branca d'aquest llinatge– i les de Xelva i Xèrica –dels mateixos Xèrica: P. SAVALL i S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de Corte del reino de Aragón*, cit., vol. II, f. 343.

afegit, així com també la de les dues viles reials de costum aragonès, Borriana i Vila-real, que tampoc ho havien fet³⁵⁷. Per a donar aquest pas, tanmateix, serien necessàries una sèrie de garanties que convenceren les parts implicades de la irrevocabilitat del que s'havia aprovat.

- *Les garanties i l'ampliació de la unió foral (octubre 1329 – gener de 1330)*

El mateix 24 d'octubre en què els furs nous foren acceptats per part de tots aquells que volien adherir-s'hi, una carta d'Alfons el Benigne especificava que el donatiu general concedit, 110.000 ll., s'invertiria per complet en la guerra contra l'emirat granadí pactada amb el rei de Castella, a excepció de 25.000 ll. que es retenien per a despeses pròpies, 10.000 ll. que rebria l'infant Pere per certs pactes i 1.000 ll. que es devien al canvista valentí Bernat Desmàs. La quantitat, segons s'hi deia, s'atorgava expressament per les disposicions que havien disposat la unió foral i per la resta de llibertats concedides pel rei en l'assemblea³⁵⁸:

Propter confirmationem, additionem et correccionem fororum Valencie quas nunc fecimus, et quia nonnulla loca quibus forus Aragonum servabatur, ad forum Valencie, qui est lex universalis et unica dicti regni, iusticia exigente reducimus, et propter alias concessionem et libertates die presenti celebrationis dicte Curie per nos omnibus ipsis factas dederunt et concesserunt nobis centum decem mille libras regalium Valencie³⁵⁹.

Per tant, les prevencions que els tractadors de les Corts havien presentat al monarca sobre la dificultat que les universitats reials aprovassen una ajuda si s'atorgava el mer imperi als cavallers aragonesos havien estat vençudes. De fet, com hem explicat, no s'havia concedit aquella jurisdicció plena –només als que ja la tenien–, i fins i tot és possible que la recepció del donatiu fos una de les causes principals per no haver-la atorgat de forma general a tots els cavallers de conquesta aragonesos, com aquests demanaven. Amb tot, aquell decantament cap als interessos de la capa de cavallers urbans i ciutadans ennoblits no havia rebut la unanimitat i el consentiment de tots els membres dels estaments, puix, segons hem observat, molts d'ells s'absentaren en la signatura inicial dels furs nous. En aquest sentit, mentre un grup de juristes redactava i compilava a Burjassot les lleis aprovades³⁶⁰, degueren sentir-se veus en contra, tant dels

³⁵⁷ Com que no havien estat citades a la represa de les Corts de setembre, dos dies abans de la publicació foral foren cridades específicament per tal que signaren els furs nous, però, com la pròpia carta de convocatòria preveia, no hi assistiren –*procederemus super predictis, vestra absentia non obstante*: ACA, C, reg. 539, f. 18rv (22-X-1329), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 49.

³⁵⁸ Tot i que no n'hem parlat, en aquella mateixa data es publicaren, per exemple, fins a 12 privilegis reials adreçats a la ciutat de València: *Aureum Opus*, XVIII-XXVIII (24-X-1329). D'altra banda, el reg. 480 de la cancelleria reial, coincidint amb el moment de desenvolupament de les Corts, és ple de concessions a nuclis reials, oficis artesanals, cavallers, ciutadans, etc.

³⁵⁹ AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 18 (24-X-1329), transcrit per J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 98-99.

³⁶⁰ Sabem aquesta dada gràcies a la remissió del jutge de la cort reial Guillem de Jàffer per un delictes comès pel seu esclau batejat «Francesc», mentre residien *apud locum de Buryaçot, situm in termino Valencie*, on, després de la celebració de les Corts, *quosdam iurisperitos atque notarios* havien estat

que –malgrat l'aprovació dels síndics reials– havien quedat decebutos pels acords, ja que possiblement consideraven que la cessió del mixt imperi no era allò pel que havia lluitat l'estament reial durant més de mig segle, com dels que hi donaven el seu suport –o estaven disposats a fer-ho–, però desconfiaven de la paraula d'un monarca que en 1328 havia promès no alienar el seu patrimoni i a l'any següent n'apartava les cinc viles principals. Per això, aquests darrers imposaren unes estrictes garanties, que podem considerar el màxim exponent del pactisme valencià, puix, com passava almenys des de 1261, es basaven en dos components fonamentals: el jurament del rei com a condició *sine qua non* per a ser jurat i el pagament d'un donatiu que, ara més que mai, es concedia únicament i exclusivament si allò atorgat pel monarca es feia efectiu.

Així es pot despendre, si més no, d'una carta presentada pels membres de les Corts a Alfons el Benigne 13 dies després de la publicació foral, el 6 de novembre de 1329. Es tractava, concretament, d'una sèrie de condicions que aquell hauria de complir *a pus forts corroboració del atorgament de la jurisdicció e de les altres gràcies feytes*³⁶¹. En primer lloc, li demanaven que, passats 10 anys des del dia en què havia fet *lo sacrament de no alienar* –el de 1328–, ratifiqués i tornés a jurar la concessió de *la jurisdicció e gràcies damunt dites*, per tal de *remoure tot dupte* que s'hi pogués presentar. De fet, segons sabem pel privilegi que generà aquesta petició, aquella garantia es dirigia contra *aliqui* que havien posat *in dubium* la donació del mixt imperi, en tant que en l'estatut de no alienació s'inclouïen *loca, dominia, regalias, iurisdicciones, redditus, obvenciones et alia iura*³⁶². Aquells *aliqui*, doncs, devien ser els partidaris dels furs valencians que no estaven d'acord amb els acords finalment impulsats pel rei i les elits de València, puix, per tal de respondre'ls, el Benigne al·legà que ja en les concordances signades per tots els estaments en època de Jaume II s'inclouïa aquella concessió jurisdiccional i encara moltes altres:

Iam tempore serenissimi domini Iacobi, recolende memorie regis Aragone, genitoris nostri, per aliquos tractatores electos comuniter a prelatibus, nobilibus, militibus, civibus et hominibus villarum regalium dicti regni, ut regnum ipsum quod ex fororum diversitate desolacionis recidio subiacebat, ad dictam legem unicam et per consequens ad eiusdem affectus reducerent unionem quedam fuissent capitula concordata, in quibus ea omnia et etiam multo maiora que nunc predictis concessimus inserta fuerant et annexa.

Ultra això, el monarca destacava que havia retingut el *merum imperium* i que aquella era l'única manera d'acabar pacíficament amb el conflicte –*nulla via alia oportuna absque manifesto et proprio scandalo dicti regni aliquant se offerret*. En conseqüència, havia actuat *ex evidenti necessitate regni predicti et ob utilitatem totius publice rei eiusdem* i, per tant, quedava lliure de l'estatut de no alienació, que entre les seues clàusules inclouïa aquella de la «necessitat evident». No tenim, però, possibilitat de comprovar els seus arguments, en no disposar ni de les concordances de l'època de Jaume II ni de la promesa de 1328. En tot cas, a banda d'aquella primera condició dirigida contra els que dubtaven de la validesa de la concessió del mixt imperi, els disposats a acceptar tot allò acordat per les Corts imposaren una altra, que tractava de

enviats a una casa, *in qua predicti omnes ex eam morabantur, pro dictandis et compilandis foris per nos noviter editis in Curia predicta*: ACA, C, reg. 480, f. 28v (4-I-1330).

³⁶¹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 10, f. 1r-2v (6-XI-1329), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 50.

³⁶² AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 31 (6-XI-1329), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 51.

donar plena seguretat al traspàs jurisdiccional oferit pel monarca. Aquesta segona condició pràcticament assimilava la negociació duta a terme a una compravenda. Val a dir, els béns reials quedarien obligats per la quantitat de 100.000 ll. –sembla que tot el donatiu menys les 10.000 ll. de l'infant Pere–, de manera que, si el Benigne moria abans dels 10 anys esmentats sense fer la confirmació corresponent i el successor recusava la seua decisió, els diners haurien de ser tornats íntegrament, a cada senyoria la part que hagués pagat:

Si cas se esdevenia, ço que Déus no vulla, que dintre lo temps dels dits X anys lo dit senyor rey moria, e lo succeydor d'aquell les dites jurisdicció e gràcies confirmar negàs, que de present lo dit senyor rey regonega e confés haver reebuts de nosaltres quantitat de dos comptes per préstech e en nom de préstech... per la qual quantitat oblich tots sos béns e en especial la jurisdicció la qual ara ha atorgada e les altres gràcies damunt dites... Et si lo succeydor del dit senyor rey recusava, segons que dit és, fer la dita confirmació, que romanga la dita obligació e possessió als dits prelats e als altres, axí per les despeses com per lo interés e dampnatge per ocasió de les dites coses feyts e sostenguts, tro que éntegrament ne sien satisfeyts a conexença dels damunt dits com per los dits dos comptes, de les quals despeses, messions, interès e dampnatges, creeguts per lur plana paraula tansolament.

De més a més, en aquell mateix cas de recusació del successor, tots els prelats, barons, cavallers, ciutadans i homes de vila podrien, *per pròpria auctoritat, reebre e haver fur de Aragó, privilegis, franquees, usances, bons uses e libertats atorgats als del regne de Aragó*, incloent, en el cas dels habitants de la ciutat de València, tots *aquells privilegis, franqueses e immunitats les quals ha la ciutat de Saragoça*. I, més encara, si es produïa aquell rebuig, els suara esmentats no estarien obligats a obeir el successor, ni a jurar-lo com a rei ni senyor, fins que no confirmés les concessions:

En aquell cas que'l succeydor del dit senyor rey no volgués fer les damunt dites coses, que'ls prelats, barons, cavallers, ciutadans e hòmens de viles del dit regne no sien tenguts de obeyr ne reebre'l en rey, ne en senyor, ne jurar aquell tro primerament e abans haja confermades les dites coses.

En conseqüència, la darrera de les garanties establertes era que el primogènit hagués de jurar les concessions quan arribés als 14 anys –en 1333 en el cas del futur Pere el Cerimoniós– i que ho fes novament, com tocava per furs, en el mes posterior a la seua accessió a la *dignitat real*. Fet això, *les cartes del deute dels dits II comptes e aquella carta o privilegi que puxen reebre e haver fur de Aragó*, quedarien anul·lades, puix la concessió de la jurisdicció als senyors s'hauria confirmat plenament. En consonància amb totes aquestes condicions, els estaments demanaren en darrer terme que, a coneixença del vicecanceller Guillem Olomar, del jutge de la cort reial Guillem Jàfer, i dels juristes i ciutadans de València Pere Calbet i Arnau Samorera es preparassen, *a profit dels dits prelats, barons e altres, cartes públiques i privilegis, ab sacrament e ab bulla segons que mills e pus complidament és contengut en lo privilegi del bovatge de Catalunya e divisió dels regnes*.

No obstant això, només coneixem dos privilegis: el que hem comentat adés, en què el rei prometia tornar a jurar-ho tot en passar 10 anys de l'estatut de no alienació, i un altre en què s'inclouïen la resta de garanties sobre el jurament del successor, a excepció de l'esment a la carta de deute i l'obligació de la jurisdicció per valor dels 2.000.000 s.

atorgats com a donatiu³⁶³. Amb tot, pensem que això es deu al fet que no l'hem localitzada o no ha arribat fins a nosaltres, ja que, com acabem de veure, la tenor de les clàusules diferenciava clarament entre *les cartes del deute dels dits II comptes* i la *carta o privilegi que puxen reebre e haver fur de Aragó*. En aquest sentit, cal tenir present que totes les clàusules que acabem de comentar inclouen el testimoni de fins a 5 juristes³⁶⁴, i que el mateix rei hi féu dues retencions, per la qual cosa sembla que les garanties demanades van ser plenament acceptades. Per tant, considerem que la carta de deute degué ser efectivament realitzada. Com dèiem, doncs, el pactisme de caire politicofiscal característic del regne de València trobava ací la seua màxima expressió, puix per primera vegada era emprat pel conjunt dels estaments presents a les Corts i no exclusivament pels nuclis reials.

Així les coses, corroborades i garantides a començaments de novembre totes les concessions fetes, durant el període subsegüent es tractà de completar la unió foral, bo i atraient a més senyors perquè signaren els acords, així com també a les viles de Borriana i Vila-real. Per això, en l'interval de dos mesos que transcorregué fins a començaments de 1330, segurament foren assignats *II jutges covinents e no sospitosos*, com s'havia aprovat en la reunió parlamentària, per tal que, a *messió de la Cort*, decidiren sobre el contrast d'aquelles dues viles poblades a fur d'Aragó³⁶⁵. De fet, el Benigne romangué a València i hagué d'ajornar fins a mitjan gener el parlament amb els eclesiàstics de tota la Corona que havia convocat a Tortosa amb l'objectiu de demanar-los ajuda per a la guerra contra els musulmans, que es preparava de forma imminent³⁶⁶. Mentrestant, d'altra banda, les al·legacions presentades contra l'incompliment de la promesa de no alienar patrimoni reial durant 10 anys no impediren que el rei realitzés una nova donació, el 28 de desembre de 1328, en aquest cas de forma perpètua al fill que acabava de tenir amb la reina Elionor, l'infant Ferran, que rebé Tortosa, Albarrassí i els llocs valencians d'Oriola, Alacant, Guardamar, Elda, Novelda, La Mola, Callosa, Asp i Monfort (vegeu els Mapes 4 i 5 del tom II)³⁶⁷.

Amb tot, deixant de banda el rebuig que aquella decisió degué generar entre els partidaris de mantenir un estament reial fort, amb els dirigents de València al capdavant³⁶⁸, les garanties donades per tal d'assegurar les concessions fetes en les Corts degueren ser suficients per tal que la nòmina d'adherents a elles s'ampliés. Així, en la darrera sessió de l'assemblea, celebrada el 10 de gener de 1330, s'hi sumaren les viles de Borriana i Vila-real –*sien per tostemps de fur de València e sotsmeses a aquella*,

³⁶³ *Aureum Opus*, «Alfonsi Secundi», XXIX (6-XI-1329).

³⁶⁴ Els juristes eren el mateix vicecanceller Guillem Olomar i el jutge reial Guillem de Jàffer, altres dos juristes de l'entorn reial com Bernat de Senesterra i Lope de Conclud, i el jurista vinculat al Consell municipal de València Jaume de Ripoll: *Apèndix documental*, doc. 51. De fet, són els mateixos testimonis que apareixen en el privilegi esmentat dues notes més amunt.

³⁶⁵ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 3.

³⁶⁶ L'ajornament del parlament a: ACA, C, reg. 539, f. 8r-10r (28-IX-1329). Sobre la guerra, també en novembre foren intercanviades ambaixades amb Alfons XI, que informà de la seua anada contra Granada a partir de l'1 de maig de 1330: ACA, C, reg. 562, f. 114r-116v (25-XI-1329), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., vol. III, doc. 17.

³⁶⁷ ACA, C, reg. 480, f. 13r-16r (28-XII-1329). L'infant havia nascut a penes unes setmanes abans, l'11 de desembre.

³⁶⁸ Inicialment, el Consell d'Oriola es negà a trametre els procuradors demanats per a jurar l'infant Ferran com a senyor, tot al·legant el privilegi d'inalienabilitat de la Corona que els havia atorgat Jaume II – *complanyem-nos fortment ab plors e ab llàgrimes de departir-nos de la vostra benaventurada senyoria*: ACA, C, Cartes reials, Alfons el Benigne, num. 672 (15-I-1330), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 48.

*foragitants d'aquí de present fur d'Aragó*³⁶⁹– i, ahora, també ho feren el bisbat de València i el monestir de Benifassà, que tenien els llocs de Puçol, el Puig i la tinença de Benifassà, poblats fins aleshores a costum aragonès. Ultra això, també hi foren convocats altres 16 nobles i cavallers dels que encara no havien donat una resposta favorable a la unió foral. Hi anaren 7: el procurador de Beatriu de Lloria, Arnau de Romaní, els Vives de Canyamàs (Bernat, Tomàs i Ferrer, homes de Morvedre ennoblits) i part dels Muñoz (Fernando Pérez i Juan Fernández)³⁷⁰. Altres dels que foren cridats, com Francesc Carròs, els Boil o els Monteagudo no hi consentiren llavors, però sabem que ho feren al llarg d'aquell mateix any, a l'igual que Ximén Pérez d'Arenós, Pedro Ximénez de Borriol, Andrés Martínez de Peralta o Rodrigo Martínez de Sanadrián. De fet, un privilegi publicat com a conseqüència d'aquella última reunió de les Corts establí el termini de 3 mesos per tal de realitzar el canvi foral, de manera que, ja a finals de maig de 1330, el Consell de València comissionà 10 prohoms per tal d'actuar *contra aquells qui s'dien ésser en possessió de fur d'Aragó e a extirpar aquell del regne de València*³⁷¹. Per tant, no tots acceptaren de seguida, sinó que el procés s'allargà durant uns quants anys més, puix encara fins al final del regnat del Benigne s'hi afegiren altres casos, com ara els de Martín Íñiguez d'Eslava, Blasco Maza de Bergua i, fins i tot, l'anteriorment bel·licós Gilabert Sanoguera³⁷².

³⁶⁹ J. MEY (ed.), *Fori regni Valentiae*, cit., 1329, «Publicacio secunda».

³⁷⁰ ACA, C, reg. 539, f. 21rv (2-I-1330), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 52; J. MEY (ed.), *Fori regni Valentiae*, cit., 1329, «Publicacio secunda». En aquesta darrera font apareix el procurador de «Margarida de Loria» i no de Beatriu, però pensem que es tracta una errada del copista –com algunes d'altres presents en els noms dels signants–, en tant que el procurador de Margarida ja havia signat en octubre i, a més a més, era una altra persona. D'altra banda, els convocats que no apareixen signant són: Francesc Carròs, Felip, Ramon i Joan Boil, Pedro i Peregrín de Monteagudo, Miguel i Bonafonat Muñoz, i Miguel Ximénez de Necuesa.

³⁷¹ *Aureum Opus*, «Alfonsi Secundi», VII (10-I-1330); AMV, MC, A-2, f. 112v, transcrit per F. ROCA TRAYER, *Alfonso II el Benigno...*, cit., doc. 32 (26-V-1330). Entre els triats hi havia tant senyors –juristes o mercaders– com cavallers ciutadans: Domingo de Claramunt, Ramon Costa, Ramon Guillem Català, Ramon de Llibià, Bartomeu Matoses, Guillem Mir, Salvador Ric, Arnau Samorera, Bernat Sanou com a substitut del difunt Berenguer de Ripoll i Ramon de Soler. D'altra banda, en els capítols del donatiu aprovats a començaments de 1330 es parlava dels *judges assignadors* que havien de determinar quins dels cavallers aragonesos podien provar *legítimament* que *ell o sos progenitors fossen a la conquesta del regne de València e que li sia estat servat fur d'Aragó tro a ara*: AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 12 (10-I-1330). Probablement la tasca d'aquests jutges i de la comissió esmentada fou la que ocasionà el degoteig posterior d'adopcions dels Furs de València.

³⁷² S. Romeu, a l'article que citem en aquest apartat, documentà genèricament 7 d'aquestes 13 adopcions dels Furs de València. Ací, hem pogut datar-les amb precisió i ampliar-les a través de les dades contingudes a: C. LÓPEZ RODRÍGUEZ (ed.), *Liber patrimoni regii Valentiae*, València, 2006. Així, sabem que Felip de Boil fou el primer –després del tancament de les Corts– en adaptar el seu lloc de Manises al fur valencià (doc. 1801, 17-I-1330), i posteriorment li seguiren: Francesc Carròs a Oliva i la Font d'en Carròs (doc. 1985, 15-III-1330); Gonzalo García a Albalat, Segairent, Llombai i Moixent (docs. 365 i 1714, 4-XI-1330); Ximén Pérez d'Arenós a Xest, Atzueva, Soneixa, Mosquera, Pellinos i Cortes (doc. 1135, 4-XI-1330); Pedro Ximénez de Borriol a aquest darrer lloc (doc. 635, 30-XI-1330); Rodrigo Martínez de Sanadrián a Serra i Fondós (doc. 2529, 30-XI-1330); Andrés Martínez de Peralta a Sorita, aldea de Morella (doc. 2499, 23-XII-1330); Pedro de Monteagudo a Alcúdia, Alfarb i Ressalany (doc. 404, 23-XII-1330); Peregrín de Monteagudo a Carlet, Benimodo, Massalet i Xauquer (doc. 826, 23-XII-1330); Martín Íñiguez d'Eslava a la vall de Càrcer i Sueiquia, al terme de Xàtiva (doc. 1094, 8-I-1332); Gilabert Sanoguera a Pardines, Jova, Benigafull, Mascarell, Alboràia i Almàssera (doc. 2136, 13-I-1332); i Blasco Maza de Bergua a Vilamarxant (doc. 2924, 1-VI-1335). Ja en temps de Pere el Cerimoniós, s'hi afegiren Ximén Pérez d'Oriz als seus llocs d'Alfàfara, Cotes, la vall de Càrcer, Padull i les Dotze, al terme de Bocairent (doc. 444, 1-VII-1348), Rodrigo Sánchez de Calataiud a Pedralba (doc. 2142, 17-III-1348) i Juan Ximénez d'Urrea a l'Alcalatén (J. ESCRIG, *Llucena: Una historia de l'Alcalatén*, Castelló de la Plana, 1998, p. 154).

Tot plegat, doncs, l'atorgament de la «jurisdicció alfonsina» a tots aquells senyors que regissen els seus llocs mitjançant Furs de València aconseguí una unió foral gairebé completa, de la qual només quedaren fora certs magnats, com els Xèrica, els Luna o el bisbe de Tortosa, i alguns pocs cavallers. Tanmateix, com hem vist, aquella unió no fou immediata ni aprovada inicialment per la cavalleria de llei aragonesa, que havia reclamat la concessió de la jurisdicció plena –el mer imperi. Contràriament, davant la possibilitat de no rebre cap mena de donatiu, el rei es decantà per cedir únicament el mixt imperi, però no només als que substituïssen els Furs d'Aragó pels de València, sinó absolutament a tots els senyors del regne, incloent els que ja observaven la llei valenciana. En aquesta decisió possiblement tingué molt a veure la intervenció dels dirigents de la ciutat de València –i tal vegada dels d'algunes de les viles majors–, que, provenint de famílies de mercaders o juristes, exercien ja com a senyors de diversos llocs del regne. A més a més, la cessió jurisdiccional obria la porta per tal que els de fur aragonès acabassen per consentir el canvi foral, com ocorregué, encara que de forma progressiva.

Per tant, les condicions finals de la unió foral per la qual s'havia perseverat durant tant de temps acabaren beneficiant, sobretot, als propis líders de l'estament reial que havien dirigit la lluita contra els furs aragonesos. En canvi, segurament no compliren les expectatives del comú, ja que, si més no, se sentiren al·legacions en contrari –certament, però, els síndics de les universitats reials aprovaren en les Corts la resolució adoptada. Per la seua banda, els defensors de l'ordenament aragonès, malgrat no acceptar en principi aquella decisió, aviat s'hi sumaren, a excepció feta d'alguns grans senyors de l'interior i el nord del regne. El monarca, finalment, aconseguí acabar amb les greus disputes entre l'estament nobiliari i el reial que havien protagonitzat les relacions polítiques del regne durant les darreres dècades. Per a fer-ho hagué de cedir una part de la jurisdicció que els Furs de València aprovats per Jaume I reservaven al rei. Tanmateix, 60 anys després, segons indica la incessant senyorialització del regne o les pròpies donacions realitzades a la reina Elionor i l'infant Ferran, segurament el poder del monarca ja no es basava tant en el propi control directe de les terres i els homes com en la seua capacitat de centralitzar i gestionar els recursos dels súbdits a través de moltes altres vies, com ara l'exercici de la pròpia sobirania reial, les reunions de Corts o l'organització recurrent de guerres de conquesta.

En aquest sentit, com hem pogut anar comprovant, també les maneres de finançar les activitats del monarca i de la monarquia havien canviat molt durant aquelles generacions. Per exemple, les diferències entre el finançament de la conquesta de Múrcia de 1266 i la de Sardenya de 1323 són ben evidents. I, no debades, en aquelles mateixes Corts valencianes se sancionà conscientment un canvi en la forma de negociar i obtenir els recursos fiscals que el rei havia de demanar a partir de llavors. Això és, precisament, el que tractarem d'explicar tot seguit.

- La fixació de les quèsties valencianes

Com ja hem exposat en el primer capítol d'aquesta tesi, les Corts de 1329-1330 suposaren la fixació foral de la quantitat pagadora per les viles reials valencianes en concepte de quèstia reial, tant pel que fa a la seua periodicitat –anual en dos terminis– com a la seua quantitat –segons el que determinava per a cada nucli el fur corresponent.

Per tant, no tornarem a resumir ací la llarga evolució que dugué a aquest fet ni a comentar les quanties establertes, sinó que ens limitarem a realitzar certes observacions que indueixen a pensar, d'una banda, que la decisió fou presa com a conseqüència d'una reclamació de les viles reials, d'una altra banda, que estava molt relacionada amb la unió foral aprovada aleshores, i, finalment, que el monarca hi donà el seu consentiment amb certes cauteles, que li permeteren impulsar la recaptació d'imposicions indirectes com a forma principal de recaptació dels donatius del regne.

En aquest sentit, segons ja hem exposat, sabem que Jaume II havia realitzat una taxació de les quèsties catalanes i valencianes en 1327, però aquesta no havia arribat a ser posada en pràctica, puix les següents dues peticions, ja de l'època d'Alfons el Benigne – per a la seua coronació i el seu matrimoni – no seguiren les quantitats indicades per son pare. Tanmateix, sembla que la taxació no havia estat una simple desiderata del monarca, sinó que, possiblement, responia a les reclamacions de les viles reials, que, si més no, conegueren a ciència certa aquella ordenació. Així es pot inferir del capítol que demanà l'estament reial en les Corts valencianes de 1329 per tal de reduir les quèsties *tro a quantitat certa pagadora cascun any per cascun loch*, ja que el Benigne respongué la petició fent referència a la taxació jaumina, com a cosa coneguda:

Ço és, tro a aquelles quantitats a les quals lo senyor rey en Jacme, son pare, a qui Déus perdó, poc abans que morís mitigà e reduhí les quèsties de les viles del dit regne³⁷³.

I, efectivament, segons hem comentat en el seu moment, la fixació foral valenciana seguí les pautes marcades per Jaume II, que deixaven les quantitats a abonar en xifres menors a les que es pagaven usualment. Però, a més a més, la tenor d'aquella demanda assenyalava de forma meridiana que l'estabilització del tribut estava fortament lligada als acords presos amb els cavallers, puix el propi nom del capítol era: *Sobre la mitigació de les questes de les viles e que-ls cavallers puxen comprar del realenc*. Val a dir, el camí de la fixació era doble: si, d'una banda, les viles sabrien a què atendre's en finalitzar l'oscil·lació de les peticions, d'una altra banda, el monarca s'assegurava una quantitat mínima davant la novetat que els convenis derivats d'aquelles Corts introduïen, això és, que els cavallers poguessen comprar terres de reialenc –cosa vetada fins aleshores–, tot mantenint la seua franquesa tributària en les contribucions directes. De fet, després d'explicitar les quantitats en què quedarien fixades les quèsties, el rei afegia les següents paraules en la seua resposta a l'assemblea:

E ab açò plau-li que-ls richs hòmens, cavallers e persones generoses puxen comprar del realench e-n tots altres lochs, e d'açò farà privilegi als dits cavallers bo e ferm e jurat³⁷⁴.

En relació amb això, sembla que la determinació sobre aquella qüestió era ferma des de l'inici de les Corts, atès que fou l'únic punt que quedà fora del compromís arbitral instituït en estiu de 1329 per tal de decidir sobre la unió foral: *del dit compromés sia exceptat lo capítol e concordància parlant de les compres del reelench e de les peytes*³⁷⁵. Així les coses, la rúbrica XXVIII dels furs publicats disposà, en efecte, que

³⁷³ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 4.

³⁷⁴ *Ibidem*.

³⁷⁵ *Ibidem*, Capsa 8, núm. 21-2.

els cavallers poguessen adquirir béns de reialenc, posseint-los *franchs enpertostemps de questa, cena, ost e cavalcada e reemçó d'aquelles*, però sense possibilitat de traspassar-los a l'Església³⁷⁶. Abundant en això, el privilegi concedit a les viles d'Ontinyent i de Bocairent argumentava que aquella concessió als cavallers era una de les causes principals per a la fixació de la quèstia, puix hi deia que, en haver atorgat als cavallers el fur per comprar béns mobles i immobles de reialenc, les quantitats a pagar s'havien hagut de reduir *ad congruam quantitatem* per tal de no agreujar la resta de posseïdors de terres en les contribucions col·lectives: *pondus earum non fiat importabile*³⁷⁷.

Amb tot, per un altre costat, tant la resposta donada pel rei en les Corts com el fur corresponent inclogueren una clàusula que deixava, de forma genèrica, la porta oberta a incrementar les peticions en funció de les circumstàncies: *que les dites quèsties sien ordinàries e lo senyor rey no-ls deman més a avant, salvant en los casos especificats e introduyts per causa necessària en dret*³⁷⁸. Per això, els síndics de les viles sol·licitaren que s'explicités clarament quines serien aquelles situacions que permetrien augmentar les demandes:

Que'l senyor rey declar los casos los quals són introduyts en dret de fer ajuda al senyor rey e los quals se ha retenguts ultra les peytes ordinàries de les viles³⁷⁹.

Tanmateix, el Benigne es negà a fer-ho, puix de ben segur estava interessat en mantenir una certa indefinició al respecte: *basta a ells la declaració feta, 'en dret'*. Així les coses, se li requerí que, almenys, *si'l senyor rey d'aquí a avant demanarà a les viles del regne alguna ajuda per los casos introduhits en dret los quals se ha reservats*, les terres de reialenc que haguessen comprat els cavallers fossen incloses i la part que els correspongués, *per sou e libra*, fos rebuda a compte pel monarca³⁸⁰. D'altra banda, desconeixem quins eren els casos que es podien considerar «introduïts en dret», tot i que tal vegada estaven relacionats amb els afers que exposava Raimon de Penyafort un segle abans, com ara les guerres defensives, la lluita contra els infidels o l'obtenció de privilegis³⁸¹. Fos com fos, sembla que la justificació de les peticions monetàries era un aspecte important, que, com ja hem dit, devia haver estat objecte de qüestionament, puix a mitjan febrer de 1330 –una vegada promulgada la fixació de les quèsties– totes les universitats reials no franques hagueren de renunciar públicament a demandar Alfons el Benigne i els seus predecessors fins a Jaume I per les contribucions que aquests havien pogut exigir indegudament: *in casibus non introductis a iure, vel alias iniuste exegissent et habuissent pro questia, peyta sive subsidio vel alias quomodolibet ab eisdem et predecessoribus eorundem*³⁸².

³⁷⁶ J. MEY (ed.), *Fori regni Valentiae*, cit., 1329, rúbr. XXVIII (24-X-1329).

³⁷⁷ I. GIRONÉS, *Els pergamins d'Ontinyent*, Ontinyent, 1991, doc. 10 (24-X-1329).

³⁷⁸ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 4.

³⁷⁹ *Ibidem*, núm. 3.

³⁸⁰ *Ibidem*. Aquesta petició fou efectivament concedida, segons apareix al privilegi d'Ontinyent i Bocairent citat.

³⁸¹ R. DE PENYAFORT, *Summa Sancti Raymundi de Peniafort*, cit., p. 169-173.

³⁸² ACA, C, Pergamins reials, Alfons el Benigne, núm. 406 (10-II-1330), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 54. La vila d'Alzira ho prometé en primer lloc a finals de novembre (*Ibidem*, núm. 384, 27-XI-1329), però, posteriorment, ho hagué de tornar a fer amb un altre model de carta absolutòria més complet, ja en febrer, quan ho feren també la resta de nuclis reials: Borriana (*Ibidem*, núm. 400, 7-II-1330), Alpont, Cullera i Vila-real (*Ibidem*, núm. 401-403, 8-II-1330), Castelló de la Plana (*Ibidem*, núm. 404, 9-II-1330), Ademús (*Ibidem*, núm. 407, 10-II-1330), Morella, Bocairent i Castellfabib (*Ibidem*, núm.

Per tant, pensem que aquella degué ser una altra de les raons que motivà la fixació de les quanties, com indiquen, igualment, les peticions realitzades amb «causa cessant» en 1326 i 1327, i la pròpia taxació establerta per Jaume II en aquest darrer any, tant a Catalunya com al regne de València, sense relació directa amb la unió foral valenciana. D'aquesta manera, les quèsties dels nuclis reials valencians quedaren finalment delimitades i, com hem explicat en el primer capítol, quedaren repartides entre membres de la família reial. Així les coses, perderen la funció de negociació fiscal que havien tingut des de l'època de Jaume I i passaren a ocupar un lloc secundari entre els ingressos reials. A partir de llavors, en canvi, el principal mecanisme negociador entre la monarquia i l'estament reial foren les reunions parlamentàries, com veurem en la segona part de la tesi. A més a més, la forma de recaptació dels subsidis pagats al rei ja no es correspondria amb una contribució directa, sinó, com aquelles mateixes Corts de 1329-1330 havien aprovat, a través de tributs indirectes:

Els prelats e persones ecclesiàstiques, rics hòmens, cavallers e síndics de la ciutat e de les viles del dit regne en la present Cort, apellats e presents, acceptans e reebents del dit senyor rey ab aquella reverència que mils podem les addicions, declaracions e correccions del fur de València e gracioses concessions per lo dit senyor, a gran profit e bon estament de tot lo regne desús dit e a unió e creximent del fur de València dessús dit, fetes liberalment e benigna, volents fer a ell compensació, no aquella que deurien o ell mereix, mas aquella que és possible a ells, atorguen-li de present CX mil lliures de moneda de reials de València per esguart de les dites gràcies e concessions per ell fetes, e en ajuda del benaventurat viatge o entrada que entén a fer contra·l rey de Granada a serviy de Déu. Enaxí que per les CX mil lliures desús dites se ordén e·s faça imposició la qual se meta generalment en la ciutat e en totes les viles e locs e alcaries del regne, axí en les reials com dels desús dits prelats e persones ecclesiàstiques, rics hòmens, cavallers e de ciutadans e hòmens de viles qui són en la present Cort o d'aquí a avant seran en la concordança present, e que·s meta a coneguda d'aquells qui per la Cort seran deputats³⁸³.

Aquell donatiu, doncs, es col·lectaria mitjançant impositcions indirectes al llarg dels anys subsegüents i, de fet, un afer esdevingut al llarg de la seua recaptació mostra clarament les intencions de la monarquia en acceptar la fixació de les quèsties: a finals de 1332, segons explicarem amb detall en el seu moment, el Benigne demanà un increment del donatiu mitjançant l'establiment de noves impositcions, però les viles reials s'hi negaren; davant d'això, el rei els recordà que, en cas que mantingueren el seu rebuig, els demanaria majors quantitats a través de contribucions directes, segons li permetia el propi ordenament foral. Per tant, probablement el monarca confiava en estendre la tributació indirecta que ja es practicava a les grans ciutats, però, no obstant això, s'assegurà la possibilitat legal de poder tornar al sistema antic de demanar quèsties variables, en cas d'incidents com aquell. En qualsevol cas, com hem dit, l'evolució d'aquest primer donatiu general recaptat a través d'impositcions el tractarem en el capítol següent, corresponent als darrers sis anys del regnat d'Alfons el Benigne, entre començaments de 1330 i començaments de 1336.

408-410, 11-II-1330), Ontinyent (*Ibidem*, núm. 411, 12-II-1330), Lliria (*Ibidem*, núm. 399, 13-II-1330) i Xàtiva (*Ibidem*, núm. 412, 15-II-1330).

³⁸³ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 4.

5.3. L'establiment d'un nou marc polític i fiscal

Els tres lustres i escaig que transcorregueren entre les Corts valencianes de 1314 i les de 1329-1330 conformaren un atrafegat camí, ple de canvis i d'interessos contraposats, que acabà desembocant en l'establiment d'un nou marc estructural a l'hora de vehicular les relacions polítiques i fiscals entre la monarquia i els estaments del regne de València al llarg de les dècades posteriors. En aquest sentit, els dos principals canvis que hem analitzat foren, d'una banda, la unió foral de la majoria dels senyoriis del territori, cercada gairebé des de la conquesta, i, d'una altra banda, l'obertura d'una nova via per a aplegar els recursos fiscals del regne a través del recurs a l'establiment d'imposicions indirectes aprovades en reunions parlamentàries.

En primer lloc, com hem vist, les Corts de 1314 es desenvoluparen en un context de relativa tranquil·litat pel que respecta a l'enfrontament entre els partidaris dels furs valencians i els dels aragonesos. Feia més d'una dècada que no es convocava una assemblea parlamentària, contravenint el privilegi de triennalitat atorgat en l'anterior reunió de 1301-1302, i possiblement aquesta en fou la causa principal de la convocatòria. En aquest sentit, els membres del braç militar d'origen aragonès foren pocs i l'assemblea gravità entorn de les peticions realitzades per l'estament reial, moltes d'elles relatives a la limitació de les actuacions abusives dels oficials reials i al compliment dels furs i els privilegis atorgats per la monarquia. Tanmateix, els vistiplaus de Jaume II foren ben pocs, pràcticament cap. Tampoc l'urgia cap necessitat particular, una vegada que havia anat superant els problemes bèl·lics i financers ocasionats per les anteriors campanyes de Sicília i d'Almeria.

Però la situació començà a canviar a partir de l'any següent, quan la novetat que representaren les cises imposades a les viles reials revifà el conflicte amb la cavalleria aragonesa. De fet, els anys immediatament posteriors apareixen farcits d'enfrontaments entre la ciutat de València i els Xèrica o els Luna. Ultra això, l'afer de la renúncia del primogenit Jaume en 1319 motivà canvis a nivell de la Corona que acabaren per influir en la marxa de les relacions de poder al territori valencià: d'una banda, s'aprovà el Privilegi de la Unitat dels regnes, clau en les reivindicacions de l'estament reial per mantenir la seua fortalesa patrimonial, i, d'una altra banda, s'endegà definitivament la presa de l'illa de Sardenya, sota el comandament de l'infant Alfons, el nou posseïdor dels drets de primogenitura. A partir de llavors, precisament, el rei mostraria una incapacitat creixent, si més no al regne de València, per tal de mantenir la política «contemporitzadora» que havia desplegat fins aleshores.

En aquest sentit, tot just abans d'endegar els preparatius de la campanya sarda, el rei en persona tractà de posar fi a la divisió foral valenciana a través d'una sèrie de col·loquis amb els nobles d'arrel aragonesa i els dirigents dels nuclis reials, que s'allargaren, sense èxit, durant els primers mesos de 1321. En aquests tractaments, d'altra banda, es detecta molt clarament un aspecte que ja s'albirava en les peticions del braç reial de les Corts de 1314: l'interès de la capa de ciutadans possessors de senyoriis per tal d'igualar els seus drets jurisdiccionals sobre els seus vassalls amb els que tenien els de gènere militar. I, en relació amb això, cal recordar que l'ennobliment no satisfieia les seues aspiracions, puix, en base a l'estat de coses vigent aleshores, els cavallers quedaven exclosos de la participació en els càrrecs de justícia i de govern urbans. Novament, però, no només aquella reivindicació, sinó també moltes d'altres realitzades per l'estament reial en el context d'aquells col·loquis foren denegades pel monarca.

Tanmateix, la situació canvià a partir de les urgències causades per la conquesta del regne de Sardenya, principal afer de la Corona entre finals de 1321 i 1325. Ara, però, les negociacions de la monarquia no es donaren amb tot l'estament reial, sinó exclusivament amb la ciutat de València, per tal d'aconseguir un donatiu quantiós. En aquest sentit, les peticions concedides a la urbs en 1322 tenien molt a veure amb les principals qüestions que interessaven els governants de la capital: l'aprovisionament de blats en un context de caresties creixents, l'assegurament de franquesses mercantils i la possibilitat de repenyorar per fer front als recurrents enfrontaments amb els nobles d'origen aragonès. No obstant això, els greuges rebutjats foren molts, de nou, especialment pel que feia a les contravencions forals de l'administració i el govern reial. Les negatives, però, no es repetirien en 1324, quan el rei, apressat pel forat financer que estava suposant la campanya de conquesta de l'infant Alfons, hagué d'acceptar les peticions presentades per València, moltes de les quals tornaven sobre afers demanats amb anterioritat que no havien estat concedits pel monarca, com ara la revocació de les comissions judicials, de les moratòries de deute i dels guiatges contraforals, l'exempció de complir els manaments reials que anaren contra els furs i els privilegis atorgats, o la celebració immediata de Corts. En aquest mateix sentit, la duresa de la negociació fou tal que per primera vegada veiem el rei disposant sobre els greuges abans que l'ajuda monetària fos aprovada.

Com a conseqüència d'aquelles peticions, a més a més, s'acabaren celebrant unes noves Corts valencianes a començaments de 1325. La qüestió principal debatuda, a banda d'algunes de les coses que havien quedat pendents en els recents col·loquis de 1324, degué ser l'eliminació dels Furs d'Aragó del regne, que ja havia estat tractada en 1321. Tanmateix, novament, no s'arribà a cap acord. En aquest sentit, la urgència dels problemes causats per la conquesta sarda ja no era tan immediata i Jaume II llicencià l'assemblea sense aprovar noves disposicions jurídiques. La solució, contràriament, estigué a punt d'arribar fora de Corts, al llarg de l'any 1326: els dirigents dels nuclis reials aconseguiren un manament del monarca que acabava amb l'observança *de facto* dels furs aragonesos, atès que a partir d'aquell moment es requeria un privilegi específic als senyors que els volguessen utilitzar. La nova situació originà el desenvolupament d'una sèrie de col·loquis entre l'estament reial i la major part de la cavalleria del regne – sense la presència del rei, dels infants ni dels grans barons–, que donaren lloc a unes concordances aprovades per tots aquells que hi participaren. Nogensmenys, la mort de Jaume II impedí que els acords arribassen a donar fruit.

La qüestió, per tant, hagué de resoldre's en les Corts de jurament d'Alfons el Benigne, celebrades entre maig de 1329 i gener de 1330. Així, si bé les negociacions es reprengueren a partir de la tenor d'aquelles concordances, sembla que la presència dels magnats aragonesos féu que les reivindicacions del braç militar s'incrementaren. Pel poquíssim que coneixem dels acords de 1326, pareix que s'havia aprovat la concessió del mixt imperi, si més no, als cavallers de conquesta de procedència aragonesa. Tanmateix, les peticions nobiliàries de les Corts aspiraven a l'atorgament del mer imperi, de manera que, davant el rebuig de les universitats reials, el conflicte fou decidit finalment mitjançant un compromís arbitral. Aquest fou l'origen dels furs nous aprovats en l'assemblea, que cedien el mixt imperi –i el mer imperi als que el tinguessen– a tots aquells que aplicassen l'ordenament foral valencià, i no només als senyors d'arrel aragonesa o els de gènere militar, sinó a qualsevol altre senyor, encara que fos ciutadà o home de vila. Desconeixem, en aquest sentit, si aquesta mesura ja estava prevista en les concordances de 1326 o fou una novetat introduïda en les negociacions de 1329. En tot cas, el protagonisme en l'afer de la capa de senyors urbans que ja havíem vist reclamant

poders jurisdiccional en 1314 i 1321 sembla important. No debades, ells foren els que acudiren massivament a l'acte d'aprovació dels acords, davant la significativa absència de la majoria d'usuaris dels Furs d'Aragó.

Amb tot, aquella solució generà les protestes dels que entenien que la unió foral no podia pagar el preu d'una cessió jurisdiccional tan gran, que, en el millor dels casos, únicament deixava en mans de la justícia reial les causes d'apel·lació i els plets criminals, en un regne sotmès a un procés inexorable de senyorialització. La decisió, tanmateix, tirà endavant amb tota una sèrie d'estrictes garanties imposades pels favorables a les condicions de la unió: la jurisdicció cedida seria empenyorada pel valor pràcticament íntegre del donatiu concedit, 100.000 ll., i, en cas que hi hagués algun tipus de revocació en època del Benigne o del seu successor, els diners serien restituïts; a més a més, també en aquell cas els estaments quedarien lliures de l'obligació de jurar el nou rei. Així les coses, la majoria de senyors anaren sumant-se als furs nous, romanent únicament les lleis aragoneses als senyorijs d'uns pocs magnats.

Per tant, tot sembla indicar que el rei aconseguí la unió foral valenciana a costa de realitzar una important cessió de poder, per una banda, als cavallers, que ja el tenien *de facto* però no reconegut –i en constant fricció amb l'estament reial–, i, per una altra banda, als membres d'una part de les capes més altes dels nuclis urbans, que accediren legalment a la jurisdicció dels llocs que havien adquirit, tot erosionant les competències del rei i dels Consells municipals de les viles reials, dels quals ells mateixos formaven part. En aquest sentit, com ja hem explicat, la pèrdua del control directe del monarca sobre les terres dels seus regnes era un procés que s'eixamplava progressivament, de manera que hagué de cercar noves formes, més enllà de l'enfrontament amb els senyors, que permetessen el drenatge i la concentració dels recursos dels seus súbdits. Entre elles, una era la negociació parlamentària de contribucions fiscals recaptades a través d'imposicions indirectes, l'altre gran canvi que es perfilà al territori valencià al llarg del període que hem analitzat en aquest capítol.

En primer lloc, el finançament de l'armada organitzada en 1315 per l'estament reial valencià, amb el complet suport i impuls de la monarquia, representà la primera pedra de toc per a l'establiment d'imposicions en les viles reials del regne de València. Les taxes aplicades sobre el trànsit marítim, l'elaboració del pa i el tall de les carns foren baixes en comparació amb les coetànies imposades a Barcelona, però, amb tot, les cises sobre els productes de primera necessitat reberen l'enèrgica protesta de l'estament militar. De fet, no seria fins a les Corts de 1329-1330 que es tornarien a instituir cises d'àmbit general, de manera que l'aportació del gruix de les viles reials durant aquell interval es continuà realitzant a través de les peticions tradicionals de quèstia. En aquest sentit, però, l'obtenció de recursos fiscals per a la conquesta de Sardenya marcà dues de les fites que coadjuvaren al canvi de model: d'una banda, els dirigents de la ciutat de València apostaren decididament en 1322 per la recaptació d'un voluminós subsidi de 17.500 ll. a través d'imposicions, i, d'una altra banda, sembla que els greuges causats pel sobtat increment de les quèsties demanades a la resta de viles fins a 1325 desembocaren en una taxació de les quantitats, ordenada per Jaume II el darrer any del seu regnat.

A més a més, a aquest darrer afer que afectava a les viles, s'afegien altres dues qüestions des del punt de vista de la monarquia. En primer lloc, els rendiments disponibles de les quèsties valencianes havien disminuït ràpidament tot just aleshores per les franqueses atorgades i la progressiva disgregació del patrimoni reial –primer en mans dels infants Pere i Ramon Berenguer, i després de la reina Elionor i de l'infant Joan. En segon lloc, la possibilitat oferida als cavallers a través dels furs publicats en

1329 de comprar terres de reialenc i posseir-les franques obria la porta al fet que el volum de patrimoni contributiu de les viles s'anés reduint. Tot plegat, doncs, la fixació foral de les quèsties degué semblar una bona solució tant per al monarca, que s'assegurava una quantitat anual –que es destinà bàsicament a despeses de la casa reial–, com per als dirigents municipals, que posaven fi a la variabilitat i la negociabilitat de les peticions anteriors.

No obstant això, el rei, contra l'opinió d'aquests darrers, es reservà l'opció d'incrementar les quantitats en els casos introduïts «en dret», el que deixava un panorama incert davant futures situacions. Amb tot, finalment, la monarquia no féu efectiva aquesta possibilitat, ja que la via que anà consolidant-se fou l'encetada en aquelles mateixes Corts: la negociació col·lectiva en el marc parlamentari dels subsidis demanats al conjunt d'estaments, o únicament a l'estament reial, i la seua recaptació a través d'imposicions indirectes que, en funció dels atorgants, s'establien a tot el regne o només en els dominis reials. En aquest sentit, les campanyes militars de la monarquia i l'evolució posterior de les noves relacions de poder establertes al regne de València foren les que marcaren la pròpia marxa dels canvis fiscals que s'hi operaren. Això, tanmateix, ho tractarem d'explicar en la segona part de la tesi.

Així doncs, en aquesta primera part que s'allarga a través del regnat de fins a cinc monarques diferents, hem pogut observar els orígens i el desenvolupament de les dues principals qüestions que afectaren la història política i fiscal del regne des de la seua fundació: d'un costat, la pugna per la territorialitat exclusiva dels Furs de València, i, d'un altre costat, la progressiva substitució d'una fiscalitat reial basada en els tributs directes que pagaven *ex debito* les viles de reialenc per una altra fonamentada en els subsidis concedits *ex gracia* de forma conjunta per l'estament reial o per tots els estaments, recaptats, a més a més, a través d'imposicions indirectes.

La primera, com hem vist, fou una qüestió estretament imbricada amb el procés de conquesta i colonització del regne, puix la preponderància inicial de la monarquia la impulsà a tractar d'imposar el seu poder jurisdiccional sobre tot el territori mitjançant l'aplicació dels Furs de València, declarats d'observança universal i exclusiva al regne en les Corts de 1261. Tanmateix, la resistència dels nobles que havien poblat els seus dominis a fur d'Aragó fou manifesta i de ben poc serviren les modificacions aprovades per Jaume I en la següent assemblea de 1271. De fet, la resistència acabà esclatant en la dècada de 1280 al compàs de la revolta de la Unió aragonesa, que, entre les seues reivindicacions, incloïa la dels seus congèneres amb senyorijs al regne de València. Així, la solució momentània aplicada per Alfons el Liberal en 1290 no fou una altra que reconèixer la validesa factual de l'ordenament aragonès dins de les fronteres valencianes. De fet, aquesta va ser la mateixa via que inicialment resseguí el seu successor Jaume II i, davant aquella situació, l'estament reial tracta de fer valer les armes jurídiques i polítiques al seu abast. D'una banda, fent observar el jurament dels Furs establert per Jaume I com a requeriment als seus successors per tal de ser reconeguts com a sobirans, i, d'una altra banda, recorrent a la negociació políticofiscal en ocasió de les diverses campanyes bèl·liques de la monarquia o de les Corts convocades, per a les quals aconseguiren un privilegi de celebració triennal en 1302. Tanmateix, aquestes assemblees actuaren com a fòrum pràcticament exclusiu de l'estament reial durant tota aquesta etapa, fins que no es resolgué la disputa foral.

En aquest sentit, com acabem d'explicar, l'afer prengué un caire nou a partir de la dècada de 1310. Si bé encara resten per estudiar en profunditat i amb deteniment els protagonistes d'aquella pugna, sembla que el progressiu increment del poder dels dirigents de l'estament reial, especialment els de la ciutat de València, acostà els

interessos d'aquests als dels mateixos cavallers que defensaven els furs aragonesos. Val a dir, també ells desitjaven tenir el control jurisdiccional dels seus llocs, que en aquest cas no eren de conquesta sinó adquirits, en detriment de la sobirania del rei i dels propis municipis reials. Així les coses, la tria en 1329 d'una opció que beneficiés aquests ciutadans –ennoblits o no– amb senyorijs també acabà interessant a la cavalleria del regne, que se sumà de forma gairebé íntegra als nous Furs de València, ja que, al capdavant, aquests els reconeixien l'exercici del mixt imperi en els seus dominis. D'aquesta manera, a partir de llavors la disputa foral deixà de ser la principal matèria de reivindicació i de conflicte polític al territori valencià.

D'altra banda, la segona de les qüestions que hem destacat, la relativa a l'evolució dels sistemes fiscals, sembla estretament vinculada no només als canvis econòmics operats de forma general sinó també a la trajectòria de les pròpies relacions de poder entre la monarquia i els estaments. Així, per un costat, és probable que l'exclusivitat de la fiscalitat directa observada al reialenc valencià fins a 1315, basada en la petició i la concessió de quèsties, redempcions d'exèrcit, monedatges o cabeçatges, tinga molt a veure amb el ritme de creixement d'unes viles noves fundades a penes unes generacions abans. Val a dir, mentre els nuclis eren petits i estaven en formació sembla que la tributació indirecta, en contrast amb el que passava ja a Catalunya, no fou una solució contemplada a l'hora de reunir recursos fiscals. Contràriament, l'increment de la monetització econòmica, de la població dels nuclis i dels intercanvis mercantils degué coadjuvar a la possibilitat de recórrer a les impositcions a partir del primer terç del segle XIV. Així mateix, sembla que també la pròpia estructura política del regne i els interessos de la monarquia determinaren el compàs i la intensitat dels canvis.

En aquest sentit, la potència de la ciutat de València possibilità que en 1286 fos redimida de contribuir obligatòriament en les quèsties, bo i obrint la via de la negociació *ex gracia*, denegada a la resta de viles, que podien reduir dins d'un cert marge les quantitats a satisfer però sense defugir el seu pagament. Igualment, la macrocefàlia de la capital arrossegà a la resta de nuclis reials a establir les primeres impositcions indirectes en 1315, ocasionant un greu conflicte amb els cavallers, que al·legaven la seua immunitat fiscal. En les Corts de 1329-1330, tanmateix, es produí un primer acord, ja que, d'una banda, els mateixos cavallers reberen l'autorització per comprar terres de reialenc, mentre que, d'una altra banda, s'aprovà el primer donatiu concedit comunament per tots els estaments valencians. Així, amb la decisió de fixar les quèsties, el canvi estructural estava pràcticament definit: les seues quanties ja no es negociarien en cada ocasió, sinó que romandrien taxades. Per tant, la monarquia hauria d'acudir a una altra via de negociació i a unes altres formes fiscals per a obtenir els recursos fiscals.

I aquells nous camins eren els mateixos que sancionaven els canvis de 1329: les assemblees parlamentàries i les impositcions indirectes. L'eficàcia d'aquestes darreres havia quedat palesa en els darrers anys, segons mostraven a bastament els subsidis concedits per les principals ciutats mercantils de Catalunya i el regne de València en 1322. Amb les impositcions, la monarquia podia aconseguir més diners i més ràpidament. Així, tot i que a canvi de l'atorgament d'aquelles ajudes hagués de realitzar concessions de caire polític, segurament podia organitzar exèrcits més grans i durant més temps. De fet, pel que hem vist, els deutes de les campanyes de Sicília de 1297-1299 i d'Almeria de 1309-1310 havien paralitzat durant més una dècada l'activitat bèl·lica exterior de la monarquia. Tanmateix, segons veurem més endavant, a partir de la conquesta de Sardenya s'anaren enllaçant unes guerres amb unes altres pràcticament sense solució de continuïtat. Això, però, no es podia saber a ciència certa quan les

quèsties foren objecte de fixació i començaren a establir-se imposicions generals, per la qual cosa probablement cal trobar l'explicació de tot plegat en la conjunció de factors diversos que hem anat exposant. Sense anar més lluny, altres territoris com l'aragonès presenten una evolució divergent, tant a nivell fiscal com polític.

Aquesta, de fet, és la darrera observació principal que podem realitzar a partir de l'anàlisi d'allò explicat en aquesta primera part de la tesi. En primer lloc, al regne d'Aragó, malgrat l'episodi puntual de contribució indirecta i general de les Corts de 1290, res no feia indicar a l'alçada de 1330 que la principal forma que la monarquia tindria d'obtenir-hi recursos fiscals seria la de les imposicions aprovades en assemblees parlamentàries. La preponderància de la noblesa, de fet, havia tallat les possibilitats negociadores de la monarquia amb les seues pròpies viles, les contribucions de les quals havien quedat fixades i en mans de la noblesa, amb la cabdal excepció de Calataiud, Daroca i Terol. Per tant, el rei únicament podia comptar amb la participació monetària de la major part del reialenc aragonès en casos molt determinats, com ara el de la conquesta d'Almeria de 1309 o l'armada de reforç a Sardenya de 1324. Altrament, tampoc hi hagué de moment grans subsidis recaptats mitjançant imposicions indirectes, com ara els de 1315, 1322 i 1329 dels llocs valencians i catalans.

Fet i fet, també la relació de la comunitat política amb la monarquia era molt diferent. Segons hem vist repetidament, la noblesa i la cavalleria vehiculaven les reivindicacions del regne a través de la via militar i, en aquest sentit, l'obligatorietat de reunir Corts des de 1283 havia estat establerta més com a mode de control del compliment del Privilegi General per part del rei que de discussió de les qüestions que afectaven la generalitat dels estaments. En aquest sentit, les diverses assemblees parlamentàries celebrades des de llavors a penes generaren legislació foral, si més no en comparació amb les catalanes des d'aquell mateix any o amb les valencianes a partir de 1329. Tot plegat, doncs, la diversa estructura social, política i econòmica del regne d'Aragó determinava unes relacions de poder i uns sistemes fiscals diferents a les dels seus territoris veïns.

És per això que també Catalunya presentava una trajectòria particular, tot i que amb traces més similars a la del regne de València. Per exemple, a nivell de fiscalitat reial compartien la preeminència de la quèstia com a principal tribut amb potencialitats negociadores. Així, també a terres catalanes foren primer els dirigents de la capital els que marcaren la pauta impulsant l'establiment i l'extensió d'imposicions, amb les quals s'assajaren experiències de recaptació més precoces que les valencianes, ja a finals del segle XIII. Consegüentment, els canvis posteriors que acabaren substituint les quèsties per subsidis recaptats a través de tributs indirectes foren similars i acabaren quallant també en la dècada de 1330. Major diferència, en canvi, hi hagué respecte d'altres tipus de tributs, com ara el bovatge o els donatius de Corts, que a Catalunya foren pagats per la generalitat dels estaments de forma recurrent fins a les primeries del segle XIV, mentre al regne de València no hi hagué cap praxi de subsidi conjunt fins a 1330.

En aquest darrer punt hi tingué un paper destacat la distinta evolució de les relacions polítiques entre la monarquia i els estaments, que a Catalunya estigué marcada per un major equilibri inicial entre els estaments que a Aragó o el regne de València. És per això que les Corts ocuparen un paper més destacat des dels fets de 1283, amb una successió continuada i constant de reunions que acordaren nova legislació per al conjunt del territori. Únicament en els darrers moments d'aquesta etapa sembla produir-se un trencament d'aquesta trajectòria, amb els desacords manifestats en l'assemblea de 1323 davant el requeriment d'ajuda econòmica realitzat per Jaume II. En aquest sentit, no seria fins a 8 anys després, en 1331, quan les Corts catalanes tornarien a reunir-se, com veurem en la segona part del treball. Amb tot, en aquesta segona part, com hem avançat

en la introducció, deixarem d'abordar l'estudi de la documentació de forma conjunta als tres regnes peninsulars de la Corona, puix, per la multiplicació exponencial de les fonts, hem preferit centrar-nos en l'objecte central de la investigació: l'evolució de les relacions polítiques i fiscals entre la monarquia i la comunitat política del regne de València.

SEGONA PART:

**L'EXTENSIÓ DE LA FISCALITAT GENERAL INDIRECTA
I LA CONSOLIDACIÓ DE
LA PRÀCTICA PARLAMENTÀRIA (1330 - C. 1365)**

6. MOLTS E DIVERSES TORTS, PREJUDICIS E GREUGES. L'ENFRONTAMENT ENTRE L'ESTAMENT REIAL I LA MONARQUIA

El procés final d'unió foral havia resultat teòricament beneficiós per a certa capa dirigent de la ciutat de València, ja que havia concedit potestats jurisdiccionals als que tinguessen petits senyorijs, alhora que havia estès les prerrogatives que establien els furs valencians –com ara l'ús dels emprius– gairebé a la totalitat del regne. Tanmateix, a penes tres lustres i mig després aquells mateixos ciutadans, en connivència amb alguns cavallers i el poble de la capital, foren els impulsors de la resistència militar contra la situació de malestar causada per la monarquia. ¿Com s'havia produït aquell canvi, després de solucionar el que havia estat el principal problema polític del regne durant més de mig segle? Podem trobar una ràpida resposta en les paraules que els missatgers valentins exposaren en el context de les Corts d'Aragó de 1347, en informar de la formació d'una Unió per a defensar els furs i els privilegis del regne de València:

Foren dits et recomptats en presència de tota la dita Cort al dit senyor rey molts e diverses torts, prejudicis e greuges, los quals per ell e per sos officials e Consell eren estats feyts a la ciutat e regne de València, dels quals li'n foren declarats molts, e en special la determenació que ell havia feta de la infanta na Constança, hoc encara de ço que ell havia haït e treyt de la ciutat e regne de València del temps a ençà que ell regna¹.

En aquest sentit, a banda de la declaració successòria de la infanta Constança, els principals *torts, prejudicis e greuges* que denunciaven responien, d'una banda, a actuacions contraforals de l'administració reial, entre les quals destacaven nombrosos incompliments de les garanties judicials, i, d'una altra banda, a les diverses guerres mediterrànies dutes a terme pel Cerimonijs, que, com veurem, ocasionaren la incessant venda de patrimoni reial, l'escalada del deute municipal i l'increment de les exaccions fiscals². Aquells abusos, nogensmenys, no eren exclusius del seu regnat, sinó que una bona part havia començat el seu camí ascendent en època d'Alfons el Benigne, com ja hem vist, per exemple, en la qüestió de les alienacions reials. Així mateix, també l'organització recurrent d'armades cada pocs anys, superposades amb els problemes d'abastiment frumentari, s'iniciaren precisament després de la unió foral de 1330. És per això que en el present capítol tractarem conjuntament tots aquests afers desenvolupats des d'aquell any fins a la fi de la revolta de la Unió en 1348. Aquest període, de fet, anà donant forma –encara que poc a poc– a dues de les qüestions que vehiculen el tractament d'aquesta segona part de la tesi: l'extensió de la fiscalitat indirecta com a principal forma de recaptació dels subsidis concedits a la monarquia i

¹ ACA, C, Reial Audiència, Processos, Lligall 130-3, f. 60v-64r, transcrit per M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348). Una revuelta ciudadana contra el autoritarismo real*, tesi doctoral, València, 1987, vol. 2, doc. 83 (27-VIII-1347).

² Vegeu un aprofundiment en aquestes causes a: M. RODRIGO, «La Unión de Valencia y sus protagonistas», *Ligarzas*, 7 (1975), p. 133-166.

l'inici d'una pràctica parlamentària per primera vegada comuna als tres estaments valencians. Altrament, atès l'increment exponencial de les fonts disponibles, en aquesta segona part ens centrarem de forma gairebé exclusiva en els fets del regne de València, bo i deixant a un costat l'atenció particularitzada a l'evolució catalana i aragonesa.

Així, en primer lloc, seguint el criteri cronològic d'aquest treball, tractarem els sis darrers anys de regnat d'Alfons el Benigne, tot just marcats pel malestar creixent produït per les donacions realitzades a la reina Elionor i l'infant Ferran, l'esclat de les primeres fams i l'inici de l'espiral de guerres, deute i imposicions, que marcaria les dècades següents a nivell fiscal. Per afegiment, també començaren llavors les campanyes marítimes entorn de l'Estret de Gibraltar que no cessarien per a la Corona d'Aragó fins a 1344. D'aquesta manera, tot i que inicialment el Cerimoniós revocà aquelles donacions, la resta d'afers, incloses altres alienacions reials, continuaren *in crescendo*, com veurem en el segon apartat d'aquest capítol, corresponent als primers temps del seu regnat fins a la formació i la derrota de la Unió entre 1347 i 1348. Tot plegat, a banda de palesar l'increment de l'esmentat malestar, tractarem de centrar-nos en aquells aspectes que no han estat examinats a fons per la historiografia. Així, per bé que parlarem amb deteniment de certes qüestions com la defensa de la integritat del reialenc per part dels dirigents de la capital o l'evolució de diversos dels subsidis concedits a la monarquia, no ho farem tant en el cas d'altres ja analitzades per autors anteriors, com ara la participació bèl·lica valenciana en la guerra de l'Estret a partir de 1339 o les causes i els fets de l'alçament unionista. En qualsevol cas, però, tractarem de resseguir la mateixa via a través de la qual puguem copsar els principals canvis polítics i fiscals que tingueren lloc durant el període seleccionat al regne de València.

6.1. Alfons el Benigne després de la unió foral (1330-1336). Un malestar creixent.

Segons hem vist en la part final del capítol anterior, la perseguida unió foral valenciana s'havia dut a terme amb problemes i reticències, tant entre certs sectors de la noblesa com de l'estament reial. En aquest segon cas, a més a més, s'hi afegia la qüestió de la donació vitalícia de les cinc viles majors a la reina Elionor i de les meridionals al seu fill Ferran. Amb tot, si més no, s'havia obert la via a la participació parlamentària de tots els estaments i, com veurem, progressivament s'aniria consolidant l'aparició del General del regne com a entitat amb personalitat jurídica davant les actuacions de la monarquia. De fet, la concessió de subsidis pagats per primera vegada en tots els senyoriis, com el donatiu atorgat en les Corts de 1329-1330, donaria base a aquest procés, malgrat que, segons observarem, el seu desplegament fou encara lent i parcial. En aquest sentit, aquell donatiu concret i els fets bèl·lics que dirigiren l'actuació d'Alfons el Benigne fins a la fi del seu regnat ja han rebut atenció especialitzada per part de diversos autors, especialment de Manuel Sánchez Martínez, qui dedicà la seua tesi doctoral a estudiar detalladament els ressorts militars, diplomàtics i fiscals posats en marxa pel monarca al conjunt de la Corona durant la pràctica totalitat d'aquest període.

En conseqüència, ens limitarem a centrar-nos en aquelles qüestions a les quals hem pogut aportar noves dades relatives al regne de València, tot dividint l'apartat en dues etapes: una primera, precisament coincident amb els esdeveniments que va estudiar l'esmentat autor, és a dir, els de l'enfrontament amb Granada i Gènova entre 1330 i 1334, i la segona, referent a la resta d'anys fins a la mort del Benigne a començaments de 1336, caracteritzada per la inactivitat bèl·lica d'aquest i la situació convulsa – causada per les fams – dels seus regnes. Així les coses, amb el rerefons que hem comentat en la introducció –de l'inici d'una sèrie de problemes que acabaren desembocant en la revolta de la Unió– tractarem d'analitzar, d'un costat, les particulars relacions desenvolupades entre els estaments valencians i el monarca tot just després de la unió foral, i, d'un altre costat, l'evolució canviant del donatiu sexennal mencionat, en funció de la diversa conjuntura militar.

6.1.1. L'enfrontament contra els nassarites i els genovesos

La tornadissa evolució de la croada contra l'emirat de Granada, pactada en febrer de 1329 a Tarassona i finalment esdevinguda en guerra conjunta contra nassarites i genovesos, fou analitzada, com hem dit, per Manuel Sánchez Martínez, qui procedí a realitzar un buidatge exhaustiu de determinades sèries de registres de la cancelleria reial d'aquell període, com ara les *Comune, Curie, Sigilli Secreti, Legacionum, Secretorum, Graciarum, Subsidiarum, Solucionum, Viagio Granate, Armate*, «Pergamins» i «Cartes reials», a més dels llibres d'albarans disponibles del Mestre Racional³. Per tant, en compte d'anar repetint els fets que aquest autor reconstruí amb minuciositat, els resumirem ara de forma molt somera, per tal d'inserir posteriorment els tres punts en què hem dividit aquest apartat, tot i que més tard haurem d'anar recordant oportunament alguns successos de cada moment. En aquest sentit, els esdeveniments que tingueren lloc des que Alfons el Benigne prengué solemnement la creu el 7 de juny de 1330 per anar a la croada es poden dividir, a grans trets, en tres etapes principals: la primera, protagonitzada pel preparatiu de la campanya contra els nassarites que havia de començar en la primavera de 1331, la segona, per l'entrada en la guerra dels genovesos i l'organització d'una armada contra ells en 1332, i la tercera, per l'enviament d'un estol a l'Estret de Gibraltar en 1333 per lluitar contra tots dos enemics i els marínides. Finalment, després d'aquesta darrera campanya, la pau arribaria factualment a finals d'aquell mateix any.

Així, en primer lloc, després que el rei de Castella hagués realitzat un primer atac contra el territori granadí en estiu de 1330, el seu homòleg aragonès preparà la seua pròpia anada per tal d'atacar-la de forma conjunta a partir de la primavera de 1331. En conseqüència, a partir de finals d'octubre es desplaçà a València amb l'objectiu d'organitzar l'expedició, que havia de comptar amb el suport dels habitants del regne de Múrcia. D'aquesta manera, els preparatius de guerra anaren creixent en intensitat al llarg dels mesos següents fins que, pel gener de 1331, arribaren els rumors d'una pau immediata entre castellans i nassarites, que impedia a la pràctica la realització de l'atac aragonès. De fet, a finals de febrer es confirmà per complet la signatura d'una treva entre Alfons XI i Muḥammad IV, de manera que el Benigne hagué de sobreseure la posada en marxa del seu exèrcit. Així les coses, a mitjan abril el monarca partí cap a Tortosa, on convocà les Corts catalanes, celebrades entre agost i setembre per tal de decidir davant la nova situació i el desig d'incorporar-se a la croada que els reis de França i Anglaterra havien manifestat recentment. Tanmateix, la negativa castellana a oferir ara cap mena de suport en el regne de Múrcia i el saqueig nassarita de la vila de Guardamar tallaren de soca-rel qualsevol pas endavant, puix el monarca hagué de desplaçar-se ràpidament a la capital valenciana amb la finalitat de defensar la frontera meridional.

Amb tot, malgrat els continus rumors i certes algarades, a les darreries de 1331 s'anà apaivagant el perill musulmà, de forma que a començaments de 1332 Alfons el Benigne acceptà un ajornament de la croada fins a la primavera de l'any següent –com li havia proposat el monarca castellà– i decidí organitzar un estol contra els genovesos, que

³ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., especialment el vol. 2, p. 504-555 i 699-902.

representaven un altre front obert, en plena connivència amb els granadins. Ja en estiu de 1331, 40 galeres armades –pel seu compte– per les ciutats de Barcelona i Mallorca havien atacat directament el territori de Gènova i ara, des de finals d'aquell mateix any, l'enfrontament amb els genovesos rebé l'atenció del rei, qui començà a organitzar un estol conjunt català, valencià i balear, inicialment de 60 galeres a parts iguals. Amb tot, la represa dels atacs nassarites a la frontera meridional valenciana, bo i assetjant Elx, obligà al rei a desplaçar-s'hi en persona durant abril i maig de 1332 per tal de guarnir la zona. En acabar aquells treballs, tornà a la ciutat de València, on rebaixà l'armament de 20 galeres al nombre de 10 i, finalment, l'estol conjunt defensà les mars de la Corona entre setembre i novembre, després que una armada genovesa s'hagués dedicat a saquejar-ne diversos llocs del litoral.

Així, sense cessar les hostilitats entre uns i altres, s'arribà al tercer gran moment de la confrontació. El Benigne romangué a la capital valenciana i en febrer de 1333 acordà un augment de les impositcions del donatiu vigent des de tres anys abans, amb l'objectiu d'armar 20 galeres, com haurien de fer també Barcelona i Mallorca. Novament, però, es decidí reduir la xifra a una desena amb posterioritat, i pel mes de maig aquest nombre aproximat eixia dels ports respectius per tal d'anar a l'Estret de Gibraltar, on les esquadres castellanques i portugueses s'enfrontaven a les genoveses, nassarites i marínides. Tanmateix, únicament s'hi dirigiren les galeres barcelonines i mallorquines, puix les valentines desviaren la ruta cap a Sardenya i Sicília amb l'objectiu d'aconseguir l'aprovisionament de blat que aquell any, *lo mal any primer*, era precoçment escàs al regne de València. Aquell mateix estiu, a més a més, el rei tornà a reunir les Corts catalanes, que en aquest cas concediren una ajuda biennal per a la guerra *cum ianuensibus et sarracenis*, que es recaptaria a les viles-mercat de Catalunya a través d'imposicions. Amb tot, havent regressat les respectives armades cap al mes de setembre, els diversos preparatius i enfrontaments bèl·lics no es tornaren a produir, en tant que, d'una banda, aquell estiu morí Muḥammad IV i començà a negociar-se la pau amb Granada, i, d'una altra banda, la pau amb Gènova es posà en mans del pontífex, bo i cessant-ne la guerra oberta⁴.

Tot plegat, aquestes seran les tres etapes en les quals enquadrem l'anàlisi de la informació relativa a l'evolució del donatiu valencià en vigor durant aquest període i a les negociacions polítiques entre la monarquia i els estaments ocasionades per aquelles diverses campanyes. En aquest sentit, la documentació que hem tractat procedeix fonamentalment del fons de «Legislació» i la sèrie *Graciarum* de la cancelleria reial, d'un costat, i dels Manuals de Consell i dels «Privilegis reials» de l'Arxiu Municipal de València, d'un altre costat. Així, hem pogut reunir dades relatives als dos tipus de qüestions esmentades en els tres moments exposats: en primer lloc, sobre el parlament que tingué lloc a València a començaments de 1331 per tal de preparar l'atac a Granada aquella primavera, així com també sobre el compte realitzat llavors del primer any del donatiu de Corts; en segon lloc, sobre la resistència encapçalada per Francesc de Vinatea a l'ampliació de les donacions fetes a la reina Elionor i sobre els col·loquis celebrats al llarg de 1332 per a endegar l'armada d'aquell any; i, en tercer lloc, sobre l'increment del donatiu valencià, l'augment de les impositcions del qual s'aprovà en uns altres col·loquis reunits entre 1332 i 1333 per tal de posar en marxa l'esquadra corresponent.

⁴ Aquesta darrera dada prové de: J. MUTGÉ, «La contribució de València a la guerra catalanogenovesa de 1330 a 1335», a *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, València, 2005, vol. 1, p. 326.

D'altra banda, en el desenvolupament d'aquests diversos temes, a banda de les dades oferides per Sánchez Martínez i de la documentació inèdita que aportarem, tindrem en compte altres articles publicats sobre aquests afers, bé siguin relatius a les diverses armades que s'hi organitzaren, bé es referisquen al donatiu aprovat en les Corts valencianes de 1329-1330⁵. Així, podrem anar observant l'evolució del nou marc polític i fiscal del regne de València establert, precisament, en aquella mateixa assemblea.

a) Els col·loquis amb el General del regne de València de 1330 i 1331. Els primers comptes del donatiu de les Corts de 1329-1330

Els documents amb els quals comptem per a aquesta primera etapa de la croada contra Granada són únicament quatre, però de llarga extensió, com serà la tònica habitual en aquesta segona part de la tesi. Tots ells procedeixen del fons de «Legislació» i es poden agrupar en tres moments clarament diferenciats: el primer, cap a novembre o desembre de 1330, quan el General del regne presentaren una sèrie de capítols al rei i a la reina entorn d'una sèrie de qüestions suscitées pels furs nous aprovats en les Corts de l'any anterior i altres afers de diversa índole; el segon, en febrer de 1331, quan el monarca requerí un avançament del donatiu de 110.000 ll. aprovat en aquella mateixa assemblea i el General presentà una altra sèrie de capítols per a l'aprovació de la demanda fiscal; i el tercer, cap a l'abril de 1331, quan es realitzà un compte de la primera anualitat d'aquell donatiu i una previsió dels ingressos futurs per als anys que restaven. Així, sense més dilacions, passarem a parlar de cadascun d'aquests afers mitjançant tres epígrafs diferents.

- *L'aparició del General després de la unió foral*

Com hem dit, a finals d'octubre de 1330 Alfons el Benigne es desplaçà a la ciutat de València per tal de disposar l'atac a Granada previst per a la primavera següent. Degué

⁵ Pel que fa a les armades ens referim als següents estudis: J. MUTGÉ, «El Consell de Barcelona en la guerra catalano-genovesa durante el reinado de Alfonso el Benigno», *Anuario de Estudios Medievales*, 2 (1965), p. 229-256; *Idem*, «La contribució de les ciutats de Tortosa i de Girona a l'armada contra els genovesos durant el regnat d'Alfons el Benigne», a *XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona*, Sàsser, 1993, vol. 2, p. 663-686; *Idem*, «La contribució de València...», cit., p. 309-326; J.L. MARTÍN, «Contribució de Barcelona a la defensa de Cerdeña (1333-1335)», a *Idem, Economía y sociedad en los reinos hispánicos de la Baja Edad Media*, Barcelona, 1983, vol. 2, p. 259-272; A. DÍAZ BORRÁS, «El corso genovés y Valencia en la defensa catalana de Cerdeña durante el siglo XIV», a *XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona*, vol. 2, Càller, 1996, p. 401-415. Quant a l'evolució del donatiu valencià: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La contribució valenciana a la cruzada granadina de Alfonso IV de Aragón», cit.; M.R. MUÑOZ POMER, «Bases municipales de un impuesto general: las Cortes de Valencia de 1329», cit.; M.J. CARBONELL i A. DÍAZ BORRÁS, «Determinación y definición de cuentas de las Cortes de 1329 en 1332...», cit.

ser aproximadament llavors, abans que els preparatius militars assoliren el seu màxim desplegament a començaments de 1331, quan l'estament reial decidí exposar al monarca aragonès fins a 17 capítols sobre afers que l'afectaven, alguns d'ells relacionats directament amb la tenor dels furs nous aprovats en les recents Corts de 1329-1330. La novetat era que, malgrat que, pel contingut de les peticions, és evident que aquelles estaven formulades pels dirigents de les viles reials, eren presentades en nom de tot *lo General del regne de València* amb l'objectiu declarat de vetllar per l'interès de tots els habitants del territori: *esguardants reformació del universal estament del dit regne e de la cosa pública*. Val a dir, immediatament després de les Corts que havien suposat la unió foral, l'estament reial feia realitat la seua antiga aspiració de parlar en representació de tot el regne, presentant una comunitat política única, «el General», davant la monarquia.

Així les coses, probablement entre novembre i desembre de 1329 aquesta nova figura política exposà una sèrie de peticions al rei per a la seua *providència e examinació*, segons podem saber pel plec original, que conté les respostes d'aquell –i de la reina en els afers que tocaven a les cinc viles majors de les quals era senyora. Tot i que els capítols no presenten datació, en diversos d'ells es parla de la Cort *celebrada en la ciutat en l'any a prop passat* –tot 1329 segons l'any de l'Encarnació–, de manera que s'han de correspondre amb l'any 1330. Consegüentment, sabent que el Benigne arribà a la urbs el 23 d'octubre i que, com veurem després, en gener convocà expressament un col·loqui amb el General –diferent d'aquest, que era d'iniciativa estamental–, podem suposar que les peticions es realitzaren entre aquella data inicial i algun moment de començaments de 1331⁶.

Les matèries abordades es concentraven essencialment entorn dels dos principals aspectes –a banda de la unió foral, ja aconseguida– que hem vist demanant insistentment a l'estament reial des de les Corts de 1314: més garanties front als abusos de l'administració reial i millores en el funcionament i la celeritat de la justícia. Així, fins a 11 dels 17 capítols sol·licitats feien referència a aquests dos afers. En primer lloc, a banda de la petició recurrent de revocació dels guiatges atorgats en contra del fur corresponent, hi havia una especial atenció a la qüestió de les inquisicions. D'una banda, per a les realitzades sobre els oficials reials de caire local, és a dir, per als justícies, els assessors d'aquests i els mostassafs, es demanava que al fur nou que delimitava l'inici del procés als 40 dies posteriors a la fi del seu exercici fos *enadit e millorat* que, començada la inquisició, el termini per acabar-la fóra igualment de 40 dies; a més a més, en el cas concret dels justícies se sol·licitava que fossen substituïts temporalment per altres persones triades pels jurats i el Consell corresponents, i si eren absolts poguessen reprendre el càrrec. D'una altra banda, per a les realitzades sobre els oficials que podríem dir-ne estrictament reials, com els de la procuració del regne, els batlles, els quarterers i el procurador fiscal, es requeria l'execució d'una inquisició cada any. Finalment, per a totes elles es pregava un termini de suplicació de 10 dies si eren

⁶ A mitjan novembre de 1330 la reina Elionor –com a tutora de l'infant Ferran, senyor d'Albarrassí– confirmava als prohoms de les viles reials valencianes l'exempció de lleuda que gaudien en aquella vila i en Terol. Potser la reunió amb els estaments del regne tenia lloc pels voltants d'aquella data: *Aureum Opus*, «Alfonsi secundi», XXXII (12-XI-1330).

sentenciades directament pel rei o d'apel·lació de 30 dies si eren fetes per jutges delegats⁷.

Ultra això, pel que fa a altres membres de l'administració reial, s'instava a ampliar la pena –fins a la remoció del càrrec– en cas d'incompliment del privilegi de Pere el Gran pel qual si un oficial reial prenia res sense sentència ho havia de tornar, alhora que es reclamava que els quarterners deixassen de reclamar el quart de les penes de diversos plets entre *mercaders, drapers, curadors, marmessors e altres persones*, puix ho estaven fent *contra bon ús antich e tota bona rahó*, atès que a la monarquia no li corresponia cap part en aquelles sentències⁸. En aquest sentit, com ja hem vist que passava en moltes de les reunions estamentals celebrades en època de Jaume II, la major part d'aquest tipus de peticions foren rebutjades pel monarca, especialment les que afectaven a l'activitat quotidiana dels oficials reials. Per exemple, res fou aprovat sobre les inquisicions, bo i remetent a la llei ja establerta –*deu lurs bastar la provisió del fur nou*–, amb la única excepció de la substitució dels justícies i del termini de 10 dies de suplicació en les sentenciades directament pels reis –no així en el de 30 dies per a les apel·lacions als jutges delegats: *dels XXX dies no s'i restrenyarien*. Pel que fa als guiatges, com també era habitual, es negà que se n'hagueren concedit *sinó fort poch e ab special rahó*, encara que s'accedí a revisar-los i revocar-los si calia. En darrer terme, si bé d'una banda s'accedí a manar als quarterners que no introduïren cap novetat en la seua actuació, d'una altra banda no s'acceptà incrementar la pena dels oficials que preniën coses sense sentència.

Així mateix, també el monarca tornà a ser més reticent en algunes de les qüestions que afectaven al funcionament de la justícia: es negà a modificar els procediments forals relatius a les caplleutes i a establir penes contra aquells juristes que reberen més d'un assessor i alentiren d'aquesta manera la resolució dels plets. Amb tot, sí que aprovà que els procuradors haguessen de donar els diners rebuts en plets als seus representants de manera immediata i que s'augmentara el límit per al valor de les causes que podien ser conegudes sumàriament –de 30 s. es passava a 100 s.–, encara que s'hauria de mantenir la possibilitat d'apel·lació, en contra de la petició del General, que preferia eliminar-la per tal de garantir la rapidesa de l'execució de les sentències⁹.

Altrament, els sis capítols restants feien referència a diversos afers de caire urbà que el rei no tingué excessius problemes a concedir. Per exemple, acceptà ordenar als notaris, per un costat, que no rebessen més contractes de forma oral o en cèdula, sinó exclusivament *en libre o en quaern ab cuberta de pergamí*, i, per una altra banda, que, per evitar perjuris, els cristians no estiguessen obligats a jurar que no cometien cap frau *en los contractes usuraris que·s fan entre juheus e christians per la necessitat e fretura que·ls dits christians han*. Igualment, el Benigne també consentí millorar el *fur nou* que establia el jurament anual de juristes, advocats, metges i drapers davant el justícia –per tal que només calgués jurar l'ofici una vegada–, tot i que sempre i quan es pogués procedir a aquella modificació foral *sens Cort*¹⁰.

⁷ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 16 (XI o XII-1330), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 55, I-V.

⁸ *Ibidem*, IX i XVI.

⁹ *Ibidem*, IX X, XII, XV, XVII.

¹⁰ *Ibidem*, IX VII, VIII, XIV.

Finalment, altres tres capítols indicaven clarament que l'impulsor de les peticions era l'estament reial, puix no debades demanaven tres mercès estretament relacionades amb els objectius i interessos dels dirigents de les urbs principals: l'extracció lliure de blats d'Aragó i de Tortosa, l'extensió a totes les viles del privilegi foral reservat a València per tal de poder tenyir els draps de color *indi et grana* i l'observança de la franquesa d'exaccions reials directes concedida en temps de Jaume II als homes amb cavall i armes de Xàtiva i Alzira. Totes elles, com que tocaven a la capital i a les cinc viles majors, foren aprovades tant pel rei com per la reina i, en aquest cas, cal destacar dos aspectes que afecten específicament les matèries que tractarem al llarg del present capítol¹¹. El primer d'ells és el perill de carestia pel qual es demanava la llibertat d'importació de blats, una situació que hem vist repetida, si més no, des de les peticions de Corts de 1314; en aquest cas, com sabem, la crisi frumentària seria general a tota la Corona i acabaria provocant en 1333-1334 la primera gran fam del segle XIV:

Per les greus e forts anyades que són estades en la ciutat e el regne hajen haüt a procurar d'altres regnes forment e ordi a lur necessitat... a present d'aquells regnes secors o ajuda de blat no puscha hom haver per la necessitat en què són posats. E per lo temps sech que és estat en lo present any les gens no hajen pogut sembrar¹².

En segon lloc, l'altre dels aspectes era el referent a la confirmació dels franquers de Xàtiva i Alzira, en la qual els monarques deixaven ben clar que no afectaria a la *quantitat de les questes ordinàries* taxada foralment a cada vila, *ans aquella hajen éntegrament*. Únicament en el cas dels *subsidis qui-s demanaran per les causas necessàries contengudes en lo fur nou*, la part corresponent a aquells exempts seria presa a compte del rei, és a dir, que, com hem vist en el moment de fixació de les quanties –en 1329–, la possibilitat de continuar demanant exaccions directes com a via d'increment i negociació dels subsidis dels nuclis sotmesos al pagament de quèsties i redempcions d'exèrcit continuava oberta. L'opció, tanmateix, aniria quedant arraconada per la pròpia acció de la monarquia, com anirem veient en els següents apartats. D'altra banda, per bé que totes aquestes darreres peticions foren inicialment atorgades, no coneixem disposicions corresponents registrades a l'*Aureum Opus* o a la sèrie cancelleresca *Graciarum*. Tal vegada no requerien de la concessió específica de privilegis, sinó de simples manaments reials, o més probablement, en tant que el context negociador era molt feble, sense contraprestació econòmica pel mig, no arribaren a

¹¹ *Ibidem*, IX VI, XI, XIII.

¹² Sobre els problemes d'abastament cerealícola del País Valencià durant el segle XIV, vegeu els diversos treballs d'A. RUBIO VELA: «A propósito del 'mal any primer'. Dificultades cerealísticas en la Corona de Aragón en los años treinta del siglo XIV», a *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*, València, 1982, vol. 3, p. 475-487; «El abastecimiento cerealista de una gran urbe bajomedieval. Aproximación al problema campo-ciudad en el País Valenciano», *L'escenari històric del Xúquer. Actes de la IV Assemblea d'Història de la Ribera*, L'Alcúdia, 1986, p. 55-68; «Crisis agrarias y carestías en las primeras décadas del siglo XIV. El caso de Valencia», *Saitabi*, 27 (1987), p. 131-147; «Valencia y el control de la producción cerealista del reino en la Baja Edad Media: orígenes y planteamiento de un conflicto», *Demografía y sociedad en la España bajomedieval*, Saragossa, 2002, p. 33-65; M. RODRIGO i A. RUBIO VELA, «El problema frumentari a València i la crisi de la Unió (1340-1348)», *Homenatge al doctor Sebastià García Martínez*, València, 1988, p. 89-101.

entrar en vigor¹³. Fos com fos, aquesta darrera era precisament una de les principals diferències amb el següent acte de negociació entre els estaments i el rei, que tindria lloc al cap de molt poc de temps i que sí que comptava, inicialment, amb una contraprestació.

- La petició d'avançament del donatiu en vigor per a la campanya granadina finalment cancel·lada (febrer de 1331)

Segons hem exposat anteriorment en funció del que explica Manuel Sánchez, els preparatius militars per a l'atac a Granada previst en la primavera de 1331 arribaren al seu punt àlgid pel gener de 1331. En connexió amb això, també sabem, gràcies a dos plecs de capítols de negociació, que Alfons el Benigne convocà aquell mateix mes un *general col·loqui en la ciutat de València* –en el convent de predicadors– *a prelats, rics hòmens, cavallers e persones generoses, ciutadans e prohòmens de les viles del regne*¹⁴. En aquest sentit, si els mateixos documents anoten que la convocatòria havia estat feta *en lo mes de gener ara prop passat*, necessàriament la reunió s'hagué de produir en les primeres setmanes del mes de febrer, puix a finals d'aquest mes la campanya ja havia estat cancel·lada, per la pau castellanogranadina. Amb tot, abans que això passés, l'objectiu declarat del col·loqui era pregar al *General de tot lo dit regne* que li avancés part de les quantitats de diners que romanien a recaptar del donatiu sexennal promès en les Corts de 1329-1330, amb l'objectiu d'esmerçar-les en la imminent campanya militar que pretenia encapçalar:

Per sàvies e ordenades paraules proposàssets, requiríssets et pregàssets lo General de tot lo dit regne que allò que romanía a pagar a vós d'aquelles cent e deu mília lliures, les quals en la General Cort per vós, senyor, celebrada en l'any prop passat en la dita ciutat vos foren offerres e promeses donar per lo dit General dins espay VI anys en ajuda de la guerra la qual havets ab lo rey de Granada e gens sues, lo dit General vos deguéis graciosament acòrrer e ajudar, per ço que de la quantitat romanent de les dites C X mil lliures vos poguéssets acòrrer e ajudar en la entrada la qual Déus volén enteníets fer en present contra lo dit rey de Granada, regne e gents sues¹⁵.

La resposta dels estaments, després de *molt del·liberat*, fou oferir la modificació de les condicions sota les quals s'havia concedit el donatiu de 110.000 ll.¹⁶ En concret, aquests diners s'havien de recaptar *dins espay dels dits VI anys, ço és a saber, en cascun any XX mil lliures* –suposem que, en realitat, el donatiu havia de durar cinc anys i mig al llarg

¹³ Per exemple, la petició relativa al jurament de juristes, mercaders i drapers fou demanada en reunions posteriors i no fou publicada fins a les Corts de 1342, com veurem posteriorment.

¹⁴ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 17 i 18 (II-1331), transcrits a l'*Apèndix documental*, docs. 56 i 57.

¹⁵ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 17, f. 1r-8v, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 56. Totes les cites que farem a continuació provenen d'aquest document i de les rèpliques i contrarèpliques contigudes a: *Ibidem*, núm. 18, f. 1r-3v, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 57.

¹⁶ Parlarem amb més de detall de la forma de recaptació i de gestió del donatiu un poc més avant, en parlar del compte de la primera anualitat en 1331.

de sis anualitats diferents. D'aquesta manera, per tal de saber si les imposicions establertes s'ajustaven a aquella quantitat anual, en acabar el primer any de recaptació – en març de 1331– havia de ser *regonegut a quanta quantitat muntaria la col·lecta*. Així, en cas que *la imposició bastàs e complís cascun any a la dita quantitat de XX mil lliures, e a les messions feytes e faedores per rahó de la dita imposició e per lo contrast e pleit del fur d'Aragó*, les taxes sobre el vi o sobre altres coses serien eliminades, de forma que la suma recaptada en cadascun dels anys posteriors es limités a aquelles 20.000 ll., amb les despeses de gestió addicionals. Conseqüentment, el que el General oferia al rei era mantenir totes les imposicions encara que superassen les 20.000 ll. anuals i que aquell sobrant fos rebut a compte del global de 110.000 ll. Era, per tant, una manera de fer avançar la recepció de la quantitat total promesa, que, d'aquesta manera, segurament es recaptaria en menys dels sis anys previstos.

Amb tot, com ja havia passat amb la negociació del subsidi de la ciutat de València per als reforços enviats a Sardenya en 1324, s'imposaven tota una sèrie de condicions i capítols de justícia, tant relatius a la mateixa ajuda com a la resolució de diversos abusos comesos pels monarques o els seus oficials. Abans d'exposar-los, a més a més, es recordava –com en aquella ocasió– l'esforç que suposava l'atorgament, en el qual, entre d'altres coses, es preveia la intensificació de la carestia frumentària:

Per moltes necessitats en què lo dit General és posat, axí per grans diluvis, pedres, neula, secades, com per caresties que són estades e foren, e s'apparellen de ésser en la dita ciutat e regne.

D'altra banda, com en el recent tractament amb els reis, tot i que era *el General* qui presentava els capítols, el seu contingut mostrava a betzef que eren els dirigents de les viles reials els que, en realitat, estaven comandant la negociació. En aquest cas, a més a més, la situació de prec del monarca servia per tal de reclamar la resolució de tota una sèrie de greuges de caire molt més conflictiu que les qüestions demanades en aquella altra reunió d'unes setmanes abans. Així, inicialment, els primers afers per als quals es requeriren solucions foren els que afectaven a la marxa del propi donatiu de Corts endegat en març de 1330. Encara no feia ni un any de la seua posada en marxa i els problemes de recaptació ja eren nombrosos: el bisbe de Tortosa no permetia establir les imposicions als seus senyorijs ni cobrar-les als eclesiàstics dels llocs septentrionals del regne de València inclosos a la seua diòcesi, l'infant Ramon Berenguer també les contradeia als seus llocs meridionals d'Elx i Crevillent, a l'igual que d'altres senyors que continuaven observant el fur d'Aragó a l'interior del territori, com ara els Urrea a la tinença de l'Alcalatén, Bernat de Calvera a la Todolella i Saranyana o Andrés Martínez de Peralta a Sorita; ultra això, les universitats dellà Xixona de l'infant Ferran, per iniciativa pròpia, havien posat *embargament e contradicció* al cobrament de les taxes aprovades¹⁷.

Per tant, mostrant un interès exprés per fer complir *los ordenaments* de la Cort que establien la recaptació universal de les imposicions per reunir la quantitat promesa, es demanava al rei que en el cas dels llocs del bisbe i dels infants s'obligués *a cüller o levar la dita imposició* i que en el cas dels senyors de fur aragonès *sia feita exsecució ab*

¹⁷ *Apèndix documental*, docs. 56 i 57, caps. II-IV.

osts segons la forma ordenada en la dita General Cort contra los dessús nomenats, axí com a rebel·les als dits ordenaments. El Benigne respongué en primer terme que així ho faria, a excepció del cas de Martínez de Peralta –de la casa reial¹⁸– i que, de fet, ja estava en tractaments per la qüestió amb el bisbe tortosí. Tanmateix, la rèplica del General insistí en la resolució expressa d'aquest tema, bo i reclamant una declaració ràpida per a l'afer eclesiàstic, *ans que·ls venedors de la imposició partesquen de la ciutat, com no s'i trob hom que y vulla anar per vendre la imposició en los lochs que·l dit bisbe e esgleya han en lo dit regne, temén encòrrer en pena de vet;* així mateix, també per als llocs dels infants es requeria taxativament que el monarca hagués de *respondre clarament si farets cüller o levar la dita imposició en los dits lochs o reebrets aquella en vostre compte.* La contrarèplica reial fou, doncs, més explícita: feta *justa taxació* dels llocs afectats, rebria en compte les parts del bisbe i de l'infant Ferran i, en funció d'aquella mateixa estimació, decidiria fer el mateix o, pel contari, obligar a pagar als llocs de Ramon Berenguer.

D'altra banda, com havien establert les Corts en el moment de concessió del donatiu, es recordava que aquest únicament es podria esmerçar en la croada granadina, amb l'excepció de 25.000 ll. per a afers reials i 10.000 ll. per a l'infant Pere, comte de Ribagorça; el monarca així ho acceptava i contestava que no entenia *fer en contrari*. En relació amb això, se sol·licitaren altres dos capítols directament relacionats amb aquella assemblea: d'un costat, *contra furs e privilegis antichs e nous*, el rei havia donat certes gràcies i llibertats a diversos generosos *que·s deyen aver fur d'Aragó*, i, d'un altre costat, caldria especificar la tenor de certes paraules contingudes en el fur que atorgava el mixt imperi. En el primer cas, el Benigne respongué que estava disposat a revocar aquelles concessions sempre i quan li demostraren que eren contraforals, a la qual cosa el General replicà argumentant que precisament el que demanava era que governés amb el consentiment de tots els estaments: aquests ignoraven el contingut exacte, puix era el monarca qui havia *fetes les dites gràcies*, però era ell mateix qui hauria d'exposar-les a la comunitat política per tal d'*ésser rahonat si aquelles o alguna d'aquelles són contra furs e privilegis et que aquelles sien revocades segons la resposta*; així, tot i que el rei no respongué, el poder de vetllar pel compliment de l'ordenament jurídic valencià – abans exclusivament en mans de l'estament reial– quedava autoatorgat a tot el General. En el segon cas tampoc s'hi donà la contestació cercada a la petició d'especificar dos aspectes del fur nou sobre l'exercici del mixt imperi, això és, que s'esmentés de forma concreta que en les fustigacions permeses als senyors amb no s'inclouïa el *perdiment de membre* i que els vassalls d'un senyoriu podrien habitar *ensemps o en diverses parts* del lloc; el monarca considerava que *assats* quedava clar en el fur corresponent¹⁹.

En tot cas, la major part de les peticions –fins a 15 de les 23 presentades– anaven adreçades a una altra qüestió: la correcció dels abusos contraforals comesos per l'administració governativa i judicial del rei o de la reina. Així, en primer lloc, es demanà la recurrent revocació de les moratòries de deutes, en aquest cas concedides per a la croada contra Granada; el monarca, com era habitual, nega haver-ne donada cap *contra fur*, però acceptà la seua revisió. També acceptà anul·lar el nomenament directe del justícia d'Ademús –que havia de ser triat d'una terna de prohoms–, tot i que esclaria que havia actuat així a instància de la pròpia universitat. Una altra de les peticions

¹⁸ F. DE MOXÓ, «La relación epistolar entre Alfonso XI y Alfonso IV en el Archivo de la Corona de Aragón», *En la España medieval*, 3 (1982), p. 182.

¹⁹ *Apèndix documental*, docs. 56 i 57, caps. I i XXIII.

habituals era la relativa a les inquisicions, sobre les quals els estaments consideraven que una comissió feta recentment a un jutge de la cort permetia aplicar-les sobre altres oficials diferents als reials, que eren les úniques permeses *per furs e per privilegis*; el Benigne, però, els assegurà que el comissionat no n'usaria de manera *prejudicial*, és a dir, que no hi serien *enteses oficials dels dics locs*²⁰.

Pel que feia a altres tipus de comissions, el General –com havia fet anteriorment l'estament reial– perseverava en la qüestió de la territorialitat de la justícia: d'una banda, els judicis s'havien de produir en els llocs corresponents a les residències habituals i, d'una altra banda, les comissions judicials només es podien fer a juristes locals i no a *estranyys, habitants o avents domicili fora lo regne de València*. En aquest sentit, la reina havia incomplert greument els furs en haver traslladat diversos plets de les vila d'Alzira i Morella a la capital del regne, on, concretament, els germans morellans Pere i Berenguer Torà havien estat *capllevats per gran quantitat, e après meses en presó, e constrets de respondre e pledejar en la dita ciutat*. Segons aquella, s'havia fet per *justa rahó*, però la rèplica estamental era severa: *nul·la causa no y pot aver en treer los sobredits, ans és expressament contra furs de València*. Igualment, pel que feia a la segona qüestió, no s'admetia ni tan sols –com havia passat en certes ocasions– que l'audiència reial tinguda *en lo palau del Real* fos rebuda per jutges de la cort que no tinguessen *domicili en lo dit regne*, ja que equivalia a comanar els plets a *juristes estranyys*, per la qual cosa es reivindicava el compliment de la llei sobre la qüestió. Amb tot, encara que sembla que les peticions foren admeses, les respostes reials a tots dos conflictes foren un tant genèriques –els furs no serien *perjudicats*– i en el cas concret dels morellans no s'hi registrà cap tipus de resposta de la reina. En darrer terme, quant als procediments judicials de la cort del rei i de la reina, els estaments demanaren que les comissions haguessen de fer-se sempre per escrit i no fossen vàlides les encarregades *de paraula*, segons que els jutges reials ho al·legaven, *per estil de la cort*, mentre els monarques residissen al lloc afectat; la petició fou denegada pels reis, ja que segons aquests aquelles comissions de paraula es feien *a gran profit de la gent*, i únicament acceptaren que s'haguessen de fer obligatòriament les *comissions per lletres* quan els monarques abandonassen aquell mateix lloc²¹.

A banda d'això, l'altra gran part de greuges presentats feia referència als incompliments forals de diversos membres de l'administració reial: dels oficials de la procuració reial, que demanaven ser aprovisionats pels pledejants quan anaven pel regne *per negocis o pleits pertanyents a lur jurisdicció ordinària*; del procurador de la reina, que demanava salaris per sentències i interlocutòries contra el *fur nou*; dels batlles del rei i de la reina, que havien establerts certes gabelles –en forma d'obligacions d'acudir a un determinat lloc– sobre els banys, la compra de vi i la mòlta de cera a València, Xàtiva i Castelló la Plana i Morvedre respectivament; del batlle de la reina i els peatgers de la mateixa vila de Castelló, que no observaven la franquesa de lleuda dels ciutadans de València; i dels oficials reials *en los lochs de Çerdenya*, que tampoc complien l'exempció de tot dret mercantil a l'illa concedida per Jaume II als mateixos ciutadans. En aquest sentit, totes les demandes foren admeses i els reis es comprometeren a expedir lletres executòries que ordenassen el cessament de les infraccions denunciades²².

²⁰ *Ibidem*, caps. VII, XII i XXII.

²¹ *Ibidem*, caps. IX, X, XVI i XVII.

²² *Ibidem*, caps. VIII, XVIII-XXI.

Així mateix, hi hagué una atenció especial als diversos conflictes produïts amb el guardià de l'Albufera de València, Bartomeu Safont, qui tractava de jutjar causes *de nafres e altres crims que s cometen e s fan en les dites devesa e albuffera*, prohibia la caça d'aus amb cabusseres al llac i n'embargava la navegació lliure *en gran dampnatge de la cosa pública*. D'aquesta manera, davant les queixes presentades, el Benigne assegurà que ordenaria a Safont remetre els delinqüents al justícia corresponent –de la capital o de Cullera–, prometé que aniria *personalment a la dita albuffera* per tal de proveir sobre la caça d'aviram i, finalment, remeté a una *avinença* sobre el passatge que ja havia estat establerta entre el batlle general del regne i els barquers de la llacuna. Tanmateix, el General –evidentment encapçalat pels dirigents valentins en aquest cas– replicà que aquell acord només tocava a *algunes singulars persones* i perseverà en demanar-ne la navegació franca; en últim terme, doncs, el rei accedí a fer una declaració específica: de Sant Miquel a Pasqua es podria travessar lliurement, mentre que la resta de l'any només es podria fer dins dels termes indicats pel batlle general amb *senyals certs*²³.

Finalment, es realitzaren altres dues peticions que afectaven la tributació fiscal ordinària: per un cantó, es requeria la revocació de certes declaracions *sobre lo privilegi del monedatge* realitzades per Jaume II, ja que perjudicaven els contribuents i havien estat fetes *no appellat ne citat lo General del regne*, i, per l'altre cantó, es demanava la confecció d'una carta de franquesa per l'exempció de *les peytes ordinàries* que havia estat concedida a les viles reials per a l'any 1330. El monarca accedí a les dues demandes, i fins i tot en el primer dels casos manà al vicescanceller que reconegués l'afer amb consell dels juristes de la capital per tal que *y declar e y adop ço que per justícia se'n deu fer*²⁴. Tanmateix, les declaracions de Jaume II continuaren vigents, com demostra la seua inclusió a l'*Aureum Opus*, per la qual cosa podem inferir que les ordres del Benigne no satisfieren la voluntat dels estaments²⁵. I això, probablement, estigué relacionat amb la pròpia conjuntura de la negociació: com que, en darrer terme, la campanya contra Granada quedà sobreseguda a finals de febrer de 1331, les concessions aprovades pel rei en el col·loqui degueren quedar lliures de compliment, puix, com veurem posteriorment, una part d'elles foren tornades a reclamar per l'estament reial a penes un any més tard, en gener de 1332.

Amb tot, malgrat que després no es compliren, és molt notable la diferència amb la reunió que s'havia celebrat uns pocs mesos abans, a finals de 1330, tant en el caire de les peticions com en el de les contestacions reials. Havent urgència econòmica pel mig, com ja hem vist clarament en 1324, les reivindicacions estamentals pujaven de grau, tot ampliant-se i dirigint-se directament contra els greuges ocasionats per la Corona i els seus oficials. Igualment, el monarca es veia obligat a concedir quasi totes les demandes realitzades per tal d'accedir als diners sol·licitats. Així, per exemple, les respostes donades pel Benigne en el col·loqui de 1331 foren majoritàriament afirmatives, a excepció de certs temes d'alta transcendència, com ara la qüestió dels que encara reivindicaven els furs aragonesos o certs procediments dels afers judicials. D'altra banda, en comparació amb reunions anteriors, s'hi detecta un volum major de greuges presentats directament per les viles reials majors –Morella, Xàtiva, Alzira, Morvedre i Castelló de la Plana. Això sembla indicar dues coses: per una part, que el malestar amb

²³ *Ibidem*, caps. XIII-XV.

²⁴ *Ibidem*, caps. VI i XI.

²⁵ *Aureum Opus*, «Iacobi secundi», LXXVIII (15-XI-1316).

les donacions a la reina que ja hem vist palesat en 1329 continuava en ple vigor, i, per una altra part, que era l'estament reial qui dirigia les reivindicacions presentades davant el monarca.

Fet i fet, açò darrer concorda amb el tipus de relacions polítiques que hem vist fins el moment al territori valencià. Tanmateix, com ja hem destacat, després de la unió foral de 1329-1330 havia aparegut un nou agent polític, el General, que, tot i estar vehiculat en aquests moments inicials pels interessos de l'estament reial, parlava en nom de tots els habitants del regne de València. Això donava més força a les seues peticions i alhora era sostingut per la mateixa fiscalitat general que s'havia iniciat, precisament, amb el donatiu atorgat en les Corts que havien aprovat aquella unió. En connexió amb això, com podrem veure en els següents apartats, l'evolució del donatiu estigué estretament relacionada amb les altres negociacions polítiques que tingueren lloc durant la resta del regnat del Benigne.

- El donatiu de les Corts de 1329-1330 i les previsions fetes en acabar la primera anualitat

Com hem explicat en el capítol anterior, hem deixat per a aquest l'anàlisi del donatiu atorgat a Alfons el Benigne per part de les Corts valencianes celebrades en 1329-1330 en tant que el seu desenvolupament es produí durant el període de 1330 a 1334. D'altra banda, com també hem exposat, aquell subsidi ja ha estat objecte de dos estudis de detall, un de Manuel Sánchez Martínez, bàsicament sobre la gestió i la destinació de la col·lecta, i un altre de María José Carbonell i Andrés Díaz, sobre la liquidació del pagament de l'armada de 1332 amb els diners de les impositcions establertes, segons ampliarem en el seu moment²⁶. Ara ens limitarem a resumir molt sumàriament l'article del primer autor per tal d'analitzar a continuació dos dels aspectes que aquest no examinà, ja que quedaven fora del seu objectiu, com l'examen de les tarifes impositcions, o perquè la informació que tractarem prové de fonts diferents a les que ell consultà, com en el cas dels comptes realitzats en finalitzar la primera anualitat de la recaptació.

Fet i fet, Sánchez Martínez reconstruí les principals característiques del donatiu a través de l'estudi dels llibres d'albarans del Mestre Racional i dels registres corresponents de les sèries *Graciarum* i *Armate*. Així, establí les seues principals fites: les 110.000 ll. atorgades, més 2.500 ll. afegides posteriorment per tal que l'infant Ramon Berenguer permetés la recaptació als seus llocs d'Elx i Crevillent, serien reunides mitjançant l'establiment d'impositcions sobre els blats, la carn i el vi durant un màxim de 6 anys a tot el regne, amb l'excepció del lloc de Xiva i els pertanyents a Jaume de Xèrica, Lope de Luna, Gonzalo García i aquells que mantinguessen els Furs d'Aragó en demostrar que procedien de cavallers de conquesta i que als seus senyorius s'havien observat les lleis aragoneses des d'aleshores. En relació amb això, els administradors triats per a gestionar les impositcions foren 8, en representació de tots els membres dels estaments:

²⁶ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La contribución valenciana a la cruzada granadina de Alfonso IV de Aragón (1327-1336)», cit.; M.J. CARBONELL i A. DÍAZ BORRÁS, «Determinación y definición de cuentas de las Cortes de 1329 en 1332...», cit., p. 713-745.

el cabiscol Ramon Gener en nom del bisbe de València, el frare de Montesa Domingo de Muntanyana, Macià d'Esplugues en nom de l'infant Pere, comte de Ribagorça, els cavallers Orrigo de Quintavall i Gil Ximén Romeo, dos jurats de València –en funció de l'any–, el veí de Morvedre Bonafonat de Vall-llebrera i el d'Alzira Pasqual Marçó. Aquests serien els encarregats d'ordenar la venda de les imposicions cada any i de procurar que els arrendataris ingressaren els diners mensualment o setmanalment –els de la capital– en la taula del canvista assignat, Bernat Desmàs, qui només podia realitzar pagaments amb ordre certificada de dos o tres d'aquells administradors. D'altra banda, físicament, la moneda s'havia de conservar en un cofre de tres claus custodiat a la sagristia de la seu de València.

Amb tot, com ja va documentar l'esmentat autor, aquell disseny inicial experimentà canvis al llarg del procés de recaptació, puix en juliol de 1332 totes les assignacions van ser bloquejades i els diners col·lectats es destinaren exclusivament a l'armament de 10 galeres i 2 barques contra els genovesos, tot coincidint amb el nomenament de dos administradors nous i únics: el mercader de València Jaume Tolsà i el jurista de Morella Pere de Ciutadilla. Així mateix, l'armada que s'ordenà posteriorment, en febrer de 1333, també anà acompanyada de canvis: d'una banda, s'augmentaren els productes tarifatats, i, d'altra banda, es triaren nous administradors, en aquest cas quatre, que tornaven a la representativitat estamental i gestionaren la resta de la col·lecta fins a 1334: l'ardiaca d'Alzira Pere d'Esplugues, el cavaller Ramon Costa, el ciutadà de València Francesc Vinatea i el veí de Morvedre Bonafonat de Sant Feliu. En aquests canvis, però, entrarem amb més detall posteriorment, ja que hi analitzarem tota una sèrie de documents relatius a la qüestió. Ara volem detenir-nos en altres dos aspectes dels que hem comentat: en primer lloc, les tarifes impositives aprovades i, a continuació, els comptes i previsions sobre el donatiu realitzats en la primavera de 1331.

Pel que fa a les taxes, apareixen incloses en els capítols del donatiu signats per Alfons el Benigne el darrer dia de reunió de les Corts de 1329-1330, els quals van ser publicats per Josep Martínez Aloy a partir del privilegi conservat a l'Arxiu Municipal de València²⁷. En aquest sentit, tenint en compte que una part important d'elles es basen en les establertes en el subsidi de la ciutat de València concedit en 1322 per a la conquesta de Sardenya, podem procedir a la comparació pertinent. Així, en la Taula 15 hem deixat en lletra redona totes aquelles tarifes que es repeteixen, mentre que hem indicat en negreta les que s'incrementen o apareixen per primera vegada. D'aquesta manera, en comparar-la amb la Taula 13 (p. 411) el que podem observar, a grans trets, és que la gama de productes gravats fou ampliada lleugerament i, a més a més, en certs casos les taxes establertes foren augmentades. De fet, les úniques imposicions que desaparegueren foren les pagades pels venedors de forment portat per mar –de ben segur per a no frenar la importació en un context de carestia– i les dels blats exportats fora de la ciutat –en tant que ara els impostos eren generals al regne i se n'havia prohibit l'exportació.

En canvi, el sac de forment de 8 faneques passà a valer 1 d. més i s'establiren nous gravàmens: 3 d. sobre el cafís de panís, dacsca o civada de collita o renda pròpia que es dugués a moldre i entre 1 i 3 d. per quintar de farina d'aquells mateixos cereals diferents

²⁷ AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 12 (10-I-1330), transcrit per J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 98-113. Hem corregit la taxa pagada pels carnisers en la veda de la lliura de bou o de vaca a partir del mateix document registrat a: ACA, C, reg. 480, f. 66r-68v (10-I-1330).

del forment. Quant a les carns, per la seua banda, un dels principals canvis fou l'obligació dels compradors de pagar la mateixa quantitat que la que ja pagaven els carnisers per lliura venuda: 1 d. en general, excepte 0,5 d. en la de bou i vaca. Així mateix, també es produïa un increment en la tarifa imposada sobre els vedells, que s'igualava amb la resta i acabava amb una distinció que *a priori* beneficiava les capes més altes; igualment, els anyells i els cabrits també eren taxats, però únicament per la part del carnisser. Ultra això, l'altra principal novetat en les carns fou la taxació de tots els animals morts a les cases particulars per a consum propi, una decisió, tal vegada, relacionada amb el fet que les impositcions havien de collir-se en tot el regne, superant els àmbits urbans on devia ser més usual el consum en les carnisseries. Finalment, l'altre gran canvi respecte a les impositcions de 1322 va ser la inclusió del vi entre els productes gravats, concretament amb 8 d. per lliura pagats pels venedors, mentre que els compradors el comprarien de manera franca però cisant-los un 3,33% –1 ll. per cada quarter, que era de 30 ll. D'altra banda, en aquest sentit, segons es deia en el col·loqui que hem vist en l'epígraf anterior, sabem que, en cas que el donatiu rendís més del que s'havia previst cada any, aquesta darrera impositció havia de ser eliminada.

Taula 15. Tarifes de les impositcions sobre els blats i les carns establertes al regne de València en 1330²⁸

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Prop. (en d.)	Cisa
1330	Blats	Sac de forment de 8 faneques (flequers i bescuïters)	17			
1330	Blats	Cafís de forment (excepte el portat per mar)	6	res		
1330	Blats	Cafís de forment que es du a moldre			6	
1330	Blats	Cafís de panís, dacsca i civada	3	3		
1330	Blats	Cafís de panís, dacsca i civada de collita o renda pròpia que es du a moldre			3	
1330	Blats	Quintar de farina de forment (flequers i bescuïters)	4			
1330	Blats	Quintar de farina de forment	2	2		
1330	Blats	Quintar de farina importada (flequers)	4			
1330	Blats	Quintar de farina importada	2			
1330	Blats	Quintar de farina d'altres cereals (flequers i bescuïters)	2	1		
1330	Blats	Quintar de farina d'altres cereals	1	1		
1330	Blats	Quintar de farina d'altres cereals importada (flequers i bescuïters)	2			
1330	Blats	Quintar de farina d'altres cereals importada	1			
1330	Carns	Vedell o vedella (animal)		24		
1330	Carns	Cabrit o anyell de llet (animal)		2		
1330	Carns	Lliura de moltó, cabró, ovella i cabra, porc fresc, porc salat i cansalada	1	1		
1330	Carns	Lliura de bou i vaca	0,5	0,5		
1330	Carns	Lliura de vedell o vedella	1	1		
1330	Carns	Lliura de cabrit o anyell (o corder) de		1		

²⁸ Hem indicat en negreta els productes gravats o les tarifes diferents a les de les impositcions de la ciutat de València de 1322.

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Prop. (en d.)	Cisa
		més de 6 ll. de pes				
1330	Carns	Porc o truja, salpreses o salats (bacó)			12	
1330	Carns	Porc o truja mort a casa pròpia			12	
1330	Carns	Bou o vaca mort a casa pròpia			24	
1330	Carns	Vedell o vedella mort a casa pròpia			18	
1330	Carns	Moltó o cabró mort a casa pròpia			12	
1330	Carns	Ovella o cabra morta a casa pròpia			6	
1330	Carns	Cabrit o anyell mort a casa pròpia			2	
1330	Vi	Lliura de vi		8		1 ll./quarter (de 30 ll.)

Tot plegat, doncs, les taxes aprovades en les Corts de 1329-1330 resseguien el camí marcat per les establertes a la ciutat de València entre 1322 i 1324, tot i que amb una certa ampliació de la gamma tributària i alguns increments tarifaris²⁹. Tanmateix, això era exclusivament pel que respectava als productes de primera necessitat, ja que existia una altra diferència cabdal: en aquesta ocasió no quedava gravat el trànsit marítim mercantil, de la mateixa manera que ja hem vist que passava en 1315, quan s'havien recaptat impositcions més enllà de la ciutat de València. No obstant això, com veurem, finalment se n'aplicarien d'aquestes i encara de moltes altres, davant la particular evolució de la conjuntura bèl·lica i les necessitats financeres. En aquest sentit, una de les dades fonamentals que degueren impulsar a prendre eixa decisió fou el coneixement del rendiment i la probable evolució de la col·lecta, entorn dels quals s'havia realitzat un compte i unes previsions en la primavera de 1331. I, en relació amb això, hem pogut estudiar aquest estat de coses, ja que, com tants altres documents, s'ha conservat al fons de «Legislació» de la cancelleria reial³⁰.

Segons s'explicitava en aquell compte, el donatiu havia de recaptar, com ja hem vist, 20.000 ll. cada any per tal d'acabar pagant al rei les 110.000 ll. acordades –més 2.500 ll. afegides posteriorment– en un període màxim de 6 anys. A més a més, també hem observat que ja en el col·loqui de febrer de 1331 s'informava que, en cloure la primera anualitat, s'havia de procedir a reconèixer a quant havia muntat la col·lecta per tal de confirmar o reduir les impositcions establertes. Així, en funció de dues dades contingudes en el document analitzat, podem suposar que aquest càlcul es realitzà entre abril i juny, puix, d'una banda, es feia referència a una carta del rei de l'11 d'abril de 1331 –precisament un dia després que abandonés València– i, d'una altra banda, apareixien quantitats pagades fins a la primera terça procedent de la venda de les impositcions del segon any, que cloïa precisament el darrer dia de juny. Per tant, seguint la pròpia ordenació del subsidi, possiblement Alfons el Benigne, en marxar de la capital, demanà *informació* dels comptes del donatiu, que poc després li degué ser enviada a la pròpia cort reial per part dels administradors de la col·lecta. D'aquesta manera, en primer lloc, es feia suma de tot el que havia estat pagat en nom del monarca durant la primera anualitat, una sèrie de quantitats que podem observar en la següent taula:

²⁹ M.R. MUÑOZ POMER ja advertí aquest fet, tot i que no procedí a una comparació detallada: «Bases municipales de un impuesto general: las Cortes de Valencia de 1329», cit.

³⁰ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 19 (c. IV-1331).

Taula 16. Pagaments i deduccions reials del primer any del donatiu de les Corts de 1329-1330

Beneficiari	Sous	d.	Concepte	Raó
Lope de Concu i altres	115.000		Pagament	Afers de Corts
Infant Pere, comte de Ribagorça	100.000		Pagament	Concedits en les Corts
Infant Pere, comte de Ribagorça	45.000		Pagament	Deute reial
Joan Escrivà	34.807	6	Pagament	Deute reial, pel seu ofici en la batllia del regne de València
Infant Ferran	33.875		Deducció	Taxacions d'Oriola, Alacant, Guardamar, i les valls d'Elda, Novelda i Asp
Síndics de València	32.000		Pagament	Deute de la cort reial, per un préstec
Tresorer reial	17.508	7	Pagament	A compliment dels 400.000 s. anuals del rei
Clergues del bisbat de València	10.500		Deducció	Restitució de la part que han pagat
Bisbat de Tortosa	5.910		Deducció	Taxació dels llocs del bisbat
Administradors i canvista	2.000		Deducció	Salari, per la part que correspon pagar al rei
Andrés Martínez de Peralta	1.800		Deducció	Taxació de Sorita
Clergues del bisbat de Tortosa i d'Aiora	1.389		Deducció	Devolució de part del que hauran pagat
Infant Joan	209	11	Deducció	Contribució personal en les impositcions
TOTAL	399.998	24		

Com veiem, amb tan sols 13 pagaments o deduccions s'havia esgotat l'ajuda anual de 20.000 ll. concedida al rei. En aquest sentit, fins a un 73,7% s'havia destinat a realitzar els quatre lliuraments principals: el destinat a les despeses ocasionades per les Corts, a la meitat de les 10.000 ll. promeses a l'infant Pere en la mateixa assemblea, i als deutes reials amb aquest mateix personatge i amb l'antic batlle general del regne, Joan Escrivà. Els altres pagaments, un 12,4%, es limitaven a uns diners deguts a la ciutat de València i una petita part de 17.508 s. 5 d. donada al tresorer reial, mentre que el 13,9% restant es corresponia amb deduccions acceptades pel monarca, en primer lloc, per tal d'evitar que les impositcions es recaptassen sobre certs llocs, com els nuclis septentrionals del bisbe de Tortosa, les viles meridionals de l'infant Ferran i el lloc de Sorita d'Andrés Martínez de Peralta, o sobre determinades persones, com l'infant Joan *con fo en la ciutat e en lo regne*; així mateix, en el cas de les impositcions pagades pels eclesiàstics del bisbat de València, de Tortosa i de Conca –els d'Aiora– es rebia una quantitat taxada a compte del monarca per tal de fer-los restitució posteriorment.

A banda d'aquest compte dels diners ja liquidats del primer any, s'hi feia una previsió de les dues següents anualitats per tal de conèixer quina quantitat quedava a lliure disposició del rei (vegeu la Taula 17). Així, per al segon any –en marxa, segons es deia– es tornaven a comptar les deduccions, que en aquest cas ascendien a 93.811 s., gairebé un 23,5% de les 20.000 ll. anuals que havia de percebre el rei, ja que s'incloïen

devolucions endarrerides del primer any als bisbats de València i de Tortosa i, sobretot, la rebuda a compte del rei de diversos llocs del regne en els quals no s'havien d'aplicar les imposicions o eren cedides als senyors corresponents.

En aquest sentit, hem observat en el col·loqui de febrer de 1331 l'interès del «General» –l'estament reial– per tal que tributassen tots aquells llocs que quedaven inclosos en l'ordenació del donatiu. I, a partir de les previsions del segon any, podem saber que el rei, a banda de concedir 5.000 ll. a l'infant Ramon Berenguer per permetre establir les imposicions a Elx i Crevillent –la meitat pagades pel General–, li transferí el propi producte de la imposició. En altres llocs, en canvi, sembla que no foren establertes les imposicions: en els de infant Ferran, ja exclosos des de la primera anualitat (Oriola, Alacant i Guardamar), els del bisbe de Tortosa (Almassora) i el d'Andrés Martínez de Peralta (Sorita, fitant amb Aragó). Aquest darrer havia estat excusat malgrat haver acceptat recentment els Furs de València, una situació en què també es trobaven altres senyors, que, contràriament, decidiren aplicar els impostos a canvi de rebre'n la meitat per concessió reial: Ximén Pérez d'Arenós (a Atzueva, Soneixa, Mosquera, Pellinos, Cortes, Andilla i Xestalgar), Pedro Ximénez (a Borriol), Pedro de Monteagudo (a l'Alfarb, l'Alcúdia, Rahal, Carlet, Benimodo i Massalet), Peregrín de Monteagudo (a Xauquer) i Pere Boil (a Manises i Xirell)³¹.

Taula 17. Assignacions i previsions sobre el segon i el tercer any del donatiu de les Corts de 1329-1330

Beneficiari	Sous	d.	Concepte	Raó
Filippo Boninsegna, dels Peruzzi	102.874	5	Assignació	Deute reial
Infant Pere de Ribagorça	100.000		Assignació	Concedits en les Corts
Infant Ramon Berenguer	50.000		Assignació	Concedits en les Corts
Miguel Pérez de Zapata	Il·legible [52.000]		Assignació	Deute reial
Stefano di Jacopo, dels Acciaiuoli	45.256		Assignació	Deute reial
Infant Ferran	33.875		Dedució	Taxacions d'Oriola, Alacant, Guardamar, i les valls d'Elda, Novelda i Asp
Infant Ramon Berenguer	27.000		Dedució	Taxació d'Elx i Crevillent del primer i el segon any
Gil Martínez d'Entença,	10.000		Assignació	Deute reial a Gil Ruiz de Lihori, difunt, de la filla del qual Gila Martínez era tutor
Clergues del bisbat de València	9.979	4	Dedució	Devolució del que haurien de pagar el segon any
Diversos senyors de fur aragonès	3.982	6	Dedució	Cessió de la meitat de la imposició dels seus llocs
Monestir de Portaceli	7.600		Assignació	Concessió per a l'obra del monestir

³¹ La imposició d'Atzueva, Soneixa, Mosquera i Pellinos havia estat venuda per 230 s., la de Cortes per 700 s., la d'Andilla per 600 s. i la de Xestalgar per 600 s.; la de Borriol per 700 s.; la de l'Alfarb per 140 s., la de l'Alcúdia i Rahal per 920 s. i la de Carlet, Benimodo i Massalet taxada en 1.500 s.; la de Xauquer venuda per 75 s.; i la de Manises i Xirell per 1.000 s. Ultra això, també quedaven inclosos en eixa cessió de la meitat de les imposicions, les aplicades en dos senyorijs que continuaven observant el fur aragonès: el Vilamarxant, de Blasco Maza, venuda per 1.100 s., i el de Pardines, de Gilabert Sanoguera, per 400 s. S'explicita una ordre en aquest sentit, per al cas de Borriol, a: ACA, C, reg. 537, 121v (4-IV-1331). D'altra banda, vegeu la data d'adaptació als Furs de València d'aquests senyors *supra*, p. 453, nota 372.

Beneficiari	Sous	d.	Concepte	Raó
Bisbat de Tortosa	5.810		Deducció	Taxació dels llocs del bisbat al regne València
Pere Gener	5.000		Assignació	Deute reial, per la escrivania de la procuració del regne de València
Clergues del bisbat de València	1.490	1	Deducció	Devolució del que havien pagat el primer any
Clergues del bisbat de Tortosa i d'Aiora	3.012	8	Deducció	Devolució del que haurien de pagar el segon any
Administrador i canvista	2.000		Deducció	Salari, la part que correspon pagar al rei
Andrés Martínez de Peralta	1.800		Deducció	Taxació de Sorita
Clergues del bisbat de Tortosa i d'Aiora	1.532	5	Deducció	Devolució del que havien pagat el primer any
Guerau Figuera	400		Deducció	Indemnització perquè no pogué collir la imposició de Sorita, que havia comprat
Total 2ⁿ any	463.610	25		
TERCER ANY				
Infant Ramon Berenguer	100.000		Assignació	Assignació sobre el tercer any del donatiu, per permetre l'establiment de les imposicions a Elx i Crevillent
Infant Ferran	34.875		Deducció	Taxacions d'Oriola, Alacant, Guardamar, i les valls d'Elda, Novelda i Asp
Beatriu de Lloria	14.251	3	Assignació	Deute reial de l'època de Jaume II
Infant Ramon Berenguer	13.500		Deducció	Taxació d'Elx i Crevillent
Bisbat de València	12.000		Deducció	Devolució del que haurien de pagar el tercer any
Bisbat de Tortosa i clergues d'Aiora	9.000		Deducció	Devolució del que haurien de pagar el tercer any i taxació dels llocs del bisbat
Diversos senyors que eren de fur d'Aragó	4.000		Deducció	Taxació dels seus llocs
Administrador i canvista	2.000		Deducció	Salari, per la part que correspon pagar al rei
Andrés Martínez de Peralta	1.800		Deducció	Taxació de Sorita
Total 3^r any	191.426	3		
TOTAL	655.036	28		

Altrament, a banda de les deduccions concedides, que en el tercer any arribaven al 19,3%, s'hi preveien tota una sèrie d'assignacions realitzades sobre la segona i la tercera anualitat del donatiu. Les més importants estaven novament destinades als infants, Pere i Ramon Berenguer en aquest cas, i a certs deutes o concessions que no tenien absolutament res a veure amb la croada de Granada, com ara els deguts a les companyies florentines dels Peruzzi i Acciaiuoli per les campanyes de conquesta de Sardenya i a diversos senyors per altres afers, com ara a Miguel Pérez Zapata, a Beatriu de Lloria o a Gil Martínez d'Entença. Tot plegat, quan únicament havia passat un any i escaig de l'inici del subsidi, ja s'havien consignat 52.752 ll., un 38,8% del donatiu, xifra que superava amb escreix les 37.500 ll. de les quals el rei podia disposar lliurement per tal d'atendre assumptes propis i les concessions als infants. Per tant, no és gens estrany que el General reclamés a penes uns mesos abans, en el col·loqui de febrer de 1331, el compliment de la clàusula relativa al destí dels diners a la campanya contra els nassarites, puix, com potser s'intuïa, s'estava infringint de forma flagrant.

De fet, tot i que Manuel Sánchez documenta el pagament de fins a 66.400 s. del tresorer reial al ciutadà de València Guillem Taverner per a la preparació de l'armada que havia

de participar en la campanya contra Granada de la primavera de 1331, res no se'n diu en els pagaments ja liquidats de la primera anualitat del donatiu³². En conseqüència, les despeses destinades inicialment a la guerra contra els nassarites devien provenir d'altres entrades de les arque reials, sense relació amb el subsidi valencià³³. Tanmateix, com hem exposat, l'activitat bèl·lica havia cessat i s'estava decidint la seua possible represa en el context de les Corts catalanes celebrades a Tortosa entre agost i setembre d'aquell mateix any 1331. Tot seguit, el saqueig musulmà de Guardamar i de les hortes d'Elx i d'Oriola obligà el rei a desplaçar-se urgentment a finals d'octubre a València, on no només hagué d'organitzar la defensa de la frontera sinó també de contenir la revolta de l'estament reial, agreujat per l'afer de les donacions a la reina Elionor.

b) Els fets de Vinatea (desembre 1331 - gener 1332)

Malgrat la transcendència simbòlica que ha tingut per a la història i la historiografia valencianes els coneguts fets de Francesc de Vinatea, ben poc se n'ha investigat mai. En aquest sentit, el coneixement bàsic de l'episodi prové de la crònica de Pere el Cerimoniós, que relata com aquell dirigent de la ciutat de València encapçalà una revolta de l'estament reial contra Alfons el Benigne i la reina Elionor. Vinatea, ja per un autor del segle XIV com Eiximenis i també per a la major part de la historiografia moderna, hauria representat l'essència del pactisme valencià, en defensar la llibertat de contradir al monarca quan aquest incomplís els Furs o posés en perill la integritat del regne³⁴. Aquesta llibertat, a més a més, era comparada expressament en la narració de la crònica amb el major autoritarisme de la monarquia castellana, puix, davant la rebel·lió dels súbdits, s'hauria produït el següent diàleg entre el rei i la reina:

– Ah, reina! Açò volíets vós oir?

E ella, tota irada, plorant, dix:

– *Senyor, esto non consentría el rey don Alfonso de Castella, hermano nuestro, que ell no los degollase todos.*

³² M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La contribución valenciana a la cruzada granadina...», cit., p. 588.

³³ D'altra banda, és possible que aquella armada que havia de intervenir en la croada fos desviada –a compte del rei– a la lluita contra els genovesos, ja que, segons documenta Josefina Mutgé, a finals de març de 1331 hi havia preparades a València 4 galeres i una nau per tal de participar en la guerra marítima antigenevesa que encapçalaven les armades finançades particularment per les ciutats de Barcelona i de Mallorca: J. MUTGÉ, «La contribución de València...», cit., p. 312.

³⁴ Per al cas d'Eiximenis, vegeu: F.X. RENEDO, «Francesc de Vinatea, el ciutadà ideal segons el 'Dotzè del Crestià' de Francesc Eiximenis», a F. Sabaté (ed.), *Utopies i alternatives de vida a l'Edat Mitjana*, Lleida, 2009, p. 215-252. Per al cas del mite liberal creat per la historiografia decimonònica: P. VICIANO, «Entre l'erudició històrica i el pamflet polític: La figura de Francesc de Vinatea en la societat valenciana», *Revista d'Història Medieval*, 4 (1993) p. 263-274. Darrerament, A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER han interpretat les paraules del Benigne com un reconeixement del *pactisme entre el rei i els estaments com a forma d'arbitrar conflictes i de regular la vida política*: «Entre la península i el Mediterrani (1305-1408)», a E. Belenguer (dir.), *Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona, 2007, p. 231.

E lo senyor rei respòs:

– Reina, reina, el nostre poble és franc, e no és així subjugat com és lo poble de Castella, car ells tenen a nós com a senyor, e nós a ells com a bons vassalls e companyons.

No obstant això, únicament dos autors, Joan Baptista Perales i Salvador Carreres, hi han realitzat una aproximació erudita fins el moment, bo i tractant de combinar les escasses dades sobre la figura de Vinatea conservades a l'Arxiu Municipal de València amb les tres principals fonts antigues sobre la qüestió, això és, la pròpia crònica de Pere el Cerimoniós i *Lo Crestià* d'Eiximenis, escrites entorn de la dècada de 1370, i els anals de Zurita molt més tardans, ja de finals del segle XVI. En relació amb això, en tant que el relat d'Eiximenis es limita a narrar literàriament el moment exacte de confrontació amb els monarques, tota possibilitat de contextualització històrica mitjançant aquelles obres queda reduïda al relat de la crònica i a les interpretacions posteriors del mateix Zurita. Així les coses, en primer lloc, Perales corregí el nom de Vinatea –«Francesc», com deia Eiximenis, en compte de «Guillem», com apareix a la crònica– i datà els successos a partir de maig de 1333, el moment en què aquell fou nomenat jurat de la ciutat, segons queda reflectit al manual de Consells corresponent³⁵. Pel contrari, en celebrar el teòric sisè centenari dels fets, Carreres proposà avançar la datació dels fets atenent a l'itinerari reial, de manera que, segons el seu plantejament, haurien tingut lloc –essent Vinatea conseller municipal, però no jurat– entre el 8 de juny de 1332 i el 14 de gener de 1333, un període en què el monarca residí ininterrompudament a la ciutat durant 7 mesos i una setmana³⁶.

Tanmateix, segons explicarem a continuació, ni les datacions suggerides per aquests historiadors semblen les més probables, ni els fets narrats pel Cerimoniós són del tot exactes. És per això que ens detindrem a analitzar tots aquells esdeveniments amb deteniment, bo i tractant de reconstruir-los des del mateix moment del casament entre Alfons i Elionor. De fet, les diferències essencials entre allò exposat a la crònica i allò indicat pels documents és tan important que hem preferit tractar ambdós relats per separat. Així, en primer lloc, resumirem la versió oferida per Pere el Cerimoniós i les observacions realitzades posteriorment per Zurita –que són les que seguiren, fil per randa, Perales i Carreres–, i, tot seguit, passarem a mostrar l'ordre i la tenor dels fets segons es poden inferir de les dades contingudes en determinades sèries de la cancelleria reial.

- *Els fets segons el Cerimoniós i Zurita*

³⁵ J.B. PERALES, *Historia general del reino de Valencia*, València, 1878-1880, vol. 1, p. 178-182.

³⁶ S. CARRERES, *Vinatea. Conferència pronunciada pel senyor Salvador Carreres Zacarés el dia 8 d'octubre del 1933 al Saló d'Actes de l'Ajuntament de València*, València, 1936. D'altra banda, un autor posterior, M. MILIÁN, se centrà en la figura de Vinatea, tot recollint dades per a una biografia que quedà inèdita i de la qual publicà diversos apunts a: «Francesc de Vinatea, l'heroi defensor dels furs del reialme de València», *Boletín de amigos de Morella y su comarca*, 5 (1979-1982), p. 70-73. Més tard, les informacions d'aquest article foren recollides a l'obra de M. FERRANDIS i J. MORENO, *Francesc de Vinatea*, València, 1993.

La narració extensa dels problemes amb la reina Elionor ocupa 10 capítols de la crònica de Pere el Cerimoniós, bo i començant amb el naixement de l'infant Ferran en desembre de 1329³⁷. Segons s'hi diu, tot just nàixer, la reina, amb consell de la seua ama Sancha de Velasco, de Ramon Cornel i de Gonzalo García, *qui s'esforçaven complaure a la dita reina*, i de Bernat de Sarrià, encarregat de protegir l'infant, aconseguí que li fossen heretades al nounat les ciutats de Tortosa i d'Albarrassí, i les viles d'Oriola, Alacant, Guardamar, Elda i Novelda. Ultra això, el Benigne féu jurar als principals magnats de la Corona per tal que defensaren aquella donació, a la qual cosa únicament es negà Ot de Montcada, *veent que allò era en gran perjudici del futur rei Pere*. Posteriorment, *après algun temps*, el monarca, *a gran inducció de la dita reina*, acceptà realitzar una altra donació perpetua al dit infant en Ferrando: les viles valencianes de Xàtiva, Alzira, Morvedre, Maella –que Zurita corregí per Morella–, Castelló i Borriana. Aquest, però, fou el detonant que féu esclatar la revolta, de manera que els nuclis afectats reberen els missatgers reials a pedrades:

Per tots los dits llocs tramès sos missatgers especials induent la gent dels dits llocs que jurassen per senyor llur lo dit infant. E a ço no prengueren paciència los dits llocs ne ho volgueren atorgar ne consentir, ans hi hac alguns llocs qui volgueren llapidar los missatgers.

Tot seguit, les universitats demanaren *recorrimet a la ciutat de València* i, com que el rei veia *que els dits llocs açò consentir no volien*, acceptà que aquella intervingués. Tanmateix, la recomanació feta a les viles fou que no hi accedissen, *car, si ho feïen, llurs privilegis ne valdrien menys*. D'altra banda, a la capital es reuniren *molts e diversos consells*, en els quals s'acordà aparellar militarment el poble de la ciutat –*per deenes, e centenars, e milers*– amb l'objectiu de respondre a qualsevol agressió del rei si aquest, *per presó o per mort*, forçava als que no volien consentir *a la dita donació*. Així, s'actuaria de forma immediata i rotunda, ja que no debades el Consell ordenà que, en eixe cas, isquera *tota la gent de la ciutat* per tal que *mil hòmens* anaren a les posades dels consellers reials i els assassinaren *ab totes llurs companyes*, mentre *tota l'altra gent* es desplaçaria al palau reial per tal de matar els presents, a excepció feta del rei, la reina i el mateix infant Ferran. Acordat això, Vinatea s'oferí a explicar la decisió al monarca i, acompanyat pels jurats i els consellers municipals, exposà el rebuig general a la nova donació atorgada a l'infant i la intenció ferma de matar a tots els del palau, *a tall d'espasa*, si la decisió es mantenia. Llavors, es produí el diàleg abans esmentat entre el rei i la reina, i, finalment, *per dubte de morir*, els consellers reials *s'esforçaren que es revocàs tot, e axí es féu*.

Per tant, la crònica no situa amb concreció els esdeveniments. Simplement parla d'una primera donació reeixida a l'infant Ferran, en nàixer aquest, i d'una segona, de les viles majors valencianes, que provocà la revolta i fou revocada. No obstant això, Zurita exposa aquest darrer afer immediatament després de comentar la guerra contra els genovesos de març-octubre de 1332, raó per la qual els autors posteriors associaren els successos a una data propera o posterior a aquella. Amb tot, sense solució de continuïtat, la crònica fa un salt endarrere i, en cloure l'episodi de Vinatea, passa a

³⁷ Vegeu, per a tots els fets i les cites que esmentarem a continuació la *Crònica del Cerimoniós*, cap. I, 43-53; i J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., VII, caps. 5 i 17.

realitzar observacions sobre les esperances que *los seus pobles* havien posat inicialment en el matrimoni entre el Benigne i Elionor, *pensant que la casa de Castella seria unida de gran amor a la casa de Aragó*. En aquest sentit, indica que, més tard, en comprovar les intencions de la reina i de Sancha de Velasco, els valedors del futur Pere el Cerimoniós instaren el rei a fer una carta en la qual jurava no alienar patrimoni reial durant 10 anys –com hem explicat en el capítol anterior, l’estatut de Daroca d’agost de 1328. Tanmateix, l’explicació que s’hi dóna d’aquesta qüestió és molt breu i es limità a exposar que quan la reina tingué notícia del jurament *se seguiren molts e diverses afrontes, los quals serien llongs de recontar*.

Altrament, la crònica assenyala que, malgrat l’estatut de no alienació, les donacions a l’infant Ferran s’acabaren produint. A continuació, el text passa a parlar de les persecucions endegades per Elionor contra aquells mateixos defensors dels drets de l’infant Pere: *après de açò, lo senyor rei, nostre pare, anà-se’n a Tarragona, e la reina punyia a perseguir nostres oficials e tots aquells qui vetllaven en la honor e bé nostre*. Així, Miguel Pérez Zapata i García de Lóriz fugiren de Barcelona en arribar el rei i la reina, *qui els havia ja començades de fer inquisicions*. Consegüentment, atès aquest ordre d’exposició dels fets, Zurita atribueix els procediments inquisitorials a un moment posterior a l’afer de Vinatea: *con esto se levantó el rey y las donaciones se revocaron. Declaróse tras esto el odio grande de la reina en perseguir a los principales del consejo del rey que tenían mucha cuenta con la conservación del patrimonio y con la persona del infante don Pedro*. Encara més tard segons la crònica –*après algun temps*–, aquella persecució finí amb l’apressament de Lope de Conclud, que fou detingut quan els monarques estigueren presents a Terol, traslladat amb la cort reial al regne de València, condemnat a mort i ajusticiat.

Posteriorment, *fet açò*, el rei envià comissaris a Aragó contra Pérez Zapata i Lóriz, al mateix temps que intentà apartar l’infant Pere de la protecció de Miguel Pérez de Gurrea per tal d’encomanar-lo a Ximén Cornel. Aquesta actuació fou rebutjada pels tres primers, puix, segons informava un altre valedor de Pere, Vidal de Vilanova, la intenció era dur-lo juntament amb el seu germà, l’infant Jaume, a la cort reial, on la reina Elionor els *metzinaria*. Així les coses, tots plegats, se n’anaren primer a Ejea i, més tard, cap a les muntanyes de Jaca per tal de passar al regne de França si el Benigne tractava d’anar a per ells, *mas lo dit senyor rei cessà per tal com aquells qui ens ho tractaven veïen que llurs mals tractaments no havien lloc*. Finalment, després que el rei *hac estat algun temps en regne de València*, assistí a un concili de la província eclesiàstica de Tarragona que l’arquebisbe i infant Joan havia convocat a l’esmentada ciutat, i, des d’allí, *fou dada paraula a dona Sanxa –l’ama de la reina– que se’n tornàs en Castella*. Així, aquesta abandonà la Corona als crits de *fora, fora de Aragó la vella mala* i clogueren les torbacions que havien envoltat la reina i el naixement de l’infant Ferran: *com fon fora del regne aquesta dona, la cort romàs en repòs*.

Tot plegat, resumint molt, l’ordre que sembla exposar la crònica del Cerimoniós –i que és el que segueixen Zurita, Perales i Zacarés– és el següent: el rei signà l’estatut de Daroca, però, malgrat això, realitzà la donació de Tortosa, Albarrassí i els llocs del sud valencià en nàixer l’infant Ferran en desembre de 1329. Posteriorment, en 1332 tractà de fer-li una nova donació, en aquest cas de les viles majors valencianes, però aquestes i la ciutat de València es revoltaren aconseguint-ne la revocació. Més tard, mentre els reis feien l’itinerari Tarragona-Barcelona-Terol-València-Tarragona, es produïren les persecucions dels valedors del Cerimoniós, l’ajusticiament de Conclud, l’intent de presa

dels dos infants i l'expulsió final de Sancha de Velasco, que posà fi a tots aquells problemes. Tanmateix, com veurem tot seguit, ni la tenor d'alguns esdeveniments, ni menys encara el seu ordre cronològic, pogué ser aquest.

- *Els fets segons els documents cancellerescos*

Per tal d'intentar ubicar l'episodi de Vinatea, hem hagut de centrar-nos en l'estudi dels documents de la cancelleria reial, ja que el manual de consells de València corresponent a les dates en què és probable que tingueren lloc els fets es troba, precisament, desaparegut³⁸. En aquest sentit, cenyint-nos als esdeveniments narrats per la crònica de Pere el Cerimoniós, tenim dues dates extremes: la de desembre de 1329, pertinent a la donació de Tortosa, Albarrassí i les viles meridionals valencianes a l'infant Ferran³⁹, i la de març de 1332, quan es pot documentar l'expulsió de l'ama de la reina Elionor⁴⁰. Per tant, d'entrada, això invalida la proposta de datació de Salvador Carreres, centrada en la segona meitat d'aquell any i començaments de 1333. D'altra banda, si seguim la data que sembla indicar Zurita per a l'episodi de Vinatea, el mateix any de 1332, sembla impossible que tots els fets explicats posteriorment sobre les inquisicions iniciades per la reina fins a l'esmentada expulsió tinguessen lloc en tan poc espai de temps –fins al mes de març– i en un recorregut tan ampli –de Tarragona a Tarragona, passant per Barcelona, Terol i València.

Així doncs, alguna cosa falla en els relats de la crònica i de Zurita, però què és exactament? La primera resposta ja l'hem oferta, implícitament, en el capítol anterior: la donació que originalment obrí el conflicte no fou la realitzada a l'infant Ferran a finals de 1329, sinó la feta en concepte de dot i arres a la reina Elionor a començaments d'aquell mateix any, que, a banda d'Osca, Calataiud, Montblanc i Tàrrega, ja incloïa les viles valencianes de Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira i Castelló de la Plana⁴¹. També hem vist, a més a més, que inicialment els dirigents d'aquestes localitats es negaren a consentir la donació, el que probablement endarrerí l'obertura de les Corts de 1329 fins que finalment, després d'atacs i amenaces reials, acataren la decisió, bo i acabant per jurar fidelitat a la reina pel mes de juliol; uns mesos després naixeria Ferran i rebria la ciutat de Tortosa i altres universitats. Per tant, la crònica altera els fets, ja que no només amaga la donació inicial feta a la reina, sinó que, a més a més, l'atribueix a l'infant en

³⁸ Es conserven de forma ininterrompuda els manuals de 1306 a 1330 i de 1332 a 1352, però manca el d'aquells dos anys (de juny de 1330 a juny de 1332), que hauria de contenir els acords presos en el Consell relatiu a l'assassinat dels homes del rei en cas que aquest volgués obligar a consentir les donacions realitzades a l'infant Ferran. Així les coses, a partir de les dades oferides per l'examen íntegre dels registres *In favorem regine Elionoris* i *Pro infantibus*, vam decidir consultar la resta de principals sèries per als mesos de desembre de 1331 i gener de 1332: *Curie, Comune, Graciarum, Sigilli secreti, Secretorum, Solucionum*, «Cartes reials» i «Pergamins reials».

³⁹ ACA, C, reg. 480, f. 13r-16r (28-XII-1329).

⁴⁰ ACA, C, Cartes reials, Alfons el Benigne, núm. 1874 (29-III-1332), regestat per F. DE MOXÓ, «La relación epistolar entre Alfonso XI y Alfonso IV...», cit., doc. 83.

⁴¹ ACA, C, reg. 549, f. 6v-9r (1-II-1329); reg. 478, f. 239v-241r (25-IV-1329). En aquest sentit, una altra de les errades de la crònica és confondre «Castelló de Borriana», és a dir, l'actual Castelló de la Plana, amb dues viles diferents –Castelló i Borriana. Zurita, que encertadament havia corregit Maella per Morella, seguí la crònica en aquest cas.

un moment posterior. D'altra banda, com a conseqüència d'això, explica tot d'una i de forma seguida l'enfrontament amb les viles reials valencianes que desembocà en l'afer de Vinatea, per després passar a exposar l'afer de la persecució a l'infant Pere i els seus valedors, que en el relat de la pròpia crònica pareix posterior.

Tanmateix, segons indiquen diversos documents, sembla que l'ordre fou invers: primer la persecució i després l'episodi de Vinatea. De fet, si extraiem de la crònica reial aquesta darrera qüestió –el capítol 48–, la resta d'esdeveniments que s'hi expliquen –en els capítols 43-47 i 48-53– es pot resseguir de forma continuada en total consonància cronològica amb l'itinerari reial i les fonts arxivístiques⁴². Per exemple, en primer lloc, sabem que després del naixement de l'infant Ferran i la donació de Tortosa, Albarrassí i les viles meridionals valencianes, els reis seguiren el camí Tarragona-Barcelona-Terol, que és justament l'indicat per la crònica per a contextualitzar les inquisicions endegades per la reina. Per tant, aquestes degueren començar aproximadament a partir del 10 de febrer de 1330, quan, després de cloure les Corts valencianes, els monarques arribaren a Tarragona. Precisament aleshores, el 18 de febrer, comencen els llibres de tresoreria de Felip de Boïl, substituït d'un dels perseguïts, García de Lóriz, els volums del qual no s'han conservat i que tenia com a sotstresorer a Lope de Concud⁴³. En conseqüència, Lóriz i Concud –amb Pérez Zapata– degueren fugir de Barcelona quan Alfons i Elionor arribaren a la capital catalana, pel mes de març, per tal de refugiar-se al regne d'Aragó junt a l'infant Pere.

Posteriorment, els mateixos monarques es traslladaren a terres aragoneses, on estigueren des de finals de juny i on, seguint la crònica, havien citat els perseguïts a Terol. Segons el mateix text, no s'hi presentà ningú a excepció de Lope de Concud, qui poc abans s'havia entrevistat en persona amb el Benigne a l'aldea bilbiliana de Codos, en la qual, efectivament, el rei signa documents el 30 d'agost de 1330⁴⁴. D'aquesta manera, malgrat els avisos del rei –*Llop, no hi aturs, car la reina te persegueix, torna-te'n*– Concud fou apressat quan aquells foren a Terol, això és, durant la primera quinzena d'octubre. Així mateix, exactament com diu la crònica del Cerimoniós, *après alguns dies, lo dit senyor rei davallà-se'n en regne de València*: en concret, passà per Xèrica el 19 d'octubre, camí de València, on residí duran cinc mesos i mig, entre el dia 23 d'aquell mes i el 10 d'abril de 1331. Ací, a banda de preparar la campanya contra Granada finalment cancel·lada, es degué jutjar al detingut. En aquest sentit, el text del rei Pere afirma que *allí proceïren contra lo dit en Llop e li feeren turments*, el que concorda amb la carta enviada per un oficial de la reina a començaments de febrer de 1331, informant-la del registre de la casa turolenca de Concud, on no havien pogut trobar les *malvades imatges* que cercaven, contràries a la mateixa Elionor⁴⁵. Malgrat això, la crònica explica que, encara a València, Lope de Concud fou sentenciat a mort,

⁴² Per a totes les dades que esmentarem relatives a l'itinerari, vegeu: *Itinerari d'Alfons el Benigne*, p. 119-122.

⁴³ Els llibres de tresoreria conservats passen del darrer de Pere Marc en novembre de 1327, quan Jaume II morí, als de Felip de Boïl en febrer de 1330: ACA, RP, MR, vol. 297 (VII-1327 a XI-1327) i 298 (18-II-1330 a III-1330). En l'interval queda l'exercici de Lóriz, que, segons la pròpia crònica, era tresorer reial i a més a més, segons Zurita, provenia de la casa de la primera dona del Benigne, Teresa d'Entença, de qui havia estat majordom: J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., VII, cap. 5.

⁴⁴ La crònica situa Codos a la comunitat d'aldees de Terol, però, contràriament, pertany a la de Calataiud.

⁴⁵ ACA, C, Cartes reials, Alfons el Benigne, núm. 1019 (2-II-1331).

*ço és, que fon rossegat e penjat, com se deia que ell havia fetes fetillers a la dita reina que no pogués jamés infants concebre*⁴⁶.

Per tant, l'ajusticiament hagué de produir-se entre febrer i abril, tot just en el mateix moment en què trobem la cancelleria de l'infant Pere expedint documents a Ejea. Com hem vist, aquella fou la vila de l'Alt Aragó on Miguel Pérez Zapata, Miguel Pérez de Gurrea i García Lóriz se'n dugueren al futur rei per tal d'evitar que el Benigne es pogués apoderar d'ell i portar-lo a la cort reial. En aquest sentit, els documents de l'infant indiquen la seua presència allí, si més no, entre el 21 de març i el 18 d'abril de 1331; amb tot, després tornà cap al sud, a Borja, Tarassona i Saragossa, on es mogué entre finals d'abril i començaments de juliol. És llavors, a partir de l'11 de juliol, quan el veiem a Tiermas, encara més al nord d'Ejea i camí de Jaca, on arribà vuit dies més tard. Ací romangué fins a mitjan agost i aquest, precisament, deu ser el viatge al qual fa referència el Cerimoniós en explicar que, *après, pujam-nos en les muntanyes de Jaca a fi que si el senyor rei, nostre pare, continuàs contra nós, ne ens volgués àls fer, que ens passàssem en lo reialme de França*. Finalment, però, la mateixa crònica explica que el monarca abandonà les seues intencions, un fet que degué ocórrer a finals d'aquell estiu, puix a mitjan agost l'infant Pere mogué cap a Aínsa, encara al nord, i en acabar agost descendí primer a Barbastro i després a Daroca i Saragossa, on, a partir de novembre, residí ininterrompudament durant més de mig any⁴⁷.

Mentrestant, Alfons el Benigne havia passat aquells mesos a Catalunya, bo i celebrant entre agost i setembre les Corts de Tortosa que havien de decidir sobre la croada granadina. A finals d'octubre, però, en arribar la notícia del saqueig de Guardamar, el monarca es traslladà al territori valencià, on tindria lloc, probablement, l'episodi de Vinatea. Pensem això, de nou, per la conjunció de l'itinerari reial amb la tenor de diversos documents, delimitats, a més a més, per la data extrema de març de 1332 relativa a l'expulsió de l'ama d'Elionor de Castella. En primer lloc, als molts pocs dies d'arribar a València, el rei es traslladà a Alzira, on residí, si més no, durant tres jorns, del 10 al 12 de novembre. Aquesta, com sabem, era una de les cinc viles majors valencianes que estava en mans de la reina i, potser que no debades, a penes una setmana més tard el Benigne –després d'haver tornat a la capital– féu acte de presència en una altra d'aquelles, Xàtiva, on estigué entre el 17 i el 20 de novembre; de tornada cap a València, novament, sojornà un parell de dies a Alzira.

És possible, doncs, que la seua anada a aquests llocs estigués relacionada amb la nova decisió presa pel monarca respecte a la reina i les viles: el 26 de novembre, des de la capital, informava als jurats i els prohoms d'aquelles dues universitats que, malgrat haver jurat fidelitat a la reina el 21 de juliol de 1329, haurien de constituir síndics per tal de fer-ho una altra vegada, ja que, mitjançant una carta donada en Osca el 4 de juliol de 1331, li havia ampliat la donació a tota aquella prerrogativa que poguessen tenir els monarques *ex nostre plenitudine potestatis*, com ara –segons s'hi deia– convocar l'exèrcit i la cavalcada, crear notaris, dispensar legitimacions o concedir indulgències

⁴⁶ Vegeu algunes dades sobre la figura de Lope de Concud a: G. NAVARRO, «Muñoces, Marcillas y otras familias dominantes en la ciudad de Teruel (1435-1500)», *Anuario de Estudios Medievales*, 32-1 (2002), p. 736-737; L. ESTEBAN, *Concud, aldea de Teruel*, València, 2003, p. 45-59; J.M. BERGES, *Actividad y estructuras pecuarias en la comunidad de Albarracín (1284-1516)*, Tramacastilla, 2009, p. 50, 91 i 734-735.

⁴⁷ Hem resseguit l'itinerari que esmentem a través de la sèrie *Comune* de la cancelleria de l'infant: ACA, C, reg. 564, f. 204v-246v; reg. 565, f. 1r-100r.

als inculpats de qualsevol crim. I un dia després trametia la mateixa ordre a les viles septentrionals de la reina: Morvedre, Castelló de la Plana i Morella. Així, citava per a diferents dies els síndics que haurien de realitzar el jurament: als de Xàtiva i Alzira els convocava per al 30 de novembre, als de Morvedre per a tres dies després de rebre la missiva (possiblement el mateix dia 30 o l'1 de desembre), als de Castelló per a quatre dies després de la recepció de la carta (entorn del 2 de desembre) i als de Morella per a sis dies després (entorn del 4 o el 5 de desembre)⁴⁸.

Tanmateix, les universitats, que ja havien oferit resistència a la donació inicial, degueren oposar-se al manament reial. Conseqüentment, el 19 de desembre de 1331 el Benigne tornà a la càrrega trametent, amb credencials, a quatre dels seus consellers a les tres viles més properes: al vicecanceller Jaume Calvet i Bernat de Boixadors a Morvedre, i a l'ardiaca Pere d'Esplugues i el jurista Guillem de Jàfer a Alzira i Xàtiva. Així, comunicava als dirigents d'aquells municipis que els enviats els parlarien *super facto iuramento et homagio* a la reina Elionor i que, en cas de desobeir els seus manaments, el desplaurien moltíssim: *nobis contrarium plurimum displiceret*⁴⁹. De fet, és possible que aquests foren els missatgers reials als quals, segons la crònica del Cerimoniós, hi hagué alguns *qui volgueren llapidar*. En qualsevol cas, no ho podem saber del cert i ja no tornem a trobar notícies directes sobre el jurament a la reina durant l'estada del rei a València, és a dir, fins el 27 de gener de 1332. Amb tot, tenint en compte la tenor de la carta de credença que acabem de veure i que molt poc després Sancha de Velasco fou expulsada a Castella, pensem que tot just en aquell període, del 19 de desembre al 27 de gener s'ha de situar l'episodi de Vinatea. De fet, el nou jurament a la reina no es degué arribar a realitzar mai, ja que, com apuntaven els mateixos síndics de les universitats en el procés judicial dut a terme contra aquella posteriorment –en 1336-1337–, la host i la cavalcada, que s'inclouïen entre les segones potestats concedides, *negun temps no fo guanyada de dret ni de feyt per la dita senyora*⁵⁰.

D'altra banda, hi ha dues dades més que semblen apuntalar la hipòtesi exposada, ja que indiquen la importància que havia assolit Vinatea dins del Consell municipal de València en aquells moments. En primer lloc, gràcies a la signatura dels capítols de l'armada de 20 galeres contra els genovesos aprovada per l'estament reial el 26 de gener de 1332⁵¹, sabem que Francesc de Vinatea era jurat de la capital durant aquella anualitat, una dada que es desconeixia fins ara, puix, com hem dit, manca el manual de consells d'aleshores. I, en segon lloc, l'11 de gener de 1332 el mateix Vinatea fou comissionat pel rei per tal d'exposar certa cosa –*quendam*– a la vila Morella –on havia nascut–, de part del monarca i, alhora, de la ciutat de València; per tant, els pregava que atengueren al contingut de les seues paraules⁵². En aquest sentit, és probable que la seua missatgeria estigués relacionada amb l'esquadra esmentada, ja que precisament durant aquells mateixos dies, el 13 de gener, el rei escrigué a Jaume III de Mallorca per tal d'informar-lo que havia *parlat ab la ciutat de València e ha fet ab ella que arm X galeas e ell arme del seu propri altres X*⁵³. A més a més, també foren enviats els

⁴⁸ ACA, C, reg. 549, f. 57r-58r (26 i 27-XI-1331).

⁴⁹ *Ibidem*, f. 59v (19-XII-1331).

⁵⁰ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, núm. 9, f. 61r (c. II-1337), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 76.

⁵¹ ACA, C, reg. 537, f. 71v-72r (26-I-1332).

⁵² ACA, C, reg. 535, f. 138v (11-I-1332).

⁵³ ACA, C, reg. 537, f. 64v-66v (13-I-1332).

ciutadans de València Martí Marçó i Berenguer de Codinacs a altres dues viles, Borriana i Vila-real, el que fa pensar que hi anaven per tal de cercar el seu consentiment a participar en aquella armada –com finalment succeí, segons veurem en l'apartat següent.

Així les coses, pensem que encara es pot afinar més la datació, puix, en tant que en aquells moments ja s'havia aconseguit l'aprovació de València per a l'armada –amb la possible presència a la ciutat de síndics de Xàtiva, Alzira, Morvedre i Castelló de la Plana–, sembla raonable pensar que ja s'havien imposat certes condicions al monarca, que aquest havia acceptat⁵⁴. Per tant, l'enviament de Vinatea, Marçó i Codinacs a les viles septentrionals del regne s'hauria produït amb posterioritat a l'episodi narrat en la crònica de Pere el Cerimoniós i en *Lo Crestià* d'Eiximenis, el qual hauria tingut lloc entre el 19 de desembre de 1331 i el 10 de gener de 1332⁵⁵. De fet, cal destacar que en la credencial d'aquells missatgers Francesc de Vinatea era nominat *dilecto nostro*, en compte de *vicinis Valencie* com apareixen els altres dos o *iurato Valencie*, com semblaria més lògic. Fos com fos, la posició preeminent del mateix Vinatea sembla confirmar que els fets es produïren al llarg d'aquells moments finals de 1331 o de començaments de 1332. En relació amb això, cal recordar finalment que, segons la pròpia crònica, allò exposat al Benigne –la negativa a acceptar les donacions i la decisió d'arribar a matar a tots els consellers del monarca– havia estat fruit d'un acord del Consell municipal i, per tant, pareix raonable que fos un jurat qui ho exposés⁵⁶.

D'aquesta manera, ubicat cronològicament l'enfrontament, ens detindrem un moment a analitzar els arguments que el Cerimoniós posa en boca del jurat Francesc de Vinatea, en nom de la ciutat de València:

⁵⁴ El 25 de gener s'escrivia als dirigents de les universitats de Cullera, Ademús, Castellfabib, Xixona, Alpont, Castalla i Penàguila per tal d'informar-los als acords amb el rei als quals havien arribat els de València, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, Llúria, Morella, Borriana i Vila-real: *Ibidem*, f. 75rv (25-I-1332). Per tant, totes aquestes darreres foren les viles que estigueren presents en la negociació final, de manera que l'enviament específic de missatgers a les tres últimes l'11 de gener fa pensar que ja anteriorment estaven a la ciutat els de les altres localitats: Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana i Llúria. D'altra banda, sabem que la petició d'armament de les galeres degué produir-se a partir de finals de 1331, ja que entorn d'aquells dies els consellers de Barcelona escrigueren al rei per demanar-li que participés en la defensa contra els genovesos, pagant del seu propi peculí certes galeres i fent-hi participar altres poblacions marítimes de la Corona: J. MUTGÉ, «La contribució de València...», cit., p. 312-313.

⁵⁵ Una altra dada, però, podria indicar tot just el contrari. El mateix 10 de gener el monarca informava a l'infant Joan sobre la seua assistència al concili eclesiàstic que aquest presidia a Tarragona: tot i que tenia previst partir de València *in brevionis dies*, havia hagut de prorrogar la seua partida fins al dijous 16 de gener per *quibusdam expressis negociis*: ACA, reg. 525, f. 136v (10-I-1332). No obstant això, finalment no marxà fins al dia 27, per la qual cosa podríem pensar que la seua retenció a la ciutat estigué relacionada amb l'episodi de Vinatea –a la seua tornada de Morella. Amb tot, considerem que el consentiment de València a armar 10 galeres anunciat el 13 de gener assenyala, amb més força, una resolució anterior dels greuges de l'estament reial.

⁵⁶ Segons sabem per l'examen dels manuals de consells del primer terç del segle XIV, Vinatea ocupà el seu primer càrrec important en 1328-1329, quan fou justícia criminal. Posteriorment, aquesta anualitat de 1331-1332 fou la primera en què exercí com a jurat, bo i repetint dos anys després, en la de 1333-1334, que no pogué concloure per la seua mort: AMV, A-1, A-2 i A-3. A més a més, com veurem més endavant, fou nomenat administrador de les imposicions del regne de València l'1 de març de 1333, mentre que, d'altra banda, el seu nom perdurà en l'escenari urbà, segons indica el topònim *la plaça d'en Vinatea* documentat en 1355: AMV, A-12, f. 93v (10-VII-1355).

Molt se meravellava del senyor rei, nostre pare, e així mateix de tot son Consell, que aitals donacions faés ne consentís com havia, car allò no volia altre dir sinó tolre los privilegis e separar lo regne de València de la Corona d'Aragó, car, separats les viles e lochs tan apropiats com aquells eren de la ciutat de València, València no seria res, per què ells no consentien en les dites donacions, ans hi contradirien.

Les raons adduïdes, ben coherents amb el discurs dels dirigents de la capital que estem veient al llarg d'aquest treball, se cimentaven en dos factors estrictament relacionats: la violació del Privilegi de la Unitat de 1319, segons el qual els monarques no havien d'alienar patrimoni reial, i la pèrdua de poder de l'estament reial valencià, que quedaria seriosament afeblit si les viles majors li eren desmembrades. En aquest sentit, l'interès dels governants de la urbs era ben evident: el seu àmbit de poder, la part del regne sobre la qual exercien influència i control, era la dels nuclis reials, i sense els principals d'aquests, *València no seria res*. De fet, malgrat la concessió d'aquell privilegi, hem vist que el desgast havia estat profund durant els anys següents: Gandia, Dénia i Pego havien passat a mans de l'infant Pere, comte de Ribagorça; Oriola, Alacant i Guardamar a l'infant Ferran; Elx a l'infant Ramon Berenguer; Sogorb a Lope de Luna; i Corbera a l'infant Joan. Fins a 9 viles en una dècada, de manera que, llevant les d'influència aragonesa (Ademús, Alpont, Castellfabib, Borriana i Vila-real), amb la concessió de les cinc més importants, la capital quedaria al capdavant d'un esquifit grup de llocs, conformat per quatre de grandària mitjana (Llíria, Cullera, Ontinyent i Bocairent), i per altres quatre fronterers i d'escassa entitat (Penàguila, Castalla, Biar i Xixona).

Sembla ben lògic, doncs, que els de la ciutat de València aprofitassen la resistència oferida per les viles de la reina a l'ampliació de les seues competències, per tal d'evitar un apartament definitiu de l'estament reial. Amb tot, respecte d'això, cal fer una altra observació: la crònica, que exposa els fets com si les universitats haguessen estat concedides a l'infant Ferran, acaba explicant que la donació fou revocada després de les paraules de Vinatea; tanmateix, segons sabem, aquelles havien estat atorgades a la reina, qui, a més a més, continuà sent-ne la senyora, almenys, fins a l'accessió al tron de Pere el Cerimoniós en 1336⁵⁷. Per tant, la protesta de Vinatea no generà la restitució de les viles valencianes al monarca i la revocació es degué limitar a l'ampliació de les competències de la reina fins a la *plenitudo potestatis*. De fet, la carta que era esmentada en la convocatòria dels síndics de les localitats afectades per tal de jurassen aquella donació –expedida a Osca en juliol de 1331– no apareix enlloc al registre *In favorem regine Elionoris* ni tampoc a la sèrie *Graciarum*⁵⁸.

Així les coses, a banda d'aquesta darrera cancel·lació, sembla que la principal conseqüència de la posició de força desplegada per la ciutat de València fou una altra, que, si més no per la seua immediatesa cronològica, pareix estar directament relacionada. Ens referim a l'expulsió de la cort i de la Corona de Sancha de Velasco,

⁵⁷ Més endavant veurem que el procés judicial dut a terme contra la reina en 1336-1337 fou, precisament, per a revocar legalment aquelles donacions. D'altra banda, aquestes foren confirmades en el testament del Benigne, de 1333, i la pertinència de les viles a la reina fins a 1336 és indicada en molts altres documents que parlen dels batlles d'aquella o que fan referència explícita a la seua possessió senyorial. Pel que fa al testament, vegeu: ACA, C, reg. 1525, f. 1r-7r (25-VIII-1333), transcrit per A. UDINA, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó: de Guifre Borrell a Joan II*, Barcelona, 2001, doc. 34. I sobre alguns documents que confirmen la possessió de la reina: ACA, C, reg. 576, f. 6rv (17-XII-1333); reg. 543, f. 264r (3-VI-1335).

⁵⁸ ACA, C, reg. 549, f. 1r-92r; reg. 483, f. 137r-283v.

fixada per la crònica en el moment en què el Benigne i l'infant Joan es reuniren en un concili eclesiàstic a Tarragona, és a dir, entre el 7 de febrer i el 10 de març de 1332 segons l'itinerari reial. En aquest sentit, en efecte, l'ordre es degué produir aproximadament en aquell interval de temps, atesa la carta enviada per Alfons XI a finals del mes de març, en què es queixava al seu homònim de *cómo enbiastes a donna Sancha*⁵⁹. La resposta, tramesa tres setmanes més tard, fonamentava la decisió en l'odi que aquella havia ocasionat i, alhora, palesava que havia estat una solució necessària per tal d'aconseguir l'ajut dels súbdits:

Entendimos que [l'expulsió de Sancha] era pro de Nos e de la reyna, muger nuestra muy cara, por muytas razones, e specialmente porque nuestros súbditos havían en odio a dona Sanxa, ama de la dicha reyna, por la qual razón dellos no podíamos haver aquell servicio que convenía a Nos; maguer Nos entendamos que la dicha dona Sanxa no fiziere sino aquello que allá cumplía, havémosla a embiar en Castiella⁶⁰.

Nogensmenys, el Benigne certificava la seua voluntat de guardar l'honra de la reina *agora más que nunca*, tant en el *fecho de sus donaciones e del infante don Ferrando, nuestro fijo, e de los homenages, como en otras cosas*. Així, com hem dit, les donacions realitzades originalment a tots dos continuaren sent vàlides, però, alhora, l'accelerat ritme de concessions mantingut fins aleshores decaigué completament. Per exemple, el registre de la reina se centra únicament en certes gràcies atorgades per a la baronia de Fraga, que havia comprat per al mateix Ferran, mentre que el registre d'aquest darrer clou bruscament a mitjan març de 1332⁶¹. No sembla casualitat, doncs, que precisament en aquell moment fos retallada la influència de la reina amb l'expulsió de Sancha de Velasco i també, segons diu la crònica, amb un canvi de membres del Consell reial: foren *foragitats d'aquèn alguns qui tenien en los mals afers passats*. Tot plegat, doncs, així finalitzà l'etapa en què la reina Elionor exercí un poder més gran dins de la cort reial, amb el suport de diversos barons i del mateix monarca. Concretament, s'allargà durant 3 anys, des del seu casament en febrer de 1329 fins a l'episodi de Vinatea i la posterior relegació de l'ama de la reina, pel febrer o el març de 1332. D'aquesta manera, hem pogut determinar per primera vegada l'extensió d'aquell període i la successió cronològica dels fets que hi tingueren lloc, desconegudes fins el moment a causa d'allò exposat per Pere el Cerimoniós en la seua pròpia crònica.

En aquest sentit, ens manca una darrera cosa per analitzar: les causes que dugueren al rei a triar aquell relat concret, tot tergiversant uns fets que devia conèixer a bastament. De fet, com veurem més endavant, també amagà el procés judicial dut a terme contra Elionor en 1336-1337 per tal de revocar aquelles donacions, de manera que el seu interès per atribuir a l'infant, per davant de la reina, el paper principal en la revolta de les viles valencianes resulta completament deliberat. En relació amb això, les raons per a obrar d'aquesta manera semblen bastant evidents, atesa la relació de Pere el Cerimoniós amb el mateix Ferran, a qui féu assassinar en juliol de 1363 en el context de la guerra entre Castella i Aragó. Això, segons Zurita, causà la indignació dels principals barons de la Corona, que estimaven l'infant com un bon líder:

⁵⁹ ACA, C, Cartes reials, Alfons el Benigne, núm. 1874 (29-III-1332), regestat per F. DE MOXÓ, «La relación epistolar...», cit., doc. 83.

⁶⁰ ACA, C, reg. 562, f. 234rv (20-IV-1332).

⁶¹ ACA, C, reg. 549, f. 60v-92r (18-II-1332 a 19-II-1335); reg. 551, f. 48v-49v (16 i 17-III-1332).

El infante era muy buen príncipe y de gran valor, y tenía muy principal estado en estos reinos; y muchos caballeros, así aragoneses como catalanes y castellanos, le servían y seguían en la guerra, y era comúnmente amado de todos.

En conseqüència, un afer *tan grave e inopinado* provocà *grande infamia contra la persona del rey*, qui hagué de fer pública una carta en què al·legava els diversos motius pels quals havia hagut de procedir d'aquella manera, tot i que, segons el mateix autor, *éstas eran sus justificaciones, pero no se podían tan fácilmente persuadir a las gentes*⁶². Per tant, sembla obvi que una altra de les maneres que el Cerimoniós tractà d'utilitzar per tal de justificar l'assassinat fou la construcció a la crònica d'una imatge negativa de l'infant, perjudicial per als súbdits de la Corona. Així, per exemple, tot just en parlar de la seua mort es deté a explicar el retorn de Tortosa a la senyoria reial, indicant que *hagren gran plaer*, ja que *en temps que la dita donació fon feta al dit infant de la dita ciutat ne foren molt dolents e despagats*⁶³. En definitiva, doncs, aquesta sembla la raó evident per la qual l'infant Ferran és presentat com el destinatari de la donació de les viles majors valencianes, de manera que la seua figura apareix com a causant darrera de la rebel·lió encapçalada per Francesc de Vinatea⁶⁴.

Aquesta, d'altra banda, es produïa en un context en què Alfons el Benigne, ajornant la croada contra Granada, s'havia decidit a atacar els genovesos, bo i coordinant un estol d'almenys 60 galeres que havia d'estar preparat per al mes de maig de 1332. Tanmateix, en darrer terme, l'armament fou més tardà i de menor potència, encara que, com veurem en els següents epígrafs, acabà afectant a l'evolució del donatiu de les Corts valencianes en vigor des de 1330.

⁶² J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., VIII, cap. 47.

⁶³ *Crònica del Cerimoniós*, cap. VI, 7. Cal recordar que, segons Ramon Gubern, la crònica s'escrigué possiblement entre 1375 i 1383, bastant allunyada dels fets de Vinatea, però no tant de l'assassinat de l'infant Ferran: R. GUBERN, «Notes sobre la redacció de la crònica de Pere el Cerimoniós», *Estudis Romànics*, 2 (1949-1950), p. 135-148.

⁶⁴ En la versió exposada per Eiximenis, que traspua una clara voluntat de servei al monarca regnant en el moment de la seua redacció –Pere el Cerimoniós–, el paper de l'infant Ferran és encara més greu, atès que suposadament Alfons el Benigne l'hauria volgut fer jurar com a successor reial, contravenint el jurament ja fet al primogènit Pere. En consonància amb això, les paraules de Vinatea al Benigne no feien referència a l'ordenament foral o l'interès de l'estament reial valencià, sinó a la fidelitat a la persona d'aquest darrer: *La ciutat de València [...] ha jurat en rei l'infant Pere, fill vostre, e aquell vol haver per jurat, e altre no en jurarà, aquell vivent, per servir llealtat a Déu e a la vostra Corona, ans vol morir per mantenir-lo, e el defensarà tostemps mentre que viu sia, fins a la mort, e l'haurà per senyor e per rei tostemps après vos*. F. EIXIMENIS, *Contes i faules*, Barcelona, 1984, p. 47. D'altra banda, resulta simptomàtic que encara recentment M.T. FERRER I MALLOL seguís al peu de la lletra el contingut de la crònica reial i emprés el títol «Els infants Ferran i Joan, obstacle per a l'harmonia entre ambdós regnes» en un dels apartats del seu article «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 63 (1987), p. 445-508.

c) Les armades i els col·loquis amb l'estament reial valencià de 1332

La decisió d'Alfons el Benigne d'entrar en la guerra contra els genovesos, a finals de 1331, marcà un ritme trepidant per a l'activitat de la monarquia i l'estament reial valencià durant els següents 20 mesos –fins que comença a negociar-se'n la pau a mitjan agost de 1333. No debades, la intervenció directa del monarca es realitzà sempre amb la participació dels súbdits valencians, a partir dels diners que s'estaven recaptant mitjançant les imposicions del donatiu aprovat en les Corts de 1329-1330. En aquest sentit, el rei i les viles valencianes armaren conjuntament dues armades, una en 1332, que tingué dos actes de negociació, un pel gener i un altre pel juliol, i una altra en 1333, que s'aprovà en febrer d'aquest darrer any. Així, en primer lloc, en centrarem en els dos primers processos negociadors, els de 1332, que seran els que ordenaran l'exposició d'aquest apartat a través de dos epígrafs diferents, que passem a explicar a continuació.

- *Els acords del col·loqui de gener de 1332*

Segons hem vist en explicar els fets de l'episodi de Vinatea, una de les raons adduïdes per Alfons el Benigne per tal de justificar l'expulsió de l'ama de la reina Elionor, Sancha de Velasco, fou l'obtenció dels súbdits d'*aquell servici que convenia a Nos*. En aquest sentit, també hem vist que a mitjan gener de 1332 ja hi havia plena certesa que el rei armaria 10 galeres contra els genovesos i la ciutat de València unes altres 10, un acord al qual s'afegiren posteriorment la resta de viles reials, després que a les de Morella, Borriana i Vila-real fossen enviats tres missatgers valentins, possiblement per a tractar sobre la qüestió. Sembla que la decisió d'intervenir plenament en el conflicte antiligur partia d'una petició realitzada pels consellers de Barcelona, que a finals de 1331 havien exposat al monarca l'endeutament provocat per la recent campanya finançada per barcelonins i mallorquins, bo i demanant que ell mateix i altres poblacions marítimes de la Corona participassen en el nou armament que s'hauria de produir l'estiu següent⁶⁵.

Per un altre costat, el Benigne sol·licità a Jaume III de Mallorca que, a l'igual que ell, financés 10 galeres més amb els seus propis diners, de forma que l'estol conjunt ascendira al nombre de 70⁶⁶. I a penes uns dies després el rei informava als mateixos consellers de Barcelona que l'acord amb la ciutat de València es duria avant si ells armaven 20 galeres i la ciutat de Mallorca unes altres 20⁶⁷. Així les coses, el 25 de gener de 1332, el pacte amb les principals viles reials valencianes era total (les tres esmentades anteriorment més Xàtiva, Alzira, Morvedre, Castelló de la Plana i Llúria), puix aquest mateix dia s'escriví a la resta (Cullera, Ademús, Alpont, Castellfabib, Penàguila, Castalla i Xixona) requerint la seua adhesió, malgrat no haver tingut síndics en el col·loqui que havia aprovat la intervenció de l'estament reial en la guerra⁶⁸. Així,

⁶⁵ J. MUTGÉ, «La contribució de València...», cit., p. 312-313.

⁶⁶ ACA, C, reg. 537, f. 64v-66v (13-I-1332).

⁶⁷ *Ibidem*, f. 67r (16-I-1332).

⁶⁸ *Ibidem*, f. 75rv (25-I-1332).

el sendemà, el Benigne publicà, d'una banda, els privilegis negociats i atorgats en aquella reunió, i, d'una altra banda, el seu compromís a acomplir determinades condicions imposades pels nuclis reials, coses que, tot plegat, hagué de confirmar la reina Elionor per a les seues cinc viles⁶⁹. Al dia següent, 27 de gener, se signava l'ordenació de l'esquadra que s'hauria d'armar i el monarca partia de la ciutat, camí de Tarragona per a assistir a un concili eclesiàstic, i de Tortosa, per a demanar, igualment, l'armament de galeres contra els genovesos⁷⁰.

En aquest sentit, podem agrupar els acords pactats entre el monarca i l'estament reial valencià en tres blocs diferenciats, que abordarem en diversos apartats: les condicions de l'oferta, recomptades en les peticions realitzades per l'estament reial i aprovades mitjançant una carta pública⁷¹; els mateixos capítols de justícia sol·licitats pels síndics de les viles, aprovats majoritàriament i publicats en forma de privilegis⁷²; i, en darrer lloc, els capítols de l'organització i la gestió de l'armada, signats pel monarca també de forma pública⁷³.

- L'oferta

La tenor de l'*offerta* concedida pels prohoms participants en el *col·loqui e tractat* reunit en gener de 1332 deixava ben clar que aquella es realitzava a petició del rei, sota certes condicions i per tal de servir lleialment la monarquia, ja que les viles, pels mals que havien patit darrerament, tenien raons per a excusar-s'hi –un possible esment no només a les recents riuades i caresties, sinó també a les mateixes donacions a la reina, que havien ocasionat l'afer de Vinatea:

Havén esguart, senyor, a la vera lealtat e fe que tots temps han haüda e portada a vós, senyor, e a vostres precessors, e seguida tots temps la lur e vostra volentat, e specialment en aquest negoci del qual legudament se progren escusar, senyaladament per molts dans, e mals, e càrrechs, que los pobles han sostenguts e sostenen e porten, e per moltes altres rahons que vós, senyor, sabets e havets enteses⁷⁴.

Altrament, a banda dels greuges i les peticions exposades, les condicions establertes per tal de finançar durant tres mesos les 10 galeres i 2 barques demanades contenien tres punts diferenciats: el dels compromisos de tercers, el de la qüestió material de les galeres i el de la procedència dels diners esmerçats. En primer lloc, el rei hauria d'armar la mateixa quantitat de vaixells a la ciutat de València i *fer ab acabament* que les ciutats

⁶⁹ AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 36 (26-I-1332). No entraren en l'anàlisi d'aquesta confirmació de la reina, ja que se ceneix a allò aprovat en la resta de documents que comentarem.

⁷⁰ J. MUTGÉ, «La contribució de les ciutats de Tortosa i de Girona...», cit., p. 663-686.

⁷¹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 10, núm. 6, f. 1r-5v (c. 26-I-1332), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 58; ACA, C, reg. 537, f. 71r-72v (26-I-1332), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 59.

⁷² *Apèndix documental*, doc. 58 (c. 26-I-1332); *Aureum Opus*, «Alfonsi secundi», XXXV-XXXIX (26-I-1332).

⁷³ ACA, C, reg. 537, f. 73r-75r (27-I-1332), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 60.

⁷⁴ *Apèndix documental*, doc. 58 (26-I-1332).

de Barcelona i de Mallorca –amb el Rosselló– armassen cadascuna 20 galeres més. En segon lloc, el mateix monarca hauria de cedir 4 galeres plenament armades i unes altres 6 que tenia a les drassanes i a la platja de València, amb tot allò necessari per a navegar, però que serien *adobades* –disposades per a la guerra– per part de les viles. En tercer lloc, el finançament de l'esquadra pagada per l'estament reial provindria del donatiu de les Corts de 1329-1330, és a dir, que dels diners de la recaptació de les impositcions en vigor el rei prestaria *a les dites ciutat e viles tot ço que costarien d'armar les dites X galees*. Concretament, s'hi adreçarien a aquell préstec el que sobrès –si hi havia sobrant– de la segona anualitat en marxa i el que s'havia d'ingressar de la tercera, que començava en març de 1332, bo i bloquejant qualsevol mena d'assignació que s'hagués fet fins a aquell moment⁷⁵.

En aquest sentit, la manera prevista de tornar el préstec al Benigne contemplava tres vies: primerament, amb el guany obtingut per la pròpia armada; en segon lloc, si no hi havia guany o si no hi bastava, s'allargarien les impositcions del donatiu si així ho acceptaven els estaments eclesiàstic i militar; i, en darrer terme, si aquest allargament no era aprovat pels senyors, els diners es reunirien amb l'establiment d'impositcions noves, *segons que los dits prohòmens de les dites ciutat e viles volrien e ordenarien*, limitades als termes municipals dels corresponents nuclis reials. Per tant, tot plegat, les 110.000 ll. concedides al rei per les Corts romandrien intactes, ja que els diners desviats momentàniament a l'afer genovès haurien de ser retornats per l'estament reial, d'una manera o d'una altra. Així, atenent al compliment dels tres tipus de condicions esmentades, que el rei prometé públicament el 26 de gener, els síndics urbans es comprometeren, *liberalment*, a pagar el cost de les 10 galeres i 2 barques que s'haurien d'armar en estiu⁷⁶. Abans, però, havien aconseguit altres tipus de concessions del rei, en aquest cas de caire polític.

- Els capítols de justícia

Una altra de les condicions establertes per l'estament reial per tal d'assumir el cost de l'armada requerida era la concessió de 13 peticions, que, en ple context de rebel·lió contra el rei per l'afer de la reina Elionor i l'infant Ferran, consideraven poques i plenament justificades:

Alcuns e poch capítols generals los quals en present offeren e presenten a la vostra altea tocants lo bon estament de tot lo General del regne e los quals, per deute de justícia, devets e podets atorgar, o almenys graciosament, com sien fundats en justícia e egualtat⁷⁷.

⁷⁵ Efectivament, el rei ho ordenà així, d'una banda, als administradors de les impositcions, per tal que obviaren totes les assignacions, excepte les despeses i salaris de gestió i 20.000 s. que s'havien de donar anualment a la ciutat de València per un préstec que havia fet el mateix monarca a la capital. També s'ordenà al canvista que gestionava la recaptació i els pagaments, Bernat Desmàs, que mostrés els comptes acumulats de la impositció: ACA, C, reg. 537, f. 77v-78v (27-I-1332).

⁷⁶ *Apèndix documental*, doc. 58 (c. 26-I-1332) i 59 (26-I-1332).

⁷⁷ *Apèndix documental*, doc. 58 (c. 26-I-1332).

De fet, a banda de la prohibició de l'arribada de nous mercaders itàlics, la gran majoria de peticions ja havien estat requerides en els col·loquis de finals de 1330 i començaments de 1331, els quals, com hem vist, no arribaren a generar privilegis, en tant que no hi hagué contraprestació econòmica en el primer i que el motiu que havia aplegat el segon –la croada de Granada– fou finalment sobresegut. Així, per un costat, com ja havia estat concedit a Barcelona en organitzar la seua armada antigovesa de 1331, el rei i la reina acceptaren posar fre a la residència en el regne d'altres mercaders procedents d'Itàlia que no fossen els que ja hi estaven domiciliats i *reebuts per vehins*; l'única excepció seria la dels pisans, contra els quals no podrien atorgar l'esmentada prohibició *per la pau* vigent en aquells moments⁷⁸. Per una altre costat, els síndics de les viles reials tornaren sobre certes demandes realitzades a finals de 1330, en aquella ocasió en nom del General de tot el regne. En primer lloc, com llavors, requeriren que la resta del donatiu de 110.000 ll. que s'havia de pagar després de finançar l'armada fos dedicat a la guerra contra Granada, *en deffensió del dit regne*, cosa que el rei acceptà. En segon lloc, demanaren la millora de la tenor de dos dels furs nous: el que establia el jurament anual de juristes, advocats, metges i drapers, que volien limitar a un d'únic a l'inici de l'ofici, i el que concedia el mixt imperi, del qual s'haurien d'especificar certs *duptes o obscuritats*; del primer se'n féu *littera* –tot i que no es concedí en forma d'ordenació reial fins a les Corts de 1342–, però el segon fou l'únic completament rebutjat pel monarca, al·legant que *no y puria bonament res declarar sens Cort*⁷⁹.

En aquest darrer sentit, un altre dels capítols sol·licitats fou acceptat parcialment pel monarca. Era el referent a les inquisicions endegades contra els oficials reials de caire urbà, com els justícies o els mostassafs, per a les quals –sense èxit– s'havia sol·licitat a finals de 1330 un període màxim de duració de 40 dies. Ara, el termini demanat s'allargava als dos mesos, delimitant el perfil dels inquisidors (un ciutadà o home de vila, un cavaller, un jurista i un notari, tots ells del regne de València) i el dels jutges d'apel·lació (també del regne de València), que haurien de resoldre els recursos en menys de 30 dies. El rei i la reina, segons s'indicava en els plecs de negociació, concediren una ordre temporal, fins a la celebració de les properes Corts, mitjançant la qual el període de desenvolupament de les inquisicions seria d'un màxim de 6 mesos, els inquisidors serien del regne però únicament tres (un cavaller, ciutadà o home de vila, un jurista i un notari), i les apel·lacions serien resoltes en el termini requerit d'un mes, tot i que per part de jutges de qualsevol lloc: *d'on se volran*⁸⁰.

Altrament, la resta de peticions, majoritàriament ja demanades en el col·loqui de febrer de 1331, foren acceptades pels reis. Entre totes elles tornaven a destacar les relatives a les garanties judicials i els abusos comesos per l'administració reial, les quals, a més a més, generaren la publicació de diversos privilegis. En primer terme, s'insistí en la territorialitat de la justícia, és a dir, que *los habitants de la ciutat e de qualsevol loch del regne de València no sien tenguts respondre ne fer dret sobre alcuna demanda civil*

⁷⁸ *Ibidem*, X. En els capítols de negociació s'anotà expressament que se'n faria *carta pergamenea simil illi que concessa est civitati Barchinone*. Aquesta, però, no fou redactada fins el 2 d'abril, amb el rei ja a Tortosa, on els síndics valencians degueren anar-hi, puix també es concediren altres dos privilegis sobre la intrmissió del portantveus del procurador en les causes del justícia de València que afectaven a cavallers i nobles i sobre els condemnats a penes de quart: AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 49 (2-IV-1332); *Aureum Opus*, «Alfonsi secundi», XLI-XLII (2-IV-1332).

⁷⁹ *Apèndix documental*, doc. 58 (26-I-1332), II, IX i XIIbis. Sobre el jurament anual de juristes, advocats, metges i drapers, vegeu *infra*, p. 614.

⁸⁰ *Ibidem*, IV.

ne criminal en alcun loch ne en alcuna cort vostra o altra, sinó en lo loch en lo qual seran domiciliats. En segon lloc, novament es demanà que els oficials de la procuració es limitassen a rebre els salaris establerts en l'ordenament foral, sense demanar absolutament res, ni tan sols la provisió en les eixides pel regne, en el seu exercici ordinari de la justícia. Així mateix, es tornà a requerir la navegació lliure a l'Albufera de València, que el guardià Bartomeu Safont impedia, i s'hi afegí la reivindicació del compliment d'una avinença –fins a les Corts següents– que havien establert els jurats de València i l'antic batlle general, Jaume Escrivà, sobre els *salaris de les escriptures de les corts*⁸¹.

Finalment, els síndics de la ciutat i les principals viles reials realitzaren altres tres peticions relacionades amb qüestions tributàries. D'una banda, exigiren el compliment de la franquesa de tot dret mercantil a l'illa de Sardenya, concedida per Jaume II als ciutadans de València –*majorment car lo privilegi sia jurat e confermat*–, puix molts oficials reials es negaven a observar-la. D'una altra banda, demanaren una carta absolutòria de tota petició de monedatge fins al Nadal de 1330 –el darrer any de contribució– i tornaren a requerir que les declaracions sobre la seua recaptació realitzades pel mateix Jaume II fossen revocades; el Benigne acceptà la primera qüestió, tot i que per a resoldre sobre certs *lochs de què fos qüestió si deuen pagar monedatge o no*, comanà al jutge reial Guillem Jàfer, al batlle general del regne Guillén Serrano i al cavaller de la casa del rei Orrigo de Quintavall, els mateixos que també havien de revisar les declaracions sobre la col·lecta d'aquell tribut⁸².

En definitiva, l'estament reial aconseguí en aquesta ocasió el que no havia obtingut en els col·loquis anteriors, de 1330 i 1331, en els quals havia actuat en nom de tot el General. Amb tot, evidentment no era aquesta la diferència essencial, sinó, d'una banda, el context de negociació –amb el rerefons de l'episodi de Vinatea– i, d'una altra banda, com en tantes altres ocasions, la necessitat econòmica de la monarquia, l'única força que l'impel·lia a plegar-se a les demandes estamentals. En aquest mateix sentit, el rei no mostrà objeccions a la darrera de les condicions requerides pels dirigents urbans: l'aprovació dels *capítols ordenats e ordenadors per los dits prohòmens de les dites ciutat e viles faents e tocants lo negoci e regiment de la present armada*.

- Els capítols de l'armada

Segons s'afirmava en els mateixos capítols de justícia presentats al Benigne, els referents a l'organització i la gestió de l'esquadra de 20 galeres i 4 barques que es devia armar a la ciutat de València durant tres mesos a partir de l'estiu de 1332, no s'havien redactat al mateix temps, *per no tardar la present resposta e oferta, com lo negoci de si*

⁸¹ *Ibidem*, III, V, VI, XI i XIII. Les tres primeres peticions donaren cos a cinc privilegis recollits a l'*Aureum Opus*, «Alfonsi secundi», XXXVI-XL (26-I-1332).

⁸² *Ibidem*, VII, VIII i XII. La validesa de la franquesa mercantil a Sardenya generà un privilegi recollit a l'*Aureum Opus*, «Alfonsi secundi», XXXV (26-I-1332). Sobre la recaptació del monedatge en l'annualitat 1329-1330, vegeu: ACA, C, reg. 538, f. 136r-147r. D'altra banda, com hem dit en parlar de la petició ja realitzada en 1331, les declaracions sobre el monedatge mai no foren revocades i continuaren vigents durant l'època foral.

*e per la vostra partença requira celeritat*⁸³. I, en efecte, aquests darrers no foren aprovats en la mateixa data que les altres concessions, sinó un dia després, el 27 de gener de 1332, tot just el jorn abans que el rei marxés de la capital valenciana. Així, en aquests vint capítols sobre l'armada es repetien moltes de les qüestions pactades que ja hem vist, com la del finançament de les galeres pertinents a l'estament reial a partir d'un préstec realitzat pel monarca sobre la recaptació del donatiu en vigor, o la de la cessió de les 10 galeres que pertocaven a l'estament reial, 4 adobades i 6 *navegadores* però per adobar⁸⁴.

Altrament, s'hi incloïen molts de nous, com ara els que especificaven el mode de govern i gestió de l'armada. En primer lloc, l'estament reial seria qui triaria el capità de les 20 galeres, que rebria privilegis semblants als que havien estat donats en 1331 al *capità de les XX galees de Barcelona*⁸⁵. De fet, aniria *ensems ab les armades de Barcelona e de Mallorca*, amb els capitans de les quals triaria les pautes d'actuació, bo i repartint el guany entre totes elles –i, alhora, el de l'esquadra valenciana es dividiria a mitges entre el monarca i els nuclis reials. En aquest sentit, *per çò que mils sia sabuda veritat de ço que Déus darà a guanyar a les dites armades*, s'haurien de nomenar dos *dispensers o clavaris* de cadascuna d'aquelles tres ciutats, amb l'objectiu que hi anés un en cadascuna de les armades alienes. A més a més, les 20 galeres –que anirien íntegrament *a risch e ventura* del rei– haurien de desarmar en la ciutat de València, fins i tot en el cas que el mateix monarca decidís prolongar el servei de tres mesos de les seues 10 per algun altre afer⁸⁶.

D'altra banda, hi havia una sèrie de disposicions paral·leles que s'havien d'endegar per tal d'ajudar a acomplir els objectius de l'estol de la Corona. Per exemple, qui volgués armar vaixells podria quedar-se pel seu compte amb tot el que prengués individualment de qualsevol enemic o, pel contrari, podria fer pariatge amb les altres armades, repartint-se el guany *per sou e per lliura*. Així mateix, per un costat, s'havia d'observar l'ordenament acordat amb Jaume III de Mallorca per tal de no mercadejar amb els enemics, mentre que, per un altre costat, el monarca no signaria cap pau amb genovesos o saonesos fins que les galeres desarmassen. Pel que feia a la pròpia defensa del litoral, es posarien talaies *per totes les riberes*, s'hi farien farons de nit i fumades de dia, i *les aygües* –suposem que els llocs costaners d'aprovisionament d'aigua dolça– serien guardades per tal *que'ls enemichs no se'n puxen servir*⁸⁷.

Finalment, s'hi incloïen diverses clàusules relatives a l'oferta de finançament de les 10 galeres i 2 barques per part de l'estament reial. Primerament, els que en gestionarien l'armament quedarien lliures de qualsevol demanda o inquisició per part dels reis, excepte si es feia *a instància o requesta dels jurats e prohòmens de la ciutat e de les viles*. En conseqüència, els *dispensers o clavaris* únicament quedaven obligats a retre comptes del que havia costat l'armada i del guany obtingut als prohoms diputats pels nuclis reials. D'altra banda, totes les escriptures donades per la monarquia en relació

⁸³ *Apèndix documental*, doc. 58.

⁸⁴ *Apèndix documental*, doc. 60, I-III i XIII.

⁸⁵ *Ibidem*, XII i XV.

⁸⁶ *Ibidem*, IV-VIII.

⁸⁷ *Ibidem*, IX-XI i XVIII. L'ordenament amb el rei de Mallorca consistia en el fet que *negun hom de lurs senyories no gos portar sal, gra, vitalla ne neguna mercaderia partén dels regnes d'Aragó o de Mallorques o de qualsque altres partides per mar o per terra en les terres dels genovesos*: AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 38; ACA, C, reg. 537, f. 76rv (27-I-1332).

amb aquest armament serien franques i, alhora, tant el rei com la reina donarien cartes d'indemnitat dels furs i privilegis dels seus respectius llocs⁸⁸. En darrer terme, Alfons el Benigne hauria de jurar *tots los dits capítols de la oferta* en el moment en què *los síndichs de la ciutat e de les viles seran devant ell*, i entre aquests capítols s'inclouïa un de darrer ben important: si el monarca no armava les seues 10 galeres íntegrament, mancant ni que fos una, l'estament reial quedaria lliure de l'oferta, de manera que tot allò gastat en l'armament seria pres a compte del rei en el donatiu de 110.000 ll.⁸⁹ De fet, quan arribà l'estiu el rei no armà més que 5 galeres, a l'igual que les viles, tot i que, com veurem seguidament, se'n negociaren unes noves condicions.

- Els acords del col·loqui de juliol de 1332

Segons hem explicat, una vegada que se signaren els pactes de gener de 1332, el Benigne marxà de València cap a Tarragona i Tortosa, per tal de negociar la contribució dels eclesiàstics de la Corona a la croada de Granada i la de les ciutats catalanes a la guerra contra els genovesos. Tanmateix, encara no s'havien complit ni tres mesos de la seua partida que li arribaren notícies de l'assetjament nassarita d'Elx, iniciat el 9 d'abril. Ràpidament, el rei descendí a València, camí de la frontera, el que motivà l'alçament del setge a penes cinc dies després. Amb tot, el monarca es desplaçà a la pròpia vila per tal de reorganitzar la defensa del sud valencià, bo i disposant el trasllat de les tropes establertes a Oriola fins a Alacant. Així doncs, l'organització bèl·lica de la zona es bolcava cap a la mar, puix aquest era el nou caire que havia pres la guerra amb els nassarites, en entrar els genovesos en el conflicte. De fet, un mes abans de l'atac a Elx, els jurats de València avisaven al rei que los genoveses *han feita confederació ab lo dit rey de Granada*, el que suposava un greu perill per al regne *si les galees dels genoveses, ab algunes que-l dit rey de Granada ne fa armar en la sua terra, vénen a Alacant o a Dénia o a altres lochs de la marítima*. Per tant, demanaven que *hivaçosament féssets armar VI galees* en la ciutat de València, davant el fet que de moment no s'havia posat en marxa l'estol projectat a començaments d'any, puix Barcelona i Mallorca només estaven armant altres 6 cadascuna, *per guàrdia de la mar*⁹⁰.

Així les coses, havent tornat a la capital valenciana, el rei reuní a començaments de juliol als infants i als principals barons de la Corona per tal de celebrar un Consell, que confirmà la guerra marítima: es tractaria de realitzar un bloqueig mercantil dels nassarites *—que la mar fuesse guardada continuament, que no se pudiessen ajudar d'allent mar de ninguna vianda ni otra cosa—*, de manera que, alhora, es garantís la defensa contra els genovesos⁹¹. En aquest sentit, la ciutat de València degué ser requerida per tal d'intervenir-hi, puix el 9 de juliol el Consell aprovà *l'armament de X galees e dues barques contra los malvats genoveses*, sempre i quan el monarca armés

⁸⁸ *Ibidem*, XVI, XVII i XIX. La carta d'indemnitat fou, efectivament, atorgada aquell mateix dia: AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 37; ACA, C, reg. 537, f. 76v-77r (27-I-1332).

⁸⁹ *Ibidem*, XIV i XX.

⁹⁰ ACA, C, Cartes reials, Alfons el Benigne, núm. 1517 (10-III-1332), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., vol. 3, doc. 107.

⁹¹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., vol. 2, p. 810-818.

*del seu propi V galees e una barcha i prenent de la peccúnia de la imposició la quantitat que altres V galees e una barcha costarien d'armar, ensemps ab les universitats de les viles reals del regne*⁹². Fet i fet, a penes cinc dies després, al temps que el rei informava als consellers de Barcelona que l'armada valenciana de 10 galeres estaria preparada a mitjan agost, el ciutadà de València Andreu d'Espígol rebé la potestat per a rebre préstecs, dipòsits i comandes amb l'objectiu d'aplegar els diners que hi serien necessaris⁹³.

Amb tot, els capítols de la nova oferta i de la nova armada pactades amb l'estament reial no es publicaren fins a un parell de setmanes més tard, el 27 de juliol de 1332, segurament, com explicarem, per una situació semblant a la que ja s'havia donat a començaments d'any: primer s'aconseguia el consentiment de la ciutat de València i després es convocava a les viles per tal de perfilar i signar els acords. En aquest cas, però, com que la negociació era una prolongació de la que havia tingut lloc en gener – bo i reduint el nombre de galeres armades – no s'hi demanaren nous capítols de justícia. Tanmateix, sí que es pactaren certs canvis en l'oferta i la gestió de l'armada, segons veurem a continuació.

- L'oferta

Com hem explicat, les condicions de l'armada aprovades a principis d'any incloïen una segons la qual, en cas de no preparar-se les 20 galeres previstes per a l'estiu, quedarien cancel·lades la resta d'acords. Possiblement per això, ara que havia arribat l'època fixada i se n'havia d'armar una de més reduïda, de 10 galeres, s'hagueren de negociar unes noves clàusules. A més a més, atenent precisament a aquestes darreres, sembla que no s'havia acomplit allò aprovat aleshores i els diners de les imposicions del donatiu de Corts de 1329-1330 no havien estat destinats a cap mena d'armament. Així les coses, reunits els jurats de València i els síndics de Borriana i de les cinc viles majors de la reina (Morella, Xàtiva, Alzira, Morvedre, Castelló de la Plana), es convingueren uns nous capítols per tal de fer front als *dans e perills* que una armada genovesa de 50 galeres en preparació podia fer a les terres de la Corona *e especialment lo regne de València, atesa la guerra del rey de Granada, ab lo qual se diu los dits genoveses haver feta confederació*⁹⁴.

Davant la immediatesa dels fets –recordem que les ordres sobre l'armament havien començat el 14 de juliol i a penes un mes després les galeres havien de ser a la mar–, la forma de finançament era lleugerament diferent. En essència, es mantenia el mateix sistema, això és, l'armada es pagaria desviant momentàniament els diners de les imposicions i, posteriorment, si el guany no bastava per a cobrir la suma gastada, aquelles s'allargarien tal i com estaven establertes si la resta d'estaments concordaven, o com decidira l'estament reial si s'havien de limitar al seu territori. Amb tot, el primer dels canvis era que llavors s'havia pactat que del donatiu es pagaria en exclusiva la part

⁹² AMV, A-3, f. 6r (9-VII-1332).

⁹³ ACA, C, reg. 537, f. 85r i 96v (14-VII-1332).

⁹⁴ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 10, núm. 7 (VII-1332), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 61.

pertinent als nuclis reials, mentre que ara s'inclouien, a més a més, les galeres que tocaven al rei, tal vegada perquè, com acabem de veure, es considerava que aquesta armada quedava inclosa en la guerra contra els granadins, atesa la seua aliança amb els genovesos. Ultra això, els principals administradors del rei, val a dir, el tresorer Felip de Boil, el mestre racional Pere Marc, el cambrer major –i batlle general del regne– Guillén Serrano i el conseller Bernat de Boixadors s'encarregarien de *procurar e manlevar* les quantitats necessàries de forma imminent, uns préstecs inicials que serien coberts, com hem dit, dels diners de les impositcions⁹⁵.

En aquest sentit, l'altre gran canvi es donava en la pròpia gestió d'aquestes impositcions, puix passaven a ser administrades per dos prohoms dels nuclis reials, això és, un de la ciutat, el mercader Jaume Tolsà, i un de les viles, el jurista morellà Pere de Ciutadilla. Per tant, no només la col·lecta del donatiu de Corts era desviada a l'afer de l'armada pagada pel monarca i l'estament reial, sinó que també el propi control de tot l'engranatge fiscal passava a mans d'aquest darrer, substituint els administradors que inicialment representaven a tots els estaments *entrò que les dites ciutat e viles sien pagades de la dita quantitat*. Així les coses, Tolsà i Ciutadilla hi destinarien la recaptació de les impositcions a partir del mes de juliol en curs, calculant que podrien pagar l'armada en finalitzar gener de 1333 –el que sembla, *a priori*, bastant ajustat si tenim en compte que, segons els càlculs inicials de 20.000 ll. per any, en 7 mesos es podien recaptar uns 233.333 s.⁹⁶ Amb tot, si no ho aconseguien, la seua gestió continuaria i podrien vendre les impositcions de l'annualitat següent, que començaven l'1 de març, *segons els antichs aministradors fahien a I any*⁹⁷. No obstant això, segons veurem més endavant, posteriorment hi hagué un canvi de plans, que obligà a la tria d'uns altres administradors, bo i deixant l'aclariment dels comptes d'aquesta armada per a una liquidació posterior.

Totes aquestes condicions i encara d'altres foren plasmades, com hem dit, en una carta signada pel rei i els síndics de les viles esmentades el 27 de juliol de 1332⁹⁸. Aquesta era conseqüència d'uns capítols de negociació que foren presentats en solitari per la ciutat de València, contestats pel monarca i, posteriorment, mostrats als *prohòmens de les viles* per tal que hi acordassen o incloguessen alguna modificació, segons es pot resseguir clarament en el plec corresponent conservat al fons de «Legislació»⁹⁹. Així, per exemple, si bé els dirigents de la capital havien demanat la suspensió de totes les assignacions prèvies fetes sobre el donatiu –incloent específicament les de *la senyora reyna*–, els de la resta de nuclis exceptaren, amb el vistiplau reial, les que havien de ser pagades pel mes de juliol que corria i les adreçades a dos préstecs fets a Xàtiva i Alzira

⁹⁵ *Ibidem*, «Introducció». Efectivament, a començaments de setembre el rei i aquests personatges havien jurat el retorn de 240.000 s. rebuts en préstec *ad opus armate*: dues partides de 80.000 s. i 40.000 s. reunides pel porter Garcia Morelló de diverses persones, 60.000 s. de l'arquebisbe de Saragossa, 30.000 s. de certs mercaders de València, 20.000 s. del cavaller Guillem Dalmau i 10.000 s. del canonge valentí Pere d'Abadia: ACA, C, reg. 537, f. 101v-102v (4-IX-1332).

⁹⁶ El cost total d'una armada de 10 galeres es podia calcular *a priori* en uns 200.000 s. si atenem a les paraules de l'almirall Francesc Carròs, qui havia dit *moltes vegades* al rei que *a armar una galea basten XX mil sous*: ACA, C, reg. 534, f. 80rv (31-XII-1332).

⁹⁷ *Apèndix documental*, doc. 61, I, VIII i XI. El nomenament dels nous administradors, en efecte, disposava el seu control de les impositcions fins que s'hagués pagat tot l'armament de 10 galeres i 2 barques: ACA, C, reg. 537, f. 96v-97r (28-VII-1332).

⁹⁸ AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 43 (VII-1332), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 62.

⁹⁹ *Apèndix documental*, doc. 61.

per adobar los murs. Igualment, també foren els síndics de les viles els que imposaren una elecció paritària d'administradors amb la ciutat, bo i essent el rei el qui marcà el nombre de 2, amb el salari inclòs dins de les despeses de l'armament¹⁰⁰.

Així mateix, també s'hi incorporà qualsevol altra despesa de gestió i de missatgeria o motivada pels préstecs rebuts, alhora que s'ordenà als administradors antics i als compradors de les imposicions la seua obediència a Tolsà i Ciutadilla¹⁰¹. D'altra banda, els de la ciutat de València mostraren novament el seu interès perquè les imposicions foren establertes arreu del regne exigint la tria d'un *exequidor contra los rebel·les*, que el mateix estament reial nomenaria i que rebria *carta de comissió* reial per tal d'obligar als que no permetessen recaptar-les, fent *host a manament dels dits exequidor e aministradors novells contra los rebel·les de la imposició ab aquella solemnitat que·ls dits exequidor e aministradors novells conexeran*¹⁰². Finalment, s'hi establia una altra clàusula: si els genovesos no atacaven la Corona, el rei perdria tot control sobre l'armada valenciana, sense poder dirigir-la per als *uses o negocis seus*, i el capità triat tindria poder per tal de dur-la *a aquelles parts que a ell ben vist serà, a servii de Déu e en honor del senyor rey, e a profit e bé de la ciutat e del regne de València*¹⁰³.

En resum, doncs, les principals modificacions respecte als capítols signats en gener de 1332 es donaven, per la urgència dels fets, en la forma de mobilització inicial dels diners –crèdits de particulars– i en la gestió de les imposicions del donatiu, que passaven a ser controlades per l'estament reial. En tot cas, aquest darrer havia de cobrir aquells crèdits bàsicament mitjançant el mateix mètode: gràcies a la pròpia recaptació del donatiu i l'allargament de les imposicions fins a reunir les 110.000 ll. promeses i el cost de l'armada. Altrament, com que l'armament de galeres també era diferent a l'acordat a principis d'any, és a dir, es limitava a la meitat de vaixells, també se signaren uns capítols nous sobre l'armada, que comentarem breument tot seguit.

- Els capítols de l'armada

La nova ordenació de l'armada de 10 galeres i 2 barques resseguia, bàsicament, els capítols signats en gener de 1332, tot i que amb certs canvis motivats per la certesa del seu desplegament i pel fet que ja no formaria part d'un magne estol antigenovès. Com en aquell cas, l'armament es produiria a mitges entre el rei i l'estament reial, bo i cedint el primer 5 galeres noves que tenia a la drassana i platja de València, les quals, segons s'hi deia, *són ja adobades per la ciutat e per les viles*. També el guany es repartiria paritàriament, però en aquest cas s'abandonaven les referències a les armades de Barcelona i de Mallorca, nomenant únicament un *dispenser o clavari* del rei i un altre dels nuclis reials; així mateix, fins i tot els captius haurien de ser repartits, obviant el dret reial de poder quedar-se amb qualsevol apressat pel preu de 1.000 morabatins.

¹⁰⁰ *Ibidem*, II-III.

¹⁰¹ *Ibidem*, III, IX i XII. Els nous administradors reberen, efectivament, l'ordre de pagar totes aquelles despeses: ACA, C, reg. 537, f. 88rv (28-VII-1332).

¹⁰² *Apèndix documental*, doc. 61, VI-VII. Així s'ordenà als diversos justícies reials: ACA, C, reg. 537, f. 88v-89r (28-VII-1332).

¹⁰³ *Apèndix documental*, doc. 61, X.

D'altra banda, els oficials de l'armada, ja fossen còmits, clavaris o administradors, haurien de ser escollits a parts iguals entre la ciutat i les viles, però, en canvi, el capità, que anteriorment podia ser triat en exclusiva per les comunitats urbanes, ara havia de ser elegit *ab sabuda e volentat* del monarca¹⁰⁴ –essent triat Francesc Carròs, pare, segons sabem per documents posteriors.

Uns altres capítols, tanmateix, es repetien invariablement, com ara el que imposava el desarmament a la ciutat de València, el que vinculava la integritat de totes les galeres al compte i el risc del rei, el que permetia l'armament particular de vaixells amb ple dret a capturar botí dels enemics, o els que establien la gratuïtat de les escriptures davallants de l'armament i la necessitat de concedir públicament una carta d'indemnitat dels furs i privilegis vigents¹⁰⁵. En darrer terme, s'hi aprovaven dues disposicions noves, molt importants per al finançament i els processos negociadors duts a terme durant aquell any: d'una banda, encara que no fossen armades íntegrament les 10 galeres previstes, el pagament del cost total seria *comú e miger entre lo dit senyor rey de una part e la ciutat e viles de la altra*, i, d'una altra banda, es garantia la completa vigència d'*aquells privilegis e provisions los quals foren feyts e atorgats al tractament de la armada de vint galees*, és a dir, que, malgrat que els acords haguessen canviat de tenor, les concessions de caire polític aconseguides per l'estament reial continuarien en ple vigor¹⁰⁶. Per tant, no tornaria a succeir com en els col·loquis de 1330 i de 1331, els atorgaments dels quals no havien acabat sorgint efecte.

Finalment, hi hagué algunes altres disposicions relatives a l'armada, no incloses en els capítols, que foren concedides els dies següents, entre el 28 i el 30 de juliol, mitjançant manaments particulars del rei. Per exemple, el fet que l'armador de la taula de les galeres, el prohom de València Bartomeu Saranyó, quedés lliure de tot retiment de comptes, atès que, per les imminents despeses que havia de fer *tam in minuto quam in grosso*, era molt difícil rebre cauteles de totes les operacions realitzades en la preparació de l'armament¹⁰⁷. En aquest mateix sentit, com ja s'havia atorgat en la negociació anterior, el rei i la reina renunciaren a endegar demandes o inquisicions contra qualsevol administrador de l'armada, excepte si era a petició del propis dirigents urbans¹⁰⁸.

Així les coses, signats tots aquests capítols, l'armada es preparà al llarg d'agost, bo i tractant d'estar disposada per a guardar les mars de l'atac genovès que a mitjan de setembre es preveia contra el sud valencià. Tanmateix, segons Zurita, l'estol procedent de Gènova es dirigí a les costes catalanes, on causà estralls, com ara la crema de 5 galeres de la ciutat de Barcelona, i se'n tornà ràpidament al territori lligur, de manera que en el mes d'octubre ja havia posat rumb cap a l'est¹⁰⁹. Consegüentment, sembla que

¹⁰⁴ AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 46 (27-VII-1332), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 63, I-IV, IX, XIII i XV.

¹⁰⁵ *Ibidem*, V-VII, X i XI. La carta d'indemnitat es redactà tres dies després de l'aprovació dels capítols de l'oferta i de l'armada: AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 51; ACA, C, reg. 537, f. 86rv (30-VII-1332).

¹⁰⁶ *Apèndix documental*, doc. 63, VIII i XII. De fet, s'especificaren les provisions sobre la forma de procedir en les inquisicions reials contra els oficials de caire urbà, que havien estat aprovades llavors: *Aureum Opus*, «Alfonsi secundi», XLIII-XLV (27 a 30-VII-1332).

¹⁰⁷ ACA, C, reg. 537, f. 87v-88r i 93rv (28-VII-1332).

¹⁰⁸ AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 41 (28-VII-1332); la reina ho confirmà més tard: *Ibidem*, núm. 44 (21-VIII-1332).

¹⁰⁹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., vol. 2, p. 521-522; J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., VII, cap. 16. Manuel Sánchez (p. 821) afirma que les

l'esquadra organitzada pel monarca i l'estament reial valencià quedà sense enemic directe davant el qual lluitar, puix, com veurem més endavant, a penes degué obtenir cap guany i desarmà a finals de novembre en la ciutat de València. Amb tot, en aquests moments el rei havia decidit l'organització d'un nou exèrcit naval per a la campanya següent, això és, un gran estol de 60 galeres com el que ja havia estat projectat a començaments d'any.

d) L'armada i els col·loquis amb els estaments valencians de 1332-1333

A l'igual que en 1332, Alfons el Benigne decidí armar 20 galeres a Catalunya, 20 a Mallorca i 20 al regne de València per a l'estiu de 1333. En aquest cas, però, l'armada valenciana seria finançada per tot el General mitjançant l'afegiment de noves imposicions a les que ja estaven establertes a tot el regne. Tanmateix, com també succeí en 1332, finalment l'armada prevista acabà essent menor, el que en aquest cas provocà l'anul·lació de l'oferta del General valencià, segons explicarem amb detall en els dos epígrafs següents, un relatiu als acords inicials i un altre a la pròpia cancel·lació esmentada.

- Els acords dels col·loquis de novembre de 1332 a febrer de 1333

El 21 de novembre de 1332 Alfons el Benigne ordenava a Francesc Carròs, el capità de l'esquadra de 10 galeres que havia eixit de València aquell estiu, que desarmés a la desembocadura del Xúquer, a Cullera. Tanmateix, a penes quatre dies després, el 25 de novembre, el mateix monarca comissionà al batlle general Guillén Serrano per tal que isqués a l'encontre dels vaixells i, *a requesta dels jurats de la ciutat*, informés al capità que havia de dirigir-se a la platja de la capital. De fet, com hem vist, això és el que establien els capítols de l'armada. Però Serrano no només havia de comunicar això a Carròs, sinó que quan arribaren davant *la dita playa* –sense avisar-lo prèviament– havia de dir-li que fondejara les galeres *luny de terra, en manera que null hom pogués exir*, fins que dos prohoms de la ciutat de València, tramesos pel rei, parlaren amb el mateix capità¹¹⁰. Per tant, tot sembla indicar que existia cert acord entre el monarca i alguns dirigents de la capital per tal de decidir sobre el destí de l'armada que tornava aleshores.

En aquest sentit, precisament en aquells moments tenim la primera notícia sobre un nou armament disposat pel rei: *nós ajam manat e ordonat de fer galees en la ciutat de*

galeres genoveses tornaren a ser vistes a finals de novembre, però el document que cita fa referència al mes d'agost: ACA, C, reg. 537, f. 98v-99r (28-VIII-1332).

¹¹⁰ ACA, C, reg. 534, f. 70v (21-XI-1332) i 71r-71v (25-XI-1332).

*València ara de present*¹¹¹. Les raons cal cercar-les en la conjuntura bèl·lica: la guerra continuava oberta amb els genovesos i, a més a més, Muḥammad IV havia aconseguit pel mes de setembre la intervenció decidida de l'emir maríní de Fes, de manera que a mitjan d'octubre els genets musulmans es llançaren, cap a l'est, contra Priego de Còrdova, i, cap a l'oest, contra Caravaca i el camp de Lorca¹¹². Tot plegat, segons explicava el Benigne en una carta adreçada als governants de les principals universitats del regne de València, ja a l'alçada del 24 de novembre de 1332 s'havien produït *multi et varii tractatus* entre ells, *super negocio armate quam contra inimicos fidei et alios hostes nostros necessaria conspiciamus et in estate futura pro tuicione regnorum et terrarum ac gentium nostrarum per nos et vos simil feri procuramus*¹¹³. No obstant això, també hi exposava que els nuncis de les viles havien abandonat els tractaments, el que fa pensar, tenint en compte l'enviament al dia següent de dos prohoms valentins a la galera de Francesc Carròs, que tal vegada els prohoms de la ciutat de València es mostraven favorable al que demanava el rei, però no així els de la resta de nuclis reials.

Fos com fos, el contingut d'aquella missiva posava sobre la taula les peticions que el monarca havia fet. Segons s'hi deia, el Benigne havia convocat als enviats de les mateixes comunitats que havien signat l'armada d'estiu de 1332 (Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló i Borriana, a banda de València) per tal de preparar-ne una altra per a l'estiu proper, de 20 galeres –a mitges amb el rei–, contra els musulmans i els genovesos. Amb l'objectiu de fer-ho possible, sol·licitava l'avançament del que quedava per satisfer del donatiu de les Corts de 1329-1330, mitjançant l'aprovació d'unes noves impositcions. En aquest sentit, com hem vist anteriorment, d'una banda, les 110.000 ll. promeses s'havien de reunir en cinc anys i mig o sis –des de març de 1330– a raó d'unes 20.000 ll. per anualitat, i, d'una altra banda, la recaptació fins a març de 1333 havia quedat assignada al pagament de l'esquadra que s'havia acabat d'armar. Per tant, el monarca podia calcular que en els dos anys i mig que restaven per a completar el donatiu potser mancaven unes 50.000 ll. per abonar, les quals, tanmateix, no es començarien a cobrar fins que s'iniciés el cicle de 1333, de manera que el mínim de 20.000 ll. necessàries per a una armada de 20 galeres no s'hauria recaptat, almenys, fins al març de 1334¹¹⁴. En conseqüència, el rei demanà l'establiment de noves impositcions per tal que es poguessen reunir ràpidament els diners necessaris per l'armament de l'estiu de 1333:

Nos tempus solucionis nobis fiende de residuo centum decem millia librarum impositcionis dicti regni Valencie nobis anticipati petuimus pro augmentacionem dicte impositcionis ad hoc ut de peccunia ipsius impositcionis in negocio armate predictae nos iuvare potuimus tempore opportuit qualiter.

¹¹¹ L'esment està contingut en una ordre als justícies de Castelló de la Plana, Borriana i Vila-real per tal de permetre l'extracció de fusta cap a la capital: ACA, C, reg. 537, f. 109r (21-XI-1332).

¹¹² A més a més, a finals de novembre els consellers de Barcelona informaren al rei sobre la preparació de 70 galeres per part dels genovesos amb l'objectiu d'atacar la Corona: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., vol. 2, p. 819-822; J. MUTGÉ, «La contribució de València...», cit., p. 314.

¹¹³ ACA, C, reg. 537, f. 108v-109r (24-XI-1332). Les següents cites textuales també provenen d'aquest document.

¹¹⁴ Recordem les paraules de Francesc Carròs, bo i indicant un cost d'uns 20.000 s. per galera, citades *supra*, en la nota 96 d'aquest mateix apartat.

Amb tot, davant la negativa dels nuncis de les viles reials i la seua partida de la ciutat de València, el Benigne els exposà tota una sèrie de raons per les quals havien d'acceptar l'increment impositiu demanat. En primer lloc, els recordà que a començaments d'any havien aprovat el finançament de la meitat d'una esquadra de 20 galeres, però, com que finalment només se n'havien armat 10, quedava pendent l'armament de les altres 10. Conseqüentment, la nova petició realitzada pel monarca, de 20 galeres, únicament representava un augment real de 10, de les quals l'estament reial només se'n faria càrrec de 5: *potestis attendere et videre quod augmentum huius armate de qua presencialiter agitur non est nisi de quinque galeis*. En segon lloc, els indicava que la ciutat de València –que, com hem dit, segurament acceptava la proposta– seria la que més pagaria en les noves imposicions: *in ordinacione impositiois que nunc supperadditur racione armate et anticipacionis predictarum civitas Valencie est longe plus onerata secundum maius et minus quam ville predicte*. Finalment, amenaçava amb recórrer a la clàusula continguda en el fur de la fixació de les quèsties, segons la qual, en cas de necessitat, el monarca podia realitzar directament peticions fiscals a cada vila. I aquestes, segons deia el Benigne, serien de molt major quantitat que les que haurien de pagar mitjançant les noves imposicions:

Vos etiam considerare potestis quod, nisi nos vestrum in hoc auxilium, haberemus posset iuste et licite iuxta edita in Generali Curia celebrata proxime peti et haberi a vobis et ab aliis villis dicti regni, in tali casu tanta necessitatis et pericula regni, multo maior pecunie quantitates quod illa quam in predicta armata solvere vos et eos continget.

Així doncs, el rei demanà a les universitats esmentades que reconsideraren el seu rebuig als tributs indirectes que es volien imposar i que enviaren síndics a la capital l'1 de desembre, per tal de signar els capítols d'una nova oferta i una nova armada: *cum pleno mandato et posse consentiendum et firmandi pro vobis augmentacioni impositiois iamdictae et armate predictae*. De fet, la seua intenció quan escrivia la missiva era marxar ràpidament *ad partes Cathalonie et Aragone*; amb tot, el 8 de desembre els nuncis de Morella encara no havien fet acte de presència a la capital i, finalment, sembla que dos dies després el Benigne assumí que no podria partir immediatament de terres valencianes. Si més no, en aquesta darrera data, el 10 de desembre, requerí als consellers de Barcelona la tramesa de nuncis per la festa de Nadal a València: ja que no podia marxar fins que acabaren els *tractatus* que mantenia amb l'estament reial valencià, haurien de deliberar ací sobre l'estol en marxa, conjuntament amb els enviats de la ciutat de Mallorca i del rei mallorquí Jaume III¹¹⁵.

En aquest sentit, els acords finals amb els valencians no foren aprovats fins a començaments de febrer de 1333, vora dos mesos després, i, per tant, pareix que la negociació fou realment dura. Fet i fet, així ho semblen indicar el mig centenar de fulls conservats al fons de «Legislació» de la cancelleria reial, en sis plecs diferents relatius a aquests col·loquis de finals de 1332 i començaments de 1333¹¹⁶. En relació amb això, el

¹¹⁵ ACA, C, reg. 537, f. 109v (8-XII-1332); reg. 534, f. 74v-75r (10-XII-1332). El dia anterior, pel contrari, havia dit als mateixos governants barcelonins que aniria en breu a la capital catalana: ACA, C, reg. 537, f. 110r (9-XII-1332).

¹¹⁶ En acabar els tractaments, es declarava que els síndics de Xàtiva havien estat presents a València durant 134 dies, els de Borriana i Castelló de la Plana 119 dies, els de Morvedre 117 i els d'Alzira 116: ACA, C, reg. 537, f. 144v-146r (6-II-1333).

plec que podem ubicar en primer lloc –tal vegada en el mes de desembre, després de la primera negativa de les viles reials– requeria del monarca dues condicions bàsiques que rauen a l’origen de la resta de matèries negociades: l’estament reial consentiria el finançament propi de 10 galeres i l’establiment de noves imposicions, d’una banda, si aquestes darreres es recaptaven *generalment en la ciutat e en tot lo regne de València*, i, d’una altra banda, si el rei i la reina proveïen *remey de justícia sobre alguns greujes, torts e injustícies per los oficials de vós, senyor, e de la senyora reyna, feytes als habitants de les dites ciutats e viles*¹¹⁷.

En conseqüència, en primer lloc, es requerí la presència dels altres estaments, o almenys d’una representació d’aquests, com sabem, per exemple, que passà amb l’infant Pere, comte de Ribagorça, que l’11 de desembre fou cridat per Alfons el Benigne a la capital valenciana¹¹⁸. I així, de la mateixa manera que els nuclis reials havien establert certes clàusules inicials, també l’estament militar hi exposà les seues pròpies condicions a través d’una sèrie de capítols presentats *per alguns de la cavalleria* del regne de València, *per lo fet de la imposició en ajuda de la guerra*. De fet, entre aquestes indicacions dels cavallers s’inclouïen algunes que avançaren el resultat final de l’oferta aprovada. En aquest sentit, també demanaren –com l’estament reial– que les noves imposicions fossen pagades universalment, per *tots los prelats e religioses, clergues, nobles, cavallers e persones generoses, axí viudes com pubills, de qualque condició o preheminiència sien e los hòmens lurs de tot lo regne*¹¹⁹. A més a més, segons hi sol·licitaven, la recaptació únicament duraria el temps necessari per a reunir el que mancava per satisfer del donatiu de 110.000 ll. promès en les Corts de 1329-1330 i per a pagar l’armament de 10 galeres que, a petició del rei, hauria de sufragar el General contra els genovesos i els musulmans.

En relació amb això, els cavallers sol·licitaren, d’un cantó, que es declarés *què quantitat roman a pagar e levar de les C X mil lliures*, i, d’un altre cantó, que es fes el mateix amb la quantitat que *puge l’armament de les X galees*¹²⁰. El rei ho acceptà, oferint-los *certa resposta* quan se’n certifiqués, el que deu estar a l’origen tant de les demandes sobre el cost de les galeres realitzades a Francesc Carròs el darrer dia de 1332, com del retiment de comptes fet pels primers administradors de les imposicions del donatiu, segons explicarem més endavant¹²¹. Així mateix, l’estament militar també exigí la seua participació en la gestió de les noves imposicions –*en veure e regonèixer los comptes de la dita imposició, e en les vendes e en les distribucions que·s faran*– i en la de l’armament de les galeres¹²². Finalment, a banda d’altres cauteles típiques, com la gratuïtat de les missatgeries i de les escriptures públiques que se’n fessen, els cavallers insistiren en la necessitat que, en el futur, aquell tipus d’imposicions generals fossen aprovades en Corts i amb el consentiment de tots els estaments:

¹¹⁷ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 10, núm. 9-1, transcrit a l’*Apèndix documental*, doc. 64.

¹¹⁸ ACA, C, reg. 534, f. 534, f. 75v-76r (11-XII-1332).

¹¹⁹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 10, núm. 12, I (c. XII-1332), transcrit a l’*Apèndix documental*, doc. 66.

¹²⁰ *Ibidem*, VI-VII.

¹²¹ Pel que fa a la pregunta a Carròs, que ja hem citat anteriorment, el Benigne li consultà sobre la possibilitat d’armar cada galera amb 1.000 ll. Alhora, d’altra banda, s’encarregà a Pere Calbet, de la casa reial, un informe sobre *pro quanto precio et qualiter* armava els vaixells l’almirall Roger de Lloria: ACA, C, reg. f. 80rv (31-XII-1332).

¹²² *Apèndix documental*, doc. 66, VIII-IX.

Que'l senyor rey atorch privilegi a la cavalleria que algun temps per alguna rahó en lo regne de València no puxe ésser imposada cisa, o mesa imposició, o qualque altra exacció semblant, sidonchs no s'atorgàs concordablement per prelats, religiosos, nobles, cavallers, ciutadans e hòmens de viles en Cort General¹²³.

Així, en cas que el rei no volgués atorgar aquest nou privilegi, demanaven almenys que en el termini de dos mesos fos *reparat e liurat a la cavalleria el privilegi que de la dita rahó* havia estat atorgat per Jaume II, és a dir, que es copiés *paraula a paraula* del registre del dit senyor rey en Jacme i es declarés que la concessió de les noves imposicions no ocasionava que *aquell ne valla menys*. En aquest sentit, desconeixem a quin privilegi feien referència els cavallers, ja que no n'hem localitzat cap d'aquesta mena a la sèrie *Graciarum* de la cancelleria jaumina. Amb tot, és possible que s'hagués atorgat en el context del primer donatiu concedit per l'estament nobiliari en les Corts de 1301-1302 (el cabeçatge) o de l'establiment de les primeres cises al conjunt de viles reials valencianes en 1315¹²⁴. En qualsevol cas, Alfons el Benigne es negà a acceptar cap de les dues peticions, argumentant, primerament, que els monarques no havien acostumat mai a *posar imposició general en aquest regne ne en los altres sens voluntat e consentiment del General* i, en segon lloc, que cercaria *en lo registre el privilegi general esmentat, però no proveiria sobre la qüestió fins la primera Cort General que's tenga en lo regne de València*. Així, *entretant*, els devia *bastar* la carta d'indemnitat que també sol·licitaven, la qual seria lliurada *ab bolla de plom als cavallers e generoses del dit regne*, per l'atorgament concret que farien *d'aquesta imposició*¹²⁵.

Finalment, les darreres condicions posades pels cavallers remetien a les pròpies contraprestacions que volien obtenir per l'aprovació de l'increment fiscal. D'aquesta manera, reclamaren, d'una banda, la recepció de *semblants o convalents coses als privilegis o gràcies* que el rei pogués concedir *als ciutadans e als hòmens de les viles per la dita augmentació o novella imposició*, i, d'una altra banda, l'elaboració de *cartes de justícia* sobre els *torts, e greuges, e uses* que havien estat fets especialment per diversos oficials reials, *contra alguns cavallers e generoses*¹²⁶. El monarca acceptà aquestes peticions demanant-los que les concretassen, tot i que, com veurem a continuació, no tenim constància d'un desenvolupament d'aquestes reclamacions tan detallat com en el cas de l'estament reial. Aquest darrer, en canvi, sí que presentà un llarg plec de greuges i demandes, que en molts casos acabaren generant l'atorgament de nous privilegis.

- Els capítols de justícia

Segons hem comprovat en nombroses ocasions, com més peremptòria era la necessitat econòmica de la monarquia, més nombroses eren les peticions parlamentàries, que en el

¹²³ *Ibidem*, II.

¹²⁴ Per a la realització d'aquesta tesi hem consultat l'esmentada sèrie *Graciarum* a través dels índexs confeccionats per l'arxiver set-centista Josep Llaris, però únicament a partir de l'any 1309, sense haver trobat aquell privilegi. Potser, doncs, correspon a un moment anterior.

¹²⁵ *Ibidem*, II-IV.

¹²⁶ *Ibidem*, V i XII.

cas valencià estaven constantment encapçalades per l'estament reial. En consonància amb això, en aquesta ocasió els síndics de les universitats reials requeriren fins a 28 qüestions diferents que giraven entorn dels mateixos greuges que ja es venien exposant en reunions anteriors o entorn d'altres de nous, relacionats amb abusos i incompliments de l'administració reial. En aquest sentit, la majoria d'ells tenien un denominador comú: la reivindicació de l'ordenament foral establert. Així, en primer lloc, s'hi insistí en unes peticions sol·licitades pràcticament cada vegada que es negociava amb el rei, això és, la revocació dels guiatges, de les comissions judicials fetes a *personas estranyes* –de fora del regne– i de les moratòries de deutes contraforals. El monarca, com també era habitual, respongué negant haver-ne atorgat cap, però acceptant la revisió i revocació d'aquelles concessions que es mostrassen com a il·legals, el que en el cas concret de les moratòries generà un privilegi per tal que no s'haguessen d'observar les que no s'ajustaven a allò establert per fur¹²⁷. D'igual manera, es tornà sobre altres dues revocacions demanades tenaçment: la del jurament que havien de fer els cristians en els contractes de préstec amb els jueus i la de les declaracions sobre la col·lecta del monedatge fetes per Jaume II. La primera fou concedida, mentre que la segona fou comissionada al batlle general Guillén Serrano i al notari valentí Domingo Claramunt, atès que l'anterior comissió feta al mateix Serrano, a Guillem Jàfer i Orrigo de Quintavall no havia sorgit cap mena d'efecte¹²⁸.

Així mateix, una altra de les matèries candents en aquells moments eren les inquisicions contra els oficials reials de caire urbà, com els justícies, els mostassafs i els escrivans, que havien quedat regulades en les Corts de 1329-1330. Nogensmenys, en el seu desenvolupament aparegueren molts punts de fricció que, com ja hem vist, anaren ocasionant nombroses demandes dels dirigents de les viles. Per exemple, es requerí la gratuïtat de les escriptures si l'inquirit no era culpable, la possibilitat d'aportar defensa i contratestimonis als testimonis presentats pels inquisidors, l'observança de la clàusula segons la qual les apel·lacions es podien al·legar davant els justícies o els batlles del regne en cas que els inquisidors no estiguessen presents, i el compliment de totes les normes forals sobre els processos inquisitorials que tenien lloc quan havia passat més d'un any des de la finalització en l'exercici del càrrec. Al mateix temps, també es demanà que els justícies no foren inquirits per realitzar actuacions amb l'assessorament dels jurats o els consellers locals, puix així estava permès tant per fur com per privilegi, i, a més a més, se sol·licità una indulgència general de les inquisicions en marxa, que s'haurien de limitar a una revisió –sense pena– de les negligències comeses en els llibres de les corts sobre el registre d'assignacions, processos, escriptures, etc. Finalment, per a les següents inquisicions es reclamà que l'*acompanyant* fos triat *en favor del regne*, és a dir, que l'elegissen els jurats i el Consell municipal corresponent, atenent al fet que l'inquisidor principal –un jurista o un notari– era nomenat pel monarca¹²⁹.

Gairebé totes les peticions sobre les inquisicions foren admeses pel Benigne, incloent la indulgència general i la tria local de l'inquisidor *acompanyant*, que seria escollit pel

¹²⁷ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 10, núm. 11, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 65, I, IV i XXV; *Aureum Opus*, «Alfonsi secundi», LV (6-II-1333).

¹²⁸ *Apèndix documental*, doc. 65, IX i XXIV. Amb tot, malgrat que el plec de negociació registra específicament que fou atorgat privilegi sobre la qüestió del jurament dels cristians, no hem trobat cap disposició corresponent a l'*Aureum Opus*.

¹²⁹ *Ibidem*, II-III, XIV-XVII i XXVII.

batlle i l'inquisidor principal d'una terna presentada pels governants urbans¹³⁰. D'altra banda, algunes de les aprovacions foren temporals, fins a les noves provisions que s'haurien de donar en les següents Corts, mentre que d'altres –les relatives al desenvolupament dels processos– foren sancionades en forma de privilegi¹³¹. De fet, gairebé les úniques reivindicacions no concedides de tot allò demanat foren tres de caire més polític. En primer lloc, que se celebrassen unes Corts pel gener de 1334 *e d'aquí avant de III en III anys*, segons estava establert per privilegi de Jaume II; el rei, tot evitant cap mena de jurament en ferm –com li demanaven–, es limità a respondre que observaria *ço a què és obligat per lo dit privilegi*. Així mateix, la petició per tal que fos observada l'ordre que prohibia l'arribada de nous mercaders itàlics fou aprovada inicialment, però amb posterioritat es cancel·là –després de la intervenció dels altres estaments, com veurem més tard–, bo i registrant al plec negociador la següent anotació: *si la ciutat se lexa d'aquest capítol plaurà al senyor rey*¹³². En tercer lloc, tampoc s'acceptà la perpetuació de dos dels privilegis temporals concedits en els col·loquis de 1332, que garantien, d'una banda, la presència d'un acompanyant –del regne– en les inquisicions i, d'una altra banda, la territorialitat de la justícia, de manera que, com ja estava establert per fur, ningú pogués ser tret del seu domicili per la vista judicial de cap mena de demanda¹³³.

Altres peticions, en canvi, foren admeses i atorgades com a privilegi. Per exemple, la que demanava el nomenament anual de quatre representants dels oficis d'argenter, blanquer, aluder i pergaminer en el Consell de València, puix *sien multiplicats en covinent nombre de persones*. O, també, la que pregava continuar l'*ús antich* sobre les comissions que feien els justícies per tal de resoldre les causes de més de 500 s. sense haver de desenvolupar tot el procés a la seua cort amb coneixement dels consellers locals, ja que, segons s'hi indicava, *seria difícil cosa, dampnosa e de gran tardança* que s'haguessen d'exposar tots aquells casos en els Consells corresponents. En relació amb això, cal destacar que els nuncis urbans, com hem vist, havien demanat en la mateixa negociació que els justícies no fossen inquirits per realitzar actuacions amb assessorament dels governants municipals, tot basant-se en les mateixes disposicions legals que ara preferien obviar per tal que els justícies no estiguessen obligats a realitzar la consulta als consellers en totes i cadascuna de les causes de més de 500 s. Per tant, l'ordenament foral valencià, que actuava com a horitzó jurídic de l'estament reial, era reinterpretat en aquest cas en favor dels seus propis interessos i de les seues necessitats concretes¹³⁴.

En consonància amb aquests interessos i aquestes necessitats, també es demanaren tres privilegis particulars: l'extensió de la llicència de treta de blat de Tortosa a totes les viles, ja que en aquells moments només havia estat atorgada a la ciutat de València; la prohibició de la mort d'ovelles prenyades, atesa la mancança de moltons; i la importació de sal a les viles, alliberant el control establert per les gabelles reials en cas que els arrendadors d'aquestes no oferissen el seu producte al preu determinat pels Furs, com

¹³⁰ Únicament no fou aprovada la referent a no realitzar inquisicions per actuacions dels justícies fetes amb consell dels governants locals: *Ibidem*, XV.

¹³¹ *Aureum Opus*, «Alfonsi secundi», XLVI-XLVIII (6-II-1333).

¹³² Com veurem posteriorment, la petició dels mercaders itàlics fou sobreseguda, perquè l'estament militar hi mostrà el seu rebuig frontal.

¹³³ *Apèndix documental*, doc. 65, X, XI i XXVI.

¹³⁴ *Ibidem*, XII-XIII; *Aureum Opus*, «Alfonsi secundi», XLIX i LIII (6-II-1333).

havia passat recentment a la ciutat de València. Les respostes reials foren diferents segons els casos: en el primer, la treta de blat fou estesa a totes les universitats reials; en el segon, si bé inicialment la prohibició fou atorgada amb l'excepció de Xàtiva i Morella, més tard fou cancel·lada per complet; i, finalment, en el tercer cas, el rei proveí que els batlles locals reconeguessen les salines agabellades en els mesos d'estiu i, si no es preveia sal suficient per a l'abastiment anual, es donassen llicències per a importar sal d'altres parts del regne¹³⁵.

Altrament, fins a vora un 30% de les peticions –8 de les 28– se centraven en casos d'abusos comesos per oficials reials o, directament, com a conseqüència d'ordres de la reina –en el cas de les cinc viles majors. Així, en primer lloc, es demanà la revocació d'una llicència concedida pel batlle general del regne, Guillén Serrano, a un únic mercader per tal que exportés pega i sèu contra el privilegi que ho prohibia; amb tot, la queixa no s'adreçava tant a reparar l'incompliment legal com a denunciar la situació de monopoli que aquest ocasionava: *en tant com tansolament és atorgat a una persona en poder de la qual de necessitat haja aquella cosa a pervenir, e per menys de preu en dampnatge dels venedors, car com més compradors de la cosa són major preu n'és haüt*¹³⁶. D'altra banda, el mateix oficial estava cobrant peatge per la duta de feixos d'espart –*lo fascar*– de Lliria a València, violant la franquesa de tot dret mercantil que tenien els ciutadans de la capital¹³⁷. I, alhora, el batlle de la pròpia vila de Lliria estava prohibint la compra de pega i d'altres coses no vedades, contra el privilegi del rei Pere que permetia la lliure compravenda de béns: *que cascú habitador de la ciutat e del regne de València puscha en qualsevol loch del regne comprar e vendre qualssevol coses e mercaderies de qualssevol persones*¹³⁸. Tots tres greuges foren acceptats, i, en conseqüència, els dos darrers generaren la concessió de privilegis específics¹³⁹.

Per afegiment, hi havia 5 reclamacions més que atenyien a l'administració senyorial de la reina en les viles valencianes que posseïa des de 1329. D'un cantó, els de Castelló de la Plana es queixaren de la seua intromissió en plets que pertocaven *al cequier e als veedors de les cèquies tansolament*, davant la qual cosa, en el plec de negociació, s'observa una reacció comuna a d'altres capítols: primerament es rebutjà la petició reafirmant les potestats de la reina –*açò pogut fer és*–, però, més tard, s'hi donà una resposta favorable a les viles, com en aquest cas succeí, si més no, en les causes tocants a l'ofici de sequier. En aquest sentit, sembla que les primeres contestacions foren exposades en absència de la reina, puix fou el mateix Alfons el Benigne qui les argumentà; amb posterioritat, segurament en una altra reunió, fou Elionor qui oferí les seues pròpies respostes. Així passà també amb l'ordre que la reina havia donat als jueus i musulmans de Castelló i de Morvedre per tal que elaborassen cera únicament en els torns *que fan çens a la senyora reyna*, el que, segons al·legaven els síndics de les universitats, perjudicava la llibertat dels altres torners, garantida pels Furs: *per açò indirectament és tolta la llibertat e ús dels altres tornes de cera, los quals cascun pot tenir e fer franchament*; la primera contestació, del rei, fou aprovar l'actuació de la

¹³⁵ *Apèndix documental*, doc. 65, VII, XIX i XXVIII. Sobre la provisió de sal, es concedí el següent privilegi: *Aureum Opus*, «Alfonsi secundi», LII (6-II-1333).

¹³⁶ *Apèndix documental*, doc. 65, V.

¹³⁷ *Ibidem*, VII. Es poden trobar informacions sobre aquest trànsit d'espart entre Lliria i València al *Llibre del mustaçaf de la ciutat de València*, València, 2003, rúbr. 55.

¹³⁸ *Apèndix documental*, doc. 65, VI.

¹³⁹ *Aureum Opus*, L-LI (6-II-1333).

reina, car *dels seus jueus e moros pot ordonar ço que s vol*, però, després, la pròpia Elionor decidí posar l'afer en mans del seu canceller. Igualment, pel que feia a la petició dels síndics d'Alzira per tal que els cavallers del terme pagassen en les *messions vehinals a les quals segons fur són tenguts* –atès que la reina havia ordenat eximir-los–, el Benigne respongué que es decidiria cridant als afectats; amb tot, la contestació final d'Elionor fou la revocació de l'ordre¹⁴⁰.

En darrer terme, els altres dos greuges adreçats a la reina no necessitaren d'una resposta ulterior. En aquest sentit, d'una banda, el rei indicà que aquella citaria a les parts i proveiria justícia sobre l'afer del pagament del lloc de Castelló –de la Ribera– en les despeses de les muralles de Xàtiva, de les quals els havia lliurat contra el costum antic. I, d'una altra banda, quant a la franquesa que tenien els cavallers de Xàtiva i Alzira en les quèsties i altres exaccions reials, els dirigents urbans demanaren que la reina confirmés aquell privilegi i l'estengués a la resta de viles. Tanmateix, el propi Benigne rebutjà aquesta segona intenció i limità la validesa del privilegi a un any i, posteriorment, al temps que *a ella plaurà*; els síndics hi concordaren sempre i quan el privilegi no fos perjudicat –de manera que continués en vigor si tornaven a la senyoria del rei¹⁴¹. En conjunt, doncs, deixant de banda aquests greuges concrets de les viles de la reina, la gran majoria de peticions realitzades foren admeses i generaren la publicació de fins a 10 privilegis en favor de la ciutat de València o del conjunt de nuclis reials. Així, tot i que la principal de les demandes polítiques realitzada –la celebració de Corts– no fou acceptada, l'estament reial obtingué certes garanties, si més no jurídiques, en favor dels seus propis interessos.

Per una altra banda, els altres estaments també realitzaren certes peticions, tot i que, com ja hem comentat, aquestes no foren tantes ni tan detallades com les dels síndics urbans. En aquest sentit, en primer lloc, els cavallers avançaren en les condicions inicials una de les seues reivindicacions: la possibilitat de dur el seu propi vi als nuclis reials contra el vet que aquests imposaven. De fet, per a reclamar aquesta llibertat, al·legaren la recent unió foral: *com açò esguarda la unió que és feta per los furs novells*¹⁴². Així les coses, en contra de l'actitud que hem vist fins el moment en l'estament militar, per primera vegada aquest començava a reivindicar els Furs de València, en tant que en les Corts de 1329-1330 s'havien sancionat moltes prerrogatives en el seu favor; la seua aplicació pràctica, però, depenia del desenvolupament quotidià de les relacions de poder. En qualsevol cas, encara que el Benigne es comprometé a pregar als *prohòmens* l'atorgament d'aquella demanda, desconexem si finalment sorgí efecte.

En altre ordre de coses, en una reunió posterior, en la qual els cavallers i els eclesiàstics oferiren l'aprovació de la nova ajuda, es realitzà una altra petició i s'hi contradigué un parell de les que havia demanat l'estament reial. Concretament, aquella petició era la confirmació i la perpetuació d'una declaració que havia donat Jaume II sobre el monedatge dels senyorijs, un afer que segurament feia referència a la cessió del tribut als possessors de llocs sota certes condicions¹⁴³. Per afegiment, els senyors impugnaren

¹⁴⁰ *Apèndix documental*, doc. 65, XIX-XXI.

¹⁴¹ *Ibidem*, XVIII i XXII.

¹⁴² *Apèndix documental*, doc. 66, XI.

¹⁴³ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 10, núm. 13, f. 9r (c. I-1333), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 68, «ho» i «in». Sobre les cessions senyorijs del monedatge als senyors, vegeu: P. LÓPEZ ELUM, *El impuesto del morabatí...*, cit., p. 132-169, especialment la p. 159.

els capítols onzè i vint-i-dosè que havien presenta els síndics de les universitats reials, el primer dels quals requeria la prohibició de l'arribada de nous mercaders itàlics al regne de València, mentre que el segon sol·licitava la revocació de l'orde de la reina que eximia els cavallers de pagar en les despeses veïnals de la vila d'Alzira. De fet, en aquest segon cas els cavallers demanaren, fins i tot, que el manament fos estès a la resta de viles reials; en el primer, per la seua banda, tornaren a reivindicar el marc foral – contra la seua posició tradicional– puix afirmaven que *sens Cort General aquell privilegi no-s pogués fer ni atorgar*. Al remat, el rei cancel·là el privilegi tocant als mercaders procedents de terres italianes, però, pel que fa a la qüestió de la contribució fiscal dels cavallers, després que la reina hagués revocat l'exempció ordenada, fou suspesa tota acció similar *tro a la primera Cort General*¹⁴⁴.

Finalment, els estaments militar i eclesiàstic tornaren a demanar, d'una banda, la reparació de los *torts, e greuges, e uses que seran declarats que són feyts contra fur e privilegis*, i, d'una altra banda, la concessió de privilegis i gràcies *semblants o convalents* a les rebudes pels ciutadans i els homes de vila¹⁴⁵. Tanmateix, com ja hem dit, desconeixem el desenvolupament posterior o l'atorgament efectiu de noves concessions relatives a aquestes dues peticions. De fet, segons acabem d'explicar, aquestes s'inclouen en l'aprovació nobiliària i eclesiàstica de l'oferta i de l'armada pagades pel General, per la qual cosa sembla difícil que encara es negociaren altres afers més tard. En tot cas, pel que fa a l'oferta pròpiament dita, cal remarcar que els estaments imposaren una sèrie d'estrictes condicions que, de fet, acabaren per ser incompletes pel rei.

- Els capítols de l'oferta i de l'armada

Segons hem exposat anteriorment, a banda de la resolució dels capítols de justícia presentats, l'altre requisit fonamental exigít per a accedir al finançament de l'armada fou l'establiment a tots els senyorijs del regne de València de les noves impositions demanades pel monarca –de les quals parlarem amb més detall en el següent epígraf. En raó d'això, la nova ajuda concedida hagué de ser aprovada per tots els estaments, i, com acabem de veure, les negociacions es dugueren a terme, d'una banda, amb els síndics dels nuclis reials, i, d'una altra banda, amb els eclesiàstics i els cavallers. Així ho palesen dos plecs de negociació distints que a primera vista –per la diferència d'afegiments i ratlladures– ja deixen copsar el que es constata en comparar-los amb deteniment, això és, que el primer a exposar els seus capítols fou l'estament reial i posteriorment, en base a aquells, l'eclesiàstic i el militar en presentaren uns de propis, però pràcticament idèntics quant al seu contingut¹⁴⁶. En aquest sentit, atenent a la data de signatura pública dels capítols demanats per les viles reials, el 6 de febrer de 1333, podem suposar que tots dos tractaments tingueren lloc poc abans, al llarg del mes de

¹⁴⁴ *Apèndix documental*, doc. 68, «fq, gp».

¹⁴⁵ *Ibidem*, «e» i «er».

¹⁴⁶ Aquesta prelación dels capítols de l'estament reial es palesa clarament en les qüestions relatives a l'armada, entre les quals, per exemple, els cavallers demanaren que els còmits foren triats segons la *resposta que lo senyor rey ha feyta al IX capítol de la ciutat e viles: Apèndix documental*, doc. 68, «k».

gener. D'altra banda, encara que les qüestions relatives a l'increment impositiu i a l'armada foren negociades conjuntament en cadascun dels dos plecs esmentats, ací les tractarem per separat, per tal de distingir netament les condicions que s'hi acordaren.

D'aquesta manera, pel que fa a les imposicions, en el preàmbul dels capítols aprovats per l'estament reial es deixava clar que els nous tributs havien estat *requests* per Alfons el Benigne per tal d'*anticipar e pagar tota aquella quantitat* que mancava fins a completar les 110.000 ll. promeses en les Corts de 1329-1330. Així, amb aquesta anticipació, es podrien reunir les *grans quantitats de moneda* necessàries per a organitzar l'estol previst per a *l'estiu primer vinent*¹⁴⁷. En conseqüència, en primer lloc hauria de ser *regonegut, vist e affinat quant és ço que al senyor rey roman a pagar de la quantitat de les C X mil lliures i a quant muntés les assignacions ja per ell feytes*, una operació que, com hem vist, ja havia estat demanada per l'estament militar en les seues condicions inicials i que explica el fet que els administradors del donatiu haguessen de presentar els seus comptes davant el mestre racional. En efecte, deu dies després de l'aprovació d'aquells capítols, els primers diputats nomenats per les Corts declararen la recaptació i distribució de poc més de 60.000 ll. (1.211.199 s. 7,5 d.) i l'assignació de 280.614 s. 7 d. més, encara pendents de pagament¹⁴⁸. Tanmateix, els gestors que els substituïren, és a dir, aquells que passaren a controlar la recaptació del donatiu des d'estiu per de 1332 per a pagar l'armada d'aquell any, no reteren comptes en aquest moment. I, de fet, com explicarem més endavant, la liquidació dels números d'aquella armada s'ajornà i no fou resolta fins que s'acabà de recaptar tot el donatiu, ja durant la segona meitat de 1334.

En tot cas, per a l'armada de 1333 s'aprovà que, descomptant totes les deduccions futures dels infants i dels eclesiàstics, així com les despeses d'administració, s'hauria d'assegurar una taula de canvi per la quantitat global que es pogués preveure que mancava per completar les 110.000 ll. I en aquesta mateixa taula de canvi, en la qual s'aniria ingressant la recaptació de les antigues imposicions i també de les noves, es gestionarien els préstecs necessaris per a armar les galeres que havien de fer front a genovesos i musulmans en estiu de 1333. D'aquesta manera, una vegada que s'hagués recaptat la quantitat remanent del donatiu, les imposicions es continuarien col·lectant per tal de pagar aquells préstecs que havien servit per finançar l'armada, si el guany obtingut no hi bastava. Per afegiment, pagat tot això, l'estament reial demanà que encara continuassen les imposicions velles –les del donatiu, sobre els cereals, les carns i el vi– per tal de satisfer els deutes que haguessen quedat pendents de l'armada de 1332; amb tot, els altres dos estaments es negaren a validar aquesta opció en tant que aquell armament no havia estat oferit per tot el General, sinó exclusivament per les viles reials, de manera que les imposicions només es podrien prolongar *en lurs térmens* o, bé, haurien d'imposar-ne altres amb noves tarifes, segons decidissen¹⁴⁹.

¹⁴⁷ ACA, C, reg. 537, f. 129v-142v (6-II-1333). No hem transcrit aquest document, sinó el plec de capítols presentat prèviament, per tal de poder copsar –a través de les ratlladures o els afegiments– el propi procés de negociació: ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 10, núm. 12, f. 1r-12r (c. I-1333), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 67. D'altra banda, aquell mateix preàmbul provenia del plec en què es redactaren els capítols de les imposicions, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 69.

¹⁴⁸ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La contribución valenciana a la cruzada granadina...», cit., doc. 1 (16-II-1333).

¹⁴⁹ Globalment, els nombrosos capítols que parlen sobre l'oferta dels estaments es poden trobar a l'*Apèndix documental*, doc. 67, I-V, XIV, XXII, XXIIbis i XXV i doc. 68, «b, c, d, f, p, s, t, x, y, ax i km».

Quant als nous tributs indirectes aprovats en 1333, com ja havia passat amb els de 1329-1330, es tornà a insistir en la universalitat de la recaptació a tot el regne, tot i que amb les excepcions ja acceptades aleshores (els llocs de Jaime de Xèrica, Lope de Luna i Gonzalo García, a més de Xiva) i les deduccions realitzades posteriorment (els llocs dels infants i del bisbe de Tortosa, i la contribució de les persones eclesiàstiques). D'altra banda, una vegada que s'hagués recaptat el que quedava per a completar el donatiu, les imposicions per a pagar els préstecs de l'armada de 1333 únicament continuarien al territori *deçà Xixona*, segurament pel fet que, com tots aquells dominis estaven en mans dels infants –Elx de Ramon Berenguer, i Oriola, Alacant i Guardamar de Ferran– no calia continuar amb la farsa de mantenir els tributs oficialment, però no aplicar-los en realitat, bo i deduint-los del compte global. Pel contrari, un dels capítols aprovat pels estaments exigia el compromís específic de tots els senyors del regne, que abans de Sant Joan d'aquell mateix any haurien d'haver jurat l'establiment de les noves imposicions fins que es paguassen el donatiu i les galeres sufragades pel General. De fet, el mateix dia de l'aprovació de l'oferta el rei envià el nou vicecanceller Arnau Samorera i el tinent dels segells Bonanat Sopera per tal d'informar als senyors dels acords, i una setmana més tard comissionà especialment Bernat Turell per tal d'obtenir la signatura de l'abat de Valldigna, Francesc Carròs, Nicolao Pagano i les vídues de Bernat de Vilaragut i de Ramon de Vilanova¹⁵⁰.

No debades, la qüestió era essencial, puix en cas que no s'aconseguís el jurament de tots els senyors del regne, el pagament de la part de l'armada que pertocava al General –la meitat, 10 galeres– hauria de ser assumit pel rei, descomptant-lo del que quedava per pagar del donatiu de Corts. Així mateix, fins a tres capítols més de cadascun dels dos plecs de negociació presentats pels estaments punien amb el mateix resultat el fet que l'armada requerida no s'acabés organitzant, és a dir, si no s'arribava a ordenar, o si la taula de l'armada –que havia de posar-se abans de l'1 d'abril– no era continuada, o, si una vegada preparada, l'armada cessava per pau, treva o qualsevol altra raó, les imposicions noves cessarien *encontinent e ipso facto*, els diners recaptats amb aquelles serien restituïts a cada lloc i el Benigne hauria d'assumir totes les despeses realitzades amb els diners de les imposicions antigues, descomptant-les de les 110.000 ll. del donatiu. S'hi deia, a més a més, que els diners que sobraren haurien de ser invertits no ja en la croada de Granada –com havia estat acordat en Corts– sinó, genèricament, en la *defensió del regne*¹⁵¹.

Finalment, l'aprovació de la nova oferta anava acompanyada de la substitució dels dos administradors de l'estament reial que havien gestionat les imposicions antigues des d'estiu de 1332 per a pagar l'armada feta aleshores. Així, d'acord amb el pagament general de la nova armada, es tornà al sistema de triar administradors que representaren tots els estaments: Francesc de Vinatea per la ciutat de València; Bonafonat de Sant Feliu, veí de Morvedre, per les viles reials; Pere d'Esplugues, ardiaca d'Alzira, pels prelats i religiosos; i Ramon Costa, un cavaller d'origen ciutadà, pels nobles¹⁵². Aquests

¹⁵⁰ ACA, C, reg. 537, f. 121r (6-II-1333) i 115rv (13-II-1333). A més a més, també tenim constància d'una missiva específica demanant-ne l'aprovació a Blasco Maza de Bergua: *Ibidem*, f. 113v-114r (11-II-1333).

¹⁵¹ Concretament aquests quatre capítols eren els XIV, XX, XXbis i XV, i «p, x, y, ax» dels docs. 67 i 68 de l'*Apèndix documental*.

¹⁵² ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 10, núm. 14, f. 1r-14r (c. I-1333), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 69, «epíleg». El mateix dia de l'aprovació de l'oferta foren nomenats oficialment, amb poder per a vendre o taxar les noves imposicions a qualsevol lloc del regne i rebre'n les quantitats, dipositant-les a la

controlarien la col·lecta de les velles i les noves imposicions, així com també la distribució i el retorn dels préstecs aconseguits per a finançar l'esquadra que s'havia d'organitzar en breu, sense que el rei els pogués demanar comptes de la seua gestió, *sidoncs no ho fehien a instància o a requesta del General del regne*¹⁵³. En relació amb això, el rei indicà que obtindria el crèdit necessari a través de l'empenyorament de patrimoni propi –*sobre lochs seus per manera de penyora o ab venda ab carta de gràcia a cert temps*– i, efectivament, sabem que abans de marxar de la ciutat vengué amb carta de gràcia Vila-real i el castell de Madrona a Bonaventura, la dona de Pedro de Xèrica, per valor de 300.000 s. A més a més, en cas que s'haguessen de pagar interessos, els de la part pertanyent al General serien els primers en ser satisfets, i el mateix monarca n'assumiria la meitat –a banda dels seus propis¹⁵⁴.

Altrament, quant a l'armament pròpiament dit, una altra sèrie de capítols disposava tot allò relatiu a la seua organització i gestió posterior¹⁵⁵. En primer lloc, tot i haver-ne demanat quatre inicialment, hi haurien només dos dispensers –*per esquivar supèrflues missions*–, que controlarien la distribució dels diners esmerçats en l'armament. Així, foren nomenats Bernat de Gusargues, veí de Xàtiva, per part de la ciutat i les viles reials, i Andreu Guillem Escrivà, un altre cavaller d'àmbit ciutadà, per part del rei, els eclesiàstics i els nobles¹⁵⁶. De la mateixa manera, també els acordadors dels mariners enrolats foren reduïts a dos: Jaume Escrivà per part de l'estament reial i Bernat Fabre –novament un generós d'origen urbà– per part del militar. Igualment, els escrivans serien triats a parts iguals entre aquests dos darrers estaments¹⁵⁷, mentre que en el cas dels còmits, per tal d'evitar la *gran messió* que suposaria triar-ne excessius en cada galera, es dividiren de la següent manera: la ciutat escolliria els de 5 vaixells, les viles els de 3 i els cavallers els de 2.

El capità, per la seua banda, seria nomenat conjuntament pel monarca i l'estament reial, tot i que, en cas que se signés la pau amb els enemics, seria elegit pels escrivans i els còmits, bo i dirigint-se allà on decidís el General. En qualsevol cas, però, hauria de jurar el retorn íntegre de tot el guany obtingut per l'armada. En aquest sentit, el guany seria controlat per tres clavaris, un dels quals aniria amb l'esquadra de Barcelona i un altre amb la de Mallorca, bo i repartint-se recíprocament entre totes les armades els altres clavaris d'aquelles ciutats. Per afegiment, com ja s'havia establert per a l'armada de 1332, en cas que es fessen captius, el rei no podria fer ús de la disposició legal mitjançant la qual podia quedar-se'ls amb el pagament de 1.000 morabatins. Finalment,

mateixa taula de canvis en què es gestionaven les imposicions antigues –la de Bernat Desmàs: ACA, C, reg. 537, f. 118v-120v (6-II-1333).

¹⁵³ *Apèndix documental*, doc. 67, XII.

¹⁵⁴ *Ibidem*, III. Sobre la venda de Vila-real i Madrona, vegeu el resum fet per M.M. COSTA, *La casa de Xèrica...*, cit., p. 147-149. Les primeres notícies són del 7 de febrer de 1333: el rei prometé als vila-realencs que serien cridats a les properes Corts, on els confirmaria tots els privilegis i els atorgaria el d'inalienabilitat de la Corona; així mateix, els prometé redimir la venda amb els diners de les imposicions del regne. Finalment, els llocs foren redimits en maig de 1335.

¹⁵⁵ Tot el que resumirem a continuació es troba a: *l'Apèndix documental*, doc. 67, VI-X, XII-XIII, XV, XVII-XVIII, XX, i el doc. 68, «f-o, q, r, v».

¹⁵⁶ La seua tria, registrada als mateixos plecs de negociació, es féu oficial el mateix dia d'aprovació de l'oferta: ACA, C, reg. f. 117r-118r (6-II-1333).

¹⁵⁷ Com a escrivà de l'armada per part de l'estament reial, va ser triat el notari Bernat de Vilanova, amb el dissentiment dels síndics de Borriana, lloc del qual ell mateix era un dels dos síndics presents al col·loqui: *Apèndix documental*, doc. 67, IX; ACA, C, reg. 537, f. 145v (6-II-1333). D'altra banda, Jaume Escrivà fou nomenat sobrestant de les galeres a mitjan febrer: ACA, C, reg. 537, f. 115v (17-II-1333).

la integritat de les 20 galeres aniria, íntegrament, a compte i risc del monarca, i quan aquelles desarmassen haurien de fer-ho a la ciutat de València. Així, una vegada acabada la campanya, tant els dispensers com els clavaris haurien de retre comptes del cost de l'armament i del guany aconseguit davant del mestre racional i dels diputats pel General per a aquest afer.

Tot plegat, doncs, les principals diferències amb l'armament de l'any anterior s'originaven en la intervenció, en aquest cas, de tots els estaments del regne, una situació que havia estat originada per la condició posada originalment per l'estament reial per tal d'acceptar l'increment impositiu demanat pel monarca, això és, que les noves imposicions proposades s'establiren al conjunt del territori¹⁵⁸. En aquest sentit, a l'esforç fiscal que el Benigne sol·licitava s'oposaren estrictes clàusules per tal que, en cas que no es duiguera a terme tot el desplegament militar que el rei es mostrava decidit a realitzar, els diners posats de més foren comptats com a part del donatiu de Corts ja promès. I, de fet, així succeí segons veurem de seguida, després d'analitzar aquelles noves imposicions que havien de començar a ser recaptades a partir del març de 1333.

- *Les noves imposicions*

Com ja havia passat en les primeres imposicions del reialenc valencià de 1315 o en les de la ciutat de València de 1322, una part molt important de les que s'establiren a tots els senyorijs valencians en 1333 estaven basades en les introduïdes poc abans a Barcelona. En aquest sentit, a finals de 1330, per tal d'organitzar una armada municipal contra els genovesos, la capital catalana havia aprovat, amb el consentiment reial, la institució d'imposicions sobre la compravenda de mercaderies amb una taxa de 8 d. per lliura, aplicada a la comercialització d'una llarga sèrie de béns i pagada a mitges entre el venedor i el comprador¹⁵⁹. I aquest tipus de tributació era el mateix que s'aprovà al regne de València en els col·loquis de 1333 que estem analitzant, tot i que reduïda a la meitat, és a dir, a 4 d. per lliura. Ultra això, afegint-se a aquestes imposicions i a les ja aprovades en les Corts de 1329-1330 –sobre els blats, les carns i el vi–, també s'hi generalitzaren les que gravaven el tràfic marítim, que en el cas valencià ja havien estat assajades en 1315 i 1322.

Amb tot, existien certes diferències, tant respecte a les barcelonines com a les anteriors valencianes. Així, pel que fa a les imposicions sobre la compravenda de mercaderies, en les del General del regne de València es detallaven la gran majoria de béns que havien estat gravats a Barcelona (productes alimentaris, animals, draps, pells, armes, fustes, immobles i rendes), però no hi quedaven inclosos d'altres, com ara el llard, el paper, el roldor, les moles o les rajoles; contràriament, hi apareixien d'altres nous, com ara els esclaus, les espècies, els metalls, els tints, els vaixells o substàncies com la pega, el sèu,

¹⁵⁸ Les viles reials que no havien tingut representants als col·loquis desenvolupats a finals de 1332 i començaments de 1333 (Alpont, Ademús, Castellfabib, Vila-real, Lliria, Cullera, Penàguila, Castalla i Xixona) foren requerides a acceptar l'oferta acordada uns dies després de la seua aprovació oficial: ACA, C, reg. 537, f. 114rv (12-II-1333).

¹⁵⁹ J. BROUSSOLLE, «Les impositions municipales de Barcelone de 1328 à 1462», *Estudios de Historia Moderna*, 5 (1955), p. 25-29 i 163.

el sabó i la cera (vegeu la Taula 18)¹⁶⁰. En relació amb això, cal remarcar que, molt poc després, en estiu d'aquell mateix any de 1333 s'aprovaren unes imposicions al conjunt de viles-mercat catalanes en les quals quedava compresa *tota mercaderia qui s vena a pes, o a nombre, o a mesura, o a alna, o a cana*¹⁶¹. Nogensmenys, sembla que aquest no era el cas de les anteriors establertes a Barcelona en 1330 o de les generals valencianes de 1333, puix en cap moment s'hi especificava que estaven sotmesos a tributació tots els béns comercialitzables; ans al contrari, en aquest segon cas hi existia una taxa concreta sobre l'exportació fora del regne –o a llocs on no hi regissen les imposicions– en què s'acotava la tributació a les *coses damunt dites* en els mateixos capítols. Per tant, pareix que no fou fins a més tard –en 1333 en el cas català– quan aquest tipus impositiu es generalitzà a qualsevol mena de mercaderia.

Altrament, quant a la taxació del trànsit mercantil marítim, aquesta era bastant menor a la que s'havia establert exclusivament a la capital valenciana en 1322 (vegeu les Taules 13 i 19). Per exemple, els nòlits procedents o destinats a Ultramar, la Mediterrània Occidental, el Golf del Lleó i les Illes Balears es carregaven, en general, amb tarifes entre un 20% i un 40% menors a les de llavors. Així mateix, encara eren majors les reduccions en el cas del comerç entre les terres de la Corona d'Aragó, amb la particularitat que ara es realitzava una divisió més detallada de les franges territorials que estaven sotmeses a diferents imposicions: de Cadaqués a Barcelona –fins a València–, de Tarragona a Tortosa, de Peníscola a Orpesa, des d'Orpesa, i –pel sud– des del cap de Sant Martí. A més a més, també s'hi especificaven altres territoris que no havien estat indicats en 1322, com ara els ports nord africans des d'Alhucemas a Annaba i, en particular, el de l'Alcúdia –posteriorment Cazaza, prop de Melilla; igualment, també s'hi introduïren els ports peninsulars que hi havia des d'Almeria a Sevilla i d'ací fins al cap de Sant Vicent –en l'Algarb–, que rebien taxes que arribaven a triplicar les de la ribera magrebí.

Taula 18. Tarifes de les imposicions sobre la compravenda de mercaderies establertes a València en 1333

Tipus	Mercaderia	Ven. (d.)	Com. (d.)
Aliments	Llegums, oli, figues seques, panses, avellanes, castanyes, ametlles, ametllons, nous, formatgeria, arròs vermell i blanc i mel	2	2
Aliments	Peix salat i sec, venut per menut	4	
Aliments	Peix salat i sec portat de fora del regne, venut en gros	2	2
Aliments	Exportació de peix salat i sec fora del regne	2	
Aliments	Exportació d'arròs vermell picat i mòlt fora de les viles	2	
Animals	Bèstia de sella	2	2
Animals	Bestiar gros o menut, excepte els carnisers que compren per vendre'l a menut i excepte els llauradors que venguen o compren fins a 50 caps d'ovelles o cabres, comptant les cries	2	2
Animals	Exportació de bèsties de sella fora del regne o on no es pague imposició	4	
Animals	Exportació i importació del regne de bous i vaques (per cap)	24	
Animals	Exportació i importació del regne de porcs i truges (per cap)	12	

¹⁶⁰ Per al cas de Barcelona, vegeu: *Ibidem*, p. 163.

¹⁶¹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. VI (20-VIII-1333).

Tipus	Mercaderia	Ven. (d.)	Com. (d.)
Animals	Exportació i importació del regne de moltons, ovelles, cabrons i cabres (per cap)	2	
Armes	Armes, ensellament, frens, esperons, espatlleres, fassets, armes de cos, de cavall i qualsevol altre tipus, a partir de 10 s.	2	2
Esclaus	Captius	2	2
Espècies	Safrà, asfor, comí, batafaluga, alegria, alcaravia, «exenuç», grana, fulla d'alquena, alquena mòlta, sucre i qualsevol tipus d'espècie	2	2
Espècies	Venda en gros de qualsevol tipus d'espècie a persona estrangera	4	2
Espècies	Exportació de fulla d'alquena picada i mòlta fora de les viles	2	
Immobles i rendes	Censals i béns immobles francs, excepte els donats en matrimoni i en testament	2	2
Immobles i rendes	Béns immobles francs	2	2
Immobles i rendes	Béns arrendats ¹⁶²	2	2
Immobles i rendes	Establiments perpetuaux a cens o partició de fruits de béns immobles	2	2
Immobles i rendes	Censals i béns immobles francs amb carta de gràcia	2	2
Immobles i rendes	Rendes de castell o de lloc		2
Materials	Argent viu, vermelló, realgar, estany, ferro, acer, i coure, aram i llautó obrats i per obrar	2	2
Materials	Fusta obrada o per obrar, venuda en gros, a partir de 10 s.	2	2
Materials	Exportació de fusta obrada o per obrar fora del regne, venuda en gros	2	
Pells	Qualsevol tipus de cuiram i obra de pelleria, a partir de 10 s.	2	2
Pells	Qualsevol roba de pelleria, incloses les armes, a partir de 10 s.	2	2
Pells	Exportació de qualsevol tipus de cuiram i obra de pelleria fora del regne o on no es pague la imposició	2	
Pells	Exportació de qualsevol roba de pelleria, incloses totes les armes fora del regne o on no es pague la imposició	2	
Substàncies	Greda, pega, sèu, sabó, cera no obrada i brescam o cerut de cera	2	2
Substàncies	Exportació de sèu obrat i no obrat fora del regne o on no pague imposició	2	
Tèxtil	Draps de llana, venuts al tall	4	
Tèxtil	Draps de llana, venuts en peces	2	2
Tèxtil	Llanatge, filat o per filar	2	2
Tèxtil	Llana	2	2
Tèxtil	Fustanys, drap de lli i estopa, canemàs, «entrellig», «mantonat» i estamenyes, venuts en gros	2	2
Tèxtil	Flassades i xarpelleres de llana o de pell de boc, cànem i estopes de cànem, lli prim o gros sense filar, paper, espart, filadís, i espart i seda obrats i per obrar, venuts en gros	2	2
Tèxtil	Qualsevol drap d'or i de seda, xamellot, badenc, or filat, argent filat, fulla d'argent daurada, fil d'argent, perles, or, argent obrat i no obrat, venuts en gros	2	2
Tèxtil	Exportació de draps de llana fora de les viles (si es per a vendre dins del regne no es paguen, puix aquesta venda ja està gravada)	2	
Tèxtil	Exportació de draps de llana fora del regne	2	
Tèxtil	Venda de llana a persona de fora del regne no sotmesa a imposició	4	
Tints	Laca roja, pastell, brasil, indi, fustet, alum, ros de bota i qualsevol altre tint	2	2
Tints	Ús de qualsevol tint pel qual no s'haja pagat imposició		2

¹⁶² A banda dels actors de l'operació, també pagava 2 d. el senyor del bé arrendat que rebia el lluïsmes.

Taula 19. Tarifes de les imposicions sobre el tràfic marítim establertes a València en 1333

Destinació / Procedència	Tipus de vaixell	Taxa (s.)	Taxa (d.)
Ultramar	Nau o coca, per cada coberta	150	
Ultramar	Lleny de bandes	40	
Ultramar	Lleny gros d'1 coberta	70	
Mediterr. Occidental	Nau o coca, per cada coberta	50	
Mediterr. Occidental	Lleny de bandes	25	
Mediterr. Occidental	Lleny d'1 coberta	40	
Mediterr. Occidental	Lleny d'1 coberta, de més de 1.000 quintars	20	
Mediterr. Occidental	Galera o tarida	40	
Golf del Lleó	Lleny de bandes, de menys de 500 quintars	10	
Golf del Lleó	Lleny gros, de mes de 500 quintars	20	
Illes Balears	Nau, coca, galera, tarida o lleny	30	
Illes Balears	Lleny, de més de 1.000 quintars	15	
Illes Balears	Barca o lleny, de menys de 1.000 quintars, per cada 100	1	
De Cadaqués a Barcelona	Lleny de bandes, de menys de 500 quintars	5	
De Cadaqués a Barcelona	Lleny gros, de mes de 500 quintars	15	
Tarragona o Tortosa	Barca o lleny, de menys de 500 quintars	2	
Tarragona o Tortosa	Barca o lleny, de més de 500 quintars	7	6
Peníscola o Orpesa	Barca o lleny, per cada 100 quintars		6
Peníscola o Orpesa	Barca o lleny, per menys de 100 quintars		4
Des d'Orpesa	Barca o lleny, per cada 100 quintars		4
Des d'Orpesa	Barca o lleny, per menys de 100 quintars		3
Des del cap de Sant Martí (Xàbia)	Barca o lleny, per cada 100 quintars		6
Des del cap de Sant Martí (Xàbia)	Barca o lleny, per menys de 100 quintars		4
Des d'Alhucemas a Annaba	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de més de 2.000 qui.	50	
Des d'Alhucemas a Annaba	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de 1.000 a 2.000 qui.	30	
Des d'Alhucemas a Annaba	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de menys de 1.000 qui.	15	
L'Alcúdia (Marroc)	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de més de 2.000 qui.	100	
L'Alcúdia (Marroc)	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de 1.000 a 2.000 qui.	50	
L'Alcúdia (Marroc)	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de menys de 1.000 qui.	25	
Des de Sevilla a Almeria	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de més de 2.000 qui.	150	
Des de Sevilla a Almeria	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de 1.000 a 2.000 qui.	80	
Des de Sevilla a Almeria	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de menys de 1.000 qui.	20	
Des del cap de Sant Vicent (Algarb)	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de més de 2.000 quintars	120	
Des del cap de Sant Vicent (Algarb)	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de 1.000 a 2.000 quintars	80	
Des del cap de Sant Vicent (Algarb)	Nau, coca, galera, tarida o lleny, de menys de 1.000 quintars	40	

Així doncs, aquests dos grups principals d'impostos eren els que requerí Alfons el Benigne per tal d'avançar la recaptació del donatiu de 110.000 ll. promès en les Corts de 1329-1330 i finançar l'estol d'estiu de 1333. En aquest sentit, la novetat que suposava la tributació de la major part dels béns comercialitzables, sumada a les imposicions sobre els productes de primera necessitat que ja estaven en vigor des de 1330, pot ajudar a entendre l'enorme resistència inicial que mostraren els representants

de les viles reials. Eixa, igualment, és la probable causa per la qual s'inclougué una clàusula d'exempció fiscal sobre totes les compravendes que no superassen el valor de 10 s., de manera que el consum habitual no era afectat, amb molta més claredat que en el cas de les imposicions de Barcelona de 1330 o les catalanes de 1333, en les quals aquest alliberament només s'adreçava a les operacions menors als 2 s. i 2,5 s. respectivament¹⁶³. Alhora, però, també hem vist que certs indicis assenyalen l'aprovació dels nous tributs per part dels prohoms de la ciutat de València des d'un bon començament, el que, potser, indica l'interès de les elits capitalines a eixamplar les possibilitats d'arrendament de les imposicions.

En aquest sentit, fins a tres dels capítols aprovats insistien a garantir la recaptació a tots els senyorius del regne mitjançant la realització d'execucions *contra los rebel·les a la antiga e nova imposició*, a instància dels nous administradors i amb la participació de les hosts municipals¹⁶⁴. Per afegiment, a la capital es centralitzava la part principal de la gestió de les imposicions, puix, segons indicava expressament un altre dels capítols, tots els conflictes que sorgissen a qualsevol lloc del regne havien de ser determinats a València per part dels administradors, amb la excepció dels que afectaven a la mateixa ciutat o a les viles de Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana i Borriana, on els contrastes serien dirimits pels jurats locals¹⁶⁵. En definitiva, sota totes aquelles tarifes i condicions, les noves imposicions foren aprovades per aquests darrers representants de l'estament reial el 6 de febrer de 1333¹⁶⁶. Tanmateix, segons veurem seguidament, no degueren romandre en vigor més que uns pocs mesos.

- La cancel·lació de l'oferta en agost de 1333

Dos dies abans de l'aprovació de la nova oferta i les noves imposicions del regne de València, Alfons el Benigne anuncià als consellers de Barcelona la seua partida de terres valencianes, puix els tractats amb els estaments havien arribat a bon port: *finaliter concordati*. Els demanà, a més a més, que enviaren nuncis a la ciutat de Tarragona, on, abans d'aplegar a la capital catalana, pensava reunir-se amb els seus germans, els infants Joan, Pere i Ramon Berenguer, per tal de deliberar en Consell de quina manera s'abordaria a Catalunya l'expedició de l'estol previst: *quam viam, videlicet, Curie vel parlamenti generalis*¹⁶⁷. I, en efecte, a finals de febrer el monarca sojornà fugaçment en aquella ciutat, on es degué decidir la reunió de Corts catalanes, puix tot just en arribar a Barcelona, encara l'11 de març de 1333, el monarca les convocà per a la primavera d'aquell any a Montblanc¹⁶⁸. Pels mateixos dies, d'altra banda, els nous administradors de les imposicions valencianes informaren al rei *de la gran mirva e carestia de blat* que

¹⁶³ P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval...*, cit., p. 542.

¹⁶⁴ *Apèndix documental*, doc. 69, XLI-XLIII. D'altra banda, el capítol XXXVIII prohibia la participació dels jurats locals en l'arrendament d'imposicions, tot i que, com és sabut, per altres casos, era fàcil sortejar aquest impediment legal a través de testaferrós.

¹⁶⁵ *Ibidem*, XXXIX.

¹⁶⁶ ACA, C, reg. 537, f. 123r-129r (6-II-1333).

¹⁶⁷ *Ibidem*, f. 113v (4-II-1333). La carta d'indemnitat per l'oferta valenciana es pot trobar a: *Ibidem*, f. 129rv i AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 47 (6-II-1333).

¹⁶⁸ *Cortes de Cataluña*, Any 1333.

havia en la ciutat de València, una de les possibles raons per les quals, segons explicarem a continuació, l'oferta –que havia requerit de mesos de negociacions– acabà sent cancel·lada i restituïda.

En aquest sentit, ja abans que el Benigne marxés de València, a mitjan febrer, els administradors dels cavallers i de la ciutat, Ramon Costa i Francesc de Vinatea, li havien explicat que, a causa de la carestia, era *cosa dampnosa* preparar el bescuit necessari per a l'armada a la pròpia capital. Un mes després la situació s'havia agreujat, puix, *per vents fortunals del ponent*, no havia pogut arribar cap nau *de les parts de Sicília, de Cerdenya, ne de Tortosa*, i el cafís de forment havia pujat el seu valor en un 50% (de 32 s. fins a 48 s.). De fet, es calculava que les reserves de la ciutat, *si no arribaven vexells yvaçosament carregats de gra*, no s'allargarien més de *VI dies*, i, en conseqüència, fins i tot *lo bescuyt qui ja és fet* s'havia posat en bona guarda, en prevenció d'una possible reacció del *poble*¹⁶⁹. Per una altra banda, poc després arribà l'ordre d'iniciar solemnement la taula de l'armada –instal·lada el darrer dia de març–, però les ordres donades als administradors de les impositions, és a dir, que gastassen la recaptació únicament *en certes coses*, féu que l'enrolament es despatxés de manera molt lenta, tant que *les gents... entenen que l'armada no-s farà, e per açò no-n estan ab cor*. De fet, a mitjan abril únicament s'havien enrolat 74 nauclers, 74 proers, 24 aliers, 16 espatllers, 16 cruïllers, 4 palomers, 220 remers i 120 ballesters, un nombre que, segons es deia, era clarament insuficient –*de vergonya*– per a l'armada prevista de 20 galeres¹⁷⁰.

Tanmateix, precisament llavors, el 20 d'abril, arribà un manament del rei per tal d'armar només 10 galeres, i de forma urgent, ateses les darreres notícies que havien arribat sobre els genets marínides passats a la península i les *15 galees de cors* que els genovesos tenien *en mar*, altres 9 *en Barberia*, algunes altres *en Romania* i 12 *galees grosses i moltes azaures e altres vexells poch*s que els musulmans tenien en l'Estret de Gibraltar. Si s'aplegaven totes aquestes naus, podien atacar el regne de València i actuar conjuntament amb els genets nord africans i els mateixos musulmans que residien a terres valencianes:

Si les galees dels janoveses e dels moros, unides, venien en les mars del regne de València, porien esdevenir grans perills al regne desús dit, car los moros de Granada, ab la ajuda desús dita, entrarien e porien entrar per terra e los moros del regne de València se porien alçar e ajustar ab los moros del rey de Granada... Els moros podien encara tolre la mar si les nostres galees no eren enans en mar e vedar que viandes no vendrien a la ciutat ni al regne, la qual ciutat, sense ajuda de gra de mar, no-s poria molt sostenir. E tot ço està aparellat que-s poria fer dins breus dies¹⁷¹.

¹⁶⁹ ACA, C, Cartes reials, Alfons el Benigne, núm. 1858 (15-III-1333), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., vol. 3, doc. 131.

¹⁷⁰ ACA, C, reg. 534, f. 121r (16-IV-1333); reg. 537, f. 152v-153r (27-III-1333). La cita i les dades sobre l'enrolament a: ACA, Cartes reials, Alfons el Benigne, núm. 3285 i 3297tris (19-IV-1333), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., vol. 3, doc. 134.

¹⁷¹ ACA, C, reg. 534, f. 122v (16-IV-1333), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., vol. 3, doc. 132. En aquest sentit, el mateix Manuel Sánchez destacà que l'endemà d'aquella informació, el rei ordenà obrir una investigació sobre quatre nassarites sospitosos de vendre teixits en els llocs valencians de Benaguasil, Vilamarxant i Manises, rebent a canvi d'armes, que repartien entre els musulmans del regne per a un proper alçament: ACA, C, reg. 125rv (17-IV-1333) i 139rv (30-V-1333).

Consegüentment, l'ordre reial dirigida al Consell municipal de València, als administradors de les impositcions i als acordadors de l'armada sol·licitava l'expedició de 10 galeres abans d'acabar el mes d'abril, que s'unirien a altres 10 botades a Barcelona i 10 més a Mallorca, *axí, emperò, que, espeegades les dites XXX galees, contínuament sien espeegades e armades les altres XXX galees, ço és, X en cascuna ciutat*. No obstant això, respecte a aquesta darrera disposició, cal destacar la resposta que enviaren al rei les altres tres persones que també reberen aquell manament: Francesc de Vinatea, administrador de les impositcions per la ciutat, i Martí Marçó i Domingo de Claramunt, ciutadans de València, que, pel que sembla, actuaven com a consellers del rei en la capital sobre aquests afers¹⁷². En aquest sentit, indicaven al Benigne que, *pus que lo jenovés aquest an no fa, o par que deja fer, altre estol o armada major de la que feyta ha* (la de 15 galeres), seria millor que les altres 10 galeres, *que devets armar segons les covinences e tractaments aiüts enfre vós e lo dit General, romanguessen tro en la primavera instant*. En concret, per tal que les impositcions noves no fossen cancel·lades –com així havia de passar en no armar en estiu les 20 galeres acordades– el monarca hauria d'esperar que partís l'armada de 10 galeres acabada d'ordenar i, llavors, induiria als *jurats e prohòmens de la ciutat* a acceptar l'ajornament de les altres 10 fins a la primavera de 1334.

Ultra això, per tal d'armar aquesta segona esquadra, recomanaven que la recaptació de tots els tributs indirectes en vigor fos transferida a certes prohòms valentins: *que la col·lecta tota de la impositció vingués en poder de certs prohòmens de la ciutat per fer-ne en son temps la dita armada*. Així doncs, reclamaven una solució semblant a la que s'havia donat per a organitzar l'armada de 1332, quan tota la gestió havia passat a mans de l'estament reial –d'un prohòms de la ciutat i d'un altre de les viles, en aquest cas. Per tant, aconsellaven al monarca que, *secretament*, ordenés als acordadors de l'armada que *retraguessen la mà de acordar companya e de fer altres pertreys, sinó aytant com seria necessari al armament de les X galees que ara manats espeegar*¹⁷³. I, en efecte, el 16 de maig, mentre es disposava tot allò necessari per a aquelles 10 galeres i, oficialment, s'ordenava als jurats de València que *siats diligents* en armar les altres 10¹⁷⁴, el Benigne informava a Vinatea, Marçó i Claramunt que havia acceptat la seua proposta:

Quant al fet de les romanents X galees e quant al alongament de la promissió e obligació que nós feem al General del regne, vos fem saber que ns paren bones les maneres que y havets pensades, e, sobre los dits affers, entenem acordar e proveyr en manera assats concordable a la vostra, e dins breu dies ne sabrets ço que nós hi haurem ordenat¹⁷⁵.

Aquesta *manera assats concordable* s'exposà davant els jurats de València uns dies després, el 28 de maig, quan el jutge de la cort reial Arnau Mercèr demanà que el termini acordat per al consentiment de les noves impositcions per part de tots els senyors

¹⁷² Ja hem vist que també a finals de 1331 Vinatea i Marçó foren dos dels enviats a les viles del nord del regne per tal de parlamentar sobre l'armament de l'esquadra de 1332.

¹⁷³ ACA, Cartes reials, Alfons el Benigne, núm. 3290 (23-IV-1333), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., vol. 3, doc. 137.

¹⁷⁴ ACA, C, reg. 537, f. 169r (16-V-1333).

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 169v-170r (16-V-1333). La carta s'adreçava, a més a més, a Macià d'Esplugues.

del regne que no les haguessen signat s'ampliés del 24 de juny fins al 29 de setembre. Abans que amb els governants de la capital, el missatger reial tenia ordre de cercar el mestre de Montesa per tal de pregar-li la seua acceptació, ja que aquesta seria *gran acarreament e inducció als altres*, tot i que no sabem si l'aconseguí. D'altra banda, el que el mateix Mercer hauria de dir als implicats era que l'ajornament havia estat decidit pel Consell reial –amb l'aprovació dels infants, el vescomte de Cardona, Ot de Montcada, Bernat de Sarrià, Gonzalo García, Bernat de Boixadors *e d'alguns altres*– i que era necessari, puix el monarca no podia abandonar Montblanc, on es trobava *ratione Generalis Curie quam cathalanis nunc celebramus*, tractant d'obtenir *del General de Catalunya ajuda sobre los affers de les guerres*¹⁷⁶. Segurament així el Benigne, tot seguint la suggerència dels seus homes de confiança a la capital, provava d'allargar el temps durant el qual es podien preparar les 10 galeres que faltaven per armar i, potser al remat, podria desplaçar-ne la seua eixida fins a 1334. Tanmateix, la resposta del Consell municipal valencià, enviada el 4 de juny, no es dirigí precisament cap aquesta resolució, malgrat que en aquells moments tant Francesc de Vinatea com Domingo de Claramunt havien accedit a la juraderia de la ciutat¹⁷⁷.

En primer lloc, després d'haver deliberat *una e moltes vegades sobre les dites coses*, els jurats, prohoms i consellers únicament acceptaren la prorrogació fins al 31 d'agost. I això, segons deien, *ab gran dificultat e treball, car les gents han fort odiosa la nova imposició, specialment per la imposició vella e per la gran carestia de blats que en present és en lo regne de València, e per les messes, que són del tot fallades*. En segon lloc, per evitar que aquella concessió impliqués qualsevol tipus d'incompliment per part del rei d'allò li reduïren *a memòria alscunes coses* a les quals era *tengut, segons los tractaments e capítols haiüts entre vós, senyor, e lo dit General sobre la dita nova imposició*. Així, li feren *sentir e saber* que devia donar *compliment a les romanens X galees* del regne de València, preparar el bescuit necessari a Tortosa i ordenar als de Barcelona i als de Mallorca que armassen les naus que els mancaven per a arribar a les 20 promeses. Tot plegat, *com pus breu porets*, havia de fer a la mar totes les armades acordades *per expugnar vostres enemichs e nostres, segons que enprés e ordenat és*. I, ultra això, li demanaven una sèrie de mesures proteccionistes per tal de combatre la carestia, *car la ciutat e tot lo regne són posats en gran perplexitat, dolor e angoxa*¹⁷⁸.

Així les coses, els governants de la capital acceptaren parcialment l'ajornament de l'aprovació general de les noves imposicions, però, a totes llums, davant el malestar popular per la carestia i la pressió fiscal, no es mostraren disposats a consentir que, per aquesta raó, se sortejassen els acords signats en febrer de 1333. La confirmació plena d'aquesta actitud arribà uns dies després, quan els jurats de València s'assabentaren, per carta dels consellers de Barcelona, del que havia estat parlat a la capital catalana entre ells, el Benigne i el rei de Mallorca. Aquest darrer havia exposat que armar més galeres de les que en aquells moments estaven en la mar era *superfluitat e messió perduda, e que molt més valia reservar l'altra armada a la continuació de la guerra, majorment*

¹⁷⁶ ACA, C, reg. 537, f. 170v-172v (20-V-1333). Mercer també havia de notificar la seua creença davant els administradors de les imposicions i els principals prelats, nobles i consells municipals del regne. D'altra banda, sabem del dia exacte del seu tractament amb els jurats de València perquè és explicat en la resposta d'aquests.

¹⁷⁷ Havien estat triats, juntament amb Ramon de Libià, Ramon Castellà, Guillem Rabassa i Berenguer Suau: AMV, MC, A-3, f. 34r (22-V-1333).

¹⁷⁸ AMV, MC, A-3, f. 57r-59v (4-VI-1333), transcrit per A. RUBIO, *Epistolari de la València medieval*, cit., vol. 1, doc. 81.

com les terres sien molt esmesses e carregades per lo negoci de les dites guerres. En conseqüència, els prohòmens de la ciutat de València s'afanyaren a informar als oficials del rei a la capital –el tresorer Felip de Boïl i el batlle general Guillén Serrano– que entenien que si la ciutat de Barcelona e la ciutat de Malyorcha et la ciutat de València no armen quascuna XX galees en aquest estiu, que la messió de les X galees qui·s són armades en València en cascun dels dits cases agués a pagar lo dit senyor rey de ço del seu¹⁷⁹.

No obstant això, per tal d'evitar aquest desenllaç, el monarca trameté el 13 de juny a l'ardiaca d'Alzira Pere d'Esplugues –l'administrador de les imposicions pels cavallers– amb instruccions per convèncer els jurats i prohoms de València, oferint, fins i tot, continuar l'armament de les altres 10 galeres si *lo dit General conixerà que fer se deja ne sia profeytós*¹⁸⁰. La qüestió, però, quedà en suspens i, si bé aquelles naus no s'armaren de moment, les noves imposicions continuaren cobrant-se, malgrat que no totes les viles reials havien aprovat la prorrogació del consentiment senyorial. En aquest sentit, sabem que els de Morella s'hi negaren i fins el 19 de juliol no ho acceptaren, després que el rei els amenacés amb anar *ad regnum Valencie* per tal d'obligar-los¹⁸¹. Mentrestant, les esquadres que s'acabaven d'armar a les ciutats de Barcelona, Mallorca i València foren destinades íntegrament a les mars de Sicília per tal d'evitar un probable bloqueig genovès als *vasa cathalanorum* que s'havien desplaçat fins a l'illa *ratione tritici*¹⁸². Val a dir, en tant que, d'una banda, l'aliança entre els genovesos i els musulmans no havia afectat les costes de la Corona, i que, d'una altra banda, la carestia hi feia estralls, l'estol fou reaprofitat per tal d'ajudar a millorar l'avituallament cerealícol. Així, a mitjan agost el Consell reial, amb la presència de nuncis d'aquelles tres capitals, decidí que tots les galeres acompanyaren els vaixells que portaven blat des dels ports sicilians fins a l'illa de Mallorca i que, ací, donaren sou a la tripulació fins a finals d'octubre, bo i tornant cap a Sicília¹⁸³.

I, tot just per aquells dies, quan s'acostava el termini del 31 d'agost per al consentiment ple de les noves imposicions valencianes, el monarca acabà acceptant la cancel·lació de l'oferta i la restitució dels diners allà on s'haguessen recaptat. En aquest sentit, després que el batlle Guillén Serrano hagués estat tramés davant els nobles i els nuclis reials del regne *pro certa capitula*¹⁸⁴, la ciutat de València comissionà Bartomeu Saranyó i Bernat Redó per tal de parlamentar amb el rei a Montblanc. Desconeixem el contingut exacte de la seua missatgeria, però pel privilegi reial publicat el 19 d'agost ens en podem fer una idea aproximada. En primer lloc, el monarca acceptà la revocació de tot allò acordat en febrer de 1333, puix ni s'havien armat les 20 galeres promeses a la ciutat de

¹⁷⁹ ACA, C, reg. 537, f. 177v-179r (13-VI-1333).

¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁸¹ *Ibidem*, f. 181r (1-VII-1333) i 182v-183r (19-VII-1333). En el primer d'aquests documents, el rei demanava als administradors que continuassen recaptant les imposicions, tot i la negativa dels morellans. En el segon, després de rebre la visita de dos nuncis de la vila, ordenava als de Morella a escriure als jurats de València i als administradors informant-los del seu consentiment a la prorrogació fins al 31 d'agost. D'altra banda, cal indicar que, en aquest context, els governants de la vila es planyeren al rei pel perill de *despoblament* que corrien per les *grans peytes reals, per moltes messions vehinals, per fort e estretes anyades, per gran carestia, per molt eximent de pecúnia de les dites imposicions*: ACA, C, Cartes reials, Alfons el Benigne, núm. 2301 (26-VI-1333), citat per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La contribució valenciana a la cruzada granadina...», cit., nota 26.

¹⁸² ACA, C, reg. 537, f. 183r-184v (23 i 24-VII-1333).

¹⁸³ ACA, C, reg. 537, f. 189rv (15-VIII-1333) i 190rv (18-VIII-1333).

¹⁸⁴ *Ibidem*, f. 185v-186r (4-VIII-1333).

València, ni tampoc s'havia arribat a aquell nombre a Barcelona o a Mallorca; així les coses, tant el rei, com la ciutat i tot el General quedaven *absoluti, quiti et immunes ab omnibus promissionibus, convencionibus, obligacionibus et condicionibus factis et initis adinvicem super armamento dictarum viginti galearum*. En conseqüència, les noves imposicions haurien de ser remogudes, bo i retornant a cada lloc allò que s'hi hagués col·lectat¹⁸⁵.

D'altra banda, la pròpia ciutat de València es faria càrrec de la meitat de les 10 galeres armades que, per la cancel·lació de l'oferta, ja no pagaria el General. Per a fer-ho, el rei li concedia en préstec –de les imposicions antigues– la quantitat que costassen d'armar 5 galeres i, per retornar aquest préstec, podria emprar els diners procedents de la seua part del guany de l'armada i del que s'hagués recaptat fins a aquell moment de les noves imposicions a la capital i el seu terme; si això no bastava, aquests darrers tributs podrien ser prorrogats a la mateixa urbs o es podria establir algun altre tipus d'imposició, segons la decisió del Consell municipal. De fet, a més de pagar el cost de la meitat de l'armada durant els quatre mesos que s'havien ordenat inicialment, la universitat encara ho hauria de fer fins a finals d'octubre, període durant el qual, com hem vist, les esquadres que eren a la mar havien d'escortar els vaixells portadors de blat des de Sicília¹⁸⁶. Amb tot, el 22 d'agost, només tres dies després de la cancel·lació de l'oferta del General del regne de València, el rei advertia als capitans de les respectives armades –Francesc Carròs, Galceran Marquet i Sanç de Mallorca– que no havien d'atacar vaixells genovesos, puix s'havien iniciat les negociacions de pau, posades *en mà e en poder del sant pare*¹⁸⁷.

Aquesta, possiblement, era una de les raons per les quals Alfons el Benigne finalment acceptà la revocació de l'oferta valenciana. A més a més, cal tenir en compte que precisament llavors el rei acabava d'obtenir una ajuda biennal de 10.000 ll. del reialenc català, recaptada igualment per imposicions, que no seria cancel·lada per una treva amb els genovesos, sinó que requeria també de la pau amb els granadins¹⁸⁸. I a això, evidentment, cal afegir les enormes resistències que hem documentat, com ara la de la vila de Morella i la del poble de València, o les moltes altres que podem suposar en una conjuntura tan adversa. En aquest sentit, encara durant la tardor d'aquell any de 1333 es produïren nous conflictes entre els estaments, en aquesta ocasió per la decisió de la ciutat de València de fer-se càrrec de la meitat de l'armada capitanejada per Carròs¹⁸⁹.

¹⁸⁵ AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 52 (19-VIII-1333), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 70.

¹⁸⁶ Sabem que l'armada havia partit de València el 23 de maig, així que els quatre mesos devien finalitzar el 23 de setembre: ACA, Cartes reials, Alfons el Benigne, núm. 3339 (26-V-1333), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., vol. 3, doc. 140.

¹⁸⁷ ACA, C, reg. 537, f. 193v-194r (22-VIII-1333).

¹⁸⁸ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. VI (20-VIII-1333). Sobre el destí d'aquests diners, esmerçats finalment en la defensa terrestre de Sardenya, vegeu: J.L. MARTÍN, «Contribución de Barcelona a la defensa de Cerdeña (1333-1335)», cit.

¹⁸⁹ L'armada valenciana de 10 galeres regressà a València el 14 de setembre de 1333, després d'haver escortat els vaixells que portaven blat des de Sicília. Llavors, en compte de tornar a la mar fins a finals d'octubre com havia estat previst, els jurats i prohoms de València proposaren al rei que, adobant les 7 galeres que es conservaven en millor estat i fent-ne una de nova, armassen a mitges les 8 resultants durant els mesos d'octubre i novembre. Així, sense esperar l'aprovació del rei –que arribà el 22 de setembre– disposaren la taula de la nova armada i la confecció de bescuit: ACA, Cartes reials, Alfons el Benigne, núm. 2417 (15-IX-1333), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV...*, cit., vol. 3, doc. 148; ACA, C, reg. 537, f. 205r (22-IX-1333). Aquesta armada de 8 naus fou

Sembla que per tal de pagar-la, com acabem de veure que havia permès el monarca, els jurats de València establiren noves imposicions sobre el blat i sobre les carns, que generaren una ràpida resposta mitjançant l'enviament de nuncis al rei per part dels prelats, els nobles, els cavallers i els homes de les viles reials –respectivament el mestre de Montesa Pere de Tous, l'ardiaca d'Alzira Pere d'Esplugues, el cavaller Gilabert Sanoguera i el jurista morellà Pere de Ciutadilla. Aquests, en presència d'altres nuncis tramesos per la capital, exposaren la lesivitat d'aquells tributs per a tot el regne, de manera que el monarca, *pro obviando scandalis que inde sequi posset impositionem eandem*, ordenà la cancel·lació de les imposicions sobre la carn, alhora que es procedí a reduir les que s'havien establert sobre els blats¹⁹⁰.

Ultra això, també discutiren davant el rei i el seu Consell sobre la possibilitat de continuar cobrant les imposicions acordades en febrer de 1333, tot emprant la recaptació per a usos propis. En aquest sentit, desconeixem la postura de cada representant, ja que el document que en parla es limita a expressar que *fuit diversimode concordatum*, però, per la manera de presentar-los –els de la ciutat de València *ex parte una* i els de la resta d'implicats *ex parte altera*¹⁹¹–, podem suposar que, igualment, els governants de la capital desitjaven continuar recaptant els tributs sobre la comercialització de béns i sobre el tràfic marítim, que probablement havien estat arrendats per a tota l'annualitat. De fet, després de repassar els acords signats a començaments d'any, el monarca confirmà el permís per a mantenir aquelles imposicions i retenir-ne el rendiment a nivell local. Amb tot, no en tornem a tenir notícies i podem suposar que, tal vegada, només continuaren cobrant-se dins dels termes del cap i casal.

Fos com fos, la pau *de facto* –que no oficial– amb genovesos i nassarites arribà a finals de 1333, i el Benigne marxà a l'Aragó, després d'haver residit al regne de València o a Catalunya al llarg de tres anys seguits, des de la tardor de 1330¹⁹². Així cloïa una etapa marcada intensament per la croada de Granada i la guerra naval contra els genovesos. En primer lloc, per tal d'abordar la guerra contra els musulmans, el rei aconseguí, a banda de diverses quèsties i subsidis dels jueus i les viles catalanes i aragoneses¹⁹³, la concessió de 110.000 ll. reunides durant un màxim de sis anys al regne de València a través d'imposicions. Aquestes eren les primeres en 25 anys que es recaptaven a la pràctica totalitat d'un territori de la Corona, puix des del bovatge català de 1300-1305 –cobrat als dominis reials i nobiliaris– no s'havia repetit una experiència similar. En tot cas, com hem vist, el seu establiment estava fortament lligat a les decisions polítiques preses en les Corts de 1329-1330, que donaren lloc a la unió foral valenciana. En aquest sentit, l'evolució del donatiu i d'aquelles imposicions fou bastant difícil, ateses les

efectivament botada a la mar, segurament dedicada a cercar cereal, puix una de les seues galeres, carregada de gra pres als enemics, fou confiscada per l'alcaid de Gibraltar, on havia anat a parar a causa d'una tempesta que l'hi havia desplaçat des de les costes valencianes: ACA, C, reg. 537, f. 212r (27-X-1333).

¹⁹⁰ ACA, C, reg. 537, f. 208rv i 209r-210r (27-X-1333). Conseqüentment, segons explica aquest darrer document, el rei demanà al bisbe de València que revoqués el procés d'excomunicació incoat contra els jurats valentins.

¹⁹¹ *Ibidem*, f. 209rv (28-X-1333).

¹⁹² El rei entrà en terres aragoneses el 24 de setembre de 1333: *Itinerari d'Alfons el Benigne*, p. 122.

¹⁹³ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «'Questie' y subsidios en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIV...», cit.; «La fiscalidad catalanoaragonesa y las aljamas de judíos en la época de Alfonso IV», *Acta Historica et Archaeologica*, 3 (1982), p. 93-141; «La fiscalidad extraordinaria en el reino de Aragón durante el primer tercio del siglo XIV: los subsidios para la campaña granadina (1329-1333)», *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 67-68 (1993), p. 7-41.

resistències dels principals magnats del regne, com ara els que mantingueren els Furs d'Aragó, l'Església –per la contribució personal– o els infants. A això, a més a més, s'afegia la precarietat de les finances reials, que ben prompte hipotecà una part important de la col·lecta.

Així les coses, quan s'hagué d'afrontar una despesa urgent –la intervenció contra els genovesos de 1332– el monarca hagué de sol·licitar un nou ajut de l'estament reial valencià, allargant les pròpies impositcions del donatiu, mentre la ciutat de Barcelona, com ja havia fet l'any anterior, finançava la seua pròpia armada, també a través de la tributació indirecta. El mateix succeí amb la campanya marítima de 1333, tot i que en aquest cas, d'una banda, el monarca, a instància dels nuclis reials valencians, féu participar tot el General del regne de València en un auxili que implicà l'establiment de noves impositcions, mentre, d'una altra banda, tractà d'aconseguir el mateix amb Catalunya, però només obtingué l'ajut de l'estament reial català. Per afegiment, el malestar popular davant les impositcions, la conjuntura de carestia frumentària i els incompliments del Benigne feren que l'auxili valencià de 1333 fos suspès i la part que havia estat despesa a càrrec del General fou assumida per la ciutat de València. Els dirigents d'aquesta, com hem vist repetidament en els tractaments amb el rei de 1331, 1332 o 1333 havien apostat decididament per la introducció de la fiscalitat indirecta no només a la capital sinó a tot el regne. La resta de viles reials, en canvi, mostraren fortes resistències i hagueren de ser induïdes pel monarca, tot amenaçant amb recórrer a les contribucions directes si no l'acceptaven.

Així les coses, encara ens trobem davant un camí iniciàtic, en el qual, com també hem comprovat, les innovacions operades a la ciutat de Barcelona eren les que marcaven el camí a les de València. En aquest segon cas, però, sembla que el poder d'influència de la capital sobre el conjunt del regne de València era major que no pas el de la capital catalana sobre Catalunya. En aquest sentit, de la mateixa manera que passà en 1329-1330, el procés d'extensió de la fiscalitat indirecta a la globalitat del territori valencià estigué estretament lligat als canvis en les relacions polítiques entre la monarquia i els estaments, com veurem al llarg dels següents capítols. Abans, però, cal que abordem el final del regnat d'Alfons el Benigne i la resolució de certs afers que havien romàs pendents del cicle que acabem d'exposar.

6.1.2. La fi del regnat

Alfons el Benigne passà els moments més durs de la fam iniciada en 1333 a terres aragoneses, on marxà des de Lleida a finals de setembre, bo i residint-hi durant poc més d'un any. Ja des del moment de la seua arribada, el principal problema exterior al qual s'havia enfrontat en el darrer any i mig havia desaparegut, puix, *de facto*, tant ell com Alfons XI de Castella mantingueren la pau amb els nassarites i els marínides des d'aquell mateix mes, malgrat que la pau oficial amb Aragó no fou signada fins al maig de 1335¹⁹⁴. Així les coses, d'una banda, clogué tota possibilitat de continuar la croada contra Granada, i, d'una altra banda, finí el perill d'un atac conjunt entre genovesos i musulmans contra els territoris de la Corona. Tanmateix, les conseqüències d'allò iniciat amb anterioritat a l'estiu de 1333 continuaren ocupant un lloc important en els fets esdevinguts fins a la fi del regiment del monarca, a començaments de 1336. En aquest sentit, centrant-nos en el cas valencià, ens fixarem, en primer lloc, en la finalització de dues qüestions que havien quedat ajornades, això és, la liquidació del cost de l'armada de 1332 i la recaptació del donatiu de les Corts de 1329-1330. En segon lloc, en un altre apartat, tractarem de realitzar un balanç de l'inici de les males relacions entre la monarquia i l'estament reial valencià que hem vist a partir d'aquella mateixa assemblea, bo i afegint la situació de fams i bandositats amb què finí aquest regnat.

a) La liquidació de l'armada de 1332 i del donatiu de 1329-1330

Després d'uns mesos de negociacions, a finals de febrer de 1334 se signà un tractat de pau a tres bandes entre el monarca de Castella, el soldà de Fes i el de Granada, que posava fi als continus enfrontaments dels darrers temps i inaugurava un període de treva de quatre anys. En conseqüència, un mes després Alfons el Benigne centrà la seua atenció en Sardenya, bo i ordenant l'enviament a partir de l'estiu d'una expedició de 100 cavallers i 200 ballesters per tal de recuperar diverses places fortes que havien caigut en mans dels genovesos¹⁹⁵. Altrament, al regne de València les impositcions establertes per a reunir el donatiu de les Corts de 1329-1330 foren donades per finalitzades pels seus administradors en maig d'aquell any de 1334, per la qual cosa el rei reclamà el pagament de diversos deutes concedits sobre la seua recaptació, que no s'havien fet efectius fins el moment. Així passà, per exemple, amb 100.000 s. que havia prestat en 1330 a la ciutat de València per tal que aquesta els tornés bo i continuant les

¹⁹⁴ Vegeu, sobre aquestes qüestions, el resum exposat a M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «El control del curso valenciano (1334)...», cit., p. 350-352.

¹⁹⁵ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., VII, cap. 22; J.L. MARTÍN, «Contribución de Barcelona a la defensa de Cerdeña (1333-1335)», cit. D'altra banda, en la primavera de 1334 hi hagué alguns preparatius navals, però no s'arribaren a repetir els estols dels dos anys anteriors: J. MUTGÉ, «La contribució de València...», cit., p. 320-321.

imposicions en la capital quan s'aconseguien reunir les 110.000 ll. promeses¹⁹⁶. En aquest sentit, com que els tributs arribaren a la seua fi i –contra aquella previsió– no s'havien allargat per tal de tornar el deute, els jurats de la capital hagueren de cercar vies alternatives per a tornar el préstec:

Los quals C mília sous lo dit senyor rey, a suplicació dels jurats e prohòmens de la dita ciutat adoncs, los prestà dels diners de la imposició antiga per seccórrer a la necessitat e oppressió en què era exposada per diverses deutes que devia, e los quals la ciutat pagàs al senyor rey per manera de semblant imposició e no en altra manera... E sia cert e notori que la dita imposició fení en la dita ciutat lo XI^{en} dia a la entrada del mes de maig ara aprop passat, per la qual cosa lo senyor rey ha fet requerir que ls dits C mília sous li sien pagats. E los jurats e Consell, veén e conexén que la paga dels dits C mília sous en tot cas se devia fer al senyor rey, per aquesta raó e encara per pagar les quantitats degudes al senyor rey per raon de les dites armades, segons que per carta real los és legut, ordenaren e feeren los ordenaments dejús scrits sobre carns e vy¹⁹⁷.

Així doncs, la solució arbitrada fou l'establiment a la ciutat d'unes imposicions sobre les carns i el vi, alhora que en el mateix moment també es taxà la compravenda de blats per tal de reunir els diners destinats a pagar les ajudes a la importació frumentària i l'assegurament del blat emmagatzemat¹⁹⁸. Per tant, com hem vist que ja havia passat en 1328, el Consell féu ús de la tributació indirecta per tal de sufragar el deute i les despeses municipals¹⁹⁹. A més a més, com també succeí llavors, les imposicions reberen el rebuig eclesiàstic, de manera que el rei ordenà que no se'ls n'exigís el pagament, *propter quod idem episcopus vos, iuratos, facit excommunicatos publice nunciari*²⁰⁰. I no només l'Església, sinó que també la cavalleria es negà a pagar, malgrat que la ciutat havia obtingut el permís reial per a establir aquells tributs²⁰¹. Per això, els jurats de València consultaren als consellers de Barcelona sobre *la forma e manera que avets tenguda e servada al senyor bisbe vostre e son capítol, e als cavallers sobre les vostres imposicions*, ja que, segons tenien entès, *semblants imposicions e ajudes e majors són stades fetes en Barcelona i los clergues e cavallers donaven e donen paciència*. Els eclesiàstics valencians, en canvi, al·legaven que si això havia estat així en alguna ocasió era perquè els governants barcelonins havien concordat restituir els diners que

¹⁹⁶ La carta debitòria que establia les condicions de retorn d'aquell préstec es pot trobar a l'AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 28 (10-I-1330), transcrita per M.R. MUÑOZ POMER, «Bases municipales de un impuesto general...», cit. p. 95.

¹⁹⁷ A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions...*, cit., doc. 268 (2-VII-1334). S'hi inclouen les tarifes de les imposicions aprovades.

¹⁹⁸ *Ibidem*, doc. 269 (2-VII-1334).

¹⁹⁹ Desconeixem la raó per la que J.V. GARCÍA MARSILLA considera que la primera imposició per a pagar deutes municipals de València no arribà fins a 1343: «La génesis de fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia», cit., nota 29.

²⁰⁰ Arxiu de la Catedral de València, Pergamins, núm. 1779 (21-VII-1334), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La contribución valenciana a la cruzada granadina...», cit., nota 29, qui indica, erròniament, que l'ordre fa referència a les imposicions generals del donatiu de les Corts de 1329-1330.

²⁰¹ Abans d'ordenar les imposicions, els jurats escrigueren al Benigne per tal de pregar-li que revoqués qualsevol carta en contrari que hagués donat als eclesiàstics i als cavallers, que li havien tramès a l'ardiaca d'Alzira i a Peregrín de Monteagudo i Ramon Costa, per tal d'evitar tot pagament: AMV, Lletres missives, G3-1, f. 7v-8r (13-VI-1334). La resposta degué ser afirmativa, puix en el moment d'instaurar-les, com hem vist, indicaven que ho feien amb autorització del monarca: *segons que per carta real los és legut*.

pertocaven a l'Església, *a ops de la obra de la catedral o per altra manera*, i que, en tot cas, en *les crides de les vendes de les dites ajudes* es deia expressament que *no s-i entenien los clergues*²⁰².

La resposta de Barcelona fou que, efectivament, els clergues no pagaven les impositcions, ni tan sols quan venien els seus blats o altres productes gravats, ja que els encarregats de les col·lectes els deixaven vendre'ls *sens sa paga de la dita ajuda, e puys nós pagam als compradors de la ajuda aytant com lo dit clergue o clergues deuen pagar per la cosa per ells venuda*; qui comprava productes als eclesiàstics, en canvi, sí que havia de pagar la seua part de la impositció, *sidoncs clergue no és*. D'altra banda, quant als privilegiats laics, els consellers certificaven als jurats *que jamés los cavallers no s-i són oposats, ans hi han donada paciència, mas, con nos en deyen alcunes paraules, nós los responíem que no hic entrassen ne ych masessen res e no pagarien ajuda*²⁰³. No tenim, però, més notícies sobre aquesta qüestió concreta i no podem saber si finalment els cavallers valencians acabaren pagant les impositcions establertes en 1334 a la capital del regne²⁰⁴. Contràriament, sabem que uns pocs anys més tard, en 1337, sí que s'establiren certs tributs indirectes a la ciutat i la seua contribució que comptaren amb l'acceptació cavalleresca, segons explicarem en parlar de les ajudes atorgades durant els primers anys de Pere el Cerimoniós²⁰⁵.

Fos com fos, centrant-nos en els tributs imposats a València en juliol de 1334, aquests, segons s'hi explicava en el seu ordenament, s'establien no només per a tornar els 100.000 s. prestats pel rei en 1330, sinó també per a reunir les quantitats necessàries *per fer compliment de paga* al forment que s'acabava d'adquirir i d'assegurar per *squivar la carestia*, així com per a retornar els deutes romanents de *la armada primera de la qual fo capità lo noble en Carrotz, senyor de Rebollet, com encara per la segona armada de la qual fo capità en Francesch Carrotz, fill del dit en Carrotz*²⁰⁶. En conseqüència, podem deduir que, malgrat que la prorrogació de les impositcions del donatiu també havia estat contemplada per al pagament d'aquestes armades de 1332 i 1333, finalment els tributs havien cessat per complet i el retorn dels préstecs realitzats pel rei per a finançar les esquadres havia quedat pendent de pagament. En aquest sentit, com hem explicat, la meitat de la primera armada havia de ser pagada per l'estament reial, mentre que la meitat de la segona havia estat assumida per la ciutat de València, després que el General en quedés lliure per l'incompliment reial de les clàusules de l'oferta realitzada.

²⁰² AMV, Lletres missives, G3-1, f. 9r-10v (13-VII-1334), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 71.

²⁰³ *Ibidem*, f. 10v-11r (27-VII-1334), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 72.

²⁰⁴ Únicament sabem que Alfons el Benigne demanà l'enviament de *duos vel tres probos homines* de la ciutat de València per tal d'arribar a un pacte amb els cavallers sobre la qüestió, però els jurats s'hi negaren, *car, senyor, segons nostres furs e privilegis qüestions que toquen nós ho la universitat de València no deu ésser conegut d'aquelles fora lo regne de València*; contràriament, volien que es decidís sobre aquell contrast dins la ciutat de València: AMV, Lletres missives, G3-1, f. 15r (28-VII-1334) i 15rv (2-VIII-1334).

²⁰⁵ Pel que fa als eclesiàstics, diversos esments posteriors dels manuals de Consells de la ciutat de València indiquen que, almenys en les dècades de 1340 i 1350, la quantitat que pagaven en les impositcions municipals els era taxada i restituïda.

²⁰⁶ *Ibidem*, doc. 268 (2-VII-1334). És de destacar que el pregó públic que anunciava l'establiment de les impositcions exposava que la recaptació, a més a més, serviria *per pagar les missions que-s feeren per raon dels tractaments de la unió dels furs*. Possiblement, amb aquell esment es tractava de donar més arguments justificatoris davant la sempre difícil acceptació dels contribuents.

Així les coses, si bé la liquidació del cost de l'esquadra de 1333 degué realitzar-se particularment entre el rei i la capital²⁰⁷, la de 1332, en canvi, requerí de la presència de les altres viles reials implicades, com n'ha deixat constància un volum conservat a l'Arxiu Municipal de València sota el títol: *Libre de la determinació e deffinició dels comptes de la armada que fo feyta per lo senyor rey e per la ciutat e per les viles del regne de València*²⁰⁸. De fet, la petició de devolució dels diners de la meitat d'aquesta armada es degué fer de manera quasi simultània a la dels 100.000 s. de la ciutat de València, puix si aquesta darrera ocasionà l'establiment d'imposicions municipals en juliol de 1334, l'altra generà l'enviament a terres valencianes d'un oficial del mestre racional, Pere Desplà, a mitjan setembre del mateix any²⁰⁹. En relació amb això, aquest llibre de definició dels comptes de les galeres de 1332 ja ha estat estudiat amb detall per Maria José Carbonell i Andrés Díaz, així que no ens detindrem a comentar-lo de forma extensa, sinó que únicament matisarem allò que hi puguem aportar arran del que hem exposat fins ací i, alhora, utilitzarem algunes de les dades que mostren per tal de comparar-les amb d'altres extrems de la nostra pròpia investigació²¹⁰.

En primer lloc, com hem explicat anteriorment, sabem que l'oferta realitzada en febrer de 1333, per la qual el General es comprometé a pagar la meitat de l'armada d'aquell any amb els diners de les imposicions del donatiu en marxa, fou la que obligà a l'esclariment dels comptes del propi donatiu. Val a dir, els estaments demanaren que es calculés quant s'havia recaptat i gastat fins aleshores i quant mancava per pagar fins a completar les 110.000 ll. promeses i el pagament de l'armada de 1332. Amb tot, com també hem indicat, només es dugué a terme el retiment dels comptes dels primers administradors de les imposicions, els que les havien gestionades fins a juliol de 1332, tot just abans que uns altres se'n feren càrrec per tal de finançar l'esquadra d'aquell mateix estiu. Conseqüentment, tant la recaptació posterior de les imposicions com les despeses esmerçades en l'armada quedaren pendents de clarificació per al període de juliol de 1332 fins a febrer de 1333. De fet, així ho indica el llibre estudiat per Carbonell i Díaz, que explicita que la tasca dels diputats vilatans encarregats de revisar els comptes dels dispensers i els clavaris de l'armada de 1332 quedà interrompuda per la marxa del rei –qui, a començaments de 1333, partí a Catalunya per tal de celebrar les Corts de Montblanc²¹¹.

Amb ell, el mestre racional se'n dugué els llibres dels administradors de les galeres, ja que, en ser pagades a mitges pel rei, aquest oficial també intervingué –juntament amb els diputats de les viles que acabem d'esmentar– en la revisió dels comptes de l'armada. Per tant, la valoració del cost total quedà ajornada i, en bona lògica, quan les imposicions del donatiu finiren ni tan sols es pogué plantejar la seua pròrroga per tal de

²⁰⁷ L'única notícia que en tenim està inclosa a un privilegi donat pel Benigne en liquidar tot aquest cicle de subsidis i armades de 1330-1335. Concretament, s'hi diu que la quantitat que la ciutat quedà a deure al rei per la meitat de l'esquadra de 1333 fou de 42.754 s. 11 d., segons calculà el mestre racional el 16 de febrer de 1335: AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 57 (10-V-1335), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 73.

²⁰⁸ AMV, Galeres, 348-5, f. 1r-37r.

²⁰⁹ Les presència de Desplà a la capital valenciana s'allargà entre l'11 de setembre i el 5 de novembre de 1334: *Ibidem*, f. 30rv.

²¹⁰ M.J. CARBONELL i A. DÍAZ BORRÁS, «Determinación y definición de cuentas de las Cortes de 1329 en 1332...», cit.

²¹¹ En conseqüència, cal situar la marxa del rei en febrer de 1333 i no en juliol de 1332 –quan l'armada ni tan sols s'havia fet a la mar– com indiquen Carbonell i Díaz: *Ibidem*, p. 725 i 737.

pagar aquella armada, en tant que no es coneixia la quantitat exacta a repartir entre el monarca i l'estament reial. Per això, aquesta fou la tasca principal de les operacions dutes a terme durant la tardor de 1334, una vegada que l'enviat del mestre racional arribà a València amb els llibres corresponents i s'hi reuní amb els síndics de les viles que havien estat representades en els col·loquis de 1332, això és, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana i Borriana. En aquest sentit, cal deixar ben clar que aquests comptes únicament feien referència a l'estament reial, ja que només aquest havia finançat l'armada d'aquell any paritàriament amb el rei, és a dir, en contrast amb el que expliquen María José Carbonell i Andrés Díaz, el General no hi tingué cap tipus de participació, raó per la qual no ha d'estranyar que no intervingués en les reunions de 1334 sobre la seua liquidació²¹².

Tot plegat, el primer acte de la liquidació fou el càlcul del cost de l'armada, 268.649 s. 1 d., dels quals la meitat, 134.319 s. 6,5 d., havien de ser pagats pels nuclis reials. Així, si bé en principi els síndics de les viles intentaren que la ciutat de València els assumís íntegrament, en darrer terme s'acordà que aquesta n'abonés tres cinquenes parts, 80.591 s. 9 d.²¹³, i la resta del reialenc les altres dues cinquenes parts, 53.727 s. 10 d. En relació amb això, com destaquen Carbonell i Díaz, els arguments inicials de les viles indiquen clarament que els beneficis econòmics generats per l'armament de galeres requereien en exclusiva sobre la capital, el que concorda amb el que hem vist sobre el reiterat interès dels governants de la urbs en l'afer de les armades i de les imposicions:

Haüt esguart al gran profit que n'era enseguit als singulars de la dita ciutat, per raó de la dita armada, e encara a la noblea de la dita ciutat, esguardan la condició de les viles reals del dit regne e al poch profit que als singulars d'aquelles n'era enseguit²¹⁴.

Més avant, una vegada establertes les divisions principals, s'hagué de procedir a repartir els 53.727 s. 10 d. que havien de pagar les 15 viles incloses en aquell moment en el patrimoni reial. Per a fer-ho, segons expliquen aquells mateixos autors, es prengué com a base la recaptació de les imposicions de la segona anualitat del donatiu de les Corts de 1329-1330, que s'inclouen en el llibre, de manera que podem conèixer el rendiment obtingut entre març de 1331 i març de 1332 per al cas de les viles reials, excepte

²¹² Carbonell i Díaz arriben a oferir una estrambòtica raó a la suposadament *curiosa circunstancia de que los encargados de la determinación de las mismas* –les imposicions– *fueran miembros del brazo real*, sense que *los miembros de los grupos privilegiados* apareguen *por ningún lado*, això és, que *la aclaración de cuentas pertenecía a una naturaleza distinta de trabajos y, por descontado implicaba al [brazo] real*: *Ibidem*, p. 745. Deixant de banda que aquella liquidació dels comptes no pertanyia a les imposicions, sinó únicament i exclusiva al cost de l'armada de 1332, sembla que, per a aquests autors, els membres de l'estament eclesiàstic i del militar no sabien comptar i, per això, no hi intervenien. Evidentment, no ho feien perquè no tenien cap deute amb el rei derivat del finançament d'aquelles galeres.

²¹³ Finalment, la carta de deute de la ciutat de València fou realitzada per valor de 83.711 s. 9 d.: AMV, Galeres, 348-5, f. 11v-12r; Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 57 (10-V-1335), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 73.

²¹⁴ AMV, Galeres, 348-5, f. 6r, citat per M.J. CARBONELL i A. DÍAZ BORRÁS, «Determinación y definición de cuentas de las Cortes de 1329 en 1332...», p. 728. Els jurats de València respongueren que, *per raó e equaltat, la dita quantitat se devia partir equalment entre la dita ciutat e viles, ço és, mig per mig*, però finalment acceptaren pagar una cinquena part més *per descàrrech de les universitats de les dites viles, axí com a bona mare se hauria ab ses filles*: *Ibidem*, f. 6rv i p. 729.

València: 184.085 s. Així les coses, podem comparar aquesta quantitat amb les sumes – una vegada fetes les remissions– que s’havien demanat a aquells mateixos nuclis en concepte de quèstia –i de redempció d’exèrcit en 1309– al llarg dels 40 anys anteriors, des de l’inici del regnat de Jaume II. En aquest sentit, com podem veure en la següent taula, cap petició arribà a la mateixa xifra i, de fet, en la major part dels casos el que es va recaptar mitjançant imposicions en 1331-1332 triplicà les quanties obtingudes anteriorment per la monarquia a través de la tributació directa. Únicament en el cas de les demandes del cicle 1322-1325, associades a la conquesta de Sardenya, les sumes s’hi aproximaven, però, com hem explicat en el seu moment, precisament aquelles altes contribucions directes degueren generar protestes per part de les viles.

Taula 20. Peticions de quèstia i redempció d’exèrcit entre 1293 i 1329 al conjunt de 15 viles que romanien en el patrimoni reial en 1332

Any	Total (s.)	(d.)
1293	38.900	
1294	48.800	
1295	40.533	4
1297	46.266	8
1303	54.200	
1309	97.500	
1311	62.000	
1313	66.200	
1314	64.200	
1316	58.150	
1317	60.700	
1318	67.200	
1319	59.500	
1320	71.000	
1321	53.700	
1322	143.000	
1323	144.000	
1325	140.400	
1326	82.766	8
1327	55.500	
1328	72.200	
1329	50.000	

Així doncs, la recaptació de les primeres imposicions establertes de forma general al regne de València sobre els blats, les carns i el vi, indiquen que, a totes llums, aquell era un sistema fiscal favorable al rei, puix els rendiments s’incrementaven considerablement. Per afegiment, com hem vist, sabem que en introduir la fiscalitat indirecta les quèsties no deixaren de recaptar-se, sinó que simplement quedaren fixades, generant en el cas d’aquestes 15 viles la suma de 55.000 s. Per tant, en realitat, la xifra pagada per aquells llocs a la monarquia durant l’annualitat de 1331-1332 –deixant de banda altres tributs menors– ascendí a 239.085 s., vora 12.000 ll. D’altra banda, no només coneixem la quantia total de la recaptació de les imposicions d’aquell any, sinó també la seua distribució entre cadascuna de les 15 viles, de forma que també les podem comparar amb les proporcions que havien quedat establertes en les quèsties. Per

exemple, com podem observar en la Taula 21, Morella assumia un 29,1% dels 55.000 s. pagats mitjançant tributació directa i, correlativament, havia reunit un 27,5% d'allò recaptat a través dels impostos indirectes. De fet, les col·lectes de totes les viles s'hi aproximaven bastant en tots dos casos, el que indica un càlcul de les contribucions directes raonablement ajustat al volum demogràfic i econòmic de cada lloc. Únicament hi destaquen unes poques excepcions: Xàtiva i Morvedre, que recaptaren amb les imposicions vora un 4% més de la proporció que pagaven a través de les quèsties, i Alzira, que, inversament, reuní un 4,3% menys. Val a dir, tot i que tant Morvedre com Alzira pagaven 7.000 s. de quèstia, la primera reuní 30.300 s. mitjançant els tributs indirectes, mentre que la segona, en canvi, col·lectà poc més de la meitat d'aquella quantitat, 15.380 s.²¹⁵

Taula 21. Comparació entre la quèstia de les viles reials valencianes en 1330 i les quantitats recaptades mitjançant imposicions indirectes en 1331-1332

Vila	Quèstia des de 1330 (en s.)	%	Recaptació 1331-1332 (en s.)	%
Morella	16.000	29,1	50.630	27,5
Xàtiva	8.000	14,6	33.950	18,4
Morvedre	7.000	12,7	30.300	16,5
Alzira	7.000	12,7	15.380	8,4
Castelló de la Plana	5.000	9,1	14.680	8,0
Borriana	2.000	3,6	9.460	5,1
Llíria	3.000	5,4	8.000	4,3
Alpont	1.000	1,8	5.690	3,1
Vila-real	1.000	1,8	4.740	2,6
Cullera	2.000	3,6	3.300	1,8
Castellfabib	1.000	1,8	3.300	1,8
Xixona	500	1	1.425	0,8
Penàguila	800	1,4	1.410	0,8
Ademús	700	1,3	1.000	0,5
Castalla	Franca	-	820	0,4
Total	55.000		184.085	

D'aquesta manera, seguint els percentatges proporcionals a la recaptació de 1331-1332, es repartiren entre les 15 viles els 53.727 s. 10 d. que havien de pagar per la seua participació en l'armada de 1332. Així, a començaments de novembre de 1334 es realitzaren les cartes debitòries per les quantitats corresponents a cada nucli, i a mitjan desembre es reclamà el seu pagament a la major brevetat possible, després que el mateix rei hagués arribat a la ciutat de València²¹⁶. En aquest sentit, havent passat més d'un any a l'Aragó, possiblement el Benigne es desplaçà al territori valencià per tal de

²¹⁵ Les raons d'aquesta divergència poden ser múltiples. Des del fet que Alzira havia estat un lloc greument afectat per la riuada del Xúquer de 1328 –juntament amb Cullera, que també baixà el seu rendiment proporcional en les imposicions–, fins a les diferències de volum dels respectius mercats del cereal, la carn i el vi.

²¹⁶ M.J. CARBONELL i A. DÍAZ BORRÁS, «Determinación y definición de cuentas de las Cortes de 1329 en 1332...», p. 734-736.

solucionar els problemes d'ordre públic que explicarem més endavant. Ultra això, aprofità la seua estada a la capital del regne, que s'allargà durant sis mesos, fins a juny de 1335, per a finiquitar les qüestions pendents del donatiu de les Corts de 1329-1330.

En primer lloc, el darrer dia de febrer el mestre racional Pere Marc verificà els comptes dels administradors de les impositions entre juliol de 1332 i febrer de 1333, que no s'havien arribat a revisar en aquesta darrera data, malgrat que els estaments havien demanat conèixer les quantitats totals recaptades fins aleshores. Així les coses, el retiment de Jaume Tolsà i Pere de Ciutadilla ens permet saber si, en termes generals, van acomplir allò que havia estat acordat en el col·loqui de juliol de 1332. En aquest sentit, tenien ordre d'obviar qualsevol assignació anterior, excepte les deduccions de l'infant Ramon Berenguer i els bisbats de Tortosa i València, els diners destinats a les muralles d'Alzira i Xàtiva, i els seus propis salaris i el del canvista. En efecte, com es pot comprovar a la Taula 22, aquests foren els únics pagaments que declararen més enllà dels altres relacionats amb l'armament de l'esquadra de 10 galeres. Així mateix, com també s'havia decidit en aquell col·loqui, pràcticament totes les quanties necessàries per a finançar l'armada s'obtingueren a través de creditors, dels quals únicament podem conèixer la identitat de l'arquebisbe de Saragossa, el canonge de València Pere Gener i el cavaller Guillem Dalmau, ja que de la resta –entre els quals hi havia diversos *mercaders de València*– no se'n dona el nom.

Taula 22. Retiment de comptes dels administradors de les impositions del donatiu de Corts de 1329-1330 (juliol de 1332 - febrer de 1333)

Persona	(s.)	(d.)	Raó
Llocs de l'infant Ramon Berenguer i del bisbat de Tortosa	45.321	1,5	Deducció
Clergues del bisbat de València	15.155	1,5	Deducció
Alzira	15.370	10	Assignació per a les muralles
Xàtiva	13.333	4	Assignació per a les muralles
Jaume Tolsà i Pere de Ciutadilla	2.329	4	Gestió (administradors)
Bernat Desmàs	500		Gestió (canvista)
Subtotal	46.687	21	
Diversos particulars	80.000		Préstecs reunits per Garcia Morelló, porter, per a l'armada
Diversos particulars	80.000		Préstecs reunits per Garcia Morelló, porter, per a l'armada
Arquebisbe de Saragossa	60.000		Préstec per a l'armada
Diversos particulars	40.000		Préstecs reunits per Garcia Morelló, porter, per a l'armada
Diversos mercaders de València	28.450		Préstecs per a l'armada
Guillem Dalmau, cavaller	20.000		Préstec per a l'armada
Pere d'Abadia, canonge de València	10.000		Préstec per a l'armada
Pedro Justaz	9.975		Forment comprat per a revendre, per a l'armada
Salvador Ric, ciutadà de València	7.728	2	Grana comprada per a revendre, per a l'armada
Subtotal	336.153	2	
Total	428.161	23	

En qualsevol cas, cal destacar que mitjançant els crèdits foren rebuts fins a 318.450 s., una quantitat que fins i tot supera el cost final de l'armada, ja que, com acabem de veure, aquest ascendí a 268.694 s. 1d. Per tant, necessàriament, una part dels diners demanats en préstec degué ser redirigida a d'altres llocs, un marge de maniobra que, potser, era el que cercaven Francesc de Vinatea, Martí Marçó i Domingo de Claramunt quan en 1333 aconsellaren al rei que la recaptació de les imposicions es posés íntegrament *en poder de certs prohòmens de la ciutat*. D'altra banda, tot i que inicialment s'havia acordat que la meitat de l'armada que devia pagar l'estament reial no fos inclosa en les 110.000 ll. promeses en les Corts de 1329-1330 –més 2.250 ll. afegides per a l'infant Ramon Berenguer–, la pròpia evolució del donatiu i la liquidació individualitzada del cost d'aquelles galeres va fer que, finalment, totes les despeses declarades per Tolsà i Ciutadilla es descomptassen de la quantitat concedida al rei. De fet, així ho assenyalà el mateix mestre racional en el retiment de comptes d'aquells administradors, tot fent referència a les reunions de la tardor de 1334 en què s'havien esclarit els números de l'armada de 1332:

Munten en suma *quadringentos viginti VIII mille centum sexsaginta duos solidos undecim d.r.*, los quals lo senyor rey deu pendre en compte e en paga de les damunt dites CXII mil D lliures de reys que dehia aver de la dita imposició, axí com damunt se conté, per ço com la part pertanyent a pagar a les dites ciutat e viles en les quantitats damunt dites pagades per los afers de la dita armada és ja mesa en compte e multiplicada al encartament fet al dit senyor per les dites ciutat e viles dels préstechs que ls ha fets per rahó de la dita armada²¹⁷.

Per tant, aquella particular relació entre el donatiu i les armades va ser la raó per la qual la monarquia revisà els comptes dels diputats per les Corts per a recaptar els diners. Primer, perquè es requerí saber quant s'havia recaptat abans desviar els diners de les imposicions cap al pagament de l'esquadra de 1332, i, després, perquè finalment el cost de les armades –tant aquella com la de 1333– fou liquidat per separat i calgué saber la quantitat que s'hi havia esmerçat, descomptant-la del donatiu, per tal de conèixer la suma que mancava per pagar fins a completar les 112.500 ll. promeses. D'aquesta forma, els comptes dels darrers administradors, entre març de 1333 i abril de 1334 – quan decidiren deixar de cobrar les imposicions–, indicaren que, globalment, encara faltaven 118.595 s. 4,5 d.²¹⁸ D'altra banda, les quantitats que declararen haver pagat ascendien a 417.755 s. 2 d., però no podem conèixer el seu desglossament, ja que manca el full principal del retiment. Tanmateix, els 105.302 s. 9 d. que hi són esmentats pertanyen íntegrament a deduccions i despeses de gestió, per la qual cosa podem suposar que els poc més de 310.000 s. restants pertanyien majoritàriament a despeses relacionades amb l'armada de 1333. De fet, aquesta quantitat coincideix de forma pràcticament exacta amb el preu de l'empenyorament dels llocs reials de Vila-real i Madrona, 300.000 s., que es va realitzar per tal d'afrontar el finançament d'aquella esquadra i que, precisament, van ser redimits a penes un mes després d'haver realitzat aquests comptes²¹⁹.

²¹⁷ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, núm. 634, f. 181v (28-II-1335), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La contribución valenciana a la cruzada granadina...», cit., doc. 2.

²¹⁸ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, núm. 634, f. 183r-186v (4-IV-1335), transcrit per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Ibidem*, doc. 3.

²¹⁹ M.M. COSTA, *La casa de Xèrica...*, cit., p. 148-149.

Quant als 118.595 s. 4,5 d. que mancaven per abonar per tal de liquidar el donatiu de 112.500 ll. *foren donats e lliurats* en aquell moment segons apuntà el mestre racional, tot i que no indica d'on provenien els diners. Tot plegat, per tant, aquells actes finals d'ordenament dels comptes, tant del donatiu com de les armades, serviren per liquidar l'ajuda promesa i les quantitats degudes al monarca. En aquest sentit, insistim en el fet que tot pareix indicar que la peculiar evolució d'aquell subsidi fou la que motivà la verificació de l'administració reial. Val a dir, ja hem vist que en el cas de l'auxili aprovat en les Corts valencianes de 1301-1302 el retiment final davant el mestre racional fou induït per una qüestió molt particular: el fracàs de la col·lecta i l'assumpció per part de la monarquia del control total del donatiu. En aquest altre cas de 1329-1330 sembla que també un afer aliè a les condicions inicials, això és, el desviament de diners en préstec cap a dues armades, acabà ocasionant la supervisió reial. Així mateix, també en alguns dels següents donatius general, com l'aprovat en 1340, veurem que succeí el mateix, per unes causes similars.

D'altra banda, en relació amb això, a penes nou dies després d'haver procedit al darrer retiment de comptes, el 13 d'abril de 1335, el monarca publicà al palau reial de València una carta de remissió, per la qual reconeixia haver rebut completament les 110.000 ll. –més les 2.500 ll. de l'infant– i declarava lliures de tota possible petició als *universis et singulis iuratis et probis hominibus civitatis Valencie, villarum et aliorum locorum regni eiusdem ac universitatibus eorundem et toti ipsi regno et Generali ipsius*. S'hi explicitaven, fins i tot, els diversos lliuraments realitzats pels diferents administradors de les imposicions i, d'aquesta forma, es posava fi al primer donatiu aprovat i pagat per tots els estaments del regne de València²²⁰. Ultra això, possiblement atenent als problemes de la capital a l'hora d'imposar cises amb el consentiment de cavallers i eclesiàstics, la universitat valentina rebé una autorització especial per tal de *faciendi, constituendi, ordinandi et exigendi impositionem blado, vino et carnibus, vel illis ex hiis, vel aliis quibuslibet de quibus vobis videretur*²²¹. De fet, aquell privilegi representa una veritable carta de naixement de l'escalada del deute municipal i la seua estreta relació amb l'establiment d'imposicions indirectes, puix, en primer lloc, s'hi fa recompte de les diverses quantitats pendents de pagament que havia anat acumulant la capital, a continuació, s'hi explicita que per tal de fer-ne front s'havia recorregut al *mutuo* i, finalment, s'hi dóna permís per tal de recórrer a la taxació indirecta de productes per pagar aquells préstecs.

Concretament, ja en 1330 la ciutat havia rebut, en el context de les Corts, una autorització semblant per tal de recaptar 30.000 s. que devia al rei *ratione concordancie et unitatis fororum regni Valencie* i 100.000 s. més que el mateix monarca li havia donat en préstec dels diners que es recaptarien del donatiu aprovat. Tanmateix, aquells diners havien quedat pendents de pagament i s'hi havien afegit 83.711 s. 9 d. de la part de l'armada de 1332 que havia de pagar la capital i 42.754 s. 11 d. de la de 1333, de manera que el deute total de la universitat ascendia a 226.466 s. 8 d. Per afegiment, a l'alçada de maig de 1335 no s'havia pogut fer front a aquells deutes, sinó que, pel contrari, s'havien rebut en préstec *quantitates longe maiores* per a comprar blat *de longinquis partibus*, atesa la *generalem sterelitatem et grani defectum in dicta civitate viguit et invaluit*. En conseqüència, es recorregué a la tributació indirecta per tal de satisfer les sumes degudes al rei i als creditors, i, en efecte, aquell mateix estiu de 1335

²²⁰ AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 56 (13-IV-1335).

²²¹ *Ibidem*, núm. 57 (10-V-1335), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 73.

es tornaren a vendre els drets de *la imposició de les carns*, de *la imposició dels blats e per molre e per venda de farina* i de *la imposició del vy*²²².

D'aquesta manera, el deute municipal de la capital començà a adquirir un volum considerable, que es descontrolà en època de Pere el Cerimoniós, segons ja ha indicat Juan Vicente García Marsilla²²³. Amb tot, aquest autor ha centrat els seus estudis a partir de la dècada de 1340, raó per la qual ací hem volgut aportar certes dades sobre la qüestió relatives als anys anteriors, atès que eren desconegudes i rauen en el seu origen. Així, hem vist que inicialment, en 1328, es poden documentar unes primeres imposicions locals destinades a pagar despeses pròpies –relacionades amb la riuada d'aquell any–, de manera que en 1330 el deute municipal assolia almenys els 130.000 s. I a penes cinc anys després aquesta quantitat s'havia multiplicat, puix s'havien afegit els 96.466 s. 8 d. deguts per les armades de 1332 i 1333 i moltes altres quantitats –sense determinar– que s'havien compromès en préstecs demanats per a fer front a les caresties frumentàries. Finalment, en 1335 els deutes havien superat els 226.000 s. i, malgrat els intents per controlar-los²²⁴, aquells no deixaren de créixer durant els anys següents, segons explicarem més tard.

De fet, això concorda amb el que succeí a nivell polític durant els primers temps del regnat de Pere el Cerimoniós, en els quals es passà d'una entesa inicial amb el monarca a la represa dels problemes ja plantejats en època d'Alfons el Benigne, com ara l'agreujament del mateix deute municipal o de les alienacions de patrimoni reial. Aquesta evolució, però, l'explicarem en la segona part del capítol, tot just després que en el següent apartat abordem els problemes d'ordre públic de la fi del regnat del Benigne i assagem de realitzar un resum de les principals qüestions que hem vist durant el seu regiment.

²²² A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions...*, cit., docs. 294-296 (12-VII-1335) i 298 (11-IX-1335).

²²³ J.V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 243-256.

²²⁴ Sabem que en maig de 1336, poc abans de finalitzar el segon any de les imposicions sobre els blats, el vi i les carns que estaven en vigor des d'estiu de 1334, el Consell es reuní per deliberar sobre el seu futur: es decidí revocar la dels blats, *com fos ponderosa, dampnosa e de gran restricció e obpressió a les gents*, i la del vi, tot renovant la de les carns durant dos anys més o *per aquells temps que serà necessari que bast per pagar ço que deu la ciutat*: AMV, MC, A-3, f. 146rv (11-V-1336). Així, Pere el Cerimoniós confirmà l'establiment de les imposicions sobre les carns el mateix dia en què aquelles es renovaren, malgrat les protestes dels carnissers, els quals volien que la venda per menut quedés lliure de taxes i aquestes s'aplicaren directament sobre els animals –com, per exemple, en 1315: *hajan dit, manifestat, conminat e protestat ab scriptura e de paraula moltes vegades que no desfaran ni tallaran carns en la dita ciutat si la imposició no és levada de les carns, e que lo pes acostumat durant la imposició sia relevat de les carns, e que cascuna cabeça sia stimada a cert pes*. La reacció del Consell fou reunir als 14 carnissers de la ciutat, acusant-los de *manipoli e guabella* per les seues amenaces de deixar de tallar carn i obligant-los a signar uns capítols pels quals havien de garantir que no farien companyies per a controlar la compra de ramats i proveïrien la urbs de carn –o perdrien les franquesses que tenien com a ciutadans, en pagarien els perjudicis, serien empresonats, etc. Vegeu la confirmació del Cerimoniós i el relat d'aquest darrer conflicte entre el Consell i els carnissers a l'*Aureum Opus*, «Petri secundi», VI (25-VII-1336).

b) Fams, bandositats, alienacions, guerres, imposicions i deute

Alfons el Benigne passà a terres aragoneses l'any que s'hagué de sobreviure a la catastròfica collita de juny-juliol de 1333. Mentrestant, el malestar popular ocasionat per la carestia no deixà de créixer fins a les noves messes, arribant a causar un motí contra els governants de Barcelona en abril de 1334²²⁵. A València, com hem vist, s'hagué de recórrer a la compra de blats i també a l'armament de dues barques per tal de fer *exequció en los extrahents blat del dit regne*²²⁶. L'estat de penúria és conegut²²⁷ i un dels seus resultants degué ser la situació que trobem en estiu de 1334, quan els jurats i prohoms de la capital informaven al rei que:

De un temps a ençà se són levats alguns bandos en la ciutat entre diverses e poderoses persones, en los quals bandos se mesclen molts del poble de la ciutat, enaxí, senyor, que justícia pereix en la ciutat, e tot hom, per planament que vuyla viure, està e viu en la ciutat a gran perill, com los hòmens troba hom nafrats e morts de nits per les carreres, e no sab hom qui u fa²²⁸.

Pels mateixos moments es documenta un enfrontament dels dirigents del General amb Gonzalo Díaz d'Arenós i els seus vassalls de Vilafermosa, *per raon dels furs d'Aragó, los quals los sobredits affermen si haver e deure d'aquells usar*. És en aquest context quan Bernat de Sarrià, com ja hem citat en el capítol tercer, afirmà que se'n meravellava molt que en *Gonçalbo Díez d'Arenós se meta en tal qüestió ab lo senyor rey ne ab lo General del regne, car cert és que·ls hòmens de Vilafermosa e ell són subjugats e deuen ésser a fur de València, e abans que·l senyor rey en Pere anàs e passàs en Sicília ell e els seus e tots los nobles del regne eren de fur de València*²²⁹. No obstant això, pensem que les violències documentades als carrers de València no tenen a veure amb aquest conflicte, puix altres notícies parlen clarament d'un conflicte urbà de bandositats: *alcuns, en gran menyspreu de la senyoria, fan ajustalles de hòmens armats, axí de peu com de cavall, en la dita ciutat per offendre uns a altres per pròpia autoritat, no temén senyoria, esforçan-se metre torp e divisió en la ciutat*²³⁰.

Així les coses, el justícia i els jurats ordenaren l'aparellament en armes dels habitants de la ciutat per tal que *los rebel·les a la senyoria sien constrets* i prohibí als pertanyents als bàndols *anar per la ciutat a cavall o a peu ab hòmens ajustats e armats*²³¹. Tanmateix, quan el rei arribà a València pel desembre de 1334 la situació continuava essent d'emergència i, no debades, tractà d'actuar-hi amb contundència de seguida. D'una banda, per tal de posar fre als *enormia crimina in dicta civitate comissa*, suspengué el sorteig de redolins per a l'elecció del justícia criminal de València i trià directament

²²⁵ C. BATLLE, «Intentos de democratización de un gobierno municipal: Barcelona en el siglo XIV», *Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Nice*, 9-10 (1969), p. 69-79. Els revoltats assaltaren la casa d'un conseller i d'un ciutadà; la repressió reial se saldà amb 10 ajusticiats en la forca.

²²⁶ A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions...*, cit., doc. 262 (22-XI-1333).

²²⁷ A. RUBIO VELA: «A propósito del 'mal any primer'...», cit.

²²⁸ AMV, Lletres missives, G-3, f. 19v-20r (13-VIII-1334), transcrit per A. RUBIO, *Epistolari de la València medieval*, cit., vol. 1, doc. 133.

²²⁹ AMV, Lletres missives, G-3, f. 11r-13r (29-VII-1334) i 13v (VII-1334).

²³⁰ A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions...*, cit., doc. 271 (25-VII-1334).

²³¹ *Ibidem*.

Bartomeu Matoses, *militum idoneum*, entre els 12 prohoms proposats per a l'ofici per part de les parròquies²³². D'una altra banda, es disposà a iniciar una sèrie de *iudiciorum sive processum* per als quals els jurats de València acceptaren que pogués actuar –abans que marxés del regne i fins a Sant Joan de 1335 com a termini màxim– sense plegar-se als límits imposats pels *foris seu privilegiis quibuscumque eidem civitati seu habitantibus in eadem*²³³. En aquest sentit, la carta pública en què els governants valentins realitzaven aquella concessió dibuixava un escenari de greus enfrontaments, en el qual una *confederacione illicita et perversa* havia realitzat *secretas conspiracione odibiles seu gabellas enormes*, les quals havien ocasionat:

Strages corpori, furta rerum, rapine, violencie et offense, percussiones et vulnere, expugnaciones et invasione hospiciorum, falsidica testimonia in diversis producta contractibus, necnon empcione violente ac vendiciones per metum et terrorem, extorte et alia plurimum detestanda facinoras²³⁴.

Desconeixem, però, la naturalesa real dels desordres produïts, tot i que, per coincidència cronològica, ens inclinem a pensar que, d'una manera o d'una altra, devien estar relacionats amb la conjuntura adversa d'aquells anys. Altrament, segons s'hi deia, tant la tria directa del justícia criminal com la supressió de les garanties forals s'havien fet a prec dels jurats i els prohoms de València, de manera que, pel que sembla, les autoritats municipals havien perdut bé el control de la situació, bé la seua legitimitat per a actuar-hi. En tot cas, sembla que les mesures preses no resolgueren la qüestió, puix encara a mitjan maig el nou justícia criminal, *de part del senyor rey*, publicà diversos manaments per d'evitar els *bandos, contrasts e baralles* que tenien lloc a la urbs: prohibí el trànsit de gent armada pels carrers, disposà l'aparellament en armes dels habitants i ordenà als que guardaven en *lurs alberchs* les *cadenaes de la ciutat* que les traqueren i posaren ràpidament en sentir *alcuna baralla o tabustol*, de manera que *tot malfeytor de cavall o de peu pusca ésser aturat per qualsevol persones, e açò per tal que porten e sostenguen la justícia que merexen*²³⁵.

Així les coses, sembla que sense haver posat fi a aquells enfrontaments, Alfons el Benigne marxà cap a Catalunya unes poques setmanes després, abans que hagués arribat la data indicada de Sant Joan. En aquest sentit, dues notícies semblen indicar que més tard, a finals d'any, l'estat de coses continuava sent precari. D'un costat, tot i que no tenim notícies sobre un nou nomenament directe per part del rei, Bartomeu Matoses tornà a ser triat com a justícia criminal, el que pareix assenyalar la voluntat de continuar amb la persecució dels bàndols²³⁶. I, d'un altre costat, els jurats i prohoms de la capital, com havien fet ells mateixos, demanaren al rei que manés al portantveus del procurador i als justícies de les viles que corregissen els actes de les prostitutes cristianes que pecaven *carnalment ab sarrahins* en les tavernes de tot el regne, puix això era causa de la còlera i el càstig divins:

²³² AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 54 (15-XII-1334). Aquest document era una carta d'indemnitat per al privilegi de Pere el Gran que establia la forma d'elecció a través dels redolins.

²³³ *Ibidem*, núm. 55 (15-XII-1334), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 74.

²³⁴ *Ibidem*.

²³⁵ A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions...*, cit., doc. 292 (12-V-1335).

²³⁶ AMV, MC, f. 138rv (22-XII-1335).

Per los quals peccats, axí enormes e molt greus, l'èer se corromp, e nostre senyor Déus, al qual és desplaent, dóna de grans verdugades, que s'acosten a bastonades, per pertalències de pedra e de neula e de sequetat, per mirva d'aygües pluvials, morts soptanes e greus malalties, e caresties de viandes²³⁷.

Tanmateix, en aquells moments Alfons el Benigne era a Barcelona tractant de guarir-se, sense èxit, de la seua malaltia crònica –la hidropesia segons la crònica de Pere el Cerimoniós²³⁸. De fet, tot just abans d'arribar-hi, el 2 de juny de 1335 encara al palau reial de València, havia redactat un codicil per a afegir al seu testament l'herència de Joan, el segon fill que havia tingut amb la reina Elionor. En consonància amb això, és probable que el seu estat físic s'hagués agreujat considerablement i acabà morint a la capital catalana uns mesos després, el 24 de gener de 1336²³⁹. Així clogué, doncs, un regnat que per al cas valencià tingué dues etapes clarament distintes, delimitades pel matrimoni reial amb Elionor de Castella i la celebració de les Corts de 1329-1330. En aquest sentit, aquella assemblea donà peu a un nou marc políticofiscal que començà a desenvolupar-se, precisament, durant els anys que hem vist al llarg dels apartats precedents. Així, pel que fa a la qüestió tributària, el donatiu que s'hi aprovà representava el primer subsidi general concedit per tots els estaments valencians, que, a més a més, s'havia de recaptar a través d'imposicions indirectes establertes sobre els productes de primera necessitat. Consegüentment, tant l'increment de contribuents com la forma fiscal escollida permetien un augment dels rendiments fiscals.

No obstant això, no sabem si per l'increment de despeses, necessitats i deutes de la monarquia respecte a èpoques anteriors²⁴⁰, els ingressos resultaven insuficients per a afrontar les campanyes bèl·liques urgents, puix estaven constantment compromesos amb altres tipus d'assignacions. Així es palesà, almenys, en el compte realitzat en 1331, en finalitzar la primera anualitat del donatiu de Corts, o en el moment en què s'hagué d'enllestir una armada contra els genovesos, en estiu de 1332. Per això, s'hagué de recórrer massivament al crèdit, però per a tornar els préstecs demanats no s'havien de tornar a realitzar peticions individualitzades de tributs, com havia passat, per exemple, en l'expedició d'Almeria de 1309, sinó que ara s'hi requeria el consentiment dels estaments en assemblea per tal d'allargar o augmentar les imposicions establertes. Val a dir, podia començar a albirar-se el fet que, si aquesta mena de fiscalitat es prolongava en el temps, es podrien fer assignacions contínues sobre els seus rendiments futurs. Tanmateix, encara s'estava molt lluny d'aquella solució i, de fet, les resistències mostrades a les imposicions foren moltes, ja que, no debades, en aquells moments

²³⁷ AMV, Lletres missives, G-3, f. 51v (23-XI-1335), transcrit per A. RUBIO, *Epistolari de la València medieval*, cit., vol. 1, doc. 150. A començaments d'any, en el context de desordres públics que hem comentat, es dictaren ordre sobre els mateixos temes i les tafureries a la ciutat de València: A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions...*, cit., docs. 279-282 (13 i 18-I-1335).

²³⁸ *Crònica del Cerimoniós*, cap. I, 54.

²³⁹ Uns dies després d'aplegar a Catalunya el rei es desplaçà als *balneis* de Caldes d'Estrac, on degué rebre cures amb les seues aigües termals: *Itinerari d'Alfons el Benigne*, p. 123. Vegeu el seu codicil a: ACA, C, reg. 1525, f. 8r-10r (2-VI-1335), transcrit per A. UDINA, *Els testaments dels comtes de Barcelona...*, cit., doc. 35.

²⁴⁰ Un estudi continuat dels retiments de comptes del tresorer reial ens ajudaria a tenir una idea orientativa de l'evolució de les despeses reials, com, per exemple, hem vist que es podia copsar molt clarament en el període de 1309 a 1311. Tanmateix, aquesta anàlisi global no ha estat realitzada de moment.

començaren a ser gravats tots els béns comercialitzables, més enllà dels productes de primera necessitat i del trànsit mercantil marítim, que havien estat els objectes imposables en les primeres experiències de tributació indirecta.

En qualsevol cas, la nova via de recaptació fiscal comptava amb el suport decidit de la monarquia, que hi podia tenir més diners en menys temps, com hem pogut comprovar clarament per a l'annualitat de 1331-1332. Així mateix, també els prohoms de la ciutat de València hi donaven el seu recolzament, segurament interessats a obtenir beneficis tant de l'arrendament i la gestió de les imposicions com del proveïment de préstecs i altres coses necessàries per a la posada en marxa de les armades associades a aquells enfrontaments bèl·lics. Fet i fet, així ho hem pogut copsar en l'interès reiterat dels ciutadans a estendre la fiscalitat indirecta a tot el regne i en l'actitud dels dirigents de la resta de viles, que els acusaven de rebre la major part dels guanys del negoci bèl·lic. Aquella política, d'altra banda, es feia a costa del deute municipal, que, si més no en el cas de València, començà a assolir quantitats considerables a causa de les despeses ocasionades per les campanyes militars, incrementades pels problemes de distribució frumentària d'aquells mateixos anys. Per afegiment, el recurs a l'establiment d'imposicions municipals destinades a eixugar el deute obrí un nou camí d'enfrontament amb els cavallers i els eclesiàstics, que es negaven a pagar aquests impostos per als quals no havien donat el seu consentiment exprés.

Així, si bé les Corts de 1329-1330 havien posat fi de manera gairebé definitiva al conflicte de la monarquia i els nuclis reials amb la noblesa de fur aragonès, la situació plantejada a partir de llavors anà dibuixant un escenari polític diferent, d'interessos contraposats. En aquest sentit, malgrat que els prohoms de la capital i el rei coincidien a l'hora d'impulsar la fiscalitat indirecta, xocaven en molts altres afers. No debades, cada vegada que el monarca requeria una nova ajuda econòmica l'estament reial aprofitava per exposar les seues peticions, i, com més urgent eren les necessitats d'aquell, més possibilitats hi havia que obtinguessen la reparació dels greuges presentats i la concessió de nous privilegis. Així ho hem comprovat, per contrast, en palesar la diferència entre els col·loquis que tingueren lloc en 1330 i 1331, sense efecte, i els que se celebraren en 1332 i 1333, que generaren nombrosos atorgaments. En relació amb això, a més a més, per bé que inicialment sembla que el braç reial tractà d'arrogar-se la representativitat de tot el General, prompte la resta de braços, incloent el militar, començaren a intervenir activament en les reunions parlamentàries. D'aquesta manera, per exemple, per primera vegada observem els cavallers del regne de València realitzant peticions polítiques en el context de les assemblees, per a les quals, fins i tot, reivindicaven la unió foral valenciana en defensa dels seus interessos. Aquest, de fet, fou un procés que aniria intensificant-se amb el pas del temps.

Així mateix, també aniria incrementant-se el malestar social contra la monarquia, a causa d'una multiplicitat de problemes ocasionats per les seues actuacions, com ara les donacions de llocs reials a la reina Elionor i l'infant Ferran. En aquest afer, sense anar més lluny, trobem una bona mostra de la complexitat de la trama d'interessos divergents però interrelacionats que vehiculava les accions d'uns i altres: malgrat que Francesc de Vinatea encapçalà el descontentament dels dirigents de la capital i dels nuclis reials, ell mateix fou qui posteriorment actuà secretament en favor del monarca, per tal d'extraure el màxim rendiment fiscal dels súbdits valencians. En aquest sentit, segurament això el beneficiava personalment a ell mateix, puix, no en va, Vinatea era un dels administradors de les imposicions vigents aleshores. En connexió amb açò, l'extensió i

l'increment de les taxes imposades sobre el consum i el comerç també contribuïren a augmentar el malestar, bo i conformant part de l'espiral que s'instal·là amb força a partir d'aquells moments, constituïda pel manteniment constant de noves guerres, nous deutes i noves impositcions. Així les coses, afegint-hi l'especial duresa de les caresties de la dècada de 1330, no tardaren a aparèixer les bandositats i, malgrat que l'adveniment de Pere el Cerimoniós en 1336 resolgué l'afer de les donacions a Elionor de Castella en favor de l'estament reial, els altres problemes continuaren fent-se més grans, fins a desembocar en la revolta de la Unió de 1347. Això, però, ho veurem en la segona part d'aquest capítol.

6.2. Els primers anys de Pere el Cerimoniós (1336-1348). De l'entesa a la guerra

L'arribada al tron de Pere el Cerimoniós a començaments de 1336 degué ser rebuda pels dirigents de l'estament reial valencià amb grans expectatives: el canvi de monarca possibilitava la revocació de la política de donacions d'Alfons el Benigne, davant la qual tant els habitants de València com els de les viles majors afectades havien mostrat fortes resistències. I, efectivament, finalitzats els actes necessaris per tal de ser jurat com a monarca, el primer objectiu que el nou rei abordà fou la cancel·lació de les concessions que havia rebut la reina Elionor, un afer que s'allargà fins a 1339, però que, a grans trets, ja s'havia resolt en la tardor de 1337, després d'haver suposat una guerra oberta amb el principal baró defensor de la causa castellana, Pedro de Xèrica. És per això que aquest serà el primer tema que tractarem en el present apartat, continuat per altres dues matèries principals, significades en altres tants subapartats: d'una banda, les campanyes relacionades amb la lluita contra els marínides a l'Estret de Gibraltar i amb la presa de Mallorca, i, d'una altra banda, els fets i els conflictes preliminars a la formació de la Unió en defensa dels Furs al regne de València.

En aquest sentit, en el segon dels subapartats esmentats analitzarem en bloc la participació econòmica valenciana en els preparatius militars i les guerres navals contra els musulmans que tingueren lloc entre 1337 i 1344, així com el desviament de part del principal donatiu concedit per a aquests afers a la conquesta de les terres insulars i continentals de Jaume III de Mallorca durant les dues darreres anualitats del mateix període. En connexió amb això, tots aquells anys d'esforç bèl·lic continuaren abundant en els problemes de deute, pressió tributària i erosió de l'estament reial que s'arrossegaven, si més no, des de l'època d'Alfons el Benigne, una qüestió que tingué molt a veure en l'esclat del malestar polític i social aglutinat per la Unió en 1347. Així les coses, el tercer i darrer subapartat estarà dedicat a aquesta qüestió, per a la qual ens centrarem en els moments previs a la rebel·lió, tant pel que fa als elements de conflicte entre l'estament reial i la monarquia com a la seua relació fiscal. D'aquesta manera, tot plegat, a banda d'explicar l'evolució tributària desenvolupada durant el període, podrem entendre una mica millor el rerefons de l'evident canvi que s'hi donà en les relacions entre els ambdós actors socials esmentats.

6.2.1. L'accessió al tron i la revocació de les donacions a la reina Elionor

Els primers moments del regnat de Pere el Cerimoniós estigueren marcats per dos afers fonamentals: l'accessió al tron, que, a ulls dels seus regnes hauria d'haver seguit l'ordre establert després de les revoltes de 1283, i la persecució de la reina Elionor, que implicà un enfrontament amb Pedro de Xèrica, curador dels infants Ferran i Joan, és a dir, els fills d'aquella i d'Alfons el Benigne. Pel que fa a la primera qüestió, però, el nou monarca introduí canvis respecte al que havien fet el seu pare i el seu avi, per la qual cosa ens detindrem a explicar aquest fet, bo i afegint algunes dades a les proporcionades per la crònica del rei i per Zurita, que, tot plegat, semblen indicar la introducció d'actuacions més autoritàries que les dutes a terme anteriorment. En segon lloc, també aquestes dues fonts han estat les bàsiques durant molt de temps per tal de tractar l'afer relatiu a la guerra amb Pedro de Xèrica i la revocació de les donacions fetes a Elionor de Castella.

No obstant això, en els darrers temps han aparegut certs estudis que n'han ampliat les seues informacions, com ara els de Maria Teresa Ferrer Mallol i Maria Mercè Costa sobre aquell conflicte bèl·lic i el de Sylvia Romeu sobre el procés incoat contra la madrastra del rei en el context de les Corts valencianes de 1336; alhora, entorn de la resolució final d'aquell problema, María Rosa Muñoz Pomer aportà notícies sobre les Corts valencianes de 1339 i Vicent Garcia Edo sobre la reincorporació de Borriana a la Corona entre 1339 i 1341²⁴¹. Així les coses, hem creuat aquests treballs amb la nostra pròpia investigació, que ha tractat d'ampliar els fets ja coneguts i relacionar-los amb els interessos dels dirigents de les universitats reials, amb l'agreujament dels problemes financers d'aquestes i amb el desenvolupament de les dues assemblees parlamentàries esmentades, és a dir la de 1336 i la de 1339.

a) Una entronització mai *assajada*

Segons la seua pròpia crònica, Pere el Cerimoniós es trobava a Saragossa quan s'assabentà de la mort a Barcelona de son pare a finals de gener de 1336. Per afegiment, quan demanà als seus oncles, l'infant Pere de Ribagorça i Ramon Berenguer de Prades, que portassen el cos del difunt a Lleida, com havia disposat el testament del qual eren marmessors, fou informat que ja havia estat soterrat al convent de franciscans de la capital catalana. Així les coses, l'hereu romangué a Saragossa, on uns pocs dies després es presentaren els mateixos infants i la plana major de la noblesa catalana, juntament

²⁴¹ M.M. COSTA, *La casa de Xèrica...*, cit., p. 150-164; M.T. FERRER I MALLOL, «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres», cit.; S. ROMEU, «El pleito entre doña Leonor y Pedro II en las Cortes de 1336», *I Congreso de Historia del País Valenciano*, València, 1981, vol. 2, p. 599-604; M.R. MUÑOZ POMER, «Las Cortes de 1339, paso previo en la alianza peninsular contra los benimerines», cit.; V. GARCIA EDO, «La reincorporación de Burriana a la corona real (1336-1341)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 63 (1987), p. 541-559.

amb els síndics de diverses ciutats i viles de Catalunya, per tal de pregar-li amb *cartes públiques* que, abans de coronar-se *en rei*, anés personalment a Barcelona per tal de jurar *llurs Usatges e llurs constitucions* i ells li retrien jurament de fidelitat, *així com deïen que era acostumat en tots los reis passats, antecessors nostres*²⁴². En aquest sentit, com hem vist anteriorment, el primer a seguir a ciència certa aquest ordre fou Jaume II en 1291 –el seu germà Alfons en 1286 passà abans per Catalunya, però no hem trobat notícia certa del seu jurament–, i, en efecte, també Alfons el Benigne se cenyí al mateix esquema en 1327, després d’haver-ne demanat opinió al seu Consell.

Tanmateix, segons el Cerimoniós, en aquest cas el Consell reial recomanà que es coronés primer a la capital aragonesa: *que en nengun cas del món no anàssem a Barcelona ne partíssem de Saragossa tro que ens fóssem coronats en rei per moltes raons e condicions de les quals no volem parlar, car serien llongues d’escriure*²⁴³. Potser en relació amb això, cal remarcar que en la primera petició fiscal que Pere realitzà a les viles catalanes, encara el 12 de febrer de 1336, s’indicava que, entre d’altres afers, els diners havien de servir *pro resistendo pravis conatibus aliquorum insistencium contra bonum statum Cathalonie*²⁴⁴. I, a la mateixa crònica, el Cerimoniós assenyala que temia *de molts accidents contraris qui es pogren esdevenir*, encara que no n’especifica més²⁴⁵. En tot cas, fos per la raó que fos, el nou monarca decidí no moure’s i l’11 de març convocà la seua coronació per al dia 31 d’aquell mateix mes, davant la qual cosa els magnats catalans, *irats e fellons*, l’abandonaren i se’n tornaren a Barcelona, indicant-li el seu malestar pel canvi de l’ordre establert després de les rebel·lions de la dècada de 1280: *digueren-nos que mal consell havíem haüt en tant com volien mudar la manera dels altres reis, antecessors nostres, car nengun d’ells no havien tal o semblant cosa assajada*²⁴⁶.

En aquest sentit, la versió de la crònica insisteix a atorgar la responsabilitat de la decisió al Consell reial i a l’arquebisbe de Saragossa, al qual Pere, atesa la seua joventut –16 anys i mig–, hauria consultat en primer lloc: *per la poquea de nostres dies, no podíem determenar qual carrera nos era mellor, ço és, l’anar o el romanir, e així que ens consellàs lo mellor*²⁴⁷. Així mateix, quan després de la coronació –finalment celebrada el 7 d’abril– *los prohòmens de València e síndics e procuradors de tot lo regne* reclamaren el compliment del privilegi que establia el jurament foral valencià en un termini màxim de 30 dies, també s’hi ressalta el paper principal del Consell en la decisió final:

²⁴² *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 3. J. ZURITA especifica que en la petició dels catalans s’inclouïa el jurament de la redempció del bovatge: *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VII, cap. 27.

²⁴³ *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 4.

²⁴⁴ ACA, C, reg. 1501, f. 2r (12-II-1336).

²⁴⁵ Zurita no fixa el debat sobre l’anada a Catalunya fins a unes setmanes més tard, entorn del 17 de març, quan documenta –sense esmentar la font– que diversos nobles, cavallers i ciutadans aragonesos demanaren al rei que fes cas omís de la petició dels catalans i jurés abans en les Corts aragoneses els Furs d’Aragó a tots aquells que els volguessen usar –incloent els de Ribagorça i el regne de València– i el Privilegi de la Unió de 1319: J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VII, cap. 27. Tanmateix, segons el document que citem en la nota següent, ja l’11 de març s’havia resolt sobre la qüestió. En tot cas, la data tan primerenca dels conats de rebel·lió a Catalunya semblen indicar que eren anteriors a la discussió sobre la coronació.

²⁴⁶ *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 6. Sobre la data de convocatòria de les Corts, vegeu: ACA, C, reg. 1497, f. 126r-128r (11-III-1336).

²⁴⁷ *Ibidem*, cap. II, 4.

Sobre aquests dos acords, d'anar a València o a Barcelona, estiguem per alguns dies. E, finalment, fo'ns així consellat que proveïssim a tot... és a saber, que els atorgàssem que nós iríem, partent de Saragossa, primerament a Lleida, e que aquí hagués procuradors e síndics bastants de les dites ciutats e viles de Catalunya, e que hi fossen prelats, rics-hòmens e cavallers, e nós aquí fer-los híem ço que deguéssim, e ells així mateix a nós; e puis, partent de Lleida, que anàssem a València²⁴⁸.

Segons el mateix text, la resolució *plac molt a cascuns*, excepte als prohoms de Barcelona, que reclamaren el paper de la ciutat com a *cap* de Catalunya. D'altra banda, s'hi tornava a assenyalar que el Cerimoniós actuava segons les indicacions d'altres: *tenguem-nos per ben aconsellat e publicam nostra resposta*. Amb tot, un altre passatge de la crònica mostra que el rei tenia criteri propi per a allò que volia i, segons sembla, aquest anunciava una actitud més autoritària que la dels seus antecessors vers els seus regnes. En concret, moments abans de celebrar la cerimònia de coronació l'arquebisbe de Saragossa proposà posar-li ell mateix *la corona al cap denant tot lo poble*, un suggeriment secundat pels barons aragonesos i els prohoms de la capital. Pere, aconsellat per Ot de Montcada, es negà a fer-ho, però, davant la insistència del prelat i la demora a l'hora d'iniciar la missa, decidí consentir-ho de paraula per tal de fer el contrari després: *haguem acord entre nós mateix que lo hi atorgàssem, mas, emperò, que no en féssem res*. I, efectivament, en el moment de la coronació ordenà a l'arquebisbe que no hi intervingués en absolut: *nós diguem-li que prou bastava e que no ens adobàs ne ens tocàs la nostra corona, que nós la'ns adobaríem*²⁴⁹.

Val a dir, contràriament a la imatge de rei inexpert que procedeix únicament per obra dels consellers, l'actuació del Cerimoniós en aquest afer assenyala una clara determinació a l'hora d'imposar la seua voluntat davant les intencions dels altres. En aquest sentit, si bé hem vist que el seu avi Jaume solia mostrar una actitud prudent – contemporitzadora – i que el seu pare Alfons estigué fortament influenciat per les persones més properes, Pere, com comprovarem al llarg del seu regnat, es caracteritzà per una acció enèrgica en la majoria d'afers que hagué de resoldre al front de la monarquia. Així, fos pel seu perfil psicològic o per la pròpia cultura política en què havia estat format, les relacions que mantingué amb els diversos estaments estigueren marcades per aquesta característica, que, en tot cas, anava adreçada a aconseguir el mateix objectiu que tenien els seus predecessors: fer la pròpia voluntat, tot incrementant el poder de la casa reial i de la pròpia Corona. En consonància amb això, el relat de la crònica que responsabilitza el Consell reial del canvi d'ordre en els juraments dels diversos regnes peninsulars resulta raonablement sospitós si tenim en compte que, d'una banda, ja des de l'inici del regnat l'actuació del monarca havia marcat un camí d'intensificació de les exigències fiscals als seus súbdits, i, que, d'altra banda, les decisions que s'hi prengueren finalment concordaren a la perfecció amb els interessos del Cerimoniós. Semblava, doncs, que s'iniciava una nova època.

En primer lloc, el nou rei realitzà, per primera vegada, una petició fiscal per a la seua coronació en 1336 i per al seu matrimoni en 1338 de forma independent i simultània a

²⁴⁸ *Ibidem*, cap. II, 20. D'altra banda, la presència dels representants de la ciutat de València fou aprofitada per tal de demanar tres privilegis sobre el trànsit de la fusta i la inhibició de l'exportació de blats i de bestiar: *Aureum Opus*, «Petri secundi», 1ª numeració, II-IV (29-III a 5-IV-1336).

²⁴⁹ *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 10-12.

d'altres contribucions com ara les quèsties. I, així, obria les portes a la instauració dels nous drets de coronatge i maridatge, segons detallarem posteriorment. Així doncs, malgrat l'aparença d'acció tímida i insegura transmesa per la crònica, les demandes monetàries als seus vassalls revelen una actuació ben diferent, en la qual, d'altra banda, sembla dubtós que hi tinguessen un paper cabdal els magnats del Consell reial als quals el Cerimoniós fa plenament responsables de les seues decisions. Pel contrari, pareix més factible que fossen altres tipus de curials, com ara el mestre racional, el tresorer, el vicecanceller o el secretari els que aconsellassen d'aquella manera, a banda de les pròpies decisions del monarca. En aquest sentit, el que semblen indicar aquests requeriments fiscals o l'episodi de la coronació amb l'arquebisbe saragossà és que des d'un bell principi el nou rei tractà d'actuar a conveniència pròpia.

De fet, també el trajecte finalment triat entre Saragossa, Lleida i València s'adequava a les necessitats del monarca, interessat a desplaçar-se ràpidament al territori valencià per tal d'abordar com abans millor la qüestió de les donacions realitzades per Alfons el Benigne a la reina Elionor, qui, en morir el seu marit, havia fugit a Castella acompanyada per Pedro de Xèrica, el principal baró d'origen aragonès del regne de València. En aquest sentit, sabem que el motiu al·legat en la crònica per a escollir aquell camí, això és, el compliment del privilegi que establia el jurament foral valencià en el termini de 30 dies després de la coronació, havia estat incomplert anteriorment i en cap dels regnats precedent havia constituït un obstacle per tal d'acudir abans a Barcelona a jurar els Usatges i rebre el jurament de fidelitat.

No debades, el mateix rei afig a la crònica un interès especial per no demorar l'anada a terres valencianes: *que anàssem a València e que regoneguéssem nostre regne en quin estament era, per tal com hi havíem molt a fer, e que el posàssem en bon estament*²⁵⁰. Així, tot i que no n'especifica les causes, pareix evident que aquestes estaven relacionades amb les donacions d'Elionor i el perill d'atac del baró de Xèrica, qui havia passat al servei d'Alfons XI de Castella, al temps que, pel maig, el rei aragonès s'havia aliat amb don Joan Manuel, enfrontat aleshores amb el castellà²⁵¹. D'aquesta manera, unes setmanes després de la seua coronació, el Cerimoniós emplaçà els estaments catalans el 15 de juny a Lleida per tal de procedir al jurament recíproc, i poc més tard, havent arribat ja a la ciutat de València, convocà Corts valencianes per al 10 de setembre de 1336²⁵². Tot plegat, l'actuació del monarca en tots aquests afers de l'inici del seu regiment, com ara l'ordre dels juraments dels regnes, l'acte de la coronació i la petició incrementada de demandes fiscals, indicaven l'arribada d'una nova manera de fer les coses, personificada en la figura de Pere el Cerimoniós. No obstant això, la seua capacitat d'actuació s'hauria d'adequar a la col·laboració i el consentiment de les comunitats polítiques de cadascun dels seus territoris, una qüestió que, com veurem, estigué repleta de dificultats i daltabaixos. De fet, les tensions constants entre la voluntat del monarca i els requeriments dels estaments donaren forma a la pràctica parlamentària i la negociació fiscal que acabaren per consolidar-se, com a fruit d'aquesta oposició, durant el seu regnat. Així ho tractarem de palesar al llarg de la resta de la tesi.

²⁵⁰ *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 20.

²⁵¹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VII, caps. 26-28 i 30.

²⁵² ACA, C, reg. 1497, f. 129v-133v (29-IV-1336) i 135v-138v (14-VIII-1336).

b) Les Corts valencianes de 1336, el procés contra Elionor de Castella i la guerra contra Pedro de Xèrica

Com hem avançat, ja des del mateix moment de la mort del Benigne a finals de gener de 1336, la reina Elionor fou perseguida per ordre de Pere el Cerimoniós. Amb tot, ajudada pel seu principal valedor a la Corona, Pedro de Xèrica, aconseguí fugir a Castella, al recer del seu germà Alfons XI. Així, a penes set mesos després, el nou monarca arribà a València disposat a procedir per la via legal i per la militar contra tots dos, atenent, entre d'altres coses, al fet que l'estament reial valencià era el més afectat i el que més resistència havia mostrat a les donacions realitzades a Elionor i els seus fills Ferran i Joan. En aquest sentit, recordem que la reina havia rebut vitalíciament Osca i Calataiud a l'Aragó, Montblanc i Tàrraga a Catalunya, i Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira i Castelló de la Plana al regne de València, mentre que l'infant Ferran havia passat a ser senyor perpetu de Tortosa i Albarrassí als dos primers territoris, i de tots els nuclis valencians dellà Xixona excepte Elx i Crevillent, és a dir, d'Oriola, Alacant, Elda, Novelda, La Mola, Callosa, Asp i Monfort²⁵³. Ultra això, el darrer codicil del Benigne traspassava a l'infant Joan, també de manera perpètua, les viles aragoneses de Pertusa, Bolea, Biel i Berbegal, i les valencianes de Castelló de la Plana, Borriana i Lliria –les dues darreres de cada regne en feu honorat– (vegeu els Mapes 4 i 5 del tom II)²⁵⁴.

De fet, ja en vida del Benigne, Pere havia intentat obrar en contra d'aquelles donacions. Així, segons relata Zurita, en desembre de 1333 –mentre el seu pare estava a l'Aragó– parlamentà amb alguns de Xàtiva i residí alguns dies a la vila, contra les advertències de Bernat de Sarrià, que era alcaid del castell en nom de la reina, on cuidava de l'infant Ferran, i que s'aparellà en armes *de la misma manera que si tuviera cerca los enemigos*. La cosa no passà a majors, però, en la línia amb el que hem dit abans, també Zurita indica la naturalesa enèrgica del futur rei: *era muy altivo y ardiente, y más aficionado a entender por su persona en todo género de negocios de lo que su edad permitía*²⁵⁵ – llavors 14 anys. En aquest sentit, a més a més, el Cerimoniós també volgué deixar constància de l'especial importància que tenia la qüestió de Xàtiva en dedicar-li un passatge a la crònica. Concretament, el que explica la mort de Bernat de Sarrià a finals de 1335, un mes abans que la del Benigne, bo i tornant la jurisdicció al monarca en el llit de mort, en dir-li de viva veu al seu sots-alcaid que així ho volia. Per això, segons s'hi deia, el castell i la vila havien tornat al patrimoni reial en compte de romandre en mans de la reina, *de què es fora gran dan seguit a tot lo regne de València e nós, qui n'hàgrem passat enuig gran e afany, car ja per aquella raó los havia ella fet dar al senyor rei, nostre pare, com era quaix en frontera de Castella*²⁵⁶.

Així les coses, en 1336 el rei Pere aprofità la seua arribada a València després de ser coronat per tal d'iniciar les accions judicials i bèl·liques contra Elionor i Pedro de

²⁵³ La mateixa crònica del Cerimoniós comenta algunes resistències de la ciutat de Tortosa al traspàs senyorial a l'infant Ferran i també els registres de cancelleria indiquen d'altres per al cas d'Albarrassí: *Crònica del Cerimoniós*, cap. I, 44; ACA, C, reg. 551, f. 37r-38r (28-IX-1330). Tanmateix, com hem vist, els casos més greus es donaren al regne de València en relació amb les viles donades a la reina.

²⁵⁴ ACA, C, reg. 1525, f. 8r-10r (2-VI-1335), transcrit per A. UDINA, *Els testaments dels comtes de Barcelona...*, cit., doc. 35.

²⁵⁵ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VII, cap. 20.

²⁵⁶ *Crònica del Cerimoniós*, cap. I, 55.

Xèrica, amb el complet suport de l'estament reial valencià. D'altra banda, és interessant indicar que l'ordenació municipal realitzada per a organitzar la seua entrada a la ciutat el 4 d'agost de 1336 –la primera d'un monarca de la que se'n té constància– mostra la divisió urbana de poders resultant dels acords de les Corts de 1329-1330. Això és, en l'escalafó més baix se situava el poble, que, en *companyes de peu* organitzades amb els seus penons per *offici, o mester o estament de persones*, havia d'eixir amb armes –sota la direcció dels justícies criminal i civil– a esperar al rei en la creu del Puig, és a dir, en el límit de la contribució de la ciutat pel nord. A continuació, després que els caps de cada companyia haguessen besat la mà del rei i aquest hagués passat el barranc del Carraixet, ací l'esperarien *tots los hòmens ab cavalls armats e alforrats*, dirigits pel portantveus del procurador del regne i per dos jurats; ací, entre quatre i sis farien la corresponent reverència al monarca *per si e per tots los altres*. Finalment, *los cavallers o generoses e ciutadans*, portant *gramalles de drap de seda*, eixirien al pas del rei en un ample del camí de Morvedre i, després que quatre haguessen fet la reverència, anirien a l'església de Sant Julià, una mica més prop de la ciutat. En aquest lloc el rei es posaria *la corona real* i 40 d'aquells, és a dir, 25 ciutadans i 15 generosos, li portarien *los bordons e draps d'or* i l'acompanyarien pel portal de Serrans fins a l'interior de la ciutat, on el mateix monarca faria reverència a la mare de Déu en la catedral i eixiria pel portal de Montesa fins a arribar al palau reial –fora de la ciutat, al marge septentrional del riu²⁵⁷.

D'aquesta manera, quedava palès que els cavallers, als quals els havien estat vedats els càrrecs de poder a la ciutat fins a 1329, formaven part de la nova elit política de la urbs. Entre ells hi havia antics ciutadans, com ara els germans Guerau i Bartomeu Fabre, cavallers que s'havien instal·lat a la capital, com Gil Ximénez Romeo i Gilabert Sanoguera, i, sobretot, d'altres que havien accedit a la cavalleria a través del servei en els oficis reials, com Ramon de Libià, Felip de Boïl, Guillén Serrano i Joan Escrivà. En tot cas, però, els ciutadans pròpiament dits continuaven mantenint-hi l'hegemonia, atès el seu major nombre en el cerimonial d'entrada. En aquest sentit, d'aquells dels quals sabem la professió hi havia, d'una banda, mercaders, drapers i canvistes, com ara Berenguer Suau, Guillem Rabassa, Pere Fuster o Bernat Joan, i, d'una altra banda, juristes i notaris, com Arnau Samorera, Jaume Calbó, Bartomeu Benajam i Andreu d'Espígol. Tot plegat, aquests grups socials foren els més beneficiats dels acords sancionats en 1329-1330 i, encara que –com veurem– les friccions entre cavallers i ciutadans continuaren vives, sembla que la pràctica comuna del poder permeté certes aliances impensables anteriorment, que coadjuvaren a la formació d'una Unió interestamental contra l'actuació del rei en 1347.

De fet, aquesta mateixa ampliació del ventall de membres del General que podien actuar mancomunadament s'observa també en els convocats a les Corts que havien de servir, d'una banda, per a realitzar el jurament foral i reial, i, d'una altra banda, per tal d'emprendre les accions contra Elionor i el baró de Xèrica. Així, respecte a les Corts precedents, l'estament eclesiàstic s'amplià en un membre, bo i citant els 8 tradicionals (els bisbes de València, Tortosa i Sogorb-Albarrassí, el capítol de València, els castellà d'Amposta, que era comanador de l'Hospital a València, el mestre de Montesa, i els abats de Benifassà i la Valldigna), consolidant la presència del comanador de Montalbà –de l'orde d'Uclés–, i afegint la del mestre de l'orde, també castellana, de Calatrava.

²⁵⁷ A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions...*, cit., doc. 327 (1-VIII-1336).

Encara més, els membres del braç militar eren un total de 57, fins a 21 més que els citats inicialment en les Corts de 1329-1330. Així, entre la categoria de nobles, un total de 19, a banda dels habituals, com els infants, els Luna, els Xèrica, els Pérez d'Arenós, els Montcada, els Cardona o els Carròs, apareixien per primera vegada Juan Ximénez d'Urrea, Gonzalo Díaz d'Arenós i Alfons Roger de Lloria. Pel que fa als cavallers, repetien la majoria, a excepció d'Andres Martínez de Peralta i Orrigo de Quintavall, i se n'afegien molts d'altres, alguns d'origen català, com ara Joan Escrivà, Arnau Rosell, Jaume Alegret i Bertran de Canelles, navarrès o castellà, com els Tovía, Furtado Rodríguez, Francisco de Labaña i Sancho Ruiz de Briviesca, però majoritàriament aragonesos, com els Ruiz de Castelblanco, Fernando López de Heredia, Sancho Sánchez, Lope Álvarez d'Espejo, Alfonso Martínez de Morera o els hereus de Pedro de Lienda²⁵⁸.

Val a dir, que, com en el cas de la ciutat de València, també a nivell del regne s'hi pot detectar una ampliació del ventall de participants en el marc polític institucional, tot ajudant a consolidar progressivament el concepte de General. D'altra banda, quant als nuclis reials convocats, repetiren els mateixos 19 que en 1329 (València, Morella, Castelló de la Plana, Borriana, Vila-real, Morvedre, Llúria, Castellfabib, Ademús, Alpont, Alzira, Xàtiva, Cullera, Corbera –que havia tornat al patrimoni reial després d'una fugaç senyoria de l'infant Joan, patriarca d'Alexandria, mort en 1335– Ontinyent, Bocairent, Alacant, Oriola i Guardamar), més Xixona, que fou citada, malgrat el privilegi que havia rebut en 1325 –juntament amb Penàguila, Castalla i Biar– de no assistir a les Corts. En aquest sentit, és possible que aquesta darrera fos convocada atesa la peculiar situació del sud del regne, ja que, tot i pertànyer a l'infant Ferran, també foren cridades les universitats d'Alacant, Oriola i Guardamar. D'aquesta manera, a l'igual que feia en convocar les de Castelló de la Plana, Borriana i Llúria –deixades a l'infant Joan en el testament del Benigne–, el rei obviava totes les donacions fetes a la reina Elionor i la seua família. Tanmateix, les viles de l'infant Ferran, contràriament a les de Joan, es negaren a enviar síndics per tal de jurar el nou monarca com a senyor, una de les possibles raons per les quals, finalment, les donacions a aquell foren les úniques respectades²⁵⁹.

Fos com fos, amb les Corts valencianes convocades per al 10 de setembre s'iniciava l'enfrontament directe amb la mateixa Elionor i amb Pedro de Xèrica. De fet, l'assemblea començà quatre dies més tard, el 14 de setembre, possiblement en espera del mateix baró de Xèrica, qui, com veurem, fou declarat contumaç. Aquell primer dia de reunió a la catedral de València es correspon, a més a més, amb la data dels cinc privilegis que s'hi aprovaren, començant pel jurament per part del monarca dels Furs de València i de tots els privilegis concedits fins aleshores als nuclis reials, els quals,

²⁵⁸ D'altra banda, sembla probable que, quant als cavallers, la llista estigués «unflada» atenent al possible interès del rei per citar els que suportaven al baró de Xèrica. Vegeu totes les cartes de convocatòria, incloent les de l'estament reial a: ACA, C, reg. 1497, f. 137r (14-VIII-1336), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 76.

²⁵⁹ Una setmana abans de la data fixada per al començament de les Corts, el rei els escrigué per tal d'assenyalar-los que els motius donats per tal de denegar l'enviament de síndics que el jurassen com a senyor eren insuficients: ACA, C, reg. 1497, f. 137r (3-IX-1336). Finalment, però, no apareixen entre les viles que feren el jurament. Tampoc hi assistiren, per causes que desconeixem, els representants de Corbera i Xixona, ni els d'Ontinyent i Bocairent, aquests dos darrers segurament perquè estaven empenyorats a l'infant Ramon Berenguer, qui, si més no, en rebia les rendes poc abans: ACA, C, reg. 543, f. 243r (VI-1335).

recíprocament, realitzaren el seu jurament de fidelitat al Cerimoniós. Aquests juraments eren conseqüència del privilegi donat per Jaume I en 1261, que, com hem vist en les anteriors accessions al tron de 1286, 1291 i 1327, després de la revolta aragonesa de 1283 es convertí en una garantia imprescindible per a l'aspiració de l'estament reial a fer observar universalment els furs valencians a tot el regne²⁶⁰. Així, una vegada assolits els acords de 1329-1330, l'obligació del jurament es mantingué com una forma de confirmar el *statu quo* foral, i, en aquest sentit, la novetat que es pot observar en 1336 és que per primera vegada els representants de les viles reials, a banda de realitzar l'homenatge senyorial al rei, també juraren observar l'ordenament foral. Val a dir, bo i reconeixent en certa manera que allò pactat no havia acomplert les reclamacions de l'estament reial, aquest hagué de renovar el seu compromís a defensar uns Furs que no reconeixien una preeminència de l'estament reial tan marcada com els que s'havien tractat d'universalitzar en 1261.

Ultra això, el rei hagué de confirmar altres dos dels privilegis principals rebuts per l'estament reial des de l'època de Jaume I. En primer lloc, el que en 1266 havia establert la immutabilitat del diner reial valencià a canvi del pagament d'un monedatge septennal, que ara era corroborat *in plena Curia*, atenent al fet que *ipsum privilegium ad maximum comodum et utilitatem totius rei publice cedere dignoscatur*²⁶¹. En relació amb això, no coneixem confirmacions semblants en els anteriors cicles d'accessió al tron, però potser en aquesta ocasió es demanà expressament per tal de sancionar el privilegi en presència de tots els estaments o, també, perquè uns pocs mesos abans s'havia realitzat la petició del monedatge corresponent a aquell any de 1336²⁶². D'altra banda, també fou confirmat el Privilegi de la Unitat dels regnes de la Corona atorgat per Jaume II en 1319, que, com hem explicat, establia el seu jurament per tots els successors a l'inici de cada regnat. Així mateix, també hem vist que aquest incloïa no només la unitat dels territoris sota un mateix sobirà sinó també la integritat del patrimoni pertanyent al monarca²⁶³. I, en estreta connexió amb això, en aquestes Corts de 1336 l'estament reial aconseguí un altre privilegi a través del qual s'especificava la inalienabilitat d'una sèrie de nuclis que eren nomenats de forma específica: Xàtiva, Morella, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, Borriana, Vila-real, Lliria, Alpont, Ademús, Castellfabib, Cullera, Corbera, Penàguila, Guadalest –castell que havia estat donat a la reina–, Castalla, Xixona i els que estaven dellà Xixona²⁶⁴.

Així les coses, després de la política de donacions d'Alfons el Benigne, el Cerimoniós es comprometia públicament a no donar, vendre, cedir, infeudar, pignorar, canviar, assignar o obligar aquells castells o viles, ni els seus drets, exaccions o rendes, el mer o el mixt imperi, la jurisdicció civil o criminal, les regalies, les potestats, els drets d'apel·lació, etc. Contràriament, *ad supplicacionem totius generalis Curie*, atenent al fet que el patrimoni reial era ja tan escàs –*diminuta*–, el rei es comprometia a mantenir totes aquelles coses unides a la Corona reial: *perpetuo corone regie continue et immediate incorporata, afixa, coinuncta, applicata, annexa pariter et unita* (vegeu el Mapa 3 del

²⁶⁰ *Aureum Opus*, «Petri secundi», 1ª numeració, X (14-IX-1336). En aquesta mateixa carta de jurament el Cerimoniós hagué de declarar la immunitat del privilegi de Jaume I, malgrat no haver-lo dut a terme en el termini fixat de 30 dies.

²⁶¹ *Ibidem*, 2ª numeració, XV (14-IX-1336).

²⁶² ACA, C, reg. 1503, 144r (V-1336).

²⁶³ *Aureum Opus*, «Petri secundi», 1ª numeració, XII (14-IX-1336). Sobre el privilegi de 1319, vegeu *supra*, p. 377

²⁶⁴ *Ibidem*, 1ª numeració, XI (14-IX-1336).

tom II). I, novament, com en el cas del privilegi de 1319, si els seus successors no juraven aquest estatut, els súbdits valencians no restarien obligats a acceptar-lo com a monarca. S'hi retenia, però, una excepció, això és, que en cas d'*evidenti utilitatem* o *necessitate urgenti*, com ara per la defensa militar de la Corona, podria empenyorar o vendre aquells béns per cert temps, a excepció de les viles de Xàtiva, Morella, Morvedre, Alzira, Castelló, Borriana i Cullera, és a dir, les més importants del patrimoni reial; amb tot, en qualsevol cas, ho hauria de fer amb el consentiment del conjunt d'estaments donat en Corts: *cum assensu tamen totius generalis Curie in dicta civitate Valencie publice celebrande*²⁶⁵.

En definitiva, el braç reial tractava d'evitar la desintegració del seu estament, tot i que, com veurem, el nou rei també acabaria incomplint aquestes disposicions. Nogensmenys, allò aprovat en les Corts de 1336 encara anava adreçat a limitar la capacitat d'acció de la monarquia exclusivament des del punt de vista dels dirigents de la ciutat i de les viles reials; fins aleshores havia estat així, però ara, a més a més, es feia en nom de tot el General. En aquest sentit, el darrer dels privilegis concedits en aquella ocasió també s'emmarcava dins d'aquest procés de transició de l'estament reial a tot el General, puix consistia en la promesa reial de celebrar Corts cada tres anys per Tots Sants a València, *pro utilitate et bono statu civitatis et regni Valencie et incolarum eorundem, et pro evitandis et tollendis periculis ipsorum*. Val a dir, segons hem exposat en el seu moment, en les Corts de 1301-1302 fou publicat un privilegi anàleg que determinava la celebració parlamentària triennial, però per l'Epifania i atorgat únicament al braç reial. Ara, a banda de canviar-se la data, el privilegi es donava a tots els estaments: *prelatis, richis hominibus, militibus, civibus et hominibus villarum totique Generali regni Valencie*²⁶⁶. En relació amb això, si anteriorment la promesa fou infringida sistemàticament, en aquest cas les Corts s'aproximaren a la triennialitat al llarg del regnat del Cerimoniós; amb tot, com anirem veient, aquesta periodicitat sempre resultà molt més marcada per les necessitats del monarca que no pas per aquella concessió de 1336.

D'aquesta forma, ensé que foren promulgades aquelles disposicions en la sessió inaugural de les Corts, s'iniciaren els tràmits necessaris per a actuar contra Elionor i el senyor de Xèrica. En primer lloc, el 16 de setembre, es reclamà a les viles de Morella, Morvedre, Alzira i Castelló de la Plana que enviassen síndics amb procuradores suficients per discutir i aprovar tot allò que es tractés a les Corts, el que possiblement estava relacionat amb el procés contra la vídua del Benigne²⁶⁷. De fet, segons expliquen les actes judicials d'aquest darrer, el monarca revocà al començament de l'assemblea *todas et cada unas donaciones fechas a la dicha senyora reyna et al dito senyor infante don Ferrando por el dito senyor rey don Alfonso* des del moment en què aquest havia jurat l'estatut de no alienació de patrimoni reial del 20 d'agost de 1328; a això, a més a més, s'afegia el fet que el seu *testament et postrimera voluntat* –en el qual s'inclouien les donacions a l'infant Joan– no foren publicats²⁶⁸. D'altra banda, a finals de setembre –un

²⁶⁵ *Ibidem*.

²⁶⁶ *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XXIX (14-IX-1336). El rei es retenia dues excepcions que l'alliberaven de la celebració per Tots Sants cada tres anys: per malaltia o per la seua defensa personal de les fronteres de la Corona. No obstant això, les Corts s'haurien de celebrar en el termini de dos mesos després que aquells fets haguessen passat.

²⁶⁷ ACA, C, reg. 1497, f. 137rv (16-IX-1336).

²⁶⁸ Així ho explicava el procurador de la reina Elionor: ARV, Varia, Llibres, núm. 583, f. 21r-27v.

parell de setmanes després de l'inici de les Corts– el Consell de la ciutat de València tractà la consulta realitzada pel rei sobre la forma de procedir contra aquells que no li havien realitzat el jurament de fidelitat i encara no havien fet acte de presència en l'assemblea:

Lo senyor rey en lo seu principi e començament de la celebració de la present Cort, abans que juràs furs ne privilegis dix e provehí que tots aquells que segons la forma públicament legida no farien a ell sacrament de feultat fossen excluses e no compreses en la confirmació e jura que ell fahia o entenía a fer dels furs, privilegis, costums e bons uses e franquees del regne de València en general o en especial. Ara són alguns qui, segons la dita forma, lo dit sacrament de feultat no han volgut fer ne fan, denegan allò fer expressament, altres qui són absents e no són compareguts dins lo dia a la dita Cort assignat per si personalment ne per procuradors sufficients ne bastants a fer la dita feultat e a ésser als tractaments de la dita Cort segons forma de la convocació. És en qüestió com serà enantat contra los damunt dits e cascun d'ells, presents o absents, axí per la inobediència e contumàcia de no fer segons la dita forma la dita feultat²⁶⁹.

La qüestió, evidentment, anava adreçada contra Pedro de Xèrica i els seus cavallers, i el Consell municipal, després d'haver consultat amb juristes, proposà al Cerimoniós que els declarés *contumazes e reebels*. Així les coses, seguint els Furs de València, tindria diverses opcions: d'una banda, imposar-los una multa i cobrar-la *per penyores, o per denegació de justícia, o per ocupació d'aquells béns per los quals són tenguts de fer lo dit sacrament*, i, d'una altra banda, retenir-los i empresonar-los. Ultra això, no rebrien cap de *les gràcies o libertats o altres coses favorables* que fossen concedides en les Corts presents i no serien admesos en les següents assemblees *entrò hajen purgada legítimament la dita contumàcia*²⁷⁰. Dit i fet, deu dies després, el 9 d'octubre, el rei embargà les cavalleries del senyor de Xèrica, alhora que feia el mateix amb totes les rendes que la reina Elionor rebia de les ciutats i viles que li havia donat el Benigne²⁷¹. Així mateix, el dia 17 el monarca escrigué al baró per tal d'advertir-li que si no corregia la seua contumàcia li imposaria una pena de 6.000 marcs d'argent i enviaria contra ell a l'infant Jaume²⁷². Mentriamentres, es notificà a Elionor que el Cerimoniós i les universitats de Morella, Morvedre, Xàtiva, Alzira i Castelló de la Plana havien interposat una demanda contra ella per tal d'impugnar la donació d'aquelles viles, traspasades a la seua senyoria en 1329²⁷³.

²⁶⁹ AMV, MC, A-3, f. 171rv (30-IX-1336).

²⁷⁰ *Ibidem*, f. 173r (30-IX-1336).

²⁷¹ ACA, C, reg. 1480, f. 7rv (9-X-1336), citat per M.M. COSTA, *La casa de Xèrica...*, cit., p. 151-152.

²⁷² ACA, C, reg. 1497, f. 138rv (17-X-1336). Dos dies després s'ordenava a l'infant Jaume que anés al castell de Xèrica a prendre al baró i, si no podia, que cremés i talés les seues possessions: *Ibidem*, f. 8rv (19-X-1336). En aquest sentit, la crònica del monarca indica que *per complir los processos, trametem l'infant en Jacme, comte d'Urgell, frare nostre, ab los rics-hòmens e ab los cavallers de nostra mesnada, per combatre, assetjar e talar Eixèrica: Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 26. D'altra banda, ja abans d'iniciar tots aquells processos, el rei havia convocat a València als seus cavallers i mesnaders aragonesos a València per a mitjan setembre, el que assenyala a les clares que la decisió d'atacar estava prevista des de l'inici: ACA, C, reg. 1497, f. 5r-6r (28-VIII-1336).

²⁷³ ARV, Varia, Llibres, núm. 583, f. 8v (12-X-1336). Per causes que desconeixem –no s'hi expliciten–, les universitats d'Alpont i d'Ademús també realitzaren la demanda, tot i que, contràriament a les altres cinc viles, no enviaren síndics per a personar-se en el procés.

Sense interrupció, el 18 d'octubre foren convocades les hosts urbanes i, *per reempçó de la dita host*, el Consell de València donà 48.000 s., amb la condició que el rei dirigís personalment la campanya²⁷⁴. Abans de partir, però, s'inicià el procés judicial contra Elionor de Castella derivat de la demanda del monarca i les universitats esmentades. Així, el dia 26 tingué lloc la primera vista al palau reial de València amb l'assistència del procurador de la reina, Lope Fernández de la Vidicilla –Burgos–, i, tres dies després, aquest mateix exposà els seus motius per tal de recusar els que havien de jutjar l'afer, això és, el rei, les Corts i dos jutges comissionats –el doctor en lleis Guillem de Jàffer i el paborde de la seu Berenguer Marc–, ja que, segons deia, eren part interessada en la pròpia demanda²⁷⁵. En aquest sentit, les seues raons concretes per a tractar de demostrar-ho ja foren resumides per Sylvia Romeu, qui, com hem explicat anteriorment, estudià una còpia del procés conservada a l'Arxiu del Regne de València, similar a una altra que hi ha a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, parcial, però que conté 11 fulls més i permet conèixer l'evolució final de les accions judicials. Per tant, bastarà que ens limitem a indicar sintèticament que, per a impugnar la legitimitat del rei, els jutges i les Corts, el procurador de la reina al·legà, entre d'altres coses, la no publicació del testament d'Alfons el Benigne, les diverses opressions comeses contra la seua representada –com ara l'embargament de les seues rendes o la presa unilateral dels castells de Xàtiva i de Guadalest–, i, sobretot, la invalidesa de la revocació de les donacions declarada pel Cerimoniós a l'inici de l'assemblea, ja que havia estat feta per consell de *los majores de la corte et del Consejo del senyor rey*, els quals *perseguieren et persiguen por odio et malqueriencia capital a la dicta senyora reyna et a los dichos senyores, sus fillos, que son infantes*²⁷⁶.

Per la seua banda, els procuradors del monarca i de les universitats reials replicaren a totes aquelles raons i, a més a més, justificaren la legitimitat de Pere el Cerimoniós i dels seus jutges a l'hora de decidir sobre l'afer, *car notòria cosa és, de fur e raó, que la jurisdicció del dit senyor rey, qui és príncep e ha tots drets imperials en tots sos regnes et terres, com no haja ne regonega ni sos predecessors hanc no hajen haüt ne regonegut subirà en lo temporal en lurs terres deçà mar, no pot ésser declinada per alcú que sia sotsmès seu e de sa jurisdicció*²⁷⁷. Per afegiment, al costat d'aquesta afirmació de la sobirania del poder reial, els procuradors esmentats també defensaren la legitimitat de les Corts *per dues rahons*, a través de les quals podem observar l'alt grau d'autoconsciència que la institució parlamentària havia assolit:

La primera, car lo dit senyor rey és cap et jutge de la Cort, jassia que·ls negocis d'aquella determén ab consell et examinació del General de la Cort, e axí per privilegi de la sua persona cessa en ell, e per ell en la Cort, tota suspita per la rahó dessús proysmament dita; la segona, car la dita Cort General representa tot lo regne de València, car en la celebració et sol·lempnitat d'aquella són los prelats, religiosos et persones eclesiàstiques, qui fan I e lo primer membre, los rics hòmens, cavallers et generosos, qui fan lo segon membre, los

²⁷⁴ AMV, MC, A-3, f. 174r-175r (18 a 21-X-1336). De les altres convocatòries d'host només tenim notícia indirecta de la de Morella, el Consell de la qual constituí procuradors per al procés contra la reina Elionor a Vila-real, puix ací estaven els seus dirigents després que se'ls hagués convocat per a anar contra Xèrica: ARV, Varia, Llibres, núm. 583, f. 13v-14v (24-X-1336).

²⁷⁵ ARV, Varia, Llibres, núm. 583, f. 8v-15v (26-X-1336) i 16r-38r (29-X-1336). La comissió reial a dos jutges havia estat feta el 20 d'octubre: *Ibidem*, f. 1rv.

²⁷⁶ ARV, Varia, Llibres, núm. 583, f. 25v (29-X-1336).

²⁷⁷ *Ibidem*, f. 31r (29-X-1336).

ciudadans et hòmens de viles del dit regne, qui fan lo terçer membre de la dita Cort, e no és presumpció ne semblant de veritat ne deu alcun creure que tots los membres de la Cort, en la qual ha tantes sàvies persones e moltes en dignitat e noblea constituïdes, se acordassen ne consentissen a fer tort o perjudici a alcú²⁷⁸.

Així doncs, la representativitat general i la legitimitat de l'assemblea quedaven fora de tot dubte segons aquells procuradors, que eren Domingo de Montsó per part del rei i fins a nou més per part de les cinc viles reials afectades: Bernat Sanç i Bernat de Gusargues per Xàtiva, Pere de Beern per Morella, Guillem Busquet i Bartomeu Robau per Morvedre, Joan Galindo i Jaume Martorell per Alzira, i Llorenç Peris i Jaume Mateu per Castelló²⁷⁹. I, més encara, exalçaven les Corts com el màxim organisme de justícia i de govern polític del regne, que els mateixos estaments havien disposat de forma conjunta i consensuada:

Car la Cort General fon trobada per lo General de cascun regne per tal que ab esforç e auctoritat d'aquella fossen reparats et esmenats tots perjudicis fets a qualsevol persones e lo regne posat en bon estament, e de la on deu néxer et deu hom esperar justícia no deu alcú presumir greuge, injúria o injustícia, no·s troba ni hanc no fo més oyt en la senyoria del dit senyor rey que tota la Cort General fos donada per sospitosa²⁸⁰.

Tot plegat, resulta ben simptomàtic que trobem aquesta definició de les Corts per al cas valencià precisament en l'assemblea posterior als acords de 1329-1330, que obriren la porta a la participació plena de tots els estaments en les reunions, sempre problemàtica fins aleshores a causa de l'enfrontament permanent entre els nuclis reials i bona part de la noblesa. En tot cas, com tindrem temps de comprovar, la realització pràctica d'aquella visió teòrica depenia sempre del desenvolupament concret de les relacions de poder entre la comunitat política i la monarquia.

Altrament, quant al procés contra la reina Elionor, aquest quedà ajornat, després de la primera exposició de motius de les parts, fins a una propera vista, que no tingué lloc fins a mitjan novembre²⁸¹. Així, com havia promès, Pere el Cerimoniós encapçalà les seues hosts contra el baró de Xèrica durant l'interval entre una i altra sessió: *partint de Morvedre, anam-nos-en jaure a les Alcubles, cremant e talant la terra del dit don Pedro*²⁸². Tanmateix, segons explica la mateixa crònica reial, el noble, des de Xelva, demanà negociadors per a tractar sobre l'afer i, mentre el monarca s'aturà a Viver disposat a assetjar Xèrica, li foren enviats el vescomte Bernat de Cabrera, l'almirall Jofré Gilabert de Cruïlles, l'escrivà Bertran Desvall, el porter major Lope de Gurrea, el porter Pere d'Antist i Ferrer d'Abella, de la casa reial. Tanmateix, l'ambaixada

²⁷⁸ *Ibidem*.

²⁷⁹ *Ibidem*, f. 1rv.

²⁸⁰ *Ibidem*, f. 31v (29-X-1336).

²⁸¹ Entre el 14 de novembre i el 16 de desembre se celebraren fins a nou sessions –fora de Corts– de la demanda contra Elionor, tot i que sense avançar en el procés, a causa de la contumàcia del seu procurador o perquè els jutges triats es trobaven ocupats: *Ibidem*, f. 40r-51r.

²⁸² *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 26. L'eixida es degué produir a finals d'octubre, puix la mateixa segona sessió del judici contra Elionor, del dia 29, es féu quan el rei ja havia marxat de la ciutat de València. D'altra banda, el porter Garcia Morelló fou comissionat per rebre el quint de les cavalcades contra el noble ja en novembre: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 637, f. 85v.

monàrquica se saldà amb la captura de tots ells i el seu empresonament al lloc castellà d'Utiel, uns fets que tingueren lloc el 3 de novembre de 1336 segons Zurita, qui també explica que el baró atacà posteriorment la zona fronterera entre Xàtiva i Énguera²⁸³.

En represàlia, la host reial cremà el lloc de Viver i el monarca es traslladà a Sogorb, des d'on el 5 de novembre convocà a l'exèrcit tots els homes majors de 17 anys dels nuclis aragonesos i valencians propers, *ratione processus quem personaliter facimus contra nobilem Petrum de Exerica*²⁸⁴. No obstant això, uns pocs dies després el rei sojornava novament a la ciutat de València i, des d'ací, a finals de mes, ordenà l'embargament de tots els béns mobles del baró i convocà els vassalls d'aquest per tal que anaren directament a jurar-li fidelitat²⁸⁵. Així les coses, la guerra continuà amb diverses escaramusses, mentre el Cerimoniós tornà a citar els membres dels estaments per a finals de desembre, per tal de continuar les Corts que havien de prosseguir les accions contra el senyor de Xèrica i Elionor de Castella²⁸⁶. D'aquesta manera, sabem que durant la primera quinzena de gener de 1337, al temps que es mobilitzaven novament les hosts de les viles reials²⁸⁷, l'assemblea es tornà a aplegar a València, bo i albergant en el seu marc les dues darreres sessions del procés contra la reina.

En primer lloc, el dia 2, amb l'absència del procurador de la reina, que no s'havia tornat a presentar des de la vista del 29 d'octubre, el de Pere el Cerimoniós aportà les seues raons per tal de demandar-la i exigir la revocació judicial de les donacions que aquella i el seu fill Ferran havien rebut d'Alfons el Benigne –essent aquesta la part a la qual Sylvia Romeu no tingué accés. L'escut legal que exposà el representant del monarca estava format per tres eixos: el Privilegi de la Unitat dels regnes de 1319 concedit per Jaume II, l'estatut de no alienació del patrimoni reial per deu anys jurat per Alfons el Benigne en 1328, i els *privilegis locals* d'inalienabilitat de la Corona atorgats a totes i cadascuna de les viles donades a la reina. En aquest sentit, s'hi explicitava la tenor exacta de la disposició de 1319, tot indicant que no només ordenava que els regnes i dominis del monarca *esteguessen per tots temps units en un imperi e sots una sola metexa senyoria e senyor*, sinó que també ho havien de fer íntegrament: *ne en si, ne dins si, o en altra qualsevol manera fossen partits o separats*. Malgrat tot, el Benigne havia realitzat les donacions *per fervor de gran affecció e amor que havia a la dita senyora reyna, et per gran importunitat e continuades induccions*, de manera que, sumant la vall

²⁸³ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VII, cap. 34.

²⁸⁴ ACA, C, reg. 1497, f. 9v-11r (5-XI-1336). Foren citats els de Morella, Morvedre, Castelló de la Plana Borriana, Vila-real, Alcanyís, Montalbán, Mont-roig de Tastavins i Terol.

²⁸⁵ M.M. COSTA, *La casa de Xèrica...*, cit., p. 153-154.

²⁸⁶ ACA, C, reg. 1497, f. 139r-140r (17-XII-1336). Maria Mercè Costa documenta un atac del baró a Alpont i un altre de l'alcaid d'Alacant –vila de l'infant Ferran– a homes i bestiar del rei, alhora que a mitjan desembre un veí de Morvedre rebé llicència per a combatre els llocs del noble esmentat. D'altra banda, tant el justícia criminal com el civil i el de 50 s foren triats directament pel rei entre els 12 candidats de les parròquies per tal de fer front als *discrimina* existents: *Aureum Opus*, «Petri secundi», 1ª numeració, XV (24-XII-1336).

²⁸⁷ ACA, C, reg. 1497, f. 15v (2-I-1337) i 16r (16-I-1337). Precisament durant aquells dies, el monarca ordenà la presa de les viles aragoneses de Luesia i Pradilla –de Pedro de Xèrica– i es detecten renovats enfrontaments bèl·lics, com ara el d'una companyia de Lliria a l'aguait del lloc de Domenyo, el del valentí Francesc Ham, al cap d'una companyia de 100 clients, o el dels 1.500 homes pagats per la ciutat de València –a banda de la redempció d'exèrcit anteriorment citada: M.M. COSTA, *La casa de Xèrica...*, cit., p. 157-158. Posteriorment, els ingressos declarats pels porters reials del quint de les cavalcades realitzades contra el baró de Xèrica foren 12.563 s. 1,5 d.: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 637, f. 85v i 87v.

d'Aiora a les cinc viles reials, aquella s'havia quedat amb una part que representava el 90% del patrimoni reial valencià en *rendes i hòmens*²⁸⁸.

Ultra això, *no content de les dites immoderades donacions e alienacions*, havia realitzat nombroses donacions a l'infant Ferran de ciutats i viles de Catalunya, Aragó i el regne de València, que, segons es deia, també sumaven un 90% del valor total de les rendes de la Corona: *pugen a les XVIII parts fetes XX parts de totes les rendes reals dels dits regnes de Aragó e de València et del comdat de Barcelona*. Aquesta situació, a banda de dirigir-se contra el jurament fet a l'infant Pere com a successor del rei en les Corts d'Aragó, era *cosa contrària a justícia, rahó, egualtat e honestat*, ja que Ferran, tot i ser el *quart nat* del Benigne, havia acabat rebent molts més emoluments que el Cerimoniós a la seua arribada al tron. I no només era una qüestió econòmica, sinó també estratègica, car els nuclis que havien rebut la reina i l'infant al regne de València bé estaven en la frontera amb Castella, bé eren importants ports marítims, bé constituïen destacades places fortes:

En special són perjudicials e periloses al dit senyor rey en Pere e al regne seu de València les donacions perpetuals dels castells, viles e lochs de Oriola, Alacant, Guardamar, Callosa, Nompot, El·la, la Mola, Novel·la e Asp, e les feytes a vida a la dita senyora reyna de Xàtiva, de Algezira, de Murvedre, de Castelló de Burriana e de Morella, e en per tots temps de la vila e vall de Ayora ab los castells e lochs en aquella vall situats, com tots los dits castells e lochs donats al dit infant en Ferrando de Sexona enlà e la dita vayl d'Ayora són en la fi de les limites del regne de València e marquen e affronten ab lo regne de Castella, e tots aquells, salvant la dita vall de Ayora, sien en e prop ribera de mar, e en alguns d'aquells haja ports senyalats, e semblantment los lochs de Murvedre e de Castelló sien en ribera et ajen port de mar, e lo castell de Morella e la vila de Algezira sien forces molt senyalades, e axí tots los dits castells e lochs sien molt perillosos a vós dit senyor rey e al bon stament de vostres regnes per les partides en què són situats e per oportunitat de noure a vós senyor e al regne de València, car en poder seria de la dita senyora reyna e inffant de metre sarraïns e gens stranyes o enemichs vostres per mar e per terra com se volguessen, e moure guerra e dissensió en lo dit regne²⁸⁹.

Per tot això el procurador del rei sol·licita l'anul·lació i cassació de totes *les dites donacions* i, a més a més, el retorn de *los fruyts, rendes, esdeveniments et altres drets qui són o pogren ésser exits et reebuts dels dits castells, viles et lochs donats et en lo dit regne de València situats*, que podien estimar-se *de C mil lliures ensús, et de CL mil lliures ensús, de moneda de reals*. I, així les coses, es demanava al rei que proveís justícia a través de jutges delegats o *per altres vies, en Corts o fora d'elles*, i que citara novament la reina per tal que aquesta respongués degudament sobre el plet²⁹⁰. D'igual manera, els procuradors de les cinc viles majors valencianes empraren arguments semblants, centrats en els privilegis de 1319 i els locals d'inalienabilitat, així com en l'estatut de 1328. Per afegiment, explicaren el consentiment forçat que havien hagut d'atorgar a les donacions en 1329 per les amenaces del Benigne, segons hem exposat en el seu moment. Per tant, també requeriren l'anul·lació total i una nova citació de la reina, la qual va ser convocada una altra vegada en la darrera de les sessions que es

²⁸⁸ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, núm. 9, f. 25v, 28r i 29v.

²⁸⁹ *Ibidem*, f. 31r.

²⁹⁰ *Ibidem*, f. 31v.

registra al procés judicial, el 14 de gener de 1337, encara en el marc de les Corts valencianes²⁹¹.

Tanmateix, ja aleshores feia dues setmanes que, per tal de deliberar sobre la qüestió, havia estat convocat un parlament general de tota la Corona a Castelló de la Plana²⁹², de manera que aquella degué ser una de les darreres reunions de l'assemblea valenciana, llicenciada sense donar cap mena de sentència. El parlament castellanenc es congregà a mitjan febrer i, amb la intervenció d'uns legats pontificis, suposà el principi de la fi de les hostilitats, puix s'hi declarà una treva amb els valedors de Pedro de Xèrica i de la reina, que s'anà renovant al llarg dels mesos següents en el marc de dos parlaments generals més, celebrats a Gandesa entre maig i juny i a Daroca entre juliol i octubre de 1337. Finalment, els àrbitres triats per a dirimir el conflicte, l'infant Pere de Ribagorça i don Joan Manuel, donaren sentència el 29 d'octubre, bo i determinant l'absolució i la restitució dels béns de Pedro de Xèrica –qui alliberà els presoners que havia fet– i l'anul·lació de les donacions fetes per Alfons el Benigne a la reina Elionor, encara que aquesta continuaria rebent-ne les rendes corresponents. Quant a les donacions a l'infant Ferran, que, com hem vist, també havien estat objecte de litigi, res no s'hi deia, i el Cerimoniós es limita a afirmar en la crònica que *no li tolguem res perquè no calc que li ho tornàssem*²⁹³. En aquest sentit, és possible que el favor que li mostraren els dirigents de les mateixes viles donades –que no assistiren a les Corts valencianes ni es personaren en el procés judicial– fos una de les principals raons per tal de respectar-ne la senyoria.

En darrer terme, pel que fa a les donacions a l'infant Joan contingudes al codicil del Benigne (Castelló de la Plana i Borriana, i Lliria en feu honorat), el rei prometé reconèixer-les, tot i que la resolució final d'aquell afer quedà ajornada per a un moment posterior. De fet, aquesta no arribaria fins a 1339, quan es convocaren unes noves Corts valencianes expressament per això.

c) Les Corts valencianes de 1339 i la resolució de l'afer de les donacions

Tot i que no són moltes les dades inèdites que hem pogut trobar sobre les Corts de 1339, hem decidit dedicar-hi un apartat diferenciat, atès que així ho hem fet amb la resta d'assemblees parlamentàries valencianes i que, a més a més, l'únic estudi centrat en elles fins el moment, de Maria Rosa Muñoz Pomer, les vincula a l'aliança entre els reis d'Aragó i de Castella contra els marínides, signada a Madrid l'1 de maig d'aquell mateix any. Així, aquesta autora, que fou la primera en donar notícia de la reunió parlamentària gràcies a certs esments presents als manuals de consells de la ciutat de València, conclogué a partir dels fets posteriors que, *ante el peligro Benimerín, se*

²⁹¹ *Ibidem*, f. 32v-43r.

²⁹² ACA, C, reg. 1497, f. 141r-142v (30-XII-1336).

²⁹³ Sobre tots aquests fets, vegeu: *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 27-30; M.T. FERRER I MALLOL, «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres», cit., p. 446-450; M.M. COSTA, *La casa de Xèrica...*, cit., p. 158-164.

*establecieron las bases que dieron como resultado la concordia peninsular*²⁹⁴. Tanmateix, segons explicarem, tot sembla indicar que aquelles Corts es congregaren exclusivament per a deliberar sobre dues qüestions explicitades en el document –citad per la mateixa Muñoz– que registrà l'elecció dels tractadors escollits per la ciutat de València: *los affers de la reyna Elionor e de sos fills, e del feit del homenatge del alt rey de Mallorches*²⁹⁵.

En primer lloc, sabem que les convocatòries de l'assemblea, redactades el 30 de desembre de 1338, es realitzaren en un context en el qual els rumors d'invasió marínida no eren imminents, sinó que aquests no arribaren fins el març de 1339, precisament durant els darrers moments de celebració de les Corts²⁹⁶. En aquest mateix sentit, la pròpia tenor de les cartes de citació –inèdites– es pot relacionar amb els dos afers esmentats, puix es demanava l'assistència:

Pro expeditionem quorundam arduorum negociorum nos et utilitatem ac necessitatem et statum regnorum et terrarum nostrarum, et specialiter regni nostri Valencie et incolarum eiusdem tangencium providerimus in civitate Valencie generalem Curia celebrare.

Val a dir, tant la qüestió del rei de Mallorca com la de la reina Elionor tocaven a tots els regnes de la Corona, i especialment el d'aquesta darrera, com hem vist, afectava l'estament reial valencià. Pel que fa al desenvolupament de la primera, únicament coneixem les dades explicades a la crònica del rei, segons les quals Jaume III de Mallorca fou citat per a fer l'homenatge de fidelitat al Cerimoniós quan *nós érem en regne de València*, és a dir, des de finals de 1338. Així, *après alguns dies*, el monarca mallorquí envià *Asmar de Mosset per obtenir allongament del dit homenatge, la qual cosa nós atorgar no li volguem*²⁹⁷. Per tant, si les Corts valencianes foren preguntades sobre aquest afer, la consulta degué versar sobre la petició del jurament a Jaume III o sobre la resposta negativa d'aquest. D'altra banda, la mateixa crònica explicita que els tractaments amb Alfons XI per tal de fer front a un possible atac marínida foren posteriors, després que el rei hagués anat a reconèixer Dénia –el 30 de març, segons veurem– i hagués tornat a la capital valenciana: *estant nós en València, veents que el passatge que el dit rei de Marrocs entenia a fer en Espanya era a nós molt perillós, haüt sobre açò nostre Consell, trametem al rei de Castella nostres missatgers*²⁹⁸. Conseqüentment, les Corts valencianes degueren centrar-se especialment en tractar la qüestió de la reina Elionor.

²⁹⁴ M.R. MUÑOZ POMER, «Las Cortes de 1339, paso previo en la alianza peninsular contra los benimerines», cit., p. 57.

²⁹⁵ AMV, MC, A-3, f. 262v (16-II-1339).

²⁹⁶ ACA, C, reg. 1497, f. 150r-152r (30-XII-1338), transcrites a l'*Apèndix documental*, doc. 81. Pel que fa als marínides, veurem que fou el 24 de març quan la monarquia demanà als seus súbdits la defensa imminent, davant la notícia del pas de l'emir de Fes a la península.

²⁹⁷ *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 32. Aquests fets se situen abans que el rei anés a Dénia, el 30 de març, com explicarem després. D'altra banda, Gabriel Ensenyat documenta rumors d'un possible atac aragonès a Mallorca precisament en aquest mesos inicials de 1339: G. ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*, Palma, 1997, p. 104-105.

²⁹⁸ *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 32.

Altrament, pel que fa als convocats, foren citats els mateixos 10 membres de l'estament eclesiàstic que en la darrera reunió de 1336²⁹⁹, mentre que els del militar en foren menys, un total de 37, d'una banda, perquè desaparegueren els procedents de les viles dellà Xixona, que ara pertanyien a l'infant Ferran, i, d'una altra banda, perquè no se cità a una sèrie de cavallers que possiblement havien estat cridats llavors en relació amb el procés contra Pedro de Xèrica. Tot plegat, però, apareixien 3 noms nous: l'infant Jaume, que, a més a més, jurà el seu càrrec com a portantveus de procurador del regne de València en aquells moments³⁰⁰; el comte de Terranova Nicolao de Joinville –Nicolau de Jamvilla en les fonts valencianes–, casat amb Margarida de Lloria; i el cavaller Rodrigo Díez³⁰¹. Finalment, els nuclis reials cridats foren els mateixos 13 que juraren fidelitat al rei en les Corts de 1336 (València, Morella, Morvedre, Borriana, Castelló de la Plana, Vila-real, Llúria, Castellfabib, Ademús, Alpont, Alzira, Xàtiva i Cullera), més Corbera, que llavors també havia estat convocada, però no havia acudit³⁰².

Així doncs, per la pròpia convocatòria queda palès que les donacions a l'infant Ferran al sud valencià ja havien estat acceptades *de facto*, però no així les del seu germà Joan (Castelló, Borriana i Llúria), la decisió sobre les quals, com hem vist, havia quedat ajornada en 1337. És per això que al poc d'iniciar-se al monestir de predicadors de València les reunions de les Corts convocades per a l'1 de febrer de 1339 es decidí triar diversos tractadors per tal d'aconsellar al rei sobre el que havia demanat entorn del vassallatge del rei de Mallorca i el cas de les donacions: *devien ésser eletes per part dels prelats, e semblantment certes persones per part de rics hòmens e de cavallers, e semblantment per part de la ciutat e de les viles reals del regne de València*³⁰³. Pel que fa a la qüestió mallorquina, no coneixem cap decisió presa per l'assemblea i, de fet, no es resolgué fins a juliol d'aquell any, quan finalment Jaume III jurà fidelitat al

²⁹⁹ Els bisbes de València, Tortosa i Sogorb-Albarrassí, el capítol catedralici de València, el castellà d'Amposta (mestre de l'Hospital a València), el mestre de Montesa, els comanadors de Montalbán i de Calatrava, i els abats de Benifassà i de la Valldigna.

³⁰⁰ AMV, MC, A-3, f. 259v (10-II-1339).

³⁰¹ Repetiren els altres 19 nobles convocats en 1336: els infants Pere i Ramon Berenguer, Lope de Luna, Ot de Montcada i el seu fill, Juan Ximénez d'Urrea, Pedro de Xèrica, Blasco Maza de Bergua, Guillem de Cardona, Gonzalo Díez d'Arenós, Francesc Carròs, Gilabert de Centelles, els hereus de Fernando d'Aragón, Sancho de Huerta d'Arenós, Galceran de Bellpuig, Joan de Pròixida, Guillem Ramon de Montcada i Alfons Roger de Lloria. Així mateix, també repetiren 17 cavallers: Peregrín de Monteagudo, Gonzalo García, Felip de Boil, Ramon de Boil, Pedro Zapata, Juan Ximénez de Montornés, Bernat de Vilaragut, Francesc de Materó, Guillem de Bellví, Ramon de Vilaragut, Bertran de Canelles, Marco Tovía, Berenguer de Tovía, Gil Ruiz de Castelblanco, Alfonso Martínez de Morera i Lope Álvarez d'Espejo. D'altra banda, respecte a la convocatòria de 1330 havien desaparegut 9 cavallers (Pedro Ximénez de Borriol, Gil Martínez d'Entença, Gilabert Sanoguera, Pedro Garcés de Masones, Ramon de Riusec, Ramon de Santlleir) i els tres d'Alacant i Oriola (Berenguer de Puigmoltó, Guillem de Togores i Guillem de Liminyana). Finalment, respecte a la de 1336 no foren citats altres 10 cavallers: Joan Escrivà, Arnau Rosell, Jaume Alegret, Jaume Carles, Francisco de Labaña, Sancho Ruiz de Briviesca, Furtado Rodríguez, Sancho Sánchez Fernando López de Heredia, i els hereus de Pedro de Lienda.

³⁰² Com aleshores, Ontinyent i Bocairent apareixien en les cartes de convocatòria, però en aquesta ocasió s'hi explicitava que finalment no foren citades, en pertànyer temporalment a l'infant Ramon Berenguer.

³⁰³ AMV, A-3, f. 262v (16-II-1339). Unes setmanes abans d'iniciar les Corts, el Consell municipal decidí nomenar un lloctinent per al justícia criminal Ramon Soler, de manera que el primer pogués atendre la cort judicial, mentre el segon, per evitar els *perylls e escàndels* que es temien *per la congregació de les gents vinents a les Corts, de dia e de nyct cavalgàs per la ciutat ab covinent companya de cavall e de peu per tal que alcú per sa temeritat no pogués donar ocasió de tabustol e dampnatges: Ibidem*, f. 258rbis (12-I-1339). D'altra banda, els 39 síndics enviats per la ciutat foren triats un parell de dies abans a l'inici fixat per a les Corts: *Ibidem*, f. 259v-260r (30-I-1339).

Cerimoniós, ja en Barcelona³⁰⁴. Quant a l'afer de les donacions, en canvi, sí que es produïren diversos avanços en el context de les Corts, ja que a començaments de març, amb la presència de la reina Elionor, el Cerimoniós confirmà definitivament la concessió dels llocs valencians traspassats als infants Ferran i Joan; amb tot, d'una altra banda, esclari que desitjava retenir del darrer Castelló de la Plana i Llúria, per la qual cosa oferí donar-li altres nuclis equivalents, segons l'arbitri dels infants Pere i Ramon Berenguer³⁰⁵.

Així les coses, l'altra de les viles que havia rebut l'infant Joan, Borriana, romangué en el seu poder i, de fet, els seus governats reberen l'ordre de constituir procuradors per tal de jurar fidelitat a la reina Elionor, com a tudriu d'aquell³⁰⁶. D'aquesta manera, a l'espera que els infants triaren els llocs útils per al concanvi, la qüestió de les donacions pràcticament arribà a la seua fi i les Corts foren llicenciades el 24 de març –o molt poc abans³⁰⁷–, quan, d'altra banda, començaren els preparatius per a la defensa contra els marínides³⁰⁸. Amb tot, malgrat el que s'havia acordat en les Corts, els de Borriana es negaren a prestar homenatge a la reina i l'infant Joan, segons explicà detalladament Vicent Garcia Edo –tot i que sense parar atenció a la connexió amb aquestes Corts. Conseqüentment, Pere el Cerimoniós hagué de desplaçar-se personalment fins a la vila a començaments de maig per tal de fer efectiu el canvi de senyoria. Alhora, però, el rei també degué prometre que tractaria de reincorporar el nucli a la Corona tant prompte com pogués i, així les coses, la vila fou compresa en la millor de les dues opcions oferides pels infants a la reina Elionor –a finals d'agost de 1340– per tal de procedir al concanvi de Castelló i Llúria³⁰⁹.

Val a dir, proposaren canviar-les bé pel lloc català d'Almenar i els valencians de Corbera i la vall d'Uixó, o bé pels d'Elx i Crevillent, dellà Xixona, incloent Borriana com a nucli a tornar per l'infant Joan. La reina trià ràpidament la segona opció, atès que Elx i Crevillent, amb nombrosa població musulmana i hortes, eren més rendibles i en tant que així els seus fills posseïrien quasi tot l'antic territori murcià incorporat al regne de València (vegeu el Mapa 6 del tom II). D'aquesta forma, confirmada la permuta pel rei en setembre de 1340, la reina acabà per renunciar oficialment al llegat testamentari

³⁰⁴ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VII, cap. 47.

³⁰⁵ ACA, C, Cartes reials, Pere el Cerimoniós, núms. 5135 i 5141 (6-III-1339). Es tracta d'unes llargues *convincences fetes entre lo senyor rey d'Aragó e la senyora reyna dona Elionor* esmentades per M.T. FERRER I MALLOL, «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres», cit., nota 14.

³⁰⁶ ACA, C, reg. 1522, f. 105v-106r (1-III-1339), citat per V. GARCIA EDO, «La reincorporación de Burriana a la corona real (1336-1341)», cit., nota 30. D'altres viles, en canvi, aconseguiren nous privilegis d'inalienabilitat, com ara Xàtiva: ACA, C, reg. 866, f. 19v-20v (19-III-1339).

³⁰⁷ En aquesta data –i no en el 25 de març, com afirma Rosa Muñoz– el Consell municipal de València debaté sobre diversos deutes, entre els quals es trobaven les quantitats a pagar pel dret del segell de les cartes que s'havien a haver del senyor rey e els escrivans e salari d'en Andres d'Espígol, notari, per los *affers de la Cort General*: AMV, MC, A-3, f. 265r (24-III-1339). Aquella reunió del Consell, d'altra banda, es produïa al monestir dels predicadors, el mateix lloc on s'havien reunit les Corts, per la qual cosa és molt probable que l'assemblea hagués finalitzat aquell mateix dia o l'anterior. El sendemà, contràriament, el Consell es tornava a celebrar en les cases de la confraria de Sant Jaume, on es reunia habitualment: *Ibidem*, f. 267r (25-III-1339).

³⁰⁸ Aquell mateix dia el rei demanà als jurats de València que fortificassen la ciutat i els ravals amb valls i torres, davant els rumors d'invasió musulmana: AMV, MC, A-3, f. 266r (24-III-1339). Uns dies després, el 30 de març, es triaren quatre prohoms per tal d'acompanyar el mateix monarca i l'infant Pere a reconèixer l'estat de la *vila de Dénia*: *Ibidem*, f. 270r (30-III-1339).

³⁰⁹ V. GARCIA EDO, «La reincorporación de Burriana a la corona real (1336-1341)», cit., p. 541-559.

de l'infant Joan el 17 de gener de 1341³¹⁰. Cloïa, per tant, aquell afer de les donacions a Elionor de Castella i els seus fills, que s'havia allargat des de 1329 i havia dominat durant bona part d'aquell període les reivindicacions de l'estament reial valencià. Com veurem, però, Pere el Cerimoniós també procediria a realitzar noves alienacions patrimonials, tot i que en aquest cas relacionades amb la seua política dinàstica o bèl·lica, a causa de les guerres mediterrànies que es desenvoluparen al llarg del període comprés entre 1337 i 1344. I aquest és precisament el període que analitzarem en el següent apartat.

³¹⁰ Sobre totes aquestes qüestions, vegeu: M.T. FERRER I MALLOL, «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres», cit., p. 449-450.

6.2.2. La guerra de l'Estret i la presa de la Corona de Mallorca

Com hem vist, l'accessió al tron de Pere el Cerimoniós degué ser ben rebuda per l'estament reial valencià, que col·laborà amb el monarca per tal de reintegrar la majoria dels seus components a la Corona i aconseguí obtenir-ne nous privilegis que garantien legalment tant la seua indivisibilitat com la celebració periòdica de Corts. No obstant això, també hem començat a observar que l'actuació del rei introduïa novetats, com ara les peticions fiscals demanades per a la seua coronació i el seu primer matrimoni. D'altra banda, la represa de la guerra contra els marínides en 1339 i el projecte posterior de presa de Mallorca iniciaren una trajectòria *in crescendo* de demandes tributàries, que incidiren en els mateixos greuges que havien causat el malestar dels nuclis reials amb la monarquia en època d'Alfons el Benigne: l'increment de les contribucions –possibilitat pel binomi impostos indirectes/deute municipal– i l'alienació de part dels dominis del monarca al regne de València. En relació amb això, com ja havia passat en 1329 o en 1333, novament els dirigents de l'estament reial reclamaren la participació de la resta de senyories en les aportacions realitzades a la monarquia, el que suposà que entre 1340 i 1343 es recaptés un altre donatiu general a través d'imposicions, bo i aprofundint en les actuacions mancomunades del General del regne de València.

En aquest sentit, podem dividir els primers anys de Pere el Cerimoniós en un primer moment, fins a 1339, en el qual les diverses ajudes pagades al monarca pels súbdits valencians provingueren bàsicament de les viles reials, i un segon, des de 1340 fins a 1343, en què la contribució s'estengué de forma comuna al conjunt d'estaments. Al temps, en aquest segon moment es poden diferenciar dues fases: una, fins a les darreries de 1342, marcada pel destí dels auxilis a la guerra de l'Estret de Gibraltar, i una altra, a partir d'aquell moment, quan els diners es desviaren fonamentalment a l'empresa mallorquina. Així les coses, vehicularem aquest apartat a través de tres etapes distintes: de 1336 a 1339, en què observarem les diverses ajudes fiscals requerides a l'estament reial valencià; de 1340 a 1342, en què analitzarem l'almoïna general aprovada per un parlament valencià en aquell primer any; i des de finals de 1342, en què estudiarem l'extensió i el desviament de la mateixa almoïna, així com l'afegiment posterior d'altres subsidis pagats per l'estament reial i alguns prelats. De fet, aquesta divisió coincideix a grans trets amb la trajectòria de la política bèl·lica del rei, puix, en primer lloc, no fou fins a 1339 quan pactà amb Castella la intervenció en les guerres de l'Estret, alhora que, en un segon lloc, els seus interessos se centraren en la presa dels territoris balears i rossellonesos a partir de 1342.

Aquesta evolució factual és ben coneguda per al cas de l'enfrontament amb els musulmans a través del treball de María Dolores López Pérez sobre les relacions entre la Corona d'Aragó i el Magrib al segle XIV³¹¹, i, per al cas mallorquí, gràcies a l'obra

³¹¹ M.D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb en el s. XIV (1331-1410)*, Barcelona, 1995, p. 55-84. Aquesta obra recull col·leccions documentals i estudis anteriors, ja siguen de caire general sobre la Corona d'Aragó o particular sobre el regne de València, com ara les següents: P. DE BOFARULL (ed.), CODOIN-ACA, tom VII; A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada...*, cit.; A. CANELLAS, «Aragón y la empresa del Estrecho en el siglo XIV. Nuevos documentos del Archivo Municipal de Zaragoza», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, 2 (1946), p. 7-73; M. DUALDE, «Solidaridad espiritual de Valencia con las victorias cristianas del Salado y de Algeciras», *Estudios Medievales*, 1 (1950), p. 43-83; F. SEVILLANO, «Crisi hispano.musulmana: Un decenni crucial en la reconquesta (1330-1340)», *Estudis d'Història Medieval*, 3 (1970), p. 55-74. Posteriorment, M. LÓPEZ

de Gabriel Ensenyat sobre la incorporació dels dominis de Jaume III de Mallorca a la Corona aragonesa³¹². És per això que no ens detindrem a explicar-ne els detalls, sinó que farem referència a aquests treballs, bo i centrant-nos en la participació econòmica valenciana en aquells afers i els processos de negociació política que generaren entre la monarquia i els estaments del regne. D'altra banda, com hem vingut realitzant des de 1329-1330, únicament farem esment puntual de certes ajudes catalanes a partir de dades ja conegudes a través de la bibliografia existent per tal de comparar-les a primera vista amb les valencianes, atès que l'anàlisi exhaustiva de la contribució fiscal del conjunt de territoris i estaments de la Corona queda fora de les possibilitats i els objectius d'aquesta segona part de la tesi.

Finalment, en aquest mateix apartat també dedicarem un epígraf a analitzar l'escalada del deute municipal de València, que és l'únic cas per al qual comptem amb fonts que ens permeten una comptabilització, i la seua relació amb la política d'alienacions del patrimoni reial encetada per Pere el Cerimoniós per tal de fer front a les guerres esmentades. Aquests aspectes, com ja hem explicat, abundaren en els mateixos greuges pels quals l'estament reial s'havia oposat a les actuacions del monarca en època d'Alfons el Benigne i acabarien per desembocar en la revolta de la Unió.

a) La introducció dels coronatges i els maridatges, i les ajudes de l'estament reial valencià entre 1336 i 1339

Segons ja hem comentat anteriorment, l'adveniment de Pere el Cerimoniós comportà l'aparició de noves peticions en concepte de coronatge en 1336 i de maridatge en 1338. És per això que dedicarem el primer punt d'aquest epígraf a explicar les diferències amb els subsidis anteriors requerits per a la coronació i els matrimonis reials, tot incloent-hi, a més a més, les notícies que hem trobat dins del període analitzat al llarg de la tesi sobre peticions anàlogues, sol·licitades amb posterioritat al primer matrimoni d'aquest mateix monarca. Així les coses, deixarem per a un segon punt l'anàlisi de la resta d'ajudes concedides al rei per la ciutat de València i les viles reials durant el lapse observat en aquest epígraf, de 1336 a 1339.

- *El coronatge i els maridatges de Pere el Cerimoniós*

A penes unes setmanes després de la mort del Benigne, el nou rei realitzà, per primera vegada, una doble petició fiscal a les viles catalanes i valencianes: d'un cantó, per a la seua coronació –al·legant també afers relacionats amb el testament de son pare i la

FERNÁNDEZ ha publicat l'article «Algunas precisiones sobre la aplicación del Tratado de Madrid de 1339, entre Aragón y Castilla», *Espacio, tiempo y forma. Serie III. Historia medieval*, 21 (2008), p. 185-208.

³¹² G. ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, cit.

resistència a uns conats que sorgien a Catalunya— i, d'un altre cantó, simplement i planera, per les quèsties fixades en el cas valencià i pel *subsidiium* que necessitava per a sufragar les seues *onera expensarum* en el cas català³¹³. Això és, si bé vuit anys abans el Benigne havia sol·licitat quantitats per a l'acte de la coronació, això havia substituït qualsevol altra petició fiscal directa; en el cas del Cerimoniós, en canvi, es considerava que la subvenció extraordinària d'aquella cerimònia era independent al requeriment de les quèsties, que ara eren vistes com a contribucions ordinàries. En aquest sentit, per bé que al regne de València la resolució podia recolzar-se en la fixació anual de les quèsties establerta en 1329 —que reservava la possibilitat de demanar més quantitats en els casos «introduïts en dret»—, a Catalunya no hi havia cap fonament legal per tal de realitzar aquella doble sol·licitud, la qual suposava una innovació respecte a regnats anteriors. Nogensmenys, quan la reina Elionor —en el marc del procés judicial que tingué lloc contra ella uns mesos després— reclamà la part que teòricament li corresponia d'aquella demanda fiscal en els seus llocs de la Corona, el procurador del rei Domingo de Montsó exposà les següents raons per tal de no transferir-li res del que s'havia demanat per a la coronació:

Posat sens perjudici que la dita senyora posseys los dicts lochs et ciutat en aquella manera que diu et que lo senyor rey en Pere hagués demanada ajuda als habitants de la dita ciutat et lochs, encara no seria estat feyt alcun perjudici o greuge a la dicta senyora reyna car lo dit senyor rey hauria demanda la dita ajuda per necessitat de la sol·lempnitat de la sua coronació, qui és cas legut e acostumat que·l príncep en la sua coronació demana e pot, et ha acostumat demanar ajuda a totes les sues ciutats et lochs encara a aquelles e aquells qui hagen franquea o libertat de totes exaccions ordinàries o extraordinàries, car neguna libertat no defén aytal cas d'ajuda qui és exceptada per dret et per costum general. E encara pot e ha acostumat en aytal cas demanar ajuda a prelats e òrdens de religió et altres persones e lochs de son regne, qui són en altra manera franchs³¹⁴.

Per tant, el monarca al·legava un suposat dret i costum de subvenció a la cerimònia de coronació, immune a tota altra petició o a qualsevol tipus de franquesa. Tanmateix, com hem dit, aquell requeriment realitzat de forma paral·lela a les quèsties representava una novetat, que quedava clarament reflectida en els mateixos registres *Subsidiorum* de la cancelleria reial, puix únicament s'hi anotaren xifres exactes per als nuclis més petits. Val a dir, en el coronatge de febrer de 1336 s'hi indicà que els valencians Ramon de Boïl, conseller reial, i el mateix Domingo de Montsó, jutge de la cort reial, anirien a compondre pagaments amb certs llocs, tot indicant la suma a demanar en el cas de Lliria, Corbera, Vila-real, Cullera, Ontinyent, Penàguila, Castalla, Alpont, Ademús, Castellfabib i Xixona (vegeu la Taula 23). En canvi, pel que fa a les viles principals, això és, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana i Borriana, només se'n registrà el nom, sense explicitar cap suma, el que sembla assenyalar que en cas que no volgueren contribuir, no ho farien —segurament en connexió amb el suport que es requeria d'aquestes en el context de l'enfrontament amb la mateixa reina Elionor. En aquest sentit, no ho podem saber del cert, ja que no n'hem trobat el retiment de comptes entre els llibres d'albarans del mestre racional, però les pautes seguides en la posterior petició de maridatge ens fan pensar que no abonaren res.

³¹³ ACA, C, reg. 1501, f. 2r-9r (12 a 21-II-1336) i 12r-13v (29-II-1336).

³¹⁴ ARV, Varia, Llibres, núm. 583, f. 33v (29-X-1336).

En efecte, quan en gener de 1338 Pere el Cerimoniós demanà un subsidi per al seu matrimoni amb Maria de Navarra –novament solapat amb la petició d’altres contribucions a Catalunya i el regne de València– als registres de la sèrie *Subsidiorum* es repetí la mateixa llista de viles menors, exactament amb les mateixes quantitats³¹⁵. Pel contrari, les viles majors que hem esmentat ni tan sols hi apareixien i tampoc ho fan en el retiment de la recaptació realitzat pel negociador comissionat, el ciutadà de València Martí Marçó. Aquest declarà haver rebut únicament 15.500 s., el que contrasta amb la petició inicial de 49.500 s. a les 11 viles anotades als registres cancellerescos (vegeu la Taula 23). Això, tot plegat, a banda d’assenyalar que les viles majors no hi contribuïren, ve a indicar una composició a la baixa, la qual cosa concorda amb la novetat que suposava la petició³¹⁶. Així doncs, almenys al territori valencià, sembla que els nuclis que tenien major consideració i capacitat de resistència quedaren lliures d’aquestes primeres demandes de coronatge i maridatge, com possiblement també la ciutat de València –de la qual no tenim notícies– i els llocs eclesiàstics.

Taula 23. Coronatges i maridatges demanats a les viles reials valencianes (1336 -1363)

Vila	Coronatge 1336	Maridatge 1338	Maridatge 1347	Maridatge 1349
Morella	-	-	10.000	8.000
Xàtiva	-	-	6.000	6.000
Alzira	-	-	6.000	6.000
Borriana	-	-	4.000	4.000
Llíria	10.000	10.000	-	-
Corbera	10.000	10.000	-	-
Vila-real	6.000	6.000	-	-
Cullera	6.000	6.000	2.000	2.000
Ontinyent	5.000	5.000	-	-
Penàguila	3.000	3.000	1.000	1.000
Castalla	3.000	3.000	500	500
Alpont	2.000	2.000	3.000	2.000 ³¹⁷
Ademús	2.000	2.000	2.000	2.000
Castellfabib	2.000	2.000	2.000	2.000
Xixona	500	500	1.000	1.000

En el cas de 1338, a les llistes fiscals esmentades apareixen els principals prelats del regne, és a dir, el bisbe de València, els abats de Valldigna i de Benifassà, el mestre de Montesa i el comanador de Montalbán, però sabem que finalment es negaren a contribuir –almenys, a ciència certa, en el cas del maridatge de 1338³¹⁸. Així, tot i

³¹⁵ ACA, C, reg. 1501, f. 91r-92v (13-I-1338).

³¹⁶ ACA, RP, MR, Llibres d’albarans, núm. 637, f. 7r-8r.

³¹⁷ Foren redimits 1.000 s.

³¹⁸ ACA, RP, MR, Llibres d’albarans, núm. 637, f. 7r-8r. S’hi explicitava expressament que no havien volgut atorgar res. Les demandes per al matrimoni, pel contrari, havien estat molt quantioses: 100.000 s. al bisbe de València, 50.000 s. al mestre de Montesa, 30.000 s. al comanador de Montalbán, 15.000 s. a l’abat de Valldigna i la mateixa quantitat al de Benifassà. Per a la coronació ni tan sols s’hi registrà la quantitat a demanar, per la qual cosa és probable que no hi contribuïren.

aquesta reticència, si més no la nova pretensió del rei també els afectà, a l'igual que a la resta d'eclesiàstics de la Corona i als nuclis reials catalans i aragonesos, que foren, igualment, objecte de petició en ambdós casos³¹⁹. Això mateix succeí en els següents maridatges demanats pel Cerimoniós en el període que queda inclòs en aquesta investigació, val a dir, en 1347 per al seu segon casament amb Elionor de Portugal i en 1349 per al tercer amb Elionor de Sicília³²⁰. Els requerits foren els membres dels estaments eclesiàstic i reial, i, en aquest sentit, cal tornar a insistir en el fet que, contràriament al que explica Esther Redondo en l'únic treball específic que coneixem sobre la qüestió³²¹, aquelles peticions eren per primera vegada independents a la resta de demandes, com ara les quèsties.

Per exemple, el maridatge que es va demanar en octubre de 1347 – en el territori valencià a través dels consellers reials Ramon de Vilanova i Berenguer de Codinacs– era coetani a un altre subsidi demanat uns mesos abans, en març, als quals calia afegir, a més a més, el pagament de les quèsties ordinàries tant a Catalunya com al regne de València³²². En tot cas, aquella sobreabundància d'exigències fiscals en ple context de les revoltes unionistes féu que, finalment, la demanda per al matrimoni fos sobreseguda³²³. Així mateix, tot i que als registres de cancelleria no hi ha constància expressa, també la petició de 1349 es degué fer en paral·lel al pagament de les quèsties, fixades anualment per a les viles valencianes des de 1329 i majoritàriament convertides en censals i violaris en el cas català des de 1343³²⁴. De fet, en aquest darrer cas –en contrast amb les quèsties ordinàries col·lectades per porters reials– novament es comissionà un negociador *ad hoc*, l'escrivà Bartomeu Desllor, qui, per tal d'aconseguir el finançament necessari per al matrimoni, havia d'al·legar les despeses realitzades pel monarca per *les passades Unions, com per rebel·lió d'alguns sotsmeses seus barons Doria en la isla de Cerdenya, con per deffensió del regne de Mallorques*. I, ultra això, seguint el que ja havia estat raonat en 1336 quant a la coronació, l'escrivà havia

³¹⁹ ACA, C, reg. 1501, f. 10r-11v (23-II-1336) i 79r-116r (13-I-1338 a 13-VI-1339).

³²⁰ Per al cas valencià: ACA, C, reg. 1472, f. 32v-33r (4-X-1347) i 63rv (13-XI-1349). D'altra banda, també en 1350 es demanà un subsidi per raó del matrimoni de l'any anterior, però, pel que sembla, en aquest cas no tenia caràcter de maridatge, sinó d'ajuda extraordinària de les viles reials, puix no es requerí a l'estament eclesiàstic: *Ibidem*, f. 79v-80r (20-VIII-1350). Així ho sembla corroborar el fet que l'encarregat de recaptar les quantitats assenyalades fos un porter reial i no un negociador comissionat *ex professo*. Finalment, també en 1356 es demanà un subsidi per a pagar el dot de la infanta Joana, però dubtem que fos estrictament un maridatge, atès que també s'hi afegí com a motiu la defensa de Sardenya i només fou demanat a certs llocs aragonesos –els del Baix Aragó– i als llocs eclesiàstics de Catalunya: *Ibidem*, f. 181r-182r (28-III-1356) i 185r-186v (7-V-1356).

³²¹ Ho explica, d'altra banda, sense citar cap tipus de referències arxivístiques: E. REDONDO, «Negociar un maridaje en Cataluña: El matrimonio de la infanta Leonor con Eduardo de Portugal», a *Negociar en la Edad Media: actas del coloquio celebrado en Barcelona los días 14, 15 y 16 de octubre de 2004*, Barcelona, 2005, p. 165-184.

³²² ACA, C, reg. 1472, f. 15v-24v (III-1347). S'hi feia menció explícita que aquest subsidi de març de 1347 s'afegia a les quèsties dels nuclis reials catalans.

³²³ *Ibidem*, f. 33r (13-XI-1347).

³²⁴ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343-1344)», cit. A partir d'aquella data, la petició a les viles catalanes de la part de quèstia que no havia estat assignada a les rendes únicament quedà registrada de forma ocasional, per exemple, en 1351, 1352, 1354, 1357, 1358 i 1359: ACA, C, reg. 1472, *passim*. Aquest canvi, d'altra banda, es reflectí en la tria d'un nom nou de les sèries cancelleresques que registraven les peticions monetàries: de *Subsidiorum*, on es troben sistemàticament les quèsties fins a 1344 –a banda dels subsidis de les minories ètniques i els eclesiàstics–, passen a denominar-se *Demandarum*, que inclouen altres tipus de demandes fiscals extraordinàries a les viles reials cristianes, com ara els coronatges i els maridatges.

d'exposar que no només aquesta cerimònia havia de ser sufragada per «dret», sinó també els matrimonis del rei i els dots de les infantes: *con de dret, fur e rahó tot príncep en sa novella coronació, en maridar filla sua e en ajuda de son matrimoni ha loch e puga demanar a sos sotsmeses*³²⁵.

Per afegiment, en aquells moments, a banda dels eclesiàstics, ja hi quedaven compresos en la petició tots els nuclis reials, incloent en el cas valencià tant la ciutat de València com les viles majors, a les quals, de fet, es demanaren quantitats exactes –excepte a la capital– tant en 1347 com en 1349 (vegeu la Taula 23). Desconeixem, però, si hi hagué rendiments finals, ja que no apareixen entre els llibres d'albarans que hem analitzat i, de fet, és ben possible que també s'acabés sobreseient la petició de forma general³²⁶. Així les coses, segons sembla, la monarquia sempre hagué de negociar intensament els coronatges i els maridatges³²⁷, puix no debades, com acabem d'explicar, es tractava de dos drets fiscals imposats per Pere el Cerimoniós, tot seguint les doctrines jurídiques regalistes de l'època. De fet, la novetat degué ser tan important que el mateix monarca se'n cuidà que hi hagués un esment a la seua pròpia crònica, bo i justificant la petició del primer maridatge:

Entrant en l'any de la incarnació de nostre senyor Déu mil e tres-cents trenta-huit, segons que és acostumat per los reis passats, fem demandes en los regnes e terres nostres per les despeses que devíem fer per raó del nostre matrimoni ab la filla del rei de Navarra, que fo primera muller nostra³²⁸.

En relació amb tot això, segons hem comentat anteriorment, és ben probable que aquesta intensificació de les demandes de la monarquia fos una de les causes que féu incrementar el malestar social fins a desembocar en la formació de la Unió al regne de València. I, en aquest sentit, cal remarcar, a més a més, que també des del principi d'aquest regnat es documenten certes accions comunes i autònomes dels estaments valencians, possibilitades pels acords de 1329-1330, segons veurem a continuació.

- La resta d'ajudes de l'estament reial entre 1336 i 1339

Les primeres actuacions interestamentals d'aquest període es donaren en el decurs de les dues amenaces bèl·liques que afectaren el regne a l'inici del regiment del Cerimoniós, això és, els enfrontaments contra Pedro de Xèrica en 1336-1337 i contra una possible invasió musulmana en 1337-1339. Pel que fa a la primera qüestió, ja hem vist que,

³²⁵ ACA, C, reg. 1472, f. 70v.

³²⁶ En 1351 la vila d'Alpont rebé la mateixa gràcia que havien rebut la resta de viles reials del regne per haver concedit un subsidi per a l'armament de galeres contra Gènova: la cancel·lació de la petició realitzada en ocasió del matrimoni amb la reina Elionor: ARV, Alpont, Pergamins, núm. 51 (25-X-1351).

³²⁷ Per exemple, en el maridatge de 1349 tornen a aparèixer als registres tots els membres dels estaments reial i eclesiàstic, però sense cap quantitat exacta, el que indica que aquesta havia de ser determinada a través de negociacions *ad hoc*.

³²⁸ *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 31.

inicialment, la campanya que el rei dirigí contra el noble esmentat a començaments de novembre de 1336 comptà amb la participació de les hosts municipals de certes viles reials i, també, amb el pagament d'una redempció d'exèrcit de 48.000 s. per part de la ciutat de València³²⁹ –de fet, les expedicions comandades personalment pel monarca a l'interior del regne entraven dins dels supòsits exceptuats en el privilegi de 1286, que enfranquia la urbs de tota exacció directa. Amb tot, la participació de l'estament reial no es limità a finançar aquella breu incursió contra els llocs del baró, sinó que, a més a més, el Consell de la capital, d'una banda, assegurà una taula de canvi per valor de 500.000 s., i, d'una altra banda, concedí 100.000 s. en préstec al monarca *per quitar cavalleria a deffensió de la ciutat e del regne*.

Així, primerament, 12 prohoms de la universitat –entre els quals hi havia cavallers, ciutadans i menestrals– asseguraren en nom del rei mig milió de sous en la taula del canvista Bernat Joan, qui *faría dita e dites a cert temps a aquell o a aquells qui-ls prestarien al dit senyor rey convertidors sobre los affers del dit regne*³³⁰. En segon lloc, els 100.000 s. que s'havien de prestar directament al monarca serien reunits a través d'un sistema que es documenta reiteradament durant els anys posteriors: el préstec forçós dels veïns, que, a coneguda de certs prohoms de les parròquies, serien taxats en una quantitat, la qual, posteriorment, hauria de ser retornada pel Consell³³¹. En aquest cas concret, les sumes requerides per a la devolució provindrien *dels diners que hixiran de les imposicions ordenadores en la dita ciutat*³³². És a dir, que, com efectivament s'aprovà un poc després –en febrer de 1337–, s'establiren unes noves cises, concordades amb el rei, *per bon estament, deffensió, tuiçió e guarda de la ciutat*³³³.

En aquest sentit, segons hem exposat anteriorment³³⁴, sabem que en 1334 els cavallers de la ciutat s'havien negat a contribuir en unes cises establertes sobre els blats, el vi i les carns per a pagar les importacions frumentàries i els deutes de la universitat, mentre que en juliol de 1336 el Consell havia renovat les instituïdes sobre les carns, bo i deixant lliures de càrrega els dos primers productes. És per això que ara, a començaments de 1337, els béns que es taxaren de bell nou foren precisament els blats i el vi, ja que les

³²⁹ AMV, MC, A-3, f. 174r-175r (18 a 21-X-1336). En principi, el 18 d'octubre s'oferiren 50.000 s., però al dia següent es rebaixaren a 48.000 s., afegint la condició que fos declarat indemne *el privilegi de la franquea de la host e cavalgada de la dita ciutat*. La diferència, doncs, devia correspondre al preu de la carta d'indemnitat, que fou redactada tres dies després: *Aureum Opus*, «Petri secundi», 1ª numeració, XII (21-X-1336).

³³⁰ AMV, MC, A-3, f. 178r-179r (1-XII-1336). Eren cavallers Ramon de Libià i Joan Escrivà, menestrals Arnau del Boix –brunater–, Domingo Cedrelles –frener– i Guiller mó Gençor –barber–, i ciutadans –mercadors o juristes– Ramon de Soler, Jaume de Castellet, Bernat Comte, Berenguer de Codinacs, Domingo Marrades, Jaume Tolsà i Berenguer Despuig.

³³¹ Inicialment, en desembre, el Consell donà poder als jurats per a *fer manleuta de cent mil sous a VI meses per prestar al senyor rey*, però possiblement no trobaren qui prestés aquella quantitat en les condicions desitjades i es procedí a la taxació forçosa dels habitants, ja que uns pocs mesos més tard, en març de 1337, tres jurats i tres prohoms de cada parròquia reberen potestat per tal de *tatxar aquells qui no volen res prestar qui encara tatxats no són per la dita raó*: AMV, MC, A-3, f. 188v-189r (11-III-1337). Per tant, aquesta pràctica és uns quants anys anterior al que indica J.V. GARCÍA MARSILLA, que la documenta per primera vegada en 1344: *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 241.

³³² AMV, MC, A-3, f. 182r (14-XII-1336).

³³³ Entre els afers entesos com a part de la defensa de la urbs s'inclouïa també el pagament de les ajudes a la importació de forment: AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 2 (6-II-1337), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 77.

³³⁴ Vegeu *supra*, p. 539-540.

carns romanien carregades fins a juliol d'aquell mateix any³³⁵. S'hi afegien, però, dues novetats importants: s'hi cisava també la compravenda de draps i, a més a més, totes aquelles imposicions comptaven amb el consentiment dels *cavallers e generosos de la ciutat de València e de son terme*, per la qual cosa, d'una banda, les pagarien, i, d'una altra banda, les farien recaptar als nombrosos llocs que posseïen dins del terme municipal. De fet, segons s'explicava en els mateixos capítols de les imposicions, fins i tot les imposarien sobre les carns, *convertida en los uses en què les dites altres imposicions se deuen convertir*. Igualment, quan en juliol de 1337 es complís el terme de les cises càrniques establertes a la ciutat i els llocs que li pertanyien –sense els dels cavallers–, aquestes es renovarien, dedicant-s'hi als mateixos afers de defensa urbana. Per tant, el canvi era notable: per primera vegada –deixant de banda que segurament la intervenció del rei degué exercir una forta influència– els cavallers amb possessions al terme acceptaren unes imposicions decidides en el marc del Consell municipal de València –i no en unes Corts, com havia passat en 1329.

I la variació resulta encara molt més notable si pensem en els greus conflictes d'una vintena d'anys abans, en 1315, quan la majoria de l'estament militar del regne s'oposà a l'establiment de les primeres cises de la ciutat i les viles reials. Així doncs, encara que les diferències entre ciutadans i cavallers es mantindrien en molts altres aspectes, poc a poc s'anava produint una certa integració a nivell polític i fiscal, encapçalada per allò que succeïa a la capital. En connexió amb això, els administradors triats per a la gestió en foren dos, *la I per part de la ciutat* –Ramon de Soler– *e l'altre per part dels cavallers e generoses* –Joan Escrivà–, *los quals hajen plen poder de vendre o tatxar les imposicions damunt dites*. D'igual forma, els 10 diputats que havien de fiscalitzar la seua administració estigueren distribuïts proporcionalment entre els diversos estaments de persones que des de 1329 governaven la ciutat: *dos cavallers e VIII ciutadans, en los quals ne haze IIII d'officis*³³⁶. I, finalment, una comissió repartida de manera similar fou nomenada per tal d'assessorar els jurats de València en els *affers necessaris a honor del senyor rey e a bon estament de la ciutat e del regne*. Tot plegat, la realització d'accions comunes a ciutadans i cavallers anava desplaçant-se progressivament.

Tanmateix, hi havia una altra cara de la moneda: l'endeutament municipal. En aquest sentit, en març de 1337, unes poques setmanes després que s'hagués declarat la primera treva amb Pedro de Xèrica, el canvista amb el qual s'havia operat per a aquests afers –Bernat Joan– reclamava els hostatges corresponents a la manca de pagament dels diners que havia avançat en nom de la ciutat: d'una banda, encara no li havien tornat totalment els 100.000 s. que el Consell havia prestat al rei, i, d'una altra banda, tampoc havien reunit els diners pagats *per raó del sou d'aquells M D hòmens qui per la ciutat anaren en host contra lo loch de Exèrica*³³⁷. Així les coses, tot i que no tenim més notícies immediates sobre aquesta reclamació concreta de Bernat Joan, queda palès que els

³³⁵ No analitzem amb detall les tarifes establertes, que es poden observar al doc. 77 de l'*Apèndix documental*, ja que no sempre comptem amb els diversos capítols d'imposicions municipals, puix, com s'explicita en molts esments documentals, es registraven públicament davant notari, una font que no hem treballat en aquesta investigació. Així les coses, no podem estudiar de moment l'evolució continuada de la tributació indirecta decidida pel mateix Consell municipal de València durant aquest període del segle XIV.

³³⁶ La tria dels administradors i dels 10 prohoms a: AMV, MC, A-3, f. 187r (17-I-1337).

³³⁷ AMV, MC, A-3, f. 188v-189r (11-III-1337). La host de 1.500 homes fou oferta graciosament per la ciutat de València a mitjan gener de 1337, independentment de la redempció d'exèrcit que havia pagat l'octubre anterior: M.M. COSTA, *La casa de Xèrica...*, cit., p. 158.

problemes financers iniciats en època d'Alfons el Benigne s'agreuaven en temps de guerra, un procés que seria especialment intens a partir de la intervenció directa en la guerra de l'Estret, com explicarem en el darrer punt d'aquest apartat³³⁸. I, en relació amb això, ja en estiu d'aquell mateix any de 1337 començaren les primeres accions encaminades a entaular la lluita naval contra la renovada flota marínida.

En primer lloc, a finals de juny, les autoritats de les principals capitals marítimes de la Corona decidiren armar conjuntament 10 galeres per tal de vigilar les mars contra els genovesos i els musulmans, fent-se'n càrrec de dues les ciutats de València, Barcelona, Mallorca i Cotlliure i d'una les de Tarragona i Tortosa³³⁹. Concretament, en el cas valentí els armadors foren els ciutadans Pere Lambert –jurat– i Bernat de Valldaura, que amb *quosdam alios singulares* finançaren els dos vaixells assenyalats, el cost dels quals havia de ser finalment pagat amb les impositcions que s'havien establert en febrer de 1337³⁴⁰. Per tant, sembla que un cop acabada la guerra contra Pedro de Xèrica, tot i que de ben segur no havien estat liquidats els deutes pendents, es decidí desviar els diners cap aquest nou afer. Més avant, a finals d'agost el rei envià dos dels seus homes de confiança naturals de València –Berenguer de Codinacs i Joan Escrivà, un dels administradors de les impositcions– per tal d'exposar una missatgeria al Consell municipal³⁴¹. El resultat fou que a començaments d'octubre la ciutat aprovà la cessió de 100.000 s. en préstec al rei, procedents de les mateixes impositcions en vigor, per tal de reparar i condicionar 9 naus que hi havia a Cullera i construir 25 galeres noves a la capital, davant els primers rumors d'una possible invasió marínida: *in confusionem perfidorum sarracenorum inimicorum nominis christiani, qui ad invadendum terras Ispanie et specialiter regnum nostrum Valencie magnos terrestres atque marinos, ut intelleximus, fecerunt et facere non desinunt apparatus proviso*³⁴².

Els encarregats de l'armament serien quatre prohoms de València (Jaume Escrivà, Bartomeu de Matoses, Juan López de Boil i el jurat Alfonso de Lóriz), que comptarien amb l'ajut del batlle general Arnau Samorera i la supervisió del mestre naval Pau Corçaví, custodi de les drassanes reials³⁴³. D'altra banda, les cauteles incloses en la carta de reconeixement del préstec eren àmplies: el rei tornaria els 100.000 s. del proper *auxilii seu subsidii* que pensava obtenir de la pròpia universitat i de la resta de viles reials; en cas que aquest no fos concedit, el Consell podria, en primer lloc, vendre les 9 naus ja construïdes i la fusta aplegada per a la construcció de les 25 galeres, i, en segon lloc, allargar les impositcions tant com calgués per a acabar reunint la quantitat

³³⁸ Desconeixem què passava exactament en aquests moments en altres viles per a les quals no tenim dades. Amb tot, alguna notícia dispersa sembla indicar que també recorrien a les impositcions indirectes per a fer front a les despeses comunes, com ara en el cas de Morvedre i Llúria, que respectivament establiren una impositció triennal i quadriennal sobre les carns en maig i setembre de 1337 per tal d'ajudar a la construcció de la seua església major, la primera, i construir una torre i reparar les muralles, la segona: ACA, C, reg. 866, f. 22v i 23v-25r (4-V-1339); reg. 876, f. 25r (26-II-1344).

³³⁹ AMV, Lletres missives, G-3, f. 93 (27.VI.1337), citat per M.R. MUÑOZ POMER, «Las Cortes de 1339, paso previo en la alianza peninsular contra los benimerines», cit., p. 59.

³⁴⁰ ACA, C, reg. 558, f. 29r-32v (13-VII a 13-IX-1337). Francesc Carròs fou nomenat capità de les dues galeres valentines i els administradors de les impositcions en vigor –Ramon de Soler i Joan Escrivà– reberen ordre de destinar-hi els diners de la recaptació. D'altra banda, el batlle general del regne Arnau Samorera i el mestre Pau de Corçaví col·laboraren amb els jurats i els administradors esmentats.

³⁴¹ AMV, MC, A-3, f. 207v-208r (30-VIII-1337).

³⁴² AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 18 (3-X-1337), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 78.

³⁴³ ACA, C, reg. 558, f. 34r-35r (2-X-1337).

esmentada³⁴⁴. Tanmateix, aquells preparatius militars i el préstec aprovat foren finalment cancel·lats i, fins i tot, la cort reial restituí la part dels 100.000 s. que la ciutat havia avançat. La causa, precisament, era un canvi de plans vinculat al subsidi concedit pels membres de l'estament reial uns mesos més tard, en març de 1338³⁴⁵, després que fossen convocats a finals de novembre per tal de celebrar un col·loqui *pro reformatione et tuicione ipsius regni*³⁴⁶. I, en efecte, les coses que s'hi aprovaren tocaven, d'una banda, al govern del regne, i d'una altra banda, a la defensa contra els musulmans.

En primer lloc, tot i que no comptem amb els capítols demanats al monarca per part dels dirigents urbans, sí que en tenim constància de set privilegis reials publicats el mateix dia en què s'atorgà l'ajuda de la ciutat de València, el 6 de març. De fet, fins a quatre d'ells estaven adreçats exclusivament als habitants de la capital, puix un d'ells hi instituïa dos oficials com a procuradors d'orfes, un altre eliminava el càrrec de rei Arlot al bordell municipal, un altre ordenava als justícies de la urbs que no triaren cap assessor amb menys de dos anys d'experiència i un darrer tornava a validar la llicència dels ciutadans per tal que els seus ramats pasturassen a la devesa de l'Albufera, segons els establiments dels jurats³⁴⁷. Així doncs, les disposicions de caire general només foren tres, i una d'elles es limitava a ampliar les penes establertes en els Furs de València per aquells que blasfemassen *contra Deum vel eius beatissimam genitricem*, mentre que els altres dos obligaven, d'una banda, als jutges a dictar sentència en el termini de 30 dies des que rebessen el seu salari i, d'una altra banda, als inquiridors a pagar en primer lloc als damnificats per les actuacions dels oficials que resultassen condemnats³⁴⁸. Tot plegat, les concessions realitzades no foren moltes, però, en qualsevol cas, no les podem comparar amb les demandes sol·licitades o els greuges presentats, ja que no els coneixem.

Igualment, tampoc tenim moltes dades per a l'altre dels afers tractats, això és, l'ajuda sol·licitada pel rei per tal de preparar la defensa naval contra els marínides³⁴⁹. En aquest sentit, sabem que s'hi aprovaren dos subsidis per separat: d'un costat, la ciutat de València financaria l'armament de 13 galeres durant quatre mesos, mentre que, d'un altre costat, la resta de viles reials pagarien 100.000 s. destinats a armar-ne 10 més. En concret, la capital construiria 9 galeres noves i condicionaria 4 cedides pel monarca amb els diners recaptats durant un any mitjançant les imposicions sobre el pa, el vi i els draps, que probablement –tot i que no tenim notícia certa de les tarifes– devien ser les mateixes que s'havien aprovat en febrer de 1337, ara renovades per un altre any – mentre que la de les carns continuaria destinant-se a eixugar deutes municipals.

³⁴⁴ *Apèndix documental*, doc. 78.

³⁴⁵ ACA, C, reg. 558, f. 42r (6-III-1338). S'hi deia que el préstec quedava anul·lat perquè s'havia aprovat un subsidi per *alia forma*.

³⁴⁶ ACA, C, reg. 1497, f. 149rv (12-XI-1337). Foren convocades per al 26 de novembre a València els representants de València, Morella, Borriana, Vila-real, Castelló de la Plana, Morvedre, Llíria, Alpont, Ademús, Castellfabib, Alzira, Cullera, Corbera i Xàtiva. A mitjan desembre el rei demanà a les universitats de Morella, Vila-real i Llíria que enviassen procuradors amb potestat suficient per a consentir el finançament de l'armada *ad tuicionem regni predicti*, ja que els que havien enviat no la tenien: *Ibidem*, f. 149v (14-XII-1337).

³⁴⁷ *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, VIII, XI, XII i XIV (6-III-1338).

³⁴⁸ *Ibidem*, VII, IX i XIII (6-III-1338).

³⁴⁹ Precisament a finals de febrer de 1338 els rumors d'invasió eren més insistents que mai, estimant en 100 els vaixells que es preparaven als ports marroquins i en 12.000 els homes a cavall disposats a creuar la ribera: ACA, C, reg. 555, f. 58v-59r (27-II-1338), citat per M.D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb...*, cit., nota 18.

Gestionarien l'armament els mateixos administradors, novament Joan Escrivà i Ramon de Soler, que, a més a més, s'ocuparien de les 10 galeres pagades per la resta de nuclis reials, entre les quals també hi hauria 4 cedides pel mateix monarca. De fet, els 100.000 s. de les viles valencianes serien donats a aquests administradors per tal que els dipositassen a la taula de Bernat Joan, on es farien totes les operacions necessàries per a l'armament³⁵⁰. Així les coses, aquells controlarien tot el procés, amb l'única supervisió de l'esmentat Pau de Corçaví i de l'almirall reial, i, si no els bastaven els diners aplegats, també rebrien els promesos pels eclesiàstics de tota la Corona en un concili que havia tingut lloc a Tarragona³⁵¹.

Per la seua banda, la resta d'universitats, contràriament al que havia passat amb les armades de 1315 o de 1332 i 1333, en què havien intervingut en la gestió, es limitarien ara a pagar els 100.000 s. promesos. Per a aplegar-los, establirien imposicions durant un any sobre el pa, el vi o les carns *—en aquelles coses que ben vist los seria—*, o, qui ho preferís, podria reunir els diners *per peyta*. En tot cas, es realitzava una estricta distribució entre totes elles per tal que cada nucli tingués assignada una quota a recaptar. I, en aquest sentit, com es pot observar a la Taula 24, el repartiment es basava més en el que ja havia estat fet en 1329-1330 per a fixar les quèsties que no pas, per exemple, en els rendiments de les imposicions col·lectades sobre els mateixos productes en l'annualitat de 1331-1332. D'una altra banda, en el cas que alguna universitat recaptés més diners que els determinats per la seua quota, podria quedar-se'ls per a usos propis, com ara les missatgeries associades al subsidi, les muralles o *en altres coses necessàries*, sempre i quan retessen compte de les quantitats col·lectades al batlle general del regne o a *aquel que'l senyor rey en açò deputarà*. Finalment, s'establia que el pagament es realitzés per tèrcies al llarg de l'any, tot i que, si en algun moment *fos necessari cuytar la dita armada*, s'ingressarien urgentment en la taula de canvis assenyalada, bo i cobrint les despeses de l'anticipació amb l'allargament de les imposicions³⁵².

Taula 24. Contribució de les viles reials valencianes a les quèsties, les imposicions de 1331-1332 i el subsidi de 1338

Vila	Quèstia des de 1330 (s.)	%	Imposicions 1331-1332 (s.)	%	Subsidi 1338 (s.)		%
Morella	16.000	26,1	50.630	27,5	26.666	8	26,7
Xàtiva	8.000	13,1	33.950	18,4	13.333	4	13,3
Morvedre	7.000	11,3	30.300	16,5	11.666	8	11,7
Alzira	7.000	11,3	15.380	8,4	11.666	8	11,7
Castelló de la Plana	5.000	8,2	14.680	8	8.333	4	8,3

³⁵⁰ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 16 (6-III-1338), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 79. La carta d'indemnitat per aquest subsidi de València es troba al núm. 17 de la mateixa signatura arxivística.

³⁵¹ ACA, C, reg. 558, f. 41rv (6-III-1338). Ultra això, posteriorment el rei prometé ingressar 100.000 s. en la taula de Bernat Joan procedents dels diners concedits per les viles reials catalanes en un col·loqui d'abril d'aquell any, tot i que finalment *—en setembre—* se'ls quedà, puix, com veurem, els preparatius militars es cancel·laren: AMV, MC, A-3, f. 242v-243v (9-IX-1338).

³⁵² ACA, C, reg. 558, f. 38v-39r (7-III-1338), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 80.

Vila	Quèstia des de 1330 (s.)	%	Imposicions 1331-1332 (s.)	%	Subsidi 1338 (s.)		%
Corbera	4.000	6,5	-	-	4.166	8	4,2
Llíria	3.000	4,9	8.000	4,3	5.000		5
Borriana	2.000	3,3	9.460	5,1	3.333	4	3,3
Cullera	2.000	3,6	3.300	1,8	2.833	4	2,8
Ontinyent	1.500	2,4	-	-	2.500		2,5
Vila-real	1.000	1,6	4.740	2,6	1.666	8	1,7
Castellfabib	1.000	1,6	3.300	1,8	1.666	8	1,7
Alpont	1.000	1,6	5.690	3,1	1.333	4	1,3
Penàguila	800	1,3	1.410	0,8	1.000		1
Bocairent	800	1,3	-	-	1.333	4	1,3
Ademús	700	1,1	1.000	0,5	1.166	8	1,2
Xixona	500	0,8	1.425	0,8	333	4	0,3
Castalla	-	-	820	0,4	500		0,5
Madrona	-	-	-	-	1.500		1,5
Total	61.300		184.085		99.993	84	

Amb tot, en contrast amb el que havia passat amb les imposicions de la capital de 1337, en aquesta ocasió alguns cavallers es negaren a establir-les, encara que no en devien ser la majoria, puix la quantitat a restituir pels seus llocs –descomptada de l’auxili reial– fou de 9.000 s.³⁵³ En aquest sentit, la mateixa carta d’indemnitat de l’ajuda de València especificava que aquesta havia estat concedida per la universitat reial i per alguns *militibus et generosis*³⁵⁴. Així mateix, sembla que els nuclis senyorials inclosos en els termes municipals de la resta de viles reials també havien de contribuir, puix en les condicions de l’oferta únicament s’exceptuava del pagament a les persones generoses que visquessin en aquells llocs –però no a la resta d’habitants dels dits *lochs e alqueries*³⁵⁵. No debades, en una altra carta d’indemnitat, la del subsidi de les viles reials, s’explicava que tots els estaments s’havien coalitzat per tal de fer un front comú per la defensa del regne:

Concedimus probis hominibus et universitati villarum quarumlibet predictarum quod, propter concessionem iam dictam aut quecumque alia in dictis capitulis vel ipsorum aliquo expressata vel contenta, nullum eis vel alicui eorumdem in unione ad quam prelati, religiosi, richi homines ac milites et generosi, civitas et ville dicti regni tenentur pro tuicione et defensione regni eiusdem³⁵⁶.

Per tant, tot i que no tenim cap notícia més sobre la qüestió, sembla evident que s’havia conformat una unió de tot el General davant l’amença d’invasió musulmana, el mateix

³⁵³ ACA, C, reg. 558, f. 41v (6-III-1338).

³⁵⁴ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 17 (6-III-1338).

³⁵⁵ Aquesta franquesa, a més a més, només seria vàlida si així passava a València, és a dir, que si, pel contrari, en les imposicions de la capital quedaven inclosos *los habitans generosos dels lochs de altres senyors que són dins terme de la ciutat*, també ho farien els que habitaven en *los dels térmens de les dites viles, de qualsevol persones sien: Apèndix documental*, doc. 80.

³⁵⁶ Arxiu Municipal d’Alzira, Pergamins reials, núm. 66 (7-III-1338), transcrit per J.M. PARRA (ed.), *Los pergaminos de la cancellería real del Archivo Municipal de la ciudad de Alzira*, Alzira, 1984, p. 167.

sistema d'acció col·lectiva que es repetiria només nou anys després, en 1347 – encara que en aquest cas en defensa dels Furs contra les actuacions del monarca. I, en connexió amb això, insistim en el fet que abans dels acords de les Corts de 1329-1330 aquella situació resultava impensable. Així doncs, a colp de guerres, d'assemblees parlamentàries i de subsidis, s'anava consolidant l'autoconsciència i l'acció col·lectiva de la comunitat política del regne constituïda pels tres estaments.

Amb tot, malgrat que a començaments d'abril de 1338 el rei arribà a convocar als feudataris catalans i aragonesos al regne de València pels rumors de l'entrada islàmica³⁵⁷, finalment l'atac no es produí durant aquell any i l'estol de 23 galeres no s'acabà armant³⁵⁸. Així, sabem que en el cas de la capital els diners de les impositcions es destinaren, en primer lloc, a prestar les coses necessàries per tal que l'almirall reial armés 4 galeres i una barca³⁵⁹, i, posteriorment, a armar-ne una altra durant dos mesos amb l'objectiu que el fill natural de Jaume II, Napoleó d'Aragó, anés al nord d'Àfrica a negociar amb l'emir marínida de Fes³⁶⁰. Per afegiment, la ciutat decidí construir amb la recaptació *una casa al grau de la mar en la qual estiessen veles, remes, exàrcies per tal que no-s guastassen o perdessen*, el que assenyala la consolidació plena de la intervenció municipal en el negoci de l'armament naval³⁶¹. I, fins i tot, durant la tardor de 1338 es discutí al si del Consell de València la possibilitat de cancel·lar les cises establertes per a finançar les galeres –les del blat, el vi i els draps–, encara que finalment es considerà que no es podien anul·lar, puix ja s'havien fet dites sobre la seua recaptació i *a present les impositcions no s'i podien relevar fins que los deutes sien pagats*³⁶². D'altra banda, suposem que els 100.000 s. de les viles reials foren efectivament recaptats durant aquell any, ja que, entre les clàusules de la seua oferta, no n'hi havia cap que revoqués la col·lecta en cas que no s'armassen les galeres previstes. En definitiva, malgrat les protestes populars que causaven les impositcions, aquestes degueren continuar en vigor als nuclis reials fins al seu termini, en març de 1339.

Més avant, uns pocs mesos després d'aquesta darrera data, es tornaren a establir noves impositcions per a reunir un subsidi similar. En relació amb això, com hem explicat

³⁵⁷ ACA, C, reg. 1497, f. 24r-27v (1-IV-1338). A més a més, al llarg d'aquell mes el rei obtingué una ajuda biennal de les viles reials catalanes, convocades en parlament: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i S. GASSIOT, «La 'Cort General' de Barcelona (1340) y la contribución catalana a la guerra del Estrecho», *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, 1991, p. 222-240.

³⁵⁸ A finals d'abril el rei ordenava als administradors de les impositcions de València que armaren únicament 5 o 6 galeres, encara que no sabem si finalment es prepararen: ACA, C, reg. 558, f. 43v (24-IV-1338). De fet, poc després –a mitjan juny– el Consell municipal repartí entre les fleques de la ciutat el blat que s'havia comprat per a la panàtica de les galeres, *pus que la guerra del rey benimari a present no procehia*: AMV, MC, A-3, f. 230r (18-VI-1338). En aquest sentit, les mateixes condicions de l'oferta de València preveien que si les galeres no entraven en guerra, la ciutat tindria el control de les 9 de noves que havia de finançar –i el rei de les 4 que havia de cedir: *Apèndix documental*, doc. 79 (6-III-1338).

³⁵⁹ AMV, MC, A-3, f. 218v (20-IV-1338). Es prestaren a l'almirall Jofré Gilabert de Cruïlles 240 cuirasses, 240 gorges, 240 capells i capellines de ferro, 3.600 llances, 5.000 dards, 400 pavesos i escuts i 16 caixes de 1.000 carells i passadors. Posteriorment, a finals de desembre, la ciutat també prestà 5 galeres de les que havia construït al mateix almirall, a petició del monarca: *Ibidem*, f. 257r (30-XII-1338).

³⁶⁰ AMV, MC, A-3, f. 234v (27-VIII-1338).

³⁶¹ *Ibidem*.

³⁶² *Ibidem*, f. 242v-243v (9-IX-1338), 248v-252r (21-X-1338) i 252v (13-XI-1338). Així doncs, les impositcions compliren el seu any sencer, fins a febrer-març de 1339, i llavors es decidí mantenir la de les blats –*per compra o per moldre*– per tal de pagar ajudes a la importació de forment, tot i que se suplicà al rei que *per bé de la cosa pública, relevan de càrrech les gents populars e altres privats e estrayns, que la impositció de paniz, de daça, complit lo dit ayn, en tot cas fos foragitada*: *Ibidem*, f. 258r (30-I-1339).

anteriorment, durant el primer trimestre de 1339 se celebraren unes Corts valencianes que tingueren com a objectiu liquidar l'assumpte de les donacions a la reina Elionor i els seus fills. I, tot just en finalitzar l'assemblea, el 24 de març, els jurats de València exposaren als consellers de la ciutat que Pere el Cerimoniós havia rebut notícies d'un imminent atac magrebí:

Havia haüt çert ardit que Abdomèlich, fill del rey de Marrochs, era passat deçà en terra ferma ab pus de mil hòmens a cavall ultra III mil hòmens de cavall que ja abans eren en Algezira d'Alhadra e lo mont de Jubaltar e Ronda, ultra encara VI mil hòmens de cavall que l rey de Granada ha, lo qual Abdomèlich ab la dita cavalleria menaçava de venir en regne de València, e encara XL veles entre galeres e altres vexells devien venir a Dénia³⁶³.

En conseqüència, uns dies després es triaren quatre prohoms valentins per tal d'acompanyar el mateix rei i l'infant Pere a reconèixer l'estat de la *vila de Dénia*³⁶⁴. Així mateix, per fortificar la capital i els seus ravals s'escollí una comissió de 42 prohoms, que tindria potestat per assegurar una taula de canvi *car manleutes de diners se covenrien a fer per pagar maestres, obrers, calz, reble, pedra, fusta e altres coses necessàries*; el crèdit necessari seria cobert amb préstecs voluntaris *dels singulars de la ciutat o per tatxació feta a cascú per setmanes* –el que segurament devia incidir en l'agreujament del malestar social i dels problemes financers de la universitat³⁶⁵. D'altra banda, en tornar de Dénia, Pere el Cerimoniós degué convocar novament als dirigents de les viles reials i, mentre el conseller Gonzalo García signava a Madrid el tractat mitjançant el qual s'acordà la col·laboració castellanoaragonesa a l'Estret³⁶⁶, al regne de València s'abordà un nou episodi de negociació politicofiscal entre l'estament reial i el monarca. Així, malgrat que no tenim constància de la convocatòria d'una reunió, podem deduir la seua celebració per una sèrie de privilegis reials que s'aprovaren a començaments de maig i per altres esments documentals sobre l'ajuda econòmica promesa.

En primer lloc, com ja havia passat l'any anterior, la major part de les disposicions legislatives que en coneixem són relatives a la ciutat de València. Concretament, fins a cinc privilegis responien a peticions realitzades pels governants de la capital, bo i establint la pesca lliure a l'Albufera mitjançant el sistema de pantenes, revocant les delegacions judicials sobre els plets que devien dirimir els sequiers, ordenant que tots els detinguts foren enviats a la presó comuna –i no a la de l'alguatzir reial–, facultant al justícia criminal a realitzar detencions sumàries de tots aquells que anaren per la ciutat *cum diversis artificiis abtis ad furta et alia maleficia*, i consentint l'establiment d'una imposició sobre la compra i la mòlta de forment per tal de destinar la recaptació a pagar les ajudes donades als que importaven blats a la urbs³⁶⁷. Altrament, dos privilegis tocaven qüestions de caire general, un que defensava la jurisdicció reial en prohibir que

³⁶³ *Ibidem*, f. 266r (24-III-1339).

³⁶⁴ *Ibidem*, f. 270r (30-III-1339).

³⁶⁵ *Ibidem*, f. 268r (25-III-1339).

³⁶⁶ CODOIN-ACA, tom VII, doc. 5 (1-V-1339). El monarca aragonès prometia mantenir a l'Estret 10 galeres durant la temporada estival i 4 des d'octubre fins a l'abril. Vegeu-ne els detalls del pacte i el desenvolupament d'allò acordat a: M.D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb...*, cit., p. 73-84.

³⁶⁷ *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XIX, XXI, XIII-XV (3-V-1339).

qualsevol litigi referit a aquesta fos vist davant la justícia eclesiàstica, i un altre que especificava la tenor d'un guiatge concedit als mercaders portadors de vitualles al regne, tot esclarint que no serien pignorats pels deutes contrets amb posterioritat a la publicació de l'esmentat salconduit³⁶⁸.

En connexió amb aquestes disposicions, al dia següent trobem la primera notícia d'una nova ajuda de les viles reials, de 100.000 s. com l'any anterior³⁶⁹. En aquest cas, però, les raons al·legades foren dues, tant la guerra contra els musulmans com el viatge que el Cerimoniós pensava realitzar a Avinyó per jurar la infeudació pontifícia del regne de Sardenya: *in auxilium guerre regis marrochorum ac in auxilium sumptum per nos fiendorum in viagio quod facturi sumus Deo propicio ad dominum summum pontificem*³⁷⁰. Novament, els jurats dels nuclis reials corresponents reberen la facultat d'establir, taxar, administrar i recaptar imposicions per tal de reunir els diners promesos, així com la potestat de quedar-se amb els diners sobrants per tal de pagar altres despeses pròpies, concretament les generades per les *Curiarum proxime preteritarum et alii sumptibus seu expensis factis et faciendis racione dicte demande*³⁷¹. En aquest sentit, segons sabem per una carta posterior³⁷², el repartiment de les quotes entre els diversos llocs fou exactament el mateix que el de 1338 (vegeu la Taula 24). Amb tot, com que precisament aquelles Corts se saldaren amb el traspàs momentani de la vila de Borriana a la senyoria de la reina Elionor, aquella fou finalment eximida de pagar la seua part al monarca³⁷³.

Altrament, pel que fa a la ciutat de València, no tenim notícia certa de la promissió d'una quantitat en la reunió de maig de 1339, però sabem que a finals d'aquell mateix mes el rei, des de Barcelona, hi trameté a Berenguer de Codinacs i Bernat de Ripoll per tal que explicassen els acords que Gonzalo García havia signat a Madrid i demanassen als prohoms de la capital l'armament propi de *VI galees* o el pagament de *tot ço que ha costat e costarà l'armament de VIII galees, les quals l'almiray deu haver armades en la dita ciutat e les quals lo senyor rey manà anar al estret de Tarifa*³⁷⁴. Els enviats reials, a més a més, hi anaven amb la potestat d'autoritzar l'establiment de qualsevol tipus d'imposició indirecta *si dicti iurati et probi homines quantitatem vel quantitates subsidii nobis per eos ex causa premissa concedendi per modum impositiois colligi ordinauerint*³⁷⁵. En resposta, el Consell municipal comissionà Joan Escrivà i Jaume Marc per a negociar amb el monarca en la capital catalana, oferint únicament 100.000 s. –suposem que per imposicions–, *haüt esguart als càrrechs que la ciutat reporta per*

³⁶⁸ *Ibidem*, 2ª numeració, XX, XXII (3-V-1339). El guiatge que era esclarit es pot trobar a: *Ibidem*, 1ª numeració, XVIII (25-V-1337).

³⁶⁹ ARV, Alpont, Pergamins, núm. 22-1 (4-V-1339). El rei comissionava al tresorer Pere de Boil i a dos porters reials per tal de recaptar la quantitat promesa.

³⁷⁰ Així s'explicita en la carta d'indemnitat concedida uns dies després: *Ibidem*, núm. 22-2 (7-V-1339) i ACA, C, reg. 866, f. 18r (7-V-1339). El rei, efectivament, realitzà el viatge a la cúria pontifícia durant la tardor d'aquell any: J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VII, cap. 48.

³⁷¹ ARV, Alpont, Pergamins, núm. 22-3 (7-V-1339); ACA, C, reg. 866, f. 17v (8-V-1339).

³⁷² ARV, Alpont, Pergamins, núm. 25 (19-X-1339), transcrita a l'*Apèndix documental*, doc. 82. Segons s'hi deia, degueren produir-se certes resistències al pagament del subsidi, puix *aliqua ex locis predicto asseruntur fore exempta a solucione quantitatum que eis in dictis capitulis tatxate existunt*.

³⁷³ *Ibidem*.

³⁷⁴ ACA, C, reg. 1377, f. 28rv (29-V-1339).

³⁷⁵ *Ibidem*, f. 28v (29-V-1339).

*affers del senyor rey, que assats fa prou quan és per si*³⁷⁶. Així, a finals de juliol de 1339 Pere el Cerimoniós acabà acceptant l'oferta de la ciutat de València³⁷⁷, que, per afegiment, contenia una altra condició a la qual també es comprometé: *quod auxilium nobis pro dicta guerra necessarium petimus generaliter tam a regno Valencie, videlicet, ab omnibus locis eiusdem regni, quam a civitatibus et alii locis maritimis Cathalonie*. En aquest sentit, el rei hauria de fer la petició general a tots els senyorijs valencians i els nuclis marítims catalans *illo meliori modo quo possimus, tam in Curia Generali quam speciali*, abans de la Pasqua de 1340³⁷⁸.

I, en efecte, com veurem, Pere el Cerimoniós acabà celebrant dues assemblees parlamentàries amb els estaments de cadascun d'aquells territoris al llarg de l'any esmentat. D'aquesta manera, amb l'entrada en la guerra de l'Estret s'inicià un nou cicle d'ajudes econòmiques a la monarquia que, si bé a Catalunya es caracteritzà per la participació exclusiva dels llocs reials, al regne de València, en canvi, estigué dominat per la contribució fiscal comuna de tot el General, de la mateixa manera que ja havia passat entre 1330 i 1334. Altrament, en el període concret que acabem d'analitzar, entre 1336 i 1339, les ajudes obtingudes pel monarca al territori valencià vingueren dels nuclis reials i foren negociades amb els seus dirigents, encara que també comptaren, almenys a la ciutat de València, amb el consentiment majoritari dels cavallers per a recaptar-les en els llocs que tenien dins dels termes municipals corresponents. Així, a banda del coronatge de 1336 i el maridatge de 1338, la universitats reials finançaren els projectes bèl·lics del Cerimoniós mitjançant tres subsidis atorgats consecutivament en 1336-1337, 1338 i 1339.

En primer lloc, per tal de procedir contra el baró de Xèrica, la ciutat de València establí unes imposicions sobre els blats, el vi i els draps –les carns estaven gravades per a cobrir despeses pròpies–, mentre que la resta de viles es feren càrrec del cost de les seues hosts per mitjans que desconeixem. En segon lloc, en 1338, la capital renovà els tributs mencionats per armar 13 galeres, al temps que les viles prometeren 100.000 s. recaptats a través d'imposicions sobre els blats, les carns o el vi. Finalment, en 1339, tant una com les altres es comprometeren a recaptar 100.000 s. a través del mateix sistema de càrrega dels productes susdits –ahora que l'impost sobre les carns a

³⁷⁶ AMV, MC, A-3, f. 285r (31-V-1339) i 287rv (11-VII-1339). Aquests missatgers foren els mateixos que assistiren a l'homenatge feudal de Jaume III de Mallorca a Pere el Cerimoniós, celebrat el 17 de juliol: J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VII, cap. 47.

³⁷⁷ A partir d'aquell mateix mes de juliol i fins al 30 de setembre la monarquia aragonesa finançà 10 galeres i una galiota a l'Estret de Gibraltar: M.D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb...*, cit., p. 84.

³⁷⁸ ACA, reg. 1377, f. 34v-35r (25-VII-1339). D'altra banda, per tal d'avançar al rei els 100.000 s. promesos per la ciutat de València en 1339, el Consell hagué de cercar una nova *manleuta*, però, com que els jurats *manlleuta alguna no haguessen atrobada per neguna manera*, es discutí sobre la conveniència de fer una talla, obligar a un préstec forçós o vendre la cisa de les carns de 1342-1344: *ço és, si-s pagaria per manera de quèstia, o de manleuta per albarans, o si-s vendria la imposició de les carns als II anys derrers d'aquells VI anys que lo senyor rey o havia atorgat a la ciutat*. Finalment, es decidí subhastar la imposició de les carns, però es licitaren quantitats molt baixes –60.000 s. i 66.000 s.– a causa de la seua gran anticipació –a tres anys vista. Així, s'acabaren acceptant els 80.000 s. que ofería el principal creditor de la ciutat, el canvista Bernat Joan, qui, a més a més, era jurat aquell mateix any, per la qual cosa, *a esquivar dienda de gents*, s'hagué de fer un nou encant públic advertint que *a diners primers* es pagava aquella quantitat; finalment, com que després d'estar molts dies en subhasta *en la plaça dels mercaders de la ciutat*, ningú no oferí una suma més alta, el canvista esmentat acabà essent l'arrendatari: AMV, MC, A-3, f. 292r (17-VIII-1339), 295rv (25-VIII-1339), 296r-297r (1-IX-1339) i 299r (17-IX-1339).

València romania com a via de finançament propi³⁷⁹. En estreta connexió amb això, per tal d'aconseguir aquests auxilis pecuniaris, el monarca hagué de reunir els representants de les universitats –almenys en 1338 i 1339– i concedir com a contraprestació certs privilegis, especialment als prohoms valentins. Ultra això, aquests darrers acabaren reclamant la contribució del conjunt del regne i també la dels catalans, si més no dels interessats en la defensa marítima contra els musulmans. I així, com veurem en el següent epígraf, Pere el Cerimoniós els en demanà la participació fiscal a partir de l'any 1340.

b) L'almoïna del parlament valencià de 1340

Els subsidis demanats pel rei en la primavera de 1339 permeteren finançar una flota valencianocatalana a l'Estret durant aquell mateix estiu, amb 6 galeres i una galiota armades a València i 4 galeres a Barcelona, que hi romangueren entre l'1 de juliol i el 30 de setembre. Tanmateix, el monarca aragonès, incomplint el tractat de Madrid, no hi tornà a sufragar el manteniment militar d'embarcacions fins a la tardor de l'any següent, en octubre de 1340, possiblement –segons opina María Dolores López– a causa de la manca de recursos susceptibles de ser invertits en la guerra contra els musulmans³⁸⁰. En aquest sentit, fou la desfeta de l'estol cristià a Getares –prop d'Algesires–, a començaments d'abril de 1340, la que impulsà a la petició urgent de noves ajudes i el compliment de la promesa realitzada pel Cerimoniós a la ciutat de València d'involucrar fiscalment a tot el territori valencià i als llocs catalans, a través de la celebració d'assemblees parlamentàries. Així les coses, en juny d'aquell any obtingué un auxili triennal de tots els estaments valencians destinat a la guerra en l'Estret, el qual, malgrat haver estat objecte d'estudi per la historiadora esmentada³⁸¹, analitzarem en consonància amb la resta de subsidis que hem vist fins el moment.

De fet, no podem deixar de tractar-lo ací, en tant que constitueix una baula més de la cadena d'auxilis generals concedits a la monarquia en el regne de València des del primer d'ells, aprovat en les Corts de 1329-1330. Per tant, en connexió amb això, a banda de parar atenció als membres dels braços convocats –com hem vingut fent en les anteriors reunions estamentals–, també podrem posar en relació la naturalesa i les característiques dels impostos establerts amb els d'anteriors i posteriors subsidis, així com també amb els establerts aleshores a Catalunya. En aquest sentit, els dos documents inèdits que hem transcrit en l'apèndix relatiu a aquest afer han estat les cartes de convocatòria de l'assemblea i els capítols del donatiu atorgat, als quals afegirem algunes dades procedents de la nostra recerca en l'arxiu municipal de València i d'altres ja aportades per la mencionada autora a partir del seu buidatge dels dos registres de la

³⁷⁹ Amb tot, cal remarcar que el rei sí que en percebia una part, ja que, per exemple, la llicència per a carregar les carns durant sis anys, entre el 19 de juliol de 1338 i el 19 de juliol de 1344, fou concedida a canvi del pagament de 120.000 s.: AMV, MC, A-3, f. 231r (29-V-1338).

³⁸⁰ M.D. LÓPEZ PÉREZ, «De nuevo sobre la 'guerra del Estrecho'...», cit., p. 408.

³⁸¹ *Ibidem*, p. 405-416.

sèrie *Guerre sarracenorum*, que és la que es correspon amb aquest enfrontament bèl·lic contra els musulmans a l'Estret de Gibraltar³⁸².

En primer lloc, segons acabem d'assenyalar, l'estrepitosa derrota de la flota cristiana en abril de 1340 fou el detonant per reprendre l'armament de galeres i la petició de diners per a finançar-les³⁸³. Així, en la mateixa carta en què Pere el Cerimoniós informà als jurats i prohoms de la ciutat de València que havia convocat els estaments *pro exigendo subsidio generali ab universis nostris subditis, tam cleri et nobilium quam aliorum*, els ordenà, a més a més, que acceleraren les obres de les galeres que estaven preparant sota la direcció de Joan Escrivà i Bartomeu Saranyó³⁸⁴. Aquests dos personatges, de fet, serien els administradors triats per la urbs per a gestionar l'ajuda finalment aprovada – juntament amb sis més dels nobles, els eclesiàstics i la resta de viles –, de manera que, com havia passat amb les armades de 1332 i 1333, la capital s'erigia novament com el centre de decisions per a tot el territori valencià. Val a dir, allò que s'havia de demanar a la resta d'estaments era negociat prèviament i secreta amb els dirigents valentins, que, com hem vist, ja en estiu de 1339 havien demanat la participació de tot el regne en la guerra contra els musulmans.

D'aquesta forma, l'1 de maig, a penes uns dies després que es coneguessen les primeres notícies sobre la batalla de Getares³⁸⁵, el rei cridà als diversos representants dels estaments valencians per a congregar-se el dia 16 a la capital del regne. Amb tot, en relació amb el que acabem d'indicar sobre la preeminència de la ciutat de València, les cartes trameses foren diferents a l'enviada a la capital i, en compte d'exposar simplement que s'hi exigiria un «subsidí», la resta de viles reials foren convocades amb el pretext de l'*auxilium* que el rei havia de demanar a tots els súbdits, mentre que els estaments militar i eclesiàstic foren citats per tal de *dare consilium*³⁸⁶. Així, foren cridats els representants d'11 universitats, és a dir, les principals de les que quedaven en l'estament reial després que en 1339 Borriana hagués passat a senyoria de la reina Elionor i que Castellfabib, Ademús i Alpont haguessen estat empenyorades a Lope de Luna pel dot de la infant Violant³⁸⁷. Quant als eclesiàstics, foren convocats els mateixos que en les darreres reunions amb l'excepció del capítol catedralici de València, que per causes que desconeixem no apareix en les cartes, mentre que sí que ho fa l'abat de Poblet, bo i constituint-ne 10 membres³⁸⁸; en tot cas, cal indicar que els procuradors del capítol sí que apareixen signant l'auxili concedit.

³⁸² Són els registres 1377 i 1378, les informacions valencianes del qual foren extretes i utilitzades per Maria Dolors López en l'article citat en la nota anterior.

³⁸³ Els vaixells perduts foren fins a 35 i unes setmanes després Pere el Cerimoniós escrigué a Alfons XI afirmant que *semblant caso de nuestros tiempos no ha acaecido*: M.D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb...*, cit., p. 63, nota 24; ACA, C, reg. 1377, f. 45r (2-V-1340).

³⁸⁴ ACA, C, reg. 1377, f. 44r (1-V-1340), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 83.

³⁸⁵ Sembla que les informacions arribaren a finals d'abril de 1340: ACA, C, reg. 1377, f. 41r-42r (27-IV-1340), citat per M.D. LÓPEZ PÉREZ, *Ibidem*, p. 63, nota 24.

³⁸⁶ ACA, C, reg. 1377, f. 44r-46r (1-V-1340), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 83.

³⁸⁷ Per tant, els nuclis citats foren València, Morella, Vila-real, Castelló de la Plana, Morvedre, Alzira, Xàtiva, Lliria, Cullera, Corbera i Xixona. Aquesta darrera fou cridada malgrat posseir el privilegi de no assistir a les assemblees, rebut en 1325 juntament amb les viles de Penàguila, Castalla i Biar.

³⁸⁸ Els bisbes de València, Tortosa i Sogorb-Albarrassí, el castellà d'Amposta (mestre de l'Hospital a València), el mestre de Montesa, els comanadors de Montalbán i de Calatrava, i els abats de Poblet, Benifassà i la Valldigna.

Finalment, pel que fa als nobles i els cavallers hi hagueren notables diferències respecte a les Corts de 1339: d'una banda, no es cridà ni als infants Pere i Jaume, ni als nobles Lope de Luna, Pedro de Xèrica, Galceran de Bellpuig, Nicolas de Joinville, Sancho de Huerta d'Arenós, Guillem de Cardona, i els hereus de Fernando d'Aragó³⁸⁹, mentre que, d'una altra banda, tampoc se cità als cavallers Peregrín de Monteagudo, Gonzalo García, Francesc de Materó, Ramon de Vilaragut, Bertran de Canelles, Marco Tovía, Berenguer de Tovía, Gil Ruiz de Castelblanco ni Lope Álvarez de Espejo –encara que, com veurem, alguns d'ells sí que signaren l'ajuda³⁹⁰. En canvi, foren convocats molts de nous, com ara Arnau Llançol, Rodrigo Sánchez de Calataiud, Andreu Guillem Escrivà, Bernat de Calvera, Romeo Martínez de Sorita, Bonafonat Muñoz, Francesc Escorna, Jaume Castellà, Ramon Costa, Joan Roiç de Corella, Jaume de Romaní, Jaime de Oblitas, Bernat de Bellvís o Ramon de Vilanova. En aquest sentit, tot i que sense el coneixement d'un mapa senyorial detallat del regne no podem realitzar més afirmacions al respecte, la presència d'alguns d'aquests cavallers pareix respondre a la voluntat d'evitar problemes en l'aprovació del subsidi previst, ja que, per exemple, alguns d'ells, com ara els Calvera o els Martínez de Sorita, s'havien negat a permetre la recaptació de les imposicions vinculades al donatiu atorgat en 1329 als seus llocs, inclosos dins del terme municipal de Morella³⁹¹. Així mateix, d'altres com els Romaní o els Muñoz eren posseïdors de senyorijs als termes d'Alzira i de Morvedre, de manera que, tal vegada, els canvis produïts en la convocatòria es devien a l'estreta relació de la reunió amb l'auxili, el que també concorda amb el procés de la seua aprovació, com veurem després.

Fet i fet, la concessió d'un subsidi general recaptat durant tres anys mitjançant imposicions fou pràcticament l'únic afer que tenim constància que s'hi tractés, puix no es concediren privilegis ni furs associats a una possible negociació³⁹². En consonància amb això, malgrat que María Dolores López qualifica la reunió de Corts, cap document coetani ho fa, segons ja va indicar Josep Martínez Aloy; de fet, podem afegir que l'únic que en diu alguna cosa al respecte fa referència a la celebració d'un parlament³⁹³, bo i constituint el primer esment que hem trobat d'aquest terme relatiu al regne de València, ja que anteriorment les reunions similars havien rebut el nom de «col·loqui» o «tractat». Per tant, tenint en compte, a més a més, que les cartes de convocatòria no es registraren a la sèrie *Exercitum et Curiarum* sinó a *Guerre sarracenorum*, cal ressaltar que aquest

³⁸⁹ Repetiren, en canvi, l'infant Ramon Berenguer, Ot de Montcada, Francesc Carròs, Gilibert de Centelles, Guillem Ramon de Montcada, Berenguer de Vilaragut, Ximén Pérez d'Andilla, Alfons Roger de Lloria, Gonzalvo Díaz d'Arenós i Blasco Maça de Bergua. Ultra aquests, també foren cridats el fill de Francesc Carròs –Nicolau–, Olf de Pròxida –segurament successor de Joan de Pròxida– i les vídues de Juan Ximénez d'Urrea –Teresa d'Entença– i d'Artal d'Alagón –Toda Pérez.

³⁹⁰ Contràriament, respecte de 1339 repetiren Guillem de Bellvís, Felip de Boïl, Ramon de Boïl, Alfonso Martínez de Morera, Pedro Zapata, Rodrigo Díaz, Bernat de Vilaragut i Juan Ximénez de Montornés. A més, també foren convocats dos cavallers que havien assistit a anteriors reunions estamentals: Gil Martínez d'Entença i Gilibert Sanoguera.

³⁹¹ Vegeu *supra*, p. 479.

³⁹² Únicament es publicà un privilegi relatiu a una qüestió ja demanada per l'estament reial en les assemblees d'època de Jaume II, això és, que els clergues conjugats amb tonsura no poguessen ser admesos en actes civils: *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XXXII. D'altra banda, també es tractà l'afer de l'empenyorament de certs llocs reials a Lope de Luna, que explicarem més avant.

³⁹³ Ens referim, precisament, a una carta sobre l'empenyorament de llocs reials a Lope de Luna, en la qual es diu que el rei havia actuat *de consilio generalis parlamenti regnicolarum predictarum in civitate Valencie congregati*: AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 30 (11-VI-1340), transcrita a l'*Apèndix documental*, doc. 85.

aplec –al convent dels predicadors de la capital– no constituí una assemblea de Corts habitual, amb tot el procés de negociació politicofiscal que aquestes solien comportar, sinó que fou un parlament en què el rei, com hem assenyalat, es limità a demanar el *consilium et auxilium* que potser considerava obligat en un cas de mobilització defensiva com aquest³⁹⁴. Així les coses, sembla que els capítols de l'ajuda atorgada constituïren el principal afer tractat, com també ho indica la rapidesa amb què foren despatxats, puix els primers signants hi juraren el 2 de juny, a penes un parell de setmanes després de l'inici de la reunió. En aquest sentit, dits capítols establien, d'una banda, l'objecte i les condicions del subsidi i, d'una altra banda, la seua forma de recaptació i de gestió, que quedava novament –com en 1330-1334– en mans dels estaments.

En primer lloc, l'auxili es vinculava a la guerra de l'Estret –*sia estada demanada ajuda a tot lo General del regne de València per rahó de la guerra la qual lo malvat rey de Marrochs se apparella e se esforça de fer contra nós y contra lo dit regne de València*– i, més concretament, a la recent derrota d'abril de 1340 –*ha desconfit, pres e desbaratat l'estol e la armada la qual lo alt rey de Castella tenia en mar en l'estret de Tarifa*³⁹⁵. Conseqüentment, el subsidi concedit durant tres anys –que generà la consegüent carta d'indemnitat³⁹⁶– s'havia de destinar a mantenir a la zona un nombre anual de galeres molt major que l'estipulat en el tractat de Madrid de maig de 1339: si llavors Pere el Cerimoniós havia promès 18 galeres anuals (10 de juny a octubre –les úniques enviades– i 4 en cadascun dels altres dos quadrimestres), ara se'n preveïen fins a 30, això és, 20 d'immediat –no s'especificava el quadrimestre– i 5 més 5 durant la resta de l'any. Res no se'n deia, per tant, d'una quantitat exacta, sinó que tot allò recaptat havia de destinar-se a finançar aquella flota, la qual, seguint la proporció que s'aplicà a Catalunya –on, com veurem, es prometeren 40.000 ll. per a 20 galeres–, podia arribar a costar més de 60.000 ll.

I per tal de tractar de reunir els diners necessaris s'havien de col·lectar unes impositcions indirectes, que novament, com en 1315, rebien el nom d'*almoyna* en el context de la lluita marítima contra els musulmans –malgrat que en aquest cas no coneixem, com en aquell, l'endegament de mesures destinades a obtenir almoines en les esglésies o lleixes testamentàries per al finançament de l'armada. D'altra banda, aquests tributs estaven a mig camí entre els que s'havien imposat generalment en les Corts de 1329-1330, que gravaven els blats, les carns i el vi, i els que havien estat atorgats en el col·loqui de 1333, també generals a tot el regne i que havien estès la taxació al tràfic marítim i a la compravenda d'una àmplia gamma de mercaderies, incloent aliments, tèxtils, animals, armes, béns immobles, rendes, esclaus, espècies, tints, metalls, pells i altres tipus de substàncies o de matèries primeres. Així, en aquesta ocasió, a més del trànsit mercantil per mar, els productes gravats foren l'oli, els tèxtils i els aliments de primera necessitat,

³⁹⁴ En connexió amb això, una carta del Cerimoniós a Alfons X sembla arribar a veure amb bons ulls la desfeta de Getares, tot al·legant la providència divina: *podría seer que Dios, por meter más esto a corazón a nos e a los nuestros vassallos e de fazer ne más fuertment execución haya dado lugar a este caso*. D'aquesta manera, el rei declarava que *no somos end pocho ni muyto torbados*, ja que amb la participació de tots els súbdits es podria vèncer als musulmans: *entendiendo con la ayuda de Dios fazer tal esfuerço con más gentes que lo que en tal dicho fecho agora se ha acaecido, se emiendará muy bien a servicio de Dios e honra de nosotros e de toda la Christiandat*; ACA, C, reg. 1377, f. 45r (2-V-1340).

³⁹⁵ ACA, C, reg. 1377, f. 54v (2-VI-1340), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 84.

³⁹⁶ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 28, transcrita per M. DUALDE, «Solidaridad espiritual de Valencia con las victorias cristianas del Salado y de Algeciras», cit., doc. 1.

això és, els blats, la carn i el vi. I, d'altra banda, hi havia certes diferències respecte a les tarifes aprovades en els subsidis anteriors.

Primerament, perquè, després de les primeres experiències de taxació, les indicacions se simplificaven considerablement; per exemple, en el cas dels blats, de 15 supòsits de contribució en 1330 es passava únicament a 5, limitant-se la imposició a la mòlta de forment, mestall o altres cereals, i a la compra de farina (vegeu la Taula 25). En segon lloc, un altre dels canvis era la doble punció aplicada als carnisers: d'una banda, haurien de pagar 1 d. per lliura de les carns venudes, i, d'una altra banda, els seria cisada 1 lliura de pes en els animals que comprassen (o 4 lliures en el cas dels bovins); els compradors, en canvi, en quedaven exempts, tot i que, almenys en el cas de la ciutat de València, sabem que en aquests mateixos moments havien de pagar impositcions de caire municipal³⁹⁷. El vi, per la seua banda, era el producte que experimentava un increment major en la seua taxació, ja que, a banda de duplicar la cisa aplicada als que l'adquirien (fins a 2 lliures per quarter de 30 ll.), els venedors havien de pagar igualment el doble (16 d. per lliura); de més a més, s'ampliaven les operacions subjectes a tributació, com ara la compra en gros, la donació, l'exportació o la venda del vi propi (vegeu la Taula 25). Quant a l'oli, únicament quedava gravada la seua exportació, amb 1 d. per arrova, mentre que en la compravenda dels draps, com en la dels vins, s'aplicava una doble punció: per un costat, als venedors, mitjançant el pagament monetari (6 d. per lliura), i, per un altre costat, als compradors, a través d'una cisa en les peces (la quarantena part de cada alna) (vegeu la Taula 25). Finalment, per bé que les tarifes de tots els productes esmentats eren similars a les de les ajudes de la dècada de 1330, les del *navili*, en canvi, eren bastant més altes, especialment per als vaixells procedents dels llocs més llunyans, de manera que els tributs aprovats se situaven en uns nivells semblants als de la imposició establerta a la ciutat de València en 1322, en el context de la conquesta de Sardenya (vegeu les Taules 13 i 14, p. 411-412).

Taula 25. Tarifes de les impositcions sobre la compravenda el consum i la compravenda de mercaderies de l'almoïna valenciana de 1340-1343³⁹⁸

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Prop. (en d.)	Cisa
1340	Blats	Cafís de forment que es du a moldre	24			
1340	Blats	Cafís de panís, dacsca i civada que es du a moldre	12			
1340	Blats	Cafís de mestall que es du a moldre	Segons proporció de blats			
1340	Blats	Arrova de farina de forment	2			
1340	Blats	Arrova de farina d'altres cereals	1			
1340	Carns	Lliura de moltó, cabró, cabra, ovella, porc o truja fresc o salat, vedell o vedella venuts a		1		De cada animal és deduïda 1 ll. al carnisser

³⁹⁷ Vegeu *supra*, p. 590.

³⁹⁸ Hem indicat en negreta els productes gravats o les tarifes diferents a les de les impositcions del donatiu general vigent al regne València entre 1330 i 1334.

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Prop. (en d.)	Cisa
		pes				
1340	Carns	Lliura de bou i vaca		1		De cada animal són deduïdes 4 ll. al carnisser
1340	Carns	Vedell o vedella de llet venuts a ull		2		
1340	Carns	Vedell o vedella (animal)		24		
1340	Carns	Cabrit o anyell de llet (animal)		2		
1340	Carns	Lliura de cabrit o anyell (o corder) de més de 6 ll. de pes		1		
1340	Carns	Porc o truja, salpreses o salats (bacó)		12		
1340	Carns	Porc o truja mort a casa pròpia			12	
1340	Carns	Bou o vaca mort a casa pròpia			24	
1340	Carns	Vedell o vedella mort a casa pròpia			18	
1340	Carns	Moltó o cabró, ovella o cabra mort a casa pròpia			12	
1340	Carns	Cabrit o anyell mort a casa pròpia			2	
1340	Vi	Lliura de vi		16		El vi és venut franc, però cisant 2 ll. en el quarter de vi de 30 ll.
1340	Vi	Lliura de vi que es compra en gros	16			
1340	Vi	Lliura de vi que es compra en gros per a ús propi i no per a la venda	16			
1340	Vi	Lliura de vi de collita pròpia		4		
1340	Vi	Lliura de vi donada	16			
1340	Vi	Lliura de vi tret del regne de València		8		
1340	Oli	Arrova d'oli exportat fora del regne de València	1			
1340	Tèxtil	Lliura de draps de llana prims o grossos, de lli, estopa, cànem, cotó, seda o d'or venuts per minut per alnes		6		De l'alna es cisa la 1/40 part
1340	Tèxtil	Lliura de draps venuts en gros per a ús propi i no ser revenuts	6			
1340	Tèxtil	Lliura de draps trets del regne per a ús propi i no ser revenuts	6			
1340	Tèxtil	Lliura de peces de drap (exclusivament de llana) confeccionats per a vestir a ús propi		6		
1340	Tèxtil	Lliura d'escaigs de draps comprats a pes		6		

Taula 26. Tarifes de les imposicions sobre el tràfic marítim de l'almoina valenciana de 1340-1343

Destinació / Procedència	Tipus de vaixell	Taxa (s.)
Ultramar i Flandes	Nau o coca de 3 cobertes	1000
Ultramar i Flandes	Nau o coca de 2 cobertes	600
Mediterrani Occidental	Nau o coca de 3 cobertes	400
Mediterrani Occidental	Nau o coca de 2 cobertes	300
Mediterrani Occidental	Lleny de 1.000 quintars	100
Golf del Lleó	Lleny de 1.000 quintars	70
Corona d'Aragó i Balears	Lleny de 1.000 quintars	50
Nord d'Àfrica (de Teliç a Nife)	Lleny de 1.000 quintars	100
General	Els que porten blats	La meitat
General	Els que porten sal, llenya, carbó, pedra i moles	Res

En qualsevol cas, el que sí que es repetia respecte del primer donatiu general aprovat en 1329-1330 era la tria de 8 administradors que gestionaven l'arrendament de les imposicions, l'ingrés dels diners i la seua distribució –encara que no rebien potestats específiques relatives al seu poder de decisió sobre el destí de la recaptació. D'altra banda, novament, quedaven repartits paritàriament entre eclesiàstics i ordes militars (Arnau Bru, rector de l'església de Sant Salvador de València, i Umbert de Tous, clavari de Montesa), nobles i cavallers (Gilbert Sanoguera i Jaume Castellà), la ciutat de València (un cavaller, Joan Escrivà, i un ciutadà, Bartomeu Saranyó) i les viles reials (Bonafonat de Vall-llebrera, de Morvedre, i Pere de Clariana, d'Alzira)³⁹⁹. També, com en les ajudes generals que s'havien iniciat en 1330, aquests delegats tenien poder per tal de decidir sobretot allò relatiu a les imposicions i únicament podien destinar la seua recaptació a l'objectiu pel qual havien estat establertes: *los affers de la dita armada*. En relació amb això, tal vegada com a reacció al desviament gairebé total del donatiu de 1329-1330 a d'altres qüestions gens relacionades amb el destí fixat inicialment –la croada de Granada–, sembla que en aquesta ocasió hi hagué un especial interès a reforçar aquella condició. En aquest sentit, per exemple, el notari que havia d'actuar amb els administradors (el valentí Andreu d'Espígol⁴⁰⁰) tenia especial comissió d'informar *al senyor bisbe de València e als jurats de la ciutat per tot lo General* de qualsevol tipus de *frau o dampnatge* que fos fet *a la dita almoyna* en aquell sentit. Així mateix, el vicecanceller i diversos escrivans de la cancelleria reial –possiblement els que tenien autoritat per a expedir ordres en nom del monarca– hageren de jurar *in situ* el compliment de tots els capítols acordats⁴⁰¹.

³⁹⁹ ACA, C, reg. 1377, f. 61v, transcrit a l'Apèndix documental, doc. 84.

⁴⁰⁰ Fins llavors havia estat advocat del Consell municipal de la ciutat de València, per la qual cosa hagué de ser substituït en aquest càrrec per Llop de Piera: AMV, MC, A-4, f. 7r (11-VII-1340).

⁴⁰¹ A banda del vicecanceller Pere Despens, del doctor en lleis Juan Fernández Muñoz i del secretari Ramon Sicard –qui redactà els capítols–, hi juraren els escrivans Guillem Agustí, Guillem de Vila, Bertran Desvall, Francesc de Prohom, Nicolau Martí, Hermini (?) Jordà, Pere de Vallseca i Juan Pérez de Ateca (?): *Ibidem*, f. 61r i 62v, transcrit a l'Apèndix documental, doc. 84.

En aquesta mateixa línia, els administradors que donassen lliurement diners al rei o que els convertissen *en altres uses* diferents als de l'armada, haurien de pagar el doble *del lur propri*. I, en tot cas, la seua gestió no estaria sotmesa al control reial sinó que seria vigilada per *aquells que tot lo General hi assignarà*, és a dir, per vuit comptadors, també distribuïts uniformement entre els eclesiàstics (el cabiscol de València Ramon Gener i Pere Soliva, de Montesa), els nobles (Felip de Boïl i Guillén Serrano), la ciutat (el cavaller Pere Colom júnior i el ciutadà Berenguer de Ripoll) i les viles reials (Bernat Aster, de Morella, i Pere Daviu, de Xàtiva)⁴⁰². D'altra banda, per tal de finançar l'armada prevista de 30 galeres anuals els administradors valencians també podrien comptar amb el guany obtingut, per al control del qual es nomenarien quatre clavaris. A més a més, a aquelles naus s'haurien d'afegir d'altres sufragades pels estaments catalans, als quals Pere el Cerimoniós, com ja havia assegurat després de signar el tractat de Madrid de 1339, es comprometia a demanar un donatiu en Corts. Per això, es triarien dos prohoms valencians per tal d'acompanyar el rei *con irà en Cathalunya per demanar-los ajuda que facen armada*, amb l'objectiu de procurar que *ço que-n exirà sia convertit en aquestes coses, e que tots siam uns a la defensió de la terra*⁴⁰³.

Finalment, pel que fa al desplegament de les pròpies impositcions valencianes, els administradors tenien poder per a taxar els llocs d'aquells senyors que es negassen a establir-les o, si fos necessari, per a demanar als justícies que hi enviassen les hosts urbanes. Amb tot, per tal que es posés en marxa la maquinària fiscal del subsidi aprovat, absolutament tots els senyors del regne –almenys els que tenien senyoriu termenats– havien de aprovar-lo, de manera que, *de consentiment de tot lo General, se començ a levar per tot lo regne, axí que no-s leu abans en I loch que en altre, ço és a dir, que dels absents tots sia haüt consentiment de la dita almoyna, que sia posada en sos lochs e hòmens, e que ladonchs e no abans se començ a levar la dita almoyna per tot lo regne en I dia*. Per tant, els administradors no podien començar a recaptar les impositcions fins que els que no havien estat presents en la primera signatura dels capítols –el 2 de juny de 1340– hi donassen el seu *consentiment exprés*⁴⁰⁴. Per això, aquell mateix document es clogué deu dies després, el 12 de juny, per tal de recollir en els dies successius l'adhesió d'alguns altres senyors, que havien estat absents inicialment.

Així, hi figura el jurament de la majoria dels convocats que hem citat anteriorment i encara d'altres. Concretament, s'hi afegiren la reina Elionor i l'infant Jaume –a través de procuradors–, així com els barons Pedro de Xèrica, Galceran de Bellpuig, Juan Ximénez d'Urrea i Nicolas de Joinville, i els cavallers Pere i Ramon de Vilanova, Pere i Ramon Colom, Peregrín i Pedro de Monteagudo, Guillem de Jàfer, Ramon Castellà, Ramon de Riusec, Gonzalo García, Rodrigo Martínez de Sanadrián i Muñoz López de Tauste. Amb tot, deixant de banda els representants del braç reial, que juraren pràcticament en ple⁴⁰⁵, no hi assistiren tots els membres dels estaments que havien estat

⁴⁰² *Ibidem*, f. 61v, transcrit a l'Apèndix documental, doc. 84.

⁴⁰³ *Ibidem*, f. 56rv, transcrit a l'Apèndix documental, doc. 84. Els comissionats, escollits per la ciutat de València, foren Joan Escrivà i Jaume Marc: AMV, MC, A-4, f. 8r (14-VI-1340).

⁴⁰⁴ ACA, C, reg. 1377, f. 59r, transcrit a l'Apèndix documental, doc. 84.

⁴⁰⁵ Excepte els de la vila de Castelló de la Plana, que potser fou absoluta, puix, com comentarem posteriorment, tenia greus problemes financers que feren que el rei els eximís d'una redempció d'exèrcit en 1344. També és possible que en el context de les Corts fos concedida a la reina Elionor –mantenint el dret a demanar redempcions d'exèrcit–, en tant que en les següents reunions estamentals i quèsties que hem documentat la vila no hi apareix i, en canvi, durant la revolta de la Unió és citada en diverses ocasions com a senyoria de la reina esmentada.

cridats, de manera que, per exemple, mancà l'aprovació explícita dels bisbes de Sogorb i de Tortosa, de l'abat de Poblet, de l'infant Ramon Berenguer, dels nobles Gilabert de Centelles, Guillem Ramon de Montcada i Alfons Roger de Lloria, o dels cavallers Guillem i Bernat de Bellvís, Alfonso Martínez de Morera, Juan Ximénez de Montornés, Bernat de Calvera, Bonafonat Muñoz, Francesc Escorna, Jaime de Oblitas i Ramon de Vilanova⁴⁰⁶.

En aquest sentit, desconeixem les raons particulars de cadascun per tal de no sumar-se a l'aprovació inicial, però, pel que sembla, tots acabaren acceptant abans de la data fixada per al començament de la col·lecta, a partir d'octubre de 1340. Així, María Dolores Pérez documenta que els dos principals reticents, és a dir, el bisbe de Tortosa i Lope de Luna –qui no havia estat citat–, signaren al llarg de juliol, mentre que un altre, Ximén de Tovía, senyor del lloc de Xella, al terme de Xàtiva, –que ja s'havia negat a establir les imposicions del donatiu de 1329-1330– dilatà el consentiment almenys fins a finals d'agost⁴⁰⁷. Amb tot, encara que el subsidi degué entrar en funcionament en el temps previst⁴⁰⁸, les urgències del rei per tal d'enviar les galeres promeses a l'Estret feren que la ciutat de València assumís el cost de les despeses inicials de l'armament durant l'estiu de 1340, abans que els administradors de les imposicions començassen a actuar. Per això, atès que no *tots los prelats, richs hòmens, cavallers et persones generoses heretats en lo regne de València haguessen consentit et fernet la ordenació de la dita almoyna*, el General, *pendent açò*, hagué d'ordenar que *los jurats de la ciutat amministrasen los affers de la dita armada*⁴⁰⁹.

D'aquesta forma, a penes uns dies després de la publicació dels capítols de l'almoina, el Consell municipal autoritzà els jurats i tres síndics de la capital a manllevar *a qualsevol servii e usures quantitats de moneda a ops dels affers de la dita armada*, el que es traduí en l'obtenció d'un préstec de 300.000 s. de l'infant Ramon Berenguer⁴¹⁰. I, encara més, a mitjan d'agost el rei els demanà que armassen d'immediat quatre *galees sotils* i un lleny de 100 remes, puix de moment no havia tingut *nondum responsum* de les Corts de Catalunya, que s'estaven celebrant en aquell moment per l'afer de la guerra contra els

⁴⁰⁶ ACA, C, reg. 1377, f. 60r-62v, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 84.

⁴⁰⁷ ACA, C, reg. 1377, f. 63r-64r (7 i 9-VI-1340), 69rv (7-VII-1340) i 89v-90r (31-VIII-1340), citats per M.D. LÓPEZ PÉREZ, «De nuevo sobre la 'guerra del Estrecho'...», cit., notes 15 i 16.

⁴⁰⁸ Una referència posterior indica que, com estava previst, ja en l'annualitat de 1340-41 s'arrendaren les imposicions, puix en octubre de 1341 els jurats de València informaven a Pere el Cerimoniós que Juan Ximénez d'Urrea, senyor de l'Alcalatén, s'estava negant a consentir la venda del segon any de l'almoina dels seus llocs per 5.000 s., malgrat que la del primer any s'havia realitzat sense problemes per 7.000 s.; segons hi deien, la seua negativa –atenent als capítols generals de l'ajuda– podia ser *causa e occasió de relevar la almoyna de tot lo regne de València*: AMV, MC, A-4, f. 75v (5-X-1341). D'altra banda, la venda de les imposicions del primer any també generà un conflicte entre l'argenter valentí Romeu Soler i els jurats de València, ja que el primer havia comprat als administradors de l'almoina *en públich encant* les imposicions de la part d'Almàssera i d'Alboraia –llocs del terme de la ciutat– que teòricament no pertanyien al reialenc i no eren de jurisdicció municipal; tanmateix, els governants de la capital asseguraven que la gestió de les imposicions d'Almàssera els pertocava plenament, ja que era completament de reialenc *del temps de la presó de la dita ciutat a ençà*, i el mateix passava amb les de *çerts casats de realench que són en lo dit loc de Alboraya*: AMV, MC, A-4, f. 24rv (19-XI-1340).

⁴⁰⁹ *Ibidem*, f. 103v (18-I-1342).

⁴¹⁰ *Ibidem*, f. 8v (14-VI-1340) i 9r (13-VII-1340). L'interès devia ser elevat, ja que, un any i mig després, l'infant tornà a oferir un altre préstec a la ciutat, en aquest cas de 100.000 s., en forma de *mocubell* a un interès de 3 s. per lliura, aparentment un 15%, que esdevenia en el pagament de 17.500 s. anuals, això és, el 17,5%; de fet, la ciutat rebutjà aquest segon crèdit, per oneros: *Ibidem*, f. 94v-95r (15-XII-1341).

musulmans⁴¹¹. Així, la ciutat de València ordenà la cerca de noves manlleutes per tal de preparar *ipso facto* les naus demanades, que, efectivament, estigueren a l'Estret a finals del mes de setembre de 1340⁴¹². Per tant, aquesta primera flota valenciana fou sufragada pel Consell municipal a compte de la futura recaptació de l'auxili general, i, de fet, encara en gener de 1342 el préstec de l'infant a la ciutat romania sense tornar i només llavors començà a ser objecte de devolució per part dels administradors de l'almoina, que l'assumiren com a propi⁴¹³. Tot plegat, doncs, de poc serví que els capítols del subsidi aprovats en juny de 1340 tractassen d'evitar l'agreujament del deute de la capital, bo i explicitant que *tot ço que exirà de la dessús dita almoyna sia més en una taula a açò solament deputada, e no en taula ja assegurada per la ciutat*⁴¹⁴.

En aquest sentit, la taula triada fou la del canvista Bernat Joan, qui esdevingué el principal financer de la Corona a València al llarg d'aquests anys. De fet, com establien els mateixos capítols esmentats, era ell qui havia de realitzar els pagaments amb els diners de l'almoina recaptada entre 1340 i 1343, tot i que desconexem per complet la distribució detallada del cost de la flota finançada. I, en relació amb això, únicament sabem que durant la primera anualitat, des de l'octubre de 1340 al de 1341, els valencians només pogueren enviar 14 galeres i un lleny, menys de la meitat de les 30 galeres anuals promeses⁴¹⁵. Per tant, bé les circumstàncies i les ordres reials canviaren, bé l'estol acabà resultant més car del que s'havia calculat, o bé s'acabà recaptant menys del que es preveia. De manera semblant, els catalans només hi sostingueren 10 galeres, la meitat de les 20 anuals que havien promès a finals de 1340, quan les Corts que se celebraven a Barcelona des de l'estiu es resolgueren amb un auxili concedit per als tres anys següents, de forma anàloga al que havia concedit el General del regne de València⁴¹⁶.

Tanmateix, l'ajuda catalana –que rebé el nom de *caritat*– era diferent en molts aspectes, començant pel fet que únicament fou aprovada pel braç reial, atès que l'eclesiàstic i el nobiliari es negaren, encara que, pel que sembla, els tributs establerts seguien les seues indicacions. Val a dir, segons conté un lligall relatiu a aquestes Corts catalanes de 1340,

⁴¹¹ *Ibidem*, A-4, f. 11r (14-VIII-1340).

⁴¹² M.D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb...*, cit., p. 84.

⁴¹³ AMV, MC, A-4, f. 101v (11-I-1342). Els jurats de València indicaren als administradors que podien tornar els diners del crèdit *de ço que la ciutat havia a cobrar segons lo compte donat per los jurats de la ciutat en l'ayn prop passat als aministradors de la almoyna per raó de armada de galees contra lo dit rey de Marrochs*. Val a dir, que aquella primera armada havia estat assumida per la ciutat i els comptes del seu cost passaren als gestors de l'almoina per tal de procedir a la seua devolució –que, al seu torn, seria transferida a Ramon Berenguer pel préstec de 300.000 s.

⁴¹⁴ ACA, reg. 1377, f. 55v (2-VI-1340), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 84.

⁴¹⁵ M.D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb...*, cit., p. 84. D'altra banda, cal indicar que potser una consulta exhaustiva dels registres *Guerre Sarracenorum* i dels llibres de dates del tresorer reial podria revelar moltes de les ordres de pagament relatives a aquest exèrcit naval i ajudar a realitzar una estimació orientativa del seu cost aproximat. Ultra això, sabem que es realitzaren diversos ajustaments de comptes entre Pere el Cerimoniós i Alfons XI, que feien referència a la globalitat dels estols que havien mantingut a l'Estret: M. LÓPEZ FERNÁNDEZ, «Algunas precisiones sobre la aplicación del Tratado de Madrid de 1339...», cit.

⁴¹⁶ M.D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb...*, cit., p. 84. Cal assenyalar que en la tardor de 1340 també s'enviaren 8 galeres armades a Barcelona, però aquestes, segons indiquen M. SANCHEZ i S. GASSIOT, foren finançades amb un préstec d'Alfons XI i amb subsidis de les aljames de jueus i de les comunitats de Calataiud, Daroca i Terol: «La 'Cort General' de Barcelona (1340)...», cit., nota 43. Efectivament, M. LÓPEZ FERNÁNDEZ documenta un préstec del rei castellà per valor de 9.000 ll.: «Algunas precisiones sobre la aplicación del Tratado de Madrid de 1339...», cit., p. 191.

inicialment els tractadors de les universitats reials desitjaven establir imposicions indirectes *en blat e en vi, e carn e en oli, e en draps que-s venessen a menut, e no en altres merchaderies*, però els dels altres dos estaments al·legaren que si únicament eren carregades *les damunt dites V coses la recaptació seria fort pocha*. Per tant, l'única solució seria taxar-les amb tarifes tan altes *que los pobres e tot lo poble menut seria fort oppremut e paguaria més que-ls richs hòmens*, per la qual cosa *era mester que totes coses fossen taxades a pagar imposició, per tal que en lo pa e en lo vi e en la carn e en oli e en los draps posàs hom menor taxació*⁴¹⁷. Així les coses, contràriament als nuclis reials, que advocaven per uns tributs molt pareguts als que s'havien acabat d'aprovar al territori valencià, l'Església i la noblesa defensaren una extensió tributària a totes les mercaderies. Tanmateix, devia ser una excusa per tal de no contribuir, puix finalment no s'afegiren a l'auxili aprovat, malgrat que, com ells proposaven, aquest carregà amb imposicions la compravenda de cereals, vi, carns, peix, draps, immobles, rendes, fustes, espècies, pells, animals, armes, esclaus, llenya, carbó *e encara tota mercaderia qui-s vena a pes o a nombre o a mesura*⁴¹⁸.

Tot plegat, aquesta diferent actuació dels estaments a Catalunya i el regne de València sembla reforçar dues idees pel que fa al cas valencià: d'una banda, que el braç reial era qui dirigia les decisions de tot el regne, i, d'una altra banda, que després de les Corts de 1329-1330 s'havia iniciat un camí d'actuacions conjuntes que anava consolidant progressivament la personalitat jurídica del mateix General. Pel que fa al cas català, en canvi, després de les contribucions generals de finals del segle XIII i començaments del XIV, els estaments eclesiàstic i nobiliari continuaren negant-se a participar fiscalment en els projectes de la monarquia, com ja havia passat en el cas de la conquesta de Sardenya. En desconeixem les causes subjacents a aquest procés, però, com indica Manuel Sánchez Martínez, eixa situació s'allargà fins a la guerra contra Castella – eminentment defensiva – en la dècada de 1350⁴¹⁹. I, segurament en relació amb això, la intervenció exclusiva de l'estament reial en les ajudes catalanes permeté a la monarquia l'establiment de quantitats exactes a pagar, repartides en quotes entre les ciutats i viles, com succeí en aquest mateix subsidi de 1340, en el qual es fixaren 40.000 ll. per any⁴²⁰. Així, amb aquest diners s'havien de pagar les 20 galeres anuals promeses, tot i que, com hem dit, fins a l'octubre de 1341 únicament se'n pogueren mantenir la meitat, el que concorda amb els problemes de recaptació documentats durant aquell període⁴²¹.

En tot cas, sembla que durant la següent anualitat, entre l'octubre de 1341 i el de 1342, sí que es trameteren les naus previstes, ja que a l'Estret, a banda de 10 galeres enviades des de Barcelona, hi hagueren 20 més, pagades conjuntament per catalans i valencians – possiblement 10 i 10⁴²². Tanmateix, el General del regne de València –per al qual, com hem dit, no es documenta cap suma de diners fixada– només envià 6 vaixells més, el que en faria un total de 16, novament molt per sota de les 30 galeres anuals aprovades. I, de fet, aquesta seria la mateixa quantitat tramesa el tercer any, a partir de l'octubre de

⁴¹⁷ ACA, C, Processos de greuges, Lligall núm. 1, f. 69rv.

⁴¹⁸ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. VII (10-XII-1340).

⁴¹⁹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*.

⁴²⁰ La distribució entre els diversos nuclis fou recollida per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i S. GASSIOT, «La 'Cort General' de Barcelona (1340)...», cit., p. 240

⁴²¹ *Ibidem*, p. 228-232.

⁴²² M.D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb...*, cit., p. 84.

1342⁴²³, durant el qual les naus valencianes foren les úniques presents a l'Estret procedents de la Corona d'Aragó, puix les armades a Barcelona es destinaren íntegrament a la conquesta de Mallorca. No debades, també a partir de llavors tant la caritat catalana com l'almoïna valenciana foren ampliades per tal d'atendre a l'empresa mallorquina, segons els termes i condicions que explicarem a continuació.

c) La presa de Mallorca i el Rosselló: la desviació de l'almoïna en les Corts valencianes de 1342, les ajudes de 1343 i les peticions de València en el parlament general de 1344

El procés de conquesta dels territoris que regnava Jaume III de Mallorca –tant les illes com el Rosselló– ja ha estat estudiat a partir de la documentació existent a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i a l'Arxiu del Regne de Mallorca. En concret, ho va fer Gabriel Ensenyat, qui hi dedicà la seua tesi doctoral, publicada posteriorment en forma de monografia, per la qual cosa no ens endinsarem en els fets polítics i bèl·lics de la qüestió, sinó que ens limitarem a resseguir les seues investigacions⁴²⁴. En aquest sentit, en primer lloc dividirem el present epígraf en les dues grans etapes en què es poden dividir els dos anys i mig que duraren les campanyes desenvolupades: una primera, d'abril de 1342, quan s'inicià el procés contra el monarca mallorquí, fins a l'estiu de 1343, en què se signà una treva després que Pere el Cerimoniós hagués ocupat Mallorca; i una segona, des de la tardor de 1343, durant la qual es reprengueren els preparatius militars amb l'objectiu d'envair el Rosselló, fins a l'octubre de 1344, quan es reuní un parlament general de la Corona per tal de ratificar la incautació dels dominis del sobirà mallorquí i decidir sobre el seu futur.

I, en relació amb els temes que ací tractem, cal ressaltar que en cadascuna d'aquelles etapes es documenten reunions estamentals al regne de València i a Catalunya, convocades pel monarca aragonès per tal de costejar la guerra. Amb tot, malgrat que Ensenyat va dedicar un capítol al finançament de les dues principals campanyes esmentades, hi hagué certs aspectes molt importants que obvià, com ara les Corts valencianes de 1342⁴²⁵. D'altres autors, en canvi, sí que han parat atenció, com ara Rosa Muñoz Pomer, qui seguint algunes de les indicacions ja realitzades per Josep Martínez Aloy i la consulta directa dels capítols aprovats en les mateixes Corts de 1342, realitzà certes observacions sobre el donatiu concedit, tot i que clarament insuficients, atès que no coneixia les condicions de l'auxili del parlament valencià de 1340, del qual era una continuació directa⁴²⁶. Així mateix, també Maria Dolors López Pérez el comentà en parlar de la contribució fiscal valenciana a la guerra de l'Estret, però ho féu molt

⁴²³ Des de l'octubre de 1343 i fins a la victòria d'Algesires a finals de març de 1344, encara s'hi mantingueren entre 5 i 6 galeres valencianes més: *Ibidem*.

⁴²⁴ G. ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, cit.

⁴²⁵ *Ibidem*, p. 287-338.

⁴²⁶ M.R. MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad valenciana*, cit., p. 47-51; J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 132-137.

breument, sense aprofundir en els detalls⁴²⁷. Contràriament, aquesta darrera autora sí que abordarà amb més especificació el contingut de les ajudes oferides per la ciutat de València i les viles reials valencianes en 1343 per a la campanya rossellonesa, atès que també havien de ser destinades al conflicte contra els musulmans a la zona de Gibraltar⁴²⁸. Tanmateix, López Pérez desconeixia que haguessen estat fruit d'un parlament celebrat a la capital valenciana en la tardor d'aquell any i no les pogué posar en relació amb subsidis anteriors.

Tot plegat, doncs, recollint les aportacions ja realitzades per aquests investigadors, ens centrarem en les assemblees esmentades i els auxilis concedits al regne de València, bo i transcrivint els principals documents que s'hi generaren. Així, primerament, pel que fa a les Corts de 1342, a banda de les cartes de convocatòria, hem inclòs els capítols del donatiu aprovat, als quals afegirem l'estudi concret de les peticions de caire polític que realitzaren els estaments i els furs que es publicaren. En segon lloc, quant al parlament de 1343, a més de la convocatòria, tractarem les ajudes aprovades separatament per la capital, d'una banda, i per la resta de nuclis reials, per l'altra. Ultra això, com hem fet per al cas de 1340, provarem de comparar somerament les contribucions fiscals valencianes amb les catalanes per tal de caracteritzar millor, per contrast, la naturalesa de les primeres. I, finalment, com a corol·lari a aquest epígraf sobre la guerra mallorquina des de la perspectiva valenciana hi afegirem l'anàlisi dels capítols demanats per la ciutat de València en el parlament general de 1344, que posà fi al procés de conquesta.

- La campanya de Mallorca i les Corts valencianes de 1342

Obtinguda la victòria cristiana del Salado contra la flota marínida en octubre de 1340, Pere el Cerimoniós centrà la seua atenció en un altre dels afers que l'havia ocupat des de la seua accessió al tron: la reintegració de la Corona de Mallorca a la d'Aragó. En aquest sentit, ja hem vist que un dels afers tractats en les Corts valencianes de començaments de 1339 havia estat el *feit del homenatge del alt rey de Mallorches*, que finalment es produí en el mes d'agost a Barcelona. Més avant, ja en 1341, l'enfrontament entre Jaume III i el rei de França donà l'oportunitat al Cerimoniós per tal d'intervenir-hi, i, segons explica Zurita, les negociacions entre uns i altres s'allargaren durant tot l'any. Finalment, el monarca mallorquí requerí l'ajut feudal del seu senyor eminent per a fer front a les hosts franceses i l'aragonès respongué citant-lo a Barcelona en febrer de 1342, per a deliberar primer sobre aquell assumpte i per a respondre posteriorment sobre certes acusacions que se li feien de batre moneda pròpia a Perpinyà. Jaume III no hi féu acte de presència i el 8 d'abril se li obrí un procés de contumàcia, pel qual el procurador del rei demanà la confiscació dels seus dominis⁴²⁹.

Així les coses, un parell de mesos després Pere el Cerimoniós començà a demanar subsidis per a *l'exsecució per ell faedora contra lo rey de Mallorches, lo qual era estat*

⁴²⁷ M.D. LÓPEZ PÉREZ, «De nuevo sobre la 'guerra del Estrecho'...», cit., p. 413-414.

⁴²⁸ *Ibidem*, p. 414-416.

⁴²⁹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, Llibre VII, caps. 44-45; G. ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, cit., p. 116-117.

*desobedient al senyor rey*⁴³⁰. D'una banda, per exemple, acudí a les comunitats d'aldees de Calataiud i Terol, a les quals demanà 100.000 s. i 80.000 s. respectivament, de manera que, com ja hem vist que passava al llarg de tot el primer terç del segle XIV, les ajudes procedents del Baix Aragó continuaven representant una important font d'ingressos per a la hisenda reial⁴³¹. D'una altra banda, fent ús de les condicions establertes en el fur de la fixació de les quèsties de 1329, es triplicaren les quantitats requerides aquell any a les viles reials valencianes *pro causa tam necessaria*, fins a sol·licitar un total de 152.900 s.⁴³² Finalment, el rei envià l'escrivà de ració de la reina – el valentí Berenguer de Codinacs – a demanar al Consell municipal de València que *li donassen consell e li feesen ajuda*, de manera que es triaren tres missatgers *per tal que la ciutat pus sàviament e profitosa pusqués proveyr en los dits affers*⁴³³. Tanmateix, no calgué que aquests actuassen, ja que el mateix monarca, a mitjan juny de 1342⁴³⁴, es traslladà a València i tractà d'aconseguir l'ajut ciutadà negociant amb els jurats i uns pocs prohoms: *vengut lo dit senyor rey, manà als dits jurats que eleguessen çerts prohòmens e en poch nombre, ab los quals ab ells ensemps pusqués clarament parlar dels affers de la exequió*⁴³⁵.

No obstant això, el Consell reunit el 19 de juny decidí denegar la petició de *CCCC cubertes de cavall e de VI galees armades* que el rei havia demanat *dementre que-l temps de la dita exsequió duraria*. Així, per primera vegada des de l'accessió al tron del Cerimoniós documentem un xoc entre aquest i la ciutat, que decidí fer cas omís de la sol·licitud del monarca. En aquest sentit, com explicarem en el darrer un poc més avant, precisament l'any 1342 representa el de l'esclat del problema del deute municipal a la capital, agreujat per l'afer del dot de la infanta Violant, de la qual se'n féu càrrec, amb l'objectiu d'evitar l'alienació d'altres nuclis reials del regne de València. De fet, aquests foren els principals motius que els consellers valentins al·legaren al rei: *faén-li sentir e saber los grans càrrechs de deutes que la ciutat deu e és molt opressa e encarregada, e en partida per afers del senyor rey*. Ultra això, l'altra raó adduïda fou l'exempció perpètua d'exaccions directes i d'host i cavalcada atorgada per Alfons el Franc en 1286, la qual fou llegida públicament en el Consell, bo i concloent-ne que, *per la franquea del dit privilegi, la ciutat no és tenguda de fer nenguna ajuda al senyor rey*⁴³⁶.

⁴³⁰ AMV, MC, A-4, f. 127v (7-VI-1342), transcrit per G. ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, cit., doc. 18.

⁴³¹ ACA, C, reg. 1502, f. 48r (13-VI-1342), transcrit per G. ENSENYAT, *Ibidem*, doc. 19.

⁴³² ACA, C, reg. 1116, f. 76v-77r (16-VI-1342), transcrit per G. ENSENYAT, *Ibidem*, doc. 20. Aquesta transcripció, però, conté nombroses errades i omissions. En general, cal assenyalar que es triplicaren les peticions respecte de les quèsties ordinàries, com ara en el cas dels 48.000 s. de Morella, els 24.000 s. de Xàtiva, els 21.000 s. d'Alzira i de Morvedre, els 9.000 s. de Llúria, els 6.000 s. de Borriana i segurament Cullera –la quantitat de la qual apareix il·legible–, els 4.500 s. d'Ontinyent, els 3.000 s. d'Alpont i de Castellfabib, i els 2.400 s. de Bocairent. Únicament s'ampliaven en una altra proporció les quèsties de Vila-real (de 1.000 s. a 5.000 s.), Penàguila (de 800 s. a 3.000 s.), Xixona (de 500 s. a 2.000 s.) i Castalla (que era franca i se li'n demanaven 1.000 s.); vegeu les quantitats de 1329 a la Taula 7 del primer capítol. D'altra banda, la vila de Castelló de la Plana, malgrat pertànyer al patrimoni reial, no hi apareixia, possiblement pels problemes financers que comentarem posteriorment.

⁴³³ AMV, MC, A-4, f. 128v (19-VI-1342), transcrit per G. ENSENYAT, *Ibidem*, doc. 18.

⁴³⁴ El 13 de juny el Cerimoniós estava a Barcelona, però el dia 16 ja signava documents a València segons els documents citats en les notes anteriors.

⁴³⁵ AMV, MC, A-4, f. 128v (19-VI-1342), transcrit per G. ENSENYAT, *Ibidem*, doc. 18.

⁴³⁶ AMV, MC, A-4, f. 129r (19-VI-1342), transcrit per G. ENSENYAT, *Ibidem*, doc. 18.

I amb aquest darrer privilegi no només contrastaren la petició econòmica sol·licitada, sinó també la host que el Cerimoniós degué convocar en aquell mateix moment, citant les milícies urbanes per a l'1 d'agost a Girona. Així es desprèn d'una protesta pública que el jurista municipal Llop de Piera presentà al rei en el seu palau de València el 24 de juny, tot denegant-li l'assistència militar de la capital⁴³⁷. Segons exposava, a banda que el manament era *molt greu e de gran càrrech* pels notables deutes municipals i els molts tributs pagats alhora, el privilegi de 1286 era ben clar i enfranquia la ciutat *de tota ost e cavalcada, e reemçò d'aquella, exceptat en III cases de necessitat*, cap dels quals es complia llavors. En concret, segons hem explicat en el capítol tercer, la ciutat de València només restava obligada a servir militarment en cas que el monarca dirigís personalment l'exèrcit dins dels límits del regne –com havia passat en 1336 contra Pedro de Xèrica–, en cas que ho fes contra les fronteres castellana i murciana, o si un monarca estranger atacava en persona els dominis de la Corona⁴³⁸. En aquest sentit, la pròpia protestació explicava que la possible invasió *del rey de Mallorques e les sues gents ab altres gents estranyes* no equivalia a l'entrada d'un sobirà forani, puix *lo dit rey de Mallorca tota vegada sia estat e sia en la terra del dit senyor rey com a heretat en aquella e hom e vassall seu*.

Nogensmenys, Pere el Cerimoniós respongué el dia següent als jurats mantenint la crida militar, ja que, segons al·legava, aquella havia estat feta *ob sumaria necessitate et publicam regnorum et terrarum suarum utilitatem*, i, a més a més, com a monarca, podia convocar les hosts quan ho necessites per tal de fer front a rebel·lions i invasions⁴³⁹. D'altra banda, precisament llavors degué arribar la carta de Jaume III de Mallorca en què aquest demanava una entrevista, que es fixà a Barcelona per al 12 de juliol, de manera que el monarca marxà precipitadament, quan encara no feia ni un mes que residia a València⁴⁴⁰. Així les coses, la rèplica de Llop de Piera a la perseveració reial es produí a corre-cuita el 27 de juny –davant el secretari Ramon Sicard– en el camí que duia de la ciutat al Grau, per la qual cosa finalment el mateix síndic municipal s'hagué de traslladar a la capital catalana, on tornà a repetir-la davant del monarca⁴⁴¹. Aquest, però, insistí en la seua resposta, com demostra el fet que a mitjan juliol es limités a ajornar la convocatòria militar a Girona de l'1 al 15 d'agost⁴⁴². Amb tot, finalment, després que s'hagués produït la trobada entre el Cerimoniós i Jaume III a Barcelona, el rei acabà sobreseient l'enviament de les hosts de les viles valencianes, amb l'única excepció de la capital, que, com veurem posteriorment, fou revocada en les Corts celebrades uns mesos després⁴⁴³.

En qualsevol cas, aquell mateix estiu començaren les hostilitats, puix el Cerimoniós penetrà en el Rosselló fins a Canet i una armada de 25 vaixells atacà les costes d'Eivissa i de Menorca⁴⁴⁴. No obstant això, per tal d'emprendre la guerra amb garanties, el

⁴³⁷ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 38 (24-VI a 9-VII-1342). La data de la procuració de Piera per a presentar la protesta era la mateixa que la de la reunió del darrer Consell de València, el 19 de juny.

⁴³⁸ *Aureum Opus*, «Alfonsi primi», I (20-IX-1286).

⁴³⁹ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 38 (24-VI a 9-VII-1342).

⁴⁴⁰ Segons G. ENSENYAT, la missiva del mallorquí fou enviada el 20 de juny i l'entrevista se celebrà finalment entre el 23 i el 26 de juliol: *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, cit., p. 132-133.

⁴⁴¹ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 38 (24-VI a 7-VII-1342).

⁴⁴² ACA, C, reg. 1497, f. 58r (16-VII-1342).

⁴⁴³ ACA, C, reg. 1497, f. 64r (8-VIII-1342).

⁴⁴⁴ G. ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, cit., p. 165-166.

monarca hagué de cercar l'auxili monetari dels seus vassalls i, en conseqüència, recorregué als mateixos que havien estat finançant les armades de l'Estret de Gibraltar des de 1340: l'estament reial català i el General del regne de València. En primer lloc, a mitjan agost convocà un parlament a Barcelona amb les ciutats i viles reials de Catalunya, en què es deliberà sobre les condicions de reintegració de la Corona de Mallorca a la d'Aragó i es demanà ajuda pecuniària per endegar l'enfrontament bèl·lic. Així, el 20 de setembre es publicaren tant els acords polítics com els fiscals⁴⁴⁵, tot just abans que el rei marxés a València, on havia convocat Corts quasi d'immediat, només nou dies després, en la festivitat de Sant Miquel. Fet i fet, el que s'oferí en ambdues assemblees fou molt similar: el desviament a l'empresa mallorquina i l'augmentació de les ajudes en vigor, concedides en 1340 per a la guerra contra els marínides.

D'aquesta forma, a banda de la nova remesa d'alienacions del patrimoni de la Corona que el monarca realitzà –de manera similar a la que havia tingut lloc en 1324 per a la conquesta de Sardenya⁴⁴⁶, el braç reial català oferí augmentar les 40.000 ll. que s'havien pagat fins aleshores a 50.000 ll. anuals durant l'any i vora tres mesos que restaven fins a complir les tres anualitats estipulades. Així doncs, s'augmentava un 25% el valor de les quotes establertes per a cada nucli, bo i mantenint les mateixes tarifes impositives, el que pareix indicar que *a priori* aquelles podien rendir més de la quantitat que s'havia promès inicialment⁴⁴⁷. Al mateix temps, a més d'incrementar el donatiu, aquest passava a destinar-se íntegrament a l'armament de 30 galeres anuals per a *la dita guerra del rey de Maylorches*, de manera que a partir de llavors ja no es documenten més naus catalanes a la zona de l'Estret. I, en consonància amb això, com hem dit, el rei obtingué posteriorment un ajut similar dels estaments valencians, tot i que amb certes particularitats –especialment pel que fa al procés de negociació–, derivades de les pròpies relacions de poder existents al regne de València.

De fet, si bé la reunió de Barcelona havia estat un parlament amb les ciutats i viles reials, la de València foren unes Corts generals del regne, incloent els tres braços. En aquest sentit, malgrat que els síndics catalans proposaren al rei que *per los dits affers denyets haver Conseyll General dels Generals dels regnes de Aragó, de València e de Cathalunya*⁴⁴⁸, sembla que les pròpies ajudes en vigor, que calia desviar a l'afer mallorquí, foren les que marcaren la naturalesa de les assemblees convocades. Val a dir, com els auxilis per a l'Estret havien estat aprovats per l'estament reial català i pel General valencià, aquestes mateixes entitats foren les reunits, encara que els diferents interessos d'uns i altres s'evidenciaren en els acords polítics negociats. Així, els primers, plenament interessats a prendre els dominis de Jaume III, atesa la catalanitat de les terres

⁴⁴⁵ Vegeu els acords polítics a *Cortes de Cataluña*, Any 1342, que van ser extractats per G. ENSENYAT, *Ibidem*, p. 136-137. L'oferta econòmica ha estat editada per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. VIII (20-IX-1342).

⁴⁴⁶ Gabriel Ensenyat la documenta parcialment –en les p. 299-303– i també n'han fet alguns comentaris: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La Corona en los orígenes del endeudamiento censal...», cit.; i P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval...*, cit., p. 390. Novament, sembla que el despreniment de llocs i rendes reials es produí amb major profusió a Catalunya que al regne de València i, de fet, comportà la conversió de les quèsties d'algunes viles en censals i violaris.

⁴⁴⁷ Respecte d'açò M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i S. GASSIOT documenten modificacions locals –amb permís reial– de les imposicions establertes en desembre de 1340 per tal d'arribar a les quantitats fixades: «La 'Cort General' de Barcelona (1340)...», cit., p. 235-237.

⁴⁴⁸ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. VIII (20-IX-1342).

rosselloneses i la forta influència catalana al regne de Mallorca, centraren el parlament esmentat, com ja hem indicat, en aprovar un conjunt de capítols referents a la incorporació d'aquells territoris a la Corona. Els segons, en canvi, no tan beneficiats directament amb la conquesta, negociaren una sèrie de peticions polítiques en el marc d'unes Corts. I, en relació amb això, és possible que el monarca hagués decidit convocar-les, atenent al fet que, d'una banda, l'ajuda en vigor des de 1340 s'havia aprovat en un parlament que a penes havia donat lloc a la negociació, i que, d'una altra banda, la ciutat de València s'havia mostrat inicialment reticent a col·laborar en la campanya antimallorquina. Per tant, probablement la celebració d'unes Corts, amb les concessions reials corresponents, representava l'únic camí per tal de comptar, si més no, amb l'ajut de la capital.

Així les coses, com en el cas català, l'assemblea se saldà amb el desviament de l'auxili aprovat en 1340 –amb les mateixes imposicions– a la guerra contra Jaume III. En aquest cas, però, havia corregut més temps de la recaptació, ja que estava vigent des d'octubre d'aquell any i la nova concessió es realitzà el darrer dia de 1342, de manera que, dividint els pagaments per quadrimestres, es considerava que havien passat *dos anys e quatre meses*⁴⁴⁹. Per tant, el que es concedia era *ço que sobra del temps passat com del esdevenidor*, és a dir, el que romangués en mans dels administradors de l'almoina una vegada pagades les galeres mantingudes fins aleshores i el que es recaptaria en els *VIII meses* que quedaven fins a finalitzar les imposicions establertes. És per això que aquells mateixos administradors haurien de retre *compte e raó* en un termini de quatre mesos davant del mestre racional i de quatre comptadors triats per les Corts –tres dels quals ja havien estat elegits per al mateix càrrec en el parlament de 1340⁴⁵⁰. De fet, es demanava al rei que ordenés la realització d'aquell retiment, ja que anteriorment els administradors s'havien oferit *algunes vegades* a fer-lo, però els comptadors assignats llavors havien respost *que no ha estat ne està per ells* –per causes que desconeixem⁴⁵¹. Amb tot, exceptuant allò, que devia ser necessari per tal de saber quina quantitat mancava per pagar de la flota de l'Estret i si en sobraven diners, la resta de *la amministrazione de la dita almoyna e la reddició del compte dels aministradors e les altres coses*, continuaria igual, *segons la forma e condició dels capítols de la dita almoyna*.

Així les coses, contràriament al que indicà Rosa Muñoz⁴⁵², no és que els administradors haguessen de retre compte davant el mestre racional i els comptadors, sinó que en principi, segons les condicions establertes de 1340, no tenien obligació de presentar comptes al rei, però finalment fou el mateix General qui ho demanà per tal d'esclarir quina part de l'ajuda havia d'anar a parar a la guerra marítima contra els musulmans i quina altra es destinaria a la qüestió mallorquina⁴⁵³. No debades, també s'indicava que

⁴⁴⁹ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 41 (31-XII-1342), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 89. Totes les cites que farem a continuació sobre l'ajuda procedeixen d'aquest document, que d'altra banda també quedà registrat a la cancelleria reial, a la sèrie *Graciarum*: ACA, C, reg. 875, f. 225r-227r.

⁴⁵⁰ Eren el cabiscol de València Ramon Gener pels eclesiàstics, Felip de Boil pels rics homes i cavallers, i Pere Daviu, de Xàtiva, per les viles reials; a més, per la capital es triava un de nou: el ciutadà Jaume Marc.

⁴⁵¹ Desgraciadament, el volum dels llibres d'albarans del mestre racional en el qual possiblement haurà quedat registrat aquest retiment –el 638, corresponent al període 1341-1344– roman fora de consulta, pel seu mal estat de conservació, en el moment de realitzar aquesta investigació.

⁴⁵² M.R. MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad valenciana*, cit., p. 51.

⁴⁵³ Amb tot, encara que no hem trobat als llibres d'albarans del mestre racional cap presentació de comptes final, sembla que aquest hi degué tenir alguna mena d'accés, ja que en un retiment realitzat per

l'almirall reial Pere de Montcada hauria de retre compte davant els mateixos personatges en el termini de dos mesos per tal d'afegir el guany obtingut en l'Estret a la nova oferta. Així doncs, semblantment al que havia passat amb els donatius de les Corts de 1301-1302 i de 1329-1330, tampoc en el de 1340-1342 hi ha constància d'una obligació inicial de realitzar cap retiment al mestre racional, però el desenvolupament posterior del subsidi forçà a fer-lo, en el primer cas per l'escàs resultat de la recaptació i en els segons pel desviament de la col·lecta a d'altres afers distints als aprovats en un primer moment. De fet, com en les anteriors ofertes, si més no les que es documenten a partir de 1315, les clàusules del donatiu de 1342 eren presentades pels mateixos estaments i havien de ser aprovades pel monarca *–e no en altra manera–* per al seu compliment. A més a més, a banda de sol·licitar les corresponents cartes d'indemnitat, en aquest cas també es requerí del jurament del vicecanceller, del notari tinent dels segells, del mestre racional, del tresorer i d'altres membres del Consell reial.

D'aquesta forma, els diners que sobrassen després de pagar la flota de l'Estret –de la qual s'absolia al General per les galeres promeses que no s'havien enviat–, sumats a les quanties recaptades fins al final de l'almoïna, es destinarien a l'*armament de XII galees, que s'armen a quatre mesos en la ciutat de València*, i al pagament de *cavalls armats e alforrats, o de hòmens de peu, o en nòlit de navili de naus, o en altres coses necessàries a la execució del rey de Mallorca*. I pel que feia concretament als vaixells armats, es rebrien totes les *gràcies e altres condicions* que havien estat concedides *a les ciutats e viles de Catalunya en la ajuda per ells promesa*, tant *en metre clavaris e altres oficials a la lur armada com en altres coses*. Així, a banda que el vicealmirall seria del regne de València, uns clavaris anirien en les naus per tal de controlar el guany realitzat, que seria retut posteriorment als comptadors esmentats, de manera la meitat d'aquests diners s'inclourien en l'oferta i l'altra meitat hauria de quedar en mans del *General del dit regne*; igualment, quan acabés la campanya, també les galeres pagades pel regne retornarien al General, *ab totes exàrcies, armes e altres aparellaments*. En aquest sentit, desconeixem quin seria el destí final d'allò que pogués romandre en poder dels administradors estamentals en un moment en què no existia una institució comuna permanent, com després succeiria amb la Generalitat. En tot cas, la dada indica el progressiu desenvolupament del General com a persona jurídica amb capacitat d'obtenir i gestionar recursos de forma autònoma.

No obstant això, cal deixar clar que el desviament de l'almoïna únicament fou oferit i aprovat pels braços nobiliari i reial, ja que l'eclesiàstic es negà a finançar la guerra contra Jaume III de Mallorca, *com aquell braç no puxa consentir a la execució de la guerra del rey de Mallorques sens perill de lur honestat e estament*. Per tant, els diners recaptats als senyoriis valencians de l'Església continuarien destinant-se a la guerra contra els musulmans, puix, de fet, a banda de l'oferta realitzada pels altres dos estaments, els administradors de l'almoïna havien de prosseguir amb el manteniment de les *deu galees armades ab lur compliment, que ara de present estan e deuen estar per tot aquest any tro al primer dia d'octubre* –de 1343– *en la guarda del estret de Jubaltar*. En conseqüència, si bé el canvista i el notari assignats –Bernat Joan i Andreu

Bernat Joan –per unes quantitats manejades *per specials manaments del dit senyor rey* d'uns subsidis dels nuclis reials posteriors, de novembre de 1343– s'afirmava que en la taula d'aquest, després de pagar les galeres de l'Estret i les de Mallorca, havien sobrat 88.491 s. 11 d.b., *segons que appar per lo compte que ls aministradors de la dita almoyna han donat*: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 640, f. 26r (6-VI-1348).

d’Espígol– haurien de continuar realitzant les dites i èpoques de pagament referents a aquesta darrera flota mitjançant ordres dels administradors segellades *ab IIII sagells, ço és, un de cascadament*, per a les de la qüestió mallorquina, en canvi, no calia, evidentment, el dels eclesiàstics: *puxen fer les dites coses ab albarà tant solament de tres amministradors remogut lo sagell del braç de la Esgleya*.

I, en relació amb açò, sabem que, efectivament, Bernat Joan ingressà en la seua taula la totalitat de l’almoïna per a pagar la flota de l’Estret i les galeres valencianes que anaren amb el rei a Mallorca, encara que, novament, en desconexem la recaptació o, en el seu defecte, el cost global de l’exèrcit naval⁴⁵⁴. En qualsevol cas, devia ser una quantitat superior a les 20.000 ll. anuals que havia rendit el donatiu general aprovat en les Corts de 1329-1330 amb menys i menors impositcions. I, encara més, era de ben segur una xifra molt major que les aproximadament 7.000 ll. per any que havia rendit el donatiu del braç reial de 1301-1302 o les sumes obtingudes a través de les peticions de quèstia, que, com hem vist en aquesta mateixa campanya de 1342-1343, es continuaven demanant fins i tot incrementades quan el rei ho considerava necessari. Aquesta, doncs, era la causa per la qual la monarquia estava interessada a obtenir ajudes generals que incloguessen tots els estaments, encara que hagués de negociar amb ells la concessió de determinades peticions particulars.

En aquest sentit, les Corts valencianes s’allargaren durant uns tres mesos, en contrast amb el parlament català, que a penes en durà un, segurament a causa, com hem dit, dels diferents interessos dels assistents. En connexió amb això, en aquest cas podem comparar la llista de convocats amb la dels signants de les disposicions jurídiques promulgades, bo i destacant-ne les nombroses absències en l’estament militar. Val a dir, per bé que 9 dels 10 eclesiàstics i 8 dels 10 nuclis reials cridats hi assistiren i juraren les provisions ordenades⁴⁵⁵, únicament 14 dels 39 barons i cavallers citats donaren el seu consentiment *in situ*⁴⁵⁶. Amb tot, suposem que el desviament de l’almoïna finalment

⁴⁵⁴ Vegeu la nota anterior. Precisament mitjançant eixa referència coneixem l’única dada que tenim sobre la col·lecta: hi hagué un superàvit de 88.491 s. 11 d.b., que quedà en mans del rei, atenent al fet que el General, mitjançant aquesta segona oferta, havia concedit tots els sobrants de la recaptació.

⁴⁵⁵ Pel que fa als eclesiàstics, es consolidaren els 10 convocats en les Corts de 1336 i les de 1339: els bisbes de València, Tortosa i Sogorb-Albarrassí, el capítol catedralici de València, el castellà d’Amposta (mestre de l’Hospital a València), el mestre de Montesa, els comanadors de Montalbán i de Calatrava, i els abats de Benifassà i de la Valldigna. Quant a la ciutat i les viles, sembla que només quedaven en el patrimoni reial València, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Borriana, Cullera, Castellfabib, Ademús i Alpont; les darreres quatre, a més a més, estaven empenyorades a Lope de Luna i només hi acudiren procuradors de Cullera i Alpont. Per tant, respecte a les anteriors Corts de 1339 hi desapareixien fins a cinc nuclis: Castelló de la Plana, Vila-real, Lliria, Corbera, Castellfabib i Ademús. Vegeu les cartes de convocatòria i els signants dels acords, també de l’estament militar, a: ACA, C, reg. 1497, f. 169r-170v (21-VIII-1342), transcrit a l’*Apèndix documental*, doc. 88; AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 41 (31-XII-1342), transcrit a l’*Apèndix documental*, doc. 89; *Furs e ordinacions*, Any 1342.

⁴⁵⁶ Dels convocats signaren els infants Pere, Ramon Berenguer i Jaume –tots tres per procuradors–, així com els barons Juan Ximénez d’Urrea, senyor de Canals, Olf de Pròixida i Francesc Carròs –també per procuradors–, Gonzalo Ximénez d’Arenós, Galceran de Bellpuig, Guillem Ramon de Montcada i Juan Ximénez d’Urrea, senyor d’Alcalatén, i els cavallers Gonzalo García, Felip de Boil, Rodrigo Díaz i Gilabert Sanoguera. Per tant, no foren presents en la signatura fins a 25 dels convocats: els barons Pedro de Xèrica, Lope de Luna, l’hereu d’Ot de Montcada, Blasco Maça de Bergua, Gonzalo Díaz d’Arenós, Gilabert de Centelles, Sancho de Huerta d’Arenós, Alfons Roger de Lloria, Guillem de Cardona, Nicolao de Joinville, Margarida de Lloria i els hereus de Fernando d’Aragó, i els cavallers Ramon de Boil, Peregrín de Monteagudo, Juan Ximénez de Montornés, Berenguer de Vilaragut, Pedro Zapata de Tous, Fernando López de Heredia, Gil Ruiz de Castelblanco, Francesc de Materó, Ramon de Santlleir, Bertran

atorgat, signat pels mateixos membres indicats –excepte pels de l'Església, com ja hem explicat–, era vàlid per a tot el regne, ja que els capítols aprovats fan referència en tot moment al General, sense tornar a requerir l'aprovació general de tots i cadascun dels senyors afectats. En qualsevol cas, també és possible que alguns nobles no volguessen signar, atès el desenvolupament de la pròpia reunió, la qual se saldà únicament amb la publicació d'algunes de les demandes realitzades per l'estament reial, en forma de *provisiones et ordinaciones* –incloses amb el temps en els llibres de Furs⁴⁵⁷. Així, per exemple, sabem que, d'una banda, Jaume Castellà actuà com a procurador de l'infant Pere i de Pedro de Xèrica en les negociacions, però només signà allò atorgat *nomine proprio*, mentre que, d'una altra banda, totes les peticions dels cavallers i els eclesiàstics foren rebutjades per la ciutat i les viles reials, i gairebé cap d'elles fou concedida pel monarca.

Tot això ho sabem gràcies a la primera col·lecció cronològica de furs valencians impresa a finals de segle XV, que, a banda de copiar els acords signats i publicats, també inclogué els capítols presentats al rei pels estaments⁴⁵⁸. És a dir, no només s'editaren les disposicions jurídiques atorgades, sinó també els mateixos plec de negociació de les Corts, similars als que hem observat en altres assemblees anteriors i, com hem vist, conservats molts d'ells al fons de «Legislació» de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. En aquest sentit, desconeixem on romanien aquells documents, però el cert és que el compilador corresponent transcrivé, d'una banda, les provisions perpètuas i les temporals aprovades –en llatí–, i, d'una altra banda, els capítols presentats per la ciutat de València, les viles reials, els cavallers i els eclesiàstics –en romanç, excepte els d'aquests darrers–, amb les respostes donades pel monarca i les rèpliques o contrarèpliques pertinents. A més a més, els inclogué per l'ordre esmentat i tot just abans dels capítols dels estaments incorporà el següent títol: *Fori secundi conditi per dominum regem Petrum in civitate Valencie in Curia Generali quam regniculis dicti regni ibidem celebravit prima die kalendas ianuarii anno Domini M CCC XL secundo*. Tanmateix, ni, com hem explicat, eren furs –sinó plec negociadors–, ni, en conseqüència, podien tenir una data posterior a les provisions aprovades, signades el 31 de desembre de 1342.

Per tant, és evident que la data citada –entesa posteriorment com a 1 de gener de 1343– fou un afegiment erroni del segle XV, mitjançant el qual es tractà de dividir els dos grups textuals copiats, uns amb aprovació i uns altres que eren simples capítols amb les respostes donades. Així doncs, cal remarcar que la reunió no tingué lloc en 1342-1343, com sembla que han afirmat tots els historiadors contemporanis que s'han ocupat d'aquestes Corts fins el moment, sinó exclusivament en 1342⁴⁵⁹. En consonància amb

de Canelles, Lope Álvarez de Espejo i Ramon de Vilaragut. D'altra banda, juraren 5 més que no estaven inclosos en les cartes de convocatòria: Guillem i Guillamó Jàfer, Jaume Castellà, Galceran de Tous i Pere de Vilanova.

⁴⁵⁷ No sembla que en aquell moment les disposicions aprovades foren considerades «furs», ja que en tot moment es fa referència a elles com a «ordenacions», «provisions», «sancions» o «estatuts»: *Furs e ordinacions*, Any 1342. De fet, també foren compilades en el segle XV al llibre de privilegis de la ciutat de València: *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XLIV (31-XII-1342).

⁴⁵⁸ Ens referim a l'obra citada en l'anterior nota, els *Furs e ordinacions fetes per los gloriosos reys de Aragó als regnicols del regne de València*, preparada per Gabriel Lluís d'Arinyó i publicada en 1482.

⁴⁵⁹ Per exemple, J. MARTÍNEZ ALOY considerà que el 31 de desembre *dedicóse por completo a la publicación de los fueros presentados mancomunadamente*, mentre que l'1 de gener se centrà en la *publicación de los fueros impetrados particularmente por cada uno de los cuatro estamentos*: La

això, aquesta interpretació és plenament confirmada pel fet que el 31 de desembre de 1342 foren signades públicament tant l'oferta atorgada com les provisions jurídiques aprovades pel monarca i la Cort⁴⁶⁰. I, igualment, altres quatre peticions particulars realitzades per la ciutat de València –teòricament demanades l'1 de gener segons la compilació esmentada– foren concedides en forma de privilegis amb la data del darrer dia de l'any⁴⁶¹. En definitiva, sabem que l'inici de la reunió valenciana, segons les cartes de convocatòria, fou fixat per al 29 de setembre de 1342 a la capital valenciana i la seua finalització, segons els acords publicats, es produí el 31 de desembre, bo i allargant-se, com hem dit, aproximadament durant un trimestre.

D'altra banda, l'edició dels plecs i les ordenacions aprovades ens ofereix l'oportunitat d'analitzar el caire i l'evolució negociadora de les peticions realitzades pels estaments. En aquest sentit, cal destacar novament la preeminència de la ciutat de València a l'hora de beneficiar-se'n del marc parlamentari, puix dels 24 capítols que generaren la publicació de noves ordenacions jurídiques, 23 responien a peticions seues. No obstant això, no totes les demandes presentades pels síndics de la capital foren admeses pel monarca, ja que, tot plegat, ascendien al nombre de 51. En conjunt, es tornava sobre qüestions ja tractades en reunions anteriors: l'activitat de la cort del procurador del regne, els abusos comesos per l'administració reial, els procediments inquisitorials als oficials, el funcionament de la justícia i certes sol·licituds que atenyien els interessos de determinats sectors urbans. De més a més, en aquest cas també es realitzaren tres demandes directament relacionades amb la guerra contra Jaume III, la primera de les quals era la revocació de la convocatòria d'host que Pere el Cerimoniós, com hem explicat, havia realitzat a la ciutat en juny d'aquell mateix any⁴⁶². Així mateix, amb el vistiplau de la Cort, es requeriren indemnitzacions per als que fossen damnificats en les campanyes que es preveïen i es demanà la cancel·lació de la venda del mer imperi de Nules, alienat a Gilabert de Centelles *per la necessitat de la execució contra lo rey de Mallorques*⁴⁶³.

Pel que fa als altres temes esmentats, en primer lloc, la majoria de peticions relacionades amb la procuració reial del regne foren concedides, ja fos de manera perpètua, com ara la limitació dels salaris dels seus oficials, l'eliminació del càrrec de porter –substituint per un saig– i la visita obligatòria del portantveus de procurador a tots els indrets del territori *per bon stament del dit regne e dels habitants en aquell*, o ja fos de manera temporal, fins a les properes Corts, com l'obligació del portantveus i dels

Diputación de la Generalidad del reino de Valencia, cit., p. 132-133. Posteriorment, d'altres autors com M.R. MUÑOZ POMER o V.L. SIMÓ SANTONJA no han indicat cap variació respecte d'aquella interpretació: *Orígenes de la Generalidad valenciana*, cit., p. 47; *Les Corts valencianes*, cit., p. 133-145.

⁴⁶⁰ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 41 (31-XII-1342), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 89; *Furs e ordinacions*, Any 1342 (31-XII-1342).

⁴⁶¹ Les peticions es troben al plec negociador de la ciutat de València inclòs a: *Furs e ordinacions*, Any 1342, «Capítols de la ciutat de València», I, V, XXIII, XXXVIII. Tres dels privilegis generats per aquelles peticions foren inclosos a l'*Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XLIII i XLV (31-XII-1342). Finalment, l'altra es troba registrada a: ACA, C, reg. 874, f. 104r (31-XII-1342). Les tornem a citar a continuació, en explicar el procés negociador dut a terme en l'assemblea.

⁴⁶² *Furs e ordinacions*, Any 1342, «Capítols de la ciutat de València», I. El rei no cedí en les seues argumentacions, tot afirmant que *justament pot fer la dita crida*, encara que, *ex causa*, decidí revocar-la, *sens perjudici seu e de la ciutat, salvu dret seu e d'aquella*. Per tant, la revocació es concedí i quedà registrada a: ACA, C, reg. 874, f. 104r (31-XII-1342)

⁴⁶³ *Furs e ordinacions*, Any 1342, «Capítols de la ciutat de València», XLVII i XLVIII. Quant a la primera petició, el rei prometé donar cartes de marca, mentre que la venda del mer imperi es mantingué.

lloctinents originaris de fora del regne de donar fermances per tal de respondre a les demandes inquisitorials que els fossen realitzades en finalitzar el seu ofici⁴⁶⁴. D'igual manera, el rei es mostrà disposat a prohibir les composicions econòmiques que els oficials de la procuració feien en ocasions amb criminals dignes de pena de mort o de mutilació de membres per tal de cobrir *los lurs salaris*, però es negà a assignar-los rendes *certes*, de manera que aquesta petició concreta romangué sense provisió jurídica⁴⁶⁵. En qualsevol cas, en aquella mateixa línia general, el monarca atorgà totes les peticions relatives a la reparació d'abusos comesos per oficials reials, com ara els que –contra fur– havien obligat bàndols enfrontats a fer les paus amenaçant-los amb la pena d'exili, els que feien *cavar en alguns alberchs o lochs per cercar tresor* i posteriorment no feien *adobar lo alberch o loch en la forma que u havien trobat*, o el porter que feia execucions gairebé sumàries i prenia *inmoderats salaris* en la seua tasca d'obligar els compradors dels delmes i les primícies del bisbat de València,⁴⁶⁶.

Altrament, pel que fa a les inquisicions contra els oficials reials, que era un dels temes de controvèrsia permanent amb la monarquia des de la seua codificació en les Corts de 1329-1330, les concessions foren menors. En concret, únicament s'aprovà una ordenació perpètua, que es limitava a seguir una altra anterior, segons la qual els que no fossen declarats culpables en els processos inquisitorials no haurien de pagar els sous dels escrivans, sinó que aquests haurien de ser assumits pels denunciants⁴⁶⁷. Per un altre costat, en favor dels damnificats pels oficials, s'atorgà que fossen els primers a cobrar, abans que els mateixos inquisidors, i que les inquisicions no s'interrompessen pel trasllat del notari en funcions, sinó que fossen transferides a un altre notari i continuades ràpidament. Amb tot, aquestes dues ordenacions foren atorgades únicament de forma provisional, és a dir que, com la resta de concessions temporals de les quals parlarem, romandrien en vigor fins a la celebració de les següents Corts del regne de València⁴⁶⁸. De més a més, altres dues demandes relatives a aquesta qüestió foren denegades: que els inquisidors fossen acompanyats alternativament cada any per un generós i un ciutadà, i que es convertís en permanent una provisió temporal concedida per Alfons el Benigne, segons la qual les inquisicions haurien de començar als 40 dies de la finalització dels oficis i haurien de cloure's en un termini màxim de sis mesos; contràriament, el Cerimoniós contestà que només hi hauria acompanyants quan li semblés *vijares* i que el termini per a la resolució dels processos inquisitorials seria d'un any⁴⁶⁹.

⁴⁶⁴ *Ibidem*, III-VII. Les primeres foren atorgades entre les ordenacions aprovades de forma perpètua per les Corts: *Ibidem*, «Ordenacions perpètuas», I-III (31-XII-1342). Per la seua banda, la relativa a les fermances quedà inclosa entre les concedides de forma temporal, fins a les properes Corts: *Ibidem*, «Ordenacions temporals», I (31-XII-1342). Finalment, la referent a la visita per tot el regne del portantveus de procurador fou publicat en forma de privilegi, que quedà recollit a l'*Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XLIV (31-XII-1342).

⁴⁶⁵ *Furs e ordinacions*, Any 1342, «Capítols de la ciutat de València», II.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, XXXI, XXXVII, XLVI. Les dues primeres peticions generaren la provisió corresponent: *Ibidem*, «Ordenacions perpètuas», XI i XIII (31-XII-1342). La darrera, per la seua banda, havia de consistir, simplement, en una ordre al porter esmentat per tal que actués segons l'ús habitual.

⁴⁶⁷ *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XIX; «Ordenacions perpètuas», VI (31-XII-1342). Igualment, el monarca acceptà que les despeses que els oficials reials haguessen de fer per acusacions no provades per l'inquisidor, fossen pagades per la part denunciant: *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XXI. Tanmateix, no hem trobat cap disposició aprovada corresponent a aquesta acceptació.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XVIII i XX; «Ordenacions perpètuas», II i III (31-XII-1342).

⁴⁶⁹ *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XVII i XXII.

Així mateix, pel que fa al funcionament de la justícia reial, foren majoritàries les peticions denegades. Per exemple, es confirmaren les competències jurisdiccionals del batlle general del regne, malgrat que els síndics urbans afirmaven que s'entremetia amb les dels justícies ordinaris. Aitambé es mantingueren –sense augmentar-los– els salaris dels justícies de València i la seua forma de retiment anual al batlle, sense estar presents alguns prohoms de la ciutat, segons es demanava. Igualment, el monarca es reservà el dret a traure els demandats de la jurisdicció pertanyent al seu domicili si ho feia *a supplicació de pobils, vídues e miserables persones*, i rebutjà el fet que els juristes del regne poguessen elevar un plet *contra lo senyor rey o officials seus* sense llicència expressa de justícies o jutges reials⁴⁷⁰. Amb tot, sí que s'admeteren tres de les sol·licituds realitzades en relació amb aquells afers, com ara la de prohibir els salaris dels oficials reials en les comissions judicials, la de triar obligatòriament un assessor anual per a les corts dels justícies civil i criminal de València, o la d'evitar que els ciutadans valentins fossen duts a la presó de l'alguatzir, ja que havien d'ingressar sempre –segons un privilegi de 1339– en la presó comuna de la ciutat⁴⁷¹.

Per la seua banda, les demandes relatives als procediments judicials o les penes imposades per determinats delictes sí que foren admeses de forma gairebé general, a excepció del manteniment de les multes econòmiques imposades als bigams, ultra la pena de mort, malgrat que els síndics de la ciutat havien demanat la seua eliminació, atès que perjudicaven els parents i els hereus⁴⁷². La resta, en canvi, foren aprovades pel monarca, cinc d'elles de forma perpètua: la que assegurava als caplleuadors cert temps per a presentar la fermança en funció de la distància a la qual estigués el caplleuat en qüestió, la que autoritzava les comissions fetes pels justícies en les causes de més de 500 s. sense la participació dels jurats i el Consell –malgrat un privilegi en contrari de Pere el Gran–, la que establia pena de presó per als procuradors que no donaren els diners rebuts en nom dels seus procurats, i les dues que augmentaven les penes contra els que proferien blasfèmies i els que mataven *per diners*⁴⁷³. Ultra aquestes, se'n concediren quatre temporals més, això és, una que prohibia els clams posats fraudulentament per tal de fer ingressar en la presó els que no tenien béns suficients per a pagar la caplleuta, una altra que establia la resolució sumària –sense demanda escrita– dels plets per compres realitzades a persones *privades o stranyes*, una altra que facultava al justícia criminal a retenir les armes dels acordats en les galeres per tal d'evitar bregues, i una darrera que suprimia el cobrament de salaris per les interlocutòries o sentències definitives donades pels jutges reials⁴⁷⁴.

Finalment, en un altre ordre de coses, els síndics de València sol·licitaren certes qüestions diverses, que els foren concedides, com ara l'avanç en un dia de l'elecció del mostassaf o la validesa dels testaments amb la presència d'almenys dos testimonis no

⁴⁷⁰ Vegeu totes aquestes sol·licituds a: *Ibidem*, VIII-XIII, XV, XXX, XXXV i XXXVI. Cal esmentar que, pel que sembla, els capítols referents a la jurisdicció del batlle general (del VIII al XII) foren mal copiats, puix el text editat en el segle XV no pareix guardar coherència semàntica.

⁴⁷¹ *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XIV, XVI, XXIII; «Ordenacions perpètues», IV i V (31-XII-1342); *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XLV (31-XII-1342). Vegeu el privilegi esmentat de 1339 *supra*, p. 587-588.

⁴⁷² *Furs e ordinacions*, Any 1342, «Capítols de la ciutat de València», XXVI.

⁴⁷³ *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XXIV, XXVII, XXIX, XXXIII i XLIX; *Ibidem*, «Ordenacions perpètues», VII, VIII, X, XII i XVII (31-XII-1342).

⁴⁷⁴ *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XXV, XXXII, XXXIV i LI; *Ibidem*, «Ordenacions temporals», IV, VI, VII i IX (31-XII-1342).

excomunicats⁴⁷⁵, i una altra sèrie de peticions eminentment relacionades amb els interessos de determinats sectors urbans. Per exemple, dues que no van ser atorgades, una de les quals demanava el compliment exprés de la franquesa que els valencians tenien –des de 1321– per a pasturar al terme de les aldees de Terol, i una altra que sol·licitava poders per tal que, en cas de sequera, els jurats poguessen repartir les aigües del Túria, donant preferència a *les terres de la orta de València les quals ja en temps de sarrahins eren laurades*⁴⁷⁶. En canvi, la resta sí que van ser concedides, com ara la que prohibia els estancaments d'aigua produïts pels arrossars i la que limitava el temps d'exigència dels salaris dels *parents o scuders o altres missatgers* a l'any posterior a haver servit en una casa⁴⁷⁷; també d'altres de caire professional foren atorgades, com la que lliurava als juristes, advocats, metges i drapers de jurar el seu ofici cada any –segons establia un fur de 1329–, i la prohibició, tant als calafats com a altres menestrals, de limitar els aprenents a un, com feien fraudulentament *per ço que sien pochs en nombre e hajan més que obrar e major loguer*⁴⁷⁸. I, en últim terme, entre aquestes darreres peticions, foren aprovades dues més de caire temporal, una fins les properes Corts, per tal que els sastres que lliurassen vestits sense el consentiment dels drapers que els proporcionaven les teles fossen empresonats, i una altra, durant almenys un any, que prohibia tant l'exportació de llana, grana i altres tints com la importació de draps estrangers –passat l'any el rei deliberaria *si atorgarà aquest capítol o no, per ço com se diu que serà dan seu per les leudes e peatges de les persones estranyes*⁴⁷⁹.

Així les coses, no totes les peticions realitzades per la capital del regne foren acceptades, però sí una part d'elles, especialment les relatives a greuges relacionats amb l'activitat de la procuració, els abusos comesos per certs oficials, els procediments judicials o altres afers particulars. En canvi, com ja havia passat en assemblees anteriors, el monarca mostrà més reticències a acceptar les qüestions referents a les inquisicions o a les seues pròpies competències jurisdiccionals. D'altra banda, moltes d'aquelles demandes també interessaven les altres universitats pertanyents al braç reial, les quals presentaren els seus propis capítols afirmant que els afegien als de la ciutat, que *en gran partida se sguarden e-s pertanyen a les dites viles*⁴⁸⁰. En concret, en foren 18, però es rebutjaren tots excepte 4, indistintament de la seua matèria. Així, per exemple, el Cerimoniós es limità a respondre que prendria informació sobre les peticions de cena de la reina, que, segons els síndics vilatans, no devien ser requerides, *com les cenés solament se pertanguen al príncep per visitació de justícia*⁴⁸¹. Igualment, tampoc foren concedides altres peticions diverses, com la que tractava d'obtenir una

⁴⁷⁵ *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XLII i L; *Ibidem*, «Ordenacions permanents», XIV i XVIII (31-XII-1342).

⁴⁷⁶ *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XXXIX i XL.

⁴⁷⁷ *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XXVIII i XXIV; *Ibidem*, «Ordenacions permanents», X (31-XII-1342); *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XLIV (31-XII-1342).

⁴⁷⁸ *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XLIII i XLIV; *Ibidem*, «Ordenacions permanents», XIV i XV (31-XII-1342). Com hem explicat anteriorment, el lliurament del jurament anual ja havia estat demanat en dos col·loquis celebrats en 1330 i 1332.

⁴⁷⁹ *Ibidem*, «Capítols de la ciutat de València», XLV i XLI. Malgrat el *placet* reial, no hem trobat la publicació de cap provisió corresponent, tot i que sabem que almenys la darrera va entrar plenament en vigor, com veurem posteriorment. D'altra banda, vegeu les observacions de C. CARRÈRE sobre el proteccionisme industrial d'eixa mateixa petició: «Protectionnisme industriel et peuplement a Valence en 1343», *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, València, 1969, vol. II-1, p. 211-217.

⁴⁸⁰ *Furs e ordinacions*, Any 1342, «Capítols de les viles reials».

⁴⁸¹ *Ibidem*, «Capítols de les viles reials», IV.

remissió general en les inquisicions per als oficials i notaris que simplement havien comès *negligències e ignoràncies de les quals dan alcun no sia enseguit*, la que sol·licitava la inobservança de qualsevol carta concedida en favor del majoral de les cabanes d'Aragó, o la que demanava que el portantveus de procurador del regne vigilés el compliment dels emprius per a tallar calç, guix, algeps, moles i fustes, que alguns senyors s'esforçaven en vedar *als vehins de les dites viles reals*⁴⁸².

Tampoc s'aprovaren altres propostes relacionades directament amb l'administració de justícia. Per exemple, les que demanaven el pagament reial dels assessors dels justícies vilatans i l'autonomia d'aquests darrers per a nomenar saigs, o les que sol·licitaven la revocació de totes les comissions realitzades pel monarca per fets fiscals, la prohibició del nomenament de domèstics i curials com a jutges *en los feyts dels privats*, i el cessament dels violaris pagats a alguns assessors reials per part de rics homes, universitats i particulars, *per tal que abans e mils les gents puxen aconseguir e haver justícia*, ja que aquella situació era *molt damnosa de haver juhís e consells de aytals assessors*⁴⁸³. Igualment, foren rebutjades dues peticions sobre els procediments judicials i les jurisdiccions, que requerien el lliurament dels capllevats a petició dels seus fermances si aquells havien fugit del seu domicili i la possibilitat als senyors amb jurisdicció alfonsina de realitzar composicions econòmiques amb els musulmans que haguessen estat condemnats a penes de fins a 100 assots⁴⁸⁴. I, així mateix, es denegaren altres reclamacions molt més concretes, com la que demanava la revocació de l'autorització donada a Gilabert de Centelles per tal d'administrar els escorriments de les sèquies de Vila-real per a regar Nules, que sempre havien estat en mans dels jurats de Borriana, o la que advocava per l'eliminació de les talaies i les escoltes mantingudes al sud del regne contra els musulmans, puix ja el rei de Castella en tenia *vers terra de moros, e lo dit regne de València no sia fort luny, e és poblat més que en temps que les dites scoltes foren meses*⁴⁸⁵.

Finalment, tampoc s'aprovà que els homes dels llocs de cavallers comprats des de l'atorgament de la jurisdicció alfonsina en 1329-1330 fossen obligats a contribuir en les exaccions reials *segons que-ls hòmens del realench fan*, però, en canvi, sí que foren admeses algunes demandes referents a aquestes o altres matèries⁴⁸⁶. Per exemple, s'estengué a les viles el privilegi que tenia la capital del regne per tal d'augmentar la pena –fins a la decapitació– per als casos de matrimonis realitzats *sens consentiment del pare o mare o curador*, alhora que el rei prometé donar caucions per tal que els participants en les hosts ordenades per la procuració poguessen cobrar, atès que *de vegades hajen hostejat e pagua alcuna no hajen pogut haver dels béns dels rebel·les*⁴⁸⁷. Així mateix, pel que fa a la qüestió de les contribucions fiscals, foren acceptades dues peticions: la que demanava el compliment del *fur antich e nou* segons el qual els

⁴⁸² *Ibidem*, VIII, XV i XVII.

⁴⁸³ *Ibidem*, I, II, V, XI i XVI.

⁴⁸⁴ *Ibidem*, X i XIII.

⁴⁸⁵ *Ibidem*, XIV i XVIII. Cal assenyalar que, com hem indicat abans per als capítols de València referents a la jurisdicció del batlle, també en aquest cas, el de les escoltes i talaies manca de coherència semàntica en determinats passatges, el que sembla degut a una mala còpia del compilador del segle XV. D'altra banda, també resulta interessant destacar que qui realitzava aquella petició era un síndic enviat en nom de *totes les universitats de Xúquer enllà* –incloent-ne les de senyoriu, com Alcoi–, ultrapassant la representació individual per universitats reials habitual en les Corts.

⁴⁸⁶ *Ibidem*, VI.

⁴⁸⁷ *Ibidem*, VII i IX.

cavallers i els eclesiàstics havien de *metre e posar del lur a obrar, refer e reparar los murs e valls, e en altres coses en fur expressades*, i la dirigida a evitar l'exempció fraudulenta dels que *se entrameten de ésser generosos o infançons, e açò per tal que sien franchs de peytes*, sense esdevenir realment cavallers, per la qual cosa es demanà que en el termini màxim d'un any demostrassen ser *spasacints*⁴⁸⁸. Aquesta darrera reclamació fou concedida fins a les següents Corts, bo i indicant expressament *que y sia entesa la ciutat de València*, el que palesa, de nou, la importància de la urbs en el procés negociador de l'assemblea.

I, en aquest sentit, gairebé tots els capítols presentats pels eclesiàstics i els nobles foren impugnats pel braç reial, i cap d'ells fou finalment aprovat pel rei i la Cort en forma de provisió pública, com fou el cas d'algunes de les peticions urbanes. Fet i fet, com afirmaven els síndics de la ciutat i de les viles, les sol·licituds dels altres braços els eren *molt perjudicials* –en tant que afectaven directament l'autonomia i els béns de l'estament reial. És per això que el mateix Pere el Cerimoniós en denegà una bona part, com ara les que demanà l'Església per tal que l'almoïna dels pobres de la seu de València pogués comprar *censualia seu possessiones ad acensandum res*, o per tal d'evitar que els homes poblats en dominis eclesiàstics s'aveïnassen en senyorijs reials o de *dominorum potentiorum*, amb l'objectiu d'accedir a oficis públics i participar en les hosts i cavalcades⁴⁸⁹. De manera semblant, també rebutjà altres peticions que tractaven d'ampliar els supòsits mitjançant els quals el patrimoni eclesiàstic podia augmentar: assegurant en els contractes notariais que pagarien les càrregues reials i veïnals de les possessions que comprassen, adquirint-ne lliurement dels cavallers encara que les heretats en qüestió tinguessen la clàusula *exceptis militis atque sanctis*, o evitant qualsevol mena de recusació marital dels diners que les dones, del seu dot, llegaven en testament a l'Església⁴⁹⁰. Finalment, tampoc foren concedits certs capítols destinats a reforçar la justícia eclesiàstica en plets derivats de testaments en què intervenien testimonis que havien fet jurament, o en les causes pertanyents a les usures dels jueus, que havien estat desviades a les corts civils per ordre del rei⁴⁹¹.

Pel contrari, sí que foren atorgades altres demandes, tot i que la seua aprovació per part del monarca no generà la publicació de noves provisions, sinó que es limità a la promesa reial de fer observar la cosa requerida, que solia ajustar-se a lleis ja vigents. Per exemple, les més nombroses eren les relatives a les disposicions jurídiques que permetien el traspàs de possessions de reialenc a mans eclesiàstiques, mitjançant testaments o compravendes, sempre i quan aquells fossen revenuts per la mateixa Església en el termini màxim d'un any; així mateix, es requerí el respecte a les llibertats eclesiàstiques per part dels notaris, molts dels quals, actuant contra fur, incloïen la clàusula *exceptis ecclesis et sanctis* en els contractes d'alienació dels béns alodials⁴⁹². I, en darrer lloc, a banda de la creació d'una comissió reial i episcopal que havia d'inquirir contra els usurers que reclamaven interessos ultra els permesos legalment, també s'atengué a l'increment de la pena contra els que *publice iurant per membra Cristi et alii contra Deum et beatam virginem et sanctos in blasfemia*⁴⁹³. En aquest sentit, segons

⁴⁸⁸ *Ibidem*, III i XII; «Ordenacions temporals», VII.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, «Capítols del braç eclesiàstic», XIV i XV.

⁴⁹⁰ *Ibidem*, VI, XI i XIII.

⁴⁹¹ *Ibidem*, VII, VIII i XII.

⁴⁹² *Ibidem*, I-V.

⁴⁹³ *Ibidem*, IX i X.

hem vist anteriorment, la mateixa qüestió ja havia estat demanada per la ciutat de València i així ho indicà el rei en la seua resposta: *iam est provisum per capitulum per Curiam oblatum*, el que palesa clarament que les demandes de la capital s'havien negociat amb anterioritat.

En relació amb això, novament no coneixem a penes res de la prelatió i el procés de les reunions i tractaments de l'assemblea, tot i que segurament aquesta degué estendre's més del que desitjava el rei, puix en el mateix donatiu aprovat s'esmentaren *variis tractatibus, deliberacionibus et consiliis*. Així, per bé que a mitjan novembre ja s'havia arribat a un acord sobre l'oferta dels braços, sabem que la seua publicació final, juntament amb les disposicions legals aprovades, no es produí fins a finals de desembre⁴⁹⁴. I aquesta demora possiblement fou ocasionada per la prolongació de les negociacions de caire polític. No debades, en els capítols de València, a banda de les respostes reials, hi hagué rèpliques dels síndics i contrarèpliques del monarca. Així mateix, els de les viles reials es degueren tractar amb posterioritat, ja que quan es presentaren, com hem dit, feien referència als oferts per la capital. I encara en una altra reunió, segons acabem d'explicar, es deliberà sobre les peticions eclesiàstiques, de la mateixa manera que també es degué dedicar-ne una altra a les dels cavallers; i aquestes, a més a més, potser requeriren de dues trobades, puix primerament s'exposaren vuit capítols i, havent-los negociat, se'n presentà un altre. Aquest darrer fet es comprova en analitzar les peticions dels *cavallers e generosos de la ciutat e regne de València*, que es tanquen amb la impugnació del braç reial –*no han consentit ne consentran*–, però inclouen, encara després, un altre capítol, contrastat novament pels *jurats de la ciutat i los síndichs de les viles reals*⁴⁹⁵. Així les coses, segurament aquests nombrosos tractaments són els que expliquen l'allargament de l'assemblea durant vora tres mesos i potser també la gran quantitat de provisions temporals que el monarca concedí, únicament vàlides fins a les següents Corts, en les que potser es pensava que podrien ser tractades amb major atenció.

En tot cas, pel que fa a les demandes dels cavallers, la gran majoria, com ja he dit, foren denegades, exceptuant-ne les tres primeres, en què el rei es limità a fer referència a lleis ja vigents. Val a dir, afirmà que, efectivament, com demanava el braç –amb el dissentiment dels infants i Pedro de Xèrica– cap baró podia *punir, conèxer o posar pena corporal* sobre un altre cavaller encara que tingués el mer imperi, i al·legà els furs i privilegis en vigor per tal de no donar cap provisió nova sobre els juraments de fidelitat senyorial i sobre la coneixença en la cort del procurador dels plets entre musulmans dels nobles, com demanaven aquests darrers⁴⁹⁶. En les altres peticions, en canvi, la negativa del rei fou expressa, argumentant generalment que no hi *poria res mudar sens consentiment de la Cort*, és a dir, sense l'aprovació del braç reial. I tot sembla indicar

⁴⁹⁴ L'11 de novembre de 1342 els jurats de València i alguns dels tractadors de les Corts explicaren al Consell municipal de la capital *los punts et maneres de la dita oferta en la qual tots los estaments de les Corts eren concordats exceptat lo braz de la Esgleya*. I els consellers l'autoritzaren, *enteses les maneres et condicions contingudes en la dita oferta, confian de la indústria et saviea dels dits jurats et tractadors*: AMV, MC, A-4, f. 147v (11-XI-1342). De fet, a penes 11 dies després, 50 abans que es publicués l'oferta, la ciutat nomenà Jaume Marc per tal d'enrolar la xurma necessària per a les 12 galeres que s'havien d'armar i per tal d'acordar els 100 homes de cavall que es pagarien amb l'ajuda; com a clavari de les galeres fou triat Bernat de Camós: *Ibidem*, f. 148v (22-XI-1342).

⁴⁹⁵ *Furs e ordinacions*, Any 1342, «Capítols del braç militar», IX i X. El compilador del segle XV copià el dissentiment del braç reial com si fos una petició més, numerant-lo com a capítol novè.

⁴⁹⁶ *Ibidem*, I-III.

que aquest no cedí atenent al contingut dels capítols requerits, relatius a conflictes entre ambdós estaments, com ara els casos en què els cavallers havien de contribuir en les contribucions dels *murs de les viles* –demanaren una *declaració* concreta–, o la seua pretensió de fer inquisicions anuals contra els sequiers i d'introduir el seu vi en els nuclis reials, com ja havien demanat en el col·loqui de 1333, *segons que poden fer los ciutadans e hòmens de viles, com no dejen ésser de pijor condició que ells, majorment com tots sien de un fur*⁴⁹⁷.

Així les coses, únicament hi hagué una reclamació que comptà amb el consentiment específic dels síndics urbans, de tipus eminentment econòmic, ja que sol·licitava la revocació del vet a l'exportació de figues i panses a terres islàmiques, que s'havia fet *en gran dan dels habitants en lo dit regne, e açò per tal car gran partida de les rendes que han sien les dites fruytes*. No obstant això, el rei també la denegà, argumentant que no es podia *fer breument sens apellar aquella part de qui-s pertany* –desconeixem quina. I, en darrer terme, una altra demanda dels cavallers per tal que tot aquell que es traslladés d'un senyoriu a un altre hagués de vendre *tot ço que haurà dins los térmens del dit loch*, també fou rebutjada pel monarca, bo i al·legant un *privilegi general* en contrari, que segurament era el que permetia el lliure canvi de residència per tot el regne, concedit en època de Pere el Gran⁴⁹⁸. Tot plegat, doncs, la major part de les peticions dels estaments privilegiats no prosperaren, encara que, com hem dit, això no impedí que el braç eclesiàstic gairebé al complet i una part –molt menor– del militar signassen tant les disposicions jurídiques atorgades a petició del braç reial com el desviament de l'almoïna a l'afer mallorquí. Desconeixem, en relació amb això, si els cavallers que no s'hi afegiren havien abandonat les Corts en veure frenades les seues demandes o directament no participaren en les negociacions, ja que no hi havien assistit.

En qualsevol cas, segons hem vingut explicant, l'obtenció de l'ajuda per part del monarca costà bastant més que la simple petició als seus gestors que el Cerimoniós comenta a la crònica reial:

L'endemà matí entram-nos-en en València cavalcant, on fom quan l'esquella de vespres tocava. E com hi fom tractam ab los administradors de l'almoïna que lladoncs se collia per tot lo dit regne de València per fer armada contra moros en ajuda del dit rei de Castella, que ens consentissen algunes galees que nós havíem necessàries. E obtinguem que ens consentiren quatre galees a Barcelona, de les quals quatre galees fon capità mossèn Mateu Mercer⁴⁹⁹.

Contràriament, sabem que el monarca hagué de convocar a tots els estaments en Corts, cosa que no havia fet l'any anterior per a aconseguir l'almoïna, i que hagué d'esmenar greuges, disposar noves provisions jurídiques, si més no en favor del braç reial, i negociar les peticions dels altres braços, en un procés que l'ocupà d'octubre a desembre de 1342. En definitiva, aquella assemblea, juntament amb la de 1340 i l'auxili monetari concedit pel General durant tres anys, representava un nou pas en la consolidació de la

⁴⁹⁷ *Ibidem*, IV, VI i X. Així mateix, també demanaren que en l'elecció anual dels justícies fos observada la mateixa forma *que-s serva en la elecció del mustaçaf*: *Ibidem*, V. Tanmateix, desconeixem quin era l'objectiu d'aquesta petició.

⁴⁹⁸ *Ibidem*, VII.

⁴⁹⁹ *Crònica del Cerimoniós*, cap. III, 15.

pràctica parlamentària i l'extensió de la contribució fiscal al rei per part de tot el regne de València. Aquest camí s'havia iniciat de forma efectiva en les Corts de 1329-1330 i encara tenia un llarg camí per recórrer, puix, com veurem, s'aniria desenvolupant progressivament al caliu de les diverses campanyes bèl·liques de la monarquia i de les pròpies circumstàncies històriques modelades per les particulars relacions de poder entre el sobirà i els estaments.

En aquest sentit, la pròpia guerra per la Corona mallorquina n'és una bona mostra, atès que tant l'enfrontament bèl·lic com les negociacions politicofiscals amb els estaments s'hagueren d'allargar més del previst, en funció de la incapacitat financera de Pere el Cerimoniós per a finalitzar la contesa en el temps planejat. Val a dir, per bé que les ajudes demanades pel monarca durant la segona meitat de 1342 havien estat requerides per tal de prendre els dominis de Jaume III en una sola campanya, la seua insuficiència econòmica en acabar l'ocupació de Mallorca l'obligà a suspendre finalment la invasió del Rosselló i acordar una treva de nou mesos, segons explicarem de seguida.

- La campanya del Rosselló i les ajudes valencianes de 1343

La interrupció imprevista de la conquesta de les terres rosselloneses es pot inferir de la pròpia crònica del rei, la qual, després de relatar la presa de l'illa de Mallorca entre maig i juny de 1343, explica que els prohoms de Barcelona es negaren inicialment a admetre el desembarcament de la flota encapçalada pel rei, que retornava a la capital catalana – tot i que finalment hagueren de cedir:

Vengren a nós en Francesc Grony, e en Bernat Sentcliment e en Galceran Carbó ab d'altres prohòmens de la ciutat de Barcelona, e diguerennos que ells e tota la ciutat havien gran alegria de la nostra venguda, però que no es cuidaven, per neguna manera del món, que nós venguéssem ne deguéssem venir a adés en la ciutat de Barcelona, mas tot dret que haguéssem feta la via de Coblliure ab tot nostre estol, car si llavors entràvem en Barcelona, tots nostres afers anaven a perill de perdre e de torbar⁵⁰⁰.

Les raons del monarca per a prendre terra a Catalunya abans d'atacar directament els comtats del Rosselló eren clares: *no havíem diners de què poguéssim pagar los cavallers e les companyes que eren ab nós, als quals era ja degut de llur sou, e afrontaven-nos-ens tan fort que no sabíem què hi féssem*. Ultra això, el Cerimoniós al·legava que necessitava fornir-se *de moltes coses* i que una part important dels cavallers havien quedant *descavalcats*, per la qual cosa convenia desembarcar-los. Fet i fet, la decisió havia estat presa poc abans de partir de Mallorca, puix sabem que el 12 de juny –la ciutat s'havia retut el darrer dia de maig– el rei havia demanat al tresorer Bernat d'Olzinelles si tenia les 12.000 o 13.000 ll. que calien per anar *vers les parts de Rosselló*: els diners es necessitaven per pagar les esmenes dels cavalls i mantenir la *molta bona gent d'Aragó et d'altres parts* que anava en l'exèrcit, per la qual cosa s'indicà a Olzinelles que havia d'obtenir –*tantost*– 6.000 ll. del comte de Terranova i la

⁵⁰⁰ *Ibidem*, cap. III, 53.

resta *d'altra part d'onsevilla*, ja que, en cas que no pogués aconseguir la suma, *no seríem en aytal partit* –d'envair els dominis rossellonessos– i l'expedició hauria de retornar a Barcelona⁵⁰¹. Tanmateix, tot i que precisament llavors tenim notícies de la compra del castell valencià de Guadalest per 120.000 s. per part del comte esmentat sembla que el tresorer no fou capaç d'aplegar la suma requerida, atenent a la decisió finalment presa pel monarca⁵⁰². En aquest sentit, les seues mancances econòmiques queden molt clarament reflectides de la crònica:

Com fom en Barcelona, los barons e els cavallers e les altres companyes nostres nos demanaren paga del sou; après nos demanaren que els pagàsem les estimes dels cavalls, e, encara, que els donàssem acorriment; en altra manera, que no ens seguirien pus avant, car grans messions havien fetes e no ho podien pus soferir. E nós responguem-los que, quant al sou, que nós los fariem covinent paga, mas acorriment ne paga de les estimes dels cavalls no els poríem fer, jatsia que demanassen raó, car no ho havíem aparellat, e ells sabien-ho bé, així que els feíem gràcies del servei que ens havien fet e si se'n volien tornar, que ho fessen que no hi poríem àls fer. Sobre açò foren molts contrastes e moltes paraules entre nós e los rics-hòmens e cavallers⁵⁰³.

Així les coses, alguns barons regressaren, encara que, segons el mateix text, la major part hi romangué després que els fos promès –*a fe de rei*– que rebrien un mes de sou *per anar en Rosselló* i l'acorriment necessari *per tornar en llurs cases*⁵⁰⁴. Amb tot, aquell mes de campanya –amb un exèrcit numèricament molt semblant al de la croada d'Almeria⁵⁰⁵– fou insuficient per a ocupar el territori per complet, així que el 19 d'agost se signà una treva fins a finals d'abril de 1344. Novament, el monarca palesà les dificultats logístiques i econòmiques que motivaren aquesta decisió a la mateixa crònica: *per ço, a veritat dir, com no havíem aparellaments d'aturar molt en la terra, axí com viandes e altres coses necessàries, ne encara ginys ne altres aparellaments de combatre e tenir setge*⁵⁰⁶. Conseqüentment, el Cerimoniós marxà a Barcelona per preparar de seguida la guerra que hauria de reprendre en finalitzar el període de pau acordat: *tantost entenguem a fer nostre pertret e nostre aparellament de totes coses necessàries per tornar poderosament de Barcelona en Rosselló*⁵⁰⁷. Tot plegat, com hem indicat, els recursos fiscals obtinguts pel monarca dels seus súbdits no havien estat suficients per a finalitzar la contesa i, per aquesta raó, hagué de tornar a demanar nous auxilis monetaris, bo i realitzant un nou «periple fiscal» per les terres de tota la Corona⁵⁰⁸.

⁵⁰¹ ACA, C, reg. 1117, f. 14r (12-VI-1343), transcrit a CODOIN-ACA, tom XXXI, p. 288-289.

⁵⁰² AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 51 (14-VI-1343). Poc després, el rei demanà als jurats de València 6.000 o 7.000 ll. de la recaptació del monedatge que havia quedat assignat a la recuperació dels llocs reials en mans de Lope de Luna pel dot de la infanta Violant; així mateix, també sol·licità 6.000 ll. als administradors de l'almoïna, amb l'objectiu d'assetjar Perpinyà a mitjan juliol: ACA, C, reg. 1117, f. 37v-38r (3-VII-1343), transcrit a CODOIN-ACA, tom XXXI, p. 315-317. Tanmateix, les peticions no degueren sorgir efecte.

⁵⁰³ *Crònica del Cerimoniós*, cap. III, 54.

⁵⁰⁴ *Ibidem*, cap. III, 64.

⁵⁰⁵ El mateix text reial indica que hi havia uns 1.200 homes a cavall i uns 4.000 peons: *Ibidem*, cap. III, 66.

⁵⁰⁶ *Ibidem*, cap. III, 84.

⁵⁰⁷ *Ibidem*, cap. III, 91.

⁵⁰⁸ *Ibidem*, cap. III, 91.

En primer lloc, a penes uns dies després de tornar de terres rosselloneses, es convocà en parlament a les viles reials valencianes per al 20 de setembre de 1343 a la ciutat de València⁵⁰⁹. En aquest cas, doncs, únicament fou convocat el braç reial, com s'explica també en la crònica del Cerimoniós: *anam vers la ciutat de València per haver-ne ajuda e, apellats los síndics de les ciutats e viles reals del regne de Valencia, per haver la dita ajuda e per l'execució d'en Jacme de Malloques*⁵¹⁰. Els nuclis citats foren els mateixos 10 que en les Corts de l'any anterior, encara que finalment els subsidis es negociaren per separat, de la mateixa manera que hem vist que passà en les ajudes demanades en 1338 i 1339 per a finançar la guerra contra els marínides. De fet, pel que fa a la ciutat de València, sabem que el Consell municipal trià el 12 de setembre els 30 síndics que havien d'assistir al parlament, però, com explicarem posteriorment amb més detall, sembla que aquest no s'arribà a congregar, ja que a finals de mes fou el mateix rei qui es presentà davant dels consellers per tal de demanar-los l'ajuda monetària necessària per finalitzar l'execució contra Jaume de Mallorca i ajudar Alfons XI en la presa d'Algesires⁵¹¹. La resposta fou unànime: primer calia esperar que finís l'almoïna general –tot just l'endemà, 30 de setembre– i després, sense que aquella es prorrogués, es discutiria una nova ajuda. En conseqüència, uns pocs dies més tard el Cerimoniós tornà a sol·licitar-la –en aquesta ocasió en privat als jurats– i el Consell decidí atorgar-la⁵¹².

Amb tot, la negociació es degué perllongar durant unes quantes setmanes, puix la carta d'indemnitat corresponent no es concedí fins a un mes després, el 5 de novembre⁵¹³. Juntament amb aquesta, a més a més, el rei atorgà cinc franqueses o privilegis, consistents, d'una banda, en la llicència per extraure 12.000 cafissos de blat de Tortosa i per comerciar amb Bugia i altres parts d'Orient –excepte Egipte– malgrat la inhibició en contrari, i, d'una altra banda, en l'absolució de totes les penes de quart degudes fins aleshores, en la inclusió en les cartes de franquícia dels habitants de la ciutat i del terme d'un esment exprés sobre l'exempció de qualsevol mercaderia que traslladassen, i en la promulgació de la pena de mort per als curadors que es casassen amb les seues tutelades, segons s'havia demanat⁵¹⁴. Quant al subsidi atorgat, la indemnitat signada pel rei es limitava a indicar genèricament que aquell consistia en la cessió de la *imposicionem civitatis eiusdem et terminorum suorum nobis ad biennium sub certa forma*. Amb tot, gràcies a una carta pública closa un parell de setmanes després, el 21 de novembre, coneixem els detalls concrets de l'auxili econòmic.

⁵⁰⁹ ACA, C, reg. 1497, f. 170v (31-VIII-1343), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 91.

⁵¹⁰ *Crònica del Cerimoniós*, cap. III, 92. La convocatòria esmentada parlava d'un parlament general *cum regnicolis universis regni Valencie*, però només se citava als síndics de València, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Borriana, Cullera, Ademús, Alpont i Castellfabib.

⁵¹¹ AMV, MC, A-4, f. 239v-240v (12-IX-1343) i 243r (29-IX-1343). Entre els 30 escollits hi havia 2 jurats, 2 juristes, 5 generosos, 8 menestrals i 13 ciutadans (mercaders i notaris, bàsicament).

⁵¹² AMV, MC, A-4, f. 250r (5-X-1343).

⁵¹³ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 53 (5-XI-1343), registrat a: ACA, C, reg. 875, f. 199r.

⁵¹⁴ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 48 i 52 (5-XI-1343), registrats a: ACA, C, reg. 875, f. 191r i 199rv. Aquests darrers són els referents a les penes de quart i els tutors, que ja va esmentar J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 138-139. Pel que fa a la resta, els hem trobat a: ACA, C, reg. 875, f. 198v-199v (5-XI-1343). D'altra banda, cal indicar que aquest episodi de negociació politicofiscal entre el monarca i la ciutat és esmentat en la pròpia crònica reial: *fem ab ells certes covinences*; *Crònica del Cerimoniós*, cap. III, 93.

Segons aquest document, l'ajuda havia estat concedida, efectivament, el dia 5, havent-se reunint el Consell municipal de València al mateix palau reial de la ciutat –*in domo videlicet inferiori ipsius regalis ubi consuevit teneri consilium et audientia*. El monarca l'empraria *pro continuando execucionem contra nobilem Iacobum de Maiorice et pro armandis etiam galeis contra regem Marrocorum*, i havia de consistir en el rendiment d'uns impostos indirectes bianuals sobre la compravenda de mercaderies i el trànsit mercantil marítim que s'establirien a la ciutat i el seu terme a partir del 15 de novembre: *tot ço que exirà de la imposició la qual imposició sia ara novellament imposada dins la ciutat de València e en tots los lochs de la contribució d'aquella en les coses e mercaderies infrasegüents, ço és a saber, en lo pa, e en lo vi, e en les carns, e en los draps, e en lo cuyram, e en la especieria, e argent viu, e encara en lo navili*⁵¹⁵. Així les coses, en aquell instrument s'especificaven les tarifes impositives sobre els productes esmentats i els capítols de la seua gestió global, alhora que s'inclouïa el jurament del rei, del vicecanceller, del mestre racional, del tresorer, del tinent dels segells reials i dels tres administradors triats per tal de dirimir els conflictes que sorgissen al voltant del tribut i distribuir els diners que es recaptassen: Romeu d'Oblites i Bernat de Santboi, aleshores jurats, i el ciutadà valentí Bernat Sunyer, escollit per part de Pere el Cerimoniós.

Quant a les tarifes (vegeu les Taules 27 i 28), eren semblants a les que havien estat en vigor durant l'almoïna general del regne, però amb certes variacions adequades als interessos i la pròpia activitat econòmica de la ciutat. Així, en primer lloc, segurament a causa dels problemes crònics d'abastiment frumentari de la urbs, els gravàmens sobre els blats baixaven fins a un 75% (un 50% en el cas de la farina), encara que en aquesta ocasió quedaven incloses també les compres –llavors únicament la moltura– i, a més a més, s'hi afegien per primera vegada l'ordi i l'avena. En contrast amb aquesta reducció, les impositcions sobre els tèxtils –prolongant-se els mateixos supòsits– pujaven un 25%, i n'apareixien de noves, carregades sobre l'exportació de cuirs i espècies (4 d. per lliura), i de mercuri i cera (3 d.). Pel que fa al vi, les taxes es mantenien exactament iguals, mentre que les de les carns únicament variaven en uns pocs casos, com ara en l'increment sobre la carn de porc i de truja, la disminució en la de bou i vaca, o la nova imposició sobre la d'animals salvatges. Finalment, les aplicades sobre el navili eren les mateixes que les de 1340, però reduïdes en tots els casos un 66,6%, de manera que, tot plegat, el descens acusat d'aquestes darreres i de les taxes sobre els blats es veia compensat per una pujada en els tèxtils i l'aparició de noves tarifes mercantils sobre l'exportació de determinats productes.

Tauleta 27. Tarifes de les impositcions sobre el consum i la compravenda de mercaderies de la ciutat de València per al subsidi de 1343-1345⁵¹⁶

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Prop. (en d.)	Cisa
1343	Blats	Cafís de forment que es compra o es du a moldre	6			

⁵¹⁵ ACA, C, reg. 875, f. 194r-196v (5 a 21-XI-1343), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 92.

⁵¹⁶ Hem indicat en negreta els productes gravats o les tarifes diferents a les de les impositcions de l'almoïna general vigent al regne de València entre 1340 i 1343.

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Prop. (en d.)	Cisa
1343	Blats	Cafís de panís, dacsà i civada que es compra o es du a moldre	3			
1343	Blats	Cafís de mestall que es compra o es du a moldre	Segons proporció de blats			
1343	Blats	Cafís de forment, dacsà o panís que es compra per a ús propi o per a llavor (paguen, però, per la mòlta)	Res			
1343	Blats	Cafís d'ordi i avena que es compra o es du a moldre	3			
1343	Blats	Cafís d'ordi i civada importat a la ciutat	3			
1343	Blats	Cafís de farina o pa cuit per a ús propi importat a la ciutat	Segons proporció de blats			
1343	Blats	Arrova de farina de forment	0,5			
1343	Blats	Arrova de farina d'altres cereals	0,25			
1343	Carns	Lliura de moltó, cabró, cabra, ovella, vedell o vedella venuts a pes		1		De cada animal és deduïda 1 ll. al carnisser
1343	Carns	Lliura de bou i vaca		0,5		De cada animal són deduïdes 4 ll. al carnisser
1343	Carns	Vedell o vedella de llet venuts a ull		24		
1343	Carns	Lliura de porc o truja fresca, salprés o salat		2		
1343	Carns	Porc o truja, salpresos o salats, venuts en gros		12		
1343	Carns	Lliura de cèrvol, cabra muntesa, porc o truja senglars i tota carn salvatgina		1		
1343	Carns	Cabrit o anyell de llet (animal)		24		
1343	Carns	Lliura d'anyell (o corder) o cabrit que pesen més de 6 ll., venuts a ull		1		
1343	Carns	Porc o truja mort a casa pròpia			12	
1343	Carns	Vedell o vedella mort a casa pròpia			18	
1343	Carns	Moltó o cabró mort a casa pròpia			12	
1343	Carns	Cabrit o anyell mort a casa pròpia			2	
1343	Carns	Ovella o cabra mort a casa pròpia			6	
1343	Carns	Lliura de porc o truja en gros (d'un quart a un bacó) revenuda		1		
1343	Vi	Lliura de vi		16		El vi és venut franc, però cisant 2 ll. en el quarter de vi de 30 ll.
1343	Vi	Lliura de vi que es compra en gros	16			

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Prop. (en d.)	Cisa
1343	Vi	Lliura de vi que es compra en gros per a ús propi i no per a la venda	16			
1343	Vi	Lliura de vi de collita o rendes pròpies		4		
1343	Vi	Lliura de vi donada	16			
1343	Vi	Lliura de vi tret de la ciutat de València		8		
1343	Tèxtil	Lliura de draps de llana prims o grossos, de lli, estopa, cànem, cotó, seda o d'or venuts per menut per alnes		8		De l'alna es cisa la 1/40 part
1343	Tèxtil	Lliura de draps venuts en gros per a ús propi i no ser revenuts	8			
1343	Tèxtil	Lliura de draps portats a la ciutat per a ús propi	8			
1343	Tèxtil	Lliura de peces de drap confeccionats per a vestir a ús propi	8			
1343	Tèxtil	Lliura d'escaigs de draps comprats a pes	8			
1343	Pells	Lliura de cuir adobat o per adobar tret de la ciutat		4		
1343	Espècies	Lliura d'espècies, incloent el safrà, tretes de la ciutat		4		
1343	Metalls	Lliura d'argent viu tret de la ciutat		3		
1343	Substàncies	Lliura de cera no obrada treta de la ciutat		3		

Taula 28. Tarifes de les imposicions sobre el tràfic marítim de la ciutat de València per al subsidi de 1343-1345

DESTINACIÓ / PROCEDÈNCIA	TIPUS DE VAIXELL	TAXA (S.)	(D.)
Ultramar i Flandes	Nau o coca de 3 cobertes	333	4
Ultramar i Flandes	Nau o coca de 2 cobertes	200	
Ultramar i Flandes	Nau o coca d'una coberta	100	
Mediterrani Occidental	Nau o coca de 3 cobertes	133	4
Mediterrani Occidental	Nau o coca de 2 cobertes	100	
Mediterrani Occidental	Lleny de 1.000 quintars	333	4
Golf del Lleó	Lleny de 1.000 quintars	33	4
Corona d'Aragó i Balears	Lleny de 1.000 quintars	16	8
Nord d'Àfrica (de Teliç a	Lleny de 1.000 quintars	33	4
General	Els que porten blats	La meitat	
General	Els que porten sal, llenya, carbó, pedra i moles	Res	

Per afegiment, totes aquestes càrregues se sumaven a d'altres que havien estat establertes pel Consell tal de recaptar diners per eixugar els seus propis deutes, segons

explicarem en el següent epígraf. Tanmateix, a diferència de les imposicions de caire municipal, en què per exemple sabem que els eclesiàstics quedaven exempts i se'ls en feia una restitució estimada per un canonge i un ciutadà de *ço que mengen e beuen*⁵¹⁷, aquestes altres destinades al subsidi reial havien de ser pagades per totes les persones de la ciutat i el seu terme, sense cap mena d'excepció:

La dita imposició per la dita ciutat dessus ordenada sia general e comuna en la ciutat de València e en los lochs de la sua contribució, enaxí que en aquella contribuïsquen e paguen prelats, clergues, religiosos, rics hòmens, cavallers, generosos e totes altres persones de qualsevol lig, condició e estament sien, axí estranys com privats qui en la dita ciutat e lochs de la sua contribució habitaran, seran e conversaran sens alcuna excepció e sens que satisfacció o esmena alcuna no·ls en sia feyta ara o en l'esdevenidor⁵¹⁸.

Altrament, pel que fa als diners que s'havien de traspasar al monarca, aquest no els rebria directament de la recaptació de les imposicions, sinó dels compradors d'aquestes, atès que foren immediatament venudes, com es preveia en els mateixos capítols de l'ajuda. En aquest sentit, segons sabem per altres documents posteriors, els arrendataris foren Bernat Joan, el canvista que havia ingressat l'almoïna general de 1340-1343, i Bernat Comte, jurat de València aquell any, per la qual cosa el monarca hagué de concedir-li una llicència especial –com ja havia passat amb el seu soci en el cas de la compra de les imposicions de 1339– per tal que *non possit vobis natari (sic) ad infamiam vel impingi pretextu officii iuratie, nec ferri aliquam questio vel demanda ullo unquam tempore*⁵¹⁹. El preu de la venda fou de 496.000 s., quantitat que s'havia d'anar ingressant *pro rata* cada mes en la taula de cambi de la ciutat, d'on eixirien *les pagues necessàries als dits II negocis*, és a dir, el de l'estret de Gibraltar i el del Rosselló⁵²⁰. En conseqüència, en els mateixos capítols s'indicà que la taula triada per a rebre i distribuir les quantitats pagades pels dos compradors era la de Francesc Solanes, qui en aquell moment feia les funcions de canvista municipal de la ciutat de València.

Tanmateix, Solanes només acabà rebent 162.549 s. 5 d.b.⁵²¹, ja que a les darreries de març de 1344, tot just quan la invasió del Rosselló era imminent, Pere el Cerimoniós disposà una operació financera per tal que tots els diners anassen a parar a la pròpia taula de Bernat Joan. Val a dir, el tresorer reial havia aconseguit trobar *diverses quantitats de moneda en préstec a ops de la execució del Rosselló*, però els creditors únicament estaven disposats a cedir-los *ab condició que en Bernat Johan en faça dita als prestadors a cert temps, e en altra manera no farien los dits préstechs*⁵²². De fet, segons es deia als jurats de València, *altre no·n vullen pendre*, el que indica la gran capacitat financera que havia assolit aquell canvista, al qual precisament hem vist actuar al servei de la Corona almenys des de 1336. Així les coses, el monarca, després de

⁵¹⁷ AMV, MC, A-4, f. 275v (17-XII-1343).

⁵¹⁸ ACA, C, reg. 875, f. 195v (5 a 21-XI-1343), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 92.

⁵¹⁹ ACA, C, reg. 875, f. 187r (15-XI-1343), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 92.

⁵²⁰ Berenguer Codinacs, escrivà de ració de la reina, i Berenguer Cerdà, de la casa reial, quedaren comissionats per a demanar i rebre en nom de la cort del monarca aquelles sumes, juntament amb les del subsidi atorgat per les viles reials, que comentarem a continuació: ACA, C, reg. 1378, f. 150r (24-II-1344).

⁵²¹ Coneixem la xifra a través del retiment de comptes fet al mestre racional pel mateix Solanes: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 640, f. 29rv (15-VI-1348).

⁵²² ACA, C, reg. 1306, f. 222r (30-III-1344).

tractar amb uns missatgers de la capital, ordenà als administradors de les imposicions que fessen època als arrendataris Bernat Joan i Bernat Comte com que ja havien pagat els 496.000 s. a Solanes i aquest, al seu torn, faria dita en la taula de Joan *d'aquella quantitat mateixa o de aytant com vertederament roman a pagar de les imposicions damunt dites*⁵²³.

Bernat Joan, a més a més, també havia d'ingressar els 260.000 s. de l'ajuda biennal que atorgaren paral·lelament la resta de nuclis reials, de manera que ell fou qui redistribuí finalment totes aquelles sumes *per specials manaments del dit senyor rey*, i, en conseqüència, acabà retent comptes davant el mestre racional⁵²⁴. Així, segons la seua declaració, sabem que els diners d'aquestes ajudes, juntament amb d'altres sobrants de l'almoïna de 1340-1343, foren donats, d'una banda, al tresorer reial i a l'escrivà de ració de la reina *per fer ginys en lo grau de València e per soldejar companya de cavall e de peu a ops de la exequió de Rosselló*, i, d'una altra banda, al mateix Francesc Solanes, que fou l'encarregat de pagar *les galees que'l senyor rey tenia al estret de Tarifa ab l'estol del rey de Castella tro que la ciutat d'Algezira se fon retuda al dit rey de Castella*, és a dir, des que finí l'almoïna a finals de setembre de 1343 fins a començaments d'abril de 1344⁵²⁵.

Conseqüentment, les 37.800 ll. atorgades entre finals de 1343 i 1345 pels nuclis reials es destinaren, efectivament, als dos afers bèl·lics que havien quedat pendents després d'acabar l'auxili triennal concedit pel General en el parlament de 1340. I d'aquella suma, com hem dit, una part corresponia a les viles, que la concediren després que el subsidi de València fos aprovat, per la qual cosa pensem que el parlament que s'havia convocat per al 20 de setembre no s'arribà a celebrar. De fet, sabem que l'auxili de la capital fou atorgat el 5 de novembre per entrar en vigor el dia 15, mentre que el de la resta de nuclis reials no es pogué començar a negociar fins a la primera o la segona setmana d'aquell mes, puix els nuncis enviats per les viles majors foren sindicats precisament llavors⁵²⁶. Així les coses, el subsidi vilatà fou publicat el dia 17 i començà a recaptar-se el primer de desembre de 1343⁵²⁷. En concret, consistia en el pagament de 13.000 ll. al llarg de dos anys, és a dir, 130.000 s. anuals repartits en quotes, com havia passat en els subsidis de 100.000 s. concedits en 1338 i 1339. En aquesta ocasió, però, malgrat que la quantitat era vora un terç major, hi havia molts menys llocs per a contribuir, puix, a penes uns pocs anys després, molts d'ells havien estat alienats per causa de les guerres de l'Estret i de Mallorca. Així, dels 19 nuclis que havien participat en les ajudes d'aleshores únicament en quedaven 12, dels quals els més perjudicats per aquesta reducció del patrimoni reial eren els quatre principals (Morella, Xàtiva,

⁵²³ *Ibidem*, f. 222rv (30-III-1344), transcrit per G. ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca*, cit., doc. 159. Per tal d'assegurar l'operació de Solanes, aquest havia de rebre primer una dita de Joan per la quantitat esmentada.

⁵²⁴ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 640, f. 26rv (6-VI-1348). En aquest cas, en què el subsidi havia estat atorgat exclusivament pels nuclis reials, sí que hem trobat el retiment de les quantitats promeses, contràriament al que hem vist per a l'almoïna general de 1340-1343.

⁵²⁵ *Ibidem*. Sobre els sobrants de l'almoïna, vegeu *supra*, p. 608, nota 454.

⁵²⁶ ACA, C, reg. 875, f. 189rv i 201r (17-XI-1343), transcrit el primer a l'*Apèndix documental*, doc. 93. Els síndics de Morella, Xàtiva, Alzira i Morvedre foren procurats a les seues viles l'1, el 3, el 4 i l'11 de novembre, respectivament.

⁵²⁷ ACA, C, reg. 875, f. 189rv (17-XI-1343), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 93. Vegeu en aquest document la resta de referències que farem sobre el subsidi a continuació.

Morvedre i Alzira), que si llavors havien pagat el 63,4% del total, ara havien d'assumir el 86,6% –vora 50.000 s. anuals més (vegeu la Taula 29)⁵²⁸.

En qualsevol cas, el mètode de recaptació era el mateix, les imposicions indirectes, que en aquesta ocasió, com en l'ajuda general de 1340-1343, també rebien el nom d'almoïna: *per modum impositionis seu alias nuncupate elemosine vel adiute*. D'altra banda, també com llavors i com hem vist que acabà passant amb l'auxili de la ciutat de València, la recaptació havia de ser transferida al canvista Bernat Joan, que rebria els diners per tèrcies, cada quadrimestre, de part dels arrendataris de les cises⁵²⁹. El sistema, per tant, era idèntic al de la capital, tot i que en desconeixem les tarifes impositives, puix havien de ser decidides localment pels jurats de cada universitat, *in carnibus, vino, pannis et aliis rebus*. En aquest sentit, per primera vegada pel que fa a les viles, la documentació indica clarament que la tributació indirecta havia estat demanada de forma explícita pels mateixos nuncis, a causa dels enormes deutes *et aliis pluribus oneribus* que tenien els comuns: *cum multum difficile immo quasi impossibile eis esset rationibus predictis ipsam quantitatem per alium modum quam per impositionem posse exsolveret, valerent exigere et levare*. De fet, ultra el subsidi biennal concedit, el rei autoritzà les viles a mantenir un any més les imposicions –amb les taxes que s'haguessen establert– per tal de reduir el seu dèficit: *convertendam per vos in exoneracionem et ex obligacionem dictorum debitorum vestrorum*. A més a més, l'ajuda comportava una franquesa biennal de tota *peytam extraordinariam, questiam vel subsidium*, el que, afegit al control total que exercien els governants municipals sobre les imposicions –decidint les taxes i dirimint-ne els conflictes–, explica l'interès d'aquests per apostar amb força per aquella forma fiscal. I, alhora, també el rei obtenia una quantitat molt superior a la de les quèsties, sense haver d'augmentar expressament aquestes, com havia fet en 1342 en triplicar-les⁵³⁰.

Els únics que no s'hi sumaren foren Castalla –amb Favarella– i Morella, els dos nuclis que menys i més pagaven respectivament⁵³¹. En relació amb això, és molt probable que la primera universitat no tingués interès a recaptar imposicions en un lloc petit i de frontera, atès el reduït volum del mercat local, per la qual cosa segurament preferia contribuir a través d'una exacció directa. Tanmateix, pel que fa a la segona, desconeixem les causes concretes del seu apartament de l'oferta per imposicions com la resta de viles, però el cert és que s'hagué de redactar una carta pública específica sobre el seu subsidi particular –78.923 s. 7 d. establerts per quota–, en la qual es deia que s'hi recaptarien els diners *per modum impositionis, elemosine seu peyte vel per alium*

⁵²⁸ D'ací, per exemple, l'interès dels governants urbans a mantenir un estament reial fort. De fet, si les guerres cessaven, la recaptació posterior s'havia de destinar a redimir els llocs venuts pel monarca.

⁵²⁹ L'encarregat d'obligar els compradors de les imposicions a ingressar els diners fou el porter reial Juan Pérez de Cariñena: ACA, C, reg. 1378, f. 142v-143r (17-XI-1343).

⁵³⁰ En 1342, triplicant les quèsties, s'havien requerit un total de 138.000 s. a les 11 viles que repetien subsidi en 1343. En aquesta ocasió, la suma d'aquests mateixos nuclis era a penes 10.000 s. menys (uns 128.785 s.), tenint en compte, a més a més, que les hosts municipals foren convocades al Rosselló a partir de l'1 d'abril de 1344 per a combatre Jaume de Mallorca i aquestes foren redimides monetàriament, com sabem gràcies a l'exempció posterior que es concedí a la vila de Castelló de la Plana, que inicialment havia ofert 20.000 s.: ACA, C, reg. 1497, f. 81r (19-X-1343); reg. 876, f. 39r i 50rv (17-III-1344).

⁵³¹ La seua renúncia quedava palesa en la mateixa carta d'aprovació del subsidi, on s'hi deia –sense explicar les raons– que els homes de Morella i Castalla-Favarella *asserunt se aliquibus de causis non posse facere oblacionem predictam una cum aliis villis et locis regalibus dicti regni Valencie predictis nec comunitatem vel unanimitem facere cum eisdem*. En tot cas, se'ls assignava una quota, que haurien de pagar mitjançant una oferta diferent: *Apèndix documental*, doc. 93.

*modum quem iuratis, probis hominibus ac universitati ville predictae ad utilitatem comunem bene videbitur faciendum*⁵³². Per tant, és possible que la solució triada fos mixta, tot aplegant la suma promesa a través de cises i contribucions directes⁵³³.

En qualsevol cas, fos quina fos l'opció aplicada, en tots els subsidis havien de contribuir la globalitat d'habitants dels termes municipals, *sive sint clerici sive religiosi sive etiam generosi extranee vel private*⁵³⁴. I, així mateix, a banda de l'exempció temporal de quèsties, totes les viles es beneficiaren de la remissió de les penes de quart que es devien fins al moment, alhora que els sis nuclis que més pagaven reberen altres dos privilegis en la línia dels ja concedits pel monarca a la ciutat de València: l'autorització d'extraure entre 500 i 1.000 cafissos de blat de Tortosa i la llibertat d'exportació cap a Bugia i Orient, excepte a Egipte⁵³⁵.

Taula 29. Contribució de les viles reials valencianes a les quèsties, les imposicions de 1331-133, els subsidis de 1338 i 1339 i el subsidi de 1343-1345

Vila	Quèstia des de 1330 (s.)	%	Imposicions 1331-1332 (s.)	%	Subsidis 1338 i 1339 (s.)		%	Subsidi 1343-45 (s.)	d.	%
Morella	16.000	26,1	50.630	27,5	26.666	8	26,7	78.923	7	30,4
Xàtiva	8.000	13,1	33.950	18,4	13.333	4	13,3	64.366		24,8
Morvedre	7.000	11,3	30.300	16,5	11.666	8	11,7	54.237	7	20,9
Alzira	7.000	11,3	15.380	8,4	11.666	8	11,7	27.426	5,5	10,5
Castelló de la Plana	5.000	8,2	14.680	8	8.333	4	8,3	-	-	-
Corbera	4.000	6,5	-	-	4.166	8	4,2	-	-	-
Llíria	3.000	4,9	8.000	4,3	5.000		5	-	-	-
Borriana	2.000	3,3	9.460	5,1	3.333	4	3,3	13.180	8,5	5,1
Cullera	2.000	3,6	3.300	1,8	2.833	4	2,8	7.403	0,5	2,8
Ontinyent	1.500	2,4	-	-	2.500		2,5	-	-	-
Vila-real	1.000	1,6	4.740	2,6	1.666	8	1,7	-	-	-
Castellfabib	1.000	1,6	3.300	1,8	1.666	8	1,7	4.021	11,5	1,5
Alpont	1.000	1,6	5.690	3,1	1.333	4	1,3	3.888	9	1,5
Penàguila	800	1,3	1.410	0,8	1.000		1	1.620	3,5	0,6
Bocairent	800	1,3	-	-	1.333	4	1,3	-	-	-
Ademús	700	1,1	1.000	0,5	1.166	8	1,2	2.448	5,5	0,9

⁵³² ACA, C, reg. 875, f. 200v-201v (17-XI-1343). De la quantitat esmentada s'absolien 1.750 s., posats a compte del rei pels llocs que el monestir de Benifassà tenia dins dels termes de Morella. La resta de l'oferta, exceptuant la possibilitat de pagar a través d'una peita, era igual a l'aprovada per la resta de viles –i de la mateixa data–, però generà una carta d'indemnitat pròpia: *Ibidem*, f. 201v.

⁵³³ Significativament, Morella no quedà inclosa en la franquesa biennal de peites i quèsties concedida a la resta de viles: *Ibidem*, f. 191v-192r (17-XI-1343). D'altra banda, tenim notícies que ja durant l'almoïna general de 1340-1343 una part del subsidi de Morella es col·lectà a través d'impostos directes, atès que a l'aldea de Vilafranca es féu una *plega de les gents de III diners per cascuna persona* per tal d'ingressar en la taula de Bernat Joan els diners que els corresponien: Arxiu Històric Notarial de Morella, núm. 10 (protocol de Domingo de la Guerola) (18 a 20-XII-1342) –agraïm aquesta darrera data a Vicent Royo Pérez.

⁵³⁴ Si no ho feien, els seus diners s'haurien de rebre a compte del rei: *Apèndix documental*, doc. 93.

⁵³⁵ ACA, C, reg. 875, f. 191r-192v (17-XI-1343).

Vila	Quèstia des de 1330 (s.)	%	Imposicions 1331-1332 (s.)	%	Subsidis 1338 i 1339 (s.)		%	Subsidi 1343-45 (s.)	d.	%
Xixona	500	0,8	1.425	0,8	333	4	0,3	1.529	11,5	0,6
Castalla	-	-	820	0,4	500		0,5	972	2	0,4
Madrona	-	-	-	-	1.500		1,5	-	-	-
Total	55.000		184.085		99.993	84		260.013 ⁵³⁶	71,5	

Altrament, pel que fa a la resta d'estaments, no tenim notícies de cap ajuda demanada als nobles, el que concorda amb els problemes sorgits amb el monarca en finalitzar l'expedició de Mallorca. En canvi, pel que fa a l'Església, la pròpia crònica reial és la que informa d'un auxili monetari, concedit amb certes resistències:

Així mateix, demanam ajuda als prelats contra lo rei de Marrocs en ajuda del rei de Castella per al setge que tenia sobre Algesira d'Alfadre... Los prelats e els clergues no ens volgren de res ajudar, e nós fem alguns enantaments contra lo temporal del bisbe de València e del maestre de Montesa; mas, finalment, feren-nos ajuda covinent e ens avenguem ab ells⁵³⁷.

Amb tot, desconeixem els detalls d'aquest conflicte, i, d'una altra banda, en la documentació que hem treballat únicament hem trobat dades del subsidi atorgat pel mestre de Montesa. Concretament, aquest no entrà en vigor fins al 15 de març de 1344, una demora que sembla demostrar, efectivament, les reticències inicials esmentades a la crònica. En qualsevol cas, a penes si en tenim moltes més dades, ja que l'únic document que hem localitzat es limita a ordenar el pagament de diverses quantitats a cadascun dels llocs de l'orde militar durant el trienni següent, fins a mitjan març de 1347. La suma global, això sí, era important, puix ascendia a 16.945 ll. 10 s., és a dir, 112.970 s. anuals, una xifra gairebé equiparable als 130.000 s. que havien promès les viles reials valencianes⁵³⁸. No coneixem, però, altres detalls sobre l'ajuda, més enllà del fet que fou demanada exclusivament per a la guerra *contra perfidum regem marrocorum*, puix, com hem vist, l'estament eclesiàstic es negava a contribuir en l'enfrontament del Cerimoniós amb el sobirà mallorquí. Nogensmenys, sí que sabem que el porter encarregat de recaptar les quantitats pagades havia d'ingressar-les en la taula de canvis de Bernat

⁵³⁶ En aquest cas, les quantitats no sumaven exactament els 260.000 s. indicats en l'oferta, sinó 260.018 s. 11 d.. En desconeixem, però, les causes.

⁵³⁷ *Crònica del Cerimoniós*, cap. III, 92-93.

⁵³⁸ ACA, C, reg. 1378, f. 148v-149r (17-II-1344). El repartiment fou el següent: 18.840 s. de Sant Mateu, 10.100 s. d'Onda, 7.100 s. de Peníscola, 6.500 s. de Sueca, 6.500 s. de Xivert, Castellnou, Alcalà, Polpís i Alcossebre, tots plegats, 6.030 s. de Valltraiguera, 5.100 s. de Benicarló, 4.400 s. d'Albocàsser, 4.200 s. de Les Coves, 4.100 s. de Benassal, 4.000 s. de Cervera, 3.400 s. d'Ares, 2.800 s. de Canet, 2.800 s. de La Salzedella, 2.600 s. de Càlig, 2.600 s. de Xert, 2.440 s. de Vilafamés, 2.230 s. de Vinaròs, 2.200 s. de Vilanova, 2.150 s. d'Atzeneta, 2.110 s. de Silla, 2.050 s. de Vistabella, 1.600 s. de Culla, 1.600 s. de La Jana i el Carrascar, 1.200 s. de Tírig, 1.000 s. de Tírig, 500 s. de Perputxent, 350 s. de Serratella, 350 s. de la Torre d'en Besora, 200 s. de Montori (?), 170 s. de Barcella, 150 s. de Vilar de Canes.

Joan, qui, com estem veient, fou el principal financer de la Corona a València durant els primers anys de la dècada de 1340⁵³⁹.

I, en aquest sentit, el paper preeminent del que devia ser el canvista més potent de la capital valenciana en els afers de Pere el Cerimoniós demostra la tendència que s'estava consolidant aleshores: l'estreta vinculació entre el crèdit i la fiscalitat indirecta. Val a dir, malgrat que el rei havia aconseguit el rendiment d'unes imposicions establertes a València durant dos anys, el ritme de pagament mensual era massa lent per als seus interessos i, com ell mateix afirmava en aquest cas, *si el dit en Bernat Johan no fahia les dites damunt dites* –sobre el global del preu dels tributs– *per res no-ns poríem socórrer ne ajudar de les monedes de les dites imposicions, per què hauríem a lexar e prolongar l'exequció* contra Jaume III⁵⁴⁰. Així, tot i que el recurs al crèdit no era nou per a la monarquia –ja l'hem vist de manera estructural en època de Jaume I o per a l'expedició concreta d'Almeria en la de Jaume II–, la seua relació amb les imposicions sí que representava una novetat. Aquestes eren venudes a preu anticipat i el tresorer reial aconseguia préstecs sobre el preu de la venda, el que explica, entre d'altres coses, que a partir d'aquests moments la majoria de compradors d'imposicions fossen canvistes –si més no a la ciutat de València, on les xifres eren molt elevades. I en aquest cas de 1343-1345 fins i tot el comprador i el financer dels préstecs eren la mateixa persona: Bernat Joan.

En tot cas, la seua intervenció únicament afectava una part de l'engranatge fiscal desenvolupat per la monarquia, ja que, a banda dels subsidis valencians, el rei també comptava –com hem vist en el mateix cas d'Almeria– amb moltes altres fonts d'ingressos procedents de la resta de la Corona. Pel que fa al cas concret de la campanya contra el Rosselló, el mateix Pere el Cerimoniós explica a la seua crònica que, després d'haver negociat les ajudes corresponents, marxà del regne de València al d'Aragó en desembre de 1343 per tal de demanar nous auxilis. I, en efecte, Gabriel Ensenyat documenta la concessió d'almenys 17.750 ll.j. de les viles i comunitats d'aldees del Baix Aragó i, únicament, de 1.000 cafissos de blat de la ciutat de Saragossa, que, com en el segle XIII, continuava al·legant la seua franquesa total de contribucions al monarca⁵⁴¹. Més avant, després de passar per terres d'Osca i Lleida, el rei arribà a Barcelona a mitjan febrer de 1344⁵⁴², on celebrà un parlament amb el braç reial, que es resolgué ràpidament el 15 de març, amb l'aprovació d'un nou auxili de les ciutats i viles reials catalanes, de 70.000 ll.⁵⁴³ Les condicions i la proporció de les quotes eren les mateixes que les de la darrera assemblea de 1342 i, així mateix, les

⁵³⁹ De fet, molt poc després Joan obtingué llicència reial per a comprar els dos obradors contigus a la seua taula del carrer dels Canvis de València, amb l'objectiu d'ampliar el negoci: ACA, C, reg. 876, f. 178v (14-X-1344).

⁵⁴⁰ ACA, C, reg. 1306, f. 222r (30-III-1344).

⁵⁴¹ G. ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca*, cit., p. 308-309 –cal esclarir que aquest autor confon la contribució dels «llocs de Saragossa», dels quals no hi ha dades als registres *Subsidiorum*, amb la de les aldees de Daroca. D'altra banda, la crònica reial, a banda de les ajudes de Calataiud, Daroca i Terol, també recull la negativa de Saragossa: *Aquí tenguem festes de Nadal, e demanam-los ajuda, e fom ab los jurats e prohòmens a la casa del pont de Saragossa, e, en públic, feeren-nos resposta que no ens darien ne ens ajudarien de res, com fossen francs; però, no contrastant allò, nos donaren mil cafisses de forment*; *Crònica del Cerimoniós*, cap. III, 94.

⁵⁴² *Ibidem*, cap. III, 95.

⁵⁴³ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. IX (27-III-1344).

imposicions indirectes, mitjançant les quals s'havia de recaptar la quantitat promesa, n'eren una simple continuació durant tres anys més, fins a l'abril de 1347⁵⁴⁴.

D'aquesta manera, precisament quan Algesires es retia als cristians –a finals de març de 1344⁵⁴⁵–, el Cerimoniós pogué encarar els preparatius finals de la conquesta del Rosselló. Així, els esforços realitzats per la monarquia per a organitzar un gran exèrcit invasor donaren els seus fruits i en a penes dos mesos, des de mitjan maig fins a mitjan juliol, el territori fou ocupat fins que la senyera reial aragonesa fou hissada a Perpinyà, *alt a la torre, sobre el portal del castell*⁵⁴⁶. El monarca hi romangué fins a finals d'agost i, de tornada a Catalunya, cridà els magnats i les principals ciutats de la Corona per a iniciar un parlament a Lleida al 29 de setembre, amb l'objectiu de decidir sobre el destí de Jaume de Mallorca. Finalment, però, la convocatòria es traslladà a Barcelona i, segons explica la mateixa crònica reial, s'allargà, si més no, entre el 7 i el 16 d'octubre, dia en què es publicaren les condicions imposades al sobirà vençut⁵⁴⁷. Amb tot, els prohoms urbans que hi intervingueren no es limitaren a aconsellar sobre aquesta qüestió, sinó que, almenys els de València, també realitzaren les seues pròpies peticions, com a compensació a l'esforç realitzat en la consecució de la victòria militar del rei.

- *Les peticions de la ciutat de València en el parlament general de la Corona de 1344*

Novament, coneixem les 16 demandes realitzades per *los missatgers de la ciutat de València* en la reunió esmentada gràcies a un plec de negociacions conservat al fons de «Legislació» de l'Arxiu de la Corona d'Aragó⁵⁴⁸. Malgrat que aquest no és datat enlloc, una de les peticions –la relativa a la vigilància del bon estat del vi que venien els taverners– concorda clarament, paraula a paraula, amb un privilegi concedit a la urbs valentina el 21 d'octubre de 1344, és a dir, tot just quan s'estava celebrant el mateix parlament esmentat a la crònica reial⁵⁴⁹. En aquest sentit, sembla evident que l'assemblea continuà després de la publicació dels acords sobre el futur del sobirà mallorquí desposseït, que, com hem dit, s'havien llegit el dia 16; i, a més a més, pareix que encara s'allargà durant els dies posteriors al 21 d'octubre, atenent al fet que encara el dia 22 el Consell municipal de València trià dos nuncis més per a ser enviats a Barcelona, *com los affers per què foren elets los dits missatgers* –els primers– *sien grans*⁵⁵⁰. De fet, sabem que es produïren com a mínim dues sessions entre el monarca i

⁵⁴⁴ També en aquest cas s'hagué de realitzar una operació financera per a avançar la recaptació, puix el rei ordenà als nuclis participants la venda de violaris assignats sobre el producte futur del donatiu. Sobre això, vegeu les observacions realitzades per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343-1344)», cit., p. 247-254.

⁵⁴⁵ M. DUALDE, «Solidaridad espiritual de Valencia con las victorias cristianas del Salado y de Algeciras», cit., p. 64-71.

⁵⁴⁶ *Crònica del Cerimoniós*, cap. III, 102-163.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, cap. III, 173, 179 i 182 i 183. Hi assistiren, d'una banda, 22 consellers reials –incloent prelats, nobles i curials–, i, d'una altra banda, nuncis de Barcelona, València, Perpinyà, Girona i Lleida.

⁵⁴⁸ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 20, f. 1r-6r (IX-1344), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 94.

⁵⁴⁹ *Aureum Opus*, 2ª numeració, «Petri secundi», LII (21-X-1344).

⁵⁵⁰ El 18 d'octubre foren triats com a reforç dels primers Jaume Escrivà i Jaume d'Esplugues, però finalment el dia 22, com que Escrivà no hi podia anar, fou substituït per Bernat Sunyer: AMV, MC, A-4,

els valentins, ja que després de les primeres respostes reials, se'n donaren unes segones a determinats capítols, que degueren ser requerits novament –potser amb la presència dels nous nuncis.

En concret, eren tres peticions, que, com la gran majoria, anaven adreçades a defensar els interessos de la ciutat de València, especialment pel que fa al bon estat del Consell municipal i a les qüestions relacionades amb aquells que participaven en negocis mercantils⁵⁵¹. En primer lloc, els missatgers demanaren el compliment d'una carta per la qual el rei havia promès que els ciutadans de València tindrien al Rosselló les mateixes gràcies, franquies e libertats que tenien en les illes de Mallorca e en les altres illes a aquelles adjacents. El Cerimoniós, però, es limità a contestar que es reconeguessen els registres per tal de cercar-ne la prova, per la qual cosa s'insistí novament en la reclamació, amb un resultat semblantment vague: *Dominus rex deliberabit*⁵⁵². Pel contrari, un requeriment en el qual sí que sorgí efecte la segona demanda –almenys parcialment– fou el relatiu a la treta lliure de blat de Tortosa malgrat qualsevol inhibició en contrari: els nuncis sol·licitaren 15.000 cafissos anuals per a tots els habitants del regne, però, davant la negativa reial, finalment aconseguiren 5.000, a mesura tortosina, *ad opus civitatis Valencie*⁵⁵³. D'altra banda, la tercera petició en què s'insistí fou la referent a la prohibició d'importar draps de França i exportar llanes i tints fora del regne, que havia estat aprovada amb una validesa mínima d'un any en les Corts valencianes de finals de 1343. Pel que sembla, segons s'hi explicava, els efectes d'aquella mesura proteccionista havien estat perjudicials tant per als peatges reials –segons s'havia previst ja en aquell moment⁵⁵⁴– com per al propi comerç de la ciutat:

Com la inibició de les dites coses sia molt dampnosa a vós, senyor, e als vostres drets de la taula e a la cosa pública, majorment com don Johan Manuel digue que si no·s revoca vedarà que de sa terra no y vendrà carn ne blat ne altres coses, et molt (*sic*) estrangers qui venien en València ab lurs draps han feytes botigues en lo regne de Castella e en altres parts per la dita inibició, per la presència de les quals la taula del peatge del senyor rey havia gran profit, et les gens de la ciutat, axí de officis con altres, guanyaven e fahien lur prou ab aquells, et los hòmens de Castella que de X jonades (*sic*) e de pus venien en València ab lurs diners per comprar draps franceses e altres mercaderies van en França per comprar aquells, la qual cosa no havien acostumada fer, et és gran interès de la taula del peatge del senyor rey e de la cosa pública de la dita ciutat⁵⁵⁵.

Així doncs, a banda de l'oposició de don Juan Manuel, que podia afectar l'abastiment alimentari urbà, els botiguers estrangers se n'anaven de València i els mercaders de Castella ja no acudien a la ciutat, en tant que havia deixat d'acomplir el seu paper de

f. 400r (18-X-1344) i 402v (22-X-1344). D'altra banda, els quatre missatgers escollits inicialment foren Domingo Eimeric, Giner Rabassa, Bernat de Valldaura i Bernat Suau: *Ibidem*, f. 397rv (15-IX-1344). Amb tot, dels sis en total que foren triats, és a dir, Eimeric, Rabassa, Valldaura, Suau, Sunyer i Esplugues, la crònica reial –que esmenta els assistents– només n'inclou els cinc primers: *Crònica del Cerimoniós*, cap. III, 183.

⁵⁵¹ En aquest sentit, sabem que els dos jurats generosos havien demanat enviar un nunci en representació de la cavalleria resident a la ciutat, però el Consell ho denegà: AMV, MC, A-4, f. 397rv (15-IX-1344).

⁵⁵² *Apèndix documental*, doc. 94, I.

⁵⁵³ *Ibidem*, II.

⁵⁵⁴ Vegeu *supra*, p. 613.

⁵⁵⁵ *Apèndix documental*, doc. 94, VII.

redistribuidora dels draps francesos. Per tant, els representants de la capital demanaren que la inhibició fos cancel·lada fins a la celebració de les properes Corts valencianes, una petició que el monarca denegà al·legant que no es podia revocar *sine Curia* perquè havia estat aprovat *in Curia*. Tanmateix, és probable que es repliqués que la mateixa provisió acceptada llavors incloïa la seua confirmació o anul·lació al cap d'un any, davant la qual cosa el Cerimoniós respongué amb un *fiat* a la sol·licitud de revocació. Amb tot, finalment aquesta ordre –que accedia a les pretensions dels nuncis valentins– fou ratllada en el plec de negociació, de manera que no coneixem amb seguretat què acabà succeint. En aquest sentit, el fet que aquella qüestió no fos tractada en posteriors Corts –si més no, no apareix entre els furs publicats– sembla indicar que va ser finalment cancel·lada –llavors o un poc després, i per això no calgué cap altra deliberació posterior.

D'altra banda, hi hagué 5 peticions que a ciència certa foren acceptades pel rei, començant per la ja esmentada, que tractava d'evitar, mitjançant la vigilància del mostassaf, que el vi fos adulterat pels taverners amb la barreja de *aygua ardent e blanchs, ous e calç, et sal gema e guix, e mel e carnssalada, e sabó moll e aygua, e altres coses molt corruptibles et nocives a les gents*⁵⁵⁶. Així mateix, també s'admeteren altres demandes diverses, com ara les que requerien l'assegurament d'indemnitzacions als que havien resultat damnificats en la guerra contra Jaume de Mallorca, l'assignació d'un comissionat a València per tal de pagar els deutes romanents de Jaume II i Alfons el Benigne o el control del tancament dels obradors dels jueus en *l'açoch* de la ciutat durant els dies de festa cristiana⁵⁵⁷. I, finalment, la darrera de les reclamacions atorgades fou la que demanava un mes de termini en cas que no es poguessen mostrar als lleuders i peatgers les cartes de franquesa que es tenien per les robes i mercaderies d'habitants de la ciutat de València, *con moltes vegades se esdevinga que-ls vexels e aventures o traginers portants de les dites robes pertexen del loch per oportunitat de bon temps o per altra manera sens que-ls senyors de les robes no han haüida o no-ls han poguda donar la carta de franquesa*⁵⁵⁸.

Contràriament, hi hagué d'altres sol·licituds que foren rebutjades de pla pel monarca, com ara la que demanava l'extensió a Mallorca i el Rosselló de la franquesa de tot dret mercantil que tenien els habitants de la capital a l'hora de transportar mercaderies al llarg dels dominis reials, o la que requeria la treta lliure de bestiar, tant dins com fora del regne de València⁵⁵⁹. D'igual manera, també foren denegades la revocació de l'escrivania del consolat del mar de la capital valenciana i la reversió d'un greuge que posteriorment seria inclòs entre les reivindicacions dels unionistes de 1347: l'exercici abusiu de la justícia, puix en els darrers temps certs jutges delegats havien *turmentat*

⁵⁵⁶ *Ibidem*, IV. Els nuncis havien demanat que la pena fos establerta a coneguda dels jurats, però el rei la concedí al mateix mostassaf. Altrament, com ja hem indicat, aquest atorgament generà la publicació d'un privilegi: *Aureum Opus*, 2ª numeració, «Petri secundi», LII (21-X-1344).

⁵⁵⁷ *Apèndix documental*, doc. 94, X-XII. Pel que fa a la qüestió dels jueus, els representats de la urbs demanaven que la competència fos atorgada als jurats, *com lo senyor bisbe e lo batle ne sien negligens*, però el rei es limità a ordenar-li-ho al batlle. D'altra banda, quant als deutes de l'avi i el pare de Pere el Cerimoniós, la primera redacció del capítol havia inclòs que eren deguts *per lo viatge de Cerdanya*, el que indica que 20 anys després de la conquesta encara romanien molts pagaments pendents.

⁵⁵⁸ *Ibidem*, III. La resposta reial indicà que es reconeixeria la provisió que en devia ser feta, encara que no n'hem trobat cap privilegi corresponent a l'*Aureum Opus* o a les sèries *Graciarum* –que hem consultat a través dels índexs de Josep Llaris.

⁵⁵⁹ *Ibidem*, VIII i IX.

alcunes persones molt cruelment e ultra manera leguda, per la qual cosa es demanava la presència dels jurats valentins en aquells *feys criminals*⁵⁶⁰. I, en darrer terme, tampoc fou acceptada una altra petició per tal que fos sobreseguda l'ordre que el rei havia donat obligant als habitants de Mislata –dins dels termes de la ciutat– a jurar fidelitat al seu nou senyor Berenguer de Codinacs –l'escrivà de ració de la reina–, amb tota la *jurisdicció civil e criminal*⁵⁶¹. De fet, aquesta darrera qüestió tocava plenament a una de les dues principals preocupacions dels governants de la ciutat de València durant aquests anys: la de les alienacions del patrimoni reial, que reduïen l'àmbit de poder de la capital. En aquest sentit, la problemàtica s'exposava clarament en el mateix capítol sobre la senyoria de Codinacs al lloc de Mislata: *les dites coses, senyor, redunden en gran dan de la dita ciutat e de la cosa pública, et encara en disminució e perjudici de la vostra jurisdicció real... et la dita qüestió sia molt àrdua, com toch molts e diverses del regne de València havents semblants qüestions o contrasts*.

Ultra això, l'altra preocupació cabdal era la del deute municipal, que en ocasions estava estretament lligada a la de les alienacions reials, com en el cas de la venda del castell de Madrona, que fou feta per intermediació de la ciutat, segons explicarem en el següent epígraf. I, en relació amb això, una altra de les demandes requerides en el parlament d'octubre de 1344 fou la d'aconseguir l'aprovació i la signatura d'aquell traspàs per part del rei, qui efectivament la concedí⁵⁶². Així mateix, les dues darreres peticions que s'hi realitzaren també feien referència a la qüestió del deute: d'una banda, se sol·licità que els justícies poguessen actuar a requisició dels jurats contra els que devien quantitats a la ciutat –per dipòsits, administracions de béns i drets municipals o recepcions de diners en nom de la universitat– de la mateixa manera que es feia contra els deutors del fisc reial, mentre que, d'una altra banda, es demanà el suport del rei per al Consell en el cas de les *usures molt greus* pagades als prestamistes que havien posat els seus diners en la taula de canvis municipal⁵⁶³. En aquest sentit, segons s'hi explicava, molts dels creditors s'havien avingut amb els jurats –suposem que per ajornar els interessos⁵⁶⁴–, però *algunes persones poderoses* no hi desitjaven cap mena d'avinença, sinó que, ans al contrari, volien emprar les mateixes usures rebudes per a *pledejar ab la ciutat*; per això, els governants pregaren al rei que els permetés retenir i recuperar aquelles usures. Així les coses, la primera de les demandes fou concedida per als següents cinc anys, mentre que la relativa als préstecs fou posada en coneixement del governador per tal que hi decidís. En definitiva, aquestes reclamacions palesaven la progressiva descomposició del patrimoni reial i el profund estat deficitari al qual havien arribat les finances municipals de València després de les primeres guerres mantingudes per Pere el

⁵⁶⁰ *Ibidem*, V i XVI.

⁵⁶¹ *Ibidem*, XV. Aquesta petició degué ser feta de *motu proprio* pels missatgers, sense el consentiment del Consell municipal, ja que en tornar a València, tot just després de nomenar dos prohoms perquè determinassen el plet entre Codinacs i els habitants de Mislata, s'establí que en endavant els capítols demanats al rei fossen segellats i se'n guardés registre: *Fon ordenat en lo dit consell que de aquí enant can convendrà elegir misatgers per anar al senyor rey que de ço que li hauran a suplicar sien fets et ordenats capítols los quals sien trameses al dit senyor rey closes et segellats, et d'aquells romanga registre en poder del scrivà del Consell, los quals misatgers no gosen ne presumesquen en alcuna manera suplicar de altres feys o negocis sinó d'aquells que seran contenguts en los dits capítols*; AMV, MC, A-4, f. 416v (5-XI-1344).

⁵⁶² *Apèndix documental*, doc. 94, XIII.

⁵⁶³ *Ibidem*, VI i XIV.

⁵⁶⁴ En agost d'aquell any el Consell havia decidit prorrogar-ne el pagament, ja que *la ciutat no haje de què ho puxe pagar tro per tot octubre e per tot deembre*: AMV, MC, A-4, f. 389r (15-VIII-1344).

Cerimoniós. I això és precisament el que tractarem d'explicar amb més detall en el següent epígraf.

d) L'escalada del deute municipal de València i les alienacions del patrimoni reial

A partir del regnat d'Alfons el Benigne hem parlat ocasionalment de l'evolució del deute municipal de la universitat de València, ja que és a partir d'aquell moment quan hem pogut localitzar-ne dades quantitatives, d'una banda, i l'aplicació d'imposicions locals per a fer front a les despeses del comú i als problemes financers, d'una altra. Així, per exemple, hem vist que en 1328 s'havien establert unes cises per a pal·liar els danys ocasionats per una riuada i que durant els primers anys de la dècada de 1330 les armades sufragades en servei del rei i les caresties frumentàries havien provocat la petició de nombrosos préstecs i l'establiment de noves imposicions. D'aquesta manera, en abril de 1335 el deute públic ascendia a 226.466 s. 8 d. i no s'aturà ací, sinó que la guerra mantinguda amb Pedro de Xèrica en arribar al tron Pere el Cerimoniós el faria augmentar, de manera que en juny de 1338 es devien fins a 282.434 s. 2 d. únicament al canvista Bernat Joan⁵⁶⁵. I encara els fets dels anys successius agreujaren aquesta tendència, en estreta relació amb la política dinàstica, bèl·lica i d'alienacions del patrimoni reial que el nou monarca desenvolupà durant els seus primers anys de regnat.

En aquest sentit, és precisament eixe procés –fins a mitjan dècada de 1340, quan sembla que es pogué refer momentàniament el forat financer de la ciutat–, el que tractarem d'analitzar en el present epígraf, malgrat que Juan Vicente García Marsilla ja havia abordat la qüestió⁵⁶⁶. Tanmateix, el fet de treballar únicament amb la documentació dels Manuals de Consells i sense conèixer l'evolució detallada de les ajudes monetaris atorgades al rei l'impediren traçar una evolució clara del deute municipal i les imposicions associades a ell⁵⁶⁷. Per això, tot i ser moltes les llacunes que no hem pogut reconstruir, hem volgut analitzar ací l'evolució del període vinculat a les guerres de l'Estret de Gibraltar i de Mallorca, puix, pel que sembla, fou especialment dur per a les universitats reials i sembla constituir una de les causes constitutives de la revolta de la Unió. No debades la concessió successiva de diversos subsidis al monarca, els problemes financers dels municipis, l'augment de la pressió fiscal i les vendes de llocs

⁵⁶⁵ AMV, MC, A-3, f. 230v (18-VI-1338).

⁵⁶⁶ J.V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 243-256.

⁵⁶⁷ Per exemple, ja hem explicat anteriorment que la primera imposició pròpiament municipal, establerta per a fer front al passiu municipal, no pot ser considerada la de 1343 com fa García Marsilla, sinó, com a mínim la de 1328: *supra*, p. 431. Igualment, també hem indicat abans que els préstecs forçosos destinats a sufragar els deutes de la universitat valentina es poden documentar almenys des de 1337 i no des de 1344: *supra*, p. 580. D'altra banda, en no conèixer la quantitat del deute assumit per la ciutat pel dot de la infanta Violant, no pogué saber que aquesta fou la principal quantia que féu disparar el passiu en 1342: J.V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 245. Altrament, també M. RODRIGO tractà la qüestió, amb problemes semblants: *La Unión de Valencia (1347-1348)...*, cit., tom I, p. 40-48.

reials foren acompanyats per un increment paral·lel del malestar social, que ja hem vist iniciar-se en època d'Alfons el Benigne i que culminaren en la rebel·lió de 1347.

Així doncs, tractarem d'anar veient la trajectòria del deute de la ciutat de València, les raons per les quals s'incrementà i la mena de solucions a les quals recorregueren els governants municipals per apaivagar-lo, el que tot plegat, d'altra banda, ens permetrà comparar aquests paràmetres amb els que es donaren posteriorment, durant la dècada de 1350. En primer lloc, com ja s'havia fet en 1336, el remei triat en 1338 per a fer front al deute esmentat de més de 14.000 ll. amb Bernat Joan fou el de vendre unes imposicions pròpies sobre les carns: les vigents fins aleshores finien el 18 de juliol i s'aconseguí del monarca la llicència per establir-les durant sis anys més a canvi del pagament de 120.000 s. a terminis. Així les coses, es vengueren els primers quatre anys, des de 1338 fins a 1342, al ciutadà Bernat Comte –a qui també hem vist comprant-ne unes altres amb Bernat Joan per a l'auxili reial de 1343– per valor de 217.005 s. *a diners primers*⁵⁶⁸. Ultra això, uns mesos després s'ampliaren les competències del jurat-clavari per tal que realitzara personalment els ingressos i pagaments del municipi tot i que, com indica García Marsilla, poc després es tornà recórrer a l'experiència d'un canvista⁵⁶⁹.

En qualsevol cas, a finals de març de 1339 els deutes amb Bernat Joan continuaven sent voluminosos i s'hagueren de tornar a debatre noves solucions: *fon molt en lo dit consell altercat*. En aquesta ocasió es considerà que la venda de la imposició de les carns *a I ayn a diners primers* –la de 1342-1343– seria perjudicial pel seu baix preu i es decidí cercar *manleuta a I ayn*⁵⁷⁰. Però no només s'havia d'eixugar aquell romanent, sinó que, a més a més, el rei ordenà al Consell que fortifiqués la ciutat davant els rumors d'invasió marínida, per la qual cosa s'assegurà una taula de canvi *per tal car manleutes de diners se covenrien a fer per pagar maestres, obrers, calz, reble, pedra, fusta e altres coses necessàries*; el mètode per a reunir els diners seria novament un *préstec dels singulars de la ciutat* o l'establiment de crèdits forçosos *per taxació feta a cascú per setmanes*⁵⁷¹. Així mateix, les autoritats municipals hagueren de cercar nous préstecs per a pagar l'ajuda de 100.000 s. promesa llavors a Pere el Cerimoniós, però, com *manleuta alguna no haguessen atrobada per neguna manera*, es discutí *si-s pagaria per manera de quèstia, o de manleuta per albarans, o si-s vendria la imposició de les carns als II ayns derrers d'aquells VI anys que lo senyor rey o havia atorgat a la ciutat*. Finalment, s'optà per vendre la imposició –per al període 1342-1344– i, malgrat que el preu oferiten subhasta fou molt baix (entre 60.000 i 66.000 s.), es mantingué la decisió, ja que ara s'afirmava que el Consell *en negun cas no volia sostenir que préstec per singulars fos feit*. Així les coses, el mateix Bernat Joan, qui llavors era jurat, fou finalment l'arrendatari del tribut per 80.000 s.⁵⁷²

Més avant, entre octubre de 1339 i juny de 1340 no coneixem noves dades, puix manquen les actes municipals del període, però en el darrer mes esmentat tenim notícia d'un afer que acabà influint notablement en l'evolució del deute de la capital valenciana. Val a dir, la ciutat intercedí per tal que una sèrie de nuclis reials que Pere el

⁵⁶⁸ AMV, MC, A-3, f. 230v-231r (18-VI-1338).

⁵⁶⁹ *Ibidem*, f. 249v (21-X-1338); J.V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 236-237.

⁵⁷⁰ AMV, MC, A-3, f. 265rv (24-III-1339).

⁵⁷¹ *Ibidem*, f. 265v-268r (24 i 25-III-1339).

⁵⁷² *Ibidem*, f. 292r (17-VIII-1339), 295rv (25-VIII-1339), 296r-297r (1-IX-1339) i 299r (17-IX-1339). Vegeu també el que expliquem *supra*, p. 589, nota 378.

Cerimoniós havia empenyorat a Lope de Luna per tal d'avaluar el pagament del dot de la seua dona, la infanta Violant, no acabassen en mans d'aquell baró d'origen aragonès (Cullera, Penàguila, Ademús, Alpont, Castellfabib i el castell de Madrona, amb Duesaigües)⁵⁷³. Així, de forma simultània a la celebració del parlament que aprovà l'almoïna general de 1340-1343, el monarca hagué de donar tres cartes públiques relacionades amb aquell afer: una en què confirmava el privilegi concedit per ell mateix en les Corts de 1336 mitjançant el qual es comprometia a no alienar llocs reials, una altra en què assegurava que no en vendria més, i una darrera que autoritzava els jurats de València a intervenir en el pagament del dot⁵⁷⁴. En concret, aquesta darrera –que es feia amb el consell del parlament– donava poders als governants valentins per tal de gestionar els drets, rendes, quèsties i cenes reials dels llocs esmentats, excepte el monedatge i les penes, amb l'objectiu que els rebessen o els venguessen per *certam censualium quantitatem ad imperpetuum vel ad tempus*. Així, amb els diners aconseguits –de les recaptacions o del preu del censals i violaris venuts– podrien retornar la quantitat deguda a Luna –que llavors no s'explicitava⁵⁷⁵.

Amb tot, desconeixem quina de les dues solucions fou la triada, ja que no en tenim més dades immediates, encara que, com veurem, la gestió de la ciutat no aconseguí, ni de lluny, liquidar l'empenyorament en un període de temps breu. Mentrestant, el deute municipal continuava essent una de les principals preocupacions del Consell, com palesen tres fets que tingueren lloc durant la segona meitat de 1340. Primerament, s'hagueren de demanar nous préstecs a particulars d'entre 5 s. i 100 s. per tal de pagar 41.000 s. deguts al qui llavors actuava com a canvista municipal, Bernat Desmàs⁵⁷⁶. En segon lloc, la necessitat de crèdit era tal que per a tornar aquells diners a les persones que els havien posat no es trobaven préstecs a un interès raonable, car *los corredors de les dites manleutes vehien e conexien que·ls dits jurats havien gran mester manleuta de diners, per la qual cosa dehien que·ls dits jurats havien a pagar V o VI sous per lliura l'ayn (entre el 25% i el 30%)*⁵⁷⁷. Finalment, pels *grans càrrechs e deutes que la ciutat deu*, es decidí reduir en 1.000 s. el tradicional regal de 3.000 s. que es feia al monarca per Nadal⁵⁷⁸. Així les coses, sembla que el nivell de deute pogué estabilitzar-se, ja que en juny de 1341 es comptabilitzaven un mínim de 231.000 s., una quantitat que, en tot

⁵⁷³ Segons la crònica reial, el matrimoni havia estat negociat a Lleida durant l'estiu de 1339: *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 36.

⁵⁷⁴ *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XXXIIbis (11-VI-1340); ACA, C, reg. 145rv (11-VI-1340); AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 30 (11-VI-1340), transcrit en l'*Apèndix documental*, doc. 85. El privilegi de 1336, segons hem explicat en el seu moment, establia expressament que només es podrien fer alienacions en cas d'*evidenti utilitatem o necessitate urgenti*, com ara la defensa de la Corona, i, encara en eixe cas, s'haurien de fer amb el consentiment de tots els estaments donat en Corts si afectava a Xàtiva, Morella, Morvedre, Alzira, Castelló, Borriana o Cullera, com era el cas d'aquesta darrera en l'empenyorament de Lope de Luna.

⁵⁷⁵ D'altra banda, en el document de març de 1342 que comentarem a continuació s'hi feia referència a la probable carta de poders que tenien els jurats per a aquella intervenció sobre els llocs empenyorats, en la qual s'incloua que *puxen vendre a çerts ayns et ab carta de gràcia I loch o les rendes, o carregar-hi cens mort*.

⁵⁷⁶ AMV, MC, A-4, f. 9v-10r (13-VII-1340).

⁵⁷⁷ *Ibidem*.

⁵⁷⁸ *Ibidem*, f. 28v (22-XII-1340). Amb tot, els altres 1.000 s. s'empraren per a comprar vaixela d'argent per a la reina, *per tal que aquella fos pus favorable en persona ab lo senyor rey, marit seu, en los affairs de la ciutat*, car s'havia *meravellat* perquè no li havien fet cap do.

cas, requeria de nous pal·liatius, per la qual cosa es demanà al monarca llicència per a establir nous impostos que revertissen en la hisenda municipal⁵⁷⁹.

Tanmateix, no hi ha notícies de la concessió reial i és possible que no es produís, atès que durant els mesos següents s'arbitraren noves solucions, com ara la limitació del pressupost de les obres de les corts dels justícies en construcció, la venda d'una galera i, finalment, l'establiment d'una talla entre els habitants de la ciutat i la contribució urbana per tal de pagar *les manleutes que los jurats de la ciutat en alguns ayns aprop passats e del present any han feites*, puix, en no haver realitzat *cullita nenguna* darrerament, *poch a poch s'es acomulat e ajustat los deutes ab lo interès*⁵⁸⁰. D'aquesta forma, entre novembre i desembre de 1341 es preparà una col·lecta que, amb l'ajut dels sis consellers triats per cada parròquia, deixant de banda *parentesch, amistat, oy e desgrat*, havia de taxar *a cascun habitador de la parròquia en I diner als menors fins segons més o menys tro en II sous als majors*. En tot cas, la recaptació, que es faria per setmanes i duraria un any, podria *amirvar o acréxer* la taxa aplicada en funció del deute total de la ciutat, que hauria de ser comptabilitzat⁵⁸¹. Nogensmenys, aquella provisió serviria de ben poc davant el nou càrrec que havia d'assumir la ciutat a començaments de 1342: el deute romanent que tenia el rei pel dot esmentat de la infanta Violant: 20.000 ll.

Ja un any abans, en gener de 1341, el Cerimoniós havia demanat als jurats de València que acceptassen el pagament anticipat del monedatge *en la ciutat e en lo regne* –que pertocava un bienni després– per tal que amb els diners recaptats es poguessen redimir els castells i viles reials empenyorats a Lope de Luna⁵⁸². Tanmateix, la petició no es degué portar a terme, puix tornà a formar part dels capítols que foren aprovats en març de 1342 en relació amb aquell afer. La capital, amb l'objectiu que els nuclis esmentats *romanguen et sien conservats a la Corona real*, passà a substituir el monarca com a deutor del noble aragonès, bo i assegurant en la taula de canvis de Bernat Joan que abonaria la quantitat romanent del dot, 400.000 s., *dins II ayns ab l'interès*. Abans del termini podria avançar quantitats per tal de reduir la suma deguda, però ja immediatament després que es realitzés el compromís públic Luna hauria de lliurar del jurament de fidelitat senyorial als alcaids, oficials i habitants d'aquells llocs. Així, totes les rendes, drets, quèsties i cenes que s'hi recaptarien serien portades a la taula de Joan *tro que tot lo dit deute et interès per los quals la ciutat se obligarà sien complidament pagats* –per la qual cosa sembla que aquelles no havien quedat assignades a cap censal. Altrament, com que aquells ingressos no serien suficients, d'una banda, a la possibilitat de *carregar-hi cens mort* sobre les rendes s'afegí la de vendre dues alqueries o un castell dels afectats amb carta de gràcia a 10 anys, i, d'una altra banda, es transferí a la ciutat de València la col·lecta del monedatge del regne, que seria avançat un any per tal de cobrar-se immediatament i quedaria lliure de qualsevol assignació prèvia⁵⁸³.

Consegüentment, una vegada que s'havia aconseguit el consentiment dels procuradors de les viles reials del regne per a l'anticipació del monedatge, el monarca atorgà dues cartes públiques: una d'indemnitat, prorrogant el temps corresponent al septenni que pertocava per al següent pagament –fins a Nadal de 1350–, i una altra per permetre la

⁵⁷⁹ *Ibidem*, f. 49v-50v (8-VI-1341) i 56v-57r (7-VII-1341). En tot cas, potser que els 231.000 s. fossen únicament una part del deute, puix no s'explicita si era el total degut als creditors de la ciutat.

⁵⁸⁰ *Ibidem*, f. 67r (21-VIII-1341), 83r (13-X-1341) i 84v-85r (9-XI-1341).

⁵⁸¹ *Ibidem*, f. 84v-85r (9-XI-1341), 92v (11-XI-1341) i 95rv (15-XII-1341).

⁵⁸² *Ibidem*, f. 32rv (14-I-1341).

⁵⁸³ *Ibidem*, f. 117v-118v (11-III-1342), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 86.

gestió dels jurats de València, que recaptarien el tribut, tot ingressant els diners rebuts en la taula de Bernat Joan i retent comptes davant del mestre racional⁵⁸⁴. Tanmateix, malgrat els ingressos previstos, l'assumpció d'aquell deute, que havia de ser liquidat a començaments de 1344, obrí un nou escenari per a les finances municipals: si fins aleshores el passiu ja era considerable, a partir d'aquell moment esdevingué pràcticament insostenible. De fet, molt significativament, a penes uns dies després del traspàs a la capital del compromís reial amb Lope de Luna, alguns prohoms de la ciutat feren *resistència, embarch e contrast* a avalar la carta de seguretat donada a Francesc Solanes per tal de substituir com a canvista municipal a Bernat Desmàs, qui havia mort poc abans. Val a dir, possiblement pel fet que ja exercien com a fermances del deute acabat d'assegurar en la taula de Bernat Joan o perquè dubtaven de la capacitat de la universitat per a fer front a l'increment deficitari que s'havia produït, es negaren a avalar el nou compte municipal obert en la taula de Solanes. Per això, els jurats i consellers reaccionaren –*a novella malaltia, novella medecina*– aconseguint del rei un privilegi pel qual els que actuassen d'aquella manera no podrien exercir càrrecs públics ni gaudir dels privilegis i franqueses dels quals es beneficiaven la resta de ciutadans⁵⁸⁵.

Amb tot, la nova situació no només modificà el comportament d'alguns particulars, sinó també la pròpia postura del Consell envers el monarca. Així, per exemple, quan aquest inicià la guerra contra Jaume III de Mallorca uns pocs mesos després, en estiu de 1342, la ciutat es negà inicialment a participar-hi, segons ja hem explicat. I les principals raons al·legades, ultra la franquesa d'host municipal, eren precisament els auxilis concedits al rei i el volum descontrolat del deute municipal:

La dita universitat e singulars d'aquella sien molt oppreses e encarregats de grans e diverses deutes, ço és de la almoyna que generalment se paga en la dita ciutat e en son terme, e encara de XXX mil lliures e pus que la dita ciutat deu a gran logre e interès per raon de diverses messions que ha haüdes a fer axí en servii de vós, senyor, com en altres affers necessaris, per lo qual logre e interés a pagar la dita universitat ha haüt a ordonar que en cascuna semana se faça certa collita e contribució entre los singulars d'aquella⁵⁸⁶.

Així les coses, sembla que els 400.000 s. compromesos amb Lope de Luna havien fet augmentar exponencialment el deute, dels 231.000 s. documentats en juny de 1341 als més de 600.000 s. declarats un any després, per la qual cosa el Consell havia d'evitar a tota costa qualsevol dispendi més. No obstant això, ben prompte se n'haurien de fer, *per reverència del senyor rey*, com ara el regal realitzat pel naixement de la infanta Constança aquell mateix estiu: malgrat haver estat dona i no *mascle*, es decidí oferir *una copa d'argent cobertorada et sobreaurada* amb una moneda d'or dins per valor de 6.000 s., atenent al fet que *lo senyor rey se era partit no ben pagat de la ciutat, per tal com no li havie atorgada ajuda de moneda sobre la exequió de justícia que ell volia fer*

⁵⁸⁴ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núms. 36 i 40 (31-III-1342), transcrit el darrer a l'*Apèndix documental*, doc. 87. Els llibres d'albarans del mestre racional corresponents al probable retiment dels governants municipals –de 1342 a 1347– romanen fora de consulta en el moment de realitzar aquesta investigació.

⁵⁸⁵ AMV, MC, A-4, f. 110rv (22-III-1342); Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núms. 37 (23-IV-1342), registrat a ACA, C, reg. 873, f. 139r i publicat a l'*Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XLII, doc. 87.

⁵⁸⁶ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 38 (9-VII-1342).

*contra lo rey de Mallorches*⁵⁸⁷. Paral·lelament, sembla que la col·lecta ordenada a finals de 1341 serví per retallar una mica el passiu municipal, car a començaments de 1343 se'n comptabilitzaven 500.000 s. *poch més o menys*⁵⁸⁸. No obstant això, el *deute tot dia crexia per lo gran interès que'n pagava*, per la qual cosa, després que s'haguessen celebrat *molts col·loquis e tractaments per los jurats e prohòmens de la ciutat per cercar e atrobar via e manera per la qual la ciutat bonament pusqués exir de deute*, es decidí que *la via pus covinent e possible, e menys dampnosa*, era d'establir unes imposicions addicionals a les que s'estaven recaptant llavors per l'almoïna general de Mallorca. En conseqüència, havent *molt altercat pro et contra* sobre aquella determinació, es trià una comissió per tal de demanar l'aprovació reial de les taxes triades, que foren concedides des de finals d'abril de 1343 per un espai indeterminat de temps –tant com plagués al monarca⁵⁸⁹. Vegeu-ne la següent taula:

Taula 30. Tarifes de les imposicions municipals establertes a la ciutat de València en 1343

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Cisa
1343	Vi	Lliura de vi	8		Es cisa 1 ll. del quarter de 30 ll.
1343	Vi	Lliura de vi venut en gros	2		
1343	Blats	Cafís de panís, dacs i civada que es du a moldre	1		
1343	Arròs	Càrrega d'arròs blanc exportat per mar	6		
1343	Fusta	Doblera de fusta exportada per mar	4		
1343	Draps	Peça de drap de color exportada per mar o terra	12		
1343	Draps	Peça de drap de llana bru o gros exportada per mar o terra	6		
1343	Béns i rendes	Béns immobles i rendes	2	2	
1343	Vi	Lliura de vi	8		Es cisa 1 ll. del quarter de 30 ll.
1343	Vi	Lliura de vi venut en gros	2		
1343	Blats	Cafís de panís, dacs i civada que es du a moldre	1		
1343	Arròs	Càrrega d'arròs blanc exportat per mar	6		
1343	Fusta	Doblera de fusta exportada per mar	4		
1343	Draps	Peça de drap de color exportada per mar o terra	12		

⁵⁸⁷ I encara ordenà lo dit consell que festa sol·lemnial fos feta, jassia ço que fos dia fahener per raó del dit bon novell et que dançes et baylls fosen fets per los prohòmens dels officis en lo dia de la dita festa, axí que la ciutat de sos béns pagaria lo salari dels trobadors et jutglars a cascad dels officis que ballarien en lo dit dia per la dita raó: AMV, MC, A-4, f. 132v-133r (30-VII-1342).

⁵⁸⁸ AMV, MC, A-4, f. 155r-156r (24-I-1343).

⁵⁸⁹ AMV, MC, A-4, f. 155r (24-I-1343); Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 49 (28-IV-1343), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 90.

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Cisa
1343	Draps	Peça de drap de llana bru o gros exportada per mar o terra	6		
1343	Béns i rendes	Béns immobles i censos	2	2	

La majoria d'aquelles imposicions es destinà al pagament dels creditors de la ciutat, mentre que concretament un parell –les dels draps i les dels béns immobles i censos– foren adreçades al deute amb Lope de Luna⁵⁹⁰. En tot cas, eren insuficients per a eixugar les quantitats degudes, de manera que s'hagueren de plantejar nous pal·liatius, com ara acensar la vall i les barbicanes de la ciutat, tot i que finalment es desestimà aquesta opció, puix ja s'havia assajat en temps de Jaume II, amb un resultat problemàtic⁵⁹¹. D'altra banda, precisament llavors es plantejà al rei que a partir de l'any següent es pogués triar anualment una comissió de 10 prohoms, cinc de les parròquies i cinc dels oficis, per tal que controlassen i autoritzassen les actuacions dels jurats a l'hora de donar béns, prendre manlleutes, retre comptes i recaptar deutes⁵⁹². Tot plegat, en novembre de 1343 es tornava a xifrar el deute municipal en 600.000 s. i, aprofitant la negociació establerta per la darrera ajuda contra Jaume III de Mallorca, s'aconseguí que Pere el Cerimoniós confirmés les imposicions municipals suara esmentades durant almenys quatre anys a partir del dia 15, puix, segons s'afirmava, *aquell temps hi sia necessari a pagar los dits deutes*⁵⁹³. Ultra això, els consellers autoritzaren a vendre violaris amb carta de gràcia –tot i que no tenim constància de cap transacció efectiva– o a aconseguir crèdit especulant amb la compra d'un castell, *com los jurats e tots los demás de Consell tinguessen hostatges en la dita sala a-n Francesch de Solanes, cambiador, per diverses quantitats de diners que la ciutat li deu*⁵⁹⁴.

A més a més, a començaments de 1344 es complia el terme per tal de liquidar el deute amb Lope de Luna en la taula de Bernat Joan, segons el qual a aquelles alçades només havien pagat 120.000 s. dels 400.000 s. deguts. Per això, a mitjan març el canvista féu reunir el Consell *en gran multitud* a l'església dels predicadors, on haurien de romandre els hostatges posats com a garantia d'aquell compromís⁵⁹⁵. Tanmateix, encara en maig no s'havien pagat les dites al baró aragonès, per la qual cosa arribaren cartes del rei, *ab paraules forts e de indignació*, ordenant l'execució contra aquells que s'havien obligat. Així, tot demanant que li evitassen la *vergonya* de no poder pagar el deute admès en la seua taula, Joan amenaçà amb recórrer al portantveus de procurador i als porters reials per tal de forçar el pagament⁵⁹⁶.

⁵⁹⁰ AMV, MC, A-4, f. 207r (VII-1343). Precisament d'aquests dos tributs es conserva un volum sobre la gestió de la col·lecta al mateix arxiu valencià: AMV, Vària de cises, v2-1 (1343).

⁵⁹¹ AMV, MC, A-4, f. 198rv (21-VI-1343).

⁵⁹² *Ibidem*, f. 231r-235v (29-VIII-1343). Efectivament, la comissió entrà en vigor a partir de Sant Joan de 1344: *Ibidem*, f. 336v-337v (19-V-1344).

⁵⁹³ ACA, C, reg. 875, f. 194r-196v (5 a 21-XI-1343), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 92.

⁵⁹⁴ AMV, MC, A-4, f. 261r (24-XI-1343). Pel que fa a la compra del castell –del qual no s'especificava el lloc– es tractava de comprar-lo per 95.000 s., pagadors al cap d'un any, i vendre'l *ipso facto* per 80.000 s.

⁵⁹⁵ AMV, MC, A-4, f. 288r (30-I-1344) i 300r (15-III-1344).

⁵⁹⁶ AMV, MC, A-4, f. 327r-328r (7-V-1344).

Així les coses, durant la primavera de 1344, mentre la Corona preparava la invasió del Rosselló, a València es posaren en marxa tota una sèrie de mesures destinades a reduir de forma efectiva el deute municipal. En primer lloc, finalment es decidí la venda de dos dels nuclis que havien estat empenyorats originàriament: la vila de Cullera i el castell de Madrona⁵⁹⁷. En aquest sentit, és possible que fins i tot aquest darrer castell fos comprat i revenut per la ciutat, ja que, si més no pel mes de maig, el Consell ordenà taxar als que poguessen posar diners per a la compra de Madrona, que seria venuda al mateix Lope de Luna –encara que finalment acabà en mans de Bernat Joan, Francesc Solanes i Mateu Mercer⁵⁹⁸; d'altra banda, sabem que també aleshores el comte de Terranova comprà Cullera per 100.000 s. al rei, amb el consentiment de la capital⁵⁹⁹.

Així mateix, malgrat haver-ho desestimat anteriorment, la situació d'urgència era tal que es donaren poders per a acensar els valls i les barbacanes de les muralles de la ciutat⁶⁰⁰. I, igualment, pel juny es tornaren a imposar préstecs forçosos entre els habitants de la urbs, d'entre 5 s. i 1.000 s., que s'haurien d'ingressar per setmanes durant dos anys en la taula de Francesc Solanes per tal que aquest anés pagant als creditors del municipi, començant per *los pus greus deutes e interesses*⁶⁰¹. Llavors es comptabilitzava el passiu més gran declarat fins el moment, 700.000 s., i aquell mateix estiu els jurats hagueren de procedir a l'ajornament del pagament dels interessos fins a finals d'any, quan preveien poder fer-ne front⁶⁰². En connexió amb això, la principal font d'ingressos que finalment aconseguí alleugerir la forta escalada del deute municipal documentada entre 1342 i 1344 fou la venda de *les imposicions de la ciutat a V ayns a diners primers* per un preu de 540.000 s. als canvistes i drapers Francesc Solanes, Jaume Feliu, Guillem Mascó i Guillem Caner⁶⁰³. Desconeixem a ciència certa les taxes i els productes que carregaven aquells tributs, ja que els documents analitzats no ho especifiquen: potser eren una extensió de les establertes en abril de 1343 (vegeu la Taula 30), o potser unes d'altres ordenades *ex professo*⁶⁰⁴.

Així, encara que es murmurà *públicament e privada* que aquell preu estava molt per sota del valor real de les imposicions –es deia que per setmanes podrien haver-se obtingut més de *XL mil lliures*⁶⁰⁵–, els 540.000 s. rebuts, afegits als 140.000 s. dels

⁵⁹⁷ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 54 (28-III-1344). En aquesta data el rei prometé que, malgrat la venda de Cullera i Madrona, els recuperaria en 10 anys. Un poc més tard, el traspass fou consentit pel Consell: AMV, MC, A-4, f. 313r (13-IV-1344).

⁵⁹⁸ AMV, MC, A-4, f. 332r (11-V-1344); ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 20, f. 1r-6r (IX i X-1344), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 94.

⁵⁹⁹ ACA, C, reg. 991, f. 38rv (6-V-1344).

⁶⁰⁰ AMV, MC, A-4, f. 327r-328r (7-V-1344).

⁶⁰¹ *Ibidem*, f. 349r-350v (4-VI-1344).

⁶⁰² *Ibidem*, f. 389r (15-VIII-1344).

⁶⁰³ *Ibidem*, f. 369r (22-VI-1344).

⁶⁰⁴ L'únic que sabem és que la venda es va realitzar davant del notari Bonanat Perpinyà el 23 de juny de 1344: *Ibidem*, f. 374v (7-VII-1344). D'altra banda, sembla que la imposició municipal sobre les carns, que es venia des de 1334 destinada a sufragar els deutes municipals, quedava fora d'aquesta venda, puix havia estat venuda fins al novembre de 1344 i, a l'any següent, s'afirmava que tornaria a ser subhastada: *Ibidem*, f. 449rv (29-I-1345).

⁶⁰⁵ En primer lloc, després de molt *subastar e córrer públicament les imposicions de la ciutat a V ayns a diners primers* sense rebre grans ofertes, s'acceptaren els 540.000 s. de Solanes, Feliu, Mascó i Caner, a pagar en un sol any: 200.000 s. en agost, 160.000 s. en octubre i 180.000 s. en juny. Posteriorment, després que es remoregés per tota la ciutat sobre l'escàs rendiment de la venda, es plantejà desfer-la i el Consell acordà que, si se'n trobava un preu major, el contracte seria retractat. Tanmateix, ningú oferí més

mateixos tributs que es vengueren d'immediat per als 16 mesos posteriors⁶⁰⁶, foren la principal entrada monetària que aconseguí sanejar les finances comunals de la ciutat de València. I, per afegiment, calia comptar amb els diners de la venda de Cullera i Madrona, de l'acensament dels valls i les barbacanes –si finalment es produí–, de l'ajornament en el pagament dels interessos i dels préstecs forçosos pagats pels veïns durant dos anys. D'aquesta forma, en les actes municipals dels anys posteriors desaparegué la qüestió del deute com una de les principals preocupacions del Consell municipal. No debades, en la següent comptabilització que coneixem, ja d'octubre de 1347, el passiu ascendia únicament a 120.000 s., la xifra més baixa de totes les documentades amb posterioritat a *lo mal any primer*⁶⁰⁷. Ara, però, el problema el conformaven les mateixes imposicions municipals, que s'havien hagut de prolongar a molts anys vista, solapades de nou amb d'altres destinades al pagament d'auxilis reials, segons veurem en el següent apartat. Alhora, encara s'hagué de recórrer a una nova talla comunal, que encetà un conflicte amb la cavalleria de la ciutat, com també explicarem posteriorment.

Ultra això, aquell període, especialment dur a partir de l'almoïna general de 1340, se saldà, d'una banda, amb els xocs dels dirigents urbans amb l'actitud del monarca respecte a la seua política d'alienacions, i, d'una altra banda, amb l'increment dels desordres socials, si més no a la ciutat de València. En primer lloc, malgrat les restauracions al patrimoni reial produïdes a l'arribada al tron de Pere el Cerimoniós i la seua concessió d'un privilegi pel qual es comprometia a no fer noves alienacions, el degoteig de traspessos fou constant: en agost de 1340 Vila-real fou venuda a l'infant Ramon Berenguer per 300.000 s., en setembre rebé Corbera per la resolució de l'afer de les donacions a l'infant Joan, i en octubre comprà Llúria per 230.000 s.⁶⁰⁸ En aquells mateixos moments, a més a més, Cullera, Penàguila, Ademús, Alpont, Castellfabib i Madrona havien estat empenyorades a Lope de Luna, de manera que en el reialenc només quedaven València, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, Castalla, Xixona i Guadalest, és a dir, les cinc viles majors que havien estat afectades per les donacions a Elionor de Castella, la capital i tres petits nuclis del sud. Com sabem, la ciutat de València pogué recuperar els llocs empenyorats, però en 1344 hagué d'acabar venent Madrona a Bernat Joan, Francesc Solanes i Mateu Mercer, i Cullera per 100.000 s. al comte de Terranova, qui, a més a més, també havia comprat Guadalest en maig de 1343, en el context de la guerra contra Jaume III de Mallorca.

D'aquesta forma, malgrat la recuperació comentada anteriorment de Borriana i les de Penàguila, Ademús, Alpont i Castellfabib, les pèrdues per a l'estament reial durant el període 1340-1344 foren notables: dos castells de l'interior i el sud, Madrona i Guadalest, i quatre nuclis urbans mitjans, Vila-real, Llúria, Corbera i Cullera. En aquest sentit, l'actitud dels habitants d'aquesta darrera vila, que es negaren a acceptar el canvi senyorial, és ben indicativa de l'oposició que generaven aquests traspessos. Així, sabem de les seues resistències a través d'una missiva reial enviada un mes després de la venda

diners, així que la venda entrà en vigor i les imposicions començaren a recaptar-se a partir de l'1 de juliol de 1344: *Ibidem*, f. 369r (22-VI-1344) i 374v (7-VII-1344).

⁶⁰⁶ El comprador fou Francesc Solanes, qui, com hem dit, actuava llavors de canvista municipal: *Ibidem*, f. 379v (7-VII-1344).

⁶⁰⁷ *Ibidem*, A-7, f. 137v (6-X-1347). S'hi deia que la ciutat *dege diverses quantitats de moneda que muntan CXX mil sous poch més o menys*.

⁶⁰⁸ ACA, C, reg. 869, f. 224rv (12-IX-1340); reg. 870, f. 19r-23r (6-X-1340) i 36rv (21-VIII-1340).

realitzada al comte de Terranova, atenent al fet que aquells es negaven a fer el jurament de fidelitat senyorial i, fins que aquest no es produís, el monarca no rebria els 100.000 s. corresponents al preu. El Cerimoniós necessitava urgentment els diners per a la segona i darrera campanya del Rosselló i trameté una carta en què mostrava a les clares la seua concepció autoritària del poder monàrquic, segons la qual les ordres del rei havien de ser complides en funció de la seua voluntat, malgrat qualsevol privilegi o concessió en contrari, malgrat que ell mateix els hagués atorgat:

No us devíets ne podíets escusar per negun privilegi que haguéssets quantsevol fos, special o esprés e corroborat per sacrament o en altra manera, com negun privilegi ne escriptura no sia ni ésser pugua bastat en aytal cas axí forts en lo qual hi va tan gran naframent de la nostra Corona, a la qual servir il·lesa neguna cosa no deu ésser cara ni negun privilegi ne scriptura, per bé que sia jurada e d'altres qualssevol corroboracions vallada, no deu ne pot contrestar, e vosaltres no pensants les dites coses, a axí com a aquells qui poch vos dolets de les nostres cuytes e necessitats, volents-vos mostrar enemichs nostres e trencadors de la fe a què·ns sots tenguts... contradiets de fer los dits sacrament e homanatge al procurador del dit comte⁶⁰⁹.

Així, acusant-los de *gran fullia e vana presumció*, els ordenà *sots pena de la ira e indignació* reials que realitzassen el jurament. I els advertia que, si no hagués estat ocupat en la mateixa guerra del Rosselló, hauria anat personalment a Cullera per fer *de vós tal estretament e tal punició que per tots temps fóra a vós e a vostra posteritat a pena e a dolor, e a tot lo món fóra eximpli*. En consonància amb això, si no consentien d'immediat, els amenaçava que en finalitzar la campanya *vos darem a sentir e a conèxer a vós e a tots los altres nostres vassayls e sotsmeses que·ls nostres manaments deuen ésser obeys e que no deuen ésser meses en disputació*, bo i ordenant al mateix temps que, mentrestant, els oficials els reputassen *per enemichs nostres, e axí com per traydors e trencadors de la fe que·ns devets, e per aytals vos hajen e us aturen en tot loch hon siats atrobats*. D'altra banda, en la mateixa carta el monarca explicitava que la guerra era la causa principal de les alienacions patrimonials, puix en aquell cas concret no podria prosseguir l'execució contra Jaume de Mallorca *si no·ns aydàssem de vendes de viles e de castells, merimperis e altres jurisdiccions, rendes e censals e altres drets reals*.

En relació amb això, almenys al regne de València, a banda de viles i castells, la venda dels mers imperis era un altre dels principals problemes per a l'estament reial. En aquest sentit, els acords de les Corts de 1329-1330 havien realitzat importants concessions als senyors, però, en general, havien retingut el mer imperi per al monarca, de manera que els nuclis reials mantenien la jurisdicció criminal sobre tots els llocs dels seus termes, i, alhora, també era la justícia reial qui havia de dirimir en cas de conflicte amb els habitants d'altres senyoriis. Per això, la seua cessió posterior a diversos senyors afectava els habitants del reialenc, segons exposaren meridianament els síndics de València en les Corts de 1342. Val a dir, en aquella assemblea s'oposaren davant del rei al traspàs del mer imperi de Nules al noble Gilabert de Centelles: *dejats, senyor, revocar lo dit mer imperi e juredicció, com sia gran interès de la ciutat e viles reals del dit regne, qui han a ésser jutjades per vós, senyor, o per vostres officials e no per lo dit*

⁶⁰⁹ ACA, C, reg. 990, f. 173r-174v (2-VI-1344).

*noble ni oficials seus*⁶¹⁰. De fet, ja un any abans el Consell de la capital havia demanat, d'una banda, la interrupció de les alienacions—puix es deia *que alguns oficials del senyor rey han venut mer imperi a alguns*— i, d'una altra banda, la certificació general, amb títol públic, dels senyors que afirmaven posseir la jurisdicció plena —car *alguns rics hòmens e cavallers qui usen de mer imperi s'esforçen de ampliar aquell e, ço que és pus greu, venen justícia per diners en cases enormes e molt leigs e greus*⁶¹¹.

Tanmateix, les vendes no s'aturaren, sinó que durant els anys següents tenim constància d'uns quants traspassos més: el mer imperi de Culla per 100.000 s. i el de Sueca, Onda, Vilafamés, Perputxent i Montroi per 80.000 s. al mestre de Montesa⁶¹², el de Mislata a l'escrivà de ració Berenguer de Codinacs, dins dels límits de la pròpia ciutat de València, i el de Serra i Torres Torres al majordom reial Galceran de Bellpuig, en la contribució de Morvedre⁶¹³. A més a més, almenys els dos primers havien estat venuts en relació amb la conquesta mallorquina, per la qual, com hem vist, el mateix rei reconeixia haver-ne hagut d'alienar uns quants. No és estrany, doncs, que la qüestió fos ben present en les relacions entre l'estament reial valencià i la monarquia durant aquells mateixos anys. Així, per exemple, els capítols de les ajudes de novembre de 1343 contemplaven que, en cas de finalització del conflicte, els diners sobrants anassen a parar a la *reemçó dels lochs, merimperis e castells venuts e empenyorats per raó de les dites execució e guerra*⁶¹⁴. I, d'igual manera, en el parlament general d'octubre de 1344 es tornà a exposar el tema, segons ja hem comentat anteriorment, *com toch molts e diverses del regne de València havents semblants qüestions o contrasts*⁶¹⁵.

Així les coses, les successives alienacions del Cerimoniós perjudicaren al conjunt de l'estament reial, puix, al temps que disminuïen el poder dels governants de València, afectaven la resta de viles, que perdien la jurisdicció sobre determinats llocs dels seus termes o, en el pitjor dels casos, eren objecte de venda directa a altres senyors. A aquests problemes s'afegien els mateixos que hem documentat a la capital, és a dir, l'increment de les exigències fiscals del monarca i del deute municipal associat a elles. En aquest sentit, les notícies que en tenim són simples referències indirectes, però semblen assenyalar dificultats anàlogues. Per exemple, en les Corts de 1342 els síndics dels llocs del Xúquer enllà demanaran la reducció de les talaies i escoltes contra els musulmans, puix els 13.000 s. anuals que costaven no es podien *sofferir per los càrrechs de la almoyna e del morabatí, peytes, messions, pleyts, missatgers e salaris de*

⁶¹⁰ *Furs e ordinacions*, Any 1342, «Capítols de la ciutat de València», XLVIII. El rei denegà la petició i únicament oferí recuperar el mer imperi si li prestaven 40.000 s., que devia ser el preu de la carta de gràcia *del dit mer imperi e altres coses* concedides a Centelles. D'altra banda, a la mateixa crònica reial hi ha un esment a la trobada del Cerimoniós amb Gilabert de Centelles a Nules —que es fa passar per fortuïta— immediatament abans de les Corts valencianes de 1342: *Anam per mar a Benicàssim, e, com hi fom, venc lo llebeig qui ens dava per proa, e, pus tan prop era de València, anam per terra e trobam aquí mossèn Gilabert de Centelles, senyor de Nules, e prestà-ns son mul, e als altres qui eren ab nós en los llenys fem-los lliurar sengles àsens; Crònica del Cerimoniós*, cap. III, 15.

⁶¹¹ AMV, MC, A-4, f. 63r (20-VII-1341). Sabem, per exemple, que a finals de 1338 el rei havia concedit el mer imperi del Puig al comte de Terranova: *Ibidem*, A-3, f. 256v (XII-1338).

⁶¹² ACA, C, reg. 990, f. 10r (13-II-1343); AMV, MC, A-4, f. 184r (16-V-1343); ARV, C, reg. 481, f. 5v, citat per M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 113.

⁶¹³ AMV, MC, A-4, f. 416v (5-XI-1344); A-5, f. 141r-143r (27-I-1346); M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 113.

⁶¹⁴ ACA, C, reg. 875, f. 194r-196v (5-XI-1343), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 92.

⁶¹⁵ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, núm. 20, XV (IX-1344), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 94.

*officials e altres càrrechs que de necessitat han aportar*⁶¹⁶. A l'any següent, com hem explicat, els nuncis de les viles oferiren 260.000 s. demanant que se'ls permetés recaptar-los mitjançant imposicions, atenent al fet que eren *oppressa multipliciter et gravate mole debitorum et aliis pluribus oneribus*⁶¹⁷. I uns mesos després el rei hagué d'absoldre a la vila de Castelló de la Plana per 20.000 s. que aquesta havia oferit com a redempció d'exèrcit per a la campanya del Rosselló, exactament per les mateixes causes, que afectaven tant *dicta universitas* com els *singulares eiusdem*⁶¹⁸.

En aquest darrer cas els diners també havien de ser recaptats mitjançant l'establiment d'unes imposicions indirectes i el rei cedí a la vila el seu rendiment íntegre per tal de rebaixar el passiu municipal. De fet, com també hem vist a la ciutat de València, sembla que aquell fou el principal mètode a través del qual es tractaren de sanejar els comptes dels comuns valencians durant la dècada de 1340, sense recórrer encara a l'emissió de deute públic. En relació amb això, sabem que en aquell mateix context, per a les campanyes de Mallorca de 1343 i del Rosselló de 1344, les viles catalanes vengueren censals i violaris, avalats per les quèsties locals en el primer cas i pel producte d'un auxili reial recaptat mitjançant imposicions en el segon. Tanmateix, com ha explicat Manuel Sánchez, aquella operació estigué plenament ordenada i dirigida pel monarca amb l'objectiu d'obtenir diners immediats per a la guerra, de manera que les primeres vendes massives adreçades exclusivament a sufragar el deute local no es produïren – com les valencianes – fins a mitjan dècada de 1350⁶¹⁹. D'altra banda, la pròpia evolució dels subsidis reials a un i altre territori explica la impossibilitat de realitzar una venda similar al regne de València en aquells anys, almenys pel que fa a les obligades amb les quèsties. Val a dir, com hem indicat, durant l'annualitat de 1342-1343 el monarca havia demanat a les viles valencianes una quèstia triplicada, i, tot seguit, concedí una franquesa per als dos anys posteriors, en compensació a les ajudes aprovades en novembre de 1343. Per tant, era materialment impossible que les quèsties valencianes quedassen llavors compromeses amb el pagament de censals i violaris, com havia passat amb les catalanes.

En tot cas, hem vist que opcions molt similars també foren contemplades pels dirigents de l'estament reial valencià, com ara en 1340 per redimir les quantitats degudes a Lope de Luna, emprant les quèsties i drets dels nuclis que li havien estat empenyorats, o en 1343, per tal de disminuir el deute municipal de València. No obstant això, no coneixem cap venda efectiva de censals o violaris per part de les universitats valencianes durant aquest període. I, com hem explicat, sembla que el principal sistema per tal de recompondre les finances locals fou la venda d'imposicions pròpies, autoritzades per la monarquia, juntament amb d'altres mesures complementàries, com l'ús dels béns comunals, les talles i els préstecs forçosos. Això, conjugat amb la reducció de la intensitat de les campanyes bèl·liques encapçalades per la monarquia a partir de 1344, permeté la reparació i estabilització dels deutes locals, si més no en l'únic cas que hem pogut documentar, el de València. Nogensmenys, els desordres socials vinculats a

⁶¹⁶ *Furs e ordinacions*, Any 1342, «Capítols de les viles reials», XVIII.

⁶¹⁷ ACA, C, reg. 875, f. 189rv (17-XI-1343), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 93.

⁶¹⁸ ACA, C, reg. 876, f. 39r i 50rv (17-III-1344). La convocatòria d'exèrcit a: ACA, C, reg. 1497, f. 81r (19-X-1343).

⁶¹⁹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343-1344)», cit., p. 248.

aquella conjuntura especialment dura, provocada entre d'altres coses per la política reial, degueren influir en el descontent que conduí a la revolta de la Unió en 1347.

En aquest sentit, diversos indicadors palesen un augment de la criminalitat i tal vegada de la pobresa, alhora que del malestar popular. Per exemple, com ja havia passat en època d'Alfons el Benigne, el Cerimoniós demanà, almenys en 1340, la tria directa dels justícies de València, *cogitantes varia discrimina in dicta civitate et regno Valencie insurgencia*⁶²⁰. Així mateix, també es documenten lluites de bàndols especialment greus, com la que tenia lloc en la tardor de 1341 entre Ramon Sanoguera, qui havia estat justícia criminal l'any anterior, i el recurrent servidor la monarquia Joan Escrivà, que obligà al Consell valentí a nomenar una comissió específica per tal d'evitar els enfrontaments, puix *cascuna de les dites parts havia molts amichs* i el conflicte es podia estendre *en gran partida del regne de València*⁶²¹. En consonància amb això, en les Corts de setembre-desembre de 1342 els síndics de la capital demanaren, d'una banda, que el justícia criminal pogués actuar d'ofici i aplicar la pena de mort als sicaris que mataben *per diners*, i, d'una altra banda, que s'incrementés el salari d'aquell oficial, car havia de *fer grans messions e tenir més companyes que no havia acostumat de tenir*⁶²². I, uns mesos més tard, els mateixos governants municipals proveïren la institució d'un nou càrrec públic, el *procurador de miserables*, que s'afegia al *d'òrfens* –creat en 1338–, el que sembla assenyalar una accentuació de la penúria a la urbs⁶²³. Finalment, tots aquests factors també degueren intensificar l'agitació social, puix a les darreries de 1343, tot coincidint amb l'aprovació d'un darrer subsidi per a la campanya contra Jaume de Mallorca, el monarca hagué de prohibir les reunions de menestrals a València fora de la pròpia sala del Consell⁶²⁴.

Tot plegat, doncs, els inicis de la dècada de 1340 agreujaren molts dels problemes per als nuclis reials ja documentats en època d'Alfons el Benigne. Si hi afegim el comportament autoritari de Pere el Cerimoniós, palesat, per exemple, en la missiva a Cullera adés esmentada, podem entendre millor la formació de la Unió en defensa dels furs i els privilegis valencians uns pocs anys després. I aquesta rebel·lió, juntament amb els episodis de relació fiscal entre la monarquia i l'estament reial que la precediren, serà la que ens ocuparà en el següent epígraf.

⁶²⁰ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 29 (11-VI-1340); MC, A-4, f. 29r (22-XII-1340).

⁶²¹ AMV, MC, A-4, f. 75v-76r (5-X-1341).

⁶²² *Furs e ordinacions*, Any 1342, «Capítols de la ciutat de València», XXXIII i XXV.

⁶²³ AMV, MC, A-4, f. 231r-235v (29-VIII-1343); *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XII (6-III-1338).

⁶²⁴ ACA, C, reg. 875, f. 200v (5-XI-1343).

6.2.3. L'esclat del malestar

Els anys que s'allarguen entre la presa del Rosselló en 1344 i la formació de les Unions aragonesa i valenciana en 1347 a penes han estat tractats historiogràficament des del punt de vista de la política de la monarquia, més enllà de la pròpia anàlisi de les causes d'aquelles revoltes. En aquest sentit, la manca de grans campanyes bèl·liques desenvolupades durant un període de temps tan breu ha fet centrar l'atenció en la qüestió successòria que motivà les mateixes Unions. De fet, aquest és el principal tema abordat en les dues grans fonts narratives que hi ha sobre l'època: la crònica reial i els *Anales* de Zurita⁶²⁵. Amb tot, sabem que entre 1345 i 1346 les principals ciutats marítimes organitzaren una armada conjunta per a patrullar les aigües de la Corona, finançada mitjançant l'establiment d'imposicions, per la qual cosa, en primer lloc, tractarem d'aportar les informacions relatives a les galeres aportades pels nuclis valencians que hem localitzat en els registres de la cancelleria reial i en les actes municipals del Consell de València. Per afegiment, en estreta connexió amb això, tractarem de demostrar que les preteses Corts de 1346, indicades a la primera edició quatrecentista dels Furs i que Josep Martínez Aloy associà a aquest subsidi, en realitat no es convocaren ni tingueren lloc mai.

D'altra banda, pel que fa exclusivament a la Unió valenciana, ja existeix un estudi detallat sobre la qüestió, la tesi doctoral de Mateu Rodrigo, qui buidà bona part dels nombrosos fons reials i municipals esmentats referents a les causes i, sobretot, els objectius i els fets de la pròpia rebel·lió⁶²⁶. Així les coses, no hi realitzarem cap aportació inèdita ni ens detindrem a relatar l'enfrontament entre el monarca i la majoria de l'estament reial valencià, sinó que, en base a les dades aportades pel mateix Rodrigo i les procedents de l'anàlisi de l'evolució de les relacions de poder en el llarg termini que estem abordant, tractarem d'oferir algunes consideracions sobre la naturalesa de la revolta. Així les coses, el segon apartat d'aquesta secció provarà de realitzar una reflexió general sobre les raons de fons que conduïren a la creació d'una lliga en defensa dels Furs de València, dirigida per la pròpia capital del regne i portada fins a l'extrem del conflicte bèl·lic amb el rei.

a) L'armada i la inexistència de les Corts de 1346. El parlament valencià de 1347 i els precedents immediats de la Unió

Finalitzat el parlament general de la Corona que en octubre de 1344 havia imposat una sèrie de capitulacions a Jaume de Mallorca, aquest tractà de revifar la resistència rossellonesa, bo i desplaçant-se a la vila de Puigcerdà, que el 20 de novembre s'alçà en armes en favor seu. Tanmateix, la rebel·lió a penes durà uns pocs dies i el sobirà desposseït acabà fugint a Montpeller, mentre Pere el Cerimoniós traslladà la cort a

⁶²⁵ *Crònica del Cerimoniós*, cap. IV; J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, Llibre VIII, caps. 5-33.

⁶²⁶ M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., toms I-II.

Perpinyà per tal de refermar la conquesta amb la seua presència a la capital del Rosselló⁶²⁷. Així, hi residí durant tot l'any, fins al desembre de 1345, i des d'allí mateix, a banda de dur a terme la repressió contra els jaumistes, convocà els principals nuclis marítims dels seus dominis per tal d'organitzar una armada contra *los maleffics dels genoveses*⁶²⁸. En conseqüència, la ciutat de València comissionà Jaume Marc, qui a començaments d'octubre trameté al Consell municipal els acords als quals havien arribat els missatgers dels diversos nuclis citats pel rei. Aquests consistien en l'armament de 6 galeres *per guàrdia de la mar* a partir del 15 de març de 1346 i durant set mesos –o més o menys *segons que a les universitats dels dits lochs serà vist faedor*–, pagant-ne dues la ciutat de Barcelona, el litoral català i Sardenya, una i mitja València i el litoral del seu regne, una altra i mitja Mallorca amb les illes, i una més Perpinyà amb el Rosselló⁶²⁹.

El rei prestaria les galeres que tingués disponibles, rebent una quarta part del guany aconseguit pels vaixells i aparellaments cedits, alhora que nomenaria personalment el capità de l'estol si només se'n triava un –en cas que en foren diversos serien tots ells *ciutadans* i l'elecció es faria *ab consell* dels governants municipals *per tal com ells los conexen mills*. El mètode de finançament, en la línia del que s'havia encetat a les capitals marítimes trenta anys abans, en 1315, seria el de l'establiment d'imposicions, *segons que mills aparrà a les universitats*, les quals, a més a més, podrien revocar-les o allargar-les per *lur pròpia auctoritat*, sense cap mena de consentiment reial posterior. En aquest sentit, sembla que els dirigents urbans tractaven d'aprofitar el servei al monarca per tal de guanyar en autonomia fiscal, atès que en altres circumstàncies l'establiment de cises s'hauria saldat amb el pagament d'una llicència, com hem vist en casos precedents⁶³⁰. I, en relació amb això, la gestió de les despeses de l'armada i de les imposicions recaptades seria igualment independent, sense que *les universitats dels dits lochs no sien tengudes de retre compte al dit senyor rey ni a altre per ell*.

Al mateix temps, com també hem vist anteriorment, s'intentà eixamplar la base contributiva dels impostos, ampliant-los als territoris respectius, si més no a aquelles zones que resultaven directament afectades: les marítimes catalana i valenciana, el regne mallorquí i el comtat rossellonès. Així les coses, el monarca hauria d'escriure *als alts senyors infants et altres persones, et encara lochs, los quals los dits misatgers anomenaran que dejen contribuir*, obligant-los a pagar *ab remeys leguts*. No obstant això, la resposta reial a aquesta petició es limità a indicar que ho faria *aytant com ab justícia se puxa*, i, segons explicarem de seguida, finalment la negativa senyorial degué vèncer les intencions dels nuclis urbans. Abans, però, els capítols acordats a Perpinyà havien de ser enviats a les mateixes *universitats dels dits lochs* per tal que en donassen una resposta concreta, atenent al fet que els missatgers tramesos no hi tenien poders, puix havien anat, simplement, *com a singulars persones*.

⁶²⁷ G. ENSENYAT, *La reintegració de la Corona de Mallorca*, cit., p. 245-249; *Crònica del Cerimoniós*, cap. III, 184-208. El mateix monarca explica a la crònica que hi féu l'estada *per posar en bon estament los comdats que novellament eren venguts a nostra senyoria*: *Ibidem*, cap. III, 207.

⁶²⁸ AMV, MC, A-5, f. 64r (12-VIII-1345).

⁶²⁹ *Ibidem*, f. 94v-96v (12-X-1345), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 95. Vegeu en aquest document la resta d'explicacions que donem sobre els capítols.

⁶³⁰ La imposició sexennal sobre les carns establerta entre 1338 i 1344 costà al municipi el pagament de 120.000 s. al rei: *supra*, p. 590, nota 379.

I la contestació del Consell municipal de València, aprovada dues setmanes després, el 27 d'octubre de 1345, no es limità a corroborar els acords de Perpinyà, sinó que en proposà de nous⁶³¹. En primer lloc, l'armada hauria de ser de 8 galeres, segons es digué després, perquè *si menys eren no seria covinent, com profitosament, si cas s'esdevendrà, no-s poguessen depertir*. En consonància amb això, la nova distribució entre els territoris es correspondria amb una xifra exacta de naus: quatre de Barcelona, Sardenya i el Rosselló, dues del regne de Mallorca i dues de València, novament amb tota la costa valenciana, *de riu de Ulldecona tro al cap de Cerver*, incloent els senyoriis litorals, *vullats sien de la alta reina dona Elionor o dels alts infants, com de òrdens o prelats, com de nobles o cavallers o altres persones*. Per afegiment, els valencians renunciaven a les cessions materials del rei i ells mateixos aportarien els dos vaixells amb els seus pertrets, rebent, en conseqüència, tot el guany íntegre. Així mateix, triarien un capità propi i plenament autònom, *sens altra subjugació* al capità o l'almirall que nomenés el monarca –fins i tot amb banderes distintes: *sens que no sie tengut de portar lo senyal del vostre almirall*.

En tot cas, el sistema de finançament romandria igual, per imposicions, especificant en aquest cas que serien els *jurats et Consell* de València els que decidirien sobre les tarifes, amb *plena auctoritat* i durant tant de temps *com a ells plaurà et no pus*. Per tant, de manera semblant al que havia succeït amb l'armada contra els abdalwadites de 1315, pareix que les capitals marítimes de la Corona –almenys València– estaven interessades a gestionar una petita flota pròpia, destinada a protegir el comerç marítim contra possibles atacs dels enemics i, tal vegada, a obtenir guanys econòmics mitjançant el propi negoci de l'armament i el possible botí obtingut. No obstant això, com ja hem indicat, l'endegament de l'estol no estava previst almenys fins a mitjan març de 1346 i, de fet, no fou fins als primers mesos d'aquell any que se signaren els capítols definitius de les diferents ajudes promeses per cada ciutat, una vegada que el rei havia abandonat Perpinyà i s'havia desplaçat fins a Barcelona. Així, entre gener i abril se signaren finalment els acords per a finançar durant set mesos les 8 galeres promeses, les quals requeriren de la confecció de diversos capítols particulars: de Perpinyà i el Rosselló, de Mallorca i el seu regne, de Barcelona, de Girona, Lleida, Montblanc i Vilafranca del Penedès, de Tarragona, i de València, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira i Borriana⁶³².

En relació amb açò, el rei s'hagué de traslladar de la capital catalana al camp de Tarragona, on s'aprovà la seua ajuda, i posteriorment fins a València, on procedí a la negociació *in situ* amb els dirigents dels sis principals nuclis reials del regne. Amb tot, ja unes setmanes abans que el Cerimoniós arribés a la capital valenciana sol·licità l'armament al Consell municipal, de manera que aquest comissionà 34 prohoms per tal d'iniciar-ne els preparatius segons els capítols ja oferts en octubre⁶³³. En qualsevol cas, la reunió entre el rei, els valentins i la resta de llocs valencians suara esmentats no tingué lloc fins a finals de març, quan es produí un nou episodi de negociació políticofiscal. En aquest sentit, desconexim si les viles hi realitzaren peticions, però

⁶³¹ *Ibidem*, f. 104r-106r (27-X-1345), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 96.

⁶³² Els capítols del Rosselló es poden trobar a: ACA, C, reg. 879, f. 91r-92r (26-I-1346). Els de Tarragona i els de València, així com diverses ordres a les ciutats participants a: ACA, C, reg. 558, f. 49rv (9-III-1346) i 49v-67v. En aquest sentit, suposem que se signaren acords per a Barcelona, d'una banda, i almenys per a Girona, Lleida, Montblanc i Vilafranca del Penedès, d'una altra, pel mateix contingut de les ordres esmentades. Finalment, suposem que els capítols de Mallorca es deuen trobar a la sèrie *Maioricarum* dels registres de la cancelleria reial.

⁶³³ AMV, MC, A-5, f. 156rv (28-II-1346).

almenys sabem que *los jurats ab los prohòmens deputats* per València demanaren *III capítols*: que les franqueses concedides a la ciutat en el Rosselló fossen observades segons que ho eren a Mallorca, que l'exigència retroactiva de les *leudes et imposicions degudes en lo loch de Cotliure* en època de Jaume de Mallorca fos cancel·lada, i que es revoqués, igualment, la suspensió realitzada en 1343 del privilegi de Pere el Gran *per lo qual los prohòmens dels officis et mesters se podien aplegar lliurement*⁶³⁴. Nogensmenys, no tenim constància que cap d'elles fos concedida, o, si més no, no hem trobat cap disposició jurídica relativa a aitals demandes⁶³⁵.

Fos com fos, el 30 de març de 1346 el Consell de la capital donà la seua aprovació a la concessió de les dues galeres previstes i quatre dies després es triaren els còmits i el capità, Bernat Sunyer, així com els acordadors, és a dir, el jurat generós Guiot de Cheneviers i els ciutadans Bernat de Camós i Domingo Marrades. Alhora, a més a més, es nomenà anàlogament un cavaller, Joan de Cervató, i dos ciutadans, Bartomeu Llémena i Tomàs d'Espígol, per tal de manllevar 20.000 s. per a les primeres coses necessàries⁶³⁶. Finalment, l'oferta fou aprovada el 5 d'abril i ara incloïa una quantitat exacta per tal de mantenir els dos vaixells al llarg de set mesos: 130.000 s., dels quals 35.000 s. serien pagats per les viles de Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira i Borriana –recaptant-los per imposicions i ingressant-los en dos terminis en la taula del canvista Francesc Falgueres–, 47.500 s. de les imposicions que s'establirien a la ciutat de València sobre els draps de llana, de seda i d'or, i 47.500 s. d'altres imposicions sobre el trànsit mercantil marítim⁶³⁷. Per tant, les dues galeres valencianes van ser finançades exclusivament per les sis urbs reials més grans, sense cap participació dels senyors amb llocs costaners, que, si arribaren a ser preguntats, degueren mostrar la seua negativa total a participar-hi⁶³⁸. I, en consonància amb això, durant els mesos següents la gestió i la direcció de l'armada apareix a les actes municipals de la capital com un dels afers propis del Consell.

Així, a finals d'abril els jurats i alguns prohoms reberen l'encàrrec de preparar els capítols de les imposicions mitjançant les quals s'havien de recaptar els 95.000 s. corresponents a la urbs: unes sobre el navili –de les quals no s'explicitaven les tarifes– i unes altres sobre els draps de llana, seda i or –6 d. per lliura més una cisa de la quarantena part de l'alna. D'altra banda, un poc després –i bastant abans que comencés

⁶³⁴ *Ibidem*, f. 164r-166r (23-III-1346).

⁶³⁵ De fet, la primera es tornà a demanar al monarca un mes després, quan el subsidi ja havia estat concedit: *Ibidem*, f. 175rv (28-IV-1346).

⁶³⁶ *Ibidem*, f. 168v (30-III-1346) i 170rv (3-IV-1346). Gal·licitzem el cognom «Xanaveyres», puix sembla que procedeix d'un dels servidors de la casa de Blanca d'Anjou, Gui de Cheneviers, que hem vist present a la croada d'Almeria.

⁶³⁷ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 57 (5-IV-1346), registrat a ACA, C, reg. 558, f. 52v-53v i transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 97. Aquest document, però, no és del tot clar pel que fa als darrers 47.500 s. esmentats, ja que indica simplement que havien de ser pagats de *la mercaderia sobre aquelles coses que no paguen imposició*; tanmateix, un acord posterior del Consell municipal de València esclareix la qüestió en parlar dels tributs sobre *les mercaderies entrants o ixents per mar en lo navili*. També és mitjançant aquest document que coneixem el detall de l'ingrés dels 35.000 s. de les viles en la taula de Falgueres (20.000 s. en Sant Joan i 15.000 s. en Sant Miquel): AMV, MC, A-5, f. 175rv (28-IV-1346).

⁶³⁸ Altrament, la resta de característiques proposades en octubre de 1345 romanien igual, com ara la tria d'un capità propi per part dels que realitzaven l'oferta, *sens que no sia tengut de portar lo senyal* de l'almirall reial, la retenció del guany obtingut i la indemnitat a l'hora de retre comptes a l'administració reial.

la recaptació– s’hagueren de manllevar 40.000 s. més, atenent al fet que ja s’havien esgotat els 20.000 s. cercats inicialment⁶³⁹. Ultra això, les impositcions no s’aconseguien vendre pel preu mínim de 47.500 s. durant un any establert en els capítols de l’oferta, *per ço cor s-i atrobava poch preu*, de manera que els jurats de la capital hagueren d’acabar assumint-ne la gestió⁶⁴⁰. Al remat, si més no les establertes sobre els draps, no començaren a cobrar-se fins al primer de juliol i a mitjan setembre es calculà que al llarg de tota l’anualitat es recaptarien uns 25.000 s., poc més de la meitat de la quantitat desitjada, *per les quals rahons appar que millor serie vendre la dita imposició que cullir aquella*, ja que els corredors afirmaven que encara es podria subhastar per 40.000 s.⁶⁴¹ Finalment, però, es decidí continuar amb la gestió municipal, almenys fins a mitjan octubre, en tant que hi havia notícies d’un gran botí de les galeres: *les quals se diu que han molt guanyat*⁶⁴². Desconeixem, en tot cas, les actuacions posteriors, en tant que no se’n torna a dir res als Manuals de Consells: únicament que les galeres tornaren pel gener de 1347 –complint així els set mesos previstos, puix s’havien fet a la mar el 15 de juny⁶⁴³.

En un altre ordre de coses, però en relació amb el subsidi aprovat per a finançar aquella armada de dues galeres, cal esclarir que tot sembla indicar que llavors no hi hagué cap mena d’assemblea parlamentària, segons proposà Josep Martínez Aloy⁶⁴⁴. Així ho han recollit, a més a més, els historiadors posteriors, tots ells a partir de la compilació dels Furs editada en 1482, segons la qual n’hi hagué set que es donaren *en València en les Corts celebrades per lo dit senyor rey en l’any de Nostre Senyor M CCC quaranta sis*⁶⁴⁵. Tanmateix, com tractarem d’explicar a continuació, diverses dades apunten al fet que aquelles set provisions no es corresponen a 1346 sinó a 1349, pertanyents, en concret, a un esborrany no aprovat de les Corts de càstig de la Unió, celebrades a la capital valenciana tot just en ser aixafada la rebel·lió. En aquest sentit, el primer que resulta dissonant de la pretesa reunió és que no en trobem les possibles cartes de convocatòria a la sèrie de cancelleria reial *Exercitum et Curiarum*, la qual recull sense excepció totes les anteriors des de la reforma de l’arxiu reial en època de Jaume II, això és, les de 1314, 1325, 1329-1330, 1336, 1339 i 1342. En segon lloc, també crida l’atenció el mateix contingut de les disposicions recollides en l’edició foral, estretament relacionat amb les que s’havien aprovat temporalment en 1342. Val a dir, en aquell moment el monarca havia concedit nou preceptes fins a les Corts següents, dels quals set es corresponen amb aquests altres, suposadament concedits en 1346.

⁶³⁹ *Ibidem*, f. 175rv (9-V-1346).

⁶⁴⁰ *Ibidem*, A-6, f. 32r (28-VI-1346). Els capítols de l’oferta preveïen que les impositcions fossen venudes per dos o tres mesos i que, en funció del preu obtingut, es venguessen durant els mesos necessaris fins a completar els 95.000 s. fixats: AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 57, cap. VIII (5-IV-1346), transcrit a l’*Apèndix documental*, doc. 97. Tanmateix, per raons que desconeixem, sembla que els preus oferts pels licitadors foren massa baixos.

⁶⁴¹ AMV, MC, A-6, f. 58r (12-IX-1346).

⁶⁴² *Ibidem*, f. 58v-59r (27-IX-1346). De fet, la gestió municipal d’aquesta armada queda reflectida en un volum de 1346 que recull *omnes et singuli contractus negociorum armate duarum galearum que nunc armantur in civitate Valencie per custodia maris*: AMV, Galeres, Any 1346. S’hi contenen, per exemple, la crida pública per a la venda de les impositcions dels draps o la llista de préstecs de 1.000 s. i 2.000 s. realitzats per diversos ciutadans per a endegar l’armament.

⁶⁴³ *Ibidem*, f. 11r (6-II-1347). Sobre la data de partida, vegeu: *Ibidem*, f. 58r (12-IX-1346).

⁶⁴⁴ J. MARTÍNEZ ALOY, *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, cit., p. 139-140. Els historiadors de Corts posteriors han seguit la seua proposta: S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit.; V.L. SIMÓ SANTONJA, *Les Corts valencianes*, cit., p. 146-149.

⁶⁴⁵ *Furs e ordinacions*, Any 1346, I-VII.

Per exemple, el primer obligava al procurador del regne donar caucions per tal de respondre als clams posteriors per l'exercici del seu ofici, el segon ordenava que els damnificats fossen indemnitzats abans que ningú en les inquisicions, el tercer que aquestes darreres es continuassen amb un altre notari si l'encarregat inicialment havia de traslladar-se, el quart que els que no trobassen fermaça poguessen evitar la presó oferint *capleuta de la sua persona sots certa pena*, el cinquè permetia l'enantament dels plets en les corts dels justícies *sens tota figura de juhí*, el sisè restablia la condició de *peyter* als generosos que no prenguessen el cinyell militar en el termini d'un any des de la seua ascensió social, i el setè prohibia als jutges prendre salaris abans de publicar la sentència definitiva. Així, com es pot comprovar en la mateixa compilació de furs, tots ells són desenvolupaments de les cinc primeres i les dues darreres provisions temporals publicades en 1342⁶⁴⁶. Tanmateix, tot i que el contingut és molt similar sempre s'hi presenten certes variacions en els textos que teòricament són de 1346, com ara el canvi de penes en el segon i el tercer, la inclusió de les clàusules *fem fur nou* i *corregín lo fur antich* en el tercer i el quart, o uns paràgrafs especificatius d'allò ordenat en el cinquè, el sisè i el setè.

Ultra això, els canvis constatats en el primer són els que indiquen la impossibilitat que aquelles disposicions haguessen estat realitzades en 1346. Això és, la seua tenor es limitava a modificar l'ordenació temporal de 1342 per la qual els procuradors del regne originaris d'altres territoris haurien de donar fermances per assegurar la indemnització de possibles actuacions abusives, tot incloent en aquest cas a qualsevol procurador nomenat, fos d'on fos, *jassia que posseesca béns seents en lo dit regne*. Amb tot, en consonància amb la reforma de les procuracions duta a terme en novembre de 1344, per la qual aquestes havien passat a denominar-se «governacions», l'ordre parla de *lo governador del regne de València* i no del «procurador»⁶⁴⁷. Per tant, efectivament la disposició ha de ser posterior a 1344, però, encara més, una altra indicació fa pensar que necessàriament ha de ser posterior fins i tot al març de 1347. Això és, durant aquell breu període de temps –entre 1344 i 1347– al regne de València hi hagueren dues governacions, la de Morella i la de la capital, però en absolut hi apareixen esmentades, sinó que únicament queda reflectida l'estructura documentada a partir del darrer any mencionat: una única governació amb seu a València i dues lloctinències, una dellà Uixó i una altra dellà Xúquer. I, a més a més, hi ha un altre apunt que sembla definitiu per tal de confirmar una data *post quam*: la seu de la lloctinència dellà Xúquer apareix ubicada a la *ciutat de Xàtiva*, un títol urbà que aquest nucli no aconseguí del rei fins a juliol de 1347, a canvi de no sumar-se a la Unió encapçalada per València, l'única ciutat del regne fins aleshores⁶⁴⁸.

Consegüentment, pareix impossible que aquelles ordenacions haguessen estat donades en unes Corts de 1346, per a les quals, com hem dit, no hi ha cap convocatòria documentable a les sèries cancelleresques corresponents. De fet, existeix una altra dada que ens fa endarrerir-les fins a les celebrades en 1349, centrades en la repressió contra

⁶⁴⁶ *Furs e ordinations*, Any 1342, «Ordenacions temporals».

⁶⁴⁷ J. LALINDE, *La gobernación general en la Corona de Aragón*, Saragossa, 1963, p. 132-148; J.V. CABEZUELO PLIEGO, «'Procuració versus governació'. El reino de Valencia ante la reforma gubernativa de 1344», *Anuario de Estudios Medievales*, 25-2 (1995), p. 571-592; *Idem*, «En torno a la creación y funcionamiento de la Gobernación General de Orihuela», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 7 (1988), p. 159-180.

⁶⁴⁸ ACA, C, reg. 1127, f. 117rv (2-VII-1347), citat per M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 260.

els unionistes. Es tracta d'una *praeumaticam sanctionem* donada per Pere el Cerimoniós en juny de 1353, segons la qual la disposició temporal relativa als generosos que devien prendre el *cingulo militari* en un any –per tal de confirmar la seua franquesa en les exaccions reials– havia quedat pendent de confirmació o pròrroga des de les Corts en què havia estat concedida, és a dir, en les de 1342. I, de fet, segons s'hi explicava, en la següent assemblea reunida no s'havia disposat res sobre la qüestió perquè el monarca i els altres participants havien restat ocupats en el càstig de la Unió i en altres afers:

Verum cum licet aliam Curiam postea in dicta civitate Valencie celebraverimus quare nulla tamen de dicto capitulo ipsum confirmando seu tempus super ipsius efficacia prorogando fecimus mencionem, ex eo quare tam super revocacione pecifere Unionis quam super aliis notabilibus et arduis negociis occupati tam nos quam alii in dicta civitaten existentes non potuimus ad talia divertere aciem mentis nostre⁶⁴⁹.

Per tant, si les de 1349 havien estat les següents Corts a les de 1342, queda palès que en l'entremig no hi havia hagut cap altra reunió i, en aquest sentit, allò més lògic és pensar que les set provisions classificades en la teòrica assemblea de 1346 pertanyien, sense haver estat aprovades, a la mateixa de 1349. És a dir, tot i haver estat efectivament tractades durant la reunió, en darrer terme –com el rei indicaria després– no se'n degué fer cap carta pública i per això en 1353 s'hagué de tornar a ordenar una provisió sobre els generosos i les peites. Així les coses, sembla ben probable que els capítols copiats en l'edició dels Furs del segle XV pertanyessen a un esborrany de les Corts de càstig de la Unió, en el qual es confirmaven i especificaven la majoria de mandats temporals de 1342, fent en ocasions un *fur nou* –cosa només possible en el marc d'una assemblea general–, encara que finalment no es procedí a la publicació. En aquest sentit, desconeixem per complet les causes per les quals el compilador en qüestió decidí incloure aquells capítols com a furs aprovats en una pretesa reunió de 1346, tot i que, si més no, cal ressaltar que estan situats immediatament abans als promulgats en les de 1349, el que tal vegada indica una procedència conjunta d'uns plecs de Corts comuns.

En definitiva, doncs, pensem que ni els textos de *M CCC quaranta sis* deuen considerar-se furs atorgats ni hi ha proves que demostren la celebració d'una assemblea al llarg d'aquell any, ans al contrari. De fet, la seua possible associació amb el subsidi aprovat el 5 d'abril –com va fer Josep Martínez Aloy– és materialment ben dubtosa, ja que el rei arribà a la ciutat de València cap a mitjan març i en a penes un parell de setmanes s'haurien d'haver enllestit i atorgat tant els furs com l'auxili⁶⁵⁰. De més a més, com hem vist, el subsidi no fou finalment concedit pels senyors del regne i ni tan sols pels del litoral, segons havien demanat en principi els governants de València, sinó que únicament hi quedaren inclosos la pròpia ciutat –amb el seu terme– i els principals nuclis de l'estament reial. En consonància amb això, a més a més, sabem que precisament aleshores els ciutadans i els homes de vila es trobaven enfrontats amb els

⁶⁴⁹ *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, LXXV (11-VII-1355). Aquesta pragmàtica sanció va quedar pendent de ser segellada i, en conseqüència, fou validada dos anys després, en 1355, pel governador del regne de València, llavors l'infant Pere de Ribagorça.

⁶⁵⁰ El Cerimoniós baixà des de Tarragona fins a Vila-real, on estava el 14 de març, i no el veiem signant documents a València fins al dia 21: ACA, C, reg. 880, f. 137v-138v (9 a 21-III-1346).

cavallers residents en els llocs reials, arran d'un conflicte per les contribucions veïnals⁶⁵¹.

Val a dir, a començaments de l'any anterior, en febrer de 1345, el Consell municipal de València havia decidit collir préstecs forçosos per setmanes dels seus habitants –de 5 s. a 100 s.– en el context de les mesures destinades a reduir el deute municipal que hem comentat anteriorment⁶⁵². Tanmateix, els nobles, cavallers i generosos es negaren a pagar res, segons deia el comú contra els *furs et privilegis et usança antiga* que els obligaven. En conseqüència, després que el justícia i alguns prohoms realitzassen diverses *penyores de casa de nobles, cavallers et generoses* –que foren defensats pel governador del regne–, s'enviaren sengles comissions a la cort reial, llavors a Perpinyà⁶⁵³. I, així les coses, a petició dels vilatans de Xàtiva, que tenien un contrast semblant amb els generosos del lloc, la ciutat formà una unió *ab la dita vila et altres del regne sobre la deffenssió de furs et privilegis et interpretació d'aquells*, puix *tots los nobles, cavallers et generoses del dit regne* també havien *feta unió entre ells contra la dita ciutat et viles*⁶⁵⁴. Amb tot, a les darreries de 1345 el contrast s'acabà canalitzant per la via de l'arbitratge reial mitjançant una comissió encomanada a Juan Fernández Muñoz i Berenguer Codinacs, amb vuit assessors triats per les parts⁶⁵⁵.

Finalment, ja amb la presència a València de Pere el Cerimoniós, aquest donà sentència sobre la qüestió en juny de 1346 segons la proposta realitzada pel mateix Codinacs: els cavallers únicament restarien obligats a pagar en *los cases expressats en fur nou et vell* i en les despeses de les quals rebien *utilitat et profit*, bo i especificant aquestes darreres. Es limitaven als salaris de les autoritats i oficials municipals, així com altres *messions* que esdevenien *voluntàries* –amb el consentiment cavalleresc–, com ara la defensa dels termes i els emprius de la ciutat, la construcció d'abeuradors, les subvencions a la importació de blats o el convit al rei en les festes de Nadal. Així doncs, quedarien lliures de pagar en la resta de contribucions, tot i que en el cas dels *dons o altres ajudes que s'haguessen a fer al senyor rey*, seria el mateix monarca qui determinaria *si hi pagaran o no*⁶⁵⁶. Malgrat tot, el Consell de la ciutat s'abstingué explícitament d'aprovar la

⁶⁵¹ El conflicte que explicarem somerament a continuació ja va ser tractat per M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 69-73, i parcialment per J.V. GARCÍA MARSILLA, «La génesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia (1238-1366)», cit., p. 153-154.

⁶⁵² L'ordenació local havia estat publicada el 20 de febrer: *que préstech fos fet de C sol tro en V et que cascú fos tatxat que poria prestar, lo qual préstech era necessari a pagar los deutes de la ciutat com lo preu de les imposicions de la dita ciutat les quals foren venudes a cert temps no y bastàs*; AMV, MC, A-5, f. 11r (23-V-1345).

⁶⁵³ *Ibidem*, f. 14v-15r (23-V-1345) i 16v (30-V-1345).

⁶⁵⁴ *Ibidem*, f. 70r (12-VIII-1345) i 83r (20-IX-1345). En aquell context els quatre consellers generosos de València defensaren l'establiment d'una talla per a reduir el deute local, en compte de vendre la imposició sobre les carns que s'havia de renovar per novembre de 1345, considerant que ells no haurien de contribuir en l'exacció directa. Tanmateix, els ciutadans els advertiren que tant *per via de imposició los generoses contribuexen ab los ciutadans* com per talla si aquella no bastava: *semblantment han tatxat et tatxaran los dits generoses*: *Ibidem*, f. 77r-78r (26-VIII-1345).

⁶⁵⁵ *Ibidem*, f. 126r-127v (30-XII-1345) i 132r-133r (5-I-1346). Els nomenats pels cavallers i generosos foren Jaume Castellà, Ramon Gastó, Gilabert Sanoguera, Guillén Serrano, Jaume d'Esplugues, Andreu Guillem Escrivà, Joan de Cervató i Joan Escrivà; pels ciutadans, Jaume d'Orrit, Joan Bonfill, Jaume Escrivà, Domingo Eimeric, en Bernat Redon, Bartomeu Saranyó, Bernat Sunyer i Berenguer Despuig.

⁶⁵⁶ *Ibidem*, A-6, f. 16r-18v (12-VI-1346). A més a més, s'establí que en la comissió de 10 prohoms instituïda en 1344 per a controlar als jurats en *donacions, manleutes, retiments de compte de la aministració dels jurats et en proceïr et recaptar los deutes deguts a la ciutat* foren inclosos dos

resolució del sobirà⁶⁵⁷ i a penes unes setmanes després deliberà sobre una nova contribució comunal, recaptada individualment *per centenars e deenes* a partir de mig diner diari, que tornava a incloure als de gènere militar: *de cascuna parròquia e dels lochs de la contribució de la ciutat, e, encara, que sia sia scrit lo nombre dels cavallers e generoses habitants en la dita ciutat e terme d'aquella*⁶⁵⁸.

El destí d'aquesta col·lecta, a més a més, no era un simple pedaç per a tapar el forat financer de la hisenda municipal, sinó que representava, com anotà l'escrivà del Consell, tot un intent de remoure les cises locals establertes dos anys abans: *de tractatu expellendarum impositionum*. Així, en termes que palesen a bastament el malestar social que generaven les imposicions, s'explicaven els motius i el mètode per tal de dur avant aprovada pel govern municipal:

Com les gents porten e sofiren grans càrrechs per les imposicions, les quals coses són en offensa e desplaer de Déu e en gran dan e pijorament de la cosa pública, e fundades en gran injustícia, majorment com les dites imposicions sien entroduytes e posades per pagar los deutes deguts per la ciutat, per dons feyts al senyor rey e per messions necessàries a la universitat d'aquella, als quals deutes de rahó e de egualtat no són tenguts ne obligats persones pobres e miserables, per indigència que han de béns temporals, ne persones estranyes, que bo seria que totes les persones de la ciutat e dels lochs de la sua contribució fossen scrites aquelles que porien pagar quada dia mealla e d'aquí ensús, e, can seria scrit e fet lo nombre d'aquells, e tatxat casquí què pot pagar cascun dia, serien fets centenars e deenes, enaxí collir sia la dita tatxació. Emperò, ans que·s collés, regonexeria hom què és degut als compradors de les imposicions per los temps esdevenidors e assignaria hom a aquells ço que·ls és degut, ab aquell interès que·s poria hom ab aquells convenir, a pagar de mes en mes o en altra manera. E que encontinent totes les imposicions serien levades.

D'aquesta manera, segons es deia, a banda d'acabar amb els tributs indirectes *sobraria encara, pagades totes coses, a la ciutat, de què·s poria comprar renda per cascuns ayns les messions ordenàries e seria gran profit de la cosa pública, a aleujament de la major partida del càrrech d'aquella*. D'altra banda, per la mateixa tenor del text, sabem que aquelles imposicions que es volien cancel·lar eren les venudes a finals de juny i començaments de juliol de 1344 durant *VI ayns IIII meses*, que, com hem explicat anteriorment, s'havien arrendat per 540.000 s. els primers cinc anys als canvistes i mercaders Francesc Solanes, Jaume Feliu, Guillem Mascó i Guillem Caner, i per 140.000 s. més l'any i quatre mesos posteriors al mateix Solanes⁶⁵⁹. Amb tot, també hem indicat que en desconeixem els productes gravats i les tarifes aplicades, per la qual cosa no podem confrontar les queixes expressades en aquell acord municipal de 1346 amb la realitat tributària del moment. En qualsevol cas, la decisió sembla un clar reflex del descontent popular ocasionat per la perpetuació de la fiscalitat indirecta establerta a la ciutat des de la dècada de 1320, tant pels auxilis directes al rei com per l'escalada del deute municipal inherent a aquests, iniciada en època d'Alfons el Benigne i especialment intensa a partir de 1342.

generosos –fins llavors eren cinc d'oficis i cinc de parròquies. Efectivament, per Sant Joan s'escolliren quatre d'oficis i sis de parròquies, entre els quals hi havia dos cavallers: *Ibidem*, f. 26v-27v (23-VI-1346).

⁶⁵⁷ *Ibidem*, f. 26v-28v (23-VI-1346).

⁶⁵⁸ *Ibidem*, f. 35r-36r (7-VII-1346), transcrit per M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom II, doc. 7.

⁶⁵⁹ *Supra*, p. 641.

Així les coses, una vegada que, com hem explicat, s'havia aconseguit fer front als deutes i el pagament dels interessos més apressants amb la pròpia venda de les imposicions esmentades, la intenció era redimir-les a través d'una gran talla general, més equitativa, en tant que gravava els veïns en funció de la seua riquesa⁶⁶⁰. De fet, pel que sembla, la decisió tirà endavant i, mig any després que en aquella reunió fossen nomenats els prohoms que havien de preparar la llista de contribuents, es deia que *lo senyor rey, a inducció de algunes persones, vol les imposicions de la ciutat revocar, les quals són imposades per ajudes et donacions fetes al dit senyor rey*⁶⁶¹. Tanmateix, en aquesta ocasió el mateix Consell municipal acordà *raonar et defendre lo dret de la ciutat en quant toca les imposicions* davant del monarca, puix la revocació tributaria seria *gran dampnatge* en haver de retornar *moltes grans quantitats* als compradors dels tributs⁶⁶². En aquest sentit, el canvi d'opinió de la institució –sense haver-se produït un canvi de jurats en l'entremig– potser es correspon a la presència de dues faccions, que haurien aconseguit un decantament divergent cap a la seua postura en cadascun dels dos moments esmentats⁶⁶³. En qualsevol cas, aquell intent per anul·lar els impostos indirectes de la ciutat quedà totalment truncat pels fets que succeïrien de seguida, això és, per la guerra entre el rei i la Unió valenciana, els precedents immediats de la qual cal cercar-los en el conflicte per la successió de Pere el Cerimoniós.

En relació amb això, sabem que fou precisament durant aquell mateix període de la segona meitat de 1346 i començaments de 1347 quan el monarca començà a realitzar consultes sobre la possibilitat de nomenar hereva a la seua primogènita Constança. Segons Zurita, ja a finals de juliol de 1346 el rei, de Poblet estant, escrigué a diversos juristes per tal que declarassen sobre la prelació successòria en cas que no tingués fills barons⁶⁶⁴. La raó cal cercar-la segurament en el recent part de la reina Maria, qui, segons explica el Cerimoniós a la seua crònica, havia passat perill de mort i, de fet, aquest era el motiu pel qual s'havia desplaçat fins al monestir català:

Nós, estants en la ciutat de València, haguem ardit que la reina era greument malalta, en tant que no li asmava hom vida, majorment per tal com era prenys. E nós de continent

⁶⁶⁰ Cal tenir en compte que en aquell moment ja havien finit les imposicions establertes en novembre de 1343 per a la campanya del Rosselló, per la qual cosa és possible que, a banda de les iniciades en juliol de 1344, només hi romanguessen les de les carns, que s'havien de renovar en novembre de 1345. Sobre l'anunci de la fi de les primeres vegeu: AMV, MC, A-5, f. 110v-111r (14-XI-1345). Sobre la renovació de les segones: *Ibidem*, f. 77r-78r (26-VIII-1345)

⁶⁶¹ *Ibidem*, A-6, f. 104r (3-I-1347).

⁶⁶² *Ibidem*, f. 104r (3-I-1347) i 122r (2-III-1347).

⁶⁶³ Mateu Rodrigo associa l'intent de revocació tributària al conflicte anterior entre ciutadans i cavallers, i pensa que la petició havia estat fet pels segons, per la seua voluntat de no contribuir en les exaccions municipals. Per la seua banda, Juan Vicente García Marsilla considera que aquella havia estat una decisió reial, *obviamente para volver a vender los permisos para recaudarlas*: M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 72-73; J.V. GARCÍA MARSILLA, «La génesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia (1238-1366)», cit., p. 160. Tanmateix, cap de les dues explicacions pareix satisfactòria si atenem al context i els fets que hem explicat. En aquest sentit, potser una anàlisi minuciosa dels assistents a cadascun dels Consells esmentats i de les comissions de prohoms triades –per a preparar la talla en el primer cas i per a evitar la revocació de les cises en el segon– ens podria indicar si, efectivament, els acords discrepants es corresponien a l'existència de diverses faccions en la institució de govern municipal.

⁶⁶⁴ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, Llibre VIII, cap. 5.

partim de València, tenint lo camí vers Poblet, et trobam, mercè de Déu, nostra muller mellorada e, ab l'ajuda de Déu, delliurada del prenyat⁶⁶⁵.

Així, malgrat que durant la tardor de 1346 la reina tornà a quedar embarassada, a començaments de l'any següent el monarca convocà una junta composada per 22 *mestres en teologia e per doctors e savis e grans clergues, esperts en dret canònic com civil, procedents de Barcelona, de Saragossa, de Lleida, de València, de Perpenyà e de Manresa per dirimir si es pogra fer de dret que nostra filla Constança, primogènita, en cas que moríssem sens infants mascles, succeís après nós en los regnes e terres nostres*⁶⁶⁶. Probablement es reuniren durant el gener de 1347, puix segons la crònica el rei arribà a la capital valenciana per Nadal i sabem que el 14 de febrer escrigué al seu germà Jaume, fent referència a l'entrevista que havien tingut després que se celebrés la junta: l'infant, que llavors era governador general i el successor, hi mostrà la seua oposició *contra la primogenitura o successió de la alta infanta dona Constança*⁶⁶⁷. Paral·lelament, el Cerimoniós rebé notícies d'un possible atac marítim i terrestre del soldà marínida⁶⁶⁸, per la qual cosa convocà als estaments valencians per al 15 de febrer, *pro consentiendo et firmando ea que in dicto colloquio ad tuicionem et defensionem fidei et regni predicti fuerint ordinata*⁶⁶⁹.

Pel que sembla, potser la idea del rei era requerir un ajut similar al del parlament de 1340 per a la guerra de l'Estret, ja que, si més no, les cartes de convocatòria estaven realitzades en termes anàlegs, reunint un *colloquium* en el qual es demanaria el *consilium et auxilium* corresponents. Amb tot, si bé la nòmina de membres del braç eclesiàstic i el reial s'ampliava respecte a la darrera assemblea de 1342⁶⁷⁰, la de nobles es reduí lleugerament i la de cavallers pràcticament desaparegué, puix, per causes que desconeixem, segons el registre de les missives només foren convocats tres⁶⁷¹.

⁶⁶⁵ *Crònica del Cerimoniós*, cap. IV, 3.

⁶⁶⁶ *Ibidem*, cap. IV, 4-5.

⁶⁶⁷ *Ibidem*, cap. IV, 4; ACA, C, reg. 1126, f. 166rv (14-II-1347), transcrit per M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom II, doc. 8.

⁶⁶⁸ ACA, C, reg. 1411, f. 185rv (13-I-1347). A finals de gener, el Cerimoniós demanà a Alfons XI de Castella que preparés els seus exèrcits navals davant el perill d'invasió: CODOIN-ACA, tom VII, doc. 53 (29-I-1347).

⁶⁶⁹ ACA, C, reg. 1497, f. 172r-173v(1-II-1347), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 98. Al mateix temps, el monarca convocà les hosts de les viles reials i l'aparellament de tots els feudataris de la Corona: *Ibidem*, f. 174r-184r (1-II-1347).

⁶⁷⁰ Pel que fa als eclesiàstics, se cità el major nombre documentat fins el moment, 11, ja que foren citats tots aquells membres que en algun moment o un altre havien assistit a reunions parlamentàries: els bisbes de València, Tortosa i Sogorb-Albarrassí, el capítol catedralici de València, el castellà d'Amposta (mestre de l'Hospital a València), el mestre de Montesa, els comanadors de Montalbán i de Calatrava, i els abats de Benifassà, de la Valldigna i de Poblet (o el majoral de Quart, el seu representant al regne). Quant als nuclis reials, a banda de València, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira, Borriana, Cullera, Castellfabib, Ademús i Alpont, s'afegiren els homes de la tinença de Benifassà –teòricament del monestir homònim– i Castelló de la Plana, així com Vila-real, Llíria i Corbera, malgrat que, fins on sabem, estaven empenyorades temporalment –a l'igual que Cullera.

⁶⁷¹ Eren Fernando López de Heredia, Ximén de Tovía i Ximén de Tovía de Catadau. D'altra banda, els nobles convocats foren els mateixos que en 1342, a excepció de Juan Ximénez d'Urrea, senyor de Canals, Guillem de Cardona i Margarida de Lloria. Val a dir que se cità als infants Pere, Ramon Berenguer i Jaume, a Pedro de Xèrica, Lope de Luna, Ot de Montcada, Gonzalo Díaz d'Arenós, Alfons Roger de Lloria, Nicolas de Joinville, Fernando d'Aragó Juan Ximénez d'Urrea, senyor d'Alcalaten, Olf de Pròixida, Gonzalo Ximénez d'Arenós, Galceran de Bellpuig, Guillem Ramon de Montcada, Gilabert de

Altrament, a més a més, la reacció del General fou ben diferent a tenor del que s'explica en les actes municipals del Consell de València, en les quals s'incloué la resposta donada pels síndics i tractadors de la capital, amb l'*exprés consentiment de tots els prelats, richs hòmens, cavallers, ciutadans et hòmens de viles* que hi havien acudit:

Ab reverència deguda respon lo General del parlament ací en la ciutat de València a present de manament vostre justat que com al dit parlament no sia çert complidament del aparellament del dit rey de Marrochs et vós, senyor, per saber certenitat dels dits afers entre les altres coses et per reffermar pau et treva ab lo dit rey de Marrochs enviets vostres missatgers, los quals senyor vos portaran certenitat dels dits afers, et portaran axí mateix o pau o guerra, si la senyoria vostra ha pau del dit rey o treva no cal senyor treballar vós mateix ne les vostres gens debades de treballs ne despeses, car seria dampnós et supèrflue⁶⁷².

Ultra això, sol·licitaren la celebració de una reunió general de tots els territoris de la Corona, probablement –com hem vist en diverses ocasions des de 1339– perquè es desitjava la contribució comuna de tots els súbdits del monarca: *com la ajuda del parlament et regne de València no fos o sia bastant a tant gran feit sens ajuda dels altres regnes et terres vostres, consellen que vós, senyor, per haver major ajuda et per mils contrastar al gran poder del dit rey façats Corts o parlament general dels vostres sotsmeses en aquella partida de vostres regnes que la senyoria vostra conexerà ésser mils faedor*⁶⁷³. Contràriament, la reacció del monarca fou realitzar peticions directes de subsidis als ordes de l'Hospital i de Montesa, i a les universitats reials catalanes i valencianes⁶⁷⁴. En aquest darrer cas, la demanda se centrà exclusivament en els cinc mateixos nuclis que havien sufragat l'armada de 1346, és a dir, Morella, Xàtiva, Morvedre, Alzira i Borriana, a les quals es demanaren quantitats per sobre d'allò establert en la fixació de quèsties de 1329-1330⁶⁷⁵. En conseqüència, les viles degueren negar-se a pagar la diferència i les dues primeres acabaren aconseguint-ne la revocació i sengles cartes d'indemnitat per la petició indeguda⁶⁷⁶. En tot cas, la cessió reial no s'atorgà fins a uns mesos després, quan ja s'havia iniciat el conflicte de la Unió, i precisament les beneficiàries foren Morella i Xàtiva, els dos llocs que no s'adheriren a la rebel·lió contra el monarca.

Centelles, Sancho de Huerta d'Arenós, i els hereus de Francesc Carròs i Blasco Maça de Bergua, que devien haver mort durant aquell interval de temps. A més de tots aquests, fou cridat Ramon Folc.

⁶⁷² AMV, MC, A-6, f. 119r (24-II-1347). Efectivament, després que la ciutat de València es negués a cedir les dues galeres que havien patrullat les costes durant set mesos, el rei en demanà una per a enviar un missatger al rey d'Algarp i conèixer les seues intencions, cosa que sí que fou atorgada pel Consell municipal: *Ibidem*, f. 111r (6-II-1347) i 114r (16-II-1347). D'altra banda, sabem que el sindicat dels 21 representants de la capital en el parlament es realitzà el 16 de febrer i es renovà amb poders de tractadors el dia 22: *Ibidem*, f. 114rv (16-II-1347) i 116v (22-II-1347).

⁶⁷³ *Ibidem*, f. 119v (24-II-1347).

⁶⁷⁴ ACA, C, reg. 1472, f. 14v-26r (7 a 9-III-1347). En el cas de Montesa es demanaren 99.929 s. 11,5 d., a raó de 14.275 s. 8,5 d. a la vila de Sant Mateu i les batllies de Culla, de Cervera, d'Albocàsser, d'Onda i Vilafamés, i de Xivert i Peníscola: *Ibidem*, f. 21rv (9-III-1347).

⁶⁷⁵ *Ibidem*, f. 19rv (9-III-1347). Es demanaren un total de 26.000 s. més d'allò fixat: 4.000 s. més a Morella (20.000 s.), 7.000 s. més a Xàtiva (15.000 s.), 8.000 s. més a Morvedre (15.000 s.), 1.000 s. més a Alzira (8.000 s.) i 6.000 s. a Borriana (8.000 s.).

⁶⁷⁶ *Ibidem*, f. 24rv (3-VIII-1347); reg. 885, f. 6v (29-IX-1347).

En aquest sentit, sabem que el detonant final de la revolta es produí molt poc després d'haver-se realitzat aquelles demandes monetàries, entre març i començaments de maig de 1347. En primer lloc, l'infant Jaume fou remogut del seu càrrec com a governador general, Pedro de Xèrica fou nomenat governador del regne de València –fusionant les dues demarcacions existents en una– i els oficials reials començaren a jurar els seus càrrecs en nom de Constança, com a primogènita. Unes setmanes més tard, l'11 d'abril, el Consell de València es negà a reconèixer explícitament el dret d'aquella a heretar la Corona, el mateix dia que la reina Maria donà a llum a un fill baró, però tots dos moriren, de manera que la qüestió successòria quedà més oberta que mai. Així les coses, el 9 de maig, dos dies després que el rei marxés de València cap a Catalunya per tal d'evitar que s'hi estengués la Unió promoguda per l'infant Jaume a l'Aragó, el govern de la capital convocà un *col·loqui e tractament* per tal que *la ciutat, prelats, richs hòmens, cavallers e generoses, e universitats de viles e lochs del regne* conformassen una Unió anàloga, *per mantenir, sustenir, conservar et deffendre los dits furs, privilegis, libertats e bons usos, axí al menor com al major*⁶⁷⁷. S'iniciava d'aquesta manera una revolta contra l'autoritarisme reial encapçalada per la ciutat de València, segons tractarem d'explicar a continuació.

b) Una revolta contra l'autoritarisme reial dirigida per la ciutat de València

La tesi doctoral de Mateu Rodrigo sobre la Unió valenciana va utilitzar a bastament la pròpia documentació produïda pels rebel·lats i posteriorment confiscada per la monarquia, així com la de la cancelleria reial i la de l'arxiu municipal de València. Per tant, no ens detindrem a explicar-ne els fets, molt ben coneguts des de l'òptica de la capital valenciana, ni a aprofundir en les causes immediates, ja explicades, sinó que tractarem de realitzar certes observacions generals que, a partir de les dades exposades per l'autor esmentat, ajuden a entendre la naturalesa i la formació de la revolta des de la perspectiva històrica de la investigació que estem realitzant⁶⁷⁸. Així les coses, quant als esdeveniments, ens limitarem a comentar el seu desenvolupament en unes poques línies. En primer lloc, fou en el context del parlament convocat pel Consell municipal de València en maig de 1347 on la pròpia ciutat tingué la iniciativa de proclamar una Unió en defensa dels Furs i privilegis, que poc després, a mitjan juliol, es coalitzà amb la que ja s'havia format a l'Aragó. Aquest darrer moviment, encapçalat pels principals barons del regne, ocupà l'atenció del monarca entre l'agost i l'octubre, quan se celebraren les primeres Corts aragoneses del seu regnat, durant les quals hagué d'acabar jurant el Privilegi de la Unió de 1287, que no havia estat confirmat pels successors d'Alfons el Liberal.

⁶⁷⁷ AMV, MC, A-6, f. 148rv (9-V-1347), transcrit per M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom II, doc. 19. Sobre els fets anteriors comentats, vegeu el tom I d'aquesta mateixa obra, p. 181-189.

⁶⁷⁸ A banda de la tesi ja citada, el mateix historiador és autor de l'article «La Unión valenciana y sus protagonistas», cit.

En tot cas, ensé que pogué, el rei ajornà l'assemblea i partí cap a Catalunya, on convocà un parlament –convertit després en Corts–, amb l'objectiu de mantenir-ne la fidelitat i obtenir una ajuda per fer front a l'alçament dels Doria a Sardenya, que havia ocasionat la derrota catalanoaragonesa d'Aidu de Turdu, posant en perill el control sobre Sàsser. Tanmateix, fou llavors quan esclatà la guerra civil al regne de València, puix es produïren notables victòries militars de l'exèrcit de la Unió sobre el de la Fraternitat, una lliga de nobles i una part de les viles reials, que s'havia format en defensa de Pere el Cerimoniós. Consegüentment, el monarca també prorrogà la reunió catalana i marxà ràpidament cap a Morvedre amb algunes tropes, per tal d'intentar controlar la situació sense haver d'entrar a la capital. Amb tot, l'arribada a València d'almenys 500 homes a cavall castellans de l'infant Ferran i 300 aragonesos de Juan Ximénez de Urrea obligaren al rei a acceptar les demandes unionistes i, impossibilitat financerament, a llicenciar les seues pròpies hosts⁶⁷⁹. Així, el 25 de març de 1348 també foren signats pel monarca els capítols de la Unió valenciana, que incloïen el nomenament del mateix infant Ferran com a procurador general de la Corona, tota vegada que l'infant Jaume havia mort uns pocs mesos abans.

Més encara, l'intent de marxa de Pere el Cerimoniós del territori valencià per entrevistar-se amb Alfons XI desembocà en un motí a Morvedre que comportà el seu trasllat al palau reial de València. Durant un mes i mig el rei hi romangué retint fins que l'arribada de la pesta negra impulsà els dirigents unionistes a alliberar-lo per tal que marxés a Terol, on l'epidèmia no havia fet notar els seus efectes devastadors. D'aquesta manera, després que la Unió aragonesa trenqués una treva establerta per al mes de juny, els exèrcits reialistes de Lope de Luna passaren a l'acció, tot amenaçant Saragossa des d'Épila. I ací es produí la batalla que acabà amb la revolta d'una part dels magnats i els nuclis reials aragonesos, que foren castigats al llarg de les Corts que tingueren lloc a la capital del regne entre agost i octubre de 1348. Així, aïllada la rebel·lió valenciana, malgrat les seues darreres ofensives durant el mes de novembre, fou vençuda finalment, de manera que el monarca entrà en la ciutat de València el 10 de desembre, bo i convocant Corts d'immediat, que no començaren fins a gener de 1349, segons explicarem en el següent capítol⁶⁸⁰.

Tot plegat, com Mateu Rodrigo s'encarregà de demostrar, la Unió valenciana fou una revolta contra l'autoritarisme reial dirigida per la ciutat de València, el que concorda pregonament amb l'evolució de les relacions de poder que hem vist desenvolupar-se des de la fundació del regne. En aquest sentit, des dels intents d'universalització dels Furs de Jaume I i la concessió del *Privilegium Magnum* de Pere el Gran, hem comprovat els intents reiterats de l'estament reial –encapçalat per la ciutat de València– per fer complir aquelles disposicions, alhora que augmentar-les mitjançant el tracte directe amb el rei o en el context de Corts i parlaments. Així mateix, també hem observat que les

⁶⁷⁹ Davant el truncament de l'assemblea catalana, Pere el Cerimoniós, que no disposava de cap auxili parlamentari en aquells moments, hagué de recórrer a la venda de patrimoni reial i de censals i violaris per tal d'abordar la defensa de Sàsser, segons ha explicat M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Después de Aidu de Turdu (1347): los sucesos de Cerdeña y sus repercusiones en el patrimonio real», a *XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona*, Sàsser, 1995, vol. 2, tom II, p. 789-809. Igualment, M. RODRIGO documenta la venda de patrimoni reial per a finançar les tropes dutes a Morvedre i la petició de préstecs en març per tal de llicenciar-les: *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, 341-342.

⁶⁸⁰ Segons el mateix Mateu Rodrigo, la campanya final contra València fou finançada a càrrec del monedatge atorgat pels aragonesos en les Corts de 1348 i dels préstecs demanats pel rei, *com lo tresorer nostre no ha moneda de present: Ibidem*, tom I, p. 378.

qüestions més recurrents negociació rere negociació eren les relatives a dos afers bàsics: d'una banda, el bon funcionament de la justícia, tot respectant els procediments i les garanties establertes per l'ordenament foral, i, d'una altra banda, l'actuació correcta – conforme a les lleis i les jurisdiccions pertinents– dels principals delegats reials, és a dir, del procurador, del batlle, dels jutges i dels oficials comissionats. I, en connexió amb això, la formació de la Unió –inicialment limitada a la universitat de València– es produí precisament en nom d'aquells objectius:

Per conservar furs, privilegis, libertats e bons uses, franquees e immunitats de la ciutat et regne de aquella, e per suplicar humilment e requerir al dit senyor rey que·ls dits furs, privilegis, libertats e bons uses de la dita ciutat e regne deje efectualment servir als habitants de la dita ciutat, e revocar e reduhir a degut estament ço que per lo dit senyor rey o oficials seus és estat contra los dits furs o privilegis, uses, libertats, franquees e immunitats en alcuna manera atemptat⁶⁸¹.

Igualment, la llista de greuges contra l'administració reial presentada pels habitants de la ciutat a petició dels dirigents unionistes i els mateixos arguments que aquests exposaren per a justificar la constitució del moviment insistien en aquelles mateixes qüestions. S'acusava als *jutges e oficials del senyor rey* de cometre tota mena d'abusos que trencaven *furs e privilegis*: processos arbitraris sense acusació, denuncia ni defensa, aplicació excessiva de turments, penes improcedents o superiors a les legals, jutges foranis, cobraments indeguts, invasions jurisdiccions a justícies i sequiers, extorsions a canvistes i mercaders, peatges i confiscacions injustificades, etc. Podem suposar que aquestes actuacions eren una pràctica gairebé constant dels oficials –com demostren les reclamacions presentades en les reunions parlamentàries–, però allò més greu en aquesta ocasió, segons es deia, era l'actitud dels consellers i jutges de la cort reial, que denegaven qualsevol possibilitat de reparació en rebutjar de pla els furs i afirmar l'autoritat del poder reial per damunt de la llei. Així, mentre que Arnau Escrivà – l'encarregat de procedir contra els desertors de l'armada de l'Estret– declarava que els comissionats reials eren *majors que·ls ordinaris de la ciutat, que negun no se'n deu entrametre*, altres oficials asseguraven que no *servarien en res* els furs i els privilegis, alhora que, segons es deia, el portantveus de procurador havia rebut una ordre per tal d'obeir *tota carta, comissió o manament* del rei, encara que *fos contra furs, privilegis, immunitats e libertats del dit regne*⁶⁸².

Ultra això, els juristes rossellonesos de tall eminentment romanista que s'havien incorporat al Consell reial en 1344 –procedents de la cort de Jaume III– eren els que centraven les queixes dels unionistes. Els *cavallers, juristes e altres de Rosselló* sostenien que la sobirania del monarca estava per sobre de qualsevol disposició jurídica, *al·legan e dién palesament et pública que no havien furs ni privilegis*. Així, sembla que aquests reforçaren l'actitud autoritària que ja hem palesat en el comportament de Pere el Cerimoniós des de l'inici del seu regnat. D'una banda, menyspreaven manifestament la legislació foral, *diens que més amaven servir les decretals e opinions de doctors que no Furs de València*, sense amagar-ne el seu desconeixement, de manera que, per exemple,

⁶⁸¹ ACA, Reial Audiència, Processos, Lligall 133-5, f. 12v (1-VI-1347), transcrit per M. RODRIGO, *La Unió de València (1347-1348)*..., cit., tom II, doc. 32.

⁶⁸² M. RODRIGO, *La Unió de València (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 107, 121-122; tom II, doc. 67.

una apel·lació havia quedat avortada perquè el jutge comanat no sabia de *furs ni privilegis, que ell ni-l canceller, ni-ls altres qui ab ell eren, com no n'hi agués negú de regne de València, e aborascaren lo dit feyt*. D'una altra banda, entrebancaven les ambaixades al monarca i, en cas que aquestes li arribassen, impedièn tota resolució de greuges; val a dir, mitjançant els *uxers* de palau, *les gents* no podien *parlar ni suplicar al dit senyor rey segons que acostumaven ab sos predecessors*, però *si algunes vegades lo vehien, no trobaven alguna justícia ab aquell, e semblantment tollien açò los sobredits de Rosselló, e axí massa rahó havien de fer la dita Unió*⁶⁸³. Tot plegat, un dels objectius fonamentals dels revoltats era la remoció plena d'aquells consellers:

Notòria cosa sia que per molts de son Consell, e specialment per aquells qui són de Rosselló, li sien donats molts mals e inichs consells e contra furs e privilegis, e feites fer moltes injustícies contra los seus pobles, per les quals injustícies e mals consells és venguda gran discensió entre lo dit senyor rey e los seus sotsmeses... Cert és e indubitat e notori, per experiència del tepms passat e present, que ls sobredits rosselloneses e altres per la dita cort nomenadors stan prop lo dit senyor rey o de son Consell, null tepms aquests affers poran venir a estament de pau ni de concòrdia, ni los regnes poran ésser ben regits a honor sua ni a bon estament de la terra⁶⁸⁴.

Així les coses, les principals reivindicacions polítiques del moviment, a banda de la reparació del greuges, anaren destinades a aconseguir una estructura que garantís el compliment dels furs valencians i limités el poder del monarca i de la seua administració. A més dels rossellonesos, havien de ser expulsats del Consell molts d'altres que havien mantingut la seua mateixa actitud, especialment valencians, com el mestre de Montesa, Pedro de Xèrica, o els Boïl, Codinacs, Mercer, Riusec, etc. Les procuracions –ara dites governacions– tornarien al sistema anterior a 1344, quan depenien directament del procurador general i no del rei. La Unió quedaria institucionalitzada, amb caixa comuna, segell propi i exèrcit a les seues ordres –encapçalat per la host de València–, bo i renovant anualment els seus conservadors mitjançant un parlament celebrat a la pròpia capital, amb l'assistència del General al complet. Finalment, aquest òrgan estamental de decisió autònoma triaria un Jutge general que s'encarregaria de vetllar pel compliment dels Furs i els privilegis, tot dirimint sobre les transgressions comeses pel rei o els seus oficials⁶⁸⁵. En definitiva, l'objectiu final dels rebel·lats cercava els mateixos propòsits que hem vist perseguir històricament als dirigents de la capital: la preservació del *statu quo* foral i el funcionament actiu de mecanismes parlamentaris que permeteren el control de l'acció de la monarquia.

No és estrany, doncs, que en els moments previs i durant la mateixa revolta es puga detectar una activa consciència foralista al si del Consell de València. Així, si bé en 1345 el notari Bernat Pou ja rebé diners per haver compilat privilegis urbans, al llarg del mes en què el rei estigué retingut a la capital, entre abril i maig de 1348, una comissió de la Unió renovà aquests treballs per tal de rubricar i copiar *omnia privilegia civitatis et regni Valencie*. I, fins i tot, s'habilità una cambra a l'antic edifici del Consell per tal

⁶⁸³ *Ibidem*, p. 116-119; CODOIN-ACA, tom XXXVIII, doc. 14 (23-XII-1347), p. 400.

⁶⁸⁴ ACA, Reial Audiència, Processos, Lligall 132-1, f. 1r-7r, cap. XIX (II-1348), transcrit per M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom II, doc. 129.

⁶⁸⁵ *Ibidem*, tom I, p. 275-294 i 347; tom II, doc. 136.

que l'escrivà contractat hi residís contínuament fins a haver acomplert el seu treball⁶⁸⁶. Per tant, tampoc resulta estrany que la ciutat de València fos la promotora i líder màxima del moviment unionista, atenent al fet que aquest seguia els interessos defensats pels mateixos dirigents urbans des de molt abans, vinculats plenament a les lleis aprovades en Corts i parlaments, que interessaven al braç reial i inicialment també al monarca. En aquest sentit, sembla que els acords de les Corts de 1329-1330, tot i beneficiar la capa de ciutadans amb senyoriu –que en reberen la baixa jurisdicció–, representaren un punt d'inflexió en l'intent de la monarquia per suportar les aspiracions hegemòniques de la capital de l'estament reial. Hem vist que ja en la darrera època de Jaume II s'havia produït un procés accelerat de senyorialització del país, que s'agreguà amb la política de donacions d'Alfons el Benigne i les vendes posteriors de Pere el Cerimoniós.

Així les coses, l'àmbit d'influència i de poder de la ciutat de València –ergo de la seua classe dominant– es reduí considerablement, alhora que la monarquia deixà de recolzar-se exclusivament en l'estament reial, bo i recorrent ara a l'ajuda de tots els estaments en les seues empreses bèl·liques. A això, a més a més, s'afegí –precisament a partir de llavors– l'extensió de les imposicions, que s'acabaren consolidant en la dècada de 1340 i, segons hem comprovat, causaren un descontent popular de tal magnitud que el Consell de la capital en debaté la seua redempció absoluta en 1346. De fet, en la primera declaració de raons i greuges pels quals la Unió s'havia constituït que els conservadors exposaren al rei –en el context de les Corts de Saragossa d'agost de 1347– s'adduïren, d'una banda, els desafurs dels oficials i el nomenament unilateral de Constança com a successora, i, d'una altra banda, l'increment de les exigències fiscals produït al llarg del seu regnat –plenament demostrat, com hem vist en analitzar els canvis que es donaren en fixar-se la quèstia en 1329-1330 i amb l'arribada al tron del Cerimoniós:

Fon dita largament la rahó per què la dita nostra Unió fon feyta, et foren dits et recomptats en presència de tota la dita Cort al dit senyor rey molts e diverses torts, prejudicis e greuges, los quals per ell e per sos oficials e Consell eren estats feyts a la ciutat e regne de València, dels quals li'n foren declarats molts, e en special la determinació que ell havia feta de la infanta na Constança, hoc encara de ço que ell havia haüt e treyt de la ciutat e regne de València del temps a ençà que ell regna, de la qual cosa tots los de la dita Unió de Aragó qui aquí eren se maravellaren fortment⁶⁸⁷.

En definitiva, el malestar social devia ser patent poc abans de la revolta, com també ho palesa la prohibició de les reunions gremials en 1343 i la petició de revocació d'aquesta ordre tres anys després. Així, aquest descontent es degué unir al de les capes urbanes més altes, perjudicades per la pèrdua de poder de la ciutat i pels abusos dels oficials reials. Per exemple, a banda dels peatges imposats indegudament als que negociaven amb la fusta de l'interior del regne, diversos comerciants es queixaren de confiscacions, gabelles, multes i persecucions arbitràries, com la que patiren un grup d'ells, empresonats i posats en llibertat sota fiança de 50.000 s., obligant-los a jurar que no divulgarien el fet⁶⁸⁸. En aquesta mateixa línia, els unionistes denunciaren posteriorment les extorsions a les quals havien estat sotmesos certs *honrats mercaders* de la ciutat, que

⁶⁸⁶ *Ibidem*, tom I, p. 136-137.

⁶⁸⁷ *Ibidem*, tom II, doc. 83 (27-VIII-1347).

⁶⁸⁸ *Ibidem*, tom I, p. 121; tom II, doc. 68 (c. VII-1347).

els oficials reials *fahien venir de nit* per tal d'informar-los que havien estat acusats de *diverses crims* davant del rei, prometent-los el sobreseïment a canvi de diners: *abans que no vinguessen afronta, que almenys prestassem queacom al dit senyor, axí que de un honrat cambiador e d'altres semblants bones persones, per aquesta forma, agueren de VIII en X mil sous... tothom dehia comunament que pus catius érem que juheus e dehien ver*⁶⁸⁹.

Consegüentment, entre els dirigents de la Unió hi estigueren presents molts dels principals homes de diners de la capital. Així ho podem afirmar si atenem als sis compradors de les imposicions documentats al llarg de la dècada de 1340: quatre d'ells, els canvistes Jaume Feliu i Guillem Mascó, el mercader Bernat Comte i l'especier Guillem Caner, foren jurats municipals, conservadors, tresorers o impulsors del moviment durant la revolta⁶⁹⁰. A ells s'afegia una llarga nòmina de canvistes, drapers, pellers i altres negociants o industrials amb patrimonis que, segons la llista amb 142 factors de la Unió preparada per l'administració reial en el moment de la repressió, superaven els 100.000 s. —en ocasions, amb molt d'escreix, fins arribar almenys als 400.000 s.: Arnau de Valleriola, Pasqual Massana, Martí de Cedrelles, Bernat Degà, Domingo d'Alguaire, Jaume Vejà, Berenguer de Novals, Francesc Marrades, Guillem Carbonell, Ramon de Salas, Guillem Tintorer, Pere Oller, Bernat i Pere de Vic, Berenguer de Tapioles, etc.⁶⁹¹ En podem extraure algunes de les observacions realitzades a la llista esmentada:

Los béns d'en Bernat Comte, qui era jurat e faedor en tots los dits negocis, són diverses e menuts, axí com alqueries II o III en la orta, e III o IIII casals de molins, e alguns censals e alberchs; diners e mercaderies, s'i trobaren passades X mil lliures...

En Guillem Abelló, cambiador, jurà la unió diverses vegades fort leig...

En Guillem Maschó, fahedor, mantenidor e missatger de la Unió e gran anagador del poble, e vench en Aragó per fer anar-hi en Johan Ximénez d'Urrea, e bestrabedor de moneda. Havia béns mobles infinits, obrador, alberchs, censals e I^a alqueria que dien Rafalagata...

N'Andreu Caner, fahedor, mantenidor, preychador e tresosre de la Unió e anagador del poble. Ha alqueries en la orta, molins, censals, alberchs e béns mobles *ultra modum*.

En Guillem Caner, son frare. *Idem in factis et bonis*, mas encara era major cridador e avalotador del poble...

En Martí de Cedrelles, mantenidor e anagador de la Unió. Havia I alberch, taules de cambi, vinyes e béns mobles infinits...

N'Arnau de Valleriola, cambiador. Aquest és gran rich [... ...], que tota ora ha aüda mala lengua e mala volentat contra lo senyor rey.

En Bernat Degà, *vivit*, qui fo a la dita batalla e aytava en quant podia a la Unió. Ha valents C mil sous entre cases, censals e taules de cambi.

⁶⁸⁹ CODOIN-ACA, tom XXXVIII, doc. 14 (23-XII-1347), p. 400.

⁶⁹⁰ No sembla que Bernat Joan ni Francesc Solanes, els dos principals financers del moment, tinguessen cap tipus de relació amb la rebel·lió; amb tot, sí que hi ha documentada la presència de diversos membres del llinatge Solanes, com ara Joan o Jaume, *dels majors de la Unió*, Sobre alguns d'aquests mercaders i canvistes, vegeu el nostre treball: V. BAYDAL, «'Dependria tots sos béns'. Cambistas, fiscalidad y linajes dominantes en la ciudad de Valencia (c. 1270 - c. 1370)», a *En busca de Zaqueo: los recaudadores de impuestos en las épocas medieval y moderna*, Madrid, en premsa.

⁶⁹¹ M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom II, doc. 152 (c. XII-1348).

Tot plegat, s'hi pot palesar una capa de ciutadans amb diners que, a banda de patir els excessos dels oficials reials, potser havien vist deteriorades les seues perspectives de promoció socioeconòmica davant l'increment de poder de l'estament militar al regne, un fet que, per exemple, perjudicava l'ús efectiu dels emprius i tal vegada entrebancava les possibilitats d'accedir a la compra de nous senyories. En aquest sentit, d'una banda, es documenta que alguns dels dirigents unionistes, com els Caner, Jaume de Solanes, Berenguer de Tapioles o Nicolau d'Esplugues, eren posseïdors de petites alqueries, alhora que, d'altra banda, una de les peticions que el moviment realitzà en tenir retingut al monarca en 1348 fou que els ciutadans de la capital, com els cavallers des de les Corts de 1329-1330, poguessen comprar béns de reialenc en la resta de viles quedant-ne exempts de tota tributació reial directa –com passava a la pròpia ciutat⁶⁹². I, fos com fos, el malestar d'aquell grup de persones benestants amb la monarquia féu possible que, tot i formar-ne part de les mateixes causes que motivaven el descontent popular –com en el cas de l'arrendament de les impositions–, poguessen conjugar els seus interessos amb els del comú.

Igualment, una part dels cavallers que s'hi sumaren procedien d'aquell mateix món urbà, havent ascendit al gènere militar els seus immediats antecessors, com ara en el cas de Ponç de Soler, Guerau Fabre, Bartomeu Matoses o Guerau Safont, al temps que d'altres, tot i tenir orígens cavallerescos, havien participat activament en la política del Consell municipal, almenys en la dècada de 1340, com els Ruiz de Corella, Guiot de Cheneviers, Jaume Castellà, Joan de Cervató o Francesc Esquerré. Pel seu costat, la resta de barons i cavallers heretats al regne que donaren suport a la Unió valenciana, bé pertanyien al moviment anàleg aragonès –eminentment nobiliari–, com ara els infants Jaume i Ferran, Juan Ximénez Urrea, el jove, o inicialment Lope de Luna i Pedro Zapata de Tous, bé havien tingut algun enfrontament amb el monarca, com Berenguer de Vilaragut, que havia estat camarlenç de Jaume de Mallorca, i Dalmau de Cruïlles, apartat de l'orde de Montesa, o bé pertanyien a una capa de cavallers mitjans, que tal vegada formava un grup entrellaçat per vincles familiars i interessos comuns entre ells mateixos i alguns altres dirigents unionistes procedents de la ciutat, com ara els Escorna i els Ruiz de Corella, els Ruiz de Isuerre i els Fabre, o els Ximénez de Montornés, els Llançol i els Romaní⁶⁹³.

⁶⁹² Segons s'hi deia, els juristes i escrivans que s'havien aplegat –com hem explicat– a Burjassot per tal de redactar els acords de 1329-1330 havien escatimat la paraula «ciutadans» del fur corresponent: *En la confecció del fur nou posat sots rúbrica 'Que generosos puxen comprat, et cetera', en lo loch de Burjaçot, aquells qui limaren los furs nous de ço que fon atorgat per lo senyor rey e tota la Cort general del regne, que lo dit fur no solament fo atorgat a ríchs hòmens e cavallers, ans encara a ciutadans de la dita ciutat, e aquells qui hagren los dits furs, secretament, en frau dels ciutadans, abcegassen la paraula 'ciutadans'*; M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom II, doc. 132 (c. II-1348). Tanmateix, per les negociacions que hem comentat en el seu moment, no en tenim constància efectiva que inicialment fos concedit d'aquesta manera i, de fet, sembla que aquest capítol, malgrat les pressions unionistes no fou concedit pel rei, que es limità a indicar que proveiria en les següents Corts: *Ibidem*, tom I, p. 346-350.

⁶⁹³ Segons les dades aportades per M. RODRIGO, d'una banda, Ramon Escorna –procedent d'una família de juristes al servei de Pere el Gran– havia traspassat Almussafes a Juan Ruiz de Corella, mentre que, d'una altra banda, Martín Ruiz de Isuerre compartia la senyoria de Foios amb Guerau Fabre –germà, alhora, del també unionista Bartomeu Matoses: *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom II, doc. 152 (c. II-1348). Així mateix, sabem que els Llançol i els Romaní eren parents directes, i els darrers guardaven estrets vincles matrimonials amb els Ximénez de Montornés –com també amb Arnau

Però, a més a més, també hi hagueren molts d'altres cavallers mitjans i petits que hi participaren, sense que encara es coneguen a ciència certa les causes per les quals se sumaren a la revolta –el que potser podria quedar esclarit amb un estudi prosopogràfic⁶⁹⁴. En tot cas, segons indicà Mateu Rodrigo, foren un grup de juristes de la ciutat de València els que donaren cos ideològic i lideraren el moviment. Un munt de juristes, notaris i escrivans apareixen entre els dirigents, síndics i col·laboradors dels rebel·lats, com ara Pere Belluga, Domingo Eimeric, Jaume d'Orrit, Guillem Andreu, Berenguer Ferrer, Guillem Bonet, Guerau de Benviure, Domingo Mulnar, Berenguer d'Oluja, Pere de Montsó, etc. De fet, el primer d'ells fou qui arengà els reunits en el parlament de maig de 1347 per tal d'institucionalitzar l'alçament: *Per los prelats e richs hòmens no-s starem que no façam la Unió!* Així mateix, totes les comissions que se'n derivaren estaven formades paritàriament per cavallers, ciutadans i juristes, palesant la importància atorgada a aquests darrers⁶⁹⁵. I la seua tasca no era exclusivament de col·laboració, sinó també de proselitisme, puix, segons s'explicava en els documents preparatoris per a la repressió de la insurrecció, els almenys 18 notaris que guardaven els llibres i les actes de la Unió, *encoratjaven lo poble e feyen missatgeries e sermons*⁶⁹⁶.

En consonància amb tot això, segons l'historiador esmentat, tres foren els «veritables cervells de la Unió», Joan Sala, jurista benestant –amb una alqueria i un molí al terme d'Alzira– que assumí fins i tot el càrrec militar de *capità de la guerra* en crear-se aquest durant les darreries de la revolta, Domingo de Montsó, a qui hem vist com a advocat del monarca fent una defensa a ultrança de les Corts com a òrgan de govern del regne en el procés contra la reina Elionor de 1336, i especialment Bernat Gomir, que havia estat conseller reial i lloctinent del governador del regne. A l'ombra d'aquests, des del seguici reial, hi actuava Arnau Samorera, antic assessor del procurador del regne, conseller reial i batlle general amb l'arribada al tron de Pere el Cerimoniós, així com vicecanceller des de 1340 fins a 1347, quan fou apartat del càrrec en oposar-se al nomenament de la infanta Constança com a successora; d'ell se'n digué que *avocava de secret en los affers de la Unió comunament per la ciutat a uns e a altres*, i, fins i tot, que *'principium et finis erat' de tots los dits affers*⁶⁹⁷. Tot plegat, doncs, els principals impulsors i dirigents de la Unió foren els jurisperits i els ciutadans acabalats de València, val a dir, aquells més afectats per la política autoritària de trencament dels Furs duta a terme pel Cerimoniós i els seus oficials, que, al seu torn, probablement era fruit no només de la seua cultura jurídica romanista sinó també de la pròpia reducció del

Samorera, un dels juristes que citarem tot seguit: V. BAYDAL, *La senyoria de Beniparrell...* cit., p. 46-49 i 57.

⁶⁹⁴ A banda dels esmentats, hi signaren la Unió els nobles Humbert de Cruïlles, Guillem Ramon de Montcada, Sancho Huerta d'Arenós i Pere d'Aragó, encara que sembla que els tres darrers no tingueren una participació destacada. Contràriament, els col·laboradors de la Unió es concentraren entre la baixa noblesa, com els Oblitas, Berart de Canyelles, Francisco de Ollo, Gonzalo Ruiz de Lihori, Pedro Ximénez Castellà, Juan Ximénez de Perenxisa, Gilabert Sanoguera, Galceran i Jaume de Riusec, Fernando Monteagudo, Ponç de Vilaragut o Guerau Avarca. De fet, en el moment de les primeres batalles de finals de 1347, sense haver rebut els reforços castellans i aragonesos, la host unionista comptava amb 200 homes a cavall: M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 335.

⁶⁹⁵ *Ibidem*, tom I, p. 137, 209, 249, 283, 339, 348 i 393.

⁶⁹⁶ *Ibidem*, tom II, doc. 52.

⁶⁹⁷ *Ibidem*, tom I, p. 288, 343, 395, 499 i 515. Sobre Samorera, vegeu-ne un esbós biogràfic al nostre treball: V. BAYDAL, *La senyoria de Beniparrell...*, cit., p. 42-49.

patrimoni reial, accelerada des de la conquesta de Sardenya en 1324 i que impulsava a intensificar les exigències econòmiques sobre els súbdits.

Així les coses, resulta fàcil d'entendre el paper primordial dels governants de la capital en la revolta, a la qual també se sumaren una part de la cavalleria i les capes populars de la ciutat i de bona part del regne. En aquest sentit, s'hi afegiren fins a 84 nuclis de població (vegeu en el Mapa 7 del tom II), entre els quals es trobaven bona part de les viles que constituïen o que tradicionalment havien format part de l'estament reial, com ara Alzira, Morvedre, Lliria, Cullera, Corbera, les aldees de Morella, Castelló de la Plana, Ontinyent, Bocairent, Biar, Castalla i Xixona, així com les pertanyents a l'orde de Montesa, que, com hem vist, havien estat sotmeses gairebé a la mateixa pressió fiscal que aquelles des de la desaparició del Temple. Significativament, cinc dels llocs reials que no s'hi adheriren foren els que menys havien participat en la defensa activa dels Furs de València, és a dir, Borriana i Vila-real, que havien estat de Fur d'Aragó fins a 1330, i Ademús, Alpont i Castellfabib, de forta influència aragonesa. Els altres dos, Xàtiva i Morella, sí que havien format part del nucli dur de l'estament reial, però, com a primeres viles del regne per davall de València, tractaren d'aprofitar l'enfrontament d'aquesta amb el rei per tal de traure'n rèdits polítics, com ara el títol de ciutat, que fou concedit als xatvins.

Al remat, doncs, com va demostrar a bastament la tesi realitzada per Mateu Rodrigo i segons hem pogut ressaltar ací a partir de les dades que aquest mateix autor exposà, la Unió fou una revolta contra l'autoritarisme reial encapçalada per la ciutat de València. En les seues pròpies paraules, l'objectiu principal del moviment era «restablir la relació pactista entre la monarquia i el país»⁶⁹⁸, una relació que passava pel tamís dels dirigents de la capital, els mateixos que hem vist promoure, defensar i ampliar l'ordenament foral valencià durant tot el segle anterior. Fet i fet, com hem explicat llargament, València havia estat la principal impulsora d'una concepció pactista del poder, entenent aquesta com la que es regulava a través de les lleis aprovades en les assemblees parlamentàries, que havien de reunir-se periòdicament, amb la presència de tot el General. En aquest sentit, tot i els avanços que es produïren a partir de les Corts de 1329-1330 amb la progressiva participació de la noblesa i l'Església, la preponderància dels interessos valentins en el desenvolupament d'aquell sistema era encara aclaparadora. Per tant, segons explicarem en el següent capítol, no seria fins a la segona meitat del segle XIV quan la pràctica parlamentària acabaria consolidant-se, anant de la mà de l'aparició d'una institució de recaptació fiscal comuna a tots els estaments. Abans d'endinsar-nos-hi, però, farem una breu síntesi del període comprés entre 1330 i 1348, que, com hem vist, desembocà en el xoc directe entre l'estament reial i la monarquia.

⁶⁹⁸ M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 288.

6.3. L'enfrontament entre l'estament reial i la monarquia

Les Corts de 1329-1330, com hem indicat anteriorment, representaren un punt d'inflexió en la història del regne de València. A nivell polític significaren l'inici de la generalització de la pràctica parlamentària entre els estaments i el rei, puix mai abans d'aquella assemblea hi ha constància de l'aprovació de disposicions jurídiques en què hagués intervingut activament el braç nobiliari. La prova d'aquesta nova etapa és que immediatament, ja en els col·loquis que tingueren lloc tot just després, l'estament reial parlà en nom de tot el General –en 1330 i 1331– o, de fet, tots els estaments hagueren de ser convocats per tal de decidir qüestions que afectaven al conjunt del regne –en 1332-1333. En aquest darrer cas, a més a més, els cavallers tornaren a participar del marc parlamentari, canalitzant certes peticions polítiques a través de la mateixa assemblea. Tanmateix, aquell mateix any de 1329 també representà en certa manera la fi del suport i l'entesa entre els dirigents de l'estament reial i la monarquia, en tant que Alfons el Benigne donà els cinc principals nuclis reials a la reina Elionor i tres dellà Xixona a l'infant Ferran. Així les coses, sense un recolzament ferm en forma d'un braç reial potent, la ciutat de València quedà impossibilitada per tal d'erigir-se operativament en cap del General.

D'ací, l'avalot encapçalat per Francesc de Vinatea –*València no seria res*–, que evità el traspàs de la sobirania plena dels llocs de la reina, però no així el llegat posterior de dues més a l'infant Joan. Per tant, els habitants de les viles hagueren d'esperar al canvi de monarca per tal de revocar aquelles donacions i reintegrar-les a l'estament reial. Així, amb l'arribada de Pere el Cerimoniós tornà momentàniament la bona sintonia amb el rei, en tant que aquest també estava interessat a recuperar allò que havia estat cedit a la seua família política. Consegüentment, les Corts d'accessió al tron de 1336 comportaren l'aprovació pública i general d'algunes de les principals peticions de l'esmentat estament: s'aturaria definitivament el desmembrament del patrimoni reial i es repetirien les assemblees cada tres anys. En aquest sentit, el procés judicial que s'endegà contra la reina exposà a les clares el pensament dels dirigents urbans respecte al paper primordial de les Corts com a institució representativa i decisòria de les qüestions que concernien al govern del territori. I, de fet, després d'haver lluitat contra Pedro de Xèrica –el principal valedor d'Elionor– la qüestió de les donacions acabà resolent-se en una altra reunió de Corts en 1339.

No obstant això, a partir de llavors tornaren les friccions amb el monarca i l'incompliment de les coses jurades per part d'aquest. En 1340, per exemple, el Cerimoniós demanà una important ajuda general per a la guerra de l'Estret mitjançant un simple parlament, sense cedir contraprestacions polítiques a canvi. Segurament aquesta fou la causa per la qual dos anys després, quan necessità desviar els diners atorgats a la conquesta de la Corona de Mallorca, es veié obligat a reunir Corts, en les quals es negociaren llargament les nombroses demandes dels estaments, fins a les darreries de 1342. I, en consonància amb la nova línia encetada en 1329-1330, els braços nobiliari i eclesiàstic hi participaren activament presentant els seus propis capítols. Tanmateix, la impugnació gairebé total que el braç reial en realitzà palesa clarament que la seua voluntat de dirimir els conflictes amb la monarquia i prendre decisions sobre el regne en les assemblees parlamentàries només era ferma quan

beneficiava els seus propis interessos. En relació amb això, el monarca a penes concedí cap de les sol·licituds realitzades pels estaments privilegiats, i, pel que fa als nuclis reials, es limità a atorgar-ne algunes –poc més de la meitat– de les que havia requerit la capital.

Ultra això, en aquesta mateixa línia d'intensificació de les peticions a canvi d'escasses contraprestacions, les concessions efectuades a la ciutat i les viles reials l'any següent, per la invasió del Rosselló, foren poques, malgrat que els ajuts promesos superaren amb escreix els donats en anys anteriors, per exemple entre 1337 i 1340. Només la capital, novament, aconseguí obtenir alguns privilegis més mitjançant la celebració del parlament general que tingué lloc a Barcelona en 1344, al qual acudiren les principals urbs de la Corona. Però, alhora, en aquesta reunió quedaren ben patents els problemes que el viratge de la política de Pere el Cerimoniós havia agreujat a començaments de la dècada de 1340: les necessitats financeres de la monarquia havien comportat una nova onada d'alienacions –en aquest cas per vendes o penyores fetes a l'infant Ramon Berenguer, Lope de Luna i el comte de Terranova–, al temps que havien fet augmentar considerablement els deutes municipals dels nuclis reials i, en especial, de la ciutat de València.

De fet, la fixació de quèsties que havia tingut lloc en les Corts de 1329-1330 no havia servit, ni molt menys, per frenar les exigències fiscals del rei, sinó que, ans al contrari, romangueren com un mínim a pagar tots els anys pels vilatans, mitjançant la tributació directa. Addicionalment, també gairebé de forma anual, tots els nuclis reials –començant per la capital– passaren a pagar subsidis recaptats a través d'imposicions indirectes, que, per afegiment, anaren incrementant gradualment les quantitats globals o les taxes a pagar; en ocasions, a més a més, hi contribuïren la resta d'estaments, encetant d'aquesta manera les primeres experiències de fiscalitat general al regne de València. Així, entre 1330 i 1334 els tres estaments –amb certes excepcions senyoriales– pagaren el donatiu atorgat en l'assemblea suara esmentada, consistent en 20.000 ll. anuals recaptades a través de cises establertes sobre els blats, el vi i les carns. I, ultra aquestes, se n'aplicaren moltes més en 1333 per tal d'armar urgentment una armada contra els genovesos, tot i que en darrer terme els diners aplegats es tornaren al General, menys en el cas de València, que assumí el cost de la meitat de l'esquadra. El mateix havien fet el conjunt de nuclis reials l'any anterior, així que els deutes locals ocasionats per les ajudes al monarca començaren a créixer ja en aquesta època.

Fet i fet, la tendència s'accelerà amb el regnat de Pere el Cerimoniós. Primerament, el rei introduí noves peticions directes, com el coronatge de 1336 i el maridatge de 1338, als quals s'afegiren subsidis recaptats a través d'imposicions indirectes, negociats sense interrupció cada any amb els llocs de reialenc –i ocasionalment amb els prelats del regne. Així, en 1336-1337 els nuclis reials hagueren de finançar la guerra contra Pedro de Xèrica, i en 1338 i 1339 concediren sengles ajudes de 10.000 ll. per a la lluita contra els marínides. Posteriorment, de 1340 a 1343 –per a les guerres de l'Estret i de Mallorca– es tornà a repetir el pagament d'un donatiu general, en aquesta ocasió en una quantitat que desconeixem, però que, en definitiva, incrementava les tarifes sobre els blats, el vi i les carns, i les ampliava al navili, els draps i l'oli. Així mateix, tot just en finalitzar la col·lecta, el monarca exigí noves ajudes per a la presa del Rosselló a les viles reials, el mestre de Montesa i el bisbe de València, que almenys en el cas de les primeres representaren l'establiment de noves imposicions adreçades a recaptar un mínim de 18.900 ll. anuals durant un bienni, és a dir, fins a les darreries de 1345.

Finalment, fins i tot en temps de pau, en 1346, la capital i les cinc principals poblacions del regne pagaren un nou subsidi anual, de 6.500 ll., per al manteniment d'una flota comuna que patrullés les aigües de la Corona.

En aquest darrer cas, però, com que els principals beneficiaris de l'armada eren els mercaders, els productes gravats es limitaren al navili i els draps. No obstant això, la resta de productes no romanien precisament lliures de tributació, sinó que –ben probablement a la majoria de comunitats reials– estaven gravats per imposicions destinades a sufragar l'increment exponencial del deute municipal produït durant aquells anys de contínues ajudes a la monarquia. Així, si més no a la ciutat de València –que, a més a més, havia assumit el pagament de 20.000 ll. pel dot d'una infanta– s'hagué de recórrer a l'establiment i la venda de tributs indirectes a diversos anys vista, de 1344 a 1350. En aquest sentit, les despeses de la monarquia no només havien fet multiplicar el deute, sinó que, en un procés en espiral, també havien conduït a l'alienació de patrimoni reial, el que feia intensificar l'esforç fiscal dels nuclis que hi romanien. Així les coses, es produïren dos fenòmens vinculats a aquesta evolució: d'una banda, en relació amb la monarquia, determinats canvistes –com Bernat Desmàs, Francesc de Solanes i sobretot Bernat Joan– passaren a ocupar un paper molt destacat, en tant que centralitzaren i gestionaren subsidis de volum desconegut fins aleshores, i, d'una altra banda, respecte a les viles del rei i dels prelats, l'augment de la pressió fiscal féu estendre el malestar social.

A tot això, com hem vist, s'afegí la política autoritària dels oficials i els jutges del monarca, especialment intensa a partir de 1344, amb la incorporació dels consellers rossellonesos a la cort reial. Així, amb la qüestió successòria com a detonant i seguint els passos de la Unió formada al regne d'Aragó, part dels dirigents de la ciutat de València donaren cos a un moviment similar, en defensa de l'ordenament foral propi. D'aquesta manera, paradoxalment, la perseguida unió foral per part de la capital valenciana, aconseguida en 1329-1330, acabà desembocant en un conflicte directe amb la monarquia. En connexió amb això, probablement la resolució de la qüestió en favor de la senyorialització del país amb la cessió generalitzada del mixt imperi, agreujada per la política posterior de venda de viles reials i mers imperis, havien tancat la porta a les aspiracions hegemòniques dels governants de la ciutat. Així, malgrat que tot el territori es regia ara pel fur de València, la pèrdua de potència de l'estament reial i l'avanc efectiu de les senyories alienes havien degut afeblir l'entesa mútua mantinguda fins aleshores amb la monarquia.

I, més encara, la derrota en l'enfrontament bèl·lic amb Pere el Cerimoniós encetà un període de càstig que trencà amb el procés de generalització de la pràctica parlamentària que s'havia iniciat en les Corts de la unió foral. No obstant això, la concepció pactista del poder havia quedat clarament plantejada i es reprendria uns anys més tard –tot i que amb uns supòsits nous, més oligarquitzants–, quan les extremes urgències causades per la guerra amb Castella obligaren al monarca a tornar a recórrer a la negociació políticofiscal amb els estaments. Aquest procés, de fet, serà el que analitzarem en el següent capítol, el darrer d'aquesta segona part de la tesi, en el que també observarem la trajectòria que finalment conduí a la consolidació de la fiscalitat indirecta general a tot el regne.

7. PER DEFFENSIÓ DE LA COSA PÚBLICA DEL REGNE DE VALÈNCIA. DE LA DESFETA A L'APARICIÓ DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL

Segons hem vist en el capítol anterior, les Corts de 1329-1330 obriren un nou període en la història política i fiscal del regne de València, caracteritzat per la fi de la disputa foral i la progressiva ampliació a tots els estaments de la pràctica parlamentària i de la contribució fiscal a la monarquia. D'aquesta manera, a banda de nombrosos col·loquis i parlaments amb els nuclis reials (en 1330, 1331, 1332, 1338, 1339 i 1343) o amb el conjunt d'estaments (en 1332-1333 i 1340), se celebraren Corts recurrentment (en 1329-1330, 1336, 1339 i 1342), alhora que, de forma més espaciada, es recaptaren els primers donatius comuns a totes les senyories (en 1330-1334 i 1340-1343). Amb tot, aquesta evolució, marcada per les necessitats financeres de la Corona lligades a les seues campanyes militars, quedà completament trencada pels fets de la Unió: amb un territori desfet i un estament reial castigat, les negociacions politicofiscals col·lectives desaparegueren per complet durant els anys posteriors a la revolta. Tanmateix, l'inici de la guerra de Castella en 1356 invertí aquella nova situació, puix, no debades, la invasió dels regnes d'Aragó i de València requerí de costosos exèrcits, per al manteniment dels quals s'hagueren de convocar constantment assemblees estamentals. Així, la necessitat de defensa comuna del territori féu consolidar finalment la negociació contínua de donatius col·lectius en Corts i parlaments, bo i enfortint el concepte de General, covat durant les dècades anteriors. Per exemple, hom pot observar aquesta relació entre guerra defensiva, cosa pública i fiscalitat general en l'oferta de donatiu realitzada pels braços eclesiàstic i nobiliari en les Corts de 1360:

La dita proferta de les dites LXV mil lliures sia convertida en sou de hòmens a cavall per deffensió de la cosa pública del dit regne de València donant per hom de cavall armat VII sous reals e per hom a cavall alfforrat V sous¹.

En aquest sentit, tot i que els privilegiats intervenien expressament per la defensa del regne, l'actuació mancomunada amb l'estament reial donà lloc al naixement de la Diputació del General, la qual s'anà renovant de forma gairebé constant a partir d'aleshores fins a esdevenir una institució permanent. Tot plegat, en aquest capítol tractarem d'analitzar els principals passos d'aquesta trajectòria posterior a la rebel·lió de 1347-1348, fins a l'aparició del tipus d'impost sobre el qual s'acabà assentant la susdita Diputació, és a dir, les generalitats, instaurades en les Corts de 1362-1363. És per això que, atenent al que acabem d'explicar, hem dividit l'exposició en dos apartats principals: un que s'allarga fins a l'inici del conflicte amb Castella en 1356, monopolitzat primer per la repressió i després per les campanyes mediterrànies contra els genovesos i els sards, i una altre relatiu a la pròpia guerra a l'interior de la península, en el qual ens centrarem en el seguit d'assemblees parlamentàries que tingueren lloc fins a mitjan dècada de 1360. En conjunt, doncs, precisament en aquest moment veurem cristal·litzar noves estructures polítiques i fiscals que perduraran en el temps com a

¹ ACA, C, reg. 1505, f. 83r (c. V- 1360), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 128.

resultat dels canvis de fons que s'havien anat produint des de molt abans, segons hem pogut explicar al llarg de la present investigació.

7.1. Després de la revolta (1349-1356)

Els tres primers anys posteriors a la revolta de la Unió foren d'una intensa repressió al regne de València en tot els àmbit. En primer lloc, a nivell físic, amb condemnes de mort, confiscacions i multes per als principals líders; en segon lloc, a nivell polític, amb la modificació de furs i privilegis decretada en el marc de les Corts de 1349; en tercer lloc, a nivell institucional, amb la intervenció monàrquica sobre els principals càrrecs de govern i justícia de la ciutat; i, en darrer lloc, a nivell econòmic, amb l'establiment forçat d'imposicions indirectes durant deu anys, de les quals havien d'eixir, d'una banda, els diners necessaris per a pagar les quantitats fixades com a càstig reial, d'altra banda, les indemnitzacions destinades als damnificats pels unionistes i, finalment, els deutes municipals acumulats, agreujats per la pròpia guerra. Així doncs, aquests seran els aspectes que tractarem en el primer epígraf del present apartat, dins del qual també abordarem molt superficialment l'aportació fiscal valenciana a les primeres campanyes bèl·liques després de la Unió, les de 1349 i 1351-1352, que semblen mostrar unes característiques particulars relacionades amb aquell context de repressió; això és, probablement a causa de la posició de força del monarca, aquest evità tota negociació politicofiscal col·lectiva amb els estaments, com havia hagut de fer en moments anteriors.

Amb tot, les necessitats econòmiques de la Corona per a fer front a les posteriors expedicions mediterrànies dugueren a Pere el Cerimoniós, relativament prompte, a tornar a la via de les assemblees –tot i que amb timidesa. Així ho veurem en el segon epígraf, en el qual tractarem el finançament valencià de l'armada de 1353 contra els genovesos i el del viatge a Sardenya del monarca, organitzat i desenvolupat entre finals de 1353 i 1355. En aquest sentit, primerament, el rei congregà un parlament nobiliari amb l'objectiu d'acordar una ajuda per a la campanya de 1353, mentre que, en segon lloc, a finals d'aquell mateix any hagué de negociar amb la ciutat de València la concessió d'un altre subsidi i encara en 1354 celebrà unes Corts amb els estaments valencians, per tal que jurassen l'infant Joan com a successor. En tot cas, segons explicarem, l'única de les reunions de la qual s'obtingueren privilegis a canvi dels diners pagats fou la de la capital, de manera que el marge de negociació encara distava molt de ser el mateix que el que hi havia abans de la revolta unionista. Aquest, de fet, no es recuperaria fins a l'enfrontament amb Castella, quan les urgències militars provocaren la celebració continuada d'assemblees, en les quals es tornaren a negociar tant els donatius necessaris per a la guerra com les peticions polítiques realitzades pels diversos estaments. Això ho veurem, però, en el segon apartat d'aquest capítol.

7.1.1. Temps de càstig

L'únic autor modern que ha tractat de forma monogràfica els anys immediatament posteriors a la Unió al regne de València, fins a 1352, ha estat Mateu Rodrigo, que a partir de diversa documentació reial referent a la revolta elaborà un complet llistat dels encausats i de les penes individuals imposades a causa de la rebel·lió. Així mateix, d'una banda, analitzà somerament les Corts celebrades en 1349 a través d'un procés fragmentari d'aquella assemblea, i, d'una altra banda, aplegà diverses notícies sobre algunes de les multes col·lectives establertes a determinades universitats unionistes. En aquest sentit, gràcies a certes dades contingudes als manuals de consells de la ciutat de València i a la consulta dels llibres confeccionats per a indemnitzar els perjudicats per la guerra, també aportà informacions disperses sobre el càstig fiscal imposat a la capital i les quantitats que es devien pagar a alguns dels damnificats. Finalment, mitjançant la mateixa documentació municipal valentina destrià clarament els principals canvis de composició que afectaren al Consell municipal i al mode d'elecció dels justícies i els jurats durant aquest període².

Així les coses, a banda de resumir sintèticament les principals dades exposades per aquell autor, ens centrarem en els aspectes per als quals hem pogut trobar certa informació addicional, com ara el desenvolupament de l'assemblea parlamentària esmentada o el tipus d'imposicions aplicades en els llocs castigats, que determinaren bona part de les aportacions tributàries realitzades al monarca durant la dècada de 1350. De fet, sembla que aquesta és una de les raons –juntament amb la disminució de les negociacions col·lectives amb els estaments– per les quals fins a l'inici de la guerra de Castella trobem moltes menys dades relatives a les contribucions valencianes que anteriorment, sobretot pel que fa a les primeres armades reials organitzades després de la Unió, és a dir, la de Gibraltar contra els marínides en 1349 i la de Romania contra els genovesos en 1351-1352. En qualsevol cas, atenent al fet que els principals estudis realitzats fins el moment s'han abordat des d'una perspectiva general o estrictament catalana, tractarem d'aportar-hi les escasses dades que hem trobat des de l'òptica del regne de València.

a) La repressió i les Corts valencianes de 1349

Segons hem explicat en el capítol anterior, la derrota final de la Unió valenciana es produí a les darreries de 1348, bo i iniciant-se la repressió tan bon punt el rei entrà a la capital del regne, el dia 10 de desembre. Així, el sendemà començaren els processos i interrogatoris contra els principals líders capturats, alhora que es convocaren unes Corts *pro bono statu regni Valencie*, per als Sants Innocents, el tercer jorn després de Nadal. Abans d'arribar aquella data, però, ja s'havia sentenciat a mort a 18 unionistes, entre els quals hi havia sis ciutadans i menestrals (Francesc Rodeja, Gonzalo Roda, Bernat Destorrent, Blasco de Suera, Pere Safont i Bernat de Calataiud), quatre cavallers (Jaume de Romaní, Juan Ruiz de Corella, Ramon Escorna i Ponç de Soler), tres juristes (Joan

² M. RODRIGO LIZONDO *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 381-415 i 548-555.

Sala, Domingo de Montsó i Guillem Andreu), dos homes d'armes (Joan Gil i Bernat de Castellví) i tres aragonesos (Fernando Sánchez de Sádova, Sancho Garcés de Asín i Miguel López Picard). A començaments de 1349, a més a més, es donaren altres 17 penes capitals, quatre en presència el 4 de gener (als ciutadans Bernat Redon, Ramon Salelles, Arnau de Comajoan i el pescador Joan Tàfio) i 13 en contumàcia el 21 de febrer, a cinc ciutadans (Bernat de Santboi, Jaume Blanc, Bernat de Fabarzà, Ramon Solanelles, Romeu d'Anglesola), tres cavallers (Mateu Llançol, Lorenzo de Ollo i Berart de Canyelles), tres juristes (el líder principal Bernat Gomir, Berenguer d'Oluja i Pere Morell), i dos homes del comú (Berenguer Palau, de casa del bisbe, i en Roca, de Quart de Poblet), que havien aconseguit fugir de la persecució reial.

Per la seua banda, les multes individuals i les confiscacions imposades també reflecteixen la naturalesa social de la revolta, marcada, com ja hem dit, per l'aliança entre ciutadans, juristes, menestrals i cavallers de rang mitjà o baix. Val a dir, en primer lloc, les almenys vuit penes pecuniàries establertes carregaren les fortunes d'un mercader, quatre drapers, un notari, un frener i un cavaller, tot sumant 166.920 s. Molt major encara fou la xifra aconseguida pel rei amb les confiscacions de senyorijs i propietats realitzades a un mínim de nou cavallers (Jaume de Romaní, Mateu Llançol, Ramon i Vicent Escorna, Ponç de Soler, Guerau Fabre, Bartomeu Matoses, Juan Ruiz de Corella i Martín Ruiz de Iuerre), cinc juristes (Bernat Gomir, Joan Sala, Domingo de Montsó, Guillem Bonet i Guillem Andreu) i quatre ciutadans (Bernat de Fabarzà, Bernat Sunyer, Pere Roca, Guillem de Tamarit). Així, en conjunt, es procedí a la venda immediata –generalment a servidors de l'administració reial, com ara Joan Escrivà, Ramon de Riusec, Mateu Mercer o Ramon Boil– de dos castells (Uixó i Olocaiba), 11 senyorijs (Alberic, Alфонdeguilla, Almussafes, Alaquàs, Cortitxelles, Fornà, Quartell, Montortal, Rocafort i certes parts de Foios i Vilallonga), diverses alqueries als termes de València, Alzira i Dénia, cases, molins, censals i violaris, pels quals el monarca obtingué poc menys d'1.420.000 s.³

Igualment importants foren les composicions col·lectives imposades als nuclis unionistes, tot i que en parlarem en el següent punt, atès que la seua durada en el temps tingué implicacions en la participació fiscal valenciana de la dècada de 1350. En canvi, sí que en parlarem en aquest punt de la repressió de caire polític, determinada a grans trets per Pere el Cerimoniós en el marc de les Corts convocades en desembre de 1348. Sobre aquestes, Mateu Rodrigo comentà les informacions contingudes en un esborrany de procés conservat entre la documentació relativa a la Unió, tot indicant que les reunions no començaren en realitat fins al 3 de gener de 1349⁴. Així mateix, segons aquella font, sabem que s'hi plantejaren diverses qüestions estretament relacionades amb els fets de la revolta, la primera de les quals fou la petició de la cavalleria de València d'ingressar en el braç militar, malgrat que tradicionalment quedava representada per la mateixa universitat –dins del braç reial. En aquest sentit, entre els que apareixen consentint els furs publicats, es poden detectar 12 cavallers no citats en les cartes de convocatòria, alguns dels quals potser pertanyien a aquest sector⁵. Pel que

³ Vegeu totes aquestes dades a: M. RODRIGO LIZONDO *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 381-415.

⁴ Es tracta d'un procés incomplet format per dos quaderns que sumen 19 fulls: ACA, Reial Audiència, Processos, Lligall 125-21, comentat per M. RODRIGO LIZONDO *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 407-409.

⁵ Eren Andreu Guillem Escrivà, Francesc d'Espulgues, Joan d'Escorna, Francesc de Mompalau, Pere i Vidal de Vilanova, Berenguer Boil, Bernat de Materós, Ramon de Boixadors, Galceran de Tous, Guillem de Bellví i Rui Sánchez de Calataiud: *Furs e ordinacions*, Any 1349, «Proemi» (16-I-1349).

fa a la resta, només hi anaren 20 dels 46 nobles i cavallers convocats⁶, mentre que dels braços eclesiàstic i reial acudiren pràcticament tots els citats, és a dir, 7 i 9 respectivament⁷.

D'altra banda, també en connexió amb el que havia succeït durant el conflicte, els síndics de la capital protestaren pel títol de ciutat concedit a Xàtiva per part de Pere el Cerimoniós –que no reconegueren fins a les Corts de 1358. Més avant, el mateix monarca plantejà que a partir de llavors els nuclis urbans no poguessen celebrar reunions entre ells sense el consentiment reial previ, una proposta que fou rebutjada pels braços, el que indica que, malgrat la situació, encara quedava un mínim marge a la negociació en l'assemblea parlamentària. En tot cas, a la repressió física que hem comentat s'hi afegí una evident repressió política mitjançant el que s'aprovà en aquella assemblea, celebrada al monestir de dominics de la ciutat de València. En relació amb això, cal remarcar que aquestes foren les primeres Corts del Cerimoniós en què les disposicions publicades reberen el nom de «furs», ja que, segons se'n pot deduir, fins aleshores únicament s'havien presos com a tals els *furs antichs de València e les addicions* de Jaume I (de 1238, 1261 i 1271) i els *furs nous* d'Alfons el Benigne (de 1329-1330), mentre que, per exemple, els promulgats en les Corts de 1342 es consideraven *capítols nous perpetuals*. Ara, en canvi, el rei insistia en el fet que s'hi promulgaven *furs novells*, amb una força jurídica comparable als anteriors:

Manam ésser observats per tostems en la ciutat de València e en totes e cada unes ciutats e viles, castells, alqueries, lochs e torres nostres e d'altres edificats ara o per a avant edificadors en lo regne de València e en totes e sengles partides d'aquell⁸.

I només a partir d'aquest moment tot allò que s'acordà en Corts amb el consentiment dels tres braços passà a denominar-se sistemàticament «fur», després que les concessions realitzades en assemblees anteriors, com les de 1283, 1292, 1301-1302 o 1336, fossen simples privilegis dirigits a l'estament reial, atesa la importància històrica d'aquest en les relacions parlamentàries amb la monarquia. En tot cas, la

⁶ En les diferents publicacions dels furs, realitzades en tres moments diferents, apareixen sempre –en persona o mitjançant procuradors– l'infant Pere, Pere d'Urgell, Pedro de Xèrica, Lope de Luna, Gilabert de Centelles, Galceran de Bellpuig, Alfons Roger de Lloria, Olf de Pròixida, Ramon de Riusec, Pedro Maza, i els hereus de Francesc Carròs, Gonzalo Díaz d'Arenós i Gonzalo Ximénez d'Arenós; per tant, no hi anaren 8 dels barons convocats: Pere de Montcada, Guillem Ramon de Montcada, Juan Ximénez d'Urrea, Sancho Huerta d'Arenós, Nicolas de Joinville, ni els hereus de Blasco Maza de Bergua, Guillem de Cardona i Fernando d'Aragó. Quant als cavallers, hi foren presents Ramon Boïl, Rodrigo Díez, Juan Ximénez de Montornès, Joan Escrivà, Guillem Gascó, i els hereus de Pelegrín de Monteagudo, Berenguer i Ramon de Vilaragut, tot mancant-ne 14 dels citats: Fernando López d'Heredia, Sancho Martínez de Ladrón, Francesc de Materó, Ramon de Santlleir, Mateu Mercer, Berenguer Dalmau, Ramon Castellà i els hereus de Felip Boïl, Gilabert Sanoguera, Pedro Zapata de Tous, Gil Martínez d'Entença, Gil Rodríguez de Castelblanco, Bertran de Canelles i Lope Álvarez d'Espejo. Vegeu-ne els assistents i els convocats, també els que apareixen a la següent nota, a: *Furs e ordinacions*, Any 1349, «Proemi» (16-I-1349); ACA, C, reg. 1497, f. 222r-223v, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 99

⁷ De l'Església no hi anaren tres, és a dir, ni el bisbe de Sogorb, ni els representants de les ordes castellanes d'Uclés (el comanador de Montalbà) i Calatrava, mentre que hi acudiren la resta: els bisbes de València i Tortosa, el capítol de la seu de València, els abats de Valldigna i Benifassà, el castellà d'Amposta i el mestre de Montesa. Pel que fa als nuclis reials, només mancaren els síndics de Cullera i Ademús, bo i assistint la resta d'universitats convocades: les de València, Xàtiva –ara com a ciutat–, Morella, Alzira, Morvedre, Borriana, Vila-real, Alpont i Castellfabib.

⁸ *Furs e ordinacions*, Any 1349, «Proemi» (16-I-1349).

gran majoria de disposicions aprovades en aquesta ocasió de 1349 estigueren dirigides a acabar amb tota possibilitat de revifar o repetir un conflicte com el de la Unió –que, segons s’hi deia, *mils podia ésser nomenada divisió que unió*⁹. Així, el 16 de gener es publicaren sis furs que, a banda de prohibir la possessió dels capítols de la Unió i les futures reunions de *mesters o officis*, anul·laren i ordenaren la destrucció tant dels privilegis de 1284 i 1286 que havien donat base jurídica al moviment, com dels llibres, escriptures, comptes, confiscacions, delegacions judicials, alienacions i contractes produïts pels unionistes, dels segells i el campanar –sobre la sala del Consell de València– que havien fet, de la col·ligació amb la Unió aragonesa, de totes les concessions realitzades pel rei durant la revolta –*per oppressió e per força evident*– i d’una sentència de l’infant Ferran mitjançant la qual havia prohibit, com a procurador general, que determinades persones exercissen oficis i formassen part del Consell reial¹⁰.

Consegüentment, tots aquells documents i objectes foren trencats i cremats el 23 de gener en *lo foch* bastit especialment en *lo dit capítol del monestir dels preycadors*, un acte que fou elevat, igualment, a la categoria de fur¹¹. En relació amb això, gràcies a un *Manuale Curiarum* que es conserva al fons de Legislació –i que potser es complementa amb l’esborrany de procés estudiat per Mateu Rodrigo–, sabem que la crema es va haver de realitzar a petició dels mateixos braços presents en l’assemblea:

Supplicarunt humiliter eidem domino regi quod id quod in dicta Curia die veneris proxime preterita fuerat ordinatum, videlicet, quod privilegia et processus et alii scripture facientes per Unionem quovis modo comburentur et sigilla dicte Unionis restituerentur et framigerentur iuxta dictam ordinationem faceret exequi et compliri et ad executionem predicti¹².

Així mateix, també a través d’aquell manual inèdit sabem que, just abans de la susdita combustió, es presentaren dos homes de l’infant Ferran i Joan, que eren *in regno Castelle*, tractant de ser admesos com a procuradors seus en les Corts¹³. Tanmateix, tant els braços com el rei els rebutjaren, per la qual cosa el dia següent presentaren una protestació *por part del infant don Ferrando*, que s’ha conservat entre les cartes rebudes a la cancelleria reial¹⁴. En aquest sentit, un breu repàs als principals aspectes exposats

⁹ *Furs e ordinacions*, Any 1349, «Proemi» (16-I-1349).

¹⁰ *Ibidem*, «1ª publicació», I-VII (16-I-1349).

¹¹ *Ibidem*, «1ª publicació», VIII (23-I-1349). També els documents de la Unió aragonesa havien estat prèviament cremats en les Corts celebrades a Saragossa durant l’estiu de 1348, un fet que havia estat comunicat per Pere el Cerimoniós al seu oncle, l’infant Pere, de manera molt irònica: *açò fon fet ab grans plors, ço és, del fum gran que allí era, per què podets entendre que la Unió, mercè de Déu, és morta, pus nós e tanta bona gent l’havem plorada per la força e destret del dit fum*; R. Gubern, *Epistolari de Pere III*, Barcelona, 155, doc. 10, citat per M. RODRIGO LIZONDO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 460, nota 325.

¹² ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, Lligall 10, f. 5v (23-I-1349). Es tracta d’un quadern de 13 fulls en el qual, pel que sembla, el secretari reial Mateu Adrià anotà –des de la convocatòria l’11 de desembre de 1348 fins a un ajornament realitzat el 3 d’abril de 1349– els fets que anaven succeint en les reunions de Corts –protestacions, canvis de procuració, pròrrogues, greuges–, tot i que *in essentia*, sense desenvolupar els diversos documents que s’hi presentaven.

¹³ *Ibidem*, f. 2r (23-I-1349). Segons explica Mateu Rodrigo, l’infant Ferran es trobava al costat de la frontera valenciana, a Requena, amb 300 homes a cavall: M. RODRIGO LIZONDO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 383.

¹⁴ ACA, C, Cartes reials, Pere el Cerimoniós, capsa 38, núm. 4873 (24-I a 2-III-1349), transcrit a l’*Apèndix documental*, doc. 102. Totes les cites que farem a continuació provenen d’aquest document.

per aquells enviats –el cavaller Berenguer de Togores i Domingo Costa, de la casa de l’infant– permet copsar una versió dels fets ben diferent a la mostrada pels documents generats per la monarquia. En primer lloc, l’infant Ferran continuava presentant-se amb el títol de procurador general de la Corona –i successor al tron– que havia aconseguit durant la revolta, alhora que mantenia la defensa de les disposicions aprovades per la Unió. Conseqüentment, atacava la legitimitat de la reunió parlamentària en marxa –*que-s diu Cort*–, atenent al fet que es desenvolupava en un context de parcialitat i repressió:

Són celebrades en major partida per enemics del dit senyor infant et persones parcials qui lonc temps han affectada la revocació de furs e de privilegis, libertats, bons uses e la destrucció de la dicta ciutat et del bon estament del dit regne, les quals són vengudes mà armada o hostilment contra la dita ciutat e regne e han feytes e feytes fer diverses morts cruels, inhumanitats e no acostumades de fer contra moltes e diverses persones qui no havien alcuna culpa mas solament són estades mortes e destruïdes en persones e béns per tal con deffanien los dits furs e privilegis, libertats e bons uses e la Unió jurada per lo dit senyor rey en lo dit loc de Murvedre.

Per tant, també rebutjava els nous furs que s’havien aprovat, puix anaven en contra dels seus interessos, del bon estament de la ciutat i el regne, i de les ordenacions de la Unió, que havia jurat *deffendre, servir e mantenir*. No debades, insistia, el terror imposat pel rei impedia el contrast legítim a la revocació i destrucció dels furs i els privilegis, en tant que els que *deurien et porien* haver-ho fet eren *en major partida morts per lo dit senyor rey, a cruel mort et injusta*, uns altres eren *absents e fuyts per paor e terror del dit senyor rey*, i, dels que quedaven, ningú no gosava *parlar* perquè *grans companyes de hòmens de cavall de Castella, d’Aragó, de Cathalunya e de regne de València sien a la dicta ciutat ab lo dit senyor rey per consumir e matar tota persona qui a la sua volentat contrast*. Tot plegat, doncs, Togores i Costa protestaren per deixar clar que no admetien la revocació foral realitzada i que ho feien *en nom del dit senyor infant et de la dita ciutat e viles e regne de València, e de singulars de aquells, e de tots altres, axí presents com absents, a qui-s pertany o pertènyer pot e deu*. Finalment, a més a més, reclamaren el dret de Ferran a defensar els seus interessos i els de la ciutat i el regne de València dins del marc parlamentari del que havia estat exclòs: ho podria fer en *Corts generals o parlament del regne de València, et de Aragó, et de Mallorca, e del comtat de Barcelona*.

Tot plegat, Pere el Cerimoniós donà per sentida la protestació, però no la contestà fins a 10 dies després, el 3 de febrer de 1349 –des de la cambra del palau reial *per quam habetur aspertus ad mandarinuus seu tarongios*. Primerament, deixà clar que no estava obligat a respondre, *com en ço que ell fa ab tota la Cort del regne de València ell no haja mester consentiment de negun altre e dessentiment de negun que no sia en la Cort, ni tampoc de ço que faça en son regne axí com a príncep, rey e senyor qui no ha subirà*. En relació amb això, també evidencià que la protesta no havia estat realitzada en Corts, sinó fora d’elles, atès al fet que s’havia presentat a *hora fort tarda* en una sala del mateix palau reial i les reunions de l’assemblea tenien lloc al monestir de predicadors *tota vegada de matí*. Esclarit açò, el rei contradigué punt per punt tot allò exposat pels enviats de l’infant, començant per dissipar tot dubte sobre *si açò és Cort o no*, bo i explicant que *tota vegada que li plau e mester ho ha* podia convocar els estaments per *celebrar Corts e aquí establir e ordenar, revocar e declarar tot ço que tuyt ensemps tenen per bé*. Per tant, la revocació que havien aprovat no anava contra els furs, sinó que

es limitava a reparar-los davant les modificacions realitzades *per homes malvats*, que *s'eren ensenyorits de la dita ciutat e d'alcunes viles del regne*.

De fet, si el rei havia jurat aquells canvis induïts per la Unió havia estat *per força e no per grat*, per les *moltes companyes de cavall e de peu estranyes* que l'infant Ferran i altres havien dut al regne de València. En aquest sentit, indicà al mateix infant que ell també havia quedat lliure del jurament unionista, *com jurament de servir coses deshonestes e desordenades, specialment contra senyor, no és servador*. I, d'altra banda, quant a l'ambient de repressió, el Cerimoniós negà la major: deia no conèixer *null hom* que fos enemic de l'infant o que cerqués la destrucció del bon estament del regne; desmentia que hagués arribat hostilment a la ciutat de València, puix *no pot ésser dit venir hostilment aquell qui ve ab son rey, príncep e senyor acompayan-lo per fer execució justa e deguda contra sos vassalls rebel·les e inobedients*; justificava les execucions realitzades, en tant que els condemnats –que *merexien no tansolament aytals morts com preseren, mas encara molt pus males e pus cruels*– no havien mort *per deffendre furs ni privilegis*, sinó *per moltes traycions per ells comeses contra l dit senyor rey e contra furs e privilegis*; i, finalment, si els estaments no contrastaven les actuacions del monarca en les Corts no era perquè no gosaren parlar, sinó perquè desitjaven *coses ordenades de justícia*, ja que *en fer rebel·lió, contradicció ni desplaer a son príncep e senyor anch hom no goanya honor ni profit*.

Al cap i a la fi, el rei contradigué la protestació i es negà a rebre-la, tot emparant-se en la mateixa legitimitat del procés parlamentari: *con no sia legut a alcú de contrastar a alcunes coses per lo senyor rey e per tota la Cort ordenadament, e axí con fer se deu tenguda determenades e fetes*. I en el mateix incidiren els síndics de les ciutats i les viles, cridats pel monarca per tal com la protestació de l'infant també els tocava en part. Així, primerament, els representants urbans explicaren que les Corts *poden e merexen ésser dites Corts*, ja que *són feytes e celebrades e-s fan e-s celebren en la manera que és acostumat tenir, fer e celebrar Corts en la dita ciutat de València e regne de València*. Fins i tot, segons digueren, s'havien reunit *a supplicació e gran instància de les dites ciutats, viles e General del dit regne*, i tot allò que s'havia aprovat havia estat fet a petició expressa dels estaments. Per això, no calia contrastar res ni era cert que no gosaven dir el que volien, puix, no en va, les Corts eren celebrades *per senyor bo, pacífich, just, misericordiós e tal que denant aquell pot e gosa hom dir veritat e al·legar e demanar justícia*.

Altrament, quant a l'entrada del Cerimoniós a la capital del regne, els representants urbans també negaren que s'hagués produït hostilment, sinó *com a rey, príncep e senyor de la dita ciutat de València per punir los damunt dits malfaytors, torbadors e destroidors de la cosa pública*. En connexió amb això, contraposaren l'arribada reial *ab alcunes de les sues gents als hòmens de cavall e de peu sarrayns* que teòricament havien estat duts pels unionistes a València, *per mils esforçar la dita rebel·lió e contumàcia*. Al remat, doncs, també justificaren les condemnes a mort dels líders de la revolta *per lurs grans iniquitats e delictes* i recordaven que, atesa l'adhesió massiva dels habitants de la capital al moviment, *si no fos la misericòrdia e benignitat del dit senyor rey tant en punir los dits malfeytors com és estada, la dita ciutat de València fóra feta inhabitable e deserta*. I, ultra aquests arguments, els síndics llevaren tota legitimitat a les paraules manifestades per Berenguer Togores i Domingo Costa en deixar clar que no les podien dir *en nom, loc e veu de les dites ciutats e viles*, ja que no hi tenien cap poder –i si el tenien, el revocaven *de present*.

En definitiva, també els nuclis reials contradigueren la protestació realitzada per part de l'infant Ferran, a l'igual que farien tres dies després –el 6 de febrer– els altres dos

braços assistents a les Corts, l'eclesiàstic i el nobiliari. Aquests redactaren plegats una rèplica per tal de respondre exclusivament a allò que els afectava, és a dir, la impugnació de l'assemblea presentada pels procuradors susdits. En aquest sentit, afirmaren que les reunions *verament són e deuen ésser dites Corts generals del regne de València*, puix havien estat convocades com d'habitud i les mantenien tots aquells que havien acudit *lo dia assignat* –en clara referència al mateix infant, que havia enviat els seus dos representants amb molt de retard. A més a més, indicaren novament que la reparació de furs operada s'havia dut a terme a petició dels mateixos estaments, que *zelen que·ls furs, privilegis, libertats e bons uses del regne, en general e en special, sien servats e tenguts*. Per tant, seguint les passes del que ja havien exposat clarament els membres del braç reial en les Corts de 1336, els eclesiàstics i els nobles declararen explícitament el seu suport al sistema parlamentari: *en aquestes Corts se tracten e·s façen sinó ço que fer o tractar se deu a bé, profit e bon estament del regne e és costumad de fer tractar en les altres Corts passades a observació dels furs e de privilegis*.

En aquest sentit, evidentment, el desenvolupament d'aquell sistema depenia de la particular relació de poders i necessitats establerta entre els estaments i la monarquia, per la qual cosa, com veurem, no va ser fins a l'inici de la guerra de Castella que les reunions de Corts prengueren un caràcter continu i plenament representatiu de tot el General. En tot cas, en aquells moments de 1349, la defensa de la legitimitat del marc parlamentari serví als braços privilegiats per tal de rebutjar la protestació i la impugnació que Togores i Costa havien presentat en nom de l'infant Ferran. I, possiblement en relació amb això, només tres jorns més tard, el 9 de febrer, les Corts, *nemine discrepante*, publicaren un altre fur nou sobre l'ofici de la procuració del regne de València per tal que fos comanat a *cavaller d'un scut spasacint*, bo i prohibint que *alcun infant, comte o baró* l'exercís en endavant –encara que uns anys després fou revocat, ateses les urgències bèl·liques del conflicte suara esmentat¹⁵. Així les coses, publicades les anul·lacions forals pertinents i aquella disposició sobre el procurador del regne, l'assemblea continuà oberta però pràcticament sense activitat.

D'aquesta forma, durant el mes següent les Corts foren represes i ajornades immediatament deu vegades fins que el 13 de març els braços dugueren diversos capítols que no coneixem, a causa de la parquedat del manual de Corts mencionat¹⁶. En l'entremig, a més a més, havia quedat liquidat l'afer dels enviats de l'infant, ja que l'1 de març, davant el fet que no podien trobar auxili jurídic –*no puxen haver alcuna persona qui a ells gos consellar ni dictar ço que a la dita resposta se merexeria dir*–, decidiren replicar la resposta del rei limitant-se a reservar *la resposta faedora* al mateix infant Ferran, quan aquest pogués fer-la *en Corts generals dels regnes de Aragó, de València, de Mallorques e del comdat de Barcelona, o en altra deguda e leguda manera*. El sendemà, el Cerimoniós tancà l'instrument públic de la protestació, bo i indicant-los que els hauria assignat un advocat si l'haguessen demanat –*e axí jutgen de qui és la culpa*– i que, en tot cas, perseverava en la resposta inicial, sense consentir tampoc aquella darrera rèplica¹⁷. Així, l'assemblea fou prosseguida l'esmentat dia 13 amb la presentació d'una sèrie de *gravamina* dels eclesiàstics i uns altres dels nobles, possiblement relacionats amb els fets de la revolta. Per la seua banda, les universitats

¹⁵ *Furs e ordinacions*, Any 1349, «2ª publicació», IX (9-II-1349); ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, Lligall 10, f. 9v (9-II-1349); J. LALINDE, *La gobernación general en la Corona de Aragón*, cit.

¹⁶ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, Lligall 10, f. 10r (9-II a 13-III-1349).

¹⁷ ACA, C, Cartes reials, Pere el Cerimoniós, capsa 38, núm. 4873, f. 10v-11r (1 i 2-III-1349), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 102.

reials proposaren uns *capitula*, alhora que també ho féu el General en ple, tot i que, com hem comentat, en desconeixem el contingut.

No obstant això, pareix que aquests darrers capítols eren propostes de fur realitzades pels estaments¹⁸, i potser els del braç reial eren concretament els que van ser compilats en el segle XV com a aprovats en unes preteses Corts de 1346. Fet i fet, segons hem explicat en el seu moment, aquests eren set preceptes concedits de manera temporal fins a la següent assemblea, que continuaven d'altres atorgats a petició dels nuclis reials – sota les mateixes condicions de provisionalitat– en l'anterior reunió de 1342. Per tant, sembla que necessàriament la seua renovació hagué de ser tractada en aquestes Corts de 1349 –puix no hi hagué cap altra celebració en aquell interval de temps. Amb tot, malgrat haver estat acceptats i redactats per a la seua publicació¹⁹, finalment, com també hem explicat, quedaren sense promulgar, atès que el monarca estava ocupat en altres *arduus negociis*, com ara els càstigs contra els unionistes. No en tenim, però, més dades i, fos com fos, l'únic que sabem és que en aquesta assemblea només foren publicats altres dos furs, el 4 d'abril, *a instant e humil supplicació de la present Cort general e consintents, fermants e jurants tots los braces*²⁰.

De fet, el manual de Corts confeccionat pel secretari reial finalitza precisament en aquesta última data, després que amb posterioritat a la sessió del 13 de març es donaren fins a set pròrrogues més²¹. Per tant, probablement la del 4 d'abril fou la darrera reunió de 1349, en la qual s'aprovaren les dues provisions jurídiques esmentades, precisament relacionades amb els capítols temporals que les universitats reials havien demanat en l'assemblea de 1342. Val a dir, en aquella ocasió la ciutat de València havia requerit un augment del salari dels justícies de la capital i ara se'n concedí per al de 50 sous, alhora que si bé llavors el rei havia atorgat temporalment que els plets sobre compravendes realitzades per persones *privades e stranyes* es resolgueren de manera sumària, ara es perpetuava aquella decisió, en forma de *novell fur*²². Tot plegat, doncs, aquelles foren les úniques disposicions promulgades en les Corts de 1349 que no tingueren a veure amb la repressió de la revolta unionista.

I, en aquest sentit, no només s'aprovaren les revocacions forals explicades, que afectaven al conjunt del regne, sinó que, a més a més, el rei tractà d'aplicar una sèrie de represàlies polítiques específiques contra la ciutat de València, atès el seu paper capdavanter en la rebel·lió. En concret, es concentraren en un triple front: el dels privilegis urbans, el dels membres del Consell municipal i el dels oficials reials de caire ciutadà. Pel que fa al primer punt, el principal atac contra el poder urbà es produí a través de la modificació o revocació d'una part dels privilegis concedits a la capital pels monarques des de l'època de Jaume I. Així, el 6 de maig de 1349 Pere el Cerimoniós cridà als jurats i consellers de València al seu palau per tal de publicar una extensa carta mitjançant la qual havia procedit a la susdita reforma legal: *eis detrahendo, minuendo vel addendo seu ea detraehendo, interpretando et ad nostri dispositionem arbitrii moderando ac etiam comentando illa quod ad oculum vidimus, legimus et perlegimus*

¹⁸ Si més no, en el manual de Corts citat dos notes més amunt s'explica que els capítols oferits pel General començaven amb les següents paraules: *Eo fur nou en què de rescrits et cetera*.

¹⁹ Les provisions editades en el segle XV són fruit d'una elaboració legislativa posterior a la presentació dels capítols feta pel braç reial, ja que, per exemple, comencen amb les següents fórmules: *Establim que d'ací avant...*, *Item ordenam...*, *Fem fur nou...*, etc. Vegeu-les a: *Furs e ordinacions*, Any 1346, I-VII.

²⁰ *Furs e ordinacions*, Any 1349, «3ª publicació» (4-IV-1349).

²¹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, Lligall 10, f. 11rv (20-III a 4-IV-1349).

²² *Furs e ordinacions*, Any 1342, «Capítols de la ciutat de València» (31-XII-1342); Any 1349, «3ª publicació», I-II (4-IV-1349).

ac discussimus diligenter. I, en relació amb això, el mateix monarca deia en un document posterior que poc abans la universitat valentina havia posat en les seues mans *omnia et singula privilegia* per tal que *de illis possemus disponere et ordinare revocando, moderando, mutando et invocando prout nostre placeret regie magestati*²³.

Així consta, almenys, en una còpia d'aquells textos conservada al fons de Legislació, amb unes característiques un tant particulars respecte a la seua entrada en vigor, segons explicarem després d'exposar-ne el contingut²⁴. Bàsicament, els canvis anaven adreçats, d'una banda, a eliminar determinades traves imposades al poder del rei i dels seus oficials, i, d'una altra banda, a retallar l'autonomia urbana assolida al llarg del temps. En conseqüència, després d'un proemi metafòric en què s'afirmava la necessitat de substituir les plantes *nocivas ac infructiferas* per altres *novas et utiles*, s'esmenaven o anul·laven fins a 20 privilegis diferents, atorgats entre 1250 i 1336, alguns dels quals amb diversos capítols. En conjunt, nou d'ells tocaven a diverses obligacions polítiques del monarca, que es veien rebaixades, o a la seua capacitat executiva, que, pel contrari, s'ampliava. D'aquesta forma, per exemple, es modificava una de les disposicions fundacionals del pactisme valencià, això és, l'obligació del rei de jurar els Furs de València un mes després de ser coronat, un termini que ara només hauria de complir *si comode ferri poterit*. I, així mateix, la proscripció legal d'alienar patrimoni reial jurada pel Cerimoniós en 1336 es limitaria ara als nuclis que fitassen amb la Corona de Castella²⁵.

A la mateixa vegada, pel que fa a la discrecionalitat del poder monàrquic, es revocava l'obligació de realitzar les comissions de forma pública, sense possibilitat de recórrer al segell secret, alhora que els jutges de la cort reial ja no quedarien constrets als Furs de València, sinó que en les seues causes també podrien al·legar decretals i altres lleis²⁶. D'igual manera, s'anul·laven els privilegis que impedièn l'aplicació d'inquisicions als corredors i s'eliminaven certes restriccions imposades sobre l'exercici en el càrrec i les competències de determinats oficials reials²⁷. Així, per un costat, els salaris dels inquisidors s'haurien de pagar encara que els inquirits no resultassen culpables, al temps que el procurador del regne quedava facultat per a demanar emoluments addicionals dels particulars en els negocis que hagués de tractar²⁸. Per un altre costat, a partir de llavors el batlle general del regne i el procurador del fisc podrien exigir a altres oficials el trasllat de caplleuats, al seu albir, mentre que el justícia criminal de la capital podria acceptar qualsevol mena de carceller, encara que no fos una *personam bone vite et bone fame et sine mala suspicione*, segons s'havia declarat en 1329²⁹. En aquest sentit, a més a més, també es facilitaven les tasques de repressió tot cancel·lant la disposició

²³ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 15, f. 1r (6-V-1349) i 14r (sense data). Així s'havia establert en el moment del perdó donat a la ciutat, puix en els capítols de les impositions que s'aprovaren a canvi s'indicà que el rei podria esmenar –fins a la Pasqua Florida de 1349– els *privilegis o libertats* de la ciutat que no fossen *profitoses ni honorables a la Corona del senyor rey ni a la cosa pública*: ACA, C, reg. 888, f. 183v (30-XII-1348), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 100.

²⁴ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 15, f. 1r-14v. Es tracta d'un quadern de 14 fulls redactat íntegrament en llatí. A la coberta, amb una mà diferent i posterior, s'afegí el títol: *Translat dels privilegis que lo senyor rey adobà, modificà e corregí e adaptà a la ciutat de València en lo temps de la Unió en l'any M CCC XXXX nou*. Com explicarem posteriorment, sembla que el document roman inèdit.

²⁵ *Ibidem*, III (privilegi datat a València, 11-IV-1261) i XVIII (València, 14-I-1336).

²⁶ *Ibidem*, XI (València, 24-X-1329) i IV (Calataiud, 4-VI-1264).

²⁷ *Ibidem*, XIII (València, 24-X-1329).

²⁸ *Ibidem*, XVII (València, 30-VII-1332) i XVI (València, 25-I-1332).

²⁹ *Ibidem*, X (Saragossa, 24-IX-1307) i XIV (València, 24-X-1329).

mitjançant la qual ningú podia ser separat de les seues possessions si no era amb sentència judicial prèvia³⁰.

Altrament, fins a deu reparacions de privilegis afectaven el funcionament i l'autonomia del Consell de València, les prerrogatives de la universitat o els drets dels seus habitants. En primer lloc, els jurats perdien tant la facultat d'establir ordenacions lliurement sobre penes criminals, com la d'aconsejar en la tria del justícia del Grau i la de decidir sobre l'ús de la devesa de l'Albufera³¹. Per afegiment, la composició del Consell experimentava profunds canvis: els sis homes per parròquia passaven a ser quatre i els oficis perdien tota representativitat; alhora, els quatre juristes que aconsellaven els jurats també desapareixien i els consells generals només podrien ser convocats amb llicència expressa del procurador del regne³². Així mateix, el dret de reunió es retallava severament: els prohoms de la ciutat no podrien reunir-se a les cases del Consell sense un permís similar del procurador, totes les confraries –excepte la d'òrfenes a maridar, amb un màxim de 10 membres– quedaven anul·lades, i, igualment, la facultat dels oficis per a convocar reunions era revocada, atès el fet que representaven un perill potencial: *cum ex huius congregacionibus et consiliis ut rei experientia docuit scandala et pericula subsequantur*³³.

Per la seua banda, unes altres modificacions constrenyien les llibertats urbanes relatives a qüestions defensives, de forma que a partir de llavors el municipi no podria alienar els murs ni les barbicanes, al temps de la franquesa d'host i cavalcada inclouria una nova excepció: s'hauria de servir militarment sempre que el rei necessités l'exèrcit dins del regne de València o en les fronteres amb Castella i Múrcia³⁴. Al mateix temps, hi havia certs canvis o revocacions que es dirigien a d'altres prerrogatives capitalines, com ara la possibilitat de traure blat de Tortosa tot i les inhibicions en contrari, que quedava anul·lada, l'assegurament a qualsevol persona que portés vitualles a la urbs, del qual foren exclosos els homicides i altres malfactors, o l'ordre teòrica –*nullo tempore fiat*– per tal que la moneda reial valenciana correués no només al regne propi sinó també al de Mallorca³⁵. Finalment, a banda de tots aquests retalls que, de manera evident, eliminaven obstacles a les actuacions de la monarquia i deixaven considerablement tocat el poder de la ciutat de València, també es procedia de manera similar amb la resta de nuclis reials que havien mostrat la seua adhesió a la Unió, puix perdien el dret a acollir-se i utilitzar els mateixos privilegis que tenia la pròpia capital, una facultat que havien adquirit en el context de les assemblees parlamentàries de 1283³⁶.

Amb tot, malgrat aquesta profunda reforma, diversos indicis semblen assenyalar que o bé mai acabà d'entrar en vigor o bé fou oblidada i obviada amb el pas del temps. El que és ben cert, en tot cas, és que, com hem dit, els jurats i consellers de València foren convocats el 6 de maig de 1349 al palau reial i les modificacions foren *facte et publicate*

³⁰ *Ibidem*, I (Calataiud, 24-XI-1255).

³¹ *Ibidem*, VI i VII (València, 1-XII-1283).

³² *Ibidem*, VIII (Barcelona, 5-I-1284) i XII (València, 24-X-1329).

³³ *Ibidem*, VI i VII (València, 1-XII-1283).

³⁴ *Ibidem*, II (Forcall, 14-IX-1250) i IX (València, 21-IX-1286).

³⁵ *Ibidem*, V (València, 14-IV-1266), XV (València, 10-I-1330) i XIX (Gandesa, 25-V-1337). D'altra banda, també s'especificava que la moneda valenciana s'hauria d'encunyar sempre a la mateixa llei que la de Barcelona: VIII (Barcelona, 5-I-1284).

³⁶ *Ibidem*, XX (Barcelona, 5-I-1284). Sembla que, com s'indicava en el document de perdó a la vila d'Alzira, també les viles unionistes hagueren de posar els seus privilegis *en mà del dit rey, per reparar, temprar o tolre aquells, segons que la dita ciutat de València o ha més en mans en poder del senyor rey e dels seus*: Arxiu Municipal d'Alzira, doc. 75 (6-II-1349), transcrit per J.M. PARRA, *Los pergaminos de la cancellería real del Archivo Municipal de la ciudad de Alzira*, cit., p. 185.

davant de nombrosos membres del Consell reial i de molta altra gent –*in multitudine copiosa*³⁷. I, encara més, s’hi digué que s’havien de fer *duo consimilia publica instrumenta* validats amb segell de plom, un dels quals es conservaria a l’arxiu reial i un altre al de la universitat valentina. Però, segons s’explica en un document posterior inclòs en la mateixa còpia que ha arribat fins a nosaltres, finalment les esmentades cartes públiques *non fuerunt hactenus expedite*, ni les esmenes jurídiques, *que non modice sunt*, foren exhibides als jurats de València, de forma que el rei els eximí de tot càstig per no haver-les aplicades i els ordenà que ho fessen a partir de llavors. Tanmateix, aquesta darrera ordre, que deu ser de 1350 atès que parla de l’*anno proxime preterito*, finalitza inconclusa, sense indicar datació tòpica ni cronològica, per la qual cosa no sabem a ciència certa si va ser expedida i va aplicar-se de forma efectiva.

En aquest sentit, una petició realitzada en el primer acte de negociació política que tingué lloc entre el rei i la ciutat després de la Unió –en novembre de 1353, com veurem després– sembla indicar que sí que entrà en vigor, o almenys era un afer ben tingut en compte pels dirigents municipals. No debades, aquests exposaren al Cerimoniós que aquelles *diminucions, o addicions, o cassacions*, eren *molt dampnoses a la cosa pública*, raó per la qual li pregaren que es reunís amb ells per reconèixer *los dits affers e, aquells vists, reduhir a justícia e misericòrdia tot ço e quant sia en los dits privilegis tocat en dan o perjudici de la dita ciutat*³⁸. No obstant això, el monarca, després d’anotar al plec negociador de 1353 que el jurista reial Arnau Joan els respondria de paraula, cancel·là tota resposta, bo i registrant-hi la paraula *nichil* pel que feia a la resolució d’aquella qüestió. Per tant, *a priori*, pareix que la reforma era vàlida o, si més no, com hem vist, la seua publicació davant els consellers valentins li donava legitimitat –encara que no sabem si havien estat expedides les cartes que ordenaven el seu compliment. Fos com fos, sembla que amb el pas del temps la qüestió caigué en l’oblit i potser, per fets consumats, el Consell tornà a actuar com si no s’haguessen produït aquells canvis jurídics. Això podria explicar que més de 30 anys després, en 1382, el procurador fiscal al·legués, repentinament, l’esmentada reforma de privilegis en un plet amb el Consell municipal, bo i afirmant que aquest no tenia autoritat per realitzar establiments sobre penes criminals, puix aquelles esmenes de 1349 –que considerava una *prasmàtica sancció*– ho havien prohibit³⁹.

Més enllà, el mateix rei –encara Pere el Cerimoniós– exigí als jurats *que li retessen aquells dels dits privilegis qui del tot segons és dit eren estats revocats e dels altres corregits no usàs la dita ciutat sinó ab lurs correccions e declaracions segons forma de la dita prasmàtica sancció*. En aquest sentit, els advocats municipals *e d’altres doctors e juristes* indicaren que *los plets o fets tocants la dita prasmàtica sancció los apparien fort duptoses*, més tenint en compte que, segons explicaven els jurats als consellers

³⁷ *Ibidem*, f. 11rv (6-V-1349).

³⁸ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa, 8, Lligall 5, cap. VIII, transcrit a l’*Apèndix documental*, doc. 108.

³⁹ AMV, MC, A-17, f. 279r-280v (III-1382), transcrit a l’*Apèndix documental*, doc. 132. Coneixem aquest document a través de Mateu Rodrigo, qui donà compte d’ell, però, en no conèixer la còpia de les esmenes al·legada com a pragmàtica sanció, arribà a plantejar la possibilitat que fos una treta del monarca: *El asunto es muy oscuro, pues cuesta entender que texto de tal trascendencia fuera desconocido por la ciudad –no estaba en el archivo de la Sala–, y también que se hubiera mantenido tantos años en secreto por la Corona, o que fuera una argucia o falsificación para obligar al Consell a transigir*; M. RODRIGO LIZONDO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 557. Res fa indicar, però, que fos una falsificació, ja que tant el propi contingut del document com el nom dels jurats o dels membres del Consell reial que hi apareixen semblen concordar amb el context de maig de 1349; per exemple, els jurats nomenats són Ramon de Vilanova, Romeu d’Oblites, Guillem Magencosa, Lop d’Apiera, Domingo Aragonès i Guillem d’Espígol, els mateixos que apareixen entre la documentació municipal dos dies abans de la publicació d’aquella reforma: AMV, MC, A-9, f. 1rv (6-V-1349).

valentins, havien buscat el document a l'arxiu municipal, *regiran totes e sengles escriptures*, sense trobar-ne cap referència, així com tampoc l'havien trobat a Barcelona, entre les escriptures del secretari reial Jaume Conesa, *qui-s dehia haver ordenada e reebuda la dita pramàtica sancció*. Amb tot, el monarca estava decidit a publicar-la i fer-la observar, per la qual cosa alguns curials favorables a la ciutat aconsellaren que, per evitar mals majors, *se'n tractàs alguna bona composició*. En conseqüència, el Consell aprovà el dit tractament i comissionà un jurat i tres prohoms per tal que anassen a la cort i realitzassen els suborns necessaris per a solucionar la qüestió: *fer puxen sabudament o secreta tots aquells dons de o en qualsevol quantitats de diners o de joyes e a aquelles persones, curials e altres que a ells ben vist serà*.

Així les coses, la composició amb el rei degué ser efectivament acordada aquell mateix any, com indica el fet que s'afegiren dues notes a la còpia de la reforma conservada actualment en el fons de Legislació. D'una banda, en la coberta del quadern s'escrigué: *Non venit ad effectum, imo totum fuit revocatum per dictum dominum regem Petrum anno M^o CCC^o LXXX° secundo, et facta alia modificacio parva et de paucis privilegiis* – la qual desconeixem. I, d'una altra banda, –sembla que amb la mateixa lletra– en el primer full es tractaren d'explicar somerament les causes per les quals el text no havia entrat en vigor: *Non [v]enit [ad] effectum nec unquam [f]uit redactum in [mun]dum, ideo pro nic[hil]o habetur⁴⁰*. Fet i fet, com hem explicat, aquesta és la conclusió a la qual pot arribar-se a partir d'una lectura detinguda dels documents inserits a la còpia, per la qual cosa sembla factible que, malgrat que la modificació dels privilegis fou llegida públicament en maig de 1349, els dos instruments públics segellats que, segons s'hi deia havien de ser expedits, no s'acabaren de confeccionar mai. Potser per això, posteriorment no es trobaren ni a l'arxiu municipal ni a l'arxiu reial, on, pel que sembla, únicament es conservava la còpia de la reforma que hem analitzat –no validada. Fos com fos, el que sembla clar és que, tot i que en 1353 els regidors de la ciutat desitjaven una revisió d'aquelles modificacions jurídiques, finalment sembla que acabaren actuant com si no existiren, com ara en el cas de la facultat de realitzar establiments sobre penes criminals, que acabà motivant la reclamació del procurador fiscal en 1382.

En qualsevol cas, almenys una de les disposicions més concretes sí que va ser aplicada durant els anys següents, en concret la que afectava a la composició del Consell municipal de València, bo i reduint de sis a quatre la representació dels prohoms de cada parròquia i eliminant per complet la dels gremis. Així es constata en consultar els manuals de consells fins a 1363, quan, en el context del setge de la ciutat per part de Pere el Cruel, es recuperà la presència dels artesans en les decisions del comú. En relació amb això, sembla que aquesta recuperació de la representació menestral es realitzà *de facto*, el que –en cas que siga així– concorda amb l'actuació posterior dels dirigents municipals, obviant la reforma de privilegis de 1349. Fos com fos, pel que fa a la participació dels prohoms dels artesans en el Consell, cal tenir en compte que a partir de 1363 en foren dos per ofici en compte de quatre, com anteriorment a la Unió. De fet, a banda d'esdevenir una institució més restringida, sembla que el Consell –sí més no a primera vista, observant la cadència de les reunions– perdé durant la segona meitat del segle XIV bona part de la intensa activitat que havia mantingut al llarg de la dècada de 1340⁴¹.

⁴⁰ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, Lligall 15.

⁴¹ De 1332 a 1339 un sol volum d'uns 300 fulls fou suficient per a registrar les reunions i ordres del Consell, però per al període 1340-1347 se'n necessitaren tres, amb vora 800: AMV, MC, A-3, A-4, A-5 i A-6. D'altra banda, si bé els afers bèl·lics de Castella semblen reactivar les reunions a partir de 1357, un repàs als manuals de la dècada de 1380 indica una congregació bastant espaiada, passant en ocasions

Altrament, quant a la repressió immediata a la revolta, Mateu Rodrigo documentà amb detall el període durant el qual tant els jurats com els justícies estigueren intervinguts pel monarca, mitjançant la seua tria directa. Concretament, fins a 1353, ja que a partir de llavors les peticions reials per tal de nomenar-los, foren rebutjades sistemàticament pel Consell, *en tant com eren contra furs et privilegis et libertats de la dita ciutat*⁴². De fet, aquesta recuperació de la posició de força de la ciutat coincideix precisament amb l'agreujament de les necessitats financeres del monarca, qui, com veurem, hagué de tornar a negociar la concessió d'ajudes monetàries davant la magnitud de la seua expedició a Sardenya, desenvolupada entre 1353 i 1355. En tot cas, la contribució fiscal de la capital valenciana i de la resta de nuclis unionistes durant bona part de la dècada de 1350 quedà fortament mediatitzada pel càstig econòmic imposat l'endemà de la revolta, com tractarem d'explicar a continuació.

b) Les imposicions desenals dels damnificats per la Unió

Com en tot allò referent a la Unió, Mateu Rodrigo és l'únic autor modern que ha tractat de sistematitzar el càstig econòmic imposat pel rei als revoltats després d'aixafar la rebel·lió. Amb tot, malgrat documentar certes quantitats exigides a alguns llocs, únicament accedí al coneixement de la sanció establerta a la ciutat de València –que, com veurem, era la més important– a través dels manuals de consells locals, per la qual cosa a penes si en pogué obtenir algunes dades fragmentàries⁴³. En aquest sentit, entre la documentació conservada a la cancelleria reial, concretament a la sèrie *Graciarum*, hem pogut trobar els capítols de les imposicions establertes a la capital durant deu anys per tal d'aconseguir el perdó reial, així com també unes altres adreçades a eixugar l'enorme deute municipal que s'havia generat com a conseqüència de la guerra. I, d'una altra banda, per documents posteriors sabem que les primeres esmentades es recaptaren no només a la ciutat i el seu terme, sinó també a la resta de nuclis unionistes, de manera que, atesa la seua duració desenal, influïren notablement en la contribució fiscal valenciana a les campanyes bèl·liques de la monarquia durant la dècada de 1350. Per això, a continuació tractarem d'explicar amb una mica de detall el contingut dels seus capítols a partir de l'anàlisi dels documents esmentats i d'altres referents als càstigs establerts contra els adherits a la Unió.

diversos mesos entre un consell i un altre. En tot cas, aquest replegament de l'activitat del Consell municipal amb posterioritat a la rebel·lió unionista requeriria d'un estudi específic.

⁴² AMV, MC, A-9, f. 1rv, 44r-45r, 135v-139r, 176r-178r; A-10, f. 56v-57v, 118rv i 127r-128r; citades per M. RODRIGO LIZONDO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 558. En relació amb això, el nomenament com a justícia civil de Joan Escrivà –un dels principals cavallers unionistes d'origen urbà– fou impugnat com a contraforal per part dels procuradors enviats per l'infant Ferran a les Corts de 1349; el rei, indicant que l'acusació es realitzava *assats irreverentment*, contestà que s'havia fet a petició de la ciutat, mentre que aquesta ho confirmà, al·legant que ho havia fet *per reformar e reparar la dita ciutat de València* i, encara, *per la raritat mortaldat que és estada per lo món, e especialment en la dita ciutat*: ACA, C, Cartes reials, Pere el Cerimoniós, capsa 38, núm. 4873 (24-I a 2-III-1349), f. 2rv, 5v-6r i 8r, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 102.

⁴³ M. RODRIGO LIZONDO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 403-405. També n'ha parlat J.V. GARCÍA MARSILLA, tot i que amb el mateix problema: *Vivir a crédito en la Valencia medieval*..., cit., p. 245-246.

Primerament, sabem que el 30 de desembre de 1348 Pere el Cerimoniós concedí un perdó general als habitants de la ciutat de València, excepte als ja condemnats, als presos i als que tenien processos oberts⁴⁴. Evidentment, però, l'absolució no es donava a canvi de res, sinó que aquell mateix dia foren aprovades les impositcions establertes per tal que el monarca fes *remissió general a la universitat de la ciutat de València e singulars de aquella sobre'l fet de la Unió e de tots crims comeses per aquells*⁴⁵. No debades, les cises es col·lectarien al llarg del considerable termini d'una dècada, des del març de 1349 fins al de 1359, un període durant el qual els diners reunits es destinarien en part a la ciutat, però bàsicament al rei i als damnificats pel bàndol unionista⁴⁶. En concret, cada any es reservarien 30.000 s. per al municipi, mentre que la resta de la recaptació es dividiria a parts iguals: la meitat per al monarca –que, al seu torn, en gastaria una meitat en despeses pròpies i l'altra en redimir llocs i drets alienats al regne de València–, i l'altra meitat per pagar les indemnitzacions que havien de donar-se als perjudicats *per ocasió de la dita Unió*.

De fet, aquesta impositció acabà denominant-se *dels damnificats* i, en connexió amb això, sabem que el Cerimoniós organitzà una comissió per a *fer les investigacions e satisfaccions als dampnificats per la pretèrita Unió e a reebre les notificacions dels dits dampnatges*⁴⁷. Així, uns diputats s'encarregaren de rebre els testimonis d'aquells que havien rebut danys, havien comprat censals als unionistes o els havien realitzat préstecs, el que, tot plegat, hauria de ser rescabalat mitjançant els diners de les impositcions. D'aquesta forma, per exemple, algunes de les principals indemnitzacions que es fixaren foren els 274.500 s. promesos a certs veïns de Xàtiva, els 204.500 s. a Lope de Luna, els 65.800 s. a Ramon de Riusec, els 60.000 s. a Alfons Roger de Lloria i a Vidal de Vilanova, els 40.000 s. a Joan Escrivà i a Berenguer de Codinacs, o els 48.000 s. als jueus de Morvedre⁴⁸. En conseqüència, les impositcions establertes durant deu anys havien de servir per pagar aquests diners i encara molts d'altres destinats a la llarga rècua d'afectats per la guerra⁴⁹. No en va, tot i que no coneixem el producte de la col·lecta, possiblement aquesta arribava vora als 200.000 s. anuals, si atenem a diverses dades comparatives. En aquest sentit, podem confrontar les taxes que s'imposaren, reflectides en la següent taula, amb les darreres d'aquestes característiques que coneixem a la ciutat, és a dir, les del subsidi donat al rei en 1343-1345.

⁴⁴ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 58 (30-XII-1348), publicat per M. RODRIGO LIZONDO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom II, doc. 165.

⁴⁵ ACA, C, reg. 888, f. 182r-184r (30-XII-1348), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 100. De fet, en aquests mateixos capítols s'inclouïa la petició expressa de la ciutat per tal que la cort reial la declarés *quítia de tota fama e infàmia*.

⁴⁶ Els capítols no indiquen el moment de començament de la recaptació, però una referència municipal de 1352 assenyala el 13 de març com a data inicial. Posteriorment, a partir de 1354, les vendes anuals de les impositcions fixen el primer d'abril com a data inicial: AMV, MC, A-10, f. 115rv (12-V-1352); *Apèndix documental*, docs. 106, 113 i 115.

⁴⁷ AMV, Notificacions, íntimes i emparets, tt-1, mà 26. A banda d'aquest gruixut volum –en realitat són 10 relligats en un de sol–, se'n conserven altres tres pertanyents a aquesta comissió, que, en conjunt, s'allarguen entre 1352 i 1354: AMV, Notificacions, íntimes i emparets, tt-2, tt-3; Notal de Domingo Joan, Any 1352-1353. En parla M. RODRIGO LIZONDO a *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 404-405.

⁴⁸ M. RODRIGO LIZONDO, *Ibidem*, p. 405. La indemnització de Vidal de Vilanova i de Joan Escrivà i Berenguer de Codinacs a: ACA, C, reg. 888, f. 170r (30-XII-1348); AMV, MC, A-9, f. 49v-50r.

⁴⁹ Cal indicar que els eclesiàstics en quedaren lliures del pagament a través d'una avinença signada amb el rei a finals de 1349: ACA, C, reg. 889, f. 94v-95r (30-XII-1349), transcrita a l'*Apèndix documental*, doc. 103. Segons aquesta, els clergues rebrien un senyal de llautó per tal que, mostrant-lo, els cobradors de les impositcions dels blats els deixassen comprar-ne lliurement i els venedors dels draps i el vi no els cisassen part del producte. En canvi, pel que feia a la compra de pa en menut, els en seria feta restitució.

Taula 31. Tarifes de les imposicions dels damnificats establertes a la ciutat de València i els llocs unionistes⁵⁰

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Prop. (en d.)	Cisa
1349	Blats	Cafís de forment que es du a moldre	12			
1349	Blats	Cafís de panís, d'acsa i civada que es compra o es du a moldre	6			
1349	Blats	Cafís de mestall que es compra o es du a moldre	Segons proporció de blats			
1349	Blats	Cafís d'ordi, avena, civada, espelta i centeno que es compra o es du a moldre	6			
1349	Blats	Cafís de farina o pa cuit per a ús propi importat a la ciutat	Segons proporció de blats			
1349	Blats	Arrova de farina de forment	1			
1349	Blats	Arrova de farina d'altres cereals	0,5			
1349	Carns	Lliura de moltó, cabró, cabra, ovella, vedell o vedella, porc o truja fresc o salat i carn salvatgina venuts a pes		2		De cada animal és deduïda 1 ll. al carnisser
1349	Carns	Lliura de bou i vaca		1		De cada animal són deduïdes 4 ll. al carnisser
1349	Carns	Vedell o vedella de llet venuts a ull		24		
1349	Carns	Porc o truja, salpresos o salats, venuts en gros		24		
1349	Carns	Cabrit o anyell de llet (animal)		24		
1349	Carns	Lliura d'anyell (o corder) o cabrit que pesen més de 6 ll., venuts a ull		2		
1349	Carns	Porc o truja mort a casa pròpia			24	
1349	Carns	Vedell o vedella mort a casa pròpia			24	
1349	Carns	Moltó o cabró mort a casa pròpia			24	
1349	Carns	Bou o vaca mort a casa pròpia			24	
1349	Carns	Cabrit o anyell mort a casa pròpia			2	
1349	Carns	Ovella o cabra mort a casa pròpia			12	
1349	Vi	Lliura de vi		16		El vi és venut franc, però cisant 2 ll. en el quarter de vi de 30 ll.
1349	Vi	Lliura de vi que es compra en gros	6	6		
1349	Vi	Lliura de vi donada	12			
1349	Tèxtil	Lliura de draps de llana prims		12		De l'alna es cisa la

⁵⁰ Hem indicat en negreta els productes gravats o les tarifes diferents a les de les imposicions de l'ajuda reial de la ciutat de València vigent entre novembre de 1343 i el de 1345.

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Prop. (en d.)	Cisa
		o grossos, de lli, estopa, cànem o canemàs, entrelliç, fustany , seda o d'or venuts per menut per alnes				1/20 part
1349	Tèxtil	Lliura de draps venuts en gros per a ús propi i no ser revenuts	12			
1349	Tèxtil	Lliura de draps portats a la ciutat per a ús propi	12			
1349	Tèxtil	Lliura de peces de drap confeccionats per a vestir a ús propi	12			
1349	Tèxtil	Lliura d'escaigs de draps comprats a pes	12			
1349	Mercaderies	Lliura de qualsevol mercaderia, per valor major a 10 s.	3			
1349	Mercaderies	Lliura de fusta per a ús propi, per valor major a 10 s.	6			
1349	Béns i rendes	Béns immobles i censos	2	2		

En primer lloc, una de les principals diferències respecte a 1343-1345 és que en aquesta ocasió el navili no era objecte de taxació, de manera que es perdia una part important de la recaptació, tot i que no la major, ja que, com hem explicat anteriorment, les tarifes sobre el trànsit mercantil no foren excessivament elevades en aquell moment. D'altra banda, les càrregues sobre el vi es mantingueren en les transaccions ordinàries i baixaren un 25% en la compra en gros o les donacions. Tanmateix, ací acabaven les reduccions, ja que tant els blats i la farina com les carns experimentaven una forta pujada del 100%, és a dir, del doble, amb l'agreujant que desapareixia la franquesa per als grans adquirits per a ús propi o llavor, alhora que s'indicava que també es pagaria tribut per la civada, l'espelta i el sègol, que fins a aquell moment mai no havien estat especificats entre els capítols de les impositcions. Endemés, les càrregues sobre els draps augmentaven un 50%, al temps que, en compte d'aplicar taxes únicament sobre les espècies, el cuir, el mercuri i la cera, ara s'estenien a qualsevol mercaderia comercialitzable, fixant-les en 3 d. per lliura de diners comprada i, per al cas concret de la fusta, en 6 d. Finalment, s'aplicava també una nova tarifa de 4 d. sobre l'alienació de béns immobles i censos, de manera que, tot plegat, *a priori*, no sembla desgavellat suposar que les impositcions de 1349-1359 podien sumar tant com les de 1343-1345 o fins i tot més. I en aquest sentit, com hem explicat anteriorment, sabem que aleshores van ser venudes al canvista Bernat Joan per la xifra de 248.000 s. anuals, una xifra entorn de la qual podria rondar el rendiment d'aquestes altres. Amb tot, a banda de desconèixer el saldo resultant de totes les diferències esmentades, cal tenir en compte la davallada econòmica i demogràfica que degueren representar tant la guerra de la Unió com la pesta de 1348, per la qual cosa sembla difícil d'estimar una quantitat aproximada.

No obstant això, encara tenim altres dades orientatives, concretament els valors de la venda de les impositcions per a les anualitats de 1354-1355, 1355-1356 i 1356-1357⁵¹.

⁵¹ *Apèndix documental*, docs. 112, 113 i 115.

Així, traspassades amb un temps d'antelació d'entre 10 i 12 mesos, sabem que el preu aconseguït fou de 320.000 s. en el primer cas i 280.000 s. en els altres dos, un valor que, segons deien els jurats de València, estava reduït en vora 70.000 s. per culpa de la venda *a diners manúes o avançats*⁵². Per tant, el preu real devia oscil·lar entre els 350.000 s. i els 390.000 s., però cal tenir en compte que aquest valor no només feia referència a la ciutat de València, sinó també a la resta de nuclis unionistes castigats, entre els quals hi havia les principals viles reials, excepte Xàtiva i Morella. Amb tot, gràcies a una avinença sobre aquestes mateixes imposicions realitzada en 1358, sabem que la part corresponent a València eren exactament dues terceres parts⁵³, així que, segons això, podem concloure que el valor de les cises recaptades a la ciutat podia rondar entre els 233.000 s. i els 260.000 s., el que, de fet, s'aproxima al valor de 248.000 s. que hem indicat per a 1343-1345 sota les condicions i circumstàncies expressades. Tot plegat, doncs, computant a la baixa, estimem que, mitjançant les tarifes suara exposades, es devien col·lectar un mínim de 11.000 ll. cada any a la ciutat i el seu terme⁵⁴.

Per tant, les imposicions establertes com a càstig per la Unió –tant per compensar al rei com als damnificats pel conflicte– pogueren arribar a representar la xifra de 110.000 ll. a pagar durant deu anys –de les quals 15.000 ll., a raó de 30.000 s. anuals, s'havien de donar a la pròpia ciutat. Fos com fos, pel que fa estrictament a la gestió de les imposicions, sabem que quedaren sota el control de 4 administradors, 2 triats pel rei i 2 per la ciutat, encarregats de vendre-les en subhasta pública, que, almenys durant l'anualitat de 1350-1351, fou guanyada per un grup de canvistes i mercaders de la ciutat: Arnau de Valleriola, Pasqual Massana, Guillem Abelló, Miquel de Palomar i Bernat d'Àer⁵⁵. Així, els compradors havien d'ingressar els diners en la taula d'un canvista, qui faria els pagaments ordenats pels administradors esmentats a través dels corresponents albarans segellats⁵⁶. I, en qualsevol cas, si la quantitat aplegada durant la dècada fixada no bastava per tal de satisfer totes les indemnitzacions establertes, els impostos s'havien d'allargar durant tant de temps com fos necessari. D'altra banda, en acabar els deu anys de recaptació, la ciutat hauria d'abonar 60.000 s. anuals més al rei durant una altra dècada, el que representava una suma de 30.000 ll. addicionals, que es reuniria de la forma acordada pel mateix monarca i els prohoms de la capital en arribar el moment.

⁵² AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 84 (20-VI-1362).

⁵³ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 17, f. 1r-2v (c. 9-II-1358), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 124.

⁵⁴ M. RODRIGO LIZONDO estima que la ciutat rebia anualment 60.000 s. i el rei uns altres 60.000 s., però en cap dels documents que cita com a referència sembla contenir-se tal informació: *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 405. En qualsevol cas, com hem dit, els capítols de les imposicions indicaven clarament que la primer rebria 30.000 s., el monarca la meitat de la resta de la recaptació i els damnificats l'altra meitat.

⁵⁵ AMV, MC, A-9, f. 74r (31-V-1350) i 76r-77r (10-VI-1350). Cal destacar que els tres primers havien estat ressenyats unionistes, segons hem comentat anteriorment: *supra*, p. 665. Ultra aquests, també coneixem els compradors de les anualitats de 1354-1355, 1355-1356 i 1356-1357, que comentarem posteriorment.

⁵⁶ Juan Vicente García Marsilla assenyalava que la *imposició dels damnificats* quedà centralitzada en les taules de Guillem Abelló i Pasqual Massana –dos dels mateixos compradors de 1350-1351–, però, tant en 1349 com en 1355, qui apareix a la documentació com el *cambiador de les imposicions* dels damnificats és Arnau de Valleriola: ACA, RP, MR, Tresoreria, 328, f. 1v (25-VIII-1349); C, reg. 980, f. 44r-45r (5-IV-1355). Pel que fa als administradors escollits, sembla que foren Joan Escrivà i Pedro Ximénez de Lumbierre per part del rei i Guillem d'Espígol i Lop d'Apiera per part de la ciutat, qui, si més no, tenien aquest càrrec en les vendes de les imposicions realitzades en 1354 i 1355: J.V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval*..., cit., p. 245; *Apèndix documental*, docs. 107, 118, 119 i 121.

Per afegiment, no només s'havien de pagar aquelles quantitats –que significaven una pressió fiscal almenys tan gran com la que havia generat un considerable malestar social durant la dècada de 1340–, sinó que, a més a més, també calia atendre a moltes altres despeses municipals, per la qual cosa, el mateix dia que s'aprovà aquella *imposició dels damnificats*, també se n'establí una altra, exclusivament *pro solucionis plurimis et diversis debitis quibus dicta civitatis onerata existit*⁵⁷. En primer lloc, segons s'hi deia, s'havia d'arribar a una avinença amb els compradors de les cises venudes fins a aquell moment, *en manera que del tot sien toltes*, per tal que les establertes en 1349 començassen, de cap i de nou, un altre cicle fiscal⁵⁸. Amb tot, únicament es beneficiarien de la redempció aquells que no fossen *culpables o criminoses per rahó de la Unió*, el que potser deixava fora a tres dels quatre que havien comprat imposicions fins a juliol de 1349, és a dir, a Jaume Feliu, Guillem Mascó i Guillem Caner, que havien donat suport a la rebel·lió. En tot cas, no hi ha notícies que l'altre comprador, Francesc Solanes, hagués format part de la revolta, per la qual cosa, probablement hagué de ser indemnitzat per la seua part corresponent en l'adquisició d'aquelles cises, així com també d'altres, que s'allargaven entre juliol de 1349 i octubre de 1350⁵⁹.

Així mateix, també s'havien de pagar els danys ocasionats pels unionistes als habitants de la ciutat de València, és a dir, estrictament als de la capital i el seu terme, ja que la resta de perjudicats havien de ser atesos mitjançant la *imposició dels damnificats* –la qual servia, igualment, per a indemnitzar al rei. De més a més, també s'havien de retornar els *préstechs fets per los de la ciutat als de la Unió* i els nombrosos deutes que s'havien anat acumulant al llarg del conflicte⁶⁰. En aquest sentit, si bé hem vist que poc abans de la revolta s'havia aconseguit rebaixar el passiu a 120.000 s., sabem que en acabar la guerra els compromisos es dispararen, de forma que poc més de dos anys i mig després, en setembre de 1351, el Consell declarà haver gastat fins a 1.500.000 s. des de la derrota de la Unió: *fos atrobat que depuys que-l dit senyor ara derrerament entrà en la dita ciutat, ha despès LXXV mil lliures e més, axí en servir lo senyor rey e-n moltes e diverses condicions, com en altres messions necessàries e ordinàries de la ciutat*⁶¹. Així doncs, com que a finals de 1348 ja se n'era ben conscient de les urgències de la hisenda municipal, s'ordenà l'establiment d'una *imposició pròpia de la ciutat*, que s'havia de recaptar de forma paral·lela i simultània a la *dels damnificats*⁶².

En aquest sentit, com es pot comprovar a la Taula 32, els capítols de la imposició reservada exclusivament a la universitat valentina seguien el patró de l'altra, tot i que

⁵⁷ ACA, C, reg. 888, f. 184v (30-XII-1348), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 101.

⁵⁸ De fet, el rei ja havia ordenat la cancel·lació de les imposicions anteriors a la revolta en el moment en què aquesta s'inicià, en maig de 1347: ACA, C, reg. 1126, f. 188rv (10-V-1347).

⁵⁹ Sobre aquestes compres i la participació dels tres primers en la Unió vegeu *supra*, p. 642-643 i 665.

⁶⁰ Entre d'altres despeses realitzades pels unionistes, Mateu Rodrigo documenta els 100.000 s. que s'havien de pagar a l'infant Ferran pels 500 homes a cavall que dugué a la ciutat de València en desembre de 1347, més 70.000 s. per cada més que hi romangueren, fins a mitjan maig. També hagueren de satisfer els sous dels 300 homes a cavall de Juan Ximénez d'Urrea, l'armament de diverses embarcacions, les eixides militars de les hosts, etc. No debades en juliol de 1347 s'asseguraren 500.000 s. en la taula del canvista Francesc Falgueres i en agost de 1348 1.000.000 més: M. RODRIGO LIZONDO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 291, 360, 368 i 445; tom II, doc. 47 i p. 368.

⁶¹ AMV, MC, A-10, f. 19rv (2-IX-1351). Un poc abans, els encarregats de reconèixer els comptes i els deutes de la ciutat afirmaven que la seua tasca s'allargaria durant bastant de temps a causa de l'excessiu nombre de creditors: *Ibidem*, A-9, f. 169r (13-V-1351).

⁶² J.V. GARCÍA MARSILLA considera que la imposició estrictament municipal es creà en setembre de 1349, però el document que aporta es tracta d'una negociació amb el rei en què aquella simplement fou esmentada: AMV, MC, A-9, f. 25r-26r (26-IX-1351), citat a *Vivir a crédito en la Valencia medieval*..., cit., p. 245.

amb certes diferències que la feien una mica menys onerosa⁶³. Així, per bé que s'introduïa una taxa de 6 d. sobre les bèsties de treball i que les dels blats, els draps i les fustes es repetien exactament igual, la resta de tarifes eren més baixes: les dels béns immobles i els censos es reduïen un 25%, les del vi un 50% i les de les mercaderies un 66%. A més a més, les carns quedaven lliures d'aquesta altra imposició, que si bé no arribava a doblar la càrrega de tots els productes gravats, sí que representava un increment substancial de les taxes pagades pels compradors i els venedors. En relació amb això, ja hem vist que, deixant de banda el rendiment final, les *imposicions dels damnificats* eren majors que les de 1343-1345, per la qual cosa, si afegim aquestes *de la ciutat*, podem concloure que molt probablement la pressió fiscal a la qual van ser sotmesos els habitants de València mitjançant impostos indirectes durant la dècada de 1350 no havia conegut parangó en moments anteriors. Així les coses, les imposicions que es van establir després de la Unió van suposar –pel seu volum i per la seua durada– una consolidació pràcticament definitiva de la fiscalitat indirecta com a sistema permanent de recaptació fiscal, després que s'haguessen anat renovant de forma més o menys continuada des de 1330. Amb tot, com veurem en arribar a 1358, encara hi haurien nous intents –com el de 1346– per tal de revocar-les i apostar per la contribució directa. Tanmateix, segons explicarem, ja no hi hauria volta enrere.

Taula 32. Tarifes de les imposicions municipals establertes a la ciutat de València en 1349⁶⁴

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Prop. (en d.)	Cisa
1349	Blats	Cafís de forment que es du a moldre	12			
1349	Blats	Cafís de panís i dacsà que es compra o es du a moldre	6			
1349	Blats	Cafís de mestall que es compra o es du a moldre	Segons proporció de blats			
1349	Blats	Cafís d'ordi, avena, civada, espelta i centeno que es compra o es du a moldre	6			
1349	Blats	Cafís de farina o pa cuit per a ús propi importat a la ciutat	Segons proporció de blats			
1349	Blats	Arrova de farina de forment	1			
1349	Blats	Arrova de farina d'altres cereals	0,5			
1349	Vi	Lliura de vi		8		El vi és venut franc, però cisant 1 ll. en el quarter de vi de 30 ll.
1349	Vi	Lliura de vi que es compra en gros	3	3		
1349	Vi	Lliura de vi donada	6			
1349	Tèxtil	Lliura de draps de llana prims o grossos, de lli, estopa, cànem		12		De l'alna es cisa la 1/20 part

⁶³ ACA, C, reg. 888, f. 184v-185v (30-XII-1348), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 101.

⁶⁴ Hem indicat en negreta els productes gravats o les tarifes diferents a les de les imposicions dels damnificats vigent entre novembre de 1343 i el de 1345.

Any	Tipus	Mercaderia	Compr. (en d.)	Vened. (en d.)	Prop. (en d.)	Cisa
		o canemàs, entrelliç, fustany, seda o d'or venuts per menut per alnes				
1349	Tèxtil	Lliura de draps venuts en gros per a ús propi i no ser revenuts	12			
1349	Tèxtil	Lliura de draps portats a la ciutat per a ús propi	12			
1349	Tèxtil	Lliura de peces de drap confeccionats per a vestir a ús propi	12			
1349	Tèxtil	Lliura d'escaigs de draps comprats a pes	12			
1349	Mercaderies	Lliura de qualsevol mercaderia, per valor major a 10 s.	1			
1349	Mercaderies	Lliura de fusta per a ús propi, per valor major a 10 s.	6			
1349	Béns i rendes	Béns immobles i censos	2	1		
1349	Bèsties	Cavalls, rossins, muls, ases, egües, mules, someres i bous o vaques per llaurar	6			

Així, la consolidació gairebé definitiva de la fiscalitat indirecta es produí no només a la ciutat de València sinó també a la resta del reialenc i, si més no, a certs llocs de senyoriu laic i eclesiàstic, ja que, no debades, la *imposició dels damnificats* s'aplicà a molts dels nuclis que havien estat unionistes. Almenys, així es pot deduir d'unes quantes dades. La primera és que en el perdó concedit a la universitat d'Alzira per la seua adhesió a la Unió es deia explícitament *que-l senyor rey, de les imposicions que seran meses a deu anys en la vila de Algezira, sia tengut de fer esmenes als damnificats de sa casa e als altres qui han tenguda la cort contínuament, e que la meytat sia sua*⁶⁵. I, alhora, s'indicava que aquella esmena es faria *segons la manera que la ciutat de València la paga o la pagarà, e per aytal forma e per aquell temps que la dita ciutat la ha atorgada*. D'altra banda, els marmessors de l'administrador de les cises que s'havien de cobrar a Castelló de la Plana durant els mateixos deu anys explicaren en el seu retiment de comptes davant del mestre racional que aquell només les havia gestionat fins al març de 1350, ja que llavors els *administradors generals* les havien venut⁶⁶. És a dir, que havien estat traspassades juntament amb moltes d'altres, com sabem a ciència certa que passà a partir de 1353, quan hem localitzat còpies dels contractes de compravenda en els quals s'explicita que les imposicions –les mateixes a tot arreu– s'havien de recaptar tant a València com a una sèrie de llocs destacats per la seua participació en la revolta unionista, bé fos per la pertinença directa dels seus senyors o, majoritàriament, per la implicació voluntària dels seus habitants.

⁶⁵ Arxiu Municipal d'Alzira doc. 75 (6-II-1349), transcrit per J.M. PARRA, *Los pergaminos de la cancellería real del Archivo Municipal de la ciudad de Alzira*, cit., p. 185.

⁶⁶ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 642, f. 55r-56r. L'administrador havia estat Llorenç Pérez, veí de Borriana –nucli reialista durant la Unió–, els marmessors del qual explicaren que les imposicions de Castelló s'hagueren de col·lectar directament, atenent al fet que no s'havien pogut vendre en subhasta –segurament per l'estat de penúria de la vila després de la guerra. La recaptació des del 12 de maig de 1349 fins al març de 1350 havia estat de 7.391 s. 2 d.b.

Així, en les vendes anuals del tribut realitzades en 1353, 1354 i 1355 s'esmentaven tots aquells nuclis (vegeu el Mapa 8 en el tom II): Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, Castellfabib, Penàguila, Xixona, Biar, Ontinyent i Bocairent pel que fa als de l'àmbit del reialenc, i, quant a les senyories, Foios, Xirivella, Espioca, Benimàmet, Rafelbunyol, Rafalell, Vistabella, Alboraià, Quart, Museros, la batllia de Montcada, Manises, Puçol, la moreria de Mislata, Catarroja, Albal, Massanassa, Massamagrell, Picassent i Alcàsser, en els entorns de València, i Orpesa, Cabanes, Benlloch, Miravet, Torreblanca, Canet, Cotes, Pardines, Portaceli, Almussafes, Sollana, Trullars, el Romaní, Albalat de la Ribera, la Pobla Llarga, Castelló de Xàtiva, Benilloba, Benifallim, Albaida, Planes, Almudaina, la Pobla del Duc, Orxeta i Vila-joiosa, per tot el regne⁶⁷. Per tant, tot sembla indicar que aquest conjunt de llocs, juntament amb la ciutat de València i la seua contribució particular, foren els que hagueren de contribuir en les imposicions de càstig per la Unió entre 1349 i 1359⁶⁸. I en alguns casos, a més a més, hagueren de pagar algunes quantitats addicionals, com ara els 150.000 s. d'Alzira en tres anys, els 40.000 s. de Morvedre o el retrodelme durant deu anys de Castelló de la Plana⁶⁹.

Per la seua banda, altres nuclis unionistes també hagueren d'abonar indemnitzacions, com ara les aldees de Morella i els llocs de l'orde de Montesa⁷⁰. De fet, en aquest darrer cas el càstig també suposà la perpetuació de les imposicions, puix el mestre pactà amb el rei pagar-li 132.000 s. per la revolta dels llocs del Maestrat –excepte Cervera– i 36.000 s. per la de Sueca i Silla a canvi de rebre els diners de les cises que s'hi establirien durant 12 anys consecutius, reservant-li, a més a més, un terç del seu rendiment. En relació amb això, hem tingut accés a alguns dels retiments realitzats davant del mestre racional pels administradors d'aquelles imposicions, que, semblantment a les de València i la resta de llocs, s'aplicaren sobre els blats, el vi, les carns, les mercaderies i els béns seents. En aquest sentit, desconeixem les tarifes, però, si més no, sabem que durant els primers quatre anys i sis mesos –entre 1349 i 1353– les de Sueca i Silla rendiren un total de 28.043 s., dels quals el rei rebé la tercera part acordada⁷¹. I molt major fou la recaptació dels llocs del Maestrat, que durant el mateix termini de temps –però entre 1352 i 1356– aplegaren fins a 300.307 s. 2 d., a una mitjana d'uns 75.000 s. anuals, dels quals també es traspasà el terç corresponent al monarca⁷².

⁶⁷ Vegeu aquestes vendes a l'*Apèndix documental*, docs. 107, 118, 119 i 121.

⁶⁸ De fet, els mateixos capítols de la imposició aprovats inicialment per a València deixaven marge per a ampliar-ne el subjecte fiscal indicant expressament que s'hauria de pagar *en qualsevol loch on se lavarà la dita imposició*: ACA, C, reg. 888, f. 182r (30-XII-1348), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 100.

⁶⁹ Aquests càstigs complementaris són indicats per M. RODRIGO LIZONDO *La Unió de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom I, p. 401-403.

⁷⁰ Pel que fa a les aldees coneixem, per exemple, el càstig imposat a Catí, de 4.000 s.: J. Puig, «L'afer d'ela Unió als Ports de Morella», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 35 (1959), p. 266-280. Quant a Montesa, Mateu Rodrigo va transcriure el document d'absolució que indicava la quantitat a pagar i el repartiment dels diners entre el mestre de l'orde i el rei: AHN, Ordes militars, Montesa, Pergamins reials, núm. 404-R (10-III-1349), transcrit per M. RODRIGO LIZONDO, *La Unió de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom II, doc. 167.

⁷¹ L'administrador en aquells llocs era Antoni Mir, de Borriana, que en el retiment de l'1 d'abril de 1349 al 30 de novembre de 1353 indicà que hagué d'acabar fixant una quantitat anual a Sueca davant els nombrosos fraus comesos pels veïns, que havien deixat una recaptació mínima: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 642, f. 99 v-101 r..

⁷² Els administradors en aquest cas eren Pere Salena, de Traiguera, i Guillem Moliner, notari d'Alcalà de Xivert, dels quals coneixem els retiments de l'1 d'abril de 1352 al 30 de novembre de 1356: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 642, f. 59v-61r i 335v-337v. D'altra banda, en el darrer document s'informava

En resum, tot i que el fenomen s'inseria dins d'un procés general que conduïa cap a l'extensió i l'estabilització de la fiscalitat indirecta a nivell local, foren les impositcions establertes com a càstig per la Unió les que refermaren de forma quasi definitiva la seua vigència. A això, segons veurem posteriorment, s'afegí a finals de la dècada de 1350 el recurs als censals per part de les universitats, assignant el pagament de les pensions a les mateixes cises, de manera que ambdós elements passaren a conformar pilars estructurals de les hisendes municipals. D'una altra banda, la llargària en el temps i l'alt volum d'aquelles impositcions desenals de 1349 feren que la contribució fiscal a la monarquia durant els anys immediats a la Unió fos limitada, una situació que, amb tot, començà a canviar a partir de 1353, quan les guerres de Sardenya impulsaren al monarca a incrementar les ajudes demanades i a retornar a la negociació com a mètode per a l'obtenció de diners. Aquest camí, però, no es faria totalment imprescindible fins a una mica més tard, amb l'inici de la guerra de Castella.

c) Les armades reials de 1349 i 1351-1352

Durant els anys immediatament posteriors a les revoltes de la Unió Pere el Cerimoniós reprengué les guerres marítimes contra els enemics forjats en la dècada de 1330. Així, en 1349 hagué d'atendre la sol·licitud d'ajuda del rei de Castella contra els marínides, mentre que en 1351 s'alià amb els venecians per lluitar contra els genovesos, que ajudaven els rebels sards. No és molt, però, el que la historiografia hi ha dedicat, salvant, per a la darrera qüestió, la completa monografia de Giuseppe Meloni sobre les relacions entre aragonesos i lígurs durant aquesta època⁷³. Així, per a la primera campanya, la de 1349, a penes si hem trobat l'explicació de Jerónimo Zurita i un esment de Maria Teresa Ferrer i Mallol, tot recollint el pacte dut a terme entre castellans i aragonesos –transcrit per Àngels Masià de Ros⁷⁴. Pel que fa a l'aliança antigenevesa amb els venecians, en canvi, existeixen un parell d'articles sobre la qüestió, als quals cal sumar les detallades aportacions de l'esmentat Meloni sobre les relacions diplomàtiques i els preparatius bèl·lics, així com les de Manuel Sánchez Martínez des del punt de vista de la contribució fiscal catalana⁷⁵.

En consonància amb tot això, tampoc és massa el que hem aconseguit aplegar sobre aquestes campanyes des de l'òptica del regne de València, malgrat haver acudit a la mateixa tipologia de fonts que en moments anteriors, el que potser és un indicatiu del perfil baix de la participació valenciana, com a resultat del fort càstig imposat per la rebel·lió unionista. En aquest sentit, la informació que exposarem en el present punt

que a partir de llavors les impositcions del Maestrat passarien al control d'Arnau de Valleriola, qui les comprà per als quatre anys i quatre mesos que mancaven per a acomplir els dotze establerts.

⁷³ G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso, I (1336-1354)*, Pàdua, 1971, p. 57-179.

⁷⁴ M.T. FERRER I MALLOL, «Causes i antecedents de la guerra dels Dos Peres», cit.

⁷⁵ J.L. MARTÍN RODRÍGUEZ, «Alianza veneciano-aragonesa contra Génova (1351-1353)», *Economía y sociedad en los reinos hispánicos de la Baja Edad Media*, Barcelona, 1983, vol. II, p. 273-281; J.V. CABEZUELO PLIEGO, «Diplomacia y guerra en el mediterráneo medieval. La liga véneto-aragonesa contra Génova de 1351», *Anuario de Estudios Medievales*, 36-1 (2006), p. 253-294; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Corts, parlaments y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356)», *El poder real de la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, vol. 4, 1996, p. 251-272.

prové, d'una banda, de les sèries obertes a la cancelleria reial per registrar els documents relacionats amb aquelles guerres, és a dir, *Guerre sarracenorum* i *Armate*. D'una altra banda, també hem consultat la sèrie *Graciarum* a la recerca de cartes d'indemnitat o capítols d'imposicions aprovats pel monarca, així com també els llibres d'albarans del mestre racional per trobar dades relatives a les armades en qüestió. I, finalment, hem incorporat la informació continguda als manuals de consells de l'arxiu municipal de València, en el qual, per a aquesta època, no es conserva cap privilegi reial referent als afers que tractem en aquesta investigació. De fet, com acabem de dir, sembla que això és un símptoma de la particular relació entre el monarca i els llocs valencians durant aquest període, marcada pel càstig posterior a la Unió. És per això també que en el fons reial de Legislació –tan ric per a èpoques anteriors– a penes si es conserva un sol document d'aquest moment i és relatiu a una negociació entre el rei i l'estament nobiliari.

Així, entrant en matèria, sabem que l'armada de 1349 tingué el seu origen en una ambaixada enviada per Alfons XI de Castella durant la primavera d'aquell any, davant el fet que l'emir marínida de Fes havia contraatacat a la zona de l'Estret, bo i prenent Gibraltar, Ronda, Estepona, Marbella i altres places⁷⁶. Consegüentment, fent valer el tractat de Madrid de 1339, el monarca castellà requerí l'ajuda de Pere el Cerimoniós, a qui demanà l'armament de 10 galeres per a *la guarda de la mar* mentre aquell assetjava Gibraltar. La resposta, afirmativa, fou enviada mitjançant el conseller reial Bernat de Cabrera, qui rebé la comissió el 4 de juny i signà el pacte –que també incloïa un acord matrimonial i altres qüestions relatives a l'oposició d'Elionor i els infants Ferran i Joan al territori valencià– el 29 d'agost. Així, el monarca aragonès es comprometé a enviar els vaixells demanats per a *faser por mar la guerra* i a penes un mes després traslladà la qüestió a la ciutat de València, bo i sol·licitant diners de la *imposició pròpia de la ciutat* per tal de convertir-los en *la ajuda de galees per lo dit senyor rey fahedora al dit rey de Castella*⁷⁷.

En concret, sembla que s'havia acordat que, de la recaptació d'aquell impost estrictament municipal, el rei rebria una quantitat, a canvi de la qual cosa donaria a la pròpia universitat els béns confiscats als unionistes condemnats –suposem que de la mateixa urbs. En conseqüència, el monarca demanà una anticipació d'aquells diners –sense concretar una suma– i la ciutat els recuperaria més tard de la mateixa col·lecta, el que fou atorgat amb certes condicions. Per un costat, el rei traspassaria abans els susdits béns, i, per una altre costat, la concessió no destorbaria el fet que la capital també havia de recobrar de la mateixa imposició un altre servei reial atorgat anteriorment: el cost durant quatre mesos de dues galeres enviades a Sicília –en una esquadra de quatre– per tal de dur la nova reina Elionor a València, on s'havia celebrat el seu casament amb el Cerimoniós poc abans⁷⁸. D'una altra banda, la pròpia ciutat distribuïria els diners necessaris a través de dos prohoms –*e no per mans de tresorer ni d'alcuna altra persona de casa del senyor rey*– i, a més a més, es realitzaren certes peticions, que el

⁷⁶ J. ZURITA parlà d'aquesta ambaixada i de la participació aragonesa en el conflicte: *Anales de la Corona d'Aragó*, Llibre VIII, cap. 35. D'una altra banda, el pacte signat com a conseqüència de la petició d'Alfons XI fou transcrit per A. MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa...*, vol. II, p. 351-357.

⁷⁷ La petició i les respostes realitzades per la ciutat, que comentem a continuació, a: AMV, MC, A-9, f. 25r-29r (27-IX-1349) i 31v-33v (30-IX-1349).

⁷⁸ El rei organitzà el matrimoni expressament a València *per tirar mills les gents de la dita ciutat e de la terra a nostra devoció e serviy*: ACA, C, reg. 1131, f. 169v (12-I-1349), citat per M. RODRIGO LIZONDO *La Unión de Valencia (1347-1348)...*, cit., tom I, p. 493. Hi tingué lloc el 27 d'agost de 1349: R. TESIS, *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Vicens Vives, 1962, p. 56.

monarca concedí. En tot cas, ateses les circumstàncies, aquelles no foren moltes i la major part estava relacionada amb les vies aplicades per tal de reunir l'auxili monetari⁷⁹.

En primer lloc, se sol·licitaren una sèrie de qüestions dirigides a alleugerir el pes de la concessió, com ara que s'inclogués en l'ajuda el quantió guany que havia obtingut un lleny armat per la ciutat en la seua travessia fins a Sicília acompanyant les quatre galeres esmentades. Així mateix, es demanà –i s'atorgà durant el temps del subsidi– que els cavallers contribuïssen en aquella imposició, atenent al fet que en principi havien quedat lliures per ser un tribut municipal, però ara haurien de pagar, en desviar-se la recaptació als afers reials. Igualment, es pregà que se suspengueren durant un any les penes i enantaments duts a terme pels oficials reials contra les persones de la ciutat, *axí cambiadors com altres*, ja que, en cas contrari, la ciutat no podria fer front als deutes més urgents⁸⁰. I, en línia amb això, també es requerí que fossen liquidats els dots, creixos i obligacions pertanyents als béns confiscats als unionistes, i que es tornassen aquells béns que encara continuaven en poder del rei malgrat que els seus propietaris havien estat absolts. Així les coses, les peticions relatives a les llibertats urbanes foren mínimes, puix es limitaren a reclamar l'observança de la franquesa de pastura al terme de Terol i la fi dels procediments contra tots aquells que haguessen quedat inclosos en la remissió general de desembre de 1348.

En aquest mateix sentit, no coneixem cap negociació conjunta amb la resta del reialenc, com solia ocórrer usualment amb aquesta mena de peticions des de la dècada de 1330, el que segurament es deu al context de repressió encara patent. Pel contrari, només hem trobat uns pocs auxilis demanats als nuclis que no havien estat objecte de punició i que, per tant, no estaven sotmesos a les imposicions de càstig esmentades anteriorment. Així, a començaments de novembre la vila de Morella –sense les aldees– i la nova ciutat de Xàtiva aprovaren el pagament de 17.000 s. i 14.000 s. respectivament, que recaptarien mitjançant cises –no especificades– sobre el pa, el vi, les carns i les mercaderies; els diners es destinarien a mantenir els ballesters enviats pel rei a Gibraltar i, ultra la suma establerta, els comuns podrien quedar-se amb 3.000 s. més per les despeses de gestió⁸¹. D'aquesta forma, sabem que a partir de mitjan novembre de 1349 Pere el Cerimoniós trameté a l'Estret fins a 250 homes d'armes a les ordres de cinc conestables diferents⁸², mentre que, a mitjan desembre, tornà a demanar una nova ajuda al Consell municipal de València per al finançament dels vaixells que havia d'enviar contra els marínides.

Finalment, de les 10 galeres sol·licitades per Alfons XI de Castella, el monarca aragonès només n'estava armant quatre, ja que *havia despesa tota la moneda que havia poguda haver* en altres vaixells tramesos a Mallorca, Sardenya i Sicília⁸³. Per tant, requerí l'auxili dels governants de València per a pagar-ne dues, una petició que aquells contestaren proferint 40.000 s., novament amb la condició que els distribuís un prohoms de la ciutat; la procedència dels diners, però, encara no la coneixien, puix declaraven no tenir-los *de present*, tot i que tractarien de reunir-los de la manera *menys dampnosa*

⁷⁹ El context de càstig es palesà, per exemple, en el fet que les cartes inherents a aquelles concessions no s'havien de lliurar de manera franca, com era habitual en les negociacions, sinó pagant 2.000 s. per dret de segell.

⁸⁰ En aquest sentit, sabem que en aquells moments, a banda de les imposicions indirectes comentades anteriorment, s'estava recaptat a la ciutat una talla de 200.000 s. per tal de reduir el passiu municipal: AMV, MC, A-9, f. 18r (13-VIII-1349).

⁸¹ ACA, C, reg. 889, f. 65r (4-XI-1349), 78rv i 79v (7-XI-1349).

⁸² ACA, C, reg. 1378, f. 183v-184v (13-XI a 11-XII-1349).

⁸³ J. ZURITA parla de totes aquestes armades enviades, per unes causes o altres, a aquelles illes: *Anales de la Corona de Aragón*, Llibre VIII, caps. 34 i 36. El conflicte a Mallorca, davant l'intent d'ocupar l'illa del seu antic sobirà, Jaume, acabà amb la mort d'aquest.

possible⁸⁴. No obstant això, no tornem a trobar cap altra notícia sobre aquesta armada en els manuals de consells de la capital, encara que probablement es dugué a terme, ateses les ajudes demanades i el fet que encara el 25 de gener de 1350 s'aprovà un altre subsidi, en aquest cas de 4.000 s. donats per Borriana –un altre nucli reialista– per tal de pagar els ballesters tramesos a Gibraltar⁸⁵. A més a més, no sabem si en relació amb açò, per aquells mateixos dies la vila de Castelló de la Plana es comprometé a assumir la devolució dels 40.000 s. que havia d'aconseguir per al rei mitjançant la petició de préstecs o la venda de censals i violaris, una fórmula que, de fet, fou la finalment escollida⁸⁶; per tant, sembla que ateses les dificultats posteriors a la Unió, en alguns casos –com aquest a inducció del monarca– s'hagué de recórrer al deute censal per a reunir les quantitats sol·licitades⁸⁷.

En qualsevol cas, totes aquestes ajudes de 1349-1350 eren en general molt menors a les que hem vist en les campanyes anteriors a la Unió, el que és ben comprensible, atès el context de penúria i càstigs monetaris posterior a la guerra. De fet, en setembre de 1349, nou mesos després de l'entrada de Pere el Cerimoniós a la ciutat de València, els seus dirigents encara demanaven noves actuacions per acabar amb tot conat de resistència, puix *lo regne de València no sia tornat en estament pacífich segons que seria necessari a la cosa pública*⁸⁸. Així les coses, el monarca encara hi residí de manera contínua durant vora cinc mesos més, fins al març de 1350, quan es traslladà a Saragossa, on degué rebre la notícia de la mort d'Alfons XI, de pesta, en el mateix setge de Gibraltar⁸⁹. Per tant, suposem que els vaixells i homes d'armes enviats per la Corona aragonesa, parcialment finançats amb les contribucions valencianes, degueren tornar poc després. Fos com fos, segons hem vist, en aquest context de repressió, les ajudes demanades es caracteritzaren per ser relativament baixes –pel càstig econòmic simultani– i requerides de forma individual a cada nucli, sense a penes marge a la negociació, tot evitant qualsevol mena d'assemblea parlamentària.

De fet, aquests darrers foren uns trets molt semblants als del següent auxili exigít pel monarca, el vinculat a la guerra contra els genovesos de 1351-1352, enfrontats amb el Cerimoniós per la qüestió de Sardenya. En aquest sentit, després de la derrota d'Aidu de Turdu en 1347 el poder catalanoaragonès a l'illa continuava en perill, a causa de la revolta dels Doria, que amb el suport lligur continuaven assetjant Sàsser. Així les coses, tot just després de celebrar Corts aragoneses en agost de 1350, en les quals s'aprovà

⁸⁴ AMV, MC, A-9, f. 39r-42r (19-XII-1349).

⁸⁵ ACA, C, reg. 889, f. 114v-115v (25-I-1350). La vila podria quedar-se amb 1.000 s. de les imposicions aprovades

⁸⁶ ACA, C, reg. 889, f. 116v (23-I-1350). La petició del rei a Castelló havia estat del 15 de gener, però el negoci no es materialitzà fins a mig any després, quan es validà la venda de quatre censals morts al 7,14% i cinc violaris al 14,28% per un capital total de 40.000 s., íntegrament venuts a compradors de Barcelona –cinc ciutadans, dues vídues i l'abat de Vallonzella: ACA, C, reg. 891, f. 31v-32v (15-VII-1350).

⁸⁷ Entorn d'aquesta època, en 1351 i 1352, també es vengueren els primers censals a llocs com Alzira i Alpont: Arxiu Municipal d'Alzira, Pergamins comuns, núms. 78 (26-V-1352), 79 (20-VII-1351), 68 (16-VIII-1351), 83 (1-IV-1352), 84 (23-V-1352) i 85 (10-X-1352); ARV, Alpont, Pergamins, núm. 52 (17-IV-1352). Pel que fa a la ciutat de València, llavors s'acabaren d'alienar tots els béns i les rendes que pertanyien a la ciutat, per a la qual cosa es comanà a Ramon de Costó en setembre de 1350, de manera que un any després es deia que s'havien *haiüt a vendre tots los béns que eren del comú de la dita ciutat*: AMV, MC, A-9, f. 114rv (20-IX-1350); A-10, f. 19rv (4-IX-1351). D'altra banda, en el mateix moment en què es decidí la venda de les rendes, en 1350, també s'ordenà que, pel mateix valor, es comprés *censal sens loïsme e fadiga*, encara que no sabem si finalment es dugué a terme aquella adquisició.

⁸⁸ AMV, MC, A-9, f. 27v (27-IX-1349)

⁸⁹ J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, Llibre VIII, cap. 37.

l'avançament d'un nou monedatge⁹⁰, el rei n'inicià de catalanes a Perpinyà, amb la intenció d'obtenir un subsidi general per a *la execució de l'Alguer*, que s'havia fixat com a objectiu primordial⁹¹. El donatiu fou concedit pels tres braços en novembre de 1350, però, com ha explicat Manuel Sánchez Martínez, no començà a recaptar-se de manera efectiva fins a la primavera de 1352 i, en l'entremig, ja s'havia desenvolupat una campanya antigenovesa, en conjunció amb Venècia⁹². De fet, fou aquesta república la que a finals de 1350 proposà una aliança al Cerimoniós, qui acabà canviant els seus plans inicials d'atac a l'Alguer. Així, el 16 de gener de 1351 se signà un tractat secret a Perpinyà mitjançant el qual venecians i aragonesos mantindrien la guerra als genovesos durant els següents quatre anys, de manera que el rei Pere armaria anualment 18 galeres, de les qual 12 serien pagades pel dux de Venècia, a raó de 1.000 florins mensuals per cadascuna, és a dir, 12.000 s. al canvi del moment⁹³.

Per tant, el primer que cal tenir en compte en analitzar el finançament d'aquesta campanya és que una part important fou sufragada pels mateixos venecians, és a dir, el cost teòric de dues terceres parts de les naus. Amb tot, és possible que la quantitat donada representara una proporció menor, atesos els retiments de comptes presentats davant el mestre racional per diversos oficials que intervingueren en l'organització de l'armada. En aquest sentit, sabem que s'hi esmerçaren en l'armament, com a mínim, 1.218.626 s., dels quals, tenint en compte que la campanya durà uns cinc mesos⁹⁴, sembla improbable que la república de Venècia pagués més de 720.000 s., entorn d'un 60%. Fet i fet, tal vegada pagà un percentatge encara menor, ja que, d'una banda, no es conserven els retiments de 1351 a 1353 –per la qual cosa el cost de l'armada degué ser major– i, d'una altra banda, sabem que els pagaments venecians es realitzaven quadrimestralment⁹⁵. Fos com fos, Pere el Cerimoniós hagué de reunir una quantitat gens menyspreable de diners, encara que, en relació amb això, a penes si hem trobat dades relatives als subsidis demanats a les sèries documentals analitzades durant aquest període.

En tot cas, segons explica Manuel Sánchez Martínez, sabem que en la primavera de 1351, davant del fet que el donatiu de les Corts de Perpinyà estava paralitzat, el

⁹⁰ L'únic fur aprovat, de fet, fou el relatiu a una nova encunyació de 4.500.000 de diners de Jaca: P. SAVALL i S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de Corte del reino de Aragón*, cit.

⁹¹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ i GOST, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. X (22-XI-1350).

⁹² M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «*Corts, parlaments y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356)*», cit., p. 255-259.

⁹³ Vegeu el desenvolupament diplomàtic i material d'aquesta aliança als detallats estudis de: G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 57-110; i J.V. CABEZUELO PLIEGO, «*Diplomacia y guerra en el mediterráneo medieval. La liga véneto-aragonesa contra Génova de 1351*», cit. Pel que fa al canvi dels florins indicat en els retiments de comptes d'un oficial implicat en aquesta campanya: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 643, f. 18v-21r.

⁹⁴ Es desenvolupà entre finals de setembre de 1351 i febrer de 1352: G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 88-114. Tot i que després d'aquest mes –quan la batalla– l'armada continuà a Romania, sembla que la campanya s'havia previst per a quatre mesos, com indica la petició a València per mantenir 100 ballesters durant aquell període de temps, que després comentarem.

⁹⁵ El pagament cada quatre mesos havia quedat acordat en el mateix tractat d'aliança. Pel que fa als retiments del cost de l'armada, vegeu: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 642, f. 1r-2r, 26r-27v, 30v, 33r-34v, 53r-54r. Les partides més importants eren els 199.786 s. gastats en les 6 galeres armades a Barcelona i en l'acordament d'homes per a les de València i Mallorca, els 227.739 s. en l'acondicionament d'aquelles mateixes galeres barcelonines i en la compra de coses necessàries per a les de València, i els 691.530 s. gastats en l'acondicionament de 13 galeres en aquesta darrera ciutat i l'armament de 10 d'elles.

monarca aragonès convocà algunes de les universitats catalanes per tal d'obtenir un auxili que, de fet, s'havia de recaptar mitjançant les mateixes taxes sobre els blats, les carns, el vi i els draps aprovades en aquella assemblea⁹⁶. En concret, segons els comptes de l'administrador encarregat de centralitzar la recaptació, el canvista barcelonès Jaume Cavaller, es tractava de la cessió al rei de les dues terceres parts d'aquelles imposicions durant tres anys, quedant l'altre terç per a les pròpies universitats. Així, el Cerimoniós acabà rebent 143.710 s. 2 d.⁹⁷, als quals cal afegir 124.000 s. més que pel mes d'abril uns altres nuclis reials catalans –els del ducat de Girona i la vegueria de Cervera– es comprometeren a donar durant un bienni. En aquest sentit, també els recaptarien mitjançant una imposició triennial que estaria en vigor mentre no es posava en marxa el donatiu general de les Corts de Perpinyà –que romanía a l'espera de l'aprovació *del Sant Pare*, en tant que els eclesiàstics, que paral·lelament estaven pagant una dècima, també hi quedaven inclosos⁹⁸. I, ultra això, les úniques altres ajudes que traspuen a les sèries *Graciarum* i *Armata* són les dels llocs del reialenc valencià, tot i que no en coneixem les quantitats obtingudes.

Sabem, en qualsevol cas, que entre començaments d'abril i finals de maig de 1351 el rei trameté enviats a les ciutats de València i Xàtiva i les viles de Morella, Vila-real i Borriana –les reialistes durant la Unió– fins a quatre vegades: *primerament l'amat conseller nostre en Garcia de Loriç, procurador del regne de València, e enaprés en Bernat Vives, jutge e hoïdor de la nostra cort, e puy lo noble e amat conseller e majordom nostre en Ramon de Riusech*, i, finalment, els consellers Guillem de Bellpuig, un altre majordom, i Blasco Fernández de Heredia, porter major de la reina Elionor⁹⁹. Aquests darrers, a més a més, també reberen la missió d'adreçar-se a la resta de viles de reialenc, és a dir, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, Ademús, Alpont, Castellfabib, Penàguila, Castalla i Xixona. Tot plegat, havien de parlar *singularment amb cadascuna de les dites ciutats e viles* per tal de demanar-los els diners necessaris per sufragar *I galea tenidora contínuament en los dits affers per III anys d'ací avant comptadors*. Per a això, Bellpuig i Fernández de Heredia els oferirien l'establiment d'*imposicions per lo dit temps levadores, de les quals lo senyor rey los atorgarà la terça part en ajuda de lurs messions e càrrechs*¹⁰⁰. Així, abans de finalitzar juny es devien haver promès

⁹⁶ Les universitats concessionàries eren Barcelona, Tàrraga, Vilafranca, Montblanc, Piera, Vilagrassa, Tagamanent, Caldes de Montbui, Granollers, L'Arboç, Cambrils, Cubelles, Terrassa, Font-rubí i Igualada: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Corts, parlaments y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356)», cit., p. 257-258. L'autor, tanmateix, no ofereix referències arxivístiques sobre aquesta concessió.

⁹⁷ ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 642, f. 136r-137r. Manuel Sánchez Martínez, que a través d'una altra font documenta una col·lecta mínimament inferiro (de 143.702 s. 4 d.) indica –en l'article citat en la nota interior– que un 76% d'aquella quantitat pertanyia a la ciutat de Barcelona.

⁹⁸ Arxiu Municipal de Vic, Privilegis, Llibre I, 8 (12 i 13-IV-1351), transcrit per P. VERDÉS I PIJUAN, «Els capítols de l'ajuda atorgada per la vila de Cervera al rei Pere el Cerimoniós l'any 1351», *Miscel·lània Cerverina*, 10 (1996), p. 246-259. Com en el cas de les altres universitats, també aquestes es quedarien amb vora un terç d'allò aprovat, és a dir, que es recaptarien 62.000 s. anuals per al rei i 20.666 s. 8 d. per a usos propis. Sobre les dècimes eclesiàstiques, que es pagaren a tota la Corona de forma gairebé ininterrompuda entre 1349 i 1357, vegeu: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Fiscalidad pontificia y finanzas reales en Cataluña a mediados del s. XIV: Las dècimas de 1349, 1351 y 1354», *Estudis castellonencs*, 6 (1994-1995), p. 1277-1296.

⁹⁹ ACA, C, reg. 1396, f. 10rv (26-V-1351) i 12v-13r (27-V-1351). La primera comissió, a Lóriz, era del 6 d'abril i també anava dirigida a la petició de subsidis a nobles i cavallers valencians –dels quals, però, no coneixem cap ajut: ACA, C, reg. 894, f. 180v-183r (14-X-1351), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 104.

¹⁰⁰ Per afegiment, els emissaris, amb Joan Escrivà –justícia criminal de València i màxim encarregat de la repressió postunionista–, també anirien a parlar amb els governants de Cullera, Lliria, Ontinyent,

alguns subsidis i el rei donava compte de la gestió dels enviats: *havem entesa largament la manera que havets tenguda ab les viles e altres lochs del regne de València sobre l'ajuda que-ns han atorgada, en la manera que-ns havets fet a saber*¹⁰¹.

Amb tot, encara es continuaren negociant ajudes, puix la de Morella s'aprovà el 17 d'agost i la de Xàtiva, que és l'única de la qual coneixem uns capítols, el 30 del mateix mes¹⁰². En el cas d'aquesta darrera el subsidi consistia en la concessió al monarca de la meitat d'una imposició durant dos anys, tot i que es recaptaria – administrada pels jurats– al llarg de quatre, quedant les dues darreres anualitats per a la ciutat de manera íntegra. Per afegiment, els xativins quedaven absolts del maridatge que s'havia demanat en 1349, una remissió que també reberen d'altres llocs com Alzira i Alpont, juntament amb el sobreseïment fins a les següents Corts de les inquisicions contra els oficials que es dugueren a terme en aquells moments¹⁰³. A més a més, pel que fa a aquests dos darrers llocs, sabem que es comprometeren a pagar 10.000 s. i 3.000 s. respectivament, destinant la meitat a Ramon de Riusec, qui havia avançat 44.000 s. al Cerimoniós en préstec. De fet, també Xàtiva s'obligà amb Riusec, amb 29.000 s., tot i que no tenim més dades sobre la suma total que les viles valencianes pogueren arribar a pagar. En aquest sentit, únicament podem dir, de forma orientativa, que l'ajuda dels llocs reials de Girona i Cervera havia estat fixada en 256.000 s. durant un bienni perquè havien oferit *una galea bé e complidament a tenir en mar per II anys*. Així, s'hi explicitava que aquella quantitat era la que podia costar el manteniment biennal d'una galera i, segons hem vist, l'ajuda demanada als nuclis reials valencians fou d'una nau durant un quadrienni, és a dir, probablement aquella quantitat multiplicada per dos, uns 512.000 s., potser pagada al llarg de dos anys, com passava en el cas de Xàtiva¹⁰⁴.

No obstant això, a banda de les impositcions d'aquella ciutat, no tenim més dades sobre la durada o la forma de repartiment entre el monarca i les universitats de la resta de subsidis. En el cas de València, per exemple, res no se'n diu de la qüestió en els manuals de consells, limitant-se a registrar, en primer lloc, una petició reial en maig de 1351 i, posteriorment, en setembre, una altra per a satisfer el salari de 100 ballesters que el rei havia afegit com a reforç a l'armada de 18 galeres –finalment 21 vaixells¹⁰⁵. Per tant, desconeixem si, com havia passat en 1349, es recorregué a una desviació cap al rei de les impositcions pròpies de la ciutat o es decidí imposar-ne de noves expressament per a aquesta ajuda. En qualsevol cas, els testimonis coetanis indiquen els greus problemes pels quals passava la hisenda municipal de la capital. Fou llavors quan els jurats manifestaren haver gastat 1.500.000 s. des de l'entrada del rei a la ciutat i haver venut ja *tots los béns que eren del comú de la dita ciutat*¹⁰⁶. Per això, es negaren rotundament a pagar els ballesters demanats i, davant les paraules *molt greus e de terror*

Bocairent i Biar, alienades d'ençà 1340, per demanar-los *quant farien d'ajuda al seynor rey si aquells lochs volia reembre et tornar a sa mà*: ACA, C, reg. 1396, f. 13v-15v (27-V-1351).

¹⁰¹ ACA, C, reg. 1396, f. 45r-46r (25-VI-1351).

¹⁰² Pel que fa a la de Morella, coneixem tan sols la carta d'indemnitat: ACA, C, reg. 1396, f. 94r (17-VIII-1351). Quant a la de Xàtiva, que fou negociada pel primer dels comissionats –el procurador del regne García de Lóriz–, es redactà un instrument públic uns mesos després: ACA, C, reg. 894, f. 180v-183r (14-X-1351), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 104.

¹⁰³ ACA, C, reg. 1396, f. 184v-185r (15-XII-1351); ARV, Alpont, Pergamins, núm. 51 (25-X-1351).

¹⁰⁴ En els capítols aprovats per Xàtiva es deia expressament que els seus diners havien de servir per a sufragar *la galea que-l dit senyor rey demana que li sia dada per la dita ciutat e per altres lochs del regne a III anys contra los barons d'Òria e la comuna de Gènova*; ACA, C, reg. 894, f. 181v (14-X-1351), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 104.

¹⁰⁵ AMV, MC, A-9, f. 168r (7-V-1351); A-10, f. 19rv (2-IX-1351). Quant al nombre de galeres: G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 99-101.

¹⁰⁶ Vegeu *supra*, p. 701, nota 87.

que l'escrivà de ració Pere Desbosc els dirigí, *per les quals trencà-s lo cor de les gents*, decidiren enviar al rei a Ramon Costó, precisament l'encarregat de vendre els béns i les rendes de la ciutat, per suplicar-li que els excusara i no els castigara¹⁰⁷.

En consonància amb això, quan molt poc després, en novembre de 1351, arribaren rumors de l'atac de l'infant Ferran al regne de València i el Consell municipal ordenà la preparació a corre-cuita de les muralles de la capital, malgrat les moltes reticències, s'hagué de recórrer a demanar préstecs per valor de 20.000 s.¹⁰⁸ Tot plegat, doncs, sembla que aquest mateix context de dificultats, amb les imposicions de càstig vigents als nuclis unionistes i encara amb possibles atacs de l'infant, expliquen en part les característiques observades en les contribucions fiscals valencianes per a aquesta campanya de 1351: limitades a les universitats reials; amb una clara voluntat del monarca de negociar-les per separat, bo i evitant qualsevol mena de reunió col·lectiva; i, com en el cas català, recaptades mitjançant imposicions, de les quals una part fou cedida a les pròpies viles *per pagar sos deutes e missions*¹⁰⁹. Fos com fos, l'armada partí finalment de la Corona a finals de setembre de 1351 i, junt als vaixells venecians, acabà vençant als genovesos en la batalla del Bòsfor del 13 de febrer de 1352.

Amb tot, a penes un mes i mig després, sense saber encara el resultat de l'enfrontament, el Cerimoniós començà a armar 12 noves galeres previstes per a servir entre sis i vuit mesos, de les quals els venecians n'havien de pagar 8¹¹⁰. Alhora, el rei convocà Corts catalanes a Lleida per al 18 d'abril –llicenciant-les el 12 de maig– per tractar *super quibusdam capitulis negocium impositionum nobis concessarum in Curia Perpiniani*¹¹¹. Val a dir, com ja havia arribat l'aprovació pontifícia per al donatiu general concedit en novembre de 1350 en les Corts de Perpinyà, s'aplegaren novament els braços per a concretar els detalls de la recaptació de les imposicions aprovades, que, en el cas dels dominis nobiliaris, quedaren transferides íntegrament als senyors corresponents¹¹². Paral·lelament, però, no tenim notícies de nous subsidis valencians, el que concorda amb la reducció de l'armament ordenada pel juliol de 1352, de 12 a 10 galeres, de les quals els venecians continuarien pagant-ne les dues terceres parts¹¹³. Així, , segons

¹⁰⁷ AMV, MC, A-10, f. 20rv i 22v (7 i 17-IX-1351). D'altra banda, a més de la talla de 200.000 s. que s'aplegava a la ciutat per l'estiu de 1349, a l'any següent, pel setembre de 1350 se'n preparà una altra, d'entre 2 s. i 30 s. per cap, que fou fortament contestada per les seues taxacions immoderades, *que los uns eren tatxats molt, per més que no hayen, e los altres, que no eren tatxats segons que havien*; de fet, en acabar la col·lecta, un peller demanà al Consell que es cremassen els llibres confeccionats per tal que no servissen d'exemple per a futures talles: *Ibidem*, A-9, f. 147r (21-I-1351) i 155v (4-III-1351).

¹⁰⁸ Els prestamistes eren el procurador del regne García de Lóriz (10.000 s.), el conseller reial Arnau Joan (5.000 s.) i alguns ciutadans, especialment canvistes (5.000 s. de Guillem Abelló, Pasqual Massana, Arnau de Valleriola, Lop d'Apiera, Vicent Desgraus i Andreu Civera). Paral·lelament s'hauria de recaptar una talla a tots els habitants de la contribució general, incloent nobles, musulmans i jueus; de fet, s'arribà a estimar el valor de tots els llocs del terme per saber quina part proporcional havien de posar en el manteniment dels murs i els valls, però sembla que finalment la col·lecta no es dugué a terme, possiblement perquè l'atac de l'infant no s'arribà a produir: AMV, MC, A-10, f. 38v-39r (23-XI-1351), 42r (2-XII-1351) i 52r (17-X-1351); sobre l'atac: J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, cit., Llibre VIII, cap. 47.

¹⁰⁹ ACA, C, reg. 894, f. 181v (14-X-1351), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 104.

¹¹⁰ G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 116.

¹¹¹ ACA, C, reg. 1498, f. 18r-23v (25-I-1352 i 1-III-1352).

¹¹² M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «*Corts, parlaments y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356)*», cit., p. 258-259; M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. XI (8 i 12-V-1352).

¹¹³ G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 132-133. Sí que hi hagué pagaments de l'Aragó, puix només dos anys després de la darrera reunió, en què ja s'havia demanat un monedatge, se celebraren unes noves Corts a Saragossa en setembre de 1352, amb el mateix resultat: P. SAVALL i S. PENÉN, *Fueros, observancias y actos de Corte del reino de Aragón*, cit.

suposa Giuseppe Meloni, els vaixells partiren a mitjan setembre per tal de patrullar les aigües de Sardenya¹¹⁴.

De fet, reprenent els plans de les esmentades Corts de Perpinyà, l'objectiu del Cerimoniós se centrà ara en l'illa, bo i aprofitant l'aliança amb els venecians. Així, com veurem de seguida, pel mes de novembre decidí fer una nova armada, més gran, per tal de posar fi al fet que els genovesos donassen *socors ne ajuda palesament o manifesta als rebel·les nostres en la illa de Sardenya*¹¹⁵. Aquesta campanya, però, des del punt de vista de l'aportació valenciana, presentaria unes característiques diferents a les que acabem de veure de 1349 i 1351, molt marcades pel context de càstig per la Unió. Així les coses, tot i que encara s'estava lluny de tornar a una negociació politicofiscal com la d'abans de la revolta, sabem que, si més no, es reuniren novament parlaments per tal de tractar sobre les condicions dels subsidis requerits.

¹¹⁴ G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 137.

¹¹⁵ *Crònica del Cerimoniós*, cap. V, 1.

7.1.2. Les guerres de Sardenya

A finals de 1352, com ja havia previst dos anys abans, el monarca aragonès decidí organitzar una campanya per acabar amb el suport dels genovesos als sards, que amb la victòria d'Aidu de Turdu en 1347 havien posat en entredit el poder catalanoaragonès a l'illa. D'aquesta forma, durant els tres anys següents, fins a la tardor de 1355, *lo fet de Sardenya* ocupà tota l'atenció i els esforços bèl·lics de Pere el Cerimoniós. Així, durant la primera meitat de 1353 preparà una armada que, comandada pel vescomte de Cabrera, vencé els genovesos davant l'Alguer en estiu d'aquell any. I, a continuació, el mateix rei liderà un exèrcit més potent que desembarcà a l'illa en estiu de 1354 per tal d'acabar amb la insubmissió dels Arborea i els Doria. L'expedició, però, durà més d'un any i el monarca no tornà a la península fins el setembre de 1355, de manera que les despeses esmerçades en la campanya foren moltes més que en les immediatament anteriors. De fet, l'augment de les necessitats financeres vinculades a aquestes guerres de Sardenya fou, probablement, el que motivà una sèrie de canvis en la contribució fiscal dels súbdits, que ací tractarem d'analitzar des del punt de vista del regne de València.

En aquest sentit, la bibliografia existent sobre la qüestió és molt escassa, pràcticament limitant-se a certes observacions realitzades per Juan Vicente García Marsilla i per Agustín Rubio i Mateu Rodrigo –a partir de documentació municipal– sobre els subsidis demanats a la ciutat de València¹¹⁶. Més àmplia, en canvi, és la relativa als fets diplomàtics i militars d'aquelles expedicions, per a les quals continua sent bàsica la monografia de Giuseppe Meloni sobre les relacions entre aragonesos i genovesos a l'època¹¹⁷. Igualment, també existeixen diversos treballs sobre la contribució fiscal realitzada a Catalunya, entre els quals, com en les campanyes anteriors de la mateixa dècada de 1350, destaca un article de Manuel Sánchez Martínez sobre les profertes d'aquest període¹¹⁸. Així les coses, deixant de banda els detalls sobre els aspectes factuais, ens centrarem en la relació política i fiscal entre la monarquia i els estaments

¹¹⁶ J.V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 243-256; A. RUBIO VELA i M. RODRIGO LIZONDO, *Antroponímia valenciana del segle XIV*, València, 1997, p. 15-18.

¹¹⁷ G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 183-214; *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, II (1355-1360)*, Pàdua, 1982, p. 1-102; A. GIMÉNEZ SOLER, «El viaje de Pedro IV a Cerdeña en 1354», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 33 (1909), p. 88-93. Darrerament, M. ORSI LÁZARO ha publicat uns quants articles sobre l'expedició de 1354-1355, recollint altra bibliografia italiana sobre alguns aspectes determinats: «Les dotacions dels vaixells de l'armada de 1354. Motivacions, context social i costos humans», *Drassana*, 15 (2007), p. 54-73; «Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo. La revuelta del juez de Arborea y la 'armada e viatge' de Pedro el Ceremonioso a Cerdeña (1353-1354)», *Anuario de Estudios Medievales*, 38/2 (2008), p. 921-968; «Vaguerosos e malendrins' y 'ballesters bons e bé atrecats'. Notas sobre la infantería de Pedro el Ceremonioso en una armada real a Cerdeña (1354)», *Actas del IV Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas de Lorca 2008*, Murcia, 2009, p. 187-202.

¹¹⁸ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Corts, parlaments y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356)», *El poder real de la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, vol. 4, 1996, p. 251-272; M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit.; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «El reino de Aragón y los conflictos mediterráneos a mediados del siglo XIV (1353-1356)», *Aragón en la Edad Media*, 19 (2006), p. 485-500; P. ORTÍ GOST, «La distribución de la carga fiscal entre las ciudades y villas de realengo en la Cataluña del siglo XIV», a M. Sánchez i D. Menjot (eds.), *Fiscalidad de Estado y finanzas municipales en los reinos hispánicos*, Madrid, p. 275-316; A. BEAUCHAMP, «'Que i varçosament nos trametats la hajuda que demanada us haviem'. L'organisation du soutien militaire au roi Pierre IV d'Aragon durant la campagne de Sadaigne (1354-1355)», *XVIII Congrès Internacional d'Història de la Corona d'Aragó*, València, 2004, vol. I, p. 435-449; P. BERTRAN, «Notes sobre els subsidis de l'Església catalana per a la guerra de Sardenya (1354)», *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), p. 121-139.

valencians a partir de les informacions trobades en els fons documentals que hem analitzat, és a dir, els mateixos que hem consultat per a l'armada anterior de 1351-1352: d'una banda, els manuals de consells i els privilegis reials de l'arxiu municipal de València, i, d'una altra banda, les sèries *Graciarum*, *Armata* i Legislació de la cancelleria reial i els llibres d'albarans del mestre racional.

Tot plegat, el que observarem serà la represa o la intensificació d'una sèrie de trets ja observats durant la dècada de 1340. Per un costat, a causa de l'increment de les necessitats reials, hagueren de tornar a reunir-se parlaments i Corts, amb un cert marge de negociació, com exigí la ciutat de València. Per un altre costat, en línia amb el que hem vist amb les imposicions pel càstig de la Unió, aquestes campanyes representaren la consolidació de les cises com a tributs gairebé permanents, ja que l'acumulació de subsidis assignats sobre elles –mitjançant el crèdit– les allargaren a molts anys vista. Això, a més a més, acabà impulsant el recurs a la venda de censals i violaris per part dels comuns, puix el deute municipal es magnificà i ja no hi quedava a penes marge per al seu eixugament a través de l'establiment o la venda anticipada de noves imposicions. Així, doncs, aquestes seran les línies bàsiques sobre les quals bascularan les peticions reials que tractarem a continuació.

a) L'armada de Bernat de Cabrera de 1353

Un Consell convocat pel monarca al castell de Peníscola, amb la presència de tots els consellers reials i alguns prohoms *de Barcelona, e de Mallorques, e de València, e de altres lochs*, arribà a un *acort* el 4 de novembre de 1352: s'armarien 20 galeres –12 de les quals pagades per Venècia en el marc de l'aliança vigent des de l'any anterior–, de forma que, amb 20 galeres venecianes més, atacarien els genovesos a partir de l'1 d'abril de 1353 per tal de posar *fin e conclusió de la dita guerra*¹¹⁹. Ultra això, els aragonesos aparellarien d'altres 20 naus i els venecians 40 més, *per si hom les havia prest encontinent* quan avancés la campanya, a partir de la primavera. Tot seguit, segons explica en la seua pròpia crònica, Pere el Cerimoniós es traslladà a València per tal de demanar subsidis *a la ciutat e a tot lo regne, los quals nos faeren bona e convingent ajuda*¹²⁰. Així va ser, tot i que, com veurem, d'una banda, els auxilis concedits no foren tant alts com els catalans, i, d'una altra banda, s'atorgaren en dos moments diferents, ja que el monarca convocà el braç reial per un costat i el nobiliari per un altre, al temps que realitzà peticions particulars als eclesiàstics.

Primerament, les ciutats i viles reials del regne de València foren citades a la capital el 3 de gener de 1353 per tractar sobre l'auxili necessari per a la guerra *adversus illos ianuenses quos dicimus infelices*¹²¹. Fins a 17 nuclis foren els cridats, però, pel que sembla, molts d'ells no enviaren cap representant o trameteren missatgers sense poders

¹¹⁹ *Crònica del Cerimoniós*, cap. V, 2; J. SANS Y BARUTELL, «Documentos concernientes a la armada que en 1351 mandó aprestar el rey don Pedro IV de Aragón en contra de genoveses», *Memorial histórico español*, Madrid, 1851, vol. II, p. 384-386.

¹²⁰ *Crònica del Cerimoniós*, cap. V, 2.

¹²¹ ACA, C, reg. 1397, f. 170v-171v (18-XII-1352). Foren convocats els representants de València, Xàtiva, Morella, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, Borriana, Vila-real, Ademús, Alpont, Castellfabib, Penàguila, Ontinyent, Bocairent, Castalla, Biar i Xixona.

per a signar cap mena d'ajuda. Per això, a finals de mes el rei tornà a escriure a les universitats de Morella, Alzira, Morvedre, Castelló de la Plana, Borriana i Vila-real demanant *síndichs o procuradors ab plen poder*¹²². Amb tot, en aquells moments ja s'havia acordat algun dels subsidis de certs llocs, com ara els 2.000 s. oferits pel nunci de Penàguila, que s'haurien de recaptar mitjançant *aliam impositionem sive sisam*, addicional a la que ja es recaptava a la vila sobre el pa, el vi, les carns i altres béns mobles i immobles¹²³. No obstant això, les peticions de síndics continuaren repetint-se fins a l'11 de febrer (a Castelló i Vila-real novament, i a Ademús, Alpont, Castellfabib, Ontinyent, Bocairent i Biar)¹²⁴. Així les coses, les diverses cartes d'indemnitat o les autoritzacions per establir noves impositcions atorgades no es donaren fins a mitjan mes, quan trobem una sèrie de concessions d'aquest tipus registrades a la sèrie *Armata*, que, en tot cas, solen tenir dates diferents, bo i evidenciant que, malgrat la convocatòria comuna a València, les ajudes es negociaren de forma individual amb cada lloc. I, en consonància amb això, únicament coneixem les quantitats promeses per alguns nuclis, que poden observar-se en la següent taula.

Taula 33. Contribució de les universitats reials valencianes als subsidis de 1338 i 1339, 1343-1345 i 1353¹²⁵

Universitat	Subsidis 1338 i 1339 (s.)	d.	Subsidi 1343-45 (s.)	d.	Subsidi 1353 (s.)
València	100.000		248.000		120.000
Morella	26.666	8	78.923	7	44.000
Morvedre	11.666	8	54.237	7	15.000
Alzira	11.666	8	27.426	5,5	15.000
Castelló de la Plana	8.333	4	-	-	10.000
Alpont	1.333	4	3.888	9	3.000
Castellfabib	1.666	8	4.021	11,5	2.500
Penàguila	1.000		1.620	3,5	2.000
Ademús	1.166	8	2.448	5,5	2.000
Vila-real	1.666	8	-	-	2/3 parts de les impositcions durant 3 anys
Xàtiva	13.333	4	64.366		?
Borriana	3.333	4	13.180	8,5	?
Ontinyent	2.500		-	-	?
Bocairent	1.333	4	-	-	?
Castalla	500		972	2	?
Xixona	333	4	1.529	11,5	?
Biar	-		-		?

Tot plegat, les ajudes eren una mica majors a les de finals de la dècada de 1330, però bastant menors a les de 1343-1345 per a la campanya del Rosselló. En tot cas, segons

¹²² ACA, C, reg. 1399, f. 1v-2r (28 i 30-I-1353).

¹²³ *Ibidem*, f. 2v-3r (28-I-1353).

¹²⁴ *Ibidem*, f. 7v, 8r, 10v, 11r i 12v (3 a 11-II-1353).

¹²⁵ Dades de 1353 procedents de: *Ibidem*, f. 13v-14r (València), 14v (Morvedre), 23r-24r (Vila-real), 31v (Morella), 101v-102r (Castelló) i 24rv (la resta) (8-II-1353 a 1-VII-1353).

indiquen diverses reclamacions del rei¹²⁶, sembla que, a més a més, encara estava pagant-se un altre subsidi anterior, possiblement el d'estiu de 1351, que, com hem vist –almenys en el cas de Xàtiva–, s'havia promès de forma biennal. Així, aquell i aquest de 1353 s'encavalcaren, suposem que sumant-se a les imposicions que es recaptaven als antics nuclis unionistes. En conseqüència, sabem que algunes de les viles, com ara Morvedre, Alzira i Alpont, hagueren de demanar llicència reial per a ordenar cises addicionals adreçades a reduir els deutes municipals, atenent al fet que havien hagut de recórrer al *mutuo* per tal de fer front als subsidis promesos¹²⁷. D'una altra banda, pel que fa a les imposicions que s'havien d'establir per a reunir els diners promesos al rei, en aquesta ocasió comptem amb els capítols de les tarifes aprovades a Vila-real, ja que en aquest cas concret el subsidi consistia precisament en el traspàs al monarca de les dues terceres parts d'allò que es recaptés durant tres anys, des de l'1 d'abril de 1353 fins al de 1356¹²⁸. També sabem que a Morella i les seues aldees les cises s'havien de recaptar *ad triennium*¹²⁹, però no tenim més notícies sobre la contribució de la resta de nuclis, incloent els 120.000 s. de la ciutat de València, per a la qual manca el manual de consells d'aquest any.

En qualsevol cas, sense comptar amb l'aportació desconeguda de vuit nuclis, entre els quals hi havia la ciutat de Xàtiva, sabem que la resta prometé 213.500 s., una xifra que sembla concordar amb els 512.000 s. durant dos anys, és a dir, 256.000 s. anuals, que hem postulat per a l'anterior subsidi de 1351-1353. I, en la mateixa línia, tampoc sembla que es realitzassen concessions de privilegis i franqueses, com era habitual en aquest tipus de negociacions abans de la Unió –o, almenys, no n'hi ha rastre a la sèrie de registres *Graciarum*¹³⁰. Amb tot, a més de la congregació a València dels representants de les universitats davant del rei, hi hagué una diferència principal respecte a la campanya anterior, això és, la petició de subsidis als altres braços. D'una banda, sabem el Cerimoniós demanà una ajuda al bisbe de València –en desconeixem la quantitat–, així com 18.000 s. al mestre de l'orde Calatrava –facultant-lo a recaptar-ne 5.000 s. mitjançant imposicions–, 10.000 s. a l'abat de Valldigna i 4.000 s. al de Benifassà¹³¹. D'una altra banda, a finals de gener de 1353, quan encara estaven acordant-se les ajudes de les viles reials, el monarca cità al braç militar del regne de València per tal de

¹²⁶ Per exemple, el Cerimoniós requerí 7.000 s. i 5.000 s. que Xàtiva i Alzira havien de pagar pel maig de 1353: *Ibidem*, f. 24r (28-III-1353).

¹²⁷ Les cises, que s'havien de recaptar durant dos anys, consistien en el cobrament de: 12 d. per cafís de forment mòlt i 6 d. pel de panís, dacsca, mixtura o civada, 0,5 d. per lliura de bou o vaca, 1 d. per lliura de la resta de carns, 1,5 d. per cada ovella o cabra i 2 d. per cada anyell o cabrit a Alzira; 12 d. per cafís de forment mòlt i 6 d. pels de mixtura i civada, 0,5 d. per lliura de bou, vaca, cabra, ovella o cèrvol, 2 d. per lliura de la resta de carns, 2 d. per cada cabrit o anyell, 12 d. per cada porc mort a casa, 12 d. per cada 20 soldades de vi i 12 d. per cada 20 soldades de drap a Alpont; i 6 d. per cafís de blat mòlt pels flequers, 1 d. per lliura de carn i 1 d. per cada vedell i anyell a Morvedre; ACA, C, reg. 895, f. 188v (20-II-1353) i 199v (19-II-1353); reg. 1399, f. 19v-20r (16-II-1353)

¹²⁸ ACA, C, reg. 1399, f. 23v-24r (15-III-1353), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 105. Segons s'hi pot observar, eren unes imposicions sobre els blats (12 d. per cafís de forment i 6 d. sobre el d'altres cereals), el vi (12 d. per 20 soldades en taverna), les carns (2 d. per lliura de cabrit o corder, 0,5 d. per lliura de carn de bou o vaca, 1 d. per lliura de la resta de carns i de la carnsalada, 1 d. per sou de carn rafalina i 12 d. per bacó) i els draps (12 d. per 20 soldades de draps de llana confeccionats a casa o comprats a Borriana).

¹²⁹ *Ibidem*, f. 27r (4-IV-1353).

¹³⁰ Únicament hi hem trobat la cessió de les penes reials de quart al comú de Xàtiva: ACA, C, reg. 895, f. 193v-194r (II-1353). En aquest sentit, segons un document municipal de València, aquella s'atorgà de forma general a totes les viles reials (en el cas de la capital significaven 16.000 s.): AMV, MC, A-11, mà 1^a, f. 16v (20-IX-1353).

¹³¹ *Ibidem*, f. 17r-18r (16-II-1353) i 30v (12-IV-1353).

celebrar un parlament a la capital el 7 de febrer¹³². Tanmateix, un poc abans ja havia convocat un altre per al 15 de febrer a Vilafranca amb les universitats reials i els nobles de Catalunya, de manera que, probablement per la manca de temps, el Cerimoniós partí cap a terres catalanes –amb una mica d’endarreriment, el mateix 15 de febrer– sense poder desenvolupar la reunió valenciana¹³³.

No obstant això, sembla que els nobles s’aplegaren pel seu compte sense la presència del monarca, ja que a finals d’aquell mateix mes de febrer demanaren llicència per a reunir-se *pro eorum utilibus negociis pertractandis*, en tant que, des de la Unió, no ho podien fer sense el permís exprés del procurador del regne¹³⁴. Així, quan el rei regressà a València, a finals d’abril, tornà a convocar-los per tal de concretar els detalls *sobre lo do a nós atorgat en ajuda de la armada que fem contra los genoveses*, és a dir, *sobre la taxació e paga daquèn a nós faedora e les altres coses daquèn devallants*¹³⁵. Consegüentment, unes poques setmanes després, el 20 de maig, es publicaren els *capitula domino regi tradita per generosos regni Valencie*, bo i afegint-ne un parell més que explicarem de seguida¹³⁶. L’ajuda nobiliària valenciana consistiria en el pagament del *sou de la xurma de dues galeas* i de la seua panàtica durant dos mesos –*al preu e tot acostumat*–, extensibles fins a quatre mesos en cas que durant els dos primers no es produís la batalla contra els genovesos. Seria concedit, a més a més, si es complien altres condicions, com ara que els patrons i còmits fossen triats pel mateix braç i que les dues galeres només estiguessen obligades a servir *daçà lo far de Maçina*, en manera que si l’estol reial anava més enllà, aquestes romandrien a la Mediterrània occidental atacant els enemics reials i traspasant el guany obtingut als nobles i els cavallers. Amb tot, les naus no serien autònomes, sinó que estarien a les ordres del capità de la flota, portant la seua bandera o la senyera del rei.

Pel que fa al mètode de recaptació, *sis bones persones del braz lur, elegidors per lo dit braz*, taxarien a *tots los richs hòmens, cavallers e generoses del dit regne*, amb l’única excepció dels infants, el baró de Xèrica i el comte de Luna, que feien *ajuda apartada*

¹³² *Ibidem*, f. 4v (30-I-1353). La convocatòria fou la més massiva realitzada fins el moment, amb 18 nobles i 62 cavallers o generosos: Nicolas de Joinville, Ramon Folc de Cardona, Alfons Roger de Lloria, Ramon de Montcada, Pere de Montcada, Gilabert de Centelles, Ot de Montcada, Juan Ximénez d’Urrea, Olf de Pròxida, Pedro Maza, Gispert de Castellet, Ramon de Nocito, Ramon de Vilaragut, Berenguer d’Apília i els hereus de Gonzalo Ximénez de Arenós, Blasco Maza de Bergua, Berenguer de Vilaragut i Galceran de Bellpuig, tots ells nobles; i els cavallers o generosos Felip i Lluís Boïl, Pere Boïl de Mislata i Pere Boïl, fill de Ramon de Boïl, Arnau, Joan i Andreu Guillem Escrivà, Rodrigo Díaz, pare i fill, Guillem i Ramon Gastó, Sancho de Huerta d’Arenós, Gilabert Sanoguera, Gil Martínez d’Entença, Lope Álvarez d’Espejo, Pedro Zapata de Tous, Ramon Castellà, Berenguer Dalmau de Catarroja, Pere de Vilanova, Ramon de Vilanova, Blasco Fernández de Heredia, Vidal de Vilanova, Juan Ximénez de Montornés, Galceran de Tous, Pedro Ximénez de Lumbierre, Bernat de Monsoriu, Guillem Colom, Gil Ruiz de Castelblanco, Tomàs d’Olms, Bernat Ferrer, Bernat Fabre, Berenguer Fabre, García Lope de Cetina, Juan de Pertusa, Rodrigo Sánchez de Calataiud, Ximén de Óriz, Rodrigo Martínez de Sanadrián, Ramon Colom, Ramon de Boixadós, Joan de Bellvís, Francesc d’Esplugues, Ramon de Tous, Joan de Vilaragut, Bernat Materó, Berenguer de Codinacs, Berenguer de Ripoll, Roderic Lançol, Juan Martínez de Eslava, Joan de Bellvís, Berenguer de Perapertusa, Juan Fernández Muñoz, Gil Sánchez de Tarazona, Tomàs Vives, Pere Calderó, els hereus de Francesc de Montpalau, Bernat Ripoll, Jaume Castellà, Jaume d’Esplugues i Jaime de Oblitas, i els llicenciats o doctors en lleis Ginés Rabaça Arnau Joan i Berenguer Ferrer.

¹³³ La convocatòria catalana a: ACA, C, reg. 1498, f. 43r (27-I-1353). La partida del rei a: G. MELONI, *Genova e Aragona all’epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 155.

¹³⁴ ACA, C, reg. 895, f. 195r (25-II-1353).

¹³⁵ ACA, C, reg. 1399, f. 38v-39r (30-IV-1353).

¹³⁶ *Ibidem*, f. 68v-71r (20-V-1353), transcrit a l’*Apèndix documental*, doc. 106. Al fons de «Legislació» es conserva el plec de negociació, que concorda, amb les modificacions i propostes realitzades, amb la carta pública referenciada, registrada a la sèrie *Armata*.

*per si. I, una vegada pagada la quantitat al monarca, els senyors podrien recobrar-la dels lurs lochs et hòmens seus, mitjançant imposició e en aquell temps que haver-ho volran, enaxí que alcun dels dits hòmens lurs non sia exemit ne se'n puxe excusar per alcuna rahó. Nogensmenys, els que tinguessen senyorijs dins dels termes de la ciutat o les viles reials i haguessen de contribuir juntament amb elles en les ajudes que acabaven de concedir quedarien lliures d'aquest altre subsidi, de forma que el rei rebria en el seu compte la part que els hagués estat taxada. Així les coses, els nobles i cavallers del regne de València es comprometeren a pagar l'armament d'aquelles dues galeres, bo i demanant tres cauteles jurídiques: la carta d'indemnitat acostumada, puix *no sien strets per fur ne per dret a fer la dita ajuda, ans per lur libertats e privilegis sien franchs e immunes*; el jurament del rei, de Bernat de Cabrera i del vicecanceller a respectar els capítols aprovats; i una carta pública per tal de preservar la unitat del braç nobiliari tot i l'ajuda separada dels infants, de Pedro de Xèrica i de Lope de Luna, ja que calia deixar clar que *los alts infants de la casa real et richs hòmens, cavallers e generoses poblats e heretats dins lo regne de València façen tots un cors e un braç en Corts generals e altres actes a tots generalment tocants*.*

La condició més important, en qualsevol cas, era que l'oferta només entraria en vigor si els genovesos armaven 30 galeres o més, raó per la qual en el moment de publicació dels capítols s'afegiren dues clàusules estretament relacionades amb la immediatesa de l'expedició: d'una banda, el subsidi només es començaria a pagar quan *pareguen de ésser veres que-ls genovesos armen XXX o de XXX galeas ensús*, encara que, d'altra banda, per agilitzar la possible recaptació, es triarien d'immediat els sis taxadors estipulats. Així, sembla que finalment el subsidi nobiliari va ser pagat, ja que no debades les galeres lígurs foren fins a 50, segons explica el mateix rei a la seua crònica¹³⁷. I, en paral·lel, desestimant els plans inicials que preveïen una expedició de 20 galeres a començaments d'abril, en darrer terme el Cerimoniós armà un estol de 45 naus de guerra, que estigué disposat a mitjan juliol¹³⁸. És per açò que aquesta armada degué ser molt més costosa que l'anterior de 1351-1352 –de menys de la meitat de galeres–, tot i que no hem pogut calcular un cost mínim, puix a penes si hem localitzat un pocs retiments de comptes. En qualsevol cas, aquest volum mes gran sembla explicar l'extensió de la contribució fiscal a tots els estaments, si més no al regne de València i també a Catalunya.

De fet, tot fa pensar que el gruix de l'aportació monetària correspongué a aquest darrer territori, ja que, segons ha explicat Manuel Sánchez Martínez, les universitats reials catalanes asseguraren fins a 1.400.000 s. en una taula de canvi, bo i cobrint aquella quantitat amb la recaptació de les imposicions que es recaptarien durant dos anys, amb les quals, per tant, es pensava reunir un mínim de 700.000 s. anuals¹³⁹. Per afegiment,

¹³⁷ *Crònica del Cerimoniós*, cap. IV, 2. Pel que fa al pagament del subsidi nobiliari, les cauteles demanades van ser concedides el 6 de juny: ACA, C, reg. 1399, f. 103v, 140v-105v (6-VI-1353). D'altra banda, coneixem el nom de quatre dels sis cavallers taxadors, que es distribuïren per zones: Tomàs Vives fou el *diputat* de *Morvedre a enllà*, Ximén Sánchez de Tarazona en *les parts de Sogorb*, Bernat de Montsoriu enllà del Xúquer i Francesc d'Esplugues en altra part indeterminada; *Ibidem*, f. 106v-107r (7-VII-1353), 118r (12-VII-1353); reg. 1066, f. 164r (18-V-1353).

¹³⁸ G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 165.

¹³⁹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «*Corts, parlaments y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356)*», cit., p. 260-263; M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. XII (15-III-1353 i 2, 3, 24 i 29-1353). D'altra banda, al registre *Armata* corresponent a aquesta campanya es contenen moltes altres peticions a llocs del Baix Aragó, prelats aragonesos o aljames de jueus i musulmans, encara que cap suma quantitats tan altes com la de les viles catalanes. Sobre l'escassa aportació aragonesa, vegeu: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «*El reino de Aragón y los conflictos mediterráneos a mediados del siglo XIV (1353-1356)*», cit.

els altres dos estaments catalans continuaren pagant l'ajuda triennial aprovada en les Corts de Lleida de 1352 –encara que els nobles en retingueren la seua part corresponent. Així les coses, deixant de banda els subsidis dels estaments privilegiats, els entorn de 250.000 s. que potser oferiren els nuclis reials valencians contrasten amb l'alta suma promesa pels catalans. És probable, en aquest sentit, que el context esmentat, condicionat per les cises establertes com a càstig per la Unió, explique la gran diferència. En tot cas, sabem que aquelles mateixes imposicions relatives als unionistes serviren al rei per tal de reunir més diners per a aquesta mateixa campanya: en primer lloc, a finals de maig, agafant 40.000 s. de la part que pertanyia als damnificats –tot empenyorant una corona als seus administradors– i, en segon lloc, entre juny i juliol, mitjançant la venda anticipada de l'annualitat de 1354-1355 a Arnau de Valleriola¹⁴⁰.

Aquest canvista valentí –significat unionista, segons hem vist anteriorment– havia acordat amb el rei l'assegurament en la seua taula de 200.000 s., dels quals faria dites destinades a l'armada al llarg d'un quadrimestre. En concret, una sèrie de consellers, curials reials i habitants del regne de València s'obligaren amb Valleriola per aquella quantitat, la devolució de la qual quedà assignada als 34.066 florins d'or que el rei havia de rebre Venècia durant els següents tres mesos i vint dies com a compliment de les condicions del pacte antigenovès¹⁴¹. Tanmateix, en cas que hi hagués problemes amb la recepció d'aquests diners, els 200.000 s. serien tornats de la part corresponent al rei en les cises dels damnificats per la Unió, que, com sabem, s'estaven recaptant a la ciutat de València i altres llocs del regne des de 1349. En aquest sentit, aquest mateix acord financer degué ocasionar que les dites imposicions fossen venudes a l'esmentat canvista a un any primer, és a dir, que se li vengueren les que es recaptarien durant l'annualitat següent, de l'1 d'abril de 1354 a 1355¹⁴². Així, el 8 de juny de 1353 el rei ordenà als administradors d'aquelles imposicions que les traspassassen a Arnau de Valleriola per un preu de 340.000 s. i en donassen 160.000 a la casa reial¹⁴³.

La venda corresponent –que reproduïa la formalitat d'haver estat guanyada en subhasta– es publicà un mes després, repetint les tarifes ja establertes a finals de 1348, amb algunes excepcions: les dels béns seents pujaven un 200% per als venedors (de 2 d. a 6 d.), mentre que les dels draps es rebaixaven un 33% a la capital i el seu terme (de 12 d. a 8 d.), encara que en aquest darrer cas es mantenien igual a la resta de nuclis on es cobraven –d'altra banda, per a aquests últims no s'hi deia res de la tributació dels draps de seda i d'or, així com tampoc dels que es compraven per a ús propi. Les cises es cobrarien als llocs que hem comentat anteriorment en parlar del càstig de la Unió (vegeu

En canvi, per al cas de Mallorca, A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ calculà una xifra més propera a la catalana, de 50.000 reals d'or mallorquins: «Cautivos genoveses en Mallorca durante las campañas sardas de 1353-1355», *Anuario de estudios medievales*, 5 (1968), p. 501-516.

¹⁴⁰ ACA, C, reg. 1399, f. 78v-79r (31-V-1353). Sobre la figura de Valleriola, vegeu: J.V. GARCÍA MARSILLA, «La tumba de un banquero. El sepulcro gótico de Arnau de Valleriola en el Museo de Bellas Artes de Valencia», *El Mediterráneo y el arte español*, València, 1988, p. 467-470

¹⁴¹ Entre els obligats hi havia Lope de Luna, Olf de Pròxida, el majordom Roger de Rovenac, el cambrer Lope de Gurrea, el mestre racional Berenguer de Codinacs, el tresorer de la reina Berenguer de Relat, els juristes i consellers reials Arnau Joan i Jaume Desfar, els sis jurats de València, els ciutadans Romeu d'Oblites, Guillem d'Espígol, Lop d'Apiera, Guillem de Magencosa, Pere Marrades, Andreu de Civera, Miquel Palomar, Joan d'Arques *et aliquos plures tam de domo nostro quam de civitate et regno Valencie usque ad numerum centum*: ACA, C, reg. 1399, f. 145r-148r (30-V-1353).

¹⁴² *Ibidem*, f. 149r-153r (7-VII-1353), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 107.

¹⁴³ *Ibidem*, f. 148r-149r (8-VI-1353). Com hem explicat anteriorment, en teoria la ciutat de València havia de retenir 30.000 s. i la resta havia de ser partida a parts iguals entre el rei i els damnificats, de manera que en aquest cas correspondrien 145.000 s. a cada part. Potser, però, el monarca agafava d'ací part dels 40.000 s. dels damnificats pels quals empenyorà una corona.

el Mapa 8 del tom II) i el seu preu es pagaria per terminis: 6.000 ll. a raó de 500 ll. mensuals i les altres 11.000 ll. per trimestres. Amb tot, la compravenda explicitava expressament que l'obligació de 200.000 s. que el monarca tenia amb el canvista romandria intacta, tot i que sembla evident l'estreta relació entre una cosa i l'altra. Val a dir, que la posició de Valleriola com a financer del rei a la ciutat de València motivà la seua adquisició preferent de les impositcions, encara que, com veurem posteriorment, aquest mateix contracte quedà anul·lat per un altre posterior, realitzat en març de 1354, poc abans que comencés la recaptació d'aquella anualitat venuda.

D'altra banda, el precari estat de la hisenda reial, ja comprovat en campanyes anteriors, també obligà al monarca a recórrer novament a la venda de patrimoni. Així, mentre que a Catalunya el batle general rebé l'ordre d'alienar possessions i drets per a finançar l'armada, al regne de València, si més no, es vengué Guadalest –que potser havia estat recuperada després de la seua venda en 1343– i el mer imperi dels castells de Rugat i Carbonera¹⁴⁴. No debades, després de les armades de grandària reduïda de 1349 i 1351-1352, aquesta de 1353 representà un esforç molt major, que requerí de la mobilització general dels recursos de la Corona. Segons deia el mateix Pere el Cerimoniós, en aquest sentit, tots els nobles del territori valencià hi participaren personalment: *per espeegament de la nostra armada, la qual és molt gran e molt sumptuosa, havem haüts a emprar tots los richshòmens e cavallers qui són poblats en regne de València*¹⁴⁵. Així les coses, l'estol de Bernat de Cabrera salpà de València a mitjan juliol i a penes unes setmanes després, el 27 d'agost de 1353, obtingué una important victòria naval contra els genovesos davant de l'Alguer, prenent 33 galeres, capturant 3.000 genovesos i matant-ne més de 1.000¹⁴⁶. Els mateixos algueresos es reteren, però ben prompte reberen el suport de les tropes dels Arborea, que encapçalaren un alçament general a l'illa pel mes d'octubre, poc abans que l'exèrcit de Cabrera retornés a Barcelona¹⁴⁷.

En conseqüència, reduït momentàniament el poder de Gènova, que com a conseqüència de la derrota quedà sota senyoriu milanès, el monarca decidí realitzar un esforç final per acabar amb la rebel·lió sarda, bo i projectant la seua anada en persona, el que, de fet, no havia succeït des de la conquesta de l'infant Alfons en 1323-1324. Així, com veurem a continuació, els vint mesos següents, des de finals de 1353 fins a setembre de 1355, estigueren determinats per l'expedició a Sardenya encapçalada pel mateix Pere el Cerimoniós.

¹⁴⁴ ACA, C, reg. 1066, f. 162v (18-V-1353); reg. 1399, f. 109r-113v (10-VII-1353); AMV, MC, A-11, mà 1ª, f. 13v (23-VIII-1353). Segurament a les sèries *Vendicionum*, que no hem consultat, es poden trobar la major part de les alienacions reials realitzades per aquesta armada.

¹⁴⁵ ACA, C, reg. 1399, f. 131r (24-VII-1353).

¹⁴⁶ G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 165-168. Les xifres que hi donem provenen de les cartes reials enviades als seus súbdits per informar de la victòria: ACA, C, reg. 1399, f. 162r-163r (6-IX-1353). Com a senyal de victòria, s'ordenà que es posaren *en loch eminent de la seu de Barcelona e no en altre loch IIII senyeres del comú de Gènova e d'alcuns gentils hòmens de Gènova* que havien estat preses. A València, per la seua banda, es féu *professó general* el 7 de setembre per tal de celebrar la victòria contra els *malvats jenoveses*: AMV, MC, A-11, mà 1ª, f. 14v (6-IX-1353).

¹⁴⁷ *Crònica del Cerimoniós*, cap. V; G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 172-179; M. ORSI LÁZARO, «Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo...», cit., p. 938-941.

b) L'expedició del rei a Sardenya de 1354-1355

Si l'armada de Bernat de Cabrera, amb 45 galeres, va significar un esforç molt més gran que el de les campanyes immediatament anteriors, la que dugué el rei a Sardenya en 1354 fou encara major. Si bé la xifra de naus fou similar, sembla que l'exèrcit transportat fou molt més nombrós, de fins a 10.000 peons, 1.000 cavalls armats i 500 a la geneta, atenent al fet que en aquesta ocasió es pretenia el desembarcament i la pacificació de l'illa per la força¹⁴⁸. A més a més, la durada de l'expedició, que s'estengué durant vora 15 mesos amb la presència personal del rei, motivà la reiteració i la intensificació de les peticions als llarg de tot aquell temps. En conseqüència, els canvis que ja s'albiraven en 1353 s'acabaren desenvolupant o consolidant, com ara el fet que el Cerimoniós hagué de tornar a donar cert marge a la negociació política i a reunir assemblees generals al regne de València per aconseguir els subsidis que necessitava. Així mateix, encara que anteriorment s'havien aprovat imposicions per a diverses anualitats, sembla que fou a partir d'aquest moment quan començaren a estendre's de forma cada vegada més allunyada en el temps, per tal de pagar els deutes associats a les ajudes, que s'incrementaren ostensiblement de cop. I, en connexió amb això, pareix que la impossibilitat d'establir noves cises o de vendre-les a massa anys vista acabà per motivar la venda de censals i violaris en el cas d'algunes universitats.

Així les coses, aquests seran els trets bàsics que observarem al llarg de la sèrie de demandes econòmiques que el monarca realitzà al llarg dels vora dos anys que durà aquesta campanya. En aquest sentit, a grans trets, podem dividir el període, que Manuel Sánchez Martínez batejà com el de «la gran pressió fiscal», en dues fases: una primera, entre finals de 1353 i juny de 1354, en la qual es demanaren diners per a organitzar l'exèrcit expedicionari; i una segona, entre juny de 1354 i setembre de 1355, durant la qual les peticions es destinaren a mantenir les tropes mobilitzades a l'illa i a garantir la tornada segura del rei a la península ibèrica, davant el perill que representava un possible atac genovès¹⁴⁹. Amb tot, cal assenyalar que fins i tot abans que prenguéss la decisió de viatjar personalment a l'illa, ja en novembre de 1353, Pere el Cerimoniós demanà subsidis als vassalls del regne de València per a formar un estol de 70 galeres que llavors pensava armar contra els genovesos, puix, segons deia, després del seu pas a la senyoria milanesa pretenien organitzar una armada per a envair Sardenya.

Així, mentre les tropes de Bernat de Cabrera continuaven a l'illa tractant de fer front als atacs dels Arborea, el 23 d'octubre el monarca requerí l'enviament de síndics de les universitats reials valencianes, amb l'excepció de la capital, *ab plen poder de tractar e de fermar tot ço que avengut serà entre nós e ells sobre lo consell e ajuda* necessaris per a contrarestar la possible campanya genovesa. Consegüentment, el 4 de novembre els representants vilatans havien de ser a la ciutat de València, juntament amb alguns senyors eclesiàstics que foren citats al mateix temps¹⁵⁰. Però, per una altra banda, uns dies abans que arribassen, el rei s'adreçà als regidors valentins per sol·licitar-los també

¹⁴⁸ M. ORSI LÁZARO, «Les dotacions dels vaixells de l'armada de 1354...», cit., p. 54; «Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo...», cit., p. 942-943.

¹⁴⁹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Corts, parlaments y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356)», cit., p. 263-267.

¹⁵⁰ ACA, C, reg. 1399, f. 172v-173r (23-X-1353). S'enviaren cartes a Xàtiva, Morella, Morvedre, Alzira, Borriana, Castelló de la Plana, Vila-real, Ademús, Alpont, CastellfabibBocairent, Ontinyent, Penàguila, Castalla, Biar i Xixona. Pel que fa als eclesiàstics, es cridà si més no a l'abat de Benifassà i el majoral de Quart: *Ibidem*, f. 173r (23-X-1353).

el seu auxili, a la qual cosa li contestaren dubtant-ne de la necessitat dels diners demanats i sol·licitant el tractament col·lectiu de la qüestió amb la resta d'estaments:

En gran partida no pogué fer aquella ajuda que volria al dit senyor rey, emperò que segons que tots temps ha ajudat al dit senyor rey en sos affers e negocis, e s'aparellada de ajudar en lo cas de la guerra del genovès si necessitat és evident, ensemps emperò ab tot lo General del regne, axí lo braç dels prelats e clergues com lo braç dels nobles, cavallers e generoses com encara lo braç de les ciutat, viles e lochs reals e altres del dit regne de València¹⁵¹.

Tanmateix, el monarca es negà –*la dita resposta no haje haüda per agradable ne haje volguda acceptar aquella*– i manifestà clarament la seua intenció de negociar els subsidis de cada lloc per separat, com havia succeït des de la revolta de la Unió: *ell entena a fer demanda singularment a cada una universitat del dit regne*. De fet, a penes uns dies després, el 7 de novembre, es concediren els subsidis d'algunes de les viles convocades, com ara els 1.500 s. de Biar i els 1.200 s. de Bocairent¹⁵². I, poc més tard, el Consell de València ja havia decidit *que certa imposició fos mesa en la dita ciutat a l any per a recaptar l'oferta realitzada*¹⁵³, finalment aprovada el 20 de novembre. En aquest sentit, malgrat que tot indica que el tractament no fou col·lectiu, juntament amb la resta de llocs o estaments¹⁵⁴, la capital aconseguí, almenys, obtenir certes concessions demanades de forma particular. Així, novament es conserva al fons de Legislació el plec corresponent a aquesta negociació entre el rei i els dirigents municipals, que, al seu torn, concorda amb una sèrie de privilegis, que, com era habitual, foren publicats el mateix dia que l'oferta¹⁵⁵. Pel que hem vist, doncs, sembla que aquesta era la primera vegada des de la Unió –cinc anys després– que la universitat valentina tornava a acordar un ajut amb el monarca per la via del pacte politicofiscal.

D'aquesta forma, un dels afers principals que es tractà fou la revisió de la reforma dels privilegis de la ciutat que el Cerimoniós havia realitzat en 1349. Amb tot, no s'hi prengué cap decisió sobre la qüestió, que quedà pendent i, com hem comentat anteriorment, acabà oblidant-se amb el temps, malgrat la seua importància¹⁵⁶. D'una altra banda, la resta de matèries negociades gravitaven entorn dels aspectes tractats habitualment abans de la Unió, és a dir, els abusos del poder reial, l'administració de la

¹⁵¹ AMV, MC, A-11, mà 1^a, f. 25v (4-XI-1353). La petició reial a: *Ibidem*, f. 24v (30-X-1353).

¹⁵² ACA, C, reg. 1399, f. 178r (7-XI-1353). Mentrestant, altres síndics ni tan sols s'havien presentat, com ara els d'Ademús, Castellfabib, Penàguila, Castalla i Xixona: *Ibidem*, f. 175v-176v (7-XI-1353). Quant als d'Ontinyent, hi havien acudit però prometeren vagament, *per paraules e diffugis*, que donarien una quantitat com la de la de l'any anterior, per la qual cosa el monarca ordenà l'enviament de deu prohoms per firmar per escrit una *ajuda covinent*: *Ibidem*, f. 179r (7-XI-1353).

¹⁵³ AMV, MC, A-11, mà 1^a, f. 28v (13-XI-1353).

¹⁵⁴ Posteriorment, tres mesos després, els governants d'Alzira, en l'aprovació d'una nova ajuda, feren referència a aquesta reunió de novembre de 1353 com *lo parlament proxime haüt ab lo General del regne de València en la ciutat de València*: ACA, C, reg. 1398, f. 87v (16-II-1354). Tanmateix, com estem veient, d'una banda els diversos subsidis concedits foren atorgats en dates diferents i amb negociacions separades, mentre que, d'una altra banda, no tenim notícia de la convocatòria de nobles, sinó, simplement, com hem comentat adés, d'eclésiàstics.

¹⁵⁵ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 5, f. 3r-9v (XI-1353), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 108; *Aureum Opus*, «Pere el Cerimoniós», 2ª numeració, LXVIII-LXXIII (20-XI-1353)

¹⁵⁶ D'una altra banda, per a la signatura d'aquests capítols la ciutat impugnà el canceller i bisbe de València Hug de Fenollet, al·legant que era *a la dita ciutat sospitós*, el que possiblement està relacionat amb el fet que era un dels consellers reials de la branca rossellonesa que havia causat el malestar preunionista durant la dècada de 1340: *Apèndix documental*, doc. 108, cap. XVII.

justícia, les contribucions fiscals i l'observança de les llibertats ciutadanes, bo i tractant de fer valer l'ordenament foral valencià. Així, en primer lloc, els valentins demanaren que, segons s'establia per fur, cessassen les comissions reials realitzades a qualsevol persona estranya de la dita ciutat e regne de València, de manera que *aytals feyts sien comanats als habitants del dit regne qui saben mills los furs, privilegis e costums del dit regne*. El monarca respongué que reconeixeria el fur i, en cas que aquest l'obligués, ordenaria al canceller i als seus oïdors que comanassen els plets de la cort reial a *savis de València*, el que finalment degué succeir, ja que es publicà un privilegi sobre la qüestió¹⁵⁷. Altrament, pel que feia als abusos comesos per certs oficials, es requerí que les sentències de l'assessor de la procuració fossen donades franques, com pertocava legalment, i que els quarterers i el delegat reial per supervisar l'exacció de delmes i primícies actuassen segons l'*antiga usança*, ja que el primer havia introduït la novetat de cobrar per les penes donades per sentència arbitral, mentre que el segon havia ordenat la immobilització dels blats i els llegums en les eres fins que foren *delmats e primiciats*. En aquest sentit, el rei atorgà les peticions relatives a l'assessor de la procuració i els delmes i les primícies, però no així la de les penes de quart, en tant que *aytals coses no-s acostumat de fer sinó en Corts generals*¹⁵⁸.

Per un altre costat, es tornaren a realitzar demandes referents al bon funcionament de la justícia, especialment en allò tocant a la seua territorialitat. Val a dir, se sol·licità la revocació de qualsevol ordre dels jutges reials per tal que les apel·lacions en primera instància es resolguessen fora del regne, i, així mateix, pel que fa a les segones apel·lacions, es requerí que fossen vistes, com era acostumat, pel procurador del regne o per delegats que es desplaçaven fins al lloc on es desenvolupava el plet principal, i no on estiguessen el rei o els seus jutges delegats, segons es pretenia *novellament*, el que era *fort dampnós e sumptuós a les gens*¹⁵⁹. El Cerimoniós ho acceptà, encara que únicament la qüestió relativa a les primeres apel·lacions acabà generant un privilegi¹⁶⁰, el mateix que succeí amb la petició per tal que les delegacions judicials realitzades a *algun clerge, benefficiat o en sacres órdenes constituït* no tinguessen cap mena de validesa¹⁶¹. Igualment, el rei també atorgà totes les peticions relacionades amb la fiscalitat urbana, com ara la plena validesa de les ordres fetes pel Consell per tal d'executar certes exaccions, la cessió d'un pontatge per sis anys i el pagament obligatori en les contribucions dels béns de reialenc traspassats a l'Església, puix segons els furs havien de romandre *ab sa càrrega real e vehinal*¹⁶².

Finalment, les darreres qüestions tractades en la reunió afectaven les llibertats ciutadanes. D'una banda, hi havia l'enfrontament de llarga durada amb els habitants de Terol i les seues aldees, davant els quals es reivindicava la franquesa d'herbatge i montatge aconseguida en temps de Jaume II. Aquells, però, la negaven, penyorant els ramats del regne de València, el que al seu torn ocasionava el repenyorament valencià. Així les coses, els dirigents valentins, d'una banda, reclamaren que es triés un jutge per tal que rebés oralment les informacions pertinents i el rei pogués resoldre el contrast amb celeritat, mentre, d'una altra banda, sol·licitaren que els diners pertanyents als

¹⁵⁷ *Apèndix documental*, doc. 108, cap. XII; *Aureum Opus*, «Pere el Cerimoniós», 2ª numeració, LXXI (20-XI-1353).

¹⁵⁸ *Apèndix documental*, doc. 108 caps. III, VII i X.

¹⁵⁹ *Ibidem*, cap. IV-V.

¹⁶⁰ *Aureum Opus*, «Pere el Cerimoniós», 2ª numeració, LXXII (20-XI-1353).

¹⁶¹ *Apèndix documental*, doc. 108, cap. XI; *Aureum Opus*, «Pere el Cerimoniós», 2ª numeració, LXX (20-XI-1353).

¹⁶² *Apèndix documental*, doc. 108, caps. II, VI i XIV. La primera i la tercera petició generaren sengles privilegis: *Aureum Opus*, «Pere el Cerimoniós», 2ª numeració, LXVIII i LXIX (20-XI-1353).

turoencs en les imposicions dels damnificats de la Unió –que havien estat confiscats per la ciutat com a repenyora– fossen apartats de manera segura fins que s’esclarís l’enfrontament¹⁶³. El monarca accedí a aquells requeriments, com també a altres dos referents a les immunitats dels habitants de la ciutat: el que demanava llibertat total per a transportar blats per l’interior del regne malgrat qualsevol inhibició local en contrari¹⁶⁴, i el que demanava la fi de les confiscacions senyorials de fusta quan aquesta circulés pels rius valencians. En aquest darrer cas, tot i que l’ordre es recollí en els llibres de privilegis, el monarca es limità a manar al procurador del regne que fes justícia convocant les parts afectades, en tant que, segons deien els demandants, la *carastia* de fusta havia arribat a tal punt que *a penes alcuna persona gose comenar de fer galeres, naus, lenys o altres obres de fusta, temen-se que major no fos la messiò que lo proffit que n’ixirie*¹⁶⁵.

En darrer terme, una de les poques peticions que no fou aprovada també tenia a veure amb les activitats urbanes, en aquest cas amb la dels notaris. En concret, es demanà que els notaris que volguessen instal·lar-se a la capital valenciana, tot i haver rebut llicència reial, haguessen de passar una prova davant els jurats i uns *examinadors de la dita ciutat*, ja que, per la mala praxi d’alguns, que feien *contractes mals e no ben feyts*, es produïa *dan e mal a tota la cosa pública, e entre les gens pleyts, discòrdies, scàndels, morts e altres perills*. No obstant això, el rei no accedí, al·legant que ja eren examinats per la seua cort i, en tot cas, es circumscriví a indicar que ordenaria al canceller i els oïdors la realització dels exàmens *ab savis e ab escrivans en açò experts*¹⁶⁶. Tot plegat, la gran majoria de demandes realitzades per la universitat de València foren acceptades pel Cerimoniós, el que possiblement estiga relacionat amb les seues urgències econòmiques, puix, no debades, en els capítols de l’oferta s’insistia en *la gran necessitat* que tenia en aquells moments. D’aquesta manera, després d’un llarg parèntesi d’una dècada, es tornava a la via de la negociació política com a forma de concessió de subsidis i, de fet, aquella situació coincidí amb la recuperació de l’autonomia urbana a l’hora de nomenar els justícies i els jurats, que precisament deixaren de ser intervinguts pel monarca a partir del desembre de 1353¹⁶⁷.

Quant a l’ajuda promesa, els dirigents ciutadans oferiren inicialment al rei el rendiment d’unes imposicions durant un any, però aquest no ho acceptà, ja que volia una quantitat de moneda *certa*. Així, finalment el subsidi es fixà en 200.000 s., sempre i quan el monarca organitzés l’armada de 70 galeres que havia anunciat, puix si era menor l’oferta es reduiria proporcionalment. Els diners es recaptarien incrementant les tarifes de les imposicions que estaven en vigor des de 1349, a arbitri dels jurats, que, a més a més, les vendrien, recaptarien i distribuïrien, encara que la resolució dels contrastes produïts continuaria en mans dels administradors ja nomenats. El *creximent* només duraria aquell mateix any i, en cas que s’hagués de compensar als compradors de les cises vigents, l’esmena hauria de ser aportada per la hisenda municipal. Pel contrari, si el rei no aconseguia que els eclesiàstics hi contribuïssen –cosa que, segons deia, no estava en les seues mans–, la quantitat corresponent seria descomptada de la pròpia oferta. Els nobles i cavallers, per la seua banda, quedarien obligats a pagar, una altra de les reivindicacions que a partir d’ara, després del parèntesi del càstig per la Unió, es

¹⁶³ Apèndix documental, doc. 108, caps. I i XVI.

¹⁶⁴ *Ibidem*, cap. IX; *Aureum Opus*, «Pere el Cerimoniós», 2ª numeració, LXVII (20-XI-1353).

¹⁶⁵ Apèndix documental, doc. 108, cap. XIII; *Aureum Opus*, «Pere el Cerimoniós», 2ª numeració, LXXIII (20-XI-1353).

¹⁶⁶ Apèndix documental, doc. 108, cap. XV.

¹⁶⁷ AMV, MC, A-11, mà 1ª, f. 37r (22-XII-1353).

reprendria amb força. En darrer terme, en cas que l'armada cessés per una pau o una treva anterior a la seua posada en marxa –cosa que no succeí–, els diners recaptats serien cedits al municipi, per *pagar sos deutes e altres necessitats*¹⁶⁸.

Altrament, pel que fa a la resta de negociacions dutes a terme a València en novembre de 1353, coneixem algunes de les quantitats promeses per la resta de viles reials, encara que no totes, com es pot comprovar a la Taula 34 (p. 731). Així, viles menors com Castalla, Biar i Bocairent oferiren entre 1.200 s. i 1.500 s.¹⁶⁹, mentre que les més grans, com Morella, Morvedre i Alzira, oscil·laren entre els 18.000 s. i els 60.000 s.¹⁷⁰ En el cas de Borriana i Vila-real, d'una altra banda, l'ajuda consistí en la cessió íntegra del segon any de les cises vigents com a conseqüència de l'anterior subsidi de començaments de 1353, que consistia en el traspàs al rei de les dues terceres parts durant tres anys; per tant, les viles renunciaven ara a la tercera part que els corresponia per tal de donar íntegrament la recaptació al rei¹⁷¹. Pel que fa a Borriana, a més a més, el subsidi havia d'arribar com a mínim fins als 6.000 s., per a la qual cosa es podrien augmentar les tarifes en marxa, segons la voluntat dels jurats. Quant a Vila-real, s'establia un increment determinat sobre els blats i les carns: 12 d. per cafís de forment pastat per les flequeres, 12 d. pels cafissos d'ordi venuts en gros, 24 d. per bacó, 12 d. per moltó i 6 d. per cada cabra o ovella; ultra això, quan acabassen els tres anys, se'n recaptaria un quart, que quedaria per al comú i per a la reparació de l'església vila-realença. De fet, aquesta generalització –i pràcticament saturació– de les impositcions és un fenomen que sembla traspasar en la documentació d'aquest moment, especialment en aquells llocs sotmesos al pagament de la fiscalitat de càstig per la Unió.

Per exemple, els síndics de Morvedre proposaren pagar els 20.000 s. demanats mitjançant un augment de les cises durant tres anys, *com bonament no sàpien àls de qu-ells puxen traure o haver*. Així, ultra la impositció que *ja y és*, es cobrarien 12 d. per cafís de forment molt per les flequeres i pels exportats fora la vila, 8 d. per lliura del vi venut en les tavernes, 1 d. per lliura de carns i 1 d. per cada cabrit o anyell. D'altra banda, en cas que el rei armés menys de 70 galeres requeriren que l'oferta fos reduïda proporcionalment i el sobrant romangués per a la vila, *per tal de pagar lus deutes concurrents que han per servir e ajudar a vós, senyor rey, de les quals deuen encara grans quantitats*. I, a més a més, sol·licitaren aplicar un pontatge per tal d'ajudar en la col·lecta, però el monarca s'hi negà *ab bona consciència*, possiblement perquè això traslladava la càrrega a moltes persones de fora del lloc, que es limitaven a passar per la vila o el seu terme¹⁷². Exactament el mateix demanaren els d'Alzira –també punits amb les impositcions dels damnificats per la Unió–, que proposaren com a primera oferta la col·lecta d'un pontatge durant cinc anys. Tanmateix, el Cerimoniós ho rebutjà per les mateixes raons que en el cas de Morvedre, a la qual cosa els alzirenys replicaren que, en conseqüència, tampoc s'haurien de pagar els que s'aplicaven a *Xàtiva e València*. Així les coses, davant la negativa reial, els síndics hagueren de recórrer a una doble via: per un costat, augmentarien les impositcions sobre els blats, el vi, els draps, les bèsties i la

¹⁶⁸ ACA, C, reg. 1399, f. 191v-193v (20-XI-1353), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 109. Els actes de negociació d'aquesta oferta es conserven al mateix plec on són tractats els capítols de justícia i gràcia que acabem d'analitzar: ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 5, f. 1r-2v (XI-1353). La corresponent carta d'indemnitat a: ACA, C, reg. 1399, f. 196v (20-XI-1353)

¹⁶⁹ ACA, C, reg. 1398, f. 1r (19-XI-1353); reg. 1399, f. 178r (7-XI-1353).

¹⁷⁰ No tenim notícies de l'oferta de la ciutat de Xàtiva, que, tanmateix, rebé la llicència d'establir noves impositcions durant cinc anys per a fer front als deutes municipals: ACA, C, reg. 1398, 15v-16r (27-XI-1353).

¹⁷¹ *Ibidem*, f. 7rv i 10r-11r (25-XI-1353), transcrits a l'*Apèndix documental*, docs. 112-113.

¹⁷² ACA, C, reg. 1399, f. 187rv (25-XI-1353), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 111.

sal durant dos anys –període que el rei amplià a *aitant de temps com sia mester*–, i, per un altre costat, col·lectarien una exacció *per manera de morabatí*, incloent fins i tot els que en quedaven exempts en aquest cas –els que tenien possessions per un valor de menys de 105 s.–, a coneguda dels jurats. Les dificultats quedaven ben paleses en les paraules dels mateixos prohoms vilatans: *no sàpien altra cosa de la qual a present se puxen tan ivaçosament acòrrer per a vós ajudar*¹⁷³.

Per la seua banda, els capítols de l'oferta de Morella i les seues aldees eren més parcs, limitant-se a indicar que recaptarien els 60.000 s. *per imposició o per aquella manera que a la dita universitat sirà vijares e plaurà*¹⁷⁴. Probablement, això està relacionat amb el fet que una part es recaptava de forma directa –tal vegada pel poblament dispers de la zona–, com hem vist que havia passat ja en la dècada de 1340 i es repetí en la següent ajuda coneguda de 1355. Altrament, segons hem indicat, el rei també convocà els eclesiàstics a València per demanar-los subsidis, del que dóna compte la petició al bisbe per tal que l'ajudés a rebre els diners promesos per *plures clerici valentini*¹⁷⁵. D'aquests, en coneixem uns pocs, com ara els 4.500 s. dels llocs de l'orde d'Uclés, els 5.000 s. de l'abat de Benifassà, amb unes cises *consimile* a les de València –o fins i tot duplicant-les–, i els 50.000 s. del mestre de Montesa, que també es recaptarien per imposicions¹⁷⁶. Així les coses, sembla que per la mateixa raó que les ajudes eren particulars, la fiscalitat indirecta es consolidava a nivell local encara més, puix passava a ser gestionada completament –sense administradors generals del regne– pels governants o els senyors corresponents. En aquest sentit, fins i tot en aquest moment és quan tenim les primeres notícies d'autoritzacions concedides a aljames de musulmans, com ara la d'Uixó –incloent els jueus– per recaptar 6.000 s. *per modum impositiois seu sise* o la de Xàtiva per collir la mateixa quantitat, rebent en aquest darrer cas una llicència especial per tal de no contribuir en els possibles increments de les cises locals, decidits pels jurats de la ciutat¹⁷⁷.

En conjunt, doncs, la intensificació de les guerres per Sardenya, ja abans que el monarca prengué la determinació de passar-hi personalment, significaren al regne de València un creixement general de les imposicions i un agreujament dels problemes financers dels comuns, especialment en el cas dels llocs sotmesos a la sobrecàrrega fiscal motivada pel càstig de la Unió, que havia estat establerta des de 1349. Aquesta situació, però, no es deturaria, sinó que continuaria en la mateixa línia, a causa de les reiterades peticions que el Cerimoniós realitzà al llarg de la seua expedició a l'illa, com veurem a continuació a través de les dues grans fases que hi hem assenyalat.

¹⁷³ Les tarifes d'augment eren 24 d. per cafís de forment dels flequers, 12 d. pel de panís o dacsà mòlt, 12 d. per lliura de vi, 12 d. per lliura de drap en gros o confeccionat, 6 d. per cada bèstia venuda i 0,5 d. per almut de sal: ACA, C, reg. 1398, f. 12v-14v (30-XI-1353), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 114. D'altra banda, els problemes financers concorden amb el precoç recurs a la venda de censals que hem comentat anteriorment per al cas d'Alzira: *supra*, p. 701, nota 87.

¹⁷⁴ D'altra banda, els morellans prometeren l'oferta a condició que el rei no pogués obligar-ne cap habitant a *anar o acordar-se en la dita armada o galeas ni en naus ni en alcuna manera de armada, si doncs acordat no serà que agués pres senyal o paga o si per son plan alt se volia acordar o volia anar en la dita armada*: ACA, C, reg. 1399, f. 185r-186r (25-XI-1353), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 110.

¹⁷⁵ ACA, C, reg. 1400, f. 1r (8-I-1354).

¹⁷⁶ ACA, C, reg. 1398r, f. 8rv, 11r i 12r (23 i 28-XI-1353).

¹⁷⁷ ACA, C, reg. 1398, f. 8v (28-XI-1353); reg. 1399, f. 183v-184r (30-XI-1353). La imposició pròpia de l'aljama de Xàtiva duraria dos anys, i, com hem dit, en cas que els jurats incrementassen les imposicions en vigor, els musulmans només estarien obligats a pagar les taxes establertes fins aleshores.

Tot just el sendemà de signar les ajudes de la majoria de viles reials valencianes, el monarca convocà un parlament amb els estaments aragonesos per al 12 de desembre a Alcanyís, on es disposava a marxar¹⁷⁸. Tanmateix, molt poc després arribaren notícies de la tornada de l'armada de Bernat de Cabrera des de Sardenya, de manera que el Cerimoniós romangué a València, on es desplaçà el vescomte, després d'arribar a Barcelona cap a mitjan desembre¹⁷⁹. Llavors, en rebre les informacions del noble és quan, segons indica Mario Orsi, es degué prendre la decisió del pas del monarca a l'illa¹⁸⁰. Conseqüentment, el rei es traslladà a Catalunya –que, com hem vist, era el principal suport financer de les guerres sardes– per tal de celebrar una assemblea i demanar ajut econòmic. Així, després d'anunciar davant l'església barcelonesa de Santa Maria del Mar la seua intenció *de passar a la illa per cobrar i reformar i fortificar aquella i tornar-la a la nostra senyoria*, Pere el Cerimoniós obtingué de les universitats reials catalanes, reunides en *parlament general*, la considerable oferta –desconeguda fins llavors– de 100.000 ll., a pagar en el curt termini de nou mesos¹⁸¹. Amb tot, la recaptació duraria molt més, ja que s'hi assignaven les imposicions –amb les mateixes tarifes del darrer subsidi de 1353– durant tant de temps com fos necessari per reunir aquella quantitat, que s'avançaria a través del crèdit¹⁸².

Per tant, atenent al que hem vist, cal destacar que, salvant les distàncies, al regne de València i a Catalunya s'estaven produint uns processos molt similars pel que fa a la perpetuació de les imposicions i a la consolidació estructural del deute municipal. En aquest sentit, les peticions que ja s'havien realitzat en el cas valencià en novembre de 1353 es redoblaren amb d'altres de noves, com a fruit d'un parlament convocat quan encara estava celebrant-se el català. El rei anuncià als nuclis reials, als eclesiàstics i a certs cavallers la seua voluntat d'anar a Sardenya *personaliter* i els cità l'1 de febrer de 1354 a la vila de Sant Mateu per obtenir el *consilium et auxilium necessarium*¹⁸³. Així, al llarg de febrer, entre el 13 i el 27, diverses universitats aprovaren ajudes addicionals a les ja concedides a penes tres mesos abans. Amb tot, com en aquell cas, només

¹⁷⁸ ACA, C, reg. 1399, f. 180r-182r (26-XI-1353).

¹⁷⁹ Tot i que el rei indica a la crònica que la tornada de Cabrera i la decisió d'anar a Sardenya es produïren en setembre, sabem que aquell era de regrés a Mallorca el 5 de desembre: G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 179.

¹⁸⁰ M. ORSI LÁZARO, «Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo...», cit., p. 940.

¹⁸¹ *Crònica del Cerimoniós*, cap. V. La convocatòria del parlament era per al 3 de gener amb els nuclis reials a Vilafranca, però finalment tingué lloc a Barcelona al llarg de gener i, si més no, també es convocà als eclesiàstics: ACA, C, reg. 1498, f. 50v-51r (27-XII-1353); 1400, f. 10rv (11-I-1354); M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. XIII –datat per error el 2 de gener– (2-II-1354).

¹⁸² M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Corts, parlaments y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356)», cit., p. 263-264.

¹⁸³ ACA, C, reg. 1498, f. 51v-52v (12-I-1354). Pel que fa a l'Església, foren convocats 12 membres, ja que, com a novetat, se cità als capítols de Sogorb i de Tortosa, a banda del de València, els bisbes de València, de Tortosa i de Sogorb, els abats de Valldigna i Benifassà, els mestres de Montesa i de Calatrava, el castellà d'Emposta i el comanador de Montalbán. Quant a les universitats foren cridades 17: les ciutats de València i Xàtiva, i les viles de Morella, Morvedre, Alzira, Castelló de la Plana, Borriana, Vila-real, Ademús, Alpont, Castellfabib, Ontinyent, Bocairent, Penàguila, Castalla, Biar i Xixona. La convocatòria militar –conservada en molt mal estat– es troba en un registre *Armata* i presenta la singularitat que la major part dels convocats –entorn de 125– són donzells, incloent també alguns prohoms ciutadans: ACA, C, reg. 1400, f. 11r-12r (12-I-1354). Suposem que eren convocats per tal de tractar la seua anada a Sardenya, atenent al fet que el mateix dia fou enviada una carta a Pedro Maza, acceptant la seua oferta d'anar-hi i convocant-lo per això al parlament que es celebraria *als valencians* en Sant Mateu: *Ibidem*, f. 12r (12-I-1354).

coneixem la quantitat oferida per algunes, com els 200.000 s. de València, els 25.000 s. de Castelló de la Plana, els 11.000 s. d'Alzira, els 5.000 s. d'Alpont, els 2.000 s. d'Ontinyent, els 1.200 s. de Biar, els 1.000 s. de Bocairent i els 800 d. de Xixona (vegeu la Taula 34, p. 731)¹⁸⁴. Val a dir, que, en els casos en què podem comparar, les sumes eren en general una mica inferiors als subsidis immediatament anteriors –o en el cas de la capital exactament el mateix, bo i concedint 20.000 ll. en uns pocs mesos.

D'altra banda, només en dos d'aquells casos, els d'Alzira i Castelló, hem localitzat els capítols de l'ajuda. Pel que fa a Alzira, els diners s'haurien de recaptar per *novelles imposicions* sobre els blats, les carns i els draps, de manera que, ultra les ja existents, s'afegiren encara d'altres, que estarien vigents durant dos anys, malgrat que, com hem vist, el perill de saturació havien aconsellat molt poc abans recórrer a l'impost directe per fer front a les peticions reials¹⁸⁵. Quant a la vila de Castelló, la situació era igualment difícil: castigada per haver participat en la Unió i, com hem vist, obligada pel rei a vendre censals i violaris per valor de 40.000 s. en 1350¹⁸⁶, quatre anys després es deia que, a causa de les rendes pagades anualment, era *magno debitorum pondere agravati*. Així les coses, per tal de pagar els 25.000 s. promesos en febrer de 1354 s'hagueren de duplicar les imposicions ja establertes sobre els blats, el vi, les carns, els béns immobles i les mercaderies, bo i ordenant-se, a més a més, que l'increment durés tot el temps que fos necessari per satisfer aquella quantitat i els interessos deguts¹⁸⁷.

En conseqüència, les reiterades exigències del Cerimoniós feren augmentar encara més la pressió fiscal, el que en el cas de la ciutat de València es traduí en una extensió de les imposicions –addicionals a les dels damnificats i a les pròpies de la ciutat– que ja s'havien de recaptar durant un any, de gener de 1354 al de 1355, per tal de pagar els primers 200.000 s. atorgats en novembre de 1353. Així, el nou subsidi de febrer de 1354 –per la mateixa quantitat– derivà en la venda d'unes cises –de les quals en desconeixem les tarifes– per al període posterior de gener de 1355 fins al juny de 1356, un any i mig, que fou comprat per Guillem de Magencosa, Jaume de Vic, Jaume Ferrer i Deulosal Desvall¹⁸⁸. Però, a més a més, a banda del preu pagat per aquests, el Consell municipal plantejà que els mateixos habitants de la ciutat fossen taxats i obligats a posar diners de manera que esdevinguessen *compradors de les dites imposicions, ensemps ab los dits*

¹⁸⁴ En els casos d'Alpont, Bocairent, Ontinyent, Biar i Xixona el rei donà llicència per recaptar els diners *per modum impositioinum sive aiudarum*: ACA, C, reg. 1398, f. 79rv (13-II-1354). Per al cas d'Alzira: *Ibidem*, f. 86v-88r (27-II-1354), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 114. Les notícies de les ajudes de València i Castelló de la Plana són posteriors, però, almenys en el primer cas, els mateixos documents indiquen que ja a començaments de març s'havien venut les imposicions associades a elles, per la qual cosa probablement s'havien degut concedir en el marc del parlament de Sant Mateu: ACA, C, reg. 1540, f. 55v-56r i 95r-96r (20-III-1354), transcrit el segon a l'*Apèndix documental*, doc. 117.

¹⁸⁵ ACA, C, reg. 1398, f. 86v-88r (27-II-1354), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 114. Aquestes imposicions van ser estudiades per R.M. MUÑOZ POMER i M. GALLENT, «Alzira y la campaña de Pedro IV en Cerdeña (1354)», *Quaderns de Sueca*, 3 (1982), p. 71-80. Consistien en el pagament de 20 d. per la compra de forments que no foren mòlts al terme i 6 d. sobre els de la resta de blats, 12 d. per la mòlta de cafís de forment dels flequers i 6 d. pels de la resta de blats, 12 d. per lliura de drap venuda o confeccionada, 2 d. per cada cabrit o corder, 1 d. per lliura de moltó, cabró, porc i truja frescs o salats –venuts per menut en aquest darrer cas– i 0,5 d. per lliura de bou, vaca, cabra o ovella.

¹⁸⁶ *Supra*, p. 701.

¹⁸⁷ ACA, C, reg. 1540, f. 95r-96r (20-III-1354), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 115. Es duplicava el pagament de 12 d. per cafís de forment i 6 d. d'altres blats, 8 d. per lliura de draps, 8 d. per lliura de vi venut en gros, 4 d. per lliura de béns immobles i de mercaderies, 2 d. per lliura de moltó, cabró, porc o truja, i 1 d. per lliura de bou o vaca, cabra o ovella. Altrament, en el cas del vi venut per menut s'afegien 8 d. als 16 d. pagats fins llavors.

¹⁸⁸ En la confirmació reial de la compra es deia que el contracte s'havia fet el 5 de març davant el notari de València Ramon Gastó: ACA, C, reg. 1540, f. 55vr-56r (20-III-1354).

*compradors qui aquelles han comprades*¹⁸⁹. Tanmateix, finalment es desestimà l'opció, en tant que era cosa *hodosia* que podia causar *scàndels e perills*, i es decidí recórrer al préstec de cadascú que *volgués prestar* –en la taula de Jaume Donat, amb un compte obert a nom del municipi– amb l'objectiu de fer front als avançaments urgents de diners que el rei requeria¹⁹⁰.

En un altre ordre de coses, suposem que per iniciativa reial, a la mateixa reunió parlamentària de Sant Mateu es decidí convocar unes Corts valencianes per tal de jurar el primogènit Joan com a successor al tron de la Corona. Així, el 20 de febrer de 1354 s'enviaren cartes a tots els membres dels estaments valencians citant-los a la capital del regne el 19 de març *ad huius iuramentum prestandum eidem primogenito*¹⁹¹. Abans d'anar-hi, però, el monarca es desplaçà fins a Alcanyís, on havia convocat un parlament amb eclesiàstics, viles reials i alguns nobles *ratione viagii regni Sardinie*, que se saldà amb la concessió d'auxilis monetaris per part dels dos primers braços¹⁹². Posteriorment, en la data assenyalada el Cerimoniós era a València, comminant a tots els habitants del regne a jurar l'infant Joan¹⁹³. En aquest sentit, sembla evident que la reunió se celebrà per tal d'evitar problemes successoris en cas que el rei morís en campanya, com també indica la redacció d'un testament molt poc després, abans de marxar¹⁹⁴. Així, segons s'indicava en les mateixes cartes de convocatòria, l'infant ja havia estat jurat en Corts pels aragonesos i ara es pretenia fer el mateix amb els valencians, per a la qual cosa era necessari la celebració d'una assemblea anàloga.

Amb tot, la pròpia reunió –que el monarca havia evitat des de la Unió– implicava el tractament d'altres qüestions, com ara aquelles relatives a les concessions, gràcies o ordenacions que el rei havia anat fent fins a una futura celebració de Corts. Per això, el 20 de març, un cop iniciada l'assemblea, el monarca decidí prorrogar-les absolutament totes *usque ad Curias per nos regnicolis Valencie primo celebrandas, non obstante celebracione Curie presentis*, atenent al fet que es disposava a marxar de seguida: *propter repentinum recessum que a dicti civitate facimus et facere habemus ratione viagii quod apud regnum Sardinie disposuimus facere de presenti*¹⁹⁵. Per tant, quedava ben palès que aquelles Corts valencianes es convocaven exclusivament per al jurament de l'infant i, de fet, encara que s'allargaren almenys durant una setmana per l'endarreriment d'alguns síndics, l'única disposició que en coneixem és la remissió de les inquisicions contra els oficials del regne, també fins a la propera assemblea¹⁹⁶. Així, el 21 de març, una bona part dels membres dels estaments juraren l'infant, amb

¹⁸⁹ AMV, MC, A-11, mà 1ª, f. 51v (13-III-1354).

¹⁹⁰ *Ibidem*, f. 65r (19-IV-1354).

¹⁹¹ ACA, C, reg. 1498, f. 55v-59v (20-II-1354), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 113. Vegeu el que comentem sobre els assistents sis notes més avall.

¹⁹² *Ibidem*, f. 53r-54v (6-II-1354). La convocatòria es realitzà per al 26 de febrer a la dita vila aragonesa, encara que el dia 27, segons la referència citada dues notes més amunt, el rei encara estava a Sant Mateu. Així, la reunió se celebrà al llarg del mes de març i, segons indica M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, s'hi atorgaren ajudes diverses, especialment importants, com era habitual, al Baix Aragó: «El reino de Aragón y los conflictos mediterráneos a mediados del siglo XIV (1353-1356)», cit., p. 491.

¹⁹³ AMV, MC, A-11, mà 1ª, f. 53v (19-III-1354).

¹⁹⁴ Tot i que no ha estat localitzat, en tenim notícia de la seua confecció el 30 d'abril de 1354 a través d'un codicil realitzat en arribar a Sardenya: A. UDINA, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó*, cit., doc. 37 (21-VII-1354).

¹⁹⁵ ACA, C, reg. 1540, f. 53v (20-III-1354).

¹⁹⁶ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 55 (26-III-1354). S'hi deia que la remissió havia estat demanada pels presents en la mateixa reunió: *in eadem Curia per regnicolis dicti regni fuit nobis humiliter supplicatum*.

l'excepció d'uns quants generosos i les universitats de Vila-real, Alpont, Bocairent, Biar i Xixona, que ho feren sis dies després¹⁹⁷.

En la mateixa acta de l'homenatge de fidelitat, s'explicità la particularitat que la cerimònia es produís sense la presència del mateix infant, ja que en arribar a Tarragona –procedent de Barcelona– es considerà que no era recomanable prosseguir el viatge fins a València, atesa la seua curta edat, de poc més de tres anys: *ita quod persona sua laborem tanti itineris non poterat absque periculo sustinere*¹⁹⁸. En tot cas, bo i al·legant el privilegi de la Unitat dels regnes de 1319, que també disposava el jurament del successor, el monarca demanà als presents que el prestassen al primogènit Joan i aquest, quan complís 14 anys, juraria l'observança dels furs, els usos i els costums del regne de València. Així, la jura es realitzà en el marc de les Corts valencianes, però l'absència de l'infant impulsà el rei a requerir als braços que es desplaçassen a Barcelona per tal de repetir l'acte davant d'aquell, cosa que es produí el 25 d'abril de 1354. I, en conseqüència, el Cerimoniós hagué de concedir una carta d'indemnitat de doble sentit: els dos juraments eren vàlids, sense perjudici de l'ordenament foral valencià, encara que el primer s'hagués realitzat en absència del successor i que el segon, tot i la seua presència, s'hagués donat *extra regnum Valencie*¹⁹⁹.

Amb tot, abans de l'anada a la capital catalana, tot just el dia en què els síndics endarrerits realitzaren el seu jurament encara en el marc de les Corts valencianes, es procedí a la venda de les impositions dels damnificats de la Unió que s'havien de percebre a la ciutat de València i la resta de llocs implicats (vegeu el Mapa 8 del tom II) des de l'1 d'abril de 1354 fins al de 1356. D'una banda, la primera anualitat, que havia estat traspasada anteriorment al canvista Arnau de Valleriola per 340.000 s. amb un increment d'algunes poques tarifes²⁰⁰, es tornà a vendre ara –bo i cancel·lant el contracte anterior– al mateix Arnau de Valleriola i als mercaders Pere Arrufat i Pasqual Massana per un preu una mica més baix, 320.000 s. Per tant, atenent a aquesta lleugera reducció del valor, suposem que les taxes es restituïren, tornant a ser les mateixes que les ordenades a finals de 1348 com a càstig als nuclis unionistes²⁰¹. Així passà, si més

¹⁹⁷ CODOIN-ACA, tom VI, doc. 97 (21-III-1354). Hi juraren 10 membres del braç eclesiàstic: els bisbes de València, de Tortosa i de Sogorb, el capítol de la seu de València els abats de Valldigna, Benifassà i Poblet, els mestres de Montesa i de Calatrava i el comanador de Montalbán. Quant a les universitats hi participaren les mateixes 17 que havien estat convocades al parlament de Sant Mateu. Pel que fa als nobles, en persona o per procuradors, hi assistiren, a banda del comte d'Urgell, 13 dels 21 convocats: els infants Pere i Ramon Berenguer, Pedro de Xèrica, Lope de Luna, el comte de Terranova, Alfons Roger de Lloria, Pedro Maza de Lizana, Gonzalo Díaz d'Arenós, Gonzalo Ximénez d'Andilla, Gispert de Castellet, Olfó de Pròixida, Ramon de Riusec i Gilabert de Centelles. Dels cavallers, a més de García de Lóriz, Pere de Vilanova i Ramon de Boixadós, hi anaren 13 dels 23 cridats: Ramon de Vilanova, Rodrigo Sánchez de Calataiud, Rodrigo Díez, Ramon Castellà, Joan Escrivà, Mateu Mercer, Alfonso Matínez d'Albero, Galceran de Tous, Guillem Gascó, Juan Ximénez Romeo, Arnau Guillem Català, Bernat Ferrer i Bonafonat de Vall-llebrera. Finalment, també foren presents els 46 generosos convocats (vegeu el doc. 113 de l'*Apèndix documental*) i encara uns pocs més. Les absències, doncs, foren les dels infants Ferran i Joan, Jaime de Xèrica, Berenguer Carròs, Ot de Montcada, Berenguer de Vilaragut, Galceran de Bellpuig i l'hereu de Blasco Maza pels nobles, i Roger de Ravenac, Sancho Ramiro de Lihori, Vidal de Vilanova, Ramon Colom, Blasco Fernández de Heredia, Pere Galceran de la Serra, Ferran de Vila-rasa, Juan Ximénez de Montornès, Gil Ruiz de Castelblanco i Ximén de Óriz.

¹⁹⁸ CODOIN-ACA, tom VI, doc. 97 (21-III-1354), p. 294.

¹⁹⁹ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 66 (25-IV-1354), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 120.

²⁰⁰ *Supra*, p. 713.

²⁰¹ La cancel·lació de l'anterior venda no s'esmentava directament, però, de fet, tot indicant-la implícitament, aquest nou contracte fou confirmat pel rei a petició dels mateixos compradors, que insistiren reiteradament en què no podria ser impugnat ni revocat sota cap concepte: ACA, C, reg. 1540, f. 73v-75r (27-III-1354), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 118.

no, amb la segona anualitat, que explicitava les tarifes i les repetia fil per randa, tot i que aquesta fou venuda al mateix Valleriola i a altres dos canvistes, Guillem Abelló i Jaume Donat, per un preu encara menor, 280.000 s., puix l'anticipació amb la qual es venia era més gran²⁰².

Altrament, quant a la distribució dels diners, el rendiment pervingut als administradors – 600.000 s. per dos anys en aquest cas– havia de ser distribuït en teoria entre els damnificats per la Unió i el rei a parts iguals, llevant abans 30.000 s. anuals per a la ciutat de València. Tanmateix, el rei havia adquirit una part dels drets pertanyents als que havien de rebre indemnitzacions de les imposicions, de forma que la seua participació en el preu de les vendes s'havia incrementat. Val a dir, vora tres mesos abans de decidir el seu viatge a Sardenya, el monarca comanà al mateix Arnau de Valleriola i al financer jueu Jafudà Alatzar la compra d'aquells drets a qui els volgués vendre, puix havia arribat a *oyda sua que moltes persones havents dret en les imposicions de la ciutat e regne de València posaven venals los drets e quantitats de diners a ells pertanyents*. Així, amb diners provinents de la part corresponent al rei en els mateixos tributs, Valleriola i Alatzar s'encarregaren d'obtenir molts dels drets esmentats comprant-los a la baixa –*d'alguns per la terça part, e d'alguns per la quarta part, e d'alguns entre-l terç e el quart*–, de manera que, bo i gastant 213.993 s., a l'alçada del 24 de març de 1354 havien aconseguit fins a 716.666 s. 9 d.b. en cartes debitòries assignades sobre aquelles cises²⁰³. Per tant, atesa la importància de la quantitat –representaven 144.333 s. per cada any dels cinc que restaven per a acomplir els deu establerts inicialment– sembla que la porció corresponent al rei en les *imposicions dels damnificats* augmentà considerablement, pareix que fins a les dues terceres parts, segons s'indica genèricament en una avinença de 1362 sobre el seu cobrament endarrerit²⁰⁴.

En qualsevol cas, fos quina fos exactament la proporció del rei²⁰⁵, les vendes per avançat de les imposicions de 1354 a 1356 significaren una aportació molt important per a l'expedició, tant que el mateix dia en què foren confirmades, un dels compradors, Pasqual Massana, fou nomenat cavaller, tot i haver donat suport fermament a la Unió a penes uns anys abans²⁰⁶. En aquest sentit, el ben cert és que, davant les seues urgències econòmiques, Pere el Cerimoniós no mostrà problemes a operar activament amb antics i destacats unionistes, com el mateix Valleriola o Guillem Abelló, un altre dels implicats en la compra de les imposicions. Fet i fet, malgrat que encara manca un estudi de

²⁰² ACA, C, reg. 1540, f. 73v-75r (27-III-1354), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 119.

²⁰³ Els drets d'alguns altres foren comprats per un preu més alt, *més del terç, per specials manaments que n'hagués del dit senyor rey*: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 642, f. 89r-91v. Juan Vicente García Marsilla, a través d'un article de Jaume Riera –qui anomena aquest procés el *crack de les imposicions de la ciutat*–, indica que Valleriola i Alatzar es quedaren amb totes les imposicions per al seu propi, però, segons estem explicant, aquell era un negoci realitzat en nom del rei i que no abastà el conjunt de participacions sobre el rendiment de les cises, sinó únicament una part: J.V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 253; J. RIERA, «Jafudà Alatzar, jueu de València (segle XIV)», *Revista d'història medieval*, 4 (1993), p. 65-100.

²⁰⁴ AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 84 (20-VI-1362).

²⁰⁵ Cal indicar, en tot cas, que els 716.666 s. 9 d.b. en drets adquirits per Valleriola i Alatzar no passaren automàticament al monarca, sinó que inicialment, entre març de 1354 i juny de 1355, aquells donaren 108.000 s. per a l'expedició de Sardenya i 153.993 s. als mateixos administradors de les imposicions –que suposem que, al seu torn, els traspassaren al rei. La resta de diners fou lliurada al mestre racional en juny de 1355 en forma de cartes debitòries assignades a les imposicions: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 642, f. 89r-91v.

²⁰⁶ ACA, C, reg. 1540, f. 44rv (27-III-1354). Segons una referència exposada per G. MELONI, sabem que Massana era casat amb València Muntaner, néta del cronista: *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 63.

profunditat sobre el finançament global d'aquesta i de les anteriors campanyes de Pere el Cerimoniós, tot sembla indicar que els diners requerits en aquesta ocasió superaren notablement els de les dutes a terme fins llavors. I, en consonància amb això, com era habitual en les grans expedicions des de la conquesta de Sardenya en 1323, aquesta també degué anar acompanyada d'una nova remesa d'alienacions del patrimoni reial, de la qual, si més no, coneixem la venda d'Alfondegulla per 36.000 s. al territori valencià²⁰⁷.

En resum, doncs, el monarca passà els mesos de gener a abril de 1354 reunint recursos de les diverses parts dels seus regnes per tal de preparar l'exèrcit que finalment partí en el mes de juny. I, en aquest sentit, l'intens increment de les peticions, comprovable si més no a Catalunya i al regne de València, aprofundí, com hem vist, la consolidació del crèdit, el deute i les imposicions com a elements estructurals dels sistemes fiscals locals. Però aquesta evolució no s'aturaria ací, sinó que encara continuaria al llarg de l'expedició, puix les demandes monetàries es repetiren mentre el monarca estigué a Sardenya.

- L'expedició a l'illa (juny de 1354 - setembre de 1355)

L'estol reial isqué de Roses el 15 de juny de 1354 i pocs dies després començà l'assetjament del principal objectiu sard, l'Alguer. Amb tot, malgrat la superioritat naval i numèrica de l'exèrcit aragonès, els alguerosos no es reteren fins a mitjan novembre, després que el Cerimoniós hagués arribat a un acord amb Mariano d'Arborea i Matteo Doria per tal d'ocupar la plaça a canvi d'absoldre'ls per la rebel·lió i reconèixer el seu control sobre la major part de l'illa²⁰⁸. Així les coses, l'extensió del setge durant vora cinc mesos i els greus problemes logístics experimentats pràcticament des de l'inici de l'expedició obligaren al monarca a realitzar recurrents peticions a l'infant Pere, que havia quedat com a lloctinent de la Corona, amb l'assessorament de tres Consells reials específics de cada regne peninsular, un amb seu a Barcelona, un altre a Saragossa, i un altre a València²⁰⁹. En conseqüència, ja a començaments d'agost tenim notícia de les primeres demandes, que, d'una banda, ocasionaren la diputació de quatre consellers aragonesos per tal de negociar noves ajudes amb eclesiàstics i viles del regne²¹⁰, mentre que, d'una altra banda, motivaren la reunió d'un parlament amb les universitats reials catalanes, saldat amb la concessió d'un milió de sous més, a pagar en vuit mesos, mitjançant l'increment de les imposicions vigents i la seua pròrroga fins que fos pagat el

²⁰⁷ Es tractava d'un nucli de musulmans confiscat pel monarca a l'unionista Ponç de Soler. L'alienació es va tancar en el mateix moment en què es vengueren les imposicions dels damnificats: ACA, C, reg. 1540, f. 81v-82v (27-III-1354) i 68v-72r (28-III-1354). Ultra aquest negoci, registrat a *Graciarum*, és possible que se'n puguin trobar més a la sèrie *Vendicionum* de la cancelleria reial.

²⁰⁸ G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 196, 211-212.

²⁰⁹ Sobre els problemes d'abastiment dels del bell començament: M. ORSI LÁZARO, «Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo...», cit., p. 947-964. Pel que fa a l'estructura institucional establerta a la Corona mentre el rei era fora: A. BEAUCHAMP, *Gouverner la Coironne d'Aragon en l'absence du roi: la lieutenance générale de l'infant Pierre d'Aragon (1354-1355)*, Université Michel de Montaigne, tesi doctoral, Bordeaux, 2005.

²¹⁰ Els diners obtinguts foren 194.436 s.j., que començaren a cobrar-se a partir de finals d'octubre de 1354: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «El reino de Aragón y los conflictos mediterráneos a mediados del siglo XIV (1353-1356)», cit., p. 492.

subsidí i també el deute públic venut pels comuns com a conseqüència d'aquells avançaments de diners²¹¹.

Simultàniament, però, desconexem si es realitzaren noves peticions als súbdits valencians, encara que un esment de mitjan octubre sembla indicar que la ciutat de València oferí llavors uns altres 200.000 s., puix s'hagué d'ordenar un préstec forçós entre els seus habitants, *de 1.000 sous tro a 10 sous*, fins a recaptar *les X mil lliures últimament promeses* al Consell reial²¹². En aquells moments, a més a més, s'assoldaren 1.000 ballesters catalans i valencians per tal de ser tramesos a Sardenya en previsió d'un possible atac genovès de 40 galeres²¹³. Per tant, atenent al fet que, segons es deia, ja estaven compromesos tots els diners del subsidi del parlament català, s'hagueren de negociar nous auxilis particulars, dels quals coneixem els de València i Barcelona: 80.000 s. i 30.000 s. respectivament²¹⁴. Per afegiment, també es demanaren altres ajudes, com ara els 16.000 s.j. pels llocs de l'orde de Calatrava als regnes d'Aragó i de València o els 10.000 s. de Vila-real i dels musulmans de la vall d'Uixó, per tal d'enviar noves vitualles a l'illa²¹⁵. Tot plegat, doncs, també durant els mesos del setge alguerès s'incrementà la pressió fiscal a bona part dels nuclis reials de la Corona, amb especial intensitat a Catalunya.

I el mateix passaria després de l'entrada a l'Alguer i la celebració d'un parlament sard a Càller a partir de mitjan febrer de 1355. En aquells moments, després que els genovesos haguessen derrotat els venecians a la mar Jònica en la batalla de Porto Longo, es temia l'organització d'una nova armada lígur que pogués atacar la flota del Cerimoniós en el seu retorn a la península ibèrica²¹⁶. En conseqüència, aquell mateix mes de febrer començaren a cercar-se nous subsidis per preparar *aytantes galees com bonament armar se puxen*, finalment entre 16 i 18²¹⁷. Així, mentre els Consells reials corresponents demanaren ajudes en Aragó i València, l'infant Pere celebrà un parlament amb el braç reial de Catalunya a Lleida²¹⁸. D'aquest darrer, a mitjan març, obtingué 1.200.000 s., que es pagarien amb les mateixes imposicions en vigor, tot allargant-les tant com calgués per tal de recuperar els diners que les universitats avançarien en el termini de sis mesos²¹⁹. Així, tot seguit, l'infant marxà a terres aragoneses per tal de fer peticions

²¹¹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «*Corts, parlaments y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356)*», cit., p. 265; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ GOST, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. XIV (23-VIII-1354).

²¹² AMV, MC, A-11, mà 2ª, f. 20v (17-X-1354).

²¹³ ACA, C, reg. 1401, f. 5rv (16-XI-1354).

²¹⁴ ACA, C, reg. 1401, f. 13v-14v (16-X-1354); AMV, MC, A-11, mà 2ª, f. 25v (21-XI-1354) i 26v (24-XI-1354). En el cas valentí, davant les reticències municipals perquè la ciutat era molt *oppressa*, un dels comissionats reials per obtenir els diners, el mestre de Montesa, s'oferí a prestar aquella quantitat: *Ibidem*, f. 29v (6-XII-1354).

²¹⁵ ACA, C, reg. 1401, f. 17r (14-XI-1354) i 19r (12-XI-1354).

²¹⁶ G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, cit., p. 213; *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, II (1355-1360)*, cit., p. 27.

²¹⁷ ACA, C, reg. 1401, f. 52rv (24-II-1354); *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, II (1355-1360)*, cit., p. 32-34.

²¹⁸ Pel que fa a Aragó, el Consell reial convocà una assemblea en març, tot i que finalment fou sobreseguda: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «*El reino de Aragón y los conflictos mediterráneos a mediados del siglo XIV (1353-1356)*», cit., p. 494. Quant a València, el visalmirall Berenguer de Ripoll, el jurista Arnau Joan i el procurador del regne García de Lóriz llegiren una carta reial al Consell municipal de València demanant-los la seua ajuda per tornar de Sardenya: AMV, MC, A-11, mà 2ª, f. 45v-46r (19-II-1355).

²¹⁹ Les condicions del subsidi foren modificades posteriorment, en juliol, però no així la quantitat concedida: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «*Corts, parlaments y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las*

particulars a les viles, les aljames i les senyories eclesiàstiques, de les quals, en conjunt, obtingué la promesa d'uns 800.000 s.²²⁰ Al mateix temps, encara a Calataiud, a mitjan abril aprovà el subsidi del regne de Mallorca, fixat en 400.000 s. més, recaptats igualment per imposicions²²¹.

De forma paral·lela, el rei escrigué des de Càller als seus homes a València per tal que aconseguiren diners de dues fonts bàsiques: la venda de les imposicions dels damnificats per la Unió i l'avançament del monedatge que s'havia de pagar uns mesos després. Així, en primer lloc, a finals de març informà al conseller Joan Escrivà i als canvistes Arnau de Valleriola i Jafudà Alatzar que havia decidit vendre aquelles cises per a l'annualitat de 1356-1357, bo i suspenent *les pagues dels dampnificats fins al any següent*, amb la qual cosa pretenia poder *fer paga a la gent de caval e de peu* i deixar *ben fornits de hòmens de armes e de viandes* els castells reials de Sardenya. Al temps, el rei escrigué al tresorer Bernat d'Olzinelles i als dos comissionats per a realitzar la venda, l'escrivà del mestre racional Bernat Descoll i el conseller reial Arnau Joan, bo i adjuntant-los 10 cartes de creença sense destinatari per tal que ells mateixos hi escriguessen *los noms d'aquells dampnificats dels quals entendrets que hagen mellor voler al nostre servey e qui mils hi puguen ajudar*²²². I, encara un dia després, el monarca manifestà al tresorer que aquella era una qüestió cabdal: *si no-s fahia aquella diligència e leyltat que-s cové, lo senyor rey hi poria pendre gran dampnatge per ço con és major cosa que les altres, e en la qual se pot fer major frau*. Per això, li insistí en el consell que havia de rebre de Valleriola i Alatzar, *que en açò donen tota endreça que poran*²²³.

Així ho explicava també, ja en abril de 1355, a Descoll i Joan –*aquest fet és gros e d'aquest entén haver molta moneda*– en ordenar-los els passos a seguir. Primer haurien de consultar amb Alatzar, *juheu de la dita ciutat, qui sap molt en lo fet de les dites imposicions*, quina seria la manera *pus profitosa e pus spetxada* per vendre-les: al comptat –*a manús*– o a terminis –*la meytat de mes en mes e l'altra per terçes, segons que és acostumat*²²⁴. Però, en tot cas, com que el preu no es pagaria íntegrament *ipso facto*, la segona consulta a realitzar, juntament amb Arnau de Valleriola, el *cambiador de les imposicions*, giraria entorn de la via *pus profitosa* per aconseguir tots els diners d'immediat: rebre préstecs de diverses persones assignant la seua devolució al preu assegurat pel comprador en la taula de Valleriola o *percassar e manlevar a mogubell la dita quantitat*. En aquest sentit, el rei demanava que el preu de la venda assolís un

guerras mediterráneas (1350-1356)», cit., p. 266-267; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ GOST, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., docs. XV (17-III-1355) i XVI (13 i 14-VII-1355).

²²⁰ ACA, C, reg. 981, f. 91v-93v (1-VI-1355).

²²¹ ACA, C, reg. 1401, f. 65rv (19-IV-1355). Aquest subsidi, sumat als anteriors, féu esclatar el malestar social a la ciutat de Mallorca, on, segons informava un oficial reial, es feien *aplechs e ajusts a l'alberg de Jacme de Vedrenyans*, que concitaven el poble contra els jurats i els prohoms de la capital, *dién e estampan contra ells diverses verses, ço és, que-ls dits jurats e prohòmens qui ara són e aquest estament desfan la terra, e que, mentre lo regiment sia en mà de cavallers e de ciutadans, que-ls dits jurats e prohòmens no faran sinó ço que la nostra cort voldrà*: ACA, C, reg. 981, f. 114rv (1-VII-1355). L'informe incloïa, fins i tot, un dels versos: *Ara l'havets lo regiment dels cavallers e dels ciutadans, hanvos treta de les caxes tota quanta moneda haviets e la roba de les cases, e ara us partien vostres fills e vostres germans, e trameten-los-nos morir en Cerdenya, e no morran en fet d'armes, mas que-ls lexaran morir de fam. No roman als huymés sinó que us hi trameten vós e vostres mullers, veus los jurats com desfan les nostres franqueses? Perquè valdria més que nós hi donassen consell, cor ells no desigen als sinó despoblar tota la terra*.

²²² ACA, C, reg. 980, f. 27v (22-III-1355), 30v (23-III-1355).

²²³ ACA, C, reg. 980, f. 40r-41r (23-III-1355); reg. 981, f. 43v-44v (24-III-1355).

²²⁴ El rei hi prometia *gran mercè* per a Alatzar: ACA, C, reg. 980, f. 44r-45r (5-IV-1355).

mínim de 300.000 s., *car entany ne foren haüdes a diners manüés XIII mil lliures barceloneses e havia-hi anar tro al dia que-ls compradors cullissen I any e mig, e ara no y a anar sinó un any*²²⁵. I, en efecte, la venda s'acabà realitzant per un valor molt similar, 280.000 s., en el qual cal tenir en compte que les taxes sobre els draps a la ciutat de València i la seua contribució particular –les úniques que es modificaven en relació a les establertes en 1349– es rebaixaven un 33,3%, reduint-se dels 12 d. per lliura als 8 d.²²⁶

En aquell preu total s'inclouïen els 30.000 s. que pertanyien a la ciutat de València anualment en la imposició, els salaris de 10.220 s. i les restitucions que s'haguessen de fer als eclesiàstics. Amb tot, la resta seria íntegra per al rei, ja que, com havia ordenat, totes les indemnitzacions quedarien interrompudes durant aquella anualitat. En aquest sentit, el monarca havia obtingut el permís de la major part de *generosos* per tal de procedir a aquella suspensió, però en quedaven alguns –*los quals són fort poch en quantitat e en nombre*– que es negaven, per la qual cosa Bernat Descoll i Arnau Joan reberen ordre de convèncer-los en nom del monarca²²⁷. Així, finalment en el contracte de compravenda es pogué explicitar que les impositcions es venien *quitias, franchas et immunes ab omni onere debitorum et qualibet alia obligacione*, amb la voluntat de tot el General del regne de València, reunit en consell –segurament per l'infant Pere, que en el moment de realitzar-se el negoci, en juny de 1355, era a la capital valenciana. D'aquesta manera, els diners promesos pel mercader Pere Arrufat –que ja havia intervingut en la compra de les impositcions de 1354-1355– serviren per obtenir crèdit i aquest, en forma de moneda comptant i sonant, havia de ser transferit a Sardenya, amb *les galees qui de present deuen venir*²²⁸.

No obstant això, les necessitats financeres del Cerimoniós eren tan grans que també hagué d'encarregar als mateixos Olzinelles, Descoll i Joan que, d'una banda, agafassen els diners assignats a pagar les testamentaries de Jaume II i Alfons el Benigne i, d'una altra banda, demanassen una anticipació dels propers monedatges d'Aragó i de València, que en aquest darrer cas s'havia de pagar a penes uns mesos després, a partir de setembre de 1355. La idea era la mateixa que en el cas de les impositcions, és a dir, obtenir *manleutes e préstechs sobre la moneda del dit morabatí, a les quals la dita moneda del dit morabatí sia obligada*²²⁹. I, en relació amb això, el rei proposà al tresorer que *del morabatí del regne de València se deguessen fer II collites, la una que fos comanada a n'Arnau Johan, doctor en leys, e l'altra que fos comanada a n Bernat Riba, los quals cascun d'aquells hi porien fer bon préstech*²³⁰. En darrer terme, però, la col·lecta fou comanada al mateix Arnau de Valleriola, de manera que per primera vegada des que es cobraven monedatges al segle XIII, la seua gestió era posada

²²⁵ Com hem vist anteriorment, el preu de la venda de l'anualitat de 1355-1356 havia estat, com deia el rei, de 280.000 s.: *supra*, p. 693. Tanmateix, la data de la confirmació era un any anterior a la recaptació i no un any i mig com assegurava el monarca. Potser, doncs, que errés en la seua afirmació o que el contracte de compravenda s'hagués produït uns mesos abans de la confirmació.

²²⁶ A la resta de *lochs del terme e regne de València* es continuarien pagant els 12 d. establerts inicialment: ACA, C, reg. 1401, f. 108v-112r (10-VI a 27-VII-1355), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 121.

²²⁷ El rei hi prometia *gran mercè* per a Alatzar: ACA, C, reg. 980, f. 44r-45r (5-IV-1355).

²²⁸ ACA, C, reg. 980, f. 45r (23-III-1355). Segons el contracte, Arrufat pagaria 120.000 s. d'immediat, 100.220 s. en agost i la resta en finalitzar la recaptació. És per això que s'havien de cercar préstecs o mogubells per reunir abans tots els diners.

²²⁹ ACA, C, reg. 980, f. 28rv (24-III-1355).

²³⁰ ACA, C, reg. 981, f. 39rv (30-III-1355). De fet, Arnau Joan s'havia encarregat de recaptar el darrer monedatge valencià, que havia rendit 116.095 s.: ACA, C, reg. 1314, f. 17rv (30-IX-1349); RP, MR, Llibres d'albarans, f. 321v-325r.

directament en mans d'un canvista. En conseqüència, malgrat que la recaptació no començà fins a les darreries de l'any, possiblement Valleriola, del seu propi o a través de préstecs assignats sobre la col·lecta, pogué avançar part dels diners previstos²³¹.

Per tant, com estem veient, l'engranatge financer de la hisenda reial depenia de l'existència contínua de fonts de recursos fiscals sobre les quals assignar la devolució dels préstecs demanats, especialment en moments de tanta urgència com els de 1355. Així les coses, a banda de la venda de les imposicions dels damnificats i de la col·lecta del monedatge, gestionades pels oficials reials esmentats, l'infant Pere, en acabar el seu trajecte per Aragó, acudí al regne de València per tal de demanar noves ajudes. Consegüentment, el 19 de maig convocà síndics a la capital, *pro felici regressu domini regis ab insula Sardinie*²³², i a penes un parell de setmanes després comissionà els encarregats de rebre els diners que havien estat promesos per algunes de les viles (vegeu la Taula 34): 7.000 s. de Castelló de la Plana, 6.000 s. de Vila-real, 3.500 s. d'Alpont, 2.100 s. d'Ontinyent, 2.000 s. de Penàguila, 1.200 s. de Bocairent, 1.000 s. de Xixona²³³. A banda, per altres documents sabem que Morella havia de pagar 50.000 s., Morvedre 20.000 s. i Alzira 15.000 s., amb la particularitat en el cas morellà i alzireny que les sumes podrien recaptar-se *per modum impositionis vel cabeçagii aut alias*, bo i continuant pràctiques que ja hem documentat anteriorment en aquells nuclis²³⁴.

Per afegiment, segons havia ordenat el rei, es demanaren, *sots pena del cap a perdre*, diversos *hòmens e gent menuda de cascuna vila e loch real del regne de València que basten l'armament de les dites V galees*²³⁵. Així, segons sabem, es requeriren més de 400 homes dels nuclis reials, a banda de molts altres que habitaven en llocs costaners i dels ordes eclesiàstics²³⁶. Així mateix, també es realitzaren les usuals aportacions de les minories ètniques, que en el cas de l'aljama de musulmans de Xàtiva continuà recaptant-se, com en el subsidi anterior, *per modum sise vel impositionis*²³⁷. En aquest sentit, fins i tot Lope de Luna sol·licità al rei una llicència per *metre e posar imposicions en los lochs que-l dit comte ha en regne de València a II anys*, el que dóna una bona prova de l'extensió general de la fiscalitat indirecta a nivell local per tot el territori valencià²³⁸. I, ultra tot això, el Cerimoniós hagué de continuar alienant

²³¹ El producte final fou molt semblant a l'anterior: 126.045 s. 6 d.b.: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 644, f. 6r-8v. Sobre la comissió inicial i el cobrament, que a la ciutat de València s'endarrerí encara fins a 1356 amb llicència reial, vegeu: ACA, C, reg. 1401, f. 143v (27-VIII-1355); AMV, MC, A-12, f. 59r (19-X-1355); ACA, C, reg. 1314, f. 52r-53v (11-I-1356). D'altra banda, a aquesta recaptació de Valleriola pertany el primer quadern amb les llistes de taxats pel morabatí que es conserva, la qual fou estudiada per J.C. RUSSELL, «The medieval monedatge of Aragon and Valencia», *Proceedings of the American Philosophical Society*, 106/6 (1962), p. 483-504.

²³² ACA, C, reg. 1401, f. 78v (19-V-1355) i 86v (2-VI-1355). Únicament hem localitzat cartes a eclesiàstics i aljames, però probablement també foren convocades les universitats reials, ja que de seguida començaren a demanar-se els auxilis acabats de concedir.

²³³ *Ibidem*, f. 86v (2-VI-1355).

²³⁴ *Ibidem*, f. 96r (26-VI-1355), 114v (16-VIII-1355) i 116r (20-VIII-1355). En el cas d'Alzira, en el qual, com hem vist, sembla que les imposicions havien arribat a una situació pràcticament de col·lapse, es pregà que la col·lecta fos directa, per cabeçatge, *ut pretenditis minus dampnum ab eadem universitate*: *Ibidem*, f. 116v (20-VIII-1355).

²³⁵ ACA, C, reg. 981, f. 92r (1-VI-1355).

²³⁶ ACA, C, reg. 1401, f. 86v (2-VI-1355), 98v-99r (7-VII-1355). Les peticions d'un o dos homes *sabents en fet de mar* a 64 llocs de la marítima valenciana a: *Ibidem*, f. 80v-81r (29-V-1355).

²³⁷ *Ibidem*, f. 86r (2-VI-1355).

²³⁸ ACA, C, reg. 980 f. 81v (30-V-1355). Segurament, les imposicions havien de destinar-se en part a pagar el dot de la dona de Lope de Luna, Violant d'Aragó, que, després de la mort d'aquesta en 1353, havia de retornar a Pere el Cerimoniós, car era el seu hereu. Així, Luna, que ja havia pagat 10.500 ll., es comprometé a pagar les 14.500 ll. de la següent manera: 6.500 ll. al comptat, 4.000 ll. transferint al rei

patrimoni propi, com ara el mer imperi dels castells de Torres, Serra i l'alqueria de Fondós per 10.000 s.²³⁹

Taula 34. Contribució de les universitats reials valencianes als subsidis de 1353-1355²⁴⁰

Nucli	feb. 1353 (s.)	nov. 1353 (s.)	feb. 1354 (s.)	oct.-nov. 1354	maig- juny 1355	TOTAL
València	120.000	200.000	200.000	200.000 + 80.000	200.000	1.000.000
Morella	44.000	60.000	?	?	50.000	154.000
Alzira	15.000	18.000	11.000	?	15.000	59.000
Morvedre	15.000	20.000	?	?	20.000	55.000
Castelló de la Plana	10.000	?	25.000	?	7.000	42.000
Vila-real	2/3 impositic. per 3 anys (4.066 s.)	2 ⁿ any íntegre i incrementat	2/3 parts del 3 ^r any	10.000	6.000	< 20.066
Borriana	2/3 impositic. per 3 anys (4.280 s.)	6.000 s.	2/3 parts del 3 ^r any	?	?	< 10.280
Alpont	3.000	?	5.000	?	3.500	11.500
Ontinyent	?	?	2.000	?	2.100	4.100
Penàguila	2.000	?	?	?	2.000	4.000
Bocairent	?	1.200	1.000	?	1.200	3.400
Biar	?	1.500	1.200	?	?	2.700
Castellfabib	2.500	?	?	?	?	2.500
Ademús	2.000	?	?	?	?	2.000
Castalla	?	1.500	?	?	?	1.500
Xixona	?	?	?	?	1.000	1.000
Xàtiva	?	?	?	?	?	?

Però, com era usual, l'auxili més important del regne de València havia d'obtenir-se de la seua capital, de manera que l'infant Pere, també en maig de 1355, reiterà la petició genèrica que ja havien fet uns mesos abans dos enviats seus²⁴¹. Tanmateix, el Consell municipal, urgit pels deutes contrets amb el canvista Jaume Donat –uns 140.000 s.– havia decidit realitzar una nova talla en la qual es *poguessen taxar los nobles, cavallers, generoses, clergues, juheus et sarrahins de la ciutat de València et de la contribució et terme de aquella*²⁴². I, com els nobles es negaven a pagar, els prohoms urbans al·legaren davant l'infant que només farien l'ajuda si, al llarg del mes de maig, els obligava a

cartes debitòries que tenia assignades sobre les impositcions dels damnificats del regne de València, 2.000 ll. obligant la universitat de Paterna i el morabatí dels seus llocs valencians i altres 2.000 ll. descomptant-les del que la cort reial li devia: ACA, C, reg. 981, f. 95v-97r (30-V-1355).

²³⁹ ACA, C, reg. 1401, f. 82v-84v (17-V-1355).

²⁴⁰ Dades de procedents dels registres *Armatae* corresponents a aquesta època: ACA, C, regs. 1399-1401.

²⁴¹ AMV, MC, A-11, mà 2^a, f. 45v-46r (19-II-1355) i 54v-55r (11-V-1355).

²⁴² *Ibidem*, f. 54v-55r (1-IV-1355) i 51r-52r (24-IV-1355). A més de procedir a la talla, es recorria novament a les manlleutes, a la venda de les impositcions pròpies de la ciutat i a l'especulació amb béns comprats per revendre.

contribuir de la mateixa forma que feien els *ciudadans de la dita ciutat* –no com el comú, sinó pels béns mobles²⁴³. Amb tot, a mitjan juny, la qüestió encara no s'havia resolt i els dirigents valentins insistiren en què *la ciutat no poria prometre alcuna cosa tro hagués sabut si los dits cavallers e generosses pagarien ab la dita ciutat o no*²⁴⁴. Així, uns dies després, davant la impaciència del rei que sol·licitava imperiosament els diners, s'arribà a un acord: en primer terme, el lloctinent del governador sol·licità 200.000 s., que la comissió de 22 triada per a negociar aconseguí rebaixar fins a 150.000 s., a recaptar mitjançant la talla prevista. Nogensmenys, quatre dies més tard, el mateix oficial tornà a demanar la quantitat íntegra, indicant que la meitat es recaptaria *per imposició imposadora o afigidora sobre aquelles coses que ben seria vist als jurats e XXII prohòmens*, i que l'altra meitat s'aplegaria *per sou e per lliura*, incloent-hi als *cavallers e generosos e ciudadans*, segons establia el privilegi de 1252 sobre les contribucions reials i veïnals²⁴⁵.

En conseqüència, d'un cantó s'afegiren noves cises sobre les ja existents i s'encarregà la seua venda d'immediat: el doble de taxa per als blats, 8 d. més per lliura de vi, 6 d. més per lliura de draps i 1 d. més per lliura de carns²⁴⁶. I, d'un altre cantó, els cavallers posaren tots els béns de *què pagar deguessen en poder del honrat governador*, encara que posteriorment es negaren a assegurar la quantitat del subsidi i tractaren d'obtenir del rei el sobreseïment en la contribució²⁴⁷. Amb tot, precisament en aquell context els dirigents municipals aconseguiren que es perpetués i ratifiqués una ordenació temporal concedida en les Corts de 1342 –posteriorment confirmada però no segellada– per tal que aquells que fossen nomenats cavallers, però no prenguessen el cinyell militar i actuassen com a tals en el termini d'un any, romanguessen com a peïters²⁴⁸. A més a més, també obtingueren de l'infant Pere com a lloctinent general de la Corona una provisió pública mitjançant la qual els cavallers quedaven obligats a tributar per sou i per lliura pels seus béns mobles, tant pels que haguessen tingut fins a aquell moment com pels que adquirissen en el futur²⁴⁹. Així, encara que no coneixem la resolució de la impugnació cavalleresca realitzada posteriorment, sembla que almenys els ciudadans aconseguiren, si més no de manera puntual, el que no havien obtingut en la dècada de 1340: obtenir privilegis que obligaven els cavallers a contribuir en les exaccions directes.

En aquest sentit, després de les ordres favorables sobre la qüestió dels generosos, els governants de València també tractaren que els eclesiàstics pagassen en l'esmentada col·lecta per aquells béns de reialenc que havien arribat a les seues mans a través d'institucions pietoses. Per tant, a mitjan setembre anunciaren que els doctors en lleis havien determinat que els dits béns quedaven obligats segons fur, així que haurien de contribuir en la talla en vigor²⁵⁰. Amb tot, aquella no fou sinó la represa d'un

²⁴³ Els del Consell argumentaven que els deutes del comú havien estat adquirits no per qüestions ciutadanes sinó *per los dons e ajudes fetes al dit senyor rey per rahó de la guerra dels genoveses*: *Ibidem*, f. 56v-58v (12-V-1355).

²⁴⁴ AMV, MC, A-12, f. 7v-8r (16-VI-1355).

²⁴⁵ *Ibidem*, f. 10v-11v (22-VI-1355) i 15v-16r (26-VI-1355).

²⁴⁶ *Ibidem*, f. 23v (6-VII-1355).

²⁴⁷ *Ibidem*, f. 26r (4-IX-1355). A mitjan octubre, el Consell hagué d'enviar una missatgeria al rei *per deffendre la sentència que la ciutat havia obtenguda contra los cavallers e generoses, com se digués que ls cavallers havian haüda carta de sobreseïment que no fos procehit contra ells en collir lo sou e lliura*: *Ibidem*, f. 32rv (14-X-1355). En desconeixem, però, el resultat.

²⁴⁸ *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, LXXV (11-VII-1355). Vegeu el que diem sobre aquesta ordenació o pragmàtica *supra*, en la p. 654, nota 649.

²⁴⁹ *Ibidem*, LXXVI (14-VIII-1355).

²⁵⁰ AMV, MC, A-12, f. 36v-37r (18-IX-1355).

enfrontament crònic que acabà resolent-se a penes dos anys després, mitjançant una avinença entre el rei i el bisbat de València²⁵¹. Segons aquesta, a partir de llavors els eclesiàstics podrien posseir *franchs e liures* tots els béns procedents del reialenc que haguessen obtingut com a resultat de *benifets, capellanies, lantees, aniversaris, dobles e almoynes e en altres qualssevol piadoses coses*²⁵². Així, a canvi d'una quantitat que no arribava als 80.000 s., el monarca féu creu i ratlla en aquell conflicte, puix tot el patrimoni en discussió passà en alou a l'Església, exempt i sense que pogués considerar-se de reialenc mai més²⁵³. I, en aquesta mateixa línia, la composició també incloïa una remissió de qualsevol demanda que s'hagués realitzat als eclesiàstics per *pagar algunes messions e obres per los murs e valls fets fins al dia de vuy en la ciutat de València*, una qüestió especialment candent a partir del moment en què començà a construir-se el nou recinte emmurallat de la capital, en 1356. Per tant, atenent a l'escàs guany per a la monarquia, desconeixem si en aquella decisió hi tenien res a veure el donatiu general concedit poc abans, en les Corts de 1358, i el context de dificultats per al monarca, determinat per la guerra amb Castella.

Fos com fos, ara ens interessa destacar que si bé la universitat de València no acabà assolint el seu objectiu de fer contribuir l'Església per aquells béns, almenys en 1355 tractà d'aconseguir-ho, de la mateixa manera que havia fet amb els cavallers, en el context dels subsidis demanats per al regres de Pere el Cerimoniós de Sardenya. I, en qualsevol cas, la qüestió és simptomàtica de dos fets: en primer lloc, de l'interès per tal que tots els estaments contribuïssen de forma comuna, el que precisament començà a esdevenir una pràctica contínua a partir de l'esmentada guerra amb els castellans, i, en segon lloc, de la preocupació per l'increment del deute municipal, que, com en la dècada de 1340, tornà a esdevenir un greu problema, per al qual ja no es podia comptar amb les mateixes solucions. Val a dir, com hem explicat, ni quedaven béns propis per alienar –almenys a la ciutat de València– ni es podia recórrer, com llavors, a una venda a llarg termini de les imposicions o a l'establiment d'altres de noves, puix ja n'existien moltes i per a bastant de temps més, tant pel càstig de la Unió com per la pròpia assignació a l'eixugament del deute.

No és estrany, doncs, que la primera venda d'un censal documentada als manuals de consells de la capital siga de febrer de 1356, tot just després de l'expedició sarda que estem comentant²⁵⁴. En aquest sentit, com ha explicat detalladament Juan Vicente García Marsilla, es tractava d'un censal venut al visalmirall reial Berenguer de Ripoll per valor de 112.000 s., provinents del botí d'una recent expedició contra els genovesos²⁵⁵. Així, amb els diners obtinguts el municipi pogué alleugerir els deutes adquirits amb els canvistes Guillem Abelló i Jaume Donat, però continuà devent uns

²⁵¹ Anteriorment hem vist que ja en 1315 la ciutat de València i el bisbat estaven enfrontats per la mateixa qüestió: *supra*, p. 359, nota 35.

²⁵² ACA, C, reg. 906, f. 91r-96v (8-VIII-1361), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 129. L'avinença va ser signada entre Arnau Joan com a procurador del rei i els representants del bisbat i el capítol de València el 28 de juny de 1358, en el context de la primera treva de la guerra dels Dos Peres.

²⁵³ Els diners a pagar eren uns 10.000 s. que en teoria s'havien de ser restituïts als eclesiàstics de les imposicions dels damnificats del regne de València de l'any 1357, 17.408 s. 11 d. que mancaven a restituir pel mateix concepte d'altres anualitats, 16.000 s. que el rei devia al bisbat i 35.000 s. més que el bisbe pagaria al rei.

²⁵⁴ AMV, MC, A-12, f. 62r-63v (12-II-1356), transcrit per J.V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 250-251, nota 35.

²⁵⁵ J.V. GARCÍA MARSILLA, *Ibidem*, p. 249-252. Vegeu també: A. DÍAZ BORRÁS, «La primera operació de censales realizada por la ciudad de Valencia (1350-1356)», *II Congreso de jóvenes historiadores y geógrafos*, València, 1993, p. 111-116.

560.000 s. a molts d'altres creditors²⁵⁶. Amb tot, l'operació censalística era encara contemplada com una opció provisional, puix a penes vuit mesos després, en octubre de 1356, es tractà de tornar el capital amb els diners de la venda de dues anualitats de les imposicions pròpies de la ciutat²⁵⁷. Tanmateix, segons indica l'autor esmentat, l'inici de la guerra amb Pere el Cruel obligà a revocar l'assignació i desviar el preu obtingut als afers bèl·lics, de manera que s'hagueren de continuar venent censals o reconvertint deutes en rendes d'aquell tipus, especialment a partir de 1358²⁵⁸. D'aquesta manera, el deute públic i les imposicions acabaren per convertir-se en un element estructural de les hisendes municipals valencianes.

Al seu torn, des del punt de vista de la monarquia, podem destacar un altre fet simptomàtic dels intents per assegurar la tornada del rei de Sardenya en 1355: tot i l'ampla i intensa mobilització de peticions desplegada entre les universitats reials i els eclesiàstics de la Corona, a l'alçada de juliol el tresorer únicament havia pogut esmerçar 200.000 s. en 5 galeres i reunir uns altres 90.000 s., que enviava llavors a l'illa. Conseqüentment, el rei el recriminà, puix considerava que amb els diners de les imposicions valencianes, de les demandes aragoneses, dels monedatges aragones i valencià, del dot de la infanta Violant i de les rendes del Rosselló podia haver obtingut ja una quantitat major, comminant-lo a cercar 200.000 s. més per via de manlleutes²⁵⁹. Tot plegat, doncs, els ingressos del monarca eren lents i pocs per tal de mantenir un ritme de despesa equivalent al de 1353-1355, el que, de fet, se superaria amb l'inici de la guerra de Castella a l'any següent. Així les coses, caldria recórrer a noves opcions per tal d'incrementar la rapidesa i la quantitat dels recursos obtinguts, la qual cosa passà per la contribució de tots els estaments i la diversificació de les formes fiscals mitjançant les quals es recaptaven els diners, de forma que, a banda de les imposicions, acabaren apareixent uns nous impostos comuns, les generalitats. Això, en tot cas, ho veurem de forma en el següent epígraf, bo i cloent l'anàlisi de l'evolució de les relacions fiscals i de poder entre la monarquia i la comunitat política del regne de València entre mitjan segle XIII i la dècada de 1360.

Altrament, pel que fa a l'expedició de Pere el Cerimoniós a Sardenya, malgrat les dificultats, a la fi pogué abordar el viatge de tornada en setembre de 1355, després d'haver signat una pau de 10 anys amb Mariano d'Arborea i Matteo Doria²⁶⁰. Així, tot i que l'estiu següent hagué de tornar a enviar un petit exèrcit de 10 galeres i 120 homes a cavall per tal de recuperar Casteldoria, que havia estat ocupat, la qüestió sarda passà per complet a un segon pla²⁶¹. No debades, a partir d'agost de 1356 i fins a la primavera de 1366 tota l'atenció del monarca estigué centrada en la guerra contra Pere el Cruel.

²⁵⁶ AMV, MC, A-12, f. 70v (29-IV-1356).

²⁵⁷ AMV, MC, A-12, mà 1ª, f. 32v-34r (5-X-1356).

²⁵⁸ J.V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 253-255

²⁵⁹ ACA, C, reg. 981, f. 117r-118r (7-VII-1355).

²⁶⁰ G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, II (1355-1360)*, cit., p. 57-72.

²⁶¹ La contribució catalana a aquella armada ha estat estudiada per M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «El realengo en la financiación de la campaña a Cerdeña de 1356», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 26 (2005), p. 493-514. Quant a la valenciana, el monarca convocà síndics de les ciutats i les viles reials a Sant Mateu i, per separat, els requerí demandes per tal de pagar el matrimoni de la infanta Joana i enviar el socors esmentat a Sardenya. Així, sabem que València prometé 100.000 s., Xàtiva 13.000 s., Alzira 7.000 s. i Borriana 4.000 s., recaptats en general *per modum impositionis*: ACA, C, reg. 898, f. 249r (14-IV-1356); reg. 1403, f. 27r (15-IV-1356), 28rv (12-IV-1356), 29r (16-IV-1356).

7.2. La guerra amb Castella i la perpetuació de la fiscalitat general negociada en Corts i parlaments (1356-1363)

Com acabem de veure en l'anterior epígraf, els anys posteriors a la revolta de la Unió al regne de València estigueren caracteritzats, en primer lloc, pel càstig als que hi havien participat i a continuació, entre 1353 i 1355, per l'intens ritme de peticions fiscals de la monarquia. Aquest darrer va ser un fenomen general al conjunt de territoris de la Corona, especialment a Catalunya, on el volum i la periodicitat dels subsidis monetaris va ser més gran que mai. En aquest sentit, tant al territori valencià com al català les demandes se centraren bàsicament en les universitats reials –sobretot– i en l'Església, bo i quedant al marge la noblesa, amb l'única excepció de la tripulació de dues galeres pagades pel braç militar del regne de València en 1353. En tot cas, a banda de les sumes promeses, es produí una diferència bàsica entre un territori i l'altre: mentre que en el cas català la negociació es realitzà en el marc de parlaments on es tractava amb l'estament reial al complet, en el valencià, en canvi, el rei tractà d'evitar tant com pogué les reunions conjuntes i, més encara, les negociacions col·lectives. Probablement aquella actitud era conseqüència de la pròpia rebel·lió unionista, que no només tingué conseqüències polítiques d'aquest caire, sinó que, a més a més, també afectà l'evolució econòmica de les hisendes municipals.

Val a dir, els problemes documentats a llocs com València, Alzira o Castelló de la Plana segurament tenien molt a veure amb les imposicions establertes durant 10 anys als antics nuclis unionistes per tal de pagar indemnitzacions als corresponents damnificats. No debades, sobre aquelles s'afegiren les ordenades per tal de fer front als subsidis reials, de manera que s'hagueren d'alternar amb d'altres fórmules recaptatòries, com les talles i els cabeçatges, alhora que la importància de les alternatives creditícies i financeres cresqué exponencialment, amb el consegüent augment del deute municipal i el recurs a les primeres vendes de censals i violaris. Altrament, pel que fa a la qüestió de la negociació politicofiscal, únicament en 1353 la ciutat de València mantingué una certa posició de força a l'hora d'obtenir algunes demandes a canvi dels diners promesos. En consonància amb això, a partir de llavors els càrrecs urbans deixaren d'estar intervinguts pel rei, tot i que, per exemple, la presència dels menestrals en el Consell municipal continuà vetada. De fet, la capital tampoc aconseguí que els tractaments amb la monarquia es produïssen de forma conjunta amb la resta del seu braç o el conjunt dels estaments. I, en aquest mateix sentit, les Corts valencianes de 1354 no significaren un fòrum obert a la negociació, sinó que es convocaren exclusivament per tal de jurar l'infant Joan, davant els perills de l'expedició reial a Sardenya.

Tanmateix, aquesta situació experimentaria un canvi molt considerable amb l'inici de la guerra de Castella, ja que les urgències defensives de la Corona donaren un tomb a la disponibilitat del monarca a tractar amb la comunitat política del regne, que, com hem vist a bastament, al territori valencià estava encapçalada en l'àmbit parlamentari per l'estament reial. Així les coses, les demandes dels dirigents urbans tornaren a trobar una via de desenvolupament en les Corts, que, d'una altra banda, hagueren d'oferir importants donatius generals per a la defensa del regne, en els quals participaren els tres braços, com ja havia passat ocasionalment en les dècades de 1330 i de 1340. D'aquesta forma, si més no a partir de 1359 o 1360 es triaren de nou uns diputats estamentals que tornaren a gestionar de forma autònoma els diners col·lectats en el conjunt del territori. I en aquest moment, a més a més, aquells representants del regne aconseguiren un poder

de decisió sobre el destí de la col·lecta més gran que el que havien tingut els seus antecessors. Amb tot, si bé abans la forma de recaptació dels donatius havia estat comuna, a través d'unes imposicions generals per a tot el regne, en aquest cas no es tornaren a establir contribucions amb un caràcter similar fins a les Corts generals de Montsó de 1362-1363. En aquesta assemblea, com és ben sabut, s'instauraren les generalitats, un nou impost comú mitjançant el qual s'havia d'aplegar una part del donatiu, encara que la resta quedava a l'arbitri dels membres de cada braç, per *compartiments*, com fou la tònica habitual en les assemblees que se celebraren recurrentment fins a la fi del segle XIV.

D'aquesta forma, amb la renovació contínua dels diputats elegits per tal de gestionar cada subsidi i la consolidació de les generalitats com a tribut comú i general a tot el regne, acabà instituint-se la Diputació del General com a organisme de poder autònom, segons ha explicat per a aquesta època María Rosa Muñoz Pomer²⁶². En qualsevol cas, aquest no fou un fenomen específic del regne de València dins de la Corona, sinó que, com també és conegut, fou compartit amb Aragó i Catalunya. I això independentment de la praxi anterior, ja que, per exemple, en el primer cas no hi havia a penes tradició de negociació políticofiscal en el marc de les assemblees parlamentàries, mentre que en el segon a l'alçada de 1360 feia més de mig segle que no s'havia concedit cap donatiu que inclogués els tres estaments. Per tant, aquest període, marcat per la urgència extrema de la guerra defensiva, conforma un cicle propi en si mateix, en el qual hi hagué una eclosió tan gran de canvis que no li hem pogut dedicar la mateixa atenció que a la resta d'etapes analitzades fins ací. No debades, la massa documental existent exclusivament per a aquest moment –fruit dels esmentats canvis– mereixeria d'una monografia específica per tal d'esclarir tots els detalls de les qüestions tractades en les nombroses assemblees que hi tingueren lloc.

Consegüentment, ens limitarem a donar una visió genèrica del període a través del comentari dels aspectes polítics i fiscals més importants de les Corts i els parlaments celebrats al regne de València fins a l'esmentada assemblea de 1362-1363. De fet, alguns d'aquests afers ja han estat tractats per la mateixa Muñoz Pomer, qui precisament centrà l'inici de les seues investigacions sobre els orígens de la Generalitat valenciana en les Corts de 1358²⁶³. Així les coses, deixant a un costat totes les qüestions factuais i diplomàtiques de la guerra, per a les quals seguirem bàsicament la recent tesi doctoral de Mario Lafuente²⁶⁴, provarem d'aportar certes dades inèdites –entre les quals destaquen els desconeguts parlaments de 1359 i 1362– procedents de la consulta de les sèries *Graciarum*, *Guerre Castelle* i *Profertarum* de la cancelleria reial, així com també del seu fons de Legislació. Per tant, bo i fent una anàlisi superficial de totes les qüestions explicades, tractarem que aquest comentari general servisca com a colofó d'una investigació que tot just ha cercat aproximar-se al coneixement dels fonaments del pactisme valencià, entenent aquest com un sistema de govern en el qual la negociació políticofiscal en les Corts entre la monarquia i la comunitat política del regne tenia un paper central, un fet que quallà precisament en la dècada de 1360 i que marcà la història del regne durant els segles subsegüents.

²⁶² M.R. MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad valenciana*, cit., p. 88-123.

²⁶³ *Ibidem*, p. 52-97; *Idem*, «La oferta de las Cortes de Valencia de 1358», cit.; «Cortes y parlamento de 1360...», cit.; «Las Cortes de Cullera-Valencia de 1364», cit.

²⁶⁴ M. LAFUENTE, *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit.

7.2.1. Els primers serveis

Segons hem avançat, entre 1359 i 1360 es produí un canvi qualitatiu en la funció dels diputats triats pels estaments valencians a l'hora de gestionar els donatius promesos al rei. És per això que hem decidit dividir aquest epígraf en dues parts diferenciades: la que s'allarga fins a 1358, que inclou els primers serveis concedits pels diversos territoris de la Corona per fer front a la guerra amb Pere el Cruel, i una altra, a partir de 1359, a partir de la qual veurem canvis substancials en el control dels diners atorgats pels Generals, especialment a Catalunya i el regne de València. En aquest sentit, a continuació tractarem la primera d'aquelles fases, bo i esmentat les assemblees conegudes que se celebraren al llarg de la Corona per tal d'organitzar-ne la defensa, però detenint-nos exclusivament en aquelles que tingueren lloc al regne de València i contemplaren l'aportació econòmica dels braços valencians o la seua negociació política amb la monarquia. Així, veurem com des de la inèrcia inicial, bo i continuant les pràctiques politicofiscals dels anys immediatament anteriors, es caminà cap a la contribució general en assemblees parlamentàries i la gestió autònoma de les sumes recaptades, una situació que acabaria per consolidar-se durant els anys posteriors.

a) El parlament valencià de 1357 i les Corts valencianes de 1357-1358

Com hem avançat, per tal de resumir somerament els principals fets de la guerra dels Dos Peres, seguirem la tesi doctoral més recent sobre la qüestió, realitzada des de la perspectiva aragonesa, que, a banda de la seua exhaustiva investigació en les sèries *Guerre Castelle* i *Sigilli secreti*, recull la bibliografia publicada fins l'actualitat²⁶⁵. En aquest sentit, segons Mario Lafuente, potser la declaració de guerra enviada pel monarca castellà a Pere el Cerimoniós en agost de 1356 tenia com a rerefons l'interès per recolzar les aspiracions de l'infant Ferran a la Corona aragonesa, de la qual, efectivament, encara es proclamava procurador general bo i seguint el nomenament que havia rebut durant la revolta de la Unió, uns nou anys abans²⁶⁶. Fos com fos, les hostilitats castellanques començaren en setembre de 1356 a la frontera meridional del regne d'Aragó i a penes un mes després l'infant Ferran traspassà els límits de la governació d'Oriola per tal d'incitar els habitants de Biar a unir-se a la seua causa contra Pere el Cerimoniós. De fet, hi tractà de revifar el moviment unionista –*ab los altres qui són o seran e perseveraran en la dita Unió*– al·legant que així es defensaria *lo profit e los furs e privilegis, e la fama dels dits regnes*. En connexió amb això, els principals greuges que elevava contra el monarca eren, d'una banda, la seua cruel repressió després de la revolta –*lo dit rey féu e manà fer moltes desonors, morts cruels, deseretaments, destruyments, e dans e desaforaments, principalment en los e a los de la dita Unió*–, i, d'una altra banda, la intensa pressió fiscal patida durant les guerres mediterrànies que havien tingut lloc durant aquells anys:

²⁶⁵ Hi dedica un capítol a les qüestions factuais: M. LAFUENTE, *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 1, p. 147-234.

²⁶⁶ Sobre aquesta autoproclamació, vegeu el document que citem en la següent nota.

Veent los grans mals e difamacions injustes que-l dit rey féu posar a nós e a vós e a tots los altres qui per vertader servey seu fom en la dita Unió, e encara en les guerres que-l dit rey, salva sa altea, sens necessitat, honrra e profit dels seus regnes ha feytes contra los jenoveses e contra los senyors de Milana e contra de Arborea, e per les quals moltes sises, imposicions, talles e altres diverses maneres de peytes desafortades s'an haüt, a pagar e-s paguen e s'auran a pagar los dels seus regnes²⁶⁷.

Amb tot, els biaruts no obriren les portes de la vila i, de fet, els infants aragonesos Pere i Ramon Berenguer acudiren a la zona per tal de controlar la situació²⁶⁸. En aquest sentit, la reacció monàrquica a les fronteres valencianes estigué dirigida per un Consell reial delegat, que, per aquestes dates, celebrà un parlament a Alzira sobre la bona tuició, deffensió e guarda del regne de València e dels habitants en aquell²⁶⁹. Per la seua banda, el rei anà al Baix Aragó, on, pel desembre, celebrà fugaçment unes Corts a Daroca per tal de demanar uns 1.150 homes a cavall als estaments aragonesos, amb la finalitat d'assegurar la frontera²⁷⁰. A continuació, davant la impossibilitat del rei per mantenir els exèrcits que en bona llei havia de pagar dels seus propis diners –puix era l'encarregat de mantenir la defensa del territori²⁷¹–, se celebraren sengles parlaments a Catalunya i el regne de València en febrer de 1357 amb els Consells reials corresponents, ja que el Cerimoniós romangué mentrestant a Saragossa. En el cas català, seguint el que havia succeït durant les guerres mediterrànies, es reuní exclusivament al braç reial, que en la mateixa línia atorgà una ajuda de 1.400.000 s. recaptats a través d'imposicions, les quals quedaren explícitament assignades a la venda de *censals morts e violaris*²⁷².

Quant al territori valencià, es convocà als tres estaments a la capital per donar *consell e ajuda*²⁷³. En aquest sentit, la petició reial, a *conservació del dit regne e de la cosa*

²⁶⁷ Biblioteca de la Real Academia de la Historia, Col·lecció Salazar, A-4, f. 83rv, transcrit per M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit., tom II, doc. 172 (18-X-1356).

²⁶⁸ M.R. MUÑOZ POMER, «Preliminares de la guerra de los Dos Pedros en el reino de Valencia (1356)», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, 1 (1982), p. 117-134.

²⁶⁹ A penes tenim dades sobre aquesta reunió. Únicament sabem que a mitjan desembre Pere el Cerimoniós parlava d'ell en passat –*lo parlament que-s tench en la vila d'Algazira*–, bo i indicant que s'havia decidit la tramesa de petites companyies d'homes a cavall a Biar i Castalla: ACA, C, reg. 1380, f. 103v (18-XII-1356).

²⁷⁰ M. LAFUENTE, *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 1, p. 157-159. Segons aquest autor, els estaments a penes hi compliren allò promès. Vegeu la convocatòria de les Corts, així com també els capítols oferits per la noblesa –que Lafuente sembla desconèixer– a: ACA, C, reg. 1498, f. 89r-92r (29-XI-1356) i 99r-100r (I-1357).

²⁷¹ En gener de 1357, el monarca escrigué al Consell reial de València demanant que *la terra ajut e socòrrega a deffensió dels mateys*, al·legant que així ho estaven fent els aragonesos i que *açò-s fa en terra dels reys de França e de Castella, pus que sia cert que-l poder del rey no bast*: ACA, C, reg. 1379, f. 100rv (7-I-1357).

²⁷² La convocatòria, exclusiva per als nuclis reials, a: ACA, C, reg. 1498, f. 96r (14-I-1357). L'ajuda atorgada: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., doc. XVII (27-II-1357 i 4-III-1357). Segons deia el rei en aquells moments, *els catalans ara novellament nos fan ajuda de paga a MD hòmens a cavall a VI meses*: ACA, C, reg. 1379, f. 152v (22-II-1357).

²⁷³ La convocatòria, realitzada per l'infant Pere, qui celebrà la reunió amb una llicència especial del rei, a: ACA, C, reg. 1379, f. 102v-103r (7-I-1357). De fet, el mateix dia fou nomenat lloctinent reial *en lo dit regne quant als afers de la guerra, axí que puxats maner et menar osts e cavalcades e tenir parlaments*: ACA, C, reg. 1380, f. 124rv (7-I-1357). Amb tot, la notificació de la convocatòria del parlament al Consell municipal de València no es produí fins a unes setmanes després: AMV, MC, A-13, mà 1ª, f. 61v-62v (2-II-1357). En aquest sentit, tot i que l'infant informà als prohoms ciutadans que la convocatòria es dirigia a les universitats reials i els eclesiàstics, sabem per d'altres fonts que també *richs hòmens, cavallers e generoses del regne de València*: ACA, C, reg. 1379, f. 152v (22-II-1357). D'altra banda, aquest parlament fou tractat somerament per M.R. MUÑOZ POMER a partir de certa informació continguda

pública, era la mateixa que la feta als aragonesos, és a dir, que mantinguessen les defenses, *com fan aquests lochs de la frontera de Aragó qui paguen de ço del llur los asoldadats que-n stan*²⁷⁴. Amb tot, únicament coneixem la sol·licitud concreta realitzada a la ciutat de València *per si mateixa*, 300.000 s., que el Consell municipal acceptà pagar si eren atorgades ajudes *generalment per totes les dites ciutats, viles e lochs del dit regne e habitants en aquelles*, puix *la defensió del dit regne deu ésser feta generalment per totes les ciutats, viles e lochs de aquell*. De fet, els dirigents de la urbs es rebel·laren clarament contra la pràctica duta a terme des de la Unió de negociar subsidis per separat i enviaren una missatgeria al rei per tal que *d'ací avant no vulla que ajuda alcuna sia demanada a la dita ciutat singularment, mas si alcuna ajuda convenia ésser feta, que aquella sia feta generalment per totes les ciutats, viles e lochs del regne de València*²⁷⁵.

Nogensmenys, únicament tenim notícia de l'ajuda finalment oferida per la mateixa capital: el pagament de 100 homes a cavall durant tres mesos, que se sumaven als 1.000 infants ja promesos anteriorment, en iniciar-se la guerra²⁷⁶. I, en conseqüència, és fins i tot possible que, de moment, la resta de nuclis no hi contribuïren monetàriament, puix l'infant hagué d'informar al monarca *de la pobrea que les gents han*. En conseqüència, el Cerimoniós proposà que els propis membres del Consell reial de València avançassen els diners necessaris, o que ho fes el mateix infant *e ls altres nobles e cavallers qui són aquí*²⁷⁷. Fos com fos, sabem que, cercant alternatives, d'una banda el rei traspassà el castell d'Uixó a Felip Boïl per 280.000 s., i d'una altra banda ordenà la venda de *censals morts o violaris o lochs*, assignant-los sobre les imposicions dels damnificats *dels anys esdevenidors*, en les quals, de fet, s'havien suspès novament –com en 1355– les indemnitzacions que es devien pagar als que hi tenien drets de cobrament²⁷⁸. Quant als auxilis de la capital, els 100 homes a cavall a pagar des del 8 d'abril de 1357 també foren assignats sobre aquelles imposicions, malgrat que, segons es deia, havien de cobrar-les molts *pobres, viudes, pobills e altres miserables persones*²⁷⁹. Altrament, per pagar els sous del 1.000 peons –un mínim de 80.000 s.– s'hagué de vendre un any de les imposicions pròpies de la ciutat i comissionar a quatre persones per tal que obtinguessen els diners anticipadament mitjançant la compra de *loch o lochs, castell o castells, o alqueries o altres censals, e aquells revendre, o, en altra manera, manlevar*²⁸⁰.

Amb tot, les tropes mobilitzades des de tots els territoris de la Corona, concentrades a Calataiud, no impediren que Pere I de Castella prengué Tarassona pel mes de març

en el mateix arxiu municipal: «La tregua castellano-aragonesa de 1357 en el reino de Valencia», *Revista del Instituto de estudios alicantinos*, 2 (1983), p. 37-53.

²⁷⁴ AMV, MC, A-13, mà 1ª, f. 64rv (5-II-1357). Sobre això, el monarca havia explicat a l'infant que els de la frontera aragonesa es pagaven *del lur los soldats que y stan, e axí s'acostuma de fer e-s fa en altres regnes e terres*: ACA, C, reg. 1380, f. 184v (7-I-1357).

²⁷⁵ AMV, MC, A-13, mà 1ª, f. 65v-66v (13-II-1357).

²⁷⁶ *Ibidem*, f. 68rv (15-II-1357), 70v (18-II-1357), 73v-74r (23-II-1357) i 77rv (27-II-1357).

²⁷⁷ ACA, C, reg. 1379, f. 153v (22-II-1357).

²⁷⁸ ACA, C, reg. 1380, f. 133v-134r (23-I-1357), f. 135v (24-I-1357) i f. 155rv (4-II-1357).

²⁷⁹ Es prometé, si més no, donar-los *covinent interès*, alhora que les imposicions s'allargaven durant tant de temps com calgués per fer les pagues corresponents: AMV, MC, A-13, mà 1ª, f. 70v (18-II-1357) i 73v-74r (23-II-1357).

²⁸⁰ *Ibidem*, f. 77rv (27-II-1357), 78v (5-III-1357), 83v (21-IV-1357), 85rv (2-V-1357) i 88v-89v (23-V-1357). En realitat, en primer lloc la universitat prengué els diners necessaris de les imposicions dels damnificats assignant-hi préstecs de particulars i després el canvista Jaume Donat tornà a aquests crèdits, rebent ell mateix una assignació sobre les imposicions pròpies de la ciutat, que foren venudes. D'una altra banda, desconexim si la comissió per revendre llocs o censals produí cap efecte.

d'aquell any de 1357²⁸¹. Però, no obstant això, de forma paral·lela s'iniciaren les negociacions de pau amb la mediació papal, que arribaren a bon port el 14 de maig, mitjançant la signatura d'una treva fins a Sant Joan de 1358²⁸². Així les coses, després de mig any de guerra en què les despeses militars s'havien disparat fins a límits inassumibles per a la monarquia²⁸³, Pere el Cerimoniós aprofità el període de pau per tal d'organitzar un exèrcit de garanties amb les aportacions del conjunt d'estaments dels seus regnes, bo i celebrant successivament Corts a l'Aragó, el regne de València i Catalunya, segons veurem a continuació.

El rei havia romàs a Saragossa per tal de dirigir la defensa del sud aragonès, així que primerament tingueren lloc les Corts d'aquest territori, concretament a Cariñena entre juliol i agost de 1357²⁸⁴. En aquest sentit, sabem que s'hi acordà la concessió al rei d'un auxili de 700 homes a cavall durant dos anys –a partir del moment en què es reprengué la guerra– *a costas del reyno*²⁸⁵. Aquesta xifra seria repartida entre els braços *por compartimientos*, de forma que, no sense disputes entre les universitats reials i els eclesiàstics, s'assignaren 332 homes a les primeres, 200 als segons, 118 als rics homes i 40 als cavallers. Per tant, els membres dels estaments participarien directament amb homes a cavall o bé cercarien els diners corresponents segons la via fiscal que considerassen més oportuna. I, en connexió amb això, les escasses informacions que tenim al respecte indiquen un pagament a través d'impostos directes, si més no en el cas de Daroca, al reialenc, on s'hi féu una talla proporcional, per sou i per lliura. D'una altra banda els capítols de l'oferta aprovada no esmentaven res sobre la gestió de la col·lecta per part de cada braç, així que si es triaren uns diputats *ad hoc*, aquests foren escollits fora del que es tractà comunament en les Corts. Respecte d'això, a més a més, sabem que el monarca ordenà la supervisió del servei al tresorer Joan Adrià, qui rebé poders per vigilar el bon compliment d'allò promès i per compulsar els que es negassen a aportar els cavalls assignats o pagar-ne la quantitat corresponent, de forma que, en realitat, l'autonomia estamental no era encara completa²⁸⁶.

A continuació, a finals d'any Pere el Cerimoniós es desplaçà fins a València per tal de celebrar Corts, amb el mateix objectiu d'obtenir el manteniment d'una part del seu exèrcit²⁸⁷. Així, a penes 11 dies després de la jornada inaugural, el 10 de gener de 1358,

²⁸¹ M.R. MUÑOZ POMER, «La tregua castellano-aragonesa de 1357 en el reino de Valencia», cit., p. 44-45.

²⁸² M. LAFUENTE, *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 1, p. 162-166.

²⁸³ Com hem indicat anteriorment, en gener de 1357 el monarca acudí als seus súbdits per sufragar la defensa, *pus que sia cert que'l poder del rey no bast*. I tot just llavors indicà al Consell reial de València que ja no podia pagar més companyies de cavallers, però era necessari continuar amb l'organització militar del regne, puix *se'n poria perdre si les dites messions no-s fahien*. En aquest sentit, segons els informes enviats pel mateix Consell, sabem que només la defensa del territori valencià costava 154.760 s. cada mes (53.100 s. per 250 homes a cavall i 50 servents del *Xúquer a ençà*, i 111.650 s. per 1.260 homes a cavall, 500 servents i 60 ballesters al sud del regne): ACA, C, reg. 1379, f. 99v-102v (7-I-1357). A això cal afegir la concentració principal de tropes al regne aragonès.

²⁸⁴ ACA, C, reg. 1498, f. 100v-103v (1-VII-1357).

²⁸⁵ J.Á. SESMA i E. SARASA, *Cortes del reino de Aragón. 1357-1451. Extractos y fragmentos de procesos desaparecidos*, Saragossa, 1976, p. 28.

²⁸⁶ Hem tret les dades de la tesi de M. LAFUENTE, qui, en tot cas, no arriba a la mateixa conclusió: *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 2, p. 683-693. D'altra banda, també esmenta el pagament dels vassalls del castellà d'Amposta mitjançant una taxa fixa de 24 s. per foc, però aquesta s'ha d'entendre dins del marc del subsidi promès per l'Església catalana en 1358 sota aquella mateixa forma: ACA, C, reg. 982, f. 147v-149r (20-VIII-1358).

²⁸⁷ En primera instància, les cartes de convocatòria es prepararen des de Terol el 7 de novembre de 1357 per tal d'iniciar l'assemblea el dia 1 de desembre: ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, Lligall 11. Finalment, però, la convocatòria no es realitzà fins que el rei arribà a València unes setmanes més tard, bo i fixant el 30 de desembre com a jorn de començament de la reunió: ACA, C, reg. 1498, f.106rv i 111v-

el braç oferiren 500 homes a cavall armats durant dos anys, *sub modis, formis, protestacionibus er retencionibus ac salvamentis quibus aragonensis in dictis Curiis Carinyene fecerunt*²⁸⁸. Val a dir, que serien vàlides per als valencians totes les condicions que s'havien aprovat a les Corts aragoneses de 1357, com ara les relatives als sous dels cavallers, la inclusió de jueus i musulmans en la contribució, la remissió de les dècimes pontifícies, etc.²⁸⁹ Amb tot, per tal de realitzar el *compartimentum* que havia d'establir quants homes havia de sufragar cada estament, es triaren 10 tractadors propis per cada braç. Però com aquests no es posaven d'acord, el 23 de gener, a petició del rei, el seu nombre fou rebaixat a dos: el bisbe de València i el mestre de Montesa pels eclesiàstics, Pedro de Xèrica i Lope de Luna pels nobles, i Jaume del Mas i Pere Fuser –de València– per les universitats reials. Tanmateix, aquests tampoc arribaren a cap avinença, així que el dia 30 posaren la decisió en poder del rei, qui decidí el següent repartiment: 230 homes a cavall aportats per la noblesa incloent els ordes militars, 190 pel reialenc i 80 per l'Església sense aquells mateixos ordes²⁹⁰.

Amb tot, els bisbes es consideraren agreujats i no consentiren la taxació, bo i al·legant una sèrie d'arguments –entre els quals hi ha una interessant dada demogràfica sobre el regne– que ens han pervingut gràcies a la conservació de la protesta en el fons de Legislació²⁹¹. Primerament, exposaren que la pròpia procuració dels cardenals que estaven negociant la pau definitiva entre el Cerimoniós i el Cruel els costava *en l'any aytant com dues dècimes complides*, ja que els havien de pagar 60 florins d'or diaris –del que es pot deduir, al canvi de 12 diners que hem esmentat anteriorment, que una dècima valenciana podia rendir uns 131.400 s. anuals. D'una altra banda, els prelats impugnaren la distribució realitzada pel monarca perquè, segons deien, no s'havia mantingut un criteri proporcional als *vassaylls sotsmeses*, com en les Corts d'Aragó, segons les quals s'havia de regir l'ajuda valenciana. Així, feien el següent càlcul: si 500 homes a cavall a un salari de 6 s. diaris podien costar anualment, *ab messions*, unes 60.000 ll., cada *alberch o foch* hauria de pagar 25 s. a l'any, puix *la ciutat e regne de València pot haver ultra L^m casats o fochs*. I, com que l'Església sense els ordes militars posseïa entre 2.000 i 2.500 focs, hauria de pagar 3.125 ll. –uns 25 homes a cavall– i no les aproximadament 10.000 ll. que representaven els 80 assignats.

En cas que fos així, clamaven, estarien pagant fins a un terç de totes les seues rendes que, sense tenir en compte els cardenals, no pujaven a més de 30.000 ll. anuals. De tota manera, explicitaven que la distribució dels altres braços s'havia fet per població i no per rendes –el que, seguint els mateixos càlculs, indicaria que la noblesa i els ordes tindrien uns 23.000 focs pels quals pagaven unes 28.750 ll. anuals i les universitats reials uns 19.000 focs que contribuïen amb 23.750 ll. Per tant, els prelats s'oferien a realitzar una altra distribució en què s'incloguessen també les rendes, però llavors s'haurien de descomptar els pagaments que estaven realitzant als cardenals negociadors.

113v (16-XII-1357). S. ROMEU desconeixia aquestes cartes, però reconstruí la nòmina d'assistents a partir del procés –o un esborrany d'aquest– que ella mateixa transcriví: «Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358», cit.

²⁸⁸ *Ibidem*, p. 395.

²⁸⁹ Per això mateix, es traslladà una còpia dels capítols de l'oferta aragonesa als braços, alhora que s'inclogueren en el mateix procés de les Corts valencianes: *Ibidem*, p. 397-406. A un temps, a petició dels estaments, el rei hagué de concedir una carta d'indemnitat per deixar clar que, tot i la concessió, les Corts valencianes mai no haurien d'observar els *aragonenses modos seu ordinaciones*: ARV, Alpont, Pergamins, núm. 28 (10-I-1358).

²⁹⁰ Totes aquestes informacions s'expliquen al mateix procés de Corts: S. ROMEU, «Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358», cit., p. 406-419.

²⁹¹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 21, f. 1r-2v (1-II-1358), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 123.

Així les coses, la protesta –que no comptava amb el suport dels abats de Benifassà, Valldigna i Poblet– sorgí efecte i en la següent sessió de les Corts, el 3 de febrer, la decisió reial sobre el compartiment fou revocada, de manera que la qüestió acabà tornant als sis tractadors estamentals. Finalment, uns jorns després, el dia 14, anunciaren que havien arribat a un acord, el qual, segons sabem per altres informacions aportades per Rosa María Muñoz Pomer, fou el següent: 200 homes a cavall aportats pels nobles, 190 de les ciutats i viles reials i 110 pels eclesiàstics –65 dels ordes i només 45 de la resta²⁹². Per tant, els prelats aconseguiren una rebaixa important, a mitjan camí entre els 80 inicialment assignats i els 25 que sol·licitaven, el que es degué fer sobretot a costa dels ordes militars, que amb posterioritat elevaren les seues queixes al rei²⁹³.

En altre ordre de coses, quant a la forma de pagament del donatiu, els tractadors contemplaren diverses opcions, segons explicaren al Consell municipal de València els seus representants en les Corts: alguns apostaven per una *inposició general en lo dit regne inposada* –com en els donatius de 1330-1334 o de 1340-1343–, d’altres preferien que *fos pagat a sou e lliura*, mentre que uns altres, pel que sembla, es limitaven a deixar llibertat a cada estament –*que dels habitants en la dita ciutat e regne fossen triades tres partides, cascuna de les qual pagassen certa quantitat de moneda per lo dit sou e en certes pagues o termes*²⁹⁴. En aquest sentit, pareix que la decisió presa fou aquesta darrera, amb la simple distribució d’homes a cavall entre els tres estaments, puix, si més no, en el procés de Corts no es registrà cap resolució sobre un mode impositiu determinat, comú per al conjunt del territori. Així les coses, és probable que els membres de cada braç escolliren la seua pròpia manera de reunir els diners corresponents a les tropes assignades i, en relació amb això, únicament tenim notícies del que succeí a la ciutat de València, el que, com veurem, estigué molt relacionat amb una altra qüestió tractada en el context de l’assemblea.

Abans, però, indicarem que, de la mateixa manera que en el marc de les Corts no es trià una forma col·lectiva de recaptació, tampoc s’hi nomenaren uns diputats per tal que gestionassen la col·lecta de forma autònoma i interactuassen amb la monarquia com a representants estamentals. En aquest sentit, tot i que Rosa María Muñoz Pomer parla en ocasions dels «diputats» o de la «diputació» en aquest moment, cal deixar clar que en realitat fa referència als tractadors triats en l’assemblea, amb l’única funció d’establir les quotes dels compartiments²⁹⁵. Per tant, com havia passat en les recents Corts de Daroca, tampoc en aquest cas hi ha traces de l’estructura administrativa que es

²⁹² R.M. MUÑOZ POMER, «La oferta de las Cortes de Valencia de 1358», cit., p. 162. Erròniament, aquesta autora indica que les Corts es llicenciaren sense haver arribat a un acord sobre el repartiment. Tanmateix, segons indica clarament el procés, la distribució que no s’havia realitzat era la de l’interior de cada braç, entre els seus diversos membres: S. ROMEU, «Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358», cit., p. 423, 426 i 427. D’altra banda, la mateixa Muñoz Pomer pogué reconstruir aquesta darrera distribució per complet per al cas dels eclesiàstics i els nuclis reials, així com de manera parcial per als nobles.

²⁹³ Segons es pot constatar en un altre document conservat al fons cancelleresc de Legislació, els eclesiàstics, una vegada decidida l’assignació de 110 homes a cavall, no es posaren d’acord entre si per fer el repartiment dins del braç. Per això, cediren el poder de decisió al rei i els ordes militars redactaren unes observacions per demanar que en aquest cas sí que s’incloguessen les rendes que tenien els prelats, puix no posseïen massa homes –3.000 deien, en compte de 2.000 o 2.500 com havien al·legat aquells–, comptaven amb *moltes e diverses rendes, les quals munten a grans quantitats*. En canvi, els ordes tenien fins a 5.000 homes –4.000 de Montesa– però moltes menys rendes: ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 21-4, f. 1r-2r (c. III-1358), transcrit a l’*Apèndix documental*, doc. 125. Amb tot, la decisió final de fixar 45 cavallers per als prelats i 65 per als ordes militars seguí clarament un criteri poblacional, ajustant-se de forma bastant estreta a aquelles dades demogràfiques.

²⁹⁴ AMV, MC, A-13, mà 2^a, f. 50v-51r (17-I-1358).

²⁹⁵ R.M. MUÑOZ POMER, «La oferta de las Cortes de Valencia de 1358», cit.

consolidarà més tard entorn dels donatius i els impostos de les generalitats²⁹⁶. De fet, a l'igual que hem vist en el servei aragonès, també en el valencià hi havia un encarregat reial d'aplegar els diners, en aquest cas Juan de Olite en nom de l'infant Ferran –qui, havent passat al bàndol aragonès, ara exercia com a procurador del regne de València. I aquella mateixa persona distribuïa la moneda obtinguda, no per ordre dels diputats, sinó del mestre racional Berenguer de Codinacs i del jurista reial Arnau Joan, que expedien els albarans de pagament corresponents²⁹⁷. Així les coses, tot i que cada estament era lliure de recaptar el compartiment assignat com volgués, encara no hi tenia un poder de decisió autònom sobre el destí dels diners.

D'altra banda, tornant a la forma de recaptació triada per la ciutat de València, sabem, en primer lloc, que, segons la distribució feta dins del braç reial, havia de pagar 100 homes a cavall durant dos anys, una xifra que, segons els càlculs que hem vist, significava unes 12.500 ll., és a dir, 250.000 s. anuals. I, per fer front a la primera anualitat d'aquests diners, la ciutat suprimí totes les imposicions que es cobraven a la capital, tant les dels damnificats com les pròpies de la universitat, substituint-les per diverses talles que s'havien de cobrar en el termini d'un any. Per tant, la decisió, que hagué de comptar amb l'autorització reial, fa palesar la provisionalitat amb la qual es consideraven encara les cises, malgrat que feia ja més de tres dècades del seu cobrament gairebé continu. Així, en primer lloc, sabem que als pocs dies d'iniciar-se les Corts, el 3 de gener de 1358, es formà una comissió municipal de sis prohoms per tal de negociar amb el rei sobre la qüestió de les imposicions. Un mes després s'informava al Consell que continuava el *tractament amb lo molt alt senyor rey per lo relevament de les imposicions*, i de seguida, el 9 de febrer, s'anuncià que havien estat *relevades e mogudes*²⁹⁸.

Com en tants altres casos, els capítols de la negociació particular entre el monarca i els dirigents urbans ens han arribat a través d'un plec conservat al fons de Legislació. Segons aquest, *lo relevament* es produïa a canvi que, en passar dos anys, la ciutat pagués *tot ço que al dit senyor rey és degut sobre les dites imposicions*, una quantitat que no s'especificava però que es recaptaria del mode que vulguessen els jurats, ja fos per cises o *per altra manera*. Abans, però, en el termini d'un any haurien de pagar per avançat una part d'aquells diners: d'una banda, 200.000 s. deguts al rei, i, d'altra banda, 150.000 s. que *lo dit senyor rey ha manllvades de singulars persones sobre la part en les dites inposicions al dit senyor rey pertanyent*²⁹⁹. En concret, segons sabem per un altre document, aquests darrers diners havien estat rebuts pel mateix monarca dels compradors de les imposicions dels damnificats de l'any següent, Pere Arrufat, Jaume Donat, Domingo Cedrelles i Jafudà Alatzar, que els havien avançat com a part dels 280.000 s. estipulats per la seua adquisició³⁰⁰. Per tant, ara s'havien de tornar, juntament amb l'altra quantitat de 200.000 s. demanada pel monarca, encara que en aquesta darrera xifra la ciutat de València únicament hauria de pagar la seua proporció corresponent en les cises dels damnificats, això és, segons s'hi deia, les dues terceres parts.

²⁹⁶ Evidentment, sí que hi hauria uns diputats per a recollir l'estipendi de cada braç, com per exemple, sabem que era el bisbe de València en els cas dels 45 homes a cavall dels prelats, els diners dels quals es guardarien a la sagristia de la catedral valentina: ACA, C, reg. 1381, f. 111r (1-III-1358). Tanmateix, ni va ser triat en Corts, ni tenia les potestats que els posteriors diputats de la Generalitat.

²⁹⁷ Així ho explica la mateixa R.M. MUÑOZ POMER, sense explicitar-ne les seues fonts: «La oferta de las Cortes de Valencia de 1358», cit., p. 165.

²⁹⁸ AMV, MC, A-13, mà 2ª, f. 47v (3-I-1358), 52r (5-II-1358) i 53v (9-II-1358).

²⁹⁹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, f. 2r (c. 9-II-1358), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 124.

³⁰⁰ ACA, C, reg. 994, f. 16r-19r (20-II-1358).

Val a dir, que la capital asseguraria el pagament de 283.333 s. 4 d. en un any i pagaria la resta del que es degué al rei per aquelles impositcions en passar-ne dos. Així mateix, també la resta de llocs demanaren una cancel·lació similar, com quedà reflectit al procés de Corts durant la sessió celebrada el 3 de febrer³⁰¹. I el mateix monarca prometé als prohoms de València que faria *tot son poder* per tal que fossen redimides *totes e qualssevol inposicions les quals de present són en qualsevol loch del dit regne*³⁰². Amb tot, molts dels nuclis afectats per les impositcions dels damnificats es negaren a assegurar el pagament de la seua part pertanyent en els 350.000 s. que el Cerimoniós demanava per avançat per tal de suprimir-les, així que les corresponents a 1358-1359 en eixos llocs foren venudes en finalitzar l'assemblea³⁰³. En qualsevol cas, tant si es recaptaven aquelles cises com si no, les indemnitzacions s'havien de continuar pagant a totes les persones que tinguessen sentències fermes sobre els *dapnatges* rebuts durant la Unió, en les mateixes quantitats i terminis que *si les dites inposicions no fossen relevades*.

Tot plegat, doncs, pel que fa a la ciutat de València, es triava clarament per l'impost directe, com ja s'havia intentat en 1346, abans de la mateixa revolta unionista. La raó, probablement, cal cercar-la en el gran malestar social que provocava la fiscalitat indirecta. De fet, el rei afirmava que li ho havien suplicat *pro bono statu civitati et regni Valencie*³⁰⁴ i la contrapartida era l'exempció de tot altre *servi pecuniari* durant dos anys. D'altra banda, en els nous impostos recaptats a la ciutat i la seua contribució contribuirien també els *moros e juheus* –no se'n deia res dels nobles–, de manera que s'intentà dur a terme una gran talla general amb l'objectiu de redimir les impositcions i, a més a més, pagar els 100 homes a cavall que pertocaven al municipi en el donatiu promès en les Corts³⁰⁵. En concret, eren fins a quatre *peytes o col·lectes* que en només un any –fins al març de 1359– havien de rendir uns 480.000 s. *o pus*, que es dipositarien en una *caxa ab quatre tanchadures* desada en casa del jurat Jaume del Mas³⁰⁶. Així, amb els diners obtinguts s'haurien de pagar els 283.333 s. 4 d. promesos al rei per la supressió de les impositcions, el sou dels homes a cavall a partir del moment en què entrassen en guerra (a raó d'uns 250.000 s. anuals) i els nombrosos deutes acumulats,

³⁰¹ Es demanà no només la supressió de les impositcions dels damnificats en la seua àrea d'aplicació, sinó també les d'altres llocs, com ara Xàtiva: *cum civitate Valencie impositcionis generales amovere fuerit seu levate, que in civitate Cative et in villis regalibus et aliis locis nobilium et generosorum et aliorum regni superius levatur dignaretur sublevare et amovere ab ipsis*; S. ROMEU, «Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358», cit., p. 420.

³⁰² Es demanà no només la supressió de les impositcions dels damnificats en la seua àrea d'aplicació, sinó també les d'altres llocs, com ara Xàtiva: *cum civitate Valencie impositcionis generales amovere fuerit seu levate, que in civitate Cative et in villis regalibus et aliis locis nobilium et generosorum et aliorum regni superius levatur dignaretur sublevare et amovere ab ipsis*; S. ROMEU, «Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358», cit., p. 420.

³⁰³ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, f. 1v (c. 9-II-1358), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 124.

³⁰⁴ ACA, C, reg. 994, f. 16r (20-II-1358). D'altra banda, cal indicar que uns anys abans el mateix Pere el Cerimoniós havia hagut de concedir una llicència especial als compradors de les impositcions de València o qualsevol altra part del regne per tal que poguessen dur armes lliurement: *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, LXV (30-V-1353).

³⁰⁵ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, f. 2r (c. 9-II-1358), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 124

³⁰⁶ AMV, MC, A-13, mà 2^a, f. 53v (9-II-1358), 70r (5-V-1358); mà 3^a, f. 8v (8-VI-1358). D'altra banda, aquest mode impositiu tampoc estava exempt de queixes i ben prompte, a finals d'abril, s'hagué de triar una comissió de dos jurats, dos prohoms i dos homes de les parròquies per tal que reconeguessen los quèrns dels col·lectors de cada parròquia perquè hi havia hagut protestes sobre *les taxacions fetes de o per la moneda que de present se cull*: *Ibidem*, mà 2^a, f. 68v (26-IV-1358); mà 3^a, f. 21r (22-VI-1358).

com ara els 80.000 s. que reclamava llavors el canvista Jaume Donat o els diners que sol·licitaven els compradors de les imposicions anul·lades³⁰⁷.

En conseqüència, ni tan sols la previsió d'aquella gran exacció directa bastava per fer front a les obligacions de la universitat, una situació que s'agreuja considerablement en ser represes les hostilitats amb Castella, uns pocs mesos més tard. En primer lloc, a finals d'abril de 1358 començaren a preparar-se els 100 homes a cavall que hauria de mantenir la ciutat i a principis de juny, només vuit dies abans que començassen a servir, es pactà amb Jafudà Alatzar que aquest avancés els seus salaris i encara d'altres deutes de la ciutat, bo i assignant-li tots els ingressos d'aquelles quatre talles que es realitzarien al llarg de l'annualitat³⁰⁸. Però les urgències per trobar liquidesa no acabaren ací, ja que al mateix temps l'infant Ferran sol·licità a la ciutat 500 ballesters i 500 llancers durant 20 dies per a la guerra al sud del regne –el que costava un mínim de 70.000 s. segons els salaris establerts– i un mes després, en juliol, Pedro de Xèrica, que actuava com a *capità de la guerra e frontaler del riu de Xúquer*, demanà a la ciutat 300 homes a peu durant vuit dies per a fer una entrada *en la terra dels enemichs castellans*. La universitat ho concedí, fent dues talles més, demanant un préstec de 40.000 s. i ordenant al notari Bernat de Peramola que cercara *qui carregués o volgués comprar cens o violari sobre la dita ciutat*³⁰⁹.

Tanmateix, amb els recursos mobilitzats no es pogué fer front a nous pagaments i quan l'infant Ferran demanà l'extensió durant 10 dies més del servei dels 1.000 homes que havien estat concedits per a la zona meridional, els jurats es negaren en redó, al·legant que *tants e tan grans eren los càrrechs als quals la dita ciutat era obligada que a penes podia aquells subportar, e per los dits càrrechs, quasi importables, se eren exits de la dita ciutat de set-cents a huyt-cents cassats, e que tots jorns no cessaven de exir-se'n*. En aquest sentit, li explicaven que:

Ara de present en la dita ciutat de València se leven ensemps dues peytes de les quatre qui's levau o's deuen levar en l'any, e, axí mateix, empartida, lo tall o col·lecta qui's féu per pagar ço que fo bestret a sou dels dits mil hòmens de peu, hoc encara se cull altre tall o col·lecta per sou de CCC hòmens de peu qui de present són stats atorgats al noble don Pero, senyor de Exèrica³¹⁰.

Així les coses, la població era *tant opremuda que en la ciutat han gran murmur e cridadiça per les gents*. Aquella guerra, però, no entenia de dificultats financeres i els

³⁰⁷ Vegeu aquestes reclamacions de deutes a: *Ibidem*, mà 2^a, f. 48v (15-XII-1357), 58r (1-IV-1358), 65r (19-IV-1358), 71v i 72v (6-V-1358); mà 3^a, f. 7r i 8rv (8-VI-1358).

³⁰⁸ *Ibidem*, mà 2^a, f. 68r (26-IV-1358) i 70r (5-V-1358); mà 3^a, f. 7r-8v (8-VI-1358). D'altra banda, segons els llibres de comptes del mestre racional, les tropes començaren a cobrar el 16 de juny de 1358: R.M. MUÑOZ POMER, «La oferta de las Cortes de Valencia de 1358», cit., p. 159, nota 25.

³⁰⁹ *Ibidem*, mà 3^a, f. 7r (8-VI-1358), 12v (10-VI-1358), 15r (15-VI-1358), 22rv (6-VII-1358), 23v (12-VII-1358). Ja abans, a finals de 1357, s'havia ordenat el carregament de *qualsevol quantitat de censal o de violaris* fins a un valor total de 100.000 s.: *Ibidem*, mà 2^a, f. 48v (15-XII-1357).

³¹⁰ *Ibidem*, mà 3^a, f. 23v (12-VII-1358), transcrit per A. RUBIO VELA, *Epistolari de la València medieval*, cit., doc. 89. Els dirigents, evidentment, no assenyalaven que ja no s'havien de pagar les cises. En tot cas, les dificultats, com tot ho indica, devien ser ben reals, més encara si atenem al fet que coincidiren com una plaga de llagostes, que s'hagué de combatre organitzant els veïns en cinquantenes d'homes per tal de *collir e destrohir la dita lagosta*: *Ibidem*, mà 2^a, f. 58r (1-IV-1358) i 65v (19-IV-1358). Per una altra banda, Guillem Cella, una de les persones que havia intervingut en el negoci de les imposicions adquirint-ne algunes, *era vengut a gran mirva e inòpia, que a penes ha de què vischa*, per aquella pròpia compra, el que tal vegada també siga un indicatiu de totes aquelles dificultats: *Ibidem*, mà 3^a, f. 24v (12-VII-1358).

governants valentins hagueren de tornar a la via de la fiscalitat indirecta. Així, a mitjan agost el rei els donà facultat, novament, per a *metre imposició en la ciutat e en los lochs de contribució de la ciutat de València*³¹¹. I només uns mesos després, a partir de novembre, començà el degoteig de conversió de deutes municipals en censals –per tal de rebaixar-ne l’interès– que va documentar Juan Vicente García Marsilla³¹². De fet, d’aquesta manera la ciutat pogué atendre a les següents peticions militars, com ara l’enviament de 100 ballesters a l’infant Ferran durant aquell mateix mes novembre o moltes altres realitzades durant els anys posteriors de forma paral·lela als serveis concedits en Corts³¹³. En definitiva, l’intent per redimir les impositcions i mantenir les despeses de la universitat només amb impostos directes no reeixí. Amb tot, que Pere el Cerimoniós accedís a aquella proposta realitzada pels prohoms urbans en el context de les Corts de 1357-1358 és un bon indicatiu del fet que l’assemblea representà un punt d’inflexió respecte a la política unilateral que havia mantingut el monarca des de la derrota de la Unió en 1348. Com hem vist, des de llavors únicament s’havien convocat unes Corts, en 1354, però únicament per a jurar a l’infant Joan, sense donar marge a la negociació, de la mateixa manera que així s’obtingueren la majoria dels subsidis durant tot aquell període. Nogensmenys, per fer front a la guerra de Castella, el rei hagué de plegar-se a moltes de les demandes realitzades pels estaments.

Així, sabem que el braç militar presentà al rei en les Corts valencianes *certa capitula in quodam contento papireo expressata*, dels quals, tanmateix, no sabem res³¹⁴. En tot cas, els altres braços sol·licitaren automàticament una còpia i potser que alguna de les peticions realitzades es correspongués amb algun dels furs publicats el mateix dia que es llicenciaren les Corts, el 20 de febrer de 1358. En aquest sentit, per primera vegada des de 1329-1330 –i més enllà de les Corts de 1349, celebrades en un context clarament repressiu–, les disposicions jurídiques aprovades es donaren *ab acort, consell e exprés consentiment* de tots els assistents³¹⁵. I, encara que no coneixem el peticionari de cada fur, si més no sabem que se n’aprovaren nou de perpetuals i tres de temporals, a més de tres privilegis demanats particularment per la ciutat de València i sis *ex parte prelatorum, personarum ecclesiasticarum, nobilium, militum et generosorum ac sindicorum universitatum civitatum et villarum regni Valencie*.

En primer lloc, quant als furs, es publicaren tres que semblen aprovats a proposta del mateix rei, puix un es limità a donar validesa al territori valencià al canvi de datació –de l’Encarnació a la Nativitat– practicat per la monarquia des de feia uns anys, un altre revocà el fur aprovat en 1349 sobre la condició social del governador del regne –atenent al fet que l’infant Ferran n’acabava de ser nomenat–, i un darrer establí l’inici d’inquisicions de mer ofici contra els corredors que actuassen fraudulentament³¹⁶. Pel que fa a la resta, els més importants des del punt de vista de l’ordenament foral eren els

³¹¹ Coneixem la concessió per l’intent del rei d’incloure el pagament de 50 genets per a l’infant Ferran en el rendiment d’aquelles impositcions: ACA, C, reg. 982, f. 149v-150r (22-VIII-1358). Tanmateix, la ciutat es negà a pagar-los, ja que en eixe cas encara s’haurien d’*imposar o levar peytes*: AMV, MC, A-13, mà 3ª, f. 33v-34r (15-IX-1358). D’altra banda, sabem que a començaments de 1359 s’ordenà la venda per trimestres d’unes impositcions municipals per tal com la ciutat no podia *complir e pagar* els càrrecs que tenia: *Ibidem*, f. 51rv (22-I-1359) i 55rv (21-II-1359). No en coneixem les tarifes, però sabem que Pere Arrufat comprà les dels blats, la farina i els draps durant un any des del primer març de 1359 pel preu de 225.200 s.: *Ibidem*, mà 4ª, f. 15r (7-VIII-1359).

³¹² *Ibidem*, f. 41r (23-XI-1358) J.V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 254.

³¹³ AMV, MC, A-13, mà 3ª, f. 32v (28-VIII-1358) i 38r (17-XI-1358).

³¹⁴ S. ROMEU, «Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358», cit., p. 409-410.

³¹⁵ *Furs e ordinacions*, Any 1358, «Proemi».

³¹⁶ *Furs e ordinacions*, Any 1358, VI, VIII i IX (20-II-1358).

dos que refermaven l'obligatorietat de jutjar tots els plets *que són e seran en lo regne de València segons la forma de fur de València*, sense que es poguessen al·legar en les corts judicials altres lleis, decretals, decrets o glosses³¹⁷. Els altres furs, a més del que exigia la confecció de totes les escriptures en romanç, tractaven qüestions diverses, com ara la llibertat de deixar els béns en testament *a qui-s volrrà* –excepte *a persones generoses que no sien del fur de València*–, la necessitat de redactar cartes públiques per tal que les excepcions presentades al pagament de deutes, vendes i rendes tinguessen efecte, o la prohibició de portar ornaments luxosos –perles, pedres fines, vestidures de drap d'or i seda, etc.– a tots aquells que no fossen del gènere militar³¹⁸.

Així mateix, els furs temporals que foren aprovats també versaven sobre matèries varies, ja fos la prohibició de la venda d'anyells a les carnisseries fins a les properes Corts, o la prohibició durant deu anys d'acollir els fugitius que, sota l'excusa d'anar a poblar l'Alguer, obtenien guiatges, allongaments i sobreseïments per tornar *ipso facto* al regne, bo i refugiant-se en lochs *de prelats, de barons e de cavallers o d'altres qui de fet han receiptats o sostenguts malfeytors*. Per afegiment, un altra disposició provisional, molt important al llarg d'aquells temps de guerra, obligava els nobles que tinguessen patrimoni per valor de més de 20.000 s. i els ciutadans i vilatans amb més de 40.000 s. a mantenir contínuament un cavall armat. Així, aquests darrers estarien obligats durant cinc anys i els primers al llarg de deu, de manera que és possible que durant aquest període els comuns –especialment la ciutat de València, que ho havia intentat amb anterioritat– s'abstinguessen de fer contribuir els nobles en les exaccions col·lectades per serveis reials. De fet, en el fur temporal aprovat s'explicitava que en cas de mantenir l'home a cavall corresponent quedarien absolts de pagar en *tots e sengles actes segons que-ls ciutadans e altres hòmens de viles e lochs qui no són generoses contribuexen e paguen e són tenguts de contribuir*³¹⁹.

D'una altra banda, pel que fa als privilegis concedits cinc dies després de cloure les Corts com a conseqüència de les peticions realitzades en l'assemblea, a més de la seua publicació, es conserva el plec de negociació relatiu als presentats per la ciutat de València. En relació amb això, sabem que tres dels que foren aprovats pel monarca es recolliren posteriorment a les compilacions legals: el que requeria la revocació d'un mesurador per a la venda de carbó a la capital, ja que actuava contra el comerç lliure d'aquell producte; el que sol·licitava el control de la distribució de les aigües de les sèquies de l'horta de València per part del batle general i els jurats de la ciutat; i el que demanava el nomenament d'un cònsol de mar que fos mercader i un altre expert en art de mar, malgrat que *del temps de la general mortaldat a ençà per guerres e en altra manera, la dita ciutat sia fort minva de bons hòmens de mar*³²⁰. En canvi, sembla que una altra petició per a la qual el monarca també donà el seu vistiplau –l'obligació dels oficials reials que havien de retre comptes a la ciutat a fer-ho si els jurats ho demanaven de forma sumària– no va ser publicat, o, si més no, no n'hem trobat la disposició corresponent. I, igualment, tampoc hem localitzat l'aprovació d'una altra demanda

³¹⁷ *Ibidem*, I i II (20-II-1358).

³¹⁸ *Ibidem*, III-V i VII (20-II-1358).

³¹⁹ J. RIUS SERRA, «Cortes de Valencia de 1358 (20 de febrero)», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 17 (1946), p. 663-682, Furs X-XII.

³²⁰ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 4, VII, IX i X (I-1358), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 122; *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, LXXXIII, LXXXVII i LXXXIX (25-II-1358).

realitzada pels dirigents valentins per tal que l'ofici de notaria fos practicat a la ciutat *per la forma que-s faen la ciutat de Barcelona en totes coses e per totes*³²¹.

D'una altra banda, pel que fa als sis privilegis que foren publicats a suplicació de tots els estaments de les Corts, aquests incidien en qüestions tractades en anteriors reunions, usualment demanades pel braç reial, com ara la territorialitat de la justícia –que ningú no fos tret del seu domicili per a segones apel·lacions–, la reducció de les despeses dels oficials reials –amb un sol porter per al governador i el batle general–, o l'establiment de certes garanties legals i judicials –que no es pogués acusar als tutors de menors sense una fiança de 100 morabatins d'or. Així mateix, també es tornà a restringir la petició de les penes de quart demanades per part de l'administració reial i es revocà la taxa que, a mode de gabella, el monarca havia imposat sobre l'exportació de l'arròs fora de la Corona –12 d. per càrrega–, així com també de la pesca –8 d. per quintar³²². Tot plegat, doncs, l'assemblea de 1358, per la urgència de la guerra, representà la tornada a la via de la negociació entre la monarquia i la comunitat política estamental, una negociació, a més a més, en la qual, tot i continuar tenint un paper específic el braç reial, ara es presentava més clarament un front comú de peticions amb els altres dos braços.

En aquest mateix sentit, també a Catalunya se celebrà un parlament a Girona en 1358, després de les reunions de Corts que havien tingut lloc als regnes d'Aragó i de València. Amb tot, en aquest cas, el donatiu aprovat no inclogué la globalitat dels estaments, com en els casos aragonès i valencià, sinó que el braç nobiliari no arribà a cap acord amb el monarca, mentre que el braç reial prometé 70.000 ll. mitjançant la pròrroga de les imposicions vigents i el braç eclesiàstic oferí un subsidi de 24 s. per foc³²³. En tot cas, com veurem, molt prompte es produïren canvis en aquesta situació, tant la de Catalunya com la del regne de València, puix en les següents negociacions amb el monarca els estaments acabaren adquirint noves prerrogatives a canvi de les ajudes col·lectives pagades.

³²¹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 4, I i XI (I-1358), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 122. La resposta sobre la qüestió notarial fou ajornada pel rei fins que li fos *declarat lo dit capítol*. Altrament, hi hagué fins a vuit peticions que foren ratllades del plec de negociació, una sobre la reducció del creix matrimonial establert del fur, una altra sobre l'observació de les cartes d'allongament en els contractes *en pacte especial* i sis més relatives a les imposicions de la ciutat –que no foren tractades, atenent a la cancel·lació total que hem explicat adés: *Ibidem*, II-VI, VIII, IX i XII (I-1358).

³²² *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, LXXXI, LXXXII, LXXXIV-LXXXVI i XCI (25-II-1358).

³²³ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, cit., p. 130. D'altra banda, per tal de conèixer el nombre de focs dels barons es procedí a l'elaboració d'un recompte dels seus vassalls: J.M. PONS, «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, XXX (1964), p. 323-498.

7.2.2. L'autonomia dels diputats i la instauració de les generalitats

Segons hem vist, els primers serveis associats a la guerra de Castella estigueren vinculats a la reunió d'assemblees parlamentàries en les quals tots els estaments – excepte els nobles catalans– concediren ajudes al monarca. Amb tot, malgrat que la recaptació dels diners era gestionada pels mateixos braços, segons les formes fiscals que desitjassen, no hi havia cap mena de control sobre el destí dels diners donats al monarca. A partir de 1359, en canvi, tant a Catalunya com tímidament al regne de València es començaria a invertir aquella situació, de manera que els nous auxilis aprovats es condicionaren al fet que unes persones diputades pels estaments vigilaren la inversió dels diners en els exèrcits corresponents. Així, en el cas valencià aquesta mateixa decisió s'aplicaria al donatiu ofert en les Corts de 1360 i, en conseqüència, també en les Corts generals de Montsó de 1362-1363 se seguí amb aquell dispositiu, al qual llavors –sembla que no abans– s'afegí el regne d'Aragó. Aquesta serà, doncs, l'evolució que veurem en el present apartat fins a la darrera assemblea esmentada, en la qual, a més a més, aparegueren uns nous impostos, les generalitats, que acabaren per donar base estable a la funció d'aquells diputats triats pels Generals de cada territori.

a) Els parlaments valencians de 1359 i els diputats de l'igualament

Com ja hem indicat, la guerra entre els Dos Peres es reprengué en juny de 1358, quan, tot plegat, el sobirà aragonès havia pogut reunir aproximadament 1.400 homes a cavall al territori aragonès i uns 800 més al valencià entre les forces pròpies, les sufragades pels estaments i les proporcionades per Enric de Trastàmara³²⁴. D'aquesta forma, al llarg d'aquell any es mantingueren les operacions a les fronteres meridionals d'Aragó i del regne de València fins que a començaments de 1359 el gruix dels exèrcits es concentrà a la primera d'aquelles zones, davant la possibilitat de batalla amb els castellans. És per això que Pere el Cerimoniós necessità reforços i, en conseqüència, pel mes de febrer el Consell reial de València, conformat pel portantveus del governador García de Lóriz i pels consellers Berenguer de Codinacs i Arnau Joan, hagué de celebrar un *parlament general* amb els tres braços a la capital del regne³²⁵.

Així, segons s'explica als capítols que s'hi aprovaren, el Consell demanà l'anticipació del pagament dels mesos de desembre de 1359 i gener de 1360 pertanyents a la proferta de 500 homes a cavall de les Corts de 1358. És a dir, que s'avancés la quantitat equivalent a dos mesos futurs, descomptant-la del donatiu, el que els estaments acceptaren, bo i oferint-se a abonar-la en el termini aproximat d'un quadrimestre, fins a Sant Joan de 1359. Amb tot, el Consell reial indicà que el pagament havia ser immediat, puix, de fet, el monarca ja havia *assoldadat hòmens a cavall de la peccúnia pervenidora de la dita anticipació, com sia a punt de combatre's ab lo rey de Castella*. D'aquesta

³²⁴ M. LAFUENTE, *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 1, p. 170-171. Sobre els 800 del regne de València, vegeu: ACA, C, reg. 1383, f. 3v (1-IV-1359).

³²⁵ AMV, MC, A-13, mà 3ª, f. 54r. Aquest document municipal, que registrà la tria dels síndics de València al parlament, no porta data, però es troba entre un de 22 de gener i un altre de 21 de febrer. La reunió es degué celebrar en l'entremig, puix els capítols que comentarem a continuació foren confirmats pel rei a l'Aragó el 20 de febrer.

forma, l'anticipació sol·licitada fou acceptada pel rei a Calataiud, confirmant certes puntualitzacions requerides pels braços, com ara que amb aquells diners no se satisfarien esmenes dels cavalls morts. En aquest sentit, els síndics de les universitats reials també demanaren que, en cas que hi hagués una pau duradora, les sumes oferides fossen descomptades dels deutes que tenien amb el monarca, cosa que no fou acceptada pels consellers reials, ja que, en realitat, això representaria un desviament de l'oferta: *no demanen just ne cosa rahonable, com lo sou dels dits II meses se convertesca e-s deu convertir de present en deffensió de les dites ciutats e viles de tots los regnes del dit senyor rey*³²⁶.

En qualsevol cas, la batalla entre aragonesos i castellans s'acabà demorant per la marxa de Pere I a l'interior dels seus regnes i, abans que es produís el xoc, el Cerimoniós decidí demanar un *egualament* als estaments valencians mitjançant un nou *parlament celebrat en la ciutat de València*, presidit per l'infant Ferran. Segons deia el monarca en les ordres enviades a aquest darrer, s'havia de dur a terme un altre pagament avançat per tal que els diners dels valencians *s'egualen ab los altres del regne d'Aragó e Catalunya e de Mallorques en lo serviy dels sous de les gents a cavall*. Val a dir, els del regne de València havien començat a pagar a partir del 15 o 16 de juny, quan s'inicià el servei dels seus 500 homes a cavall, mentre que, per exemple, els 700 cavallers aragonesos s'havien posat en marxa el 8 de maig, per la qual cosa el monarca demanava *que·l dit regne de València faça e atorch que·n la paga del sou dels dits D hòmens a cavall, los quals començaren a servir XL dies poch més o menys pus tart que·ls altres regnes e terres nostres, sia feta correcció e igualaments*³²⁷. I, en concret, no només es requerí igualar aquells 40 dies aproximadament, sinó tot el temps anterior fins a l'1 d'abril de 1358, això, és els dos mesos i mig que hi havia fins a mitjan juny, en què, com hem dit, havia començat el servei valencià.

Així les coses, la reunió es degué celebrar entre l'1 d'abril de 1359, quan es comissionà a l'infant Ferran, i el 30 de maig, quan Pere el Cerimoniós confirmà els capítols aprovats pels estaments valencians. En aquest cas, però, únicament foren oferits pel braç eclesiàstic i pel reial, puix, malgrat que *la major partida del braz de richs hòmens e cavallers* s'hi mostrà d'acord, alguns es negaren, com ara Pedro de Xèrica, qui al·legava la seua aragonesitat per tal de reclamar un igualament més curt: entre el 8 de maig, quan els d'Aragó havien començat a satisfer el donatiu, fins al primer de juliol, el moment en què ell en persona havia iniciat el servei militar³²⁸. No obstant això, tot i la seua negativa, l'*egualament* acabà pagant-se segons afirmava el rei en setembre d'aquell mateix any, malgrat que una de les condicions posades pels dos braços esmentats era l'acceptació total de l'altre, car *ço que per los dits braços de la Cort o parlament és fet, ordenat o atorgat, lich o stringe o oblich lo terçer braç*³²⁹. Però no només posaren aquella condició, sinó moltes d'altres que, d'una banda, mostren la posició de feblesa de

³²⁶ ACA, C, reg. 1381, f. 193r-196v (20-II-1359), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 126. M. LAFUENTE també documenta en aquest moment la petició d'anticipacions al regne d'Aragó, tot i que demanades particularment a alguns membres dels braços: *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 2, p. 687-688.

³²⁷ ACA, C, reg. 1383, f. 2r-3v i 22rv (1-IV-1359). Les cartes de convocatòria als estaments es troben en aquests documents, registrats a la sèrie *Guerre Castelle*.

³²⁸ El monarca li pregà que *no us mostrets sol ni singular en aquest fet, mas que seguiscats ço que tuit generalment és stat atorgat, ja que si vós no y volets pagar e contribuir los altres y pendrien eximple, lo qual eximple d'aytal singularitat no és bo ni vós no ho devets voler car tornaria en deservy nostre*: ACA, C, reg. 1382, f. 41r (2-IX-1359). Tanmateix, poc després la demanda fou sobreseguda: *Ibidem*, f. 55r (13-IX-1359).

³²⁹ En setembre es deia que l'igualament era *per obra ja complit*: ACA, C, reg. 1382, f. 41r (2-IX-1359).

la monarquia davant les urgències econòmiques i militars, i, d'una altra banda, iniciaren el camí cap a l'autonomia i el control de la gestió dels donatius concedits per la comunitat política estamental.

En primer lloc, a banda d'algunes qüestions bàsiques, com ara que no es pagarien esmenes de cavalls o que els dos mesos i mig es descomptarien de la proferta de 500 homes durant dos anys de les Corts de 1358, s'introduí una novetat molt important respecte a aquell altre servei: una part dels diners promesos seria distribuïda pels estaments, sense transferir-la directament al rei³³⁰. Així, segons la petició dels braços, la meitat seria convertida en la defensa marítima del regne *per officials del senyor rey*, mentre que de l'altra meitat se'n farien càrrec *los diputats dejús escrits per cascun dels dits braços* –Bernat Ordi pels eclesiàstics i Arnau de Valleriola per les universitats–, de forma que aquests decidirien en què s'havien d'invertir els diners *de necessitat*. Amb tot, l'infant Ferran es negà a donar-los total autonomia, indicant que manejarien els diners de forma consensuada amb la monarquia: *a ordenació dels dits senyors rey o infant o del Consell de aquells resident en València e dels dits deputats, ço és, en cas de necessitat, la qual necessitat sia a coneguda dels damunt dits*³³¹.

En realitat, doncs, era un sistema semblant al de donatius anteriors, com el de 1302 o els de les dècades de 1330 i 1340, en els quals els gestors escollits pels estaments distribuïen la col·lecta segons les ordres del rei. Amb tot, com acabem de veure, ara s'incloïa més clarament l'arbitri i la voluntat d'aquells diputats, que, no debades, també passaven a controlar el destí dels diners recaptats per *les faltes* dels homes a cavall que no acudissen a l'exèrcit quan tocava, destinant-los al *sou de més hòmens a cavall e no en alguns altres actes o usos*³³². Així mateix, mentre que la meitat de la suma que representés l'igualament es recaptaria el 10 de juliol, *per aquelles vies o maneres que a cascun dels dits braços o singulars de aquells per la sua part serà ben vist faedor*, l'altra meitat s'abonaria quan els mateixos diputats decidissen, amb total poder per obligar els braços a pagar, bo i compromentent-se amb *aquelles usures, barates e condicions que ben vist los serà a dan de aquell braç* que es negués a donar els diners³³³.

En un altre ordre de coses, els estaments que aprovaren l'oferta d'abril-maig de 1359 demanaren una sèrie de capítols per tal de poder fer-hi front, atenent als *càrrechs als quals són tenguts, axí per rahó de la present guerra com en altra manera*. En aquest sentit, primerament denegaren una nova petició de 200 homes a cavall que el monarca pensava dur a Mallorca³³⁴. D'una altra banda, els eclesiàstics obtingueren permís per tal que el mestre de Montesa i els abats de Benifassà, Valldigna i Poblet poguessen *metre e imposar imposicions* en els seus llocs del regne de València, sense haver de retre compte al rei, puix ni tan sols podien pagar el servei de Corts de 500 homes a cavall, en tant que *presten, donen o paguen grans e importables çensals o violaris, usures*,

³³⁰ ACA, C, reg. 1382, f. 9r-13r (30-V-1359), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 125. Per afegiment, també es descomptarien certs homes a cavall que s'havien enviat durant 20 dies a Jumella per tal d'evitar-ne el setge.

³³¹ *Ibidem*, IV i VIII.

³³² *Ibidem*, VII. De fet, sabem que actuaren distribuïnt aquells diners, puix, per exemple, en abril de 1360 el rei s'adreçà als *deputats* per a distribuir *la moneda de les restes e faltes del sou dels hòmens a cavall del regne de València* demanant-los el pagament de 50 homes a cavall del mestre de Calatrava, que eren enviats al regne de València: ACA, C, reg. 1383, f. 183rv (8.IV.1360)

³³³ ACA, C, reg. 1382, f. 9r-13r (30-V-1359), V i XIII, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 125.

³³⁴ *Ibidem*, XVII. Al regne de València hi havia 300 homes a cavall sufragats pels mallorquins i d'aquests es volien portar 200 a l'illa, de forma que el rei en sol·licitava la substitució davant aquell possible trasllat: ACA, C, reg. 1383, f. 22r (1-IV-1359).

*barates, que per via de col·lecta o peyta per alcuna manera no porien suportar*³³⁵. Com veiem, doncs, el camí del deute censalístic no s'estava consolidant només entre les universitats de reialenc, sinó també a la resta de senyories, si més no a les eclesiàstiques. Quant a les pròpies ciutats i viles reials, sol·licitaren la remissió d'un conjunt de penes i càrrecs que podien agreujar la pressió sobre els seus habitants: de les inquisicions sobre els oficials, que foren suspeses –les ja començades– fins a les properes Corts; de les calònies dels justícies i els mostassafs, que reberen poder per a fer-ne gràcies *ipso facto*; de les multes pel fur que en 1358 havia prohibit l'ostentació d'ornaments luxosos als que no fossen cavallers, que també quedaren cancel·lades fins la següent reunió de Corts; i de les demandes civils i criminals contra les universitats, de les quals només foren anul·lades les que havien estat fetes per raó de la guerra³³⁶.

Alhora, el mateix braç reial també demanà el compliment d'una altra sèrie d'aspectes, precisament en relació amb el desenvolupament del conflicte bèl·lic. En primer lloc, reclamaren –amb l'anuència de l'infant– que les hosts citades quan aquestes es mobilitzaven no foren només les seues, sinó també les de la resta de senyories, *axí dels hòmens de la Església com de richs hòmens, nobles, cavallers e persones generoses e de altres qualssevol persones, com la defensió del dit regne deja ésser feta generalment per tots los habitants en aquell*. I, en consonància amb això, les universitats es negaren a pagar esmenes de cavalls morts fora del territori valencià, ja que, segons deien, la proferta de 500 homes a cavall havia estat *feta per defensió, tuició, guarda de regne de València e no de alcun altre regne*. Alhora, es rebel·laren contra el fet que l'exèrcit prengués bèsties i atzembles contra la voluntat dels seus propietaris, per la qual cosa sol·licitaren la supressió d'aquella pràctica, o que almenys es realitzés algun tipus de convinença *segons se fa en Barcelona e en altres parts*. I, finalment, els dirigents de l'estament reial també requeriren una operació que afectava a l'estratègia militar: l'enviament de part de les tropes a les viles d'Alpont, Ademús i Castellfabib, que havien estat fortament castigades pels castellans, *e si-s perdien, ço que Déus no vulla, seria gran dampnatge e perill del dit regne e encara del regne de Aragó*³³⁷.

Respecte a aquesta darrera qüestió, l'infant Ferran informà que, de fet, ja ho havia ordenat, i, així, amb l'acceptació de la gran majoria de les peticions realitzades pels braços, la concessió de l'igualament valencià fou aprovada pel monarca a finals de maig de 1359. En aquells moments, davant la marxa de Pere el Cruel de la frontera aragonesa, el Cerimoniós havia partit cap a Catalunya, on convocà Corts, primer a Vilafranca, després a Tarragona i en darrer lloc a Cervera, per tal d'obtenir un nou ajut econòmic³³⁸. Com és sabut, al resultat d'aquesta assemblea se sol atribuir l'origen de la Diputació del General catalana, puix, per a col·lectar i distribuir el donatiu concedit, es triaren 4 *administradors* pel braç reial i 4 *deputats* pels braços eclesiàstic i militar, amb unes competències en la línia del que hem vist per als diputats de l'igualament valencià d'aquell mateix any. En aquest sentit, l'oferta catalana, aprovada el 18 de desembre, era enormement més important, puix consistia en el pagament de 144.000 ll. anuals –72.000 ll. del braç reial i 72.000 ll. dels altres dos braços– durant dos anys, per al manteniment de 900 homes a cavall. I en aquest cas la novetat era la forma de pagament: un impost directe repartit *per via de fogatje*, de manera que cada foc abonaria una quantitat

³³⁵ ACA, C, reg. 1382, f. 9r-13r (30-V-1359), XXIV, transcrit a l'Apèndix documental, doc. 125. L'Església deixa clar també que feia l'oferta d'igualament a *defensió*, però *no a invasió*.

³³⁶ *Ibidem*, XXI-I a XXI-IV.

³³⁷ *Ibidem*, XXI-V a XXI-VIII.

³³⁸ Vegeu-ne les convocatòries i fins a cinc pròrrogues, des de maig a octubre, a: ACA, C, reg. 1498, f. 128r-132r (20-V-1359), 135r-138v (17-VIII-1359), 139r-142v (27-VIII-1359), 143r-146v (18-IX-1359), 147r-150v (21-IX-1359) i 151r-155r (1-X-1359).

establerta pels braços –essent en el cas de les universitats reials els regidors municipals els que n'estarien encarregats d'indicar les taxes³³⁹.

D'una altra banda, com veurem, sembla que tant la forma de compartiment com les determinacions sobre els diputats establertes a les Corts de Cervera influïren en les decisions preses pels estaments a les Corts valencianes que tingueren lloc uns mesos després, en maig de 1360. Abans, però, de forma paral·lela a la celebració de l'assemblea catalana, sembla que la monarquia realitzà altres dues peticions als súbdits valencians o, si més no, així ho preveié. En primer lloc, a començaments d'octubre hi envià un comissari reial, Joan de Gres, per tal que requerís el pagament de 4 s. per *cascun dels focs dels hòmens de la Sgleya*, ja que, segons deia, li era *legut e promès per drets de nostres regalies*³⁴⁰. De fet, en les indicacions enviades a De Gres es comentava que l'Església catalana estava pagant 8 s. per foc per tal de pagar *les armades organitzades per a la guerra de Castella*, per les quals es devien *diverses quantitats a cambiadors e creedors de Barcelona*³⁴¹. I, encara més, se li ordenava que, en cas que els prelats valencians es negassen a contribuir de gràcia, procedís a executar els seus béns i a col·lectar la taxa pel seu compte, requerint la col·laboració dels regidors de cada lloc *sots pena de cors e de haver*³⁴². Tanmateix, no tenim més notícies sobre aquesta demanda i, de fet, l'esmentat oficial reté diversos comptes davant el mestre racional durant els anys següents, però cap correspongué a aquesta petició, de manera que desconeixem si finalment es cobrà³⁴³.

D'una altra banda, un parell de mesos més tard, pel desembre de 1359, l'anticipació que s'havia concedit en febrer es convertí en un problema per al rei: com que llavors s'havia avançat el pagament de desembre i gener, en arribar aquesta data els estaments es negaren a continuar pagant, puix ja ho havien fet. Així ho expressava el monarca als prelats del regne de València: *se diu per vosaltres e ls altres braces d'aquell regne no ésser tengut de pagar lo sou dels dits hòmens a cavall per lo present mes de deembre e per lo esdevenidor janer, per anticipació per vós a nós en temps passat feta*³⁴⁴. En conseqüència, *los hòmens a cavall los quals eren en les fronteres del dit regne per defensió e guarda d'aquelles se'n són parats*, i el 8 de desembre el Cerimoniós hagué de comanar al seu cosí germà Alfons d'Aragó, comte de Dénia i de Ribagorça, la celebració d'un *general parlament als valencians*, atenent al fet que l'infant Ferran estava ocupat en els afers de la guerra i que ell mateix no hi podia acudir, puix en

³³⁹ M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, cit., p. 130-131; M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, cit., docs. XVIII-1 i XVIII-2 (18-XII-1350).

³⁴⁰ En conseqüència, demanava als consellers reials Berenguer de Codinacs i Arnau Joan que no realitzaren cap altra demanda econòmica als eclesiàstics *car prou nos cumple al present que paguen los dits IIII sous per foc*: ACA, C, reg. 1382, f. 67v (2-X-1359).

³⁴¹ En aquest sentit, en aquells mateixos moments s'estaven preparant noves armades a Barcelona, Mallorca i València –en aquest darrer cas, la ciutat sufragà dues galeres durant dos mesos: ACA, C, reg. 1402, f. 119r-121v (6-V-1359), 130r-132v (25-V-1359) i 151r-155r (10-V-1359).

³⁴² *Ibidem*, f. 67v-68r (2-X-1359). Les ordres per al cobrament eren ben clares: *Si per ventura los sobredits li diyen de no, lo dit Johan de Gres tenga la forma següent, ço és saber, que se'n vage als lochs dels dits prelats e que faça justar lo justícia e jurats de cascun loch e a aquells man de part del senyor rey e per la naturala que li són tenguts, e sots pena de cors e de haver, que ells li degen nomenar e dar per scrit tots los hòmens e demás qui sien en lo loch e terme d'aquell, e, fet açò, forz aquells, axí per imposició de penes com en altra manera, a pagar los dits IIII sous per cascun foc*.

³⁴³ No hem localitzat cap retiment sobre aquesta petició entre 1359 i 1373: ACA, RP, MR, Llibres d'albarans, 642-646.

³⁴⁴ ACA, C, reg. 1383, f. 125v-126r (16-XII-1359).

finalitzar l'assemblea de Cervera havia de desplaçar-se a Saragossa per celebrar-hi, al seu torn, *Corts al General del dit regne d'Aragó*³⁴⁵.

Tanmateix, una setmana després fou el mateix infant Ferran qui finalment partí cap a València per tal de presidir el parlament i així s'informà als estaments, bo i demanant-los per carta que volguessen avançar la paga de febrer-març a desembre-gener i, alhora, continuassen abonant-la en febrer-març de gràcia –puix en gener, comptant l'anticipació, ja haurien pagat els 24 mesos proferts³⁴⁶. Segons deia el rei, si acceptaven, li farien *plaer e especial servey, qui-l serà tant o més graüt que algun altre que jamás nos faessen*³⁴⁷. No obstant això, malgrat que també s'escrigué al Consell reial de València, als jurats de la capital i a diversos magnats favorables al monarca per tal que intercedissen per la bona fi de la reunió, no tenim més notícies sobre la qüestió³⁴⁸. No n'hem localitzat informació ni a les principals sèries de la cancelleria reial que hem treballat per a aquest moment –*Guerre Castelle, Graciarum, Profertarum* i *Legislació*– ni als manuals de consells de la ciutat de València. Per tant, desconeixem si aquesta altra ajuda demanada sorgí efecte i els estaments continuaren pagant les tropes fins a finals de març de 1360³⁴⁹. En tot cas, les pagués el General o les pagués el monarca, suposem que continuaren en acció, puix sembla que les següents peticions reials no es produïren fins a l'abril, quan finalitzà el seu servei, segons veurem a continuació.

b) Les Corts i el parlament valencians de 1360

Segons hem comentat adés, en cloure les Corts catalanes de Cervera, Pere el Cerimoniós tenia previst celebrar-ne a l'Aragó. I, efectivament, des de finals de novembre de 1359 se succeïren diverses convocatòries als estaments fins que, finalment, foren citats a Saragossa el 5 de gener de 1360³⁵⁰. A quatre mesos per tal que acabés l'anterior servei aragonès –iniciat en maig de 1358–, el monarca tractà d'obtenir una renovació a l'alça, això és, de 1.000 homes a cavall. Amb tot, havent arribat juny, l'assemblea continuava reunida sense haver determinat un acord, així que momentàniament es concedí una ajuda de 9.000 ll. mensuals durant dos mesos per tal de

³⁴⁵ Alhora, s'informava als estaments de la futura reunió que haurien de celebrar amb el comte: ACA, C, reg. 1382, f. 105r-106r (8-XII-1359). I si bé en una primera carta s'ordenà a aquest darrer que el presidís *tot sol*, el mateix dia se li indicà que ho fes en col·laboració amb el Consell reial de València, *e açò per tal com en lo dit Consell ha notables e sàvies persones e qui fort amen la nostra honor e bé de la cosa pública*: ACA, C, reg. 1383, f. 133v-134r (8-XII-1359).

³⁴⁶ ACA, C, reg. 1383, f. 125v-126r (16-XII-1359).

³⁴⁷ ACA, C, reg. 1382, f. 105v (8-XII-1359).

³⁴⁸ ACA, C, reg. 1383, f. 126v-127r (16-XII-1359). Els magnats eren el bisbe de València, el mestre de Montesa, el mateix comte de Dénia i el seu germà, el comte de Prades. A més a més, es requerí l'assistència de Pedro de Xèrica i Lope de Luna per carta particular.

³⁴⁹ En aquest sentit, a finals de novembre de 1359 –abans de convocar-se el parlament– la ciutat de València havia decidit que, per evitar la manca de tropes fins al març de 1360, els dos mesos que restaven per pagar es dividissen en quatre. Tanmateix, aquesta decisió només afectà el compartiment de la mateixa capital, de forma que els seus 100 homes a cavall durant dos mesos es convertiren en 50 al llarg de quatre, però no sabem el que passà amb els 400 restants del General: AMV, A-13, mà 4^a, f. 29v (26-XI-1359).

³⁵⁰ ACA, C, reg. 1498, f. 156r-159v (22-XI-1359), 160r-162v, 163r-166v i 167r-173v (XII-1359).

pagar les tropes fins que es produís una resolució³⁵¹. A la fi, a partir de juliol el nou servei de dos anys començà a posar-se en marxa, seguint les condicions de les anteriors Corts de Cariñena, però sense arribar al miler de combatents demanat, sinó a un total de 927. I aquesta xifra, compartimentada entre els quatre braços aragonesos, fou sufragada en general, segons documenta Mario Lafuente, mitjançant contribucions directes mensuals pagades per focs, amb unes taxes que variaven segons les quotes assignades a cada membre³⁵². D'altra banda, a diferència del que havia passat a Catalunya, en aquest cas sembla que no foren triats diputats estamentals per tal de distribuir la recaptació, sinó que, ans al contrari, una comissió reial se n'encarregà de fer-ho, rebent els diners dels braços –val a dir, la recaptació era autònoma, però no així l'administració³⁵³.

Al regne de València, en canvi, la situació que es produí a partir de llavors havia de ser més semblant a la catalana, tot i que, com explicarem a continuació, les discussions entre els braços a l'hora de d'establir els compartiments ocasionaren el bloqueig del servei de dos anys que els estaments estigueren disposats a oferir en Corts. En qualsevol cas, abans de convocar-les, Pere el Cerimoniós tractà d'obtenir l'auxili valencià a través d'un simple parlament presidit per Pedro de Xèrica. Així, a començaments d'abril de 1360, mentre el monarca es trobava a Saragossa negociant amb els estaments aragonesos, envià a l'esmentat noble a València a sol·licitar el pagament de més tropes, puix l'anterior oferta biennal finalitzava en aquells moments³⁵⁴. Xèrica, a banda de rebre el nomenament de *capitan general* de la guerra en el regne, tenia l'encàrrec de congregar els braços i demanar-los 700 homes a cavall durant dos anys, en compte dels 500 que s'havien aprovat en 1358. En aquest sentit, el rei escrigué a diversos nobles sol·licitant-los que hi accediren, bo i justificant l'augment en l'increment generalitzat dels auxilis requerits a tots els territoris de la Corona, el que, com hem vist, era efectivament cert: *l'altre dia celebrants Corts als catalans en la vila de Cervera demanam major ajuda e secors a nostres sotsmeses que no havem acostumat, e per semblant manera ho havem demanat e entenm a obtenir confiant de la leyltat e gran affecció de nostres sotsmeses en los regnes d'Aragó, e de València*³⁵⁵.

Al mateix temps, el monarca també escrigué al Consell reial de València, al bisbe de València, al mestre de Montesa i als dirigents de les universitats reials pregant-los que rebessen Pedro de Xèrica per tal de *celebrar parlament en persona nostra* i

³⁵¹ J.Á. SESMA i E. SARASA, *Cortes del reino de Aragón. 1357-1451...*, cit., p. 42. A banda, en el transcurs de les Corts, els aragonesos concediren 1.320 homes a cavall durant un mes –entre febrer i març– per tal de recuperar Tarassona: M. LAFUENTE, *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 2, p. 694-697.

³⁵² *Ibidem*, cit., p. 697-708.

³⁵³ Els tres encarregats eren el jurista Domingo López Sarnés, el conseller reial Jaume de Rocafort i l'escrivà de la tresoreria reial Huguet de Cardona. Mario Lafuente els anomena *diputados* i indica que també controlaven l'administració del servei de les Corts de Cervera. Tanmateix, pensem que el document que cita deixa ben clara la diferència entre un i l'altre cas: mentre que, d'una banda, ells –servidors reials– tenien la comissió plena de controlar la *recepzione et distribucione* de la proferta dels estaments d'Aragó, en el cas català únicament podien rebre els diners per a dur-los a Saragossa *si hoc Generali Cathalonie vel deputatis ab eo placuerit*. Si els diputats o el General català no acceptaven, el rei ordenava que nomenassen algú, que convertiria la pecúnia en l'estipendi dels homes a cavall a indicació d'aquells comissaris –però sense transferir-los directament els diners: ACA, C, reg. 1383, f. 208v-209r (7-VII-1360); M. LAFUENTE, *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 2, p. 698.

³⁵⁴ Concretament, acabava en abril i, almenys en el cas de la ciutat de València, sabem que aquesta va anticipar els mesos d'abril i maig a compte de la futura oferta atorgada: S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1360», cit., p. 702 (XLVII).

³⁵⁵ ACA, C, reg. 1383, f. 173v i 177r (8-IV-1360). Els destinataris eren el comte d'Urgell i el vescomte de Cardona, als quals se'ls demanava que enviassen procuradors al parlament valencià per tal d'acceptar la petició.

concordassen amb la petició de 700 combatents³⁵⁶. Tanmateix, la negativa degué ser rotunda, puix molt poc després, el 21 d'abril, el Cerimoniós parlava obertament de les Corts *celebradores* al regne de València per part de l'infant Joan³⁵⁷. Així, doncs, es degué reclamar la reunió d'una assemblea parlamentària del màxim nivell, presidida pel rei o en el seu defecte pel primogènit, que llavors no arribava als vuit anys i mig d'edat. I, en conseqüència, uns dies més tard es realitzà la convocatòria oficial, citant els estaments el 12 de maig a la ciutat de València *pro negociis defensionem regni Valencie et restauracionem ipsius ac recuperacionem nonnullarum castrorum dicti regni*³⁵⁸. Però ja una setmana abans de començar la reunió el rei realitzà una petició als estaments, prometent que la descomptaria de *la primera proferta que-ns farets*. Concretament, es tractava del pagament de 100 homes a cavall durant els següents dos mesos, atesa la difícil situació del sud valencià davant els atacs castellans³⁵⁹.

Així, en consonància amb aquelles urgències, la Cort començà la data fixada i a penes tres dies després, el 15 de maig, l'infant Joan i el comte de Dènia per ell demanaren ajuda per a la guerra. Aquell mateix jorn s'escolliren els tractadors, però els problemes a la zona d'Oriola eren tan grans que el dia 21, quan encara no havien arribat a cap acord, els braços militar i reial decidiren triar síndics per tal que demanassen diners en préstec a compte de la futura proferta amb l'objectiu d'enviar-hi 500 homes a cavall. D'aquesta forma, dos dies després, amb l'afegiment del braç eclesiàstic, les Corts concordaren els capítols mitjançant els quals oferien aquell servei provisional, que valdria *per a un mes o a dos, segons que als dits síndichs serà ben vist*³⁶⁰. I en aquest cas, com ja havia passat amb els gestors de l'igualament valencià de maig de 1359 o amb els diputats i administradors del servei català de les Corts de Cervera, els representants estamentals podrien gestionar la recaptació de forma autònoma i prendre certes decisions sobre les tropes mobilitzades.

En primer lloc, rebien *poder de asoldadar los dits D hòmens a cavall, e de pagar-los lo sou, e de stimar-los lurs cavalls, e de pagar-los les stimes si mester serà, e encara de pagar tots mogubells, interesos e usures e totes altres messions que per los dits D hòmens a cavall, havedors al dit temps, faedores seran*. Per tant, serien ells mateixos qui controlarien tant el reclutament com el pagament de l'exèrcit mantingut pel General, així com les formes de finançament amb les quals quedaven obligats tots els braços. En connexió amb això, si aquests es negaven a pagar les quantitats que es manllevaren, els síndics podrien obligar-los executant els seus béns. Igualment, també demanarien i rebrien les faltes al servei *—e no alcun oficial del dit senyor rey—*, de manera que passaven a controlar tots els mecanismes de l'oferta realitzada. I, en aquest mateix sentit, en finalitzar la seua administració no haurien de *retre negun compte ne rahó de la distribució del dit sou a oficial alcun del senyor rey, mas tan solament al General o*

³⁵⁶ Els destinataris eren el comte d'Urgell i el vescomte de Cardona, als quals se'ls demanava que enviassen procuradors al parlament valencià per tal d'acceptar la petició: *Ibidem*, f. 173v-177r (10-IV-1360).

³⁵⁷ En concret, ordenà al governador del regne que dividís a parts iguals entre Pedro de Xèrica i el comte de Dènia els homes a cavall que fossen donats en l'esmentada assemblea: ACA, C, reg. 1382, reg. 1382, f. 129r (21-IV-1360).

³⁵⁸ Vegeu les cartes de convocatòria a: ACA, C, reg. 1498, f. 174r-177r (24-IV-1360), transcrites per S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1360», cit., p. 678-681.

³⁵⁹ La demanda anava adreçada al braç de l'Església, per tal que pagués *pertanyent en lo sou dels dits C hòmens a cavall*, tot notificant que els jurats de València havien rebut una petició anàloga: ACA, C, reg. 1382, 134rv (5-V-1360).

³⁶⁰ S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1360», cit., p. 681-690. Cal assenyalar que la cita, en la darrera pàgina indicada i transcrita erròniament per l'autora *—per a VII mes o a dos—*, l'hem agafada directament de: ACA, Processos de Corts, 4, f. 16r.

*deputats per aquell*³⁶¹. Tot plegat, doncs, no es limitaven a gestionar la col·lecta i distribuir-la segons les ordres del rei, com havia passat en alguns dels donatius de les dècades anteriors, sinó que, pel que sembla, tenien un poder de decisió més gran sobre el destí dels diners, com tractarem d'explicar amb una mica més de detall posteriorment.

En qualsevol cas, segons hem indicat, aquells síndics s'escolliren de forma circumstancial, per les urgències bèl·liques a la part meridional del regne. Calia, doncs, donar forma al servei demanat per l'infant Joan i el comte de Dénia, per la qual cosa, el 28 de maig, els braços eclesiàstic i militar presentaren una oferta conjunta, protestada per les ciutats i les viles reials, ja que el seu braç no havia decidit encara sobre la qüestió i, de qualsevol manera, no s'havia arribat a un acord sobre el compartiment entre els tres estaments. En relació amb tot açò, el procés de Corts que s'ha conservat a la cancelleria reial, malgrat registrar el moment de presentació de la proposta de l'Església i els nobles, no en copia els capítols, que, de fet, es troben al fons de Legislació, on sens dubte van anar a parar traspaperats, puix continuen la mateixa numeració que el procés³⁶². Però, a més a més, tot just en rebre els capítols, l'infant Joan els va enviar al seu pare, qui els tornà amb les contestacions que havia de donar, el que va quedar anotat a un registre de la sèrie *Profertarum*³⁶³. Per això, podem conèixer els detalls de l'oferta realitzada pels privilegiats, consistent en 65.000 ll. anuals durant dos anys –entre tots els braços– a partir de l'1 de juny de 1360, una quantitat –per tal de mantenir 500 homes a cavall i no 700 com demanava la monarquia– amb la qual el braç reial concordava, però no es mostrava d'acord amb el compartiment proposat.

En aquest sentit, els braços eclesiàstic i militar advocaven per un repartiment *segons fon fet e compartit en Cathalunya en les Corts ara derrerament celebrades, en Cervera, ço és, segons que vendrà a cascú per fochs a la dita rahó del compartiment de Catalunya*. Per tant, sembla que demanaven la realització d'un fogatjament per tal de realitzar el compartiment, ja que ells mateixos, per tal d'assignar el que tocava a cada braç i a cadascun dels seus membres, es mostraven disposats a triar 4 diputats per realitzar *lo compte dels dits fochs*. En cas que el braç reial no accedís a fer el fogatjament, els altres dos braços suggerien un repartiment molt favorable als seus interessos: que aquells pagassen el 66,6% del donatiu i ells únicament el 33,33%. Amb tot, si –com era previsible– tampoc ho acceptaven, encara plantejaven un altre repartiment: 35.000 ll. les universitats i 30.000 ll. els altres, és a dir, un 53,8% vers un 47,2%³⁶⁴. Però cal recordar, en relació amb això, que el darrer servei valencià de 1358 s'havia donat amb unes proporcions ben diferents: el braç reial un 38% (190 homes a cavall) per un 62% dels braços privilegiats (200 dels nobles i 110 dels eclesiàstics). En conseqüència, els síndics urbans, al·legant que ho feien amb *tota egualdat, comunalea e rahó*, proposaren –com comentarem més tard– continuar amb la mateixa *forma del compartiment fet als cinch-cents hòmens a cavall*³⁶⁵.

D'altra banda, pel que fa concretament a l'oferta presentada pels altres dos braços el 28 de maig, la llarga sèrie de capítols que l'acompanyava –fins a 43– establia unes estrictes condicions per a l'aprovació de l'auxili, que passaven, d'una banda, per la resolució de greuges i l'assegurament d'algunes immunitats, i, d'altra banda, per un control autònom de tots els aspectes de la col·lecta i la cessió de certs poders i garanties sobre

³⁶¹ S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1360», cit., p. 690-692.

³⁶² ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 6, Lligall, 12; S. ROMEU, *Ibidem*, p. 693.

³⁶³ De fet, aquest és el que hem inclòs entre els documents annexos, atenent al fet que incorpora les respostes reials: ACA, C, reg. 1505, f. 82r-90r (2-VI-1360), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 126.

³⁶⁴ *Ibidem*, I-II.

³⁶⁵ S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1360», cit., p. 694.

l'actuació de les tropes. Així, en primer lloc, s'exigia –en dos capítols diferents– que abans de cloure les Corts fossen *reparats tots e sengles greujes per los dits dos braços soferts e davant la sua altea explicadors, e sobre aquells los sia feta justícia*, per a la qual cosa es triaria a dues persones en nom de la monarquia i altres dues pels braços esmentats³⁶⁶. Per afegiment, mentre durés l'ajuda el rei no faria cap comissió sobre crims o excessos a qualsevol lloc dels senyors valencians, alhora que serien remeses les penes civils, pecuniàries o per hosts fallides, així com els quarts, les fermes de dret, etc. I, igualment, pel que feia a les contribucions fiscals, no es demanaria cap altra ajuda, incloent-hi dècimes en el cas dels eclesiàstics³⁶⁷.

En segon lloc, quant a la gestió de la col·lecta, cal esclarir que, tot i el fogatjament demanat, en aquest cas el pagament no seria amb una taxa per focs –com en l'oferta catalana de Cervera–, sinó que, una vegada assignada la quantia pertanyent a cadascun mitjançant aquell sistema, cada senyor podria *levar o fer levar aquella quantitat que li pertanyerà per impossició o per tota altra manera, la qual li serà ben vista e pus proffitosa a utilitat dels dits seus hòmens*. I, en aquest sentit, en cas d'aplicar-s'hi talles, quedarien obligats a contribuir tots aquells que tingueren possessions en els termes senyoriais corresponents, malgrat que no hi visqueren. D'altra banda, el càlcul d'aquelles assignacions es faria, com hem dit, en atenció al fogatjament, sense que hi hagués cap mena de gràcia o remissió, amb l'excepció dels llocs que estaven en la frontera, que podrien rebre rebaixes, assumides per la resta del braç al qual pertanyessen. Així, una vegada cobrats els diners de dos en dos mesos, els senyors els portarien a la ciutat de València, rebent-ne àpoca dels *diputats per los dits braços*, que dipositarien els diners en una caixa amb dues claus a la sagristia de la catedral³⁶⁸.

I aquests diputats, quatre per braç, a banda d'administrar sumes molt majors, rebrien oficialment més poders que els de l'igualament de maig de 1359. Per un costat, serien *destrubuydors* de la moneda i receptors de les faltes dels homes a cavall, de la liquidació dels anteriors distribuïdors i dels guanys obtinguts per l'exèrcit, diners que es convertirien, *a lur conexença, en deffensió de la cosa pública del dit regne de València*. Fins i tot, els braços van demanar que els diputats rebessin el donatiu dels mallorquins per a la mateixa finalitat, però el monarca, a través de l'infant Joan, els respongué que no ho podia concedir, perquè aquells eren *regne per si mateix*. En qualsevol cas, de la gestió d'aquells diners no haurien de donar cap raó a la monarquia:

Que en açò res no haja a fer, saber ne hordenar lo damunt dit senyor rey, la senyora reyna ne negún official seu, ne encara que·ls dits senyor rey e reyna o altra persona per ells no haja en les dites coses alcun poder mas que la dita ajuda sia ajustada, partida, ordenada e distribuïda per los diputats dels dits dos braços, e que·l senyor rey o official seu en demanar compte no haja a cabre ne a entendre³⁶⁹.

En consonància amb això, els diputats únicament podrien ser remoguts per altres membres de la mateixa administració que s'havia de bastir per acompanyar-los, concretament pels dos oïdors –un per braç– que els definirien els comptes, els quals tenien poder per *gitar e deputar e metre altre* si comprovaven que *usaven mal en lo dit offici*. Ultra aquests, també es nomenarien quatre consellers –dos per braç– per tal

³⁶⁶ ACA, C, reg. 1505, f. 82r-90r (2-VI-1360), XXI i XLII, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 126.

³⁶⁷ *Ibidem*, XII, XXIII, XXIX i XXXII.

³⁶⁸ *Ibidem*, II-V, X i XXVII.

³⁶⁹ *Ibidem*, VI, XIII, XX, XXXVIII i XLI.

d'ajudar a determinar els dubtes que sorgissen i, tots plegats, diputats i consellers, residirien i treballarien contínuament a la ciutat de València *per ço que la administració d'aquella no puxa ésser mudada ne torbada*. Altrament, a banda de tenir poder per *fermar cartes*, els 8 diputats rebrien un altra facultat molt important: la de decidir –amb l'assessorament dels consellers– sobre qualsevol dubte que hi hagués al voltant del servei, *axí plenerament com la Cort poria fer*³⁷⁰. Per tant, per primera vegada que en tinguem notícia, els gestors estamentals d'un donatiu passaven oficialment a tenir poder de decisió en representació dels seus braços.

I, encara més, per primer cop posaven condicions concretes per a la distribució dels diners, més enllà d'indicar que es gastarien en determinats afers. Així, per exemple, els diputats triarien un electe que, juntament amb una persona del rei i una altra del capità de la guerra, seria l'encarregat d'estimar els cavalls, prendre les mostres dels cavallers – que haurien de tenir domicili al regne de València– i expedir els albarans de pagament dels sous corresponents. En aquest sentit, s'establia un estricte control dels salaris: només es pagarien durant el temps exacte del servei i per a les actuacions dins del territori valencià i no s'abonarien si els homes a cavall no feien servei personal a la frontera, on almenys s'havien de mantenir permanentment 200 combatents. Finalment, també es prenia garanties contra les actuacions arbitràries dels infants, els capitans, el governador i els seus lloctinents, que haurien de jurar que no demanarien hosts i que no confiscarien bèsties o atzembles. De fet, fins que no fessen el sagrament esmentat, els diputats no començarien a pagar els sous³⁷¹.

No obstant això, com hem dit, l'oferta dels eclesiàstics i els nobles no va ser acceptada per les universitats reials, que dos dies després, el 30 de maig, presentaren a les Corts la seua pròpia proposta, amb un repartiment de les 65.000 ll. anuals durant dos anys que seguia la mateixa proporció del darrer servei de 1358. En aquest sentit, la qüestió del compartiment representava el principal desacord per a l'aprovació del donatiu, puix la resta de capítols seguia les característiques suara esmentades: resolució immediata de greuges, cessament d'altres demandes mentre durés l'ajuda –bo i insistint en les peticions d'host i les penes judicials–, recaptació i administració autònoma de la col·lecta, control sobre l'activitat de les tropes, etc. I, a més a més, s'hi afegien algunes altres peticions, com ara l'anul·lació de les inquisicions contra els oficials reials i els corredors fins a les properes Corts, la suspensió del fur aprovat en 1358 sobre l'exhibició sumptuària d'ornaments, l'esmena del que obligava a realitzar les escriptures en romanç –substituint-lo pel llatí–, la prohibició d'ordenar inhibicions de no navegar i la cancel·lació dels cobraments reials per l'exportació d'arròs³⁷².

D'una altra banda, el mode impositiu plantejat per les ciutats i les viles reials deixava llibertat a cada lloc, indicant que els diners es recaptarien *per aquella forma e manera que a cascuna de les dites universitats serà ben vist levador e pagador*. En tot cas, si es triaven les imposicions, aquestes podrien allargar-se un any més del que durés el donatiu per tal de pagar els interessos dels *manlevats, o mogubells, o usures*, que caldria fer per avançar la proferta. Així mateix, en aquelles cises contribuirien totes e sengles persones, incloent *richs hòmens, cavallers o persones generoses, juheus o moros o altres qualsevol persones* –encara que no es feia esment directe dels eclesiàstics³⁷³. Finalment, també l'estructura administrativa establerta seria la mateixa, amb uns

³⁷⁰ *Ibidem*, VII-IX, XI, XVI, XIX i XXXI.

³⁷¹ *Ibidem*, XXII, XXV, XXVII, XXXIII, XXXIV i XL.

³⁷² S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1360», cit., p. 693-705. Aquests capítols foren comentats per: R.M. MUÑOZ POMER, «Cortes y parlamento de 1360. Acuerdos y distribución de donativos», cit.

³⁷³ S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1360», cit., p. 694-695.

diputats –suposem que quatre, encara que no s’hi especificava el nombre– i dos consellers, que actuarien en nom del braç, com si aquest estigués reunit en Corts, sense haver de retre comptes al rei –tot i que en aquest cas, no s’explicitava que hi hauria uns oïdors propis.

Amb tot, la discòrdia sobre el compartiment impedí que cap de les dues ofertes fos aprovada. En aquest sentit, en la carta que Pere el Cerimoniós envià al seu fill per tal de respondre als capítols de la primera proferta, la dels nobles i eclesiàstics, adjuntà una proposta pròpia de distribució entre els braços –que desconeixem–, puix advertia que no havia rebut informacions sobre la qüestió: *nós bé no hajam sabut en qual manera se deu compartir la proferta a vós atorgadora en la Cort que celebrats entre los braços d'aquella, e açò per tal com en nostre Consell no havem negú del braz de les ciutat e viles ab qui-ns en siam poguts certificar, remetem lo dit compartiment a vós o que-s faça per tota la Cort en concòrdia*. Sobre això, les ordres eren clares: *si la dita Cort se'n pot avenir lexats-li fer lo dit compartiment*, però si no el concertaven, *vós tractets que la dita Cort vos ho coman*³⁷⁴. Tanmateix, sembla que no succeí ni una cosa ni l'altra, puix a penes uns dies després, davant la manca d'acord, es publicà en Corts la procuradoria íntegra que s'havia fet el dia 23 de maig, com hem comentat adés, amb l'objectiu d'escollir uns síndics que manllevassen diners per enviar 500 homes a cavall a les parts d'Oriola, fortament atacades en aquells moments.

Per tant, segons s’hi deia, la sindicatura era acceptada com a oferta provisional, que estaria en vigor des de l'1 de juny fins al 30 d'octubre de 1360, temps durant el qual aquells *síndichs dels dits braços* actuarien a la manera de diputats circumstancials, amb el consentiment exprés de tots els assistents a l'assemblea, que hi signaren *tam nomine proprio quam nomine totius Generalis regni*³⁷⁵. Així, podrien rebre préstecs *pro tot dicto Generali* per tal de mantenir en actiu el nombre de combatents esmentat, amb els mateixos poders que hem comentat anteriorment: distribuïrien els sous dels homes a cavall, rebrien els diners de les faltes i els reinvertirien en la defensa del regne, i, per aquesta gestió, no haurien de donar comptes a l'administració reial. D'aquesta manera, tot i que no foren triats com a diputats amb totes les prerrogatives que s'inclouïen en les ofertes dels braços, sembla que a la pràctica actuaren com a tals, si més no durant el termini de temps indicat, ja que, de fet, a les cartes reials són nomenats així: *síndichs e deputats per lo General del regne de València a distribuir e aministrar lo sou d'aquells D hòmens a cavall que-l dit General té per nostre servey e defensió del dit regne*³⁷⁶. Tot plegat, doncs, amb aquella solució temporal que s'allargava fins al final d'octubre, les Corts foren prorrogades precisament a l'1 de novembre, quan haurien de ser represes³⁷⁷.

I, com hem dit, els *síndichs e deputats* començaren a operar amb una autonomia que, segons palesen alguns documents, limitaven el poder de decisió del monarca sobre els diners concedits pel General. Així, el Cerimoniós els hagué d'informar del destí de les tropes que mantindrien –230 homes a cavall amb Pedro de Xèrica, 230 amb el comte de Dénia i 40 a Elx i Crevillent– per tal de demanar-los que abonassen els seus sous.

³⁷⁴ ACA, C, reg. 1505, f. 81r (2-VI-1360).

³⁷⁵ Els triats foren: pels eclesiàstics, l'abat de Valldigna, el clavari de Montesa Juan López de Espejo, el majora de Quart Bernat Monestir i el canonge de la seu de València Pere de l'Abadia; pels nobles Gilabert de Centelles, Ramon de Vilanova, Blasco Fernández de Heredia i Pasqual Massana –que de draper unionista havia passat en a penes 12 anys a membre electe del braç militar–; i per les universitats eials, Guillem Abelló i Francesc Marrades, de València, Francesc Carbonell, de Xàtiva, i Bartomeu d'Allepuz, de Morella; S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1360», cit., p. 706-710.

³⁷⁶ ACA, C, reg. 1383, f. 229v-230r (21-X-1360).

³⁷⁷ S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1360», cit., p. 711.

Igualment, hagué de sol·licitar-los la satisfacció de l'esmena d'un cavall d'un escuder de Xàtiva i mantingué un conflicte amb ells pel sou dels alcaids d'Elx i Crevillent, que, per raons que desconeixem, no pagaven tot i les ordres del rei, *no contrastant que les dites letras ab carta pública sien stades a vós presentades e us sie estat raquest e protestat que los manaments en aquells contenguts complíssets e manàssets a acabament*. Així mateix, els síndics distribuïdors també es negaren a donar 6.000 s. al comte de Dénia, que aquest havia esmerçat en escoltes, almogàvers i correus, fins que no rebre l'ordre expressa del rei³⁷⁸. Fet i fet, tot just en ser aprovada la proferta, el monarca hagué de reconèixer als seus dirigents militars al regne que havia deixat de controlar els diners del General i, per exemple, ja no podia pagar amb ells els 50 ballesters que fins llavors es mantenien al castell de Crevillent, puix els diners s'havien donat en exclusiva per a les tropes a cavall:

Ara en la proferta que han feta, segons que ben sabets, vol que nós ne officials nostres no y hajan a cabre, ans per los diputats se hajan a reebre les mostres e hajan a fer les pagues als hòmens a cavall³⁷⁹.

No debades, els diputats passaren a exercir també un cert paper d'influència política, puix, quan a finals d'octubre, en finalitzar el termini fixat a les Corts per a la seua sindicatura, el monarca convocà un parlament per renovar l'ajuda, també escrigué als *deputati regni Valencie*, juntament amb el bisbe de València i el mestre de Montesa, per tal que volguessen *induyr e sol·licitar los altres apellats al dit parlament que aquella consenta, com torn en profit lur e defensió del dit regne*³⁸⁰. En relació amb aquella reunió, convocada per al 25 d'octubre, sabem que Pedro de Xèrica fou l'encarregat de presidir-la, amb unes estrictes instruccions reials. En primer lloc, hauria d'exposar als estaments que el monarca no podia anar a València perquè era a Barcelona negociant la pau amb Castella i per altres afers de guerra, però *que al pus breu que porà vaja en lo dit regne per continuar e acabar les Corts comensades per lo duch*. Així mateix, els informaria que si es posaven d'acord en *les contencions que són entre ells*, trametria l'infant Joan per reprendre les Corts, però, en cas contrari, aquelles seguirien *per la manera que les continua mossén Johan Ximenes de Montornés*. En darrer terme, els pregaria que l'ajuda de 500 homes a cavall continués fins a finals de gener, bo i limitant-se a demanar exclusivament això, puix, segons deia el rei, Xèrica no havia d'aturar-se a determinar el contrast entre els braços *per rahó del compartiment de la proferta*, un afer que el monarca volia resoldre personalment si continuava el desacord: *la difinició de les dites qüestions a nós per la present reservem*³⁸¹.

Al mateix temps, Pere el Cerimoniós escrigué als consellers reials de València per tal que intercedissen en la bona marxa d'aquells afers, tot anunciant-los la seua voluntat d'anar al regne, *Déus volent*, pel mateix mes de gener per al qual demanava la pròrroga del servei: *axí és mester que la dita continuació del dit servey de D hòmens a cavall sobrepuig alscons dies la continuació de las Corts*³⁸². Per això, també s'adreçà al

³⁷⁸ ACA, C, reg. 1382, f. 48v-49r (3-VIII-1360) i 167rv (1-XII-1360); reg. 1383, f. 196v (10-VI-1360), 221rv (28-IX-1360) i 229v-230r (21-X-1360); reg. 1384, f. 38r (7-IX-1361).

³⁷⁹ La missiva anava adreçada als barons Pedro de Xèrica, el comte de Dénia i Gilabert de Centelles – aquest darrer, al seu torn, diputat del General: ACA, C, reg. 1383, f. 194v (10-VI-1360). El rei els demanava que negociassen amb els síndics diputats per tal que els 50 ballesters s'hi poguessen mantenir.

³⁸⁰ ACA, C, reg. 1383, f. 228v-229r (24-X-1360).

³⁸¹ ACA, C, reg. 1382, f. 161r-162r (16-X-1360); reg. 1383, f. 228r (24-X-1360).

³⁸² ACA, C, reg. 1382, f. 160v-161r (16-X-1360).

cavaller i falconer reial Juan Ximénez de Montornès, encarregat de continuar l'assemblea, trametent-li uns capítols sobre el que havia de *dar e declarar de part del senyor rey a aquells qui seran justats en les Corts de València començades per lo senyor duch*, que haurien de ser represes l'1 de novembre³⁸³. Montornès repetiria les paraules ja dites pel baró de Xèrica al parlament, expressant la gran voluntat del monarca d'anar a terres valencianes per tal de finalitzar *les dites Corts*, cosa que li era momentàniament impossible. Per tant, tot seguit prorrogaria la reunió fins al 15 de gener de 1361, quan es preveia que el rei podria arribar al regne³⁸⁴.

Així les coses, el parlament se celebrà de manera efectiva –probablement entre octubre i novembre– i en ell el General oferí 13.000 ll., una quantitat que, a raó de les 65.000 ll. anuals oferides en les Corts, equivalia a uns dos mesos i mig, és a dir, aproximadament fins a finals de gener de 1361, com havia demanat el monarca³⁸⁵. Amb tot, desconeixem que passà a partir de llavors, puix ni el rei anà a València ni tenim cap altra notícia sobre una possible pròrroga de les Corts o la possible renovació de l'ajuda. En qualsevol cas, sembla que la disputa pel compartiment continuà, però, alhora, també l'activitat dels síndics del General, puix a mitjan maig de 1361 el rei envià una carta als *deputats del regne de València* demanant-los *tanta moneda que bastàs a pagar lo sou dels CCC hòmens a cavall que lo compte de Dénia té aquí en nostre servey*³⁸⁶. En aquest sentit, per la part que li tocava, la ciutat de València contestà que faria *ço que·l dit General tendrà per bé*, considerant que aquella petició afectava *egualment tot lo General del regne de València axí com la ciutat de València*³⁸⁷. Però tot just aleshores, mentre se signava la pau de Deza-Terrer, Pere el Cerimoniós estava tractant d'obtenir ajudes dels seus territoris per tal de pagar els molts deutes romanents per la guerra, de manera que convocà un parlament a València per al 10 de juny de 1361³⁸⁸.

La reunió, a la qual es convocà exclusivament als braços reial i eclesiàstic³⁸⁹, havia de ser presidida pel comte de Dénia, tot i que no en tenim documentada la seua congregació efectiva. En relació amb això, únicament sabem que una setmana després de la data fixada, el 17 de juny, el mateix noble sol·licità particularment al Consell municipal de València una ajuda per pagar les més de 40.000 ll. que es devien a les tropes castellanques que havien servit al rei d'Aragó, puix fins que no fossen satisfetes no se n'anirien *de la sua terra*. El rebuig fou rotund, bo i al·legant l'absència del monarca,

³⁸³ ACA, C, reg. 1383, f. 224rv (16-X-1360).

³⁸⁴ La data exacta de la pròrroga s'inclou en la carta de creença enviada als braços: ACA, C, reg. 1383, f. 224v-225r (16-X-1360). D'altra banda, en els capítols tramesos a Montornès s'especificava que tot allò hauria de ser escrit *en lo procés de les dites Corts*. Tanmateix, la còpia o esborrany que ens ha pervingut finalitza en juny, amb la marxa de l'infant Joan: S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1360», cit., p. 711.

³⁸⁵ Sobre aquesta oferta, vegeu les dades aportades per R.M. MUÑOZ POMER, «Cortes y parlamento de 1360. Acuerdos y distribución de donativos», cit., p. 652-658. Segons aquesta autora, es triaren uns síndics específics (Pere de l'Abadia pels eclesiàstics, Tomàs Vives pels cavallers i Miquel de Palomar per les universitats), que traspassaren una part dels diners a dos administradors (Ramon de Vilanova i Berenguer d'Abelló). D'altra banda, pel que sembla, aquesta ajuda no es regia pels mateixos supòsits que la de les Corts de 1360, puix aquests darrers administradors acabaren retent comptes davant el mestre racional, segons es pot deduir de l'estudi de l'autora esmentada.

³⁸⁶ La missiva era enviada des de Calataiud l'11 de maig de 1361: AMV, MC, A-14, mà 2ª, f. 4v (20-V-1361). D'altra banda, també sabem que els diputats continuaven actuant en març de 1361, puix llavors reberen indicacions del rei sobre el pagament dels homes a cavall que eren a Elx i Crevillent: ACA, C, reg. 1384, f. 2v-3r (1-III-1361).

³⁸⁷ AMV, MC, A-14, mà 2ª, f. 4v-5r (20-V-1361).

³⁸⁸ Així ho documenta M. LAFUENTE per al cas dels eclesiàstics i les universitats d'Aragó, que concediren un subsidi de quatre mesos, de juny a octubre de 1361: *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 2, p. 709-711.

³⁸⁹ Vegeu les cartes de convocatòria a: ACA, C, reg. 1498, f. 188v-189v (28-V-1361).

que, malgrat les seues bones promeses, no havia tornat al regne des començaments de 1358, vora tres anys i mig abans, i, en conseqüència, no havia proveït sobre tot allò que li demanaven:

En l'any passat e en altres temps moltes e diverses vegades han soplicat de part de la dita ciutat e del braç de les altres ciutats e viles reals al senyor rey que degués venir a la dita ciutat de València per determenar e difinir la qüestió e contrast que és stada e és entre los braços de la Ecclèsia, nobles, hòmens cavallers e generoses, d'una part, e del braç de les ciutats e viles reals del dit regne, de l'altra, per rahó de la compartició de la proferta e ajuda feita per lo General del dit regne al dit senyor rey en la guerra que és stada pròximament entre lo dit senyor rey e lo rey de Castella, e per fer altres provisions, furs e privilegis e altres provisions necessàries e profitoses al dit regne e braç de les dites ciutats e viles reals³⁹⁰.

En conseqüència, atenent també als *molts e diverses dons* que havien realitzat, especialment entre novembre i febrer –potser referint-se a l'oferta de 13.000 ll.–, els regidors municipals es negaren a atorgar-ne cap ajuda més fins que el Cerimoniós anés a València i, encara en aquest cas, s'hi acordarien si la petició feta atenyia a tots els estaments:

Oferín-se al dit senyor rey que quant que quant Deus volent lo dit senyor rey serà personalment en la dita ciutat de fer e subvenir-li si e segons que bons e leyls vasalls an acostumat de subvenir e servir a son senyor e segons que la dita ciutat e braç de aquella ho an acostumat de bé a fer en los temps passats si per lo dit senyor rey personalment demanda general serà feta a tot lo General³⁹¹.

Així les coses, de poc serví que el batlle general Pere Boil tornara a realitzar la petició uns dies més tard o el mateix comte de Dénia encara un mes després. La resposta fou igualment negativa³⁹². A més a més, precisament llavors els braços ordenaren la rendició de comptes de l'administració dels diputats del *General del dit regne*, de forma que triaren oïdors a tal efecte³⁹³. Tot plegat, doncs, sembla que amb l'arribada de la pau els diversos mecanismes que s'havien establert per tal de recaptar i distribuir els serveis d'Aragó, Catalunya i el regne de València anaren liquidant la seua gestió. I, en aquest mateix sentit, les disposicions del monarca sobre uns i altres subsidis desaparegueren dels registres reials, si més no dels *Guerre Castelle*, que fins llavors n'havien contingut moltes al respecte, com hem anat veient en el cas valencià. Per tant, els poders adquirits pels diputats del General de Catalunya i el regne de València desaparegueren amb la fi de la seua administració. No obstant això, com acabem de comprovar en boca dels jurats de la capital valenciana, la postura de força dels estaments davant la feblesa militar i econòmica del monarca havia quallat de manera que únicament semblaven disposats a atorgar més ajudes a canvi de grans contraprestacions. Així passaria, almenys, en reprendre's repentinament la guerra l'estiu següent.

³⁹⁰ AMV, MC, A-14, mà 2^a, f. 7rv (17-VI-1361).

³⁹¹ *Ibidem*, f. 7v-8r (17-VI-1361).

³⁹² AMV, MC, A-14, mà 2^a, f. 10v-11v (20-VI-1361) i 13v (17-VII-1361).

³⁹³ *Ibidem*, f. 13v-14r (17-VII-1361).

c) Els parlaments valencians de 1362 i les Corts generals de Montsó de 1362-1363

Tot i la pau de Deza-Terrer de maig de 1361, que podia semblar definitiva, a penes un any després Pere I de Castella s'alià amb Carles II de Navarra i, pel juny de 1362, declararen la guerra a Pere el Cerimoniós³⁹⁴. Aquest, de seguida, posà en marxa els mecanismes de negociació amb els estaments dels seus regnes per tal d'obtenir auxilis semblants als que s'havien concedit durant la guerra anterior. Així, el 18 de juny, des de Perpinyà, convocà als catalans a un parlament en Barcelona per raó de la invasió de les fronteres aragonesa i valenciana, *pro habendo super hiis consilium et auxilium*³⁹⁵. Tanmateix, a les poques setmanes d'iniciar-se la reunió, possiblement a causa de la virulència dels atacs castellans o de les peticions realitzades pels estaments catalans, l'assemblea donà pas a unes Corts, que haurien d'iniciar-se a mitjan agost: *aliqua supervenit maior et urgentior terre nostre necessitas ob quam oportet cathalanis generalem Curiam celebrari, cum in ipso parlamento illa de quibus tractari expedit racione dicte maioris necessitatis imminetis nequeant comode expediri*³⁹⁶. No obstant això, desconeixem el resultat d'aquella assemblea, que ni tan sols hem vist referenciada per cap autor. Amb tot, és possible que concedís un ajut, ja que, si més no, paral·lelament així ho feren els aragonesos i els valencians.

En primer lloc, segons documenta Mario Lafuente, els estaments de l'Aragó negociaren amb l'infant Ferran un servei en homes a cavall durant dos mesos que finia el 24 d'agost, per la qual cosa degué ser atorgat quan arribaren les primeres notícies de la guerra³⁹⁷. L'oferta es limitava a continuar les condicions que havien regit l'anterior de les Corts de Saragossa de 1360 i, per tal de renovar-la, el rei convocà un parlament a Barbastro en la data indicada per a la seua finalització³⁹⁸. La petició degué ser acceptada, puix l'exèrcit es prorrogà fins al 20 de setembre i en arribar octubre els quatre estaments aragonesos, reunits a Saragossa, aprovaren la concessió de 700 combatents durant dos mesos més, fins a finals de novembre. I, per a això, 4 diputats – un per braç – procediren a realitzar un nou fogatjament, sobre el resultat del qual, una vegada assignades les quantitats pertanyents a cada membre dels estaments, s'havien de fer talles proporcionals entre els contribuents de cada lloc³⁹⁹. En aquest sentit, fins on sabem, sembla que aquells diputats triats pel General eren taxadors i recaptadors, però no distribuïdors, com així sembla desprendre's d'una procuració posterior que

³⁹⁴ M. LAFUENTE, *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 1, p. 177-186.

³⁹⁵ Les cartes de convocatòria –per al 10 de juliol a la capital catalana– es registraren a la sèrie *Guerre Castelle*: ACA, C, reg. 1384, f. 47r-51r (18-VI-1362).

³⁹⁶ S'explicava a les mateixes cartes de convocatòria de les Corts, contingudes al mateix registre que les del parlament: ACA, C, reg. 1384, f. 66r-68v (28-VII-1362).

³⁹⁷ M. LAFUENTE, *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 2, p. 711-712. Aquest mateix autor indica genèricament –a la darrera de les pàgines citades– que el monarca obtingué un auxili dels catalans, però no en dona referència.

³⁹⁸ Vegeu la convocatòria a: ACA, C, reg. 1384, f. 74v-77r (13-VIII-1362). Qui havia de presidir la reunió –amb poder per demanar la renovació de l'ajuda que finia el 24 d'agost– era el batle general d'Aragó: *Ibidem*, f. 78rv (17-VIII-1362)

³⁹⁹ M.T. AINAGA, «El fogaje aragonés de 1362: aportación a la demografía de Zaragoza en el siglo XIV», *Aragón en la Edad Media*, 8 (1989), p. 33-58; M. LAFUENTE, *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 2, p. 712-714; vol. 3, doc. 134 (12-IX-1362).

realitzaren al reboster reial per tal que aquest recaptés les quantitats que havien quedat pendents de pagar⁴⁰⁰.

Per tant, la situació aragonesa devia ser diferent a la que hem documentat a Catalunya i al regne de València des de 1359 i 1360, on els diputats escollits havien passat a controlar el destí dels diners, amb una sèrie de condicions, en contrast amb el que havia succeït en els primers moments de la guerra. I, en connexió amb això, ocorreria exactament el mateix amb la nova ajuda que els valencians concediren com a resultat de la represa del conflicte bèl·lic. En aquest sentit, sabem que el 22 de juny de 1362, quatre dies després d'haver citat els catalans per celebrar un parlament a Barcelona, Pere el Cerimoniós envià cartes anàlogues als estaments valencians, però en aquest cas per a indicar-los que el comte de Dénia els convocaria i els demanaria ajuda *ad deffensione dicti regni Valencie*⁴⁰¹. El noble rebé instruccions de triar *aquell loch que pus sa e pus covinent li parrà* –atenent a les *mortalstats* que eren al regne– i d'excusar al monarca per no poder acudir, *com lo dit senyor deu tenir lo dit parlament als cathalans*. A continuació, sol·licitaria als braços una *ajuda de D hòmens a cavall*, bo i explicant-los que les *les terres se han a deffendre cascunes de si meteixes*, puix en aquest cas no hi podria haver ajuda d'altres regnes: *Aragó haurà prou què fer que's deffena de si meteix, ni encara de Cathalunya, per rahó de 'les grans companyas', en cas que venguen*⁴⁰².

Així, el 22 de juliol el Consell municipal de València trià síndics per al parlament, que s'havia de celebrar a la capital, suposem que de forma immediata, *per donar temor als enemichs castellans*⁴⁰³. I un mes després, segons unes ordres del rei al comte de Dénia sobre l'auxili atorgat, els estaments havien concedit 400 combatents durant un any, això és, 100 menys dels sol·licitats⁴⁰⁴. En concret, el servei entrà en vigor a partir del 10 d'agost de 1362⁴⁰⁵, però, com ja havia passat amb el concedit en maig de 1360, tornà a produir-se un contrast entre els braços pel compartiment d'aquella quantitat d'homes a cavall, que, segons s'hi deia, podien costar unes 50.000 ll. Així, mentre que els nobles i els eclesiàstics volien pagar el 40% (20.000 ll.) i que el 60% restant el pagaren les universitats reials (30.000 ll.), aquestes darreres, en canvi, advocaven per un repartiment del 75% per als estaments privilegiats (300 homes a cavall) i un 25% per a elles mateixes (100 homes a cavall)⁴⁰⁶. En conseqüència, com en 1360, s'hagué de recórrer a una solució provisional, encara que en aquest cas no es féu una sindicatura específica, sinó que directament el servei es posà en marxa, amb totes les seues clàusules, però amb una validesa temporal de només quatre mesos. En aquest sentit, per al dit quadrimestre el General posà la decisió del compartiment en mans del mateix comte de Dénia, qui

⁴⁰⁰ La procuració es realitzà un any després per tal d'acabar de recaptar el subsidi, puix a penes si s'havia cobrat: M. LAFUENTE, *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 3, doc. 171 (26-IX-1362).

⁴⁰¹ ACA, C, reg. 1384, f. 54v-57v (22-VI-1362). A banda, tres dies després, el comte rebé la capitania general de la guerra: *Ibidem*, f. 61r (25-VI-1362).

⁴⁰² *Ibidem*, f. 57v-58v (22-VI-1362).

⁴⁰³ *Ibidem*, f. 57v-58v (22-VI-1362).

⁴⁰⁴ El Cerimoniós ordenà a Alfons de Dénia que dels 400 li trametés la meitat *per ésser ab nós a la batalla la qual speram haver ab lo rey de Castella* –l'altra meitat, segons els capítols de l'oferta, havia de romandre permanentment al regne de València: *Ibidem*, f. 80r (18-VIII-1362).

⁴⁰⁵ Com veurem posteriorment, el primer quadrimestre finalitzava el 10 de desembre: AMV, MC, A-14, mà 3^a, f. 23r (29-XI-1362).

⁴⁰⁶ Vegeu totes les dades que comentarem a continuació en els capítols de les dues profertes –la nobiliària i l'eclesiàstica per un costat, i la del braç reial per un altre–, aprovades pel monarca un mes i mig després: ACA, C, reg. 907, f. 193-203v (26-IX-1362) i 204r-213v (26-IX-1362), transcrits a l'*Apèndix documental*, docs. 128 i 129.

resolgué una divisió del 50% i el 50%, mentre els estaments tractaven d'arribar a un acord durant aquell període de temps.

D'una altra banda, quant al mode impositiu, en aquesta ocasió es plantejaren novetats respecte als donatius anteriors. Així, la noblesa i l'Església, que abans havien preferit que cadascun dels seus membres triés la forma que estimés més convenient, proposaren una col·lecta *per via de imposició, la qual generalment sie imposada per tot lo dit regne en les ciutats, viles e altres lochs, axí reals com dels prelats, rics hòmens, cavallers e persones generoses del dit regne*. En relació amb això, com que es produí el contrast amb les universitats reials, sembla que no s'arribaren a establir aquelles imposicions generals. De fet, també es deixava la porta oberta a la contribució directa, puix en la mateixa oferta s'indicava que els domiciliats en un lloc haurien de pagar per tots els béns que tinguessen no només en el terme particular del nucli, sinó també en la seua contribució general⁴⁰⁷. Pel seu costat, quant a les ciutats i les viles reials, s'establia que cadascuna triaria la forma de recaptació, amb col·lectors propis, bo i deixant clar que hi haurien de contribuir tots, incloent els cavallers, els jueus i els musulmans. I en cas que les universitats escollissen la fiscalitat indirecta, podrien imposar cises durant un any addicional, atenent als préstecs que s'haurien de demanar per fer front a l'avançament dels diners. Però, a més a més, com que ja hi havia llocs que n'estaven recaptant *per pagar sos càrrechs o deutes*, aquestes de noves no s'hi afegirien alhora, sinó que s'allargarien en el temps, puix totes dues *bonament ensemps no-s porien collir et levar*⁴⁰⁸.

Així les coses, cada senyoria –eclesiàstica, militar o urbana– degué decidir la forma de recaptació de la quantitat que li fou assignada, de la qual els nobles i els eclesiàstics exigiren que no es fes cap remissió, *per poch que sie*, determinant d'aquella manera una contribució general. Els nuclis reials, per la seua banda, es limitaven a advertir que si es concedia alguna gràcia, la disminució hauria de ser aplicada també a la resta de membres del braç⁴⁰⁹. En qualsevol cas, tots estaven obligats a pagar i d'assegurar-ho se n'encarregarien els diputats estamentals, que eren els únics amb poders per tal de compulsar els contribuents, per tal com el rei no hi podria intervenir, però, en canvi, el governador hauria d'acomplir les ordres executòries indicades per aquells⁴¹⁰. De fet, segons es deia en l'oferta de les universitats, els membres de la casa reial i els seus oficials no podrien *haver altre poder de caber, saber o ordonar en les dites coses, mas que les dites coses sien feytes e ordenades per lo dit braç*⁴¹¹. Val a dir, que, complint amb allò promès, la gestió hauria de ser completament autònoma. I, en aquest sentit, com ja s'havia plantejat en 1360, novament s'establí una estructura administrativa destinada a controlar la col·lecta.

En primer lloc, hi haurien uns taxadors encarregats d'establir quant havia de pagar cadascun dels membres del braç corresponent⁴¹². Així, aquelles sumes haurien de ser

⁴⁰⁷ *Apèndix documental*, doc. 128, IV.

⁴⁰⁸ *Apèndix documental*, doc. 129, XIII, XIV, XVII, XVIII i XLII. La darrera condició esmentada palesa que les imposicions devien haver arribat a unes taxes tan altes que no es volia recórrer al seu augment, sinó que es preferia prorrogar-les en el temps. D'una altra banda, a aquestes alçades la venda de censals i violaris per tal de finançar els deutes municipals era moneda d'ús corrent, com va demostrar J.V. GARCÍA MARSILLA per al cas de València: *Vivir a crédito en la Valencia medieval...*, cit., p. 254-270.

⁴⁰⁹ *Apèndix documental*, doc. 128, XIV; doc. 129, XIV.

⁴¹⁰ *Ibidem*, doc. 129, XXV.

⁴¹¹ *Ibidem*, doc. 129, VII. En conseqüència, els diputats no podrien ser citats pel rei a cap altre lloc que no fos la mateixa capital del regne de València: *Ibidem*, doc. 128, XXVIII.

⁴¹² En les ofertes només es nomenaven explícitament els taxadors dels nobles: els dos rics homes Gilabert de Centelles i Pedro Maza de Lizano, i els quatre cavallers Vidal de Vilanova, Ramon de Tous, Pasqual

dutes als diputats de cada estament –dos per braç, si més no, entre nobles i eclesiàstics– a la ciutat de València, on aquests residirien permanentment i expedirien als que duguessen les quanties el corresponent *albarà franch, segellat ab lo segell dels diputats* –suposem que, encara, un segell personal⁴¹³. Els diputats, doncs, supervisarien la col·lecta, rebrien els diners i els distribuïrien entre l'exèrcit sufragat pel General. Els ajudarien dos consellers –un per braç– per determinar els dubtes que hi poguessen haver i dos escrivans, *la un que tingue los comptes en la ciutat e l'altre que contínuament stia en la frontera per reebre les monstras e scriure les faltes* –dels homes a cavall. Així mateix, els diputats també tindrien al seu servei porters i saigs, i, en finalitzar la seua gestió, únicament haurien de retre comptes davant els oïdors –dos per braç, també en el cas de nobles i eclesiàstics–, que, a més a més, també rebrien els comptes dels *deputats passats*. Al seu torn, aquests oïdors eren els únics amb poder de decisió per tal de remoure o castigar els diputats, sense que el monarca pogués *fer gràcia alcuna 'de plenitudine potestatis' ni en altra manera*⁴¹⁴.

Al cap i a la fi, es repetien i ampliaven els elements administratius ja contemplats en les ofertes de 1360, que s'havien col·lectat de manera efectiva durant almenys cinc mesos, però sense una aprovació definitiva dels seus capítols a causa del contrast pels compartiments. Així les coses, també es tornaven a detallar les prerrogatives que tindrien els diputats a l'hora de controlar el destí dels diners, amb ple poder per *fermar cartes faents a la administració del dit fet*⁴¹⁵. Primerament, serien ells els encarregats de contractar els 400 homes a cavall, per a la qual cosa manllervarien diners assignats sobre la pròpia col·lecta. Per tant, rebrien les mostres dels cavalls –junt a un home del rei, per tal d'assegurar-ne la validesa de les bèsties– i pagarien els sous dels combatents, les esmenes pels animals morts i qualsevol altra despesa relacionada directament amb les tropes. Així mateix, també gestionarien els diners procedents de la pròpia actuació de l'exèrcit, cobrant les faltes dels que cavallers que no servissen i els guanys obtinguts en els atacs, uns diners que convertirien en afers de la guerra, *en deffensió de la cosa pública del dit regne*. D'una altra banda, també s'imposaren una sèrie de condicions sobre la contractació, el pagament i les operacions de les tropes: els caps de companyia haurien de ser del propi regne, només rebrien sou els cavallers que estiguessen de

Massana i Berenguer de Ripoll; *Apèndix documental*, doc. 128, I. En les taxacions s'hauria de tenir en compte el factor que determinats llocs estiguessen en la frontera, amb major perill: *Ibidem*, III. Altrament, segons una petició reial, els que se n'encarregaren finalment d'exercir com a taxadors, tant per al braç de l'Església com per al de la noblesa, foren Centelles, Massana, Ripoll i Bernat Ordi –ací nomenat Bernardo Ortiz per causes que desconeixem–, canonge i vicari del bisbe de València: ACA, C, reg. 1384, f. 138v-139r (8-XI-1362). En aquest document, a més a més, s'indica que els taxadors assignaven quotes als senyors en funció del nombre de vassalls que tenien i, a continuació, la quantitat es recaptava mitjançant una talla, que no solia ultrapassar els 18 s. per casa en les contribucions màximes. Amb tot, el rei escrigué als esmentats taxadors per tal que rebaixassen les quotes de la reina, puix l'havien taxada no només pels seus vassalls sinó també per les seues rendes al regne i, en conseqüència, els seus homes de Llúria havien hagut de pagar quantitats molt més altes que les de la resta de llocs senyoriais: *viginti quatuor solidos per qualibet domo, alii viginti, alii quindecim ac alii decem solidos et sic descensive secundum magis et minus*.

⁴¹³ *Apèndix documental*, doc. 128, VI; doc. 129, XXII. S'hi esmentaven explícitament els dos diputats de l'Església i de la noblesa: d'una banda, el vicari general del bisbe de València Bernardo Ortiz –alhora taxador– i el comanador major de Montesa Asbert de Tous, i, d'una altra banda, Pasqual Massana i Berenguer de Ripoll –també taxadors i, ambdós, d'origen ciutadà; *Ibidem*, doc. 128, II. D'altra banda, els diputats del braç reial haurien de jurar el seu càrrec *en poder dels jurats de la ciutat de València*: *Ibidem*, doc. 129, XII.

⁴¹⁴ *Ibidem*, doc. 128, VIII-X, XV, XVII i XLIII. Novament, només l'oferta dels nobles i eclesiàstics incloïa el nom dels oïdors: l'abat de Valldigna, el clavari de Montesa, Vidal de Vilanova i Arnau Escrivà.

⁴¹⁵ *Ibidem*, VII.

manera efectiva a la frontera i tot l'exèrcit es quedaria al mateix territori valencià, excepte en cas que el monarca combatés personalment, per a la qual cosa podria rebre la meitat de les tropes⁴¹⁶.

Finalment, a canvi del manteniment de l'exèrcit, els braços demanaren un conjunt de contraprestacions, com ara la suspensió de les crides d'host, en la qual insistiren especialment les ciutats i viles reials, tot requerint el jurament del governador per tal que només foren convocades en cas *de setge e combatiment de gins o trabuchs*⁴¹⁷. A més a més, pel que fa a les mateixes universitats, es repetiren algunes de les peticions ja mostrades en 1360 i se n'afegiren de noves: durant l'ajuda no hi hauria comissions reials per jutjar crims i excessos, es remetrien totes les penes, excepte les criminals –que no foren concedides pel rei–, les escriptures de la governació es podrien donar *per kalendaris* –sense copiar tota la tenor dels documents inserits–, se suspendrien les inquisicions als oficials fins a les properes Corts, i, a més a més, també quedarien anul·lats temporalment dos dels furs aprovats en l'assemblea de 1358, això és, el que decretava la redacció dels documents públics en romanç i el que imposava penes per portar ornaments luxosos als que no fossen cavallers⁴¹⁸. En darrer terme, la ciutat de València, *opresa e minva de moneda*, sol·licità al monarca l'ajornament dels deutes per valor de 10.900 ll. que mantenia amb ell i altres creditors, el que fou concedit parcialment⁴¹⁹.

Per la seua banda, les demandes dels senyors laics i eclesiàstics foren nombroses, compartint-ne algunes amb el braç reial, com ara la remissió de les comissions judicials i de les penes degudes al rei o l'expedició per dates de les escriptures de la governació⁴²⁰. Però no només això, sinó que, a més a més, instaren al comte de Dénia a resoldre en el parlament els greuges pendents i es negaren a ajudar al monarca *a quitar e rehembre lo seu patrimoni*, segons havia proveït aquell en les darreres Corts de 1358⁴²¹. Així mateix, sol·licitaren que fossen remeses i restituïdes les inquisicions dutes a termes contra els castellans que habitaven als seus senyories *de XX o XV anys de la guerra ençà*. I, en aquest sentit de defensa del seu poder senyorial, també demanaren la suspensió de les llicències concedides als musulmans per a eixir del regne, *com en altra manera los lochs se despoblerien e la dita ajuda bonament no poria ésser sarta haüda*⁴²². Finalment, els nobles i els eclesiàstics realitzaren altres dues peticions, relatives a qüestions fiscals: d'una banda, requeriren la facultat de carregar sobre els seus vassalls les quantitats que les universitats els imposaren en les contribucions de murs i valls, i, d'una altra banda, reclamaren la cancel·lació dels pontatges en cas que

⁴¹⁶ *Ibidem*, doc. 128, VII, XII, XVIII, XXIV, XXXII, XXXV, XXXVI, XLII. D'altra banda, els diputats –segurament a causa d'un conflicte que hem vist anteriorment sobre els castells d'Elx i Crevillent– es reservaven el dret a pagar només a aquells alcaïds als quals els seria *ben vist faedor*: *Ibidem*, XLVII. Així mateix, es negaven a pagar cap sou a l'escrivà de ració del rei: *Ibidem*, XX. Per la seua banda, les universitat demanaren la presència permanent de tropes *en les fronteres dels tèrmens de les ciutats e viles reals*, però el comte de Dénia s'hi negà, com allò pertanga al capità: *Ibidem*, doc. 129, XL.

⁴¹⁷ *Ibidem*, doc. 129, XXX; doc. 128, XXXI-XXXII. D'una altra banda, com en 1360, tampoc es podrien prendre bèsties per a l'exèrcit de forma indiscriminada: *Ibidem*, doc. 128, XXXI.

⁴¹⁸ *Ibidem*, doc. 129, XXVI, XXXIII-XXXV i XLI. Així mateix, també reclamaren el compliment del fur pel qual els regidors de les ciutats i les viles tenien facultat per establir les posades: *Ibidem*, XXVIII.

⁴¹⁹ *Ibidem*, doc. 129, XLV.

⁴²⁰ *Ibidem*, doc. 128, XXI, XXIX i L.

⁴²¹ *Ibidem*, XIX i XLIV.

⁴²² *Ibidem*, XXXVII i XLIX.

els mateixos habitants de les ciutats i viles que els cobraven no estiguessen obligats a pagar-los⁴²³.

Així, en conjunt, el comte de Dénia acceptà la gran majoria de les peticions realitzades pels estaments i, com hem dit, el servei de 400 homes a cavall entrà en vigor a partir del 10 d'agost durant un termini provisional de quatre mesos, fins al desembre de 1362. En conseqüència, quan s'acostà aquella data calgué celebrar un nou parlament per tal de renovar l'ajuda. I, en aquest sentit, sabem que a finals de novembre el mateix noble es dirigí als estaments per tal que *elegissen tractadors al parlament lo qual ell en persona del senyor rey entenia celebrar en la ciutat de València als habitants del regne*. Expressament els deia que era necessari prorrogar la *proferta dels CCCC hòmens a cavall los quals lo General del regne de València té en tuïció e guarda del dit regne* i, de fet, el servei degué ser concedit, ja que en la mateixa sindicatura dels tractadors de la ciutat de València es preveia que atorgassen tot allò que el General del regne aprovés⁴²⁴. Mentrestant, a més a més, davant la contundent ofensiva castellana que amenaçava Saragossa, Pere el Cerimoniós havia convocat unes Corts generals de tota la Corona a Montsó, que començaren tot just llavors, a finals de novembre⁴²⁵.

Feia vora tres quarts de segles que no s'havia convocat una assemblea d'aquell tipus, però, davant la urgència militar màxima, el monarca es decidí a congregar representants de tots els seus regnes per tal de negociar-hi conjuntament. Això, tanmateix, també féu allargar la reunió i encara dos mesos i mig després que s'haguessen triat els primers tractadors no s'havia arribat a una decisió *super modo solvendi et habendi quantitatem subsidii*⁴²⁶. No debades, com és ben conegut, s'estava tractant l'establiment d'un nou tipus d'impost general a tota la Corona, del qual parlarem posteriorment. Amb tot, a començaments de febrer es devia haver arribat a un principi d'acord, ja que es triaren nous tractadors, que molt poc després, el dia 6, anunciaren l'oferta al monarca: prometien tant el que es recaptés d'aquells nous impostos com 250.000 ll. més, que es pagarien anualment durant dos anys i set mesos, a raó de 137.000 ll. Catalunya i el regne de Mallorca –finalment reduïdes a 130.000 ll. per causes que desconeixem–, 60.000 ll. Aragó i 53.000 ll. el regne de València. Així, tres dies després catalans i mallorquins arribaren a un acord sobre el compartiment entre els seus braços, però els estaments aragonesos i valencians es mantingueren enfrontats, de manera que Pere el Cerimoniós, exasperat, pronuncià l'11 de febrer el famós discurs lamentant-se de la possibilitat que *ço que havem juntat a conquerir D anys perdam en XV dies*⁴²⁷.

⁴²³ *Ibidem*, XXXIX i XL.

⁴²⁴ AMV, MC, A-14, mà 3^a, f. 23rv (29-XI-1362). Durant els anteriors mesos, les mateixes actes del Consell municipal valentí deixen constància de dos parlaments més, un a València a començaments de novembre, i un altre, *celebrador per lo senyor comte en la ciutat de Xàtiva*, a mitjan d'aquell mateix mes: AMV, MC, A-14, mà 3^a, f. 16r (19-X-1362) i 19v (9-XI-1362). Durant aquelles precises setmanes, a més a més, enviats del rei demanaren a la universitat valentina l'assegurament de 15.000 florins per tal de reunir els 140.000 –unes 84.000 ll.– que es necessitaven *per pagar a les companyies blanques*: *Ibidem*, f. 16r (19-X-1362), 18v i 19r-20v (9-XI-1362).

⁴²⁵ La convocatòria es realitzà per al 10 de novembre, però, davant la falta d'assistència, el monarca no realitzà la proposició als estaments fins al dia 23. Vegeu tot allò relatiu a aquestes Corts en el seu procés, transcrit per J.M. PONS, *Actas de las Cortes generales de la Corona de Aragón de 1362-1363*, Madrid, 1982. Per a la part corresponent al regne de València, existeix una altra còpia transcrita per S. ROMEU, però és incompleta, sense contenir els furs aprovats ni algun altre passatge: «Cortes de Monzón de 1362», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 47 (1977), p. 741-798.

⁴²⁶ J.M. PONS, *Actas de las Cortes generales de la Corona de Aragón de 1362-1363*, cit., p. 58 (4-II-1358).

⁴²⁷ *Ibidem.*, p. 63-64 (11-II-1358).

La crida sorgí efecte i els dos jorns posteriors els braços dels regnes de València i d'Aragó cediren el poder de decisió sobre els seus compartiments al monarca, que hi proveí d'immediat. No obstant això, l'assemblea encara s'estengué durant tres setmanes més, possiblement negociant les constitucions catalanes i els furs valencians que s'hi acordaren. Finalment, el 5 de març el rei demanà als estaments l'aprovació i l'execució definitiva de les ajudes, com així es va fer: *havets molt tractat e sots en concòrdia, axí que no cal sinó que publiquets lo do e que-l façats*⁴²⁸. Tot plegat, com explicarem de seguida, els capítols de les ofertes de Catalunya i el regne de València seguien –amb certes variacions– els de les anteriors Corts particulars de 1359 i 1360, que ja establien l'autonomia estamental de la col·lecta, mentre que els d'Aragó, pel que sembla, la introduïen per primera vegada al seu regne, ja que, com hem vist abans, no pareix haver-hi notícies anteriors d'una distribució pròpia dels diners aplegats.

Així, en primer lloc, les 130.000 ll. anuals de Catalunya i el regne de Mallorca es recaptarien segons seria *ben vist faedor* a cadascun dels membres dels braços, als quals se'ls assignaria una quota bo i seguint en el cas català el fogatge realitzat a les esmentades Corts de Cervera⁴²⁹. I per tal de controlar-ne la gestió es nomenarien 11 *deputats* que col·lectarien i distribuïrien els diners, 6 *deputats* més que dirigirien la contractació i el pagament dels homes a cavall, i 3 *hoïdors* que rebrien els comptes dels primers. En aquest sentit, cal indicar que, a diferència del que passà amb Aragó i València, l'oferta dels catalans es presentà en nom de tot el General i, en conseqüència, establia el nombre global de gestors del donatiu i, per exemple, determinava la creació d'un segell comú que representés la comunitat política d'estaments⁴³⁰. D'altra banda, en termes generals es repetien bona part dels capítols de l'assemblea de 1359, incloent-hi la petició de la revocació de greuges *ipso facto* –d'on degueren nàixer les constitucions finalment aprovades– i una remissió general de penes. Per tant, novament els diputats rebien el poder exclusiu per executar els que no volguessen pagar, per demanar préstecs a compte de la col·lecta, per realitzar estimes i esmenes de cavalls, per donar cartes públiques, per determinar els dubtes que sorgissen *com la Cort poria fer*, per nomenar oficials i per obtenir i reinvertir les faltes i els guanys de l'exèrcit. Així mateix, tindrien una caixa comuna en Barcelona, només podrien ser citats pel monarca a aquesta ciutat i podrien decidir sobre la tramesa de les tropes fora de Catalunya. Fins i tot, en aquest cas, el General demanà al rei que donés diners del seu propi per tal que fos gestionat per les diverses diputacions dels regnes:

Com al senyor rey, qui és cap de la cosa pública de tots sos regnes e terres se pertanga la deffensió d'aquella, per ço plàcia al dit senyor que do per sa mercè alguna quantitat de moneda en deffensió de la dita cosa pública, de la qual quantitat sia mesa e posada en mà de tots los deputats desús dits aquella quantitat que al senyor rey plaurà e la altra en mà dels diputats dels altres regnes⁴³¹.

Tanmateix, el monarca es limità a contestar que *farà ço que porà*. En tot cas, segons hem explicat, es consolidava la cessió –ja assajada en 1359– del control dels diners i de

⁴²⁸ *Ibidem*, p. 69 (5-III-1358).

⁴²⁹ Vegeu totes les dades i condicions que comentarem a continuació sobre el donatiu de Catalunya a: *Ibidem*, p. 70-104 (5-III-1358).

⁴³⁰ Aquesta mateixa presentació conjunta es palesava simbòlicament en el segell que emprarien els diputats encarregats de fer els albarans de pagament per a les tropes: *sien segellats ab I petit segell que tenguen, que sia aytal com se seguex*, 'Segell de Catalunya'; *Ibidem*, p. 88.

⁴³¹ *Ibidem*, p. 99.

certs poders que anteriorment no havien tingut altres gestors de subsidis. Pel que fa a l'Aragó, es presentaren dues ofertes per separat, la de les universitats reials per una banda i la dels altres tres estaments per una altra. En tot cas, compartien molts dels capítols, sobretot pel que feia a la col·lecta i l'administració de les 60.000 ll. atorgades. Així, en cap de les dues s'explicitava la forma de recaptació, però ambdues feien una menció expressa al fet que els aragonesos no pagarien en les imposicions que s'establissin a Catalunya, València o Mallorca –fins i tot, les viles sol·licitaven que la col·lecta *no-n sia levada por via de imposición* en aquells territoris⁴³². Altrament, quant a la gestió dels diners, aquesta es faria de manera semblant a la que hem vist per a Catalunya, amb uns *collidores, recibidores, administradores, distribuidores* o *tesoreros* residents a Saragossa que recaptarien i administrarien els diners, 6 *deputados* encarregats d'acordar i pagar l'exèrcit, i uns *contadores* que definirien els comptes dels primers. Així, també tindrien una autonomia total en la gestió i la distribució dels diners, és a dir, que manllevarien en nom dels braços, podrien obligar a pagar, no haurien de donar raons al monarca, rebrien les faltes i els guanys dels combatents i interpretarien els dubtes sobre la col·lecta⁴³³. Amb tot, res no s'hi deia sobre els oficials que necessitarien per a la seua administració o sobre el possible poder de decisió que els diputats tindrien sobre l'exèrcit, reclamat, com hem vist, pels estaments catalans, i també pels valencians.

En aquest sentit, únicament coneixem l'oferta de les universitats reials valencianes, ja que, tot i que en el procés de Corts s'anotaren els capítols del *donum factum per Generale regni Valencie*, el ben cert és que el seu contingut fa exclusiva referència a les condicions presentades per *lo dit braç de les ciutats, viles reials del regne de València*⁴³⁴. Amb tot, malgrat que no s'hi esclareix la forma de recaptació del subsidi⁴³⁵, a través d'aquests capítols sí que podem conèixer l'estructura administrativa i les facultats concedides als estaments en la gestió de la col·lecta, que seguien bàsicament allò aprovat en les Corts valencianes de 1360. No obstant això, en aquest cas hi hagué un desdoblament dels diputats, ja que si bé llavors col·lectaven i distribuïen alhora, ara –com a Catalunya i Aragó– es nomenaren persones diferenciades per a les dues funcions. Així, hi haurien uns *deputats* –possiblement 5⁴³⁶– encarregats de contractar i pagar l'exèrcit, 3 *clavaris* amb residència a València que rebrien els diners i els distribuïrien, i 4 *consellers* que assessorarien als primers, mentre que, d'una altra

⁴³² En aquest sentit, M. LAFUENTE documenta que a Saragossa, l'ajuda es col·lectà a través de talles: *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366)*..., cit., vol. 2, p. 728.

⁴³³ També Mario Lafuente indica que els diputats aragonesos foren posteriorment pressionats i controlats de prop per l'administració reial: *Ibidem*, p. 722. En aquest sentit, desconeixem si hi hagué una actuació similar vers els diputats catalans i valencians, o, si pel contrari, aquests gaudiren d'una autonomia real, capaç de prendre decisions pròpies i enfrontades a la monarquia.

⁴³⁴ S'hi deia que es donaven els diners *ensems ab los braços de la Sglésia e de la cavaleria del dit regne*, però els capítols oferits atenyien exclusivament a les universitats. Per tant, manquen els capítols de l'oferta pròpia dels nobles i els eclesiàstics.

⁴³⁵ Únicament un capítol fa referència al fet que s'hauria de contribuir per tots els béns que es tinguessen tant al terme particular com a la contribució general del lloc on es residís: J.M. PONS, *Actas de las Cortes generales de la Corona de Aragón de 1362-1363*, cit., p. 138. En tot cas, aquella disposició anava adreçada únicament als casos en què es farien talles, sense determinar de forma taxativa el mode impositiu aplicat.

⁴³⁶ Les universitats reials nomenarien 3 anualment –un per València, un per Xàtiva i un per la resta de viles– i és possible que els dels altres braços en foren 2 fins a un total de 5, ja que en un dels capítols de l'oferta del braç reial es feia una referència que es pot interpretar en aquest sentit: *los dits deputats o los III, III o II*; *Ibidem*, p. 133. D'altra banda, s'indicava en la pròpia oferta que els diputats *an a estar la major partida del any* en les fronteres, amb els exèrcits, el que segurament aconsellà el desdoblament de funcions esmentat: *Ibidem*, p. 137.

banda, els mateixos diputats exercirien com a oïdors, rebent els comptes dels clavaris. Per tant, es repetia la cessió del control del donatiu, amb els mateixos poders ja determinats en 1360 i que també hem vist en les altres ofertes de 1363: compulsions per a contribuir, manlleus en nom dels braços, contractament dels homes a cavall, albarans amb *valor de carta pública*, recepció de les faltes i els guanys de l'exèrcit, resolució autònoma dels dubtes sobre la col·lecta, immunitat vers les demandes reials, etc.

Però, a més a més, com també passava en l'oferta catalana, s'hi esmentaven la resta d'oficials que serien necessaris per a la gestió, com ara notaris, escrivans, porters i col·lectors. I, així mateix, també s'hi mostrava una voluntat explícita de controlar la direcció de l'exèrcit, arribant a demanar el poder per tal que el capità general no pogués decidir el lloc on haurien d'*estar en la frontera* els combatents sense el permís dels diputats; ans al contrari, el capità hauria de donar les ordres pertinents *concordantment* amb els diputats. El monarca, però, no tolerà aital ingerència, evidenciant, de fet, el seu malestar per l'autonomia fiscal que ja els havia concedit:

No és rahó que ls deputats se entrameten de ordonar la dita guerra, com a ell se pertanga o aquell qui hi serà per lo dit senyor rey, cor bestar lus deu que la distribució de la moneda se façe per ells⁴³⁷.

Ultra això, com també succeí en el cas català, en el qual el General reclamà la resolució de greuges, també l'estament reial realitzà tota una sèrie de peticions de gràcia i justícia, algunes de les quals s'inclouïen en els mateixos capítols de l'oferta. Així, a banda de les suspensions d'ajudes, dècimes, hosts i armades mentre durés l'ajuda, les universitats obtingueren d'altres concessions, com ara la remissió de les comissions judicials durant cinc anys, la cancel·lació de les peticions de cena per part del governador, la facultat de recórrer al mateix governador contra els senyors que fessen *ajustalles* o el compromís de recobrar totes les *donacions, vendes, alienacions, transportacions, cambis o permutacions* que el monarca havia fet en els darrers temps, malgrat que *no podien o devien ésser ceparats de la reyal Corona*⁴³⁸. De fet, sembla que el monarca, urgit per l'ofensiva castellana, estigué disposat a acceptar pràcticament qualsevol petició i, no debades, aquelles Corts aprovaren fins a 45 *capitula*, que segons s'hi anotà en els registres de la cancelleria reial eren *en loch de furs*⁴³⁹. A més a més, fins i tot abans que s'hagués oferit el donatiu, en gener de 1363, el braç reial ja havia rebut un privilegi de cabdal importància que permetia als regidors municipals establir impositcions segons la seua voluntat, de manera que aquelles acabaren per consolidar-se de forma definitiva⁴⁴⁰.

Quant als capítols aprovats en Corts, la seua temàtica era molt variada, predominant els aspectes relacionats amb el funcionament de la justícia i les qüestions de dret privat. A més a més, també s'hi demanava alguna llibertat i es tornaven a restringir els abusos dels oficials reials, com ara el governador, el batlle general o els capitans de la

⁴³⁷ *Ibidem*, p. 133-134.

⁴³⁸ *Ibidem*, p. 143-148. També s'hi aprovaren d'altres demandes sobre les inquisicions als tonsurats o la mostra de les cartes de franquesa de lleudes, peatges i pontatges.

⁴³⁹ *Ibidem*, 171-203. Posteriorment, foren compilats als llibres de furs valencians: *Furs e ordinacions*, Any 1363, I-XLV.

⁴⁴⁰ *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XCVII (16-I-1363). Vegeu les observacions que realitza sobre la qüestió P. VERDÉS, «A propòsit del 'privilegi general' per recaptar impositcions atorgat per Pere el Cerimoniós (1363)», *Miscel·lània de textos medievals*, 8 (1996), p. 231-248.

guerra⁴⁴¹. Però, a banda del gran nombre de concessions realitzades, una en concret palesava amb total rotunditat que la monarquia, després del parèntesi de la repressió unionista, havia hagut d'abocar-se novament a la negociació parlamentària com a mitjà per obtenir subsidis al regne de València:

Que, a bé de la cosa pública del regne de València, façats privilegi o ordenació general al dit regne de tenir o celebrar en lo dit regne de València de tres en tres anys perpetualment Corts generals als habitants en lo dit regne, e que açò jurets e juren los vostres successors reys en lo començament de lur regiment. E si les dites coses no seran feytes ab acabament, vós ne los vostres successors reys no puxats fer o demanar subsidi, do o ajuda al dit vostre regne o a algun braç de aquell o singulars dels dits braços en general ne en special. E si la dita demanda, subvenció, do o ajuda serà feyta, aquella puxa ésser e sia denegada per cascun dels dits braços e singulars de aquells sens encorrimment de alcuna pena, per gran necessitat que y fos per alcuna manera o rahó⁴⁴².

El monarca contestà que li plaïa *que-l privilegi sobre les coses en lo present capítol contengudes ordenat sia observat*, no sabem si fent referència a un privilegi de 1336 que ja establia l'obligatorietat de celebrar assemblees cada tres anys, però no deia res sobre la qüestió dels subsidis⁴⁴³. Potser, en canvi, es referia al privilegi que hauria d'expedir-se a partir d'aquell capítol, que, fins on sabem, mai no acabà d'ordenar-se. En tot cas, la posició dels estaments, era claríssima: donatius a canvi de Corts. I precisament això seria el que succeiria al llarg dels anys posteriors, especialment al llarg del que quedava de regnat de Pere el Cerimoniós, quan en a penes 24 anys es van celebrar fins a nou reunions de Corts valencianes⁴⁴⁴. Per tant, l'assemblea de 1362-1363 representà un veritable punt d'inflexió per a la negociació politicofiscal entre la monarquia i els estaments, entre d'altres coses perquè a partir d'aleshores els serveis oferits serien sempre generals, bo i englobant a tots els estaments, una cosa que, com hem vist, al regne de València només s'havia produït de forma puntual en dues ocasions, en les dècades de 1330 i 1340. Així doncs, només des de llavors començà a consolidar-se la negociació d'ajudes generals.

I, en aquest sentit, també hi tingué molt a veure en aquell procés l'aparició dels nous impostos que s'instauraren en les mateixes Corts de 1362-1363, anomenats precisament «generalitats». En concret, com ja han explicat diversos autors, consistien en un gravamen sobre la producció tèxtil i un altre sobre el comerç d'exportació, que en origen, segons fou plantejat en aquesta reunió, havia de ser comú a tota la Corona, bo i repartint els rendiments entre els seus regnes a la fi de cada anualitat⁴⁴⁵. Posteriorment,

⁴⁴¹ Vegeu-ne un resum de tots ells a: V.L. SIMÓ SANTONJA, *Les Corts valencianes*, cit., p. 169-184. *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XXIX (14-IX-1336).

⁴⁴² J.M. PONS, *Actas de las Cortes generales de la Corona de Aragón de 1362-1363*, cit., p. 186-187. Ahora, atenent als successos immediatament anteriors, també es demanà que cap altra persona més que el rei o el primogènit *puxa tenir o celebrar Corts generals o algun parlament: Ibidem*, p. 187.

⁴⁴³ *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XXIX (14-IX-1336).

⁴⁴⁴ Es reuniren en 1364, 1365, 1367, 1369-70, 1371, 1373-74, 1375-76 i 1382-84: P. LÓPEZ ELUM i R. M. MUÑOZ POMER, «Dates i llocs de celebració de les Corts forals valencianes», a R. Pinilla (ed.), *Les Corts Forals Valencianes: poder i representació*, València, 1994, p. 210-211.

⁴⁴⁵ Sobre aquest tribut i la seua evolució, vegeu: R.M. MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad valenciana*, cit., p. 57-81; J.Á. SESMA, «La fijación de las fronteras económicas entre los estados de la Corona de Aragón», *Aragón en la Edad Media*, 5 (1983), p. 141-163; «Fiscalidad y poder. La fiscalidad centralizada como instrumento de poder en la Corona de Aragón», *Espacio, tiempo y forma*, sèrie III, 1 (1988), p. 447-463; A. FURIÓ, M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i J.Á. SESMA, «Old and new forms of taxation in the Crown of Aragon (13th-14th centuries)», a *La fiscalità nell'economia europea (sec. XIII-XVIII)*. 39

les generalitats passaren a aplicar-se de forma particular en cada territori, però allò més important és que assemblea rere assemblea foren renovant-se fins a convertir-se en un ingrés ordinari dels diferents Generals, puix no debades els seus administradors eren els mateixos diputats estamentals que gestionaven els altres subsidis oferits al rei. Val a dir, en la mateixa reunió de 1362-1363, com hem vist, el servei consistí en una quantitat recaptada per compartiments (53.000 ll. anuals en el cas valencià) i el producte de les generalitats. Més avant, en les següents assemblees de 1364 i 1367 els compartiments foren substituïts per unes impositcions generals –semblants a les que s’havien establert en 1330-1334 i 1340-1343– amb les quals pensaven aplegar-se 52.000 ll. i 27.000 ll. respectivament. Però, a més a més, continuaren recaptant-se les generalitats i el mateix succeí amb els següents serveis, tot i que es tornassen a establir compartiments per a pagar la resta del donatiu⁴⁴⁶.

Així doncs, sobre la base dels subsidis negociats en Corts i amb la perpetuació en el temps de l’impost de les generalitats, les diputacions disposades per a aquelles recaptacions acabaren per esdevenir permanents i representatives dels regnes de la Corona, mitjançant la gestió d’una fiscalitat centralitzada. Era la culminació d’un llarg procés que, com hem vist, s’havia anat desenvolupant amb una sèrie de característiques particulars a cadascun d’aquells territoris, al caliu de les necessitats financeres de la monarquia i de les seues relacions de poder amb els estaments.

Settimana di Studi dell’Istituto Internazionale di Storia Economica ‘Francesco Datini’ di Prato, Florència, 2008, pp. 99-130.

⁴⁴⁶ Vegeu sobre aquestes reunions: R.M. MUÑOZ POMER, «Las Cortes de Cullera-Valencia de 1364», cit.; *Orígenes de la Generalidad valenciana*, cit., p. 88-123.

7.3. De la desfeta a l'aparició de la Diputació del General

Els escassos tres lustres que passaren entre 1348 i 1363 estigueren plens de canvis polítics i fiscals al regne de València. En el primer aspecte, de la intensa repressió posterior a la revolta de la Unió es passà a la submissió del monarca a les peticions realitzades per les Corts. En el segon, el període significà, d'una banda, la crist·lització d'uns sistemes fiscals municipals basats en la permanència de les imposicions assignades al pagament dels deutes de les universitats, i, d'una altra banda, la consolidació d'una fiscalitat general negociada en Corts i parlaments, que ja havia estat assajada esporàdicament en 1330-1334 i 1340-1343. En tot cas, tant uns com altres processos compartien unes estructures històriques de fons que expliquen la seua formació i la seua concreció amb unes determinades característiques, segons tractarem d'explicar en les conclusions d'aquest treball.

Centrant-nos ara en els 15 anys esmentats, hem vist que, a nivell polític, la derrota de la Unió significà una dura repressió contra les persones i les universitats que havien participat en el moviment, entre les quals havia destacat especialment la capital del regne. Així, a banda del càstig econòmic que suposaren les imposicions establertes durant 10 anys, Pere el Cerimoniós procedí a realitzar una profunda reforma dels privilegis de la ciutat i a intervenir els principals càrrecs de govern de la ciutat, almenys fins a 1353. En aquest mateix sentit, les peticions fiscals sol·licitades durant aquells quatre anys a les universitats reials i als eclesiàstics es caracteritzaren per l'absència de tota negociació. Únicament en els inicis de l'expedició a Sardenya de 1353-1355, el monarca es reuní amb la ciutat de València, la qual pogué obtenir certes concessions, però no aconseguí la petició expressa de congregar a tot el braç per tractar amb el rei. De fet, tampoc les Corts reunides en 1354 representaren cap canvi en aquesta qüestió, ja que es limitaren al jurament de l'infant Joan com a successor del Cerimoniós, tot just abans que aquest marxés a terres sardes. I la mateixa tònica fou la dominant mentre el monarca romangué a l'illa, amb la reiteració de demandes monetàries per part del lloctinent o del Consell reial, pràcticament sense cap contraprestació a canvi.

Les circumstàncies, però, canviaren completament amb el començament de la guerra de Castella en la segona meitat de 1356. La incapacitat del monarca per fer front a la defensa dels seus regnes requerí de la col·laboració continuada dels seus súbdits, i no només de les viles reials sinó també del conjunt de senyories i terres dels seus regnes⁴⁴⁷. Així les coses, Pere el Cerimoniós hagué de retornar a la via de la negociació politicofiscal en el marc parlamentari, que al regne de València havia estat històricament protagonitzada per l'estament reial, però que també havia conegut experiències puntuals amb tot el General a partir de 1330. En conseqüència, se succeïren sense aturador les assemblees: un parlament en 1357, unes Corts en 1357-1358, dos parlaments en 1359, unes Corts i diversos parlaments en 1360, un parlament en 1362 i les Corts de 1362-1363. Amb tot, únicament es tractaren qüestions de caire polític –amb les concessions corresponents– en les primeres i les darreres Corts esmentades. Però, per això mateix, en aquestes últimes els estaments establiren

⁴⁴⁷ Aquesta insuficiència del rei era explícitament observada en la concessió de l'oferta catalanomallorquina de les Corts de 1362-1363, en la qual es deia que *notòriament ell ni son patrimoni no bastàs ne bast a la dita deffensió*: J.M. PONS, *Actas de las Cortes generales de la Corona de Aragón de 1362-1363*, cit., p. 70.

clarament les condicions que haurien de guiar les futures ajudes del regne, això és, mitjançant el binomi ja comentat: donatius a canvi de Corts.

Altrament, pel que fa a l'evolució dels sistemes fiscals en aquest breu període de temps, en primer lloc, a nivell municipal, la trajectòria de les hisendes de les universitats que havien participat en la Unió estigué marcada per l'existència de les impositcions desenals de càstig establertes en 1349. En un primer terme, probablement la seua presència, juntament amb els estralls causats per la guerra i per la pesta, ocasionà que el monarca a penes si realitzés demandes durant els anys immediatament posteriors a la revolta, aquells que també estigueren caracteritzats per la repressió més dura a nivell polític. Tanmateix, les guerres contra els genovesos i els sards significaren un salt qualitatiu en aquest sentit, puix entre 1353 i 1355 les peticions s'incrementaren notablement tant en ritme com en volum. Això provocà greus dificultats en diverses universitats, especialment les que també estaven sotmeses a les impositcions dels damnificats de la Unió, com ara Alzira, Castelló de la Plana o la mateixa València. Conseqüentment, s'hagué de recórrer a diverses solucions fiscals i financeres, com ara l'alienació del patrimoni comunal, l'augment i l'extensió de les cises, la intensificació dels impostos directes, l'obligació dels cavallers a contribuir o les primeres vendes de violaris i censals.

En aquest sentit, la situació no pogué esmenar-se –com, per exemple, havia succeït a València en la dècada de 1340–, puix l'arribada de la guerra de Castella en 1356, amb els consegüents subsidis i enviaments d'hosts, resultà una càrrega definitiva per a les precàries finances municipals. Així, per exemple, malgrat un darrer intent de remoció de les cises a la pròpia capital en 1358, a penes cinc anys després les universitats reials reberen el privilegi de poder imposar-ne tantes com volgueren i sempre que volgueren. I aquesta consolidació definitiva de la fiscalitat indirecta no es produí només entre els membres del braç reial, sinó que també l'hem vista estendre's a les senyories laiques i eclesiàstiques o a l'interior de les aljames. De fet, els mateixos braços de l'Església i de la noblesa proposaren l'establiment d'una impositció general per tal de recaptar el donatiu de les Corts valencianes de 1360 i, com hem dit, així s'ordenà també en assemblees posteriors de la mateixa dècada. Precisament llavors, a més a més, es produí l'emergència definitiva del censal com a recurs de les hisendes municipals per a emetre deute públic, la devolució dels quals quedà assignada a les pròpies impositcions, que es perpetuaren sense tornada arriere des d'aleshores.

Per afegiment, no només els sistemes fiscals municipals s'apuntalaren en aquest moment, sinó que també es construí un sistema fiscal territorial, general a tot el regne de València. En relació amb això, com acabem d'explicar, la guerra de Castella fou el detonant que en 1356 activà la concessió consecutiva d'ajudes per part del conjunt d'estaments. Amb tot, al llarg del procés de negociació amb la monarquia en les diverses assemblees celebrades hi hagué un punt d'inflexió entorn de 1359-1360, puix en l'igualament demanat en el primer d'aquells anys i el servei de Corts del segon els braços imposaren al rei unes noves condicions: atorgarien els diners demanats a canvi que ells mateixos gestionassen no només la col·lecta sinó també la seua distribució entre l'exèrcit sufragat pel General. En aquest sentit, l'actuació dels diputats escollits representava una novetat respecte a anteriors gestors de donatius –que també havien administrat els diners de la recaptació– en tant que les seues prerrogatives a l'hora de procedir en nom dels braços eren més àmplies i es concretaven detalladament les seues potestats. Així les coses, tot i la curta durada d'aquelles primeres experiències de control autònom dels serveis, la nova situació acabà consolidant-se a partir de les Corts

de 1362-1363, amb la nova embranzida dels tractaments politicofiscals en el marc parlamentari i l'aparició del nou impost de les generalitats.

Tot plegat, doncs, la mateixa senda de la negociació que dugué vitalitat a les Corts també acaba comportant la construcció d'un sistema fiscal centralitzat en mans dels diputats del regne. I aquesta condició, basada en la immunitat fiscal dels estaments, era, com hem indicat al principi de la tesi, un dels requisits bàsics per a la reproducció del pactisme com a forma de govern, entenent aquest com el sistema de regulació del poder entre la monarquia i la comunitat política en què la principal garantia del compliment dels ordenaments jurídics que limitaven el poder del rei era, precisament, el control estamental dels recursos fiscals del regne.

CONCLUSIONS

8. CELEBRÀS CORTS GENERALS ALS VALENCIANS. EL NAIXEMENT DE LA IDENTITAT TERRITORIAL VALENCIANA

En el moment en què Jaume I fundà el regne de València, a finals de la dècada de 1230, no hi podia haver, evidentment, valencians. Hi havia catalans, aragonesos, navarresos o castellans, però els valencians no existien com a tals en el sentit que els entenem avui en dia, puix tot just s'acabaven de posar les fronteres al territori sobre el qual s'aplicaria aquell gentilici amb el pas del temps. En aquest sentit, uns 120 anys després trobem en els documents les seues primeres manifestacions clares i successives, com ara la que s'incloïa en l'oferta realitzada pels braços eclesiàstic i nobiliari a la monarquia en les Corts valencianes de 1360:

L'infant en Johan, per la gràcia de Déu, duch de Gerona e comte de Cervera, del molt alt príncep e senyor lo senyor en Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, primogènit, celebràs Corts generals als valencians en la ciutat de València, en les quals ell demanàs graciosament ajuda als valencians per la guerra que injustament li fa lo rey de Castella, ab la qual ajuda pogués ésser defensada la cosa públichha del regne de València¹.

En tot cas, encara no són conegudes amb detall les fases de formació d'aquell gentilici territorial, que plasmava la constitució d'una identitat comuna als habitants del regne de València. En relació amb això, el primer a tractar aquesta qüestió de manera sistemàtica va ser el filòleg Antoni Ferrando, qui va estudiar les transformacions identitàries de la societat valenciana a partir de la trajectòria de les institucions del regne i del nom de la llengua durant els segles medievals. Així, diferencià tres fases pel que fa a la identitat col·lectiva valenciana. En primer lloc, un període constituent de 1238 a 1348, en què el regne s'anà desenvolupant territorialment i administrativament, alhora que l'idioma era denominat *romanç*, *pla*, *vulgar*, *catalanesc*, *català* o *llengua catalana*. A continuació, un període de creixença de 1348 a 1412, en què la personalitat jurídica del regne s'afirmà, mentre, paral·lelament, començaren a aparèixer de forma molt puntual denominacions lingüístiques com *valencianesch* en 1346, *llengua materna valenciana* en 1395 o *vulgar llengua valenciana* en 1408. Finalment, un període de plenitud des de 1412 fins a 1522, en què el sentiment identitàri valencià es refermaria plenament, acompanyat per la puixança econòmica i l'extensió a nivell popular del nom *llengua valenciana*².

En aquesta mateixa línia, també un altre autor que s'ocupà del tema, Agustín Rubio Vela, fixà el naixement de la consciència identitària valenciana en la segona meitat del segle XIV, entorn del mateix moment en què Francesc Eximenis, en l'endrega als jurats de València del *Regiment de la cosa pública*, cap a 1383, redactà la primera manifestació raonada d'aquell sentiment col·lectiu, en contraposició expressa a la identitat catalana:

¹ ACA, C, reg. 1505, f. 82r (2-VI-1360), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 128.

² A. FERRANDO, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, cit.

Ha volgut Nostre Senyor Déu que poble valencià sia poble especial e elet entre los altres de tota Espanya, car, com sia vengut e eixit, per la major partida de Catalunya e li sia al costat, emperò no es nomena poble català, ans, per especial privilegi, ha nom propi e es nomena poble valencià³.

En relació amb això, el mateix Rubio Vela documentà a través de les peticions epistolars dels jurats de València el progressiu desenvolupament de la identitat valenciana a l'hora d'exaltar els èxits d'altres compatriotes, de determinar l'exclusivitat dels naturals del regne per als càrrecs institucionals i eclesiàstics propis o de defensar la vigència única dels furs valencians en els litigis que els afectaven⁴. D'altra banda, tant aquest autor com Antoni Ferrando també insistiren, com ja feia Eiximenis, en la doble pertinença col·lectiva dels habitants del regne de València, que primigèniament provenien de forma majoritària de terres catalanes⁵. Així, per exemple, segons Rubio Vela, a començaments del segle XIV *els valencians d'aquell temps* es proclamaven sentimentalment *membres, juntament amb els pobladors del Principat i de les Illes, d'una 'nació catalana' en què la llengua i el monarca comuns són les dues senyes fonamentals d'identitat*. Amb el temps, aquella identitat 'nacional' comuna amb catalans i balears perduraria, sobretot a l'estranger, però conviuria amb una consciència 'nacional' particularista, lligada al regne valencià, com a entitat nacional pròpia i diferenciada⁶. Val a dir, existirien dues consciències 'nacionals', una vinculada a la llengua i una altra a un territori que tenia institucions i lleis pròpies.

D'una forma similar Ferrando tractà de diferenciar entre *consciència nacional*, entesa com *un vague i elemental sentiment de posseir una mateixa llengua*, i *consciència nacionalitària*, tendent a identificar *la idea de 'ciudadania' jurídica amb la de 'nació'*. Això és, els valencians de l'edat mitjana mantindrien una *consciència nacional* comuna als catalans i els balears, atenent a la llengua compartida, i una *consciència nacionalitària* particular, exclusivament valenciana, emanada de la forta personalitat jurídica del regne de València. En aquest sentit, l'abundant massa documental aportada per ambdós autors demostra a bastament les seues argumentacions sobre la doble pertinença col·lectiva dels valencians, però l'utilatge terminològic que empren no sembla el més adequat, en tant que l'aplicació del concepte de «nació» a l'edat mitjana, sense crítica prèvia, pot conduir a la confusió, puix el mateix terme s'ha continuat

³ F. EIXIMENIS, *Lo Crestià (selecció)*, ed. d'Albert Hauf, Barcelona, 1983, p. 301. Curt Wittlin ha considerat que aquell proemi estava farcit d'interpolacions de finals del segle XV, però no tots els autors consideren concloents les seues afirmacions: C.J. WITTLIN, «L'edició de 1499 del 'Regiment de la cosa pública', les revisions i ampliacions al text, a l'adreça i al comiat escrits per Francesc Eiximenis el 1383», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 69 (1993), p. 441-459; R.J. PUJADES, *Als ulls de Déu, als ulls dels homes: estereotips morals i percepció social d'algunes figures professionals en la societat medieval valenciana*, València, 1999, p. 132.

⁴ A. RUBIO VELA, *Epistolari de la València medieval*, cit., vol. 2, p. 37-43.

⁵ Aquesta procedència ha estat demostrada per E. GUINOT, qui, a grans trets, ha calculat un 65% de pobladors provinents de Catalunya, un 30% d'Aragó i un 5% d'altres llocs: *Els fundadors del regne de València...*, cit.

⁶ *Ibidem*; A. RUBIO VELA, «Els homes i la consciència col·lectiva», a *Història del País Valencià*, Barcelona, 1989, p. 173-175.

emprant en èpoques posteriors amb un significat diferent al que tenia llavors⁷. En aquest sentit, com ha demostrat Antoni Mas per al cas mallorquí, el sentit del terme medieval de «nació catalana» estava lligat a una comunitat de llinatge, llengua i religió, però no a un cos polític o a un territori jurisdiccional com posteriorment s'entendrien les nacions a partir del segle XV –segons palesa la pròpia existència del concepte de «nació valenciana», lligada al regne⁸.

En conseqüència, per tal d'evitar la falta de claredat provocada per l'ús simultani dels termes «nació», «consciència nacional» o «identitat nacional» amb significats dispars, en un altre lloc hem proposat realitzar una distinció entre «identitats ètniques», sorgides de la compartició dels elements poblacionals, lingüístics i religiosos suara esmentats, i «identitats territorials», vinculades a les tradicions jurídiques i els usos polítics, culturals o socials característics d'un determinat territori, ja fos, per exemple, una ciutat, una comarca o un regne⁹. D'aquesta forma, pensem que l'estudi d'aquells fenòmens es pot abordar de forma més acurada i amb menor risc d'inintel·ligibilitat històrica. I, en consonància amb això, a través de les mateixes fonts documentals que hem treballat en la present investigació hem pogut accedir a diverses informacions relacionades amb una d'aquelles identitats, la territorial, puix, com hem anat veient, les dues qüestions principals que hem estudiat, la pràctica parlamentària i la fiscalitat reial, experimentaren una evolució comuna: la seua extensió als tres estaments fins esdevenir generals. No debades, al llarg del període analitzat, des de mitjan segle XIII fins a la dècada de 1360, s'assistí a la progressiva consolidació del concepte de General i sembla que, estretament imbricat amb aquest, també es va anar desenvolupant una identitat territorial comuna al conjunt del regne, la qual va donar lloc al naixement d'un gentilici col·lectiu que serví per denominar a tots els seus habitants, més enllà de les procedències diverses dels primers colons.

És per això que en aquest capítol, encara que siga breument, volem aportar les dades aplegades sobre aquella constitució identitària, que, com veurem a continuació, anà precisament lligada al mateix procés de construcció de la cosa pública del regne. Així, el recurs a les institucions parlamentàries com a mecanisme de negociació i la consolidació d'una fiscalitat general que implicava a tots els habitants del territori anaren acompanyats en el cas valencià de la formació d'un nou gentilici comú, el

⁷ A. GUERREAU ha remarcat insistentment els problemes d'intel·ligibilitat històrica que ocasiona aquesta pràctica, provinent del fet que la Il·lustració i la societat contemporània aparellaren una brutal ruptura intel·lectual amb el món anterior. La contemporaneïtat modelà per complet la representació de les funcions socials i la seua articulació, tot emprant denominacions ja existents i atribuint-les un sentit nou, de manera que es produí una alteració total de l'estructura semàntica sense procedir a una modificació sensible del lèxic. Així, la reproducció d'aquesta situació bloqueja tota anàlisi historiogràfica que tracte d'aplicar nocions contemporànies a societats pretèrites, ja que aquestes utilitzaven els mateixos mots amb significats distints: *L'Avenir d'un passé incertain. Quelle histoire du Moyen Age au XXIe siècle?*, Paris, 2001.

⁸ A. MAS, *Esclaus i catalans. Esclavitud i segregació a Mallorca durant els segles XIV i XV*, Palma, 2005. Sobre la ruptura cabdal que representà la contemporaneïtat en el concepte de nació, vegeu, per exemple: E.J. HOBSBAWM i T. RANGER (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge, 1983; E. GELLNER, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1983; X. TORRES, «La historiografia de les nacions abans del nacionalisme (i després de Gellner i Hobsbawm)», *Manuscrits*, 19 (2001), p. 21-42; J.M. FRADERA, «La dificultat de descriure la nació ('regió' i 'nació' en la historiografia catalana i internacional)», *Notícia nova de Catalunya*, Barcelona, 2005.

⁹ V. BAYDAL, «'Què som, i per què som com som'...», cit.

valencià, plenament ajustat a la forma de govern pactista, mitjançant la qual els estaments del regne en bloc contraposaven la seua força a la de la monarquia¹⁰.

¹⁰ En aquest sentit, tot i que els gentilicis col·lectius dels catalans i els aragonesos estaven conformatats amb anterioritat, des del segle XII, no fou precisament fins al segle XIV que també adquiriren un contingut polític, en consonància amb el desenvolupament institucional dels seus territoris: J.Á. SESMA, «Estado y nacionalismo en la Baja Edad Media. La formación del sentimiento nacionalista aragonés», *Aragón en la Edad Media*, 7 (1987), p. 245-273; J.M. SALRACH, «Catalunya i els catalans, des de quan?», *Revista de Catalunya*, 15 (1988), p. 35-50.

8.1. La construcció d'una identitat associada a la cosa pública del regne

Com acabem d'indicar, a l'alçada de la dècada de 1380 el teòleg català Francesc Eiximenis tractava d'agradar les oïdes dels governants municipals de València amb una afirmació expressa de l'existència col·lectiva del poble valencià. Alhora, a més a més, en el mateix llibre en què incloïa aquell afalac, teoritzava sobre la «cosa pública», definint-la com *la comunitat de gentes ajustades e vivents sots una mateixa ley e senyoria, e costumes*¹¹. És a dir, que la identificava amb el règim jurídic i polític d'un territori, com ara el regne de València, puix no debades el mateix concepte de regne equivalia en origen a aquella definició¹². I, en aquest sentit, resulta ben simptomàtic que, com ja va demostrar Antoni Ferrando, el desenvolupament de la personalitat del regne valencià fos acompanyat per l'aparició d'una consciència identitària lligada a les seues particularitats territorials, entre les quals destacaven les lleis i les institucions pròpies, com ara els furs, les Corts o la Diputació del General. Per tant, tampoc és estrany que precisament al caliu de l'extensió a tots els estaments d'aquells mateixos elements es formés el gentilici comú que identificava universalment els habitants del regne de València.

En consonància amb això, en la documentació tractada al llarg d'aquesta investigació – molta d'ella emanada de la monarquia o dels dirigents del regne, especialment de l'estament reial– es pot observar aquella progressiva configuració tant dels conceptes de la cosa pública i del General com de la identitat territorial valenciana. Tot plegat, a més a més, el que es pot constatar és una coincidència amb el procés de desplegament i acceptació dels furs valencians en tot el territori, que, com hem vist, tingueren en les Corts de 1329-1330 la seua fita clau. Així, si bé en un primer moment la fèrria defensa foral duta a terme per les universitats valencianes possiblement bastí una identitat comuna i exclusiva d'aquell braç, posteriorment el desbloqueig del conflicte amb la noblesa aragonesa i l'extensió dels tractaments polítics i fiscals al conjunt d'estaments del regne donà pas al naixement del gentilici territorial valencià. Així ho tractarem d'explicar amb més detall a continuació, recollint moltes de les dades que hem explicat en el transcurs de la tesi.

a) Una identitat vehiculada pel conflicte foral (1261 - 1330)

¹¹ F. EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, cit., p. 132.

¹² Segons explica A. FERRANDO, el mot medieval «regne» era un cultisme procedent de la llatinització del romanç «reialme», equivalent al llatí *regimine*. Per tant un «regne» o «reialme» era en realitat el règim d'ordenament jurídic i polític d'un territori, amb unes lleis, unes institucions i una personalitat pròpia, que acabaven per constituir un estat de coses públiques particular: *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, cit., p. 136-137.

Segons hem explicat en el seu moment, l'atorgament de les costums de València realitzat per Jaume I cap a 1238 aspirava a estendre aquell ordenament jurídic a tot el territori. Per això, es prohibia la utilització *d'altres costums en alcun del terme altre del regne de València*, de forma que els jutges sempre haguessen de jutjar tots els plets segons les lleis de la capital¹³. Tanmateix, l'actuació de la resta de senyors des del bell inici de la conquesta fou ben diferent, puix aplicaren molts altres cossos legals per tal de dur a terme la colonització dels seus dominis, en especial els furs d'Aragó o de Saragossa en el cas dels nobles i cavallers aragonesos (vegeu el Mapa 1 del tom II). En conseqüència, sembla que en 1250 el monarca donà un primer pas d'aprofundiment en el seu projecte d'extensió de les costums de València: d'una banda, hi inclogué els privilegis particulars concedits fins llavors a la urbs, preparant la seua difusió a la resta de viles reials, i, d'una altra banda, les aragonesitzà nominalment en passar a dir-se furs, així com també els oficials de justícia passaren a denominar-se justícies en compte de cúries, com fins llavors.

No obstant això, pareix que aquella mesura no sorgí cap efecte sobre la situació jurídica del regne i uns anys després Jaume I es decidí a imposar la validesa dels furs valencians. Així, en 1261 el rei congregà la primera reunió de Corts valencianes per tal d'esmenar els furs, introduint algun canvi que convidava la noblesa i l'Església a aplicar-los en els seus senyorius. Ben al contrari, els cavallers aragonesos abandonaren l'assemblea mentre el monarca, amb el suport de les universitats reials, disposava l'obligatorietat d'utilitzar els furs valencians en tots els casos referents als *universis habitatoribus civitatis et totius regni Valencie*¹⁴. Així, uns pocs anys després, amb motiu de l'expedició a Múrcia de 1265, la noblesa aragonesa inicià un clar enfrontament amb la monarquia que desembocà en la revolta de la Unió de 1283, ja en època de Pere el Gran. En conseqüència, les necessitats del monarca l'obligaren a prometre coses contràries als uns i als altres: mentre el Privilegi General dels aragonesos assegurava l'observança dels seus furs en el territori valencià, el *Privilegium Magnum* de les universitats reials valencianes hi assenyalava la validesa exclusiva dels Furs de València. En aquell context, a més a més, els habitants de la capital –i sembla que els de la resta de viles reials– juraren la defensa a ultrança de les lleis pròpies:

Jur encara en la forma damunt dita tenir o observar en totes coses e per totes furs de València, e totes les libertats, e atorgaments, e confirmacions, privilegis e capítols a mi e a la universitat de València¹⁵.

D'aquesta forma, els anys següents foren d'una especial virulència entre els aragonesos i els nuclis reials valencians, que reberen fins a dos privilegis per defensar els furs del regne col·lectivament, en *fraternitatem et sacramentum*¹⁶. En 1287, per exemple, les viles aragoneses atacaren la frontera valenciana, mentre que els nobles arribaren fins a Morvedre i València, bo i dirigint-se contra *aquellus que non quieren observar ni*

¹³ *Furs e ordinacions*, «Pròleg».

¹⁴ *Liber privilegiorum*, doc. 63 (11-IV-1261). En l'establiment de l'obligació dels seus successors a jurar els Furs i del seu ús al regne en totes les causes Jaume I reconeixia haver-los jurat ell mateix quatre dies abans, el 7 d'abril de 1261.

¹⁵ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 9, núm. 2, f. 9r (XII-1283), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 1.

¹⁶ ACA, C, reg. 43, f. 36 (28-IX-1284).

*observarien las cartas e los mandamientos feytos por el dito senyor rey a observación del fuero de Aragón en el regno de Valencia*¹⁷. Així mateix, el conflicte també es manifestà per la via parlamentària, puix els nuncis de les universitats valencianes mantingueren en les Corts de Montsó de 1289 diverses *altercaciones cum baronibus, militibus ac civibus regni Aragonum racione fori Aragonum, quem in regno Valencie asserunt se habere*¹⁸. Finalment, la intensa disputa s'estabilitzà en favor dels senyors aragonesos entre 1290 i 1292 mitjançant l'ordre d'Alfons el Liberal de respectar els furs d'Aragó al territori valencià a aquells que els volguessen observar, confirmada per Jaume II en el seu jurament d'accessió al tron.

Amb tot, els Furs de València continuaven indicant oficialment la seua validesa universal al regne i, així les coses, la ciutat i les viles reials seguiren defensant-los i exercint com a màxims beneficiaris de l'entramat jurídic i institucional al qual donaven cobertura. Per això, per exemple, la participació de la noblesa en les següents Corts de 1302 i 1314 fou nul·la quant a la negociació de peticions o greuges amb Jaume II, puix quedaven fora de tot tractament comú amb els dirigents urbans. En aquest sentit, una bona mostra d'aquest enfrontament continu entre ambdós estaments per la qüestió foral quedà palesa en la resposta dels governats de la ciutat de València a la cavalleria del regne, encapçalada per Jaime de Xèrica, en el moment que aquests darrers es negaren a pagar en les primeres cises establertes a les viles reials, en 1315:

Dien encara los dits justícia e jurats que ells, majorment de volentat e esprés consentiment del dit senyor rey, degeren fer los dits ordenaments sens requesta, volentat e consentiment del dit noble e dels altres nobles, cavallers e infançons del regne, axí per dret com per privilegis atorgats a la ciutat e al regne, majorment com lo dit noble ne la major partida dels altres nobles, cavallers e infançons no sien ne vullen ésser ab les dites universitats en un fur, ço és, en fur de València, sots lo qual totes les dites universitats e regne és poblat¹⁹.

De fet, sembla que precisament a partir d'aquells moments el conflicte entre uns i altres revifà amb força i, malgrat els intents de Jaume II per arribar a una solució pactada en els col·loquis celebrats en 1321, la qüestió quedà novament en el mateix punt. D'igual manera, les Corts de 1325 tampoc serviren per a apropar postures i es tancaren sense produir cap avanç significatiu. Aquest arribaria en 1326 quan, arran de la decisió del monarca d'obligar els cavallers a acceptar els Furs de València, se celebraren una nova sèrie de col·loquis, en aquest cas sense el monarca entre els dos braços implicats, que concordaren una sèrie de capítols per tal d'aprovar la desitjada unió foral. Tanmateix, la mort del rei molt poc després deixà sense valor aquells acords, que no foren represos fins a les Corts de 1329-1330, amb el resultat final que hem explicat anteriorment. En

¹⁷ *Manuscrit unionista*, p. 215 (14-XII-1286).

¹⁸ L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas...*, cit., doc. 266 (8-XI-1289): *Iusticiis, iuratis, consiliariis ac probis hominibus civitatis et villarum nostrorum regni Valencie, cum probi homines per vos transmissi apud Montesonum ad nostram Curiam Generalem magnas habuerint altercaciones cum baronibus, militibus ac civibus regni Aragonum racione fori Aragonum, quem in regno Valencie asserunt se habere, tandem cum predictis baronibus et militibus Aragonum nos sic duximus ordinandum quod huic ad carniprivium kdragesime nos Valencie accedamus inter vos et nos ac milites regni Valencie super predicta offensione taliter componamus quod in pace [...]vive eos possitis. Interim vero ullam vobis mollestiam inferent [sive] dampnum*. P. LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, cit., p. 88-89; S. ROMEU, «Catálogo de las Cortes valencianas hasta 1410», cit., p. 590.

¹⁹ ACA, C, Processos en Quart, 1315 C (18-IV-1315), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 15.

qualsevol cas, el que ens interessa destacar ací són les indicacions identitàries que s'assenyalaren entorn d'aquelles negociacions amb els cavallers del regne. I, en connexió amb això, en una de les cartes enviades pels jurats de València a Jaume II es pot observar que s'establia una clara divisió entre els eclesiàstics i els nobles, *catalans* o *aragonesos*, i les universitats reials, presentades mancomunadament com un altre bloc diferenciat:

Entenam trametre a la vostra presència missatgers, axí de part de la major partida dels dits prelats, rics hòmens, cavallers e generosos, axí catalans com aragoneses, exceptades les dites casades [de Luna i de Xèrica], com de part de les ciutats e viles del dit regne per manifestar a vós, senyor, los dits tractaments²⁰.

Per tant, tot i que no s'esmente de forma explícita, és probable que la defensa aferrissada dels Furs de València, per la via del jurament personal, de la guerra o de la lliga urbana, hagués creat un sentiment de solidaritat col·lectiva entorn d'aquell ordenament jurídic entre els habitants dels nuclis reials. És a dir, la primera identitat col·lectiva valenciana hauria sorgit entre la ciutat i les viles de reialenc, construïda entorn del sosteniment de l'ordenament foral del regne. No debades, en relació amb això, tot just per aquells moments els jurats de la capital expressaven a la resta de dirigents municipals que consideraven aquelles lleis com a pròpies i les identificaven intencionadament amb l'interès general de tot el regne:

Segons raó e bona societat se pertangués nós per vós e per nós vetlar e procurar ab lo senyor rey e ab altres que sia a utilitat comuna de la dita ciutat e del regne de València, e encara de contrastar a aquells qui contra vós e nós s'esforcen de in violar e trencar nostres furs, franquees e libertats... Encara us fem saber que sobre als cuns negocis fervents e perjudicials a la generalitat del dit regne, de necessitat se convé que vós e nós siam ensems per tractar e pendre algun útil remey per bon estament del dit regne²¹.

Per afegiment, aquella associació declarada entre furs valencians i interès general coincideix amb els primers esments a la cosa pública que hem trobat en els documents analitzats. En concret, el més antic correspon igualment al conflicte per la contribució en les imposicions de 1315, que els regidors urbans tractaren de mostrar com una via d'enfortiment de la cosa pública, atès que l'armada que s'organitzaria amb el seu rendiment seria útil, segons deien, per a totes *les gens del dit regne* i no per a uns pocs: *ço que per rahó dels dits ordenaments serà cullit e aplegat no deu ésser més ne convertit en fer comú, ne en altre proffit comú ne d'alcuns privats, mas tant solament se deu convertir en profit de la dita armada e creximent d'aquella e de la cosa pública*²². Igualment, quan es produïren les negociacions per la unió foral amb els aragonesos en 1326, els jurats de la capital demanaren al rei que intercedís per la bona disposició dels

²⁰ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 8775 (27-V-1326), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 36.

²¹ La carta s'adreçava als jurats i prohoms d'Alzira, Xàtiva, Gandia, Morvedre, Lliria, Castelló i Morella per tractar un contrast plantejat entre les universitats i l'Església davant el rei sobre la contribució eclesiàstica pel béns de reialenc: AMV, MC, A-1, f. 104rv (21-X-1314), transcrit per V. ANYÓ, *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, cit., p. 205-207.

²² ACA, C, Processos en Quart, 1315 C, f. 5v (18-IV-1315), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 15.

infants, abans que d'altres els induïren a mostrar-se reticents a l'acord, en *gran lesió e perill de lur ànima, e de la senyoria real, e de la cosa pública*²³.

Alhora, aquella identificació entre furs i interès general nodrida per les universitats reials corria paral·lela a la seua defensa de la personalitat jurídica del regne, palesada, per exemple, en diversos esments de l'època en què es deia explícitament que *sia cert que'l regne de València és regne per si e no és obligat ne restret a usatge de Barcelona ne a furs d'Aragó*, o, en el mateix sentit, que *lo regne de València no deu servir constitucions d'Aragó com sia regne per si e haja furs e privilegis per si*²⁴. És per això, a més a més, que començà a demanar-se no només l'observança ferma dels furs valencians sinó també la intervenció dels qui l'habitaven per tal de mantenir els interessos propis del regne, en contraposició als que tenien domicili en altres territoris. Així, per exemple, en un conflicte judicial desenvolupat amb els de Terol en 1323 per una represa que volien fer sobre el riu Túria, els prohoms valentins requeriren a Jaume II la delegació d'un *savi de regne de València* per tal de contrarestar les possibles decisions parcials de qui havia rebut la comissió reial: *Domenge de Tarba, savi en dret, lo qual és d'Aragó*²⁵.

Amb tot, per molt que les universitats reials aspirassen a la universalitat dels furs valencians i possiblement haguessen bastit una identitat comuna –alternativa a la dels catalans i sobretot la dels aragonesos– construïda sobre la seua defensa contínua, el ben cert és que la generalitat de la comunitat política del regne no s'adheria a aquells pressupòsits. Conseqüentment, en aquells moments encara no es troben traces evidents de l'ús consolidat d'un gentilici territorial comú a tots els habitants del territori. En relació amb això, però, cal indicar que la seua utilització es pot documentar almenys en un text de començaments del segle XIV, això és, en un privilegi de Frederic III de Sicília de 1313, en què els *valentini habitatores tammodo dicte civitatis Valencie et non rebien una llicència d'extracció de vitualles*²⁶. Nogensmenys, a banda que el document era expedit des de fora del regne de València –i, per tant, no equivalia a un autoreconeixement col·lectiu dels propis habitants del territori–, cal remarcar que es tracta d'una excepció, ja que en absolut no sembla haver un ús habitual d'aquell gentilici, si més no, enfront de l'expressió més comuna en aquells precisos moments per tal de fer referència a la comunitat humana que residia al regne valencià, és a dir, valga la redundància: *regnicolas regni Valencie*²⁷.

Amb aquesta darrera forma, per exemple, són anomenats en molts altres documents relatius al mateix subsidi de 1301-1302 i, de fet, en les convocatòries de Corts del primer terç del segle XIV la monarquia emprà fórmules similars, com ara *regnum*

²³ ACA, C, Cartes reials, Jaume II, núm. 8.776, transcrit a l'Apèndix documental, doc. 37 (27-V-1326).

²⁴ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 2, f. 6r, XXVII (I o II-1314), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 13; *Ibidem*, Lligall 11, f. 1v, VI (I a IV-1321), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 17.

²⁵ *Ibidem*, Lligall 8, f. 6v, XVII (c. XI-1323), transcrit a l'Apèndix documental, doc. 27.

²⁶ ACA, C, reg. 325, f. 76r (23-II-1302); AMV, Privilegis reials, Jaume II, núm. 13 (28-I-1313), transcrit per J.R. HINOJOSA, *Privilegios, órdenes, donaciones...*, cit., doc. 24. De fet, en aquest darrer, es diferenciava a valencians i catalans dins del consolat «de catalans» comú a tots dos grups: *receptis prius per Curiam nostram vel predictos magistros portulanos a predictis valentinis iure exiture ipsorum victualium ad rationes predictas fideiussoribus valentinis seu catalanis quos consul catalanorum illius civitatis vel terre ubi huiusmodi fideiussiones dabuntur*.

²⁷ ACA, C, reg. 325, f. 70r (23-I-1302), 74v (29-I-1302), 76v (25-II-1302), 77r (4-III-1302) i 88r (14-II-1304).

Valencie et habitantium in eodem o *regnum Valencie et incolarum eiusdem*²⁸. També en romanç es documenta la fórmula *els del regne de València* com a aglutinadora d'un col·lectiu territorial entre el qual encara no havia quallat un gentilici comú que inclogués a tots, probablement a causa del mateix procés de colonització i del fort enfrontament amb els aragonesos, que lluitaven per la validesa dels seus propis furs enfront als de València²⁹. Una bona mostra d'aquesta manca de consolidació d'un nom general és una referència continguda al *Liber patrimoni regii Valencie*, redactat al segle XVI: mentre que en aquest es resumeix *in essència* un document parlant de la *Curia generalis proxime celebrata valentinis*, en l'original, de 1330, únicament apareix un esment a l'acord que s'havia arribat entre els *regnicolas et personas precipue generosas super foris Aragonum et Valencie* en la *generali Curia per nos in dicto regno anno preterito celebrata*³⁰. Val a dir, si bé uns segles després allò més usual era identificar les Corts amb la reunió dels «valencians», no era així en època d'Alfons el Benigne, bo i recurrent al terme «regnícoles» per les causes expressades³¹.

Amb tot, precisament a partir de l'eliminació dels furs d'Aragó del regne de València que es produí durant el seu regnat es pot documentar un fort creixement simultani dels conceptes de General i de cosa pública, que acabà desembocant en la consolidació plena del gentilici territorial valencià entorn d'una generació després, cap a mitjan dècada de 1350.

b) L'aparició del gentilici territorial (1330 - 1365)

Segons hem vist en el seu moment, la unió foral aprovada en les Corts de 1329-1330 suposà la irrupció immediata del General en el panorama de les relacions de poder del regne de València. En aquest sentit, malgrat que evidentment eren les universitats reials –amb la capital al capdavant– les que dirigiren un col·loqui mantingut amb el monarca a finals de 1330, les peticions presentades es realitzaren en nom de *lo General del regne de València* i amb l'objectiu declarat de vetllar per l'interès de tots els habitants del territori: *esguardants reformació del universal estament del dit regne e de la cosa pública*³². Igualment, les reunions posteriors que tingueren lloc amb el mateix monarca en 1331, 1332 o 1333 també se celebraren per tractar afers *tocants lo bon estament de*

²⁸ ACA, C, reg. 308, f. 259r-260r (5-XI-1313), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 10; ACA, C, reg. 308, f. 261r-262r (10-XI-1324), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 33.

²⁹ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 20-9, f. 1r-2v (c. III-1324), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 30.

³⁰ C. LÓPEZ RODRÍGUEZ (ed.), *Liber patrimoni regii Valentiae*, cit., doc. 404; ACA, C, reg. 483, f. 146rv (23-XII-1330).

³¹ En el mateix context d'aquelles Corts, diverses cartes públiques utilitzaven també l'expressió *regnicolas regni Valencie* o *regnicolis dicti regni*: AMV, Privilegis reials, Alfons el Benigne, núm. 31 (6-XI-1329), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 51; Arxiu Municipal d'Alzira, Pergamins reials, núm. 16 (10-I-1330); ACA, Legislació, Capsa 7, Lligall 19, «Coberta» (c. IV-1331).

³² ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, Lligall 16, f. 1r (XI o XII-1330), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 55.

*tot lo General del regne*³³. Cal indicar, a més a més, que aquell esclat d'actuacions i esments al General, en el qual participaven tots els estaments, coincidí precisament amb el primer donatiu general concedit en Corts, que estigué en vigor des de 1330 fins a 1334. Així mateix, en aquells moments, concretament en el context de les declaracions del procés judicial contra la reina Elionor de 1336, trobem les primeres declaracions que expressen amb claredat la representativitat general assolida per les mateixes Corts valencianes:

La dita Cort general representa tot lo regne de València, car en la celebració et sol·lempnitat d'aquella són los prelats, religiosos et persones eclesiàstiques, qui fan I e lo primer membre, los rics hòmens, cavallers et generosos, qui fan lo segon membre, los ciutadans et hòmens de viles del dit regne, qui fan lo terçer membre de la dita Cort³⁴.

Per afegiment, a un temps, també es pot documentar un increment substancial de les referències concretes al concepte de cosa pública com a horitzó justificatori de les actuacions dels dirigents de l'estament reial. Així, per exemple, en 1334 els jurats de València sostingueren la seua pretensió que els cavallers contribuïssen en les imposicions de la ciutat al·legant que servien per pagar les dues armades contra els genovesos i la importació de forments *feites a utilitat e sosteniment de la cosa pública*³⁵. O, igualment, en 1344 argumentaren que les vendes de mers imperis realitzades per la monarquia perjudicaven la cosa pública, un concepte que, evidentment, entenien des de l'òptica dels seus propis interessos³⁶. En connexió amb això, el terme no era unívoc, sinó que cadascú el podia interpretar des del seu prisma particular, com demostra el fet que les mateixes revocacions forals i de privilegis ordenades per Pere el Cerimoniós en 1349, després d'acabar amb la revolta de la Unió, també fossen realitzades a *reparació e reformació* de la mateixa cosa pública³⁷. En qualsevol cas, la idea s'instal·là plenament en els discursos dels diversos actors polítics a partir de 1330 fins al punt que en una nova negociació de 1353 es demanaren al monarca dues qüestions ben diferents per evitar *dan e mal a tota la cosa pública*: d'un cantó, la prohibició de les confiscacions nobiliàries de fusta i, d'un altre cantó, les males pràctiques notariais³⁸.

Val a dir, la defensa d'aquell concepte esdevingué una mena de comodí ideològic que servia per justificar els projectes i les actuacions d'uns i d'altres. Amb tot, durant les primeres dècades posteriors a 1330 la seua utilització únicament es documenta en boca de les universitats reials i de la monarquia, quedant la marge els altres estaments. En aquest sentit, però, finalment la guerra de Castella i la successió consecutiva de subsidis

³³ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 10, Lligall 6, f. 2v (26-I-1332), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 58.

³⁴ ARV, Varia, Llibres, núm. 583, f. 31v (29-X-1336).

³⁵ AMV, Lletres missives, G3-1, f. 9v (13-VII-1334), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 70.

³⁶ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 7, Lligall 20, f. 6r, XV (IX o X-1344), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 94. En la mateixa reunió amb el rei, els regidors municipals també argumentaven que la prohibició d'importar draps ordenada en les anteriors Corts havia estat perjudicial per a la cosa pública: *Ibidem*, f. 3v, V.

³⁷ ACA, C, Cartes reials, Pere el Cerimoniós, núm. 4873, f. 7v (3-II-1349), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 102.

³⁸ ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 5, VIII i XV (c. 20-XI-1353), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 108.

generals comportaren que també l'Església i la noblesa al·legaren l'interès de la cosa pública per tal d'interactuar amb la resta de la comunitat política. D'aquesta forma, en concret, els dos braços esmentats oferiren els donatius de 1360 i 1362 a *defensió de si mateixes e de la cosa pública del regne de València*, alhora que justificaren el traspàs als seus diputats del control dels diners recaptats en el fet que els invertirien, igualment, *en deffensió de la cosa pública del dit regne*³⁹.

Així doncs, segons es pot concloure dels documents que hem treballat, sembla que el desenvolupament i la defensa del concepte estigué primer en mans de l'estament reial, de forma paral·lela a la seua aspiració permanent d'establir lleis i contribucions comunes a tot el regne. Només amb posterioritat, entorn de 1360, veiem els altres estaments participar activament de la mateixa defensa de la cosa pública. I una cosa similar succeí amb l'evolució del gentilici territorial comú a tots els habitants del regne. En aquest sentit, com hem vist abans, tot i l'aparició esporàdica del mot «valencians» a començaments del segle XIV, la fórmula més usual era, amb diferència, la de «regnícoles del regne de València», una situació que es reproduí fins a mitjan dècada de 1350. Així, els altres dos únics esments anteriors que hem trobat són els relatius a les Corts de 1336: d'una banda, segons una concessió posterior de Pere el Cerimoniós, havien estat celebrades als *valentinis*⁴⁰, i, d'una altra banda, una carta del mateix rei ordenava l'assistència a Pedro de Xèrica, tot posant-li l'exemple del seu pare i del seu germà, que sempre hi havien anat *como ricos homnes de Valencia* i havien fet *todos actos de ricos homnes e valençanos*⁴¹. En aquest darrer cas, es pot arribar a interpretar que, com passava en la dècada de 1320, es feia una diferència entre els nobles, que podien ser catalans o aragonesos, i la resta d'habitants del regne, sense llinatge cavalleresc, que eren considerats com a valencians.

Fos com fos, durant aquesta època i almenys fins a 1354, tot sembla indicar que la denominació més habitual continuà essent la de *regnicolis regni Valencie*. Així, si més no, s'indica en diversos documents relatius a aquelles mateixes Corts de 1336, ja fos en concessions, missives o privilegis reials⁴². D'igual manera, una ordenació municipal de 1338, els ordenaments aprovats en les Corts de 1342 i d'altres cartes relacionades amb la Unió de 1347-1348 parlen sempre dels *habitadors del regne de València*, dels *regnicolis*, dels *incolarum regni Valencie* o de *los del regno de Valencia*⁴³. I, així mateix, en les Corts de 1349 i encara en una reunió de 1353 es parlava dels *regnicolas e habitadors del regne de València* i dels *habitadors del dit regne*, deixant la porta oberta

³⁹ ACA, C, reg. 1505, f. 82v (2-VI-1360) transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 128. ACA, C, reg. 907, f. 198r, XVIII (26-IX-1362) transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 130.

⁴⁰ ACA, C, reg. 869, f. 145rv (11-VI-1340).

⁴¹ ACA, C, reg. 1522, f. 51v (c. XI-1336).

⁴² ACA, C, reg. 1297, f. 137r (3-IX-1336); *Aureum Opus*, «Petri secundi», 2ª numeració, XXIX (14-IX-1336); AMV, Privilegis reials, Pere el Cerimoniós, núm. 30 (11-VI-1340).

⁴³ A. FURIÓ i F. GARCIA-OLIVER, *Llibre d'establiments i ordenacions...*, cit., doc. 367 (III-1338); *Furs e ordinacions*, Any 1342; ACA, C, reg. 1127, f. 23r (22-V-1347), transcrit per M. RODRIGO, *La Unión de Valencia (1347-1348)...*, cit., tom II, doc. 30; ACA, C, reg. 1061, f. 152r-153v (11-VII-1347), transcrit a *Ibidem*, tom II, doc. 56. Cal destacar que en el document de maig de 1347 apareixia expressament el gentilici dels aragonesos, que no era correspost amb el dels valencians: *havemos acordado de tener Cortes a los aragoneses en la ciudad de Çaragoça el día de Sant Johan primero que viene, e, tenida la dita Cort, entendemos a fer aquello mismo de tener Cortes a los del regno de Valencia*.

al fet que tots aquells no es considerassen valencians de forma global⁴⁴. A partir de llavors, tanmateix, assistim a una veritable disparada de l'ús del gentilici territorial, que –sense abandonar la utilització de les altres formes– comença a aparèixer a tot arreu dels registres reials que hem estudiat, a la documentació municipal i a les ofertes de donatiu realitzades pels diferents estaments valencians.

Així les coses, el mateix any de 1354 trobem un parell d'esments a un parlament demanat *als valencians* i a les futures Corts celebradores als *valentinis*, i des de llavors les referències seran constants, fins a 22 en 13 anys⁴⁵. En aquest sentit, la gran majoria de mencions estan associades un context d'assemblees parlamentàries, tot i que en alguna ocasió el gentilici també serveix per distingir els *valencians* que participaven en les cavalcades que tenien lloc al regne de València de les tropes que eren presents al mateix territori durant la guerra de Castella⁴⁶. D'altra banda, en el procés de Corts de 1358 hi documentem la primera diferenciació juxtaposada entre *aragonenses, cathalani et valentini*, en una protesta del braç nobiliari per tal que la presència d'alguns aragonesos en la reunió no generés cap perjudici als *incolis regni Valencie*⁴⁷. Així mateix, també en el de Montsó de 1362-1363 es repetiren enunciacions similars en boca dels diferents braços aragonesos, com ara en el capítol de les universitats reials sobre la col·lecta de les generalitats:

Ítem, que las obvenciones de las generalidades sian collidas comunament en los dictos regnos e principado, e administradas e convertidas en los usos de la guerra e en defension de la terra e de la cosa pública por aragoneses, valencianos, catalanes ensemble, es asber, que en cada uno de los ditos regnos e principado haya cierta personas de aquellos, en Aragón I aragonés, I valenciano, I catalán, e en el regno de Valencia e en el principado de Catalunya así mismo⁴⁸.

D'igual manera, les ordres enviades pel rei a aquells que havien de celebrar parlaments en el seu nom, com ara el comte de Dénia o el baró de Xèrica, així com també els mateixos processos de Corts valencianes, van plens de passatges que empren el gentilici comú per tal de significar el que anteriorment es deia amb altres formulacions, referents al regne en el qual s'habitava i no a la comunitat poblacional que s'assentava sobre aquell mateix territori⁴⁹. Per tant, consolidat el nom que conjugava comunitat i territori,

⁴⁴ ACA, C, Cartes reials, Pere el Cerimoniós, núm. 4873, f. 9v (3-II-1349), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 102; ACA, C, Varia, Legislació, Capsa 8, Lligall 5, XII (c. 20-XI-1353), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 108.

⁴⁵ ACA, C, reg. 1400, f. 12r (12-I-1354); reg. 1398, f. 79v-80r (13-II-1354).

⁴⁶ ACA, C, reg. 1380, 37r-38r (7-X-1356). En aquest mateix sentit, en 1366 el rei ordenà prendre castells del regne de Múrcia *ab tots los hòmens a cavall cathalans e valencians que tenim a sou en aqueix regne*: ACA, C, reg. 1388, f. 18rv (19-V-1366).

⁴⁷ S. ROMEU, «Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358», cit., p. 397.

⁴⁸ J.M. PONS, *Actas de las Cortes generales de la Corona de Aragón de 1362-1363*, cit., p. 111 (4-II-1358). Per la seua banda, els nobles i eclesiàstics demanaren que els homes a cavall de l'Aragó rebessen el mateix sou per anticipat que *los catalanes e valencianos*: *Ibidem*, p. 119. Finalment, també entre els capítols presentats per les universitats reials valencianes es parlava de les darreres Corts celebrades *als valencians*: *Ibidem*, p. 186.

⁴⁹ Els esments, com hem dit, són molt nombrosos, sota formes com ara: *convoquets general parlament als valencians*, *celebrats general parlament als valencians*, *deu tenir o celebrar parlament en persona nostra als valencians*, *ha ordenat que-l dit parlament sia entengut als valencians*, *les primeres Corts per lo dit senyor rey en persona pròpia als valencians celebradores*, *demanar ajuda e secors als valencians*,

podem concloure que s'havia conformat una identitat territorial, la valenciana, que perduraria al llarg dels segles fins a arribar, amb molts canvis, a l'actualitat. La mateixa crònica de Pere el Cerimoniós, probablement escrita entre 1375 i 1383, certificava la utilització d'aquell gentilici, especialment vinculat a la reunió d'assemblees parlamentàries, en parlar també de la celebració de *Corts als valencians*⁵⁰.

En definitiva, doncs, no és estrany que Francesc Eiximenis fes una referència expressa a la identitat del *poble valencià* en la dècada de 1380, puix ja feia quasi una generació que aquesta havia començat a consolidar-se entre tots els habitants del territori. Això havia estat conseqüència d'un llarg procés que tenia les seues arrels en la fundació del regne i que s'havia anat forjant al caliu d'altres processos anàlegs, com ara l'extensió de la participació política i de la contribució fiscal a tots els estaments. Així, tot plegat, cap a la dècada de 1360, com a altres territoris europeus, aquests diferents elements s'aplegaren per a donar base a un nou sistema de govern general, que en el cas valencià estigué mediatitzats per les formes institucionals i polítiques que hem vist desenvolupar-se al llarg d'aquell mateix període, segons tractarem de sintetitzar en les conclusions del present treball.

demanàs generosa ajuda als valencians, o nos són stats atorgats per los valencians: ACA, C, reg. 1382, f. 105rv (8-XII-1359); reg. 1383, f. 133v (8-XII-1359), 173v (8-IV-1360), 177r (10-IV-1360); reg. 1505, f. 82r (2-VI-1360), transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 128; reg. 1384, 57v-58v (22-VI-1362) i 80r (18-VIII-1362); reg. 907, f. 204r-213v, XXXV, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 131 (26-IX-1362); Processos de Corts, núm. 6 (I a III-1367); AMV, MC, A-14, mà 3^a, f. 9r (22-VII-1362); S. ROMEU, «Cortes de Valencia de 1360», cit., p. 693.

⁵⁰ *Crònica del Cerimoniós*, cap. II, 26.

9. RECAPITULACIÓ: ELS FONAMENTS DEL PACTISME VALENCIÀ

En el *Dotzè del Crestià*, la mateixa obra en què inclogué el *Regiment de la cosa pública*, Francesc Eiximenis redactà un altre tractat sobre els oficis i les bones costums que havien de mantenir *los senyors del món e llurs oficials*. I la seua part final, destinada a les Corts generals, ha estat considerada, no debades, la principal síntesi coetània del que posteriorment s'ha classificat sota el nom de pactisme medieval de la Corona d'Aragó¹. Vegem-ne, doncs, què deia el franciscà gironí resident a València per tal de comparar la seua descripció, oferida entorn de 1386-1387, amb la que hem vist desenvolupar-se al llarg de la segona meitat del segle XIII i tota la primera del XIV fins a la guerra de Castella. En aquest mateix sentit, el teòleg introduïa la qüestió de les assemblees parlamentàries precisament a partir de la qüestió cabdal dels conflictes bèl·lics:

Tants són los mals qui de guerra hixen que no és hom qui sia bastant a dir-ho, ne a pensar-se los perills que n'hixen contra los béns e contra lo cors, e sobiranament contra la ànima... Per rahó d'açò, los passats e amans les comunitats ordenaren que negun príncep no guosàs moure guerra contra altre príncep fora de sa terra sens consell de Corts generals de tota sa senyoria... E per tal avem ací a veure què són Corts generals².

Però no només havien d'aconsellar al monarca en els afers de la guerra, sinó que, segons Eiximenis, les Corts, que havien de ser reunides cada tres anys, tenien altres funcions principals, entre les quals hi havia, primerament, la resolució de *los greuges que lo prínceps o sos oficials han fets contra negun en perjudici de justícia*. Alhora, la seua congregació era *profit de tot los regnes e de la cosa pública*, puix s'hi redactaven *estatuts*, s'hi demanaven *gràcies e libertats* i s'hi donava consell al sobirà sobre l'actuació respecte als seus enemics. Finalment, les assemblees generals es reunien per tal d'oferir ajuda econòmica *per qualque acte extraordinari e inopinat*, com ara les conquestes, els matrimonis de les infantes o la recuperació del patrimoni reial. En aquests casos, els estaments tindrien total llibertat de respondre *pensant si y són obligats o no, he atnent lo príncep com se à envés ells e com no en fer-los ço que fer deu*. Així mateix, també haurien d'atendre *al patrimoni del príncep, quan és ne a què pot bastar, ne quant fallir-li pot a ses necessitats*, i, per això, haurien de procurar que no l'alienés, *com lo dit patrimoni fos principalment de la comunitat del regne, que l'avia comprat e assignat a la casa real*³.

¹ A. LÓPEZ-AMO, «El pensamiento político de Eiximenis en su tratado 'Regiment de prínceps'», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 17 (1946), p. 5-139; R. D'ABADAL, *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona, 1987, p. 280-284.

² F. EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià. Segona part, volum primer*, a cura de C. Wittlin et alii, Girona, 1986, cap. 668. Sobre la data de redacció, vegeu: S. MARTÍ CASTELLA i D. GUIXERAS, «Apunts sobre la tradició del Dotzè del Crestià I», *III Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga: Literatura i Cultura a la Corona d'Aragó (s. XIII-XV). Girona (5-8 de juliol del 2000)*, Barcelona, 2001, p. 211-223.

³ F. EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià...*, cit., cap. 669-670. A tall de la venda del patrimoni reial, l'autor feia èmfasi en la concepció pública dels béns del monarca: *Senyor, vós debets pensar que aquest regne vós no-l posseïts axí com posseïts a la vostra vestidura, que podets dar e vendre e esquinçar a vostra volentat, car les comunitats, quant elegiren rey e senyories no les elegiren per tal que l'hom elegit per senyor los pogués tractar axí com a cans, ne u pogués fer axí com de catius, car ne l'hom elet a senyor açò no-ls merexia, ne ells no deuen ésser traydors a la comunitat, que la faessen cativa d'un hom qui podia ésser mal e en poguera fer a sa guisa, axí com de cosa planament sua: Ibidem*, cap. 670.

De fet, a través de l'*eximpli* de *Corpeius, rey de Suria*, Eiximenis fixava l'origen del contractualisme en la mateixa incapacitat i irresponsabilitat del monarca que hagués dissipat *tot son patrimoni quaix*. Val a dir, com que necessitava l'ajut de la comunitat per a la seua pròpia defensa, aquesta imposà una sèrie d'estrictes condicions, sota l'amenaça de la desposseïció: *daríem-vos comiat e faríem altre senyor*. En primer lloc, no es permetrien més alienacions de patrimoni reial, ni tan sols en temps de guerra, sinó que aquestes –sempre i quan tinguessen el consentiment dels nobles i de les ciutats– serien exclusivament finançades amb l'auxili del regne, *distribuït per certs clavaris qui no sien curials del rey, mas altres ciutadans, cavallers e ecclesiàstics*. En segon lloc, es mantindria la justícia d'acord amb les lleis, privilegis i costums de cada territori, bo i determinant que els jutges, advocats i oficials es regiren per aquells mateixos, sense cometre abusos, de forma que el sobirà procurés el *bon regiment del regne*. En tercer lloc, no s'imposaria cap mena de tribut *en senyal de senyoria*, sinó que aquesta es reconeixeria per la simple declaració pública dels vassalls: *si açò basta a tu, veges-ho, car nós no y faríem pus*. I, en últim lloc, les decisions militars es prendrien amb consell del regne, quedant prohibida la crida a *companyes d'armes* de fora –en una clara referència al que havia succeït durant la guerra de Castella⁴.

Així, si el sobirà no acomplia aquells deures i limitacions, Eiximenis arribava a apel·lar la llei romana segons la qual *com lo senyor en la coronació faça fe e jur feeltat a sos vassalls, e los vassalls a ell, per tal axí com vassall trencant la fe al senyor és digne de mort, axí lo senyor trencat la fe al vassall deu perdre la senyoria, e no pren mort per reverència de son grau*. Per tant el consell al monarca respecte de la seua actuació amb els vassalls era clar: *que estigats a lur ordenació, car, si u fets, vós romandrets rey e ells aura pau ab vós e vós ab ells tostemps*. No debades, al mateix Corpeius se li havia advertit d'aquella manera:

Veges si aquestes coses faràs e juraràs de grat, car si u fas tostemps te tendrem axí com a rey, a tu e als teus; si no, ara per lavòs te reputa per privat del regne e per exellat d'aquell per a tostemps. E diu aquí la història que lo dit rey respòs axí: – Pròmens, yo atorch que vosaltres fets a mi grans gràcies e gran misericòrdia que ab aytals patis me vullats per senyor, e us promet per lo sant sepulcre de Jhesucrist que yo empertostemps vos servaré totes aquestes coses que avets ordenades per profit de la cosa pública... Vet diu, ací la història, quant de bé fa tenir les Corts generals⁵.

Tot plegat, doncs, aquell conjunt de requisits conformava el moll de l'os de les aspiracions dels estaments a limitar el poder del monarca a través de les assemblees i els ordenaments jurídics aprovats, a assegurar el bon govern del regne i a gestionar de forma autònoma els subsidis que li fossen concedits. Era una radiografia pràcticament exacta del que hem vist consagrar-se a les Corts de Montsó de 1362-1363, si més no en el cas valencià i català: donatius a canvi de Corts, resolució de greuges, noves lleis i control dels diners atorgats, és a dir, el que modernament ha estat definit com a pactisme. Amb tot, com hem anat veient, per a arribar a aquella situació s'hagué de recórrer un llarg camí, que donà lloc a diverses condicions necessàries per tal de plantejar unes exigències com les que plantejava Eiximenis. En concret, dos foren els elements bàsics sobre els quals pogué construir-se el seu discurs: d'una banda, la consolidació de la pràctica parlamentària com a via usual per a tractar els afers del regne, i, d'una altra banda, la contribució general de tots els estaments a través de les ajudes aprovades en Corts, col·lectades i distribuïdes per ells mateixos. I precisament la

⁴ *Ibidem*, cap. 670-673.

⁵ *Ibidem*, cap. 673.

progressiva constitució d'aquells dos elements ha estat l'objecte principal d'aquesta tesi, segons tractarem de sintetitzar a continuació.

Primerament, pel que fa a la participació política canalitzada a través de les assemblees parlamentàries, al regne de València aquesta estigué fortament mediatitzada per la disputa entre l'estament reial, partidari dels furs valencians atorgats per Jaume I, i l'estament nobiliari, en què la majoria procedent d'Aragó defensava els furs aragonesos amb els quals havien poblat els seus dominis. De fet, com hem vist, les primeres Corts valencianes, de 1261, es congregaren expressament per tal de reformar i estendre a tot el regne les lleis de València, que beneficiaven clarament les prerrogatives del monarca i de les universitats reials, en detriment del poder de la resta de senyors. En conseqüència, els aragonesos, especialment emparats en el seu propi ordenament jurídic, rebutjaren frontalment aquella decisió, bo i abandonant l'assemblea. Així, tampoc s'avingueren a acceptar els furs valencians ni el marc parlamentari en les següents Corts de 1271, de manera que fins i tot la qüestió de la revisió de les terres repartides, tractada llavors, fou negociada a part amb la noblesa, fora del territori valencià. D'aquesta forma, l'estament reial esdevingué el principal usufructuari de l'ordenament foral del regne, amb la promesa de Jaume I que tots els seus successors el jurarien com a universal i exclusiu en Corts, en el moment d'accedir al tron.

Tanmateix, el seu propi fill, Pere el Gran, no ho féu i, en aquest sentit, al començament del seu regnat ordenà l'entrada de la cavalleria, amb dos regidors, en els governs municipals de les universitats reials. Amb tot, aquell acostament duraria ben poc, puix fou revocat com a conseqüència de la revolta de la Unió aragonesa de 1283, que aconseguí del monarca la plena validesa dels furs propis a l'interior del regne de València. Com a reacció, la capital i la resta de viles reials exigiren la remoció d'aquella ordre reial i tota una sèrie de privilegis que ampliaven considerablement el poder dels comuns vers la resta d'autoritats, tant la del rei com la dels senyors. Així mateix, obligaren al monarca a jurar els furs valencians, cosa que repetiren en 1286, en les Corts d'accessió d'Alfons el Liberal, davant les evasives d'aquell a causa de les pressions nobiliàries dels aragonesos. No obstant això, aquest mateix monarca, en l'assemblea celebrada amb els nuclis reials valencians en 1290 tornà a permetre l'observança privilegiada dels furs d'Aragó al regne. Així, d'igual manera, Jaume II emprà les Corts de 1292, d'inici del regnat, per consolidar aquella situació que representava una important excepció a la tenor dels mateixos furs valencians, teòricament vigents a tot el territori.

En consonància amb això, també la següent reunió parlamentària, de 1301-1302, esdevingué un afer quasi exclusiu de l'estament reial. És a dir, tot i que els nobles accediren a concedir un subsidi –per a pagar els propis deutes que el monarca havia adquirit amb ells–, les disposicions jurídiques aprovades atengueren exclusivament a les universitats, a través d'una nova sèrie de privilegis reials. Aquesta fou igualment la tònica de les Corts de 1314, en què únicament presentaren peticions els dirigents urbans, encara que en aquest cas el rei no accedí a cap d'elles. Més avant, Jaume II, afeblit per la renúncia del primogènit en 1319, hagué de concedir el Privilegi de la Unitat, en què es comprometé a mantenir íntegre el patrimoni reial, un afer constantment incomplet, que, com hem vist, es convertiria en clau de les relacions polítiques amb els estaments. D'una altra banda, poc després es decidí a resoldre la qüestió foral valenciana, però, tot i els tractaments mantinguts al llarg de 1321 amb els síndics municipals i la cavalleria del regne, no s'hi arribà a cap acord. D'igual manera, les Corts de 1325 tampoc serviren per a apropar postures i es tancaren sense produir avanços significatius ni generar ordenaments jurídics generals. Únicament en 1326, sense la presència del monarca, els

cavallers i els governants urbans pactaren una concòrdia que, no obstant això, quedà sense aprovació per la mort de Jaume II l'any següent.

Finalment, però, les Corts de 1329-1330 amb Alfons el Benigne representaren la primera reunió parlamentària en què s'aprovaren disposicions tocants a la generalitat dels estaments, amb l'aprovació de tots ells. No debades, s'hi posà fi definitiu a la disputa foral mitjançant l'eradicació de les lleis aragoneses del territori a canvi de la concessió de la jurisdicció civil a tots aquells senyors que no tingueren ja la criminal. Conseqüentment, la solució no arribà a acomplir les expectatives d'uns i d'altres, encara que, al cap i a la fi, els principals beneficiats foren els mateixos senyors, puix d'aquella manera garantiren tota una sèrie de potestats vers els seus vassalls que els furs valencians deixaven originàriament en mans dels oficials reials. En aquest sentit, malgrat aquell primer acord general i l'afirmació de les Corts com a eina de govern del regne, l'enfrontament entre els estaments ocasionà la institució parlamentària continués fonamentalment adreçada a defensa dels interessos de l'estament reial. Així succeí, per exemple, en les Corts de 1336, centrades en l'accessió al tron de Pere el Cerimoniós i el conflicte de les universitats amb la reina Elionor, o en les de 1342, en què foren rebutjades sistemàticament les peticions presentades pels braços eclesiàstic i nobiliari.

Paral·lelament, a més a més, també des de 1329 la relació entre la monarquia i els nuclis reials, especialment amb la ciutat de València, anà empitjorant, agreujada per diversos problemes, com ara l'actuació autoritària dels oficials, l'increment de les demandes fiscals o la constant erosió del patrimoni i les jurisdiccions reials, malgrat els privilegis en contrari concedits en diversos moments. Tot plegat, dels fets de Vinatea en 1331 o 1332 es passà a la revolta de la Unió una quinzena d'anys després, amb la consegüent repressió, que deixà tocats els privilegis de la ciutat i les viles reials. En tot cas, la mateixa constitució de la rebel·lió, en què participaren membres de la baixa i la mitjana cavalleria, palesava la progressiva imbricació entre uns i altres estaments, bastant més compartimentats en un inici. Així mateix, la pròpia forma de dur a terme les revocacions jurídiques posteriors –en Corts, en nom de la cosa pública i aprovades pels braços– consolidava en certa manera el paper de les assemblees parlamentàries com a fòrum de legitimació de les decisions preses sobre el conjunt del regne. Amb tot, la seua reunió efectiva depenia de la mateixa relació de poders entre la monarquia i els estaments, així que, mentre pogué evitar-ho, Pere el Cerimoniós s'abstingué de convocar-les. La situació, però, canviaria radicalment amb l'inici de la guerra de Castella en 1356.

En aquest sentit, la pròpia política d'alienacions del patrimoni reial en una Corona relativament petita provocà la indefensió del monarca, que hagué de recórrer a la mobilització general de tots els estaments dels seus regnes. I, en correlació amb això, s'hagueren de celebrar tot un seguit de Corts i parlaments, en els quals els braços acabaren refermant la seua posició comuna enfront del monarca. Així, les Corts valencianes de 1358, com les de 1329-1330 o les de 1349 per circumstàncies particulars, tornaren a aprovar lleis generals a instància de tots els assistents, una pràctica que s'acabà consolidant amb les reunions posteriors⁶. I, al remat, les Corts esdevingueren la màxima institució de govern del regne, amb la participació de tota la comunitat política en les decisions de la monarquia, com Eiximenis relatava uns anys després. Per tant, d'aquesta forma s'arribà a configurar una de les principals estructures que donà base a la negociació pactista entre el rei i el regne al llarg del segle posterior.

⁶ Tot i que, com hem indicat, en les Corts de 1362-1363 només coneixem les peticions realitzades pel braç reial, les posteriors de 1369-1370, 1371 o 1375 inclouen *capítols de tots los tres braços* o de cadascun d'ells: B. CANDELA, *Cortes Valencianas de finales del reinado de Pedro IV: Actas de 1369, 1371 y 1375*, Alacant, 2006.

Però no només això, sinó que en aquelles mateixes assemblees celebrades durant la guerra de Castella, el General, davant la feblesa reial, també aconseguí imposar les seues condicions quant a les ajudes concedides: només les atorgarien si el monarca continuava reunint Corts i, a més a més, amb el ple control estamental dels diners oferits. Aquell seria, doncs, el segon pilar sobre el qual es recolzaria el pactisme: una fiscalitat general i negociada en el marc parlamentari, que ha estat, precisament, l'altre gran objectiu d'aquest treball.

Pel que fa a la contribució fiscal dels estaments, les Corts de 1329-1330 també marcaren una fita indicativa de la primera participació del General en un donatiu atorgat a la monarquia. Abans d'aquell moment, no hem trobat notícies de cap pagament dels nobles del regne de València, amb l'única excepció del subsidi ja esmentat de 1301-1302, que era, en realitat, una forma de traspasar als vassalls dels mateixos senyors els deutes que el rei tenia amb aquests per les guerres de Sicília. Així, ni la campanya de Múrcia de 1265, ni la defensa contra els francesos de 1285, ni l'auxili general de les Corts de Montsó de 1289, ni la croada d'Almeria de 1309, ni la conquesta de Sardenya de 1322-1323, comptaren –fins on sabem– amb la col·laboració monetària de la cavalleria del regne, en plena consonància amb l'enfrontament mantingut amb la monarquia per la qüestió foral suara esmentada. En canvi, l'Església sí que contribuí en moltes d'aquelles ocasions, especialment en la lluita contra els musulmans i en la defensa de la terra, així com també en altres peticions dels monarques –per via de dècimes pontifícies o de subsidis directes particulars–, més com més avançava el segle XIV. En tot cas, la concessió es produïa sempre fora de Corts, com demostra el mateix fet que en les de 1301-1302, que implicaren l'aprovació de subsidis per part dels altres dos braços, els eclesiàstics en quedaren lliures.

Així mateix, malgrat aquest darrer exemple, les Corts tampoc foren el principal fòrum de negociació per a les ajudes dels nuclis reials durant aquest període inicial fins a 1329-1330. Certament, també es concediren auxilis en el context de les reunions de 1261, 1271, 1286 o 1289, però, en general, aquell no era l'objectiu prioritari per a la seua convocatòria i, de fet, altres assemblees, com les de 1314 o 1325, es tancaren sense l'atorgament de cap donatiu. En aquest sentit, la contribució de les universitats es canalitzava per altres vies, que incloïen la negociació, però per separat amb cadascuna d'elles. Així, en origen totes estaven obligades a pagar al monarca sempre i quan aquest els demanés una quèstia, és a dir, una petició justificada en les pròpies necessitats reials, que podia ser rebaixada mitjançant l'enviament de síndics comunals a la cort. En qualsevol cas, la tendència de les demandes –recaptades per impostos directes– fou sempre a l'alça, pel propi increment demogràfic i econòmic de les viles, però també per l'augment recurrent de les despeses de la Corona, especialment en els moments de grans campanyes bèl·liques, com ara les d'Almeria o Sardenya.

Per la seua banda, la ciutat de València aconseguí l'exempció de quèstia en 1286, per la qual cosa a partir de llavors intensificà els actes de negociació politicofiscal amb la monarquia, puix legalment era franca i no estava obligada a satisfer les peticions reials. Així, els reis hagueren de recórrer a peticions particulars i a arbitrar noves formes de contribució, com ara la del subsidi de les Corts de 1301-1302, això és, un cabeçatge col·lectat per uns diputats de les pròpies universitats que estigué vigent durant cinc anys, o la de l'armada municipal de 1315, finançada mitjançant unes cises anuals, que, malgrat l'oposició frontal de la noblesa, foren les primeres establertes a tots els llocs reials del regne de València. En aquest sentit, també la primera de les ajudes concedides per a la presa de Sardenya fou col·lectada a la capital mitjançant imposicions indirectes, mentre que per a la segona s'aplicà un doble impost directe: un per caps i l'altre

proporcional. En tot cas, si alguna cosa destaca d'aquells auxiliis és la intensa negociació amb el rei duta a terme pels dirigents municipals, que, especialment en el segon cas, forçaren al màxim la seua postura davant Jaume II per tal d'obtenir allò que demanaven. Tot plegat, doncs, en aquells moments del primer terç del segle XIV les assemblees parlamentàries i els subsidis de la ciutat i les viles no anaven necessàriament de la mà.

Novament, com a nivell polític, la situació donaria un primer tomb en les Corts de 1329-1330, en què el gran acord sobre l'ordenament jurídic del regne motivà la concessió d'un subsidi general pagat pels tres braços, un donatiu que, de fet, exercia com a preu de les concessions realitzades pel rei. Així, seguint la via oberta dels impostos indirectes, s'establiren cises comunes a tot el regne, gestionades per diversos diputats estamentals, que no estaven obligats a donar comptes al rei, però havien de traspasar els diners a qui ell digués. En conseqüència, com hem pogut demostrar, la recaptació anà a parar a fins ben diferents als que Alfons el Benigne havia promès, és a dir, a la croada contra Granada. Fet i fet, per tal d'acabar desviant el donatiu a la guerra contra els genovesos, s'hagueren de reunir diversos col·loquis, en què primer l'estament reial i després el General donaren la seua aprovació al finançament d'armades, per a les quals, a més a més, s'afegiren noves imposicions. Amb tot, malgrat arribar a posar-se en marxa, la concessió hagué de ser finalment revocada, atenent als incompliments reials, de forma que en 1334 es clogué abruptament aquella primera experiència de fiscalitat general.

Al mateix temps, l'altra gran innovació establerta en les Corts de 1329-1330 fou la fixació de les quèsties pagades per les viles reials valencianes, que a partir d'aleshores haurien de satisfer certes quantitats concretes tots els anys, bo i abandonant qualsevol mena de negociació pel que feia a aquest tribut. No obstant això, la Corona es reservà la possibilitat d'ampliar-les sempre que ho necessités, encara que, en general, preferí recórrer a la petició col·lectiva de subsidis a l'estament reial, recaptats a través de cises, el preu de les quals se solia avançar mitjançant el préstec i la intervenció creixent de canvistes, com ara Bernat Joan. Així, si fins llavors s'havia tractat amb cada lloc per separat, ara la negociació es produí a través de reunions comunes, com ara les de 1337, 1338, 1339 o 1343, per tal de fer front a unes campanyes cada cop més nombroses, si més no, en relació a l'època de Jaume II. En qualsevol cas, tot i aquesta ampliació del subjecte negociador, aquella no fou general, sinó que les universitats reials continuaren constituint la principal reserva fiscal de la monarquia. En aquest sentit, fins a la guerra de Castella únicament es produí una nova concessió de tots els estaments, en plena consonància amb el que hem explicat sobre el funcionament de les Corts, ja que el braç reial continuava arrogant-se el seu control gairebé exclusiu.

Concretament, aquell subsidi general consistí en una ajuda per a la guerra contra els marínides a l'Estret de Gibraltar entre 1340 i 1343, que fou desviada a l'ocupació de Mallorca –per la part que tocava a nobles i viles– a mitjan recaptació de les imposicions establertes en tot el regne. En relació amb això, com en 1301-1302 i en 1329-1330, també foren nomenats uns diputats encarregats de gestionar la col·lecta, amb immunitat vers les possibles reclamacions reials. Nogensmenys, encara que en aquesta ocasió sembla que els diners foren destinats a les operacions previstes, aquells representants estamentals no tenien potestats explícites per tal de controlar la seua distribució. D'altra banda, l'increment dels pagaments fiscals constatat a partir la dècada de 1330, amb els subsidis recaptats per cises, afegits a les quèsties i a noves demandes com els coronatges i els maridatges, ocasionaren l'inici de l'endeutament municipal fins a uns límits que convidaren a recórrer a tota mena de mecanismes per tractar de reduir-lo: l'alienació de patrimoni comunal, l'especulació amb la revenda de llocs, el carregament de censals – que arribà a plantejar-se en aquest moment –, o l'establiment d'imposicions a diversos

anys vista, l'única solució que aconseguí posar remei, si més no, als problemes financers de la ciutat de València.

Amb tot la revolta de la Unió de 1347-1348 i la repressió econòmica consegüent agreujaren les dificultats de les universitats, a les quals s'afegiren el successius subsidis demanats per Pere el Cerimoniós, especialment a partir de 1353. D'aquesta manera, tot i uns darrers intents de la ciutat de València per resoldre aquella situació mitjançant els impostos directes, finalment les cises i el deute públic finançat pels censals s'acabaren consolidant, bo i estructurant els sistemes fiscals locals que perduraren sobre les mateixes bases durant els segles posteriors. Paral·lelament, pel que fa a la negociació amb la monarquia, les conseqüències polítiques de la revolta esmentada motivaren, en un primer moment, que Pere el Cerimoniós obviés tota reunió parlamentària durant la primera part de la dècada de 1350. Així, novament es tornà a tractar per separat amb cadascuna de les universitats reials fins que l'inici dels atacs castellans en 1356 obligaren al rei a canviar d'estratègia, tot demanant ajudes generals en Corts i parlaments. D'aquesta manera, davant la incapacitat de la monarquia per fer front a la defensa de la Corona i la imperiosa necessitat de reunir grans donatius, la prolongació de la guerra acabà consolidant en el temps l'establiment d'una fiscalitat sostinguda per tots els estaments i negociada, a més a més, en aquelles mateixes assemblees.

Per afegiment, es produí una novetat cabdal respecte als anteriors subsidis de Corts, ço és, el control de la distribució dels diners recaptats per part dels mateixos braços. Tot plegat, amb una fiscalitat general i negociada en Corts i parlaments es configurà definitivament l'altra gran estructura que donà base a la forma de govern pactista. No debades, el mateix Eiximenis esmentava els *clavaris* que havien d'exercir el poder de decisió sobre aquells diners, en funció de les directrius marcades per la comunitat política. Així, les necessitats econòmiques del monarca i l'actuació mancomunada dels estaments donaren lloc a l'equació bàsica del pactisme: donatius generals a canvi de Corts generals. I, en relació amb això, com ja indicava el mateix teòleg gironí, coetani dels fets, la guerra –expansiva, però sobretot la defensiva– esdevingué el principal motor d'aquells canvis, que, en tot cas, operaren sobre unes bases anteriors, com l'erosió del patrimoni reial, la pràctica negociadora, l'ordenament jurídic desenvolupat o la immunitat fiscal dels estaments. En definitiva, doncs, la capacitat de posar límits a la monarquia es fonamentà en aquells diversos elements, primerament reivindicats en el cas valencià per l'estament reial, però finalment, a partir de 1358, compartits per tot el General.

En aquest sentit, una vegada que tota la comunitat política lligada al territori del regne de València participà de les mateixes lleis, de les mateixes institucions parlamentàries i de les mateixes contribucions fiscals, s'encetà una nova forma de govern, caracteritzada pels elements estructurals que hem analitzat, als quals, a més a més, s'afegí una mateixa identitat col·lectiva. Sobre eixes bases es desenvoluparia el pactisme al llarg dels segles posteriors, tot i que, en estreta connexió amb el que hem vist, no hem de considerar-lo un sistema immutable, sinó que hem comprovat a bastament que la força de la monarquia o dels estaments canviava considerablement en funció de les circumstàncies de cada moment. Així, si bé en 1283 o en 1324 l'estament reial aconseguí una llarga sèrie de concessions reials, en 1349, en canvi, fou sotmès a una forta retallada de privilegis. Aquesta, en canvi, quedà en no res uns anys després, a causa de les urgents necessitats de la monarquia davant la invasió dels seus territoris. Per tant, per tal de conèixer a fons l'evolució del pactisme, caldria analitzar exhaustivament les següents negociacions que tingueren lloc entre els reis i el General, de forma similar al que hem provat de fer aquí. En tot cas, respecte d'això, sembla que les

paraules d'Eiximenis a finals de la dècada de 1380 assenyalen que la limitació de poders al sobirà, lluny d'afeblir-se, s'envisgorí.

I, així mateix, un document tan llunyà com un informe del mestre de l'orde castellana de Calatrava sobre la societat valenciana a finals del segle XVI també sembla indicar que molts dels trets configurats al llarg del període estudiat continuaven ben presents al regne de València. Així, per exemple, el mestre declarava les dificultats per trobar un equivalent als *hijosdalgo* castellans, puix en aquest cas no hi havia privilegis fiscals, sinó una contribució general: *en este reyno así ciudadanos, como cavalleros, como nobles no son esentos de las imposiciones comunes, como son general, sal, peajes*. Alhora, advertia també que els estaments conformaven un bloc comú, amb capacitat per a tractar, tant en Corts com fora d'elles, sobre els afers del regne i els greuges comesos per la monarquia: *en este reyno ay tres braços, que llaman también estamentos, los quales son el reyno, y los que juntamente con el rey concurren para Cortes, y por si se juntan para tratar cosas concernientes al gobierno del reyno, como es para tratar con su magestat quando les quiebran algún fuero*. Finalment, també s'havia mantingut la capacitat dels estaments per a recaptar i distribuir els recursos fiscals del regne en nom de les mateixes Corts, a través de la Diputació del General, basada en l'impost de les generalitats:

Ay en este reyno un drecho que se llama el general, el qual pagan todos, que ni su magestat está libre del, sólo el pontífice y su camarlengo, el qual drecho se arrienda en sesenta y cinco y aún setenta mil ducados, las quales cantidades se gastan en deffensa del reyno, y se paga dellas a su magestat el servicio quando tiene Cortes, que son cient mil libras. Para administración desta hazienda de tres en tres años se comete a seys hombres que llaman diputados para que la gasten conforme a los fueros que esta administración tiene hechos en Cortes⁷.

És per això que considerem tan important el procés de configuració del pactisme analitzat en aquesta tesi, ja que marcà fortament l'evolució posterior de la societat valenciana. En tot cas, al remat han estat moltes les coses que ens han quedat per saber i que podrien ser objecte de futures investigacions. Per una banda, la part social ha estat la gran sacrificada en el present treball i, en aquest sentit, pensem que, amb la documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, dels arxius municipals i de les diverses sèries de protocols notariais valencians es podrien realitzar interessants estudis prosopogràfics sobre els nobles i cavallers aragonesos protagonistes de la disputa foral, sobre els participants en els diversos exèrcits organitzats per la Corona, sobre els dirigents municipals de la ciutat de València o sobre la xarxa d'implicats en la revolta unionista. Així mateix, pel que fa a les qüestions bèl·liques i financeres, estimem que segurament es poden abordar anàlisis anàlogues a la que hem intentat per a la croada d'Almeria, que ens ha permès calcular aproximadament el cost i la forma de pagament de l'expedició. I, en relació amb això, una comparació amb campanyes anteriors i posteriors podria proporcionar sucoses informacions sobre l'evolució dels mecanismes d'organització militar al llarg del període seleccionat.

Igualment, la gran massa documental aportada sobre les peticions realitzades per l'estament reial al llarg del segle XIV poden ser objecte d'un estudi molt més detallat i sistemàtic per tal d'aprofundir en el funcionament de la justícia i l'administració durant aquella època. D'altra banda, també caldria cercar informació sobre la ideologia i les aspiracions respecte al govern del regne dels que menys apareixen en aquest treball, els nobles i els cavallers, sense els quals l'estructura pactista, tal i com l'hem vista, no

⁷ AHN, Ordres militars, expedient núm. 2728, transcrit a l'*Apèndix documental*, doc. 133.

hauria estat possible. Més encara, les dades fiscals documentades permeten estudis molt més profunds dels realitzats: per exemple, una consulta exhaustiva a fons no treballats, com ara els registres *Thesaurarii* o els mateixos llibres de comptes del tresorer podrien complementar o millorar considerablement les conclusions a les quals hem anat arribant en cada episodi fiscal; i, d'igual manera, caldria una anàlisi detallada de l'evolució en el temps de les tarifes de les imposicions, així com una possible comparació d'aquestes amb d'altres territoris que presenten evolucions similars, com ara Catalunya.

En aquest mateix sentit, i en darrer lloc, considerem que aquesta mateixa comparació, tot i que amb major dificultat, es pot aplicar també als mateixos sistemes polítics, d'una forma similar a la que hem assajat per als casos valencià, català i aragonès durant la segona meitat del segle XIII i el primer terç del XIV. Així, a banda d'intentar completar aquesta evolució al llarg de les dècades posteriors, també resultaria d'un gran interès tractar de comparar les formes de govern d'aquests regnes de la Corona d'Aragó amb la d'altres monarquies europees, com ara Castella, França o Anglaterra. Així, doncs, no serà per falta de faena.

BIBLIOGRAFIA

Fonts impreses i catàlegs documentals

- ALANYÀ, L. (ed.), *Aureum Opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentie*, València, 1999 (ed. facsímil de 1515).
- ANYÓ, V., *El primer 'Manual de Consells' de la ciutat de València*, València, 1997.
- ARINYO, G.L. (ed.), *Furs e ordinacions del regne de València*, València, 1482
- BISSON, T.N., *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings, 1151-1213*, vol. II, Berkeley, 1984.
- BOADAS, J. i CASELLAS, L.E. (dirs.), *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*, Barcelona/Girona, 2005.
- BOFARULL, P. DE, «Procesos contra los nobles de la Unión Aragonesa en 1301», *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, tom XXXVIII, Barcelona, 1870.
- BOFARULL, M. DE, «Rentas del Bailío General de Aragón en 1294», *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, tom XIX, Barcelona, 1871.
- BRANCHAT, V., *Tratado de los derechos y regalías que corresponden al Real Patrimonio en el reyno de Valencia y de la jurisdiccion del intendente como subrogado en el lugar del antiguo bayle general (1784-1786)*, València, 1990.
- BURNS, R.I., *Diplomatarium of the crusader kingdom of Valencia, 1257-1273*, Princeton, 1985-2007.
- CABANES, M.D. i CABANES, M.L. (eds.), *Aureum opus de Xàtiva*, Saragossa, 1996.
- CERDÀ DE TALLADA, T., *Discurso del doctor Thomás Cerdán de Tallada... dirigido a la magestad cathólica, en beneficio y notable aumento del patrimonio y regalías que tanto importan*, València, c. 1612.
- CANELLAS, A., *Colección diplomática del concejo de Zaragoza*, Saragossa, 1975.
- Cortes de Cataluña, a Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña*, Madrid, 1896.
- CORTÉS, J., *Liber privilegiorum civitatis et regni Valentie*, València, 2001.
- EIXIMENIS, F., *Regiment de la cosa pública (1383)*, València, 1927.
- *Lo Crestià (selecció)*, ed. d'Albert Hauf, Barcelona, 1983.

- *Dotzè llibre del Crestià. Segona part, volum primer*, a cura de C. Wittlin et alii, Girona, 1986
- FELIU, G. i SALRACH, M. (dirs.), *Els Pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, Barcelona/Lleida, 1999.
- FONT I RIUS, J.M., *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid, 1969-1983.
- FURIÓ, A., i GARCÍA-OLIVER, F., *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València. I (1296-1345)*, València, 2007
- GALLOFRÉ, R., *Documentos del reinado de Alfonso III de Aragón: relativos al antiguo reino de Valencia y contenidos en los registros de la Corona de Aragón*, València, 1968.
- GARCIA EDO, V., «La reincorporación de Burriana a la corona real (1336-1341)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 63 (1987), p. 541-559.
- GARÍ, F. (dir.), *Documents cabdals del Regne de Mallorca*, Palma de Mallorca, 2003.
- GIRONÉS, I., *Els pergamins d'Ontinyent*, Ontinyent, 1991.
- GONZÁLEZ ANTÓN, L., *Las Uniones aragonesas y las Cortes del reino (1283-1301)*, Saragossa, 1975.
- GONZÁLEZ JIMÉNEZ, M. (ed.), *Crónica de Alfonso X*, Murcia, 1998.
- GONZALVO, G. (ed.), *Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, Barcelona, 1994.
- GUINOT, E., *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, 1991.
- *El Llibre de privilegis de Peníscola, Vinaròs i Benicarló*, Vinaròs, 1991.
- *Pergamins, processos i cartes reials. Documentació dispersa valenciana del segle XIII*, València, 2010.
- HINOJOSA, J.R., *Privilegios, órdenes, donaciones de Pedro III, Alfonso II, Jaime II*, València, 2009.
- HUICI, A., *Colección diplomática de Jaime I el Conquistador*, València, 1919-1922.
- HUICI, A., i CABANES, M.D., *Documentos de Jaime I de Aragón (1216-1268)*, València, 1976-1982.
- IBARRA, M.A., *Estudio diplomático del rey Pedro II de Aragón (1196-1213)*, Tesi doctoral, Madrid, 1932.
- LEDESMA, M.L., *Cartas de población del reino de Aragón en los siglos medievales*, Saragossa, 1991.
- LEMA, J.Á. (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Sant Sebastià, 1990.

- Llibre del mustaçaf de la ciutat de València*, València, 2003.
- Llibre de Privilegis i Franqueses de Mallorca*, Arxiu virtual Jaume I
<<http://www.jaumeprimer.uji.es/>>
- Llibre Verd de Barcelona*, Barcelona, 2004.
- LLORENS, S., *Libro de privilegios y reales mercedes concedidas a la muy noble y muy leal ciudad de Orihuela*, Alacant, 2001.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, C. (ed.), *Liber patrimoni regii Valentiae*, València, 2006.
- MAÑÉ, M.C. (ed.), *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona: anys 885-1334*, Barcelona, 2005.
- MARTÍ CASTELLA, S. i GUIXERAS, D., «Apunts sobre la tradició del Dotzè del Crestià I», *III Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga: Literatura i Cultura a la Corona d'Aragó (s. XIII-XV). Girona (5-8 de juliol del 2000)*, Barcelona, 2001, p. 211-223.
- MARTÍ CASTELLÓ, R. (ed.), *Col·lecció diplomàtica de la seu de Girona, 817-1100*, Barcelona, 1997.
- MARTÍ SANMARTÍ, J., *Dietari de Puigcerdà amb sa vegueria de Cerdanya i sotsvegueria de la vall de Ribes*, Lleida, 1928.
- MARTÍNEZ FERRANDO, J.E., *Catálogo de la documentación relativa al antiguo Reino de Valencia, contenida en los registros de la Cancillería Real*, Madrid, 1934.
- MEY, J. (ed.), *Fori regni Valentiae (1547)*, València, 1972.
- MIQUEL, F.J. (ed.), *Liber Feudorum Maior*, Barcelona, 1945-1947.
- *Regesta de Letras Pontificias del Archivo de la Corona de Aragón: sección Cancillería Real (Pergaminos)*, Madrid, 1948.
- NÚÑEZ DE VILLAIZAN, J., *Crónica de D. Alfonso el Onceno*, ed. de F. Cerdá, Madrid, 1787.
- PENYAFORT, R. DE, *Summa Sancti Raymundi de Peniafort*, Roma, 1603.
- PARRA, J.M., *Los pergaminos de la cancellería real del Archivo Municipal de la ciudad de Alzira*, Alzira, 1984.
- PONS, J.M. (ed.), *Constitucions i altres drets de Catalunya (1704)*, Barcelona, 1995.
- *Actas de las Cortes generales de la Corona de Aragón de 1362-1363*, Madrid, 1982.
- RASICO, P.D., «Un capbreu dels templers a la Cerdanya (c. 1184): edició filològica i comentari lingüístic», *Llengua & Literatura*, 8 (1997), p. 57-75.
- ROVIRA, J., *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, 1933.
- RUBIO VELA, A., *Epistolari de la València medieval*, València, 2003.

- SÁNCHEZ CASABÓN, A.I. (ed.), *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*, Saragossa, 1995.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M. i ORTÍ, P. (eds.), *Corts, Parlaments i fiscalitat a Catalunya. Els capítols del donatiu (1288-1384)*, Barcelona, 1997.
- SÁNCHEZ DE VALLADOLID, F., *Crónica de Sancho IV*, Biblioteca Saavedra Fajardo (ed. electrònica).
- SANS Y BARUTELL, J., «Documentos concernientes a la armada que en 1351 mandó aprestar el rey don Pedro IV de Aragón en contra de genoveses», *Memorial histórico español*, vol. II, Madrid, 1851.
- SAROBÉ, R. (ed.), *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny, 1070-1200*, Barcelona, 1998.
- SAVALL, P., i PENÉN, S., *Fueros, observancias y actos de Corte del reino de Aragón (1891)*, Saragossa, 1991.
- SOLDEVILA, F., *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, 1971.
- UBIETO, A. (ed.), *Colección diplomática de Pedro I de Aragón y Navarra*, Saragossa, 1951.
- (ed.), *Documentos de Ramiro II de Aragón*, Saragossa, 1988.
- UDINA, F. (dir.), *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1971.
- VALLS I TABERNER, F., *Privilegis i ordenacions de les valls pirenenques*, Barcelona, 1917.
- *Privilegis i ordenacions de la Vall d'Andorra*, Saragossa, 1990
- *Privilegis i ordenacions de la Vall de Ribes*, Saragossa, 1992.
- VINCKE, J., *Documenta selecta mutuas civitatis arago-cathalaunicae et ecclesiae relationes illustrantia*, Barcelona, 1936.

Bibliografia citada

- ABADAL, R. D', *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona, 1987, p. 280-284.
- AINAGA, M.T., «El fogaje aragonés de 1362: aportación a la demografía de Zaragoza en el siglo XIV», *Aragón en la Edad Media*, 8 (1989), p. 33-58.
- ALBEROLA, A., «Los 'señoríos alfonsinos' en el sur del País Valenciano. Aproximación a su estudio», a E. Serrano i E. Sarasa (eds.), *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica (ss. XII-XIX)*, Saragossa, 1993, vol. 1, p. 223-240.
- ALCOVER, A.M. i MOLL, F.B., *Diccionari català-valencià-balear*, Barcelona, 2002 (ed. electrònica).
- ALLOUCHE, I.S., «La relation du siège d'Almería en 709 (1309-1310) d'après de nouveaux manuscrits de la 'Durrat al-Ḥiḡāl'», *Hespéris*, 16 (1933), p. 122-138.
- ALSINA, C., FELIU, G. i MARQUET, L., *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, 1990.
- ANDERSON, P., *El Estado absolutista*, Madrid, 1979 (ed. original anglesa: 1976).
- ARCO, R. DEL, «El obispo Don Jaime Sarroca, consejero y gran privado del rey Don Jaime el Conquistador (noticias y documentos inéditos)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, IX (1917), p. 65-91.
- ARRIBAS, A., *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, Barcelona, 1952.
- BALLESTEROS, A., *Alfonso X el Sabio*, Barcelona, 1984.
- BARRIO, J.A., CABEZUELO, J.V. i HINOJOSA, J.R., «La contribución de la procuración de Orihuela en la conquista de Cerdeña», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 11 (1996-1997), p. 377-383.
- BARRIO, J.A., HINOJOSA, J.R., «Las sisas en la gobernación de Orihuela durante la baja Edad Media», *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), p. 535-579.
- BATLLE, C., «Intentos de democratización de un gobierno municipal: Barcelona en el siglo XIV», *Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Nice*, 9-10 (1969), p. 69-79.
- «Aportacions a la història d'una revolta popular: Barcelona 1285», *Estudis d'Història Medieval*, 2 (1970), p. 21-29.

- BATLLORI, M., «El cronista Bernat Desclot i la família Escrivà», *Storiografia e storia. Studi in onore di Eugenio Duprè Theseider*, Roma, 1974.
- BAUCELLS, J., «La successió del comtes de Pallars en el dos-cents», a *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón: Jaime I y su época*, Saragossa, 1982, p. 21-36.
- «L'expansió peninsular en la política de Jaume II. El matrimoni de la seva filla la gran amb l'infant Pere de Castella», *Anuario de Estudios Medievales*, 12 (1982), p. 491-535.
 - «La infanta griega Láscara y sus hijas Beatriz y Violante, aragonesas de elección», a *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón: La ciudad de Zaragoza en la Corona de Aragón*, Saragossa, 1984, p. 63-80.
 - «Enterrament de Jaume II a Santes Creus l'any 1327», *Acta historica et archaeologica medievales*, 20-21 (1999-2000), p. 323-344.
- BAYDAL, V., *La senyoria de Beniparrell: Dels Escrivà als Escrivà de Romaní (1258-1426)*, Beniparrell, 2008.
- «'Què som, i per què som com som'. Un nou model interpretatiu per a l'evolució històrica de la identitat col·lectiva valenciana», a M. Lanusse, J.A. Martínez i A. Monzón (eds.), *Vida amunt i nacions amunt. Pensar el País Valencià en temps de globalització*, València, 2008, p. 179-213.
 - «*Que vengués a emparar et reebre los dits regnes e terres sues*. La naturaleza diversa de los pactismos territoriales de la Corona de Aragón a la llegada al trono de Jaime II (1291-1293)», a *Actas IV Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas. Lorca*, Murcia, 2009, p. 27-38.
 - «'Despendria tots sos béns'. Cambistas, fiscalidad y linajes dominantes en la ciudad de Valencia (c. 1270 - c. 1370)», a *En busca de Zaqueo: los recaudadores de impuestos en las épocas medieval y moderna*, Madrid, en premsa.
- BEAUCHAMP, A., «'Que ivarçosament nos trametats la hajuda que demanada us havíem'. L'organisation du soutien militaire au roi Pierre IV d'Aragon durant la campagne de Sardaigne (1354-1355)», a *XVIII Congrès Internacional d'Història de la Corona d'Aragó*, València, 2005, vol. I, p. 435-449.
- *Gouverner la Coironne d'Aragon en l'absence du roi: la lieutenance générale de l'infant Pierre d'Aragon (1354-1355)*, Tesi doctoral, Bordeus, 2005.
- BENAVIDES, A., *Memorias de D. Fernando IV de Castilla*, Madrid, 1860.

- BENITO, P., *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, Barcelona, 2003.
- BERGES, J.M., *Actividad y estructuras pecuarias en la comunidad de Albarracín (1284-1516)*, Tramacastilla, 2009.
- BERTRAN, P., «Notes sobre els subsidis de l'Església catalana per a la guerra de Sardenya (1354)», *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), p. 121-139.
- BEUTER, P.A., *Primera part de la Història de València (València 1538); Segunda parte de la Crónica general (València 1604)*, València, 1995 (ed. facsímil).
- BISSON, T.N., «An 'unknown charter' for Catalonia (A.D. 1205)», a l'*Album Elemér Mályusz. Études présentés à la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'États*, vol. LVI, Brussel·les, 1976, p. 62-76.
- *Conservation of coinage, monetary exploitation and its restraint in France, Catalonia and Aragon, c. A.D. 1000 – c. 1225*, Oxford, 1979.
- «Las finanzas del joven Jaime I (1213-1228)», a *Jaime I y su época. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Saragossa, 1980, vol. I, p. 161-208.
- «Preludio al poder: Monarquía y Constitución en los reinos de Aragón, 1175-1250», a R.I. Burns (ed.), *Los mundos de Alfonso el Sabio y Jaime el Conquistador*, València, 1990 (ed. original anglesa: 1985).
- BONNASSIE, P., *Catalunya, mil anys enrere. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle XI al final del segle XI*, Barcelona, 1979 (ed. original francesa: 1975).
- BROUSSOLLE, J., «Les impositions municipales de Barcelone de 1328 à 1462», *Estudios de Historia Moderna*, 5 (1955), p. 1-164.
- *Jaume I i els valencians del segle XIII*, València, 1981.
- *Història de la Corona d'Aragó a l'Edat Mitjana*, Barcelona, 1988.
- *Transition in crusader Valencia: years of triumph, years of war (1264-1270)*, Princeton/Oxford, 2001.
- «The crusade against Murcia: Provisioning the armies of James the Conqueror, 1264-1267», a H.H. Hames (ed.), *Jews, Muslims and Christians in and around the Crown of Aragon. Essays in honour of Professor Elena Lourie*, Leiden, 2004, p. 35-73.
- CABEZUELO, J.V., «En torno a la creación y funcionamiento de la Gobernación General de Orihuela», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 7 (1988), p. 159-180.

- «'Procuració versus governació'. El reino de Valencia ante la reforma gubernativa de 1344», *Anuario de Estudios Medievales*, 25-2 (1995), p. 571-592.
- *La Curia de la procuración. Estructura de una magistratura medieval valenciana*, Alacant, 1998.
- *Poder público y administración territorial en el reino de Valencia, 1239-1348: el oficio de la procuración*, València, 1998.
- «Diplomacia y guerra en el mediterráneo medieval. La liga véneto-aragonesa contra Génova de 1351», *Anuario de Estudios Medievales*, 36-1 (2006), p. 253-294.
- CADEDDU, M.E., «Giacomo II d'Aragona e la conquista del regno di Sardegna e Corsica», *Medioevo. Saggi e Rassegne*, 20 (1995), p. 251-316.
- CADEDDU, M.E., MUÑOZ POMER, M.R. i PONS ALÓS, V., «Valencianos en la conquista de Cerdeña a través de un registro de 'Lletres' del Justicia Civil de Valencia (1322-1323)», a *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, València, 2005, vol. 1, p. 225-250.
- CANDELA, B., *Cortes Valencianas de finales del reinado de Pedro IV: Actas de 1369, 1371 y 1375*, Alacant, 2006.
- CANELLAS, A., «Aragón y la empresa del Estrecho en el siglo XIV. Nuevos documentos del Archivo Municipal de Zaragoza», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, 2 (1946), p. 7-73.
- «Fuentes de Zurita: Documentos de la alacena del cronista, relativos a los años 1302-1478», *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 23-24 (1970-1971), p. 267-322.
- «Fuentes de los Anales de Zurita. El proceso de los monederos falsos de Tarazona de 1267», a S. Aguadé et alii (eds.), *Homenaje a Don Jose María Lacarra de Miguel en su jubilación del profesorado. Estudios medievales*, Saragossa, 1977, vol. II, p. 263-277.
- «Fuentes de Zurita, Anales III, 67. Las asambleas de Calatayud, Huesca y Ejea de 1265», *Revista de Historia Jerónimo de Zurita*, 31-32 (1978), p. 7-41.
- *Doce documentos fiscales aragoneses del siglo XIII de la alacena de Zurita*, Saragossa, 1983.
- CAPMANY, A., *Memorias históricas sobre la marina, el comercio y las artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Madrid, 1779.

- CARBONELL, M.J., «Las Cortes valencianas medievales: aproximación a la historiografía y fuentes para su estudio», a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, 1991, p. 270-281.
- CARBONELL, M.J. i DÍAZ BORRÁS, A., «Determinación y definición de cuentas de las Cortes de 1329 en 1332: antecedentes de la Generalidad valenciana. La fiscalidad territorial y las imposiciones locales», *Anuario de Estudios Medievales*, 34:2 (2004), p. 713-745.
- CARRERAS I CANDI, F., «Itinerari del rei Anfòs II», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 71 (1921), p. 61-83.
- «Ordenanzas para la casa y corte de los reyes de Aragón (siglos XIII y XIV)», *Cultura española*, 2 (1906), p. 327-338.
- CARRÈRE, C., «Protectionnisme industrial et peuplement a Valence en 1343», VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, València, 1969, vol. II-1, p. 211-217.
- CARRERES, S., *Vinatea. Conferència pronunciada pel senyor Salvador Carreres Zacarés el dia 8 d'octubre del 1933 al Saló d'Actes de l'Ajuntament de València*, València, 1936.
- CASAUS, M.J., «La relación de la Casa de Híjar con la Casa real de Aragón durante los siglos XIII-XV: De señorío a ducado» a M. González Jiménez i I. Montes Romero-Camacho (eds.), *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV*, Cadis, 2006, p. 657-666.
- CASEY, J., *The kingdom of Valencia in the seventeenth century*, Cambridge, 1979.
- «The Valencians and Spain. A search for identity», a I. Burdiel i J. Casey (eds.), *Identities: nations, provinces and regions (1550-1900)*, Norwich, 1999.
- «'Una libertad bien entendida'. Los valencianos y el estado de los Austrias», *Manuscrits. Revista d'història moderna*, 17 (1999), p. 237-252.
- CASTAÑÉ, J., *El Fuero de Teruel*, Terol, 1991, p. 21-23.
- CAWLEY, C., «Aragonese nobility», a *Medieval Lands*, ed. electrònica, 2006-2010.
- CHABÁS, R., *Génesis del derecho foral valenciano*, València, 1902.
- CIFUENTES, L. i MCVAUGH, M.R. (eds.), *Arnaldi de Villanova opera medica omnia, vol. X.2: Regimen Almarie (Regimen castra sequentium)*, Barcelona, 1998.
- CINGOLANI, S.M., *La memòria dels reis. Les quatre grans cròniques i la historiografia catalana, des del segle X fins al XIV*, Barcelona, 2007.
- COLL I ALENTORN, M., *Crònica. Bernat Desclot*, Barcelona, 1949-1951.

- CONTE, Á., «A población de Luna circa 1265», *Argensola*, 112 (1998-2002), p. 225-242.
- CORONA, C., «Las tenencias en Aragón desde 1035 a 1134», *Estudios medievales de la Corona de Aragón*, 2 (1964), p. 379-396.
- COSTA, M.M., *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, 1998.
- CRUSAFONT, M., *Història de la moneda catalana*, Barcelona, 1996.
- CUADRADA, C., «Sobre el mer i el mixt imperi als senyorijs de la Catalunya Vella (segle XIV)», *Mayurqa*, 22 (1989), p. 199-211.
- CUNCHILLOS, S., «Documentos para la historia del condado de Luna», *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 37-38 (1980), p. 151-161.
- CUÑAT, V.M., «Del Privilegio al Registro: la relación entre el 'Consell' de Valencia y Cerdeña en tiempos de Jaime II y Alfonso IV, a través del Archivo Municipal de Valencia», a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, Sàsser, 1993, vol. 3, p. 329-337.
- DÍAZ BORRÁS, A., «La primera operación de censales realizada por la ciudad de Valencia (1350-1356)», a *II Congreso de jóvenes historiadores y geógrafos*, València, 1993, p. 111-116.
- «El corso genovés y Valencia en la defensa catalana de Cerdeña durante el siglo XIV», a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, vol. 2, Càller, 1996, p. 401-415.
- DUALDE, M., «Solidaridad espiritual de Valencia con las victorias cristianas del Salado y de Algeciras», *Estudios Medievales*, 1 (1950), p. 43-83.
- DUFOURCQ, C.E., *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental: segles XIII-XIV*, Barcelona, 1969 (ed. original francesa: 1966).
- EIXIMENIS, F., *Contes i faules*, Barcelona, 1984.
- ENSENYAT, G., *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*, Palma, 1997.
- ESCRIG, J., *Llucena: Una historia de l'Alcalatén*, Castelló de la Plana, 1998.
- ESQUILACHE, F., *Història de l'horta d'Aldaia*, Aldaia, 2007.
- ESTAL, J.M. DEL, *Alicante. De villa a ciudad (1252-1490)*, Alacant, 1990.
- *Orihuela, de villa a ciudad. Compendio de una historia bicentenaria desde Alfonso X el Sabio de Castilla al rey Alfonso V de Aragón: 1243/50-1437/38*, Alacant, 1996.

- *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*, Saragossa, 2009.
- ESTEBAN, L., *Concud, aldea de Teruel*, València, 2003.
- FÀBREGA, A., «Ayuda económica de la Iglesia a Jaime II de Aragón para la conquista de Cerdeña», *Anthologica Annua*, 11 (1963), p. 29-33.
- FALCÓN, M.I., «Repercusión en las ciudades y villas aragonesas de la política mediterránea de Pedro el Grande», a *XI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. III, Palermo, 1984, p. 101-120.
- «Finanzas y fiscalidad de ciudades, villas y comunidades de aldeas aragonesas», a *Finanzas y fiscalidad municipal. V Congreso internacional de estudios medievales*, Àvila, 1997.
- «El sistema fiscal de los municipios aragoneses», a M. Sánchez Martínez, A. Furió i P. Bertran (eds.), *Actes: Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida, 1997, p. 191-218.
- FERRAN, E., *El jurista Pere Albert i les Commemoracions*, Barcelona, 2006.
- FERRANDIS, M. i MORENO, J., *Francesc de Vinatea*, València, 1993.
- FERRANDO, A., *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València, 1980.
- FERRER I MALLOL, M.T., «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 63 (1987), p. 445-508.
- *Les aljames sarraïnes de la Governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, 1988.
- «La incursió de l'exèrcit de Granada de 1304 pel regne de València i l'atac a Cocentaina», *Alberri*, 15 (2002), p. 53-150.
- FERRER I MALLOL, M.T., MUTGÉ, J. i SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M. (eds.), *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, Barcelona, 2005.
- FERRER NAVARRO, R., *Conquista y repoblación del reino de Valencia*, València, 1999.
- FERRO, V., *El Dret públic català, les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987.
- FIGGIS, J.N., *Studies in political thought. From Gerson to Grotius, 1414-1625*, Cambridge, 1916.
- FONDEVILLA, F., «La nobleza catalanoaragonesa capitaneada por Ferrán Sánchez de Castro en 1274», a *I Congrès d'Historia de la Corona d'Aragó*, Barcelona, 1913, p. 1061-1168.

- FORTÚN, L.J., «Una reforma fiscal en el Noroeste de Navarra (1192-1193)», a *Historia de la Hacienda española (Épocas Antigua y Medieval). Homenaje al profesor García de Valdeavellano*, Madrid, 1982, p. 235-259.
- FRADERA, J.M., «La dificultat de descriure la nació ('regió' i 'nació' en la historiografia catalana i internacional)», *Notícia nova de Catalunya*, Barcelona, 2005.
- FURIÓ, A., *Història del País Valencià*, València, 1995.
- «Senyors i senyories al País Valencià al final de l'Edat Mitjana», *Revista d'Història Medieval*, 8 (1998), p. 124-125.
 - «L'impôt direct dans les villes du royaume de Valence», a D. Menjot i M. Sánchez Martínez (eds.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen). 4. La gestion de l'impôt*, Tolosa de Llenguadoc, 2004, p. 169-199.
- FURIÓ, A. i GARCIA-OLIVER, F., «La economía municipal de Alzira a fines del siglo XIV según un libro de cuentas de 1380-1381», a E. Sáez, C. Segura i M. Cantera (eds.), *La ciudad hispánica durante los siglos XIII al XVI*, Madrid, 1985, tom II, p. 1611-1633.
- «Entre la península i el Mediterrani (1305-1408)», a E. Belenguer (dir.), *Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona, 2007.
- FURIÓ, A., SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M. i SESMA, J.Á., «Old and new forms of taxation in the Crown of Aragon (13th-14th centuries)», a *La fiscalità nell'economia europea (sec. XIII-XVIII). 39 Settimana di Studi dell'Istituto Internazionale di Storia Economica "Francesco Datini" di Prato*, Florència, 2008, pp. 99-130.
- FUSTER, J., «Jaime II, el rey prudente», suplement «Valencia» del diari *Levante*, València, 8-II-1957.
- *Qüestió de noms*, Barcelona, 1962.
 - *Nosaltres, els valencians*, Barcelona, 1962.
- GALLENT, M. i MUÑOZ POMER, R.M., «Alzira y la campaña de Pedro IV en Cerdeña (1354)», *Quaderns de Sueca*, 3 (1982), p. 71-80.
- GARCÍA EDO, V., *Onda en el siglo XIII*, Onda, 1988.
- *La obra legislativa de Jaime I de Aragón (1208-1276)*, Castelló de la Plana, 2008.
- GARCÍA SANZ, A., i GARCÍA EDO, V., *Furs de València*, Barcelona, 1970-2002.
- GARCÍA-GUIJARRO, L., «Los orígenes de la Orden de Montesa», a *Las órdenes militares en el Mediterráneo Occidental, siglos XIII-XVIII*, Madrid, 1989, p. 69-84.

- GARCÍA MARSILLA, J.V., «La tumba de un banquero. El sepulcro gótico de Arnau de Valleriola en el Museo de Bellas Artes de Valencia», *El Mediterráneo y el arte español*, València, 1988, p. 467-470
- «La génesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia (1238-1366)», *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), p. 149-170.
 - *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València, 2000.
 - «La 'sisa de la carn': Ganadería, abastecimiento cárnico y fiscalidad en los municipios bajomedievales valencianos», a R. Vallejo i A. Furió (eds.), *Los tributos de la tierra. Fiscalidad y agricultura en España (siglos XII-XX)*, València, 2008, p. 81-102.
- GARCÍA MARSILLA, J.V. i SÁIZ SERRANO, J., «De la *peita* al censal. Finanzas municipales y clases dirigentes en la Valencia de los siglos XIV-XV», a M. Sánchez Martínez, A. Furió i P. Bertran (eds.), *Actes: Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida, 1997, p. 307-335.
- GARCIA SANZ, A., *Furs de València*, Barcelona, 1980.
- «El jurista Pere Albert i la seva obra», *Estudis històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 14 (1996), p. 7-38.
- GARGALLO, A., *Los orígenes de la Comunidad de Teruel*, Terol, 1984.
- *El concejo de Teruel en la Edad Media (1177-1327)*, Terol, 1997-2005.
- GARRIDO, J.D., *Jaume I i el regne de Múrcia*, Barcelona, 1997.
- *La conquesta del sud valencià i Múrcia per Jaume II*, Barcelona, 2002.
- GASPAR, M., «Relaciones de la Corona de Aragón con los estados musulmanes de Occidente. El negocio de Ceuta entre Jaime II de Aragón y Aburribia Soleiman, sultán de Fez contra Mohamed III de Granada», *Revista del Centro de Estudios Históricos de Granada*, 13 (1923), p. 279-289.
- GELDEREN, M. VAN, i SKINNER, Q. (eds.), *Republicanism. A shared European heritage*, Cambridge, 2002.
- GIMÉNEZ SOLER, A., *El sitio de Almería*, Barcelona, 1904.
- *La Corona de Aragón y Granada: historia de las relaciones entre ambos reinos*, Barcelona, 1908.
 - «El viaje de Pedro IV a Cerdeña en 1354», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 33 (1909), p. 88-93.
 - *Don Juan Manuel: biografía y estudios críticos*, Saragossa, 1932.

- GINER, S., *Historia de Murla*, Alacant, 1995.
- Glossaire de fiscalité. Les mots de l'impôt dans l'Occident méditerranéen*
<<http://www.mailxxi.com/fiscalitat/index.htm>>.
- GÓMEZ BAYARRI, J.V., «Cartas pueblas valencianas concedidas a fueros aragoneses»,
Aragón en la Edad Media, 20 (2008), p. 391-412.
- GONZÁLEZ ANTÓN, L., «Las Cortes aragonesas en el reinado de Jaime II», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 47 (1977), p. 523-682.
- *Las Cortes de Aragón*, Saragossa, 1978.
- GONZÁLEZ HURTEBISE, E., *Libros de la tesorería de la Casa Real de Aragón*, Barcelona, 1911.
- GONZÁLEZ JIMÉNEZ, M., *Alfonso X el Sabio*, Barcelona, 2004.
- GONZÁLEZ JIMÉNEZ, M. i MONTES ROMERO-CAMACHO, I. (eds.), *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV*, Cadis, 2006.
- GOÑI, J., *Historia de la bula de la cruzada en España*, Vitòria, 1958.
- GUAL, M., «Contribución al estudio de la territorialidad de los fueros de Valencia»,
Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón, III (1947-1948), p. 262-289.
- GUBERN, R., «Notes sobre la redacció de la crònica de Pere el Cerimoniós», *Estudis Romànics*, 2 (1949-1950), p. 135-148.
- GUERREAU, A., *El feudalismo. Un horizonte teórico*, Barcelona, 1984.
- *L'Avenir d'un passé incertain. Quelle histoire du Moyen Age au XXIe siècle?*, Paris, 2001.
- GUICHARD, P., «La conquista militar y la estructuración política del Reino», *Nuestra historia*, tom 3, València, 1980, p. 13-43.
- *Al-Andalus frente a la conquista cristiana*, Madrid/València, 2001.
- GUINOT, E., «La fundación de la Orden Militar de Santa María de Montesa», *Saitabi*, 35 (1985), p. 73-86.
- «El modelo de feudalismo repoblador: renta y señoríos en la Valencia medieval», a E. Serrano i E. Sarasa (coords.), *Señorío y feudalismo en la península ibérica*, ss. XII-XIX, vol. 2, Saragossa, 1993, p. 513-525.
- «La creació de les senyories valencianes en una societat feudal de frontera: el regne de València (segles XIII-XIV)», *Revista d'Història Medieval*, 8 (1997), p. 79-108.
- *Els fundadors del regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, València, 1999.

- «El repartiment feudal de l'horta de València al segle XIII: jerarquització social i reordenament del paisatge rural», a E. Guinot i J. Torró (eds.), *Repartiments a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)*, València, 2007, p. 115-200.
 - «Sobre la génesis del modelo político de la Corona de Aragón en el siglo XIII: Pactismo, Corona y Municipios», *Res publica*, 17 (2007), p. 151-176.
- GUINOT, E. i TORRÓ, J. (eds.), *Repartiments a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)*, València, 2007.
- HAMES, H.H. (ed.), *Jews, Muslims and Christians in and around the Crown of Aragon. Essays in honour of Professor Elena Lourie*, Leiden, 2004.
- HINOJOSA, J.R. *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, València, 2002.
- *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, Sant Sebastià, 2006.
- HOBBSAWM, E.J. i RANGER, T. (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge, 1983.
- IRADIEL, P., «Corporaciones de oficio, acción política y sociedad civil en Valencia», a *XIX Semana de Estudios Medievales de Estella*, Pamplona, 1993.
- JOVER, G. i SOTO, R., «Els dominis feudals a la Mallorca baixmedieval (segles XIII-XVI)», *Revista d'Història Medieval*, 8 (1997), p. 217-274.
- KLÜPFEL, L., «El règim de la Confederació catalano-aragonesa a finals del segle XIII», *Revista Jurídica de Catalunya*, 35-36 (1929-1930).
- LACARRA, J.M., «Honos y tenencias en Aragón. Siglo XI», *Cuadernos de Historia de España*, 45-46 (1967), p. 151-190.
- LAFUENTE, M., *La guerra de los Dos Pedros en Aragón (1356-1366). Impacto y trascendencia de un conflicto bajomedieval*, Tesi doctoral, Saragossa, 2009.
- LALIENA, C., *La formación del estado feudal: Aragón y Navarra en la época de Pedro I*, Osa, 1996.
- LALINDE, J., *La gobernación general en la Corona de Aragón*, Saragossa, 1963.
- «El pactismo en los reinos de Aragón y de Valencia», a LEGAZ LACAMBRA, L., *et alii*, *El pactismo en la historia de España*, Madrid, 1980, p. 111-139.
- LARA, P., *Sistema aragonès de pesos y medidas*, Saragossa, 1984.
- LEGAZ, L., *et alii*, *El pactismo en la historia de España*, Madrid, 1980.
- LEVI-PROVENÇAL, E., «Un 'zayal' hispanique sur l'expédition aragonaise de 1309 contre Alméria», *Al-Andalus*, 6 (1941), p. 377-399.
- LÓPEZ-AMO, A., «El pensamiento político de Eiximenis en su tratado 'Regiment de prínceps'», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 17 (1946), p. 5-139.

- LÓPEZ ELUM, P., *El impuesto del morabatí, su base económica y sus aplicaciones demográficas. Datos para su estudio (Siglos XIII-XVIII)*, Tesi doctoral, València, 1972.
- *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, València, 2001.
- LÓPEZ ELUM, P. i MUÑOZ POMER, R.M., «Dates i llocs de celebració de les Corts forals valencianes», a R. Pinilla (ed.), *Les Corts Forals Valencianes: poder i representació*, València, 1994, p. 210-211.
- LÓPEZ FERNÁNDEZ, M., «Algunas precisiones sobre la aplicación del Tratado de Madrid de 1339, entre Aragón y Castilla», *Espacio, tiempo y forma. Serie III. Historia medieval*, 21 (2008), p. 185-208.
- LÓPEZ PÉREZ, M.D., *La Corona de Aragón y el Magreb en el s. XIV (1331-1410)*, Barcelona, 1995.
- «De nuevo sobre la ‘Guerra del Estrecho’: la contribución financiera del reino de Valencia en la última fase del conflicto (1332-1344)», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 11 (1996-1997), p. 405-416.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, C., «Ciudades, nobleza y patrimonio regio en el reino de Valencia en época de Alfonso el Magnánimo», a *XVII Congrés d’Història de la Corona d’Aragó*, Barcelona, 2003, p. 497-522.
- LOURIE, E., «Seigneurial pressure and the Salva de infanzonía: Larué, Marcuello and Yeste (1300-1329)», a *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Jaca, 1996, vol. 5, p. 199-208.
- MALKIEL, Y., «Studies in Hispano-Latin Homonymics: Pessulus, Pactus, Pectus, Despectus, Suspectus, Fistula in Ibero-Romance», *Language*, 28-3 (1952), p. 299-338.
- MARCOS, E., *La croada catalana*, Barcelona, 2006.
- MARICHALAR, C., «Colección diplomática del rey don Sancho VIII, el Fuerte, de Navarra», *Boletín de la comisión de monumentos históricos y artísticos de Navarra*, 18 (1934), p. 95-119.
- MARTÍN, J.L., *Economía y sociedad en los reinos hispánicos de la Baja Edad Media*, Barcelona, 1983.
- MARTÍNEZ ALOY, J., *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*, València, 1930.

- MARTÍNEZ FERRANDO, J.E., «Jaime II, temiendo morir, intentó depositar sus joyas en poder del Arzobispo de Tarragona», *Boletín arqueológico*, 3-4, (1944), p. 136-147.
- *Jaime II de Aragón: su vida familiar*, Barcelona, 1948.
- *Jaume II o el seny català*, Barcelona, 1956.
- MARUGAN, C.M., *L'Organització de la campanya de Jaume II contra Almeria: 1309*, Tesi de llicenciatura, Barcelona, 1987.
- MAS, A., *Esclaus i catalans. Esclavitud i segregació a Mallorca durant els segles XIV i XV*, Palma, 2005.
- MASIÀ DE ROS, A., «Un episodio de las relaciones de la Corona de Aragón con el reino de Tremecén. Organización de una flota para la guerra de corso (1315)», *Tamuda*, 1-2 (1953), p. 189-233.
- *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc. Aportació documental*, Barcelona, 1989.
- *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*, Barcelona, 1994.
- MATEU, F., «Sobre la política monetaria de Jaime I y las acuñaciones valencianas de 1247 y 1271», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, XV (1947), p. 233-261.
- MELONI, G., *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Ceremonioso, I (1336-1354)*, Pàdua, 1971.
- MENJOT, D. i SÁNCHEZ MARTINEZ, M. (eds.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen). 4. La gestion de l'impôt*, Tolosa de Llenguadoc, 2004.
- (eds.) *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, 2006.
- (coords.), *Iglesia y fiscalidad en la Edad Media (siglos XIII-XV)*, Madrid, en premsa.
- MILIÁN, M., «Francesc de Vinatea, l'heroi defensor dels furs del reialme de València», *Boletín de amigos de Morella y su comarca*, 5 (1979-1982), p. 70-73.
- MIQUEL, F.J., *La reina Blanca d'Anjou*, Barcelona, 1975.
- MIRA, A.J., *Las finanzas del municipio. Gestión económica y poder local. Sueca (siglos XV-XVI)*. València, 1997.
- *Entre la renta y el impuesto. Fiscalidad, finanzas y crecimiento económico en las villas reales del sur valenciano (siglos XIV-XVI)*, València, 2005.

- MIRA, A.J. i GUINOT, E., «Fiscalidad urbana y distribución y consumo de la producción agraria en Valencia (siglos XIV-XV)», a R. Vallejo i A. Furió (eds.), *Los tributos de la tierra. Fiscalidad y agricultura en España (siglos XII-XX)*, València, 2008, p. 137-162.
- MIRA, A.J. i VICIANO, P., «La construcció d'un sistema fiscal: municipis i impost al País Valencià (segles XIII-XIV)», *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), p. 135-148.
- MIRET, J., «Itinerario del rey Alfonso III, IV en Aragón, el conquistador de Cerdeña», *Boletín de la real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, V-34 (1909), p. 3-15, 57-71, 114-123.
- «Notes sobre la expedició del rey Pere lo Gran a Berberia», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, VII (1913-1914), p. 354-360.
- *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, (1918), Barcelona, 2004.
- *El forassenyat primogènit de Jaume II*, Barcelona, 1957.
- MOLHO, M. (ed.), *Fuero de Jaca*, Saragossa, 1964.
- MONSALVATJE, F., *Los condes de Ampurias vindicados*, Olot, 1917.
- MONTAGUT, T. DE, «Pactisme o absolutisme a Catalunya: les grans institucions de govern (segles XV-XVI)», *Anuario de Estudios Medievales*, 19 (1989), p. 669-679.
- «Les institucions de govern», a B. de Riquer (dir.), *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. La forja dels Països Catalans, segles XIII-XV*, Barcelona, 1995, vol. III, p. 294-311.
- «La recepció del dret tributari comú a la Corona d'Aragó», a J. Serrano (ed.), *El territori i les seves institucions històriques*, Barcelona, 1999, p. 361-383.
- MONTAGUT, T. DE, SANS, J.M. i VIVER, C. (eds.), *L'autogovern de Catalunya*, Barcelona, 2004.
- MORELLÓ, J., *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls, segles XIV-XV*, Barcelona, 2001.
- «La contribución de la Iglesia a las arcas del rey: A propósito de la recaudación de las décimas papales en la Corona de Aragón a finales del siglo XIV y principios del XV», a D. Menjot i M. Sánchez Martínez (coords.), *Iglesia y fiscalidad en la Edad Media (siglos XIII-XV)*, Madrid, en premsa.
- MOTIS, M.A., *Ordinaciones de la alcabala de la aljama judía de Huesca*, Saragossa, 1990.

- MOXÓ, F. DE, «La relación epistolar entre Alfonso XI y Alfonso IV en el Archivo de la Corona de Aragón», *En la España medieval*, 3 (1982), p. 173-196.
- *La Casa de Luna (1276-1348). Factor político y lazos de sangre de un linaje aragonés*, Münster, 1990.
 - «Jaime II y la nueva concesión de títulos nobiliarios en la España del siglo XIV», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, 9 (1992-1993), p. 133-144.
- MUGUETA, I., «Pecha», *Glossaire de fiscalité. Les mots de l'impôt dans l'Occident méditerranéen* <<http://www.mailxxi.com/fiscalitat/index.htm>>
- MUÑOZ POMER, M.R., «Alzira y la campaña de Pedro IV en Cerdeña (1354)», *Quaderns de Sueca*, 3 (1982), p. 71-80.
- «Las Cortes de 1339 paso previo en la alianza peninsular contra los Benimerines», a *Homenaje al Dr. Peset Alexandre*, València, 1982, vol. III, p. 67-80.
 - «Preliminares de la guerra de los Dos Pedros en el reino de Valencia (1356)», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, 1 (1982), p. 117-134.
 - «Bases municipales de un impuesto general: las Cortes de Valencia de 1329», *Saitabi*, 33 (1983), p. 85-95.
 - «La tregua castellano-aragonesa de 1357 en el reino de Valencia», *Revista del Instituto de estudios alicantinos*, 2 (1983), p. 37-53.
 - «Las cortes de Cullera-Valencia de 1364», *Saitabi*, 35 (1985), p. 87-94.
 - «La oferta de las cortes de Valencia de 1358», *Saitabi*, 36 (1986), p. 155-166.
 - *Orígenes de la Generalidad valenciana*, València, 1987.
 - «Las cortes valencianas de los siglos XIII al XV», a F. Udina *et alii* (dirs.) *La Corona de Aragón: Cortes y Parlamentos*, Barcelona-Saragossa, 1988, p. 205-257.
 - «Cortes y Parlamento de 1360. Acuerdos y distribución de donativos», a *Estudios en recuerdo de la profesora Sylvia Romeu Alfaro*, vol. II, 1989, p. 643-657.
 - «Cortes y fronteras de Valencia en el siglo de Alcañices (1250-1350)», *Revista da Faculdade de Letras - História. II Série*, XV (1998), p. 753-772.
- MUTGÉ, J., «El Consell de Barcelona en la guerra catalano-genovesa durante el reinado de Alfonso el Benigno», *Anuario de Estudios Medievales*, 2 (1965), p. 229-256.
- «La contribució de les ciutats de Tortosa i de Girona a l'armada contra els genovesos durant el regnat d'Alfons el Benigne», a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, Sàsser, 1993, vol. 2, p. 663-686.

- «La contribució de València a la guerra catalanogenovesa de 1330 a 1335», a *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, València, 2005, vol. I, p. 309-326.
- NARBONA, R., *Valencia, municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas, 1239-1418*, València, 1995.
- NAVARRO, G., «Muñoces, Marcillas y otras familias dominantes en la ciudad de Teruel (1435-1500)», *Anuario de Estudios Medievales*, 32-1 (2002), p. 736-737.
- NEDERMAN, C.J., *Lineages of European political thought*, Washington DC, 2009.
- NICOLÁS-MINUÉ, A.J., «Grados de la nobleza de Aragón según Don Juan Matías Esteban y Eraso», *Hidalguía*, 316-317 (2006), p. 471-485.
- OAKLEY, F., *Politics and eternity. Studies in the history of Medieval and Early Modern political thought*, Leiden, 1999;
- OLMOS, E., *Inventario de los pergaminos del Archivo de la Catedral de Valencia*, València, 1961.
- ORSI, M., «Les dotacions dels vaixells de l'armada de 1354. Motivacions, context social i costos humans», *Drassana*, 15 (2007), p. 54-73.
- «Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo. La revuelta del juez de Arborea y la 'armada e viatge' de Pedro el Ceremonioso a Cerdeña (1353-1354)», *Anuario de Estudios Medievales*, 38/2 (2008), p. 921-968.
- «'Vaguerosos e malendrins' y 'ballesters bons e bé atrecats'. Notas sobre la infantería de Pedro el Ceremonioso en una armada real a Cerdeña (1354)», a *Actas del IV Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas de Lorca 2008*, Murcia, 2009, p. 187-202.
- ORTÍ, P., *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, 2000.
- «La primera articulación del Estado feudal en Cataluña a través de un impuesto: el bovaje (ss. XII-XIII)», *Hispania*, LXI/3, 209 (2001), p. 967-997.
- «Les alienacions del patrimoni reial i el finançament de la conquesta de Sardenya de 1323-1324», a M. Ferrer i Mallol, M.T., J. Mutgé i M. Sánchez Martínez (eds.), *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, Barcelona, 2005, p. 239-273.
- «La distribución de la carga fiscal entre las ciudades y villas de realengo en la Cataluña del siglo XIV», a M. Sánchez Martínez i D. Menjot (eds.), *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos*, Madrid, 2006, p. 275-316.

- PALACIOS, B., *La coronación de los reyes de Aragón. 1204-1410. Aportación al estudio de las estructuras políticas medievales*, València, 1975.
- PARPAL, C., *La conquista de Menorca, el 1287, per Alfons el Liberal*, Barcelona, 1964 (ed. original castellana: 1901).
- PASTOR, J., *Biblioteca Valenciana*, València, 1830.
- PERALES, J.B., *Historia general del reino de Valencia*, València, 1878-1880.
- PERIS, T., «Anàlisi crítica i guia metodològica dels cappeltrons de la peita de l'Arxiu Municipal d'Alzira», *Al-Gezira*, 1 (1985), p. 113-147.
- «Las posibilidades de aprovechamiento demográfico de los libros cappeltrons de la peita (siglos XV y XXI)», a C. Pérez Aparicio, *Estudis sobre la població del País Valencià*, València, 1988, vol. I, p. 23-32.
- PESCADOR, A., «Tenentes y tenencias del Reino de Pamplona en Álava, Vizcaya, Guipúzcoa, La Rioja y Castilla (1004-1076)», *Vasconia*, 29 (1999), p. 107-144.
- PICATOSTE, P.C., «El caballero Berenguer de Puigmoltó, guerrero y funcionario al servicio de Jaime II», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, 12 (1999), p. 249-259.
- PINILLA, R. (ed.), *Les Corts Forals Valencianes: poder i representació*, València, 1994.
- PIÑA, R. «La carta de població i franqueses de Mallorca», *Història de les Illes Balears*, vol. II, Barcelona, 2004, p. 42-46.
- PLADEVALL, A., «El comtat de Cerdanya i els seus límits», a *Catalunya romànica*, v. 7, Barcelona, 1995.
- PONS, J.M., «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, XXX (1964), p. 323-498.
- PUIG, J., «L'afer d'ela Unió als Ports de Morella», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 35 (1959), p. 266-280.
- PUJADES, R.J., *Als ulls de Déu, als ulls dels homes: estereotips morals i percepció social d'algunes figures professionals en la societat medieval valenciana*, València, 1999.
- REDONDO, E., «Negociar un maridaje en Cataluña: El matrimonio de la infanta Leonor con Eduardo de Portugal», a *Negociar en la Edad Media: actas del coloquio celebrado en Barcelona los días 14, 15 y 16 de octubre de 2004*, Barcelona, 2005, p. 165-184.

- RENEDO, F.X., «Francesc de Vinatea, el ciutadà ideal segons el 'Dotzè del Crestià' de Francesc Eiximenis», a F. Sabaté (ed.), *Utopies i alternatives de vida a l'Edat Mitjana*, Lleida, 2009, p. 215-252.
- RIBA, C., *Carta de población de la ciudad de Santa María de Albarracín*, Saragossa, 1915.
- RIBELLES, J., *Bibliografía de la lengua valenciana. Siglo XV*, Madrid, 1915.
- RIERA, J., «Jafudà Alatzar, jueu de València (segle XIV)», *Revista d'Història Medieval*, 4 (1993), p. 65-100.
- RIQUER, M. DE, *L'arnés del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*, Barcelona, 1968.
- RIQUER, B. DE (dir.), *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. La forja dels Països Catalans, segles XIII-XV*, Barcelona, 1995.
- RIUS SERRA, J., «Cortes de Valencia de 1358 (20 de febrero)», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 17 (1946), p. 663-682.
- ROCA TRAYER, F., *Alfonso II el Benigno. Rey de Valencia*, València, 2003.
- RODRIGO, M., «La Unión de Valencia y sus protagonistas», *Ligarzas*, 7 (1975), p. 133-166.
- *La Unión de Valencia (1347-1348). Una revuelta ciudadana contra el autoritarismo real*, Tesi doctoral, València, 1987.
- RODRIGO, M., i RUBIO VELA, A., «El problema frumentari a València i la crisi de la Unió (1340-1348)», a *Homenatge al doctor Sebastià García Martínez*, València, 1988, p. 89-101.
- *Antroponímia valenciana del segle XIV*, València, 1997.
- ROMANO, D., *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*, Barcelona, 1983.
- ROMEU, S., «Cortes de Valencia de 1281», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 39 (1969), p. 725-728.
- «Catálogo de Cortes valencianas hasta 1410», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 40 (1970), p. 581-607.
- «Los Fueros de Valencia y los Fueros de Aragón: jurisdicción alfonsina», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 42 (1972), p. 75-115.
- «Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 43 (1973), p. 385-427.

- «Cortes de Valencia de 1360», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 44 (1974), p. 675-711.
- «Cortes de Monzón de 1362», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 47 (1977), p. 714-798.
- «El pleito entre doña Leonor y Pedro II en las Cortes de 1336», a *I Congreso de Historia del País Valenciano*, València, 1981, vol. 2, p. 599-604.
- «Cortes en ‘lo setge de Murvedre’ de 1365», a *I Congreso de Historia del País Valenciano*, València, 1981, vol. 2, p. 619-624.
- *Les Corts valencianes*, València, 1985.
- «Les Corts Valencianes. Un dels més antics parlaments d’Europa», a A. Llorenç (coord.), *La Corona d’Aragó. El regne de València en l’expansió mediterrània (1238-1492)*, València, 1991, p. 21-40.
- ROVIRA, M. i RIERA, S., «Les ajudes concedides per la ciutat de Barcelona a Jaume II, 1314-1326», *Barcelona Quaderns d’Història*, 2-3 (1996), p. 35-52.
- RUBIO VELA, A., «A propósito del ‘mal any primer’. Dificultades cerealísticas en la Corona de Aragón en los años treinta del siglo XIV», a *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*, València, 1982, vol. 3, p. 475-487.
- «El abastecimiento cerealista de una gran urbe bajomedieval. Aproximación al problema campo-ciudad en el País Valenciano», a *L’escenari històric del Xúquer. Actes de la IV Assemblea d’Història de la Ribera*, L’Alcúdia, 1986, p. 55-68.
- «Crisis agrarias y carestías en las primeras décadas del siglo XIV. El caso de Valencia», *Saitabi*, 27 (1987), p. 131-147.
- «Els homes i la consciència col·lectiva», a *Història del País Valencià*, Barcelona, 1989, p. 173-175.
- «Valencia y el control de la producción cerealista del reino en la Baja Edad Media: orígenes y planteamiento de un conflicto», a *Demografía y sociedad en la España bajomedieval*, Saragossa, 2002, p. 33-65.
- RUSSELL, J.C., «The medieval monedatge of Aragon and Valencia», *Proceedings of the American Philosophical Society*, 106/6 (1962), p. 483-504.
- SÁINZ DE LA MAZA, R., «Nuevos datos sobre las riadas del Turia y Júcar de 1328», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 57-2 (1981), p. 271-283.
- SALAVERT, V., *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón (1297-1314)*, Madrid, 1956.

- SALDES, A. DE, *Pequeña crónica en la que se relatan los principales sucesos acaecidos en la coronación del rey D. Jaime II*, Barcelona, 1909.
- SALRACH, J.M., «Catalunya i els catalans, des de quan?», *Revista de Catalunya*, 15 (1988), p. 35-50.
- «La renta feudal en Cataluña en el siglo XII: Estudio de las honores, censos, usos y dominios de la Casa de Barcelona», a M. Sánchez Martínez (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, Barcelona, 1993, p. 29-70.
- SALVADOR, H., *Alfonso X: una biografía*, Madrid, 2003.
- SÁNCHEZ ALBORNOZ, C., *La España musulmana: según los autores islamitas y cristianos medievales*, Madrid, 1974.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M., *La Corona de Aragón y Granada en el s. XIV. Las bases materiales y humanas de la cruzada de Alfonso IV (1329-1334)*, Tesis doctoral, Barcelona, 1974.
- «‘Questie’ y subsidios en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIV. El subsidio para la cruzada granadina (1329-1334)», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, XVI (1977), p. 11-54.
- «La contribución valenciana a la cruzada granadina de Alfonso IV de Aragón (1327-1336)», a *I Congrés d’Història del País Valencià*, València, 1981, p. 579-598 [publicat novament a: *Idem, Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV*, Barcelona, 1993, p. 215-240].
- «El control del curso valenciano (1334) en el marco de la paz entre la Corona de Aragón y los sultanatos de Granada y Fez», a *Homenaje al prof. Jacinto Bosch Vilá*, Granada, 1991, p. 349-366.
- (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, Barcelona, 1993.
- «Guerra, avituallamiento del ejército y carestías en la Corona de Aragón: La provisión de cereal para la expedición granadina de Alfonso el Benigno (1329-1333)», *Historia, instituciones, documentos*, 20 (1993), p. 523-549.
- *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV*, Barcelona, 1993.
- «Las ciudades y villas de Cataluña en la financiación de la conquista de Cerdeña (1321-1326)», a *Idem, Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV*, Barcelona, 1993, p. 341-378.
- «La fiscalidad extraordinaria en el reino de Aragón durante el primer tercio del siglo XIV: los subsidios para la campaña granadina (1329-1333)», *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 67-68 (1993), p. 7-41.

- «Fiscalidad pontificia y finanzas reales en Cataluña a mediados del s. XIV: Las décimas de 1349, 1351 y 1354», *Estudis castellonencs*, 6 (1994-1995), p. 1277-1296.
 - *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Girona, 1995.
 - «Después de Aidu de Turdu (1347): los sucesos de Cerdeña y sus repercusiones en el patrimonio real», a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, Sàsser, 1995, vol. 2, tom II, p. 789-809.
 - «Contributi finanziari di città e ville della Catalogna alla conquista de regno di Sardegna e Corsica (1321-1326)», *Medievo. Saggi e Rassegne*, 20 (1995), p. 317-352.
 - «La evolución de la fiscalidad regia en los países de la Corona de Aragón (c.1280-1350)», a *XXI Semana de Estudios Medievales de Estella*, Pamplona, 1995, p. 393-428.
 - «*Corts, parlaments* y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356)», *El poder real de la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, vol. 4, 1996, p. 251-272.
 - «Tributos negociados: las *questie*/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 38-1 (2008), p. 65-99.
 - «Fiscalidad real y villas en Cataluña: de la ordenación del subsidio a su liquidación (el ejemplo de la 'questia'/subsidio de 1338 y la villa de Cervera)», a D. Menjot i M. Sánchez Martínez (eds.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen). 4. La gestion de l'impôt*, Tolosa de Llenguadoc, 2004, p. 91-107.
 - «El realengo en la financiación de la campaña a Cerdeña de 1356», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 26 (2005), p. 493-514.
 - «El reino de Aragón y los conflictos mediterráneos a mediados del siglo XIV (1353-1356)», *Aragón en la Edad Media*, 19 (2006), p. 485-500.
 - «La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343-1344)», a D. Menjot i M. Sánchez Martínez (eds.), *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, 2006, p. 239-273.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M. i GASSIOT, S., «La 'Cort General' de Barcelona (1340) y la contribución catalana a la guerra del Estrecho», *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrès d'Història Institucional*, Barcelona, 1991.

- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M. i ORTÍ, P., «La Corona en la génesis del sistema fiscal municipal en Cataluña (1300-1360)», a M. Sánchez Martínez, A. Furió i P. Bertran (eds.), *Actes: Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat*, Lleida, 1997, p. 233-242.
- SANTAMARÍA, A., «Cautivos genoveses en Mallorca durante las campañas sardas de 1353-1355», *Anuario de estudios medievales*, 5 (1968), p. 501-516.
- «Tensión Corona de Aragón-Corona de Mallorca. La sucesión de Sancho de Mallorca (1318-1 326)», *Estudios en memoria del profesor D. Salvador de Moxó*, Madrid, 1982, p. 423-496.
- SERRANO, J. (ed.), *El territori i les seves institucions històriques*, Barcelona, 1999.
- SESMA, J.Á., «La fijación de las fronteras económicas entre los estados de la Corona de Aragón», *Aragón en la Edad Media*, 5 (1983), p. 141-163.
- «Estado y nacionalismo en la Baja Edad Media. La formación del sentimiento nacionalista aragonés», *Aragón en la Edad Media*, 7 (1987), p. 245-273.
- «Fiscalidad y poder. La fiscalidad centralizada como instrumento de poder en la Corona de Aragón», *Espacio, tiempo y forma*, sèrie III, 1 (1988), p. 447-463.
- «Las transformaciones de la fiscalidad real en la Baja Edad Media», a *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Saragossa, 1996, p. 231-291.
- SESMA, J.Á. i SARASA, E., *Cortes del reino de Aragón. 1357-1451. Extractos y fragmentos de procesos desaparecidos*, Saragossa, 1976.
- SEVILLANO, F., *Bosquejo histórico de Oropesa del Mar*, Orpesa, 1953.
- «Crisi hispano.musulmana: Un decenni crucial en la reconquesta (1330-1340)», *Estudis d'Història Medieval*, 3 (1970), p. 55-74.
- SIMÓ SANTONJA, V.L., *Les Corts valencianes. 1240-1645*, València, 1997.
- SOBREQUÉS, J., *El pactisme a Catalunya, una praxi política en la història del país*, Barcelona, 1982.
- SOBREQUÉS, S., MARTÍNEZ FERRANDO, J.E. i BAGUÉ, E., *Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, 1980 (1ª ed.: 1954).
- SOLDEVILA, F., *Jaume I. Pere el Gran*, Barcelona, 1955.
- *Història de Catalunya*, Barcelona, 1962.
- *Pere el Gran* (1962), Barcelona, 1995.
- *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, 1963.
- «A propòsit del servei del bovatge», *Anuario de estudios medievales*, 1 (1964), p. 573-587.

- «A propòsit del tractat de Brignoles, dit també de Tarascó (1291)», a *Studi medievali in onore di A. de Stefano*, Palermo, 1956, p. 519-527.
- SOLER MILLA, J.L., «Comercio musulmán versus comercio cristiano: la actividad de los mercaderes mudéjares y la producción de las aljamas sarracenas. Valencia, primera mitad del siglo XIV», *Revista de Historia Medieval. Universidad de Alicante*, 14 (2003-2006), p. 229-247.
- SOTO, R., «Alguns casos de gestió 'colonial' feudal a la Mallorca del segle XIII», *Estudi General*, 5-6 (1986), p. 345-369.
- «Repartment i 'repartiments': l'ordenació d'un espai de colonització feudal a la Mallorca del segle XIII», a *De al-Andalus a la sociedad feudal: los repartimientos bajomedievales*, Barcelona, 1990, p. 1-51.
- «Drets reials, renda feudal i circulació monetària a Mallorca al segle XIII», *Gaceta numismática*, 137 (2000), p. 29-50.
- TANGHERONI, M., «Il 'Regnum Sardiniae et Corsicae' nell'espansione mediterranea della Corona d'Aragona. Aspetti economici», a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, Sàsser, 1993, vol. 1, p. 49-88.
- TASIS, R., *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Vicens Vives, 1962.
- TORRE, A. DE LA, *Orígenes de la «Deputació del General de Catalunya»*, Barcelona, 1923.
- TORRES, X., «La historiografia de les nacions abans del nacionalisme (i després de Gellner i Hobsbawm)», *Manuscrits*, 19 (2001), p. 21-42.
- TORRES FONTES, J., *La reconquista de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Múrcia, 1967.
- TORRÓ, J., «Sobre ordenament feudal del territori i trasbalsaments del poblament mudèjar. La *Montanea Valencie* (1286-1291)», *Afers*, 7 (1988-1989). p. 95-124.
- «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita* al regne de València», a M. Sánchez Martínez, A. Furió i P. Bertran (eds.), *Actes: Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida, 1997, p. 467-491.
- *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, 2006 (1^a ed.: 1999).
- «Viure del botí. La frontera medieval com a parany historiogràfic», *Recerques*, 43 (2001) p. 5-32.

- TOURTOULON, C., *Don Jaime I el Conquistador, rey de Aragón, conde de Barcelona, señor de Montpellier, según las Crónicas y documentos inéditos* (1874), València, 1980.
- TURULL, M., «'Arca Communis': Dret, municipi i fiscalitat», *Initium. Revista Catalana d'Història del Dret*, 1 (1996), p. 581-610.
- «El naixement de la fiscalitat municipal a Lleida (1149-1289)», a M. Sánchez Martínez, A. Furió i P. Bertran (eds.), *Actes: Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida, 1997, p. 219-232.
 - «Universitats, 'commune', 'consilium': Sur le rôle de la fiscalité dans la naissance et le développement du Conseil (Catalogne, XIIe-XIVe siècles)», *Excerptio iuris: Studies in Honor of André Gouron*, 2000, p. 637-677.
 - «Nuevas hipótesis sobre los orígenes de los consejos municipales en Cataluña (siglos XII-XIII): algunas reflexiones», *Anuario de Historia del Derecho español*, 72 (2002), p. 461-471.
- UBIETO, A., *Los tenentes en Aragón y Navarra en los siglos XI y XII*, València, 1973.
- UDINA, A., *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó: de Guifre Borrell a Joan II*, Barcelona, 2001.
- UDINA, F. et alii (dirs.) *La Corona de Aragón: Cortes y Parlamentos*, Barcelona-Saragossa, 1988.
- VALLET, J., «Valor jurídico de las leyes paccionadas en el Principado de Cataluña», a LEGAZ LACAMBRA, L. et alii (eds.), *El pactismo en la historia de España*, 1980, p. 75-110.
- VALLS I TABERNER, F., «Les fonts documentals de les 'consuetudines ilerdenses'», *Estudis Universitaris Catalans*, XI (1926), p. 137-171.
- VERDÉS, P., «Els capítols de l'ajuda atorgada per la vila de Cervera al rei Pere el Cerimoniós l'any 1351», *Miscel·lània Cerverina*, 10 (1996), p. 246-259.
- «La consolidació del sistema fiscal i financer a mitjan s. XIV: el cas de Cervera», a M. Sánchez Martínez (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, Barcelona, 1999, p. 185-217.
 - *Administrar les pecúnies e béns de la universitat (Cervera, 1387-1516)*, Tesi doctoral, Barcelona, 2004.
- VICIANO, P., «Ingrés i despesa d'una vila valenciana del Quatrecent. Les finances municipals de Castelló de la Plana (1426-1427)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXVI (1990), p. 635-664.

- «Fiscalitat local i deute públic al País valencià. L'administració de la vila de Borriana a mitjan segle XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), p. 513-533.
 - «Entre l'erudició històrica i el pamflet polític: La figura de Francesc de Vinatea en la societat valenciana», *Revista d'Història Medieval*, 4 (1993) p. 263-274.
- VILLACAÑAS, J.L., *Jaume I el Conquistador*, Madrid, 2003.
- WITTLIN, C.J., «L'edició de 1499 del 'Regiment de la cosa pública', les revisions i ampliacions al text, a l'endreuca i al comiat escrits per Francesc Eiximenis el 1383», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 69 (1993), p. 441-459.
- WOLFF, P., «L'épisode de Berenguer Oller à Barcelone en 1285. Essai d'interprétation sociale», *Anuario de Estudios Medievales*, 5 (1968), p. 207-222.
- ZURITA, J., *Anales de la Corona de Aragón* (1610), Saragossa, 1967-1986.
- *Gestas de los reyes de Aragón* (1578), Saragossa, 1984.

